БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

1892 - 1921 - 1948

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2012 г.

София, 2013

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

1892 - 1921 - 1948

Настоящото издание е подготвено
за LII Национална археологическа конференция,
проведена под патронажа на кмета на община Хисаря инж. Пенка Ганева

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

доц. д-р Мария Гюрова (главен редактор)
Татяна Стефанова
ас. Петър Димитров

Елка Анастасова
гл. ас. д-р Маргарит Дамянов
гл. ас. д-р Иво Чолаков
гл. ас. д-р Андрей Аладжов
доц. д-р Георги Нехризов
гл. ас. д-р Георги Иванов

Автор на картния материал: инж. д-р Никола Тонков

ISSN: 1313-0889

Печат:
КОЛБИС АД

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2012 г.

София
2013

Уважаеми дами и господа археолози,

За мен е удоволствие да посрещна елита на българската археологическа мисъл, а за гр. Хисаря е престиж 52-та Национална конференция по археология да бъде проведена в този древен и вечно млад SPA курорт.

Древен – затова че човекът е оставил около минералните извори следи от своята материална и духовна култура от най-дълбока древност до днес и млад – затова, че благоприятните природни дадености, с които природата е дарила този край са притегателната сила за ползотворен релакс, младост и красота.

Богатото археологическо наследство на община Хисаря е факторът, който допълва тази притегателна сила. Неговото разкриване, изучаване и експониране е приоритет в политиката на общината за развитието на туризма. Не е случайно, че по-голямата част от археологическите обекти в община Хисаря са обявени за паметници на културата от национално значение, а античният град при Хисаря – за Национален археологически резерват.

Това е оценката за огромните усилия, които полагате Вие, археолозите, призвани да разкривате, проучвате и опазвате археологическото ни наследство за идните поколения.

Високо ценя всичко това, което се нарича археология, защото знам какво означава тя за развитието на община Хисаря и практиката го показва. Традиция е общината ежегодно да заделя средства за поддържане на археологическите обекти, които притежаваме. Това, заедно с финансирането им по различните програми цели да създадем оптимални условия за развитието на основния поминък на община Хисаря – туризма.

Амбицията ми е да превърна град Хисаря и всяко населено място от общината в привлекателен кът за пълноценен отдих. Това е амбиция, която може да бъде постигната с общите ни усилия и Вашия висок професионализъм.

ВИНАГИ СТЕ ДОБРЕ ДОШЛИ!
На добър час и успех!

Инж. Пенка Ганева
КМЕТ НА ОБЩИНА ХИСАРЯ

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Настоящият том на поредицата Археологически открития и разкопки е внушително книжно тяло, съдържащо 290 отчета за 2012 г. Продължава и се задълбочава тенденцията за нарастване броя на проучваните, изследвани и публикувани археологически обекти, които обхващат културно-хронологическата секвенция от палеолита до късното средновековие. Обобщената статистика за отчетените обекти по хронологически принцип е следната: праистория – 28; тракийска археология (бронзова и желязна епоха) – 50; античност – 73; средновековие – 70; отчети по АКБ – 65. Слабо нарастване на броя на отчетените обекти се наблюдава в областта на средновековието и АКБ, в останалите сектори има незначителен спад. Отчетите (респективно проучванията) на антични и средновековни обекти са определено доминиращи в общата статистика на извършената полева работа през 2012 г. Растеж (количествен и качествен) се отчита и в системата на АКБ, където освен леко завишеният брой отчети, впечатлява и осезаемото нарастване на броя на нерегистрираните обекти – над 1000 за 2012 г. (данните са предварителни, точната статистика ще бъде оповестена на 52 НАК).

Както обикновено, редколегията се опита да се справи с предизвикателството на този огромен корпус постъпили материали. Направихме необходимото, за да обезпечим възможност за изява не само на разкопвачите на археологически обекти, но и на учени, предоставящи специализирани изследвания (основно археозоологични и геофизични). Материали, постъпили с драстично закъснение, са поместени като последни позиции в разделите тракийска и антична археология. Членовете на редколегията максимално се постараха да обезпечат приличното (в рамките на изискуемото) състояние на материалите, но нямат намеса в индивидуалния подход на съответните автори към техните обекти и материали (визират се интерпретацията и концептуализма), в начина им на мислене и осмисляне, както и в изразните им средства. В този смисъл книгата е инструктивно и любопитно четиво и своеобразно метафорично отражение на облика и самооценката ни като професионална колегиална общност.

Основният принос на АОР през 2012 г., разбира се, е в неоспоримата тежест на осъществените археологически проучвания, респектиращо разгърнати на страниците на внушителния том.

доц. д-р Мария Гюрова

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

При явяването си на годишните археологически отчети научният ръководител задължително предава на секретаря на съответната секция резюме за всяко от проведените теренни археологически проучвания. Резюметата трябва да бъдат максимално информативни, да не бъдат кратки, но и да ненадхвърлят обема

Текст

До 4 стандартни страници (4 х 1800 – общо 7200 знака, включително интервалите и литературата). Накрая на текста може да бъде посочен кратък списък на научна литература, насочваща към предходни проучвания на обекта и към съществени твърдения. Начинът на цитиране и ползваната литература е по сп. Археология. Задължително е използването на UNICODE шрифт (напр. Times New Roman). Текстовете трябва да са титулувани с името на обекта и пълните (несъкратени) име и фамилия на автора/ите, във формат .doc или .rtf. Не е желателно допълнителното форматиране и стилизиране на текстовете, освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Изображения

До 3 изображения (фото или графични), които да бъдат на отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. За изображения се приемат снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти, като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Приемат се изображения формат JPEG или TIFF, с резолюция не по-малко от 300 dpi. Всеки друг формат е недопустим. Текстовете към образите са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл. В текста трябва да има позоваване на изображенията, което се представя по следния начин (обр. 1.2; обр. 2.3-9).

Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат. Резюметата за АОР се предават задължително на електронен носител, носещ съответно обозначение с името на ръководителя и името на археологическия обект. Резюмето за всеки един обект и илюстрациите към него (независимо колко разрешения за теренно проучване е имал през годината конкретният проучвател) трябва да бъдат като отделни файлове, обединени в една директория. При неспазване на горепосочените изисквания отчетите няма да бъдат приемани, което ще бъде свързано и с неиздаване на нови разрешения за теренни археологически проучвания.

Срокове

Предаването на резюметата е задължително в деня на съответното представяне на отчета. При непредадена в установения срок документация и непредставено резюме за поредното издание на АОР, написано според изискванията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване през следващия сезон.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ......27

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Катрин Ферие, Филип Фернандез, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ирена Димитрова, Росен Спасов
№1. КОЗАРНИКА: ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА ОТ ПАЛЕОЛИТА В БЕЛОГРАДЧИШКИЯ КАРСТ...27

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Ивайло Крумов, Кръстан Митов
№2. ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II......30

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели, Кръстан Митов, Изабел Кревкьор
№3. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРА МАНАСТИРА......32

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Николай Спасов, Латинка Христова, Бистра Гяурова, Жана Македонска, Елка Анастасова, Елена Маринова, Джейми Ходжкинс, Кристъфър Милър, Дейвид Страйт
№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРАТА МАГУРА......34

Недко Еленски
№5. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ......37

Георги Ганецовски
№6. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА......39

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров
№7. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД......42

Петър Зидаров, Малгожата Гребска-Кулова
№8. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ДРЕНКОВО-ГЪРЛЕШКИ НИВИ, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД......45

Красимир Лещаков, Ваня Петрова
№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО......47

Иван Вайсов, Петър Зидаров
№10. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ КУРИЛО-КРЕМЕНИЦА......50

Иван Вайсов, Мирослав Класнаков, Веселин Драганов, Петър Зидаров
№11. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)......53

Веселина Вандова
№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В С. БЕРСИН......55

Веселина Вандова, Борис Борисов, Румен Спасов
№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТЕН ПОГРЕБАЛЕН КОМПЛЕКС В М. КАР ДЕРЕ ПРИ С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД......58

Васил Николов, Виктория Петрова, Таня Христова, Петър Лещаков, Маргарита Люнчева, Галина Самичкова, Стоилка Терзийска-Игнатова,Камен Бояджиев, Николай Христов
№14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ХАУЗА ДО КАПИТАН АНДРЕЕВО, СВИЛЕНГРАДСКО......60

Крум Бъчваров, Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Петър Лещаков, Георги Кацаров, Деница Илиева, Николина Николова, Никола Тонков, Селена Витезович, Станимира Танева, Цветана Попова

№15. ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ ПРИ С. ВОДЕН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 2, КМ 43+350 ДО КМ 43+750) ... 62

Димитър Чернаков, Мария Гюрова
№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. БЪЗОВЕЦ, ОБЩИНА ДВЕ МОГИЛИ ... 64

Владимир Славчев
№17. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕТО В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА ... 67

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова
№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО ... 69

Стефан Чохаджиев
№19. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН ... 71

Александър Чохаджиев
№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ ... 72

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев
№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО ... 74

Георги Ганецовски
№22. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛАСТ ВРАЦА ... 75

Васил Николов, Петър Лещаков, Маргарита Люнчева, Крум Бъчваров, Николай Христов, Стоян Трифонов, Йоанна Паринова, Елеонора Пурнарова, Виолета Стоицова, Мария Славкова, Табеа Малтер, Йорданка Илиева, Елка Анастасова
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА ... 78

Петя Георгиева, Маргарита Попова, Веселин Данов
№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ В М. КОЗАРЕВА МОГИЛА ДО ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС ... 80

Георги Ганецовски
№25. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА ... 82

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Никола Колев, Борислава Гълъбова, Надежда Атанасова-Тимева, Ана Радунчева
№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА ХАРМАН КАЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ ... 84

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров
№27. ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ ... 88

Лазар Нинов
№28. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ... 90

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ ... 93

Станислав Илиев, Валентин Василев
№1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 1 И МОГИЛА 3 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. КАЙРЯКА, ЮЖНО ОТ ГР. МЕРИЧЛЕРИ ... 93

Мартин Христов
№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО 94

Деян Дичев
№3. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В ХВОСТОХРАНИЛИЩЕ „БЕНКОВСКИ 2“ КРАЙ С. ЧАВДАР, ОБЩИНА ЧАВДАР, СОФИЙСКА ОБЛАСТ 96

Деян Дичев
№4. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №64 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД 97

Георги Иванов, Петър Зидаров, Мартин Дяков
№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН........ 98

Георги Иванов, Ангелина Пировска
№6. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В М. ПОД ЯМАЧА, С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО. БРОНЗОВА И РАННА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА 99

Ангелина Пировска
№7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КОРИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ 101

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Щокхамер, Кирил Велковск, Иван Гацов, Петър Зидаров, Елена Маринова-Волф, Петранка Неделчева, Димитър Стоев
№8. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ НАЧАЛОТО НА РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. БРЕСТО, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ 102

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Щокхамер, Иван Гацов, Елена Маринова-Волф, Петранка Неделчева, Стоян Иванов
№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. ГОРНИТЕ УШИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КРЕСНА 104

Алексей Гоцев, Виктория Петрова, Йордан Гатев
№10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 1 ПО АМ „ХЕМУС“ (КМ 342+200 – КМ 343+050) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАНАЙОТ ВОЛОВ, ОБЩИНА ШУМЕН 107

Явор Иванов, Галена Радославова, Чавдар Лалов, Борислава Гълъбова, Маргарита Попова, Димитър Костов, Цветана Попова, Радка Златева

№11. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №4 ПО АМ „ХЕМУС“ (КМ 345+380 – КМ 345+440). ЕТАП I 109

Татяна Кънчева-Русева, Любен Лещаков
№12. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КМ 266+420 ДО КМ 266+660, ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КЕРМЕН, ОБЩИНА СЛИВЕН 112

Петър Делев, Надежда Тодорова, Георги Кацаров
№13. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ИЛИНДЕН – КЛИСУРА 114

Елена Божинова, Антоанета Андонова
№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВР. ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ........ 117

Христо Попов, Красимир Ников
№15. СПАСИТЕЛННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД .117

Георги Нехризов, Юлия Цветкова
№16. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ 119

Алексей Гоцев, Николета Петкова
№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН КОМПЛЕКС В М. СКУМСАЛЕ, ГР. СТРЕЛЧА 122

Красимир Лещаков, Ваня Петрова
№18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КЮЧУК ЧАИР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАПИТАН АНДРЕЕВО, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ, КМ 116+040 – КМ 116+320 ПО АМ „МАРИЦА“, УЧАСТЪК ГРАНИЦАТА 123

Анелия Божкова, Петър Делев, Таня Христова
№19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С НЕГАТИВНИ СТРУКТУРИ ОТ II И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ГР. ХАРМАНЛИ (ОБЕКТ №7 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА, КМ 69+500 – КМ 69+950) 125

Анелия Божкова, Петър Делев
№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ ПРИ ДЕМОНТИРАНЕ НА СТЕНИ НА МИКРОЯЗОВИР В МЕСТНОСТТА КОЗЛУКА, С. КОПРИВЛЕН, ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО 128

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Даниела Стоянова
№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V – III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 129

Алексей Гоцев, Вяра Петрова
№22. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23 И Б'3 132

Ян Боузек, Иржи Мусил
№23. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б16 135

София Арчибалд
№24. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА I 136

Валентина Танева
№25. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Ж4 139

Гавраил Лазов
№26. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А 141

Даниела Агре
№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ТРАКИЙСКИ ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД 143

Даниела Агре, Деян Дичев
№28. УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО 145

Милена Тонкова, Атанасиос Сидерис
№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ 147

Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников, Мария Николаева, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов
№30. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР СБОРЯНОВО 149

Живко Узунов
№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. ДЕНИНАТА ПЛОЧА, С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО 153

Милена Тонкова, Марлена Тонева, Румяна Георгиева, Янко Димитров
№32. СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА ПРИ КВ. МАКАК, ГР. ШУМЕН (АМ „ХЕМУС“, ОБЕКТ 7) 156

Василка Паунова
№33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТУРОКОВЦИ, ОБЩИНА ТРЪН 159

Филип Михайлов
№34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 ОТ АМ „СТРУМА“, КМ 311+360 ДО КМ 311+665, С. ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА 160

Деян Дичев
№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В М. САЛАНГАЧ КРАЙ С. КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА 162

Христо Христов
№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО 164

Даниела Агре
№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ №3 И №4 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИСОВО, ОБЩИНА ЕЛХОВО 164

Даниела Агре
№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО 166

Георги Нехризов
№39. НАДГРОБНА МОГИЛА СЪС ЗИДАНА ГРОБНИЦА ПРИ С. БУЗОВГРАД 167

Георги Нехризов, Меглена Първин, Надежда Кечева
№40. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯСЕНОВО И ГОЛЯМО ДРЯНОВО, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК 170

Диана Димитрова, Меглена Първин
№41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МОГИЛА ШУШМАНЕЦ ПРИ ШИПКА 173

Костадин Кисьов, София Христева
№42. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА №1 (ПЕШОВА МОГИЛА) В С. ПРОЛОМ, ОБЩИНА КАРЛОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 176

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева, инж. Николай Господинов
№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНАТА „ЗЛАТА“ МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 178

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА Н. М. №1 В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА 180

Веселин Игнатов, Константин Господинов, Силвия Борисова
№45. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: НАДГРОБНА „ИЗТОЧНАТА“ МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 182

Татяна Борисова, Михаела Занева
№46. МОГИЛА ПРАВЕЦ-7, МЕСТНОСТТА ПЕНАКА, ГР. ПРАВЕЦ 185

Лидия Стайкова-Александрова, Сергей Устинов
№47. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 1, КМ 319+200-319+220 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЯКОВО, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ 187

Никола Тонков
№48. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ 189

Лазар Нинов
№49. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА 192

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Татяна Русева-Кънчева, Димитър Генов, Кънчо Кънчев, Шуничи Мияхара, Тору Шибата, Масао Семмото
№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКО 194

Диана Гергова, Явор Иванов, Димитър Костов, Силвия Борисова, Петя Пенкова, Мария Тасева, Пенчо Стоянов
№51. СБОРЯНОВО, ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ. МОГИЛИ 17, 21 и 30 197

Диана Гергова, Явор Иванов, Симеон Михалков, Пенчо Стоянов
№52. СБОРЯНОВО. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 21, ЗАПАДЕН НЕКРОПОЛ 199

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 203

ЧЕРНОМОРИЕ 203

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
№1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА И МАНАСТИР В МЕСТНОСТТА ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА 203

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев
№2. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА БОРОВЕЦ КРАЙ ВАРНА 205

Христо Кузов, Михаил Христов
№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ААР „ОДЕСОС“, УЛ. ДРЪЗКИ №24 207

Христо Кузов, Михаил Христов
№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ААР „ОДЕСОС“, УЛ. ОХРИД №19 210

Христо Кузов, Михаил Христов
№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ КРАЙ С. ВЪГЛЕН, ОБЩИНА АКСАКОВО 213

Валери Йотов, Александър Минчев
№6. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V-VI в.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА 215

Анелия Божкова, Петя Кияшкина
№7. РАЗКОПКИТЕ НА ОБЕКТ В УПИ IV-319, КВ. 52, (СГРАДА НА ОбНС) В ГР. НЕСЕБЪР 217

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова
№8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ИМОТ УПИ XV-2826 В ЗОНА А НА „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО“, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС 219

Людмил Вагалински
№9. СРЕДНОВЕКОВЕН ПАРАКЛИС С АЯЗМО И АНТИЧНИ ПОСТРОЙКИ, КВ. САРАФОВО, ГР. БУРГАС 221

Иван Христов
№10. ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ НА НОС АКИН, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ 222

Кръстина Панайотова, Никола Тонков
№11. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В МЕСТНОСТТА ГАРМИЦА, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ 225

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
№12. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В МЕСТНОСТТА МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ 227

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова, Мила Чачева
№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ В МЕСТНОСТТА КАЛФАТА/БУДЖАКА/ПИ С ИДЕНТ. №67800.4.51/, ГР. СОЗОПОЛ 230

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова, Мила Чачева
№14. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ НА ПОЛУОСТРОВ БУДЖАКА – ГР. СОЗОПОЛ 232

Маргарит Дамянов, Мила Чачева
№15. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.6.742 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ 235

Олег Александров
№16. АНТИЧНИ СТРУКТУРИ НА О-В СВ. ИВАН КРАЙ СОЗОПОЛ 235

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова
№17. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О-В СВ. КИРИК“ 237

Красимира Костова
№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА ГРОБНИЦА“ В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“ 239

Петър Балабанов
№19. ДОБЕЛТ 240

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова
№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 241

Христо Прешленов
№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ 245

Людмил Вагалински
№22. ВТОРА ЗАПАДНА РАННОВИЗАНТИЙСКА ПОРТА НА ДЕУЛТУМ (ОБЕКТ 8) СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ – ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС 246

Соня Лазарова
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ 246

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотър Дичек
№24. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ 248

Евгения Генчева, Агниешка Томас
№25. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В EXTRA MUROS NOVAE 250

Върбин Върбанов, Деян Драгоев
№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ 252

Деян Драгоев
№27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НЕУКРЕПЕНО АНТИЧНО
И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ/НЕКРОПОЛ В М. КАЛЕТО, ПИ №№001017 И 001018
ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ-РУМЪНИЯ“, В ЗЕМЛИЩЕ
НА ГР. МАРТЕН, ОБЛАСТ РУСЕ 253

Нарцис Торбов, Александра Петров
№28. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА ГРАДИЩЕ,
ЗАПАДНО ОТ ГР. ВРАЦА 255

Нарцис Торбов, Александра Петрова

№29. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I -1 (Е-79) –
ОБХОДЕН ПЪТ НА ГРАД ВРАЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕФЕЛА 257

Сергей Торбатов, Биляна Иванова
№30. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“,
ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА. ПЛАСТ ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА
В ЧЕРТИТЕ НА УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ 258

Соня Лазарова
№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „АНТИЧНА ВИЛА И СЕЛИЩЕ“ ПРИ С. СУХАЧЕ,
ОБЛАСТ ПЛЕВЕН 260

Иван Христов, Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов
№32. ПРОУЧВАНЕ НА СВЕТИЛИЩЕ НА ТРАКИЙСКИЯ БОГ КОННИК ПРИ С. ЛЕШНИЦА,
ОБЩИНА ЛОВЕЧ 262

Иван Христов, Стилиян Иванов
№33. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА КУЛА ПРИ КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ АД РАДИЦЕС,
МЕСТНОСТТА ШАМАКА, ОБЩИНА ТРОЯН 264

Илиян Боянов
№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ 266

Павлина Владкова
№35. NICOPOLIS AD ISTRUM 268

Никола Тонков
№36. ЕЛЕКТРОСЪПРОТИВИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ,
СГРАДА EXTRA MUROS 271

Иван Църов
№37. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE 274

Галена Радославова, Георги Дзанев
№38. АНТИЧЕН КОМПЛЕКС АБРИТУС РАННОХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКС 276

Галена Радославова
№39. АНТИЧЕН КОМПЛЕКС АБРИТУС – ЮЖЕН НЕКРОПОЛ 278

Станимир Стойчев, Ангел Ангелов, Стефан Иванов, Върбин Върбанов
№40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 2 ПО ТРАСЕТО
НА АМ „ХЕМУС“, КМ 343+450 – 343+750, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОНЬОВЕЦ
И ПАНАЙОТ ВОЛОВ, ОБЩИНА ШУМЕН 279

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ 282

Румен Иванов, Татяна Борисова, Михаела Занева
№41. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ 282

Анета Петрова, Боян Думанов
№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. СВ. АТАНАС, ГР. ЕТРОПОЛЕ 284

Боян Думанов
№43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В М. „ГРАДИЩЕТО“ ПРИ С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО 287

Марио Иванов
№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, СЕКТОР „ИЗТОК“, ГР. СОФИЯ. 290

Юниан Мешеков
№45. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЮЖНО, ПРИ ФОНТАН НА ПЛОЩАД „БАНСКИ“, СОФИЯ 292

Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов
№46. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА 293

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов
№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“ ПРИ С. БЕЛЧИН, САМОКОВСКО 297

Лидия Стайкова-Александрова
№48. ГРОБ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА ПАУТАЛИЯ 299

Славянка Николова, Сергей Устинов
№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА“ – ДУПНИЦА 300

Румен Спасов
№50. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА „АРТЪЧКИ ЕГРЕК“, С. ДЯКОВО, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ, ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 1, ОТ КМ 320+840 ДО КМ 321+100 302

Диана Гергова, Светла Петрова, Николай Дерменджиев
№51. ОБЕКТ „СТАРАТА ТУРСКА БАНЯ“ В С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД 304

Владимир Баряков
№52. ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА“ КРАЙ ГР. БАНСКО 306

Владимир Петков
№53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГР. САНДАНСКИ, ОБЕКТ „МАРТИРИУМ“ 307

Людмил Вагалински
№54. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ КРАЙ С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ 309

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
№55. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ, С. ГЪРМЕН, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ 311

Митко Маджаров, Димитринка Танчева
№56. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ) 314

Елена Кесякова
№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – ЗАПАД“ НА ФИЛИПОПОЛ 316

Мая Мартинова-Кютова, Милена Райчева
№58. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – СЕВЕР“, ГР. ПЛОВДИВ 318

Мая Мартинова-Кютова
№59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕВН-РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ТРЪБОПРОВОД“, УЛ. „Г. М. ДИМИТРОВ“, УЛ. „КРАЛИ МАРКО“, ГР. ПЛОВДИВ 320

Жени Танкова
№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „П. ПАРЧЕВИЧ“ №23, УПИ – 591, КВ. 139 В ГР. ПЛОВДИВ 321

Жени Танкова
№61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ Т. ХРУЛЕВ“ №13, УПИ VIII-92, КВ. 119 В ГР. ПЛОВДИВ 322

Жени Танкова
№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ №22, УПИ X − 556, КВ. 141, ГР. ПЛОВДИВ 323

Жени Танкова
№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ШЕЙНОВО“ №12, УПИ XV-1615, КВ. 457 В ГР. ПЛОВДИВ 324

Иво Топалилов
№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 326

Димитър Янков, Методи Златков
№65. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, ОБЕКТ „ПРОБИВ НА БУЛ. „МИТРОПОЛИТ М.КУСЕВ“ (УПИ –I, КВ. 63а ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА) 327

Мария Камишева
№66. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ IX-1524, КВ. 44, УЛ. „Д. НАУМОВ“ 97) 330

Мария Камишева
№67. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ VIII-3524, КВ. 66, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ“ 108) 331

Мария Камишева
№68. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ XXV-3181, КВ. 67, УЛ. „ЦАР ИВАН АСЕН II“ 152) 333

Петър Калчев
№69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ №54, УПИ X-1641, КВ. 26 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА 335

Ивайло Лозанов, Чавдар Кирилов, Елена Пенчева
№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ РИМСКО СЕЛИЩЕ, С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (АМ „МАРИЦА“, КМ 29+640 – 29+820) 336

Венцислав Динчев
№71. СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА ПОД ЯМАЧА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 339

Ивайло Лозанов, Милена Райчева
№72. ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР VIII 342

Лазар Нинов
№73. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ 345

Диана Гергова, Явор Иванов
№74. АХТОПОЛ – АВЛЕУТЕЙХОС – АГАТОПОЛИС 347

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 351

ПЛИСКА 351

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Мария Христова, Илиян Илиев
№1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 351

Янко Димитров, Станислав Иванов
№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В НИАР ПЛИСКА, НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА“ 353

Андрей Аладжов, Станислав Станилов, Евгения Коматарова-Балинова
№3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА – СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ 355

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Росен Йосифов
№4. ПЛИСКА. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА, СЕКТОР ДЪРВЕНА ОГРАДА И ТАЙНИ ХОДНИЦИ 358

Станислав Иванов
№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЗ“ 361

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова
№6. ПЛИСКА „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ИЗТОК“ 363

Янко Димитров, Христина Стоянова
№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД“ 365

Христина Стоянова
№8. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА....................367

Павел Георгиев, Женя Добрева
№9. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА 369

Стоян Витлянов, Константин Константинов
№10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА ..371

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савев
№11. СПАСИТЕЛНО АРХЕЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОТОВОЛТАИЧЕН ПАРК“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. ПЛИСКА 374

Христина Стоянова
№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТ „ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА НИАР „ПЛИСКА“ 375

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 377

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова, Снежана Горянова
13. НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“. ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА И ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР 377

Ангел Конаклиев, Стела Дончева
№14. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 379

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева
№15. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 382

Росина Костова, Казимир Попконстантинов
№16. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 384

Георги Майсторски, Пламен Славов
№17. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 387

Стела Дончева
№18. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 389

ВЕЛИКО ТЪРНОВО 392

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 392

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (СЕВЕРОЗАПАДНО ПОДНОЖИЕ)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 394

Деян Рабовянов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев
№21. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН 396

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Веселина Георгиева
№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС ПРИ ХРАМА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 399

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев
№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 401

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов
№24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПЪТНИЧЕСКА ВЪЖЕНА ЛИНИЯ ЦАРЕВЕЦ – АРБАНАСИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО 403

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов
№25. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ ДО С. РОСИЦА, ОБЩИНА ПАВЛИКЕНИ, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 405

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров
№26. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН 407

Снежана Горянова
№27. ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II, ИЗТОК“, СОФИЯ, АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИ ОТ ПЕРИОДА VII–XX ВЕК 410

Бони Петрунова, Николай Овчаров,Веселина Георгиева, Филип Петрунов
№28. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО 412

Ангел Конаклиев
№29. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 414

Надежда Ботева
№30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО 416

Валентин Плетньов, Преслав Пеев, Игор Лзаренко
№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „КАСТРИЦИ“, „ЕВКСИНОГРАД“ – ВАРНА 419

Бони Петрунова, Елена Василена, Яна Димитрова
№32. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА 421

Цоня Дражева, Димчо Момчилов
№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, БУРГАС ..424

Методи Даскалов, Антон Карабашев
№34. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГР. ПОМОРИЕ) 426

Кръстина Панайотова, Методи Даскалов, Божидар Драганов, Владислав Тодоров
№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПОЛУОСТРОВ УРДОВИЗА В ГР. КИТЕН 428

Бони Петрунова, Елена Василева, Андрей Аладжов
№36. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АХТОПОЛ 430

Бони Петрунова, Елена Василева, Димитър Павлов
№37. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПЕРИСТЕРА, ГР. ПЕЩЕРА 433

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева
№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ 435

Мариела Инкова, Деян Рабовянов
№39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА 437

Стоян Йорданов
№40. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД 440

Живко Аладжов, Димчо Момчилов, Росица Христова
№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ 442

Емил Иванов, Андрей Аладжов
№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА-ГРАДОТ“ ПРИ РАКИТОВО 445

Ивайло Кънев
№43. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД 446

Катя Меламед
№44. КРЕПОСТ КАЛЯТА – СИТАН КАЛЕ, БАНСКО 448

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков
№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ „ВОДЕН“ 450

Николай Сираков, Ирина Щерева
№46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ТУИДА“ В СЛИВЕН 452

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев
№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА „КАЛЕТО“ ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН 455

Стефан Бакърджиев
№48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 457

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова
№49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА 460

Милен Николов
№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА ХРАМА „СВ. УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“, КВ. ВАСИЛИКО, ГР. ЦАРЕВО 462

Казимир Попконстантинов, Цоня Дражева, Росина Костова
№51. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В СВ. ИВАН – СОЗОПОЛ 463

Иван Джамбов, Стоян Попов
№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В МЕСТНОСТТА ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 466

Цоня Дражева, Димитър Недев
№53. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНА СТЕНА И ПРИЛЕЖАЩИТЕ Й СЪОРЪЖЕНИЯ В УЧАСТЪКА НА ПЛ. ХАН КРУМ, ЦЪРКВА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ И ЮЖНА КРАЙБРЕЖНА АЛЕЯ, УПИ XIX-523 И 525, УПИ XXII-526 И УПИ XXI-527, КВ. 27 ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ..........468

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов
№54. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА „КИРИКА“ – НИАР „МАДАРА“ 470

Виолета Нешева, Цветана Комитова, Здравка Коркутова, Владимир Петков, Методи Златков, Юлий Фърков
№55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АНТИЧЕН, СРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ ГРАД МЕЛНИК“. МАНАСТИР „СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“ 473

Илия Илиев, Тодор Вълчев
№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ЗАЧИСТВАНЕТО НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР ДО С. ВОДЕН 476

Николай Бояджиев
№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА КАМЕК, С. ОСИКОВО, ОБЩИНА ДЕВИН 478

Катя Меламед, Андрей Меламед
№58. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО 479

Пламен Караилиев
№59. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПОД ЯМАЧА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 482

Пламен Караилиев, Рени Петрова
№60. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „ПОД ЯМАЧА“, КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО 483

Борис Борисов, Гергана Шейлева
№61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО И ГОЛЯМА ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“ 484

Елена Божинова, Камен Станев
№62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „Д-Р СТ. ЧОМАКОВ“ №5, НЕБЕТ ТЕПЕ, ПЛОВДИВ 485

Константин Константинов, Стойчо Бонев
№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ В С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО 488

Елена Пенчева, Мария Николаева
№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПЕТРОВА НИВА. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО 490

Станислав Иванов, Христина Стоянова
№65. АМ „ХЕМУС“, ОБЕКТ №6, КМ 347+380 – КМ 347+600 492

Явор Иванов, Чавдар Лалов, Галена Радославова, Борислава Гълъбова, Маргарита Попова, Александър Манев, Стоянка Кулева, Димитър Костов
№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №4 ПО АМ „ХЕМУС“. ЕТАП II 494

Емилия Евтимова
№67. ОБЕКТ №2 ОТ КМ 24+500 ДО КМ 24+650, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БАЛИК, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС – СИЛИСТРА“ ...497

Росица Христова, Димчо Момчилов
№68. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ВЪВ ФОТОВОЛТАИЧЕН ПАРК ДО С. СМОЛНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ 498

Ивайло Кънев
№69. „СЕВЕРНА КУЛА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА“ – ГР. СОЗОПОЛ 501

Деян Рабовянов, Росен Йосифов, Калин Чакъров
№70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОДЖА КЪР, ДО ГР. СЕВЛИЕВО“ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ГАЗОПРОВОД ИЗВЪН УРБАНИЗИРАНАТА ТЕРИТОРИЯ ЗА ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА ГАБРОВО 502

Лазар Нинов
№71. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ 505

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ 509

Стефан Александров, Фионера Филипова
№1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „БЕНЖАМЕН“, ОБЩИНА ДИМОВО 509

ГеоргиГанецовски
№2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВЕЦ, ТЛАЧЕНЕ И ВЪРБИЦА, ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА, ГОЛЯМО ПЕЩЕНЕ, ОБЩИНА ВРАЦА И НИВЯНИН, ОБЩИНА БОРОВАН 510

Станимира Танева, Анна Ходкевич, Павел Попов, Росен Спасов
№3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ТЕТЕВЕН И СЕЛАТА ГЛОЖЕНЕ, ЧЕРНИ ВИТ, ГЛОГОВО, ОБЩИНА ТЕТЕВЕН 511

Деян Рабовянов, Росен Йосифов, Калин Чакъров
№4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ГАЗОПРОВОД ЗА ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА ГАБРОВО 512

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков
№5. ИЗДИРВАНИЯ НА ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА САМОВОДЕНЕ, БЕЛЯКОВЕЦ И ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО 514

Станимир Стойчев
№6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛЯТНО, ДОЛИНА, НИКОЛА КОЗЛЕВО, РУЖИЦА И КАПИТАН ПЕТКО, ШУМЕНСКАОБЛАСТ 516

Станимир Стойчев
№7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ГАБРИЦА И КАПИТАН ПЕТКО, ОБЩИНА ВЕНЕЦ И С. БЛИЗНАЦИ, ОБЩИНА ХИТРИНО 517

Константин Константинов
№8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО 518

Светлана Венелинова, Михаил Христов
№9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ЮГОЗАПАДНО ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ОБЩИНА ВЪРБИЦА 520

Павел Георгиев, Янко Димитров, Андрей Аладжов, Станислав Иванов, Христина Стоянова, Станимир Стойчев
№10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 523

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Христо Киселинов
№11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ РУСЕ (ОБЩИНИ ДВЕ МОГИЛИ, БЯЛА, ИВАНОВО, ВЕТОВО, БОРОВО И РУСЕ) 525

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Христо Киселинов, Боряна Матева, Дилен Дилов
№12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ РАЗГРАД (ОБЩИНИ РАЗГРАД, КУБРАТ, ИСПЕРИХ И ЦАР КАЛОЯН) 527

Владимир Славчев, Емил Петков
№13. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА, СИЛИСТРЕНСКА ОБЛАСТ 530

Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Йоана Паринова, Йорданка Илиева
№14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 530

Венета Генадиева
№15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОТ ОБЩИНИТЕ БОБОВ ДОЛ, КЮСТЕНДИЛ И НЕВЕСТИНО 532

Светла Петрова, Анелия Геренска, Жарин Величков, Васил Мутафов
№16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯХИНОВО, ЧЕРВЕН БРЕГ И КРАЙНИЦИ, ОБЩИНА ДУПНИЦА 534

Филип Михайлов
№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ НА БАЗОВА СТАНЦИЯ НА MTEL №PER0038, ПИ 000339 В М. БАЛЧАР, С. КОШАРЕВО, ОБЩИНА БРЕЗНИК 536

Анета Бакъмска
№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ КМ 307+100 ДО КМ 310+620 538

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Александрина Цонева, Димитър Пачев
№19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ИНФРАСТРУКТУРЕН ПРОЕКТ „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩО ТРАСЕ НА ПЪТ I-8 КАЛОТИНА – СОФИЙСКИ ОКОЛОВРЪСТЕН ПЪТ (СОП)“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ДРАГОМАН, СЛИВНИЦА, КОСТИНБРОД, БОЖУРИЩЕ И СТОЛИЧНА 538

Боян Думанов, Петър Зидаров, Илиян Боянов
№20. КОМПЛЕКСНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРКОВО, СОФИЙСКА ОБЛАСТ 540

Илия Кулов, Малгожата Гребска-Кулова, Богдан Атанасов, Боян Думанов, Живко Узунов, Драгомир Гърбов, Владимир Петков, Весела Герчева, Ирена Димитрова, Методи Златков, Кръстю Чукалев, Станимира Танева, Екатерина Илиева
№21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ КРЕСНА И СИМИТЛИ 543

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев
№22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СМОЛЯН 545

Асен Салкин, Димитър Байраков
№23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ОБЩИНА ВЕЛИНГРАД 548

Красимир Лещаков, Петър Лещаков, Ваня Петрова
№24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РИДА МЕЧКОВЕЦ, ОБЩИНА МИНЕРАЛНИ БАНИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ 549

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Димитър Колев
№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АСТРОНОМИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА С. АНГЕЛ ВОЙВОДА В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ 550

Надежда Кечева
№26. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ 553

Валентина Танева
№27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ОРЕШАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ОГНЯНОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК 555

Елена Божинова
№28. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОЛЯРИНО, ОБЩИНА РАКОВСКИ 556

Жарин Величков
№29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД КОМОТИНИ (Р ГЪРЦИЯ) – СТАРА ЗАГОРА 557

Станислав Илиев, Галина Стоянова
№30. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ПЛОЩТА НА КАРИЕРА „ВЕЛИКАН“ В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. МЕРИЧЛЕРИ И С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 558

Мартин Христов
№31. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КАРЛОВО 561

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева
№32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА 561

Меглена Първин, Десислава Андреева
№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ПРОЕКТ „КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МОГИЛАТА ШУШМАНЕЦ“ 563

Петър Калчев
№34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5, УЧАСТЪК ЛЕТИЩЕ „СТАРА ЗАГОРА“ – АМ „ТРАКИЯ“, КМ 36+323 – 241+203 В ЗЕМЛИЩЕТО НА СТАРА ЗАГОРА 564

Румяна Колева, Нася Якимова, Чавдар Кирилов
№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛСТВОТО НА КМ 05+000 – 25+000 ОТ ЛОТ 1 НА АМ „МАРИЦА“ 564

Нася Якимова, Станимир Стойчев
№36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „КАЙРЯКА“ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЛАТНА ЛИВАДА И ЗЕТЬОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН 565

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков
№37. ИЗДИРВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН 566

Красимир Велков, Николай Господинов
№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 568

Деян Дичев
№39. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КНЯЖЕВО И СИНАПОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД 570

Христо Христов
№40. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ЕЛХОВО 570

Ивайло Лозанов
№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛСТВОТО НА АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 2 571

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Тодор Марваков, Мирослав Класнаков
№42. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВИНАРСКО И ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО 572

Петър Лещаков
№43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗОНАТА НА БЛАТОТО АЛЕПУ, СОЗОПОЛ 572

Петър Балабанов, Даниел Пантов
№44. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПРИМОРСКО 574

Петър Зидаров, Найден Прахов, Димитър Стоев, Кирил Велковски, Анета Бакъмска, Стоян Иванов, Калин Димитров
№45. МЕЖДУ РОПОТАМО И ДЯВОЛСКА РЕКА: ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПРИМОРСКО 576

ПРОЕКТИ НАБУКО И ЮЖЕН ПОТОК 579

Камен Бояджиев
№46. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОДА „НАБУКО“, СЕКТОР 1, РЕВИЗИЯ Е 579

Надежда Кечева
№47. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 1 581

Камен Бояджиев, Мирослав Марков

№48. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 2 584

Георги Иванов, Таня Христова, Георги Ганецовски
№49. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 6, РЕВИЗИЯ Е 586

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Таня Христова, Мартин Николов, Вечеслав Николов, Антония Йорданова, Евгения Найденова, Аделина Найденова
№50. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 3 586

Иво Д. Чолаков, Мая Валентинова
№51. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД “НАБУКО“, СЕКТОР 5, РЕВИЗИЯ Е 589

Иво Д. Чолаков, Мая Валентинова
№52. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 4 590

Кръстю Чукалев, Деян Рабовянов, Живко Узунов, Никола Русев, Димитър Чернаков, Теодор Тодоров
№53. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 4, РЕВИЗИЯ Е 592

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Никола Русев, Деян Рабовянов, Димитър Чернаков, Теодор Тодоров
№54. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 5 594

Андрей Аладжов, Янко Димитров
№55. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД НАБУКО, СЕКТОР 2, РЕВИЗИЯ Е 597

Андрей Аладжов, Янко Димитров
№56. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 6 597

Петър Лещаков, Ангел Конаклиев
№57. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 3, РЕВИЗИЯ Е 599

Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Галина Самичкова, Николай Христов, Йоана Паринова, Йорданка Илиева, Стоян Трифонов
№58. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 7 600

Мария Гюрова
№59. КРЕМЪЧНИ АРТЕФАКТИ ОТ ИЗДИРВАНИЯТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“ 602

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ 605

Иван Вайсов, Петър Зидаров, Кирил Велковски, Христина Ангелова, Веселин Драганов
№60. ГЕОАРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ ДУРАНКУЛАК 605

Валентин Плетньов, Преслав Пеев, Теодор Роков
№61. НАБЛЮДЕНИЕ И ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ МЕЖДУ НОС КАЛИАКРА И НОС СВЕТИ АТАНАС 608

Христина Ангелова, Антон Донев
№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТ ЗА ПРОУЧВАНЕ НА МИННИ ОТПАДЪЦИ В ПЛОЩ БУХТАТА, ЗАЛИВ ВРОМОС, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ 610

Иван Христов
№63. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА НОС АКРА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ 611

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Явор Иванов
№64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОГЛЕДИ ПОД ВОДА ПО БЪЛГАРСКОТО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ (ДУРАНКУЛАК – РЕЗОВО) И ДРУГИ ВОДНИ БАСЕЙНИ 614

Върбин Върбанов, Деян Драгоев
№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД РУСЕ-ГЮРГЕВО, В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. РУСЕ, С. НИКОЛОВО И ГР. МАРТЕН 614

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Надежда Тодорова
№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 НА АМ „МАРИЦА”, УЧАСТЪК ОРИЗОВО − ДИМИТРОВГРАД, КМ 25+000 − 36+560 В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯБЪЛКОВО, КРУМ И ДОБРИЧ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 615

СПИСЪК НА ПРОВЕДЕНИТЕ ИЗДИРВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ 616

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ОТ 2011 619

АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 619

Елена Божинова, Цветелина Славкова
№1. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ №27, ГР. ПЛОВДИВ 619

Димитър Янков, Методи Златков
№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПОЛУПОДЗЕМНИ ГАРАЖИ“ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ 622

VII. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ОТ 2012 624

III СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 624

Оленка Миланова, Николай Казашки
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОСМАНСКИ КОМПЛЕКС „КРЪСТАТА КАЗАРМА“, ГР. ВИДИН 624

I. ПРАИСТОРИЯ

№1. КОЗАРНИКА: ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА ОТ ПАЛЕОЛИТА В БЕЛОГРАДЧИШКИЯ КАРСТ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Катрин Ферие, Филип Фернандез, Станимира Танева, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Ирена Димитрова, Росен Спасов

Проучванията се осъществяват по програма „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура“ с основно финансиране от Commission Consultative des Recherches Archéologiques à l'Etranger – Министерство на външните работи, Франция, от CNRS (Националния център за научни изследвания, Франция) и Университет Бордо I – UMR 5199 (PACEA/IPGQ), от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines, еднократно от Max Planck Institut, Leipzig, на които екипът ни изразява своята признателност.

В кампанията през 2012 г. взеха участие: Н. Сираков (ръководство на теренното проучване), Ж.-Л. Гуадели (ръководство на интердисциплинното изследване на добитите ансамбли), С. Сиракова (заместник-ръководител на теренното проучване) и членовете на изследователския екип: К. Ферие, С. Танева, В. Митева, А. Гуадели, И. Димитрова, Р. Спасов, Н. Захариев, както и практиканти – студенти и докторанти от НБУ и Университет Хамбург: К. Алексиев, Г. Делирадев, С. Герчев, К. Калчев, Н. Карастоянова, Е. Коларова, Х. Кръстев, М. Маринов, С. Маркова, К. Митов, М. Николов, П. Попов, П. Пушева, Л. Тодоров, А. Ходкевич, К. Янакиева.

Продължавайки проучването във входната зала на пещерата (обр. 1), в сектори 7 и 8 завършихме разкопаването на контактната зона на пластове 11c и 12. С навлизането в горната част на пл. 12 успяхме да разграничим нов седиментологичен фациес, означен като 12 светли петна, който дава възможност за по-детайлен стратиграфски прочит. Това са малки лещи и прослойки, чиято седиментологична характеристика е много близка, дори идентична с лещите образуващи пл. 11c. Разликата между тях е по-скоро само стратиграфска – лещите са под горната граница на пл. 12, докато тези от пл. 11c са отложени над нея. Цялата горна част на пл. 12, заедно с този фациес, би могла да съответства на късни фази от началните етапи на ранния палеолит в Козарника.

Кремъчните серии от този контекст отговарят на тенденцията да стават все по-оскъдни количествено и на диагностични форми със слизането в началните етапи.

Методите на дебитаж се илюстрират с фрагменти от началното разломяване, с негативи от тестване, с начало на еднополюсен дебитаж, понякога с последователно прехвърляне на отломъчната върху съседни повърхности – т. нар. алтернационен дебитаж (обр. 2). Установяваме още по-ясно изразено, отколкото в средните и късните етапи, технологично поведение към ограничаване в опростен, главно еднопосочен дебитаж без подготовка, по късата ос на изходната форма.

Още по-значителна част от сечивата са функционални, а типологията на ретушираните форми става по-бедна и монотонна: освен няколко core-tools (всъщност предимно ядра с утилизационни ретуши) и един атипичен bec déjeté, има малки серии отломъци с частични полустръмни или зъбчати ретуши с изрези, понякога маргинални и по-скоро утилизационни. В тези серии се потвърждава пълното отсъствие на бифаси, на опити за бифациално фасониране и на бифациален ретуш.

В същия район, в сектор 12, след разкопаването на пл. 13 се навлезе в пл. 14 и се установи, че той е стерилен както археологически, така и палеонтологически т.,е. че и в тази част на пещерата първите следи от човешко присъствие, бележещи началото на ранния палеолит, са в най-долния фациес на пл. 13–13c.

Разкритите през този сезон кремъчни серии от късните фази в началния етап на ранния палеолит в Козарника са също характерни за неашелските ансамбли от типа „core-and-flake“. Продължителното присъствие на тази традиция в цялата раннопалеолитна секвенция, чак до началото на средния палеолит, без развитие на ашелски етапи, поставя въпроси между които:

Дали широко използваната модна африканска периодизация на ранния палеолит, основана на

Обр. 1. Обсъждане и документация на раннопалеолитно ниво на обитаване с вторично нарушение (биотурбация) в част от секторите разкопавани през 2012 г.

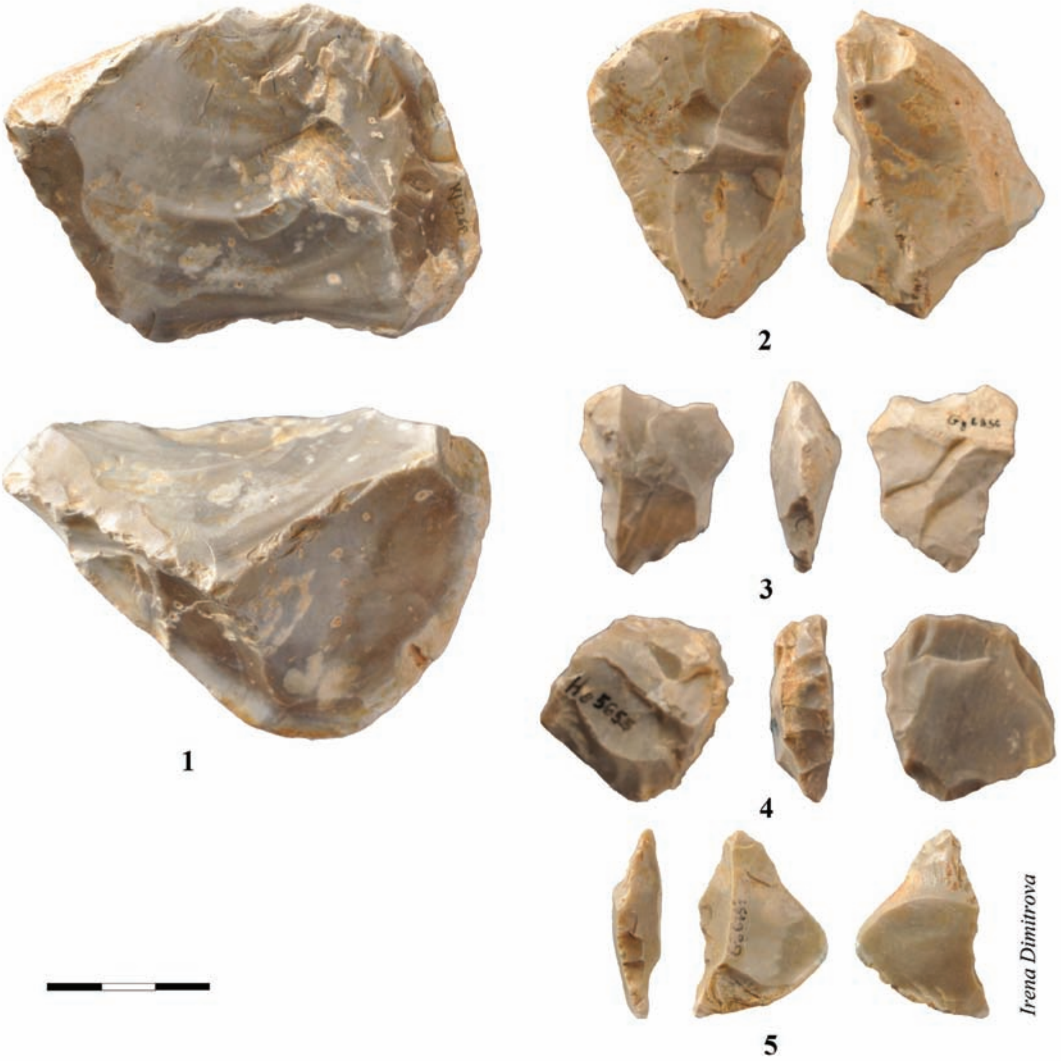

Обр. 2. Кремъчни ансамбли на последните фази от началото на ранния палеолит (1,5–1,4 млн. г.): 1 – ядро с директен дебитаж в къси серии, прехвърлян върху съседни повърхности; 2 – ядро с еднопосочен дебитаж по дългата ос; 3, 4, 5 – ретуширани отломъци.

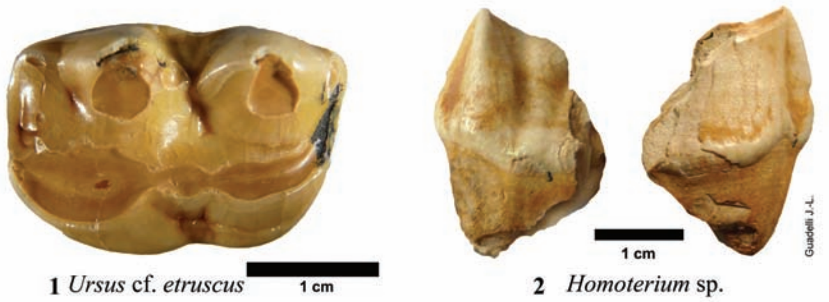

1 *Ursus* cf. *etruscus* **2** *Homoterium* sp.

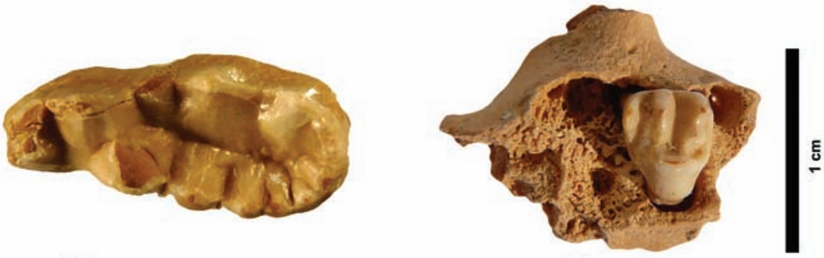

3 *Meles* sp. **4** *Marmota* sp.

Обр. 3. Зъби от ранноплейстоценски бозайници датиращи началните етапи на ранния палеолит (1,6–1,4 млн. г.): 1, 2 – хищници (Ursus cf. Etruscus, Homoterium sp.); 3 – язовец (Meles sp.) ; 4 – едър гризач (Marmota sp.).

последователността: Mode 1 (предашелски традиции) – ранни етапи; Mode 2 (ашелски традиции) – следващи етапи – е приложима за цяла Европа и особено на изток от т. нар. европейска линия на Мовиус – за Средна и Югоизточна Европа, а и още по-далеч на изток?

В новодобитите костни ансамбли от бозайна фауна се установиха и някои по-определяеми останки – предимно зъби, сред които от хищници като древната мечка *Ursus* cf. *Etruscus* и саблезъбия тигър *Homoterium* sp., от древен язовец *Meles* sp. или от предшественици на по-едри гризачи като *Marmota* sp. (обр. 3). Някои от новите находки допълват характеристиката на локалните популации от редки и още слабо известни видове (напр. *Panthera schaubi*, *Procamptoceras*), а други подсказват наличие на непознати досега разновидности (на стенонски кон и един много дребен рис). И в двата случая се очертават особености на плейстоценската фауна от Балканите, които дават още основания за прецизиране на междурегионалните биостратиграфски корелации, а с това и за по-убедително датиране на началните етапи на ранния палеолит в Козарника поне към средата на ранния плейстоцен (1,6–1,4 млн. г.), ако не и към малко по-ранен период.

Нови резултати даде и развитието на сътрудничеството ни по международния проект RESET за изследване на вулканската активност в Средиземноморието през последните 100 хил. г. BP за влиянието ѝ върху културните процеси в популациите на къснoплейстоценските хоминиди и за хронологическата им корелация (Lowe et al. 2012). Допълващи дати за началните фази на късния палеолит (преди 30-тото хилядолетие BP) изглежда ще ревизират предварителната ни интерпретация за значителен хиатус между културни нива VII и VI. Наличието на тефра в пл. 9с беше потвърдено, с което късните фази на средния палеолит се отнасят към периода между 55 и 60 хил. г. BP.

Литература

Lowe et al. 2012: J. Lowe, N. Barton, S. Blockley, C. R. Bronk, V. L. Cullen, W. Davies, C. Gamble, K. Grant, M. Hardiman, R. Housley, C. S. Lane, S. Lee, M. Lewis, A. Mac Leod, M. Menzies, W. Müller, M. Pollard, C. Price, A. P. Robert, E. J. Rohling, C. Satow, V. C. Smith, C. B. Stringer, E. L. Tomlinson, D. White, P. Albert, I. Arienzo, G. Barker, D. Boric, A. Carandente, L. Civetta, C. Ferrier, J.-L. Guadelli, P. Karkanas, M. Koumouzelis, U. C. Müller, G. Orsi, J. Pross, M. Rosi, L. Shalamanov-Korobar, N. Sirakov, P. C. Tzedakis. Volcanic ash layers illuminate the resilience of Neanderthals and early modern humans to natural hazards. – In: Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2012 109 (34), 13532–13537, doi:10.1073/pnas.1204579109.

№2. ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТА В ПЕЩЕРА РЕДАКА II

Алета Гуадели, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков,
Ивайло Крумов, Кръстан Митов

Продължихме проучванията в пещерата през месеците юли и август. Те се осъществяват по програма „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура“ с основно финансиране от Commission Consultative des Recherches Archéologiques à l’Etranger – Министерство на външните работи, Франция, от CNRS (Националния център за научни изследвания, Франция), Университет Бордо I – UMR 5199 (PACEA/ PPP) и район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines, на които екипът ни изразява своята признателност.

Теренното проучване се проведе в периода 12 юли – 3 август 2012 г. Изследователският екип в Редака II през 2012 г. беше в състав: А. Гуадели (ръководител), Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков, И. Крумов, а в теренното проучване участие взеха практикантите К. Митов, М. Николов, К. Алексиев, Н. Карастоянова, П. Попов, Л. Тодоров.

Продължихме да проучваме къснопалеолитните отложения и установихме същите литостратиграфски единици, които бяха регистрирани предходните години, както вероятно и нов фациес на пласт 4 (светло-бежов, долна част). В последният разкопан механичен пласт започнаха да се появяват петна от пласт, който означихме с 5?, но е необходимо да навлезем в него поне 10 см, за да можем да определим дали е еквивалентен на среднопалеолитния пласт 6 от сондаж III или е нов фациес, или пласт от началния късен палеолит.

Първоначално разчистихме изцяло големия каменен блок, който е паднал от тавана вероятно вследствие на интензивна тектонска активност. След премахването му, под него се разкриха две огнища (обр. 1). Проучването на едното беше започнато още през 2009 г., когато разкрихме частта от него останала извън каменния блок. За съжаление тази година не ни стигна време за неговото цялостно проучване. Под каменния блок имаше напълно запазено цяло огнище, което проучихме. Интересно е неговото изграждане от различни по размер камъни и валуни. Двете огнища са в един и същи геологичен пласт, но изглежда, че не са използвани едновременно.

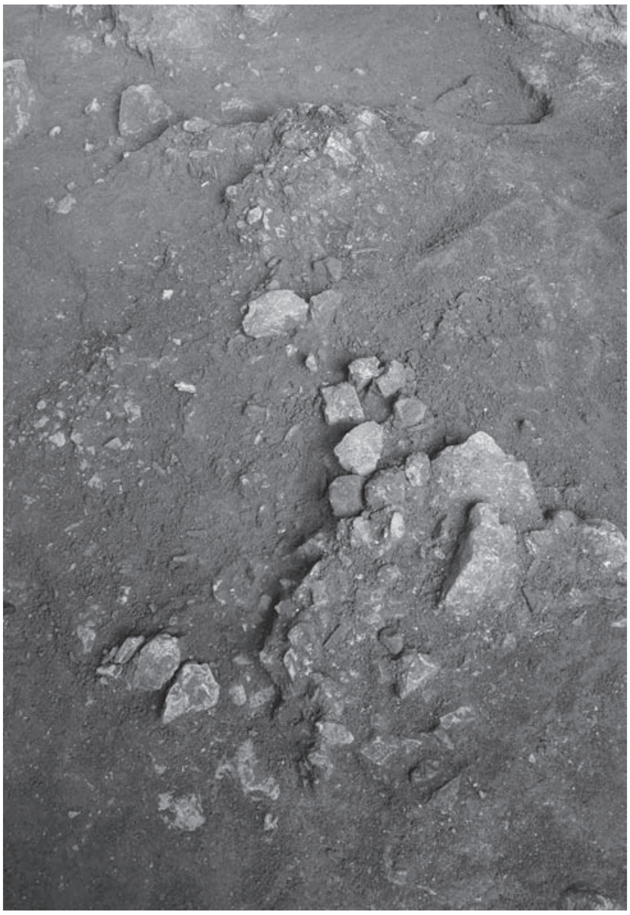

Обр. 1. Редака II. Огнища под блока (сн. А. Гуадели).

Кремъчните артефакти се свеждат основно до върхове и пластинки със затъпяване и потвърждават отнасянето на находките към граветската културна традиция (обр. 2).

Единственият костен артефакт е шило, което е прецизно оформено върху фрагмент от дълга кост на едро тревопасно животно (обр. 3 *1*). То затвърждава изказаната в началото хипотеза, че материалите от долните части на пласт 4 могат да бъдат свързани по-скоро с най-ранната фаза на култура Козарника (к. н. VII).

Тази година бяха описани 936 костни останки, от които 756 отнесени към макрофауната, 94 към микрофауната (обр. 3 *2–5*), 58 към мезофауната и 28 са кости от птици. Макрофауната е представена предимно от дива котка (*Felis silvestris*), хиена (*Crocuta crocuta spelaea*), лисица (*Vulpes vulpes*), пещерна мечка (*Ursus spelaeus*), гигантски елен (*Megaloceros giganteus*), благороден елен (*Cervus elaphus*), бизон (*Bison priscus*), кон (*Equus caballus* cf. *germanicus*) и други. Костите

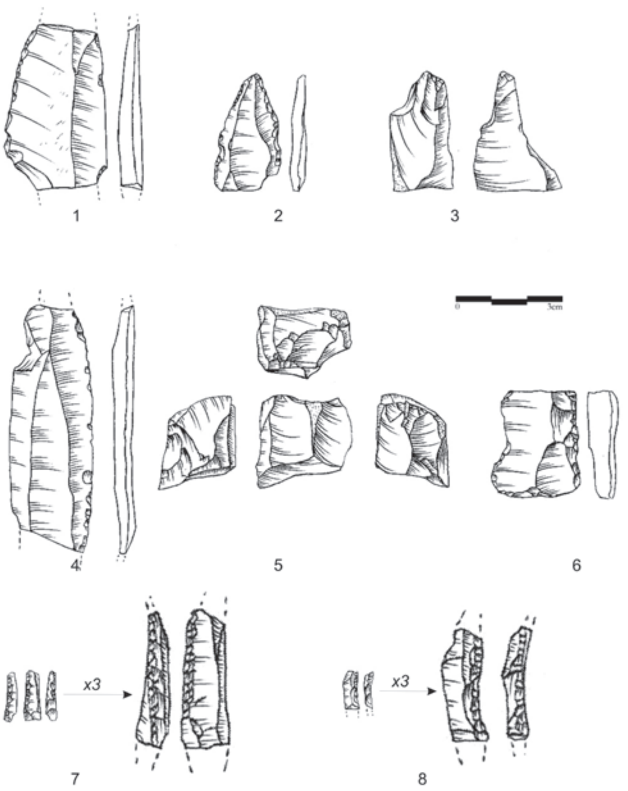

Обр. 2. Редака II. Кремъчни ансамбли: пластове 4 тъмно петно (1, 3), 4 светлобежов (4-8) и 4 светлобежов. (=5?) (2). (рис. И. Крумов).

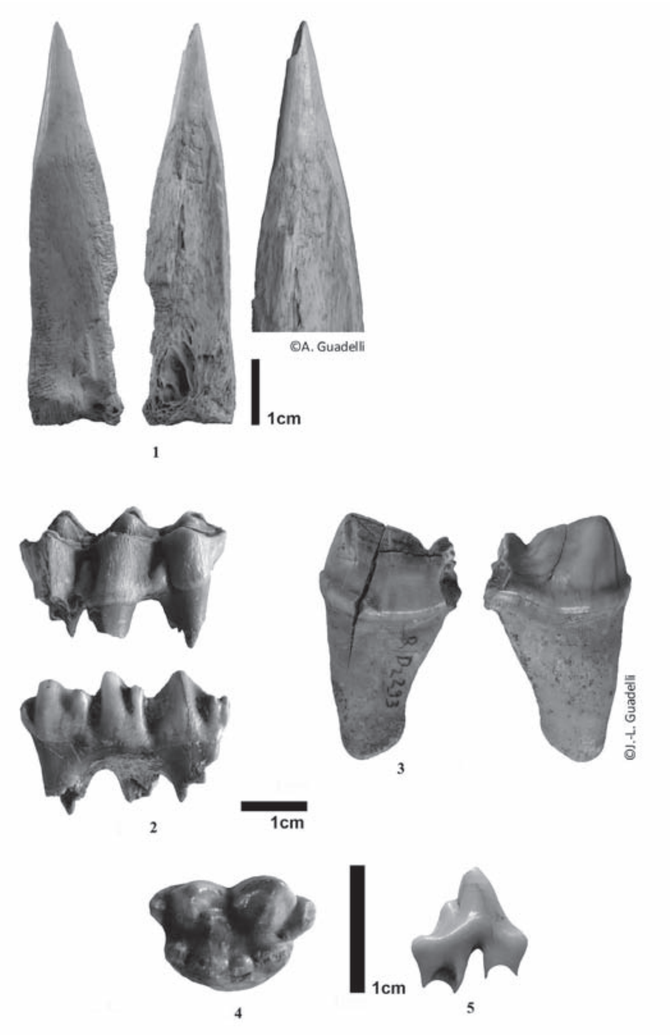

Обр. 3. 1 – костно шило (сн. А. Гуадели); 2 – гигантски елен (Megaloceros giganteus), 3 – хиена (Crocuta crocuta spelaea), 4 – пещерна мечка (Ursus spelaeus), 5 – лисица (Vulpes vulpes) (сн. Ж.-Л. Гуадели).

със следи от хищници (т.е. *Crocuta crocuta spelaea*) са многобройни – 138 в пласт 4 (светло-бежов долна част) и 24 в 4 светло-бежов като следите са предимно от храносмилане. Следите свързани с антропична дейност са много по-редки: 2 обгорени фрагмента от пласт 4 (светло-бежов, долна част), 1 със следи от удари (4 светло-бежов) и по 1 един със следи от разчленяване и рязане (4 светло-бежов, долна част). Триста седемдесет и две кости са със следи от „корозия“ (358 от пласт 4 светло-бежов долна част и 23 – 4 светло-бежов) по-вероятно причинена от хищниците.

Една от най-интересните находки е зъб, по всяка вероятност от човек (*Homo* sp. ?), със следи от храносмилателни стомашни сокове на хиена.

ГИС анализ на находките от Редака беше извършен като част от постдокторантура (А. Гуадели) в PACEA/PPP–UMR 5199 CNRS, финансирана от Région Aquitaine, Програма „Origines 2“. Пространственият анализ на находките от тази, но и от предходните години, подкрепят теорията за многократни „посещения“ на пещерата, вероятно от ловни групи през ранните, но и по-късни фази на късния палеолит (вероятно в периода 39–36 хил. г. BP).

Резултатите от проучванията през 2012 година напълно затвърдиха теорията, че това е едно от редките находища от късния палеолит свидетелстващо за заселване на една и съща пещера от хиени и човешки ловни групи през сравнително къси интервали от време.

№3. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В ПЕЩЕРА МАНАСТИРА

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели,
Кръстан Митов, Изабел Кревкьор

По време на теренни обхождания в района на Велико Търново локализирахме пещерата Манастира, която е частично разкопана вследствие на спелеоложки проучвания. При прегледа на костите установихме наличие на холоценска фауна, но и безспорно на плейстоценска фауна; данни сочещи леговище на хиена, което е изключително интересно и важно за прехода среден/късен и началния късен палеолит и корелация с подобни обекти като Редака II (напр. Гуадели и др. 2011, 2012); следи по костите, свидетелстващи за човешка дейност (следи с антропичен произход); не на последно място сред остеологичните материали бяха еднозначно разпознати и определени човешки кости. Поради наличието на значително количество човешки и животински кости с плейстоценска възраст, предприехме спасителни разкопки като основната ни задача беше изясняване на стратиграфията.

Проучванията се осъществяват по програма „Най-ранни изяви на човешко присъствие на Балканите и началото на европейската култура“ с основно финансиране от Commission Consultative des Recherches Archéologiques à l’Etranger – Министерство на външните работи, Франция, от CNRS (Националния център за научни изследвания, Франция), Университет Бордо I – UMR 5199 (PACEA/

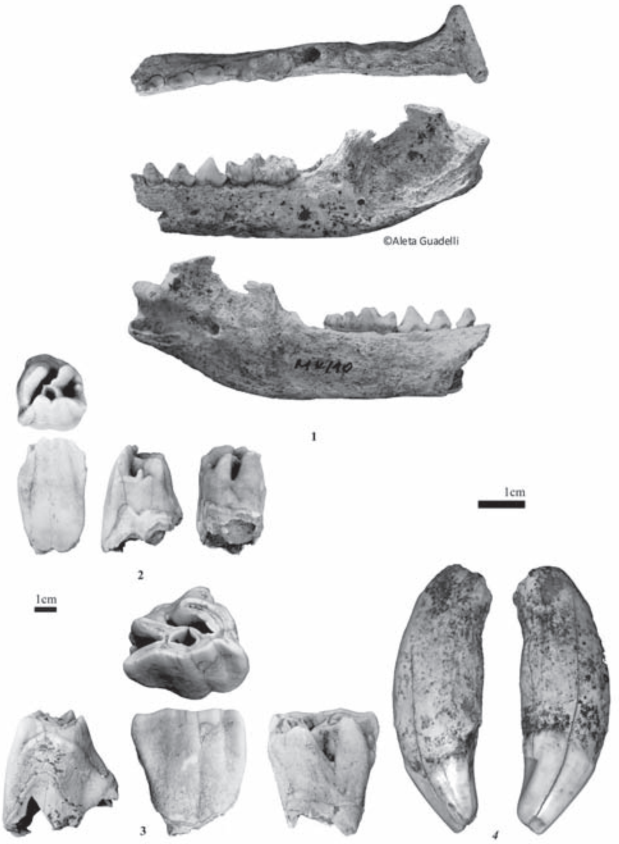

Обр. 1. Манастира. Фаунистични останки. 1: фрагмент от долна челюст от язовец (Meles meles); 2–3: горни зъби от вълнист носорог (Coelodonta antiquitatis); 4: канин от хиена (Crocuta crocuta spelaea) (сн. А. Гуадели).

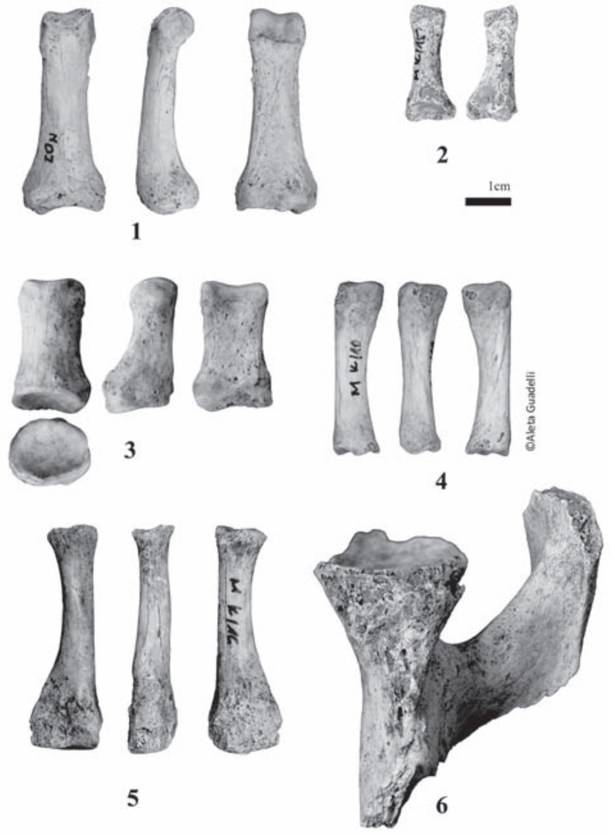

Обр. 2. Манастира. Останки от хора (Homo sapiens sapiens): 1: фаланга от ръката на възрастен индивид; 2–3: фаланги от крака на възрастни индивиди; 4: метакарпална кост от дете на възраст 3–5 години; 5: метатарзална кост от индивид по-млад от 16 години; 6: фрагмент от скапула на възрастен индивид с примитивни белези характерни за късния палеолит (сн. А. Гуадели).

PPP) и от район Аквитания, ЮЗ Франция – програма Origines, на които екипът ни изразява своята признателност.

Теренното проучване беше проведено в периода 7–20 юни 2012 г. Изследователският екип беше в състав: А. Гуадели (ръководител), К. Бояджиев и А. Чохаджиев (зам.- ръководители), К. Митов и А. Атанасов, а в обработката на материалите участие взеха Ж.-Л. Гуадели и И. Кревкьор.

Първоначално направихме два сондажа във входната галерия, но откритите кости се оказаха от несигурен контекст, поради интензивна иманярска дейност. В галерията на практика нямаше запазени седименти, но проучвайки част от леговището на язовец установихме, че вероятно има само един пласт с късно плейстоценска възраст и поне част от човешките кости са от периода на палеолита. Най-вероятно се касае за късния палеолит – между 45 и 35 хил. след г. BP. Поради липсата на каменни оръдия, за подобна датировка съдим по наличните останки от животни като хиена (*Crocuta crocuta spelaeus*), вълнист носорог (*Coelodonta antiquitatis*), кон (*Equus caballus*), лисица (*Vulpes vulpes*), заек (*Oryctolagus*), говедо (*Bos primigrnius* или *Bos priscus*), мечка (*Ursus spelaeus*), гигантски елен (*Megaloceros giganteus*) и др. (обр. 1).

Голяма част от откритите по време на разкопките и спелеопроучванията на пещерата, общо над 700 кости, са човешки останки. Детайлният им анализ тепърва предстои. Първоначалният преглед установи липсата на характеристики типични за неандерталците и ни дава основание да ги отнесем към съвременните хора (*Homo sapiens sapiens*) (обр. 2). Все пак някои от костите са с доста примитивни характеристики, което ни дава възможност да ги датираме по-вероятно към самото начало на късния палеолит. Разбира се, не изключваме и холоценски характер на човешките останки, но това не би омаловажило стойността на находището. От научна гледна точка, с изключение на долната челюст от Бачо Киро, досега от нашата територия има само изолирани зъби и кости, които не са достатъчно информативни за периода на късния палеолит.

Представените животински видове, както и следите върху костите, ни насочват към интерпретация на находището като леговище на хиена (Foss et al. 1998). За разлика от единственото познато досега такова леговище от нашата територия – пещерата Редака II, тук поне според данните от проучванията ни през 2012 г. не можем да говорим за заселване на пещерата от човека. Все пак върху няколко кости се наблюдават следи с вероятен антропичен произход.

На този етап все още нямаме обяснение за наличието на човешки кости в леговището, тъй като поради липсата на следи от хищници върху тях засега изключваме хипотезата, че хората са били ловна плячка на хиените.

Базирайки се на представените таксони и регистрираната в европейски мащаб експанзия на хиени, можем да датираме относително находището между 42 и 35 Ka, но по-вероятно между 38 и 35 Ka. Не са изключени по-ранни дати за плейстоценския пласт, както и по-късни за човешките останки.

Надяваме се бъдещите ни проучвания да подпомогнат по-убедителното отнасяне на човешките останки към палеолита и да ни помогнат да обясним наличието им в контекста на леговището на хиени.

Благодарение на съдействието на пещерняците от СПК „Камъка 2008“ откритите от тях кости се съхраняват в РИМ–Велико Търново. Бихме искали да им благодарим за разбирането и помощта, която ни оказаха по време на проучванията. Изказваме признателност и на Александър Чохаджиев за изключителната подкрепа преди и по време на проучванията, както и на Иван Църов и Людмил Вагалински за оказаното съдействие.

Литература

Гуадели и др. 2011: А. Гуадели, И. Крумов, Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков. Сондажно проучване в пещера Редака II: антропични следи от средния и късния палеолит в контекста на леговища на плейстоценски хищници. – АОР през 2011 г., София, 2012, 25–23.

Гуадели и др. 2012: А. Гуадели, И. Крумов, Н. Сираков, Ж.-Л. Гуадели. Палеолитът в Белоградчишкия карст (българо-френски проучвания): Пещера Редака II . – Българска археология 2011: каталог към изложба, 2012, 2.

Foss et al. 1998: P. Foss, J.-P. Brugal, J.-L. Guadelli, P. Michel, J.-F. Tournepiche. Les repaires d'Hyènes des cavernes en Europe Occidentale: présentation et comparaisons de quelques assemblages osseux. – In : J.-Ph. Brugal, L. Meignen, M.Pathou-Mathis (eds.). Economie préhistorique : les comportements de subsistance au Paléolithique: actes des rencontres 23–24–25 octobre 1997, Sophia-Antipolis, 1998, 43–61.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРАТА МАГУРА

Стефанка Иванова, Мария Гюрова, Николай Спасов, Латинка Христова,
Бистра Гяурова, Жана Македонска, Елка Анастасова, Елена Маринова,
Джейми Ходжкинс, Кристъфър Милър, Дейвид Страйт

През 2012 г. продължиха редовните археологически разкопки в пещерата Магурата под ръководството на доц. д-р С. Иванова НАИМ–БАН) и с финансовата помощ на фондация „Америка за България“ (Иванова и др. 2012). През сезона продължи експлорацията в сондажи 1 и 3, което ще бъде представено накратко.

Сондаж 1. До края на предходния сезон беше достигната дълбочина 7,50 м (от репера), при което бяха разграничени новите литологични единици 27–45. В резултат на проучванията се установи:

- Работната ни хипотеза от миналогодишния сезон за характеристиката на пласт 25 като „място с белези на организирано от човека пространство с ритуална насоченост, свързана с по-специално отношение към пещерната мечка“ получи потвърждение със следните аргументи;

- Установи се, че това е единственият пласт, в който преобладават костите на див кон. Вероятно става въпрос за специализиран лов на диви коне, характерен за човешките групи, заселвали пещерата през този период;

- В дълбочина, под мястото на „подредените“ кости, е вкопана яма, в която се намират дребни животински кости, зъби и въглени. Ако събраните въглени дадат абсолютна дата по-ранна от 45–50000 г. BP, това би било единственото засега доказателство за подобен „ритуал“ от средния палеолит – времето на неандерталеца в Европа.

Характеристиката на седиментите до дълб. 7,3 м (пластове от 30 до 42) разкрива продължителен

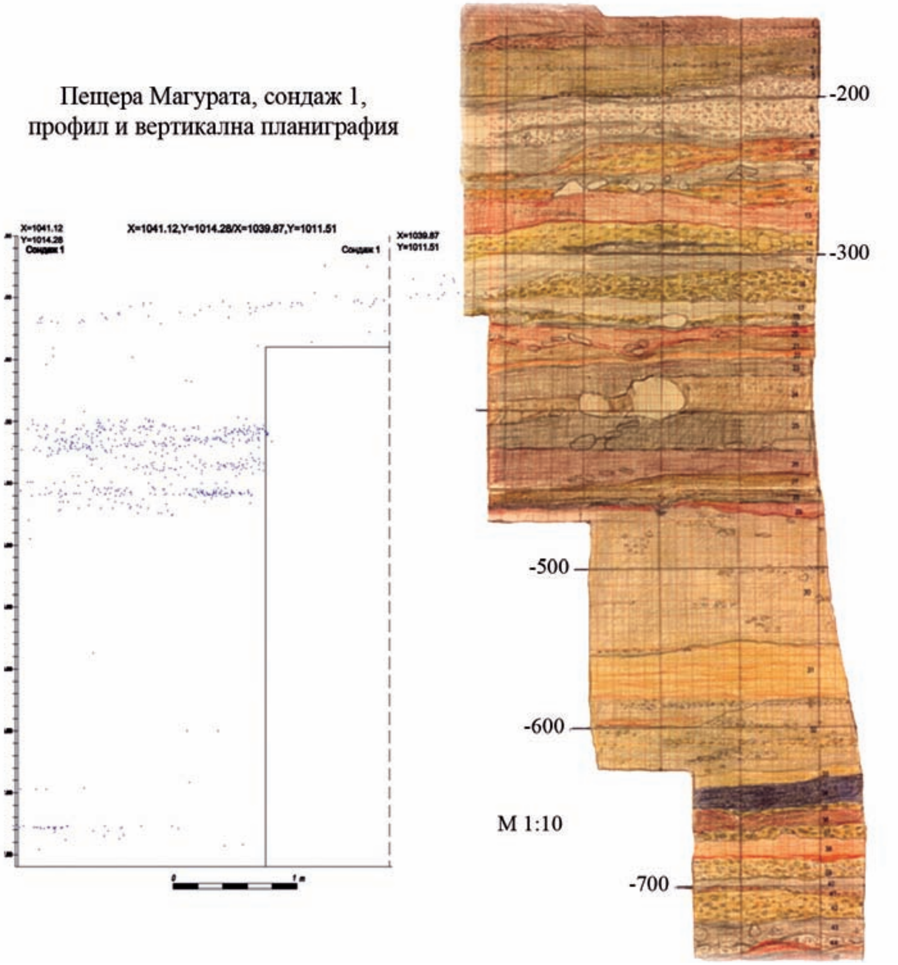
Пещера Магурата, сондаж 1,
профил и вертикална планиграфия
X=1041.12
Y=1014.28
Сондаж 1
X=1041.12,Y=1014.28/X=1039.87,Y=1011.51
Сондаж 1
X=1039.87
Y=1011.51
-200
-300
-500
-600
M 1:10
-700

Обр. 1.Пещера Магура, сондаж1, профил и вертикална планиграфия.

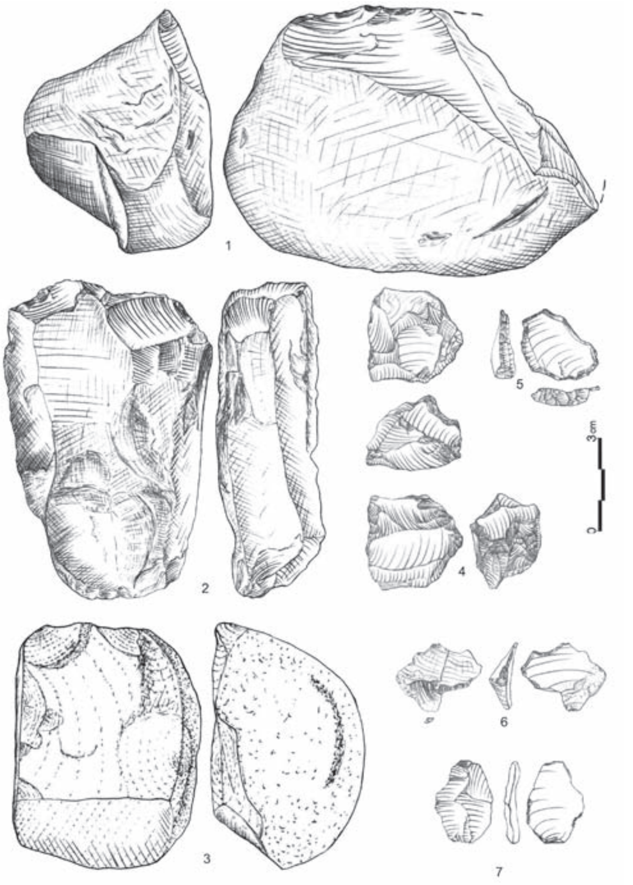

Обр. 2. Пещера Магурата, сондаж 3, артефакти: 1 – валунно оръдие тип чопер; 2 – оръдие от кварцитенвалун; 3 – интенционално разцепен кварцитен валун с плоски негативи; 4 – ядро за отломъци с многократна смяна на ориентацията; 5–7 – отломъци.

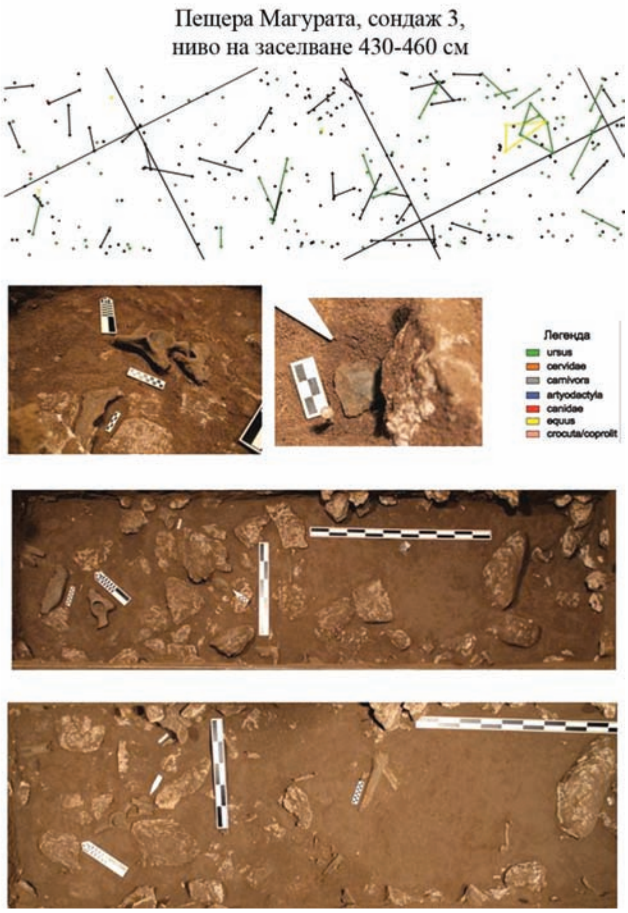

Обр. 3. Пещера Магурата, сондаж 3, хоризонтална планиграфия и поглед към ниво на заселване 430–460 см в пласт 10.

период на активна водна дейност в тази част на залата. До достигнатата в края на сезона дълбочина (7,50 м), пластовете (43–45) са характерни за пещерна седиментация при постоянни благоприятни условия. В тях се разкриват кости на животни и калцитни кори (обр. 1).

Сондаж 3. Разкопките в сондажа продължиха до дълбочина до 4,60 м като бяха разграничени 4 нови литостратиграфски единици (пластове 7–10). Във всички нива се разкрива голямо количество от кости и зъби на плейстоценски бозайници (над 1000 броя).

Особен интерес представляват ситуациите в литостратиграфските единици 9 и 10.

В пласт 9, на дълбочина 4,10–4,20 м се разкрива площ, обитавана от пещерни хиени. Този тип рядко срещани структури не са откривани досега в нашите пещери. „Обиталището на хиената" се характеризира с множество кости със специфично излъскани повърхности, зъби и голямо количество копролити. Пласт 10 на дълбочина 4,30–4,60 м се характеризира с множество следи от човешка дейност. Разкриват се струпвания от големи кости на едри бозайници, зъби, каменни и кремъчни артефакти разпръснати между костите.

Група на артефактите с малки размери:

Малко кремъчно ядро за отломъчета с многократна смяна на ориентацията (обр. 2 *4*) морфометрично отговаря на 3 малки отломъчета, едното от които с ретуш (обр. 2 *5–7*).

Група на артефактите с големи размери: валунно оръдие тип чопер (обр. 2 *1*), кварцитен валун с едри негативи във върховата част (обр. 2 *2*), интенционално разцепен кварцитен валун с плоски негативи върху повърхността на разцепване (обр. 2 *3*), кварцитен отломък от валун. Общото впечатление от индустрията е, че първите етапи на експлоатацията на ядрата и оформянето на оръдията са извършвани на друго място.

Интердисциплинарни изследвания

Антропология

Бяха изследвани човешки кости от фонда на музея във Видин. Те произхождат от ремонтните работи, свързани със строежа на Винзавода в галерията на пещерата, в близост до сондаж 3. Интерес представляват две кости. Едната е с типична за *Homo Neanderthalensis* характеристика. Ако специализираните анализи потвърдят характеристиката на костта, това ще е първият неандерталец намерен на наша територия. Втората кост е на индивид, вероятно принадлежащ на по-архаична група хоминини. Очакваме провежданите анализи да установят окончателно таксономичния статут на фосилите.

Палеозоология

Силно доминират костите на пещерната мечка, а от копитните – конете и едрите бовиди. Няколко кости принадлежат на хималайската мечка. Това са първи индикации за този вид и вероятно най-късното му присъствие в плейстоцена на Европа (по археологични данни границата среден – късен палеолит, ок. 50–40 хил. г. BP).

Установени са и два различни зъбни морфотипа при пещерните мечки: 1, примитивен, който може да бъде отнесен към наскоро отделения като самостоятелна, източна форма *Ursus ungressus*; 2, еволюирал (с белези на по-напреднала всеядност), който отговаря на *Ursus spelaeus*.

Фауната не включва видове от типичните студеноустойчиви фаунистични комплекси, характерни за климатичните минимуми в Централна и Западна Европа, и Източноевропейската степ. Вероятното присъствие на хималайската мечка в предпланината говори за доста обширни участъци от смесени гори и сравнително умерен (умерено-студен) климат.

Относително мекият климат се потвърждава и от присъствието на големорогия елен и евентуално на тура. С това фауната от Магурата показва характерния облик на балканската късноплейстоценска фауна, която не предполага твърде суров климат.

Засега, няма обяснение за голямото натрупване на фибули от мечки при много малък брой, и то натрошени, тибии. Не е изключено това да е индикация за специфична човешка дейност.

Фаунистичен състав:

Ursus spelaeus	пещерна мечка
U. ingressus	източноевропейска мечка
Ursus cf. thibetanus	тибетска мечка
Equus germanicus	ширококопитен кон
Equus hydruntinus	европейско диво магаре
Cervus elaphus	благороден елен
Megaloceros giganteus	голяморог елен
Bos primigenius	тур
Bison priscus	зубър
Rupicapra rupicapra	сърна
Panthera spelaean	пещерен лъв
Crocuta spelaea	пещерна хиена
Vulpes vulpes	лисица
Canis lupus	вълк
? Cuon sp.	червен вълк
Lepus sp.	заек
Aves indet..	птици

Зооархеология

На базата на обработката на представителна извадка кости бе установено, че 20% от костите на пещерна мечка са със следи от гризане, 6% са със следи от cut marks (човешка дейност), 3% са със следи и от гризане, и от човешка дейност. При един образец следите от човешка дейност са ‛*a posteriori*’ следите от гризане.

Палеоботаника

Анализът на над 50 проби не доказа полени в седиментите на сондаж 1 и 3. В някои от пробите, взети за поленов анализ, присъстват фрагменти от въглени като няколко от тях бяха анализирани с микроскоп с отразена светлина. Идентифицирана е дървесина от елша (*Alnus* sp.). Въглените бяха установени в пластовете от сондаж 1 (пласт 25, 26) и сондаж 3 (пласт 10) със следи от активна човешка дейност.

Седиментология

Взетите седиментологични проби от сондаж 3 доказват присъствие на вулканска пепел в пласт 5. Резултатите от анализа (в процес на завършване) ще датират пластовете в сондажа.

Геодезия

Въз основа на координатите на находките е изработена вертикална планиграфия на находките в сондажи 1 и 3. В планиграфските скици ясно се очертават нивата с находките и стерилните хоризонти. Хоризонталните планиграфии на нивата с находки в сондаж 3 показват разпределението на находките и доказват липсата на постседиментологични премествания на материалите (обр. 3).

Литература

Иванова и др. 2012: С. Иванова, М. Гюрова, Н. Спасов. Проучване на плейстоценските седименти в пещерата Магурата. – АОР през 2011 г., София, 2012, 32–34.

№5. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ

Недко Еленски

Археологическите проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш се проведоха от 23.07.2012 г. до 25.08.2012 г. Проучванията се реализираха с финансовата подкрепа на РИМ – Велико Търново. В тях участваха студенти и магистри от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – Тодор Дяков, Христина Панкова, Методи Димитров, Николай Трифонов, Венко Иванов, Йоанна Паринова и Надка Бонева. През тази година целта на проучванията бе разширяване на проучваната площ в централната част на селището, с оглед разкриване на нови жилищни структури. Маркиран е сондаж 24, в който попадат кв. 13, 14, 17 и 18. Той е разположен до източния профил на сондаж 21 и е ориентиран по посоките на света: дълж. С/Ю – 9 м и шир. И/З 7 м, като общата площ е 63 кв. м.

Първият пласт до 0,25 м представлява орница, в която се разкриват керамични фрагменти от различни епохи – средновековна, късножелязна, ранножелязна и неолитна. На това ниво се разкрива голямо петно, заемащо централната част от проучваната площ – кв. 17, 18 и 13. То представлява ями, които са вкопани една в друга. Разкритите ями са от различни епохи. Яма 51 се отнася към средновековието (XII–XIV в.). Тя има кръгъл отвор, отвесни стени, равно дъно и цилиндрична форма. Размери: диам. 1,80 м; дълб. 1,03 м. Към късната античност принадлежат: яма 52 – с кръгъл отвор, равно дъно, отвесни стени и размери: диам. 1,80 м, дълб. 0,40 м; яма 56 – с кръгъл отвор, равно дъно, коси стени, конично сечение и размери: диам. 0,80 м, дълб. 0,57 м; яма 58 – с кръгъл отвор, равно дъно, отвесни стени и цилиндрично сечение с размери: дълж. 0,77 м; шир. 0, 64 м; дълб. 0,53 м; яма 59 с размери: дълж. С/Ю 1,60 м и шир. И/З 0,60 м; дълб. 0,35 м; яма 47 – с кръгъл отвор, неравно дъно и коси стени с размери: дълж. С/Ю 2,30 м; дълб. 0,50 м; яма 50 – с овална форма, отвесни стени, равно дъно с размери: дълж. С/Ю – 1,20 м; дълж. И/З 1,55 м; дълб. 0,65 м; яма 47А – с кръгла форма, отвесни стени и равно дъно с размери: диам. 1,40 м; дълб. 0,90 м. От късножелязната епоха са следните ями: яма 55 – с кръгъл отвор, равно дъно, отвесни стени, цилиндрично сечение с размери: диам. 1,05 м; дълб. 0,53 м; яма 60 – има кръгъл отвор, отвесни стени и равно дъно с размери: диам. 1,35 м; дълб. 0,45 м и яма 57 – с кръгъл отвор, равно дъно, отвесни стени в източната част и коси в западната част с размери: диам. 1,65 м; шир. 1,02 м; дълб. 0,85 м. От ранножелязната епоха са: яма 49 – с овална форма, равно дъно и коси стени с размери дълж. 1,40 м, шир. 0,90 м и дълб. 0,30 м; яма 48 – с размери: диам. 0,62 м, дълб. 0,70; . има кръгъл отвор, отвесни стени, равно дъно и цилиндрично сечение. За ямите от средновековието, късната античност, късножелязната и ранножелязна епоха (обр. 1) е характерно, че запълнителят им е еднороден и в него има отделни керамични фрагменти от съответната епоха. Проучена е и яма 54 от преходния период. Тя е плитка, като запълнителят ѝ е с повишено съдържание на пепел. В нея са открити керамични фрагменти с повишена концентрация, костен връх за стрела,

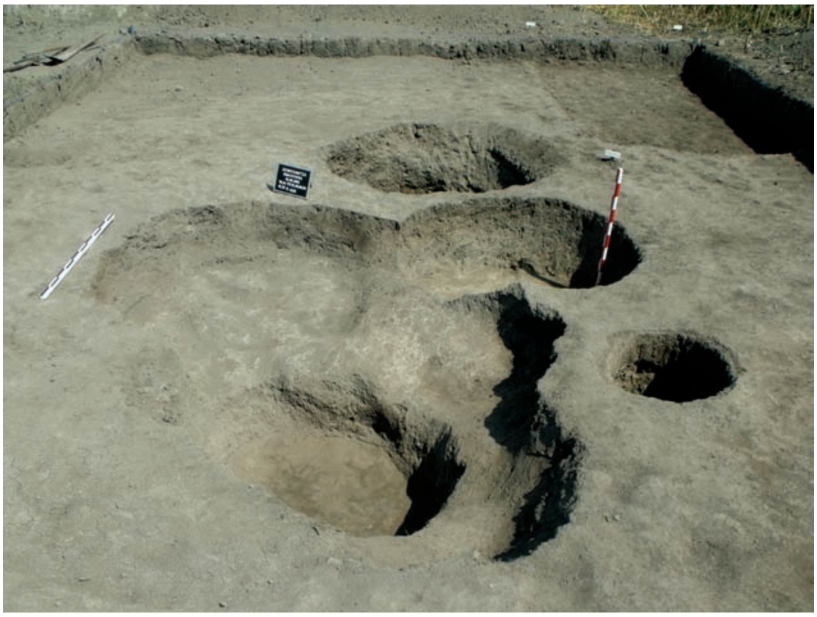

Обр. 1. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш. Ями от XII–XIV в., късната античност, късножелязната и ранножелязната епоха.

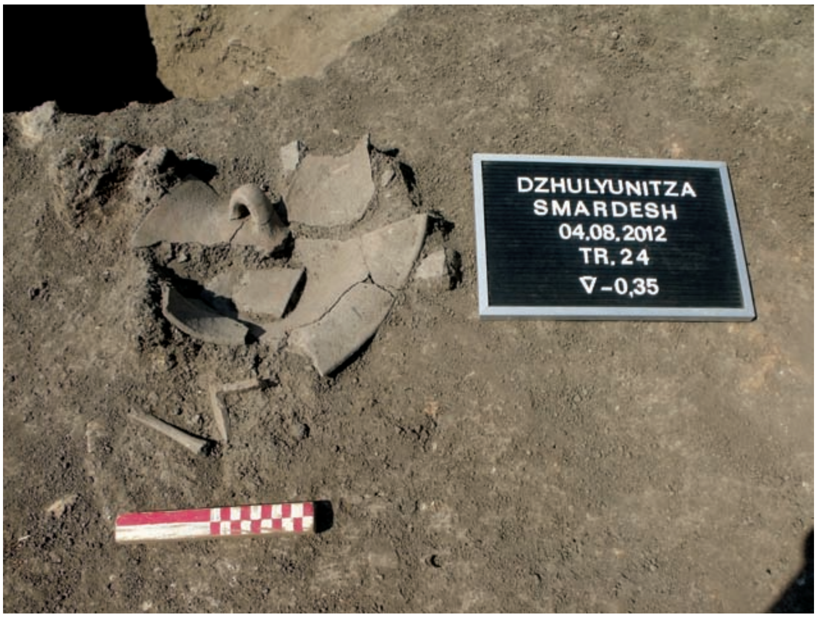
DZHULYUNITZA
SMARDESH
04.08.2012
TR. 24
∇-0,35

Обр. 2. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш. Керамичен съд от преходния период.

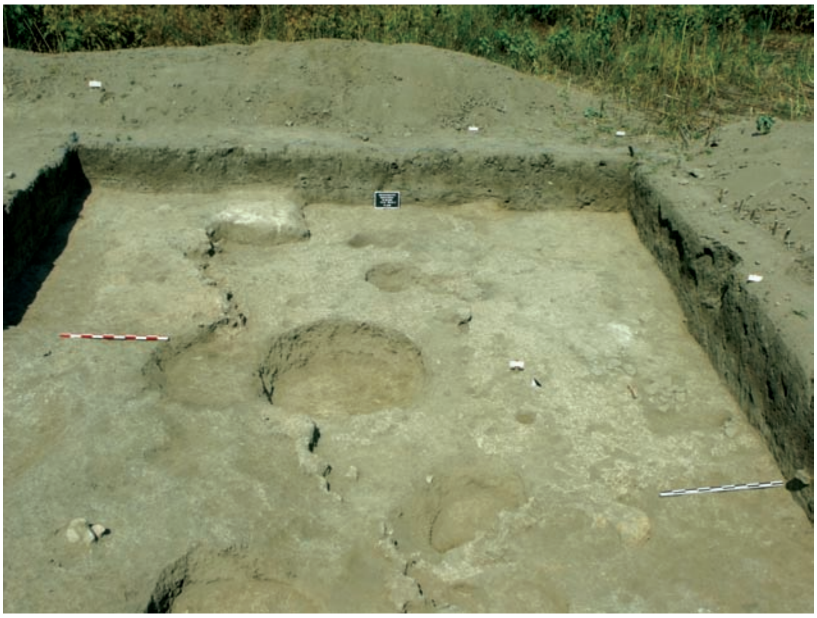

Обр. 3. Раннонеолитно селище Джулюница-Смърдеш. Жилище №5 от първи хоризонт на пласта Джулюница-Смърдеш IV.

фрагмент от хромелен камък, костен предмет и керамична пота. Ямата е с кръгъл отвор и неравно дъно с размери: диам. 1,10 м и дълб. 0,23 м. В кв. 18 се разкрива част от керамичен съд, който също се отнася към преходния период (обр. 2). Материалите намират аналогии в селищата Велико Търново-Качица Д и Шемшево-Клисе баир.

На дълбочина 0,25–0,45 м е проучен черно-кафяв пласт. В него е разкрит силно разрушено къснонеолитно ниво. То е установено върху площ 5 х 5 м като това е основно в кв. 4, а периферията му в кв. 13 и кв. 18. Състои се от силно разрушена основа на пещ – запазени размери: дълж. С/Ю 1,25/0,60 м; шир. 1 м и има четири замазки – преправки. Четири малки концентрации от деструкции – горели мазилки, концентрация от керамични фрагменти, две керамични съдчета и част от култова масичка. Този пласт най-вероятно се синхронизира с VIII хоризонт на неолитното селище Самоводене (Станев 2002, 45). Пластът между 0, 45–0,70 м е сиво-кафяв, с нормална концентрация на керамични фрагменти, животински кости и кремъчни артефакти. На тази дълбочина се разкрива пепелно петно, две малки концентрации от деструкции и (горели мазилки) и долен хромелен камък. Това ниво представлява първи и втори хоризонт в пласт IV на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш – култура Овчарово-Самоводене (Еленски 2006, 102). Следващият пласт е от 0,70-0,80 м и е сив на цвят. В кв. 13, кв. 14 и кв. 18 е достигнат под на жилище, който е сравнително добре запазен. Той се развива в северна посока в профила на кв. 13 и източна посока в профила на кв. 18. Вероятната ориентация на жилището е СИ/ЮЗ. По югоизточната и югозападната „стена“ на жилището са запазени струпвания от горели мазилки. Възможно е тези останки да са части от разрушените и вторично изпечени стени на жилището. Дебелината на пода е 5–7 см. Той е направен от стерилна глина, която е изпечена, частично отухлена и има светлобежов цвят. Размери на жилището: източна страна 3,70 м; западна страна 6, 60 м; дълж. И/З 5,10 м (с рушевините 6,10 м). Размери на рушевините: западни дълж. 3,20 м и шир. 1,30 м; югозападни дълж. 1,10 м и шир. 0,40 м; южни дълж. 1,5 м и шир. 0,30 м. В югоизточната част на жилището върху пода има разтрошен керамичен съд. Това жилище (обр. 3) е с пореден №5 и принадлежи на първи хоризонт от IV пласт на селището (Еленски 2006, 102). Това жилище се явява като най-ранно за този пласт и дава началото на раннонеолитната култура Овчарово-Самоводе в селището. В южната част на кв.13 и кв. 18 след изчерпването на сивият пласт се достига до кафяв пласт, който представя фаза Джулюница-Смърдеш II. В кв. 18 се разкрива основа на пещ със запазени размери: дълж. И/З 0,95 м и шир. С/Ю 0,46 м.

Литература

Еленски 2006: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш, Великотърновско (предварително съобщение). – Археология, 2006, 1-4, 96–117.

Станев 2002: П. Станев. Неолитна селищна могила Самоводене. Велико Търново, 2002.

№6. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Проучванията на раннонеолитното селище в Оходен-Валога са проведени от 15 май до 15 август 2012 г. от екип в състав: Г. Ганецовски от РИМ–Враца – ръководител, д-р В. Митева – зам.-ръководител, д-р Р. Златева, студентите М. Анчев от НБУ–София и Нели Иванова от ВТУ и 20 работници от Оходен. През 2012 г. е разкопана площ от 300 кв. м в сектори Север, Изток и Юг на обекта.

Продължи проучването на долното ниво на вкопаване на структура 7а (обр. 1) (Ганецовски 2011). Под тях са разкрити няколко вкопани съоръжения.

В централната част на структура 7а е открит гроб (№5), съдържащ скелет на малко дете (обр. 2). Гробната яма е с овална форма. Запазени са черепът, части от долната челюст с два зъба, едната ключица, костици от ребрата и фрагменти от дългите кости на крайниците. Около скелета са откри-

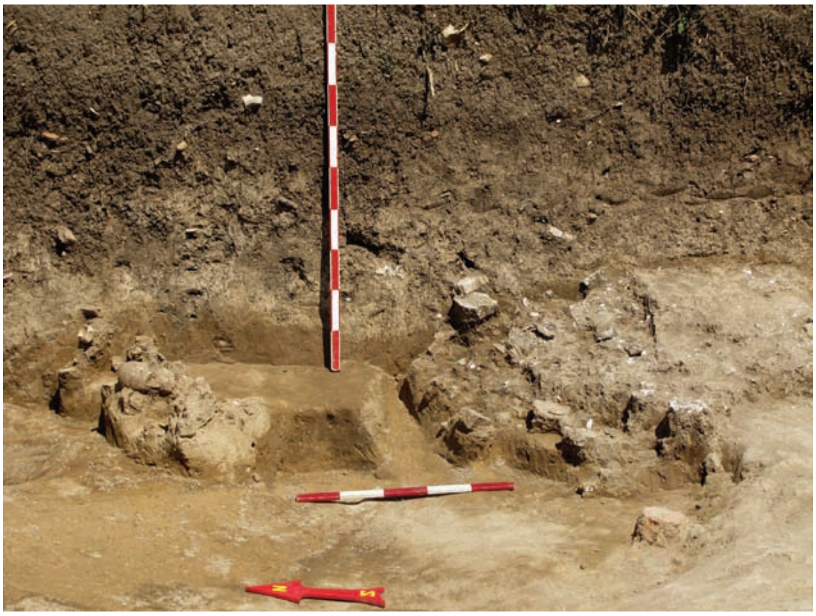

Обр. 1. Структура 7а с ями 19, 23 и 25а.

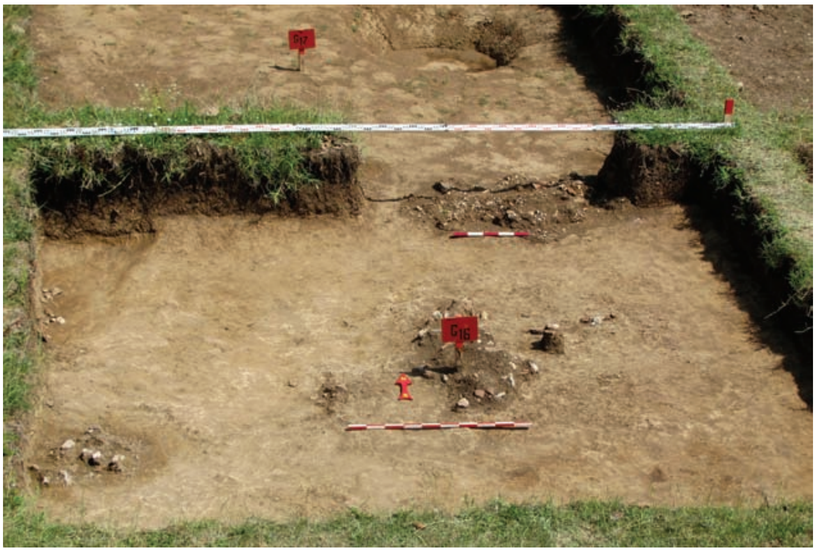

Обр. 2. Гроб №5, разположен под структура 7а.

ти единични керамични фрагменти, мазилки и въгленчета. Под костите, на дъното на гробната яма, бяха намерени черупки от миди. Според антропологическия анализ, извършен от Сонгюл Роденберг, костите принадлежат на бебе на възраст около 1,5 г. Бебето е било поставено в силно свита, ембрионална поза, с глава на север и лице обърнато на запад (обр. 2).

Установено е, че възрастните индивиди в обекта са положени с лица, обърнати на изток, т. е. към слънчевия изгрев, а децата са положени с лица на запад.

Яма 23 съдържа опалени мазилки, опалени камъни, въглени и главно черупки на миди, охлюви и пепел. Вкопана е конусовидно и е замазана с добре трамбована глина, а миденоте черупки и опалени камъни са плътно застлани върху нея. Установени са два етапа на запълване на ямата. С тази яма е свързан голям разсип, съдържащ черупки на миди и охлюви, разположен на 1 м южно от гроб 5.

На 1 м източно от яма 23 е разчистена плитка яма с бъбрековидна форма (яма 25а), със струпване на археологически материали в североизточната ѝ половина.

Яма 19 съдържа опалени варовикови камъни и основно кости от говедо (дълги кости, ребра, гръбначни прешлени и части от черепите без рогата) и по-малко количество кости от коза/овца. Под животинските кости е установено повишено количество керамични фрагменти. Рога на говедо са депонирани във вкопаната централната част на структура 7а, на 1,5 м западно от яма 19. Ямите от структура 7а са конструктивно свързани с нея и имат ритуален характер.

Керамиката от структура 7а, включително и тази от съставляващите я ями, се отнася към края на „монохромния етап на ранния неолит“, етап Оходен I, датиран във финалната фаза на култура

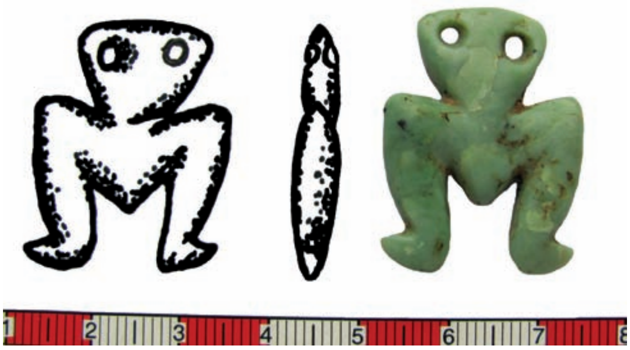

Обр. 3. Нефритен амулет от яма 26, структура 10.

Протостарчево (Lazarovici 1979; Тодорова, Вайсов 1993).

Продължи проучването на северната част на структура 8, започнало през 2010 г. Разчистени са останки от опалено глинено съоръжение и натрошени дебелостенни съдове, лежащи с дъната нагоре. В северозападната част на структурата е достигнато горното ниво на тъмнокафяв пласт (ниво на запълване), съдържащ археологически материали. Прави впечатление преобладаващия брой кремъчни артефакти, сред които доминира дебитажа, указващ поредното място за обработка на изделия от кремък. Структура 8 се датира в по-късния период на ранния неолит в обекта – Оходен II, синхронен на етап Старчево II (Garašanin 1979). Откритите материали свидетелстват, че тя има жилищни и/или стопански функции.

Структура 9 е разположена в североизточната част на проучвания сектор. Тя представлява голямо овално вкопано съоръжение, съдържащо тъмнокафява пръст и струпване на археологически материали. Според керамичния материал тази структура се отнася към ранния период от развитието на обекта – Оходен I.

Структура 10 представлява система от четири големи, овални ями, запълнени с археологически материали. Три от ямите оформят редица с посока изток-запад. Две от тях – яма 21 и яма 22 са проучени през 2011 г. Новооткритите ями са запълнени с тъмнокафява пръст, съдържаща археологически материали. В дълбочина се откриват само опалени мазилки. Откритата керамика дава основание да отнесем структурата към по-късния период на ранния неолит в обекта – Оходен II, синхронен на етап Старчево II. В участъка на яма 26 е открит амулет от нефрит (обр. 3).

Структура 11 е разположена в югоизточната част на проучения сектор. Тя представлява трамбована глинена платформа с висока твърдост, оградена откъм западната страна с дълбок ров. Разчистена е площ от 75 кв. м. Теренните характеристики (план, разположение, глинобитна техника на градеж и структура на глинените замазки) напомнят на откритата през 2008-2009 г. подова трамбовка на структура 6, която е фланкирана с дълбоки ровове и дупки от колове (Ганецовски 2010). В план двете трамбовани платформи са разположени в симетрия една спрямо друга, с ориентация на дългите оси север-юг и са разделени с дълбок ров, запълнен с рохкав седимент. Изглежда, че в разположението на двете структури, които са едновременни, е заложена единна архитектурна идея. Откритите находки отнасят структурата към ранния период от развитието на селището – Оходен I.

Ровът, разделящ двете структури, също е разположен в южната част на проучвания сектор. Установи се, че глиненият олтар с еленови рога, открит през 2011 г. се намира в северната част на това вкопано съоръжение (Ганецовски 2012). Ширината на рова е около 8 м и той е стъпаловидно вкопан. Дълбочината му достига 1,2 м спрямо древния терен. В него са разчистени локални струпвания на негорели, светлокафяви глинени мазилки с висока плътност, произхождащи вероятно от паднала глинобитна стена. Непосредствено върху стерилната кафява основа са разчистени две петна от пепел с животински кости и големи камъни – вероятно останки от огнища. В рова са открити керамични фрагменти, характерни за двата периода на обитаване на обекта.

С проучванията на структура 7а и гроб №5 се допълва информацията за сакралния сектор, разположен в чертите на праисторическото селище, датиран в етап Оходен I. Освен структурите с безспорни ритуални функции, в обекта са регистрирали и такива, с ясно изразени жилищни или стопански функции, отнасящи се към двата периода, застъпени в селището.

Литература

Ганецовски 2010: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), село Оходен, община Враца. – АОР през 2009 г., София, 2010, 36–37.

Ганецовски и др. 2011: Г. Ганецовски, Б. Димитрова, Р. Златева. Спасителни археологически разкопки на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), село Оходен, община Враца. – АОР през 2010 г., София, 2011, 39–40.

Ганецовски 2012: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долните Лъки), село Оходен, община Враца. – АОР през 2011 г., София, 2012, 44, обр. 3.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов**.** Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59–63.

Garašanin 1979: M. Garašanin. Centalnobalkanska zona. – In: Praistorija jugoslovenskih zemalija. Sarajevo, 1979, 79–212.

Lazarovici 1979: G. Lazarovici. Neoliticul Banatului. Cluj-Napoca. 1979, 76–77.

№7. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ, С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Малгожата Гребска-Кулова, Петър Зидаров

Разкопките в м. Масовец край с. Илинденци, общ. Струмяни продължиха през 2012 г. под формата на международна лятна школа, организирана от Фондация „Балканско наследство“. Теренната работа продължи в квадрати А5, С5, Н5 и в нов квадрат В4.

В квадрат А5 работата се съсредоточи в проучването на рова и пространството на юг от него (обр. 1). Запълнителят на рова се състои от пластове жълт седимент (3–4 см), редуващи се с по-дебели (8 см) пластове сив седимент, в които има камъни и археологически находки. По цялото протежение на южната стена на рова е разкрита ивица от големи каменни блокове. В южната част на квадрата се очертават две ивици трамбована пръст, приблизително успоредни на рова, с широчина ок. 30 см. Първата е разположена непосредствено покрай южната стена на рова и се състои от изкуствено натрупани пластове сива и жълта пръст. Двете ивици, както и самия ров, са нарушени от яма, съдържаща материали от средния неолит. От двете страни на рова, както и по дъното му, са регистрирани дупки от колове с диаметър 25–30 см, вероятно поддържащи дървена конструкция от двете му страни, с допълнителни насипи от южната страна.

След отнемането на хумусния пласт, в източната част на новия квадрат В4 се обособи концентрация от чакълести камъни и керамични фрагменти, под които се оформи пласт от плътна бяла глина. Тази ситуация много напомня на запълнителите в т. нар. жилищни дренажни ями в Ковачево.

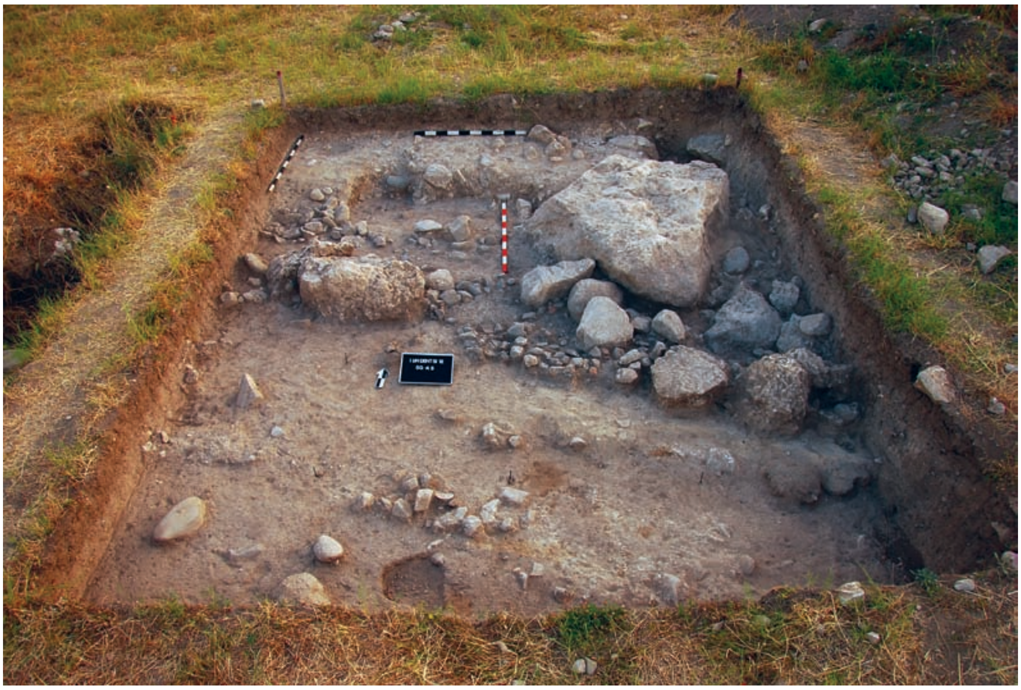

Обр. 1. Кв. А5, пласт 3 с траншея и две ивици трамбована пръст от южната страна. Поглед от юг.

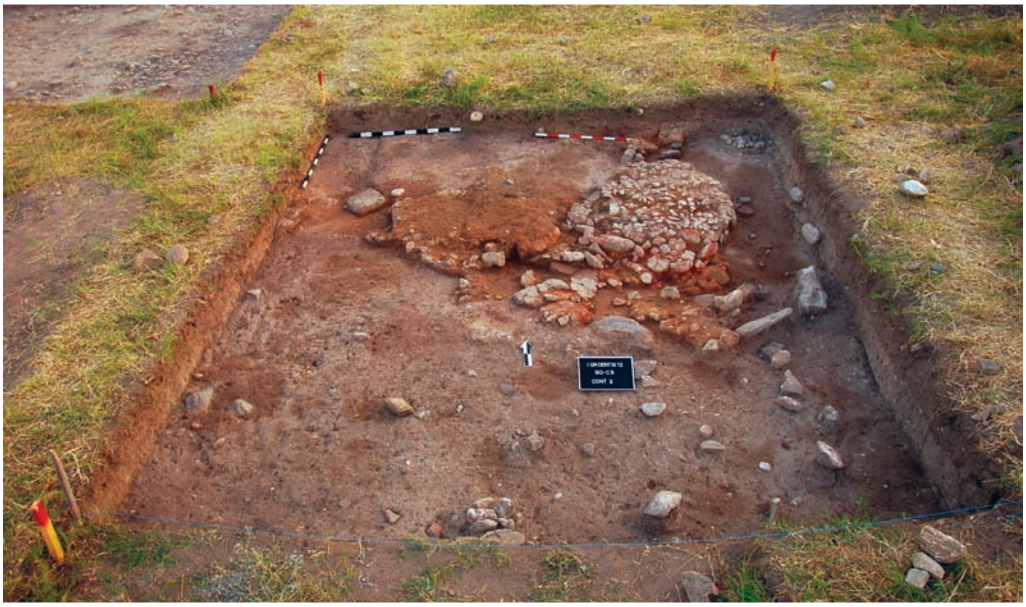

Обр. 2. Кв. С5, деструкции на опожарена къща с пещ, зърнохранилище, затиснато от паднала стена и късове мазилка. Поглед от юг.

Сходна структура има в южната част на квадрата, както и в североизточния му ъгъл. В югозападния му ъгъл има концентрация от дребни камъчета, между които има и значително количество кремъчни артефакти. Централната част на квадрата е заета от яма с почти кръгла форма. Керамиката в нея се отнася към средния неолит. На няколко места, след свалянето на втория пласт, бе достигната материковата скала. В квадрата са разкрити и няколко вкопани структури: ями, дупки от колове и траншеи.

В квадрат С5 продължи проучването на опожарената къща и пространството около нея (обр. 2). Установени са две подови нива (5в и 5с), покрити от паднала стена (5а). Подово ниво 5в е с дебелина 5–6 см и се състои от три фини глинени замазки със силен наклон на юг. Между този под и падналата стена (5а) има пласт сива пръст с дебелина 7 см. По-ранният под 5с, съдържащ голямо количество бели глинени конкреции, е разкрит само в горната си част. Детайлно е документирана ситуацията около пещта. При нея също могат да се разграничат две фази на изграждане и фундамент от няколко пласта камъни. Най-горната подова замазка на пещта, запазена в югоизточната си част, е с дебелина до 2 см, поставена върху дебела ок. 10 см подложка от дребни чакълести камъни. По-ранната подова замазка също има дебелина 2 см и е запазена само в западната си част, плътно до запазената основа на купола, а върху нея лежат два фрагмента от него. Под нея е установен пласт с дебелина 3–5 см от много дребни овални камъни, стабилно фундирани върху пласт от по-едри камъни. Границите на пещта са маркирани от големи камъни, подредени като пръстен. Проучването на пещта спря на нивото на втория пласт от по-едри камъни.

Южно от пещта са разкрити големи натрошени фрагменти от зърнохранилище и дебели, плоски керамични плочи, завършващи с право устие (перваз), вероятно от хромелно съоръжение. Установи се, че най-долните фрагменти от зърнохранилището лежат върху подово ниво с бели конкреции. В западната си периферия, те са затиснати от падналата и отухлена стена, а в южната – от стените на зърнохранилището. При тази ситуация отворът на пещта следва да е от запад.

В южната половина на квадрата бяха установени две успоредни редици от кръгли петна – дупки от колове с диаметър ок. 25 см. Те са ориентирани ЮИ–СЗ и най-вероятно маркират югозападната стена на къщата. Проучени са и две ями, вкопани в останките от жилището. Специален интерес представлява ямата, разположена югоизточно от пещта и съдържаща компактно подредени кости от младо прасе, фрагменти керамика и долен хромелен камък, обърнат с работната повърхност надолу.

Квадрат Н5 е разширен с 2 м в северна посока. Разкрито е каменно струпване, заемащо северната и централната част на квадрата. На места камъните са подредени грижливо и оформят права линия, но в по-голямата си част са разпръснати. Пръстта между тях е сива и изключително твърда, но на няколко места е кафява, рохка и оформя кръгли петна – вероятно дупки от колове. Дупки от колове има и от двете страни на каменното струпване. На две места камъните оформят ръкави към югозапад. В пространството между тях, пластът е наситен с фрагменти отухлена мазилка. Представената ситуация е сложна за интерпретация. На този етап от проучването считаме, че става дума за каменна структура (стена), с приблизителна ширина 1,40–1,60 м, ориентирана ЮИ/СЗ, която е двустранно фланкирана с дървени конструкции.

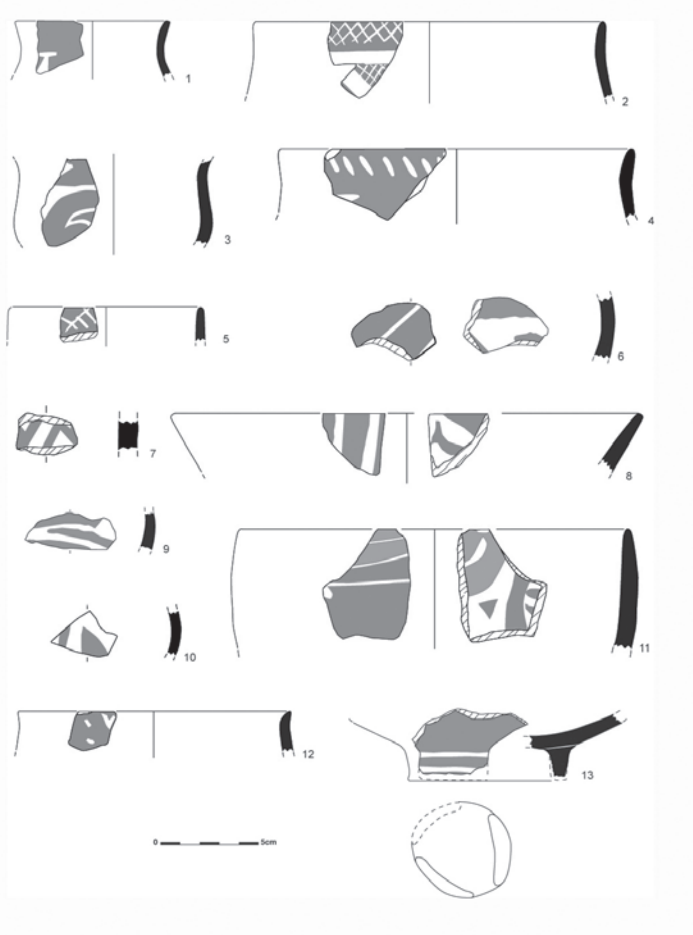

Обр. 3. Илинденци. Бялорисувана раннонеолитна керамика.

Във всички разкрити структури доминира раннонеолитната керамика с бяла рисунка и порядко други видове украси (врязана, канелюри, импресо), с изключение на двете големи кръгли ями в квадрати А5 и В4, съдържащи материали от средния неолит. В бялорисуваната керамика преобладават широколинейните мотиви, а украсата е еднотипна (обр. 3). Абстрактните и тънколинейни мотиви и биконични форми, характерни за ранния неолит по Горна Струма, се срещат по-рядко. Съчетанието на двата стила е характерно за Ковачево Іс (особено в началото на периода), както и за Ракитово, с което се увеличава броя на сходствата между трите селища. Открит е един фрагмент с рисувана украса червено върху червено, характерен за Ковачево Ів, което предполага, че селището в Илинденци може да е синхронно с началото на Ковачево Іс. Тази хипотеза се потвърждава и от археомагнитните дати, получени от пещта в квадрат С5. По данни от изследванията на М. Костадинова от Института по геофизика при БАН, те попадат в хронологическата рамка 5957–5689 г. пр. Хр.

Намерени са 73 находки: 39 кремъчни сечива (вкл. 31 микропробоя), 23 накита от мида, глина и мрамор, 6 костени предмета, 3 каменни сечива, 1 прешлен от мрамор и едно керамично краче, вероятно от антропоморфна фигурка. Прави впечатление, че преобладават кремъчните сечива (особено пробоите) и накитите, а почти липсват находки свързани с обредни практики.

Направените от Е. Маринова-Волф (Католически университет в Льовен, Белгия) палеоботанични изследвания на пробите, взети от опожареното жилище, предоставят данни за останки от два вида пшеница и ечемик, семена от леща, грах и лен, костилки от диворастящи слива, грозде, лешник, дрян, както и останки от дървовидна хвойна (тиса).

Проучванията в Илинденци през 2012 г. имат голямо значение за изясняване на планиграфията на селището, за характеристиката на развиваните стопански дейности, както и за прецизиране на хронологията на селището и културната му принадлежност.

Литература

Гребска-Кулова и др. 2011: М. Гребска-Кулова, Л. Саланова, И. Кулов, Ж. Виеге, Л. Гомар. Раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец, община Струмяни. – Археология, 2011, 1, 25–43.

Гребска-Кулова, Зидаров 2012: М. Гребска-Кулова, П. Зидаров. Праисторическо селище в м. Масовец, землището на Илинденци, община Струмяни. – АОР през 2011 г., София, 2012, 47–49.

№8. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ДРЕНКОВО-ГЪРЛЕШКИ НИВИ, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Петър Зидаров, Малгожата Гребска-Кулова

Село Дренково е разположено в СИ разклонения на Влахина планина, близо до Делчевския проход, свързващ долините на реките Вардар и Струма. Благоприятните природни и климатични условия и връзката с двете плодородни долини са важни предпоставки за заселването на този регион в древността, за което свидетелстват многобройните обекти, регистрирани при системните обхождания там (Гребска-Кулова 2009).

През последните години бяха проведени няколко теренни проучвания, при които бяха приложени недеструктивни методи за изясняване на планиграфските особености и хронологията на археологическия обект в м. Гърлешки ниви. Той е разположен на речен нос, ограден от водослива на реките Дренковска и Странишен андък, с наклон на югоизток. Пилотното проучване през 2010 г. показа висок потенциал за разкриване на планировката на селището чрез магнитно картиране (Гребска-Кулова, Зидаров 2011). Затова, в рамките на проект за научно-техническо сътрудничество между РБългария и РМакедония през 2012 г. бе предприето ново, по-мащабно теренно проучване с участието на И. Кулов (РИМ-Благоевград), Е. Канзурова (Музей на Македония, Скопие) З. Руяк (Завод и Музей, Струмица) и студенти от специалност „Културология“ на Югозападния университет „Неофит Рилски“[1].

През 2010 г. измерените полигони бяха ориентирани по посоките на света, а ъглите на квадратите – фиксирани с дървени колчета, чиито координати бяха измерени с ръчен GPS. При подновяването на проучванията ни през 2012 г. не успяхме да открием нито едно от оставените колчета, а прецизността на GPS координатите бе недостатъчна за реконструиране на предишната мрежа. За да избегнем подобни проблеми в бъдеще, привързахме локалната мрежа към редица метални спирателни кранове, разположени на територията на обекта. Поради особеностите на терена, проучената площ има неправилна форма, стесняваща се от 90 м обща широчина на полигоните в северозападната си част, до по-малко от 15 м в югоизточната.

На тази площ бяха извършени геодезични измервания за документиране на топографията на обекта, а ъглите на мрежата бяха използвани за ориентир при локализацията и подбора на проби от стенни мазилки от повърхността на обекта. Магнитните измервания бяха осъществени с цезиев магнитометър и едновременно отчитане на вариациите на локалното магнитно поле и неговия градиент. Направени бяха и опробвания с ръчна сонда за установяване на дебелината на културния пласт.

Резултати от проучването

На получената магнитограма (обр. 1) се открояват две перпендикулярно разположени редици точкови аномалии. Те нямат отношение към археологическия паметник, а маркират местоположението на железните спирателни кранове от напоителната система.

Прави впечатление и една зона с висока концентрация на полигони с високи стойности на магнитното поле в северната част на обекта и друга по-малка зона с подобни стойности (обр. 2), които обаче са групирани по протежение на отчетливи перпендикулярни линии, образуващи многоделен правоъгълник в югозападната. Сравнението с други обекти, проучени по подобен начин показва, че най-вероятно и в двата случая се касае за магнитния отпечатък от опожарени сгради, като разликата в геометричните характеристики на двете групи обекти може да се дължи, както на различия в строителните техники, така и на различни тафономични процеси. Така например останките от сградите от северната група са били многократно подлагани на механизирана оран, което вероятно е довело до ерозия на културния слой по североизточния склон, докато тези от южната група са разположени на стръмен склон, недостъпен за механизирана култивация.

Тези предположения бяха потвърдени от пространствената корелация между магнитните аномалии и отухлените стенни мазилки открити на повърхността. Съдейки по отпечатъците от пръти и греди, сградите са имали колово-плетена конструкция. Една зона с концентрация на мазилки бе опробвана в дълбочина с помощта на ръчна сонда с диаметър 0,1 м и разкри над 0,7 м дебел пласт от

---

[1] Проектът „Културни контакти по долината на Средна Струма и Източна Македония през втората половина на VI хил. пр. Хр. (Археологически проучвания на праисторическото селище Дренково, Гърлешки ниви, община Благоевград)“, с ръководител М. Гребска-Кулова (РИМ–Благоевград), е финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

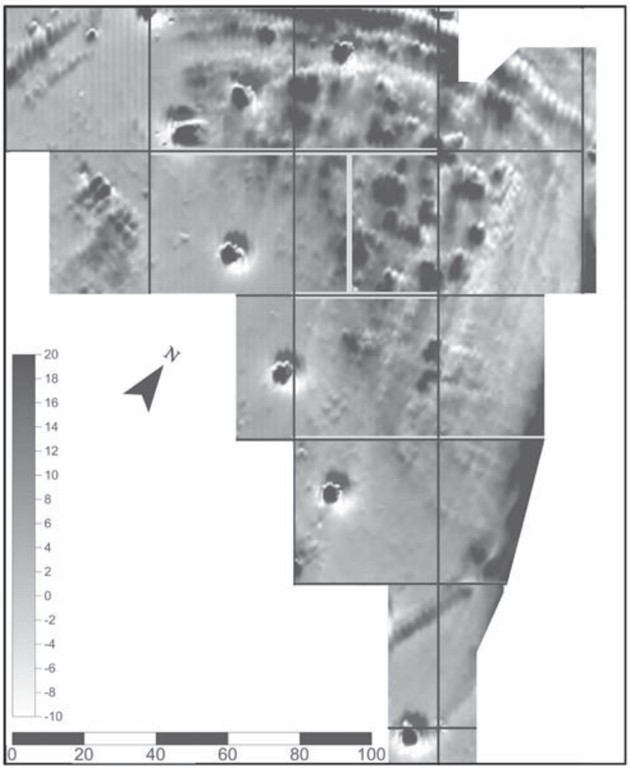
N
20
18
16
14
12
10
8
6
4
2
0
-2
-4
-6
-8
-10
0
20
40
60
80
100

Обр. 1. Дренково–Гърлешки ниви. Магнитограма на цялата площ, измерена през 2012 г.

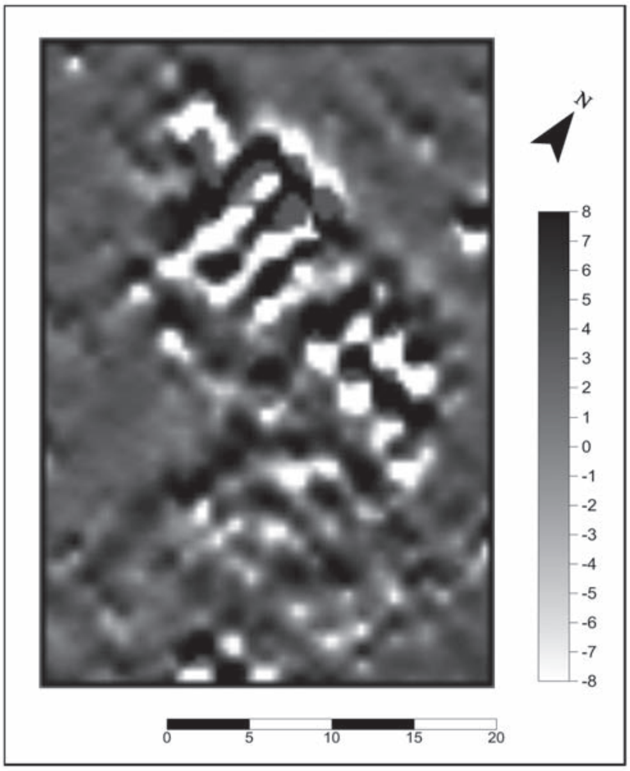
N
8
7
6
5
4
3
2
1
0
-1
-2
-3
-4
-5
-6
-7
-8
0
5
10
15
20

Обр. 2. Дренково–Гърлешки ниви. Магнитограма на детайл от югозападната част на обекта.

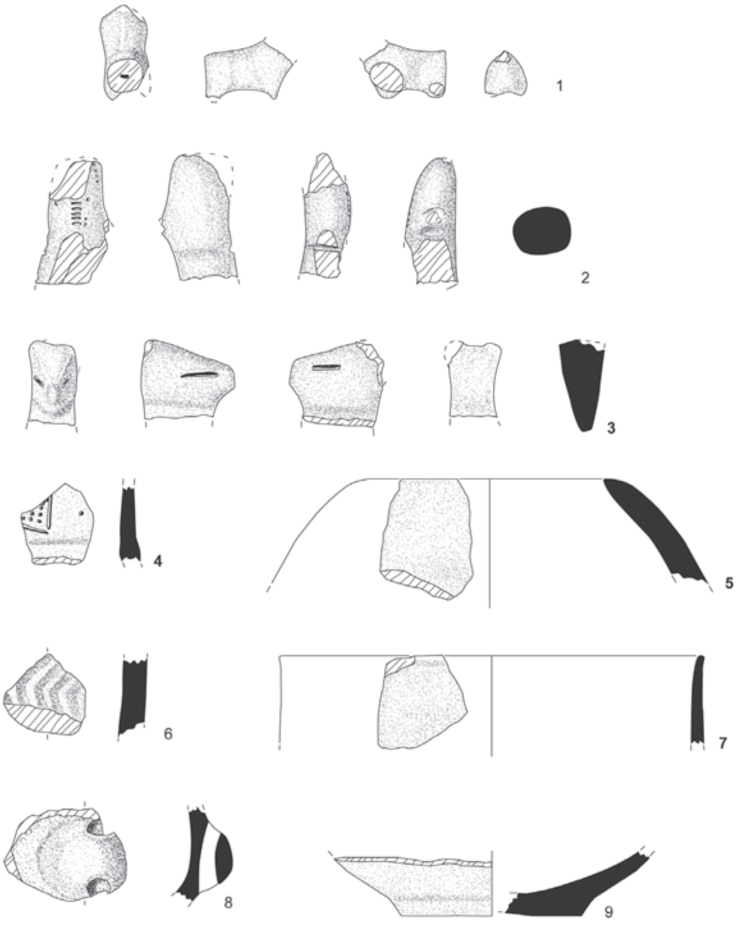
1
2
3
4
5
6
7
8
9
0
5cm

Обр. 3. Дренково–Гърлешки ниви. Находки от повърхността на обекта.

отухлени мазилки. Изследвайки тестото на глината, Е. Маринова-Волф (Католически университет в Льовен, Белгия) установи останки от два вида пшеница и ечемик.

Естествените подстъпи към селището, както от изток, така и от запад-северозапад, изглежда са били ограничени от заграждения, проявяващи се на магнитограмата като линейни аномалии, изглеждащи като две успоредни извити дъги от З/СЗ и една единична от И/ЮИ. В най-югоизточната част на проучения участък се наблюдава още една по-слаба линейна аномалия, повтаряща ръба на третата надзаливна тераса, която очевидно е дело на човешка ръка. В СИ част на обекта, ръбът на тази тераса изглежда прави връзката между западните и източни ограждения на праисторическото селище, с което евентуално маркира трасето на укрепителна система, но засега този въпрос остава неизяснен, тъй като на този етап не можаха да се съберат по-конкретни данни за хронологията на оформянето ѝ. Средният диаметър на заградената площ е ок. 170 м. Границите от север и юг не можаха да бъдат точно установени поради ерозията на склоновете, но по всичко личи, че общата заградена площ е била малко над 2 ха.

В рамките на краткото теренно проучване се опитахме да пресечем сегменти от огражденията на селището с помощта на серия от профили с ръчна сонда, за да установим дали се касае за ров или за вал, тъй като и двата типа укрепления са документирани на праисторически обекти и имат трудно различимо проявление на магнитограмите. Опробването с ръчни сонди в СЗ част на обекта даде информация за наличието на пласт с отухлени мазилки, които биха могли да бъдат интерпретирани като палисада, макар да не е изключено и вторичното им депониране или преотлагане в негативна структура.

Засега има надеждни индикации за хронологията само на северната група сгради. Събраните керамични фрагменти и фигурки в този участък са характерни за края на ранния и началото на средния неолит в региона (обр. 3). Тъй като засега от обекта няма данни за наличие на находки от други периоди смятаме, че независимо от различния си план (многоделен вместо едноделен), южната сграда (или група от сгради) се отнася към същия период, но вероятно е имала по-различна функция. Представеното комплексно теренно проучване на неолитното селище в м. Гърлешки ниви предлага редица нови данни за селищното устройство (укрепителна система, планиграфия на сградите), които предстои да бъдат документирани и потвърдени с методите на археологията.

Литература

Гребска-Кулова 2009: М. Гребска-Кулова. Теренни археологически обхождания в Благоевградска община. – Известия на Регионален исторически музей Благоевград, V, 2009, 37–52.

Гребска-Кулова, Зидаров 2011: М. Гребска-Кулова, П. Зидаров. Недеструктивни проучвания на раннонеолитно селище в м. Гърлешки ниви, край с. Дренково, община Благоевград. – АОР през 2010 г., София, 2011, 43–45.

№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО

Красимир Лещаков, Ваня Петрова

През 2012 г. бяха проведени кратки разкопки в участъка на строящата се АМ „Марица“ (Сектор Югозапад). Работата продължи от 09.06.2012 до 04.07.2012 г., когато беше поета от строителите на магистралата.

Цел на спасителните разкопки бе завършване на проучването на северния сегмент от вътрешния ров (ров А1). През 2009/2010 г. той беше разделен на 12 сектора, от които бяха проучени два – 3 и 4, а в останалите бяха заложени седем контролни траншеи. Стратиграфията е доста сложна заради наличието на поне две последователни трасета на рова. През 2011 г. между сектори 9 и 10 беше установено прекъсване на рова, имащо ширина ок. 3 м. Най-вероятно там е бил северният вход към вътрешността на селището (обр. 1).

Ров А1, Сектор 1. През 2011 г. секторът е проучен до равнище 4,20/4,40 м Р, а стратиграфската

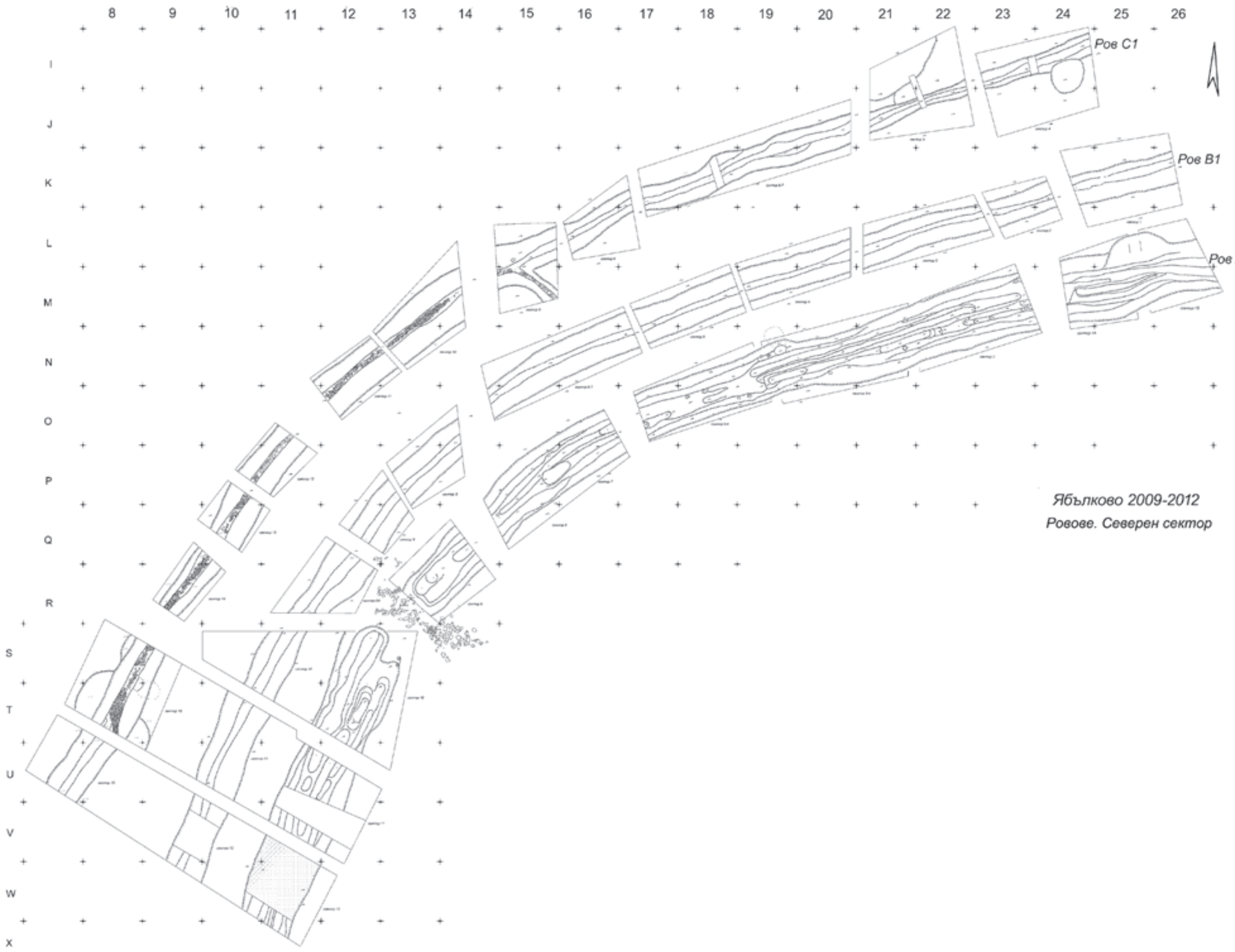

Обр. 1. План на северните сегменти от трите рова, проучени в сектор Югозапад през 2009–2012 г.

последователност е проверена с две контролни траншеи. През 2012 г. запълнителят е изчерпан напълно. На дълбочина ок. 4,40/4,50 м Р се проследява ивица стерилна глина, разделяща двете трасета – северното и южното. Дъната и на двете имат наклон на запад и са на почти еднаква дълбочина – от 4,95 до 5,15 м Р. Стените на северното трасе са по-полегати, докато тези на южното са почти отвесни. Дъната са равни, а ширината им варира от 0,30 до 0,50 м. Северното трасе пресича южното в най-източната част на проучвания сектор, след което в източна посока двете съвпадат почти напълно. Това определя и относителната хронология на двете части на рова – северното трасе явно е по-късно.

Сектор 2. През 2011 г. е проучено почти напълно северното трасе на рова, а през 2012 г. – южното. В този сектор, както и в следващите на запад, вече е установена по-сложна стратиграфска картина. Освен обособените дъна, разделени от стерилна стена, установено е наличието на трето (най-късно) трасе, което личи, както в част от профилите, така и в план. То представлява тясна ивица светлокафява пръст, в която на места са разкрити компактни струпвания от опожарени късове глинени деструкции. В сектори 2-4 то е изцяло вкопано в запълнителя на южното трасе, без да достига дъното му. Южното трасе има почти отвесни стени, дъното е неравно, с ширина до 0,50 м. В централната част на сектора то е регистрирано на дълбочина 5,10 м Р, докато в източната и западната част на сектора има по-дълбоко вкопани части с дълбочина съответно 5,40 до 5,55 м Р.

Сектори 3-4. Двата сектора са напълно проучени през 2011 г. И тук трасетата са две, разделени от стерилна стена (обр. 2). През 2012 г. беше проучено тъмно петно, регистрирано върху северната стена на рова, на границата със сектор 5. Представлява вход на ниша в стената на рова, подобна на онези, проучени през 2011 г. в най-външния ров (Лещаков и др. 2012, 51, Обр. 2). Тя има равно дъно, разположено на ок. 0,65 м над дъното на рова. В план е полуовална, с дълж. 2,20 м, макс. шир. 1,60 м и вис. при входа 0,60 м. В дълбочина таванът ѝ постепенно се снижава. При входа на нишата беше документирано масивно струпване от ломени камъни, образуващо пласт с дебелина до 0,30 м. През 2012

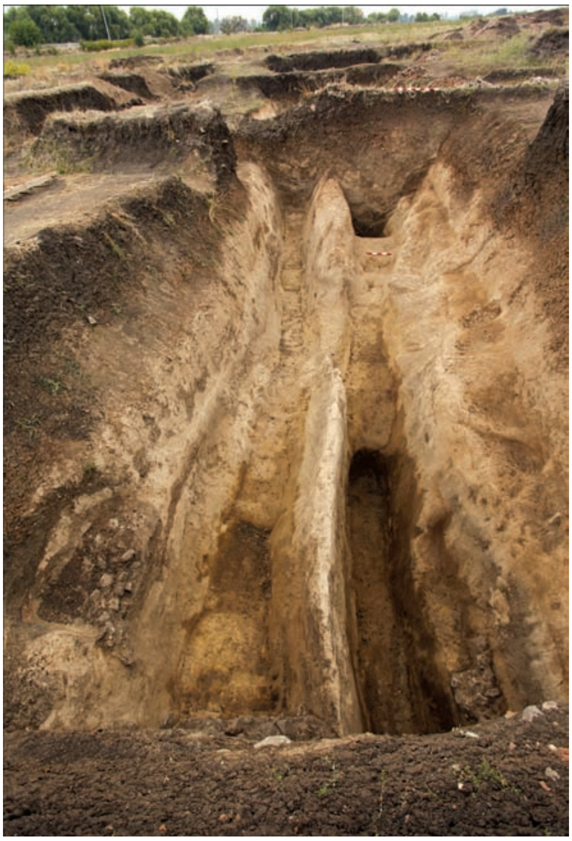

Обр. 2. Ров А1, сектори 3-4 , поглед от запад.

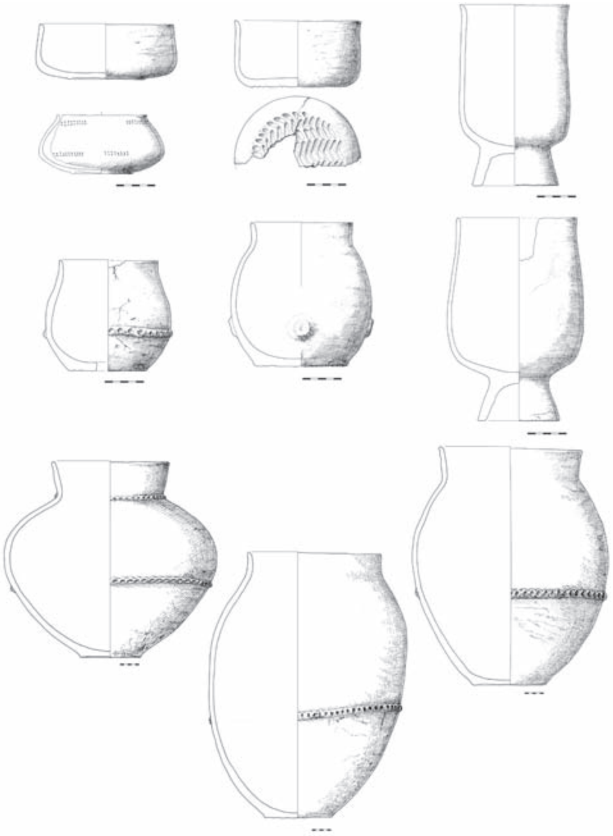

Обр. 3. Цели и реставрирани съдове от сектор Югозапад, сезон 2012 г.

г. беше доразкрита част от същото струпване, попадаща под пътеката между сектори 4 и 5. Подобни камъни са разкрити и върху пода на нишата. С изключение на камъните, в запълнителя на нишата не са открити почти никакви други материали.

Сектори 5-6. В тези сектори не е запазена стерилна стена между двете трасета на рова и те имат общо дъно, с изключение на малки участъци, в които южното трасе е малко по-дълбоко от северното. Общата ширина на дъното достига 1,75 м.

Сектори 7-8. Секторите са проучени до дълб. 3,75 м Р през 2011 г. и напълно – през изминалия сезон. Стерилната граница, разделяща двете трасета, е запазена на незначителна височина над дъната единствено в източната половина на сектора. В западната половина се проследява без прекъсване само дъното на северното трасе. В централната част на сектора, на дълбочина 4,10 м Р е регистрирано петно от опалена глина и деструкции, с издължена овална форма. Проучването му показва, че петното представлява структура, вкопана в южното трасе и частично пресичаща северното трасе на рова. Под деструкциите са разкрити *in situ* големи хранилища, съдържащи значително количество овъглено зърно, цяла керамична купа и фрагменти от други съдове, всички изпечени вторично. Дъното на структурата е покрито с плътно подредени дребни камъни и е вкопано в дъното на рова.

Сектор 9. Секторът беше проучен до дълб. 2,90 м Р, а при западния му край е направена контролна траншея. Чрез нея е установено прекъсване на рова, върху което има струпване от големи и средно големи ломени камъни. През 2012 г. запълнителят е изчерпан напълно. Не е установена запазена стерилна стена, а ровът има дъно с обща ширина от 1,50 до 1,70 м, регистрирано на дълбочина 4,20/4,25 м Р. Все пак двете трасета са видими в източния профил на сектора, като южното отново завършва с по-дълбоко вкопан участък.

Сектор 10. Секторът беше проучен до дълб. 2,60 м Р, а в северната му част е направена контролна траншея, в която е регистрирано прекъсването на рова в северна посока, документирано и в сектор 9. През 2012 г. секторът е проучен напълно и показва най-сложната стратиграфска картина, както в профил, така и в план. И в този сектор са обособени две трасета, но специфичното тук е, че техните дъна са на значително разстояние едно от друго. Само в този сектор е документирано обособеното дъно на трета вкопана структура, разположена между другите и частично пресичаща ги. След проучването на запълнителя ѝ беше установено, че тя не е непрекъсната линейна структура, а вероятно серия от отделни сегменти, поне в долната си част.

Като цяло, материалите и находките от последното проучване на ров А1 не са многобройни, поради финалния етап от изчерпване на запълнителя. Най-голямо е количеството на фрагментираната керамика, рядко са намирани по-запазени съдове (обр. 3).

Най-голям интерес представляват разкритите *in situ* преносими хранилища, в две от които беше запазено значително количество овъглено зърно. Археоботаническият анализ показва наличие предимно на едно- и двузърнеста пшеница и отделни семена леща, ечемик и просо. Животинските кости са малко – наблюдение валидно като цяло за северните ровове. Малките находки от глина включват типичните фрагменти от триподи, най-често с шахматна украса. Намерени са няколко цели и фрагментирани огладени каменни сечива, както шила и шпатули от кост. Интерес представлява почти пълната липса на кремъчни артефакти в долните части на ров А1.

Възможността да завършим проучването на вътрешния ров през 2012 г. потвърди предположенията ни, че това е една от най-сложните и продължително функционирали структури на обекта, чийто анализ ще позволи и по-адекватна интерпретация на резултатите от проучванията в този сектор.

Литература

Лещаков и др. 2012: К. Лещаков, Н. Тодорова, В. Петрова, Г. Кацаров, И. Хаджипетков. Спасителни археологически разкопки на обект Ябълково-Неолитно селище през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 49-52.

№10. ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ КУРИЛО-КРЕМЕНИЦА[1]

Иван Вайсов, Петър Зидаров

Праисторическото селище се намира в м. Кременица до гара Курило (гр. Нови Искър), по ж.п. линията София-Мездра (обр. 1). Селището е разположено върху тераса с нисък позитивен релеф с дължина И–З 600–1000 м, ширина С–Ю ок. 270 м и обща площ ок. 192 декара. Теренът е равен, с лек наклон в посока Ю–И към р. Искър, с височина 520–530 м над морското ниво. В геоморфологично отношение терасата е една от ниските, надзаливни тераси, разположени западно от коритото на р. Искър.

Обектът е локализиран за пръв път от Неделчо Петков (Петков 1929). Тогава той обръща внимание на откритата при изкопни работи рисувана керамика, като отбелязва, че на дълбочина 2 м, е открита част от стена от праисторическо жилище, каменни оръдия, тежести за стан, голямо количество раннонеолитни рисувани керамични фрагменти и цели съдове. По-късно той изказва предположението, че вероятно на това място има три хронологически различни селища (Петков 1936, 409-410). Неговата информация придобива научна популярност в обобщаващите публикации на В. Миков (Миков 1933), Дж. Гол (Gaul 1948), Х. Тодорова (Тодорова 1979, 1986).

През 50-те години на XX в. художникът Курт Петерс, периодично посещава известните му праисторически селища в Софийско и събира внушителна колекция от археологически материали. От Курило-Кременица произхожда и една от най-големите колекции неолитни антропоморфни фигурки в България (ок. 140 бр.), която се съхранява във фондовете на НИМ–София и НАИМ–БАН. Тази колекция е обект на няколко публикации (Вайсов 1984, Перничева 1992) и е използвана при написването на редица обобщаващи изследвания (Тодорова 1980, Тодорова, Вайсов 1993, 187–235). К. Петерс е събрал от това място и голямо количество керамични фрагменти (обр. 2), които по-късно дават основания на Х. Тодорова да даде името „Курило“ на къснонеолитната култура в Софийското поле (Тодорова, Вайсов 1993).

---

[1] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДО 02/276/18.12.2008 „Струмският път, трансмисия на контакти между Егея и Балканите през праисторията“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“. В екипа участваха: П. Зидаров, К. Янакиева и С. Георгиев от НБУ, инж. Д. Стоев и инж. К. Велковски („Гео Нетуърк ЕООД“), инж. Б. Гяурова НАИМ–БАН). Научен консултант е ръководителя на проекта – чл. кор. на БАН, проф. дин. Х. Тодорова.

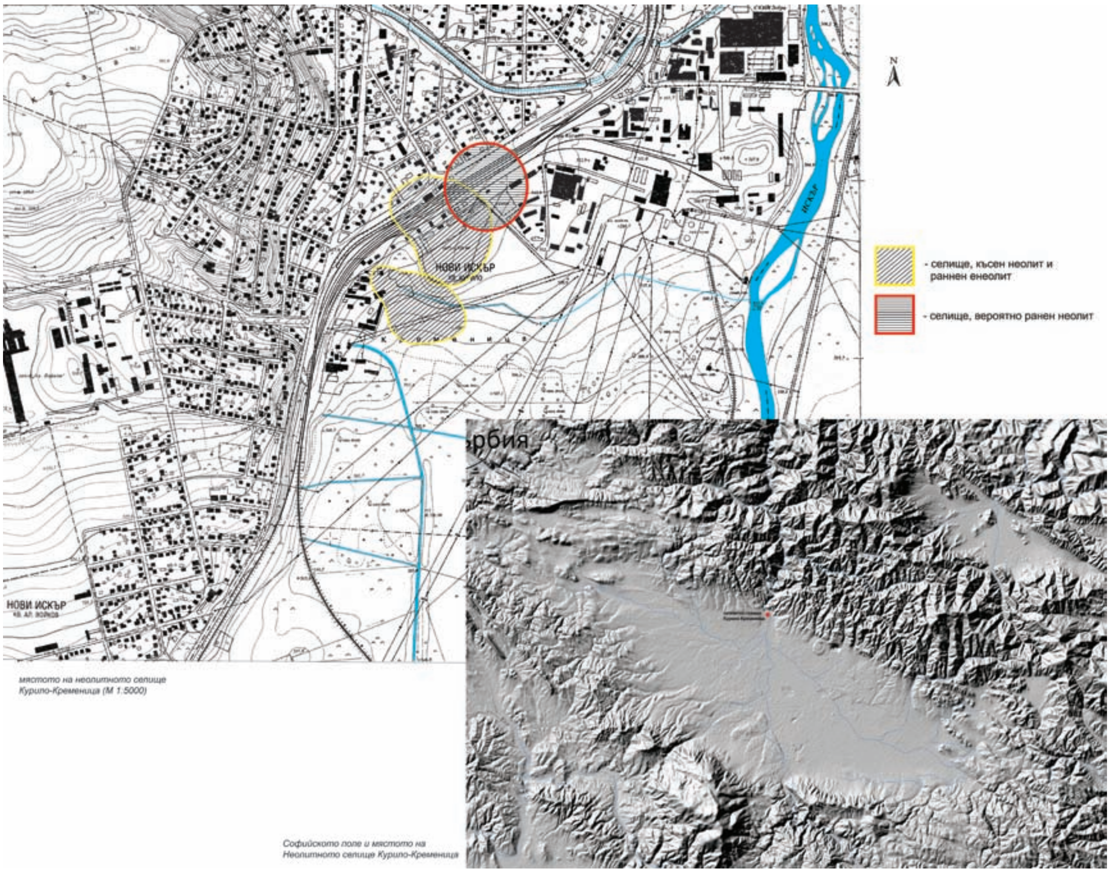
N
НОВИ ИСКЪР
НОВИ ИСКЪР
кв. Ал. Войков
ИСКЪР
- селище, късен неолит и ранен енеолит
- селище, вероятно ранен неолит
мястото на неолитното селище Курило-Кременица (М 1:5000)
Софийското поле и мястото на Неолитното селище Курило-Кременица
Сърбия

Обр. 1. Местоположение на неолитното селище Курило-Кременица.

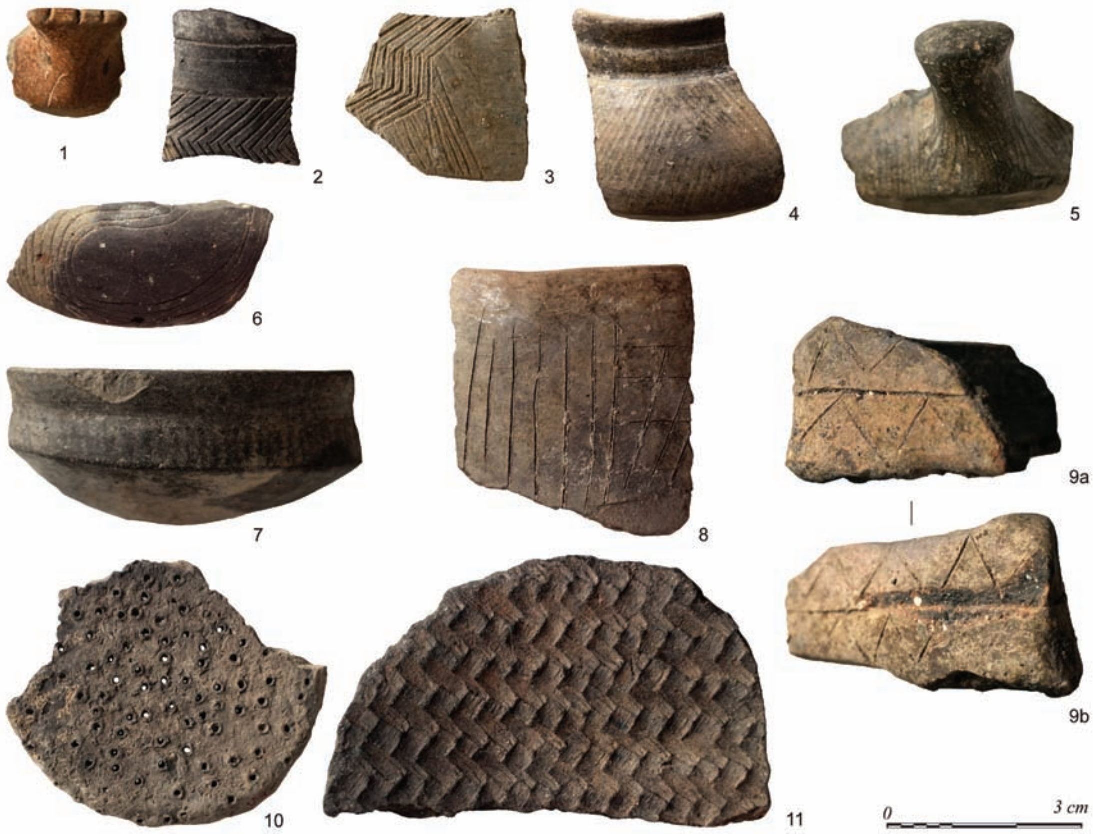
1
2
3
4
5
6
7
8
9a
9b
10
11
0
3 cm

Обр. 2. Късноневолитна керамика от колекцията на Курт Петерс.

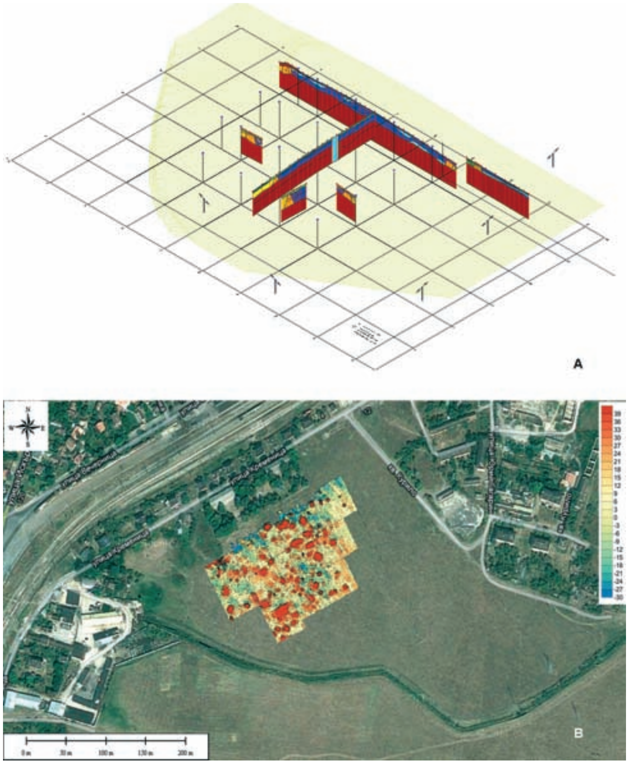

Обр. 3. Резултати от геофизичните изследвания: A – резултати от електро-сондирането (ВЕС); B – резултати от магнитното картиране позиционирани в Google Earth.

Теренни проучвания през 2012 г. (обр. 3)

През 2012 г. е изготвена тахиметрична снимка на обекта, като за репери са използвани ГУГК опорната точка от държавната геодезическа мрежа №1677, както и ЮИ и СЗ ъгли на бетонния цокъл от ограда на ЦДГ „Кременица“. Югоизточно от оградата на детската градина е изградена опорна мрежа, съставена от квадрати с размер 40х40 м и ориентирана успоредно на оградата, с отклонение 43° западно от географския север.

Магнитно картиране

С помощта на цезиев магнитометър е измерена площ от 19 800 кв. м, с едновременно отчитане на стойностите на магнитното поле и на магнитния градиент. При софтуерната обработка на данните от тези измервания се получи магнитна карта на района, по която могат да бъдат установени границите и планировката на някои потенциални археологически структури. Поради особеностите на метода, не бе възможно да се установи със сигурност дали и кои от получените аномалии се дължат на термореманентен магнетизъм (следи от опожарени сгради и пещи) или от геометрията на вкопани структури (ями, землянки и др.). Интерпретацията на данните априори е усложнена от възможността вкопаните сгради също да са били опожарени, както и поради едновременно отчитане на стойностите от стратиграфски припокриващи се структури. Въпреки това, ясно са различими зони с висока и ниска концентрация на подредени в редици аномалии, вероятно маркиращи местоположението на сгради с различни размери.

Вертикално електро-сондиране (ВЕС)[1]

За изясняване на геоложкия строеж на изследваната площ са направени два основни ел. профила, единият (профил 101–145) пресича селището успоредно на оградата на детската градина в посока ЮИ–СЗ, а другият е разположен перпендикулярно на него (профил 596–616) с посока СИ – ЮЗ. За изясняване характера на напластяванията в периферията на селището бяха направени още 4 по-къси профила, профил 201–212, профил 301–311, профил 401–411 и профил 1001-1014. Общата дължина на профилите е 516 м, с брой отчетени точки – 116. Интерпретацията на получените резултати се състои в геоложка идентификация на отделените геоелектрични пластове. Резултатите показват наличие на ясно разграничим антропогенен пласт, разположен под хумусния пласт. Общата дебелина на антропогенния пласт варира от 2 до 2,5 м, като на места в него се различават до 4 субпласта (2a–2c), оградени по периферията от отчетлив пласт, който може да бъде интерпретиран като следи от землен насип (вал).

Корелирайки получените резултати с хронологическите данни, получени от изследването на откритите върху повърхността материали, можем да предположим, че пласт 2b се отнася към периода на късния неолит (култура Курило) и има връзка със защитното съоръжение. Пласт 2a вероятно се отнася към ранния енеолит (култура Градешница), когато защитното съоръжение вече е престанало да функционира, според документираното при ел. сондиране застъпване на вала от структурите на пласт 2b. Това се потвърждава и от магнитната карта, където ясно се вижда, че структури с високи стойности на магнитното поле покриват значително по-голяма площ от тази, оградена с вала.

Установяването на защитен вал и в това селище от късния неолит е добра основа за корелация на данни за селищната система през късния неолит, но за постигане на по-голяма достоверност е необходимо получените данни да се проверят чрез прилагане на конвенционалните археологически методи на сондажни теренни проучвания за прецизиране на хронология на напластяванията.

---

[1] Относно методиката виж Вайсов 2012.

Литература

Вайсов 1984: И. Вайсов. Антропоморфная пластика из праисторического поселения Курило-Кременица Софийского округа. – Studia Praehistorica, 7, 1984, 33–63.

Вайсов 2012: И. Вайсов. Промахон-Тополница, сектор Тополница (геофизични изследвания вертикално електросондиране). – АОР през 2011 г., София, 2012, 63–65.

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България. София, 1933.

Петков 1929: Н. Петков. Предисторическа боядисана керамика отъ Софийската котловина. – Год. на НБПл, 1928–1929, 185–186, 188, Обр. 1, 13.

Петков 1936: Н. Петков. Доисторическо изследване на Софийското поле и близките му околности. – Год. на НМ, VI, 1932–1934, София, 1936, 403–423.

Перничева 1992: Л. Перничева. Принос към проучването на антропоморфната пластика на праисторическото селище Курило, Софийско. – Год. на НАМ, VIII, 59–72.

Тодорова 1979: Х. Тодорова. Энеолит Болгарии. София, 1979.

Тодорова 1980: Х. Тодорова. Классификация и числовой код пластики неолита, энеолита и ранней бронзовой эпохи Болгарии. – Studia Praehistorica, 3, 1980, 43–64.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов. Ново-каменната епоха в България (краят на седмото-шесто хилядолетие преди новата ера). София, 1993.

Gaul 1948: J. Gaul. The Neolithic Period in Bulgaria. – H. Hencken (ed.) American School of Prehistoric Research Bulletin 16, Cambridge 1948.

№11. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ КУРТ ОРМАН (ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ)[1]

Иван Вайсов, Мирослав Класнаков, Веселин Драганов, Петър Зидаров

През 2012 г. продължиха започналите през 2011 г. теренни проучвания (Вайсов и др. 2012). Основната цел на изследванията бе насочена към установяване на дебелината на културния пласт и характера на откритата през 2011 г. вкопана структура (ров) чрез метода на вертикалното електро-сондиране (ВЕС)[2]. За целите на проучването бяха разположени два електро-сондажа (ел.-сондаж 1 и ел.-сондаж 2) (обр. 1), които се пресичат в средата на обекта. Общата дължина на профилите е 271 м (сондаж 1 е с дължина 211 м, а сондаж 2 – 190 м). Броят на измерените точки е 50. Ориентацията на профил 1 е И – З с отклонение от 6° на юг. Всички измерени точки са обвързани с план – квадратната мрежа на обекта, по която са правени геомагнитните и археологическите проучвания и са измерени GPS координатите им.

Профил 1 (обр. 2 *1*)

От него са измерени 28 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга, което се определя от спецификата на изследваната зона. В периферията на селището (мястото на рова) те са с гъстота на измерване 2,50 м (10 точки), а тези вътре в селището отстоят на 15 м една от друга (12 точки). Разстоянието между точка 101 и 102 в периферията (източния край) е 15 м. Това е зоната, попадаща извън очертанията на селището. Дълбочината на измерване е 6 м.

Профил 2 (обр. 2 *2*)

От него са измерени 22 точки, отстоящи на различно разстояние една от друга. Тези в периферията на селището отстоят на 2,50 м една от друга (8 точки), а тези вътре в селището отстоят на 15 м една от друга (8 точки). В зоните близки до периферията на селището са отчитани стойности с гъстота 5 м (7 точки) и една точка, отдалечена на 10 м от другите. Дълбочината на измерване е 6 м.

---

[1] Изследването бе извършено в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „*Екологичните кризи в България през холоцена — VII–III хил. пр. Хр.*“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“. Освен ръководителите на проучванията И. Вайсов НАИМ–БАН), М. Класнаков (РИМ-Бургас) и П. Зидаров (НБУ–София), в екипа участваха и В. Драганов, инж. Д. Стоев и инж. К. Велковски. Научен ръководител на археологическата част на проекта е чл. кор. на БАН проф. дин. Х. Тодорова.

[2] Относно методиката на проучване виж Вайсов 2012.

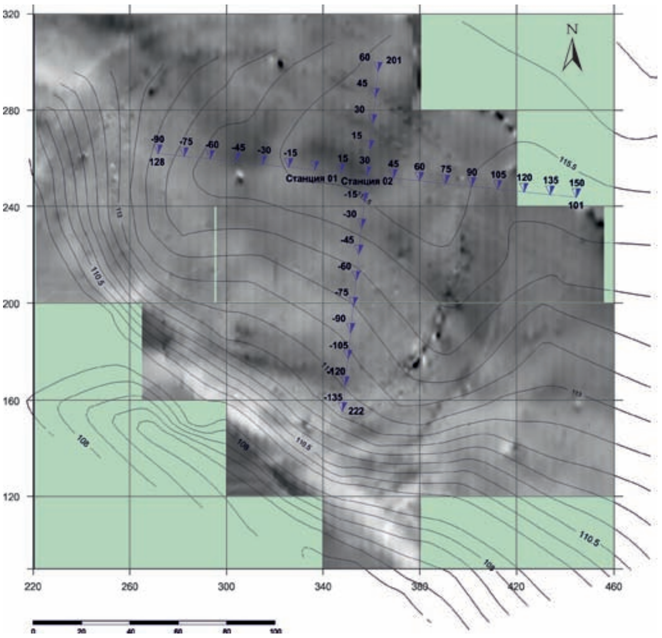

Обр. 1. Бата-Курт Орман. Разположение на ВЕС-профилите върху магнитограмата от 2011 г.

Резултати от изследването (обр. 2 *3*):

- Селището е изградено върху естествен наносен конус, образуван северно от р. Ахелой, на 19 м над днешното ѝ ниво. Конусът може да се определи като естествена геоложка формация, а селището е разположено в най-южната му периферия.

- Теренът е изграден от пясъци, глини и глини примесени с чакъли, неравномерно разпределени, както в план, така и в дълбочина. Северната част е образувана от по-дребни инертни материали (дребни чакъли), а южната, която е в близост до реката – от по-едри такива. Вероятно последните са отложени от водите на р. Ахелой. Няма геоложки данни, които да указват измествания на коритото на реката в тази ѝ част. Околният терен е видимо набразден от множество плитки дерета – пресъхнали стари притоци на р. Ахелой. При съвременни мелиоративни работи е изграден канал с бетонирани шахти (понастоящем нефукциониращ), който пресича селището през средата.

- Покривният (почвен) слой е с дебелина ок. 0,20–0,40 м. Той е охумусен и ясно се отделя навсякъде по проучвания терен. Този повърхностен пласт е унищожен от периодичната селскостопанска обработка на почвата.

- Общата регистрирана дебелина на културните пластове в селището варира от 2 до 2,50 м.

- В ел. профилите ясно се отделят два основни пласта, а на някои места – три. Те са набраздени от множество малки структури. Вероятно става дума за регистрираните при разкопките отделни по-малки по размер структури.

- В периферията на селището – в източна, северна и западна посока е регистрирана вкопана структура с ширина до 15 м, която прорязва всички регистрирани във вътрешността на селището пластове. Вътре в нея са установени няколко вкопавания. Първото е на дълбочина 5 м и широчина 13–15 м. То е едноделно и изцяло прорязва периферията на селището. Второто вкопаване е по-късно и е на дълбочина 2,50–3 м. Формата и местоположението му са същите като на първото. Съставено е от два успоредни рова, като всеки един от тях е с ширина до 3 м. Тази структура ясно се вижда и върху магнитната карта от 2011 г. (обр. 3).

- Южната периферия на селището е унищожена от ерозията. На това място идентифицирането на рова е затруднено.

Получените при геофизичните изследвания ВЕС данни се интерпретират по следния начин:

Пласт 1 – покривен (хумусен) слой с дебелина до 0,20–0,40 м, който е ясно отделим навсякъде и покрива изцяло проучвания терен. Трябва да отбележим, че в проучвания през 2011 г. сондаж 1 на тази дълбочина е установена част от пещ, отнасяща се към още един по-късен хоризонт, който днес е напълно унищожен от селскостопанската обработка на терена.

Пласт 2 – антропогеннен пласт (пласт 1 – най-долен) със специфични електрически съпротивления. Той ясно се отличава от този на естествената подложка. Набразден е с множество по-малки пластове, които на повечето места не се свързват по хоризонталата. Вероятно това са субпластовете, специфични за отделните структури на това най-ранно селище. Такива бяха открити през 2011 г. при проучванията в сондаж 2 (четири субпласта) и те нямат регулярна структура и форма. Общата дебелина на пласта варира от 0,50 м до 0,70 м, като на места достига до 1,20 м, стъпвайки директно върху естествената геоложка подложка. Този пласт е със слаба денивелация в посока СЗ–ЮИ.

Пласт 3 – антропогеннен пласт (пласт 2). Той е с дебелина от 0,50-0,80 м и е разположен над пласт 1. Структури, свързани с този пласт са вкопани на места в пласт 1. При ел. сондирането в този пласт са регистрирани няколко струпвания с повишено ел. съпротивление, вероятно указващо завишена концентрация от камъни. И този пласт има слаба денивелация в посока СЗ–ЮИ.

Пласт 4 – вкопана структура (ров) в периферията на селището. Дълбочина на рова 4–4,90 м. Навсякъде тази структура пресича напластяванията от пластове 1 и 2, факт който предполага, че

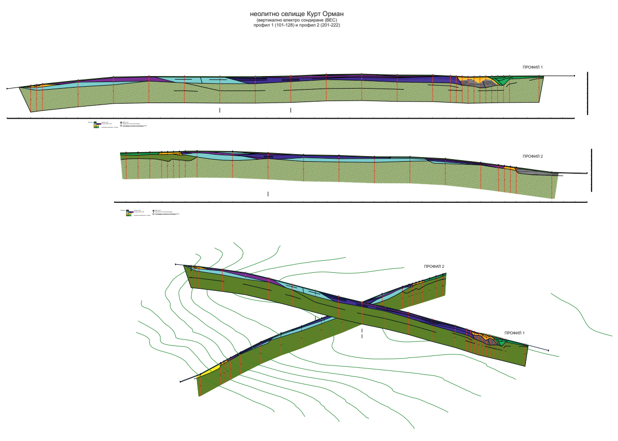
неолитно селище Курт Орман
(вертикално електро сондиране (ВЕС)
профил 1 (101-128) и профил 2 (201-222)
ПРОФИЛ 1
ПРОФИЛ 2
ПРОФИЛ 2
ПРОФИЛ 1

Обр. 2. Бата-Курторман. Резултати от ВЕС-1 (2 1), ВЕС-2 (2 2) и местоположението им върху топографската карта на обекта (2 3).

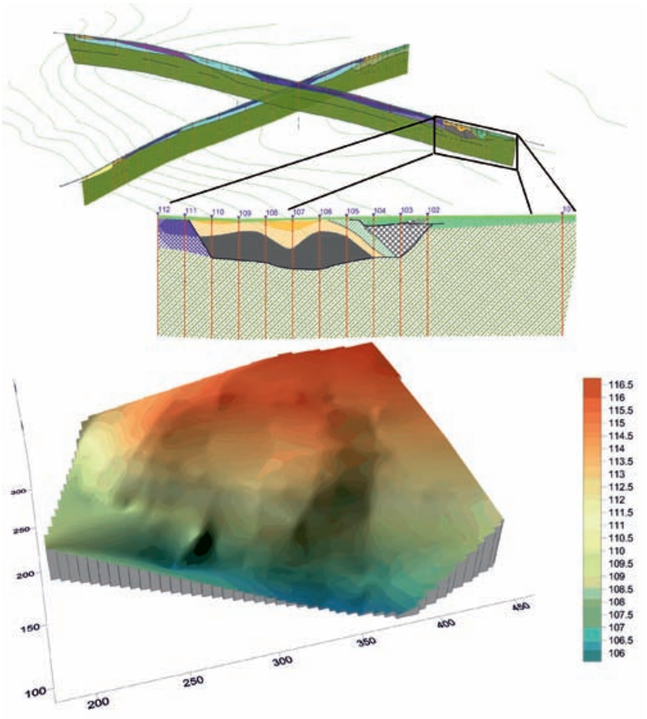

Обр. 3. Бата-Курт Орман. Съпоставка на резултатите от ВЕС-профилирането и ДТМ на обекта.

вероятно става дума за съоръжение от по-късен етап.

Геофизичните проучвания през 2012 г. показаха наличието на два сигурни пласта и потвърдиха стратиграфията, документирана през 2012 г. в сондаж 2. Дебелината на културните пластове не надвишава 2,50 м, като тази на най-горния антропогенен пласт е 0,50–0,80 м, а на долния – 0,50–0,70 м. Покриващият охумусен пласт не надвишава 0,20–0,40 м дебелина.

Резултатите от вертикалното електро-сондиране показаха, че открития през 2011 г. ров, вероятно принадлежи към по-късен етап, в съответствие с находките от късната бронзова епоха, открити в пресичащият го сондаж 1, проучен през 2011 г. Трябва да отбележим обаче факта, че върху повърхността на селището не е открит нито един фрагмент от този период. Керамика от КБЕ е открита в друго селище, което отстои на ок. 300 м западно от това място.

Литература

Вайсов 2012: И. Вайсов. Промахон-Тополница, сектор Тополница (геофизични изследвания, вертикално електросондиране). – АОР през 2011 г., София, 2012, 63–65.

Вайсов и др. 2012: И. Вайсов, М. Класнаков, В. Драганов, П. Зидаров. Неолитно селище Курт Орман (сондажни проучвания). – АОР през 2011 г., София, 2012, 59–62.

№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В С. БЕРСИН

Веселина Вандова

През есента на 2012 г. продължиха прекъснатите в периода 2010–2011 г. археологически проучвания на неолитното селище в с. Берсин, община Кюстендил. Те са реализирани от екип на Регионален исторически музей Кюстендил в състав: гл. ас. В. Вандова – научен ръководител, ас. Р. Спасов – заместник-ръководител, Р. Стоянова – технически сътрудник. В екипа участват доц. д-р Цв. Попова

НАИМ–БАН) – анализ на овъглени растителни останки и инж. А. Димитров (Съюз на архитектите – Кюстендил) – геодезично заснемане. Финансирането е осигурено от РИМ – Кюстендил.

Проучваната площ обхваща три квадрата – A1, B1 и C1, чието изследване започна през 2009 г. (Вандова 2010, 39–40). Квадрат A1 е разширен в северна посока с 1,05 м.

Културният пласт не е изчерпан върху цялата изследвана площ до стерилна основа. Установена е дебелината му в западната част на кв. B1, където стерилната основа бе достигната на дълб. 1,60–1,95 м от повърхността на съвременния терен (с вкопаните структури в югозападната част на кв. A1 тя достига 2,75 м). В обрушената от профилите пръст и на дълбочина до 0,60–0,80 м в разширената част на кв. A1, както и при разкопаването на пътеката между кв. B1 и C1 се откриват материали от различни епохи – ранен и късен неолит, ранен халколит, бронзова, късноантична, средновековна и възрожденска епоха.

Проучената част от неолитния пласт има дебелина от 0,20/0,30 до 0,60/0,70 м.

В кв. C1, неолитните структури бяха достигнати непосредствено под подовото ниво на вкопано ранносредновековно жилище, проучено през 2009 г. Почти аналогична е ситуацията в югоизточната част на кв. B1, където през 2009 г. бе изследвана част от друго вкопано жилище.

В югозападната част на кв. A1 е проучен пласт от късния неолит с дебелина 0,65 м. Състои се от слоеве със сив и жълто-зеленикав цвят. Под тях следва слой пясък с дебелина до 0,10/0,15 м.

В кв. B1 са изследвани 3 разположени една над друга ивици с тъмнокафяв цвят, всяка от които с дебелина 2–3 см. Слоевете между тях са с дебелина 3–8 см и съдържат сиво-кафява до светлокафява пръст, дребни въгленчета и късчета опалена глина, както и неголямо количество дребни фрагменти от керамични съдове. Последните са предимно нехарактерни. В западната част на кв. B 1 в дълбочина следват пласт сиво-кафява до тъмносива, а под него тъмносива глинеста пръст с дебелина до 0,30 м, които съдържат ранонеолитни материали.

Обр. 1. Берсин. Пещи №№1 и 2.

Обр. 2. Берсин. Проучената част от жилище №1.

При изследването на културните напластявания от неолитната епоха са проучени две пещи, части от жилища и негативни структури, сред които едно вкопаване и осем ями.

В западната част на кв. C1 и в пътеката между кв. B1 и C1 са проучени части от основите на две пещи – №1 и №2 (обр. 1).

Попадащата в границите на проучваната площ част от пещ №1 е силно нарушена. Максималната ѝ изследвана дължина в посока север-юг е 1,20 м. Подовата замазка на основата е установена на дълбочина 0,98 м от повърхността на терена. От нея са запазени отделни малки фрагменти с дебелина от 1,5 до 3 см. Каменната подложка на основата има дебелина от 5 до 12 см. Изградена е от плоски речни камъчета с размери: 8 х 4 х 2 см; 6 х 3 х 0,5 см; 5 х 2 х 1 см; 3 х 3 х 0,5 см и пр.

Пещ №2 е разположена на около 0,40 м северозападно от пещ №1. Максималните ѝ запазени размери в границите на проучваната площ са 1,10 х 1,30 м (север–юг). Северозападната ѝ част остава извън изследвания участък. Подовата замазка на горивната камера има дебелина от 1 до 3 см. Каменната подложка на основата е изградена от дребни камъни и единични фрагменти от керамични съдове.

В източната част на кв. B1 на дълбочина 0,98/1 м от повърхността на терена се проследява трамбовано ниво, което достига до пещ №1. Има сиво-белезникавав цвят и дебелина от 1 до 3 см.

Едва след цялостно изследване може да се установи дали проучените структури попадат в рамките на едно жилище.

В източната част на кв. C1 е изследвана малка част от неолитното жилище – №1 (обр. 2), частично проучено при сондажните разкопки през 2007 г. (Вандова 2007, 103–104; Вандова 2008, 43).

Деструкциите му са изключително плътни и имат керемиденочервен, на места черен цвят и дебелина от 0,05/0,10 м до 0,20/0,25 м. Нарушени са от ями №№13 и 14, няколко дупки за колове, единия от които от средновековното жилище и др. Максималните размери на участъка, в който се проследява пода на жилището са 2,30 х 3,10 м. В източна, северна и южна посока продължава извън границите на проучваната площ. Подът има дебелина 0,06–0,08 м. Състои се от жълтеникав слой с деб. 0,04–0,05 м и опалена глина с деб. 0,02–0,03 м над него. Опалената глина има тъмнокафяв, на места до керемиденочервен цвят.

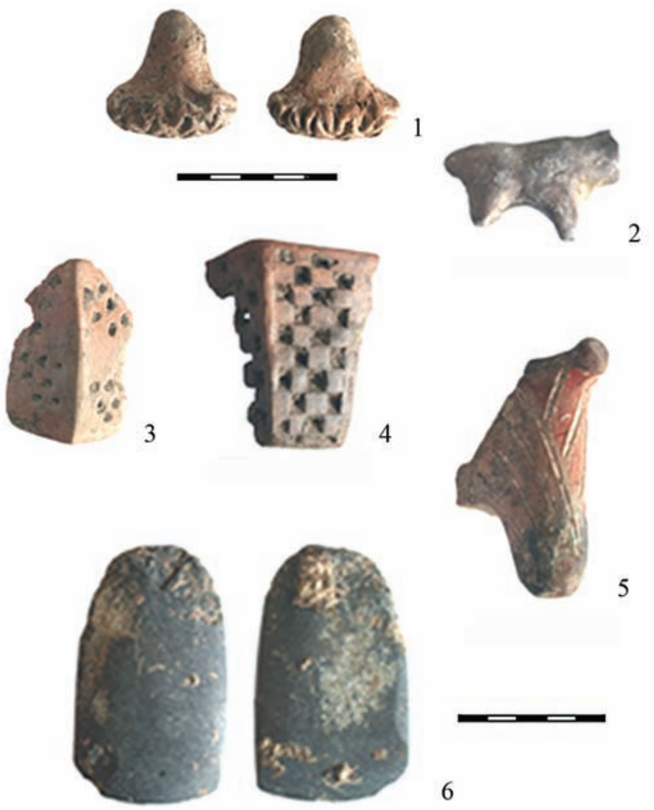

Обр. 3. Берсин. Находки: 1 – керамична пинтадера; 2 – фрагмент от керамична зооморфна фигура; 3-5 – фрагменти от култови масички; 6 – каменна тесла (сн. Л. Желязков).

В югозападната четвърт на кв. А1 има вкопана структура, от която е проучена част с максимални размери 3,10 м (север–юг) х 3,20 м. В южна и западна посока продължава извън границите на изследваната площ. Запълнителят на вкопаването съдържа голямо количество фрагменти от съдове и животински кости, фрагменти от стенни мазилки и от подови замазки на отоплително съоръжение с дебелина 3–5 см, различни по големина камъни.

При проучванията са намерени значително количество находки, сред които има оръдия на труда от камък и кост, керамична пинтадера, антропоморфни и зооморфни фигурки, фрагменти от култови масички и др. (обр. 3).

Литература:

Вандова 2007: В. Вандова. Неолитно селище в Берсин, Кюстендилско: разкопки през 2007 г. – Археология, 2007, 1–4, 102–114.

Вандова 2008: В. Вандова. Сондажни археологически проучвания на неолитното селище в с. Берсин, община Кюстендил. – АОР през 2007 г., София, 2008, 42–46.

Вандова 2010: В. Вандова. Археологически проучвания на неолитното селище в с. Берсин, община Кюстендил. – АОР през 2009 г., София, 2010, 39–41.

№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТЕН ПОГРЕБАЛЕН КОМПЛЕКС В М. КАР ДЕРЕ ПРИ С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселина Вандова, Борис Борисов, Румен Спасов

През 2012 г., след едногодишно прекъсване, продължиха спасителните археологически проучвания на неолитния погребален комплекс в м. Кар дере при с. Крум, община Димитровград, км 32+180 по трасето на АМ „Марица“. Разкопките позволиха да бъдат финализирани усилията за изследването на един важен за територията на днешните български земи паметник, което започна през 2009 г. и премина през различни етапи.

През 2010 г. в рамките на комплекса бяха разкрити пет гроба, три от които са изследвани напълно, а два – частично (Борисов, Шейлева, Вандова 2011, 517; Вандова 2012, 658–660). През 2011 г. съдбата на комплекса е обсъждана от две комисии, назначени със заповед на министъра на културата. Втората комисия приема за завършени спасителните разкопки на обект „Средновековно селище“ в участъка от км 32+100 до км 32+200, в чиито граници попада неолитната структура, като препоръчва да бъдат вдигнати останалите на терена недопроучени два гроба. Въз основа на протокола от тази комисия, със съгласувателно становище изх. №12–00–0063/23.06.2011 г. Министерство на културата освобождава за строителство терена, без да поставя изисквания, касаещи недопроучения неолитен комплекс. Въпреки положените от екипа усилия, финансиране за довършване на проучванията през 2011 г. не беше осигурено.

Разкопките през 2012 г. бяха осъществени благодарение на съдействието от страна на изпълнителя на строително-монтажните работи по трасето на този участък от магистралата – „Чи Ем Чи Равенна“, клон България и на финансовата подкрепа на фирма „Главболгарстрой Холдинг“ АД.

Обр. 1. Крум. Част от западния централен профил на комплекса и от ямите на нивото на стерилната основа.

Те се проведоха от екип в състав: гл. ас. В. Вандова (РИМ–Кюстендил) и доц. д-р Б. Борисов (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“) – научни ръководители; ас. Р. Спасов (РИМ–Кюстендил); Пламен Дойчев (магистър, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“); Величка Мартинова (студент, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“); Николай Спасов (студент, СУ „Св. Климент Охридски“). В екипа участваха гл. ас. д-р Виктория Русева (ИЕМПАМ–БАН) – антропологични изследвания; доц. д-р Цветана Попова НАИМ–БАН) – палеоботанични анализи; проф. дмн Златозар Боев (Национален природонаучен музей – БАН) – определяне на археозоологичен костен материал.

Комплексът представлява вкопана структура, в централната зона на която е обособена по-дълбока част с овална форма и размери 5,90 (североизток – югозапад) х 3,50 м (Вандова 2012, 658).

Допроучена е северната периферия на комплекса. Дълбочината в непосредствена близост до североизточната му граница е 0,10–0,20 м спрямо нивото на фиксиране. В централната, по-дълбоко вкопана част е достигната стерилната основа.

В границите на изследваната площ са проучени няколко ями и гробове №№3 и 5[1].

Една от ямите се отнася към средновековната епоха. Регистрираните в по-дълбоко вкопаната централна част, на нивото на стерилната основа ями, имат овална или кръгла форма и размери от

---

[1] Костните останки от гробовете бяха вдигнати от д-р С. Алпаслан-Роденберг, за което ѝ изказваме благодарност.

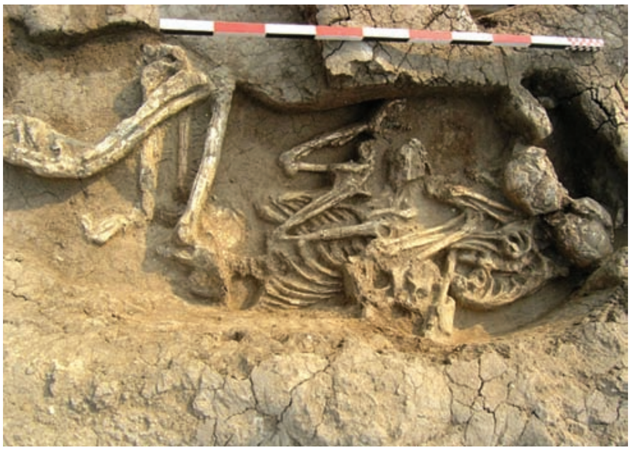

Обр. 2. Крум. Гроб №3.

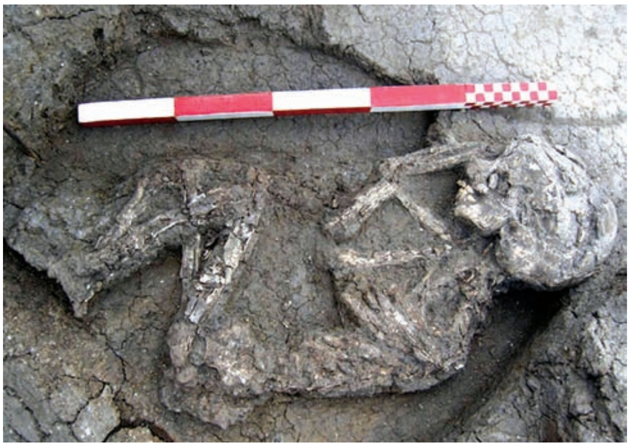

Обр. 3. Крум. Гроб №5.

0,40–0,50 м до 2–2,10 м (обр. 1). Максималната им дълбочина спрямо нивото на фиксиране достига до 0,40 м**.** Запълнени са с кафява (със силен сив оттенък) до сиво-кафява пръст, съдържаща единични въгленчета и песъкливи прослойки със светлокафяв цвят.

Гроб №3 се ситуира в северната половина на структурата (обр. 2). Гробната яма (на нивото на фиксиране) има овален план и ориентация северозапад–югоизток. При проучването бе установено, че съдържа останките на възрастен индивид – №3А и на дете – №3В. В гроб №3А е извършено трупополагане в свита позиция надясно. Северозападната част на гробната яма е нарушена при вкопаването на гроб №3В, в резултат на което черепът от гроб №3А е преместен и положен в новата гробна яма, до черепа на гроб №3В. Останалата част от скелета в гроб №3А е в анатомичен порядък. Ръцете са прегънати в лакътя под остър ъгъл. Краката са свити в колените, като левият крак е разположен върху десния. Степента на прегъване на последния е по-висока. Дължината на скелета е 0,94 м. В гроб №3В е извършено трупополагане в свита позиция надясно[1], с глава на северозапад. Костите не са добре запазени. Дясната ръка се намира под гръдния кош. Лявата ръка е много силно свита в лакътя. Сходна е степента на прегъване на левия крак, чието коляно опира в нея. Дължината на скелета е 0,64 м.

Гроб №5 е разположен в западната част на структурата (обр. 3). В него е извършено трупополагане в свита позиция надясно, с глава на югозапад. Скелетът е в анатомичен порядък. Костите са зле запазени. Ръцете са прегънати под остър ъгъл в зоната на лакътя. Степента на прегъване на двата крака е почти еднаква, като левия се намира по-близо до тялото. Принадлежи на индивид в детска възраст. Дължината на скелета е 0,58 м.

При проучването са намерени неголямо количество материали – предимно фрагменти от керамични съдове.

Литература:

Борисов и др. 2011: Б. Борисов, Г. Шейлева, В. Вандова. Спасителни археологически разкопки на средновековно селище и неолитен обреден комплекс в м. Кар дере (Ченгене дере) край с. Крум, Димитровградско, по АМ „Марица“, от км 32+100 до км 32+200. – АОР през 2010 г., София, 2011, 516–517.

Вандова 2012: В. Вандова. Неолитни гробове при с. Крум, Димитровградско (разкопки 2010 г.). – В: ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ. Изследвания в чест на Иля Прокопов от приятелите и учениците му по случай неговата 60-годишнина. Велико Търново, 2012, 657–670.

---

[1] През 2010 г., преди цялостното проучване на гроба предположихме, че позицията е по корем (Вандова 2012, 659). Това предположение не бе потвърдено от окончателното проучване.

№14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ХАУЗА ДО КАПИТАН АНДРЕЕВО, СВИЛЕНГРАДСКО

Васил Николов, Виктория Петрова, Таня Христова,
Петър Лещаков, Маргарита Лючева, Галина Самичкова,
Стоилка Терзийска-Игнатова, Камен Бояджиев, Николай Христов

Археологическият обект в местността Хауза се намира на 2 км източно от Капитан Андреево, Свиленградско, непосредствено до КПП. Изграждането на последния участък от АМ „Марица“ наложи започването на спасителни разкопки.

Предвиденият за проучване терен има дължина ок. 450 м, ширина от 60 до 120 м и площ ок. 28 дка. Разкопките обхващат южната част на археологическия обект, която попада в трасето на АМ „Марица“ от км 116+870 до км 117+320. Извършеното теренно геофизично проучване от инж. Никола Тонков обхваща площ ок. 14 000 кв. м.

Методиката на теренните проучвания през осъществения първи етап се състои в разкопаването на сондажи с размери 1 х 2 м, разположени в три основни линии: по северната и южната граница на сервитута на магистралата, както и по една приблизително централна за него линия (общо 125). При необходимост някои от сондажите са разширявани.

Частично или изцяло проучени са общо 44 структури. Те датират от късния неолит и желязната епоха. Нататък ще бъдат представени само отделни примери от тях.

Ями. Това са преобладаващите структури в обекта. Сред по-големите е къснонеолитната яма 29 (обр. 1). Тя е запълнена с тъмнокафява пръст, примесена с мазилки и въгленчета. Проучената част от ямата е с размери 1,90 х 0,60 м. Непосредствено над нея е разчистено струпване от камъни, между които има фрагменти от хромелни камъни и едри фрагменти деструкции. Разположени са по цялата ширина на сондажа, като покриват ямата и стерилната основа, източно от нея. Част от камъните и мазилките лежат непосредствено над ямата, други са на 15–20 см над дъното ѝ.

Част от ямите са покрити от опожарени деструкции, което е установено и в сондаж 105 (обр. 2). В стерилната основа са вкопани две къснонеолитни ями (7 и 37). Проучена е част на яма 7 с размери 1,20 х 1 м и макс. дълб. в стерилната основа 45 см. Запълнителят е представен от кафява пръст, примесена с прослойки от бели конкреции. Върху дъното на ямата е установено червеникаво оцветяване, вероятно в резултат от опалване на място. След опалването на дъното е положена обмазка от стерилна глина. Западната част на ямата е покрита с пласт, примесен с миниатюрни мазилки и въгленчета с дебелина 30–40 см, върху който лежат компактни деструкции. Проучена е и част от яма 37, която има овална форма и размери 72 х 45 см. Горе е маркирана от опожарени мазилки, между които има и вторично изпечени керамични фрагменти. Запълнителят е от кафява рохка пръст, примесена на места с дребни въгленчета. На дълб. 10–15 см е разкрито струпване от компактни опожарени деструкции, сред които има и керамични фрагменти, както и част от седяща фигурка.

Обр. 1. Хауза - Капитан Андреево. Сондаж 302. Яма 29, североизточна част. Късен неолит.

Комплекс от две ями и две съоръжения, разкрит в сондаж 108 (обр. 3). Те се очертават в стерилната основа. Яма 10А има кръгла форма с диам. 1,90 м. Запълнена е с кафява пръст, примесена с много въгленчета и мазилки. В централната южна част на ямата, на дълб. 60 см е разкрито компактно струпване от късове мазилка и керамични фрагменти. Намерен е и хромелен камък, около който са натрупани множество фрагменти от животински кости. Дъното не е достигнато. Северната част на първата яма е прорязана от яма 10В. Тя има правилна цилиндрична форма с диам. 80 см и дълб. до 1,40 м.

Обр. 2. Хауза - Капитан Андреево. Сондаж 105. Струпване от опожарени деструкции над яма 7. Късен неолит.

Обр. 3. Хауза - Капитан Андреево. Сондаж 108. Комплекс от ями и съоръжения. Късен неолит.

Запълнителят ѝ се състои от кафява пръст, примесена с много въгленчета и миниатюрни мазилки. На дъното на ямата е разкрито ниво от силно изпечени късове мазилка с големи размери.

Съоръжение 1 се намира се непосредствено на югозапад от яма 10А и е вкопано в стерилната основа. Има овална форма с размери 66 х 46 см и дълб. 20 см. Стените му са обмазани с глина; горната им част е опалена от горял в съоръжението огън. Дъното му е неравно. Запълнителят се състои от кафява пръст, на места силно обгоряла, с висока концентрация на миниатюрни въгленчета. Археологическият материал е малоброен – керамични фрагменти и парчета от замазки. Съоръжение 2 се намира непосредствено на запад от яма 10А. Вкопано е в стерилната основа, а ниските му стени са изградени от глина. Има овална форма. Размерите му са 56 х 90 см, като източният му край е слабо стеснен. Запълнено е с изпечена глина и дребни фрагменти мазилки.

Двете съоръжения и ямите са покрити от дебел сиво-кафяв пласт, примесен с голямо количество въгленчета и мазилки.

Основа на огнище. В най-високата североизточна част на обекта е разкрита основа на огнище. Възможно е да представлява обредна площадка. Разкритото съоръжение има неправилна овална форма с размери 1,05 х 0,95 м.

Каменна настилка (***път***). Установената дължина е около 108 м. Изградена е от средни и малки речни камъни, подредени плътно един до друг, без спойка. В разкритите участъци ширината на настилката варира от 0,90 до 2,10 м. Наличието на метални находки от желязо и бронз, както и откритите керамични фрагменти, са индикация, че съоръжението е използвано през античността или средновековието.

Ров. Локализирано е дълбоко U-образно вкопаване в стерилната основа с дълб. 1,10 м, шир. в горната част ок. 1,20 м и дълж. над 30 м. В запълнителя на съоръжението са открити голямо количество натрошени мазилки, керамични фрагменти и каменни точила с по няколко жлеба, концентрация на късонеолитна керамика, животински кости, кремъчни артефакти. Открити са и едно краче от антропоморфна фигура, краче от антропоморфен съд и керамична антропоморфна главичка.

Керамичният комплекс от археологическия обект е предимно във фрагментирано състояние. Голяма част от фрагментите са и вторично изпечени. Откритият материал свидетелства, че мястото е било обитавано през няколко различни епохи, основно през втората половина на късния неолит, по-малко през ранната и късната желязна епоха. Отделни фрагменти и монети свидетелстват, че мястото е обитавано и през античността и средновековието. Най-многоброен е керамичният материал от края на късния неолит (5200–5000 г. пр. Хр.). Преобладават и предметите от това време. Най-добре представени са кремъчните сечива, следват каменните сечива и предмети, вкл. хромели, гладилки, чукалки, точила, брадви, тесли и др. Част от оръдията са силно фрагментирани вследствие на дългата им употреба. Открит е и един каменен пандантив с издължена ромбовидна форма и дупка за окачване. Друга група находки сред откритите са изработените от кост и рог. Засвидетелствани са основно оръдия на труда – длета, шила и др. Сред дребните керамични находки се откриват фрагменти от антропоморфни изображения и антропоморфни съдове, фрагменти от култови масички, керамични лъжици, керамични прешлени и др. (последните се отнасят към желязната епоха).

След първия етап на проучванията, археологическия обект Хауза вече може еднозначно да се интерпретира като къснонеолитно ямно светилище, принадлежало на археологическата култура Караново IV, която обхваща източните части на Тракия. Богатата с воден ресурс местност е била използвана и през следващи епохи. Някои структури – ровове, каменни пътища, обредни ями и др. – се отнасят към ранната и късната желязна епоха (I хил. пр. Хр.), античността (IV–VI в.) и средновековието (X–XI в.).

№15. ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ ПРИ С. ВОДЕН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 2, КМ 43+350 ДО КМ 43+750)

Крум Бъчваров, Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова, Петър Лещаков, Георги Кацаров, Деница Илиева, Николина Николова, Никола Тонков, Селена Витезович, Станимира Танева, Цветана Попова

Праисторическият обект е разположен в долината на Марица, върху билото и склоновете на нисък хълм (надм. височина 168,39 м), ограден от Ю и С от плитки дерета. Обхваща обща площ от ок. 95 дка. Състои се от ниска селищна могила и свързан със селището ямен комплекс на С и СИ от него. Основната част от ямния комплекс (ок. 16 дка) попада на трасето на бъдещата АМ „Марица“, поради което в периода 20.08 – 20.12.2012 г. там бяха проведени спасителни археологически разкопки.

Геомагнитното заснемане показва аномалии с различна форма и интензивност на цялата предвидена за спасителни разкопки площ и предполага наличие на гъсто разположени археологически структури в централната и западната част на обекта; в източния сектор аномалиите са малко и слабо изразени (обр. 1).

Регистрираните останки от интензивна човешка дейност се отнасят към последната фаза на късния неолит в Тракия (Караново IV) и прехода към ранния халколит (Марица), както и към средния и късния халколит, т. е. датират от края на VI и от V хил. пр. Хр. Освен това са проучени 2 рова и отделни ями, датиращи от късната желязна епоха.

Проучени са общо 161 структури: 58 къснонеолитни, 24 раннохалколитни, 9 къснохалколитни, 16 с вкопавания от няколко периода и 4 късножелезни. Археологическият материал от останалите

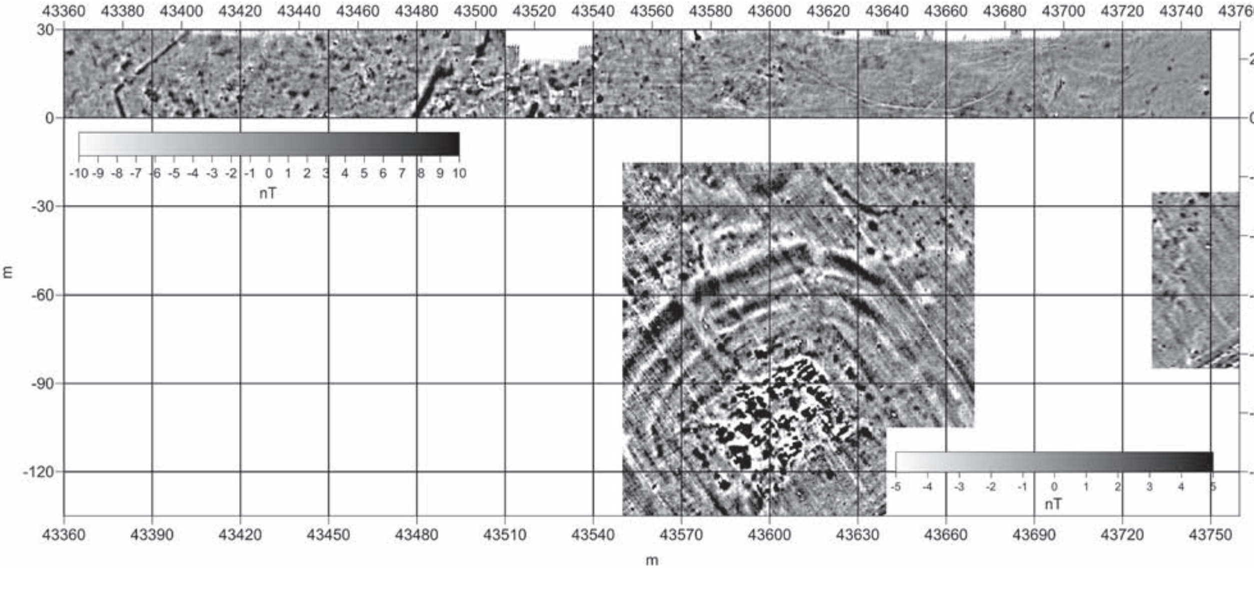
43360 43380 43400 43420 43440 43460 43480 43500 43520 43540 43560 43580 43600 43620 43640 43660 43680 43700 43720 43740 43760
30
0
-30
-60
-90
-120
m
20
0
-20
-40
-60
-80
-100
-120
-10 -9 -8 -7 -6 -5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
nT
-5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5
nT
43360 43390 43420 43450 43480 43510 43540 43570 43600 43630 43660 43690 43720 43750
m

Обр. 1. Праисторически обект при Воден. Геомагнитно измерване (автор: инж. д-р Никола Тонков).

структури подлежи на допълнителен анализ. Те с разделят в няколко категории.

В най-високата част на хълма е регистриран голям комплекс (стр. 25: обр. 2) от взаимно пресичащи се разновременни вкопавания с различна форма, дълбочина и характеристики на запълнителя; общи размери 21 х 16 м, площ ок. 200 кв. м. В границите му са разграничени 53 отделни контекста, вкопани в стерилната основа и изцяло или отчасти в запълнителя на по-ранни вкопавания. В редица случаи са документирани компактни депозити от камъни и каменни оръдия, фрагменти от керамични съдове (включително по-запазени части от съдове, строшени на място), животински кости и по-рядко безформени късове горели деструкции.

Запълнителят на най-ранните вкопавания (Караново IV) е с кафяв цвят и по-плътна структура. Над този пласт се проследява прослойка от белезникава ерозирала скала или тънък пласт, наситен с варовикови конкреции – своеобразно „запечатване“, чиято дебелина е по-голяма покрай стените на вкопаванията. Вкопаванията със светъл запълнител (Караново IV и V) стратиграфски следват описаните пластове. Количеството на археологическите материали е значително; те се отнасят главно към късния неолит и ранния халколит. Контекстите с фин пепелив запълнител са вкопани от по-високи нива и пресичат последните. Същото се отнася до серията плитки вкопавания с тъмен, сиво-кафяв запълнител. Датиращите материали са главно от средния и началото на късния халколит и в по-малка степен от класическите фази на късния халколит. Стратиграфски най-късни са дълбоките ями с тъмносив запълнител. Единичните характерни фрагменти от керамични съдове се отнасят към късния халколит, но не е изключена и по-късна дата (напр. КЖЕ?) за структурите.

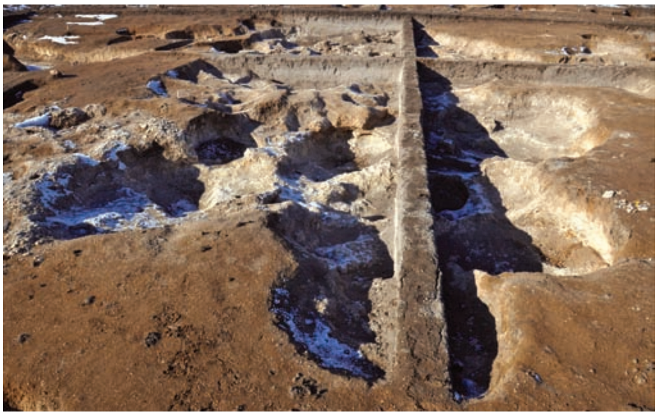

Обр. 2. Праисторически обект при Воден, структура 25. Най-голямата група вкопавания в центъра на ямния комплекс (късен неолит, халколит). Поглед от североизток.

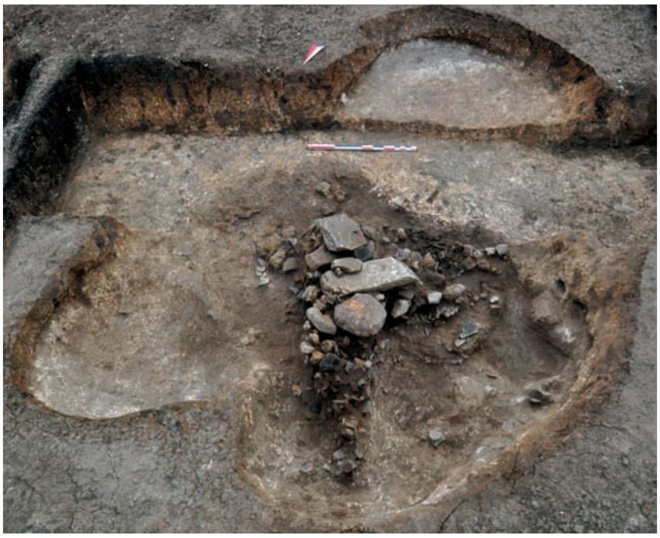

Обр. 3. Праисторически обект при Воден, структура 72. Депозит във вътрешно вкопаване. Поглед от северозапад.

Друг вид вкопани структури, като правило отнасящи се към късонеолитния период Караново IV, съдържат депозити от животински кости. Представителен за този вид контексти е стр. 23 – вкопаване с неправилна овална форма и размери ок. 6 х 4 м. Има сравнително сложна конфигурация в план; в долните нива на вкопаването се обособяват няколко отделни ями и стъпаловидно оформени отстъпи. На различни нива в запълнителя на структурата са проучени три компактни депозита от животински кости. Предварителният анализ предполага, че във вкопаванията са депонирани изключително кости от едри копитни, най-вероятно принадлежащи на един вид (говедо), вероятно и отделни на елен. Почти всички са от възрастни животни; преобладават цели и фрагментирани челюсти, кости от долните части на крайниците. В отделни случаи е установена частична артикулация на костите.

Трети вид структури представляват комплекси от различни по форма, размери и дълбочина вкопавания с депозити от различни находки, съсредоточени главно в „централното“ вкопаване. Един от тези контексти (стр. 73) има неправилна форма, дължина 5,70 м (СИ/ЮЗ) и макс. дълбочина ок. 0,55 м. В централната част на структурата е проучен депозит от горели деструкции, хромелни камъни, голям къс охра, каменни оръдия, фрагменти от керамични съдове, животински кости (обр. 3). Подобен характер има и стр. 9, но депозитът ѝ се състои от компактни струпвания деструкции от горяла постройка, фрагменти от перваз на глинено съоръжение, както и от хранилищни съдове, хромелни камъни и вторично горели съдове. Депозитът включва колективна находка от 9 цилиндрични керамични мъниста. И двете структури се отнасят към периода Караново IV.

Единствената структура (стр. 107; Караново IV), която може да се интерпретира като останки от постройка, има почти квадратна форма и размери 7 м (С/Ю) х 6,80 м (И/З). Ориентирана е приблизително по посоките на света. От конструкцията на стените са запазени траншеи с шир. 0,30 м, запълнени със светлокафява пръст, примесена с опожарени деструкции. Входът на постройката е от юг, където траншеята завършва с кръгла яма с диам. 0,50 м. Останки от основа на термично съоръжение са проучени в СИ ъгъл на постройката.

В най-високата част на хълма са проучени части от 2 структури, датиращи от късната желязна епоха. Представляват линейни ровове с отвесни стени и равно дъно, ориентирани приблизително И/З и разположени на ок. 30 м един от друг. Ширината и на двата рова е ок. 2,50 м, а дълбочината им – до 1,20 м. Южният (стр. 7) е проследен на дължина 12 м и продължава на ЮЗ извън проучената площ. Проученият участък от северния ров (стр. 3) е проследен на дължина ок. 20 м; на СИ завършва с Г-образно разширение с дължина 3,5 м.

Общият брой на малките находки от обекта надхвърля 2000. Каменните оръдия са над 470, керамичните съдове, включително антропо/зооморфни, са над 200. Броят на пластичните изображения е около 280.

Находките от кост, рог и мидени черупки са над 400. Типологически най-многобройни са предметите с малки размери: шила/игли и гладилки. Открити са чукове и ретушори от еленов рог. Срещат се апликации, гривни и пандантиви от черупки на мидите *Spondylus*, *Glycymeris* и *Cardium*, както и от животински зъби. Регистрирано е и много голямо количество производствени отпадъци.

Малка част от кремъчния ансамбъл (ядра за пластинки, къси стъргалки) може да се свърже с неолитната традиция; повечето кремъчни находки се отнасят към каменно-медната епоха. Макар че липсват ядра, пластините показват експлоатация на едноплощадкови ядра. При ретушираните форми няма типологическо разнообразие: преобладават стъргалките върху пластини, значително по-малко е количеството на резците, ретушираните пластини и пластините с напречно или косо затъпяване.

Археоботаничните останки са изключително разнообразни. Открити са три вида пшеници: еднозърнеста, двузърнеста и мека/сбита, както и просо, и плевест ечемик. Бобовите са представени с уров, леща и нахут.

№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДО С. БЪЗОВЕЦ, ОБЩИНА ДВЕ МОГИЛИ

Димитър Чернаков, Мария Гюрова

Селищната могила се намира в Североизточна България, на 4 км югоизточно от с. Бъзовец, Русенско, в местността Адата, до р. Баниски Лом. Има форма на пресечен конус със следните параметри: площ – 3,9 дка; максимален диаметър 77 м; обиколка при основата – 225 м; височина – 3 м.

Обектът попада в земеделски терен и повърхността му се обработва ежегодно. Вследствие на това най-горните му пластове са компрометирани и неговите параметри намаляват с времето.

Археологическите разкопки на селищната могила се проведоха през месец юли 2012 г. Изготвена е план-квадратна мрежа с дължина на страната 5 м и ориентирана по посоките на света. За централен репер е избрана точка извън границите на селищната могила с кота 118,47. Площта за проучване е избрана в югозападната периферия на обекта, с максимална денивелация +0,85 м (обр. 1). Засегнатите културни останки (орница) върху обекта продължават в дълбочина до 0,35 м. Общата проучена площ през сезона е 115 кв. м. Разграничени са 2 строителни хоризонта.

I строителен хоризонт

Започва непосредствено под орния пласт и достига до дълб. 0 м от ЦР. Съставен е от кафяво-зелен глинест седимент и съдържа деструкции на 2 сгради и разрушена пещ, вероятно част от интериора на разрушена сграда. Материалите от I хоризонт са характерни за средния халколит и култури Боян IV–Спанцов и Поляница IV (обр. 2).

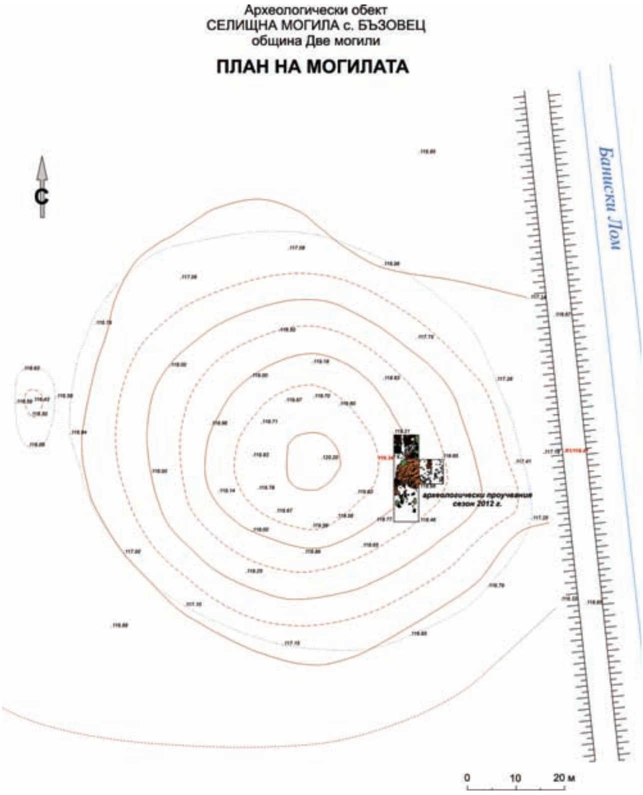

Обр. 1. Селищна могила до с. Бъзовец, община Две могили, Русенска област. Тахиметрична снимка на могилата и план на разкопките (автор А. Каменаров).

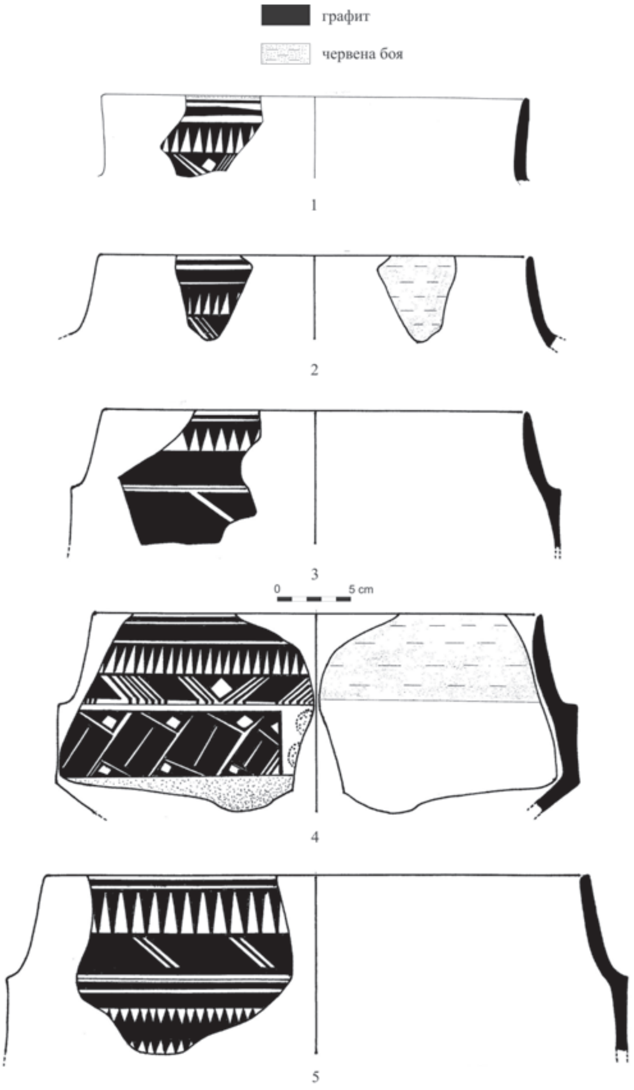

Обр. 2. Керамични съдове с графитна украса, форми – I строителен хоризонт.

Сграда 1

Сградата има колово-плетена конструкция, обмазана от двете страни с глина. Тя е с трапецовидна форма в основата, с ориентация на по-късите страни северозапад-югоизток. Къщата е била разрушена от краткотраен пожар. Деструкциите са съставени от два пласта отгоре надолу както следва: 1. жълто-зелена глинест седимент, доста песъчлив и ронлив; 2. обмазки (подови и стенни) с кафяв и сиво-зелен цвят, някои с огладени лица, други имат следи от жълто-зелена боя. Една от тези обмазки е с по-големи размери от останалите – 0,50/0,30 м, има денивелация в посока югоизток и със сигурност маркира подовото ниво на постройката. На места има съвременни нарушения на останките. Източната и западната стени са локализирани с по 5 дупки от колове и са ориентирани в посока северозапад–югоизток. Южната стена е с ориентация изток–запад и е маркирана от 6 дупки от колове. Сградата не е проучена цялостно, концентрацията на археологически материали в нея е ниска.

Сграда 2

До северната страна на първата сграда е долепена втора, чиито очертания излизат извън границите на проучваната площ (5 х 5 м). Сградата има същата конструкция като първата, но вероятно е била двуетажна. Деструкциите са съставени от 6 пласта отгоре надолу както следва: 1 – силно опалени мазилки с оранжево-червен цвят, върху част от които има отпечатъци от колове или плет със средна дебелина 0,30 м; 2 – тънка ивица от сиво-зелена пепел; 3 – подово ниво от трамбована опалена кафяво-червена глина с денивелация в североизточна посока, което има поне два етапа на обмазване; 4 – опалени мазилки с кафяв цвят (дебелина до 0,30 м); 5 – ниво от сиво-зелена трамбована глина; 6 – пласт от овъглена дървесина и пепел, на места ясно се виждат следи от изгорели греди. Пластове 1–3 маркират деструкциите на втория етаж, а пластове 4–6 – на първия. Сградата е с денивелация в

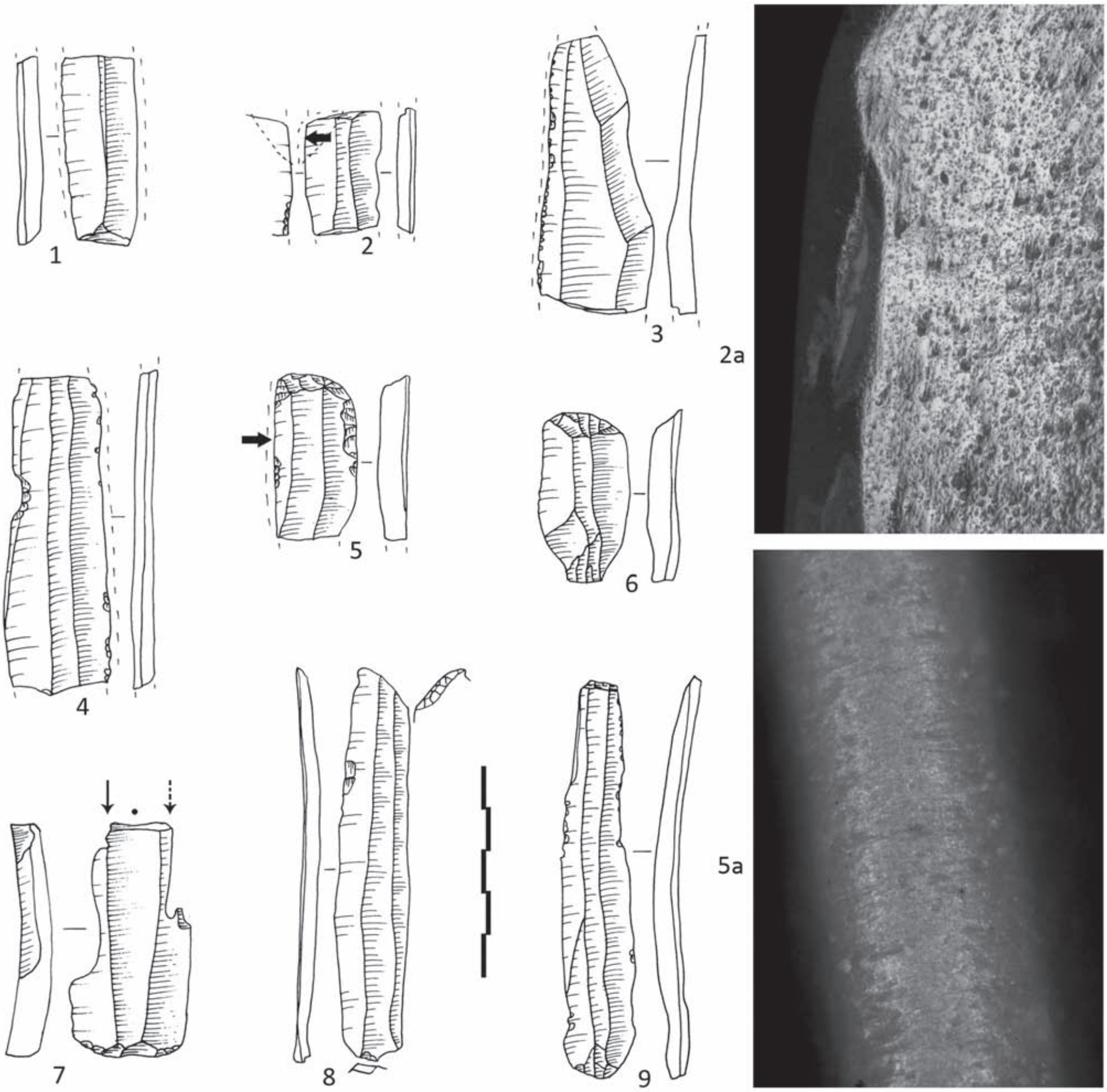

Обр. 3. Кремъчни артефакти: типологически оръдия (2–9) и пластина без ретуш (1). Идентифицирани функции: остъргване на кожа – 1, 5, 5а; рязане на кост – 3, 6; елемент от сърп – 2, 2а. Увеличение на микрофотографиите – х100. Инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 60, 12, 36, 6, 32, 26, 15, 35, 31 (рисунки и снимки М. Гюрова).

югоизточна посока. Работната ни хипотеза е, че сграда 2 е била разположена върху полегат склон от повърхността на могилата, затова от югоизточната страна е била „нивелирана“ с дървени греди под основите. Върху пода на втория етаж са открити няколко натрошени съда и находки от керамика. Сградата е унищожена от силен пожар, което се доказва от множество оранжево-червени обмазки с отпечатъци от колово-плетената конструкция, овъглена дървесина и петна от пепел. След рухването на постройката и изгарянето на дървените греди под нея, тя е „хлътнала“ в терена.

Постройката е компрометирана от 2 по-късни вкопавания – траншея и яма. Двете сгради ще бъдат допроучени.

II строителен хоризонт

Втори хоризонт започва непосредствено под нивото на постройките, неговото цялостно проучване предстои. Съставен е от кафяво-зелен глинест седимент и е маркиран от разрушена каменна структура (фортификация?) и трамбован под, по всяка вероятност на постройка. Материалите са характерни за ранния халколит и култури Боян III–Видра и Поляница II, III.

Каменна структура (фортификация?)

В югоизточната периферия на селището са открити следи от фортификация (стена?) с дължина 14 м и ширина 3 м. Изградена е от различни по големина и форма необработени каменни блокове без спойка. Стената е по-ранна от двете сгради, а в близост до нея са открити бойни принадлежности – каменни топки, костени и каменни брадви.

В могилата са открити общо 75 находки от керамика, кост, камък, мидени черупки – антропоморфни и зооморфни фигури, сечива, накити и предмети с култово предназначение.

Кремъчният ансамбъл подложен на наблюдение и анализ наброява 36 артефакта от повърхността в района на обекта и 51 артефакта от експлорираната площ[1]. Артефактите от повърхността представляват репрезентативна извадка на ансамбъл, характерен за халколита: 11 пластини – масивни и правилни, 11 оръдия оформени на халколитни пластини (преобладаващо стъргалки, ретуширани и напречно затъпени пластини) и едно типично ядро за пластини.

Артефактите от стратиграфски контекст наброяват 51 екз. и са подложени на технико-типологически и трасологически анализ. Категориите изделия включват: 34 типологически оръдия (11 стъргалки, 8 пластини с напречно затъпяване, 5 резеца и др.); 10 фрагментирани пластини; 3 отломъка, 2 фрагмента, 1 чукалка върху кремъчен къс и 1 едноплощадково ядро за отломъци. Оръдията и пластините показват отчетливи морфо-метрични показатели за халколитна индустрия с високо развити техники на отделяне на правилни пластини (обр. 3). Сред малкото изделия с диагностични следи от употреба са надлъжни стъргала за кожа и елементи от сърпове (обр. 3 *2а* и *5а*). Болшинството от изделията са от висококачествена суровина, дефинирана като тип Равно (Gurova, Nachev 2008)[2].

Изследваният археоботаничен материал[3] от сграда 2 представлява овъглени останки на културни растения и диворастящи: ечемик (*Hordeum vulgare)*, уров (*Vicia ervilia*), лудо биле (*Atropa belladonna*), дрян (*Cornus mas*), диви сливи/джанки, череши (*Prunus sp.*).

Изследваният археозоологичен материал[4] съдържа останки от домашни животни – овце, кози, свине, говеда, куче, както и диви такива – елен, сърна, заек и дива свиня. Открити са черупки от миди *Unio crassus Linnaeus*. В сграда 2 са открити човешки кости – част от таз, фрагменти от бедрена кост, голям пищял, раменна кост, лява пета метакарпална кост и фаланга.

Литература

Gurova, Nachev 2008: M. Gurova, Ch. Nachev. Formal Early Neolithic Flint Toolkits: Archaeological and Sedimentological Aspects. – In: R. I. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Sofia, 2008, 29–35.

№17. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕТО В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев

През 2012 г. продължиха възобновените през 2011 г. разкопки на селището в м. Корията до град Суворово. За сезона бяха поставени две задачи: пълно проучване на откритата през миналата година средновековна полуземлянка и разкриване на цялата площ на опожареното среднохалколитно жилище, както и изследването му. Работата протече в рамките на месец и половина, като за това време се работеше на площ от 120 кв. м. В проучването участваха и един студент от бакалавърската степен на Софийския университет, както и по един от магистърската степен на Шуменския и на Великотърновския университети.

В квадрат С3 бе разчистена южната част от полувкопаното средновековно жилище. Както и разчистените през миналия сезон северна и източна негови стени, така и южната от вътрешната страна е била облицована с дърво, запазено овъглено *in situ*. Дължината на разчистения участък от нея е 3,40 м (останалата ѝ част продължава в източния профил на квадрата). Голямо количество въглени бяха разчистени на пода на полуземлянката, като проследяването им разкри, че конструкцията на покрива е била двускатна, с три подпорни кола, подредени в линия през средата на жилището. Входът е бил от западната страна, като бе разчистено едно стъпало, спускащо се от древната повърхност към него. Самата древна повърхност не бе разчистена, тъй като в този участък риголването е унищожило културните пластове до дълбочина около 0,40 м от съвременното ниво. Западно от жилището, пред неговата фасада, бяха установени три ивици със сив цвят и ширина около 20–25 см, проследени по дължина от около 1,40 м. Изглежда, че това са останките от отводнителни канавки, отвеждащи водата от участъка пред входа на полуземлянката. На пода на жилището бяха открити множество фрагменти от битова керамика, от които бе възстановено почти изцяло едно гърне и профилите на още пет. От същия комплекс произхожда и фрагмент от гривна, направена от синьо стъкло.

---

[1] Анализът на кремъчния ансамбъл е направен от доц. д-р М. Гюрова НАИМ–БАН).

[2] Артефакти от обекта бяха подложени на петрографски анализ заедно с образци от суровини от Лудогорието. Изследването е дело на д-р. П. Андреева (Геологически институт на БАН) и потвърди асоциирането с този тип суровина.

[3] Археботаничният анализ е направен от д-р Е. Маринова-Волф (Католически университет, Льовен, Белгия).

[4] Археозоологичният анализ е направен от доц. д-р Л. Нинов НАИМ–БАН).

Покрай северния профил на квадрат С4 бе разчистено широко около 1—1,20 м струпване, състоящо се от отухлени мазилки с керемиденочервен цвят. Очевидно това са деструкциите от откритото през миналия сезон горяло жилище в лежащия на север квадрат В4. Южната граница ясно се откроява, както по твърдост, така и по цвят на фона на околната рохка пръст със сиво-кафяв цвят. В квадрат С5 бе разчистена много малка част от него, с размери около 1 х 0,80 м. Това също са силно горели и отухлени мазилки. Почти в югоизточния ъгъл на квадрата бе открито желязно ножче и три керамични фрагмента, отнасяща се към късножелязната епоха. Следи от структури, които да се свържат с теази находка, липсват.

Покрай западния профил на квадрат В5 бе разчистена източната част от откритото през миналата година опожарено жилище. Деструкциите са силно горели, лежащи плътно една до друга, мазилките са с оранжево-сив до червен цвят. Те залягат с ясно изразена денивелация от север на юг, като разликата в нивата на горните граници на нападалите мазилки е 0,43 м. Долната граница на деструкциите бе разчистена до южния профил на квадрата. Съдейки по нея, дебелината на деструкциите в този участък е 0,45 м.

Източно от развалините на това жилище бяха открити деструкции на още едно. Мазилките тук са с доста по-малки размери – около 0,05 х 0,10 м, по-слабо горели и с жълто-бежов цвят. Горната им граница лежи с 0,5 м по-дълбоко от деструкциите на разкритото в западната част на този квадрат жилище. Пръстта между двете групи деструкции е рохка, с кафяво-сив цвят, примесена с множество животински кости и дребни фрагменти от битова керамика, която се отнася само към средния халколит.

В северната част на югозападната четвъртина на квадрат А5 – изключително плитко, само на 0,35 м под съвременната повърхност – бе достигната компактна маса от горели деструкции, принадлежащи на трето жилище. Участъкът бе разчистен до това ниво, евентуална северна стена на откритото през миналата година жилище не бе достигната.

В северозападният ъгъл на квадрат В4, под нивото на предполагаемото преддверие на опожареното жилище, беше разчистен цял череп на коза, обърнат с долната челюст нагоре.

В останалата площ на квадрат В4 започна разчистването на рушевините на горялото среднохалколитно жилище. Работи се основно в южната част на квадрата, където деструкциите са най-дебели и се откриват множество фрагменти от битова керамика. Последователно се отнемат, след детайлно скициране, отухлените до оранжево-червен цвят мазилки. Повечето парчета са с големи размери – с дължина около 0,20–0,30 , ширина 0,10–0,15 м и дебелина до 0,10 м. Сред тях се открива голямо количество натрошени битови съдове. На места се достига до ниво от мазилки, оцветени с жълто-бяла минерална боя. Работата спря до тази дълбочина.

В централната част на южната половина на квадрата беше открит цял съд, паднал настрана. След разчистването му, на около 10 см под него, беше открит още един цял съд с подобна форма, във вертикално положение. Съдейки по контролния минипрофил, оформен в този участък, горният съд е лежал върху платформата на втория етаж, а долният – сред рушевините на първия. Западно от него беше разчистен участък от стена, със запазена височина поне 0,45 м.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова

През 2012 г. за пети сезон продължи проучването на селищната могила при с. Иваново, Шуменско (Венелинова и др. 2011, 73–77; Венелинова и др. 2012, 72–75). Бяха проследени културните напластявания в централната част на могилата. Продължи проучването на квадрат J10, бяха отворени западните половини на J11, K11, както и K10. Разкрити са жилища от два културни пласта, горният от които съответства на хоризонт VII. Върху площ от 6 х 6,50 м са проучени деструкции на горяло жилище (обр. 1). В северния му дял (0,42–0,57 мR (R = 239,70 м)) се оформя структура от горяла глина, многократно обмазана, с размери 2 х 3 м. В най-северния и западния си край обмазките извиват нагоре, като това вероятно са северният и западният край на горялата структура, където тя е опирала в стените на жилището. С цел да се изясни нейната конструкция, северно, южно и източно от нея са направени 6 минисондажа (обр. 2). Разглежданата структура е била съставена от гредоред, както се вижда от запазените отпечатъци от греди. Той е бил обмазан с глина както отдолу, така и 17 пъти отгоре. В основата на структурата се открива дебел слой от вторично изпечени, раздробени деструкции и въглени, който се проследява в профилите на минисондаж 3. Разкритата структура лежи върху плътна сивозелена глина, представляваща вероятно нивелиращо ниво. Горелият пласт от структурата рязко контрастира с негорялата глина, т. е. той не е тлял, а по-скоро е паднал. Цялата структура е била повдигната на не много голяма височина, подобно на подиум, така че при пожара тя се е срутила и е паднала върху слоя от хомогенна зеленикава глина, запазвайки сравнително хоризонталния си вид. Северно, източно и южно от глинения подиум се установява дебел слой от силно размита горяла глина, в който се откриват керамични фрагменти и многократно обмазвани подови мазилки. В централната част на жилището са разкрити 2 дупки от колове. Нападалите мазилки, северно от дупките, оформят наклон на север към глинения подиум, а южно от тях са нападали безразборно. Възможно е дупките да са останали от подпорни колове или да бележат трасето на междинна стена на двуделно жилище, в чието северно помещение се е намирал глиненият подиум. Деструкциите в южната му част принадлежат на обмазана дървена конструкция на под, паднала от значителна височина и в резултат на това силно разтрошена. Наблюденията върху направените минисондажи, разположението на нападалите мазилки и дебелината на горелия слой деструкции позволяват да се предположи съществуването на втори етаж, както и жилището да се разглежда като двуделно, но на този етап от проучването данните са недостатъчни за пълната му реконструкция. Северно от разкритото горяло жилище с глинен подиум (0,76–1,20 мR) са проучени дупки от колове, 9 от които оформят редица с ориентация С–Ю, разположена в предварително направена траншея. От двете страни на траншеята и по протежение на нея се наблюдават ивици от силно сбита глина с пръст. Дупките са наредени плътно една до друга, имат значителен диаметър, допълнително са укрепени и са дълбоко вкопани. Вероятно редицата с дупки от колове е поддържала масивна източна стена на жилище, като на този етап от проучване това са единствените следи, достигнали от него до нас. Липсват категорични свидетелства доколко това жилище се намира в непосредствена близост от север с проучваното опожарено жилище с подиум или принадлежи към по-ранен културен пласт. Двете жилища са разположени върху слой от глинеста пръст. Под нея следва по-ранен горял пласт с множество струпвания от ломени камъни и деструкции, за който условно се допуска, че принадлежи към хоризонт VI. В него са разкрити 9 дупки от колове, вкопани на дълбочина до 0,20 м.

Обр.1 Селищна могила при Иваново. Горяло жилище с подиум от хоризонт VII (0,00 – 0,80 мR).

В опожареното жилище с подиум от хоризонт VII са открити останки както от диви

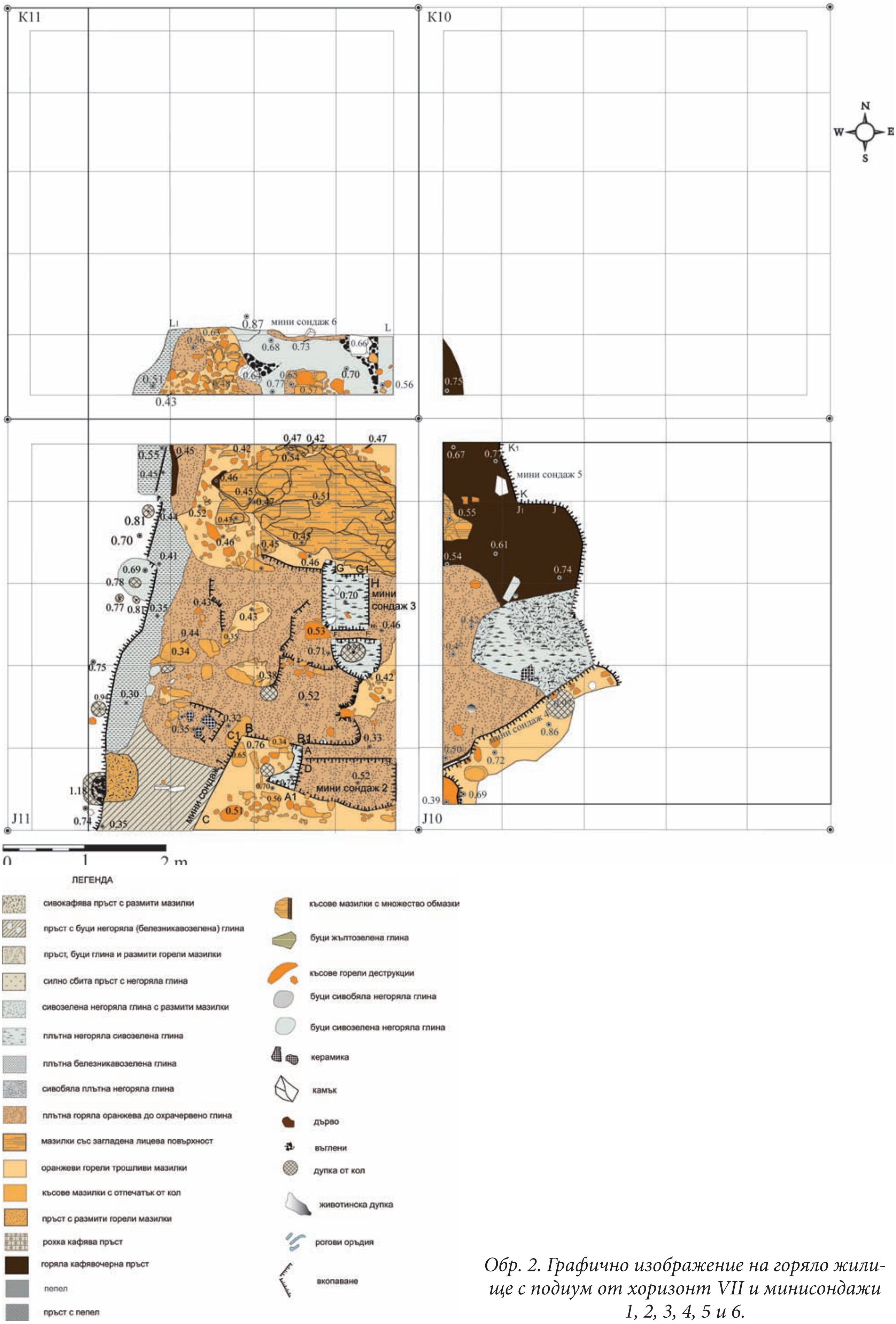
K11
K10
J11
J10
N
W
E
S
мини сондаж 6
мини сондаж 5
мини сондаж 3
мини сондаж 2
мини сондаж 1
мини сондаж 4
0
1
2 m
ЛЕГЕНДА
сивокафява пръст с размити мазилки
пръст с буци негоряла (белезникавозелена) глина
пръст, буци глина и размити горели мазилки
силно сбита пръст с негоряла глина
сивозелена негоряла глина с размити мазилки
плътна негоряла сивозелена глина
плътна белезникавозелена глина
сивобяла плътна негоряла глина
плътна горяла оранжева до охрачервено глина
мазилки със загладена лицева повърхност
оранжеви горели трошливи мазилки
късове мазилки с отпечатък от кол
пръст с размити горели мазилки
рохка кафява пръст
горяла кафявочерна пръст
пепел
пръст с пепел
късове мазилки с множество обмазки
буци жълтозелена глина
късове горели деструкции
буци сивобяла негоряла глина
буци сивозелена негоряла глина
керамика
камък
дърво
въглени
дупка от кол
животинска дупка
рогови орьдия
вкопаване

Обр. 2. Графично изображение на горяло жилище с подиум от хоризонт VII и минисондажи 1, 2, 3, 4, 5 и 6.

(благороден елен, дива свиня, сърна), така и от домашни животни (овца, говедо, свиня). Количествено преобладават костите от домашно говедо и благороден елен. В междужилищното пространство повечето от костните останки са дъвкани от хищници. Върху голяма част от дългите кости се наблюдават следи от негативи, оставащи при удар и следи от рязане. Силно фрагментирани са костите с по-голямо съдържание на месо, рогата от елен и говедо, а цели са останали предимно фаланги, карпални и тарзални кости. Във възрастово отношение при благородните елени се наблюдава предпочитание към израсналите индивиди, при свинете към много младите индивиди, а при домашните говеда останките от млади и възрастни индивиди са почти еднакъв процент.

В проучения през 2011–2012 г. участък в централната част на могилата са открити 191 находки. От деструкциите на опожареното жилище с глинен подиум от хоризонт VII произхождат 63 находки. Извън жилището, но в непосредствена близост със западната му стена, са открити още 44 атрефакта, сред които кремъчни оръдия и гривна от черупка на *Spondylus*. Между нападалите мазилки в слоя от размита опалена глина са открити 36 кремъчни пластини и отломъци, концентрирани в няколко колективни находки, както и 10 фрагментирани белемнита без следи от допълнителна обработка. Сред съдовете от двете жилища от хоризонт VII и горелият пласт от хоризонт VI е водеща биконичната форма и есовидната профилация, преобладава употребата на врязания и графитен орнамент, като последните два хоризонта на селището могат да се синхронизират с началната фаза на култура Коджадермен.

Върху цялата проучена площ през 2012 г. са открити 75 кремъчни артефакта[1]. Те се отнасят към следните техно-типологически групи: типологически оръдия – 16 (със силен превес на ретушираните пластини – 9, следвани от стъргалки и лющници – по 2 и др.); пластини – 32 (със значително доминиране на средните фрагменти – 25); отломъци – 10 (3 разкриващи); фрагменти – 12; 2 клинчета от резци и 3 „други“ (2 кремъчни къса със следи от ядруване и 1 напълно „изгорял“ – с дезентегрирана стуктура валун). Наблюдението и анализът на колекцията дават основания за следните констатации: за разлика от предишни сезони, ансамбълът не съдържа в достатъчна пропорция характерните и диагностични халколитни типове оръдия – стъргалки на правилни пластини, пластини с напречно затъпяване, резци и комбинирани оръдия. Неретушираните пластини, въпреки своята многочисленост, са в голямата си част засегнати от силни и деформиращи термични въздействия. Двете части от една силно обгоряла и разчленена от термичния шок пластина са открити в различни квадрати и на различни дълбочини, което трябва да се интерпретира в общия контекст на опожаряването на жилището и последвалите тафономични процеси.

Литература

Венелинова и др. 2011: Св. Венелинова, М. Гюрова, Цв. Попова, П. Зидаров. Археологически разкопки на халколитната селищна могила при с. Иваново, Шуменско. – АОР през 2010 г., София, 2011, 73–77.

Венелинова и др. 2012: Св. Венелинова, М. Гюрова, Цв. Попова, П. Зидаров, Н. Карастоянова. Археологически разкопки на халколитната селищна могила при с. Иваново, Шуменско през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 72–75.

№19. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев

И през 2012 г. продължихме редовните археологически проучвания в селищната могила. По традиция се работи със студенти от специалността „Археология“ към ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Тук трябва да благодаря на младите колеги за прецизността, упоритостта и старанието им в тежките условия за работа, в които ги поставих.

---

[1] Кремъчните артефакти са проучени от доц. д-р М. Гюрова НАИМ–БАН).

Проучванията продължиха от 02.09.2012 г. до 18.09.2012 г., финансово подкрепени от РИМ–Шумен и основно обезпечени от г-н Юри Боянин и г-н Доброслав М. Чохаджиев, на които още веднъж бих искал да благодаря.

Основната ни цел бе да се изясни конструкцията на каменното съоръжение в дълбочина и позицията му спрямо културния пласт на могилата.

Работата ни бе съсредоточена главно в сондаж №3. Там продължихме проучването на културния пласт до дълбочина 6 м, без да достигнем до стерилен пласт. Проучени бяха няколко нива от опожарени деструкции, разрушени основи на пещи, фрагментирани керамични съдове, каменни струпвания и др.

Проучихме и каменната стена, която е изградена от кластични каменни късове с глинена спойка. Основата на зида е установена на дълбочина 5,40 м. Профилът му е трапецовиден, с ширина в основата около 2 м, а по-нагоре е правоъгълен, с ширина 1–1,20 м. Външното лице на зида е вертикално, а камъните отвътре са подредени стъпаловидно с приблизителен наклон 40–50°. Запазената височина на каменната стена е повече от 3 м.

Откритите артефакти са 141 на брой – кремъчни сечива, каменни брадви с дупка, тесли, костени шила, върхове за стрели, гладилки, копачки, муфи-чукове, значителен брой накити, изработени от мрамор, черупки на *Spondylus* и речна мида, керамични антропоморфни и зооморфни фигурки и др., които се съхраняват в РИМ–Шумен.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Александър Чохаджиев

Село Петко Каравелово се намира на 27 км северно от Велико Търново, на главния път за Русе. Обектът представлява селищна могила, разположена в местността Сък чалък[1] (GPS координати: 43°17'3.45"N и 25°38'59.24"E). През 2003 и 2004 г. на могилата бяха проведени спасителни разкопки, предизвикани от иманярски интервенции. Беше почистен профил в източната част на могилата, която освен от иманярски изкопи, е засегната и от изкопни работи при коригиране на коритото и изграждане на дигите на р. Янтра (Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков 2004; Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков 2005). Новите проучвания през 2009 г. започнаха със сондаж в най-високата част на могилата. Разкопките продължиха през 2010 и 2011 г. В дълбочина площта на сондажа се разшири до 102 кв. м поради наклона на унищожената източна половина на могилата (Чохаджиев 2009; Чохаджиев 2010; Чохаджиев 2011).

Разкопките бяха финансирани от РИМ В. Търново, като през 2012 г. бяха частично подпомогнати от „Евроферт АД" – гр. Димитровград. Те продължиха от 30 август до 20 ноември. Екипът включваше Р. Йорданова, П. Панчов, Кр. Митов, Е. Николаева, А. Атанасов, Хр. Павкова и Др. Марков.

През този сезон успяхме да проучим две опожарени *жилища* от ранния халколит, разположени в близост до западния профил (жилища 10 и 15). По-голямата част от тях попада под профила. Източните им краища имат силен наклон от запад на изток. Горното жилище – №10 – се състои от три основни пласта – силно опожарени едри късове мазилки, плоска плоча („под-таван") с дебелина ок. 20 см със замазки от горната страна, негативи от колове и греди от долната, и бял ронлив пласт. Целият масив от долната страна и отстрани е оконтурен от черна прослойка с деб. 3–5 см. Освен в посока И–З, денивелация има и в посока С–Ю. В южната си част горните деструкции на жилището са изгребани и подравнени, но черната прослойка беше водеща при определяне на неговите граници. По оста С–Ю то е било дълго не по-малко от 12,50 м. Максималната дебелина на деструкциите в целия пакет на това жилище е 75 см. Разпределението на пластовете в него и наличието на масивна плоча („под-таван") ни кара да предполаме, че жилището е било двуетажно. Долният етаж е бил изграден чрез глинобитна техника около колове, положени в траншея, а горният – от плет, измазан с глина.

---

[1] В различни публикации, името на местността може да се срещне като *Блато* (Миков 1933, 63–64; №82), *Средник* (Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2004, 33; Чохаджиев, Чохаджиев, Лещаков, 2005, 53), *Сукчоолу* (Чохаджиев 2010, 76).

Долното жилище – №15 – се състои от три основни пласта: силно опожарени едри късове мазилки, плоска плоча („под-таван“) със замазки от горната страна, негативи от колове и греди от долната, и бял ронлив пласт. Целият масив от долната страна и отстрани е оконтурен от черна прослойка с деб. 3–5 см. Източната граница на жилището е изгребана от траншеята на горното. Между двете жилища е положен пласт от сиво-зелена глина с максимална дебелина в южната част ок. 20 см. Този пласт изтънява в северна посока, като на север деструкциите на горното жилище лежат директно върху долното. По оста С–Ю то е било дълго не по-малко от 9,50 м. Максималната дебелина на деструкциите в целия пакет е 80–85 см, като дебелината на „под-тавана“ достига до 20–25 см. Жилището е било двуетажно, с техника на изграждане подобна на жилище 10.

Под жилище 15, на малка площ, източно от западния ни профил в северния сондаж, бяха разкрити останки от негоряла постройка от най-ранния хоризонт. Те представляват масив от плътна жълтозелена глина с множество жълти, бели и червени прослойки. Целият масив е с максимална дебелина 86 см като в него личат поне два етапа.

През 2012 г. успяхме да проучим западната част на голямото опожарено жилище – жилище 1. Най-източната част от него е унищожена. Общата дебелина на деструкциите е 1,40–1,70 м и се състои от пет основни пласта: силно опожарени едри късове мазилки, плоска плоча („под-таван“) със замазки от горната страна и негативи от колове и греди от долната, бял ронлив пласт, плътен червен пласт с дебелина 5 см и светло оранжев пласт. Целият масив от опожарени деструкции отдолу и отстрани е обгърнат от 3–5 см черна прослойка. Беше разкрита и строителната траншея на жилището в която са полагани колове с диаметър между 7 и 15 см. На места достига до 75 см дълбочина в стерилния терен. Нейните очертания напълно съвпадат с масива от деструкциите на жилището. Външната дължина е 12,50 м. Отклонението от север е 10°. Същото отклонение е регистрирано и при негативите на гредите на „под-тавана“. Ширината на траншеята варира, но е средно ок. 75 см. Предполагаемата ширина на жилището е ок. 8 м.

Целият масив на жилище 1 представлява една стратиграфска единица – структура, която е унищожена по едно и също време. Аргумент за това е непрекъснатостта на черната прослойка, която образува пакет. В момента на загиването си жилището е имало най-малко два етажа. Съществува вариант за три, но към момента напълно аргументираното доказване на тази възможност е проблемно. До изясняване може да се стигне след излизането на датите от отделните пластове – радиовъглеродни и археомагнитни – те ще покажат наличието на синхронност или асинхронност.

Общата дебелина на културния пласт на могилата, регистрирана в сондажа до нивото на стерилния терен, е 4 м. На базата на отделните структури и свързването им с конкретни пластове могат да се преброят 12 или 13 строителни хоризонта:

- етап Петко Каравелово А – хоризонти 1–4 – ранен халколит;
- етап Петко Каравелово В – хоризонти 5–7 – среден халколит;
- етап Петко Каравелово С – хоризонти 8–13 – късен халколит.

Хоризонт 12 и 13 са силно разрушени от селскостопанската обработка на терена и могат да се обособят само на базата на керамика, отнесена към III фаза на КГК VI и доста разбити опожарени структури в повърхностния слой на могилата.

Керамиката с инкрустирана украса от етап А показва сходства с култура Боян-Видра, като съществуват елементи от по-ранната фаза Боян-Джулещи. Фината керамика, украсена основно с канелюри и графитна рисунка, е по-сходна с познатото ни от култура Поляница. Подробното анализиране на керамичния комплекс все още предстои, но на този етап може да се твърди, че Петко Каравелово 1–2 представлява най-ранния етап на халколита в Централна Северна България.

Литература

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България. София, 1933.

Чохаджиев и др. 2004: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – АОР през 2003 г., София, 2004, 33–35.

Чохаджиев и др. 2005: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев, П. Лещаков. Спасителни археологически проучвания на селищната могила в м. Средник край с. Петко Каравелово. – АОР през 2004 г., София, 2005, 53–54.

Чохаджиев 2010: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – АОР през 2009 г., София, 2010, 76–79.

Чохаджиев 2011: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – АОР през 2010 г., София, 2011, 84–87.

Чохаджиев 2012: Ал. Чохаджиев. Археологически разкопки на селищна могила при с. Петко Каравелово, община Полски Тръмбеш. – АОР през 2011 г., София, 2012, 76–78.

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Археологическите проучвания са осъществени на базата на съвместен проект на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и Регионален исторически музей Велико Търново.

На могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите от първи курс на специалност „Археология“ при ВТУ. В екипа участваха магистрите Румяна Йорданова и Антон Атанасов. Разкопките продължиха от 9 до 27 юли 2012 г.

През 2012 г. продължиха проучванията в южната периферия на могилата, където предишните година бе разчистено част от отбранително съоръжение (Чохаджиев, Чохаджиев 2010, 79–80; Чохаджиев, Чохаджиев 2011, 88; Чохаджиев, Чохаджиев 2012, 78–80). Започнаха проучванията от кота 5,65 м. До кота 6 м пластът е с ръждивокафяв цвят и нормална плътност. На дълбочина 6 м пръста е със сивокафяв цвят и в нея рядко се откриват обезличени керамични фрагменти. Така продължихме, докато достигнахме до пласт от жълтозелена плътна глина – външното лице на отбранителния вал. Към дълбочина 6,10 м пръстта стана влажна, а на 6,40 м се появи подпочвена вода и това наложи прекратяване на проучванията. В най-южната част на сондажа бе установено рязко потъване на жълтозеления пласт, за което предполагаме, че е началото на ров, разположен в основата на вала. Самото външно лице на вала е с наклон ок. 25–30° по протежение на около 7 м. На дълбочина около 5,88 м този наклон силно намалява – променя се на около 5°. На около 6,15 м достигнахме до рязко потъване – вероятно сме достигнали до рова, където при необичано сухото лято подпочвената вода наложи преустановяване на работата на 6,40 м. Предполагаме, че ровът е бил свързан с протичащата покрай могилата река. Обобщавайки резултатите от проучванията на вала през последните три години, можем да твърдим, че той е имал приблизителна височина ок. 3,10 м и дължина ок. 10 м, с промяна в наклона и почти хоризонтални участъци в средата и основата.

Продължиха проучванията и в IV хоризонт – в квадрати 75 и 85.

В кв. 85, на дълбочина 2,07 м, попаднахме на подово ниво с наклон на юг и ясни отпечатъци от рогозки – тънки преплетени пръчици или влакна и частици изтляла дървесина – ОБЕКТ №87. В източната част на квадрата, успяхме да разчистим масивен фрагмент от изтляла дървесина – греда с ширина 9 см и дължина 77 см. Гредата е с ориентация в посока север–юг, със слабо отклонение на СЗ–ЮИ – точно срещу една дупка от кол. Върху гредата се забелязват дупки за дюбели.

В съседния квадрат (кв. 75) проучихме пласт с дебелина 7–10 см и висока плътност – вероятно пласт от нивелираща площадка от IV хоризонт. Под него, в ЮИ ъгъл, попаднахме на сивокафяв пласт с ниска плътност и обилни примеси от въглени, керамични фрагменти, ситно натрошени опалени мазилки, множество животински кости и изтляла дървесина. Можем да предположим, че на това ниво сме достигнали до V строителен хоризонт.

Продължихме работата и в северната част на могилата – в квадрати 88–98–108, където в края на миналия сезон попаднахме на дупки от колове, яма с тежести и др. (Чохаджиев, Чохаджиев 2012, 79).

В южната част на кв. 88 попаднахме на деструкции от III хоризонт, които обозначихме като ОБЕКТ №90 – жилище №17. Както сме имали случаи от други сезони, най-горният слой опожарена мазилка от жилището е от обмазката на покрива и е с дебелина 1–2 см. На дълбочина 2,03 м, по цялата повърхност на масива, достигнахме до плътен слой замазка с няколко пласта – най-горният с дебелина 5–10 см като в него се разграничават 7–8 пласта с дебелина 0,5–2 см. Надолу, пластовете мазилка бяха с обилни растителни примеси, върху някои личаха отпечатъци от тънки пръчки с диаметър ок. 1 см. Попаднахме и на фрагменти от глина, запълваща пространството между гредите – вероятно от таван. Върху опожарените мазилки имаше отпечатъци от хоризонтални греди, които вероятно са били застлани с листа (папрат?), за да не може натрупаната отгоре глина да протича. Гредите са с посока изток–запад и имат диаметър ок. 20 см. Върху някои фрагменти има остатъци от червена боя, а се откриват и фрагменти от правоъгълни детайли. На дълбочина 2,19 м достигнахме до пода на жилището, състоящ се от плътна глина с ръждивокафяв цвят. Жилището е от III хоризонт, като значителна част от него е унищожена от I хоризонт. Над него не са установени останки от II хоризонт и то е покрито от повърхностния хумусен пласт. Възможно е жилището да е било двуетажно, защото пластът замазки над тавана е твърде дебел, но тази възможност ще бъде проверена през следващия сезон. Масивът от опожарени мазилки е с дължина 4 м и дебелина 0,42 м. В източна посока пластът деструкции изтънява. Проучили сме малка площ от южната част на жилище №17 с редица от 5 дупки от колове с посока изток–запад.

В квадрати 88–98 проучихме траншеи с посока И–З и С–Ю, очертаващи югоизточния ъгъл на жилище от I хоризонт – жилище №13 от проучванията на Н. Ангелов. Запълнителят им е жълтозеленикав, с понижена плътност и обилни примеси от натрошени въгленчета и ситни мазилки.

През 2012 г. бяха открити 660 находки. Каменните изделия са рядкост и са представени от няколко теслички, чукалки и гладилки. Доминират кремъчните артефакти (75% от всички находки по полева инвентарна книга). Сред предметите, изработени от кост и рог, се срещат шила, длета, гладилки и пробити рогови сечива. Особен интерес представляват рогов харпун, с пробити поне две дупки в тилния край и дължина 12,2 см и костен връх за копие с дължина 17 см. Открихме и няколко от типичните за кьснохалколитните нива на селищна могила Хотница пробити костени пластини, както и горна половина на костена плоска антропоморфна фигурка с очи и уста, маркирани с точки.

И през тази година бяха открити няколко обработени белемнита, накити от черупките на *Dentalium* и *Spondylus*, пробито речно камъче и пробит диск от мрамор.

Може би най-интересната находка за сезона и не особено типична за обекта е една медна спирала, открита в опожарените деструкции на жилище №17. Тя е силно корозирала. Изработена е от медна тел с дебелина 3 мм и има диаметър от 2,2 см, като телта завърта на 1,7 оборота.

Литература

Чохаджиев, Чохаджиев 2010: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев. Археологически проучвания на селищната могила при с. Хотница, област Велико Търново. – АОР през 2009 г., София, 2010, 79–82.

Чохаджиев, Чохаджиев 2011: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев. Археологически проучвания на селищната могила при с. Хотница, област Великотърновска. – АОР през 2010 г., София, 2010, 88–90.

Чохаджиев, Чохаджиев 2012: Ст. Чохаджиев, Ал. Чохаджиев. Археологически проучвания на селищната могила при с. Хотница, община Велико Търново. – АОР през 2011 г., София, 2012, 78–80.

№22. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО КРАЙ С. БОРОВАН, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

Праисторическият обект се намира в местността Езерото върху висок десен бряг на Братковската бара, на 3 км северно от с. Борован и заема площ от около 12 000 кв. м. Проучванията се провеждат от 2008 г., като през първите два сезона имат сондажен характер (Ганецовски 2009). Установени са два раннохалколитни пласта и един пласт от финалния халколит, както и укрепително съоръжение (ров с палисада), ограждащо обекта от три страни. Хиатус между двата хронологически етапа не е установен. Поради финансови затруднения през 2011 г. не бяха проведени проучвания.

Археологическите изследвания през 2012 г. бяха проведени през периода 15 октомври – 3 ноември и поради силно намалената финансова субсидия бяха прекратени по-рано. Експедицията е реализирана от Г. Ганецовски от РИМ–Враца с екип в състав: д-р В. Митева, С. Димова, студентка от НБУ–София и десет работника от Борован. Проучванията са съгласувани с резултатите от разкопките през 2010 г. и с извършените тогава геомагнитни заснемания от Петър Зидаров, регистрирали голяма аномалия с овална форма в южната част на обекта (Ганецовски 2011). В този участък е проучена площ от 100 кв. м, като са разкопани в дълбочина разкритите през 2010 г. структури и съоръжения по линията на четирите квадрата M12–N12–O12–P12 (обр. 1).

Структури и съоръжения от ранния халколит

Продължи проучването в дълбочина на част от открита през 2010 г. опожарена и разрушена структура чрез демонтиране на разкритите останки, съдържащи голямо глинено зърнохранилище и хромелно съоръжение. Под тях попаднахме на частично запазена подова замазка с разположени върху нея многобройни находки (обр. 2), включващи керамичен сервиз от миниатюрни глинени съдчета, антропоморфна керамична фигурка с изпънати настрани ръце, кремъчни артефакти, артефакти от кост (шила и шпатули, върхове на стрели, астрагалуси, амулет от зъб на хищник, плосък амулет и трирърби идоли). Стратиграфията в тази част на обекта личи добре в северния и южен разрез на кв. P12. На тях се различават пласт от ранния халколит, лежащ върху светлокафява, стерилна материкова основа и покриващ го пласт от финалния халколит.

Керамиката от ранния халколит не се отличава от откритите технологични групи, форми, дръжки, дъна и украси през предходните години. Тя принадлежи към финала на характерната за района култура Градешница (Николов 1974; Тодорова 1986). Намерени са многобройни фрагменти от хранилища с камбановидна форма и извит навън устиен ръб, украсени с широки врязани линии и инкрустирани с бяла материя.

Структури и съоръжения от периода на финалния халколит

Яма 2, чиято южна половина бе проучена през 2010 г., прерязва раннохалколитния пласт. Считаме, че ямата има битово предназначение, свързано с депониране на отпадъци, въпреки откритият в нея голям, плосък костен амулет.

Разрушена структура в кв. M12. Тя представлява голямо струпване на археологически материали, излизащо извън границите на квадрата. Тук са регистрирани останките на две каменни съоръжения, обмазани с глина. В по-голямата си част откритата керамика принадлежи към финалния халколит, но се откриват единични фрагменти, отнасящи се към ранния (среден) халколит.

Отоплително съоръжение №2 се намира в югозападния ъгъл на кв. O12 и е част от три подобни структури, открити през 2010 г. При демонтиране на западния контролен профил на квадрата бе установено, че съоръжение №2 няма конструктивна връзка с разположеното до него отоплително съоръжение №3 (обр. 3).

Керамиката от финалния халколит е в по-голямата си част с тъмнокафяв цвят. Глината е песъклива, с примеси от шамот и счукани миди. Характерни са силно изпъкналите лентести дръжки, в някои случаи излизащи над ръба на устието и шайбовидните дръжки, разположени върху търбуха. Представената керамика принадлежи към керамичния комплекс на култура Галатин (Georgieva 1993).

Съоръжения от ранобронзовата епоха

Както вече споменахме, при отстраняване на профила между квадрати O12 иN12 бе установено, че двете отоплителни съоръжения №№2 и 3 не са конструктивно свързани (обр. 3). Между тях е констатирано хлътване на терена, а керамичният материал показа, че те са разновременни. Това бе доказано и от направения профил на отоплително съоръжение №3. След демонтиране на горния нехомогенен пласт, съдържащ замазки и керамика от финалния халколит, попаднахме на друг пласт. Той бе съставен от глинени замазки и лежащи върху него многобройни керамични фрагменти, отнасящи се към ранната бронзова епоха. Установен е случай на т. нар. „обърната стратиграфия“, при който съоръжението от РБЕ е разрушило по-ранно съоръжение от финалния халколит. Вследствие на ерозионни процеси и дълбочинна обработка на земята, част от по-ранните археологически материали са попаднали върху по-късното съоръжение.

Под тази ситуация е разчистен пласт от ранния халколит, който стратиграфски е на място. Той съдържа останки от опалени до

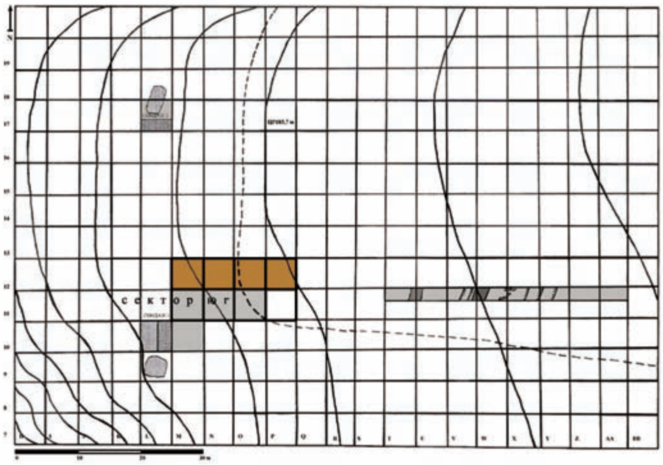

Обр. 1. Общ план на обекта с обозначение на план-квадратната мрежа и проучвания сектор.

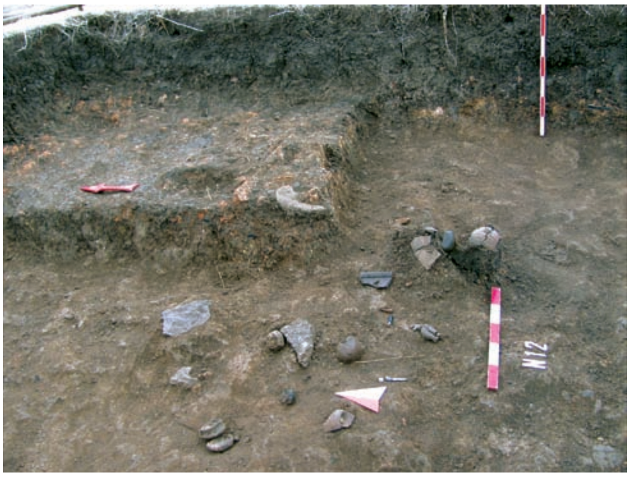

Обр. 2. Останки от опожарена структура в кв. Р12, ранен халколит.

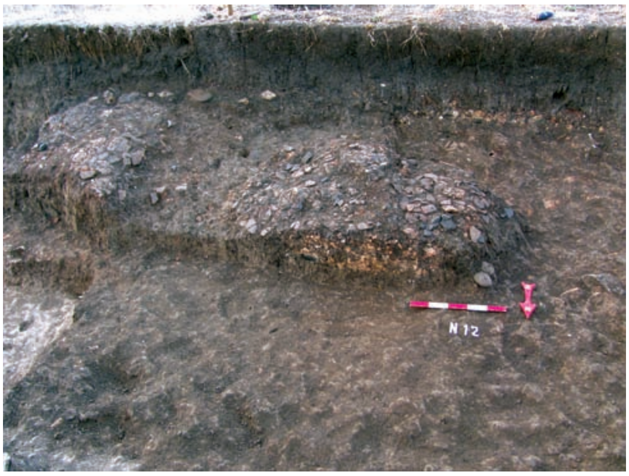

Обр. 3. Разновременни отоплителни съоръжения №№2 и 3 в квадрати О12 и N12.

оранжево -мазилки с отпечатъци на цепени греди и плет, натрошена на място раннохалколитна керамика и тежести за тъкачен стан.

В североизточната част на кв. М12 също попаднахме на струпване от керамични фрагменти, отнасящи се към ранната бронзова епоха. Този пласт е силно разрушен поради това, че е разположен на малка дълбочина под съвременната повърхност и обработката на почвата.

Керамиката от ранната бронзова епоха е със светлокафяв цвят. Тя съдържа дребни песъчинки, шамот и органични примеси. Срещат се полусферични паници с удебелен отвътре устиен ръб, затворени сферични съдове с удебелен устиен ръб и характерните за периода плоски, лентести дръжки. Съдовете са украсени с врязани орнаменти (успоредни или кръстосани линии, образуващи ромбове), ямички и релефни ленти с насечки. Представената керамика ни дава основание да отделим трети, силно разрушен пласт в обекта, принадлежащ към раннобронзовата култура Магура-Коцофени (Йоцова 1981).

Засега остава неизяснен въпроса за датировката на защитното съоръжение (ров с палисада), частично проучено през 2009 г. чрез един сондаж. В запълващата го пръст са открити керамични материали, отнасящи се към ранния халколит и по-малко количество, отнасящи се към финалния халколит. Бъдещите проучвания върху по-голяма площ от обекта ще бъдат насочени към изясняване на развитието на селището през ранния халколит, както и на връзката между пластовете от периода на финалния халколит и ранната бронзова епоха през IV и началото на III хилядолетие пр. Хр.

Литература

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Аварийни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, община Борован. – АОР през 2008 г., София, 2009, 49–54.

Ганецовски 2011: Г. Ганецовски. Спасителни археологически разкопки на праисторическо селище в м. Езерото край с. Борован, обл. Враца. – АОР през 2010 г., София, 2011, 90–93.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София. 1974.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно–медната епоха в България. София, 1986, 123–126.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: The Fourth Millennium B.C. Sofia, 1993, 345.

Йоцова 1981: А. Йоцова. Разкопки в пещерата Магура през 1975 г. – Известия на музеите в Северозападна България, 1981, 6, 11–24.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Петър Лещаков, Маргарита Люнчева, Крум Бъчваров, Николай Христов, Стоян Трифонов, Йоанна Паринова, Елеонора Пурнарова, Виолета Стоицова, Мария Славкова, Табеа Малтер, Йорданка Илиева, Елка Анастасова

През сезона проучванията продължават в два от дяловете на археологическия комплекс Провадия-Солницата – селищната могила и некропола.

Разкопките на селищната могила са съсредоточени върху халколитната ѝ укрепителна система и обхващат югоизточните, югозападните и северозападните ѝ части. Установено е, че каменна отбранителна стена е запазена в основи също и по цялата южна страна на селището. Вероятно това е къснохалколитната стена 3, но все още остава непроучена връзката със Северозападния сектор и поради това не можем да бъдем сигурни.

Северозападният сектор продължава да носи важна и нова информация. Там е установено, че откритият през предходния сезон чрез северната му стена бастион е имал ширина около 10 м; открита е южната му стена със запазена височина до 2,50 м и дължина ок. 5 м. За съжаление изкопът за крепидата на тракийската могила е унищожил западната му стена, но все пак е ясно, че той е изпъквал около 7–8 м пред къснохалколитната стена 3. Установено е, че бастионът е направен пред външната страна на стената и то върху нейния каменен кожух.

Пред бастиона е установена основа на каменна стена с посока ЮИ–СЗ, с дължина около 4 м, но засега функцията ѝ остава неясна.

Във вътрешността на сектора е направен малък сондаж, който прорязва среднохалколитния и целия къснонеолитен пласт и има дълбочина около 3 м. Дебелината на къснохалколитния пласт на това място е около 1,50 м. Чрез този сондаж е установено, че дебелината на запазения културен пласт на могилата е около 9 м, на халколитния – около 7,50 м, от които на късния халколит принадлежат около 6 м. Толкова дебел културен пласт от този период е изключение в ЮИ Европа. Петдесет проби за AMS датиране от всички нива в Северозападния сектор са взети от д-р Бернхард Венингер, Лий Клер и Вера Дамен (всички от Университета на Кьолн).

Тракийската крепида е направена с камъни от праисторическия пласт, ширината ѝ е от 0,80 до 1,40 м, а запазената ѝ височина е около 0,50 м.

В зоната, където през 2011 г. започна издирването на халколитния некропол, е направен нов сондаж (№39). Центърът му се намира на ок. 232 м югозападно от центъра на селищната могила. Има неправилна правоъгълна форма с размери 23 м (С–Ю) х 17 м (И–З) и площ от ок. 390 кв. м. Ориентиран е приблизително по посоките на света. Източната му стена допира до западната граница на сондаж №36, където през 2011 г. са проучени два халколитни гроба (№№5 и 6). Западният край на траншея №11 също попада частично в него. Пластът до дълб. 1,70–2 м е отнет с машина. Проучването в южната и централната част на сондажа достига до 2,50–2,70 м, без да е достигната стерилната основа. В северната част е достигната стерилната основа (на дълбочина ок. 3,35 м), която в посока север доста стръмно слиза надолу до дълбочина почти 6 м; в най-ниската част са вкопани стъпала. Гробове са установени по цялата площ на сондажа.

Разкрити са общо 18 гроба, отнасящи се към късния халколит. Заедно с проучените през предходния сезон, гробовете от некропола на къснохалколитното селище стават 22.

В разкритите през 2012 г. гробове са установени общо 25 индивида – в един от гробовете (№18) са положени три индивида – жена и две деца, а в друг (№26 – яма с размери 1,89 м х 1,67 м) до края на кампанията изцяло е разчистен един скелет и са регистрирани още 5 (гробът не е допроучен).

От всички 20 разчистени през 2012 г. скелета, 10 са на деца и 10 са на възрастни, според първична преценка на скелетните останки на място, направена от биоархеолога Катлийн Максуини от Университета на Единбург – 3 от тях са на жени, 4 – на мъже и 3 не могат да бъдат определени засега.

Детските гробове, с изключение на два, положени в границите на вкопаването в северната част, са по-плитки от тези на възрастните. Два от гробовете са вторични (гробове №№19 и 21), а в два са погребани само части от тялото – в единия горната част, положена по гръб (гроб №13), а в другия – средна част от тялото – от поясните прешлени до коленните стави, положен в свита позиция по гръб, като краката са свити надясно (гроб №17). Останалите 16 гроба са първични, а един от тях е троен. В него са погребани жена на възраст около 30 години и две деца на 4–5 годишна възраст (гроб №18), като едното е положено зад гърба ѝ, а другото – върху краката ѝ. В два от гробовете са положени много възрастни за онова време индивиди – в гроб №12 е погребана жена над 50 г., а в гроб №24 – възрастен индивид над 45 г. На един от скелетите липсват костите от двете стъпала, на други два са налични само костите на петите.

Всички са положени в свита позиция, като броят на тези положени в свита позиция наляво е съвсем малко по-голям (9 индивида) от тези, които са надясно (7 индивида).

На този етап няма ясно установена традиция в посоката, в която са полагани мъртвите. Не може да се твърди също и че ориентацията на погребания зависи от неговия пол или възраст. Най-голям е броят на положените с глава на изток и крака на запад – 7 индивида, следвани от тези, положени в посока ЮИ–СЗ (6 индивида), Ю–С (3 индивида) и с по един индивид е засвидетелствано полагането в гроба с посоки СИ–ЮЗ, С–Ю, ЮЗ–СИ и СЗ–ЮИ.

От всички 18 гроба 5 са без инвентар (2 детски и един гроб на мъж, други 2 – засега неопределени). В останалите са полагани кремъчни артефакти, керамични съдове, медни предмети (две двуспирални игли и една обикновена), черупки от миди или охлюви, мъниста от *Spondylus*, мъниста от различни минерали, костени предмети. В 4 гроба е установено наличието на зъб от преживно животно близо до погребания. В 3 гроба (2 от тях на мъже) е установено посипване с червена охра.

Като най-богати от разкритите през 2012 г. гробове могат да бъдат определени гробове №№13 (мъж), 19 (мъж), 22 (жена) и 24.

Особен интерес представлява и разкритият гроб, в който до момента са регистрирани шест индивида. Един от тях е напълно разчистен, останалите – само частично. На черепа на два от тях (гробове №26а и 26е) има дупка, причинени от удар, вероятно с остър предмет. Позицията на индивидите в ямата насочва към заключението, че всички са загинали от насилствена смърт. Непосредствено до тази яма е установена друга, но обредна, с диам. 80 см и дълб. 1,50 м.

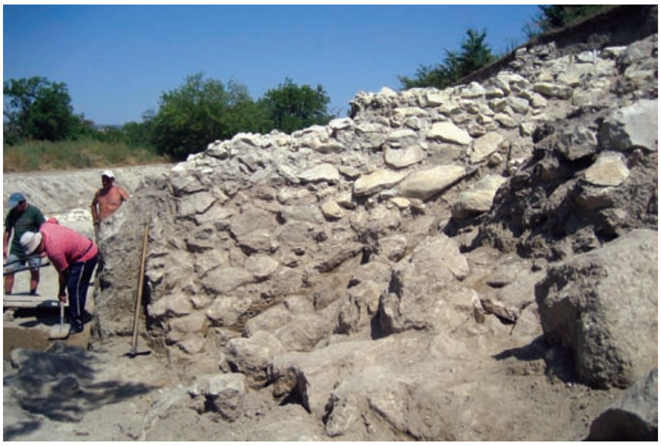

Обр. 1. Провадия-Солницата. Северозападен сектор. Южната стена на бастиона. Късен халколит.

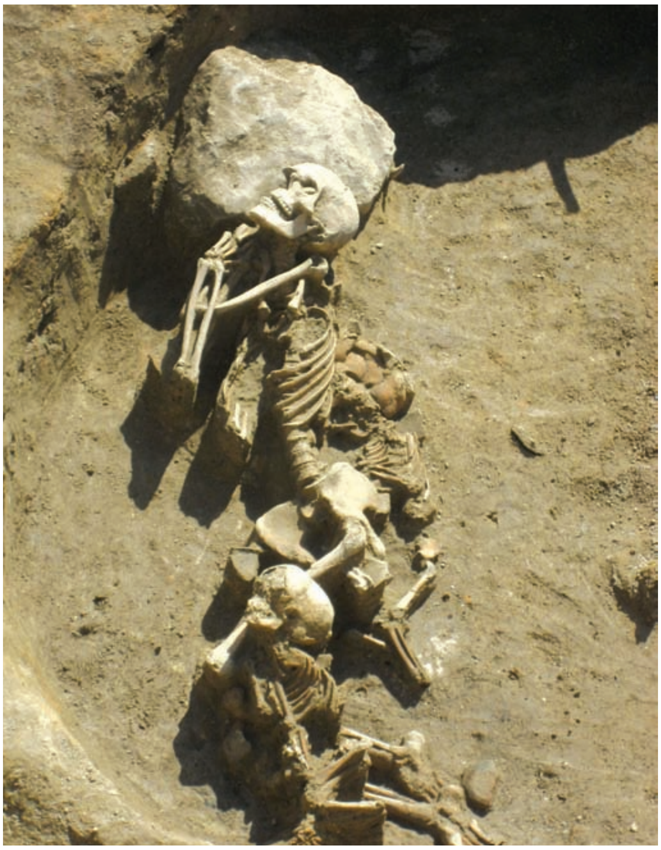

Обр. 2. Провадия-Солницата. Некропол. Троен гроб – жена с две деца. Късен халколит.

В некропола са открити и други следи от обредна дейност. В СИ част на вкопаването, до струпване от камъни, е установен череп на говедо, а между камъните – фрагментирани кости и рог. Пак в този район е намерена цяла гривна от мида *Spondylus*, както и отделно лежаща мандибула. Все в този ъгъл на сондажа, в непосредствена близост до южната граница на вкопаването, е разчистен фрагментиран керамичен съд – цилиндрично-конична паница, лежаща вертикално на едната си страна, с устие на юг–югозапад. Близо до съда е разкрита медна брадва тип Видра. Възможно е откритите паница и медна брадва да принадлежат на кенотаф, също датиращ от късния халколит.

В СЗ част на сондажа, на различни дълбочини във вкопаването, са открити медни предмети, около които не са разкрити структури: меден клин, медно шило и още едно медно шило.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ В М. КОЗАРЕВА МОГИЛА ДО ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС

Петя Георгиева, Маргарита Попова, Веселин Данов

Археологическият обект Козарева могила се намира в землището на гр. Каблешково, община Поморие, на около 4,5 км от съвременния черноморски бряг. Обектът включва селищна могила с основни напластявания от каменно-медната епоха, некропол, в който има гробове от енеолита, елинистическата епоха и ранното средновековие и открити селища или сгради, свързани с могилата, разположени извън нея. През 2012 г. продължи проучването в южния сектор на могилата, където през предишните сезони в първи горял къснoенеолитен хоризонт бяха разкрити две големи, частично вкопани сгради и в района на некропола.

Селищна могила, южен сектор. Бяха проучени в субструкция двете частично вкопани сгради. Източната сграда (пл. кв. 1/2, 1/3, 1/16, 1/17) е вкопана на 70–80 см дълбочина. Вкопаването е с правоъгълна форма и стените са отвесни. Доколкото може да се съди по профила, вкопаването пресича два от по-долните строителни хоризонти. Бяха документирани следите от коловите носещи конструкции. Коловете на стените са били забити в основата на вкопаването в две редици, като външната е била подпряна на вертикалната стена на вкопаването. Добре се очертават три от стените на сградата, а четвъртата остава в неразкопан участък. Находките включват керамични съдове, кремъчни артефакти и един амулет-рондела, направен от човешки череп. Този амулет е четвъртата подобна находка от този хоризонт на селището. Те са с кръгла форма и с дупка за нанизване по средата. Като цяло са редки находки и досега са единствените, открити на Балканите. Има данни за използване на аналогични предмети за магически ритуали (като дрънкалки) при някои американски индианци, а също и в някои азиатски култури, където се срещат и досега.

Западната сграда (пл. кв. 4/15, 4/29) е по-плитко вкопана, на дълбочина около 30 см. В централната ѝ част се очертаха следи от вертикално забити колове, поставени по средата по дългата страна на сградата. Част от тях са забити директно, а други – в жлеб (обр. 1 *1*). В западната периферия на сградата, на нивото на пода и малко под него се разкри струпване от керамика, камъни и други дребни предмети (обр. 1 *2*). То директно следва очертанията на западната стена. След вдигането му стана ясно, че лежи върху две редици дупки от колове, шахматно разположени една спрямо друга, които също точно фланкират сградата. Вероятно материалите от струпването са били събрани при фундирането от долния хоризонт и са били използвани при изграждането на стената. Освен преобладаващите керамика и камъни, сред тях има и части от антропоморфни фигурки, две масички с очи, кремъчни артефакти, костени оръдия и необработени кости.

И двете сгради засягат частично по-долните хоризонти. Доколкото може да се съди на този етап, следващите два строителни хоризонта са негорели.

Некропол. През 2012 г. на площ от 50 кв. м бяха проучени шест гроба – пет от каменно-медната епоха и един по-късен, без инвентар. Ямата на късния гроб е разрушила частично един от енеолитните гробове. Във вертикалния профил на сондажа, началото на вкопаването ѝ се проследява до нивото на съвременната орница и този гроб очевидно е доста по-късен от времето на енеолита. Гробовете от късния енеолит са вкопани на различни дълбочини. При по-дълбоко вкопаните може да се проследи ямата. Нивото на терена на некропола от енеолита в този участък е на около 50 см дълбочина. На тази дълбочина, особено над гробните ями, се откриват дребни керамични фрагменти. Ямите са вкопани в тъмнокафяв пласт, дебел около 20–30 см, след който следва светла жълтеникава пръст, която в дълбочина изсветлява до бяло. Вкопаването в тъмния пласт може да се види само във вертикалния профил, а вкопаването в светлия се разпознава по-лесно като тъмно петно на светъл фон. Според досегашните наблюдения гробовете са разположени на сравнително близки, но не равни, разстояния един от друг. При петте енеолитни гроба позицията на скелета е хокер (надясно или наляво). Ориентацията им е различна: изток–запад, запад–изток, юг/югоизток–север/северозапад. Във всички гробове има инвентар – керамични съдове, медни длета и шила, артефакти от огладен камък и кремък.

Съдовете са различни по качество и степен на изпичане. Има напълно неизпечени, изпечени и частично изпечени. Неизпечени са най-малките биконични съдчета, изпечени – средно големите, а

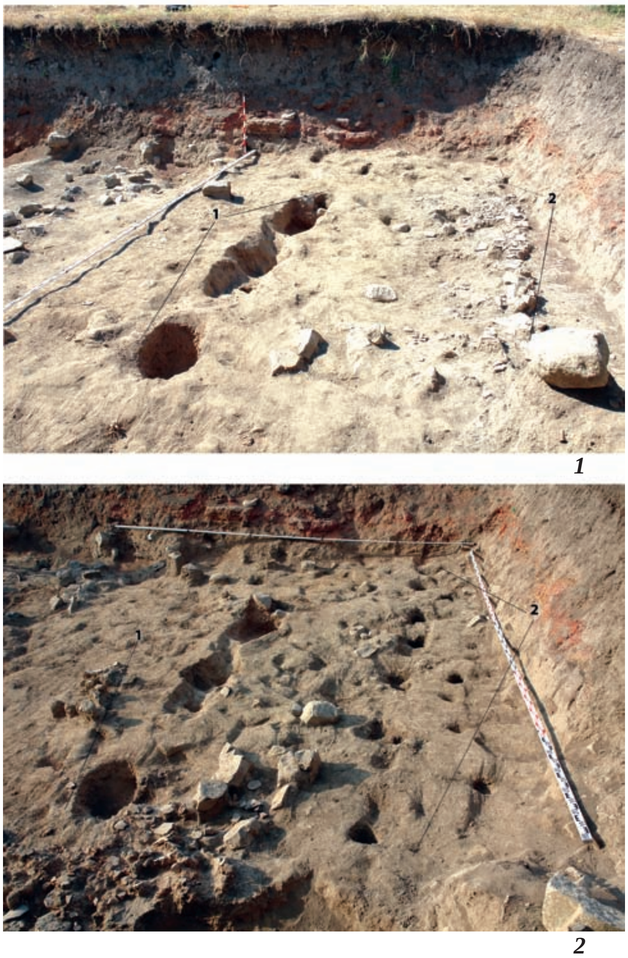

Обр. 1. Два последователни етапа на проучване на субструкция на горяла вкопана сграда от късния енеолит. 1 1. Участък със струпване от керамика и камъни в западната периферия на сградата. 1 2. Жлеб и дупки от колове в централната част на сградата.

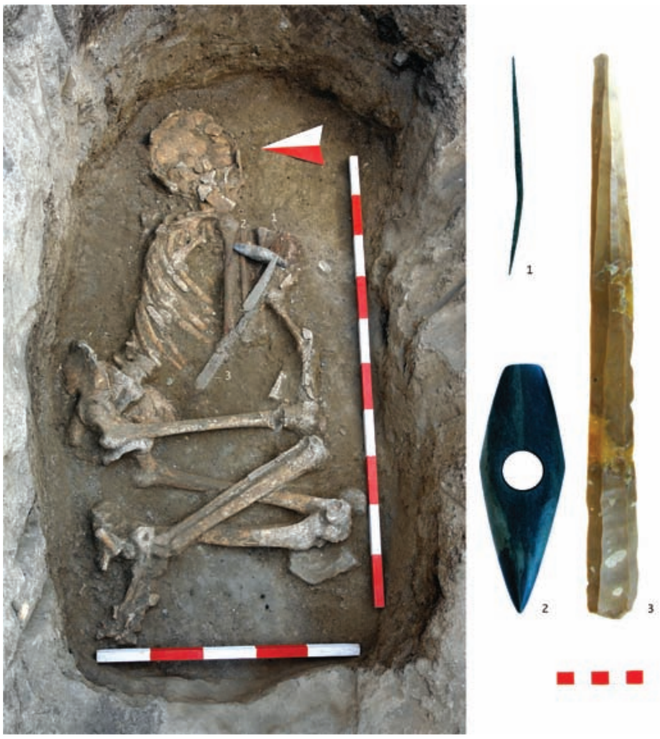

Обр. 2. Гроб 12 от некропола. 2 1. Медно острие. 2 2. Каменна бойна брадва-жезъл. 2 3. Дълга кремъчна пластина.

частично изпечени – големите паници с диаметър около 50 см, от които неизпечено е останало част от устието, което вероятно е останало извън зоната с по-висока температура при изпичането. Всички съдове, открити досега в гробовете, се различават по цвят и здравина на чирепа от керамиката, открита в селището. Този факт ни дава основание да предположим, че са били направени специално за ритуала и са били изпичани набързо в огнища или пещи за битови нужди.

Три от гробовете са вкопани значително по-дълбоко от останалите. И в трите като инвентар присъстват медни предмети и дълги кремъчни пластини. Според заключенията от анализа на доц. М. Гюрова, двете дълги пластини, най-дългата от които е 33,5 см (обр. 2 *3*), са от суровина тип Равно. Доставени са най-вероятно в готов вид от център за специализирано производство в днешна Североизточна България, какъвто е известен в района на Равно-Каменово, Разградско (Manolakakis 2011). Те показват характерни признаци на отделяне чрез натиск с помощта на лост – техника проучена, възпроизведена и документирана от Ж. Пелегрен (Pelegrin 2006). Били са изготвени и използвани с ритуална цел, в случая – като гробен инвентар.

Особен интерес представлява и бойната брадва-скиптър (обр. 2 *2*). Тя е изработена от тъмнозелен минерал с бели включения, като суровината е подбрана така, че по цялата дължина на брадвата, по средата, да минава бяла линия. Повърхността е отлично огладена и полирана.

Доколкото може да се съди по инвентара от петте енеолитни гроба, проучени през 2012 г. и особено по керамичните съдове, те принадлежат към по-ранен етап от развитието на късния енеолит от представения в първи горял късноенеолитен хоризонт на могилата, а също така са по-ранни от гробове 1 и 2, които се отнасят към преходния период към ранната бронзова епоха.

Литература

Manolakakis 2011: L. Manolakakis. A flint deposit, a tell and a shaft: a lithic production complex at Ravno3-Kamenovo? (Early Chalcolithic, North-East Bulgaria). – Studia Paehistorica, 2011, 14, 225–244.

Pelegrin 2006: J. Pelegrin. Long blade technology in the Old World: an experimental approach and some archaeological results. – In: J. Appel and K. Knutsson (eds.). Skilled production and Social reproduction. Aspects of Traditional Stone-Tool Technology. SAU-Uppsala University. Uppsala, 2006, 37–68.

№25. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

Археологическият обект Калето е разположен върху скален рид в югозападната част на град Мездра, на левия бряг на р. Искър. От 2003 г. в източната половина на обекта се провеждат спасителни разкопки, които след 2008 г. добиха редовен характер. Разкрити са два културни пласта, принадлежащи към късния халколит (Тодорова 1986), като горния е частично разрушен от ерозията и от по-късни градежи.

През 2012 г. проучванията бяха осъществени през периода от 3 до 29 септември с финансовата подкрепа на община Мездра. В екипа бяха включени Нели Иванова, студентка във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, както и трима местни работници.

От 2008 г. изследванията на праисторическия пласт са съсредоточени в източната половина на **сектор III**, разположен в рамките на късноантично каменно укрепление. Паралелно с проучванията стартира и реализацията на проект на община Мездра с названието „Историята, културата и природата – туристическите атракции на община Мездра“. Консервационно-реставрационните работи по римската и късноантична каменна архитектура обхванаха централната и източната половина на обекта, включително и проучения до 2007 г. **сектор II**, разположен северно от крепостната стена. Тук, според архитектурния проект, е извършено укрепване на стената с бетон. При извършените изкопни работи бяха открити находки датирани в късната каменно-медна епоха (края на V хил. пр. Хр.) и бронзова фигурка на орел от римския период (II–III в.). Вероятно тази находка има връзка със светилището на Зевс, разположено до раннохристиянската базилика край с. Лютиброд.

Калето край Мездра представлява многослоен обект. Това определя сондажния характер на археологическите проучвания на праисторическите пластове, целящи опазването на разположените във височина структури от по-късните периоди. Границите и размерите на сондажите се определят от съществуващите на терена частично консервирани късноантични зидове. През 2012 г. общата проучвана площ на праисторическите пластове е около 24 кв. м, като са проучени два сондажа, разположени в източната част на сектор III на обекта (обр. 1).

Сондаж III/13 попада в североизточната част на укрепената площ на Калето. Сондажът е ограничен от крепостната стена, римски и късноантични зидове. Той има неправилна форма, обща площ 9 кв. м и попада в части на четири квадрата от план-квадратната мрежа. Неговото проучване започна през 2011 г. с разчистване на останките от съоръжения, принадлежащи към пласт 2 (отдолу-нагоре) от късната каменно-медна епоха и на голямо вкопано глинено съоръжение със следи от опалване, отнасящо се към **ранножелязната епоха**, което е нарушило праисторическите пластове (Ганецовски 2012).

Къснохалколитният пласт 1 е със светлокафяв цвят и съдържа археологически материали. Той лежи непосредствено под демонтираните останки от опожарена къснохалколитна постройка. В пласт 1 попаднахме на редица от ломени и речни камъни подредени на суха зидария. Те са разположени под късноантичната крепостна стена и маркират каменна подпорна стена (или укрепление), изградена на това място през късната каменно-медна епоха (обр. 2). Части от нея са проследени през 2005–2007 г. в разположения от другата страна на късноантичното укрепление сектор II. Под това съоръжение е достигнат плътен, стерилен светлокафяв седимент.

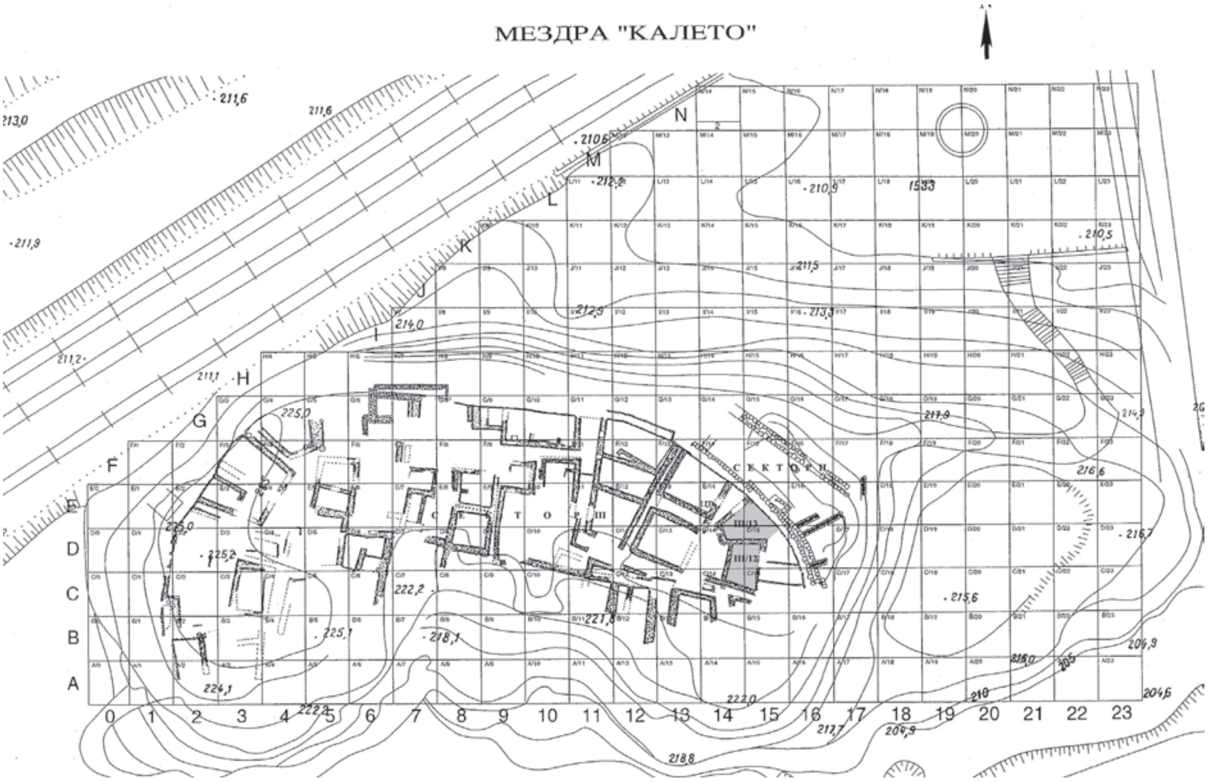

Обр. 1. Общ план на обекта с обозначение на план-квадратна мрежа и проучените през 2012 г. сондажи.

Обр. 2. Сондаж III/13, пласт 1 с къснохалколитен каменен градеж.

Сондаж III/12 се намира непосредствено на юг от сондаж III/13. Ограничен от късноантичните каменни зидове, той има трапецовидна форма и площ около 15 кв. м. Сондажът попада в части на два квадрата от план-квадратната мрежа (Е14 и D14). Началната дълбочина на разкопаване (т. е. нивото достигнато при проучванията на Сергей Торбатов през месец юли 2011 г.) е -1,2 м спрямо ЦР. Първоначално бе демонтиран нарушен пласт, съдържащ материали от римската епоха. Тук попаднахме на банкета на източната кула от римската крепост и на компактни хоросанови петна, концентрирани в южната част на сондажа. Останките от късния халколит са установени в северната част на сондажа. В този пласт са открити отделни фрагменти от желязната епоха, кореспондиращи вероятно с ритуалната яма, проучена в съседния сондаж. Сред тези фрагменти прави впечатление едно релефно изображение на кръстовиден знак.

В дълбочина проучихме опожарени останки, отнасящи се към късния халколит и съдържащи голямо количество археологически материали (обр. 3). Те са концентрирани в тъмнокафяв седимент, в северозападния ъгъл на сондажа. Под него бе достигнато подово ниво със светлокафяв цвят. Прави впечатление голямото количество предмети от кост – от необработени животински кости до завършени артефакти (костени шила, шпатули и три плоски костени амулета). Теренни данни указват, че на това място в къснохалколитното селище е функционирала специализирана работилница за изделия от кост. През предходните години попаднахме на останки от ателие за художествена декорация на керамика и на металургична работилница (Ганецовски 2009).

Сред малобройните находки от кремък доминират пластините (някои с излъскване) и стъргалките. Открити са и малко керамично съдче, фрагменти от култови масички и антропоморфни керамични фигурки.

След изчерпване на пласт 1 от късния халколит, в сондаж III/12 бе достигната стерилна материкова основа, съставена от изветряла варовикова скала с денивелация от юг към север. В този сондаж бе установен само един пласт от късния халколит, който бе запазен в южната му половина. В северната, по-висока половина на сондажа, бе установено, че римските пластове са унищожили праисторическите. Това личи ясно в западния и северен контролен профил на сондажа.

Обр. 3. Сондаж III/12, останки от късния халколит (пласт 1), установени в северната му част, заедно с множество находки от кост.

Къснохалколитната керамика от сондажи III/13 и III/12 е сходна с откритата през предходните години. Тя принадлежи към керамичния комплекс от финала на култура Криводол-Сълкуца-Бубани (Ганецовски 2007).

При работата по консервация и реставрация на римската и късноантична каменна архитектура, сред останките от римския период бяха открити находки датирани във II–III в. Това са предмети от бронз и колективна находка от 15 пострадали при пожар антонинианi, сечени в периода 238–282 г., които бяха открити в централната кула на крепостта.

Археологическите разкопки на праисторическите пластове в Калето край Мездра през следващите години ще бъдат съсредоточени в централната и западната част на скалния рид, там където теренната ситуация позволява проучване в дълбочина.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – В: PRAE. In Honorem Henrieta Todorova. Sofia, 2007, 103–130.

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Селища и светилища от края на каменно-медната епоха в местността Калето, град Мездра. – В: Мездра – кратък исторически очерк. София, 2009, 12–27.

Ганецовски 2012: Г. Ганецовски. Археологическо проучване на праисторически пласт на многослоен обект Калето в град Мездра, област Враца. – АОР през 2011 г., София, 2012, 82–85.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986, 92.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА ХАРМАН КАЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Никола Колев, Борислава Гълъбова,
Надежда Атанасова-Тимева, Ана Радунчева

Проучванията са спонсорирани от Фондация „Хоризонти“ и Фондация „Реми“. През 2012 г. продължи проучването на отделните скални структури в района на Харман кая. Бяха проведени астрономически наблюдения при каменните кръгове (харманите) и разкопки в две малки пещери.

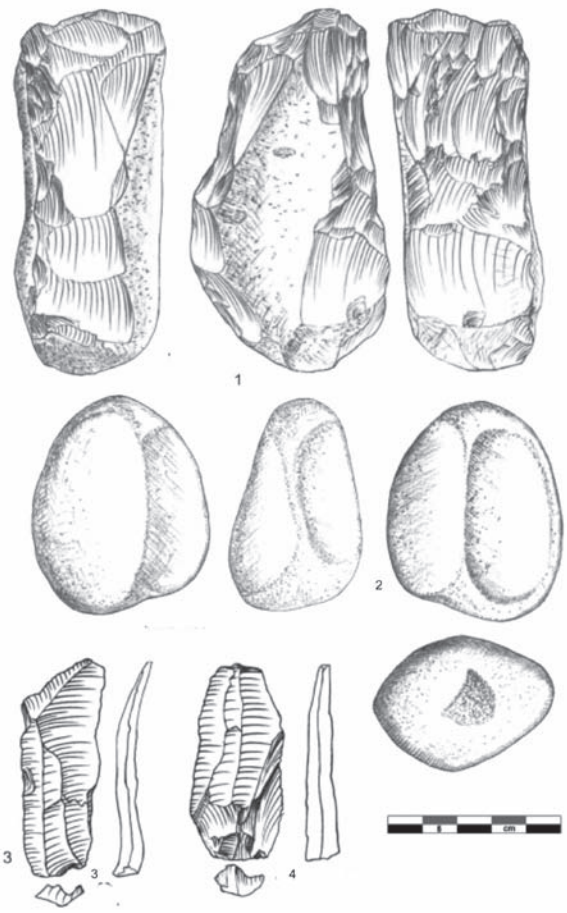

Обр. 1. Каменни и кремъчни артефакти от пещера Р2, Харман кая, Източни Родопи. 1 1. Кремъчно стъргало тип „рударско“ оръдие. 1 2. Валун-разтривалка. 1 3. Пластиновиден отломък. 1 4. Пластиновиден отломък (Рисунки: Е. Анастасова)

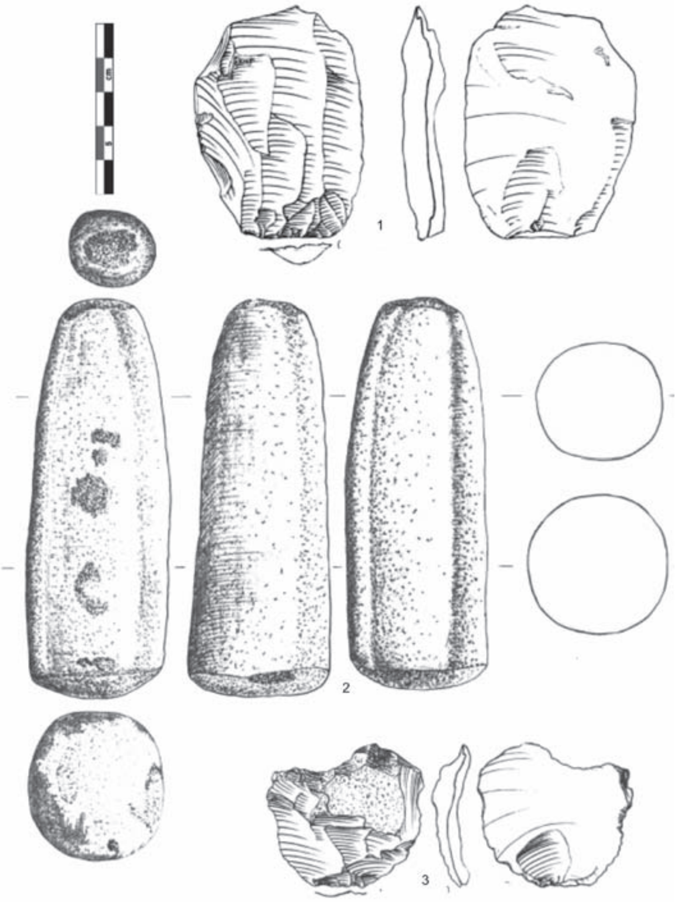

Обр. 2. Каменни и кремъчни артефакти от пещера Р2, Харман кая, Източни Родопи. 2 1. Отломък. 2 2. Каменна чукалка-разтривалка. 2 3. Отломък (Рисунки: Е. Анастасова)

Пещерите са разположени на около 1,5 км от централната част на Харман кая, надолу по течението на тясна долинка. След внимателното им проучване установихме, че са изкуствено изсечени, следвайки жила (кварцова?) във вулканските скали.

В по-горната пещера (Р1) бяха открити само десетина керамични фрагмента, отнасящи се към средновековния период, бронзовата и енеолитна епоха. Пещерата е дълга 3,5 м, широка 1,4–2 м и висока 0,8–1,10 м. В нея почти липсваха седименти.

Намиращата се само на няколко метра под нея втора пещера (Р2) бе запълнена с прахообразен белезникав седимент. Пещерата е дълга 5,5 м, широка 1,5–2,5 м и висока 0,8–1,3 м. В прахообразния седимент се намират керамични фрагменти, каменни и кремъчни артефакти. Концентрацията им е по-голяма около осовата линия на пещерата и в частта при входа. При слизането в дълбочина се разкриха две добре обособени структури.

В близост до дясната стена на пещерата са разположени два плоски каменни къса, валунче за разтриване и два по-едри керамични фрагмента поставени до и между плочите.

При лявата стена на пещерата, на дълбочина около 40 см под повърхността, бе разкрит човешки череп. Около него, отделяйки го от пещерата, бяха подредени плоски камъни, поставени вертикално.

Плоските камъни при структурата, до дясната стена и част от тези около черепа не са от вулканичната скала, в която е изсечена пещерата. Прахообразният седимент не е образуван на място в пещерата. Той е донесен от неизвестно засега място и с него е покрит пода на пещерата, като дебелината му в дъното на пещерата е около 30 см, а в по-широката част на пещерата на места надвишава 1 м. Не бихме могли за кажем дали керамичните фрагменти са донесени с пръста или са хвърляни безразборно по време на запълването на пещерата.

Откритата в пещерата керамика (над 100 фрагмента) се отнася към късната каменно-медна епоха (Караново VI в Тракийската низина). Най-многобройни са фрагментите от големи, дълбоки керамични съдове, най-често неукрасени. Върху част от фрагментите има украса, направена с провличане на пръсти или с прилепване на различно оформени ленти към стените на съда. Срещат се и фрагменти от съдове с по-сложен профил и украсени с врязани и инкрустирана с бяло вещество мотиви. По-малък е броят на фрагментите с графитна украса. Значителен е броят на фрагментите от т. нар. „кремава керамика“, характерна за класическата фаза на Димини в Гърция. Прави впечатление, че рисуваната с графит и грубата керамика показват пълно сходство с керамиката от равнината.

Поради малките размери на пещерата и пълното изчерпване на запълващия я седимент, бихме могли да предположим, че ако натрошаването на съдовете е ставало на място, би трябвало да се сглобят, ако не цели форми, то поне по-големи части от тях. На практика обаче, само няколко фрагмента съвпадат с други, също с малки размери.

Каменни и кремъчни артефакти

В ансамбъла се включват 33 артефакта: 6 каменни оръдия и техни фрагменти.

Към кремъчните артефакти се отнасят 22 кремъчни отломъка, 4 пластини и голямо кремъчно стъргало тип „рударско“.

Към каменните оръдия са отнесени чукалка-разтривалка (обр. 2 *2*), две разтривалки от малък валун (обр. 1 *2*), фрагмент от голямо, тежко оръдие от вулканична скала и 2 по-малки фрагмента от валуни (единият от кварцит).

Кремъчните отломъци са от различни суровини и от различни етапи на подготовка и експлоатация на ядра (обр. 2 *1, 3*; 3 *2*). Всичките те са от едноплощадкови ядра. Открити са и 3 броя пластиновидни отломъци (обр. 1 *3, 4*).

Три от пластините са от подготовка или поправка на ядра. Интерес представлява единствената пластина от балкански кремък, със стръмен, леко назъбващ ретуш на двата надлъжни и напречния ръб срещу основата. Както суровината, така и типологическата характеристика на оръдието са познати от ранния неолит (обр. 3 *1*).

Откритият череп е положен на дясната си страна и челото му е допряно до голям блок, непосредствено прилепен до стената на пещерата. Над него има „козирка“, която е неразрушена част от жилата. Върху него не са установени камъни. Вероятно част от ограждащите го камъни са нарушили първоначалната си позиция. Някои от по-малките каменни късове са наклонени, докато големите плоски камъни са запазили вертикалната си позиция. В непосредствена близост до черепа бяха намерени два фрагмента от енеолитна керамика. В близост до черепа няма никакви други кости. Две ребра бяха намерени в дъното на пещерата, но не може да се каже дали принадлежат на същия индивид. Никакви други човешки кости не бяха открити в пещерата. Предполагаме, че черепът е пренесен от друго място, след разлагането на меките тъкани.

Според специалистите, костните останки принадлежат на израснал индивид от женски пол, починал на 30–35-годишна възраст. Наличието на лопатообразност върху вътрешната повърхност на горните леви резци е характерен белег за принадлежност към монголоидната раса. Няма основание да се смята, че главата е била отделена от тялото, когато то е било все още с меки тъкани.

Обобщавайки резултатите от проведените проучвания трябва да отбележим две неща. От една страна, вероятна цел на изсичане на пещерите би могъл да бъде добив на някаква суровина (злато, мед, каолин или друго). Очакваме анализът на взетите проби да предложи отговор на този въпрос. От друга страна, не е изключено нуждата от пещера да е свързана с важни за общностите духовни и религиозни нужди. Трябва да обърнем внимание, че и трите пещери в централната част на Харман кая (малки цепнатини тип „утроби“) носят белези на ритуално-религиозна натовареност.

За целите на археоастрономическите наблюдения бяха изчистени от пръста линиите в двата „харманa“ в централната част на комплекса. Бяха изработени точни скици на двете структури. Резултатите от извършените измервания все още се анализират. Като предварителни резултати обаче, можем да отбележим връзката на различни елементи от обсерваториите със забележими обекта в района – върхове и скални структури. Това потвърждава мнението ни, че различните скални структури в Източните Родопи са свързани помежду си и че районът представлява система от взаимно свързани комплекси, играли важна роля в духовния, научния и икономически живот на човешките общности през каменно-медната епоха.

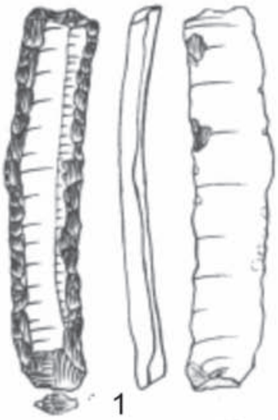

1

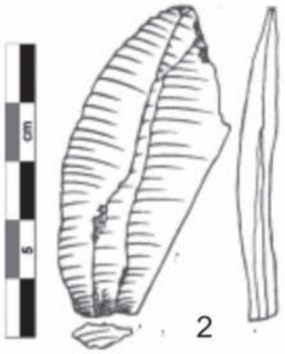

2

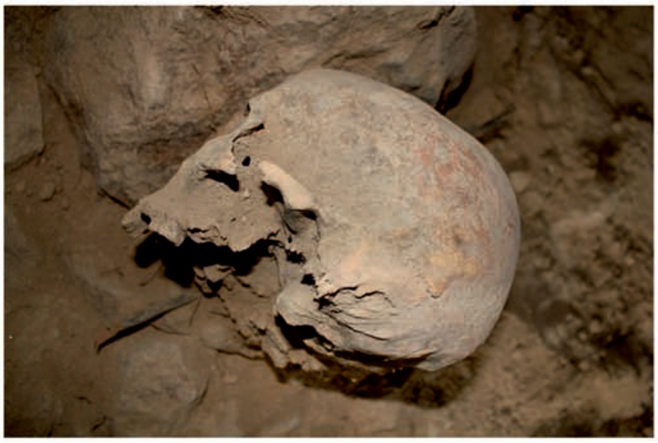

3

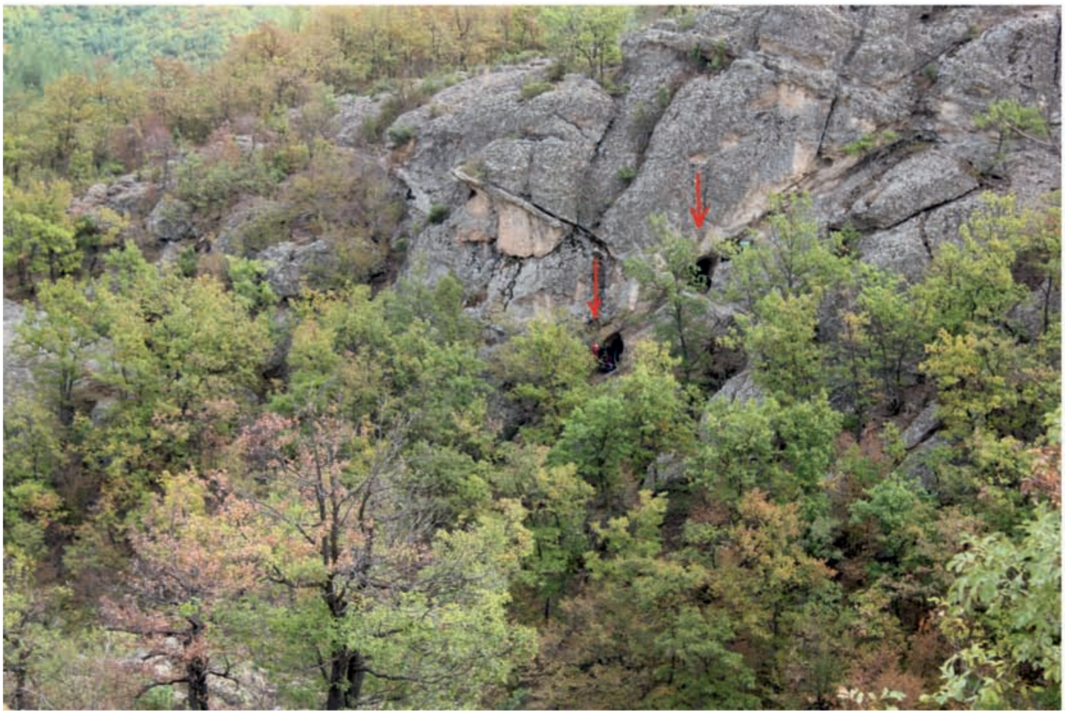

4

Обр. 3. Пещера Р2, Харман кая, Източни Родопи. 3 1. Кремъчна пластина със стръмен ретуш. 3 2. Отломък (Рисунки: Е. Анастасова). 3 3. Череп, поставен в пещерата. 3 4. Поглед към входовете на пещери Р1 и Р2.

№27. ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров

През 2012 г. проучванията в селищна могила Юнаците бяха съсредоточени в два сектора. Първият е в сондажа, направен от В. Миков още през 1939 г. Там се работи в седем квадрата М4–М7 и Н5–Н7. Целта е да се установи стратиграфията на напластяванията през халколитната епоха, както и причината за значителните хлътвания на терена на последния халколитен хоризонт. Работи се от нивото, достигнато през 1939 г. Проучени са останки от два последователни жилищни хоризонта – В II и В III, на дълбочина от 7,20 до 8,50 м от централния репер (ЦР) (поради значителната денивелация на древния терен в различни посоки, има чувствително разминаване в дълбочината на един и същи хоризонт в отделните квадрати) (обр. 1).

Хоризонт В II е проучен в кв. М6, М7, Н5, Н6, Н7. Установено е подово ниво и деструкции от горяла лека постройка с подиум в нея (в кв. Н6, Н7, М7). От северната ѝ страна има струпване от кости на говеда, свине, овци и кози, сред които личи цял скелет на куче (както и кости от още едно куче)[1]. На север от струпването (на цялата площ на кв. М6 и М7) концентрацията на остеологичен материал е извънредно висока. Вероятно необичайно големия брой животински кости е свързан с функцията на постройката, чието проучване не е завършено. В кв. М5–Н5 се разкриха две ями, запълнени основно с камъни и римска строителна керамика. Дъната им са на дълб. 0,40–0,50 м от нивото, достигнато през 1939 г. (8,30–8,40 м от ЦР).

Хоризонт В III е проучен в квадрати М4–М7 и Н5–Н6. В него, освен подовите нива на две леки постройки, бяха разкрити останки от 6 пещи, разположени на открито. Те се концентрират в кв. М5, разположени са една до друга и една върху друга в резултат на периодични преустройства. Явно този район е бил използван за производствена дейност. Тук се откриха голям брой находки – костени шила, каменни и кремъчни сечива, фрагменти от бойни брадви от камък и рог. Някои от находките предизвикват определен интерес. Първо, това са многобройните фрагменти от гривни от черупката на средиземноморската мида *Spondylus*. Откриването в същия район и на модели на плавателни съдове е указание за оживената търговия, която се е водела със Средиземноморието – явно по плавателната по онова време р. Марица. Още по-голямо значение имат откритите 5 дъна на керамични съдове, както и част от глинена плочка, с врязани знаци по тях (обр. 2). Те дават основание да се предполага началото на развитие на писменост.

Керамиката от двата хоризонта не показва съществени различия помежду си. Фината керамика е представена от паници и купи с плавна профилация, с черна излъскана повърхност и богата позитивна графитна украса. Украсата често е нанесена както върху външната, така и върху вътрешната страна на съдовете, а в някои случаи е украсено и дъното отдолу. Сред орнаментите преобладават спиралите, обикновено в комбинация с групи от успоредни линии. Сред по-дебелостенната керамика е масово разпространена врязаната украса – групи от успоредни линии, понякога инкрустирани с бяла паста, често се срещат ъглести меандри или спирали.

Вторият сектор беше разположен около халколитната крепостна стена. От вътрешната ѝ страна се работи в кв. У8, У9, Ф9, У10, У11, Ф11. В кв. У8, У9, Ф9 продължи работата по проучването на падналата отвесно платформа с многобройни съдове върху нея. Тя е представлявала пода на сграда, построена над празно пространство с дълбочина 5,5 м и диаметър 6 м. Сградата е вероятно е имала петоъгълна форма, съобразена с ямата под нея. В нея се установиха две подови нива. Долният под се състои от сравнително равна и гладка, опалена до оранжево глина. Той е силно напукан, на места натрошен или въобще липсва. В източната половина, на 0,30–0,40 м над него (върху деструкции и останки от инвентара) лежат останки от още един под, както и от съоръжение с нисък заоблен перваз със съдове в него (обр. 3). Те свидетелстват за наличие на втори етаж, следи от който обаче не са установени в западната част. Възможно е и да се касае за платформа, разположена само в югоизточния ъгъл.

В западната част се разкри втори под, изграден от слой глина с деб. 2–3 см, заравнен и горял до тъмнокафяво. Между двата пода има слой от глина, в който се срещат фрагменти от керамика, една цяла тежест и петна от бяла пепел. Ситуацията показва, че в някакъв момент от съществуването на

---

[1] Остеологичните изследвания са извършени от д-р Л. Нинов НАИМ–БАН), на когото изказваме нашата благодарност.

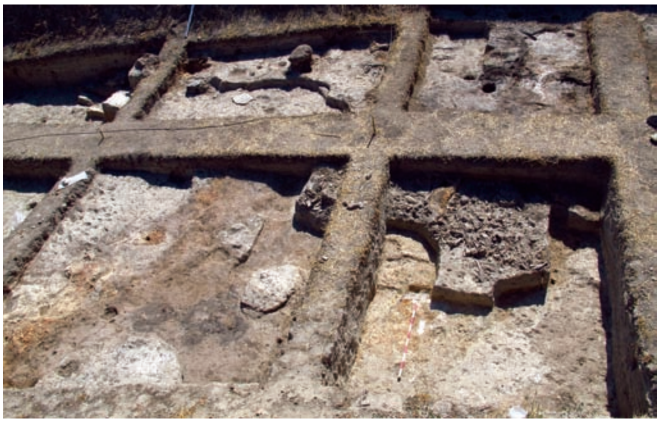

Обр. 1. Сондаж на В. Миков – суперпозиция между хоризонти В II и В III.

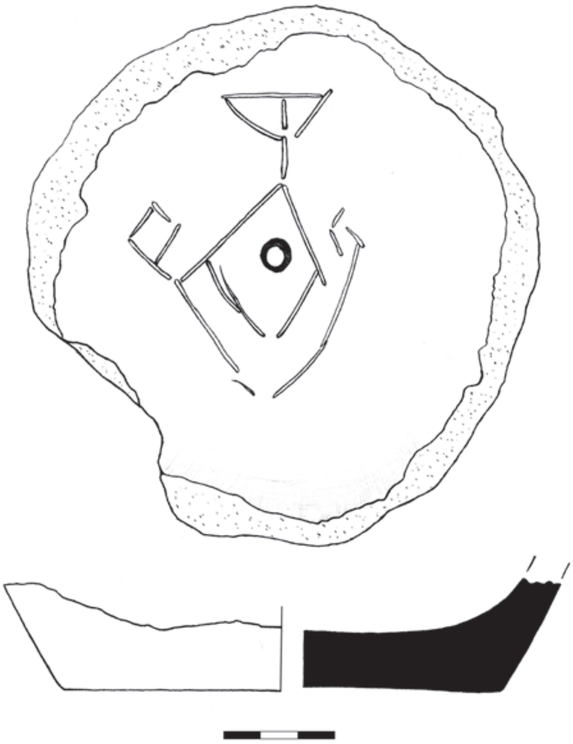

Обр. 2. Дъно на съд с врязани знаци от вътрешната страна.

Обр. 3. Паднала опожарена платформа – останки от втори етаж.

сградата, в нея е избухнал локален пожар, който вероятно е бил слаб и е бил потушен бързо, така че тя (както и конструкцията, върху която се е държала над празното пространство под нея) не е изгоряла. Той е засегнал основно западната половина на сградата. Изгоряло е само обзавеждането вътре в нея, а е възможно да е засегнат (и вследствие на това премахнат) евентуалният втори етаж в тази част на постройката. След пожара е извършено ново замазване на пода в западна част. Той е свързан с окончателното опожаряване на постройката при загиването на селището.

В двата ъгъла на сградата е имало тъкачни станове, от които се установиха 13 глинени тежести. Изглежда първоначално станът е бил в западната част на сградата, а след пожара е преместен в източния ъгъл. Бяха открити и редица други предмети, както утилитарни (каменни – брадва, тесла, чукалка, кремъчни пластини; костени – игла, шило, рогово сечиво), така и артефакти, свързани с духовния живот – костен и глинен антропоморфен идол, глинен модел на столче. Върху пода лежеше и човешка мандибула, която е допълнителен аргумент, че сградата е опожарена по време на загиването на селището и избиването на неговите обитатели.

След опожаряването на постройката подът с инвентара и деструкциите върху него е стоял достатъчно дълго в първоначалното си хоризонтално положение, докато всички останки се споят в плътна обща маса. Едва след това той е пропаднал вертикално в празното пространство под него, допрян до вътрешната страна на крепостната стена.

В квадрати У10, У11, Ф11 бе премахнат пласта от ранната бронзова епоха и хиатусния слой между него и халколита, и се навлезе в хоризонт В I. И тук, както и от северната страна на голямата яма, теренът на последното халколитно селище е с ясно изразен наклон към нея.

От външната страна на крепостната стена бяха продължени в южна посока и в дълбочина започнатите предните години три сондажа. Във всички тях се достигна до северната, вътрешна страна на халколитния ров. Тя е регистрирана в стерилния терен на дълбочина от 11,60 до 12,94 м. Според първоначалните данни ровът е бил преустройван. В кв. Ц9–Ч9 в рова е достигната дълбочина 13,40 м, без да е достигнато дъното му – т. е. ровът е бил дълбок поне 2 м.

Покрай вътрешната страна на халколитния ров се разкриха антични структури. Те представляват конусовидни ями с тесен горен отвор (~0,60 м) и разширяващи се в дълбочина. Цялата им вътрешност е плътно запълнена с ломени камъни. Те са разположени в редица с посока приблизително изток–запад, на около 2 м една от друга, като следват очертанията на халколитния ров. Най-вероятно са свързани с по-късната укрепителна система.

По време на разкопките са открити 203 артефакта от глина, камък, кост, рог и мед.

№28. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През 2012 г. са изследвани кости от няколко праисторически обекта.

Селищна могила Бъзовец, късен халколит, ръководител на проучването Д. Чернаков. Открити са значително количество животински кости и черупки от мекотели. Те са изследвани по хоризонти, структури, контексти и дълбочини. Общо от обекта са идентифицирани кости от говедо, овца, коза, свиня, куче, елен, сърна, дива свиня, заек, охлюви и миди. По някои от костите има следи от огън. Дивите бозайници са елен, глиган, сърна и заек. Анализите на възрастовата структура на отделните видове животни от тези структури показват някои особености. Те касаят преди всичко четирите основни вида селскостопански животни използвани за храна – говедо, овца, коза и свиня. От анализите на възрастовата структура на едър рогат добитък се вижда, че при говедото съотношението подрастващи/израснали индивиди е близко до паритетното. Стратегията на отглеждане и развъждане е насочена към т. нар. вторична полза, която се състои в използване на животните за мляко, работа и т. н., а едва след това – за месо. Още по-силно е изразено това при дребните преживни – кози и овце. На този етап доминират козите. При дребния рогат добитък съотношението е в полза на израсналите индивиди. Очевидно преди да бъдат заклани, те са използвани за мляко, вълна и за приплоди. Предпочитано е месо от едър добитък. Различна е ситуацията със свинете. Там най-много са младите животни от възрастови групи *infans* и *juvenilis*. Тук стопанската стратегия е насочена към получаване на повече приплоди, репродукция на стадата и месо с повече мазнини и сланина; възрастовите групи са *juvenilis* и *subadultus*.

Тафономичните изследвания показват, че по костите има следи от различни въздействия. Отбелязваме следи от транжиране по костите от едри и дребни преживни, и свине. Консумирани са почти всички части от трупа на убитите животни, включително дисталните части от крайниците, където има предимно кожа, сухожилия, нерви и съдове. Дългите кости и черепите са разсичани, за да се извади главния и костния мозък. Гръбначният стълб е разчупван напречно, а гръдния кош – със сагитални удари. Основното усилие е било насочено към получаване на подходящи за кулинарна обработка и консумация късове месо. Във втория хоризонт открих голяма част от череп на коза. Рогата са отстранени в основата. Животното е възрастно и костите на черепа са много здрави. Употребени са доста усилия, за да се извади. Виждат се следите от оръдието, с което са нанесени удари в теменната област. Направен е опит да се разчупи междутеменната кост (*os interparietale*), но това се е оказало трудно. Въпреки това, умело е направен достатъчно голям отвор, за да се извади мозъка на животното. Отворът е много добре оформен и показва не само умението на човека да работи с твърди сечива, но и добрите му емпирични познания по анатомия. Отворът е точно толкова голям, че да позволи изваждането на мозъка, без той да се разкъса.

В сграда 2 бе открито шило, изработено от кост. От същото жилище произхожда още едно оръдие с подобно предназначение и изстъргване. То е направено от лакътна кост от куче (обр. 1). За ръкохватка е използван олекранона (лакътния израстък), а работната част е в дисталния край на костта.

Между кухненските останки, открити по време на разкопките, бяха идентифицирани костни заготовки.

Обр. 1. Костено оръдие от лакътна кост на куче.

Открива се малко количество кости от елен, сърна, заек и дива свиня. Ловувани са най-често възрастни индивиди. Те нямат съществено значение за изхранването на населението и по-скоро са използвани за разнообразяване на менюто на обитателите на селището.

От домашните животни доминират едрите преживни, следвани от домашните свине и дребните преживни. За разлика от други обекти, на този етап тук доминират козите. На четвърто място са кучетата. Прави впечатление, че количеството на кости от говедо надвишава количеството кости от всички останали животни взети заедно. Този факт констатираме в повечето от отделните структури, а също така и в пластовете. На второ място по численост са свинете и едва на трето място са овцете и козите взети заедно.

В кв. М7 и в жилищата се наблюдават следи от пожар – въглени, пепел и обгорени или опушени кости. Освен това има и частично обгорели черупки от миди.

Черупките от миди са от вида *Unio crassus Linnaeus*. Има значително количество счупени миди. При много от тях липсват характерните за вида белези. По тази причина те са обозначени като *Unio sp*. Засвидетелствана е находка на градински охлюв (*Helix pomatia* Linnaeus). Кости от риби не са открити.

В сграда 2 бяха открити и иденцифицирани човешки кости – част от таз, фрагменти от бедрена кост, голям пищял, раменна кост, лява пета метакарпална кост и фаланга. По някои от костите има съвсем слабо обгаряне и оцветяване от пепелта и въглените. В квадрата и прилежащите структури установяваме много следи от пожар. Вероятно при пожара не се е разминало без жертви.

Селищна могила Юнаците, ръководител на проучването Я. Бояджиев. Концентрацията на животинските кости в изследваните квадрати на хоризонт В II (среден – началото на късен халколит) е различна. В южната част на кв. М7 има струпване на много голямо количество кости. На това място е съществувала лека постройка или навес.

Източно от горната ситуация и върху южния край на реброто от говедо открих скелет на куче (ориентирано С/СЗ–Ю/ЮИ). Главата е обърната и лежи върху темето. От южната страна на черепа са двете долни челюсти и шийните прешлени; южно от челюстите са костите на предните крайници: лопатка, раменни кости, лъчеви, лакътни кости и кости на предна лапа в анатомична последователност. Бедрените кости са една до друга, следвани от подбедрените и задните лапи. Животното е лежало на лявата си страна, с доближени едни към други предни и задни крайници. Възрастта му е 8 години. Западно от главата на кучето лежат долна дясна челюст и череп от друго куче. На 15 см южно от него лежи череп на коза, а на 10 см западно – череп на овца. Северно от челюстта на второто куче има горна челюст и фрагмент от череп на говедо. На 5 см източно от него е бедрена кост от говедо и до нея (под главата на цялото куче) има още кости на говедо. На 3–5 см от долните челюсти на цялото куче има фрагменти от дълги тръбести кости от говедо (бедрена и част от таз, а под тях – керамични фрагменти). Южно от тях е бедрената кост от дребно преживно. В най-южната част, до горялото дърво, има пищял от свиня. Там има и смесени кости от различни животни.

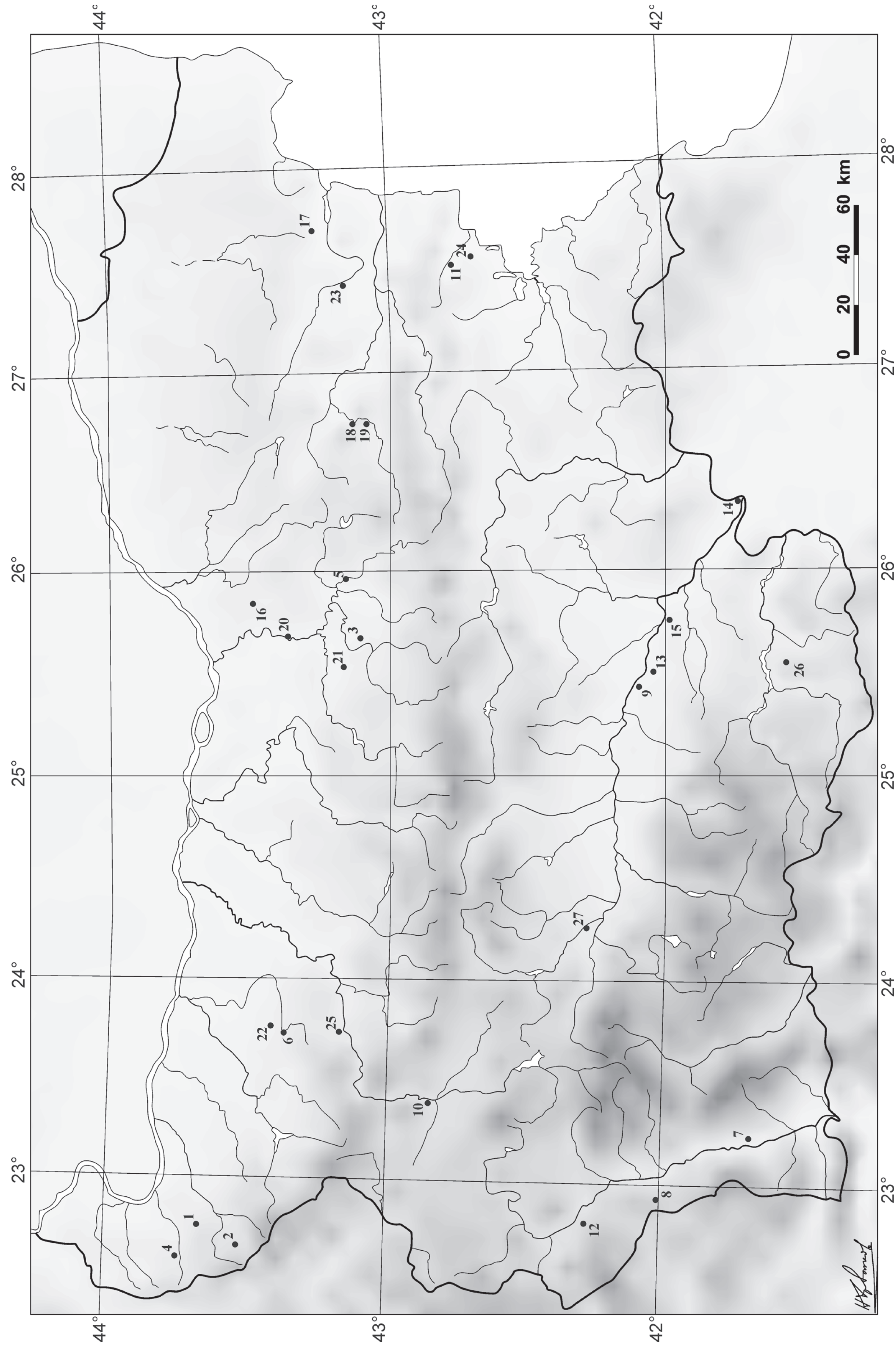
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Карта 1. Раздел I. Праистория

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 1 И МОГИЛА 3 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. КАЙРЯКА, ЮЖНО ОТ ГР. МЕРИЧЛЕРИ

Станислав Илиев, Валентин Василев

Спасителното теренно археологическо проучване на Могила 1 и Могила 3 от некропола в м. Кайряка стартира на 24.06.2012 г. Теренната работа по проучването на двете могили приключи на 31.10.2012 г.

Могила 1

През 2011 г. проучването на могилата не бе завършено. При установима височина на могилния насип между 2,40–2,50 м от централния репер (ЦР) в четирите сектора бяха достигнати дълбочини от 1,80 до 2 м. Предстоеше проучването на консервираните на терен непроучени археологически ситуации – Съоръжение 2 и Съоръжение 3, както и на евентуалните новоразкрити ситуации.

В хода на археологическата кампания за 2012 г. продължи проучването на могилния насип на Могила 1. Потвърдена бе тезата за натрупването му на три последователни етапа, като в стратиграфските профили ясно се очерта първичната могила, натрупана от черна пръст. Впоследствие могилата е донасипвана с жълтеникава и светлокафява пръст.

При проучването на Съоръжение 3 в северозападния сектор на могилния насип се установи, че то се състои от две конструктивно различаващи се части, условно наречени Съоръжение 3 юг и Съоръжение 3 север.

В южната част се проучиха разкритите в рамките на 2011 г. структури, изградени от дървесни стволове. На различни дълбочини под тях се разкриха две погребения – гроб 4 и гроб 6.

Гроб 4 бе открит на дълбочини между 2,39 и 2,47 м от ЦР и координати 3,15 м от западната ос и 1,55 м от северната ос (измерени при кръстеца). Скелетът е на млад индивид, вероятно в юношеска възраст, ориентацията е запад–изток, трупополагане – хокер надясно, със свити в колената крака – на юг. Теменната кост е обагрена с червена охра, следи от която се откриват и южно от черепа.

Гроб 6 бе открит на дълбочини между 2,76 м и 2,86 м от ЦР, непосредствено под гроб 4.

Скелетът е на възрастен индивид, в положение хокер по гръб. Ориентацията му е изток–запад. Черепът е обърнат на надясно, с поглед на север, краката са свити в колената на север (надясно). При дясната лакътна става на индивида бяха открити аскос и каменна (бойна) топка, а на изток от черепа – късове червена охра.

По всяка вероятност погребенията са били извършени в яма, вкопана в могилния насип и отчасти навлизаща в стерилния седимент. Инвентарът, открит в гроб 6 – керамичен съд (аскос) и бойна топка, обилното оцветяване с червена охра като елемент от обряда, както и позицията на телата, дават възможност гробове 4 и 6 да се отнесат към РБЕ 1.

В северната част на Съоръжение 3 се проучи малка могилка, покрита с каменен насип. Могилката бе с диаметър 2,50–3 м и височина над древния терен до 0,30–0,40 м. Непосредствено след отстраняването на камъните, покриващи могилата, се разкри погребение, извършено чрез кремация – **гроб 7**. В контекста на гроба се откриха фрагментирани на място съдове, които потвърждават датировка в РБЕ I.

При проучването на югоизточния сектор на Могила 1, в периферията на могилата от жълта пръст, бе разкрит **гроб 5**. Позицията на тялото е хокер наляво в посока север–юг. При разкриването на индивид 5 се установи, че държи пред гърдите си чаша, която датира ситуацията най-общо в ранната бронзова епоха.

В рамките на тазгодишната кампания в Могила 1 се разкриха, проучиха и документираха още четири гроба – гроб 4, гроб 5, гроб 6 и гроб 7. Проучени бяха напълно Съоръжение 2 и Съоръжение 3. Бяха изчерпани нивата до 2,50 м, като по цялата площ на могилния насип се достигна до нивото на „стерилния“ седимент. На отделни места в основата на могилата ясно се проследяваха варовикови скални проявления – част от материковата скала. В отделни участъци от проученото пространство на Могила 1 бяха заложени контролни сондажи и траншеи с цел установяване на наличие/отсъствие на „погребан" под стерила културен пласт. След реализирането на контролните изкопи не бе установено наличието на подобен културен пласт.

Могила 3

Проучването на могилата започна в началото на юли 2012 г. Могилата бе с височина 1,50 м и диаметър 25 м. Дълъг период от време могилата е ползувана за лозов масив, което, както бе установено по-късно, е отнело най-малко 0,40–0,60 м от реалната ѝ височина.

Проучването установи, че съставът на могилния насип е разнороден – доминира посипката от варовиков трошляк, като се различават отделни пластове тъмна и светла пръст. Стратиграфският прочит на профилите и ситуациите, установими в план, дават възможност да се заключи, че първоначално са насипани три отделни могилки, впоследствие обединени под един общ могилен насип. При проучването се разкриха десет кремации. При девет от тях изгарянето е извършено извън могилния насип, а при гроб 7 кладата е оформена на място.

Керамиката, металните находки (между които железни върхове на копия, железен меч, стъклени и бронзови съдове и накити) и монетите поставят натрупването на могилата в периода II–IV в. сл. Хр. Насипът на римската могила се изчерпи при нивата на механичен пласт 7 (между 1,20–1,40 м).

След изчерпването на могилния насип, непосредствено под него, се разкри хомогенен пласт с кафяв цвят и рохка структура, в който бе проследима висока концентрация на археологически материали от периода на късната бронзова епоха. Стратиграфският пласт продължи до нивата на механичен пласт 9 (1,60–1,80 м), като на места се регистрира и на по-голяма дълбочина (до 1,90 м). В рамките на пласта не се установи наличието на структура/структури от периода на късната бронзова епоха. Освен фрагментирана керамика, открит бе и малък брой мазилки (от 10 до 12 дребни фрагмента).

Характерът на пласта не бе установен. Наличието на мазилки, макар и в малко количество, подсказват, че вероятно принадлежи на селище. За да се установят границите му, извън могилния насип (в северна посока), бяха заложени няколко сондажа. В най-северния от тях, разположен на около 15 м от северната периферия на могилата, с размери 1 х 4 м, на дълбочина 0,30 м от повърхността бе установено наличие на седимент с дебелина межу 0,10–0,15 м със същите характеристики. В пласта не се разкриха материали от късната бринзова епоха. Твърде вероятно е ползуването на терена като лозов масив да е компрометирало ситуацията извън рамките на могилния насип. По цялата площ на Могила 3 се достигна до нивото на „стерилния" седимент.

№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, КАРЛОВСКО

Мартин Христов

Основната част от проучванията, които се проведоха през м. октомври 2012 г., бе съсредоточена в кв. 1, 2 и западната половина на кв. 3, и кв. 21, 22 и западната половина на 23 на сектор 167. Източните половини на кв. 3 и 23 бяха проучени през сезони 2010 и 2011 г., когато проучената площ беше 60 кв. м (Христов 2011, 113–116; Христов 2012, 103). Тези през 2012 г. са тяхно продължение.

Проучената площ през 2012 г. е 125 кв. м (или общо 185) и бяха открити няколко каменни струпвания и 19 урни, като първите останаха непроучени. Те бяха покрити и тяхното изследване ще бъде продължено през следващия сезон. Част от тях са с приблизително кръгла форма, а други – с елипсовидна и различни размери. Изградени са от речни камъни със средни размери, а в отделни случаи има и такива с едри. Камъните са наредени близо или плътно един до друг, като само в едно от струпванията е констатирана липса в неговата относително средна част. Разграничаването на някои от тях е условно и в значителна степен затруднено от разораването на терена.

От проучените 19 урни с кремации, на три са запазени само дъната, понякога с частично запазен костен материал, при 9 бяха разкрити долните части на урните с костния материал, а в седем от случаите, заедно с урните се откриха по-добре или по-лошо запазените капаци на урните (обр. 1).

В повечето случаи урните са разположени в или до каменните струпвания, но понякога могат да бъдат и самостоятелно. Поради характера на пръстта, в повечето от ситуациите не може да се потвърди наличието на вкопавания или ями за отделните урни.

Единственото вкопаване, проучено през 2012 г., е свързано с урна №13, от която е запазена само долната част на съда, а капак не бе открит. Там е констатирано овално вкопаване, на чието дъно са поставени средни по големина речни камъни в два реда и над тях урната. Около нея и над първите два реда са положени още три реда камъни до нивото, на което бе регистрирана тази ситуация. В този случай, а и в повечето, където около урните е констатирано наличие на камъни, може да се предположи с известни резерви, че последните са покривали и съда.

Състоянието на разкритите съдове се дължи преди всичко на факта, че от 50-те години на XX в. теренът е подложен на интензивна селскостопанска обработка с тежки машини, а в началото на тази дейност е и частично риголван. По този начин плитко разположените керамични съдове-урни и каменни струпвания, които се откриват на дълбочина от 35 до около 45 см от съвременната повърхност, са почти напълно или частично разрушени.

При по-добре запазените ситуации се констатира, че самата урна е била покривана с капак – паница. Така например при урна №20 са запазени както капака, така и самата урна (обр. 2). Тя е пример за случай, при който около керамичните съдове няма сложени речни камъни.

Самите урни са сравнително големи гърневидни съдове, част от които са украсени с врязан орнамент върху най-широката част на тялото, както е при урна №17 (обр. 3). Откритите при малък брой от тях керамични капаци принадлежат към групата на широките и дълбоки паници. Това предполага, че при разрушените урни също е имало капаци, които за съжаление са унищожени и разнесени. Урните винаги са положени на дъното си, а капаците обратно, с дъното нагоре, така че да покриват урната с костите в нея.

Може да се предпожи съществуването на зависимост между „петната“ речни камъни в по-големите площи около урните. Предвид факта, че през 2010 г. под речни камъни, оформящи малко овално струпване и запълващи яма,

Обр. 1. Общ изглед на проучената площ през 2012 г.

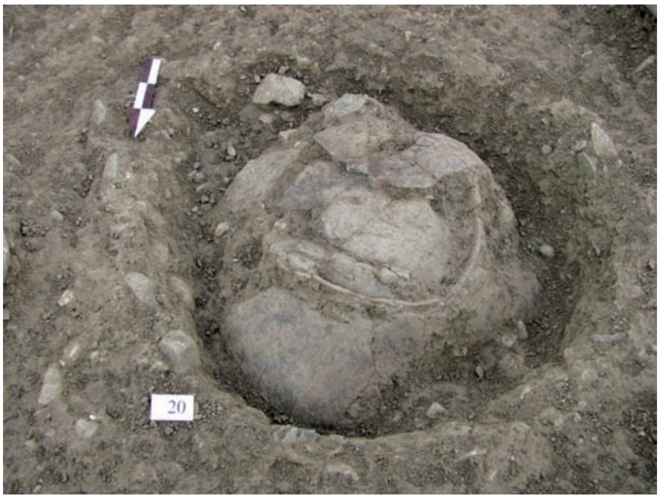

Обр. 2. Урна №20 – покриващият съд и самата урна.

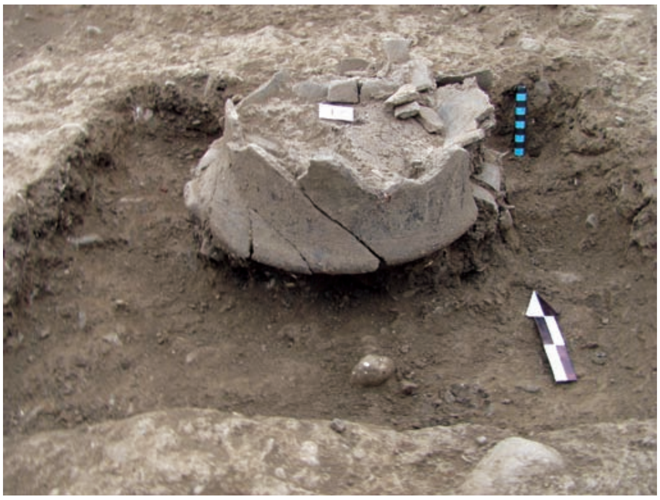

Обр. 3. Урна №17 – съдът с костите.

беше разкрита урна, а в друг случай и вкопаване, не е малка вероятността и в новопроучената площ, под останалите на място камъни, да има такива. Възможно е речните камъни да маркират пространствата с урни и да запълват по-малки или по-големи вкопавания с или без урни в тях.

Предварителният петрографски анализ на керамиката показва наличието на няколко технологични групи от гледна точка на състава на глината, както и местният ѝ произход. Бялото вещество, използвано за инкрустацията на съдовете, е с основно съдържание на апатит, като за пастата са използвани фино стрити кости.

Проучените до момента урни и структури се датират преди всичко в ранна бронзова епоха II – култура Юнаците. Остават отворени въпросите за произхода на трупоизгарянето в Тракия, както и дали на територията на некропола съществуват подобни ситуации, но с датировка в РБЕ I и III. Това е свързано с публикуваната релативна хронология на близко разположеното селище Саровка (Дъбене IIА, IIБ и IIВ), което е отнесено към РБЕ I, II и III (Николова 1999, 9).

Не на последно място проучваният некропол трябва да бъде съотнесен и с близко намиращите се ритуални структури, чиято относителна хронология попада в РБЕ III според приетата у нас периодизация (Hristov 2011).

Литература

Николова 1999: Л. Николова. Раннобронзовата култура Юнаците. – Археология, 1999, 3-4, 9-20.

Христов, Караціанова 2011: М. Христов, В. Караціанова. Археологическо проучване на ритуални структури и некропол от ранната бронзова и желязна епохи в м. Балинов горун край с. Дъбене, Карловско през 2010 г. – АОР през 2010 г., София, 2011, 113–116.

Христов, Караціанова 2012: М. Христов, В. Караціанова. Археологически проучвания на некропол от РБЕ край с. Дъбене, Карловско. – АОР през 2011 г., София, 2012, 103.

Hristov 2011: M. Hristov. The Early Bronze Age Ritual Structures and Necropolis near the Village of Dubene, Karlovo Region. – In: Ancestral Landscapes. Burial Mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th-2nd millennium BC). Travaux de la Maison de L'Orient et de la Méditerrané. Lion, 2011, 58, 355–365.

№3. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В ХВОСТОХРАНИЛИЩЕ „БЕНКОВСКИ 2“ КРАЙ С. ЧАВДАР, ОБЩИНА ЧАВДАР, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Деян Дичев

Разкопките се проведоха през м. ноември 2012 г. под ръководството на Деян Дичев и екип от магистри по археология и докторанти по археология към СУ „Св. Кл. Охридски“.

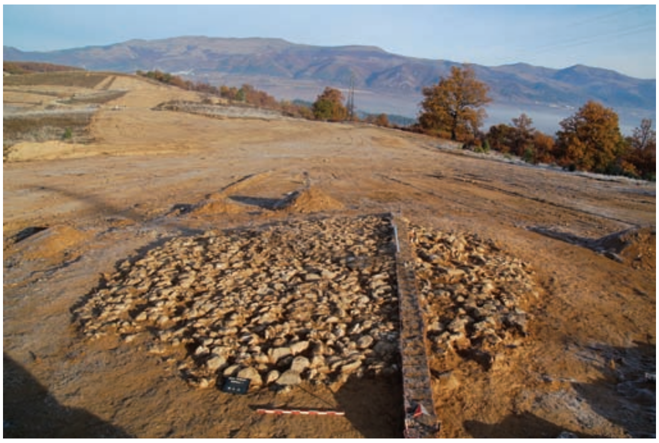

Обр. 1. Каменният насип върху гроба в могила №1 край с. Чавдар, Софийска област.

Могила №1 се намира на изток от хвостохранилището на „Елаците–Мед“ АД и на около 1 км югозападно от с. Чавдар, Софийска област. Тя е регистрирана при теренни обходи през 2010 г., проведени във връзка с проект за разширяване на съществуващото хвостохранилище. В обхода взеха участие и маркшайдери от „Елаците–Мед“ АД, които впоследствие получиха точните координати на обекта. При започване на проучванията през м. ноември 2012 г. могилата е открита изцяло почистена с тежка земекопна техника. Около нея, в основата ѝ, личаха няколко по-големи камъка, които вероятно са били част от крепида. Могилата има каменно-землен насип с височина около 0,50 м и диаметър 10 м. Пръстта ѝ е със светлокафяв цвят и песъклива структура.

На дълбочина 0,40 м от т. 0, върху стария терен, в централната част на могилата е разкрит гроб. Той представлява кремация на място върху равна площадка. След кремацията пепелта е изметена, костите са събрани и измити, след което са пръснати в центъра на площадката. От север, до площадката с кремация са поставени дарове: три керамични съда, които са силно фрагментирани. В насипа на могилата е открит и фрагмент от хромелен камък. Гробът и даровете са покрити с два до три реда необработени камъни със средни размери.

На база на керамиката гробът и изграждането на могилата се отнасят към късната бронзова епоха.

№4. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №64 В М. КАЙРЯКА КРАЙ С. БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Разкопките на могилата са проведени във връзка с цялостното археологическо проучване на паметници от РЖЕ на територията на община Тополовград. Те бяха ръководени от Деян Дичев и продължиха 20 дни през месеците юли и август 2012 г. Могилата е регистрирана под №64 през 2009 г., при теренни обходи ръководени от Д. Дичев. Тя е част от некропол, разположен в м. Кайряка, на около 2 км северозападно от с. Българска поляна в посока с. Главан.

Могилата има овална форма, диаметър 10 м и височина 0,70 м. На терена се очертават три долепени едно до друго съоръжения с кръгла форма, каменно-землен насип и крепида от вертикално забити плочести гранитогнайсни камъни. Камъните от крепидата са леко полегнали навън. Някои от тях са забити по дългата си ос, а други – по късата.

На съоръженията са дадени поредни номера 1, 2 и 3.

Гробно съоръжение №3

Гробът в това съоръжение представлява трамбована върху античния терен площадка с дължина 2,10–2,20 м и ширина около 1 м. Ориентацията СИ–ЮЗ в голяма степен е определена от крепидите на гробни съоръжения №№2 и 3. Върху тази площадка бяха открити малък брой горели човешки кости (кремация) и фрагменти от три хромелни камъка. Кремацията е извършена върху площадката – за това говори силното ѝ отухляване. На североизток от площадката с кремираните кости, на нивото на терена е разкрито керамично струпване, в което има фрагменти от три съда. В близост до това струпване са разкрити и части от керамичен съд – чаша – изработена на ръка. От съда липсват дъното и устието – видно е, че при поставянето му той не е бил цял. Върху гроба са натрупани в два до три реда необработени камъни – кварц и гранитогнайс.

Датирането на този гроб е в къснобронзовата епоха.

Гробно съоръжение №2

Гробно съоръжение №2 е разположено на югозапад от гробно съоръжение №1. Непосредствено върху античното ниво са открити малко на брой горели човешки кости (кремация). В отличие от ситуацията при гробно съоръжение №3, където се наблюдава отухляване вследствие на кремацията, тук подобно отухляване не е регистрирано. Пространството, където се откриват разпръснатите кремирани

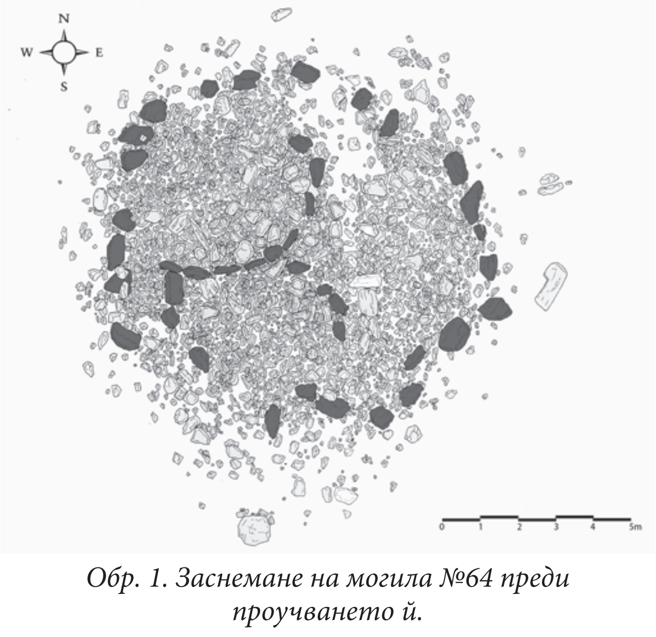

Обр. 1. Заснемане на могила №64 преди проучването ѝ.

кости, е с дължина около 2,20 м и ширина около 1 м. Тази площадка е ориентирана СЗ–ЮИ по дългата ос. Вижда се, че тази посока е следствие на формата, образувана от крепидата на гробно съоръжение №2. Няма керамични струпвания, които биха могли да се свържат с гробното съоръжение. На базата на сходството на погребалния ритуал, както и това, че гробно съоръжение №2 предхожда гробно съоръжение №3, неговата датировка също следва да се постави в къснобронзовата епоха.

Поради продължилите повече от две седмици пожари в непосредствена близост с могилата, гробно съоръжение №1 не беше проучено.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Георги Иванов, Петър Зидаров, Мартин Дяков

Местността Попска могила попада в две землища – тези на селата Крушовица и Садовец, и двете в общ. Долни Дъбник, обл. Плевен. Проучванията през 2012 г. се проведоха само в землището на с. Крушовица. Научен консултант бе доц. д-р С. Александров.

Местността е разположена върху първата незаливна тераса над р. Вит. Много ясно е очертана от три страни с невисоки склонове, спускащи се към заливната равнина на реката (с денивелация около 5 м). От четвъртата страна е широко отворена към равната терасата. Теренът, върху който се намира обекта, е разположен върху тази извивка на терасата. Издига се плавно (с денивелация 5 м на 80/100 м) и очертава естествено възвишение („могила“) с площ 1,5–2 ха. Местността не притежава естествени отбранителни характеристики (обр. 1).

Обектът е локализиран през 2011 г. по време на обхожданията на трасето на газопровод „Набуко“. Не е застрашен от строежа на газопровода (Иванов и др. 2012, 595). Събраният подемен материал – керамика от бронзовата епоха и голямо количество кремък – провокира интерес към обекта.

Проучванията през 2012 г. започнаха с полагане на план-квадратна мрежа, която бе ориентирана по землищните парцели. След това бе извършено измерване с геомагнитометър. Обработените данни очертаха аномалии, които не оформят познати структури. Разкопките започнаха върху една от най-изразените аномалиИ–Заложен бе квадрат (1/2012) с размери 5 х 5 м. Започна се с отнемане на механични пластове с дебелина около 15–20 см. На дълбочина 50 см от повърхността керамиката изчезва и се показва материк. Керамиката в квадрата е в голямо количество, но силно фрагментирана. Разделена по механични пластове, тя показва известни разлики, но някои типове форми и украса се срещат във всички нива, което показва, че има смесване на материала.

При проучването не бяха открити структури, а струпване на керамика и камъни, което може да кореспондира с регистрираната аномалия.

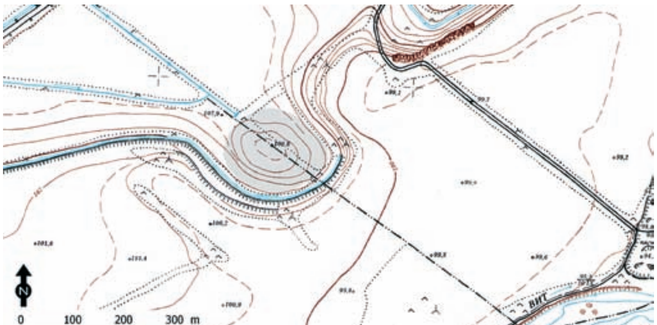

Обр. 1. Местоположение на местността Попска могила върху извивка на тераса, с обозначен обекта от бронзовата епоха (в сив цвят).

В профилите на квадрата не могат да се разграничат отделни пластове, само на някои места се наблюдава подреждане на фрагменти керамика и мазилки в две успоредни линии. Възможно е това да показва две нива на отлагане на материали, маркирани с концентрации на фрагменти. Тези две нива не могат да се проследят в процеса на проучване на пластовете, а само в профил. Пръстта е еднаква и в двете нива – кафява, с варовикови примеси. На този етап от проучването на обекта е трудно да се определи дали тези нива маркират древно обитаване (две нива на обитаване).

Вторият квадрат (2/2012) бе заложен върху място с висока концентрация на керамика

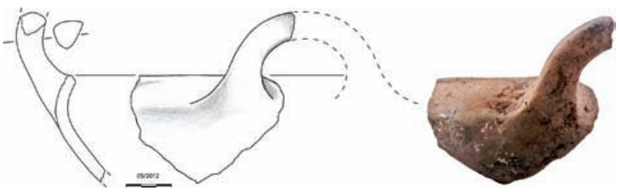

Обр. 2. Керамика от квадрат 1/2012.

на повърхността и върху регистрирана от геомагнитометъра друга аномалия. Първоначално размерите на квадрата бяха 5 х 1 м. На дълбочина около 15–20 см от повърхността се разкри сив пласт, ясно разграничим от останалата, кафява на цвят пръст. Квадратът бе разширен с още 5 м в югозападна посока, като размерите му станаха 10 х 1 м. Сивият пласт запълва вкопаване с дълбочина 120–130 см от съвременната повърхност на терена и наподобява по характера си културен пласт (натрупан от интензивно обитаване). В него се проследява струпване в една линия на мазилки и части от големи съдове-хранилища или пирауноси.

Керамиката от квадрат 2/2012 (вкл. от вкопаването със сив цвят) е в голямо количество, но е силно фрагментирана, подобно на тази в квадрат 1/2012. Фрагментарността на материала (лисват цели форми; две паници са с цели профили) не позволява категорични заключения относно хронологията на керамиката. Тя вероятно принадлежи на два хронологически етапа на бронзовата епоха – РБЕ и КБЕ (първа половина). Белезите, характерни за началото на бронзовата епоха, са преди всичко коси врязвания, насечки върху устието, плоски дръжки с релефни украси по краищата, дупчици под устието, пробити отвътре-навън и др. Подобна керамика се среща в Северна България (Todorova-Simeonova 1968, Abb. 12–13; Еленски 2012, обр. 2), но има и южни паралели. Голямото количество хоризонтални дръжки, излизащи над устието (обр. 2), удебеления и израстъци върху високата част на хоризонталните дръжки, дръжки от двойни съдове и пирауносите имат паралели преди всичко в керамични комплекси от обекти, разположени на юг от Стара планина (в Тракия и Северна Гърция) и могат да се поставят в първият етап на КБЕ.

След края на проучванията разкопаните квадрати бяха зарити.

Литература

Todorova-Simeonova 1968: H. Todorova-Simeonova. Die vorgeschichtlichen Funde von Sadovec (Nordbulgarien). – Jahrbuch des RGZM, 15, 15–63.

Еленски 2012: Н. Еленски. Сондажни проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш. – АОР през 2011 г., София, 2012, 40–42.

Иванов и др. 2012: Г. Иванов, Г. Ганецовски, Т. Христова, Е. Найденова, Б. Атанасов, М. Младенов, В. Тодоров, М. Николов, А. Найденова. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 6. – АОР през 2011 г., София, 2012, 593–595.

№6. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ В М. ПОД ЯМАЧА, С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО. БРОНЗОВА И РАННА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

Георги Иванов, Ангелина Пировска

За трети сезон в м. Под ямача, в землището на изоставеното с. Овчарци, в района на енергийния комплекс „Марица–Изток“, се проведоха спасителни археологически проучвания. Те са финансирани от мини „Марица–Изток“ ЕАД чрез Археологически музей „Марица–Изток“, гр. Раднево. Екипът, проучвал останките от бронзовата и ранната желязна епоха през 2012 г., е част от по-голям екип, ръководен от доц. Венцислав Динчев НАИМ–БАН) и Пламен Караилиев (директор на АММИ–Раднево), с участници Пламена Бакалова (АММИ–Раднево), Драгомир Иванов и Десислава Любенова (студенти в СУ „Св. Кл. Охридски“). За по няколко дни взеха участие и други служители на АММИ–Раднево.

Проучванията в м. Под ямача започнаха през 2009 г. (Динчев 2010). Разкопките през 2012 г. потвърдиха установените през 2009 и 2011 г. резултати, касаещи бронзовата и ранножелязната епоха. Заложените сондажи бяха във вид на траншеи. Осъществихме и множество допълнителни сон-

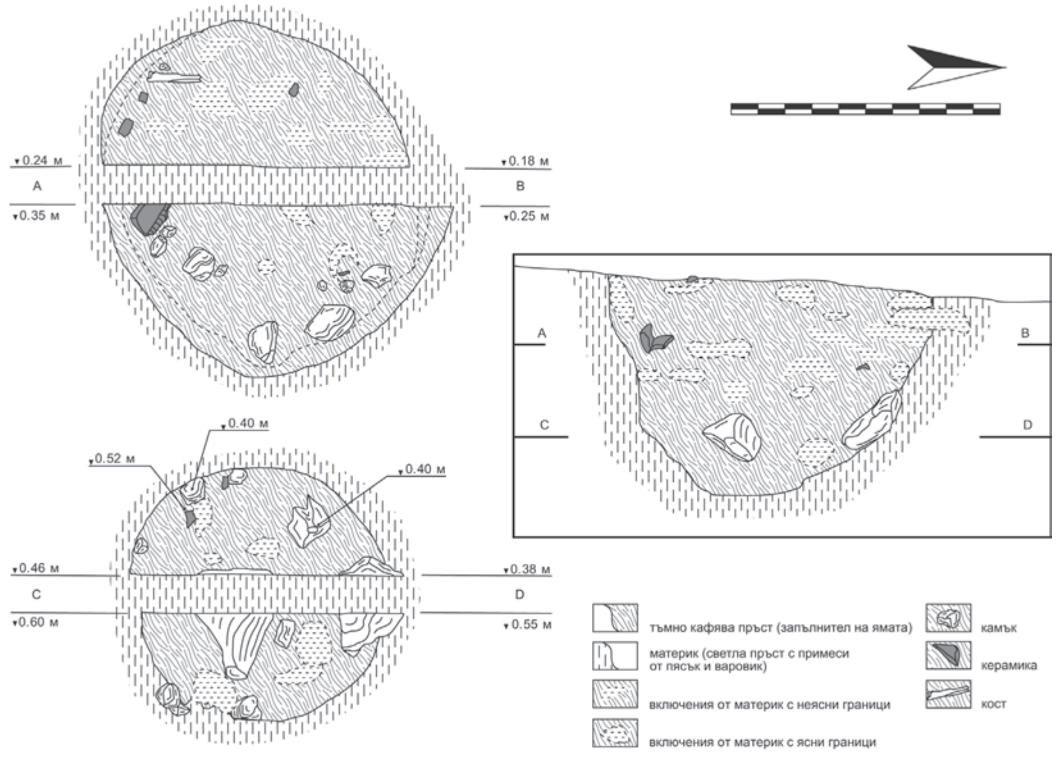
0.24 м
A
0.35 м
0.18 м
B
0.25 м
0.40 м
0.52 м
0.40 м
0.46 м
C
0.60 м
0.38 м
D
0.55 м
A
B
C
D
тъмно кафява пръст (запълнител на ямата)
материк (светла пръст с примеси от пясък и варовик)
включения от материк с неясни граници
включения от материк с ясни граници
камък
керамика
кост

Обр. 1. Яма 4. Нива на проучване и профил.

дажи за по-пълното изследване на засечените археологически структури. Основните материали и структури се отнасят към римския и средновековен период и са проучвани от споменатите по-горе колеги. Тук се спираме само на материалите от бронзовата и ранножелязната епоха, проучени от нашия екип.

През 2011 г. за първи път се разкриха останки от ранната желязна епоха – в западния сектор, близо до пресъхнал неотдавна извор, бяха проучени няколко ями с фрагментирана керамика (Иванов 2012). В тях се откриха полуобработени камъни, вкл. части от големи хромели, както и животински кости. В източния сектор материалите от бронзовата и ранната желязна епоха са много малко.

През 2012 г. разширихме сондажите около проучените през миналата година две ями (1 и 2, конт. 904 и 1103) и на площ от около 50 кв. м (сондаж 31) бяха разкрити още 4 ями.

Ямите не са с еднаква форма в дълбочина. Ями 3 и 4 (обр. 1) имат цилиндрична или конична форма в горната и средна част и завършват с конично дъно. Ями 5 и 6 имат форма на пресечен конус, а дъната им са равни. И четирите ями са с различна дълбочина, като най-дълбока е яма 3 (1,80 м), а най-плитка – яма 5 (34 см).

Запълнителят на ямите се състои от тъмна пръст, добре разграничима от околния материк, със светъл цвят и песъклива структура, примесена с варовикови включения. Стените на ямите са обрушени и не навсякъде имат ясни очертания. В запълнителя се откриват големи парчета материк. Тези парчета трудно се различават от околния материк, когато са близо до границата с ямата, поради което всички ями се проучват чрез правоъгълен сондаж, който ги прерязва през средата и позволява да се види в профил границата на ямата и околния материк. Късовете материкова пръст, откривана в ямите, по-вероятно е попаднала с естественото обрушване на стените, отколкото да е полагана за запълване или запечатване. Това, което прави впечатление в проучените досега ями, е наличието на сравнително големи хромели в ями 1, 2 от 2011 г. и яма 4 от 2012 г.

Във всички ями се откри силно фрагментирана керамика, на различна дълбочина. Само няколко фрагмента са с по-големи размери и от тях може да се възстанови част от формата на съда – големи дебелостенни с биконична форма и издадена навън горна част. Малките фрагменти керамика принадлежат на дебелостенни и тънкостенни съдове, с украса от канелюри, врязани и отпечатани линии, щамповани S-овидни орнаменти. Не може да се проследи определена концентрация на керамиката по дълбочина. Проучените до момента ями се датират в края на I–II фаза на РЖЕ.

В ями 3 и 4 бяха регистрирани два керамични артефакта, които биха могли да бъдат части от антропоморфни или зооморфни фигурки.

В останалите сондажи (с номера 24, 26, 27, 28, 31, 32 и 38), при проучването на останките от римския период и средновековието, бяха регистрирани единични фрагменти от бронзовата и ранножелязната епоха; археологически структури от ранните периоди (освен ямите) не са регистрирани.

Керамиката от късната бронзова епоха е силно фрагментирана и с обрушена повърхност. Тя най-вероятно не се открива на място, а е транспортирана. Все още не сме установили мястото, от което произлиза. По-характерни и често срещани са хоризонталните дръжки и пирауноси. Врязаната украса, типична за КБЕ, е изключително малко.

За част от керамиката, откривана в останалите сондажи от обекта предполагаме, че произхожда от разрушени ями от РЖЕ. Основание за това ни дават откриваните по-големи фрагменти от ранножелезни керамични съдове със запазена повърхност, която не е била изложена на повърхността и произхожда от това място (за разлика от керамиката от КБЕ), както и откриваните дребни фрагменти от ранножелезни керамични съдове със същите характеристики (форма и украса), каквито откриваме в ямите.

Литература

Динчев 2010: В. Динчев. Спасителни разкопки на археологическия обект в м. „Под ямача“ в землището на с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2009 г., София, 2010, 403–405.

Иванов 2012: Г. Иванов. Спасителни археологически проучвания в м. „Под ямача“, с. Овчарци, общ. Раднево. Бронзова и ранно желязна епохи. – АОР през 2011 г., София 2012, 123–124.

№7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КОРИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ

Ангелина Пировска

Обектът се намира на територията на Рудник 3, на 4 км югоизточно от бившето село Овчарци. От източна и северна страна теренът е отнет на дълбочина около 2–3 м от съвременното ниво. От запад са засечени два съвременни канала. Единият е с посока север–юг, другият завива на североизток. Обектът е разположен на източен склон на първа надзаливна тераса. Югозападно от него в ниската част на терена, на около 50 м, има малка река, приток на р. Голямата.

Проучената площ е с размери 7,50 х 25 м. На повърхността на терена са констатирани две концентрации на археологически материал – структура 1 в най-южната част и структура 2 в централната част.

След проучването на структура 1 бе установено, че това е съвременен канал с посока югоизток–северозапад, който се свързва с друг, разположен на запад. В горната част на запълнителя му има храсти, клони и тъмнокафява пръст, примесена с голямо количество фрагментирана керамика от КБЕ, погребани при земекопните дейности,.

След проучването на структура 2 се установи, че това е естествено природно образувание с денивелация от югоизток на северозапад, с неправилна продълговата форма, полегати страни и неравно дъно. Запълнителят му се състои от три пласта: дълб. 0–0,15 м от повърхността – хумус; дълб. 0,15–0,30 м от повърхността – тъмнокафява пръст с концентрация на археологически материал от КБЕ; дълб. 0,30–0,45 м от повърхността – тъмнокафява до сива сбита пръст с голяма концентрация на бели варовикови включения.

На югозапад от проучената площ, където теренът не е засегнат от дейностите на Рудник 3, са заложени два сондажа. В сондаж 1 е засечена и проучена яма 1. Нивото на вкопаването започва на дълбочина 0,46 м от съвременната повърхност. Ямата е с елипсовиден отвор с диаметър С–Ю 1,06 м, бъчвовидна форма и равно дъно. От западната страна има малко, плитко разширение с овална форма и диаметър С–Ю 0,65 м. Вкопаването е изчерпано на дълбочина 0,15 м от нивото на засичане. Дъното му е конкавно, стените са със силен наклон в посока към центъра му. Запълнителят на ямата се състои от тъмнокафява пръст, като на дълб. 1,10 м от съвременната повърхност започват в дълбочина три езичести материкови прослойки, с наклон от центъра на вкопаването към стените. Открива се малко количество керамика от КБЕ, изработена на ръка и силно фрагментирана, както и малко на брой кости от едри животни.

Наличието на голямо количество фрагментирана керамика, концентрирана в запълнителя на съвременни изкуствени и природни негативни форми с денивелация от югоизток на северозапад, ни кара да предположим, че територията на изток от проучваната площ, която се е намирала на по-голяма надморска височина, е била обитавана през КБЕ. Вследствие на ерозията, част от материалите са се свлекли по склона и са запълнили съществуващите неравности. Разположението на яма 1 обозначава периферията на обитаваната площ. Повече по този въпрос е трудно да се каже, тъй като теренът е унищожен от дейността на Рудник 3.

№8. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ НАЧАЛОТО НА РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. БРЕСТО, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Щокхамер, Кирил Велковски, Иван Гацов, Петър Зидаров, Елена Маринова-Волф, Петранка Неделчева, Димитър Стоев

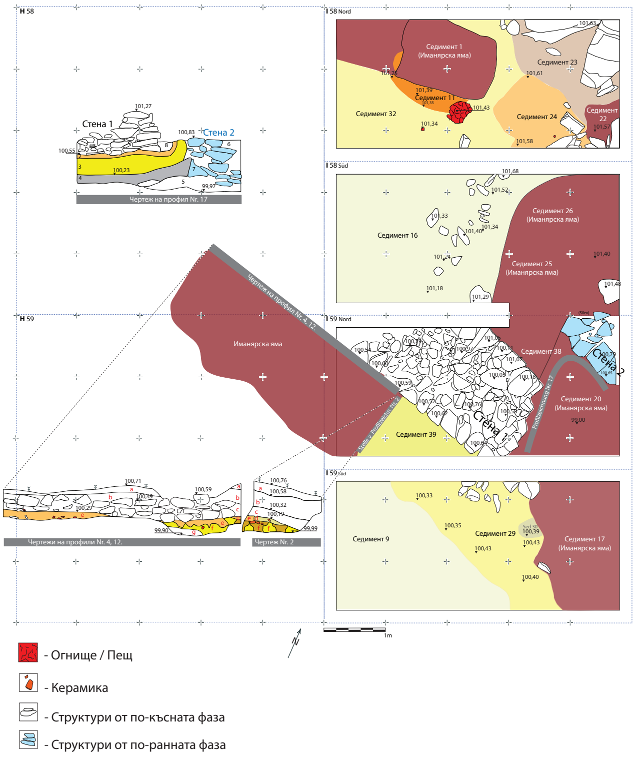
H 58
I 58 Nord
I 58 Süd
H 59
I 59 Nord
I 59 Süd
Стена 1
Стена 2
Чертеж на профил Nr. 17
Чертеж на профил Nr. 4, 12
Чертежи на профили Nr. 4, 12
Чертеж Nr. 2
Иманярска яма
Седимент 1 (Иманярска яма)
Седимент 11
Седимент 23
Седимент 32
Седимент 24
Седимент 22
Седимент 16
Седимент 26 (Иманярска яма)
Седимент 25 (Иманярска яма)
Седимент 38
Седимент 20 (Иманярска яма)
Седимент 39
Седимент 9
Седимент 29
Седимент 17 (Иманярска яма)
Стена
Стена 2
1m
🟥 - Огнище / Пещ
- Керамика
- Структури от по-късната фаза
- Структури от по-ранната фаза

Обр. 1. Общ план с профили.

Обектът е регистриран през 2009 г. от Илия Кулов при археологически обходи (Кулов, Комитова 2009). При посещението ни през пролетта на 2012 г. установихме пресни иманярски изкопи, поради което взехме решение да проведем спасителни разкопки[1].

Работата продължи шест дни в периода от 21 до 27 август 2012 г. Преди началото на разкопките се проведоха геомагнитни и геоелектрически проучвания, които показаха, че културният пласт вероятно е с дебелина над един метър, както и наличието на структури на различни места на обекта. Започнахме да разкопаваме най-застрашените от ерозия части на обекта в близост до иманярските изкопи. Така, източно от иманярски изкоп в квадрат H59, в който се виждаше лице на зид, бяха отворени два квадрата с размери 5 x 5 м (I58, I59).

В кв. I58 бе разчистен иманярския изкоп. В стените му бе установен под на огнище от горяла глина. При последователно отнемане на чимовия пласт, хумуса и жълтеникав трамбован пласт, се слезе на дълбочина ок. 40 см в този квадрат. Не се установиха никакви следи от постройка, към която бихме могла да отнесем регистрираното огнище.

---

[1] Шест месеца след приключване на спасителните разкопки, при посещение на обекта през декември 2012 г. не бяха установени нови иманярски дупки. Вярваме, че това се дължи на разговорите на кмета на с. Баня, г-н Николай Драговчев и директора на училището, г-н Борислав Груев, с жителите на селото. Изказваме им своята благодарност за подкрепата и опазването на археологическия обект.

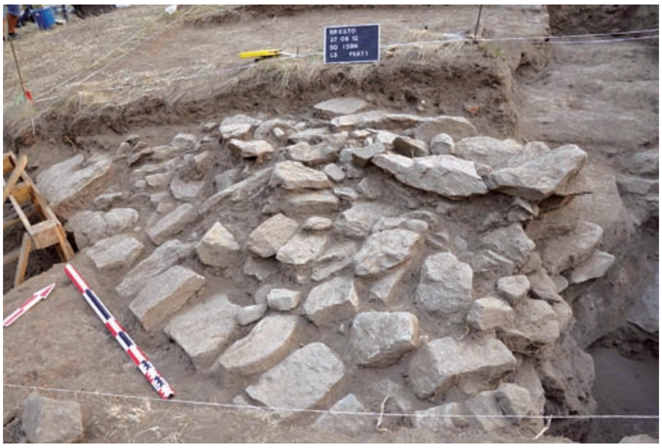

Обр. 2. Стена 1 с ширина 1,80 м в кв. I59.

В квадрат I59, непосредствено под чимовия пласт, се разкриха множество необработени, плътно наредени камъни, които принадлежат към установената в иманярския изкоп Стена 1 (обр. 1, обр. 2). Зидарията на стената е без спойка, с ширина 1,80 м. Не бе възможно да проследим трасето ѝ на северозапад, тъй като излизаше извън разкопаваната площ. Не бе изяснено и как продължава на югоизток, тъй като е нарушена от иманярски изкоп (Седимент 20 на обр. 1). При разчистването на изкопа стигнахме до дълбочина 1,40 м, без да достигнем дъното му, но не продължихме в дълбочина поради опасения от срутване на стените. Разчистването на иманярския изкоп позволи да се направят ценни наблюдения за стратиграфията на обекта. Стена 1 е запазена на височина 30–40 см или 3–4 реда сравнително плоски, необработени камъни без спойка (обр. 1, чертеж 17). Стената е фундирана върху тънък слой от твърда жълтеникава глина. Под нея следва слой дебел ок. 20 см, състоящ се от жълтеникав песъклив седимент. Съществува вероятност той да е насипан с цел нивелиране на терена. Под него има слой от пепел с дебелина ок. 10 см. Той се намира на дълбочината на основата на друга, по-ранна каменна стена (Стена 2), която бе разкрита в източната част на иманярския изкоп. Вероятно пепеливият слой представлява опожареното селище, свързано със Стена 2. Така установихме наличието на две архитектурни фази. Около иманярските изкопи беше открито голямо количество фрагменти от отухлени стенни мазилки. Някои от тях са украсени с релефен ромбовиден мотив.

Събраната от насипите на иманярските изкопи и от нивото на по-късната стена (Стена 1) керамика може да се отнесе към началото на ранната желязна епоха (обр. 3). Най-близкият обект с по-

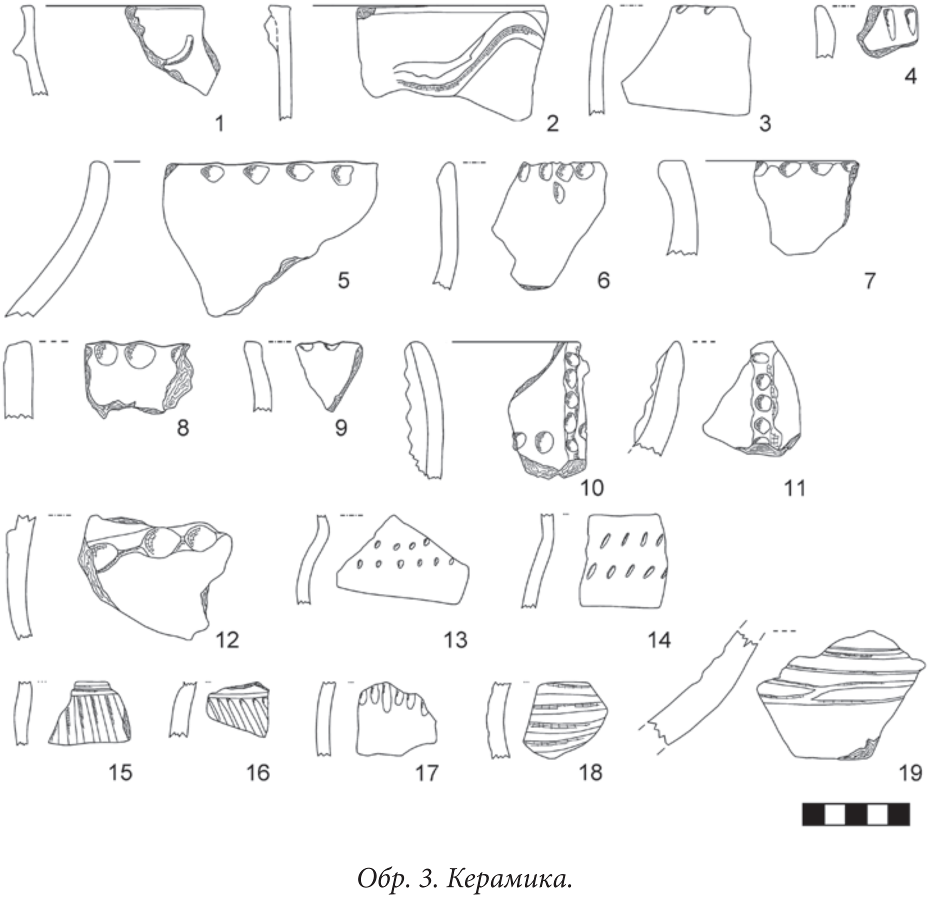

Обр. 3. Керамика.

добна керамика е Бабяк (Гоцев, Божинова, *без година на издаване*). Само бъдещи проучвани могат да покажат дали Стена 1 принадлежи към укрепителна система или терасираща конструкция, както изглежда от значителната ѝ широчина.

Литература

Гоцев, Божинова, *без година на издаване*: А. Гоцев, Е. Божинова. Керамиката от ранножелязната епоха от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.) Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда, 73–94.

Кулов, Комитова 2009: И. Кулов, Цв. Комитова. Теренно археологическо обходжане в землището на селата Елешница, Баня, Горно и Долно Градище в община Разлог. – АОР през 2008 г., София, 2009, 790–792.

№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. ГОРНИТЕ УШИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КРЕСНА

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Филип Щокхамер, Иван Гацов,
Елена Маринова-Волф, Петранка Неделчева, Стоян Иванов

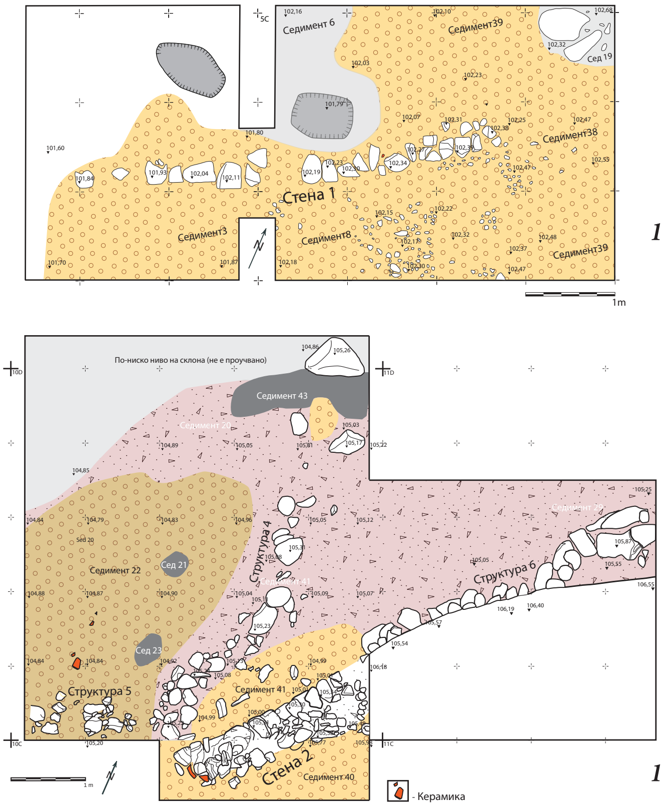
5C
Седимент 6
Седимент39
Сед 19
Седимент38
Стена 1
Седимент3
Седимент8
Седимент39
1m
1.1
По-ниско ниво на склона (не е проучвано)
10D
11D
Седимент 43
Седимент 22
Сед 20
Сед 21
Сед 23
Структура 4
Структура 6
Структура 5
Седимент 41
Стена 2
Седимент40
10C
11C
1 m
- Керамика
1.2

Обр. 1. Планове на Стена 1 в квадрати 5C и 6C и Стена 2 в квадрати 10C, 10D и 11D.

Археологическият обект бе открит по време на археологически обходи през април 2012 г. в рамките на експедиция „Струма", ръководена Илия Кулов (за подробности вж. отчета на Кулов и др. в този том)[1]. Обектът се намира на сегашното било на част от дълъг рид, разположен непосредствено на юг от гр. Кресна. По-голямата част от рида е напълно разрушена от интензивните ерозионни процеси. При регистрирането на обекта по време на обходите бяха установени няколко пресни и насипи от по-ранни иманярски изкопи. Това доведе до решението да се проведат кратки спасителни разкопки, преди обектът да бъде напълно разрушен от човешката дейност и природни процеси.

Проучванията се проведоха в периода от 6 до 16 август 2012 г. Бяха отворени два сондажа в рамките на план-квадратна мрежа с квадрати 5 х 5 м, ориентирана по посоките на света. В квадрати 4C, 5C и 6C, почти непосредствено под съвременната повърхност, бе установена редица от малки и средно големи необработени и не много нагъсто разположени камъни с дължина 4,60 м, която обозначихме като Стена 1 (обр. 1 *1*). Не успяхме да установим дали редицата от камъни е укрепвала основата на стена на лека постройка (например кошара) или е останала от лицето на двулицев зид, чието второ лице е напълно разрушено. Лошото състояние на стената се дължи на факта, че в тази част на рида почти не е запазен хумусен пласт. Камъните на Стена 1 лежат върху материка, който в западните части на разкопаната площ се вижда на повърхността. Не можахме да установим, дали нивото около камъните, образувано от най-горната част на материка, представлява древното ходово ниво. Силната ерозия не позволи да се определи и дебелината на културния пласт в тази част на обекта. Част от седимента в кв. 5С е засипан през 1984 г. с пръст, изкопана при поставянето на стълб за високо напрежение, който попада в квадрат 6С. В района на Стена 1 бяха открити мал-

---

[1] Обходите и разкопките са извършени в изпълнение на научно-изследователски проект ARCITEC, договор ДО 02–68, финансиран от Фонд „Научни изследвания".

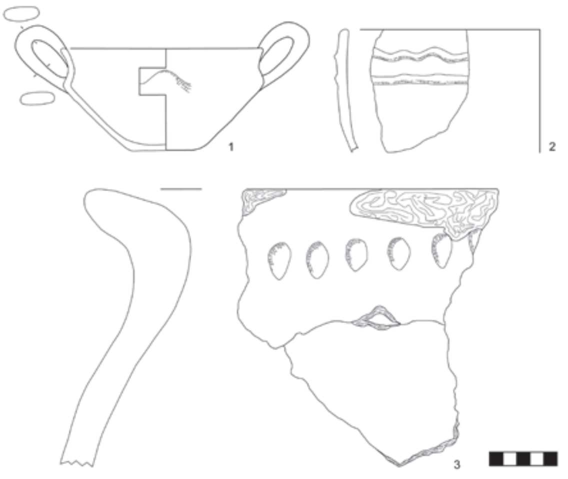

Обр. 2. Керамика от повърхността.

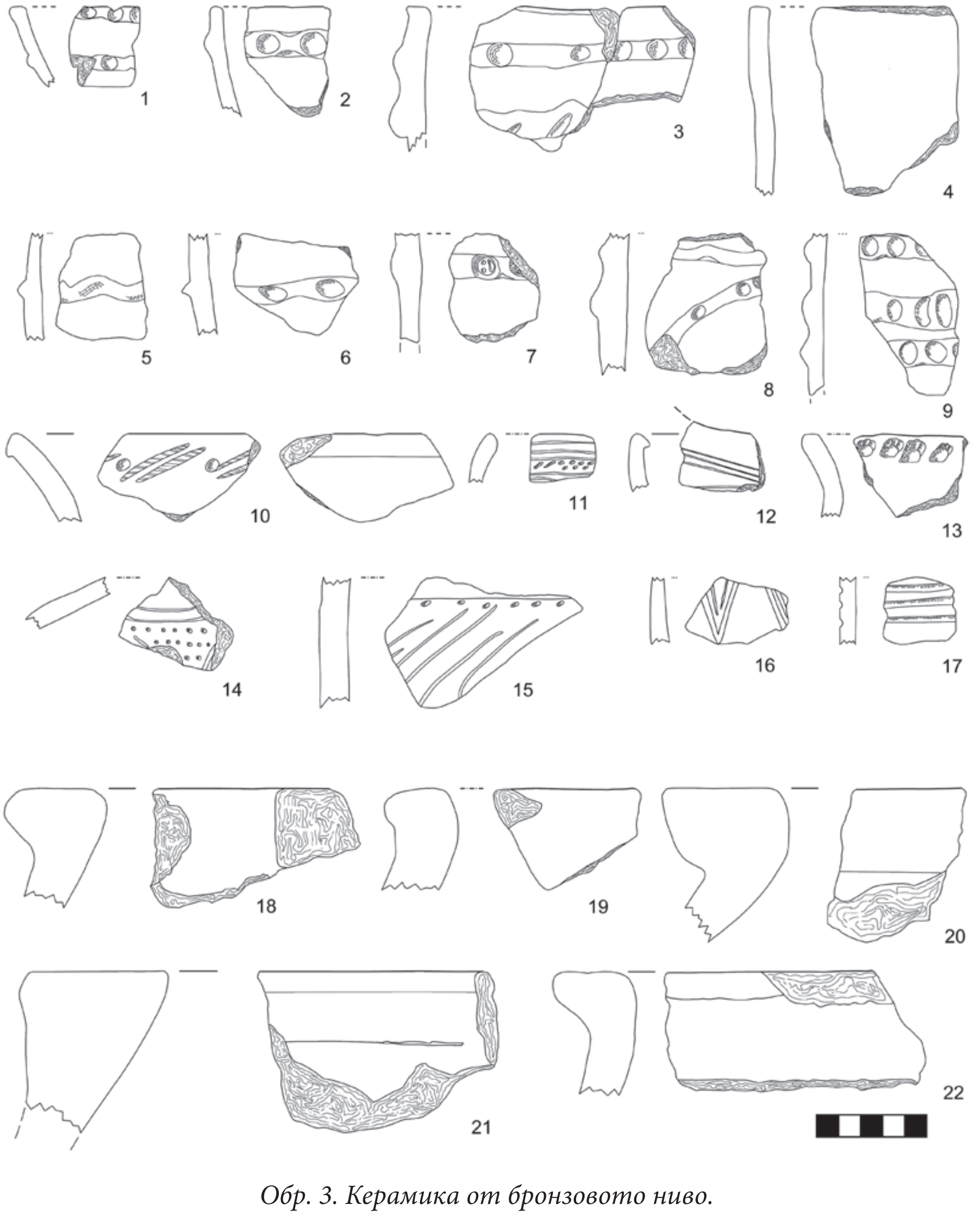

Обр. 3. Керамика от бронзовото ниво.

ко керамични фрагменти, които най-общо могат да се датират в края на КБЕ и началото на РЖЕ.

Мястото, където бе отворен вторият сондаж, е силно пострадало от пресни и по-ранни иманярски изкопи, в чиито насипи се откри голямо количество фрагменти от фина и кухненска керамика, както и от съдове за съхранение, отнасящи се към КБЕ. В южната част на квадрат 10D и в почти изцяло разрушения от ерозията квадрат 11C се очерта зид от необработени камъни с обща разкрита дължина 3,60 м (обр. 1 *2*). В квадрати 10C и 10D са запазени два реда камъни с обща височина ок. 0,40-0,50 м. Ширината му там е ок. 0,35–0,40 м. Обозначихме структурата като Стена 2, но не стана ясно дали се касае за двулицев зид или за укрепване на терасиране. Камъните, които изглежда, че са част от този зид в квадрат 11D, не са разположени нагъсто и не лежат на едно ниво. Те не бяха цялостно проучени, тъй като попадат в стената на профила на иманярски изкоп.

Бяха събрани 2448 керамични фрагмента, които могат да бъдат отнесени към края на II хил. пр. Хр., както и 3 керамични фрагмента от римския период. Прави впечатление, че фрагментите от КБЕ произхождат както от фина, така и от кухненска керамика и съдове за съхранение. Най-често се срещат фрагменти от съдове, украсени с релефна лента и прищипвания, следвани от такива с врязана и набодена украса (обр. 2, обр. 3). Въз основа на паралели с Каменска чука (Stefanovich, Bankoff 1998), Копривлен (Александров 2002) и Кастанас 13 и 12 (Hochstetter 1984) керамиката може най-общо да се отнесе към края на КБЕ. Не е ясно доколко Стена 1 в квадрати 4C, 5C и 6C и Стена 2 в квадрати 10D и 11D са синхронни. Дребните находки се състоят от два цели и един фрагментиран керамичен диск и една кремъчна пластина.

В заключение може да се каже, че състоянието на разкритите структури не позволява да се определи плана, вида и функцията на постройките, към които принадлежат Стена 1 и Стена 2. В сравнение с постройката от Каменска чука, която е разположена на сходен, доминиращ над долината на р. Струма хълм в Благоевградското поле, архитектурните останки от Кресна изглеждат много по-леки и немонументални. Не е изключено Стена 1 да е част от укрепване на основата на лека постройка от типа на кошара, а Стена 2 да представлява терасиране на терена в началото на стръмния северен склон, спускащ се към долината на р. Влахинска. Разликата в качеството на керамиката, което е високо и качество на архитектурните останки, което не е добро, показва, че може би сме разкопали периферията на селище, което е напълно унищожено вследствие на ерозията на рида Горните уши. Ако приемем, че двете стени са синхронни, то разкопките в Кресна показват наличието на нов тип селище в Санданско-Петричкото поле, който може да бъде определен като хибриден между единичните постройки, разположени на естествено укрепени места тип „Каменска чука“ и селища с повече постройки, разположени на речни тераси тип „Копривлен“.

Литература

Александров 2002: Ст. Александров. Селище от късната бронзова епоха при с. Копривлен. – В: А. Божкова, П. Делев (ред.). Копривлен, том 1. София, 2002, 63–89.

Hochstetter 1984: A. Hochstetter. Kastanas. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedonies 1975–1979. Die handgemachte Keramik. Schichten 19 bis 1. Kastanas, Band 3, a, b. Verlag Volker Spiess. Berlin 1984.

Stefanovich, Bankoff 1998: M. Stefanovich, H. A. Bankoff. Kamenska Cuka 1993–1995. Preliminary report. – In: M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann (eds.). In the Steps of J. H. Gaul, Vol. I, Sofia 1998, 255–338.

№10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 1 ПО АМ „ХЕМУС“ (КМ 342+200 – КМ 343+050) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАНАЙОТ ВОЛОВ, ОБЩИНА ШУМЕН

Алексей Гоцев, Виктория Петрова, Йордан Гатев

Археологическите проучвания на обект №1 по АМ „Хемус“ се проведоха през периодите 12.08-08.09.2012 г. и 14.10–27.11.2012 г. под ръководството на доц. д-р А. Гоцев НАИМ–БАН), научен ръководител и гл. ас. д-р В. Петрова НАИМ–БАН) и гл. ас. д-р Йордан Гатев НАИМ–БАН) (зам.-ръководители). Като членове на екипа в разкопките взеха участие Тодор Дяков (магистър, ВТУ), Галина Самичкова (магистър, ВТУ), Иван Суванджиев (докторант, ВТУ), Камелия Кирацова (магистър, НБУ), Кръстан Митов, Любомир Тодоров, Мирослав Анчев, Габриела Джурковска, Владимир Крумов, Станимир Господинов, Мартин Марков (студенти в НБУ, София), Ирина Василева, Зорница Замфирова, Теодора Рашевска (студентите от ЮЗУ, Благоевград).

Археологически обект №1, регистриран при теренни обхождания по трасето на АМ „Хемус“, се намира на 8 км северозападно от Шумен, на изток от пътя Шумен-Силистра, малко преди началото на с. Панайот Волов. Дължината на площта, върху която са регистрирани археологически материали, е 850 м, а ширината – ок. 40 м. В тази си част магистралата е ориентирана приблизително в посока И–З.

Релефът е предимно равнинен, като се очертават три плавно издигащи се възвишения, разделени от падини. Квадратите в изградената план-квадратна мрежа имат страна 5 м и са обозначени с номерата на километрите на магистралата, които се развиват от запад на изток, и с главни букви, които се развиват от север на юг.

В началото на проучванията са проведени геофизически изследвания от инж. Никола Тонков НАИМ–БАН) с цел локализиране на аномалии в терена, които впоследствие са проверени чрез археологическите проучвания.

Резултатите от спасителните разкопки разкриха останки от периодите на късната бронзова (XIII–XII в. пр. Хр.) и средновековната (VIII–X в., XV–XVII в.) епоха.

Късна бронзова епоха. Проучени са могилки, ровове, ями, както и деструкции от две постройки с различна форма и размери, разкрити между км 342+600 и км 342+900.

Каменна могилка и ями (км 342+600). Каменната могилка има разлата, овална форма с размери 9,20 х 6,50 м и максимална височина ок. 0,40 м. Насипът ѝ е с деб. ок. 0,10–0,15 м и лежи директно върху стерилната основа. Той е покрит от голям брой малки и средни по размер кремъчни конкреции. В могилката не са разкрити археологически структури. Северозападно, северно и североизточно от нея е разположен комплекс от 14 ями. Те са кръгли или овални и имат дълбочина 0,20–0,50 м. Върху част от ямите има струпвания от едри животински кости.

Каменна могилка и керамичен съд (км 342+750). Каменната могилка е ниска, с размери 2,40 х 1,70 м. Изградена е от сиво-кафяв пласт с дебелина до 15 см и е покрита с необработени кремъчни конкреции. Непосредствено на запад от нея е положен изправен голям керамичен съд (урна) с максимален диаметър над 50 см и вертикална дръжка.

Ров (км 342+720/км 342+725). Той е вкопан в стерилната основа и има приблизителна форма на полукръг, представящ западната, южната и част от югоизточната му дъга. Ширината му е 1,20 м, а дълбочината варира от 0,10 до 0,30 м. Има неравно дъно и полегати стени. Запълнен е със сиво-кафява, хомогенна пръст, примесена с бели конкреции, въгленчета, мазилки, кости, кремъчни артефакти и керамични фрагменти. В канала почти липсват археологически

Обр. 1. Обект №1, АМ „Хемус“, с. Панайот Волов. Яма 2. Къснобронзова епоха.

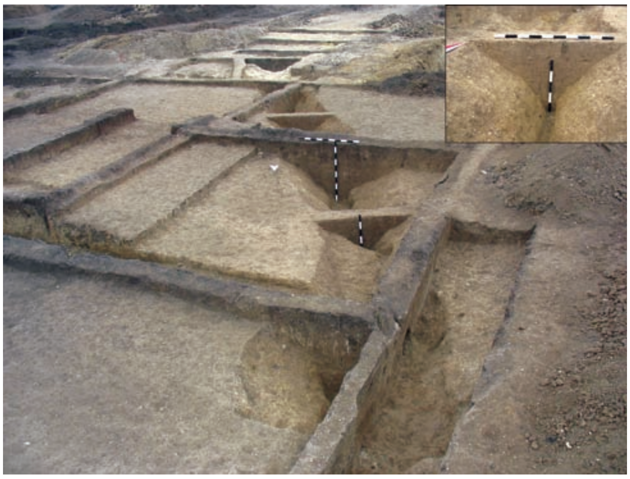

Обр. 2. Обект №1, АМ „Хемус", с. Панайот Волов. Ров при км 342+755. Къснобронзова епоха.

Обр. 3. Обект №1, АМ „Хемус", с. Панайот Волов. Полувкопано жилище Средновековна епоха (VIII-X в.).

материали; открити са отделни керамични фрагменти и животински кости.

В обособената вътрешна част на канала с ширина 30 м в посока И–З, както и в северна посока, са разположени ями, съдържащи счупени на място керамични съдове, животински кости и керамични фрагменти (обр. 1).

Ров (км 342+755). Той е вкопан в стерилната основа и е ориентиран в посока СЗ–ЮИ, с много малко отклонение на СЗ; има сечение на обърнат пресечен конус. Общата му дължина е 17,5 м. Макс. ширина в горната част (на ниво засичане) е 1,5 м, а ширината на дъното, което се разширява в южна посока, варира от 10 до 30 см. Дълбочината му намалява от север на юг. В двата края са оформени кръгли ями с диаметър около 1,60 м, с полегати и неравни стени, и дъно. На запад от рова е проучена разрушена и лошо запазена постройка с размери ок. 8 х 11 м; концентрацията от деструкции е с размери 5 х 4 м.

Постройка (км 342+770). На ок. 20 м в източна посока са разкрити останки от още една сграда, маркирани от лошо запазени опожарени деструкции. Разкрити са две отоплителни съоръжения с диаметри 0,60 и 1,40 м. Около тях са разпръснати едри и средноголеми керамични фрагменти, животински кости и отделни фрагменти от мазилки. Разкрита е редица от 4 дупки от колове с посока СЗ–ЮИ; дупките са с диамтър ок. 0,20 м.

Ями (км 342+770 – км 342+900). В най-източната част на обекта са проучени различни по форма и запълнител ями. В тях са разкрити опожарени деструкции, фрагменти от преносимо огнище или животински черепи.

Керамиката от КБЕ е предимно груба. Малка част от керамичните фрагменти е орнаментирана, като преобладава релефната и по-рядко – врязаната украса. Прави впечатление изобилието на кремъчни сечива, чието проучване ще хвърли светлина върху особеностите на кремъчната индустрия от финалните векове на бронзовата епоха в Североизточна България.

Средновековна епоха. Проучените структури се отнасят към два основни периода – VIII–X в. и XV–XVII в. Част от тях са концентрирани в най-западната част на обекта (км 342+270 – км 342+400), където са проучени 4 полувкопани жилища и 4 ями от VIII–X в. Жилищата имат неправилна овална или правоъгълна форма и са снабдени с едно или две отоплителни съоръжения. Едно от тях продължава в северна посока извън трасето на магистралата и е проучено частично. В запълнителя се откриват животински кости и желязна шлака, фрагменти от керамични съдове, работени на бавно грънчарско колело и украсени с врязани линии, а също и единични фрагменти с украса от излъскани ивици. Ямите имат цилиндрична, пресеченоконусовидна или кошеровидна форма. Диаметрите им варират от 1 до 1,65 м, а дълбочината достига до 1,50 м. В тях са намерени единични керамични фрагменти, животински кости, кремъчни артефакти и желязна игла.

Към средновековните структури в този участък трябва да се отнесат и две пещи, най-вероятно готварски, от периода XV–XVII в. Около тях са открити фрагменти от глазирана и сграфито керамика. Намерен е и бронзов пръстен.

В участъка от км 342+525 до км 342+780 са проучени още 4 полувкопани жилища от времето на Първото българско царство. Те имат размери приблизително 3 х 4 или 3 х 5 м, отстоят на разстояние 10-15 м едно от друго и са снабдени с едно или две отоплителни съоръжения. Керамиката е малко. Сред находките има 4 костени шила, 3 кръгли керамични жетона и желязно ножче.

В обект №1 по АМ „Хемус" не са документирани археологически ситуации датирани в I хил. пр.

Хр., но част от откритите материали могат със сигурност да се отнесат към този период. Такъв е силно изтрития амфорен печат и част от керамиката, която е изработена на грънчарско колело и се свързва с втората половина на желязната епоха (VI–I в. пр. Хр.).

№11. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №4 ПО АМ „ХЕМУС“ (КМ 345+380 – КМ 345+440). ЕТАП I

Явор Иванов, Галена Радославова, Чавдар Лалов, Борислава Гълъбова, Маргарита Попова, Димитър Костов, Цветана Попова, Радка Златева

Сондажните археологически проучвания (т. нар. Етап I) се извършиха в периода 09.08. – 09.09.2012 г. Научен консултант е проф. Д. Гергова НАИМ–БАН).

Обект №4 се намира в землището на с. Коньовец, община Шумен и е с дълж. 60 м (изток–запад) и шир. 20 м (север–юг).

Вследствие на извършените теренни наблюдения се набелязаха перспективни участъци, където бяха разположени сондажи с дълж. 3 м (север–юг) и шир. 2 м (изток–запад). Общият брой на сондажите е единайсет и те са разположени в западната част на обекта. В останалата му част и в посока север–юг се заложиха сондажи, отстоящи на 5 м един от друг, всеки с дълж. 20 м и шир. 1 м. Самите сондажи бяха разделени на две части – съответно Сондаж 5А и 5В и т. н. (обр. 1)

Структури от бронзовата епоха

Структура №1 представлява глинена замазка, най-вероятно част от под на жилище. Тя бе установена в Сондаж №2, на дълб. 0,10 м от заварения терен и е с размери 0,25 м х 0,20 м (обр. 1). Според откритите единични керамични фрагменти и част от ретуширана кремъчна пластина, Структура №1

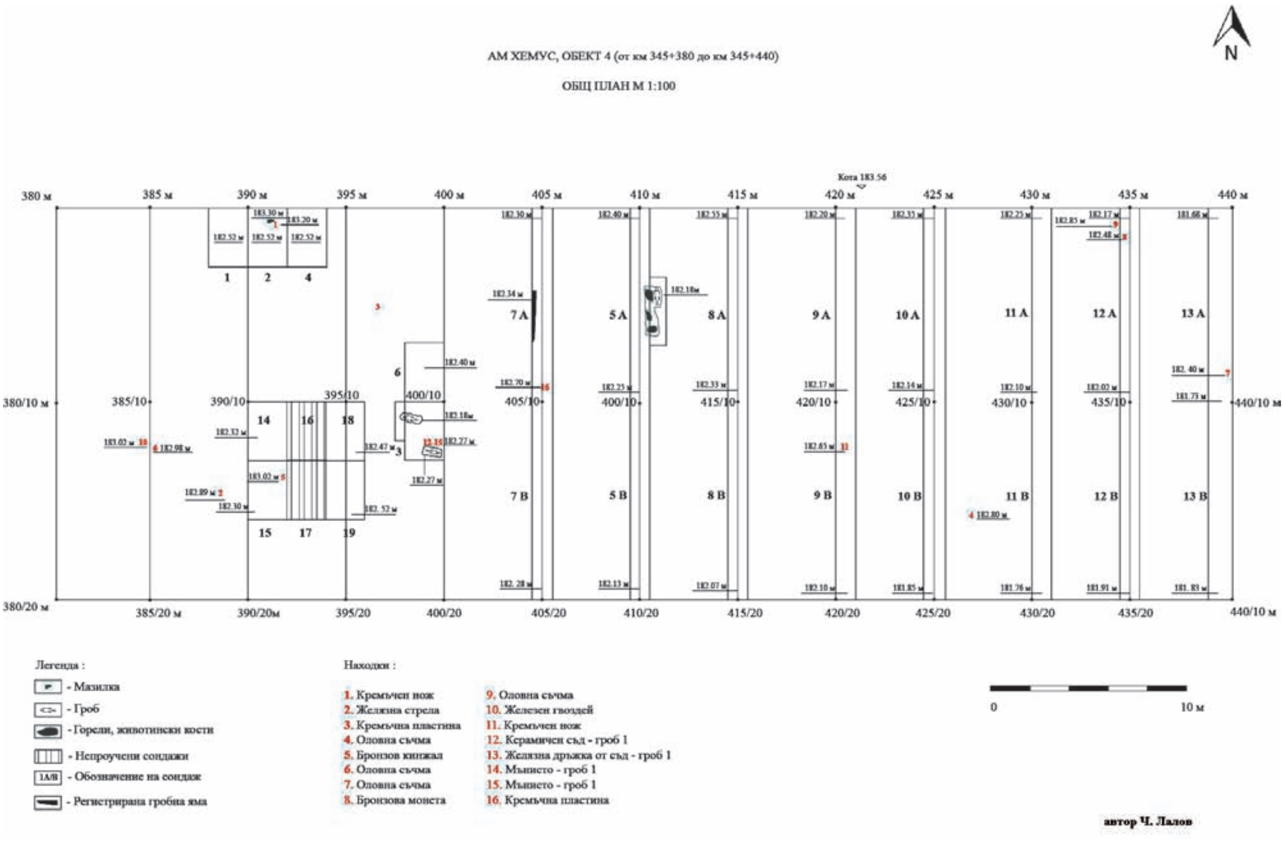
АМ ХЕМУС, ОБЕКТ 4 (от км 345+380 до км 345+440)
ОБЩ ПЛАН М 1:100
N
Кота 183.56
380 м
385 м
390 м
395 м
400 м
405 м
410 м
415 м
420 м
425 м
430 м
435 м
440 м
380/10 м
385/10
390/10
395/10
400/10
405/10
415/10
420/10
425/10
430/10
435/10
440/10 м
380/20 м
385/20 м
390/20м
395/20
400/20
405/20
410/20
415/20
420/20
425/20
430/20
435/20
440/10 м
1
2
4
6
14
16
18
15
17
19
7 А
5 А
8 А
9 А
10 А
11 А
12 А
13 А
7 В
5 В
8 В
9 В
10 В
11 В
12 В
13 В
Легенда :
- Мазилка
- Гроб
- Горели, животински кости
- Непроучени сондажи
1А/В - Обозначение на сондаж
- Регистрирана гробна яма
Находки :
1. Кремъчен нож
2. Желязна стрела
3. Кремъчна пластина
4. Оловна съчма
5. Бронзов кинжал
6. Оловна съчма
7. Оловна съчма
8. Бронзова монета
9. Оловна съчма
10. Железен гвоздей
11. Кремъчен нож
12. Керамичен съд - гроб 1
13. Желязна дръжка от съд - гроб 1
14. Мънисто - гроб 1
15. Мънисто - гроб 1
16. Кремъчна пластина
0
10 м
автор Ч. Лалов

Обр. 1. Общ план на обект №4 (Етап I).

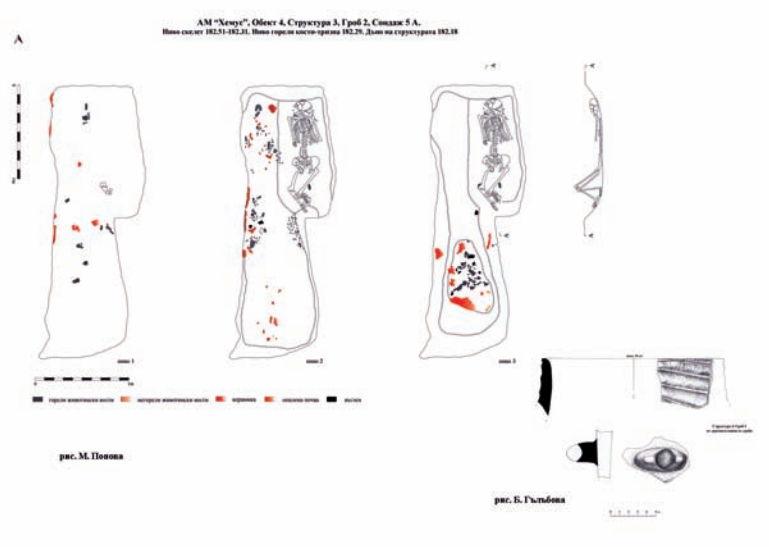
АМ "Хемус", Обект 4, Структура 3, Гроб 2, Сондаж 5 А.
Ниво скелет 182.51–182.31. Ниво горели кости-тризна 182.29. Дъно на структурата 182.18
A
рис. М. Попова
рис. Б. Гълъбова

Обр. 2. Структура 3, Гроб №2.

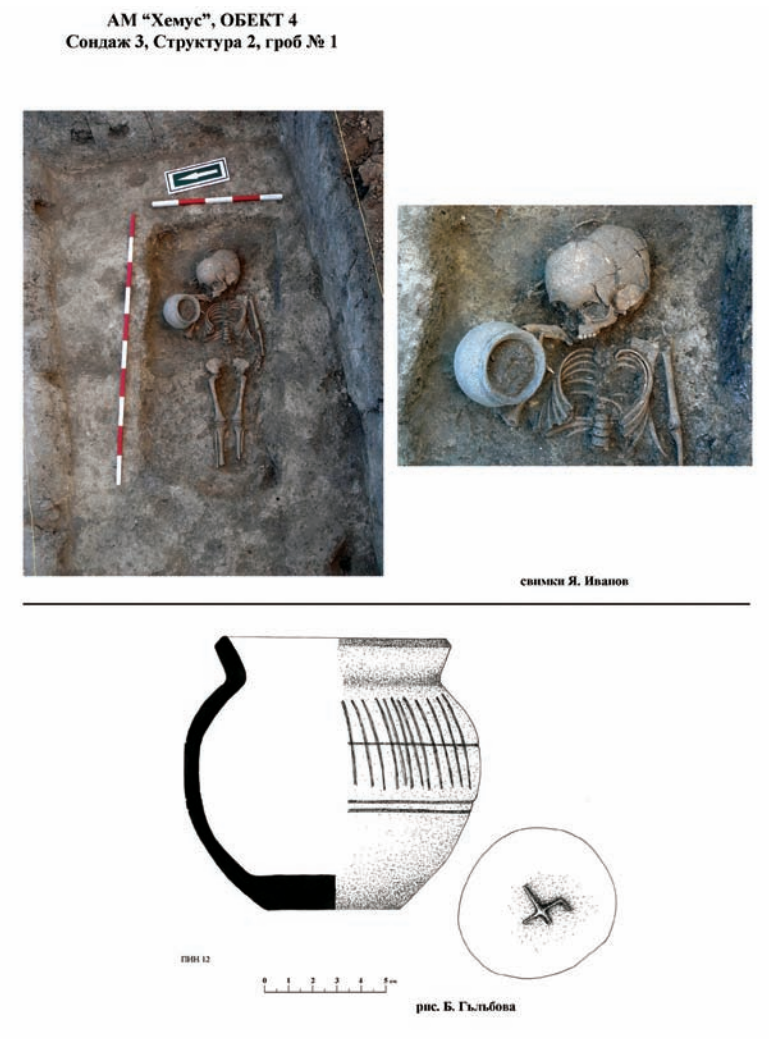
АМ "Хемус", ОБЕКТ 4
Сондаж 3, Структура 2, гроб № 1
снимки Я. Иванов
ПИН 12
0 1 2 3 4 5 cm
рис. Б. Гълъбова

Обр. 3. Структура 2, Гроб №1.

се датира в късната бронзова епоха.

Структура №3, гроб №2. На дълбочина 0,50 м в Сондаж №5А се откри двуделна яма. Вкопаната структура е с издължена правоъгълна форма със заоблени страни и следните размери: дълж. север–юг 3 м, шир. изток–запад в северната част – 0,90 м, в средата 0,68 (обр. 1). Запълнителят на ямата се състои от черна рохка пръст, като в северната ѝ част е извършено погребение чрез трупополагане. Гробната яма е с размери 1,40 х 0,50 м и макс. дълб. 0,20 м. Индивидът е бил положен по гръб, със свити в лактите горни крайници. Долните крайници са свити в остър ъгъл в колената (обр. 2). Погребаната жена е била на възраст 20-21 години. В южната и покрай западната страна (до скелета) е извършено ритуалното угощение (обр. 2). Тризната се състои от три нива горели животински кости, разположени на три „петна“ – в южната, средната (югозападно, до ходилата на погребаната) и в западната (до скелета) части на структурата, като между всяко ниво са регистрирани въглени и черна рохка пръст. Откритите животински останки принадлежат на говедо (най-вероятно е изгорено цяло животно) и единични кости от дребно преживно и птица. Горелите кости са примесени с голямо количество въглени, мазилки и опалена пръст. Във вътрешните стени на ямата с тризната, където са разположени горелите животински кости, са регистрирани горели бучки глина с оранжево-керемиден цвят. Резултатите от палеоботаничния анализ показват наличието на иглолистна дървесина (най-вероятно бор), дъб, слива/дрян и лоза.

В пръстта на тризната (южно от гроба) се откриха два фрагмента от керамични съдове, изработени на ръка – фрагмент от устие на дебелостенен съд с излъскана повърхност, покрита със светлокафява ангоба и украса от широки хоризонтални канелюри, както и един фрагмент от съд с езическа дръжка и украса от пластична лента с прищипвания (обр. 2). В областта на лявата раменна кост се откри люспа от бронзов предмет. Според теренните наблюдения върху погребалния обред и съпътстващия го ритуал, индивидът от гроб №2 е положен последен в двуделната яма.

Датировка

Откритите керамични фрагменти в Структура №3 са недостатъчни за нейната точна датировка. Въпреки това, откритата керамика показва сходства с керамиката от прехода от халколит към ранен бронз или раннобронзова епоха. Погребалният обряд също е сходен. Не бива да се изключва възможността гробът да принаделжи към ранносредновековния некропол (VIII-IX в.), открит през Етап I (2 гроба) и Етап II – 27 гроба (вж. другото резюме в този том). Резултатите от радиовъглеродните проби биха могли да уточнят датировката на гроб №2.

От обект №4 има и единични находки от късната бронзова епоха – ретуширани кремъчни пластини и средна част от бронзов кинжал (XIII–XII в. пр. Хр.) – които не могат да бъдат свързани с конкретна археологическа структура[1].

Откритият керамичен материал от КБЕ е изключително фрагментиран и не може да се свърже с конкретни археологически структури. Установени са фрагменти от устия на дебелостенни съдове, някои от които украсени с пластични ленти с прищипвания, фрагменти от вертикални и хоризонтални дръжки[2].

Структури от VIII-IX в.

Структура №2, гроб №1 се локализира в южната част на Сондаж №3, на дълб. 0,60 м от заварения терен (обр. 1). Вкопаната в материака гробна яма има неправилна елипсовидна форма с ориентация И–З и размери 1,05 x 0,55 м (обр. 3). Погребението е извършено чрез инхумация върху материка. Костните останки принадлежат на дете в първа детска възраст (3–3,5 години). Ориентацията на скелета е ЮИ–СЗ, с отклонение на юг (обр. 1, 3). На 0,10 м северозападно от черепа бе открит напълно запазен керамичен съд, изработен на бавно колело. Той има сферична форма и слабо издадено навън устие със заоблен устиен ръб. По повърхността му има украса от коси излъскани и хоризонтално врязани линии (обр. 3). По начина на изработка и морфологичните си белези съдът се отнася към един добре познат тип керамика, характерен за ранното българско средновековие. Най-близките паралели на съда от гроб №1 се откриват сред керамиката от некрополите при Нови Пазар, Топола, Балчик, Кюлевча и др. (Ангелова и др. 1997; Станчев, Иванов 1959). Югозападно от черепа на погребания индивид бяха открити 6 фрагмента от желязна дръжка, по всяка вероятност от дървен съд (ведро). По едно цветно стъклено мънисто бяха намерени между ребрата и в областта на шийните прешлени.

Структура №4, гроб №3 се откри в западната част на Сондаж №3, на дълб. 0,80 м от заварения терен. Вкопаната в стерилния пласт яма (0,80 x 0,32 м) има неправилна елипсовидна форма и е запълнена с черна рохка пръст. На дълбочина 0,85 м е открит човешки скелет. Погребението е извършено чрез инхумация, като тялото е положено по гръб върху материка в ямата с неправилна елипсовидна форма, ориентирана И–З с минимално отклонение на север. Като погребален дар е поставено яйце при десния горен крайник. Погребаният индивид е дете (ок. 1 година).

Яйца, откривани в детски гробове (и не само), са известни от некрополите при Балчик, Кюлевча, Бдинци, Топола и др. Следователно можем да приемем, че датировката на гроб №3 е като тази на гроб №1, т. е двата гроба са синхронни.

Ранносредновековните гробове №№1 и 3 принадлежат към един по-голям езически некропол от VIII–IX в., проучен през Етап II (общо 29 гроба) в обект №4.

Литература

Ангелова и др. 1997: С. Ангелова, Л. Дончева-Петкова, М. Даскалов. Двуобрядният ранносредновековен некропол край с. Топола, Каварненска община. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, т. 3. Шумен, 1997, 141–155.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII–IX в. София, 2008.

Станчев, Иванов 1958: Станчо Станчев, Стефан Иванов. Некрополът до Нови Пазар. София, 1958.

---

[1] Благодарим на гл. ас. д-р Л. Лещаков НАИМ–БАН) за оказаната помощ, относно датировката на предмета.

[2] Керамиката е определена от доц. Ст. Александров НАИМ–БАН), за което му благодарим.

№12. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КМ 266+420 ДО КМ 266+660, ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КЕРМЕН, ОБЩИНА СЛИВЕН

Татяна Кънчева-Русева, Любен Лещаков

Археологическият обект е регистриран при наблюдения на лот 3 от АМ „Тракия“. Обектът беше застрашен от строителните работи.

Във връзка с изпълнение на Договор между АПИ и Исторически музей Нова Загора в периода 21 май–23 юни 2012 г. се проведоха спасителни археологически разкопки.

Обектът е разположен на 3 км източно от административния център на гр. Кермен. Проучена е площ от около 800 кв. м.

Културният пласт се отнася към халколита и ранната желязна епоха. Проучиха се изцяло и частично деструкции от три постройки, регистрирани с участъци с висока концентрация от късове отухлена мазилка, жилищни съоръжения и инвентар.

В западната част на обекта се проучи постройка №1 въз основа на голямо количество мазилка, сечива и керамика *in situ*. Установена е почти квадратна форма и приблизителни размери 5 х 4,5 м. В рамките на разкритите деструкции не е установено отоплително съоръжение, което ни дава основание да смятаме, че се касае за постройка със стопанско предназначение. На място са разчистени четири глинени съда и фрагменти от хромелни камъни. Намерените материали датират постройката в ранния халколит. Халколитният пласт е силно нарушен от по-късни съоръжения от РЖЕ. Предполагаме, че халколитното селище се е развивало в западна и югозападна посока.

Другите две разкрити постройки са датирани в РЖЕ. Те са разположени в западната и южна част на обекта. Изцяло е проучено жилище №2 (обр. 1). Маркирано е с деструкции – висока концентрация на мазилка, керамика и жилищни съоръжения. Някои късове мазилка са горели, с отпечатъци от колове, пръти и слама; разкрита е част от паднала стена. Разчистени са две основи на пещи в северната и южната половина на жилището. Пещите са еднократно измазани, със сравнително тънки подложки от керамика и чакъл, замазките са силно нарушени. Жилището е с правоъгълна форма и размери 12 х 4,5 м, ориентирано СЗ–ЮИ с дългите страни. В северозападната му част бе разчистен

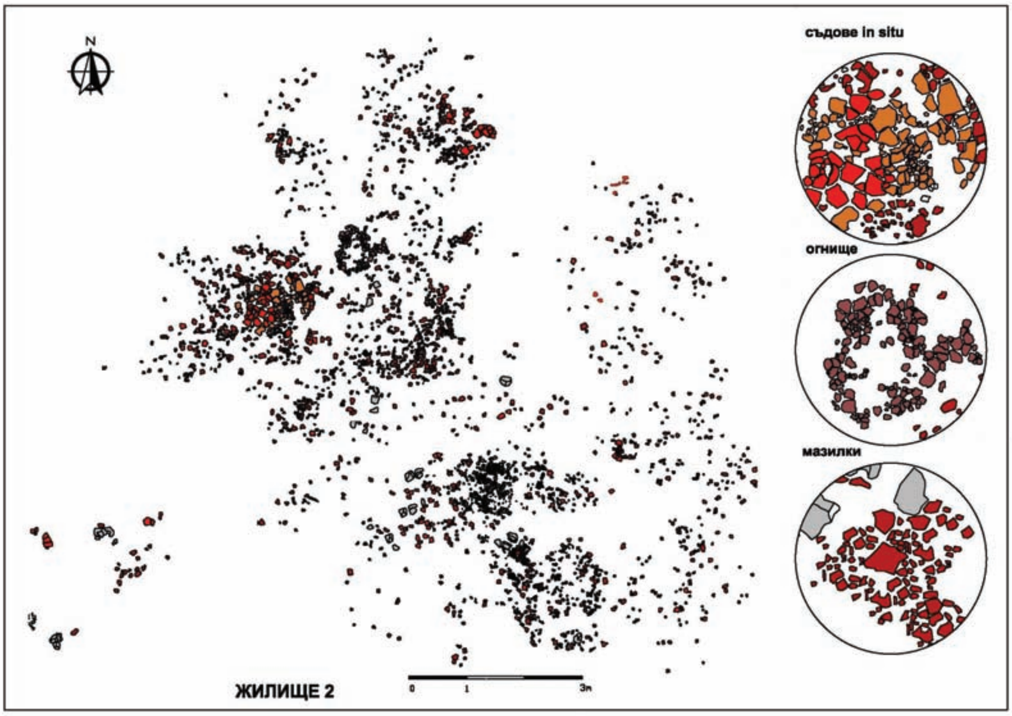

Обр. 1. Кермен, жилище №2.

Обр. 2. Кермен, площадка с фигурки.

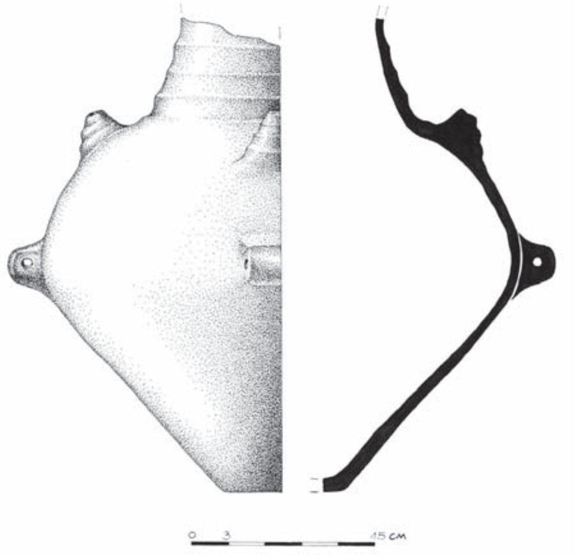

Обр. 3. Кермен, съд от РЖЕ.

in situ комплекс от дебелостенен съд (зърнохранилище), в който е поставен друг съд. Вероятно тук е било мястото за съхранение на зърното и приготвяне на храната. В непосредствена близост е разположена пещта. Установени са две нива, което се подкрепя и от намерените керамични материали.

Постройка №3 е частично проучена в стратиграфски сондаж в южната част на обекта. Регистрирана е също с участък мазилки с висока концентрация. Разкритото отоплително съоръжение тук е разположено в близост, но извън очертанията на постройката, което предполага нежилищния ѝ характер. Тук бе разчистена овална площадка с размери 0,30 x 0,20 м, изградена от два реда ломени камъни, върху която *in situ* се разчистиха две антропоморфни глинени фигурки, характерни за РЖЕ. Непосредствено до нея е разположен вкопан в пода урновиден съд. Най-вероятно това е култовото място в жилището, където са се извършвали съответни ритуали (обр. 2).

Върху цялата проучена площ са разчистени отделни струпвания мазилка, керамика и кости от животни, свързани с разрушени структури от РЖЕ. Непосредствено над халколитната постройка №1 се разчистиха на място фрагментиран съд от РЖЕ, хромелни камъни, мазилка и керамика от РЖЕ. Други участъци мазилка са разкрити южно от жилище №2. Може да се предполага наличие на успоредни редици жилища, което свидетелства за наличие на планировка в селището.

Керамиката от халколита е представена основно от паници, купи и дебелостенни съдове. Украсата е врязана и релефна.

Сред керамиката от РЖЕ преобладават следните категории: гърнета, чаши/кантароси и купи, срещат се амфоровидни съдове, кани, паници, зърнохранилища и похлупаци. Украсата се състои от релефни ленти, щампована, врязана, набодена, канелюри, букели (обр. 3). Паралели се откриват в Загорци, Богданово, Раднево и др.

Намерените находки от обекта включват сечива от огладен камък (тесла, чукалки, хромели – горни и долни), кремъчни пластини, керамични прешлени за вретено. Култовите предмети са представени от антропоморфни фигурки и уникален глинен модел на лабрис.

Сред костите от животни преобладават тези от домашни животни (говедо, кон, свиня, овца, коза и куче). Дивите са представени от тур, благороден елен, елен лопатар, дива свиня, лисица и др.

Въз основа на намерените материали селището се датира в ранния период на халколита и ранната желязна епоха (края на първия и началото на втория период). Единични материали се отнасят към прехода от късната бронзова към ранната желязна епоха.

Литература

Велков, Кънчева-Русева 2012: К. Велков, Т. Кънчева-Русева. Археологическо наблюдение по трасето на АМ „Тракия“, лот 2 и лот 3. – АОР през 2011 г., София, 2012, 554.

Кънчева-Русева, Колева 2011: Т. Кънчева-Русева, Д. Колева. Археологически проучвания на обект 18, АМ Тракия, лот 2, км 236+850-237+060, м. Юрта, с. Загорци, община Нова Загора. – АОР през 2010 г., София, 2011, 147–149.

Ников 1995: К. Ников. Украса на керамиката от местността Градището край с. Главан. – В: Марица Изток. Археологически проучвания. т. 3, 1995, 115.

Божкова, Петрова 2010: А. Божкова, А. Петрова. Спасително проучване на обект 25, лот 4 по трасето на АМ Тракия край с. Маленово, община Стралджа. – АОР през 2009 г., София, 2010, 156–157.

№13. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ИЛИНДЕН – КЛИСУРА

Петър Делев, Надежда Тодорова, Георги Кацаров

Проучванията през 2012 г. бяха проведени в периода 23 юли – 11 август[1] и бяха концентрирани в Сондажи 1 и 2 (Сектор Югоизток), където през 2011 г. беше частично разкрита структура от КБЕ и бе документиран пласт с опожарени деструкции от халколита (Делеви др. 2012, 150–153). Основна цел бе установяване на характера на халколитните структури, изясняване стратиграфията и прецизиране на датировката.

Беше завършено проучването на **структурата от КБЕ** в Сондаж 2. След изчерпването на пластовете южно от каменното подграждане бе установено, че:

1. Под струпването от КБЕ и трамбованото ниво, непосредствено върху заравнените халколитни деструкции, има допълнително подравняване от неголеми плочести камъни, по-дребни отломъци и глинеста пръст, наситена с късчета ерозирала скала (обр. 2B).
2. Основата на каменното подграждане се разкрива под ненарушен халколитен пласт, което се проследява в профилите (обр. 2B). В нея са включени големи необработени скални късове, а пространствата между тях и скалата са запълнени с по-малки отломъци. Аналогична е ситуацията и в Сондаж 1.
3. Горната част на подграждането се издига над нивото на запазения пласт от халколита и стратиграфски следва да се свърже със структурата от КБЕ, като в план очертава северната ѝ граница.

Структури от КЖЕ

В Сондаж 1 бяха проучени две ями от КЖЕ – ями 4 и 5. Аналогично на ями 1–3 (2011 г.), те са вкопани в пласт от халколита и се разкриват като компактни струпвания от камъни (обр. 1).

Яма 4 – разположена в ЮИ част на Сондаж 1. Проучена е западната част на вкопаването. Диаметърът по оста С–Ю е 1,60 м, а дълбочината от нивото на вкопаване – 0,95 м. Запълнителят в горните нива е с тъмнокафяв цвят, компактна структура, наситен с фрагменти от дебелостенни съдове, ра-

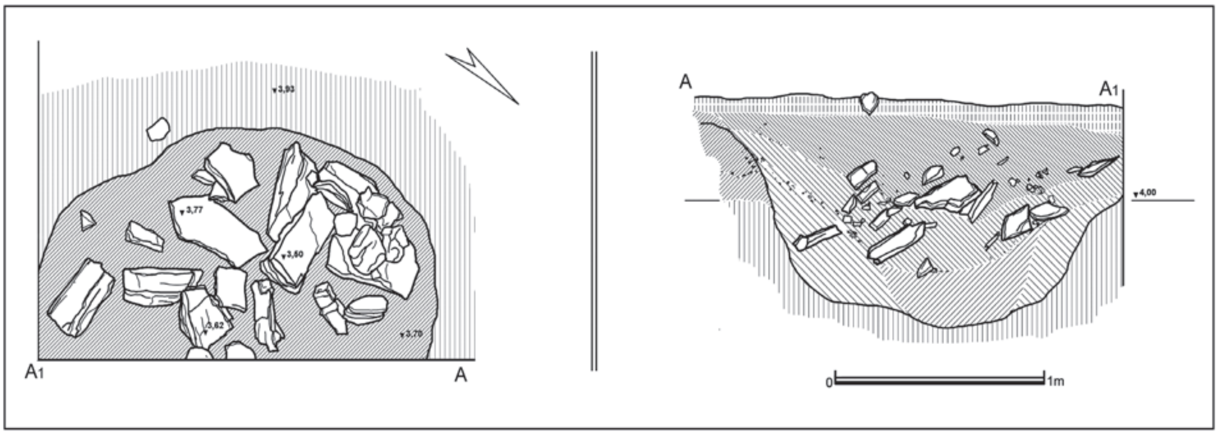

Обр. 1. Яма 4 от късната желязна епоха. План и профил.

---

[1] Проучванията са в рамките на редовната теренна практика на студенти от I-ви курс, специалност Археология, финансирана от СУ „Св. Кл. Охридски“. Ръководители са доц. д-р П. Делев и гл. ас. Н. Тодорова (СУ „Св. Кл. Охридски“), с участието на маг. Г. Кацаров. Анализът на палеоботаничните останки е извършен от доц. д-р Цв. Попова НАИМ–БАН). Кремъчните артефакти са обработени от д-р Р. Златева. Анализът на артефактите от кост и рог е направен от д-р С. Витезович (Археологически институт, Белград).

ботени на ръка. В дълбочина, в централната част на вкопаването, пръстта е по-рохка, сиво-кафява, с много по-малко материали.

Яма 5 – разположена в централната част на сондажа, до западния профил. На нивото на засичане бяха разкрити няколко плочести камъка. Ямата е с диаметър 0,60 м и дълб. 0,30 м (от нивото на засичане). В горните нива запълнителят е с тъмносиво-кафяв цвят, много сбит, а в дълбочина и в централната част – по-светъл сивкав и значително по-рохкав. Открити са дребни фрагменти от съдове на ръка (халколит и КЖЕ).

Пласт и структури от финала на халколита

През 2012 г. в двата сондажа бе проучена част от опожарена постройка от финала на халколита. От север границата ѝ е очертана от масивното каменно подграждане, а на югоизток и запад продължава извън проучената площ. Дебелината на пласта варира от 0,30 м в северната до 1 м в южната част на сондажите и следва наклона на терена. Структурата е засегната от по-късни дейности и от ерозионните процеси.

Деструкциите се разкриват на 0,20–0,80 м от повърхността. Те са по-компактни в централната част на сондажите, докато в останалите участъци представляват нехомогенен пласт с петна и безформени „буци“ опалена фина глина, прослойки овъглена орг. материя и по-масивни късове деструкции. Повечето имат гладки лицеви обмазки или негативи от дървени конструкции – разцепени греди/дъски?, камъни и рядко отпечатъци от колове и по-тънки пръти. Бяха разкрити и много камъни – повечето естествени, плочести отломъци с дълж. до 0,90 м. Най-често те лежат под наклон, по посока на денивелацията на терена и изглеждат свлечени по склона заедно с пласта деструкции.

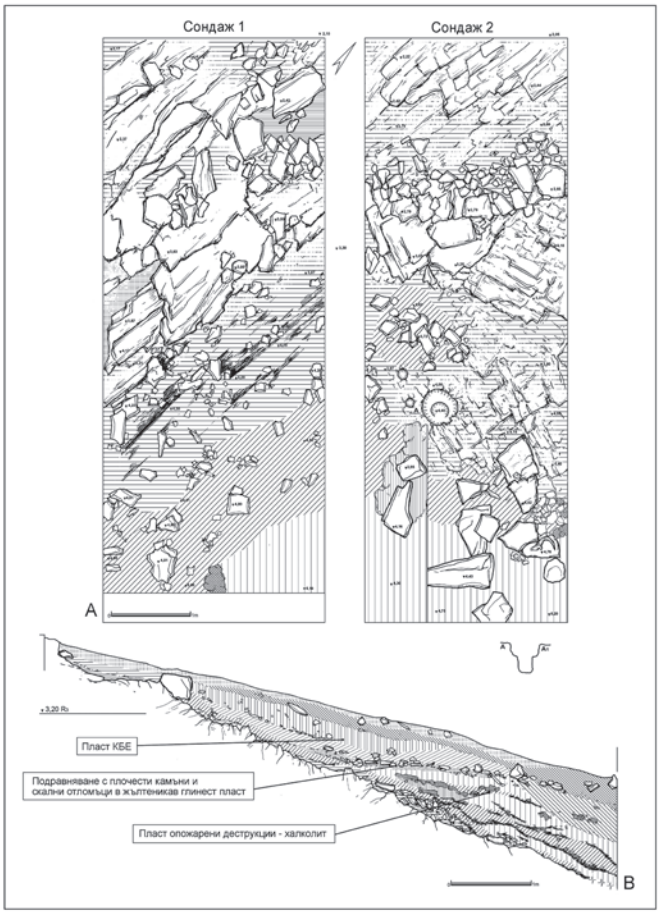
Сондаж 1
Сондаж 2
A
B
A
A1
± 3,20 Rb
Пласт КБЕ
Подравняване с плочести камъни и скални отломъци в жълтеникав глинест пласт
Пласт опожарени деструкции - халколит

Обр. 2. А. Сондажи 1 и 2. План на ситуацията под пласта опожарени деструкции; В. Сондаж 2 – профил Изток.

Под деструкциите следва пласт фина, светлосива пръст (деб. до 0,30 м), наситен с керамика и животински кости, фрагментирани на място съдове и петна овъглена орг. материя. Под този пласт, върху материковата скала, се разкрива рохкав, светлобежов седимент (деб. до 0,15 м), обилно примесен с отломъци от ерозирала скала, както и с петна овъглена орг. материя и въглени. В сондаж 1 те се проследяват в план като две успоредни ивици с ширина до 0,20 м, които следват посоката на материковата скала и вероятно представляват останки от дървена конструкция[1]. С халколитната постройка би трябвало да се свържат и разкритите на ок. 2 м южно от „подграждането“ вкопаване с правилна кръгла форма (дълб. 0,50 м) и две дупки от колове непосредствено до него (обр. 2А–В).

Находките са цели и фрагментирани тежести за стан, прешлени за вретено, керамични гладилки/стъргалки, каменни чукалки, сечива от кремък, както и голям брой изделия и полуфабрикати от кост и рог (копачки, длета, шпатули и пробивачи-шила). Кремъчните артефакти са 25, сред които преобладават типологическите форми. Предпочитани са висококачествени суровини, нетипични за района.

Постройката е била съобразена с даденостите на терена. Дебелият пласт деструкции, разкритите в него големи камъни, както и стабилното подграждане от север, предполагат солидна конструкция. Възможно е пространството да е било организирано на две нива, предвид наклона на терена и

---

[1] Археоботаничният анализ на пробите от овъглените останки показва наличие на дървесина изключително от бор. В останалите проби от сондажи 1 и 2 преобладават останките от дъб. От общо 20 проби от халколитния пласт само в една са установени останки от култивирани растения (еднозърнеста пшеница). В пробите от структурата от КБЕ има останки от еднозърнеста пшеница и грах.

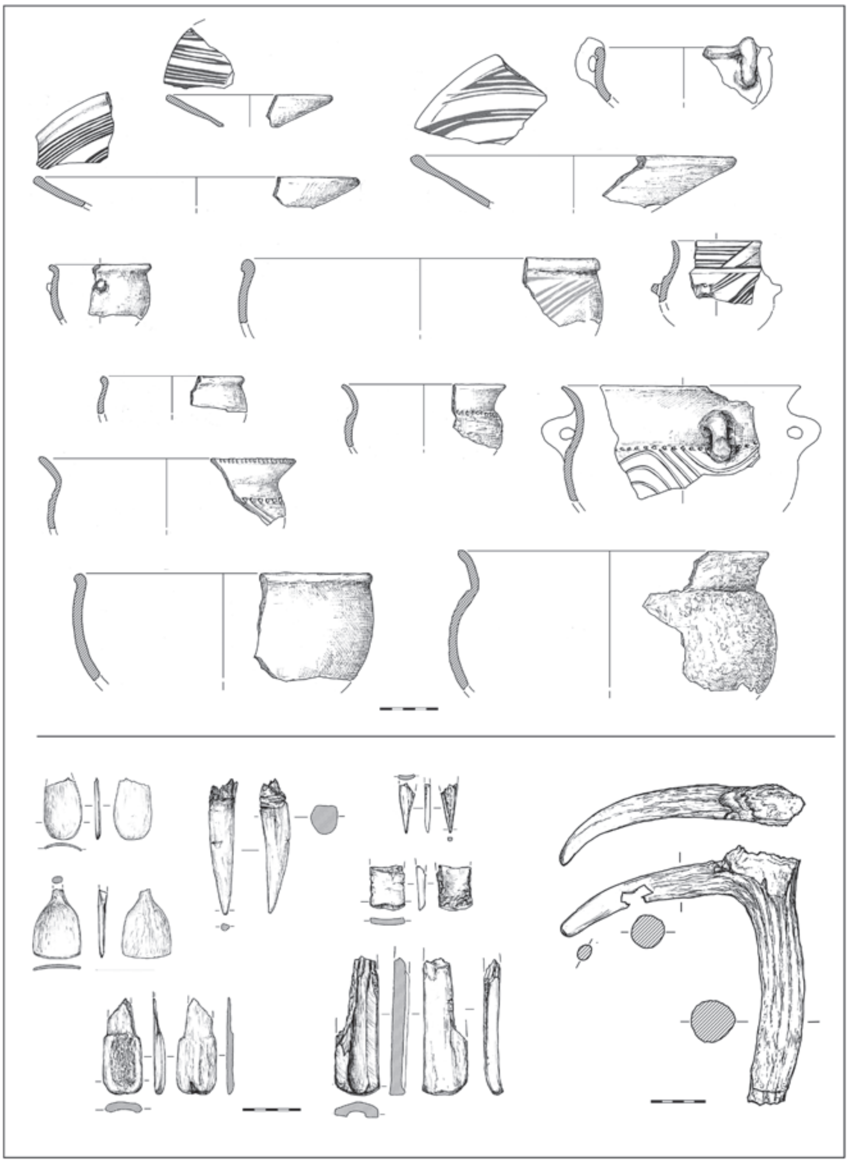

Обр. 3. Керамика и находки от финала на халколита.

стъпаловидното оформяне на скалната основа. Подобни ситуации са документирани и при други халколитни обекти, а разнообразието на строителни техники и конструктивни решения се очертава като обичайно за планинските селища.

В кв. G1 в сектор Югозапад бе заложен сондаж с ширина 2 м, обхващащ иманярския изкоп и пространството източно от него. Под чима, в пласт светлокафява рохка пръст бяха разчистени отделни по-компактни струпвания от камъни с материали от КЖЕ и късната античност.

В кв. H4–I4 бе заложена траншея С–Ю, с ширина 1 м и дължина 7 м. В северната ѝ част, под чима, бе разкрита материкова скала, а непосредствено на юг от нея – редица от големи и средно големи плочести камъни. На дълб. – 0,40 м на няколко места бяха разкрити петна с по-масивни опожарени деструкции. Откритите материали се отнасят почти изцяло към халколита.

Преобладават съдовете със семпли форми и плавни, заоблени очертания. Съществен дял имат съдовете с S-овиден профил – дълбоки купи и отворени гърневидни форми с различни размери и пропорции. Украсената керамика има сравнително висок дял, като преобладава графитния орнамент (обр. 3). Най-точни съответствия материалите от Илинден намират в Созопол, Долно Дряново и Ребърково, което поставя халколитното обитаване в периода непосредствено след края на „класическите фази“ на културите КГК VI – Варна и КСБ.

Литература

Делев и др. 2012: П. Делев, Н. Тодорова, В. Данов. Илинден – Клисура. Разкопки 2011 г. – АОР през 2011 г. София, 2012, 150–152.

№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВР. ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Редовните археологически разкопки се проведоха за 9-ти сезон от 1 до 31 август 2012 г[1].

Почистена беше от растителността – храсти и дървета – цялата площ на сектора на Малка Драгойна и на Седловината в частта ѝ на възвишението. С тотална станция беше заложена нова план-квадратна мрежа, която да обхване целия връх и да се свърже със Седловината. Старата мрежа беше привързана към новата. Беше извършено и аеро-фото заснемане с хеликоптер на целият обект (на връх Голяма Драгойна, връх Малка Драгойна и на Седловината, с акцент върху последните две). Продължи графичното документиране в мащаб 1:100 м на видимите структури на повърхността на Малка Драгойна (нанесени на общ чертеж, заедно с вече заснетите през предходния сезон).

Археологическите разкопки бяха съсредоточени върху ограничена територия, в горната северозападна част на връх Малка Драгойна. Площта попадна в три квадрата – O13, P13 и Q13 от новата план-квадратна мрежа. Това е теренът, разположен непосредствено на север от високия скален „гребен“, който се развива от най-високата част на върха и разделя западния му склон на две половини (северозападна и югозападна). Тук скалите се спускат стъпаловидно надолу, следвайки посоката на гребена на запад. Тази част беше обозначени в теренната документация като структура „Стъпалата“. Бяха разчистени пет скални стъпала (номерирани отгоре-надолу с римски цифри – I, II, III, IV и V), удобни за изкачване с човешка крачка. Те са ограничени от юг от скалния гребен, а от север са отворени към склона. Денивелацията между най-високото стъпало (I) и най-ниското стъпало (V) е около 2,50 м. До вътрешната част на всяко стъпало, с изключение на I, беше проучен тънък пласт (с дебелина около 0,10 м) от черна, рохка пръст. Под този пласт и при четирите долни стъпала се разкриха малки струпвания (с размери 1/1,50 м х 0,50 м) от дребни камъни, както и фрагменти битова керамика. Материалът е смесен, отнася се към КБЕ и РЖЕ, като преобладава керамиката от КБЕ. Срещат се и единични фрагменти от КЖЕ и късна античност. При стъпало IV беше открито и голямо парче отухлена мазилка. В горната си част стъпалата (стъпало I) водят на юг към централната площадка, (проучена през 2010 г. като Гюмюш кая), а на изток по тясната стъпаловидно оформена скала (част от нея проучена през 2010 г. като Йели кая) – до най-високата част на Малка Драгойна.

Във връзка с научно-изследователския проект НЕМО (Нови експериментални методи за оценка на концентрацията на радиоактивни благородни газове в околната среда и археологически обекти), провеждан съвместно с учени от ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“ са направени изследвания за отчитане на концентрациите на радон (^{222}Rn) в почвата и скалите на двата върха (Малка и Голяма Драгойна).

№15. СПАСИТЕЛННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗЛАТОДОБИВЕН РУДНИК ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА АДА ТЕПЕ, ОБЩИНА КРУМОВГРАД

Христо Попов, Красимир Ников

Археологическите проучвания бяха извършени въз основа на договор между НАИМ–БАН и Болкан Минерал енд Майнинг ЕАД, като участие взеха 25 археолози и над 15 интердисциплинарни специалисти. През 2012 г. археологическите разкопки бяха проведени в четири основни сектора.

Централен сектор

Централният сектор обхваща върха и най-високите билни части на Ада тепе.

---

[1] В проучванията взеха участие В. Жекунова, Д. Костадинова, С. Иванова, М. Валентинова, М. Димитров, Ц. Апостолов, Н. Трифонов, С. Спасов, Б. Люцканова, С. Николов, доброволци и пет работника от с. Буково.

Един от основните резултати е разкриването на следи от открити рудни изработки на самия връх. Стратиграфски те се намират непосредствено под останките от обитаване от КБЕ и РЖЕ, както и под останките на светилището от елинстическата епоха. Били са изчерпвани повърхностните богати части на окварцените рудни тела. Отделни находки (керамични съдове, разтрошен кварц, малки въглени) бяха разкрити *in situ* в някои от древните рупи. Радиокарбонните дати показват, че краят на XV в. пр. Хр. може да бъде считан за *terminus post quem* за постепенното приключване на рудодобива на върха и преизползването на терена за изграждане на жилища и съоръжения от различни фази на възникналото на това място рударско селище.

Преобладаващата част от каменните разсипи в подножието на върха датират от основния период на селището – КБЕ и преходен период (XIV–XI в. пр. Хр.). Те принадлежат на различни по размери жилищни (?) и стопански структури (?) с нисък каменен цокъл и глинобитна надстройка. При някои структури ясно се разпознават правоъгълните очертания на основите, а други са овални/елипсовидни.

Към един от етапите от съществуване на селището през КБЕ могат да се отнесат и останките от защитна каменна стена. Тя е имала шир. 2.60 м и е ограждала площ над 2000 кв. м. Каменните конструкции от вътрешната ѝ страна показват сравнително гъсто застрояване и усвояване на оградeното пространство. Радиокарбонното датиране показва, че селището е съществувало до самия финал на КБЕ, който на Ада тепе се очертава към средата/втората половина на XI в. пр. Хр. Може да се предположи, че причина за края на миньорското селище е природен катаклизъм – земетресение.

Стратиграфските наблюдения за обитаването през РЖЕ показват съществени различия. Въпреки частичното припокриване на използваните площи, селището значително намалява площта си. Регистрираните структури, с малки изключения, се намират предимно извън трасето на защитната стена от КБЕ.

Открити са над 20 цели съда, което прави колекцията от Ада тепе една от най-богатите в България, както и каменни сечива (включително и специализирани рударски), фрагментирани калъпи за отливане на бронзови сечива и накити, кремъчна суровина, кремъчни сечива, полуфабрикати и др. През 2012 г. бяха открити и златно биконично мънисто, малък бронзов нож и малки бронзови длета, предполагаемо свързани с ювелирна дейност.

Високи северни и североизточни склонове на Ада тепе

Секторът обхваща част от полегатите североизточни склонове във високите части на хълма, на около 200 м от самия връх. През 2012 г. започна работа в някои от площите, които бяха останали извън обхвата на спасителното проучване. В сектор I–7 при зачистване на терена по цялата повърхност бяха открити камъни с големи размери, както и струпвания от тях, разположени в ивица с шир. 6 м и дълж. над 50 м, ориентирана по надлъжната си ос северозапад–югоизток. Каменният разсип принадлежи на две успоредни подпорни стени, над които по склона с единна планировка са били изградени постройки (жилищни, стопански), разположени в най-малко два успоредни пояса.

Секторът е бил обитаван единствено през КБЕ. Материалите (въпреки липсата на готови радиокарбонни дати) позволяват да се предположи, че структурите предшестват и частично са синхронни с тези на върха. Културният пласт в отделни зони достига до 0,80 м. В някои от проучените постройки бяха разкрити високи концентрации от находки (например 6 цели съда в жилище №5 в кв. 43).

Вероятно застрояването през КБЕ тук е станало еднократно, въз основа на единен план. Постройките са организирани в обща, правилна подредба. Моделът е по-различен от този на върха, където селището е възникнало след приключване на рудодобива. Тук, макар на места постройките да са в успоредни редици, застрояването говори по-скоро за постепенно развитие и по-голяма продължителност на процеса, а не за еднократно застрояване.

По северните склонове бяха проучени и следи от малък по обем рудодобив в сектори G–4 и H–6.

Източни склонове на Ада тепе

В този район бяха постигнати едни от най-важните резултати, свързани със същинския древен златодобив. На това място през КБЕ рудните залежи са експлоатирани по открит способ. Разкрит е целият фронт на забоя на открития рудник, с ориентация С–Ю и обща дължина ок. 140 м. В крайните си участъци е фланкиран от два изявени скални избива. Именно там са установени основните концентрации на структури и археологически материали, свързани с древния златодобив. Регистрирано е стъпаловидно изсичане на скалната повърхност с цел по-лесен достъп до рудните тела. Подобно оформяне на терена се наблюдава на различни нива на много места. В района на северния скален избив са разкрити 15 малки по обем рудни изработки. Следите от използването на огън при първичния рудодобив и преработка се откриват както по разтрошените и в голяма част изчерпани окварцени рудни тела, така и в разсипите от пръст наоколо (силно отухлена и с червеникаво-канелен цвят), в запълнителя на рудните изработки и в отвалите, разположени под местата на добив.

В резултат на големия по обем и продължителен като време златодобив са се образували значителни напластявания (отвали) от натрошена и изхвърлена скална маса, в които се откриват движими находки (части от груби керамични съдове, фрагментирани каменни сечива, кости, отделни въглени). През 2012 г. в сектори J–11, J–12, K–11 бе установено, че отвалите в тези участъци като дебелина не надхвърлят 2–3 м, противно на досегашните схващания. Най-големите напластявания се разполагат във високите части на източния склон, непосредствено под местата на рудодобив. Тук на места те надхвърлят 6–7 м дебелина, но тези участъци са по-скоро изключение.

В сектори K–13, L–13 в началото на кампания 2012 г. бяха проучени останки от каменни постройки, които се отнасят към периода на късното Възраждане – XVIII–XIX в. (кошари, навеси).

Югозападни склонове

Напълно бе разкрит секторът около единствената известна галерия, което позволи да бъде реконструиран хронологически и технологично древният рудодобив на това място. Южно от галерията бе проучен сондажно и отвал в сектори F–15, F–16.

Археометалургичен експеримент

През 2012 г. работата бе насочена към набогатяване на получения златен концентрат и металургия на топене на златото, с цел да бъде получен златен полуфабрикат.

Промиването бе проведено с помощта на дървени улеи върху овчи кожи. Този метод показа добри резултати в процеса на набогатяване на златния концентрат.

Бяха подготвени глинени поти и с помощта на малки, мобилни съоръжения за топене (реконструирани по исторически извори), при използване на дървени въглища, бяха стопени ок. 3 гр злато, с което реконструирането на технологичния процес на древния златодобив на Ада тепе може да се счита за завършено.

№16. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

Проучванията на скалния комплекс Глухите камъни през 2012 г. се проведоха в два сектора – Централен и Южна тераса[1]. В Централния сектор продължиха разкопките в източното разширение на сондаж 3, започнато през 2011 г. (Нехризов, Цветкова 2012) с цел да се проследи развитието в източна посока на установените структури. След изчерпването на напластяванията от средновековието се проучиха 19 механични пласта от РЖЕ. По стратиграфската схема на обекта те попадат в периоди ГК IV–ГК II.

Към ГК IV (РЖЕ2) се отнасят доразкритата източна периферия на огнището с две нива на замазка, известно от 2009 г. и продължаващите в източна посока две неправилни редици от средноголеми камъни. Документираните структури вероятно принадлежат на постройки, чиято планова схема все още не е установена в рамките на проучваната площ.

След демонтирането им се достигна до напластяванията от периода ГК III (РЖЕ1). В рамките на този пласт бе проследено нивото с останките от постройка с овъглени греди, лежащо върху компактно каменно струпване от едри и средноголеми камъни, проучени през 2009 г. в сондаж 3. В източна посока на това ниво бяха регистрирани отделни аморфни струпвания от мазилка, още едно малко огнище (контекст 69) с размери ок. 0,60 х 0,50 м и друго каменно струпване в дълбочина, концентрирано основно в СИ ъгъл. Вероятно тук става въпрос за основите на две синхронни постройки. Постройките продължават в северна посока извън проучената площ.

Към ГК II (преход КБЕ–РЖЕ) принадлежат документираните през 2010 г. в сондаж 3 масивни деструкции от отухлени мазилки на постройки, извиващи дъговидно и отворени на ЮИ. Бе проследено развитието им в източна посока в обособените през 2010 г. различни нива. Проучванията през

---

[1] В разкопките участваха Ангел Трендафиров, Ева Домарадска, Вероника Генчева и Димитър Дамяновски.

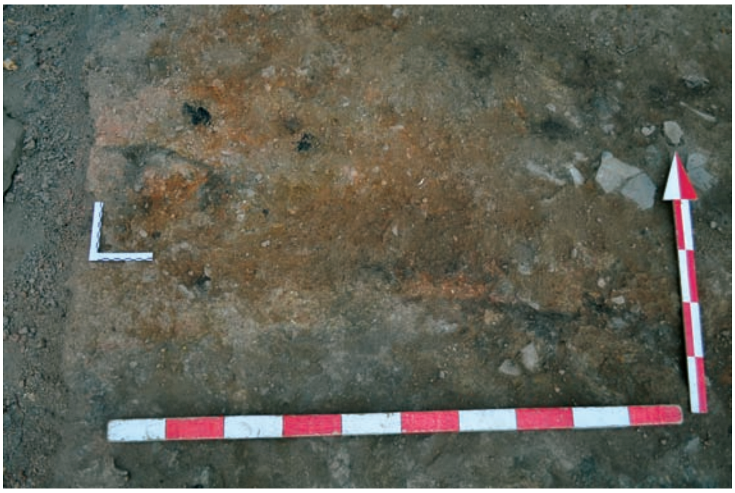

Обр. 1. Колово-плетена конструкция от постройка от период ГК II in situ.

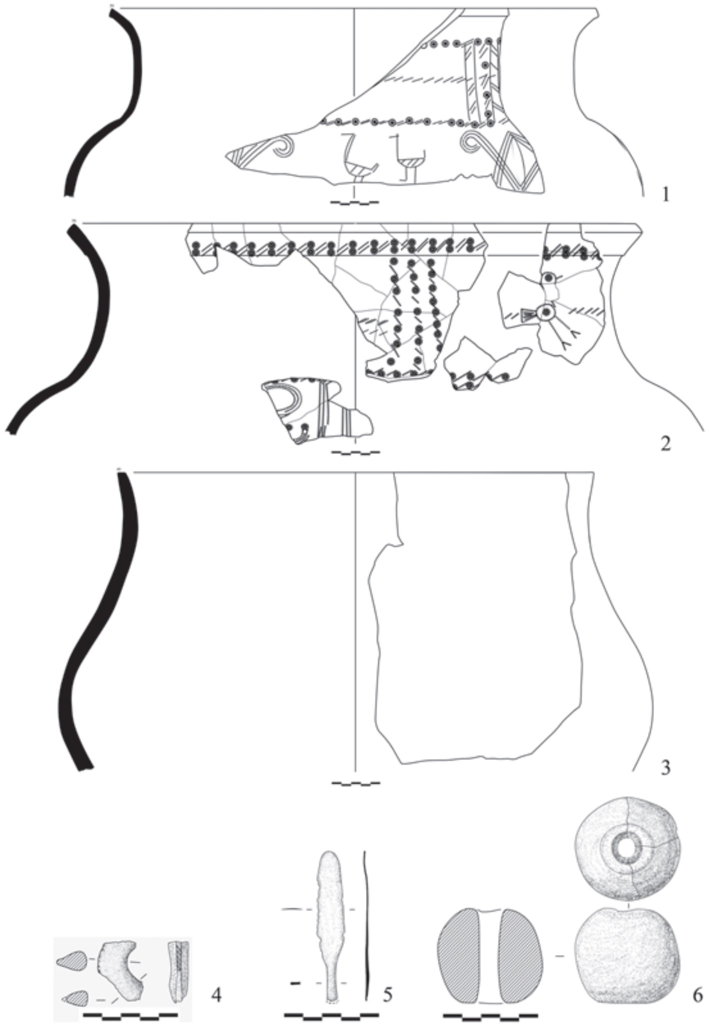

Обр. 2. Находки: 1-2. Амфоровидни съдове от период ГК IV; 4. Глинен печат за нанасяне щампована украса (ГК IV); 3. и 5. Амфоровиден съд и бронзов кинжал от постройка 4; 6. Каменна сфера с отвор (ГК IV).

2012 г. допринесоха за по-категоричното разграничаване на три последователно съществували постройки, развиващи се с леко планово отклонение СЗ–ЮИ на едно и също място. Постройките са били изградени от колово-плетена конструкция, следи от която бяха установени *in situ* (обр. 1). Те описват дъга около разкритото огнище (к. 55) с две нива на използване, чиято източна периферия бе допроучена този сезон. И двете нива на огнището са оформени по сходен начин с приблизително правилна кръгла форма с диаметри 1,20/1 м, като за подложка са използвани фрагменти от няколко дебелостенни съдове. И трите постройки са с полукръгъл план и са били унищожени от пожар, което е довело до отухлянето на мазилките в компактна маса.

При отнемането на мазилките северно от най-външната дъга бе установено, че те представляват деструкции от друга, четвърта постройка. За разлика от предишните, тя има приблизително правоъгълен план. Разкрит е участък в северния ѝ ъгъл. До СИ ѝ страна бяха установени запазени части от подовата замазка, където на по-горно ниво бе документирано керамично струпване и бронзов кинжал (обр. 2 *3, 5*).

С тази постройка вероятно трябва да се свърже проученото голямо огнище (к. 59) през 2010 г. В непосредствена близост до него в ЮИ част на сондажа бе документирано още едно огнище (к. 70) с правилна кръгла форма и диаметър ок. 1,30 м, силно денивелирано на ЮИ. Неговото проучване предстои.

Освен голямо количество керамични фрагменти, в пласта са открити цели или фрагменти от седловидни хромелни и овални речни камъни, използвани като чукалки. От него произхождат ограничен брой находки, основно прешлени за вретено, костени шила и шпатулки, ограничен брой кремъчни артефакти, както и една средиземноморска раковина. Проведените археозоологични и археоботанични изследвания потвърдиха установените през предходните сезони характеристики на комплекса[1].

Секторът, условно наречен „Южна тераса“, представлява изкуствено подравнен участък от южния склон. Там

---

[1] Остеологичният анализ е извършен от доц. д-р Л. Нинов НАИМ–БАН), а археоботаничните изследвания – от Ив. Славова (СУ „Св. Кл. Охридски“).

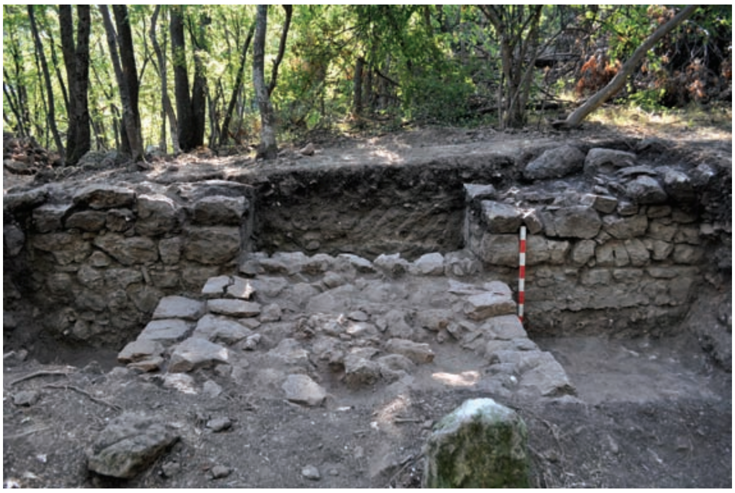

Обр. 3. Западен вход на разкритата сграда в сектор „Южна тераса“.

още през 2008 г. бяха заложени два сондажа, в които бяха открити материали от РЖЕ, включително фрагмент от бронзова фибула и печат за украса на керамични съдове с широка щампа (Нехризов 2009, 184). На терена се открива голямо количество камъни, върху част от които личат следи от обработка. Предположението, че те са част от деструкция на постройка, се потвърди при разкопките. Площадката беше обхваната от локална план-квадратна мрежа. В проучената площ от 25 кв. м в квадрати А1 и А11 се очерта западната стена на сграда, ориентирана в посока С–Ю с отклонение на запад. Стената е дебела от 0,95 до 1,05 м, лицата ѝ са изградени от грубо оформени каменни блокове, пространството между тях е запълнено с по-малки ломени камъни. За спойка е използван бял ронлив хоросан. Откри се нейния югозападен ъгъл, където е разположен един от входовете. Втори вход, широк 2 м, е установен в северната част на зида. Стената е разкрита до 1,50 м във височина, без да е завършено проучването ѝ. В северната ѝ част е установен напречен зид с ориентация И–З, разположен срещу входа. Той е запазен само в един ред камъни във височина, фундиран е по-плитко, но е значително по-широк – 2,5 м – и не е конструктивно свързан със западната стена (обр. 3).

Стратиграфските наблюдения показват, че сградата е загинала при пожар – установено беше ниво, наситено с въглени, пепел и отухлена глина. Открити бяха над 200 ковани железни пирона с различни размери, както и други железни елементи, свързани с функционирането на сградата. Намерени са 15 бронзови монети, сред които преобладават тези от периода V–VI в.[1]. Единствените, които представят по-ранния период от човешко присъствие на южната тераса, са две монети на Абдера от X период на монетосечене (311–280 г. пр. Хр. – *cf.* Chryssanthaki–Nagle 2007, cf. Pl. 32, No 271).

В механичните пластове до нивото на пожара концентрацията на керамични фрагменти е ниска, но са представени материали от различни епохи – РЖЕ, КЖЕ, късна античност и средновековие. В по-долните пластове концентрацията на керамични находки се увеличава, но те отново са смесени, като се забелязва преобладаване на античните материали. Културният пласт не е отнет до стерилно ниво и проучването тук ще продължи.

Начинът на градеж, използваните материали и конструктивните особености на сградата дават основания построяването и използването ѝ да бъде поставено в периода в края на XI – началото на XIII в. Най-вероятно тя е свързана с функционирането на църквата. Към тази дата насочват и повечето от находките от пластовете над горялото ниво.

След приключването на разкопките в двата сектора бяха взети мерки за аварийна консервация на разкритите структури.

Литература

Нехризов 2009: Г. Нехризов. Скален култов комплекс в м. Глухите камъни при с. Малко Градище, общ. Любимец. – АОР през 2008 г., София, 2009, 181–184.

Нехризов, Цветкова 2012: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Скален комплекс Глухите камъни. – АОР през 2011 г., София, 2012, 127–130.

Chryssanthaki-Nagle 2007: K. Chryssanthaki-Nagle. L’Histoire monétaire d’Abdère en Thrace (VIe s. avant J.-C.–IIe s. après J.-C.) (Meletemata 51). Athens, 2007.

---

[1] Монетите са определени от Св. Филипова (РИМ Кюстендил).

№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН КОМПЛЕКС В М. СКУМСАЛЕ, ГР. СТРЕЛЧА

Алексей Гоцев, Николета Петкова

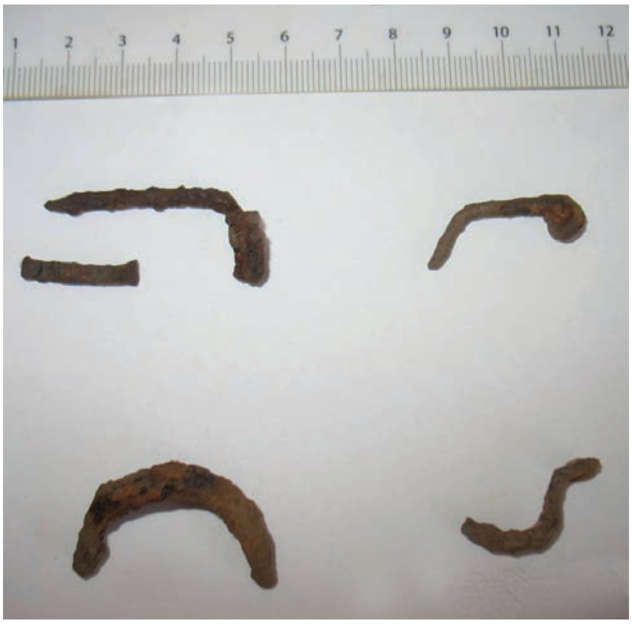

Обр. 1. Железни фибули от проучванията в м. Скумсале, гр. Стрелча.

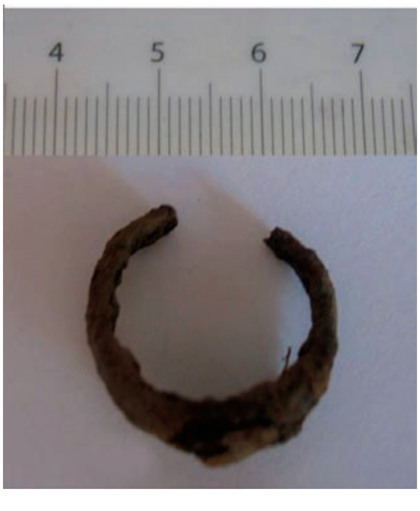

Обр. 2. Железен пръстен с плочка.

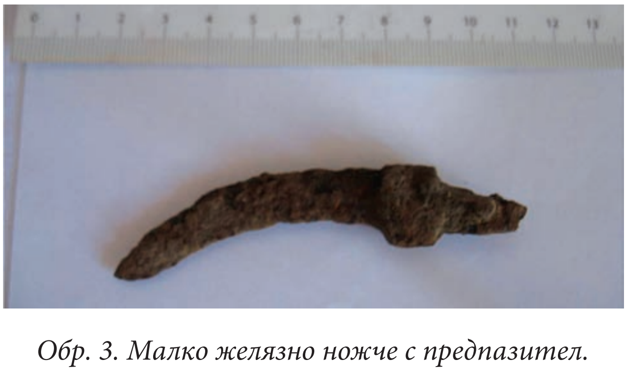

Обр. 3. Малко желязно ножче с предпазител.

Археологическите разкопки през 2012 г. продължиха в секторите, проучвани през миналата година, в подножието на скалните откоси „Иван 1“ и „Иван 2“. Местността представлява равна затревена площадка. Заложени бяха 16 сондажа в пространството от подножието на върха до равната площадка на изток. Ръководител на проучванията беше доц. д-р Алексей Гоцев НАИМ–БАН), зам.-ръководител – Николета Петкова (докторант в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград), Яна Димитрова (докторант в НАИМ–БАН) и Ива Начева, реставратор. Археологическите разкопки бяха проведени в периода май–юни 2012 г. с ограничени средства, осигурени от община Стрелча.

По-важните постигнати резултати са следните:

В рамките на проучваната площ не бе установено наличието на изявен културен пласт – следи от ритуалните практики. Не бяха регистрирани също така и изявени археологически ситуации или съоръжения, свързани с човешка дейност на обекта.

Открито беше голямо количество керамичен материал – фрагменти от съдове, правени на ръка, по-малко на бързовъртящо се грънчарско колело. Прави впечатление фрагментарността на керамиката, което затруднява възстановяването на формите. Керамиката е груба, с лошо огладена повърхност, преобладава кафяво-червеникавият цвят. Няма фрагменти от импортни съдове.

При проверката на изхвърлената пръст с металдетектор бяха открити голямо количество метални предмети, фрагменти от фибули т. нар. „тракийски тип“, някои вероятно с билатерална спирала. Една от фибулите, при която е запазен само лъкът, може да се отнесе към финала на ранножелязната епоха – важно указание относно периодите на функциониране на обекта през тракийската епоха. Открити бяха железен пръстен, вероятно с украса от горната страна, малко желязно ножче – тип „махайра“ с добре оформен предпазител и следа от прикрепване на нетраен материал към дръжката.

Откритите материали се отнасят към късножелязната епоха, по-точно IV–III в. пр. н. е.

Заложени бяха три сондажа в подножието на друг скален откос на 300 м югоизточно от „Иван 1“. Открити бяха незначително количество керамика и къс от фибула „тракийски тип“. Поради ограниченото време проучванията в този сектор остават недовършени. Потвърдена бе ситуацията от миналата година, че на върха на скалните откоси има следи от изсичания, които са резултат от човешка дейност, а в подножието им са депонирани археологически материали от късножелязната епоха. Голямото количество метални находки, тяхната концентрация в определени сектори, както и някои от керамичните предмети – жетони, подноси и др. показват, че на обекта има следи от ритуални практики. Остава открита хипотезата за комплексен характер на обекта Скумсале, при който има култови действия, съчетани с производствена дейност – ритуален добив на злато.

Бъдещите проучвания следва да продължат, като се залагат сондажи в подножието на скалните откоси, където има вероятност да са запазени културни напластявания. По този начин ще дадем отговор на въпросите за културната характеристика на паметника, както и за времето на неговото функциониране.

Изказвам своята благодарност на д-р М. Василева НАИМ–БАН) за оказаната помощ при определяне на характеристиките на фибулите от обекта.

Литература

Гоцев, Петкова 2012: А. Гоцев, Н. Петкова. Сондажни археологически проучвания на обект в м. Скумсале, гр. Стрелча през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 143–145.

№18. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КЮЧУК ЧАИР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАПИТАН АНДРЕЕВО, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ, КМ 116+040 – КМ 116+320 ПО АМ „МАРИЦА“, УЧАСТЪК ГРАНИЦАТА

Красимир Лещаков, Ваня Петрова

Спасителните разкопки са проведени в периода 27.09–26.10.2012 г. по клаузите на Договор от 03.09.2012 г. между ПСТ Холдинг АД и НАИМ–БАН. Обектът е регистриран при проведен мониторинг през пролетта на 2012 г., чиято основна цел беше контрола на изкопните работи в близост до съседния обект Куш тепе, където археологически структури не бяха регистрирани. Беше посетен и района на обекта Кючук чаир. Тогава на терена там се очертаха няколко тъмни петна, в чиято среда имаше керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка и на грънчарско колело, строителна керамика и парчета от опожарена стенна мазилка. Хумусният слой е отнет със строителна техника; транспортиран е и част от културния пласт и по този начин е извършено занижаване на леглото на АМ със средна дълбочина 0,40 м.

Ландшафт. Обектът е разположен върху нос на левия бряг на р. Каламица, ляв приток на р. Марица. Реката е преминавала непосредствено на юг от обекта. Коритото е променено през 60-те години на XX в. На изток теренът е равнинен – незаливна тераса над коритото на р. Марица. На север се издигат невисоки хълмове, части от Западен Сакар.

Методика на работа. След заснемане на терена, подлежащата на проучване площ бе обхваната от план-квадратна мрежа, ориентирана по оста на магистралата, с отклонение от реалните посоки на света. Централният репер с надморска височина 53,900 м бе изнесен извън трасето на АМ. В рамките на квадратите бяха заложени сондажи там, където визуално се локализираха петна от сиво-черна почва, примесена с археологически материали. Обхванатата със сондажи площ е ок. 9 дка. Поради значителната дължина на подлежащата на разкопки площ тя бе разделена на три сектора – Западен, Централен и Източен.

Сектор Изток. В Сектор Изток са регистрирани и проучени вкопани структури от римския период.

Ями. Комплекс от три ями е проучен в кв. D_{18}–E_{18}. Първоначално е документирано едно голямо общо петно с неправилна форма, което бе обозначено като яма 1. Впоследствие бяха установени

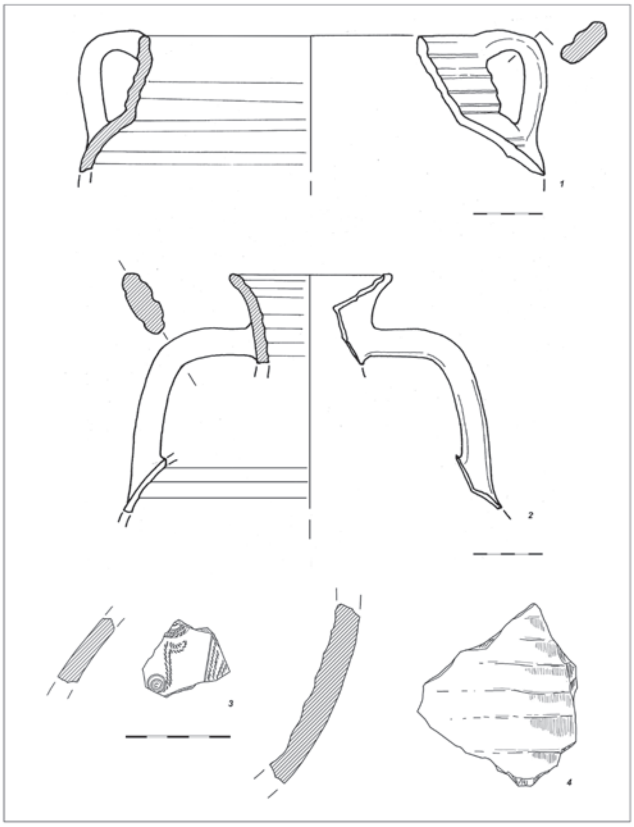

Обр. 1. Керамика от обекта. 1-2 – римски период; 3-4 – ранна желязна епоха.

границите на три отделни ями, две от които се пресичат – ями 1А–С. Яма 1А има овална форма с диаметри 1,50 м (С–Ю) и 1,30 м (И–З). Стените леко се разширяват в дълбочина, дъното е равно, леко заоблено, макс. (запазена) дълб. 0,55 м. В горната си част запълнителят на ямата е с наситено черен цвят и глинеста структура, примесен с дребни въгленчета и с голямо количество археологически материали. При дъното запълнителят е сиво-кафяв, концентрацията на материали видимо намалява. В ямата има фрагменти от съдове, работени на грънчарско колело и на ръка, включително фина червенолакова керамика, фрагменти от амфори, строителна керамика (тухли), силно корозирали железни предмети и известно количество средноголеми камъни, основно пясъчник (обр. 1 *1–2*). За отбелязване е керамичен фрагмент с частично запазен графит (с гръцки букви), както и бронзова монета от малък номинал. Втора подобна монета е намерена на повърхността, непосредствено на изток от очертанията на ямата и вероятно произхожда от нея. Ями 1B и 1C са разположени на Ю–ЮЗ от яма 1А, имат кръгла форма, плавно стесняващи се в дълбочина стени. Яма 1B има диам. 1,30 м и макс. дълб. (запазена) 0,35 м; яма 1C е с диам. 1,10 м и дълб. 0,50 м. Запълнителят и на двете ями е сходен, нехомогенен – черна глинеста пръст с въгленчета, примесена с по-светло кафяви прослойки. Концентрацията на материали и в двете ями е много ниска – дребни керамични фрагменти на колело и фрагменти от тухли.

Вкопана структура в кв. E_{21}/E_{22}–F_{21}/F_{22}. На ок. 15 м източно от трите ями е регистрирана и проучена структура от същия период. На терена се очертава издължено овално петно тъмна пръст с размери ок. 10 м (С–Ю) и 3,5 м (И–З). При проучването му бе установено, че това е плитко вкопана структура, с плавно стесняващи се стени от запад и по-ясно изразена източна граница. В запълнителя са регистрирани материали от римския период – предимно фрагменти от строителна керамика (тухли), битова керамика на колело и на ръка, силно фрагментирана, корозирали железни предмети (гвоздеи, железни сглобки), фрагмент от стъклен накит, както и монета от медна сплав с малък номинал. Монетата е била дълго време в обръщение и страните ѝ са почти гладки от употреба. Максималната дълбочина на вкопаване е 0,35/0,40 м.

Сектор Център. В тази част на обекта отнемането на пласта с машини е значително. Вследствие на това и структурите тук са най-засегнати. Регистрирани са само няколко дъна на ями с отделни фрагменти от керамика на ръка и по-малко – на колело. Около ямите има парчета от строителна керамика, разнесени при изкопните работи.

Сектор Запад. В кв. $E_{1/2}$–$F_{1/2}$ след престъргване се очертава голямо неправилно тъмно петно, ясно разграничимо на фона на светлия стерилен пласт. Общи размери на петното – 6 м (С–Ю) х 3 м (И–З). Оформени са контролни разрези и са проучени източната и южната половина на петното. Установено е, че тъмната пръст е заравнена със земекопна техника, като е покрила дъното на яма, вкопана в стерилния пласт, със зап. дълб. 0,15 м и диам. ок. 1,30 м. В запазения запълнител, както и в пръстта от насипа, са регистрирани фрагменти на ръка, сред които и няколко, характерни за РЖЕ (обр. 1 *3–4*). Различно по характеристиката си петно от сиво-черна почва е регистрирано и в кв. $F_{4/5}$–$G_{4/5}$..Петното има ясна северна и западна граница, на изток граница не беше установена, а на юг е частично покрито с насип за дига. По всяка вероятност това е културен пласт, който постепенно се увеличава от север на юг (по естествената денивелация на терена), с максимална регистрирана дебелина 0,40–0,50 м. Пластът е от сиво-кафява, сравнително фина и хомогенна пръст, примесен с дребен чакъл в основата си, с дребни въглени и отделни камъчета. В него са регистрирани фрагменти от керамика, изработена предимно на ръка, сред които има такива, характерни за РЖЕ.

Обобщение. Най-голям интерес предизвиква римската постройка. Нейните размери подсказват, че е била двуделна, с правоъгълна форма и ориентирана с дългата си ос в посока север–юг. Била е леко вкопана в терена; стените са изградени от дървени талпи, скрепени с гвоздеи и скоби. Покривът е бил от плоски керемиди. Не е горяла. Най-близките паралели на подобна сграда са в обекта Дана бунар 1 при Любимец. Конструкцията и особено покривът са характерни за склад – напр. за инструменти или за земеделска продукция. Напусната е мирно и цялото оборудване е било изнесено. Луксозната керамика, монетите и особено надписът, обаче показват, че едва ли е принадлежала на земеделско население. Най-вероятната интерпретация е свързвана с преминаващия наблизо античен път *Via Diagonalis*, което обяснява и по-високия стандарт, и социалната позиция на обитателите.

№19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С НЕГАТИВНИ СТРУКТУРИ ОТ II И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ГР. ХАРМАНЛИ (ОБЕКТ №7 ПО ТРАСЕТО НА АМ МАРИЦА, КМ 69+500 – КМ 69+950)

Анелия Божкова, Петър Делев, Таня Христова

Археологическото проучване се проведе от 22. 08 до 27. 09. 2012 г., по договор между АПИ и НАИМ–БАН под ръководството на доц. д-р Анелия Божкова НАИМ–БАН) – ръководител, доц. д-р Петър Делев (СУ „Св. Климент Охридски) – зам.-ръководител. В проучването взеха участие гл. ас. д-р Таня Христова НАИМ–БАН), археолози, студенти.

При първоначалния оглед на обекта се установи, че в посочения участък от трасето на магистралата са съществували негативни контексти от различни исторически епохи, които, в по-голямата си част, са били унищожени по време на строителството. В северната част на обекта, при км 69+500 бяха локализирани и разчистени три негативни контекста (ями) от ранножелязната епоха, които бяха

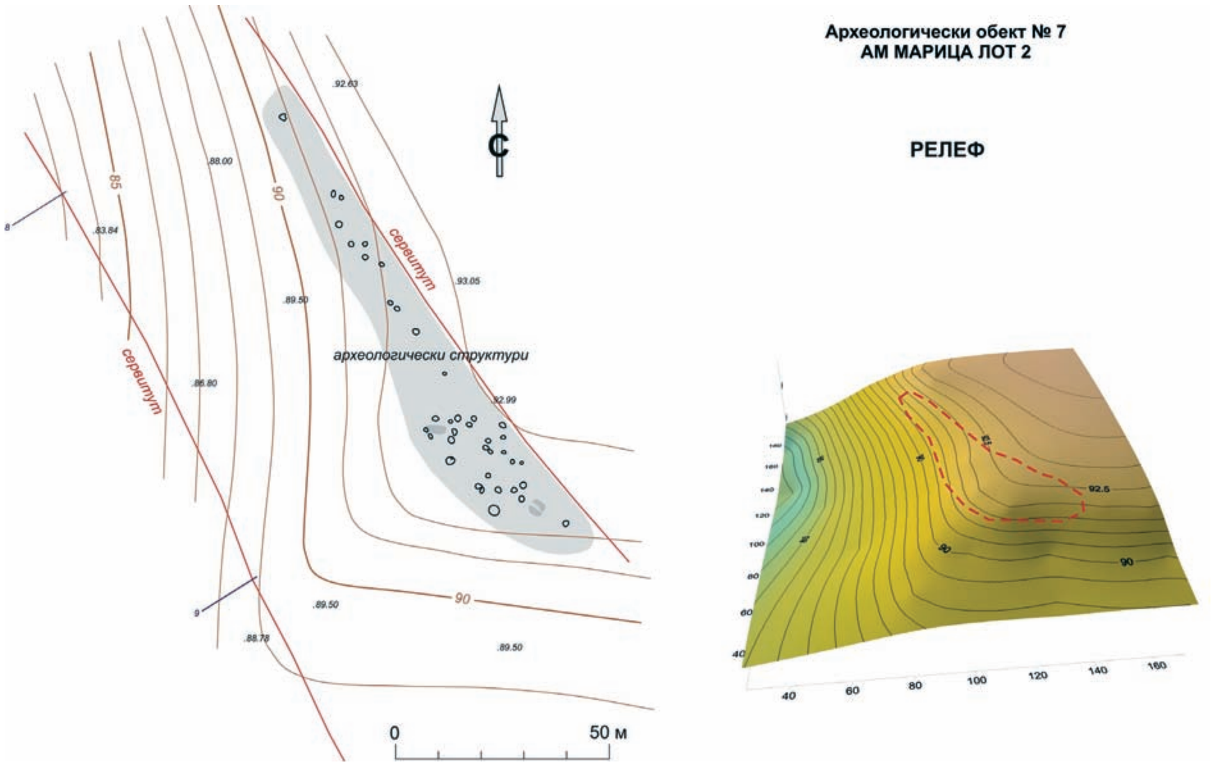

Обр. 1. План на проучените структури.

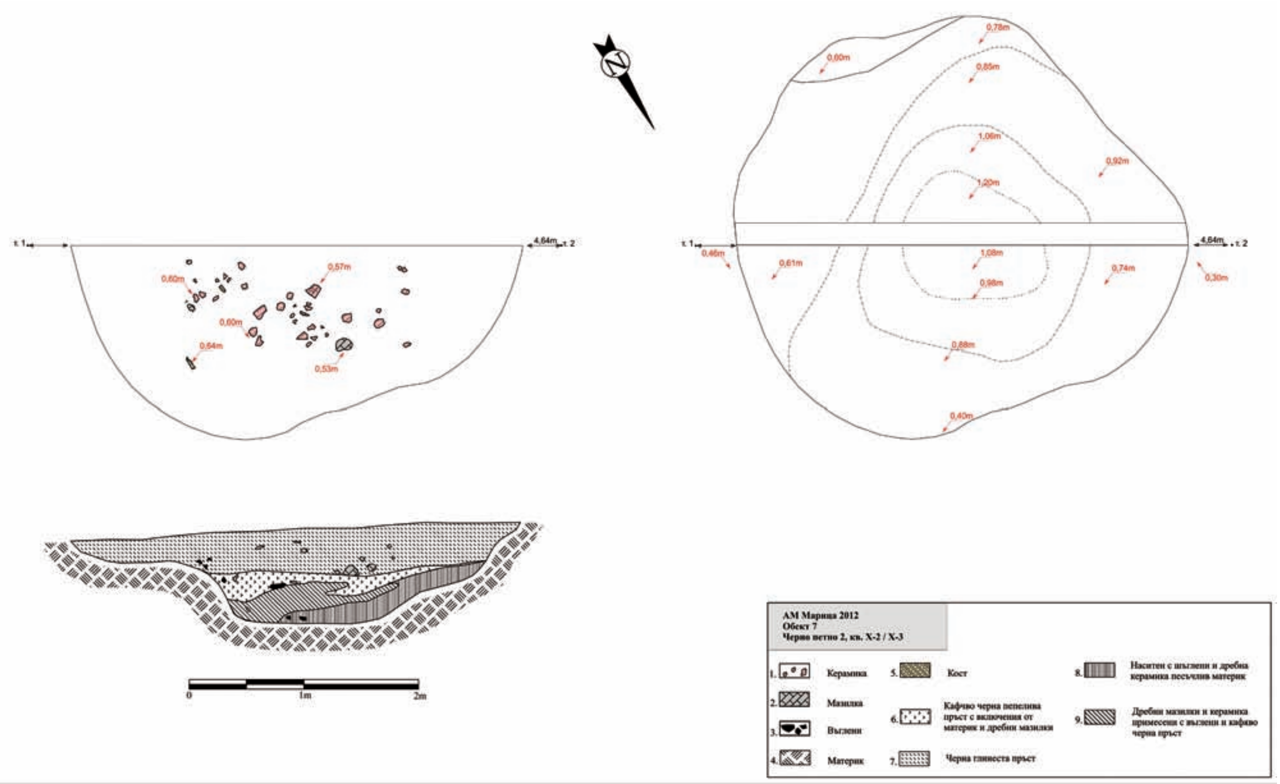
N
т.1
4,64m
т.2
0,60m
0,57m
0,60m
0,64m
0,53m
0,78m
0,80m
0,85m
1,06m
0,92m
1,20m
0,46m
0,61m
1,08m
0,98m
0,74m
0,30m
0,88m
0,40m
0
1m
2m
АМ Марица 2012
Обект 7
Черно петно 2, кв. Х-2 / Х-3
1. Керамика
2. Мазилка
3. Въглени
4. Материк
5. Кост
6. Кафяво черна пепелива пръст с включения от материк и дребни мазилки
7. Черна глинеста пръст
8. Наситен с въглени и дребна керамика песъчлив материк
9. Дребни мазилки и керамика примесени с въглени и кафяво черна пръст

Обр. 2. Вкопаване от II хил. пр. Хр.

съхранени частично в профила на шкарпа. В южната част на обекта (км 69+800 – км 69+950) проучването бе съсредоточено върху малък участък (тераса) с отнет хумусен слой, останал неизгребан от машините. Върху този терен, в североизточната периферия на сервитута, бяха проучени и документирани 43 негативни структури от II и I хил. пр. Хр., както следва (обр. 1):

2 ями от бронзовата епоха (II хил. пр. Хр.) – ями №№13 и 14;

3 вкопавания от бронзовата епоха (II хил. пр. Хр.), от които цялостно бе проучено само едно („Черно петно“ №2);

14 ями от ранната желязна епоха;

20 ями от VI–IV в. пр. Хр.;

3 ями с неясна хронология;

1 малка негативна структура с издължена форма – ров?

I. Вкопавания от бронзовата епоха. Черно петно №2

Структурата представлява голямо вкопаване, което в дълбочина се стеснява (обр. 2). Дъното на вкопаването се ситуира приблизително в центъра на структурата и има неправилна овална форма с диаметър около 1,40 м. Във височина стените на вкопаването леко се разширяват. Към периферията на структурата се оформя своеобразно стъпало, което в южната половина е разположено по-високо (на дълбочина 0,65 м), а в северната е по-ниско (на дълбочина 0,85 м).

Разграничени са четири различни по цвят, състав и структура пласта в запълнителя на вкопаването. Дъното е покрито с тънка ивица от пепел и въглени, като над него следва пласт, съставен от пясък и материк с много въглени. Този пласт се издига към западната половина на вкопаването. В него керамиката е с много ниска концентрация. Над него следва пласт, съставен от материк примесен с кафяво-червена пръст. В него концентрацията на въглени е много висока, докато тази на керамичните фрагменти е ниска. Третият пласт на запълнителя е съставен от кафявочерна пръст, примесена с пепел и въглени. В него има включения от материка. Керамичните фрагменти и мазилки в този пласт са с по-висока концентрация. Последният, четвърти пласт, разположен в горната част на вкопаването и запълващ цялата му площ, се състои от черна, глинеста пръст (силно сбита). Именно в него концентрацията на археологически материали е много висока. Разкрити са голямо количество керамични фрагменти, работени на ръка, два прешлена за вретено и керамичен жетон, мазилки. Откритите животински кости са предимно с малки размери, сред по големите – част от тръбеста кост, мандибула и други.

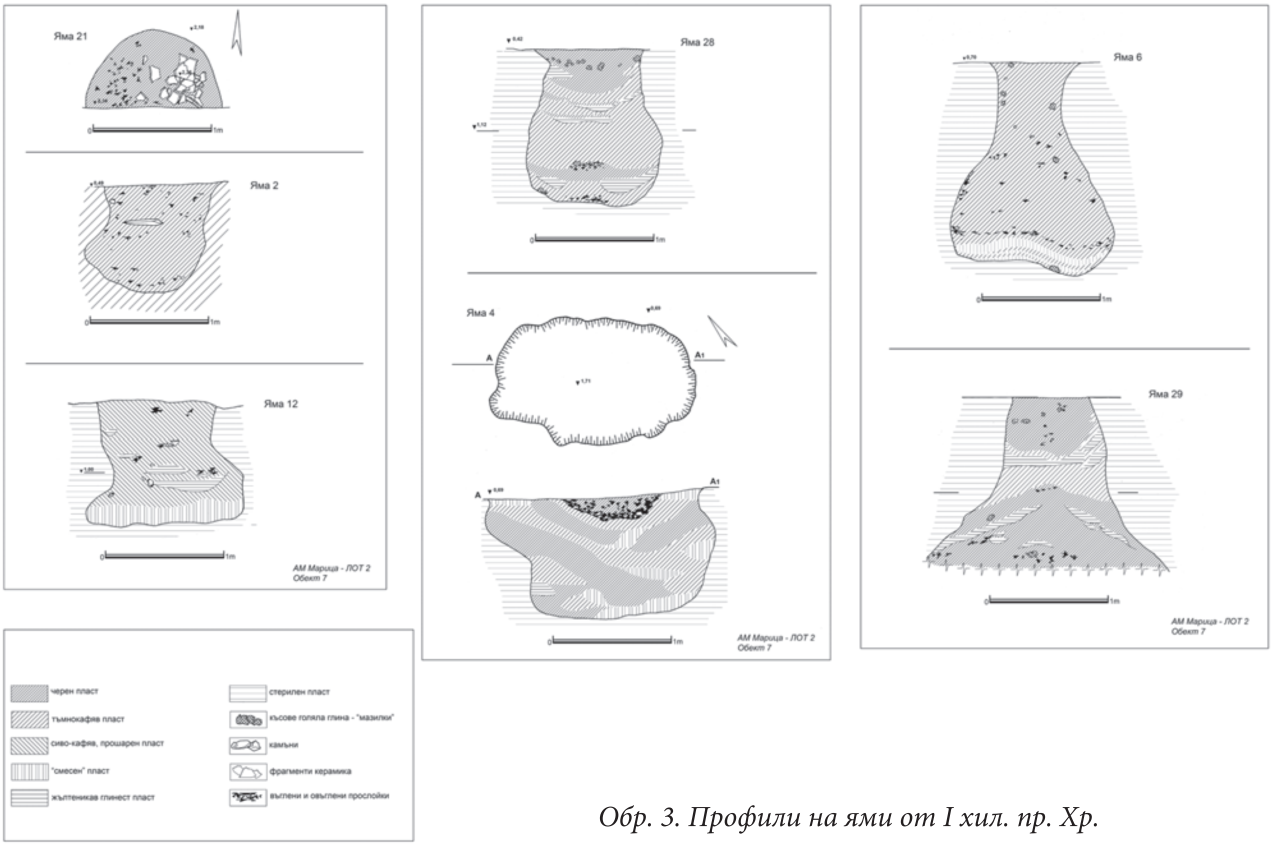
Яма 21
0
1m
Яма 2
0
1m
Яма 12
0
1m
АМ Марица - ЛОТ 2
Обект 7
Яма 28
0
1m
Яма 4
A
A1
A
A1
0
1m
АМ Марица - ЛОТ 2
Обект 7
Яма 6
0
1m
Яма 29
0
1m
АМ Марица - ЛОТ 2
Обект 7
черен пласт
тъмнокафяв пласт
сиво-кафяв, прошарен пласт
"смесен" пласт
жълтеникав глинест пласт
стерилен пласт
късове голяла глина - "мазилки"
камъни
фрагменти керамика
въглени и овъглени прослойки

Обр. 3. Профили на ями от I хил. пр. Хр.

Преобладаващата част от откритата във вкопаването керамика е от груби, дебелостенни съдове. Има и отделни фрагменти от пирауноси. Голяма част от тях не са орнаментирани. Малък е броят на фрагментите, които са украсени, основно върху ръба на устието или под него. Украсата се състои от груби насечки, вдлъбвания и релефни израстъци.

Сред керамиката се откриват и фрагменти от трапезни съдове. Най-голям е броят на купите и паниците със сферична форма и завит навътре устиен ръб. Някои имат релефни, вертикални или кръгли израстъци. Голямо е количеството на купите с хоризонтални дръжки с израстъци. Открити са и съдове с чучури – купи и чайници. Открити са и чаши с издължена S-овидна форма, някои от които с малки, започващи от устието кръгли, вертикални дръжки. Каните също са представени. Нито един фрагмент от представената фина керамика не е орнаментиран.

Възоснова на паралелите и на сходството в керамичния материал с този от вкопаните структури и рова при Биково (Новозагорско), както и на абсолютното С14 датиране на последния, е възможно датирането на проучената структура в средната бронзова епоха.

II. Ями

Форми и запълнител

Проучените ями имат разнообразна форма, характер и цвят на запълнителите. Срещат се плитки ями с дълбочина до 0,20–0,30 м, както и дълбоки контексти с дълбочина до 1,80–2,20 м. Запълнителите обичайно са съставени от хомогенна сиво-черна хумусна пръст или от редуващи се пластове от черна хумусна и светла стерилна пръст (материк).

Негативните контексти съдържаха типичните за този тип съоръжения въглени, животински кости, мазилки и внушително количество керамични фрагменти и цели керамични съдове.

Находки

Керамичните комплекси от ямите представят типични за съответната епоха керамични типове. Находките от ранната желязна епоха включват паници с извит навътре ръб на устието, чаши с висока дръжка, големи съдове с фуниевидно устие и др. Украсата е разнообразна: пластична, врязана, щампована, набодена. Всички фрагменти носят белезите на културата от втората фаза на ранната желязна епоха. Паралелно с керамиката от РЖЕ, в ограничен брой от ямите бяха открити единични фрагменти от съдове на колело, два от които с бежов цвят и геометрична украса в червено (импорти в късен геометричен стил), а останалите – със сив цвят. В ранните ями се откриха

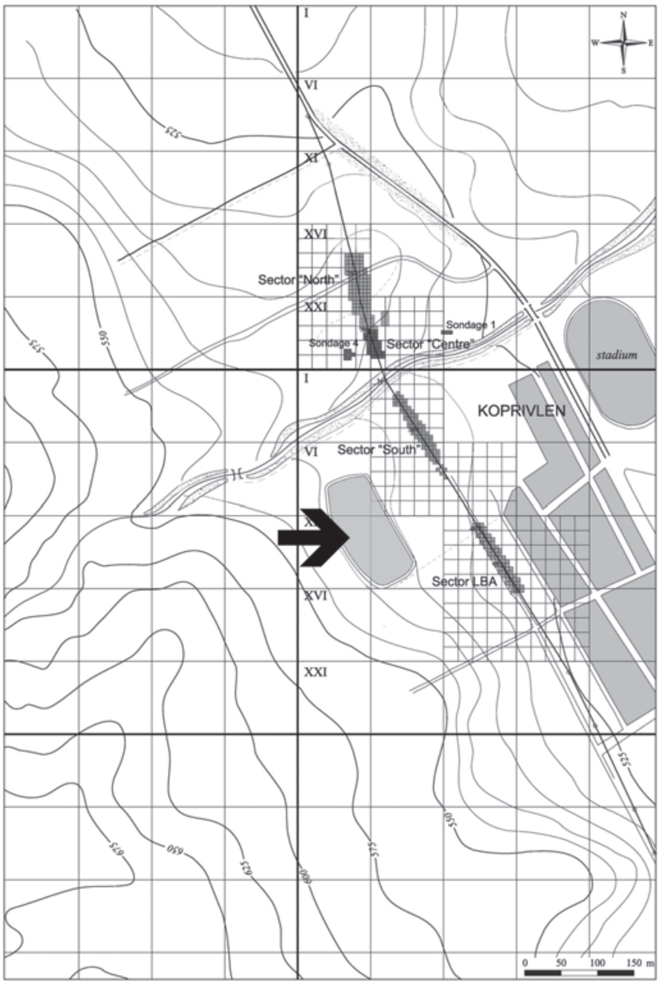

Обр. 1. Местоположение на водоема в рамките на обект Тракийско селище при Копривлен.

и малко на брой фрагменти от транспортни амфори (обр. 3).

В ямите от късната желязна епоха присъстваха фрагменти от съдове, работени на ръка и на колело. Към първата група принадлежат главно кошеровидни съдове с пластични ленти, чаши с една дръжка, паници. Керамиката на колело е представена най-вече с фрагменти от съдове със сив цвят (леканета, паници, чаши с висока дръжка), които са характерни за късноархаичната и ранокласическата епоха. Добре представени са и фрагментите от транспортни амфори, за съжаление, най-често, нехарактерни. Открити са няколко фрагмента от импортна гръцка керамика, сред които такива от чернофирнисови съдове и един фрагмент от червенофигурен кантарос в стил „Св. Валентин“. По-рядко в ямите се срещат още тежести за стан, прешлени за вретено, глинени цедки.

В резултат на проведеното археологическо проучване бяха изчерпани културните останки в участъка от км 69+500 до км 69+950.

Литература

Божкова 2008: А. Божкова. Надгробни могили при Симеоновград. Характеристика на обекта, устройство на могилите, инвентар на находките, обред. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2005 г. Велико Търново, 2008, 137–160.

Нехризов, Цветкова 2008: Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Ритуални ями от желязната епоха при Свиленград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005. Велико Търново, 2008, 331–493.

Христова, Иванов 2011: Т. Христова, Г. Иванов. Спасителни археологически проучвания на обект 10, ЛОТ 3, АМ „Тракия“, землище на с. Биково. – АОР през 2010 г., София, 2011, 123–125.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ ПРИ ДЕМОНТИРАНЕ НА СТЕНИ НА МИКРОЯЗОВИР В МЕСТНОСТТА КОЗЛУКА, С. КОПРИВЛЕН, ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО

Анелия Божкова, Петър Делев

Отдавна нефункциониращият микроязовир в местността Козлука край с. Копривлен, на десния бряг на Дълбокото дере, попада в защитената територия на обявения за паметник на културата (недвижима културна ценност) археологически обект в м. Козлука. Теренът на микроязовира е придобит от частна фирма, която заяви строителни намерения, свързани с частичен демонтаж на съществуващите язовирни стени, подравняване на цялата площадка с отнетата от стените пръст и използването ѝ в бъдеще като открит паркинг и складова площ. Строителната операция беше реализирана за няколко дни в периода от 26 до 31 юли 2012 г., като предвидените в закона археологически наблюдения бяха осъществени от доц. Анелия Божкова и доц. Петър Делев (обр 1).

Бяха свалени на цялата си дължина късата югоизточна и дългата североизточна стена, докато югозападната и северозападната стена не бяха сериозно засегнати. Извлечената от насипа пръст беше разстлана като почти хоризонтална площадка върху дъното на бившия микроязовир; стените бяха свалени до нейното ниво, ок. 1–1,5 м над основите на североизточната стена откъм външната ѝ страна. Демонтираната част на югоизточната и североизточната стена беше изцяло съставена от землен насип; в пръстта имаше неголям брой фрагменти строителна и битова керамика с античен облик, които се вписват в категориите на познатата от археологическия обект в същата местност керамика. Тези находки документират, че стените са насипани поне в значителна част от пръст, отнета от околния терен. При демонтажа на стените на микроязовира и разстилането на пръстта от тях, в очертанията на язовирната чаша никъде не бяха засегнати запазени културни пластове или други археологически контексти.

Литература

Божкова, Делев 2002: А. Божкова, П. Делев (ред.). Копривлен, том 1. Спасителни археологически проучвания по пътя Гоце Делчев – Драма 1998–1999 г. София, 2002.

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕ И ХРАМ ОТ V–III В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Даниела Стоянова

Обектът в м. Секиз харман, отстои на 1 км източно от с. Кръстевич и на 1,2 км североизточно от локализирания в м. Памук тепе ἐμπόριον от V–IV в. пр. Хр. (Маджаров, Танчева 2008, 217–219). Местността представлява възвишение от най-южните склонове на Средна гора, с надморска височина 570 м, равен връх и площ ок. 5 дка.

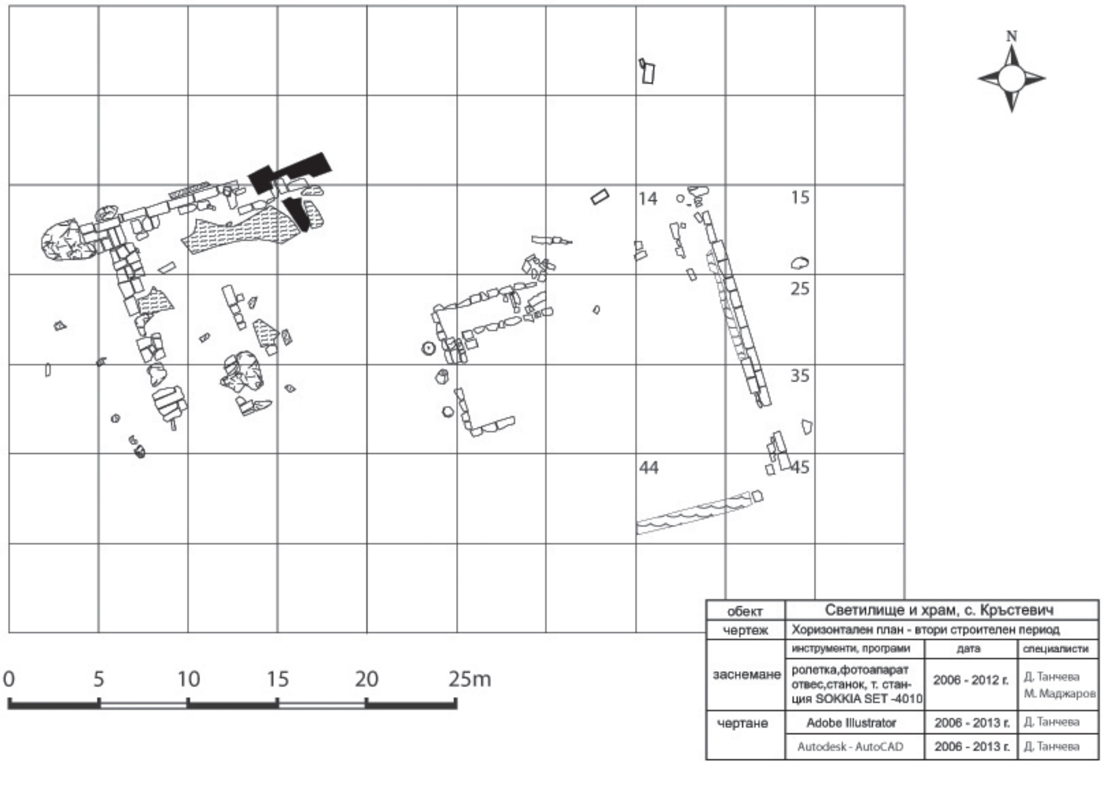

обект	Светилище и храм, с. Кръстевич		
чертеж	Хоризонтален план - втори строителен период		
заснемане	инструменти, програми	дата	специалисти
	ролетка,фотоапарат отвес,станок, т. станция SOKKIA SET -4010	2006 - 2012 г.	Д. Танчева М. Маджаров
чертане	Adobe Illustrator	2006 - 2013 г.	Д. Танчева
	Autodesk - AutoCAD	2006 - 2013 г.	Д. Танчева

Обр. 1. План на светилището.

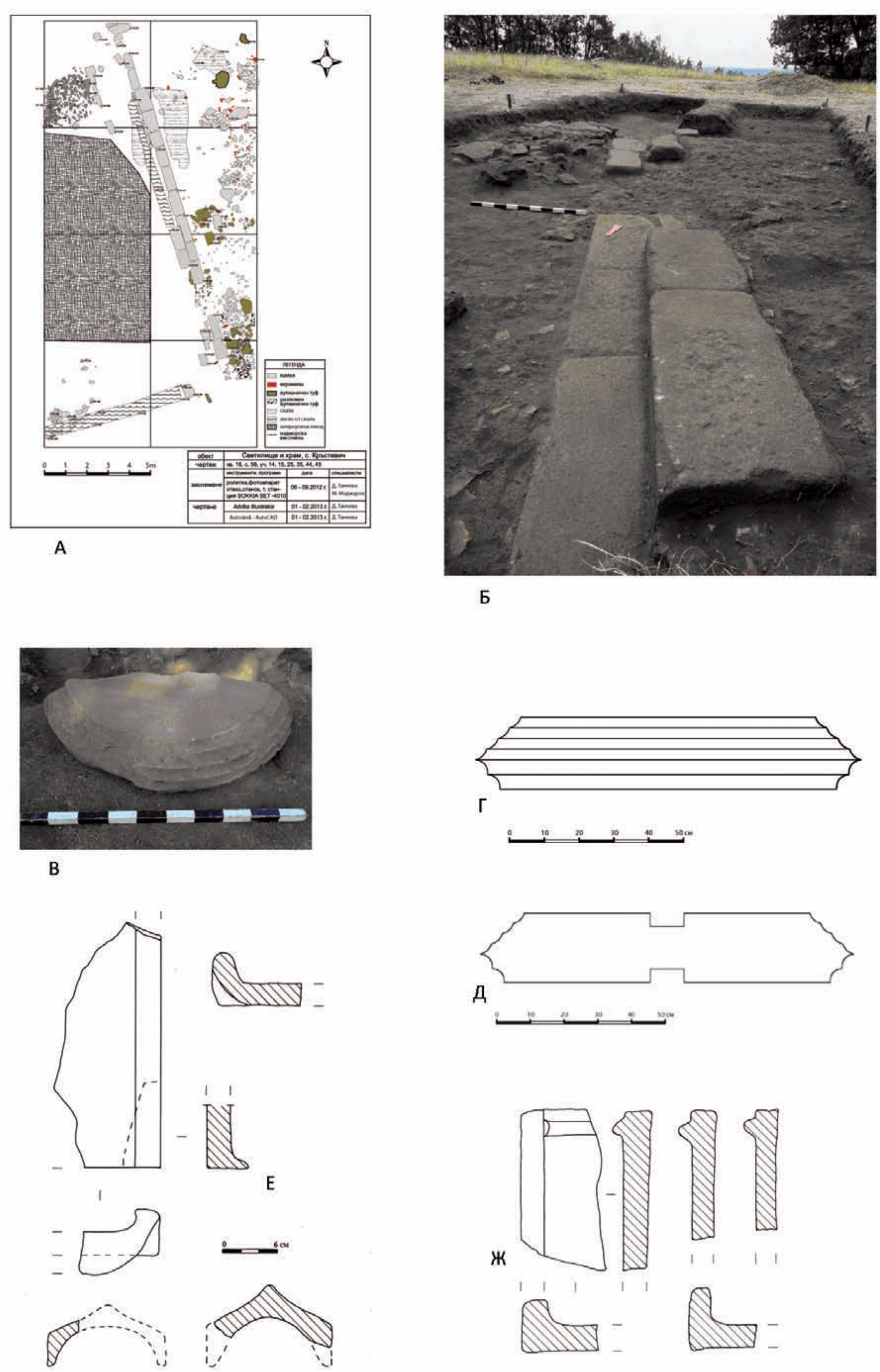
А
ЛЕГЕНДА
камък
керамика
вулканичен туф
разложен вулканичен туф
скала
обект
Светилище и храм, с. Кръстевич
чертеж
заснемане
06 - 09.2012 г.
чертане
Adobe Illustrator
01 - 02.2013 г.
Autodesk - AutoCAD
01 - 02.2013 г.
Д. Танкова
0 1 2 3 4 5m
Б
В
Г
0 10 20 30 40 50 см
Д
0 10 20 30 40 50 см
Е
0 6 см
Ж

Обр. 2. А – План на откритите през сезона археологически структури; Б – Каменните стъпала на светилището; В – Торос от каменна база; Г – Фасада на тороса; Д – Разрез на тороса; Е – Фрагменти от коринтски керемиди.

Разкопките имаха за цел да се разкрие източната страна и югоизточния ъгъл на комплекса и да се установят външните му размери през втория строителен период (Маджаров, Танчева, Тачихара, Косева 2007, 164–165, обр. 1–2). Работата беше съсредоточена в източната половина на възвишението, в 6 участъка с обща площ 150 кв. м (обр. 1, 2 *А*). В участък 35 на дълбочина 0,30 м беше разкрито струпване от средни и по-едри камъни. След разчистването се установи, че на юг от струпването пръстта е светлокафява и в пласта над нея няма следи от археологически структури, което доведе до извода, че това е ЮИ ъгъл на комплекса. В северна посока, в участък 45 бяха разкрити *in situ* 4 каменни блока с правоъгълна форма, поставени в предварително изсечен в терена (гранитна скала) улей. Каменният блок в централната част на участък 45 оформя ЮИ ъгъл на комплекса. На запад по цялото протежение на участъка беше документиран улея за полагане на блоковете с ширина 0,60 м. Улеят продължава на запад в участък 44, където е бил разположен южния зид на комплекса. Разкриването на югоизточния ъгъл на комплекса позволи установяването на външните му размери: С–Ю 25 м, И–З 32,90 м.

В участък 35 бяха открити добре обработени блокове, наредени прецизно в права линия, продължение на тези в участък 45. Над тях на две места *in situ* бяха документирани други два блока, разположени стъпаловидно. Второто стъпало е широко 0,45 м и високо 0,23 м (обр. 2 *Б*). Блоковете от втория ред в северна посока са извадени, но се виждат изсечените в скалата легла. Общата разкрита дължина на стъпалата е 17,5 м. Около наредените блокове бяха открити и единични блокове, вероятно от въпросното стълбище, извадени от иманяри.

Културният пласт е с дебелина 0,20–0,60 м. Той е еднослоен и структурите са разположени почти под повърхностния слой. Състои се от песъклива пръст, наситена със ситни камъчета от ерозията на скалистия терен, средни и по-едри камъни от градежите.

В участък 14, разположен най-близо до сградата с колонада (обр. 1), на 0,30 м под нивото на терена, се попадна на струпване от средни и по-едри камъни. В основата му бяха открити *in situ* три блока с кота 570,86 м. Те вероятно са част от следващия, може би последен ред на стълбището и отстоят на разстояние 1,5 м от най-долния му ред.

Освен останките от монументално стълбище по цялата източна страна на комплекса, бяха регистрирани и няколко каменни струпвания, в едно от които беше открита половин каменен торос от база в йонийски ордер, с 6 хоризонтални канелюри (обр. 2 *В–Д*). Той е с кръгла форма и дебелина 20,5 см. Диаметърът на горната повърхност е 0,84 м, на долната 0,96 м, а най-широката част на тороса е 1,10 м. В центъра на двете равни повърхности има квадратни гнезда със страни 0,10 м и дълбочина 0,04 м, служили за монтиране на дървени клинове. Торосът не е открит *in situ* и най-вероятно е стоял на монументалното стълбище.

В каменните струпвания в участъците 15, 25 и 35, бяха открити фрагменти от разпаднали се в резултат на ерозията архитектурни детайли (части от бази и барабани от колони). При строителството са били използвани основно два вида камък. Стъпалата са от местен гранит, а торосът и другите архитектурни детайли от андезитов туф. Петрографският анализ установи, че този вид камък е добиван от малки кариери в околността. Такава е локализирана при с. Попинци, на около 15 км ЮЗ от с. Кръстевич (Kovachev, Stoyanova, 2010, 47–52). Камъкът е с мека структура и лесно се обработва, но е със слаба влагоустойчивост и нетрайност на външни атмосферни условия.

Находките са най-вече фрагменти от строителна и по-малко битова керамика. При последната преобладават съдове местно производство, работени на ръка и колело. Анализът на строителната керамика показва, че са били използвани коринтски тип плоски и покриващи керемиди (обр. 2 *Е–Ж*), челни керемиди с декорация от йонийска кима и антефикси с палмети, най-вероятно произведени на място. При фрагментите от челни керемиди с йонийска кима декорацията е нанесена върху челния ръб чрез щампа. Подобни щампи са били използвани за декорацията на глинени лутерии от Пистирос, които се датират в края на V – началото на IV в. пр. Хр.

Строителната керамика е използвана за покриване на монументалните сгради вътре в светилището, за оградните стени и представителния вход от изток.

Освен керамичните фрагменти беше открит един глинен прешлен за вретено, половина от хромел, два фрагмента от поставки на мраморни лутерии, парче от желязна скоба за захващане на архитектурни детайли и железни гвоздеи.

Резултатите дават основание да се приеме, че тук е налице светилище с монументален храм. В него се е влизало от изток, където е било изградено стълбище от три реда стъпала и издигната върху него каменна колонада. Останалите три страни са били плътно затворени с ограден зид, с каменен цокъл, над който следва градеж от кирпич и покрив от керемиди.

Анализът на данните и направените аналогии говорят за влияние на малоазийската йонийска архитектура в строителството на култовия комплекс (Lawrence 1996, 90–95). Не може да се изключи и влиянието на островна Гърция и по-конкретно това на о. Парос, проникнало в района чрез о. Тасос. Разкопките на близкия емпорион доказват интензивни търговски контакти между него и о. Тасос (Маджаров, Танчева 2008, 217–219).

Откритите фрагменти от глинени съдове от втората половина на V – втората половина на III в. пр. Хр., строителната керамика, характерна за втората половина на V и началото на IV в. пр. Хр., както и архитектурните особености на комплекса дават основание да се приеме, че неговото изграждане е станало през втората половина на V в. пр. Хр. Кога и по какъв начин той е бил изоставен, все още не може да се установи. В съвременната епоха светилището е било превърнато в кариера за обработен камък.

Литература

Маджаров и др. 2007: М. Маджаров, Д. Танчева, Т. Тачихара, З. Косева. Археологически разкопки на тракийско светилище при с. Кръстевич, община Хисаря. – АОР през 2006 г., София, 2007, 164–167.

Маджаров, Танчева: 2008: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на Тракийското селище от V–IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. – АОР през 2007 г., София, 2008, 217–220.

Kovachev, Stoyanova 2010: V. Kovachev, D. Stoyanova. Starosel Thracian tomb Chetinyova mogila. – In: Kovachev, V. (ed.) Gold, copper mining and geoarcheology in Central Bulgaria, Acta universitatis Szegediensis, Acta minerologica-petrographica, Field guide series, Vol. 5, IMA2010 Field trip guide BG1, Szeged, 2010, 47–52.

Lawrence 1996: A. W. Lawrence. Greek Archtecture. Revised with additions by R. A. Tomlinson. New Haven and London, 1996.

№22. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23 И Б´3

Алексей Гоцев, Вяра Петрова

Редовните археологически проучвания на обект Аджийска воденица I (емпорион Пистирос) продължиха и през 2012 г., като бяха разпределени в 5 сектора и осъществени от три български и две чуждестранни експедиции от Великобритания и Чехия.

Целта на проучванията в квадрати Б 23 и Б´3 бе да се проследят в дълбочина и да се установят характеристиките на културните напластявания в сектора между крепостната стена (на изток) и зоната с повишена концентрация на следи от култови практики и металургични дейности (на запад). Разкопките и в двата квадрата разкриха важни археологически ситуации, които кореспондират с проучванията на М. Домарадски в кв. Б22 и Б´2 през 90-те години на XX век.

В кв. Б23 проучванията бяха съсредоточени в южната и отчасти източната част на квадрата и бе изчерпан XIII мех. пл. В южната част на работения участък се достигна до стерилен, хомогенен сив цвят на пръстта, без археологически материали. Този пласт е нарушен в западната част от негативен контекст, чиято структура се вижда в южния профил на квадрата. На север сивият пласт е нарушен от голямо вкопаване, със светлокафяв (бежов) цвят, твърда пръст. В голямото вкопаване се наблюдава още едно, по-малко, вероятно яма – пръстта е тъмнокафява с включения от въглени и отухлявания.

В централната част на източната половина на кв. Б23 се проучи разширение R1/12, при което бе изчерпан IV мех. пл. (0,30-0,40 м). В северния профил на разширението се наблюдават следи от корозирал метален (вероятно бронзов) предмет. При снемането на III и IV мех. пл. се показа лицето на замазка, вероятно огнище или неукрасена есхара, с правоъгълна форма и наклон на юг-югоизток. На запад и север от замазката, пръстта е тъмнокафява с включения от въглени и отухлявания (пръстта не е много твърда). На юг пръстта е светлокафява, твърда и глинеста.

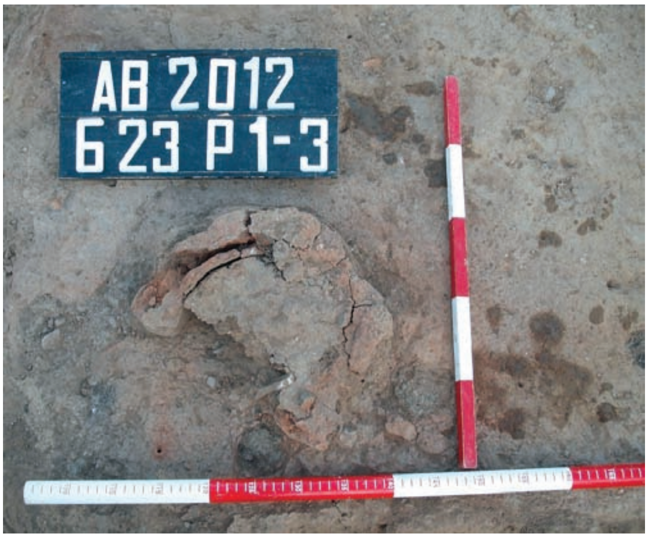

Обр. 1. Пистирос, кв. Б 23, глинено съоръжение в близост до глинен неукрасен олтар.

В югоизточната част на R1/12 се разкри глинен предмет – съд, култов предмет или малка пещ за обработка на дребни метални предмети. Глината е червено-оранжева и силно трошлива. Предметът (съоръжението) е с две крачета, като вътрешната част е овална, а външният ръб е остър. Предметът е с подковообразна форма.

Анализът на проучванията през последните две години в кв. Б23 показва струпване на култови предмети и следи от ритуални практики тук. След откритите през 2011 г. положени един в друг глинени съдове (Гоцев 2012, 158), тази година в дълбочина се откриха глинена култова фигурка (схематично човешко изображение), фрагмент от глава на каменно конче, както и глиненият предмет с подковообразна форма (обр. 1) в близост до наклонена на югоизток глинена замазка, чието проучване предстои. Тази концентрация на предмети, свързани

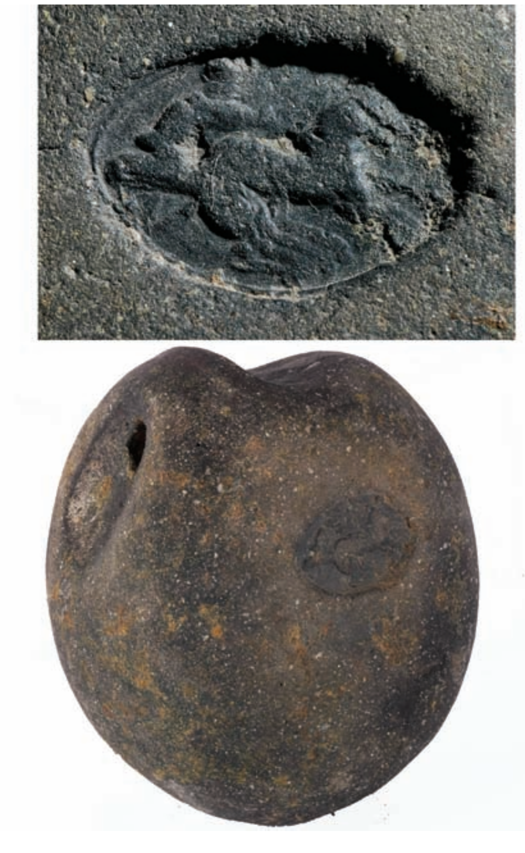

Обр. 2. Пистирос, кв. Б' 3, лещовидна тежест за стан с изображение на мъж на колесница, теглена от два коня, надясно.

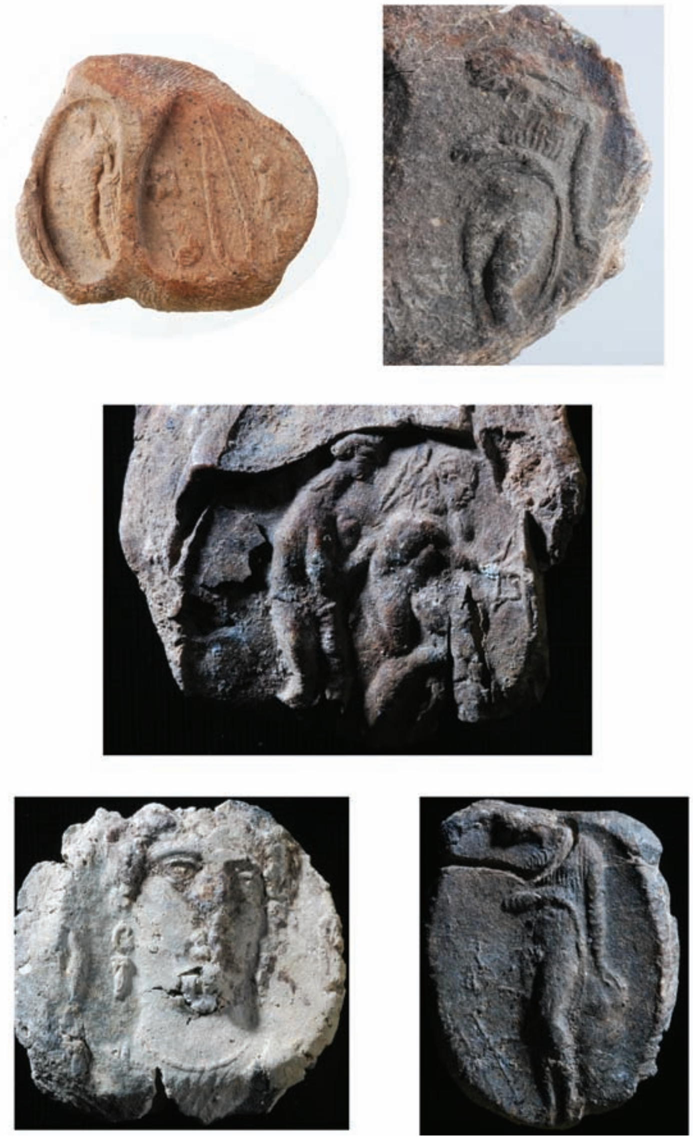

Обр. 3. Пистирос, кв. Б' 3, глинени отпечатъци, открити in situ върху глинен неукрасен олтар.

с култа, и то в близост до крепостната стена (на изток), предизвиква нови въпроси при интерпретирането на емпориона само като търговски център.

Проучванията през 2012 г. в кв. Б΄3 бяха съсредоточени около четири деструкции и есхарата, разкрита през 2011 г. В източната половина на квадрата е изследвана южната част, където е достигнат VII мех. пл., но не е изчерпан в частта до есхарата. Наблюдава се струпване от керемиди, тухли и камъни в най-източната част. Деструкцията може да е свързана с етап от използването на есхарата или да е остатък от лека постройка, издигната над или около нея. Самата есхара има кръгла форма и наклон на изток. На югоизток от нея се наблюдава настилка (деструкция или струпване) от керемиди. Върху замазката има два пласта: единият с белезникав цвят (бял), като пръстта е рохка и се рони като пясък (възможно е да е от горели кости); другият пласт е от жълтеникава пръст (същата структура). В пръстта се откриха монета, бронз, железни предмети (5 бр.) и колективна находка от отпечатъци на печати (върху глина). Анализът на археологическата ситуация в Б΄3 показва наличието на концентрации на археологически материали в близост до глинените съоръжения. Струпването на монети, тежести за стан (обр. 2) и метални предмети върху и около замазката не може да бъде случайно.

Най-голям интерес сред откритите материали *in situ* върху есхарата представлява колективната находка от миниатюрни глинени отпечатъци с различни реалистични изображения и с различна степен на запазеност (обр. 3). Без да е проучен изцяло пластът, в който бяха открити те, досега имаме 27 такива предмета. В този смисъл не могат да се правят изводи относно количеството на депонираните печати, както и за тяхното разположение върху замазката. Разкритите през 2012 г. глинени печати се характеризират с някои особености. Всички изображения са представени в позитив, т. е. релефно изпъкнали. Следователно, ако се допусне, че те са отпечатвани върху влажната глина с пръстени, то те са били негативни изобажения, т. е. вдлъбнати върху плочката на пръстена.

Повечето от печатите са по два, разположени един до друг в две плоскости, които са под ъгъл една спрямо друга. Дори при единичните изображения може да се приеме, че става въпрос са отчупени части от предмет, който е трябвало да носи 2 изобразителни полета, два отпечатъка от различни пръстени. Документираните отпечатъци в археологическата литература са предимно от глина или глина и битум, и притежават индивидуален отпечатък от едната си (лицева) страна, докато върху другата (опакото) се виждат следи от прикрепянето към папирус или някакъв вид друг вид материя (Herbert 2003, 66). Почти всички от запазените печати от емпорион Пистирос имат от обратната страна следи от текстилна материя? (единично или двойно преплетена), папирус?, кожа? и/или следи от канап, които се пресичат под изображенията. В някои случаи текстилната материя е оформена като лента така, че отпечатъкът от обратната страна е ограничен от двата успоредни края на спомената лента. Много въпроси повдига материалът, от който са направени отпечатъците – фина, добре изпечена глина. В този случай органичните материали, които са били свързани с печатите, биха били унищожени при изпичането на глинените предмети. Този факт, както и местонамирането им – като колективна находка върху глинена замазка – есхара, поставя въпрос не толкова за практическо, а по-скоро за ритуално предназначение на откритите предмети.

Като работна хипотеза приемаме идеята, че това са глинени отпечатъци от метални пръстени или геми (камък с изображение върху него). Това са предмети, които стават най-популярни през елинистическата и ранната римска епоха, макар да са познати и в по-ранни времена. Иконографските особености на миниатюрните предмети могат да са резултат от особености в регионалното развитие на дадена територия, но могат и да са общо елинистическа мода, която да е популярна на територията на Източното Средиземноморие и не само там.

Литература

Гоцев 2012: А. Гоцев. Емпорион Пистирос. Археологически разкопки в кв. Б 23 и кв. Б'3 през 2011 г. – АОР през 2011г., София, 2012, 158–159.

Herbert 2003: S. C. Herbert. The Hellenistic Archives from Tel Kedesh (Israel) and Seleucia-on-the-Tigris (Iraq). – Bulletin The University of Michigan, Museum of Art and Archaeology, Vol. 15, 2003, 65–86 (ел. издание – http://quod.lib.umich.edu/b/bulletinfront/0054307.0015.104?rgn=main;view=fulltext

№23. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б16

Ян Боузек, Иржи Мусил

Проучванията на терен бяха проведени под ръководството на доц. д-р Иржи Мусил, със сътрудничеството на Мариан Матис, Барбора Вайсова, Анна Боузекова и трима български работници. Проф. Ян Боузек работеше с материалите в музея и консултираше работата на екипа. Екипът работи на Пистирос от 20 август до 16 септември 2012 г. Целта на проучванията в кв. Б16 югоизток бе да се провери ситуацията в югозападния участък на павираната улица с канал, да се установи ширината му и да се изследва съотношението на стратиграфската последователност между сектора, разкопан през 1992–1993 г. от М. Домарадски и пространството на юг от постройката, проучена от чешката експедиция в предходните години.

Горните пластове са оформени предимно от деструкции от рухналата крепостна стена, от обичайната сива глина от разрушени тухли и замазки, с малки фрагменти от съдове и керемиди. Фрагментите от амфорна тара са рядкост, както и тези от керемиди (първи пласт). В долната част на пълнежа (втори пласт) се откриват повече фрагменти от строителна керамика (сред тях преобладават лаконски и по-малко коринтски калиптери) и малко фрагменти от питоси и търговски амфори. Доста добре е представена кафявата керамика на колело, която се датира в края на IV и началото на III в. пр. Хр. Третият пласт разкри последните разрушения на града от келтите през 279/8 г. пр. Хр. В него бе открита много кухненска керамика, малки количества сива и червена керамика, шест фрагмента от атически керамични съдове и известно количество желязна шлака. Фрагментите от амфори и питоси са рядкост, което предполага, че мястото не е било използвано за съхранение на стоки, а малкото присъствие на по-големи керемиди показва, че този участък не е част от някоя покрита постройка.

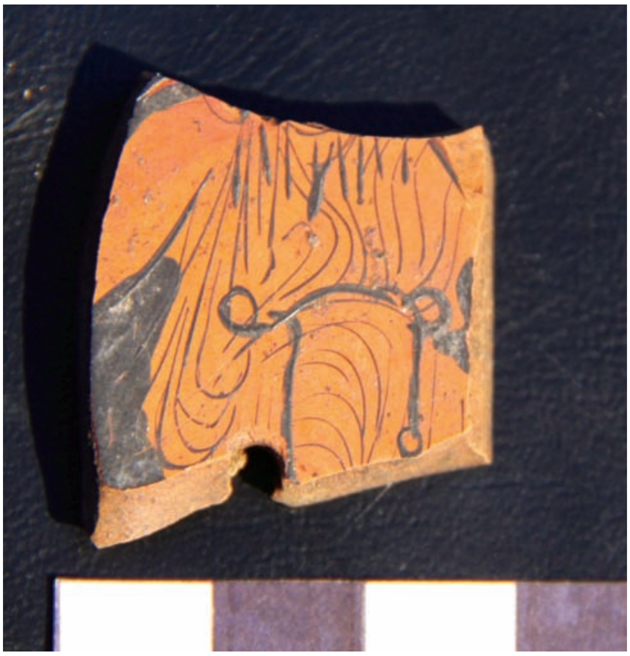

Обр. 1 – Пистирос, кв. Б 16, фрагмент от атическа червенофигурна керамика с женска фигура от края на V в. пр. Хр.

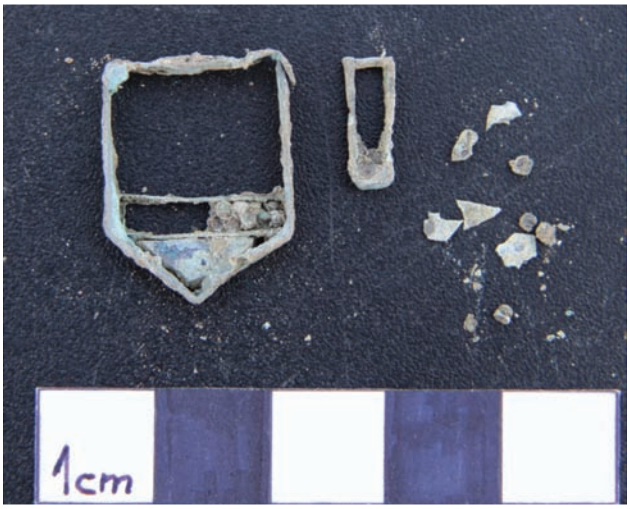

Обр. 2 – Пистирос, кв. Б 16, бронзов предмет с инкрустация от стъкло.

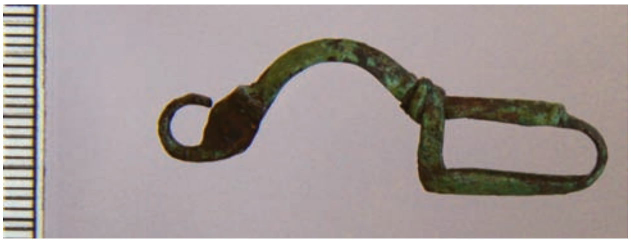

Обр. 3 – Пистирос, кв. Б 16, римска бронзова фибула с подвито краче.

Както се вижда в по-долната деструкция депозитите наподобяват предходната покривна конструкция от края на IV в. пр. Хр., разположена в близост, но няма данни за наличие на складови помещения. Фрагментите от питоси и амфорна тара са много малко. Долният пласт на фаза IIb съдържа импортна атическа керамика, която се датира в средата на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Местната керамика на бавно колело дава почти същата дата, само няколко фрагмента принадлежат към втората четвърт на IV в. пр. Хр. Пластовете, разгледани в дълбочини, позволяват по-точното сравнение на последователността, установена в сектора, проучен от М. Домарадски. В пластове VI и VII са проследени няколко леки постройки с каменни основи, с неправилна овална форма, може би следи от леки заслони.

Гръцка автономна бронзова монета с кон и мъжка глава (Маронея?) беше открита в пласт III, където също така се разкри и фрагмент от атическа червенофигурна керамика с женска фигура от края на V в. пр. Хр., който принадлежи към най-добрите примери от този клас, открити в Пистирос (обр. 1). Останалата открита атическа керамика се датира в третата четвърт на IV в. пр. Хр., както и повечето от фрагментите от сива керамика. От откритите фибули две са типични за IV в. пр. Хр.

След два дъждовни дни структурата на пластовете – с две основни разрушени нива, останки от подови нива, а също и една по-късна яма – се видяха по-ясно в профила. Находките от тази яма донесоха голямата изненада. Разкри се един аспект от историята на обекта, който до този момент беше неизвестен. Става дума за групата от находки, състояща се от фибула с подвито краче, фрагмент от чаша или лампа от издухано стъкло и обгърната в рамка ажурна част с декоративна верига от сребро? с инкрустация от стъкло (обр. 2). Докато закопчалката на колана е от III в. сл. Хр., фибулата (обр. 3) и стъкленият фрагмент са от V в. сл. Хр. Вероятно, по времето когато варварите са атакували римските провинции, те са забелязали останките от емпориона и са се опитали да го плячкосат. Най-накрая са предложили част от плячката на един от своите богове на място, което те са считали за важно за почитане паметта на предците си. Находките от късна римска керамика и тухли, споменати в предходните доклади, се разглеждаха досега като следи от намиращата се наблизо Бона Мансио, но изглежда, че находките от този сезон ще разширят хоризонта на проучване на емпорион Пистирос с нова, неизвестна досега глава от неговата история.

№24. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. БРИТАНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АДЖИЙСКА ВОДЕНИЦА I

Зофия Арчибалд

През 2012 г. продължиха археологическите проучвания на британския екип в рамките на съвместна програма между НАИМ–БАН и Университета в Ливърпул (Великобритания) за съвместно археологическо изследване на емпорион Пистирос. Участие в археологически сезон 2012 г. (17.07–03 .08.2012) взеха Зофия Арчибалд (ръководител на разкопките на британския екип), Сю Сталибрас (остеолог и консултант на проучванията), както и докторанти и студенти, финансирани от Университета в Ливърпул.

Продължиха теренните проучвания в рамките на квадрати Д19/24, отстоящи на запад от централната триангулачна точка, както и в кв. Б21, намиращ се югозападно от секторите, изследвани от българскя и чешки екип, в непосредствена близост до главната улица на града и крепостната стена.

Д 19/24: североизточния сектор на Пистирос

И през 2012 г. находките и структурите в този квадрат, които съответстват на фаза 1 от развитието на Пистирос (430–370 пр. Хр.), са изключително малко на брой. Проучването на горните депозити разкри ясни следи от серия от насложени глинени замазки, с повърхност, загладена с фин слой глина, които са се запазили най-ясно в близост до огнището с правоъгълна форма (Archibald 2007; Арчибалд 2011, 157–159). Трудно да се установят пространствените граници на жилищната площ, около която са построени тези последователни огнища (*escharae*). Размерът на помещението може да се предположи на базата на вече проучени в Пистирос помещения с по-стабилна конструкция. Наличието на големи речни камъни, подравнени в съответствие с ориентацията на други стени и конструкции в Пистирос, предполага, че в този квадрат са разкрити части от две отделни помещения.

Количеството домакински керамични съдове, метални предмети (включително бижута), тежести за стан и др. допълнително показват домашен интериор. Това предположение се потвърждава от откритите късове оцветени мазилки, печена глина и други следи от строителни материали. Устойчивостта на много подобни материали в цялата история на проучване в този квадрат предполага непрекъснатостта на вътрешните структури през по-ранните етапи.

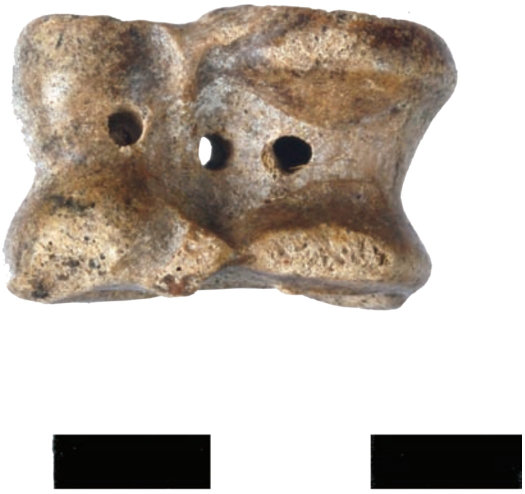

Обр. 1. Пистирос, кв. Д 24, астрагал с три дупки.

Обр. 2. Пистирос, кв. Б 21, проучване на огнище.

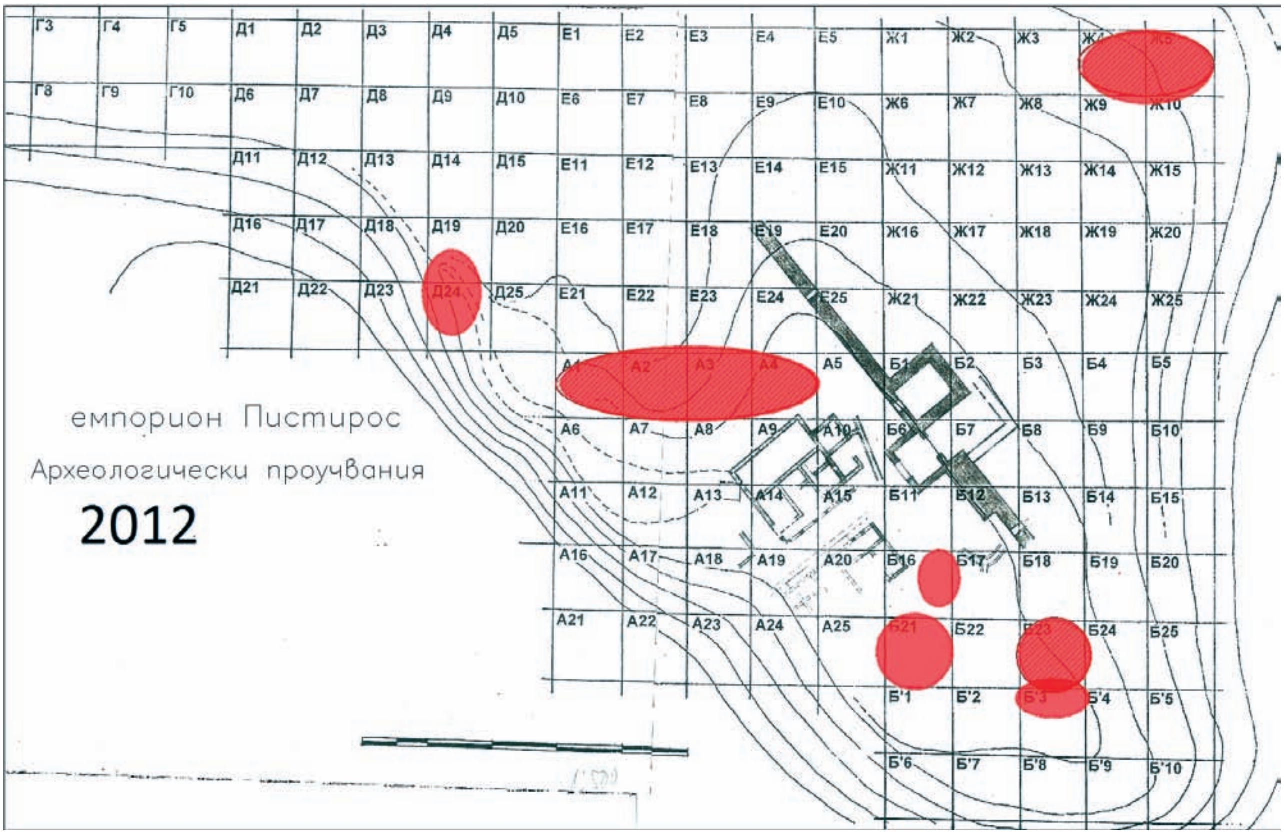

Обр. 3. общ план на Пистирос и проучваните квадрати през 2012 г.

Последните депозити в Д24/25 вероятно могат да помогнат за установяване на характера на човешките дейности, извършвани преди и след построяването на крепостната стена в Пистирос (обр. 1).

Б21: битови и занаятчийски дейности, южно от главната улица

Проучването на този квадрат е мотивирано от необходимостта да се разбере какви видове конструкции и археологически структури с каменни основи са били разположени тук и какво е било тяхното предназначение. Първоначалните наблюдения показват депонирани кости и податки за осъществяване на търговски и други дейности, може би включително промишлени или занаятчийски услуги. Тълкуването се усложнява от наличието на най-малко четири ями, които преминават през цялата стратиграфия на културните напластявания, почти до стерилната почва. Тези модерни интервенции вероятно обясняват наличието на повърхностното ниво на големи артефакти, включително транспортни амфори. Квадратът на изток от този – кв. Б22, който притежава напълно изследвана стратиграфия, представя надеждна опорна точка при процеса на проучванията. Този квадрат показва забележителен брой функции, част от които нямат директно практическо обяснение. Разкритата ситуация предполага протичането на процеси, значително по-сложни от тези в квадратите, разположени по-близо до главната улица, ориентирана изток–запад. Тази характеристика се потвърждава от наличието на големи количества материали от последната фаза на съществуването на обекта. До известна степен този модел на пренасищане с артефакти също е отбелязан в предходната фаза, чиито основни депозити се откриват в няколко слоя от пясъци и чакъли.

В тази област продължават да се наблюдават стабилни характеристики, показващи постоянни структури. Под нивото на рухналата стена, обаче, през 2012 г. се очертава интересна ситуация – огнище (обр. 2), съдържащо пепел, дървени въглища, желязо, както и малки стъклени топчета. То е подобно на едно огнище, открито в най-долните депозити на кв. А2 по време на проучванията през 2012 г.

В северната част на квадрата при редовни разкопки през предишните сезони са открити многобройни късове от медни, бронзови и железни предмети и шлака, както и горните части на амфора. Те са близо до следи на терена, които могат да представляват останки от съществувала тук широка врата или порта. Доказателствата от северната половина на кв. Б21, които предполагат, че тази област е свързана с металургични дейности, вече се откриват и в южната му половина. Затова предполагаме, че в този квадрат може би е имало ковачница, където са били изготвяни или поправяни инструменти.

Координиране на информацията със съседните квадрати на AVI

Проучваните квадрати Д19/24 са разположени на не повече от 10 м северно и 20 м западно от кв. А1 и А2, в момента проучвани от Гавраил Лазов. Археологическите ситуации в кв. А1 и А2 показват някои прилики с кв. Д19/24, включително запазени стенни и подови повърхности (обр. 3). Изглежда, че жилищните функции, отбелязани във всички тези квадрати, отразяват разширяването на вътрешните структури, с вътрешни ями и огнища, в западния сектор на AVI, в тези участъци, които са били проучени до този момент.

Проучвания на фауната от Пистирос

Д-р Сю Сталибрас приключи изследването на животинския костен материал от кв. Д24 и Б21. През тази година животинските кости са извлечени от суха, пресята пръст. Този процес значително увеличава броя на малките елементи, възстановени са миниатюрни кости на птица, кости на много млади индивиди, зъби и кости от крака, както и кости от риби. Почти всички костни фрагменти в пресятите проби са добре запазени. Това предполага, че костта е претърпяла малко нарушения.

Д-р Сталибрас анализира малка част от огромното количество животински кости от яма в близост до керамичната пещ в кв. Ж5, проучена от В. Танева през 2011 г. Този материал е изключително интересен. Сред костните останки преобладават кости на говеда, най-вече от техните крайници. Глави, прешлени, ребра и кости от други видове се срещат рядко. Това изследване ще помогне да се установи дали материалът е попаднал в ямата в определен период от време или тя е запълвана в поетапно в различни периоди.

Литература

Арчибалд 2011: З. Арчибалд. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания през 2010 г. в кв. Б21 и кв. Д/19-24. – АОР през 2010 г., София, 2011, 157–59.

Archibald forthcoming: Joining up the dots: making economic sense of pottery distributions in the Aegean and beyond. – In: A. Tsingarida, D. Viviers (eds.). Les marchés de la céramique dans le monde grec (VIIIe – Iier s.av.J-C). Colloque international 19-21 juin 2008, Université libre de Bruxelles, Brussels.

Archibald 2007: Z. Archibald. Excavations by the British team (1999–2005) in the northern and southern sectors of AV1, Vetren – Pistiros. – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. H. Archibald (eds.). Pistiros 3: Excavations and Studies. Charles University, Prague, 2007, 81–110.

Stallibrass 2010: S. Stallibrass. Body Parts, Placements and People in an Iron Age Town in Bulgaria. – In: D. Campana, P. Crabtree, S. D. DeFrance, J. Lev-Tov, A. Choyke (eds.). Anthropological Approaches to Zooarchaeology. Complexity, Colonialism, and Animal Transformations. Oxford, 2010, Oxbow, 56–64.

№25. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Ж4

Валентина Танева

През 2012 г. продължиха проучванията в квадрат Ж4, където беше заложен сондаж с размери (И–З – 1,00-5,00 м; С–Ю – 0,00-7,00 м) с цел изясняване ситуацията на запад от керамичната пещ и покрай трасето на пътя, преминаващ през територията на Пистирос. Те се проведоха в рамките на 15 работни дни (06–24.08.2012 г.) с шест работника.

През 2011 г. бяха регистрирани 4 струпвания от керемиди и битова керамика – №1 (северозападна част на сондажа), №2 (североизточна част), №3 (централна част) и №4 (югоизточна част).

През този сезон са проучени още три механични пласта и част от оставения ръб между квадрати Ж4 и Ж5. Струпванията продължават в дълбочина. Имат различна големина и концентрация на материали в отделните пластове (обр. 1).

Най-голямо е струпването в югоизточната част (№4), с размери И–З – 2,20 м в централната, И–З – 1,74 м в най-западната, И–З – 2,68 м в най-източната му част. В него продължават да се откриват фрагменти от керемиди (с по-големи и по-малки размери), от битова керамика (основно сива и кафява на колело), дебелостенни съдове, фрагменти от амфори. Тук бяха открити фрагменти от домакински съдове – мортарии, единият от които се възстанови наполовина (обр. 2), датиран в първата половина на IV в. пр. Хр. (Василева 2010), две бронзови монети – на Керсеблепт от типа „Глава на Деметра/котиле и ечемичено зърно“ (Юрукова, 1992, №71) и на Филип II Македонски от типа „Глава на младеж/конник в скок“ (Танева 1998, №№5–19) и две купи с кафяв цвят, правени на колело. Камъни почти липсват – те са сравнително малко спрямо другите материали. Откриват се единични малки въгленчета. Почвата

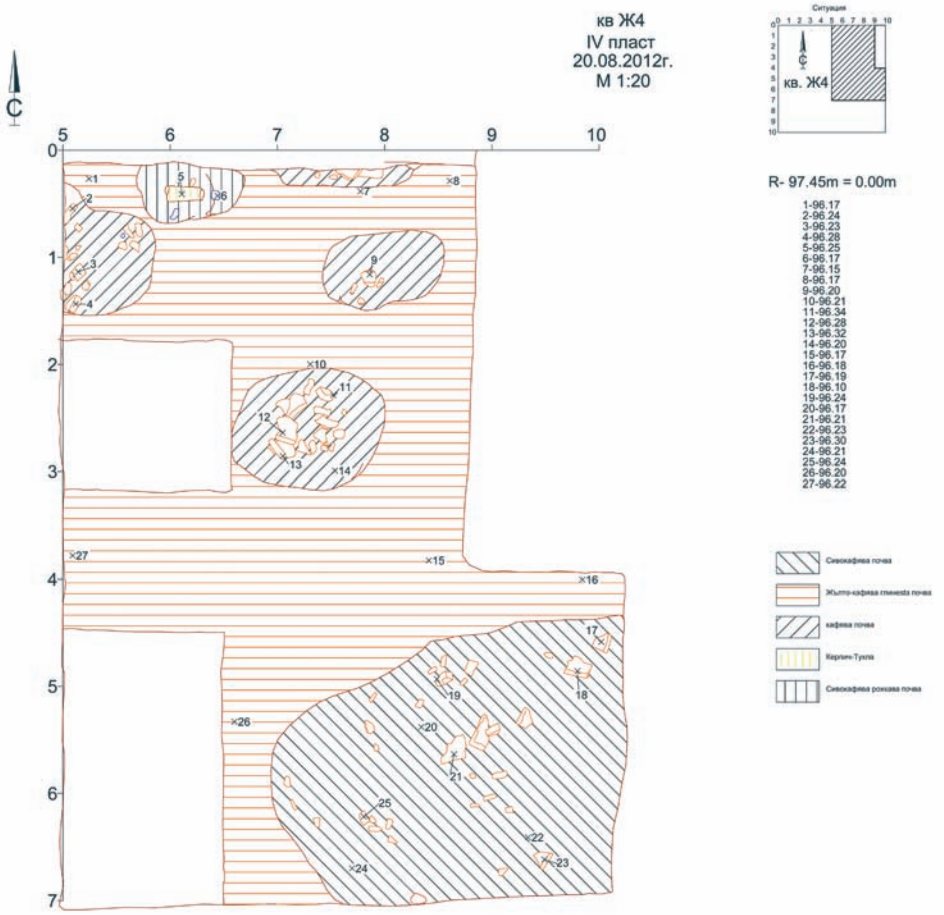
кв Ж4
IV пласт
20.08.2012г.
М 1:20
С
5
6
7
8
9
10
0
1
2
3
4
5
6
7
Ситуация
кв. Ж4
R- 97.45m = 0.00m
1-96.17
2-96.24
3-96.23
4-96.28
5-96.25
6-96.17
7-96.15
8-96.17
9-96.20
10-96.21
11-96.34
12-96.28
13-96.32
14-96.20
15-96.17
16-96.18
17-96.19
18-96.10
19-96.24
20-96.17
21-96.21
22-96.23
23-96.30
24-96.21
25-96.24
26-96.20
27-96.22
Сивокафява почва
Жълто-кафява глинеста почва
кафява почва
Керпич-Тухла
Сивокафява рохкава почва

Обр. 1. Емпорион Пистирос, кв. Ж 4, ситуация след IV пл.

в това петно е много сбита и твърда, а цветът ѝ варира от тъмносиво-кафяв до сиво-черен.

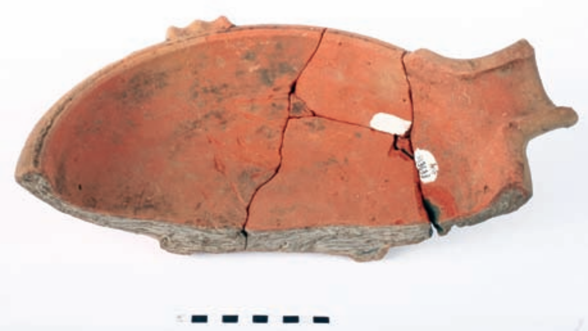

Обр. 2. Емпорион Пистирос, кв. Ж 4, мортарий от керамично струпване №4.

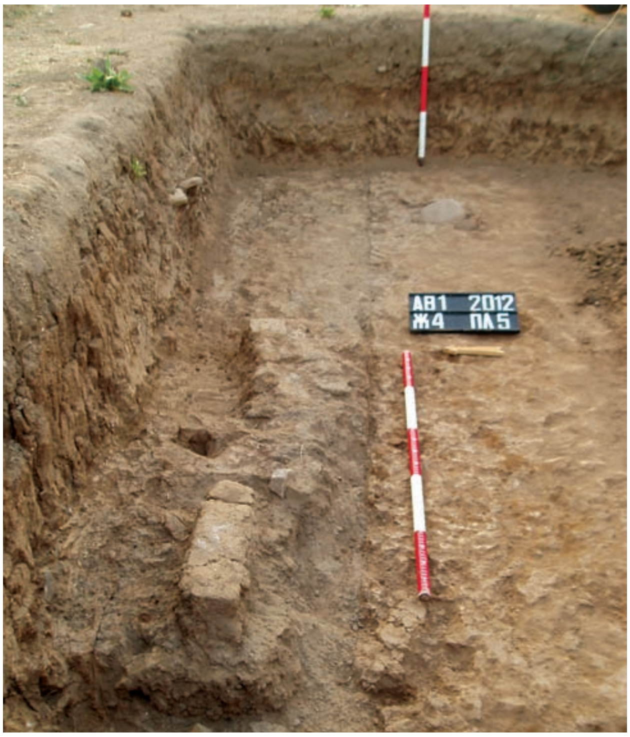

Обр. 3. Емпорион Пистирос, кв. Ж 4, стена от кирпич.

Подобна е ситуацията и в останалите три струпвания. Техният състав се състои основно от фрагментирани керемиди и по-малко битова керамика в сравнение с това в югоизточния ъгъл на сондажа. В северозападния ъгъл на сондажа (струпване 1) се откри едно стълбче, като тези, използвани при експлоатацията на пещта, и няколко фрагмента безформени глинени мазилки – подобни на тези от скарата на пещта. Цветът на почвата и тук е сиво-кафяв, докато останалата е жълто-кафява, глинеста. В пространството около тези струпвания се откриват малко материали – главно дребни фрагменти от керемиди и съдове. Изключително малко е и количеството на откритата гръцка керамика – няколко дребни фрагмента. Единствено между струпване 2 и 3 се откри дръжка с устие от чернофирнисов скифос. Подобен скифос (запазени са 2/3 от съда, с малко по-малък диаметър и по-некачествен фирнис) е открит в жертвената яма в кв. Ж5 (Танева 2012**)**.

В IV мех. пласт, на разстояние 0,90 м от западния ръб на квадрата и на 0,25 м от северния, се откри кирпичена тухла. В следващия пласт, под нея се разкри част от кирпичен зид (обр. 3). В достигнатото ниво след свалянето на V мех. пл. стената се проследява по личащите в нивото фуги, от източния до западния ръб на сондажа. В източната ѝ част над нея лежи струпване №2, което след свалянето на V мех. пл. се изчерпа. Тухлата има запазена дължина 37 см, дебелина 10 до 12 см и височина 10 см. Ширината на зида е 43–44 см. Тухлата лежи хоризонтално на зида. В запазената му част от южната страна личат 4 тухли, които са със запазени размери от 32 до 34 см. На повърхността на тези тухли се забелязва по-светла, сива, ронлива почва, която най-вероятно е спойката между тухлите. Почва със същия цвят се забелязва на юг и на запад от най-горната тухла. На повърхността в спойката личат дребни камъни. Стената е с ориентация изток–запад, със слабо отклонение на юг в източната ѝ част. Видимата дължина е по протежението на целия северен ръб на сондажа – 4 м. При проследяване на южната фуга се вижда, че тя навлиза в западния профил. Стената продължава и в дълбочина. На този етап проучванията бяха преустановени. Проучванията през следващата година ще покажат каква част от стената е запазена и дали тя е част от сграда или навес.

Литература

Василева 2010: Д. Василева. Глинени мортарии от класическата и елинистическата епоха в Южна България. – В: Югоизточна България през II-I хилядолетие пр. Хр. Варна, 2010, 137–246.

Юрукова 1992: Й. Юрукова, Монетите на тракийските племена и владетели. София, 1992.

Танева 1998: В. Танева, Монети на македонските владетели от Пистирос. – В: М. Домарадски, В. Танева. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха (Емпорион Пистирос. Том 2). Септември, 1998.

Танева 2012: Емпорион Пистирос. Проучвания в кв. Ж5 и Ж4 през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 162.

№26. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕКТОР АВ I А

Гавраил Лазов

През 2012 г. продължиха редовните археологически разкопки на обект АВ I А. Разкопките се проведоха от 18.06.2012 до 20.07.2012 и от 20.08.2012 до 12.09.2012 г. Проучванията се извършиха в квадрати А1 и А2 на площ от 200 кв. м. Приоритетно беше издирването на структури, които определят границите на застрояването на емпориона в посока северозапад.

В квадрат А1 СЗ продължи снемането на пластовете във вътрешността на сграда с каменни основи. Разкри се силно нарушен зид, граден от неголеми речни камъни, ориентиран СЗ-ЮИ. Новият зид е заложен на ниво в VIII мех. пл. и е по-ниско от проучения през 2011 г. Зидът се проследи на 3,40 м. Установиха се материали от деструкция, които са по-ниско от основите на зидовете, разкрити през 2011 г. Ивица от пепел се наблюдава на това ниво в западния профил, разположен във вътрешността на помещението (обр. 1). В ЮЗ част на помещението се откриха много керамични фрагменти и кости в по-тъмна пръст. В XI мех. пл. – 1.80 м, се очерта яма К [102] с диаметър 1,38 м. Тя беше проучена на дълбочина до 0,60 м. Запълнителят е еднороден. Откриха се съдове от груба местна керамика, сива и червена на колело, чернолакова и червенофигурна, амфори, плосък солен, калиптери и животински кости. Отнасят се към късната половина на II фаза – след средата на IV в. пр. Хр.

В кв. А1 СИ не бяха констатирани следи от градежи.

В кв. А1 ЮИ продължи проучването на останки от сграда с каменни основи. Долавят се зидове с ориентация СЗ-ЮИ и СИ–ЮЗ, които са от северозападния ъгъл на постройка. В V пл. се достигна до нивото с деструкции, които се очертават в западния профил на съседния кв. А2 ЮЗ.

В кв. А1 ЮЗ в IV и V пл. се разчистиха петна с отухлена мазилка и пепел, отухлен кирпич и плосък солен. В източната ивица се достигна до струпване от камъни, ориентирани СИ–ЮЗ, вероятно от разрушен зид. Гръцката керамика от пластовете е от втората половина на IV в. пр. Хр. На това ниво до северния профил се очерта като по-тъмно петно яма К [120]. Запълнителят е еднороден, наситен с малко керамични фрагменти, средноголеми камъни и фрагмент от тухла.

В кв. А2 се снеха оставените площадки, в които през 2011 г. се забелязаха по-тъмни петна с керамични фрагменти (обр. 2).

В кв. А2 СИ едно от петната беше повърхността на яма К [253], разположена на изток от разрушен питос, разкрит през 2011 г. Ямата е овална, с диаметър 1,19 x 0,97 м и дълбочина 0,60 м. Запълнителят е синхронен, като запълването е ставало от Ю на С. Откриха се части от червенофигурен камбановиден кратер, кухненски съд, части от пираунос, част от голям съд със сив цвят, дъно с конично столче от същата керамика на колело, фрагменти от местна груба керамика, амфори и др., късчета отухлена глина, фрагменти от замазка, подобни на глинените олтари от обекта, животински кости. На дъното на ямата се достигна до петно от сива пепел. Комплексът се отнася към първата четвърт – средата на IV в. пр. Хр.

П 2012 А1
СЗ ПЛ.9

Обр. 1. Основи на сграда в кв. А1 – северозападен и западен профил.

Обр. 2. Ситуация с нивата и разположението на ямите в кв. А2.

П2012 А2
ЮИ К251

Обр. 3. Амфора с дипинта на дъното на яма К 251.

Друга яма К [255] се проучи в очертанията на петното, разположено на юг от К [253] в централната част на кв. А2. Тя има кръгла форма с диаметри 1,30–1,54 м и дълбочина 1,10 м. Напластяванията са хоризонтални, с малко керамични фрагменти и животински кости. Етапите на запълване в малки интервали от време се очертават по петна от пепел и ситни въгленчета, които формират слоеве с малка дебелина. Проследяват се кратки периоди на прекъсване. Откриват се фрагменти от местна груба керамика, от монохромна на колело – сива, амфори, малко фрагменти от гръцка, стена на питос, два фрагмента от плоски солени. На дълбочина 0,90-1 м се откри фрагмент от култова фигура („конче“), като и челюсти от овца. Материалите се отнасят към първата половина на IV в. пр. Хр.

Продължи проучването на яма К [251], разположена в кв. А2 ЮИ. През 2012 г. ямата беше проучена изцяло. Има горни диаметри от 1,40 до 1,65 м и дълбочина 2,15 м, където диаметърът е 1,16 м. Под камъните се разкриха значителни по размер късове от глинобитна стена. Под тях се очертаваха на места тънки ивици от пепел и въгленчета. На дълбочина до 0,70 м под каменната редица пластовете очертават дъговидна вдлъбнатина към центъра. Под нея на дълбочина до 0,90 м се разкри част от амфора с дипинта (обр. 3). Под нея се разкриха малко количество дребни керамични фрагменти. На дъното (1,40 м под камъните) се откри малък чернолаков фрагмент. В пълнежа се откриха фрагменти от груба местна керамика, монохромна на колело, гръцка, амфори, питоси, фрагмент от перваз на култово огнище, късове отухлена глина, два гвоздея, кости от дребен и едър добитък, както и от птици. Сред другите находки трябва да споменем сребърна обица, мънисто от зелено стъкло, два малки култови предмета от печена глина и керамична купа. Материалите в ямата се отнасят към първата половина на IV в. пр. Хр.

В кв. А2 ЮЗ се проучи голямо вкопаване, обозначено като К [204]. То беше фиксирано през 2010 г. като нарушаване на подово ниво К [200]. Поради наличие на пясъчен нанос, тук беше оставена площадка, по-висока от снетите наоколо пластове. През 2012 г. се проследиха очертанията на вкопаването и започна проучването му. Диаметърът С–Ю е 2,30 м, докато размерът И–З е по-малък, поради навлизане на вдълбаването в западния профил на квадрата. Ямата беше проучена на дълбочина 1,85 м. В горната част на запълнителя има значително пропадане в резултат на наводнение, което се проследява по пясъчен нанос. В дълбочина пластовете са хоризонтални или със слаб наклон. Бяха открити много керамични фрагменти от груба местна, монохромна керамика на колело, чернолакова и червенофигурна керамика, амфори, малък „чайник“, питоси, плоски солени, груби тухли, късове от отухлени мазилки и замазки (включително и двуслойни с обмазване). От червенофигурната керамика по-значими са фрагментите от неголям кратер и пелике. Откриха се още монохромна купа с графити, керамична цедка с формата на кана с овално дъно, глинени тежести за стан и култови предмети с вретеновидна форма, речна мида и две морски раковини. Над 40 броя миниатюрни стъклени мъниста бяха разпръснати в пласт с петна от червен железен окис, заедно с овалното камъче, с което пигментът е бил стрит на прах. Почти изцяло са запазени две чернолакови чаши и паница с щемпелувани скачени палмети. Датират се в първата половина на IV в. пр. Хр.

Проучените ями в кв. А2 са вкопани в сивкав глинест пласт, който плавно се снижава от юг на север. Те съдържат материали, които се отнасят към втората четвърт до средата на IV в. пр. Хр. За синхронната употреба на ямите свидетелства фактът, че фрагменти от кратера, открит в К [251], се намериха в К [253], а фрагменти от другия рисуван кратер от К [253] се откриха в К [254].

В кв. А2 на достигнатото ниво – V пл. Направеният сондаж до границата на квадрата от север показа напълно стерилни пластове. Жилищната площ на емпориона през първата фаза вероятно не е достигала до тази част на обекта.

Литература

Лазов 2012: Г. Лазов. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в сектор АВ I А през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 160–162.

Sparkes, Talcott 1970: B. A. Sparkes, L. Talcott. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. The Athenian Agora XII. Princeton, 1970.

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ТРАКИЙСКИ ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Даниела Агре

Проучването на обекта се провежда под ръководството на Даниела Агре НАИМ–БАН) а зам.-ръководители са Деян Дичев – магистър по археология и Доротея Гюрджийска, докторант по археология (СУ „Св. Кл. Охридски“). Разкопките се проведоха през месеците юни и юли на 2012 г. През 2011 г. е проучена южната половина на могилата, покриваща централната сграда и частично две сгради, долепени към нея от изток. През 2012 г. върху целия обект е положена план-квадратна мрежа.

От централната сграда са проучени помещения №№4 и 5, както и източната половина на ямата-зимник в помещение №2. Дебелината на стените, отделяща помещенията, е 0,60 м, а дебелината на външните стени е 1,40 м. Във височина стените са били изградени от кирпич, който при тези помещения е запазен до 10–12 реда. Кирпичените стени са много по-слабо горели (в сравнение с другите помещения от юг) и по тази причина по-трудно се открояват. Стерилният терен и в двете помещения е достигнат при дълбочина +1,50 м. В двете помещения, освен деструкциите от падналия горе етаж, са открити керамични съдове – амфори, лекити, ихтии, чашки, хранилищни съдове и съдове, работени на ръка. Във всички пластове се откриваха голямо количество животински кости. В югозападната част на помещение №4 е разкрита пещ, изградена върху кирпичен подиум, аналогичен на разчистените в П1 и П3 и със сравнително еднаква височина. Пещта е изградена върху кирпичено стъпало, което повдига нивото спрямо ходовото ниво. Входовете и в двете помещение са от юг и са с ширина 1 м; вътрешните им размери са 4,70 х 4,70 м, височината на стените е 1,50 м (обр. 1).

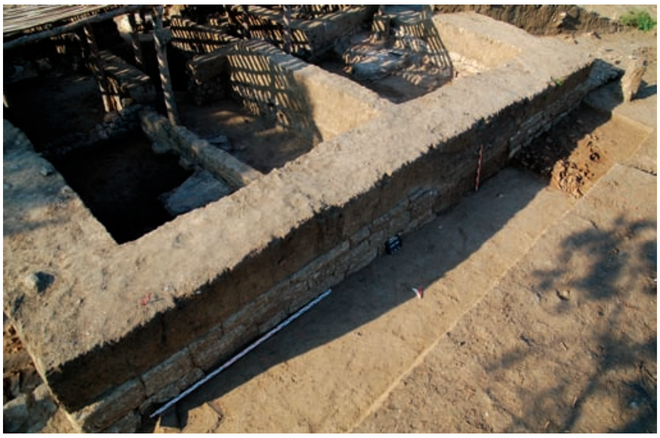

Обр. 1. Помещения №№4 и 5 в централната сграда – поглед от север.

Негативна структура – яма-зимник в помещение №2

Дълбочината на структурата от ръба при ходовото ниво е 1,40 м. Ширината ѝ, С–Ю при горния ръб, е 3,80 м. Запълнителят беше запечатал плътно ямата. Различават се няколко пласта, като най-плътните са от кирпичените деструкции от стените. Керамичният материал се състои основно от фрагменти от амфорна тара, включително дръжки с печат и дъна,

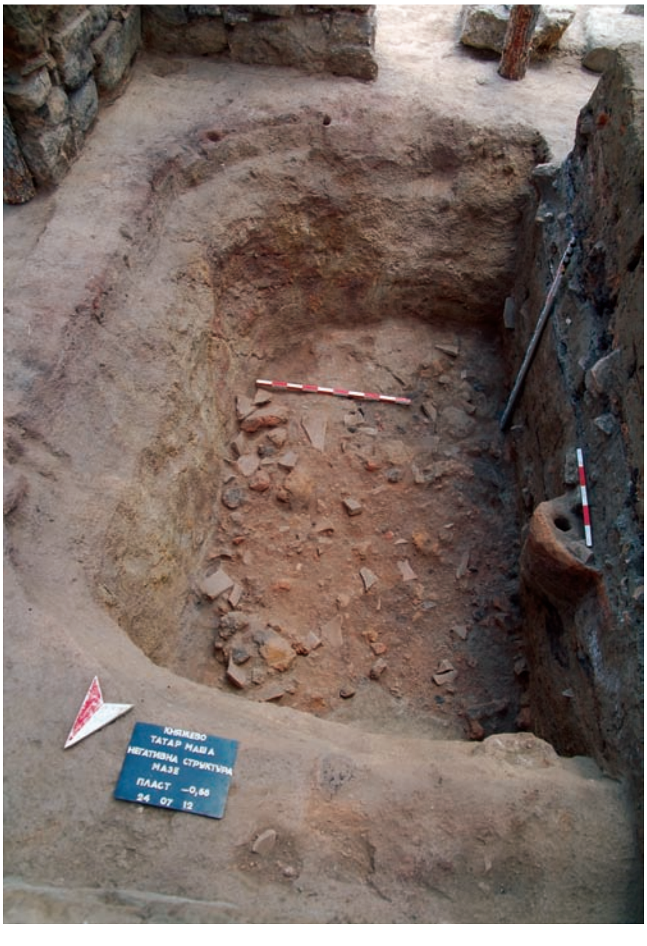

Обр. 2. Яма-зимник в помещение №2 на централната сграда – проучена източна половина.

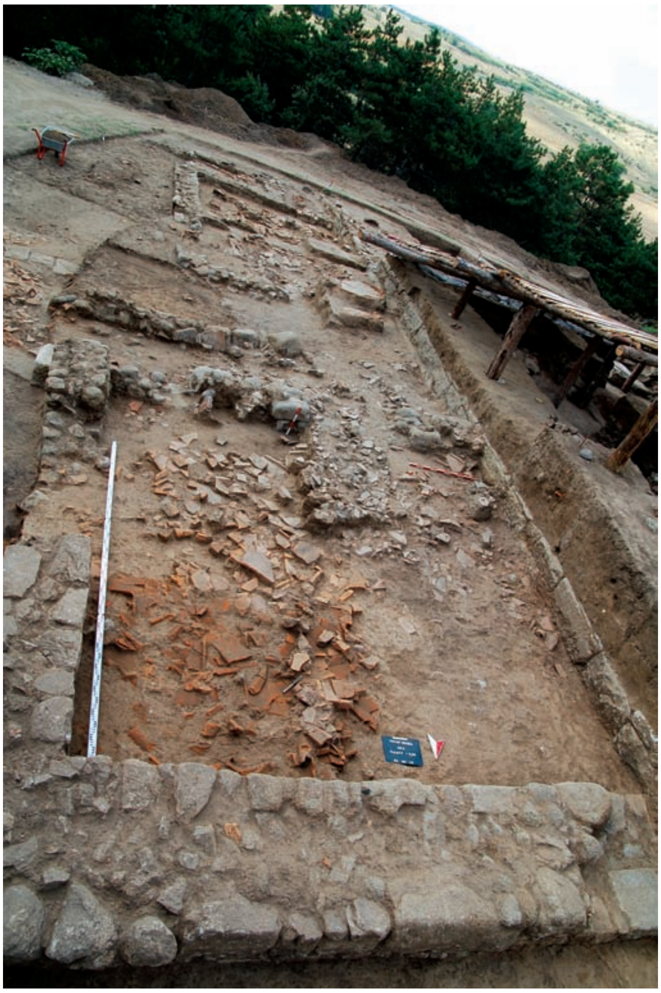

Обр. 3. Етап от проучването на сграда II и сграда III.

както и фрагменти от хранилищен съд. Всички са намерени фрагментирани и разпръснати из пласта – т. е. свлечени са от горните етажи. Ямата-зимник е вкопана в естествената скала (обр. 1). Частта, която остава западно от голямото контролно ребро, е непроучена.

След проучването на помещения №№4 и 5 се изясни цялостната планировка на централната сграда. Тя е с вътрешни размери 10,40 х 10,40 м и дебелина на стените 1,40 м, като е разпределена на 5 помещения.

Предфасадно пространство

Продължи проучването на предфасадното пространство. Струпването от керемиди в сектора заема цялата площ на квадратите. Керемидите са стандартни, едрофрагментирани на място. Видът им не се различава от досега откритите на обекта – плоски, носещи и покривни коринтски тип със сложно сечение.

Общата дължина на струпването между оградната стена и западната стена на сграда III е около 11,10 м И–З, а ширината му С–Ю – около 5 м.

Продължи проучването на сграда II и сграда III, долепени от изток към централната сграда.

Сграда II – помещение А и помещение В

Помещение А има следните размери: външни – И–З – 5,50 м, С–Ю – 6,50 м; вътрешни – И–З – 4,90 м, С–Ю – 5 м. След сваляне на деструкциите от замазки се достигна до ниво с деструкции от покривна конструкция. Цялото помещение е заето от едрофрагментирани керемиди. Входът на помещението е на източната стена и е широк 1,20 м.

В центъра на помещение В, което е разположено на изток от помещение А, е разположена есхара. Тя има неправилна правоъгълна форма и размери С–Ю – 1,20 м и И–З – 0,90 м. Около и над есхарата е свален пласт със силно отухлени деструкции от кирпичени стени, много въглени и шлака.

Сграда III – помещения А, В, С

Тези три помещения са оформени от две дълги стени, ориентирани леко И–З и успоредни на линията на централната сграда. Късите напречни стени разделят вътрешното пространство на две малки помещения 1(А) и 2 (В), проучени и описани през 2011 г., и по-голямото помещение С, което от своя страна се дели също на две части.

Западната дълга стена е долепена към външния югоизточен ъгъл на централната сграда и е дълга 6,80 м. Източната стена е успоредна на нея и е с дължина 9,70 м. Разстоянието между тях е 4,60 м (външни размери) и на практика това е ширината и на трите помещения. Всички външни стени са с еднаква дебелина и еднотипен градеж – двулицев, от средноголеми необработени камъни, със стремеж към редове и пълнеж от по-дребни камъни. Спойката е глинена. По-масивни камъни са ползвани само по ъглите. Стъпаловидно терасиране има само при западната стена на помещенията – оформени са 3 стъпала, всяко от които пада с по 1 ред в южна посока, следвайки денивелацията. Запазени са на почти еднаква височина, резултат и на умишленото подравняване, предвид че са основи на кирпичени стени над тях. Най-ниско е запазена южната къса стена, която излиза от периферията на по-късно натрупания могилен насип и освен това пада в частта, където започва естествената денивелация на терена в южна посока. Вътрешността на всички тези помещения е проучена до покривно ниво, като дълбочините са близки. Никакви материали тук не са открити. Подовите нива не са достигнати все още, но стените видимо са фундирани по-ниско спрямо цокълното ниво на източната стена на централната сграда (обр. 3).

Дебелината на всички стени е 0,50 м, максималната запазена височина – 0,40 м.

Няма вътрешна връзка между помещенията – всяко помещение има собствен вход.

Източни сектори – кв. Т6/Т7; У6; У7

Проучването в 4-те квадрата от изток започна с цел проследяване на вероятната оградна стена от изток. В кв. У7 е разкрита стена с дължина 2,25 м и дебелина 0,70 м, като източното ѝ лице се проследява ясно, но западното не е достигнато.

В кв. Т6 и Т7 се разкри една масивна двулицева стена с разкрита дължина 2,40 м, ширина 1м и ориентация СЗ–ЮИ, която образува конструктивен ъгъл с друга, по-дълга и развиваща се в западна посока стена. Разкритата дължина от нея е около 4,80 м, след което влиза в реброто на съседния квадрат. В най-северната част на кв. Т6 е разчистена трета стена. Тя е почти успоредна на дългата стена с ориентация И–З и има аналогичен градеж (от средноголеми необработени камъни, две лица и пълнеж от по-дребни между тях).

Как описаното пространство се организира с разчистената в съседния в южна посока кв. У7 двулицева стена, вероятно ще се изясни след допълнителни проучвания. Линията на стената в кв. У7 изглежда съобразена с тази на масивната стена в кв. Т6 (успоредна е на нея) и отстои на 1,30 м източно от евентуалното ѝ продължение.

Върху централната сграда е изградена временна защитна постройка, а всички останали сектори са зазимени.

№28. УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Даниела Агре, Деян Дичев

След двегодишно прекъсване бяха подновени разкопките на обекта Укрепен дом в м. Голата нива край с. Синеморец. Те се провеждат под ръководството на Даниела Агре НАИМ–БАН), а зам.-ръководител е Деян Дичев. Обектът се намира на ок. 300 м СЗ от сегашните граници на с. Синеморец и е разположен на естествено възвишение, на около 250 м от плажната ивица.

През 2012 г. е подновена и разширена план-квадратната мрежа, която беше положена през 2009 г. Заложени са нови квадрати в северна посока – т. е. към вътрешността на укрепената площ и в посока изток – т. е. по продължение на оградната стена, както и два сондажа.

Стена източно от кулата

Проучени са 3 квадрата в източна посока от кулата: В4/Г4/Д4. Стената следва денивелацията на терена и пада в дълбочина в източна посока. Запазена е ниско, максимум до 2 реда във височина. На места е по-силно разрушена – основно при границата между кв. В4 и кв. Г4. Завоят в северна посока е плавен (около 120°) и лицевият градеж там е от видимо по-дребни камъни. Запазени са 3 реда във височина, но те са поддали на И и ЮИ. Във височина външното лице е запа-

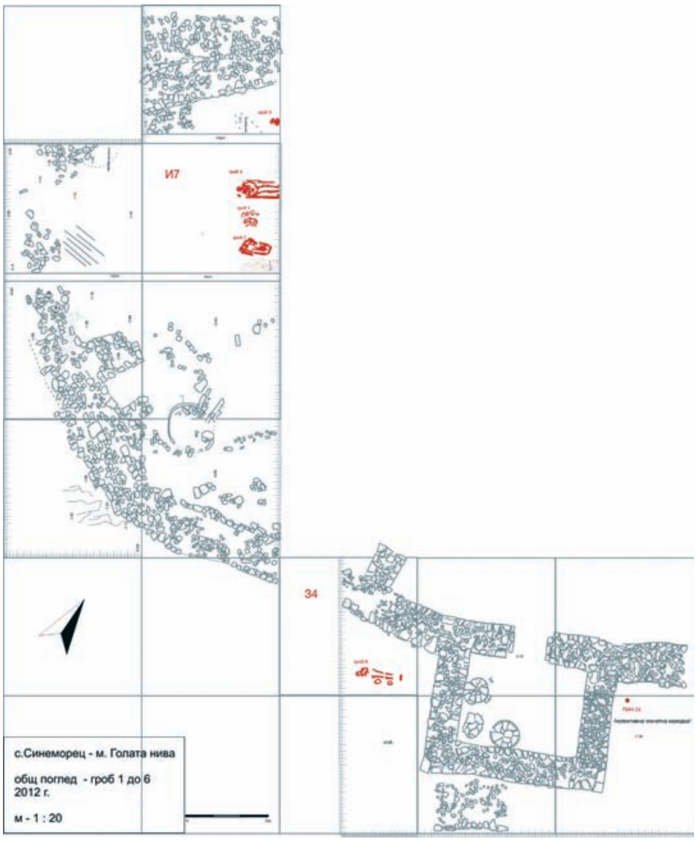

Обр. 1. Ниво на проучване на западната оградна стена на обекта.

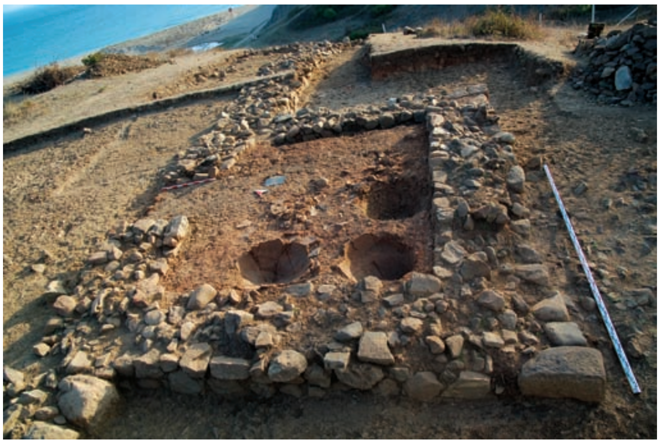

Обр. 2. Кулата на юг от оградната стена – ниво с керамични съдове във вътрешността ѝ.

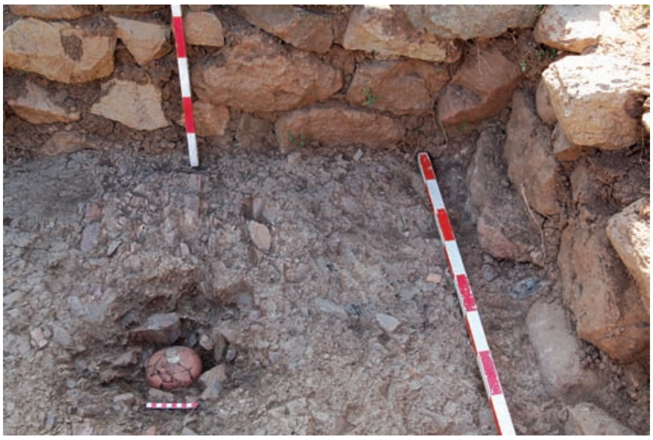

Обр. 3. Керамичният съд in situ с монетното съкровище от 199 сребърни тетрадрахми.

зено основно в квадрати Г и Д, докато в кв. В се губи по склона. Материали южно от външното лице не са открити. В пространството на север от вътрешното лице пластът в трите квадрата е изчерпан до стерилната основа.

Квадратите по линията И и Й – оградната стена западно от кулата

Квадратите по линията ѝ разкриват основно дебелината на оградната стена западно от кулата, т. е. пълнежа и външното ѝ лице. Поради денивелацията в посока З и ЮЗ разсипът тук е по-голям и лицевите редове са силно разнесени. На места линията е запазена, но само в 1 ред във височина. Няма следи от преправки или промяна в дебелината, или градежа на стената. Следи от отухлявания не са открити в рамките на тези няколко квадрата. Керамиката е битова и строителна, но в малки количества. Вътрешното лице е почти навсякъде ясно проследимо, макар и състоящо се само от 1 ред камъни (обр. 1).

Общата дължина на стената, която е проследена от завоя в кв. Й5 до кв. Й7, по линията на външното лице, е около 8,70 м.

В пространството в рамките на оградената площ, е разчистена керамична пещ, която попада на границата между квадрати И6 и И5. Запазени са, макар и не на място, отухлени ребра (част от тях), които са били част от конструкцията на скарата. Голяма част от тях са намерени вътре, в кръга на пещта. Каналът е с отвор, обърнат на север и е подсилен с камъни от външната страна почти по цялата си дължина.

Пластът в кв. И6 и кв. И7 е силно нарушен от активността през XVIII–XIX в. В квадрати И7 и И8 са разчистени общо 5 гроба, като костите в някои от тях са много лошо запазени и/или вторично препогребвани. Ритуалът е трупополагане с глава на запад. Мъртвите са полагани в ковчези. Като дар в гроба са поставяни керамични съдове и нанизи от акчета.

Вътрешността на кулата

Във вътрешността на кулата (в ЮЗ ѝ част), са били поставени 3 съда-хранилища, дъната на които са вкопани в материковата скала. Фрагменти от други керамични съдове (амфори, кантарос, кана и др.) са пръснати равномерно в централната и южната част на кулата. Откриват се и фрагментирани керемиди. Следите от огън – въглени и отухлени замазки – личат по цялата площ (обр. 2).

Кв. Е3/Е4

Върху стерилния терен в ъгъла, който се оформя между външното лице на източната стена на кулата и външното южно лице на оградната стена, е разчистен фрагментиран керамичен съд, изработен на ръка. След демонтирането му стана ясно, че фрагментите от него са подредени така, че да покриват вкопаване. В малката дупка с диам. 0,30 м е открит на място керамичен съд, изработен на колело. Той е фрагментиран и липсва горната му част при устието, която е запушена с оловна тапа. В съда е депозирано монетно съкровище – 199 сребърни тетрадрахми, датирани най-общо във II в. пр. Хр. (обр. 3).

Сондаж №1 и №1′

В Сондаж №1 е разкрита част от стена, разчистена в два, а на места и до три неправилни реда. Запазена обща дълж. 2,50 м, вис. 0,46 м. В източна посока стената се качва по естествения скален терен, където нивото е сравнително по-високо, и в сондаж №1′ излиза на 0,16 м под повърхността. Точно в тази част, където скалата се покачва, градежът е разсипан и не е ясно къде точно е минавал по скалата. От двете страни на стената има плътен пласт със замазки, антична керамика и петна въглени.

В сондаж №1′ камъните, които са били вероятно част от стената, се откриват като деструкции. Тук също са намерени голям брой керамични фрагменти и много следи от горене. Скалата е достигната само в западната част на сондаж №1′.

Откритите материали, както и в предходните години, се отнасят към двата периода от обитаването на обекта. Материалите от османския период са аналогични с откритите досега – главно битова керамика от XVIII–XIX в., турски монети с малък номинал и голямо количество гвоздеи.

Сред керамичния материал от елинистическата епоха най-многобройни са фрагментите от амфори, повечето внос от о. Кос, Родос и Самос. От останалата керамика може да се посочат фрагменти от различни типове купи, паници, кантароси. Върху много от съдовете има следи от червен, червено-кафяв, кафяво-черен и кафяв лак. Малка част от керамиката е изработена на ръка. На обекта бе открито голямо количество строителна керамика – солени и калиптери.

Целият обект е зазимен.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ НЕОЛИТ И I ХИЛ. ПР. ХР. ПРИ ИЗВОРА ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

Милена Тонкова, Атанасиос Сидерис

През 2012 г. бе проведена четвъртата по ред археологическа кампания по проекта за съвместни българо-гръцки проучвания на многослойния обект при извора Халка Бунар. Археологическият сезон през 2012 г. бе с продължителност 35 дни, като работата на терена продължи от 20 юни до 18 юли 2012 г. Проучването бе извършено под ръководството на доц. д-р М. Тонкова НАИМ–БАН) и д-р А. Сидерис (Фондация за елинския свят, Атина), с екип: инж. д-р Н. Тонков НАИМ–БАН), д-р М. Василева, Д. Димчева и Е. Петкова, Р. Йоргова (художник, АМ Раднево), Н. Деянова и М. Стойчева (реставратори, РИМ-Шумен и ИМ–Чирпан). Човешките останки бяха изследвани от гл. ас. Д. Тонева и гл. ас. С. Николова (ИЕМА–БАН). Научен консултант за периода на неолита е проф. д.и.н. Васил Николов НАИМ–БАН).

Цел на кампанията през 2012 г. бе да бъдат завършени проучванията на археологическите комплекси в сектори IV, VI, IX и X. Допълнително проучване бе направено и в сектор XI, където през 2001 г. бе открита глинобитна постройка с есхара, както и в сектор Vв, където през 2010 г. бе открита част от колесница и сребърна монета на Александър Велики.

В сектор VI бе завършено проучването на пещ при северната стена на жилище 2 от къснонеолитната епоха, както и на три ями от ямния комплекс от класическата епоха. Те имат разширяващи се към дъното стени, в запълнителя към дъното пръстта е примесена с пепел и въглени. На дъно-

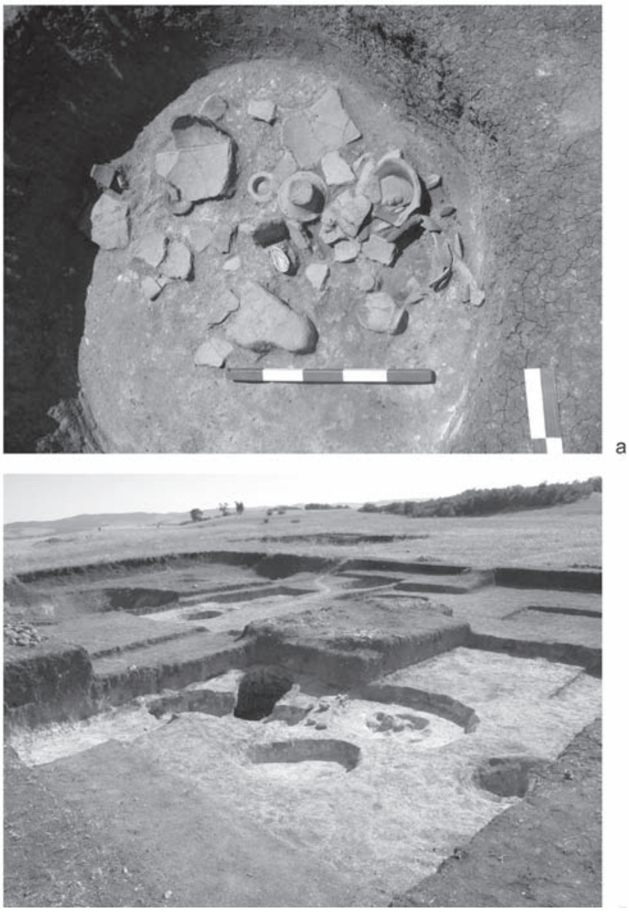

Обр. 1. 1а. Сектор VI. Керамично струпване в яма 23; 1б. Сектор IX. Ями под нивото на жилището от ранноелинистическата епоха.

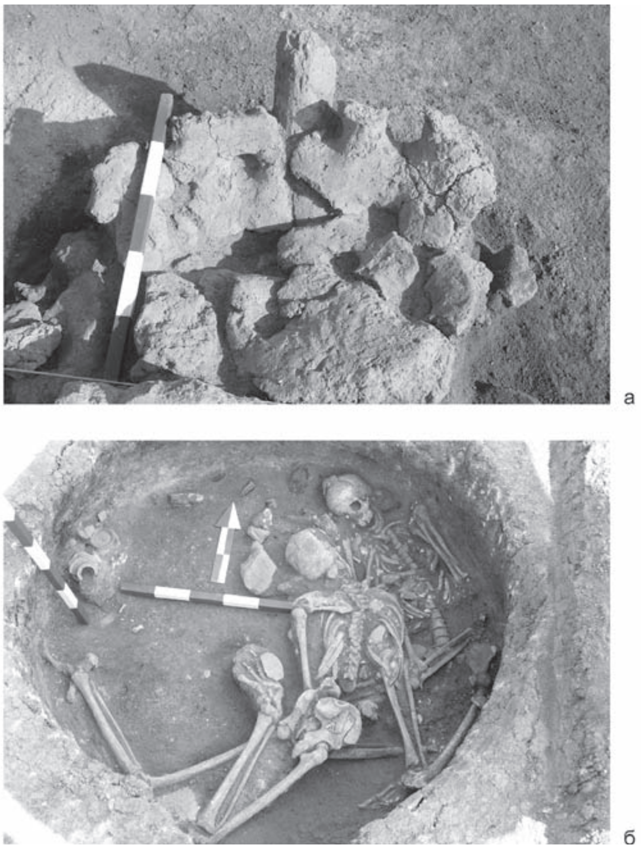

Обр. 2. 2а. Сектор IV. Скара на пещ 7; 2б. Сектор IV. Яма с човешки скелети в анормална позиция.

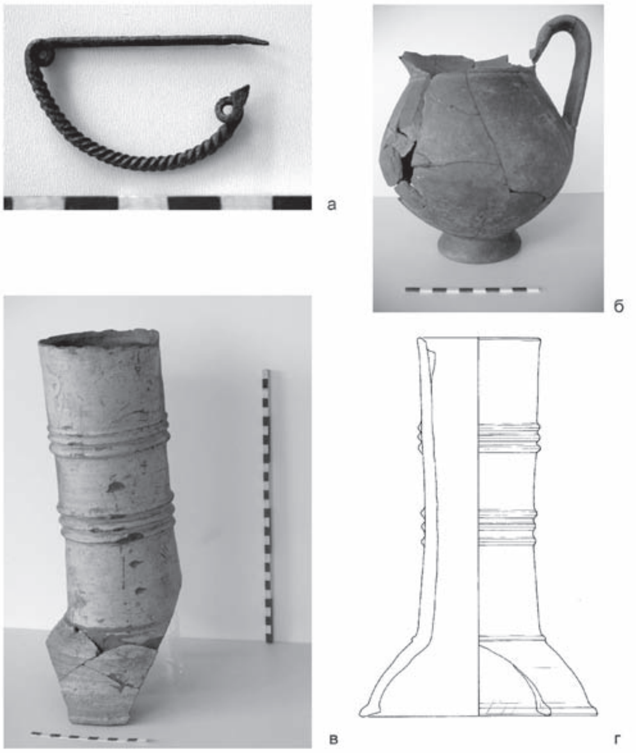

Обр. 3. 3а. Бронзова двуспирална фибула от VII-VI в. пр. Хр. ; 3б. Кана от V в. пр. Хр.; 3в, г. Цилиндрична керамична поставка за ритуален съд от ранноелинистическата епоха.

то на яма 23 от V в. пр. Хр. бе документирано струпване от фрагменти от съдове от групата на сивата монохромна керамика (обр. 1*а*; 3*б*), както и малко на брой фрагменти от съдове с характерна за късната фаза на ранножелязната епоха украса.

В южната половина на сектор IX продължиха проучванията в района на глинобитна постройка с есхара от ранноелинистическата епоха (обр. 1*б*). Бе проучено пространството под подовото ѝ ниво, както и участъци западно, южно и източно от нея. В това пространство бе документирано плитко вкопаване от къснонеолитната епоха, яма от VII–VI в. пр. Хр., няколко ями от V в. пр. Хр. и една яма от кр. IV – нач. на III в. пр. Хр. Във всяка една от тях бяха открити индикативни за съответната епоха находки: в яма 7 бе открита бронзова двуспирална фибула от VII–VI в. пр. Хр. (обр. 3а) и голямо количество фрагменти от съдове с черна излъскана повърхност и форма и украса, характерни за късната фаза на ранножелязната епоха. В яма от същия сектор бе открит монохромен съд-цедка с висока S-видна дръжка от V в. пр. Хр. На дъното на яма с голямо количество отухлени мазилки, намираща се под пода на постройката, бе открита уникална находка – масивна, висока 36,7 см, цилиндрична, керамична поставка със сив цвят на глината и плътна сребриста ангоба (обр. 3*в*, *г*). Високи поставки имат съдовете със заоблени дъна (лебес, динос), използвани често в гръцкия свят за ритуални цели. Монета с портрет на Севт III датира ямата в ранноелинистическата епоха. Тя се отнася към времето непосредствено преди изграждането на глинобитната постройка в началото на III в. пр. Хр.

В сектор X бе довършено проучването на ямата с жертвоприношение на мъж, открита през 2011 г. Продължи изчерпването на запълнителя под нивото на скелета до дъното. Бе установено, че стените на ямата се разширяват и тя придобива крушовидна форма. Бе документирано голямо струпване от силно горели мазилки, фрагменти от питоси и фрагменти от голямо лекане, част от които бяха открити при устието на ямата. Това е доказателство, че ямата с човешкия скелет е запълнена наведнъж чрез последователни ритуални действия. Ямата се датира в ранноелинистическата епоха. Тя се намира само на 25 м от глинобитна постройка с останки от тъкачен стан от същото време.

В сектор IV бе завършено проучването на две пещи за керамика (№№6 и 7) от ранноелинистическата епоха. Те имат запазени скари (обр. 2*а*). При проучването на пещ №6 бе установено, че на място са запазени и дъговидни фрагменти от купола, който е имал голям отвор на върха. Обикновено такава информация липсва и затова находката е от голямо значение за възстановката на този вид съоръжения и за изясняване на технологичния процес. На 5 м от пещта бе проучена яма с разширяващи се към дъното стени. Запълнителят на ямата се състои от пръст с пепел към дъното, керамични фрагменти и животински кости. На дъното на ямата бяха документирани два човешки скелета в анормална позиция (обр. 2*б*). Според антропологичния анализ те принадлежат на млади жени. Едната е по гръб, първоначално е била с вдигнати колене, а втората е хвърлена върху нея с лице надолу. Наоколо и върху скелета има фрагменти от съдове. Тази ситуация бе интерпретирана като следа от двойно човешко жертвоприношение. Тя е открита на 5 м от пещ за керамика и на не повече от 20 м от друга постройка с 43 тежести за стан в сектор XI.

В заключение, сезон 2012 допълни нови елементи в полза на тезата за многофункционалността на обекта. Беше потвърдено разглеждането му като ямно светилище, поне що се отнася до ранножелязната и класическата епоха. За елинистическата епоха е установен и селищен аспект. Той е свързан с четирите глинобитни постройки с есхари, с установените чрез седемте пещи за керамика с производствени функции, с множеството открити хранилища и транспортни съдове, както и голям брой находки, свързани с текстилното производство, намерени както в жилищата, така и в многобройните ями. Едновременно с това култовите характеристики на обекта остават силно изявени и през тази епоха. Интерпретираните като човешки жертвоприношения ситуации в двете ями в сектори IV и X се вписват в широко дискутирания проблем за извършването на човешки жертвоприношения в Тракия, чиято ареа са ямните светилища. Ситуацията от Халка Бунар е уникална в един аспект – досега не бе откриван случай на човешко жертвоприношение в селищен контекст.

Литература

Тонкова 2002: М. Тонкова. Новооткрит тракийски център от ранноелинистическата епоха при извора Халка Бунар в землището на с. Горно Белево (проучвания през 2000 и 2001 г.). – ГАИМ, 2002, II, 148–196.

Тонкова, Сидерис 2010: М. Тонкова, А. Сидерис. Съвместни българо-гръцки проучвания на обект от I хил. пр.Хр. и неолитната епоха при извора Халка Бунар, с. Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област през 2009 г. – АОР през 2009 г. София, 2010, 195–198**.**

Тонкова, Сидерис 2011: М. Тонкова, А. Сидерис. Археологически проучвания на многослоен обект от късния неолит и I хил. пр. Хр. при извора Халка Бунар, с Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – В: М. Тонкова (ред.). Тракo-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения. София, 2011, 80–92.

Сидерис, Тонкова 2012: А. Сидерис, М. Тонкова. Археологически проучвания на многослоен обект от късния неолит и I хил. пр. Хр. при извора Халка Бунар, Горно Белево, община Братя Даскалови, Старозагорска област. – АОР през 2011 г., София, 2012, 156–158.

Tonkova 2010: M.Tonkova. On human sacrifices in Thrace (on archaeological evidence). – In: Candea I. (ed.). The Thracians and Their Neighbours in Antiquity. Studia in honorem Valerii Sirbu. Braila, 2010, 503–522.

№30. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР СБОРЯНОВО

Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников, Мария Николаева, Даниела Стоянова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Христо Узунов

Проучванията се проведоха през м. август 2012 г. от екип в състав: доц. д-р Т. Стоянов, М. Николаева – ръководители, гл. ас. д-р К. Ников – зам.-ръководител и членове: гл. ас. д-р Д. Стоянова, Ж. Михайлова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов, П. Стоянов, Ю. Събчева и 14 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ „Св. Кл. Охридски“. Разкопките бяха осигурени финансово от МК, ИМ Исперих и СУ „Св. Кл. Охридски“.

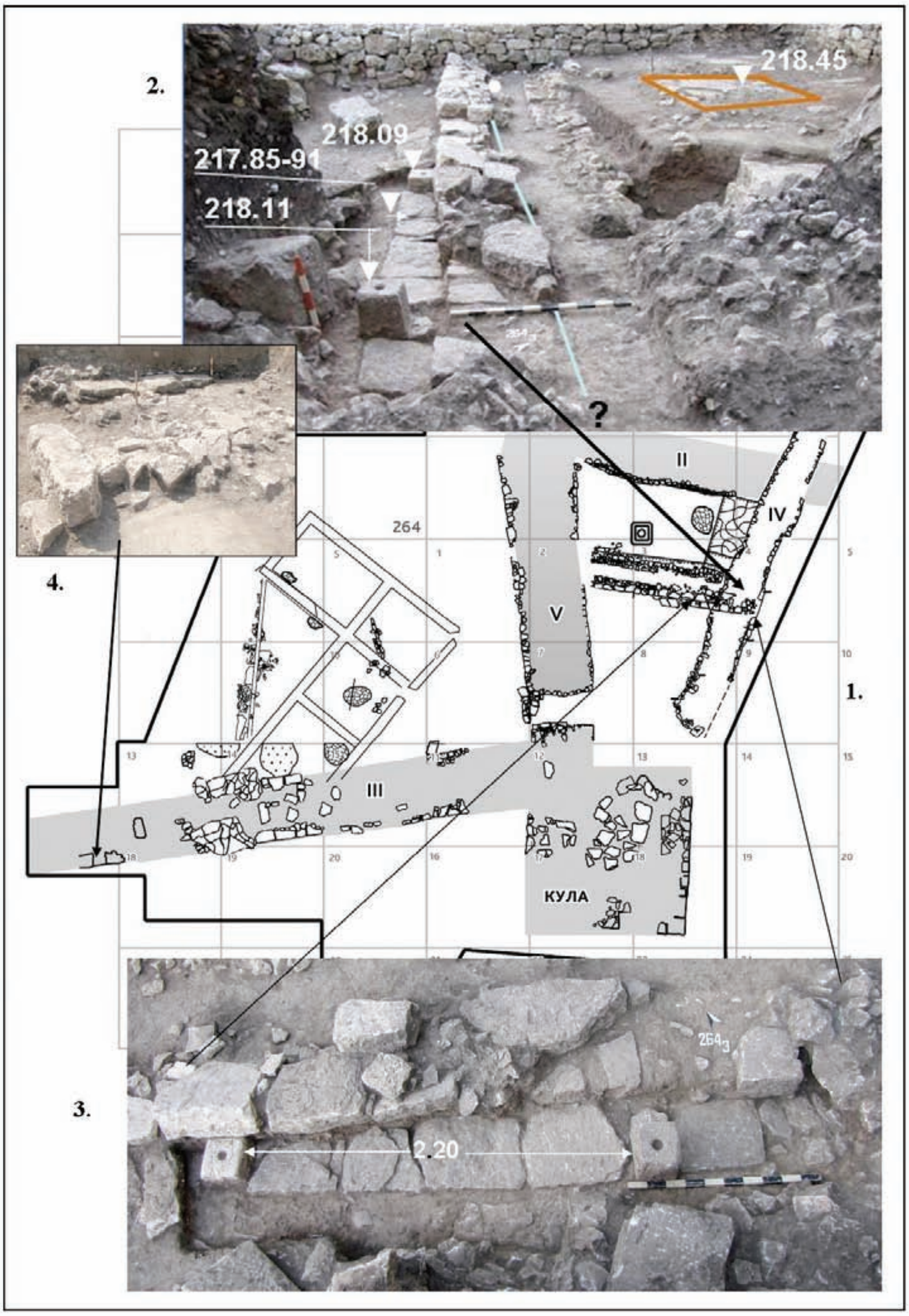

Обр. 1. 1. План на проучванаия участък в Югозападния квартал; 2. Външният зид на зарата с есхара, от изток; 3. външният зид на зарата с есхара, от юг и отгоре; 4. Новооткрита част от Зид III.

I. Югозападен квартал (ЮЗК).

1. За доразкриване на ЮИ част на залата с есхара бе извършено окончателно разкриване на източното лице на „зид IV“ (обр. 1 *1*) и след архитектурното и фото- заснемане беше демонтиран участъкът от ок. 4 м, застъпващ външната стена на помещението (обр. 1 *2*). Очакванията се потвърдиха. Външният зид на залата продължава поне с още 2 м. Пред лицето му бе доловено по-ранно ниво от много добре обработени каменни блокове, с прецизно оформен челен ръб. Между камъните от найдолния ред от южното лице на външен зид 2 и новоразкритата каменна структура има пласт кафява пръст, примесена с въглени, бучки глинени мазилки и глинени спойки с дебелина 10-15 см. Сходна структура има и пластът пред стената, върху новоразкритата редица блокове на по-ниско ниво.

В източния край на разкрития участък бе документиран още един каменен блок, монтиран вертикално, с легло за ос на врата. В профил основата на този блок е профилирана Г-образно. Разстоянието до открития през 2009 г. подобен блок, монтиран вдясно от входния отвор в стената на залата, е 2,20 м (обр. 1 *3*). Ако това е указание за наличието на вход с двукрила врата, в периода предхождащ последното ниво на външната стена на залата с есхара, би следвало в този участък, в този по-ранен строителен период на комплекса, да се очакват останките на много солидно съоръжение, за чийто характер и функции в момента е трудно да се гадае.

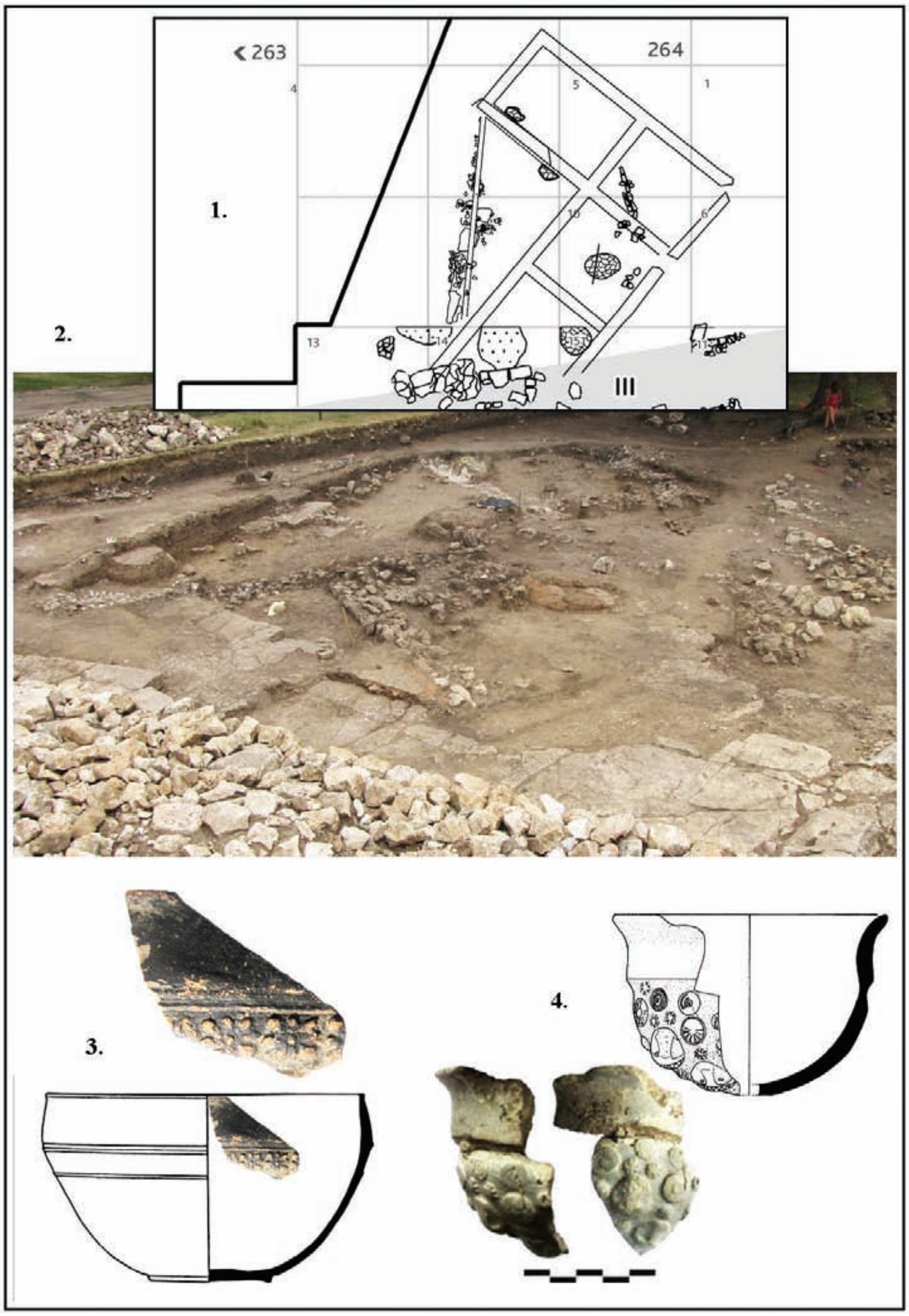

Обр. 2. 1. План на проучваните късноелинистически структури в сектор 263; 2. Проучваните късноелинистически структури в сектор 263, от ЮИ; 3. Фрагмент от имортна купа с релефна украса; 4. Фрагменти от локална купа с релефна украса.

Квадрата с добре оформен вертикален „отвесиращ водач“, непосредствено на юг от новоразкритото лице на стената на залата с есхара, потвърди предположението, че квадри от кулата са достигнали до този участък вследствие разрушението на кулата при земетресението, унищожило града.

2. Руините на Зид V. Продължи разчистването на разсипа от крепостна стена V на запад от вътрешното ѝ лице в кв. 259/21, 264/1, 6. Разчистването на разсипа в кв. 259/21 потвърди предположението, че плътните струпвания в целия участък, на запад от лицето на Зид V, са резултат от рухването на лицевата зидария, затрупана от емплектона.

3. Зид III в с. 263. При разширяването на изкопа по продължение на трасето на зид III от кв. 264/11 към кв. 263/14,15,17 и 18 бе доловен участък със запазено *in situ* външно лице на зида. Общата му разкрита дължина достига 23 м (обр. 1 *1* и *4*). Плътно лежащите камъни с различна форма и големина очевидно са част от емлектона на стената. И тук тя е фундирана върху материковата скала.

4. Късноелинистически жилищни и стопански структури. Продължи проучването, в дълбочина и в северна посока, на руините от жилища от късноелинистическата епоха (II–I в. пр. Хр.) в кв. 263/4-5, 9-10 и 263/24-25. В северната половина на този участък останките от проучваните комплекси са пострадали сериозно от изкопите за основи на сградите от комплекса, свързан с текето (обр. 2 *1–2*). Северната половина на голяма есхара (№67), с интересна геометрична отпечатана украса, е разрушена

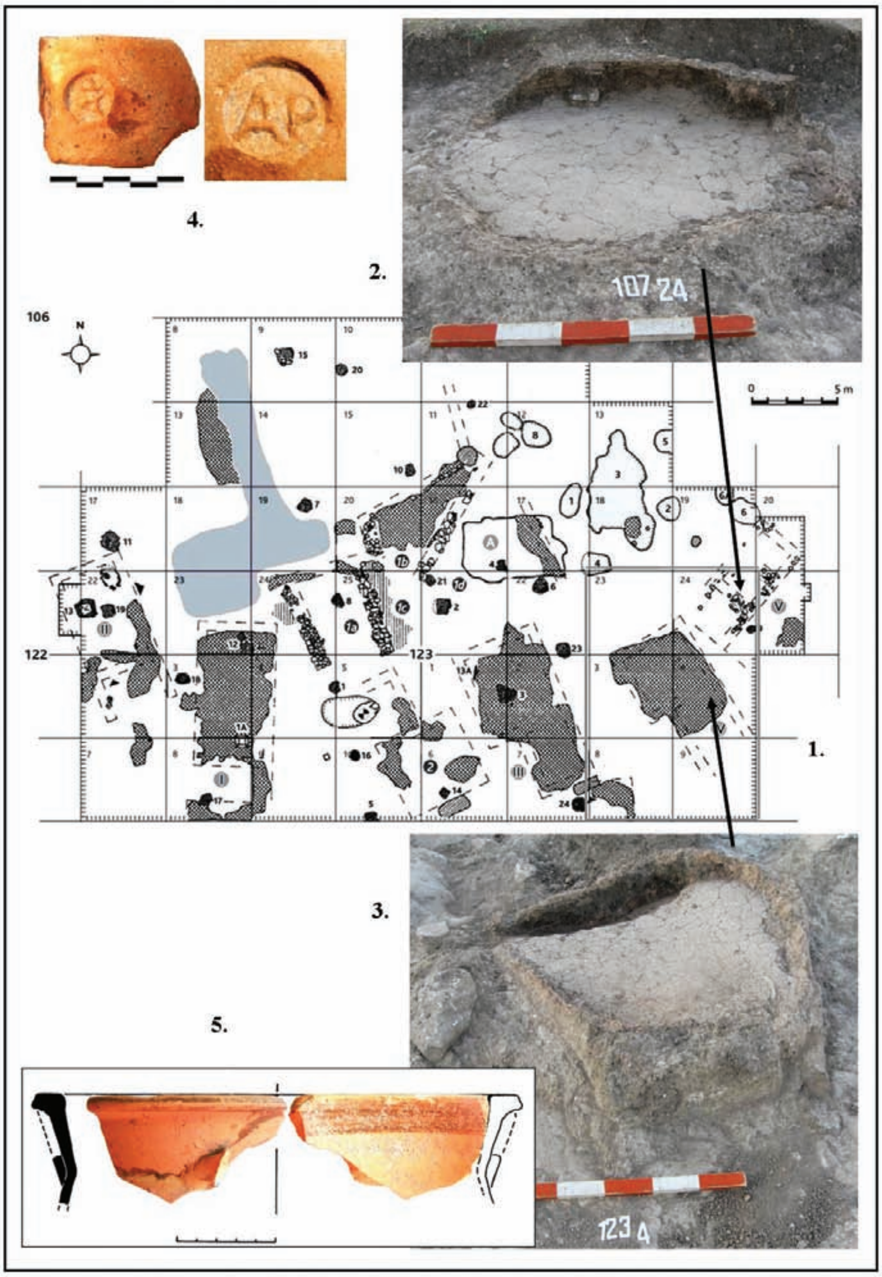

Обр. 3. 1. План на централния изкоп с проучвания участък; 2. Битова пещ в кв. 107/24; 3. битова пещ в кв. 123/4; 4. Амфорен печат с монограм; 5. Фрагмент от импортен кратеровиден съд.

от един от изкопите за основи на стени. В няколко квадрата се долавя разрушено ниво от хоризонт от ранноелинистическата епоха, върху чиито руини са изградени структурите от късноелинистическото селище. Находките от участъка имат предимно битов характер. По-запазените фрагменти от кухненска и трапезна керамика потвърждават наблюденията за дата във II – нач. на I в. пр. Хр. Сред артефактите, датиращи по-прецизно обитаване в началото на I в. пр. Хр., е фрагмент от купа с релефна украса (обр. 2 *3*), чиито белези я отнесат към продукцията на ателието на т. нар. „*Плагиат*“, работило в някой от големите центрове на малоазийска Йония (Laumonier 1977; Hatzidakis 1997). Интересни за проблема за локално производство на имитациите на тези купички в Северна Тракия са фрагментите от сивоглинена купа с богат пластичен орнамент, включващ и човешко лице (обр. 2 *4*).

II. Централен изкоп (Кварталът на занаятчиите)

Цел на проучването през 2012 г. бе доизчерпване на пластове около и на структури от първи строителен период, частично проучвани през сезони 1993–1995 г. в кв. 107/24, 123/3–4, 123/8–9. В този участък, на по-високото ниво, са документирани руините на жилище IV и югозападната половина на жилище V (Стоянов и др. 2006, 23, обр. 27).

Характерът на културния пласт в тази част на квартала сочи липса на запазени цели комплекси от I хоризонт, което би могло да се обясни с презастрояването им.

Разкрити са две пещи, №№3 и 4 (обр. 3 *1–3*), и битово огнище №65. Начинът на изграждане и структурата им са идентични с разкритите до този момент в проучените жилища в Квартала на занаятчиите. За разлика от пещи №№1 и 2, разкрити през 2011 г., при новооткритите не се наблюдават следи от преизползване и промяна на обемите. Поради факта, че пещите са от първи хоризонт на строителство, те са много лошо запазени, с разрушения дори в основата. Наблюденията все пак дават ясна индикация за формата и ориентацията им – те са с елипсовиден план и отвор от южната страна.

Керамичните струпвания са съсредоточени около тях, като се забелязва характерното разнообразие на местна кухненска, трапезна и вносна керамика. Статистиката при амфорните печати е следната: тасоски – 3 броя, хераклейски 2 броя с енглифичен печат, неидентифициран център 1 (обр. 3 *4*). Вносната керамика е представена само от фрагменти от лекит, рибни блюда, панички, гутус и кантароси (един от които имитация). Заслужава да се отбележи фрагмент от горната част на кратеровиден съд, с украса от пояси черенокафява боя, вероятно продукция на западнопонтийско ателие (обр. 3 *5*).

В кв. 123/4 частично е разкрита и проучена неголяма яма. В пласт от жълта глинеста пръст с дебелина от 0,20-0,50 м. е оформена яма с диаметър 1,20 м, запълнена с късове стенна мазилка и единични фрагменти от есхара (т. д. 8а-б, фотодн. 18–19, 24, 32). Тя е третата такава, разкрита в източните сектори на ЦИ, като сходството се ограничава само до пълнежа, а формите, размерите и дълбочините са различни. Работната хипотеза на този етап от проучването е, че това са ритуални ями, свързани със строителството на жилищните комплекси от втори строителен период.

Проучването в квадратите е приключено с достигане нивото на материка, подравнен със слой глинеста пръст с различна дебелина, заради съществувалата денивелация.

Литература

Стоянов и др. 2006: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова. Гетската столица в Сборяново. 20 години проучвания. София, 2006.

Hatzidakis 1997: P. Hatzidakis. Ktirio notia tou "Ierou tou Promahonos". Mia taberna vinaria ste Dilo. – In: III International Conference for Hellenistic Pottery, Mytilene 1994. Athens, 1997, 291–307.

Laumonier 1977: A. Laumonier. La céramique hellenistique à reliefs 1: Ateliers "ioniens". Exploration Archéologique de Délos, 31, Paris, 1977.

№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. ДЕНИНАТА ПЛОЧА, С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО

Живко Узунов

Проучването на обекта се проведе за втора поредна година в южната и централна част на обекта, в сектор 1, където през 2011 г. бяха регистрирани каменен разсип от КЖЕ и фортификационно съоръжение от римската епоха.

Площта, която се проучи, е в рамките на шест квадрата, отстоящи западно от проучената през 2011 г. част (обр. 1). Теренът има слаба денивелация в посока ЮИ–СЗ, като културният пласт в различни части е с различна дълбочина и достига 0,40 м дебелина. В него не се разграничават ясно строителни периоди, тъй като обитаваната площ от ранноелинистическата епоха е компрометирана от строителството през римския период, когато е направено и изравняване на терена на цялата площ и пластът от елинистическата епоха е запазен само в близост до материковата скала.

Регистрираният през предходния археологически сезон каменен разсип се разкри на цялата новопроучена площ. Съставен е от същите ломени камъни с различни размери, добивани в близост. Камъните са разпръснати по време на заравняването на терена през III в., по време или след строежа на римското съоръжение. Във всички квадрати се откриват късове отухлена глина, вероятно от стенни мазилки със следи от плет.

В квадрати J8 и J9 се разкриха два зида, изградени от частично обработени ломени камъни на глинена спойка (обр. 2). Запазената им височина е до 0,45 м, с пет изравнени реда. Те образуват прав ъгъл и имат следните размери: 2,40 м по оста СЗ–ЮИ и 2,60 м по оста И–З. Градежът е двулицев, стъ-

Обр. 1. Общ изглед към проучените части на обекта.

пил директно върху материковата скала, без вкопаване, а ширината му е около 0,45 м. Със същата ориентация СЗ–ЮИ и лежащ в същата линия, в кв. К9, се разкри друг зид, изграден със същата техника, като във височина е запазен един ред камъни с разкрита дължина 1,60 м. Двата зида са част от един по-голям, с обща дължина 6,90 м, разрушен в по-голямата си част в кв. J9. Те са част от сграда, чийто разкрити размери засега са 6,90 х 2,60 м. Реалната ѝ площ остава неизяснена, тъй като не се разкрити югоизточната и югозападната стена.

Перпендикулярно на дългата страна на сградата, в кв. К8 и К9 се разкри друг зид. Той отново е двулицев и е изграден от същите частично обработени камъни на глинена спойка. Има запазена дължина 3,90 м и за разлика от останалите е значително по-широк – 0,70 м. В единия си край лежи непосредствено до скалния венец на възвишението, където склоновете започват да се спускат стръмно надолу. Напълно възможно е той да се свързва с друг зид, ограждащ целия скален венец. Следи от такъв зид има в южната част на сектор I, в квадрати К11 и L12, както и ако се съди по каменния разсип, покриващ почти изцяло квадрати J8, К8 и К9. Иманярският изкоп в същите квадрати е разрушил частично структурите в тях, затова не може да се установи дали перпендикулярният зид се свързва със сградата и по какъв начин той се отнася към нея.

Неравната повърхност на материковата скала, върху която е разположена сградата, и липсата на глинена трамбовка предполага, че най-вероятно подът е бил изграден от дървен материал. Косвено свидетелство за това са откритите пирони в пространството в и около нея.

Във височина, след каменен цокъл, стените на сградата най-вероятно са били изградени от плетено-колова конструкция, ако се съди по откритите във вътрешното пространство между зидовете отухлени мазилки със следи от плет по тях. Безспорно те принадлежат към същия строителен период, от който е и постройката, тъй като се намират в пласта непосредствено над скалата, където се намират и зидовете. Покривната конструкция на сградата най-вероятно е била изградена от леки материали, тъй като до този момент не са открити фрагменти от строителна керамика.

Керамичният материал е представен от съдове, изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. Най-голям процент от съдовете на ръка заемат гърнетата и хранилищата със сравнително

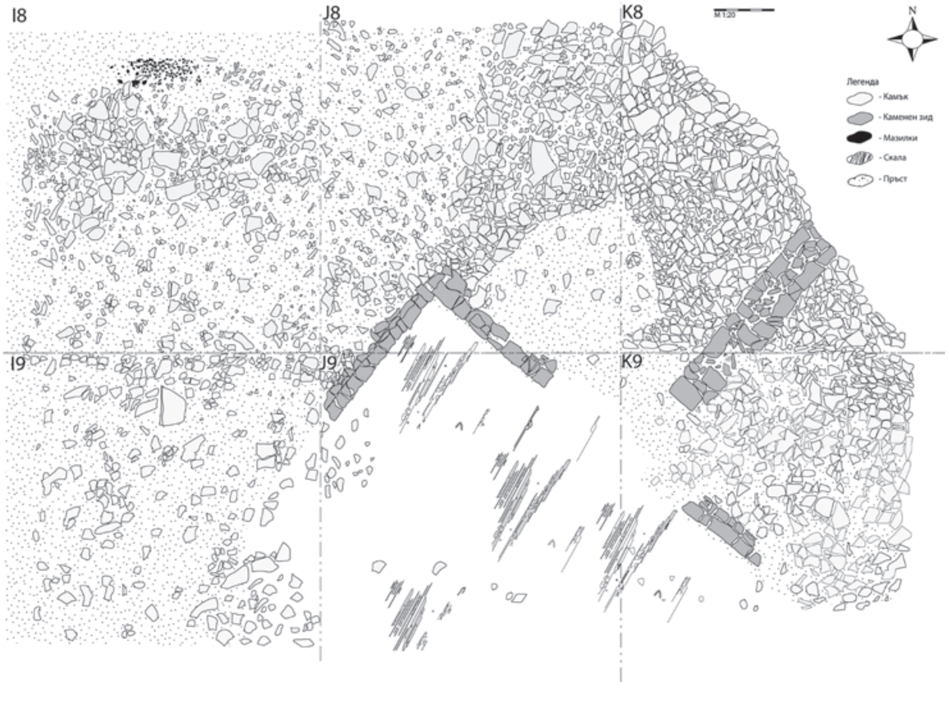

Обр. 2. План на проучваните структури в сектор I, кв. I8, I9; J8, J9, K8 и K9.

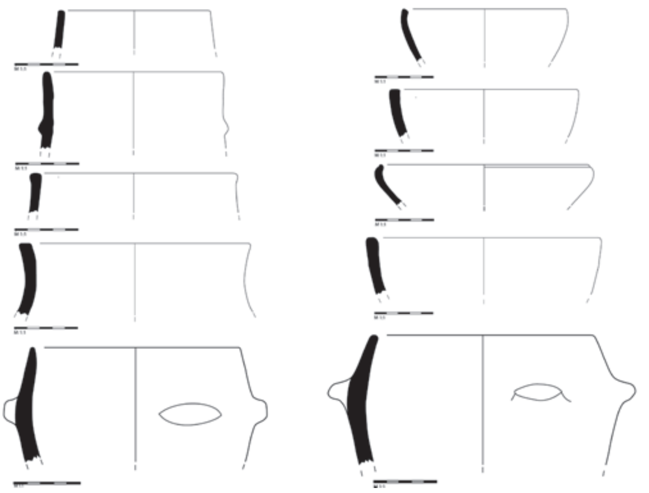

Обр. 3. Керамични съдове от проучванията в сектор I.

прави или издути в средата стени. Гърнетата са изработени от груба, недобре пречистена глина с примеси от дребни камъчета. В почти всички случаи ломът е двуделен, което свидетелства за неравномерното им изпичане. Цветът им обикновено е червено-кафяв или сиво-кафяв. Част от дръжките им са езичести, със заоблен връх или дъговидно извити. Украсата най-често е пластична и се състои от релефни ленти с насечки или ямички, както и пъпки с кръстовиден орнамент при някои от съдовете. Следващата група са купите и паниците. Те имат полусферична форма или форма на обърнат пресечен конус и сравнително прави стени. Глината е по-добре пречистена, с по-малко примеси на камъчета и слюда, но също така недобре изпечена. Цветът на повърхността им обикновено е тъмнокафяв до почти черен. Украса почти липсва (обр. 3).

Повечето от съдовете на ръка се датират в твърде широки граници, но част от тях все пак могат да бъдат определени като ранноелинистически. Такива са цилиндричните гърнета с издути в средата стени, които според В. Ханджийска се появяват след последната четвърт на IV в., а към началото на III в. пр. Хр. трябва да бъдат отнесени и съдовете, върху които са поставяни плоски пъпки с врязан кръст (Ханджийска 2009, 77–78).

Керамиката на колело почти изцяло е представена от местни съдове. Те спадат към т. нар. монохромна керамика на колело. Най-многобройните фрагменти са от паници, купи и кани със сив и тъмносив цвят. Украса почти липсва, представени са предимно врязани линии. Открити бяха и части от два кратера, единият от които има паралели в светилището в Бабяк (Василева 2008, 140). Добър хронологически индикатор представляват откритите два фрагмента от импортна чернофирнисова керамика. Единият е част от дъно на паничка, а другият – столче на кантарос, като последният е добре датиран в началото на последната четвърт на IV в. пр. Хр., ок. 325 г. (Bozkova 2005, 46).

В пространството около сградата се откриха две бронзови монети на Филип II и Александър III, които заедно с керамичния материал поставят началото на обекта в последната четвърт на IV в. пр. Хр. Засега не е установена точната дата на края на обитаването на обекта през елинистическата епоха. Вероятно това е станало през втората половина на III – нач. на II в. пр. Хр., ако се вземе под внимание открита през 2011 г. бронзова фибула от този период (Боянов 2012, 329).

Данните от проучванията през двата сезона показват, че обектът има селищен характер и опровергават предишните становища за съществуването на светилище или крепост от късножелязната епоха на възвишението.

Литература

Боянов 2012: И. Боянов. Археологическо проучване в м. „Денината плоча“, с. Мирково, общ. Мирково. – АОР през 2011 г., София, 2012, 328–331.

Василева 2008: Д. Василева. Керамика на колело от късножелязната епоха от светилището от Бабяк. – В: (Тонкова, Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 135–142.

Ханджийска 2009: В. Ханджийска. Керамиката на ръка от елинистическата епоха, открита в Пловдив. – В: Годишник на регионален археологически музей – Пловдив. 2009, XI, 75–85.

Bozkova 2005: A. Bozkova. Hellenistic Cantharoi from Southwestern Bulgaria. – In: Stephanos Archaeologicos. In honorem Prof. Lyudmili Getov (Studia Archaeologia, Suppl. 4), 2005, 46–52.

№32. СЕЛИЩЕ ОТ РАННОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА ПРИ КВ. МАКАК, ГР. ШУМЕН (АМ „ХЕМУС“, ОБЕКТ 7)

Милена Тонкова, Марлена Тонева, Румяна Георгиева, Янко Димитров

Спасителното археологическо проучване бе проведено от екип в състав: ръководител – доц. д-р М. Тонкова НАИМ–БАН), зам.-ръководител – М. Тонева НАИМ–БАН) и с участието на доц. д-р Р. Георгиева (ИБЦТ–БАН), инж. д-р Н. Тонков НАИМ–БАН), гл. ас. Л. Лещаков НАИМ–БАН), д-р М. Василева, А. Тонев (ИЕФ–БАН), Ю. Йоргов (РИМ Шумен), Е. Мирчева (РИМ Варна), В. Живков, В. Цанков, Д. Димчева (бакалаври), Е. Тонкова и Г. Узунова (студенти). Консултант за периода на ранното средновековие е гл. ас. Я. Димитров от НАИМ–БАН). Реставрацията на находките и интердисциплинарните изследвания са дело на Н. Диянова (РИМ Шумен), гл. ас. д-р В. Русева (НИАМ–БАН), доц. д-р Цв. Попова, доц. д-р Л. Нинов НАИМ–БАН) и Д. Янакиева от Музея за земята и хората. Участваха 70 работника.

Проучването премина през три етапа – наблюдение, предварително и пълно проучване в период от три месеца през 2012 г. След отнемане на хумуса с машини, на обекта бе направено пълно геомагнитно заснемане. На площ от 10 дка бяха проучени 12 вкопани постройки, две пещи с предпещни ями, 60 ями и два гроба. Те принадлежат на две селища – от ранноелинистическата епоха и от ранното средновековие. След приключване на разкопките обектът бе освободен за строителство (обр. 1).

I. Селище от ранноелинистическата епоха (кр. на IV – нач. на III в. пр. Хр.)

Бяха проучени 60 ями и четири големи вкопавания. Последните са интерпретирани като вкопани части на наземни жилища или полувкопани жилища. Разположени са в централната и западната част на обекта, докато ямите обхващат централна и източната му част. Постройките имат неправилна четириъгълна, в горната си част „размита“ до овал форма. Вкопани са в льоса на 0,50–0,70 м от нивото на тяхното засичане (данни за съвременната повърхност на обекта няма поради отнемането на хуму-

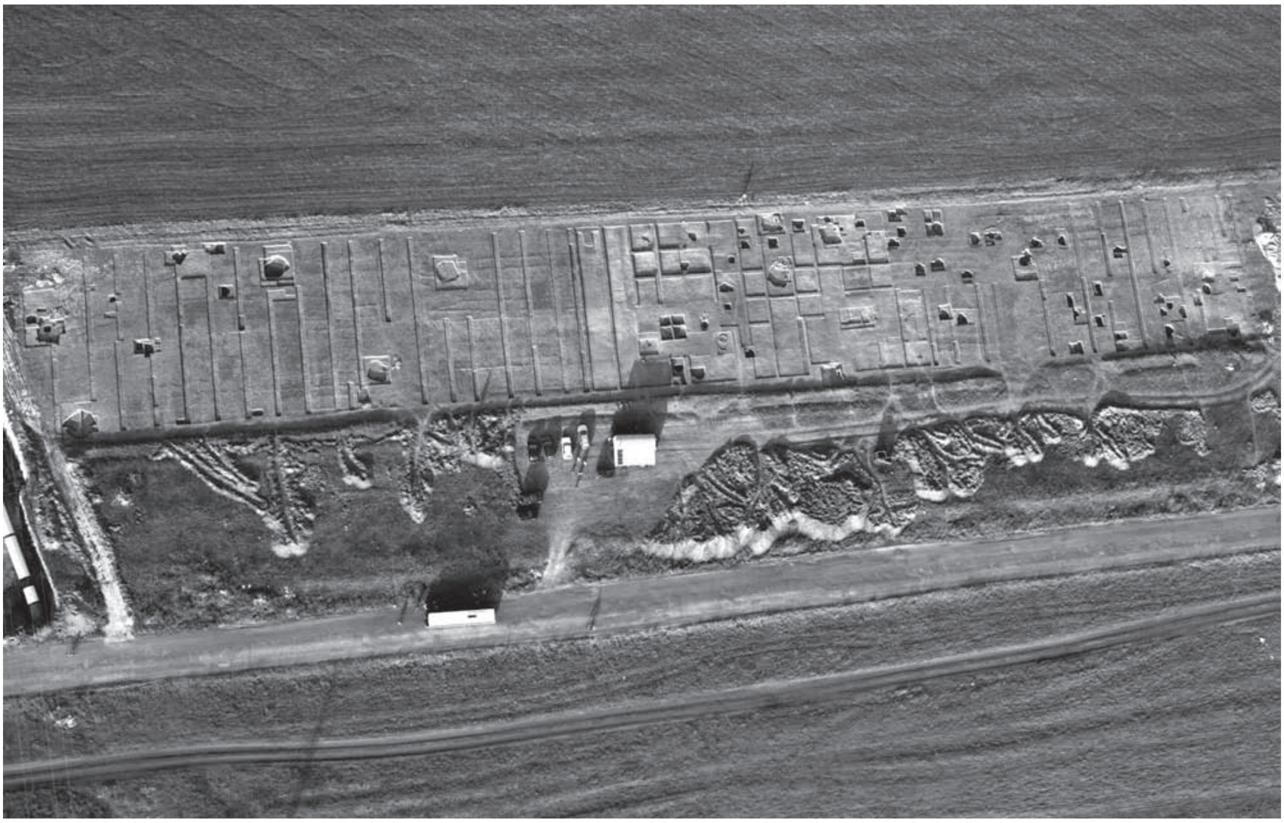

Обр. 1. Обект 7 – поглед от въздуха.

са). Вкопаните структури са с размери 3,50 х 3,70 м в основата и до 5 х 6 м в горната си част. Стените им се стесняват към дъната, които са заравнени. В северната част на дъното на постройка 1 беше документирана глинена замазка *in situ*, интерпретирана като останки от огнище. В тази част бяха открити на място и голямо количество фрагменти от отухлени мазилки. В източната и западната част на постройката бяха регистрирани две разположени една срещу друга дупки от греди с диам. 0,35 м. При вкопана постройка 2, в централната част на заравненото дъно, бе документирана и проучена яма, в запълнителя на която бяха открити желязна шлака и крици, както и многобройни големи въглени. Вероятно постройката е използвана за работилница, свързана с металургична дейност. След изоставянето им жилищните ями са били постепенно запълнени. В запълнителя им са открити фрагменти от правени на ръка и на колело керамични съдове, амфорна тара, шлака, желязна пила, железен пръстен, части от стъклени мъниста, прешлен за вретено, костена дръжка на нож с щампована украса и др.

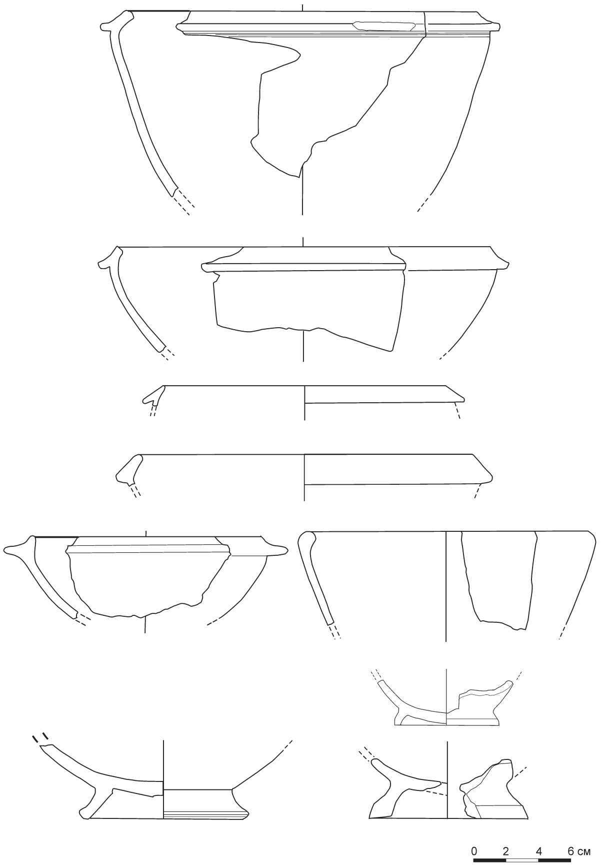

Обр. 2. Съдове от елинистическо жилище 2

Проучените 60 ями са синхронни на жилищата. Те са с форма на пресечен конус, полусферични, крушовидни или цилиндрични, а някои имат аморфна форма. Дълбочината им е от 1 до 1,30 м. Дъната им са равни, повечето от тях достигат до материковата скала. Заълнителят им се състои от пръст с малък брой археологически находки: керамични фрагменти, животински кости, малко въглени. Резултатите от палеоботаничните анализи установиха ограничено наличие на органични останки. В отделни ями бяха намерени струпвания от съдове и животински кости. Яма 2 в кв. 155/15 е сред най-богатите на обекта. Освен 148 фрагмента от керамични съдове и мазилки, в нея има останки от пепел и горели кости. На дъната на две от ямите с много оскъден материал бяха документирани човешки скелети в анормална позиция. Те са на млади жени, като в единия случай тялото е сложено по гръб с неестествено силно сгънати крака, а във втория то е хвърлено с лице към земята. Ситуациите са интерпретирани като останки от човешко жертвоприношение.

Селището при кв. Макак е еднослойно, ако се съди по еднаквата характеристика на ямите и вкопаните постройки и най-вече по еднотипните съдове, открити в съоръженията от цялата площ на обекта. Така например, най-характерните съдове от групата на монохромната керамика – леканета с Т-образен ръб на устието – се срещат в 7 от разкритите съоръжения, отстоящи на разстояние до 200 м едно от друго. Този тип съдове са и най-надеждния хронологически репер. Характерни са за гетските селища и некрополи от края на IV и първата половина на III в. пр. Хр. Такива са открити в градския център при Водната централа в резервата Сборяново при Исперих, в богат гроб от надгробната могила в с. Салманово, Шуменско, в крепостта при Сеново, Русенска област и др. Подобни полувкопани жилища с дървена подпорна конструкция и стени от обмазан с глина плет са открити в селището от желязната епоха на Шуменската крепост (обр. 2).

II. Селище и единични гробове от ранното средновековие (VIII–IX в.)

От селището бяха проучени 7 полуземлянки, разположени поединично (в западната част на обекта) или на групи (в централната му част) (обр. 3). Освен тях бяха документирани и две вкопани в льоса пещи с техните предпещни ями. Една яма с форма на пресечен конус и пълнеж от керамични фрагменти и животински кости бе намерена в района на жилище 3. Бяха проучени и два гроба с трупополагане.

Жилищата са с неправилна четириъгълна форма с размери ок. 3 х 4 м. Вкопани са в льоса на дълбочина от 0,50 до 1 м от нивото, оставено от земекопните машини. При шест от полуземлянките, в североизточния ъгъл е изградена П-образна печка от ломени камъни – по-едри в основата и с

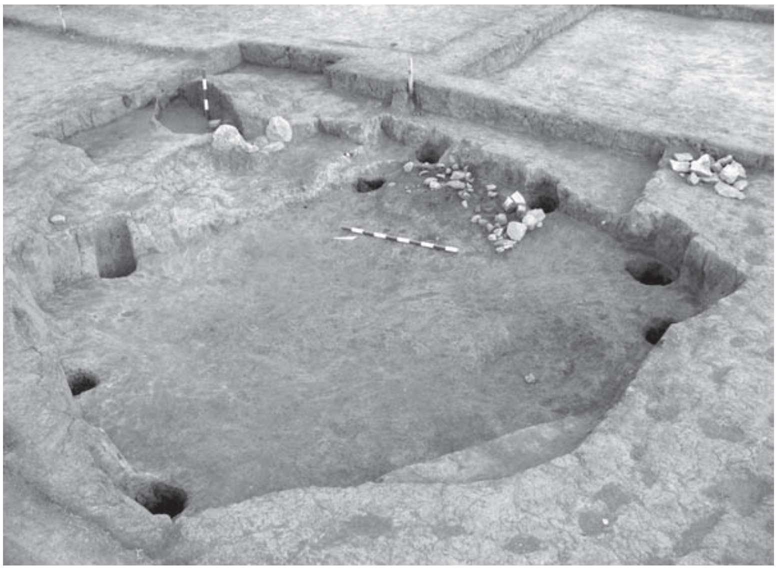

Обр. 3. Ранносредновековно жилище 1.

постепенно намаляващи размери към върха. Горивната камера обикновено има трапецовидна форма. При две от жилищата са открити останки от отоплителни съоръжения (печки) до западната стена. При част от постройките бяха документирани дупки от колове и греди (най-често осем) на носещата конструкция, с диам. 0,30–0,37 м. В жилище 1, освен каменната печка, има и пещ, вкопана в северната стена, на 0,30 м над пода на жилището. Тя има добре оформен вход от изправени ломени камъни. Горивната камера на тази пещ и откритите две пещи извън жилищата имат близка до овал форма, с размери 1,60 м х 1,40 м и вис. 0,30 м.

При проучване на печките на жилища 1, 5, 6 и 7 бяха открити фрагменти от гърнета с врязана украса и от сиво-лъскави съдове, които могат да се свържат с времето на функциониране на къщите. След изоставянето им ямите постепенно са били запълвани с пръст, фрагменти от съдове, животински кости, като при жилище 4 в горната част на запълнителя бяха открити скелет на куче и останки от други животни. В запълнителя на жилищните ями бяха намерени общо 348 фрагмента от съдове, които принадлежат на няколко керамични групи: гърнета от песъклива глина с врязана украса, сиво-лъскава керамика, червеноглинени стомни и амфори. Те дават основание да направим извода, че керамиката в запълнителя на „западната“ група жилища може да се датира в VIII – средата на IX в., а датировката на керамиката в „източната“ група жилища варира в от края на VIII, IX и дори началото на X в.

Ранносредновековното селище при кв. Макак е сравнимо (според устройство на жилищата и откритата в тях керамика) с редица други подобни обекти от VIII–IX в., проучени в Плиска и околностите ѝ.

Средновековен езически гроб бе открит в северната част на жилище 8. Той е по-ранен от жилището. Вкопан е на 0,61 м от нивото на засичане Размерите на гробната яма са 2,12 х 0,61 м. В гроба е регистриран скелет на мъж на възраст ок. 45-60 години, положен по гръб, с глава на изток. Ръцете са събрани в областта на таза и са с дланите надолу. До човешкия череп е разкрит череп на теле, положено с четирите си крайника и опашката, както и крайник на свиня. Гробният инвентар се състои от желязна бойна брадва (до черепа), железен нож (до дясната бедрена кост), две железни токи (в областта на таза), огниво и кремък (от двете страни на дясната бедрена кост). Въз основа на желязната брадва, някои стратиграфски наблюдения и особености на обреда (погребения с теле има в ранносредновековните езически двуобредни некрополи при Ножарево и Кюлевча), гробът може да се датира в края на VIII – нач. на IX в. Той е по-скоро единичен, тъй като няма данни за съществуването на некропол от това време в непосредствена близост. Това прави още по-вероятна датировката му в VIII в., откогато датират подобните на него ранносредновековни езически гробове на представители на прабългарския елит в района на Плиска и Кабиюк.

Литература

Антонова, Попов 1984: В. Антонова, Н. Попов. Нови данни за ранния халщат в Североизточна България (археологически разкопки на Шуменската крепост). – Thracia VI, 1984, 161 и сл.

Балабанов 2004: Т. Балабанов. Селище в югозападната част на Външния град на Плиска. – Плиска-Преслав, 10, 2004, 101–168.

Димитров 2003: Я. Димитров. Наблюдения върху битовата керамика от обект 31 в Плиска. – Плиска-Преслав, 9, 2003, 181–221.

Йотов 2004: В. Йотов. Въоръжението и снаряжението от българската средновековие (VII–XI век). Варна, 2004.

Маджаров (*под печат*): К. Маджаров. Ранноелинистическа керамика от калето до гр. Сеново, Русенска област: Есенни четения, Сборяново, т. 8.

Попов 2002. Хр. Попов**.** Урбанизация във вътрешните райони на Тракия и Илирия през VI–I век преди Христа. София, 2002, 152–153.

Рашев, Станилов 1989: Р. Рашев, Ст. Станилов. Раннесредновековый могильник у с. Ножарево, Силистренский округ (предварительное сообщение). – Проблеми на прабългарската история и култура, 1, 1989, 214–220.

Măndescu 2010. D. Măndescu. Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V–III a. Chr.) între Carpaţi, Nistru şi Balcani. Catalog şi ilustraţie. Brăila, 2010, Pl. 7, 24; Pl. 26, 4, 7; Pl. 132, 12-13, 15–16.

№33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТУРОКОВЦИ, ОБЩИНА ТРЪН

Василка Паунова

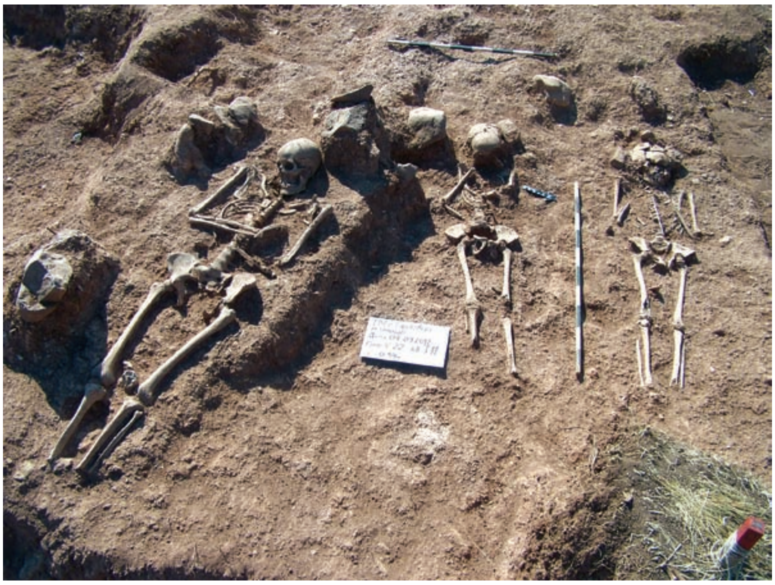

Обр. 1. Скелети (№№20, 21 и 22) в съседни гробни ями, кв. J11, североизточена сектор на билото на Туроковска могила.

През месеците август и септември на 2012 г., в рамките на 40 работни дни, археологически екип „Агрианика“ с научен ръководител Василка Паунова извърши спасително проучване на обект Туроковска могила.

Могилата е с височина 10,94 м от юг, 9 м от север и диаметър 45 м в посока изток–запад. Намира в м. Умище, в землището на с. Туроковци, община Трън. Регистрирана е в информационната система „Археологическата карта на България“. Издигната е в близост до южното подножие на планината Руй, върху равнинен терен, с наклон в посока северозапад-югоизток. Околният терен се обработва.

Разкопките бяха предизвикани от активна иманярска дейност, с която видимо са били засегнати археологически структури в могилния насип.

Проучването бе съсредоточено основно върху билото на могилата. Там, при разчистване на ръка на три изкопа (окоп от Балканската война и съвременни иманярски изкопи), бяха открити разпилени човешки кости от частично унищожен раннохристиянски некропол (обр. 1). От най-високата точка (т. О) на могилния насип до дълбочина 2 м под нея, на площ от 140 кв. м бяха разчистени 34 скелета в изпънато положение, с ориентация запад–изток или допустимите сезонни отклонения. Ръцете са поставени върху гърдите, коремната кухина или слабините. Преобладават скелетите, под чиито черепи е разчистена подложка от дребни или средноголеми камъни. Особеност при документирания погребалния обред е полагането на шест индивида в ями, вкопани непосредствено до южната периферия на билото на могилата. Мъртъвците са били положени „по корем“. При три от тях черепът е отделен от скелета и е поставен между стъпалата или подбедриците. Липсва гробен инвентар, който би уточнил времето на погребването им.

Повечето гробни ями са разположени успоредно една на друга и са в няколко редици. Регистрирани са и случаи на застъпване помежду им. Гробните ями са вкопани на различна дълбочина, защото следват наклона на могилния насип. При по-голяма част от тях, на дъното, до четирите им стени има неплътно ограждане от ломени камъни или фрагмент тухла. Открити са и останки от дървени ковчези или само от дъски.

Обр. 2. Сребърна обеца (наушник) от гроб №21, кв. J11.

Обр. 3. Бронзова фибула, III век.

Част от гробните ями са преизползвани по няколко пъти (до 3 пъти). Костите на предшествениците са изместени странично до дългите стени, най-често до долната половина на южната.

По открития при скелетите инвентар (бронзови пръстени, сребърни обици (обр. 2), медни копчета, стъклени гривни, бронзови монети и др.) раннохристиянският некропол се датира във втората половина на IV и V век.

Част от гробовете са унищожили почти напълно по-ранни ями, в които са положени глинени съдове-урни с кремирани човешки кости и обгорели накити, както и стъклена чаша. Те се датират в периода III – нач. на IV век.

В центъра на билото на могилата бе проучена голяма яма (обредна), която е засегната в голяма степен от ранносредновековните вкопавания. Тя е със запазени размери: 2,90 м в посока север–юг и 1,40 м в посока изток–запад. На различни нива в запълнителя ѝ бяха открити фрагменти от предварително начупени глинени съдове, неголямо количество въглени и кремирани кости. Хронологически ямата се свързва с гробовете с кремация и най-вероятно с финалния етап от натрупването на могилния насип – III век. При проучването бяха открити две фибули – сребърна с верижки и висулки и бронзова. Те са били извадени от първичния им затворен контекст, при изкопаването на гробните ями (обр. 3). Датират се в III век.

На дълбочина 2 м под нивото на т. 0 се достигна до насипен пласт без археологически материали и структури.

За проучването на югоизточния и югозападния сектор на могилата бе използвана земекопна техника. Изчерпана бе част от насипа на височина от 4,80 до 8 м от нивото на околния терен от юг. Не бяха открити археологически структури и находки. Работата с машина бе прекратена, за да се осигури безопасността на работещите върху билото. Профилите на могилния насип на достигнатия етап от проучването бяха фото и графично заснети.

Приключи изследователската работа за 2012 г., която поради естеството на използване на античната могила като вторичен некропол се оказа етап от спасителното проучване.

№34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 ОТ АМ „СТРУМА“, КМ 311+360 ДО КМ 311+665, С. ДЕЛЯН, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Филип Михайлов

При сондажни археологически проучвания по трасето на АМ „Струма“, проведени под ръководството на А. Бакъмска през 2011 г., беше открит неизвестен некропол (Бакъмска, Михайлов 2012) (регистрационен №10000677 от АИС „АКБ“). Обектът беше локализиран от км 311+360 до км 311+665 (Зидаров, Бакъмска 2012) от трасето на АМ „Струма“, в местностите Бунището/Друтански път, гранични между селата Дрен и Делян. Това наложи пълно проучване на частта от некропола, попадаща в трасето на магистралата. Разкопките се проведоха през месеците март-юли на 2012 г.

Обектът се намира в югоизточната периферия на Радомирската котловина, непосредствено преди седловината Уши, която свързва Конявската планина с Верила. Той е разположен в долната част на източен склон от предпланините на Конявска планина (Николов, Йорданова 2002, 115–116), на левия бряг на рекичката Матица, която е част от водосборния басейн на р. Струма. Надморската му височина е около 660 м, със слаба денивелация от юг на север и по-значителна от запад на изток. Отвореността на планината към долината на Струма е причина да се чувствува средиземноморско климатично влияние.

В тази си част трасето на новостроящата се автомагистрала е с посока север–юг и ширина 50 м. В него бяха локализирани каменни струпвания с обща дължина около 400 м и площ 6575 кв. м. Те образуват три успоредни редици от каменни надгробия с посока СИ–ЮЗ, които магистралата пресича косо (обр. 1). Спасителният характер на разкопките не позволи да бъдат установени границите на некропола. Сигурно е, че той продължава на югозапад, тъй като в западната периферия на сервитута на магистралата бяха локализирани части от съоръжения.

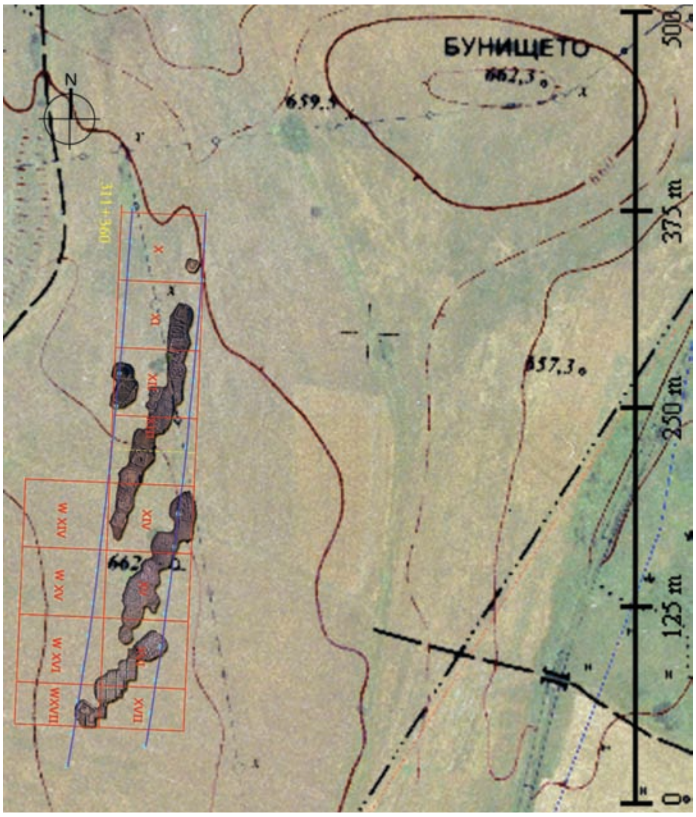

Обр. 1. Ортофотография и топографска карта с трасето на АМ „Струма” и некропола.

Надгробните съоръжения се откриват непосредствено под съвременната повърхност, т. е. затрупани от ерозията, а в древността вероятно са били видими. За това говорят както стратиграфските данни, така и сложния им план и продължителното надграждане на некропола, без да се нарушават по-ранни погребални или поменални структури. Останките на покойниците са изгаряни извън гробните съоръжения, като в проучената част от некропола не бяха регистрирани места за кремация. В част от случаите кремираните кости, заедно с даровете, са полагани в урни, а при останалите – разсипвани върху и между камъните. Гробните съоръжения са няколко вида, но на този етап на изследване не може да се каже на какво се дължат различията. Единствено най-ранните гробове (от първа фаза на ранножелязната епоха) се отделят типологически и топографски. Те се откриват в южната част на некропола и представляват урни с кремирани кости, положени в плитки ямички в древния терен и захлупени с паници или купи. В някои случаи местата им са маркирани с големи каменни късове (обр. 2) или урните са „затиснати“ с камъни при плещите на съда (Структура 20, ранната фаза на Структура 14).

Част от надгробията (Структури 5 и 6) представляват много ниски могилки с продължително изграждане и използване – от ранножелязната до късножелязната епоха. Те са с приблизително кръгла форма и диаметър около 13 м. Други са слабо изявени на терена. Съоръженията, от които са

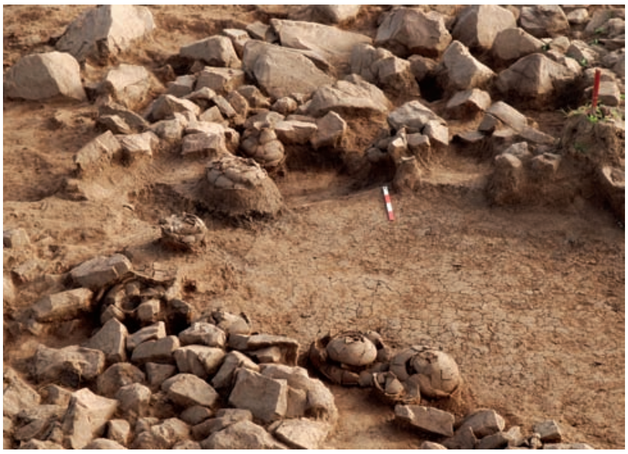

Обр. 2. Структура 20 – урни от ранножелязната епоха.

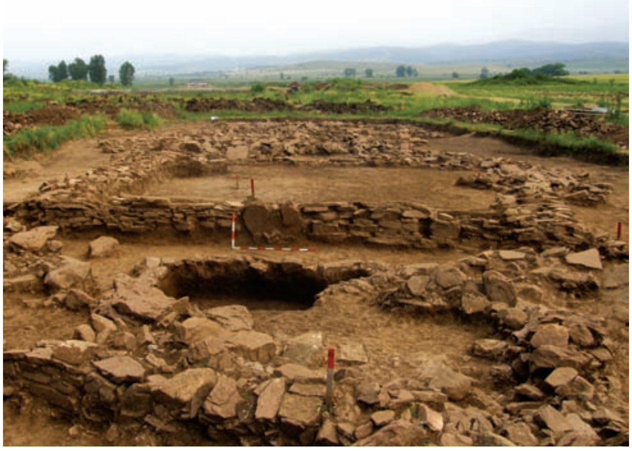

Обр. 2. Погребални и поменални съоръжения в Структура 4.

съставени, образуват позитивни форми, подобни на вал (Структури 4, 7, 9, 10), с посока североизток – югозапад. След демонтирането на защитаващия ги „каменен кожух“ се очертават съоръжения с четириъгълна форма и приблизителни размери 10 х 6/7 м (обр. 3).

Най-разпространените каменни надгробия (Структури 1–3, 9, 10, 11, 15, 21) са почти без денивелация, следват естествения наклон на терена и са изградени през късножелязната епоха. Изключение представлява едно съоръжение от ранножелязната епоха (обозначено като „Структура 18“). То е с недоизградена правоъгълна форма и е единственото каменно съоръжение, незащитено от „каменен кожух“. В центъра му има няколко гроба. Конструктивно и типологически то се разполага между „погребенията в урни“ от първата фаза на ранножелязната епоха и каменните надгробия от финала на ранната и началото на късната желязна епоха.

До централните каменни съоръжения на всички структури има долепени други, в които се откриват гробовете и голяма част от археологическите материали. Предпочитани са южните и западните периферии на надгробията и в редки случаи – източните.

Камъните във всички структури са целенасочено вклинявани един в друг като защитно покритие (т. нар. „каменен кожух“). Под тях бяха открити фрагментирани керамични съдове и накити (фибули, стъклени и кехлибарени мъниста и др.), върхове на копия и части от конска амуниция.

При проучването бяха регистрирани над 55 гроба от първа фаза на ранножелязната епоха и приблизително толкова от периода VI–IV в. пр. Хр. В повечето случаи тези от ранната желязна епоха са безинвентарни. Когато има гробни дарове, те обикновено са керамични съдове и много рядко – предмети от метал. Сред най-впечатляващите дарове в гробовете от късната желязна епоха са сребърна халка, обици, сребърни медальони-лунули, сребърно украшение с гранулация и златна апликация, части от юзда и конска амуниция, бронзова пинцета с позлата, многобройни сребърни и бронзови мъниста, както и такива от стъклена паста, бронзова спираловидна „гривна“, железни ножове, върхове на копия и халки, златни „нагръдници“ и апликирани пластини.

Съществуването на некропола обхваща две археологически епохи – ранножелязната и късножелязната. Той е уникален както с размера си, така и по структурата си – в район без нито един камък са създадени огромни каменни конструкции с предварително зададен план за продължително използване на терена и съоръженията. Като се има предвид бедността на района, некрополът в Дрен – Делян е необичайно богат. Вероятно това е регионален некропол на няколко сравнително малки съседни селища. Друго обяснение би могло да се търси в близостта му с богатите рудни залежи във Витоша, Верила и Конявска планина.

Литература

Бакъмска, Михайлов 2012: А. Бакъмска, Ф. Михайлов. Спасително археологическо проучване на некропол от желязната епоха по трасето на ЛОТ 1 От АМ „Струма“, км 311+000 до 311+500, село Делян, община Дупница. – АОР през 2011 г., София, 2012, 188–189.

Зидаров, Бакъмска 2012: П. Зидаров, А. Бакъмска. Недеструктивни проучвания на археологически Обект №2, ЛОТ 1 по АМ-Струма, край село Делян, община Дупница. – АОР през 2011 г., София, 2012, 186–187.

Николов, Йорданова 2002: В. Николов, М. Йорданова. Планините в България. София, 2002.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА №1 В М. САЛАНГАЧ КРАЙ С. КАРАВЕЛОВО, ОБЩИНА ТУНДЖА

Деян Дичев

Могилата се проучва във връзка с проекта „Тракийската култура по долното течение на р. Тунджа“, както и във връзка със започналите иманярски интервенции върху насипа. Разкопките се провеждат под ръководството на Деян Дичев на основание открит лист №146/28.05.2012 г., издаден от Съвета за теренни проучвания към НАИМ–БАН. Разкопките се проведоха през м. август 2012 г.

Могилата е разположена в м. Салаангач върху доминиращо възвишение, на около 500 м южно

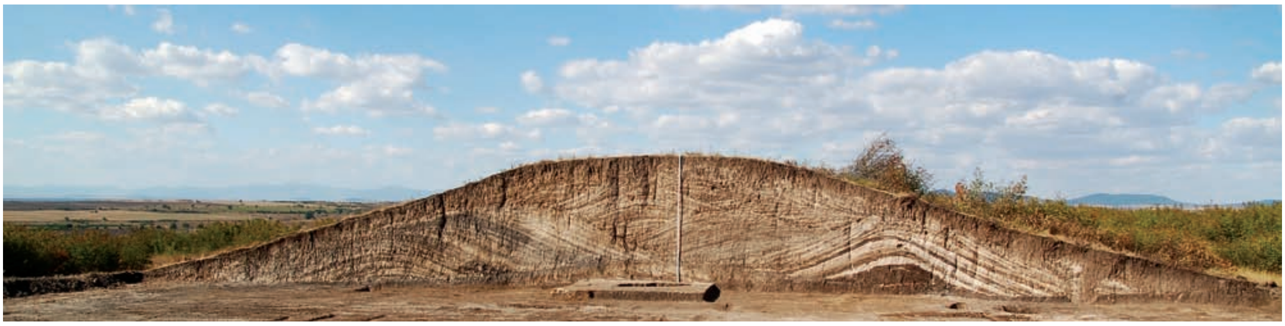

Обр. 1. Профил И–З на могила №1 край с. Каравелово, община Тунджа.

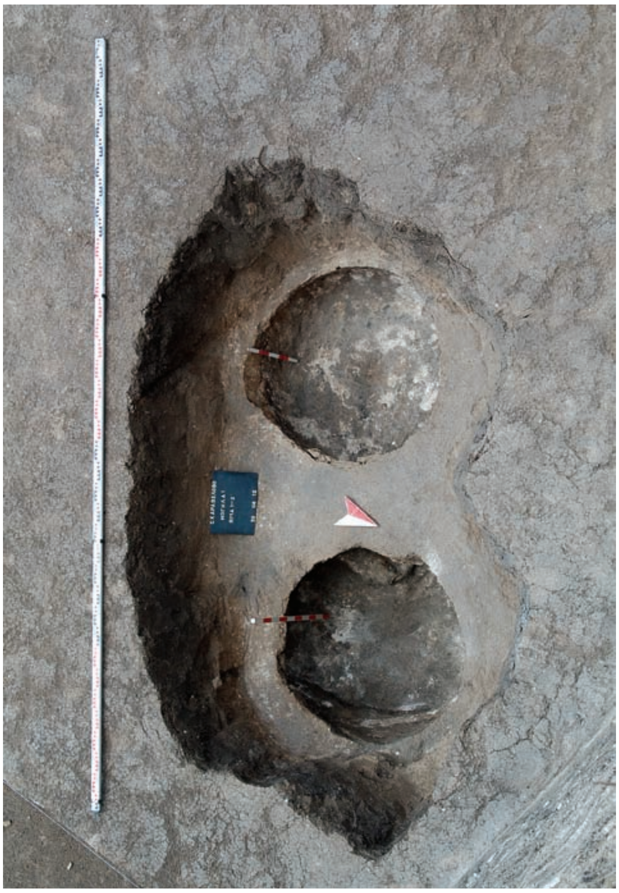

Обр. 2. Ями №№1 и 2 в могила №1 край с. Каравелово, община Тунджа.

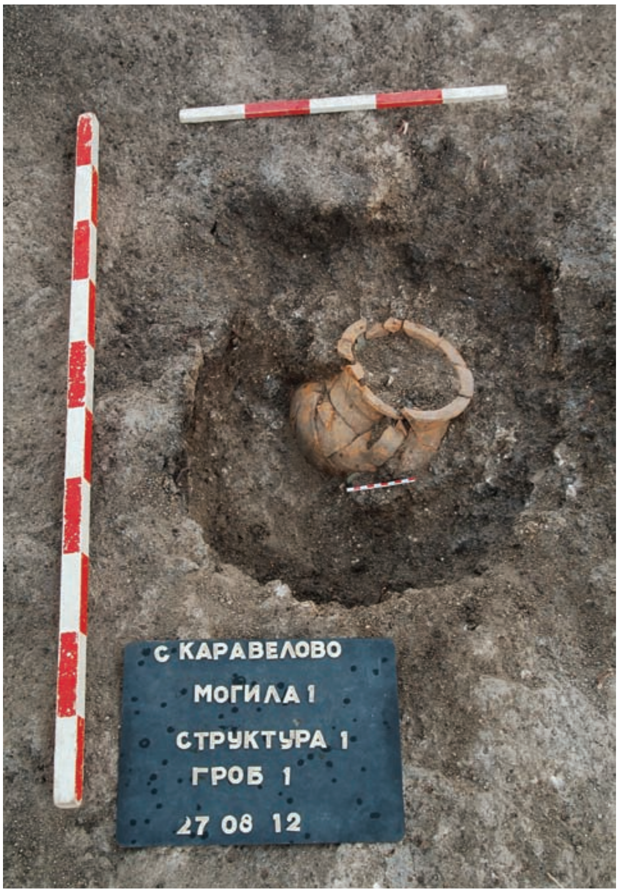

Обр. 3. Керамична урна-гроб №1 в могила №1 край с. Каравелово, община Тунджа.

от крайните къщи на с. Каравелово и на около 300 м североизточно от кариерата „Баалара“ (обр. 1). В геометричния център на могилата са разкрити две негативни структури с неправилна форма (яма №1 и яма №2). Отворите на ямите са регистрирани на нивото на античния терен, самите ями са вкопани в материка. Яма №1 е с диаметър при отвора 1 м. Яма №2 е с диаметър при отвора 1,10 м. Те се намират на 0,42 м разстояние една от друга. Ямите ясно се открояват в околния светлокафяв терен чрез запълнителя си от сиво-черна, рохка пръст, примесена с малки парченца въгленчета. В ямите не са открити никакви други материали. Върху отворите им, в един до два реда, са натрупани необработени камъни. В двата края на това каменно струпване са открити фрагменти от керамичен съд на ръка от тракийската епоха и дъно от хиоска амфора. На база на откритите керамични фрагменти изграждането на ямите може да се постави в края на IV – началото на III в. пр. Хр (обр. 2).

На около 17 м югозападно от площадката с двете ями е проучен гроб №1. Гробът представлява амфоровиден керамичен съд-урна, в който са поставени част от кремираните кости. Урната е вкопана в материковата скала. Кремацията е извършена извън пределите на могилата. Съдът е бил поставен вертикално, с устието нагоре. Освен костите, в горната част на урната са открити две части от заключващ механизъм на тоалетно сандъче. До урната са поставени дарове: две сребърни обици, пиксида от слонова кост, бронзова монета, желязно ножче и бронзова апликация към колан (обр. 3).

От двете страни (от изток и от запад) на урната са открити други дарове – керамични съдове на колело. На запад са разположени две малки съдчета-чашки и една стомна, а на изток – един голям кратеровиден съд с високо столче.

Наличният инвентар дава основание да се предположи, че гробът е на жена, а самото погребение е извършено в края на I – началото на II в. сл. Хр. Може да се приеме, че този гроб е вторичен в могилата. Самото насипване на могилата е извършено по-рано, като могилният насип по своите характеристики не може да бъде по-ранен от I в. сл. Хр. (най-вероятно около средата на столетието).

№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Христо Христов

Могилата бе проучена във връзка с цялостното археологическо изследване на тракийската култура на територията на община Елхово. Проучена бе в продължение на 10 дни под ръководството на Христо Христов, Етнографско-археологически музей – Елхово.

Могилата е част от могилен некропол, състоящ се от 6 могили, разположен върху хълмист език с ориентация юг-север, на около 300 м от югозападния край на с. Стройно, община Елхово. Тя е със слабо полусферична форма и диаметри 14 м в посока И–З и 12,6 м в посока С–Ю; височината ѝ е 1 м. Бе проучена чрез оформянето на 2 перпендикулярни ребра и 4 сектора. Могилният насип бе отнет до дълбочина 1 м и достигане на материка.

С изключение на една каменна структура в южната половина на могилата, запазено гробно съоръжение не бе открито. Находките в насипа (фрагментирана част от балсамарий, фрагмент от дръжка на малък кантар със следи от черен фирнис, както и фрагмент от лула от османския период) датират нейното насипване през елинистическата епоха и ограбването ѝ в края на XVIII и началото на XIX век.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ №3 И №4 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИСОВО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре

Могилите се проучват във връзка с проекта „Тракийската култура по долното течение на р. Тунджа“. Разкопките се проведоха през м. август 2012 г. от екип в състав: Даниела Агре, ръководител НАИМ–БАН); Христо Христов (Етнографско-археологически музей, Елхово), зам.-ръководител и Елена Николова (докторант в СУ „Св. Кл. Охридски“).

Могилите са разположени в източния край на с. Борисово, общ. Елхово. Те са част от некропол, състоящ се от 5 могили.

Могила №3 е с височина 5 м и диаметър 32 м. Има заострено-конусовидна форма, като от север е по-стръмна в сравнение с юг. Източната и северозападната ѝ периферия са отнети при построяването на пътя между селата Борисово и Леярово. В насипа на могилата, от юг към вътрешността на могилата, е регистриран стар иманярски изкоп, който е използван за варница.

В югоизточния сектор на могилата, в стария терен, е вкопана негативна структура – *яма №1*. Тя ясно се откроява в околния кафяво-червеникав на цвят терен чрез запълнителя си от тъмнокафява, рохка пръст с примеси от въглени и черупки от малки охлюви. Ямата има кръгла форма на отвора с диаметър 0,90 м и е с полусферична форма в разрез. Дълбочината ѝ е 0,34 м. В запълнителя на ямата бяха открити малък брой въглени, фрагмент от съд-хранилище, един фрагмент от капак (на ръка) и коруба на костенурка.

В централната част на могилата е проучен гроб №1 – двустъпална яма. Гробът е вкопан в естествения терен, ориентиран е СИ–ЮЗ, има правоъгълна форма със заоблени ъгли и скосени стени и следните размери: при отвора – дължина 2,17 м и ширина 0,95 м; при дъното – дължина ок. 0,90 м и ширина 0,80 м. Ямата е покрита с дъски, поставени по дължина (север–юг). На дъното на ямата е поставен оловен предмет (урна), силно деформиран с четириъгълна форма и размери 0,60 х 0,54 м. В урната бяха открити много малък брой кремирани човешки кости. Кремацията е извършена извън пределите на могилата, след което част от костите са събрани, измити и поставени в северозападния ъгъл на урната. По тях има следи от бронзов окис. Не са поставени никакви гробни дарове.

Датирането на гроба е затруднено от пълната липса на инвентар. На база на потърсените паралели на оловната урна, както и на стратиграфията на насипване на могилата, датирането може да се отнесе към периода I-II в. Датата на изкопаване на ямата също не може да се прецизира. Тя може да бъде свързана с гроба и насипването на могилата и да се отнесе към същия период, но може да бъде и по-ранна. Фрагментът от съда-хранилище(на колело) не позволява по-ранна датировка от V в. пр. Хр.

Могила №4 отстои на 50 м източно от могила 3. Тя е с височина 3 м и диаметър 28 м. Могилата е с елипсовидна форма – издължена по посока север–юг, като от юг е по-стръмна. В южната половина на могилата се откриха две археологически структури, обозначени от нас като гроб №1 и структура №1 (обр. 1).

Гроб №1 е изместен от геометричния център на могилния насип и изцяло попада в източния му край. Тази част на насипа не е ясно изразена на терена и е силно разнесена от дългогодишната селскостопанска обработка на съседните ниви. Върху гроба е изградено съоръжение от ломени камъни, подредени пирамидално. Формата на съоръжението е пресечено-конусовидна, с диаметър 6 м и височина 0,90 м.

Погребението е извършено върху трамбована площадка на нивото на дневния терен. Ритуалът е кремация, като горялото петно е с диаметър 1,75 м. Впоследствие костите, пепелта и въглените са събрани на купчина с размери 0,58 х 0,38 м. Костиците са силно фрагментирани и не могат да бъдат различени отделни части от скелета. На 0,80 м южно от петното с човешки кости е извършена кремация на място на жертвено животно – кон. Петното е с размери: 2,20 м (изток–запад) х 1,50 м (север–юг); от юг то е ограничено от най-долния ред камъни на крепидата (обр. 2).

При човешката кремация са поставени дарове, състоящи се от група от керамични и стъклени съдове, поставени на юг от кремираните кости. Пред тази група от дарове, непосредствено до кремацията, е поставено въоръжение, състоящо се от меч, нож, три копия и сауротери към тях. До меча са открити и железни цинти от обувки. Сред костите от кремацията се откриха различни бронзови и железни предмети, между които три бронзови фибули, сребърна монета и стилус. Върху изстиналата клада са поставени и 2 шпори.

В кремацията на коня са открити два бронзови разпределителя за ремъци, части от желязна юзда и едно стъклено мънисто.

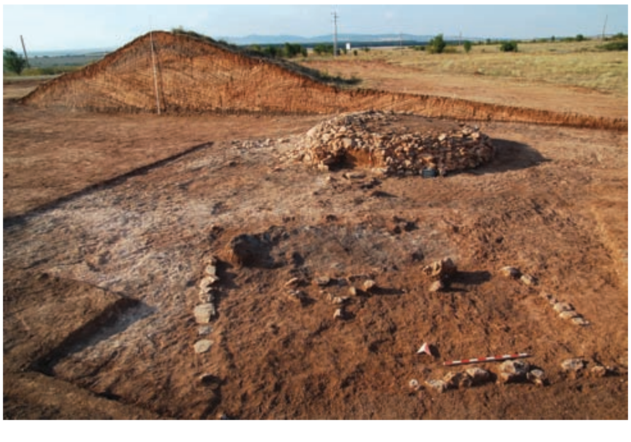

Обр. 1. Южната половина на могила №4, каменното съоръжение върху гроб №1 и структура №1.

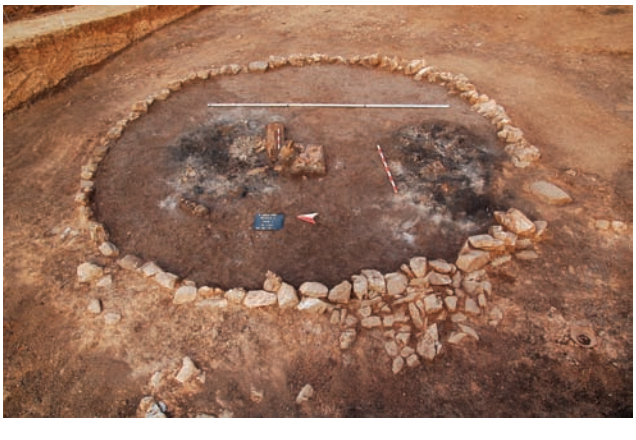

Обр. 2. Гроб №1 – човешка и животинска (конска) кремация.

Възоснова на откритите материали гробът в могила №4 се датира в средата-третата четвърт на I в. сл. Хр. Погребаният е бил воин-аристократ, ветеран от помощните войски.

Структура №1 отстои на 1,90 м южно от периферията на гроб №1 и е вкопана във вече съществуващия могилен насип. От тази структура върху терена са видими три „стени“ – западна, източна и южна – изградени от необработени камъни, запазени в един ред. Южната стена има малко прекъсване, което вероятно е служило за вход. Предимно в северната половина на структурата са открити разпилени малки фрагменти от животински кости, керамични фрагменти и железни гвоздеи. Датирането на тази структура може да бъде свързано най-общо с римската епоха. Предполагаме, че в случая става въпрос за постройка, използвана като хероон – място за преклонение, почит и извършване на ритуали, свързани с погребания в могилата човек.

До северозападния ъгъл на структура №1 е вкопана яма №1. Ямата е кръгла в план, с диаметър 0,80 м, а в разрез е полусферична. Дълбочината ѝ е 0,27 м. Тя е запълнена с пръст, по-светлокафява на цвят в сравнение с околния терен, в която не са открити никакви археологически материали.

№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО

Даниела Агре

Разкопките се проведоха в рамките на 2 седмици през м. ноември 2012 г. под ръководството на Даниела Агре НАИМ–БАН), а зам.-ръководител бе Деян Дичев.

Некрополът се намира в м. Пропада, на около 2,5 км северозападно от Малко Търново. Той наброява около 40 могили (с височина до 2 м), като половината от тях са разрушени от иманяри. След седемгодишно прекъсване, през 2012 г. продължиха проучванията на могили от некропола.

През 2004 г., по време на археологическите разкопки на некропола, бе проучена частично могила №15 (по тогавашната номерация на могилите в некропола). Разкрит и документиран бе гроб №1. През 2012 г. е проучен и гроб №2 в могилата. Гробното съоръжение има правоъгълна форма и размери: 0,70 м (север–юг) х 1,90 м (изток–запад). Изградено е от вертикално забити плоски камъни със средни размери 0,30-0,40 м и естествената скала. Ритуалът е трупополагане по гръб с глава на запад. Ръцете са изпънати успоредно на тялото. Главата е леко наклонена на север, като долната челюст е изместена – паднала е в областта на гръдния кош. Като дар в гроба са поставени стъклени мъниста. Подобни се откриват в почти всички женски гробове в некропола. Възобновя на находките, както и на непосредствената близост на гроб №1, датиран в III в., гроб №2 също може да се датира в III в. (обр. 1).

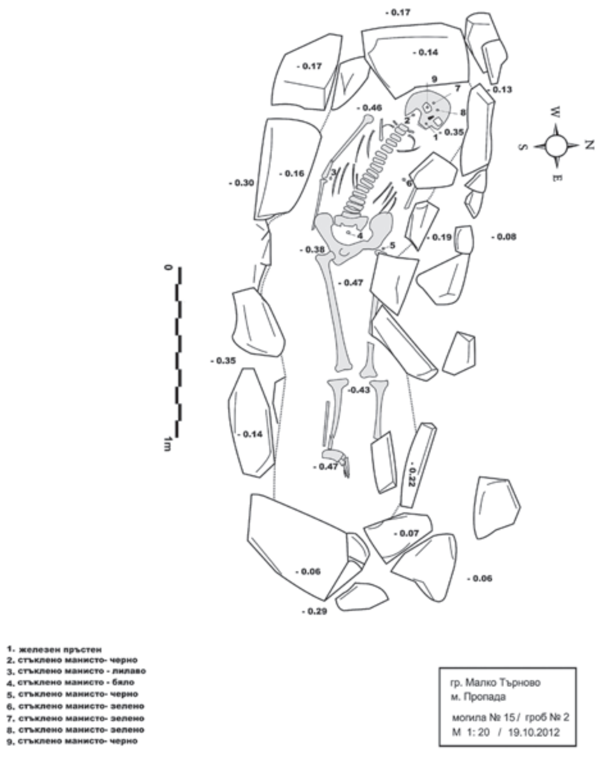
- 0.17
- 0.17
- 0.14
- 0.13
- 0.46
- 0.35
- 0.30
- 0.16
- 0.19
- 0.08
- 0.38
- 0.47
- 0.35
- 0.43
- 0.14
- 0.47
- 0.22
- 0.07
- 0.06
- 0.06
- 0.29
1 2 3 4 5 6 7 8 9
W
N
S
E
0
1m
1. железен пръстен
2. стъклено манисто- черно
3. стъклено манисто - лилаво
4. стъклено манисто - бяло
5. стъклено манисто- черно
6. стъклено манисто- зелено
7. стъклено манисто- зелено
8. стъклено манисто- зелено
9. стъклено манисто- черно
гр. Малко Търново
м. Пропада
могила № 15 / гроб № 2
М 1: 20 / 19.10.2012

Обр. 1. Могила 1, гроб №2 в м. Пропада край М. Търново.

Могила №1 има полусферична форма. Насипът е каменно-землен, с височина около 1 м и диаметър 8 м. Периферията на могилата е оградена с крепида от необработени камъни, поставени в 1-2 реда. В могилата е открит един цистов гроб. Той е ориентиран изток–запад. Изграден е от необработени ломени каменни плочи и е покрит с подобни плочи от мраморизиран варовик. Гробната яма е с дължина 1,75 м, ширина в източната част 0,44 м

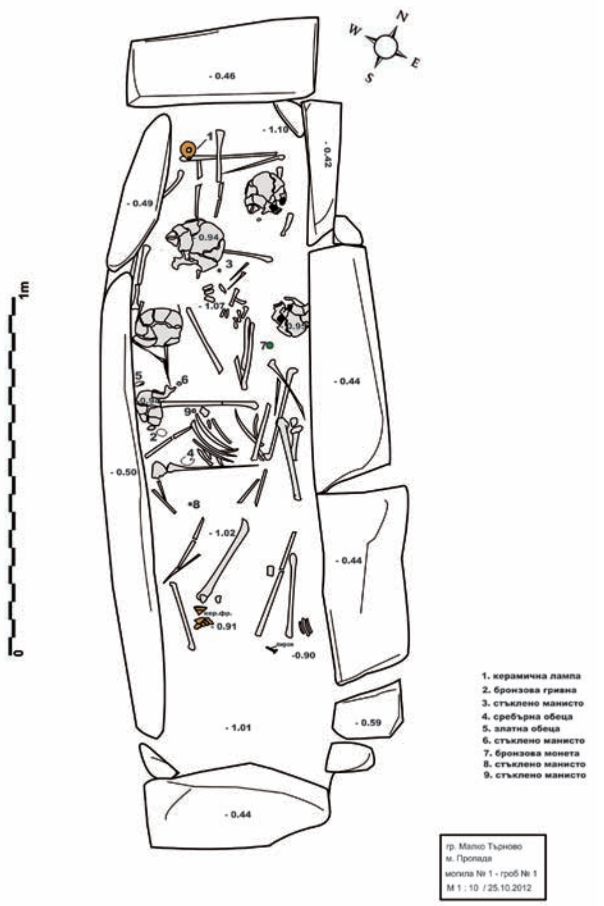
N
E
S
W
- 0.46
- 1.10
- 0.42
- 0.49
0.94
- 1.07
- 0.44
- 0.50
- 1.02
- 0.44
0.91
- 0.90
- 1.01
- 0.59
- 0.44
1m
0
1. керамична лампа
2. бронзова гривна
3. стъклено манисто
4. сребърна обеца
5. златна обеца
6. стъклено манисто
7. бронзова монета
8. стъклено манисто
9. стъклено манисто
гр. Малко Търново
м. Пропада
могила № 1 - гроб № 1
М 1 : 10 / 25.10.2012

Обр. 2. Семейна гробница – гроб №1 в могила №1 в м. Пропада край М. Търново.

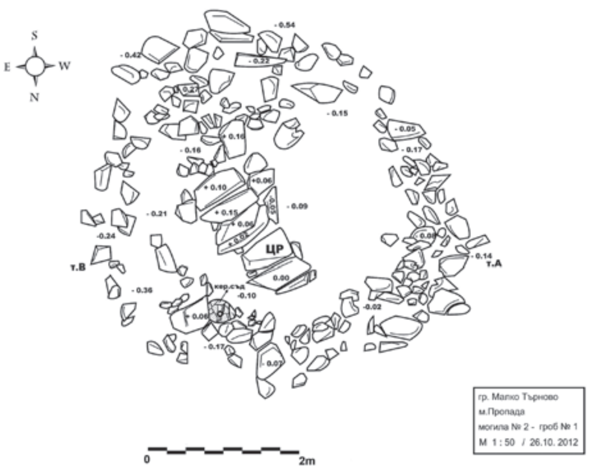
S
E
W
N
- 0.54
- 0.42
- 0.22
- 0.15
- 0.05
- 0.17
- 0.16
- 0.21
- 0.09
- 0.24
ЦР
т.В
т.А
- 0.14
- 0.36
- 0.02
- 0.17
0
2m
гр. Малко Търново
м.Пропада
могила № 2 - гроб № 1
М 1 : 50 / 26.10. 2012

Обр. 3. Могила №2 в м. Пропада край М. Търново.

и ширина в западната част 0,74 м. В гроба са открити костните останки на пет индивида, които не са в анатомичен порядък. Като дар са поставени керамична лампа, сребърна и златна обица и бронзова монета на Гордиан III (238–244 г.) (обр. 2). Типът на златната обица и оформянето на халката със спирално навито щитче е сред най-разпространените от този вид златни накити през римската епоха. Тяхното разпространение е най-силно през III в. Останалите находки от гроба не противоречат на дата в III в., определена от нас като време на извършване на погребението.

Могила №2 е с полусферична форма, височина 0,50 м диаметър 5,80 м. Източната периферия на могилния насип се слива с този на могила №1, а северната – с този на могила №3. В могилата е открит цистов гроб, ориентиран север–юг с леко отклонение от севера на запад. Гробната яма е с дължина 2,30 м и ширина 0,60 м. В гроба са открити костни останки на два индивида, като само скелетът на единия е в анатомичен порядък. Ритуалът е трупополагане по гръб, с глава на север. В гробната яма са поставени стъклен балсамарий, бронзова монета и керамична стомна (обр. 3).

Въз основа на откритите материали този гроб може да се датира най-общо в III в.

Проучените гробове са зазимени.

№39. НАДГРОБНА МОГИЛА СЪС ЗИДАНА ГРОБНИЦА ПРИ С. БУЗОВГРАД

Георги Нехризов

Могилата се намира на 2,2 км югоизточно от с. Бузовград, общ. Казанлък. През 2006 г. иманяри са разкрили горната част на купола на зидана гробница. Те са преместили блок от най-горния ред на купола и са повдигнали ключовия камък, за да проникнат в гробната камера. Друг изкоп от юг е попаднал на входа на гробницата и е разрушил част от фасадата и стените на коридора.

Могилата има сравнително правилна форма, напомняща сегмент от сфера, с височина ок. 7 м и диаметър ок. 40 м. Натрупана е от местна песъклива пръст, в която се срещат единични камъни.

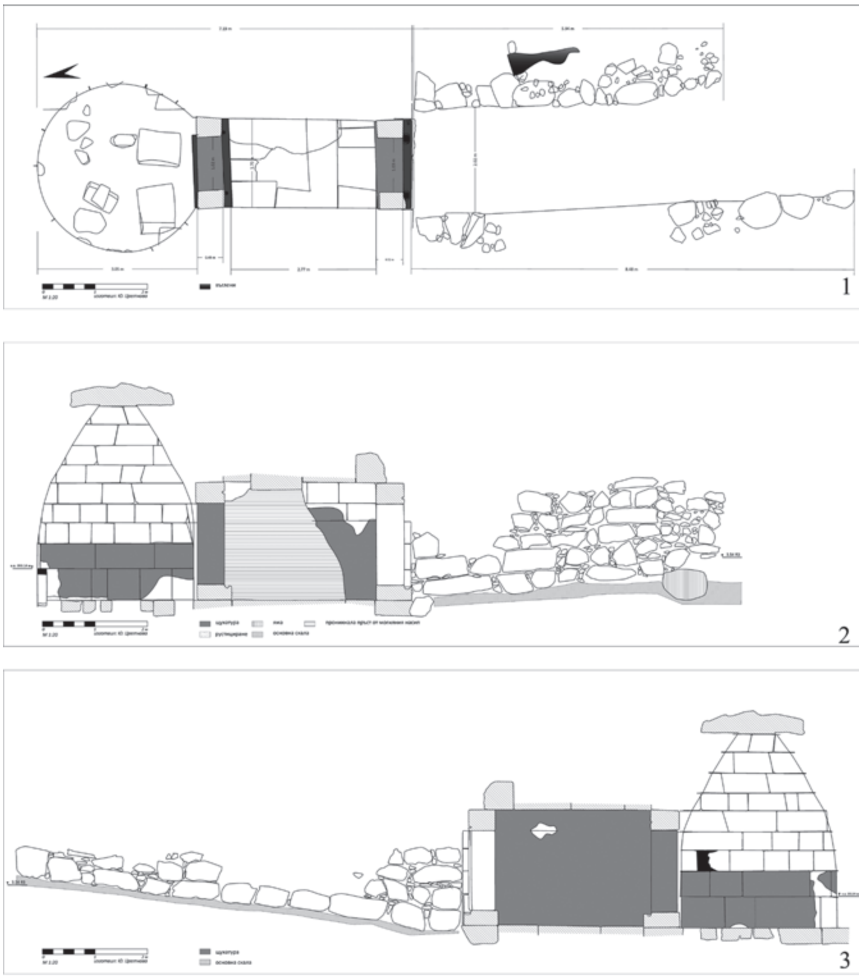

Обр. 1. Тракийска гробница при с. Бузовград – план и разрези.

В резултат на проучването[1] бе установено, че гробницата се състои от кръгла гробна камера с куполно покритие, предгробна камера с правоъгълен план и непокрит дромос. Те са с ориентация 12°, като дромосът е леко отклонен на изток от оста (обр. 1). Камерите са изградени от грижливо оформени отвътре гранитни блокове, без свързващи елементи. Подовете са били настлани с дебели каменни плочи. Предгробната камера е изцяло покрита с бяла хоросанова щукатура, каквато има и върху първите два реда блокове в гробната камера.

Гробната камера има диаметър при основата 3,20 м и височина 3,67 м. Засводяването започва от третия ред. Куполът е изграден от 9 реда секторни блокове, които имат височина от 0,37 до 0,60 м и създават впечатление за изодомен градеж (обр. 2 *2*). Блоковете са с различни размери, припаснати са плътно един до друг, вътрешни им лица са скосени, а външните не са обработвани. Върху най-горния ред е поставен голям блок, долната част на който е оформена като нисък цилиндър. Така куполът е получил форма на пресечен конус. Входът е от юг, изграден от четири паралелепипедни блока; светлият отвор е с правоъгълна форма (вис. 1,56 м, шир. 1,03 м). Отвън е затварян с двукрила врата, за осите на която в долния праг са оформени плитки отвори, а в горния е била държана от железни скоби, закрепени с олово. Ако се съди по диаметъра на отворите, възможно е вратата да е била дървена. Гробната камера е пострадала сериозно от иманярските действия: напълно е разрушен подът-крепидома, под който е копано до основна скала на ок. 1 м дълбочина. Блоковете, от които е бил изграден той, липсват. Два грижливо оформени блока с дъговидно изрязана дълга страна се откриха на нивото на скалата.

Вероятно срещу входа на камерата, където има прекъсване на покритието с щукатура, е било разположено гробно ложе. Възможно е част от него да са двата блока, открити под подовото ниво.

Предгробната камера е с правоъгълен план, дълж 2,93 м, шир. 1,71 м и вис. 2,20 м. Тя е с плоско покритие, състоящо се от четири блока с прецизно заравнена долна повърхност. Третият от тези

---

[1] Разкопките се проведоха от екип с ръководител Г. Нехризов и членове М. Василева, Д. Байраков, Е. Дакашев и А. Иванов, тахиметрия Б. Гяурова, графична документация Ю. Цветкова, интердисциплинарни изследвания – д-р Л. Нинов, И. Славова и В. Русева, реставрация на находки Г. Илиев.

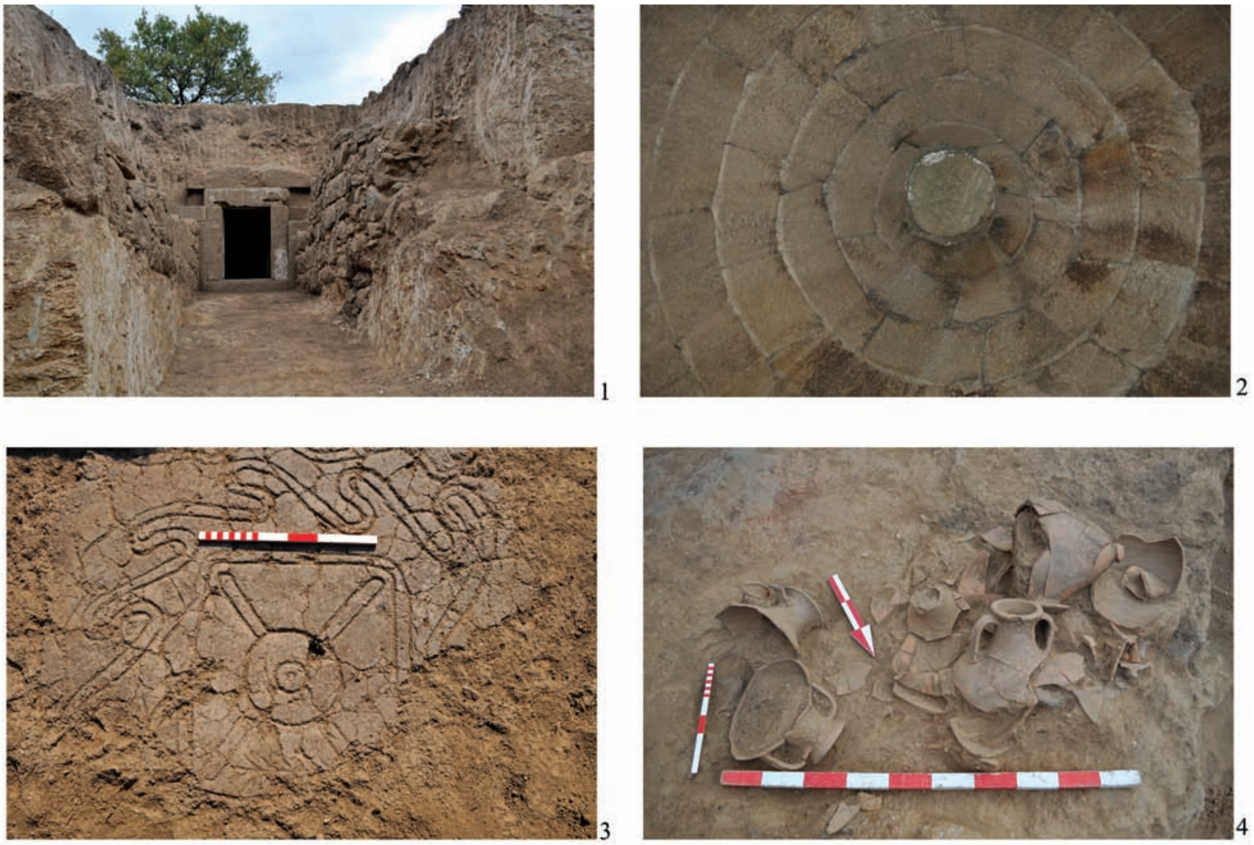

Обр. 2. 1. Поглед от юг към входа на гробницата; 2. Куполът на гробната камера; 3. Есхара 1; 4. Тризна пред източната стена на дромоса, струпване на амфори.

блокове е счупен в източния край и е провиснал над камерата. Входът към тази камера е изпълнен по същия начин като в гробната и има почти същите размери (вис. 1,52 м, шир. 1,03 м). Той е бил затварян от каменна двукрила врата.

Входът на гробницата е бил с представителна архитектурна декорация. Необработеното лице на първия покривен блок на предгробната камера показва, че той не е бил видим. Два блока със сложен профил, открити паднали пред входа, явно са носили архитектурни елементи, които сега липсват.

Дромосът е изграден от грубо обработени каменни блокове (обр. 2 *1*). Западната му стена е запазена във височина до четвъртия ред блокове (1,30 м) и е с дължина 8,50 м. Източната е съхранена във височина до 6 реда (1,83 м), а дължината ѝ е 5,70 м. В южния край на източната стена личи по-късно удължаване с ок. 1 м, изпълнено от по-дребни камъни. Стените на дромоса стъпват върху материковата скала, която е с наклон на север.

В насипа, запълнил двете камери, бе открита малка сребърна халка, части от бронзов съд и единични кости от кон.

Освен гробницата, изследвано бе и око-

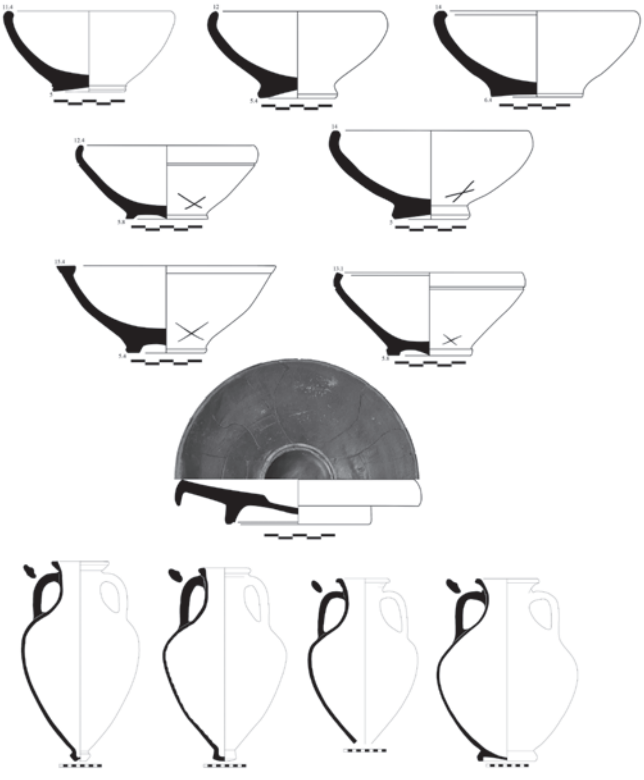

Обр. 3. Керамични съдове от тризната.

ломогилното пространство южно и югоизточно от входа. Разкрита беше есхара с богата орнаментация (обр. 2 *3*). Украсата ѝ е изпълнена чрез отпечатване с шнур върху влажната повърхност на глинената замазка. Под първата есхара бе открита друга, по-ранна, която е по-малка и с по-бедна украса. Около двете огнища се откри голямо количество отухлена мазилка, фрагменти от керамични съдове, хромелни камъни, тежести за стан, первази от огнища. Есхарите и съоръженията около тях най-вероятно са свързани с поменалните практики, осъществявани пред входа на гробницата.

С погребални или поменални ритуални действия трябва да се свърже и тризната пред източната стена на дромоса (обр. 2 *4*). Разкрито е отухляване на терена, върху което е отложено голямо количество горели кости от домашни животни и керамични съдове (обр. 3). Западно е разположено струпване от фрагменти от три транспортни и една трапезна амфора, а в границите на отухленото петно – десетина малки паници и едно чернофирнисово рибно блюдо. Датата на този съд (325-310 г. пр. Хр.), определена по аналози с находки от Атинската агора, дава *terminus post quem* на тази археологическа ситуация (Rotroff 1997, №710). Съдовете се откриха счупени, като частите им са на сравнително близко разстояние една от друга. Върху някои от тях личат деформации от досег със силен огън. Явно като част от ритуалните действия, след като са използвани, съдовете са хвърляни в догарящия огън.

Северно от тризната се разкри отчасти запазен скелет на кон, сред костите на който има масивна желязна халка. На значително по-високо ниво се попадна на петно от пепел, наситена с керамични фрагменти и горели животински кости. В това петно се откри фрагмент от посребрено огледало.

Под допълнително изградения зид, който удължава източната стена на дромоса, в материковата скала е била вкопана яма, свързана с обреди, предшестващи изграждането на гробницата или само на тази част от дромоса.

От проучените участъци от подхода към гробницата произхождат две сребърни монети – тетробол на Истиея и част от тетрадрахма тасоски тип. Тези находки, както и намерените фрагменти от антична керамика и монети, трябва да се свържат с обширното селище, разположено на терасите на р. Тунджа на север от могилата. През средновековието около могилата се оформя некропол, гробовете от който са разрушени при обработката на земята. При разкопките бяха открити накити, характерни за периода XI-XIII в. Проучени бяха три частично запазени гроба с погребения в съответствие с християнския обред.

Гробницата е ограбена в древността. Вероятно тогава е била разрушена представителната ѝ фасада, изчезнали са вратите на камерите, изтръгнати са металните халки, който са ги държали и са изнесени подовите блокове. Липсата на находки, които могат да насочат към по-прецизно датиране, не позволява да се определи времето на построяването и използването ѝ. Плановата схема, конструктивните похвати и стиловите сходства с подобни паметници позволяват да се предположи, че гробницата е изградена в края на IV в. пр. Хр.

Литература

Rotroff 1997: S. I. Rotroff. Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. Athenian Agora 29, 1997.

№40. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯСЕНОВО И ГОЛЯМО ДРЯНОВО, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК

Георги Нехризов, Меглена Първин, Надежда Кечева

При теренните издирвания през 2010 г. на територията, която сега попада в границите на изграждащ се фотоволтаичен парк, са регистрирани 42 изкуствени позитивни каменни и землени форми. През ноември 2011 г. беше проведен нов оглед на всички структури и със сигурност като надгробни могили бяха определени 11 от тях. По тази причина беше сключен договор за археологическото наблюдение от екип от ИМ „Искра“ в Казанлък. По време на наблюдението бе установено, че преди

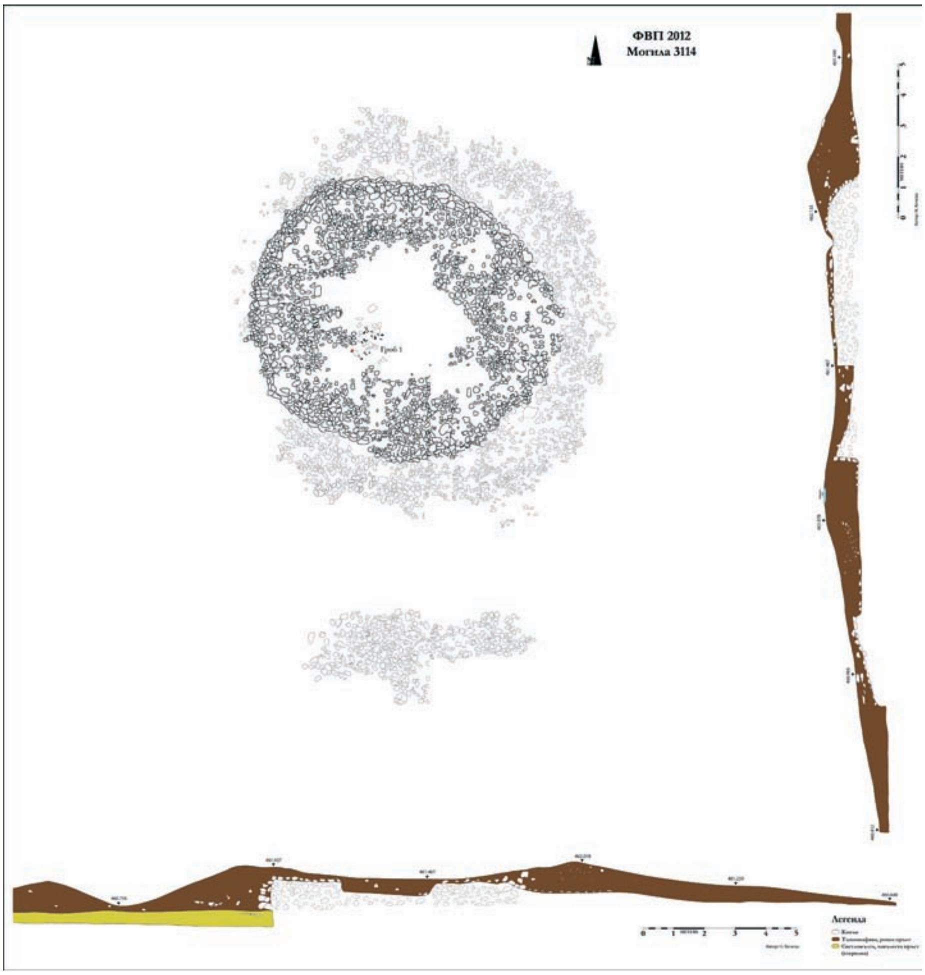

Обр. 1. Могила 3114, план на каменното съоръжение и разрези.

сключването на договора всички позитивни структури в северната част на парка са отнети при изравняването на терена. Това наложи да бъдат проведени спасителни разкопки на всички могили, попадащи в границите на парка[1].

Въпреки че насипите на 6 от могилите са напълно заравнени, се взе решение да бъдат проучени местата, върху които те са съществували. Тъй като повечето от тях са с малки размери, проучването им се ограничи в квадрат със страна 10 м с център точката, от която са взети GPS координати на могилата. Първоначално във всеки квадрат се проучи 20% от площта в два сондажа с размери 10 х 1 м, разположени по централните оси в посока С–Ю и И–З. В тези сондажи се работи на ръка до достигане на стерилен пласт. При липса на структури и находки работата в квадратите се довършваше с машина. Този метод на проучване беше приложен при пет могили (1068, 1069, 3119, 3617 и 3619).

Следи от извършени погребения се откриха само в една от унищожените могили – 3118. При проучването ѝ се разкри струпване от местни необработени камъни. Сред тях се откриха фрагменти от работени на ръка и на колело керамични съдове и човешки кости. В северната част на каменното струпване се попадна на гроб с останки от три индивида – жена на 18-25 години и двама мъже с неопределена възраст. Погребенията са извършени чрез трупополагане с ориентация на скелетите С–Ю, с глава на север. Телата са били положени непосредствено едно до друго, направо върху терена и са били затрупани с камъни. Скелетите са зле запазени, анатомичен ред се установи само при най-източния, но и от него липсват части. Следи от манипулации с останките *post mortem* се установиха при най-западния скелет – подбедрените кости са поставени до бедрените. В областта на гърдите на женския скелет бе открит лък от малка желязна фибула тракийски тип, а около таза на един от мъжките – острие от железен нож. Фибулата, както и намерените керамични фрагменти в насипа позволяват комплексът да се отнесе най-общо към КЖЕ.

В източната част на фотоволтаичния парк, където строителните работи още не бяха започнали, се проучиха още 5 надгробни могили. Разкопаването на трите най-малки могили (1072, 1073 и 1074), които са с диаметър между 8 и 10 м и височина между 0,60 и 0,80 м, бе извършено на ръка. Каменният насип на могилите, разкрит под чимовия пласт, се документира и се отне на пластове до античното ниво. След заснемането на профилите бяха свалени и ребрата. В трите могили нямаше гробни съоръжения, открити бяха само единични фрагменти от работени на ръка и колело керамични съдове от КЖЕ. След приключване на работата на мястото на могилите седиментът бе отнет с машина до достигане на стерилен пласт.

---

[1] В разкопките участваха и А. Рисков, В. Генчева и Е. Дакашев, интердисциплинарни изследвания – В. Русева, Л. Нинов и И. Славова, реставрация на находки – Г. Илиев.

Надгробната могила 3113 е сериозно деформирана в ново време. Диаметърът ѝ е 12 м, а запазената височина – ок. 0,80 м. След сондажи за установяване характеристиките на насипа, той се отне с машина на пластове по сектори. Насипът е почти изцяло от камъни. В централната част на могилата се разкри пръстен от по-едри камъни. Той огражда гроб на мъж на 30–40 години. Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб с ориентация на скелета С–Ю, с глава на север. В близост до скелета се намери част от острие на железен нож. Западно от каменния пръстен се разкри струпване от човешки кости без анатомичен ред от разрушен гроб на мъж на възраст между 20 и 35 години. При тях също имаше част от острие на железен нож. От могилата произхожда ограничен брой керамични фрагменти, основно от работени на колело съдове с характерни за КЖЕ форми.

Най-голямата могила от изследваните е 3114. Тя има диаметър 30 м и запазена височина ок. 2 м. Целостта ѝ е нарушена от голям военен изкоп на билото и два в периферията. След първоначални сондажи проучването ѝ се проведе с помощта на машина и на ръка. Могилният насип е натрупан почти изцяло от пръст. В него се разграничиха два пласта – първият е от хомогенна светлокафява пръст, вторият – от тъмнокафява пръст с примеси на малки камъни и чакъл. В централната част на могилата се разкри съоръжение с план на почти правилна окръжност и диам. 9 м от камъни със средни и големи размери (обр. 1). Външното лице е грижливо изградено от едри камъни и на места е запазено на височина до 1,07 м. Около него има настилка от камъни с ширина от 1,40 до 2,60 м. Вътрешността е запълнена с по-дребни камъни и пръст. Въпреки че горната част на съоръжението е разрушена, то най-вероятно е представлявало каменна могила с полусферична форма (обр. 2 *1*).

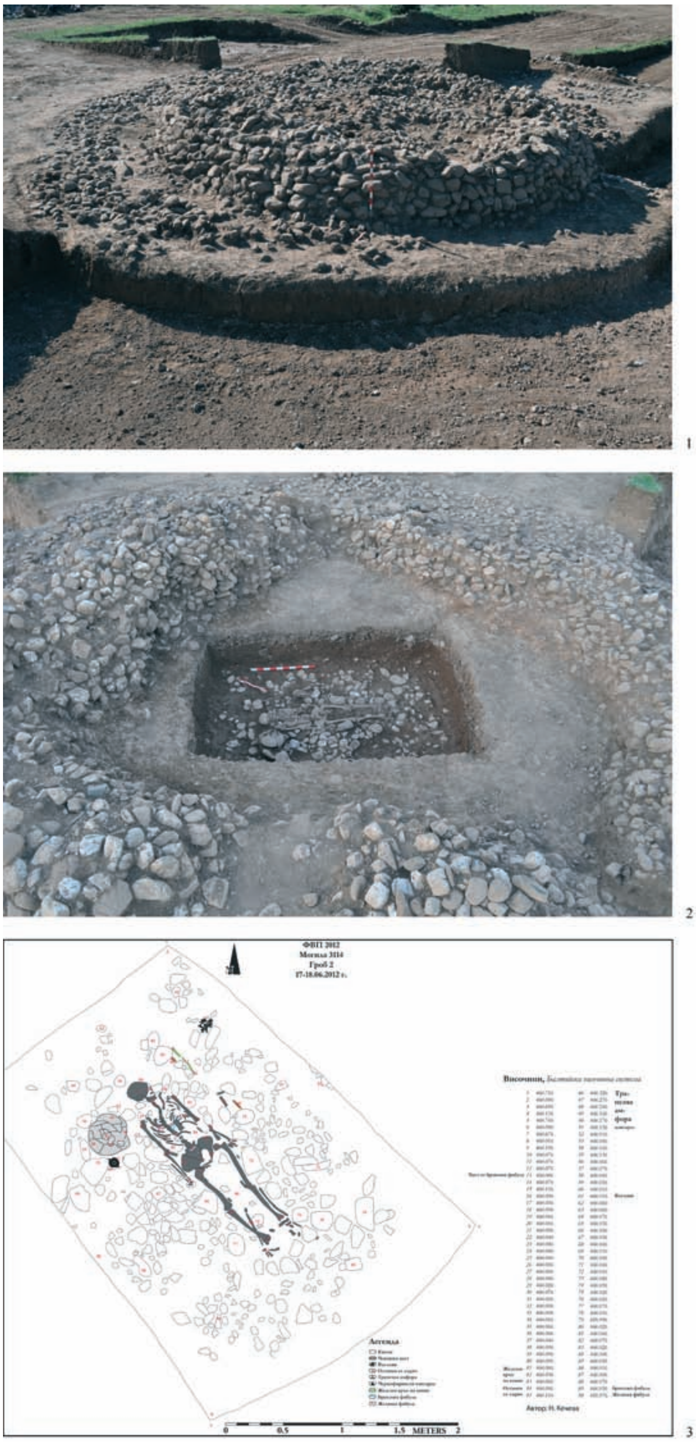

Обр. 2. Могила 3114. 1. Каменното съоръжение, поглед от североизток; 2. Гроб 2, поглед от югозапад. 3. Гроб 2, графично заснемане.

На нивото на каменната настилка във вътрешността на съоръжението се очерта петно от по-тъмна пръст с правоъгълна форма и размери 2,50 х 3,50 м, ориентирано СЗ–ЮИ (обр. 2 *2–3*). Петното маркира границите на гробна яма, вкопана в древния терен и запълнена с камъни и пръст. В яма-

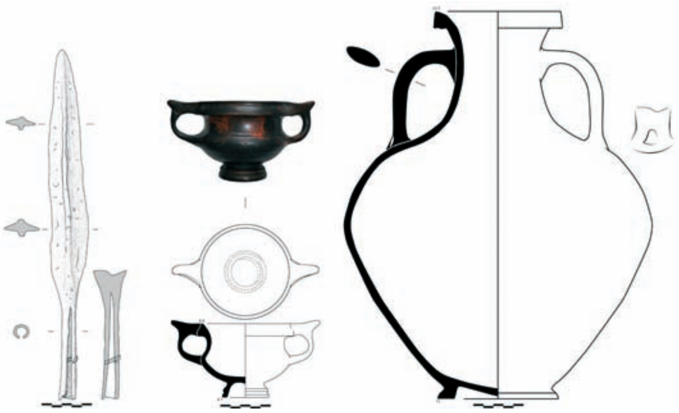

Обр. 3. Могила 3114, находки от Гроб 2.

та е извършено погребение на мъж на 40–50 години чрез трупополагане. Той е положен по гръб с изпънати отстрани ръце върху настилка от камъни. Отдясно на главата са поставени два керамични съда – трапезна амфора и чернофирнисов кантарос, а до лявото рамо – железен връх на копие (обр. 3). В областта на гърдите се откриха две фибули тракийски тип – бронзова и желязна. На няколко места около скелета се установиха следи от иглолистна дървесина.

Бронзовата и желязната фибула са от типове, които се разпространяват в Тракия след средата на IV в. пр. Хр. (Василева 2012, 14, 19). Кантаросът е със скъсени пропорции и профилиран ръб на устието. Близък аналог от Атинската агора определя употребата му в края на третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Rotroff 1997, No. 36). Това дава основания да се предположи, че погребението е извършено през последните десетилетия на IV в. пр. Хр.

Проучените надгробни могили между селата Ясеново и Голямо Дряново са част от обширен некропол от над 300 неголеми могили, разположен между реките Лешница и Габровница. Досегашните проучвания показват, че некрополът трябва да се свърже с разположените в близост три селища от КЖЕ. Откритите в тези могили прости гробни съоръжения и скромни дарове дават представа за погребалните практики на обикновените членове на тракийското общество. Ярък е контрастът между тях и богатите гробни комплекси от монументалните гробници и гробове на представителите на тракийската аристокрация, разкрити в големите могили в Казанлъшката котловина.

Литература

Василева 2012: М. Василева. Фибули от късножелязната епоха в Древна Тракия (V–I в. пр. Хр.) – Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София. 2012.

Rotroff 1997: S. I. Rotroff. Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. Athenian Agora 29, 1997.

№41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МОГИЛА ШУШМАНЕЦ ПРИ ШИПКА

Диана Димитрова, Меглена Първин

Във връзка с проект на МК „Консервация, реставрация и социализация на могила Шушманец“ през 2012 г. бяха извършени спасителни археологически разкопки[1]. До тях се стигна след двумесечни преговори с чиновниците от Министерство на културата[2].

Могилата е разположена на около 500 м ЮИ от града, в подножието на Шипченска Стара планина. През 1996 г. екип под ръководството на д-р Георги Китов откри и проучи в Шушманец подмогилно архитектурно съоръжение (Китов 1996, 65; Kitov, Dimitrova 1999, 47; Китов 2003, 21; Китов 2005, 26) и предфасадното му пространство.

Преди започване на разкопките, в цялата южна периферия на могилния насип, както и на З и И от зидовете на дромоса, насипът е бил отнет от строителите. От З високо в могилата те са се натъкнали на зид от речни и необработени камъни на кална спойка, перпендикулярен на З зид на коридо-

---

[1] Ръководител на разкопките е Диана Димитрова НАИМ–БАН), зам.-ръководител – Меглена Първин (ИМ „Искра“, Казанлък), с участието на Мирослав Марков (РИМ–Монтана) и Петър Петров (РИМ Сливен).

[2] Благодаря на колегите от Секция за тракийска археология и ръководството на НАИМ–БАН за подкрепата.

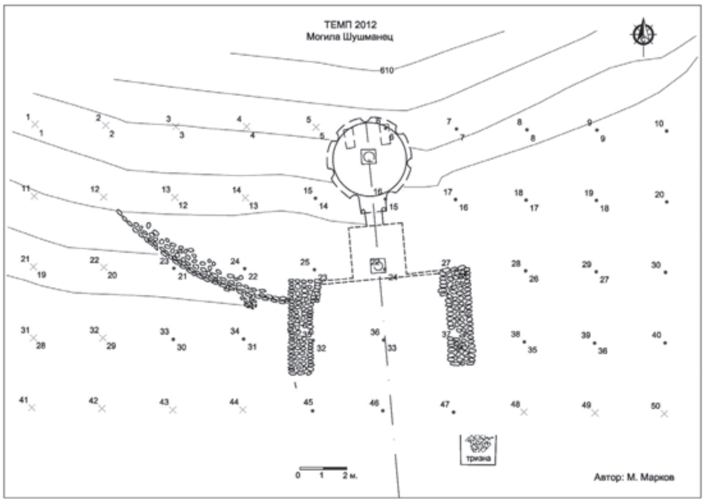

Обр. 1. Ситуация в Ю периферия на могила Шушманец. Автор: М. Марков.

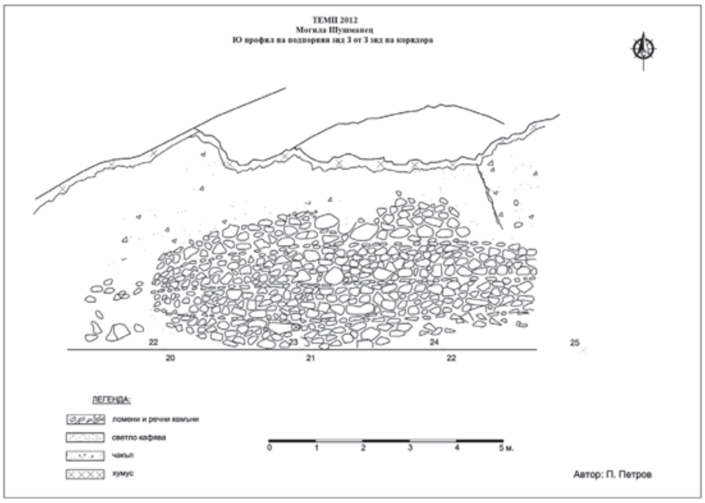

Обр. 2. С профил с подпорния зид. Автор: П. Петров.

ра. Подпрели са го с дървени плоскости и накопана земна маса от Ю, за да не падне, и са го покрили с черно полиетиленово платно. Вероятно от И е имало подобен зид, който вероятно е бил запазен до по-малка височина, разрушен от строителите. На 1 м Ю от южните краища на зидовете на коридора е изкопана П-образна канавка с шир. 1,50 м в направление И–З. Тя е с дълб. 0,45 м и по дъното ѝ е излят подложен бетон. Канавката е прерязала ритуална площадка, която беше засипана под голяма купчина натрупана почва с камъни. На много места по повърхността на могилата бяха разпилени фрагменти строителна и битова керамика.

Във всички профили е видно, че насипът е еднороден – чакълест, от светло кафява почва с примесени в нея по-дребни и по-едри речни и необработени камъни, и е изключително нестабилен.

Южно и срещу източния зид на дромоса беше проучена южната половина на тризна (обр. 1). Северната ѝ част е разрушена. Запазената площ е 0,80 x 1,30 м (И–З) и има едва забележим наклон към Ю. Тя представлява заравнена площадка от трамбована почва, примесена с дребни чакълести камъчета, върху която са натрошени глинени съдове. Различават се фрагменти главно от стени на амфори, както и няколко от тънкостенен червенофигурен съд, най-вероятно скифос или киликс. Съдовете не подлежат на реставрация. От ЮЗ площадката е ограничена от голям единичен речен камък.

Втората археологическа структура, която беше проучена, е зид, разположен западно от коридора на гробницата и перпендикулярно на него, открит също при изкопни дейности без присъствие на археолог. Зидът е от речни и необработени камъни на кална спойка в направление И–З, като прави дъга на СЗ. Той е разположен високо в насипа. Камъните от градежа са подредени в три видими хоризонтални пояса (обр. 2). Между тях на две нива е направено изравняване чрез по-малки ломени плоски камъни. Дебелината на изравняващите редове е между 5 и 8 см. Най-горният пояс камъни е частично разрушен още в древността, като запазената му ширина е между 1,28 и 1,60 м. Изграден е от няколко неправилни реда камъни. Средният пояс е с деб. 0,55–0,75 м, като на ЗСЗ изтънява. Най-долният пояс е с достигната ширина от 0,65 м. Зидът извива дъговидно и се снишава в посока ЗСЗ, така че се образува дъга, отворена към основата си. Има видимо южно лице. Максималната му дължина И–З е 8,60 м, а максималната запазена височина е 3 м. На тази дълбочина е достигната субструкцията на зида, която се състои от два реда плоски ломени камъни с деб. 0,10–0,12 м, които имат грубо оформено южно лице и се издават на Ю с около 0,10–0,15 м.

При почистване на източния край на зида се установи, че той е конструктивно свързан със западния зид на коридора (обр. 3). Изграден е от същия материал – речни и необработени камъни на кална спойка. Двата зида се свързват на мястото на удебеляване на западния зид на дромоса откъм вътрешността на коридора, така че перпендикулярният зид влиза в стената на коридора и е предхождал неговото удължаване на Ю. Вероятната функция на перпендикулярния зид е била да подпира насипа от З, докато съоръжението е било открито от Ю и достъпно за посещения. Вероятно такъв подпорен зид е имало и от източната страна на коридора, който е бил по-лошо запазен и е унищожен при изкопните работи.

След срутването на част от подпорния зид се установи, че той е изграден в дебелина от два реда камъни, като от С няма лице, а в към основата му дебелината се увеличава.

На дълбочина 1,90 м от горния край на запазеното ниво на подпорния зид, където той сключва ъгъл със зида на коридора, са открити фрагменти от плоски и извити керемиди, вероятно от покритието на дромоса. Такива са констатирани през 1996 г. и вътре в коридора (Китов 2003, 21), както и в съседните Могила на грифоните (Kitov 2003, 308) и Хелвеция. Най-горното ниво на керемидите е върху площ с размери 1,60 х 2 м (И–З). Вероятно на Ю от този участък по продължението на западния зид на дромоса е имало и други, които са отнесени при изкопните работи, направени за новата защитна постройка на храма без наблюдение от археолог. От събраните фрагменти е възстановена плоска керемида с размери 0,44 х 0,65 см и дебелина 3,5 см. Цветът на отделните екземпляри варира от оранжево до тъмночервен, поради което можем да говорим за поне две серии керемиди, което не е необичайно явление (Кацарова, Стоянова 2009, 195). На места личат остатъци от ангоба. Фрагментите от калиптери са лаконски (Стоянова 2008, 223), без печат или име на производителя.

Покритие от керемиди над коридора е указание за това, че поне известно време след построяването на подмогилното съоръжение дромосът не е бил покрит с могилен насип. А това е сигурно доказателство, че храмът-гробница в Шушманец е бил отворен и достъпен за посещение от юг, преди да бъде окончателно засипан с почва.

Обр. 3. Ъгъл между подпорния и западния зид на дромоса. Сн. Д. Димитрова.

Литература

Кацарова, Стоянова 2009: В. Кацарова, Д. Стоянова. Надгробна могила №6000010 по АКБ на н. Колокита, гр. Созопол. – В: Сборник в памет на професор Велизар Велков, София, 2009, 186–210.

Китов 1996: Г. Китов. Нови открития в Долината на тракийските царе. – Анали, III, 1996, 1–4, 37–68.

Китов 2003: Г. Китов. Долината на тракийските владетели (I). – Археология XLIV, 2003, 1, 13–28.

Китов 2005: Г. Китов. Долината на тракийските владетели. Варна, 2005.

Стоянова 2008: Д. Стоянова. Строителна керамика и архитектурна теракота от Одесос. – В: Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на черноморското крайбрежие. Международна конференция в памет на ст. н. с. Милко Мирчев, Варна, 15–17 септември 2005 г. Acta Musei Varnaensis VII–2, 2008, 215–246.

Kitov 2003: G. Kitov. The Griffin Tumulus. – Thracia XV, 2003, In Honorem Annorum LXX Alexandri Fol, 2003, 303–312.

Kitov, Dimitrova 1999: G. Kitov, D. Dimitrova. New Discouveries in the Thracian Valley of the Kings in the Region of Kazanluk. Excavations by a Thracian Expedition for Tumular Investigations (TEMP) in the Region of Kazanluk from 1995 till 1997. – TALANTA, XXX–XXXI, 1998–1999, Amsterdam, 31-54.

№42. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА №1 (ПЕШОВА МОГИЛА) В С. ПРОЛОМ, ОБЩИНА КАРЛОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисьов, София Христева

Археологическите разкопки бяха проведени в периода септември-октомври 2012 г. от екип в състав: ръководител доц. д-р К. Кисьов, зам.-ръководител С. Христева, и М. Илиева (реставратор, РИМ Пловдив).

Геодезическите заснемания бяха извършени от инж. Д. Божанов. Финансирането на проучванията и охраната беше осигурено от инж. Л. Цоцорков, директор на „Асарел Медет“ – Панагюрище.

Могила №1 (Пешова могила) е разположена върху скално възвишение в чертите на с. Пролом. Могилата има неправилна конусовидна форма, с издължен полегат източен склон. Върху могилния насип, от върха към основата, е прокопана иманярска шахта с диам. 2 м и дълб. 2,20 м. В процеса на проучване беше установено, че тя е достигнала дълбочина 3,70 м. Върху северния и източния склон на могилата са регистрирани три иманярски тунела с дълбочина до 3-3,50 м и височина 1 м. В иманярските насипи не бяха открити керамични фрагменти или други културни останки.

Съвременните размери на могилния насип, при неговото геодезическо заснемане, бяха следните: диаметър 45 м и височина 7,40 м (С–Ю); диаметър 59 м и височина 7,70 м (И–З). Теренът, върху който е издигната могилата, има наклон на запад с ок. 15°. При проучванията се установи, че реалните диаметър и височина на могилата са съответно 35 и 4,50 м.

Проучванията обхванаха централната част на могилата и източната ѝ половина. Бяха оформени два стратиграфски профила: С–Ю с източно лице и височина 4,50 м и И–З с южно лице и височина 2,50 м.

Могилният насип се състои от първичен насип от черна пръст с диаметър 15 м и височина 1 м, който е ситуиран върху стерилен пласт от глинеста пръст, покриваща основната скала. Върху него се редуват разнородни пластове от глинеста и кафява пръст. Чимовият пласт е с дебелина 15-20 см.

В централната част на могилата, на дълбочина 3,80–4,30 м, се разкриха три каменни струпвания, попадащи в квадрати Д4–Д5 и Е4–Е5. На различна дълбочина в първичния насип от черна пръст, върху съоръженията бяха открити въглени, керамични фрагменти от съдове с черна излъскана повърхност и украса от канелюри и плътни букели, както и пет фрагмента от стенна мазилка. Съоръженията са изградени от ломени камъни с различни размери върху стерилния терен от глинеста кафява пръст (обр. 1).

Съоръжение №1 има неправилна издължена елипсовидна форма с ориентация СЗ (320°) – ЮИ (40°) и размери: дълж. 3,20 м, шир. 1,10 м и вис. 0,55 м. Струпването беше покрито с насип от светлокафява песъклива пръст, в която се откриха въглени и единични фрагменти от керамика с черна излъскана повърхност и канелюри. Под каменното струпване бяха открити керамични фрагменти, въглени, кости и зъб от овца, както и три кости от птици.

Съоръжение №2 също има неправилна, издължена елипсовидна форма с ориентация СЗ (320°) – ЮИ (40°) и размери: дълж. 4 м; шир. 1,10 м и вис. 0,50 м. Състои се от средни и малки камъни. В централната част на каменното струпване, в пласта от черна пръст върху него, бяха открити глинен прешлен от вретено, голяма дъговидна дръжка, фрагменти от съдове с черна излъскана повърхност и плитки канелюри, както и един фрагмент от устие, украсено със щамповани триъгълници. Прешленът има биконична форма с правилни пропорции и излъскана повърхност.

Под каменното съоръжение №2, в стерилния пласт от глинеста кафява пръст, се разкри яма с елипсовидна форма и размери: 0,70 x 0,60 м и дълб. 0,30–0,35 м. Тя беше запълнена с три камъка, керамични фрагменти от един и същ съд с черна излъскана повърхност и глинена тежест за стан с пирамидална форма. Тежестта е изработена от глинеста пръст със силикатни примеси. Тя е изработена набързо, с неправилна форма, без да се изглаждат стените. Изсушена е, без да е изпичана в пещ. В случая нейното изработване е с цел поставянето ѝ като дар в ямата. В ямата се откриха и малки кости от животни, въглени, две буци изгоряла глина и две глинени дръжки (обр. 2).

Съоръжение №3 има неправилна форма на конус с диаметър в основата – 1,60 м x 1,20 м и вис. 0,55 м. Струпването беше покрито с песъклива кафява пръст, в която също се откриха керамич-

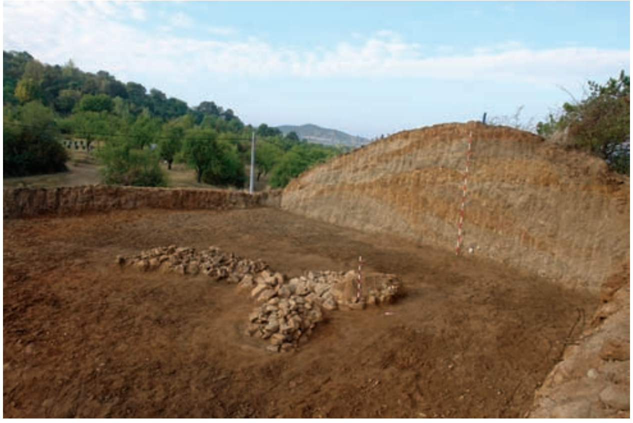

Обр. 1. Могила №1 (Пешова могила). Каменни съоръжения №№1, 2 и 3, разположени в централната част на могилата, квадрати Д 4-6; Е 4-5, дълб. 4,20-4,30 м, кота 299.

Обр. 2. Могила №1 (Пешова могила). Яма с елипсовидна форма, открита под каменно съоръжение №2

ни фрагменти от тънкостенни и дебелостенни съдове.

Между камъните от втория ред на струпването се откри хромел, а под най-долния ред на каменното струпване – фрагменти от устия и дъна на съдове, изработени на ръка.

В източната периферия на могилата, в квадрати 33 и 34, на дълб. 0,70-0,80 м, беше разкрит сектор от примитивно оформена крепида, която е ограждала теменоса. Крепидата се състои от два реда ломени камъни без спойка, като първият ред се състои от големи камъни, между които е подреден горният ред от по-малки камъни. Запазеният сектор има дължина 3,60 м и височина 0,60–0,70 м. В северната и южната периферия на могилата крепидата е напълно разрушена.

Погребването на предмети под каменните съоръжения, разхвърлянето на предварително счупени съдове върху тях и в могилния насип, при неговото издигане, както и изграждането на пръстен от камъни или крепида, маркираща теменоса, са част от обредите, характерни за тракийските погребални практики. В този смисъл могилата може да се възприеме като кенотаф.

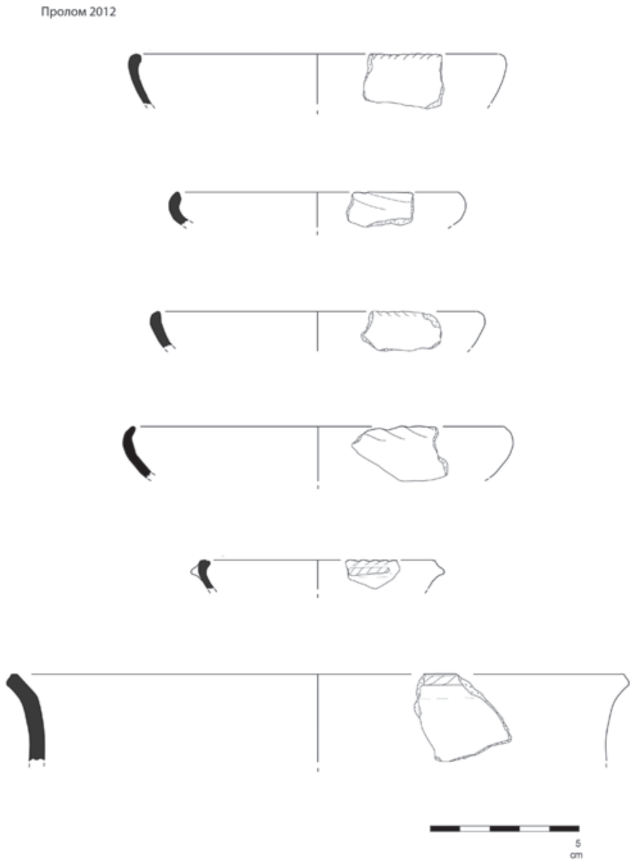

Обр. 3. Керамични фрагменти от конусовидни купи с черна излъскана повърхност и профилирано навътре устие, украсени с канелюри.

Откритите фрагменти от купи с конусовидно тяло, профилирани навътре устиета, плоски дъна и черна излъскана повърхност, украсени с канелюри и букели, дръжките от кантаросовидни съдове, също украсени с канелюри, както и фрагментите от останалите типове съдове с набодена, врязана и щампована геометрична украса, датират могилата най-общо в периода VIII–VII в. пр. Хр. (обр 3).

Подобни купи с конусовидно тяло, канелиран ръб на устието, плоско дъно, уховидни дръжки и черна излъскана повърхност, украсени с канелюри, произлизат от могилното погребение край Ново село, общ. Стамболийски и гробните комплекси от Вергина, които се датират с очилати фибули и железни мечове от типа „Ненцинген“ в периода VIII–VII в. пр. Хр. (Ανδρονικοσ 1969, 262, Е 101; Кисьов 2004, 11–15).

Кантароси и паници със завит навътре ръб на устието, често торквиран, са открити в долмените в Източните Родопи и Сакар планина, датирани в периода VIII–VII в. пр. Хр. (Делев 1982, 308-409). Разпространението на този тип съдове, но в значително по-малко количество, е регистрирано също в Западните Родопи (Кисьов 1988, 60-68, фиг. 10-12), както и в Македония, където се датират в периода IX-VII в. пр. Хр. (Катановски 1976, 124, фиг. 46; Hochstetter 1984, 187–190).

Литература

Катановски 1976: Бл. Катановски. Неколку праисторически наоди од Прилеп. – МАА, 2, 1976, 122-124.

Делев 1982: П. Делев. Проблеми на тракийските мегалитни паметници. – В: Мегалитите в Тракия. Част II. Тракия Понтика. София, 1982.

Кисьов 1988: Към въпроса за селищната характеристика на Средните Родопи. – ИМЮБ, XIV, 1988, 55–73.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр. Хр. София, 2004.

Hochstetter 1984: A. Hochstetter. Kastanas. Ausgrabungen in einen Siedlungshügel der Bronze und Eisenzeit Makedoniens (1975–1979). Schichten 19 bis 1, Berlin, 1984, 184–192.

Ανδρονικος 1969: Μ. Ανδρονικος. Βεργινα Ι. Αθηναις. 1969.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНАТА „ЗЛАТА“ МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева, инж. Николай Господинов.

Село Съдиево е разположено в Новозагорското поле на 2 км, южно от полите на Сърнена Средна гора. През юни и юли 2012 г. продължиха проучванията на надгробната „Злата“ могила от екип в състав: Кр. Велков, Т. Кънчева-Русева, Г. Йорданова, М. Николова, инж. Н. Господинов, инж. Т. Георгиева. Средствата са осигурени от община Нова Загора и ИМ Нова Загора. Целта бе да се проверят аномалиите, регистрирани в ЮИ сектор при геомагнитни изследвания през 2004 г. и да се изясни стратиграфията на могилния насип.

Работата бе съсредоточена по разкриването на източния профил на южното ребро и периферията на могилния насип. Проучванията обхванаха площ от 600 кв. м. В близост до южното ребро проучванията се водиха между 10 и 35 м от ГЦМ. Достигната дълбочина от съвременната повърхност на могилния насип в този участък е 2,50–3 м, дълбочина от ГЦМ – 15,20–15,30 м.

Сред останките са открити множество „топки“ от некачествен хоросан.

Между 23,50 м и 28,50 м южно от ГЦМ са разкрити каменни основи на сграда от средата на XX в.

В ЮИ сектор на могилния насип, в периферията, проучванията се водиха между 45 м и 25 м от ГЦМ и обхванаха площ 400 кв. м.

В западната част на сондажа, заложен през 2011 г за изясняване стратиграфията на каменната могилка над саркофага (гроб №67) на разстояние – 44,60 м, дълбочина от 16,35 м и посока 148° ЮИ от ГЦМ, се попадна на зид. Той е нарушен от гроб №71, а самият гроб е нарушен от по-късно вкопаване.

Разкриването на зида показа, че се касае за основи на каменно съоръжение, вкопани на 0,20 м в материковата глина. В тази си част зидът е на калова спойка, а във височина още 0,50 м е зидан с ронлив бял хоросан.

Частично бе разкрито съоръжение от ломени камъни, с ориентация СЗ–ЮИ. Източният зид е дълъг 5,15 м. Изграден от средни и дребни ломени камъни с размери.Вкопан е в стерилната глина на дълбочина 0,20–0,22 м. Общата височина на зида в най-запазената част е 0,65 м–0,70 м. Вкопаната част е на калова спойка, а тази в чернозема е на ронлив бял хоросан.

Северният зид е с дължина на основата 6,40 м. Изграден е подобно на източния.

Основата на съоръжението от запад е в самия край на проучваната площ, непосредствено до профила по радиална линия 11. Разкрит е в дълбочина 0,10–0,15 м. Разкритата част има същите характеристики, както и в останалите части. Спойката е от ронлив хоросан. На разстояние 5,40 м от северния край на основата тя е прекъсната от гроб №86 и друг, по-ранен гроб (бяха открити пръснати кости).

В профила на сондаж южно от каменното съоръжение с посока изток–запад (5 х 1,40 м) се проследява, че основата продължава на юг.

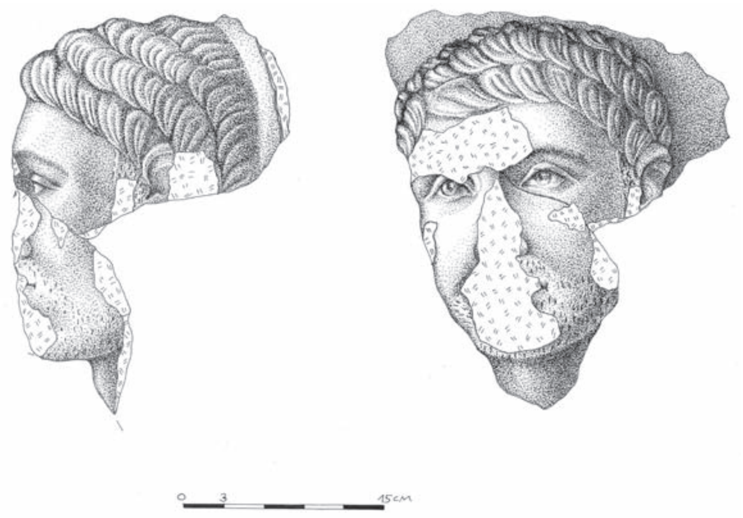

Обр. 1. Част от мраморна мъжка глава в естествена големина, 20-те години на III в. (рис. Г. Йорданова).

На нивото на материковата глина са наредени средно големи камъни, зидани с хоросан. Следващите редове във височина са по-малки. Общата височина на този под е 0,70 м. Той е от ломени, преобладаващо плочести камъни, а фугите между тях са запълнени с хоросан. Между пода и зида в северната част на съоръжението се установява фуга между основата и покритието на пода.На този етап от проучванията не можем да бъдем сигурни дали основите и пода са изградени едновременно.

На 2,50 м от СЗ ъгъл на съоръжението на място е запазен първият ред камъни във височина. Това се проследява на разстояние 1,30 м на изток по зида. Този първи ред е изграден на калова спойка. От южната страна на този зид в много малък участък се проследява отстъп от 0,10–0,12 м. от фугата между основата и пода.

По средата на северния зид на съоръжението се почисти къменно покритие с елипсовидна форма и размери: З-И – 3,30 м, С–Ю – 2,15 м. Изградено е от единични едри и дребни камъни. В повърхностния ред камъни преобладават тези от мрамор. В горната си южна част мраморното покритие е захванато със зида. Заложеният сондаж с посока С–Ю и размери 2,50 х 0,50 м позволи да се проследи в профилите, че пълнежът на вкопаването е от дребни и средни камъни, като в горната част се откриват много мраморни фрагменти. Тук бяха открити две части от мраморна глава от скулптурна фигура на мъж (обр. 1), която вероятно е от надгробна стела. Изработена от качествен мрамор с фино дисперсни черни включения, възможно графит. Представлява леко обърнат надясно портрет на млад мъж с не съвсем къса коса и къса брада. Косата е представена с кичури, сърповидно извити в концентрични пояси. Над челото тя е разделена. Има добре изразени очи – долни и горни клепачи, дъговидно извита лява вежда, ирис и гледец. Носът и устата са повредени. С подобни стилови особености е глава на мъж от Стара Загора (Милчева 1993, 75-77, обр. 1–4).

Главата може да се датира в средносеверовата епоха. Качеството на мрамора и изработката я определят като творба на първокласно източно ателие[1].

Бе открит и фрагмент от краче (детско) от същия мрамор.

Южно от каменното съоръжение в сондаж с размери 5 х 1,40 м и ориентация СИ–ЮЗ, бе пресечена северната част на вкопаване с дължина СИ–ЮЗ 3,30 м и дълбочина от нивото на засичане в сондажа 0,25 м. В южния профил на сондажа личи, че вкопаването има дълбочина най-малко 1 м. То е със скосени стени от изток и запад. Пълнежът му е от черна рохкава пръст, примесена с дребни и средни камъни. Откриват се фрагменти мрамор, късчета бял хоросан, много фрагменти от римска строителна керамика.

През 2012 г. бяха открити още 16 гроба с трупополагане. Гробовете са вкопани в еднаква по цвят и структура пръст. Ямата се установява непосредствено около скелета или при наличието на дървено покритие. Най-добре изразена е ямата на гроб №83. Тя е вкопана в рушевините на каменното съоръжение и достига до пода му.

Ямите са четириъгълни със заоблени ъгли. При гроб №83 има ниша в южната част – практика, характерна за мюсюлманските некрополи. В този район е документирана в некропол от землището на несъществуващото вече село Староселец (Данкова и др. 1990, 315).

---

[1] Благодаря на д-р Румяна Милчева НАИМ–БАН) за консултацията и предоставената ми информация.

При някои от гробовете (№№75, 82, 84) има дървено покритие, също засвидетелствано при Староселец (Данкова 1990, 315) и некропол при с. Сечище, Новопазарско (Петрова, 1989, 4, 43–58).

При 5 от гробовете е спазено друго изискване на мюсюлманския обред: лицето е обърнато на юг към Мека (№№75, 80, 81, 83, 84).

При 11 погребения е спазена ориентацията на скелета с глава на З–ЮЗ (№№69, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87). Бяха регистрирани погребения с глава на север – №73, на запад – №№75, 85 и на юг – №77.

Ръцете и краката обикновено са изпънати, но има изключения със скръстване на едната ръка (№№69, 73, 85).

При всички 16 гроба липсва инвентар. Погребенията се датират най-общо в XVIII–XIX в.

Литература

Велков 2012: Кр. Велков, Т. Кънчева-Русева. Редовно археологическо проучване на надгробната „Злата“ могила в землището на с. Съдиево, Новозагорско. – АОР през 2011 г., София, 2012, 214–216.

Данкова и др. 1990: Г. Данкова, Кр. Велков, Кр. Ников. Спасителни археологически проучвания на обект „Староселец“ през 1990 г. – В: Марица-Изток. Археологически проучвания, Т. I, София, 1990, 307–358.

Милчева 1993: Р. Милчева. Още веднъж за мъжката глава от Стара Загора. – ГНАМ, 1993, IX.

Петрова и др. 1989: П. Петрова, Й. Йорданов, Бр. Димитрова. Некропол от XVII-XVIII в. при с. Сечище, Новопазарска община. – Археология, 4, 43–58.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА Н. М. №1, В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Археологическите проучвания на н. м. №1 в местността Лагуна, южно от гр. Твърдица, бяха продължени през октомври 2012 г. Разкопките започнаха през 1994 г. като спасителни. Досега са проучвани част от южната половина на могилата и сектори от северната ѝ половина.

Разкритите съоръжения – каменни пръстени, ритуални ями и гробове са в широки хронологически граници от IV в. пр. Хр. до V в. сл. Хр. (Велков и др. 2008, 251).

Проучванията през 2012 г. бяха проведени от екип на ИМ – Нова Загора: Кр. Велков – научен ръководител; Т. Кънчева-Русева – зам.-научен ръководител; Г. Йорданова – художник; М. Николова – реставратор; техническо заснемане – инж. Н. Господинов и инж. Т. Георгиева. Средствата са осигурени от община Твърдица и ИМ Нова Загора.

Проучванията се проведоха в западната половина на могилата, на площ от 300 кв. м. При проучването на каменните пръстени бе достигната дълбочина от 1,95–2 м от геометричния център на могилата (ГЦМ), а в периферията на проучвания сектор дълбочина от 2,40 м от ГЦМ.

Разкрити бяха почти изцяло каменните пръстени, открити по-рано в западната половина на могилата и нови шест гроба (два с трупоизгаряне и четири с трупополагане). С тях броят на гробовете в могилата достигна 105.

Проучването на каменните пръстени показа, че теренът е бил заравнен. Натрупването на пръст поради наклона на терена в югозападна посока е с по-голяма дебелина на ЮЗ и по-малка на СИ. Тази площ е оградена с огромни ломени и речни камъни (0,80 х 0,40 х 0,30 м), затварящи пространство с диаметри: С–Ю – 9 м, И–З – 9,50 м.

По този начин е изграден Голям каменен пръстен (ГКП). Ломените камъни преобладават в южната част на ГКП. Тук и речните камъни са с по-големи размери, а в северната част от ГКП камъните са речни и по-малки. В южната част на ГКП камъните са поставени един до друг с късите си страни. От север, изток и запад камъните са поставени с дългите си страни един до друг. Където се е налагало, пространствата между големите камъни са запълвани с по-малки камъни.

В северната част на пространството, заградено от ГКП, се разкрива малък каменен пръстен

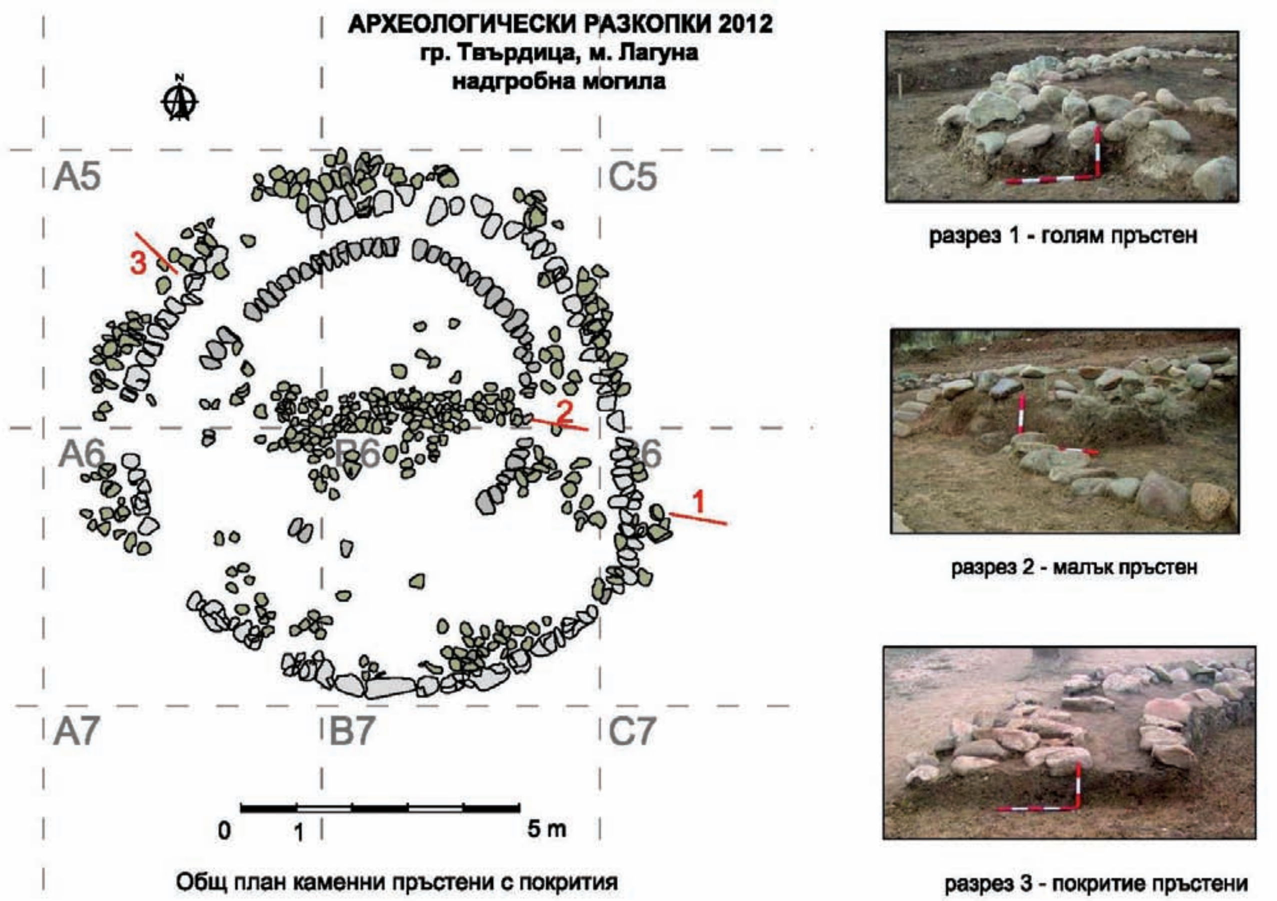

Обр. 1. Надгробна могила в м. Лагуна, гр. Твърдица.

(МКП) с диаметър 5,50–6 м. Той отстои от ГКП на 0,35–0,40 м от север; на 2,20–2,30 м от юг, на 1,15–1,20 м от изток и на 1–1,10 м от запад.

Изграден е от средни по големина речни камъни. Те са поставени с дългите си страни един до друг и са насочени по дължина към центъра на пространството, което ограждат. МКП е по-запазен в северната и североизточна част, а най-нарушен в южната и югозападна част, където на място са запазени само три камъка.

Пространството между МКП и ГКП вероятно е било покрито с плътно наредени речни камъни. Податки за това са наредените плътно камъни в югоизточната част, отвътре на ГКП. Най-плътно е било покритието в централната част на МКП. Може би на това място покритието е по-добре запазено в сравнение с другите части от заградената площ. Многобройните ритуални ями и вторични гробове, вкопани тук, вероятно са довели до унищожаването му.

Пространството, затворено от ГКП и МКП, е натрупано с пръст и камъни. Извън ГКП това укрепване може да се проследи на около 1 м на ЮИ от него и е с дебелина 0,20 м. Пръстта е затрупана с наредени средни по-големина ломени и речни камъни. Същото укрепване се проследява и на СИ от ГКП. Тук то е запазено на около 0,60 м извън ГКП. В СЗ част то е с дължина от 1 м. Открива се и в ЮЗ част, където може би е най-добре запазено. Възможно е тук то да е по-масивно, поради наклона на терена на ЮЗ (обр. 1).

Проучена бе цялостно площта, оградена от МКП. В тази площ в посока И–З има покритие от пръст и камъни от 3 до 5 речни камъка, поставени един върху друг на височина до 0,40–0,50 м. Тази височина от максималното натрупване се регистрира в централната част на площта, оградена от МКП. В центъра ѝ, на нивото на насипа, върху които са поставени камъните от МКП, се разкри редица от камъни с дължина 1,30–1,40 м в посока И–З и ширина 0,40–0,50 м. Те са в слой фина сиво-черна пръст. Откриват се въгленчета по цялата площ, затворена от МКП. В дълбочина липсват археологически материали.

Вероятно се касае за самостоятелен могилен насип. Той би могъл да се свърже с открития непосредствено източно гроб №60, датиран в IV–III в. пр. Хр., който е нарушил частично външното покритие на ГКП и каменно съоръжение, проучвано източно от този гроб.

Съоръженията се доближават най-много до проучените в надгробна могила №2 в землището на с. Горски извор, Хасковско (Петров 1998).

През 2012 г. бяха разкрити два гроба с трупоизгаряне, №№100 и 101. Кремацията е извършена извън гробната яма. При гроб №100 мястото на влагане на горелите останки е трудно различимо в могилния насип. Гроб №101 има оформена гробна яма с елипсовидна форма и размери: 1,50 х 0,74 х 0,22 м (тип I, вариант Б по Гетов). Дърветата от кладата са вложени в оформената гробна яма. На дъното на ямата има пласт от въглени и пепел с дебелина от 0,10–0,15 м.

При гроб №100 даровете, три глинени съда, са поставени на запалената клада. Фрагменти от тях бяха открити по цялата площ с разпръснати въглени и горели костици. При гроб №101 гробният дар е поставен след кремацията в източната част на гробната яма.

Гробните дарове: глинена чашка с две дръжки, датирана II–IV в., глинени паници с горна цилиндрична и долна конусовидна част, отделени с релефен ръб (тип III по Кабакчиева), датирани III–IV в., глинена паничка с конусовидна и друга разлата паничка с полусферична форма.

Бяха открити и четири гроба с трупополагане. Три от тях (№№102, 104 и 105) са подобни на откритите по-рано. Гробните ями са четириъгълни със заоблени ъгли и размери: №105 – 2,10 х 0,57 х 1,15 м; №102 – 2 х 0,70 х 1,03 м; №104 – 1,80 х 0,66 х 0,74 м. Ориентация на гробните ями е З-И (№№104 и 105) и СЗ–ЮИ (гроб №102).

Гробните ями са имали покритие от едри, средни и дребни речни камъни. По периферията на покритието са нареждани по-едри речни камъни.В гробните ями при отвора, във вътрешността и на дъното се откриват камъни.

Бе открит и гроб с покритие от фрагменти от тегули (гроб №103, детски) — разпространена практика в могили (Любенец, Старо село) в късноримския IV в. (тип VI по Гетов).

Мъртвите са положени по гръб в изпънато положение с глава на запад (гроб №105). Регистрирани са отклонения на СЗ – 280° (гроб №102) и на ЮЗ – 265° (гроб №104). Ръцете са изпънати до тялото. Краката са изпънати. При №105 краката са силно събрани в стъпалата и може да се предположи, че са били вързани.

Вторични погребения с трупополагане са добре известни от н. м. при Любенец и Старо село, плоските некрополи – Караново, Августа Траяна. В насипа на гробните ями бяха откривани въглени.

Само в гроб №105 бе открит инвентар – бронзова халка.

Според гробните съоръжения, погребалният обред и инвентара можем да отнесем погребенията с изгаряне в III в. сл. Хр. а тези с полагане IV–V век сл. Хр.

Литература

Велков и др. 2007: К. Велков, Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила в м. Лагуна, южно от гр. Твърдица. – АОР през 2007 г., София, 2008, 251.

Петров 1998: И. Петров. Тракийски могилен некропол край с. Горски извор, Хасковско. – ИМЮИБ XIX, 1998, 53–60.

№45. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: НАДГРОБНА „ИЗТОЧНАТА“ МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Веселин Игнатов, Константин Господинов, Силвия Борисова

На 1,3 км северозападно от с. Караново е разположен античен обект (Игнатов 1999), проучван с прекъсвания от 1976 г. до 1998 г. Разкопани са и няколко надгробни могили от некропола. От 2008 г. досега се проучва Източната могила. През 2012 г. бяха извършени геофизични проучвания от д-р С. Сърь Серен, Ерол Байълъ и Ралф Точниг от Виенския институт по метереология и геодинамика. Те са финансирани от Римско-германския централен музей в Майнц, Германия.

В могилата се слиза на дълбочина съответно: 0,50 м в ЮИ сектор и 1,30 м от нивото на изкопания терен – в СЗ част. В кв. Y20–22, Z20–22 се свали пласт с дебелина 1,50 м. В насипа липсват археологически материали. По средата на източния профил на северното ребро се оформя малко натрупване, което потвърждава наблюдението за могилния насип, образуван от малки могилки.

Беше проучена локализираната аномалия на 20 м западно от Източната могила. Над нея вероятно е имало ниска могила, разстлана при селскостопанските дейности. Условно беше наречена „Стоянова могила“.

Теренът има лек наклон. Направеният изкоп е с размери 10,50 x 11,80 м и е с дълбочина 0,80 м в сверната част и 0,15 м в южната. Ориентиран по надлъжната си ос С–Ю с леко изместване на СЗ–ЮИ. Проучиха се 6 археологически структури (обр. 1).

Гроб от римската епоха (структура №2) е открит на 0,18 м дълбочина от повърхността. Ритуалът е трупоизгаряне на място в малка яма. Даровете са два стъклени съда и керамична паница. Стъклените съдове (вероятно купи) са счупени и разпръснати още при поставянето. Паницата е червенолакова, с паралели в Тракия и Мизия (Игнатов 1996, 81; Кабакчиева 1986, 12, тип IV, вар. 1, табло 8). Гробът е с покритие от две тегули, положени хоризонтално. Вероятно е бил стъпаловиден и нагоре е продължавал поне 50 см. Този тип гробни съоръжения се срещат често в Тракия (Гетов 1970, 4, табл. I, 6б). Датира се в рамките на II в.

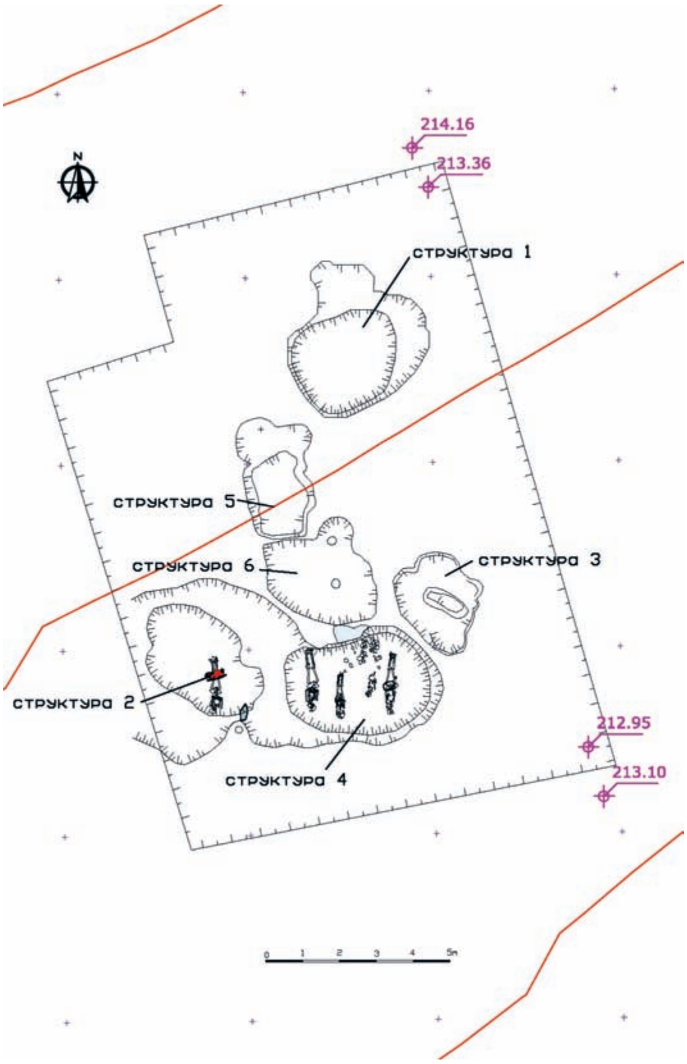

Обр. 1. Хоризонтален план с проучените структури, западно от Източната (Стоянова) могила.

Останалите структури се отнасят към РЖЕ. Структури №№1, 3, 5 и 6 са негативни форми, вкопани в материка от 0,25 до 0,40 м. Имат неправилна елипсовидна форма с изключение на №1, която е правоъгълна със заоблени ъгли. Ориентирани са С–Ю (№№3 и 5) и И–З (№№1 и 6). Имат запълнител от сиво-черна пръст с дребни въгленчета; само структура №1 е със запълнител от сиво-пепелява пръст с много дребни въгленчета. Откриват се много фрагменти от битова керамика на ръка, кости от домашни животни (говедо, коза, кон, овца, куче, свиня) и диви животни (благороден елен, дива свиня, сърна, тур, дива гъска). Месото на почти всички животни е консумирано. Само по останките от коне не се намират сигурни следи от кулинарна обработка[1]. В структури №№1 и 5 се откриха по един прешлен на вретено. В структура №6 се откриха две дупки на колове по средата на източната половина.

Структура №4 (обр. 2 и 3) е яма с неправилна елипсовидна форма и размери: 8,40 x 4,90 м, дълбочина 1,50 м. Ориентирана е И–З с леко отклонение на ЮИ–СЗ. Запълнителят е от редуващи се пластове – черна и кафява пръст и бяла глина. Откриват се дребни въгленчета. На места е набита като трамбована. В насипа се откриват фрагменти от керамика на ръка и животински кости. Няма следи насипът да е насипван многократно. На 0,60–0,80 м от дъното на ямата са положени 5 скелета по гръб, в изпънато положение с глава на юг. Скелет №2 е положен на лявата си страна с глава на юг и крака свити в колената. Всички черепи са с лице на запад. Ръцете са положени в различно положение:

- едната изпъната до тялото, другата леко сгъната или под прав ъгъл върху тялото – скелети №№1, 2 и 3;

---

[1] Костният материал е определен от Г. Рибаров, комуто изказвам благодарност.

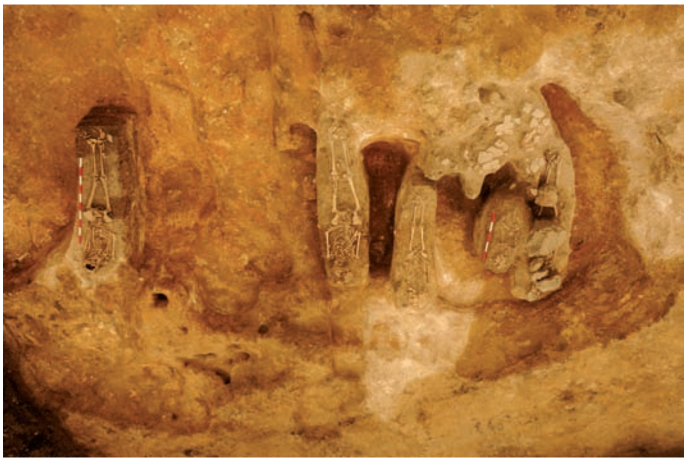

Обр. 2. Структура 4.

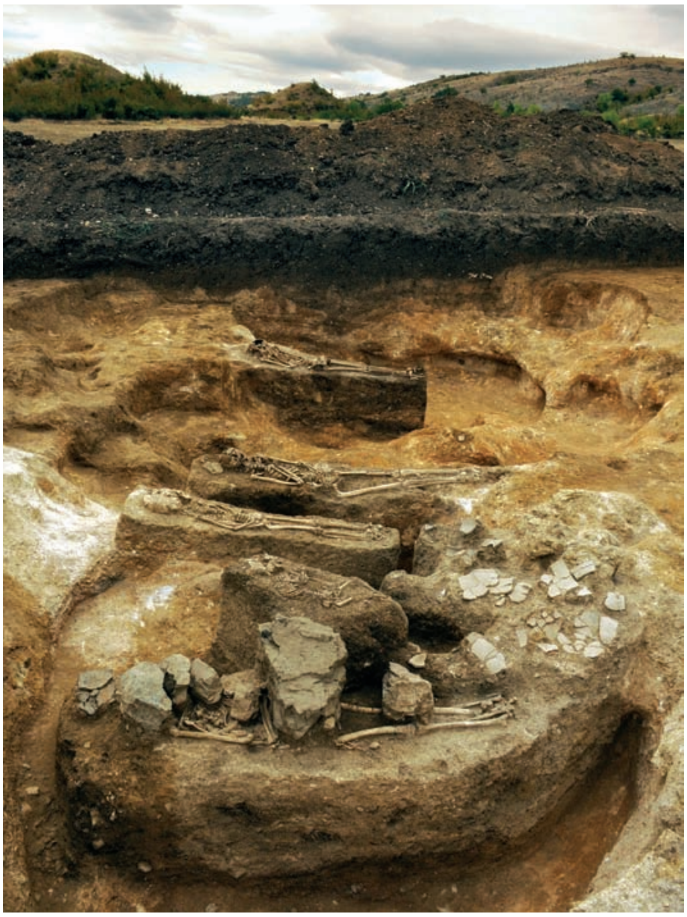

Обр. 3. Структура 4.

- едната под прав ъгъл, а другата свита под остър ъгъл (скелет №4);
- двете сгънати под остър ъгъл, като почти са долепени до рамената (скелет №5).

В четири случая (№№1, 2, 3 и 5) част от зъбите не се откриват на местата си, а при коляното, таза или при рамената. Покрай всички скелети, малко над тях и около костите, се открива наситен слой с дребни въгленчета. На нивото на скелети №№1, 2 и 3 се откриват фрагменти от строшен дебелостенен керамичен съд. Източно до скелет №1, малко по-долу, се откри бронзов накит.

Съоръженията нямат характера на жилища – няма отоплителни структури, дупки на колове, следи от кирпич, отухлени мазилки. Вероятно са вкопани изби на наземни жилища, от които не са останали следи. Подемният материал на цялата площ западно от Източната могила и откритите структури показват съществуването на селище от БЕ и РЖЕ.

Структура №4 е послужила за масов гроб на 3 жени и две деца. Те са положени по познатия по това време погребален ритуал. Откриват се обичайните дребни въгленчета и счупен керамичен съд – вероятно гробен дар или останки от ритуално действие. Погребани са по време на засипването на ямата и са свързани със счупения керамичен съд, който ги обединява. Всичко това и липсата на следи от разрези по костите показва, че погребаните са родственици, починали вероятно от епидемия.

Камъните над скелет №1 вероятно са притискали дървено покритие. Намирането на разпръснатия керамичен съд край трите скелета и на отделен накит в насипа показва, че то е покривало всички гробове. Керамичният съд е бил счупен над покритието.

Наблюдаваме следните особености:

- погребване на жени и деца в масов гроб. Скелет №2 е на индивид от първа детска възраст, които досега не са откривани (Георгиева 2007);
- погребване в даден момент на засипването на ямата;
- намирането на зъби не на местата им, а на различни места по тялото.

Липсата на други гробове наоколо показва, че гробът не е част от некропол. Изолиран гроб в рамките на селище от същата епоха е характерен за култура Бабадаг (Ailincai et al. 2006, 78). Полагането в дадена част на запълване на ямата, пластът въгленчета и животински кости, счупването на съд също се срещат при култура Бабадаг (Ailincai et al. 2006, 89-75). За разлика от култура Бабадаг обаче, тук костите на погребаните са в анатомичен порядък, положени по гръб с глави на юг с накити. Това показва изпълнението на обредни действия в съответствие с познатия по това време ритуал.

Много вероятно е изкопаната яма да е свързана с останалите проучени структури и е представлявала част от жилище, по-късно използвана за гроб, върху който е натрупана малка могила, видно от вторичния вкопан в стъпаловидна яма римски гроб.

Литература

Георгиева 2007: Р. Георгиева. Погребения на жени в Тракия (ранна желязна епоха). – Списание на Българската академия на науките, 4, 2007, 68–74.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I — IV в.). – Археология, 1970, 1, 7.

Игнатов 1996: В. Игнатов. Тракийска надгробна могила от римската епоха край с. Пет могили, Новозагорско. – В: Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе, 1996, 67–118.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV век. (Разкопки и проучвания XV), София, 1986.

Ailincai et al. 2006: S. Ailincai, A. Jugănaru, A. Ţârlea, M. Vernescu. Early Iron Age complexes with human remains from the Babadag settlement. – Peuce, S.N. III–IV, 2005-2006, 77–108.

№46. МОГИЛА ПРАВЕЦ-7, МЕСТНОСТТА ПЕНАКА, ГР. ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

След проведените спасителни разкопки през 2011 г. в СИ част на могилата бяха открити две гробни съоръжения и четири ритуални огнища. В хода на редовното археологическо проучване, извършено през 2012 г., беше проучена останалата част от могилата, както и околомогилното пространство. Могилата се намира на терен с естествен наклон от ЮЗ на СИ. Тя е с форма на разлат пресечен конус. Височина преди проучването беше около 1,60 м, с приблизителен диаметър на основата 21 м. Нарушена е от всички страни и е обрасла с трънливи храсти и дървета. В южната периферията на могилата е имало сковани бараки и бетонни основи на малки постройки. Част от тях са нарушили повърхността на паметника. Във видимия център се виждат четири иманярски изкопа с приблизителни размери 1,20 х 1 м и дълбочина около 0,40 м. В централната част и на юг по билото на могилата се открива голям иманярски насип, наподобяващ форма на малка „могила". По повърхността на могилата, във видимия ѝ център, се откриват необработени камъни с различни размери, които са демонтирани от иманярите.

След цялостното проучване на могилата стана ясно, че под този иманярски насип с дебелина от около 0,50 м следва пласт от сбита жълто-червена глинеста пръст. От тази граница започва изчерпването на здравия насип. Под него следва пласт от сбита червена глина с дебелина от 1,10 м. Достигнато е ниво на стерилен пласт, който не се различава много по структура от този над него.

В СИ четвърт на могилата се откри гробно съоръжение (гроб №3), което е на ЮИ от гроб №2. То е с овална форма, вкопано в стария терен с ориентация С–Ю с малко отклонение. *In situ* се разчистиха четири керамични съда. Всичките са поставени върху горял пласт, като се откриват голямо количество въглени от горяло дърво с дебелина около 0,20 м. По цялото пространство под съдовете в горелия пласт се открива малко количество горели човешки кости.

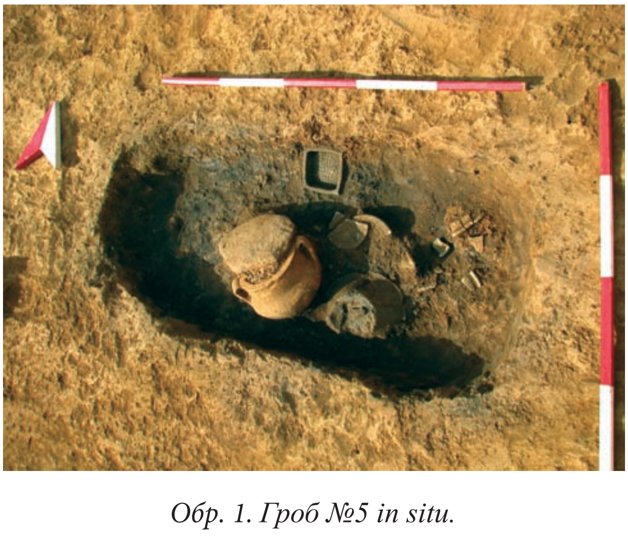

Обр. 1. Гроб №5 *in situ*.

В южна посока беше разчистен Гроб №4 – правоъгълна гробна яма със заоблени ъгли, вкопана в стария терен. При горните очертания на гробната яма има следи от отухлявания в червено-оранжев цвят. Ориентирана е И–З. *In situ* в гроба се разчистиха четири керамични съда.

При престъргване в най-източната периферия на могилата се откриха шест големи и три средно големи необработени камъка – каменно струпване №1. Те са поставени един до друг с ориентация И–З с леко отклонение. На 2,10 м на С–И

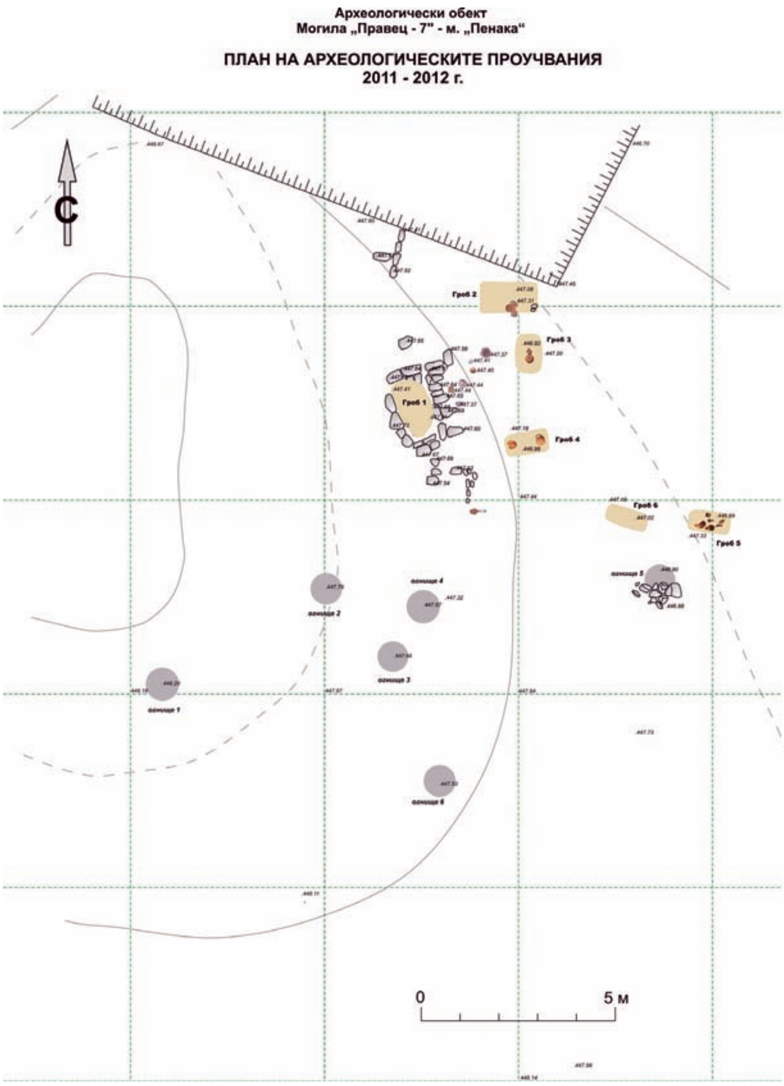

Обр. 2. Общ план на проучената могила Правец-7, м. Пенака.

от каменното струпване се локализира гроб №5 – правоъгълна гробна яма със заоблени ъгли. При горните очертания на ямата има следи от отухляване в червено-оранжев цвят. Ориентирана е И–З. *In situ* в гроба се разчистиха четири керамични съда, като след вдигането им във вътрешността на един от тях се откри още една керамична чаша с две дръжки. Всички съдове са поставени в гроба след изгарянето на огъня (обр. 1).

В западна посока от гроб №5 и на север от каменното струпване бе локализиран гроб №6. На повърхността личат границите на неправилна правоъгълна гробна яма със заоблени ъгли, вкопана в стария терен. При горните очертания на гробната яма има следи от отухлявания в червено-оранжев цвят. Ориентирана е И–З. На дъното на гробното съоръжение личат изгорелите греди, които са с дебелина на горелия пласт стигащ до 0,40 м. Най-голяма концентрация на горяло дърво се наблюдава в западната половина на ямата, където се откриват и три необработени малки камъка, попадащи в очертанията на съоръжението. Има вероятност голяма част от изгорялата клада да е била леко изнесена в западна посока. Бяха открити голямо количество горели човешки кости, както и едно правоъгълно мънисто от стъклена паста. В пълнежа от западната част на гробното съоръжение се откриха още две мъниста от стъклена паста. Те са прилепени едно до друго, вследствие на горенето. В този гроб няма керамични съдове, което е изключение. При западния край на каменното струпване в северна посока, в пространството около гроб №6 се открива огнище №5. То е с неправилна елипсовидна форма и има следи от силен огън. На ниво 446,93 м се откриват три малки необработени камъка. В това пространство се разчистиха и няколко керамични фрагмента, както и следи от горене и отухляване.

На 4,50 м в южна посока от проученото през 2011 г. огнище №4 се локализира огнище №6. То е с неправилна елипсовидна форма, като в него се разчистиха останки от горели дървета.

През 2012 г. в проучената площ са регистрирани четири гроба, с които общият им брой става шест. Ритуалът е трупоизгаряне, а голяма част от погребалните дарове са поставяни в гробовете след угасването на кладата. Следите от ритуални практики са засвидетелствани в две огнища, проучени през 2011 г. и четири – през 2012 г. Всички те са разположени в източната половина на могилата, като едно от огнищата се открива в ЮИ част (обр. 2).

Керамичният инвентар, открит през 2012 г., наброява тринадесет керамични съда, с които общата им бройка става тридесет и осем. Те са с различна форма, големина и предназначение. Срещат се гърнета, паници, купи, чаши. Сред находките има и такива с ясно култово предназначение. Такава роля имат ритуалните и поменални съдове: тези с квадратна форма и паниците на три крачета. Чашите с две дръжки са преобладаващата форма.

Една част от съдовете са със запазени цели форми, а други са фрагментирани, позволяващи възстановка. Като цяло керамиката е изработена от фина, добре пречистена глина с бежов до червен цвят;

има и груба – местна с кафяво-червен цвят, със силно деструктирала повърхност. На базата на откритите съдове може да се установи влиянието на местния тракийския етнос върху културните традиции.

Повечето съдове не са били опалени, което свидетелства за поставянето им след угасването на огъня в ямата.

Добър датиращ материал са откритите през миналия сезон две бронзови монети на Caracalla (Marcus) Aurelius Antoninus (211–217 г.), сечени в Пауталия.

Могилата е цялостно проучена. В централната част на могилиния и подмогилния насип не бяха локализирани археологически структури и материали. Според откритите монети и керамика некрополът може да се датира във II–III в. Фрагментираните керамични съдове са дадени за реставрация.

След археологическото проучване на същото място бе възстановена част от могилния насип, наподобяващ формата на могилата, но с по-малки размери.

Литература

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамиката от Вилата при Ивайловград, II–IV в. – (Разкопки и проучвания, XV). София, 1986.

Машов 1975: Сп. Машов. Тракийски некропол от римската епоха при с. Драшан, Врачански окръг. – Археология, XVII, 1975, 1, 41–50.

Машов 1988: Сп. Машов. Римска вила рустика при с. Долна Кремена, Михайловградска област. – Известия на музеите в Северозападна България, 14, 1988, 19–42.

Борисова, Занева 2012: Т. Борисова, М. Занева. Могила Правец-7, местността Пенака, гр. Правец“. – АОР през 2011 г., София, 2012, 182–184.

Hayes 1997: J. W. Hayes. Handbook of Mediterranean Roman Pottery. 1997.

№47. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 1, КМ 319+200-319+220 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЯКОВО, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова, Сергей Устинов

Могилният некропол се намира в местността „Трите могили“, североизточно от с. Дяково, Дупнишко. Могилите са разположени на плавен склон с наклон на И–ЮИ към долината на р. Тополница. Проучването включва могила №2 (според номерацията на предварителното геофизично проучване, възприета и от нас), известна под името Тренкова могила и възвишение, разположено на СИ от нея.

Разкопките са проведени в периода 14.05.2012–30.06.2012 г. Проучвателският екип включва С. Устинов – зам.-ръководител (ИМ–Дупница), Д. Грозданов (РИМ–Кюстендил), Г. Грозданова (РИМ–Кюстендил), Сл. Николова (ИМ–Дупница), Е. Севдин. Геофизично проучване – Петър Зидаров (НБУ). Нумизмат – гл. ас. Св. Филипова (РИМ–Кюстендил). Антропологичен анализ – д-р Виктория Русева, остеологичен анализ – доц. д-р Л. Нинов НАИМ–БАН), палеоботанични изследвания – Иванка Славова (СУ „Св. Кл. Охридски).

Могила №2 е с диаметър 28 м и височина 3,60 м.

Първичният гроб се намира в североизточния сектор при основата на могилния насип (дълбочина 3,60 м). Той представлява опалена глинена площадка с неправилна форма, върху която са открити останки от кремация – обгорели човешки кости и инвентар – фрагментиран червен съд с две дръжки, натрошен стъклен съд и бронзова пауталийска монета на Фаустина Млада, датираща от 175 г. Антропологичният анализ установи, че погребаният е мъж на възраст 20–40 години.

Останките от кремацията са били засипани отначало с тъмнокафява глина, после с необработени камъни. Гробното съоръжение е покрито със землен насип, върху който са намерени два глинени съда, обърнати с дъната нагоре – червенолакова чашка и паница. Североизточно от гроба е разчистено депо от глинени съдове – части от стомна, паница и груб съд с шнурова украса.

В същия сектор на дълбочина 1,40 м са проучени пет вторични гроба. Разчистен е комплекс,

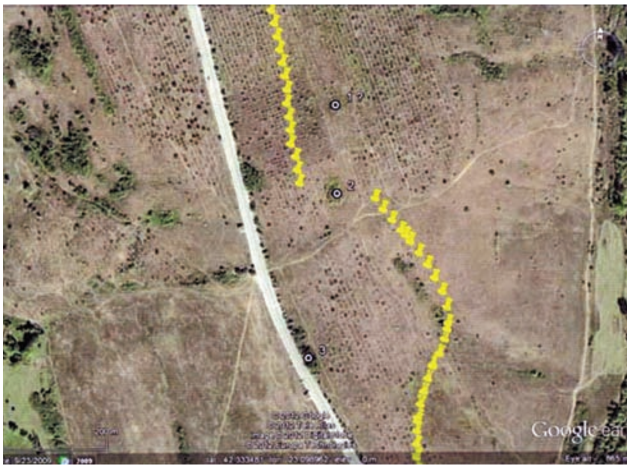

Обр. 1. *Карта на местността с могила №2 край с. Дяково, Дупнишко.*

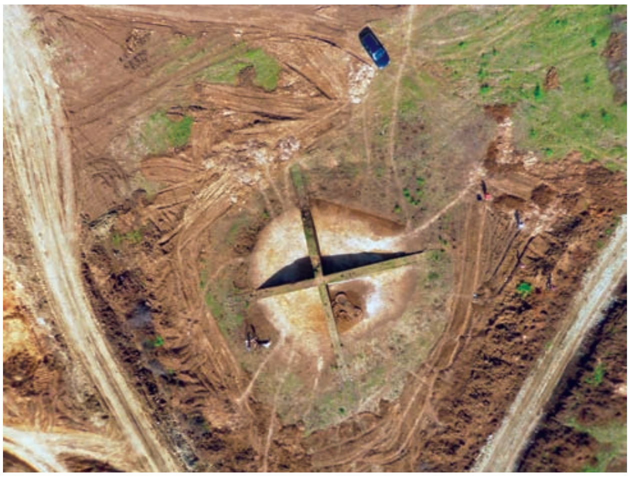

Обр. 2. *Вторични гробове от могила №2 край с. Дяково, Дупнишко.*

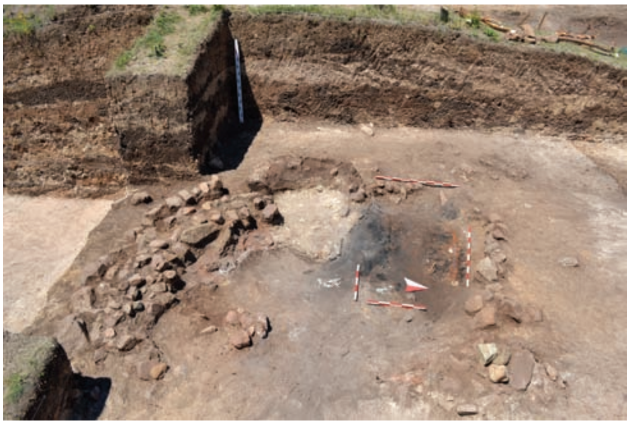

Обр. 3. *Гробен комплекс от могила №2 край с. Дяково, Дупнишко.*

който включва две гробни ями – гроб №1 и гроб №2 а също и глинена площадка – гроб №3 с каменни ограждения от юг.

Според стратиграфските данни гроб №2 е най-ранен от трите. Гробната яма е с овална форма и каменен полукръг от север, ориентирана в посока И–З. Размерите на ямата са 2,30 x 0,99 м, дълбочина – 0,23 м. Запазени са овъглени надлъжни греди от дървена конструкция. Разстоянието между двете дървени греди е 0,60 м. Гробният инвентар се състои от железен меч с кръгла халка – сарматски тип (*Ringknaufschwert*), който има спираловидно навит костен край на ножницата, бронзова тока, сребърна фибула, луковичен тип, с пластина от позлатена ламела и инкрустирани гранули, бронзова лампа с волутен фитилник, италийски тип, като волутите са плоски, във вид на издатъци, червенолакова лампа без украса, изработена в калъп, железни цинти, както и гвоздеи от конструкцията. Скелетът от гроб №2 е на мъж, на възраст 20–30 години. В гроб №2 са намерени и животински кости – негоряла кост от говедо и части от заек, агне и кокошка. Според определянето на човешките кости и инвентара, сред който има оръжие, може да се предположи, че погребаният е военно лице.

Гроб №1 представлява опалена овална яма, ориентирана в посока СИ–ЮЗ със задигнат западен край. Ямата е с размери: дължина 3 м, ширина – 1,10 м, дълбочина 0,20 м. В югоизточния край има каменно струпване. Един от предметите от гробния инвентар е червенолаков съд, който, за разлика от този в гроб №2, е разчленен и от него се намират само отделни части. Намерени са още стъклен балсамарий с камбановидна форма, железни цинти и железни гвоздеи от дървената конструкция. За скелета в гроб №1 е установена само възрастта на индивида, над 20 години, без да може да се определи категорично полът. В гроб №1 са засвидетелствани фрагменти от животински кости – части от свиня, агне, пиле, малко прасе. Направените археоботанични изследвания на овъглената дървесина установяват, че само в гроб №1 са идентифицирани части от бук/чинар и слива.

Южно до гроба се разчисти опалена глинена площадка, ограничена от юг с каменна дъга, широка 0,80-1 м. След демонтиране на каменния кръг под него е разкрит фрагмент от стъклена чашка, дъното на която се намери в гроб №1. Това е свидетелство, че кръгът е оформен върху площадка, свързана с гроб №1. Най-вероятно каменният кръг е ограждал гроб №1 от южната страна.

В пространството между гроб №1 и каменния кръг върху площадката са открити останки от друг индивид – гроб №3. Гробът преизползва площадката южно до гроб №1. Намерени са още обгорели кости в източния край, част от втора лампа с релефна украса от листовидни мотиви върху диска, изработена в калъп и фрагменти от стъклен съд. До каменния кръг са открити фрагменти от сива лакова чашка, а пред каменния кръг – негоряла животинска кост и железни цинти. Антропологичният анализ определи, че починалият вероятно е жена на млада възраст, 20-30 години. Животинските кости от гроб №3 са глава на овца/коза и негорял прешлен от говедо.

Извън съоръженията са открити още единични човешки кости – върху опалване западно от каменните градежи са открити кости от индивид с неопределен пол в напреднала възраст, над 40 години.

Северно от комплекса е проучен гроб №4, с ориентация СИ–ЮЗ, представляващ опалена гробна яма с четириъгълна форма и размери: 2,55 х 1/1,10 м, дълбочина – 0,20 м. Инвентарът се състои от глинен кернос с чашка, червенолакова чашка, стъклен балсамарий, железни цинти и др. Антропологичният анализ установи, че костите са на индивид над 20 години и според диаметъра на главата на лъчевата кост се определя като мъж.

В пласта върху гроба са намерени червенолаков кратеровиден съд, разчленен на части и бронзова колониална монета на император Септимий Север (193-209), сечена в Никополис ад Иструм.

В югозападна посока от гроб №4 се разчисти гроб №5. Той представлява опалена гробна яма с овална форма, ориентирана в посока СИ–ЮЗ. Размерите са: дължина (СИ–ЮЗ) 2,55 м, ширина 1 м (в средата — 0,90 м) и дълбочина 0,20 м. Инвентарът се състои от фрагментиран стъклен съд, глинена паница, глинен съд (кана) с две дръжки и др. Глинените съдове са открити обърнати с дъната нагоре. Антропологичният анализ, макар да не може да се определи полът на индивида, установи, че той е на млада възраст 20–30 години. Интересно наблюдение е открития фрагмент с порезна рана върху теменната кост, нанесена с посечно оръдие, която вероятно е причинила смъртта.

Археоботаничните данни за гробове №№2, 3 и 4 свидетелстват, че дървените конструкции, открити там, са били изработени от дъб.

Според хронологията на гробния инвентар вторичните гробове се датират в периода II-III в.

В могилния насип са открити два глинени съда – червенолакова конусовидна чашка в сектор А и сива лакова чашка, обърната с дъното нагоре, в сектор С. Намерени са и още кости на животни. В сектор С е разчистена кост на говедо на възраст над 5 години. Полагането на глинени съдове и животински кости в насипа са елемент на ритуала.

В сондажно проученото възвишение, североизточно от могила №2 не са разкрити гробни структури.

№48. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Никола Тонков

През 2012 г. бяха извършени геофизични проучвания на 13 археологически обекта от неолита до средновековието. Геомагнитно картиране беше извършено на 12 от тях с обща площ от малко над 130 дка. Електросъпротивително картиране и двумерна и тримерна електросъпротивителна томография (2D и 3D ECT) бяха приложени на четири обекта. Пълните отчети са предадени на проучвателите преди започването на разкопките. Тук ще бъдат разгледани само някои резултати, които позволяват да се направят по-общи наблюдения и изводи за ефективното приложение на геофизичните методи.

Възможностите на магнитната градиометрия при регистрирането на негативни структури са добре известни. Отличен пример бяха проучванията на обект 7 по трасето на АМ Хемус в района на гр. Шумен. На площ от около 9 дка бяха регистрирани над 60 положителни магнитни аномалии с нисък интензитет (обр. 1*а*). Едната група аномалии имаха овална форма в план и размери от порядъка на 1–1,5 м в диаметър. Втората група бяха с неправилна правоъгълна или близка до овална форма с по-големи размери, до 4 х 4 м. Интензитетът и на двата типа беше от 3–4 до 10–15 nT. Всички те се оказаха предизвикани от негативни структури. Първите, от ями от елинистическата епоха с малки размери – до 1,5 м в диаметър. Вторите, от вкопани жилища от елинистическата епоха и ранното средновековие (виж публикацията на М. Тонкова в настоящия том). Практически всички негативни

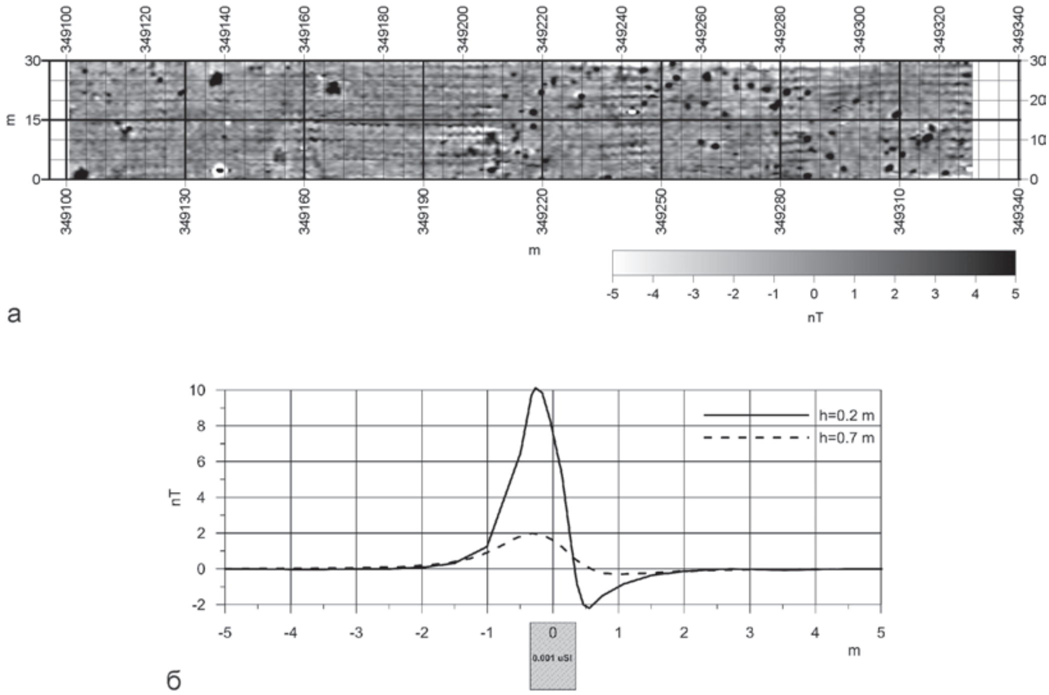

Обр. 1. АМ „Хемус“, обект 7. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле (а). Криви на вертикалния градиент на магнитното поле над модел на яма (б).

структури, разкрити при разкопките, бяха регистрирани от магнитната градиометрия. За тези добри резултати спомогна фактът, че между 50 и 70 см от повърхността вече беше отнета със земекопна техника и голяма част от структурите се разкриваха на няколко сантиметра от повърхността. Това ни провокира да направим изчисления за амплитудата на магнитните аномалии при положение, че повърхностният слой не беше отнет. Беше избран модел на яма с цилиндрична форма с диаметър 70 см и дълбочина 1 м, запълнена с пръст с магнитна възприемчивост, различаваща се с 0.001 uSI от тази на вместващата среда (обр. 1*б*). При дълбочина от 0,2 м от повърхността магнитната аномалия достига 10 nT, докато при дълбочина 0,7 м тя е едва 2 nT, т. е. при една обичайна средноквадратична грешка от измерванията от порядъка на 0,3–0,5 nT, тя е на границата на чувствителността на уреда. Голяма част от структурите вероятно нямаше да бъдат регистрирани, ако повърхностният почвен слой не беше предварително отнет. Друг е въпросът каква част от структурите е била унищожена при изкопните работи. Това поставя и въпроса за начина на използване на земекопната техника. Очевидно това

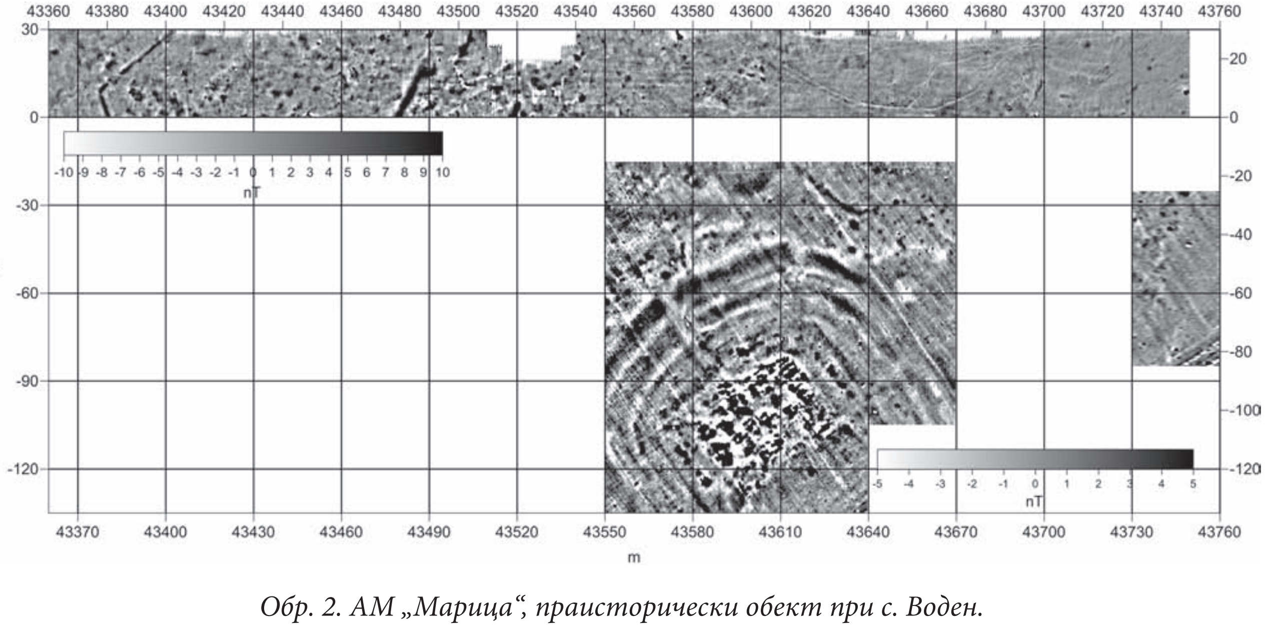
43360 43380 43400 43420 43440 43460 43480 43500 43520 43540 43560 43580 43600 43620 43640 43660 43680 43700 43720 43740 43760
30
0
-30
-60
-90
-120
m
20
0
-20
-40
-60
-80
-100
-120
-10 -9 -8 -7 -6 -5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
nT
-5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5
nT
43370 43400 43430 43460 43490 43520 43550 43580 43610 43640 43670 43700 43730 43760
m

Обр. 2. АМ „Марица“, праисторически обект при с. Воден. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле.

трябва да става само след сондажни проучвания, по възможност предхождани от геофизично проучване. Предварителното геомагнитно картиране може да бъде дублирано и след премахването на орницата, което няма да забави или оскъпи проучванията. Геомагнитното картиране на обект 7 представляваше по-малко от 0,5% от стойността на пълното археологическото проучване на обекта.

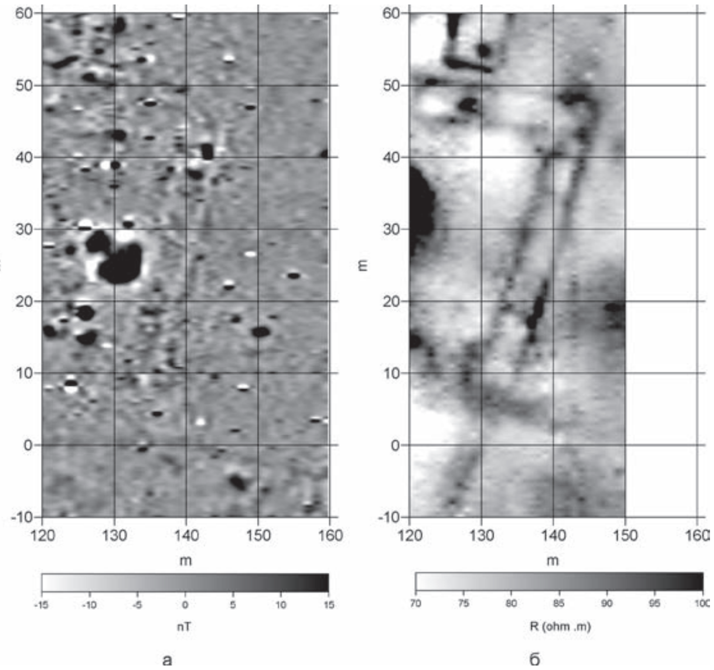

Обр. 3. Велики Преслав, манастир на чъргубиля Мостич. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле (а). Карта на измереното привидно електрическо съпротивление (б).

Подобни резултати бяха получени и от магнитната градиометрия на обекта при с. Воден по трасето на АМ Марица. Измерванията бяха извършени, след като повърхностният почвен слой беше вече отнет. В рамките на сервитута бяха регистрирани аномалии с овални, безформени и линейни характеристики в план и амплитуда от 8–10 до 25–30nT (обр. 2). При археологическите разкопки беше установено, че те са предизвикани от негативни структури (ями и ровове), датирани от късния неолит до КЖЕ (виж публикацията на К. Бъчваров и др. в настоящия том). Прави впечатление голямата концентрация на аномалиите в западната и централната част, докато в източната те почти липсват. Когато теренът беше свободен от селскостопански насаждения беше проучена допълнителна площ южно от магистралата. С концентрация от интензивни положителни (до 50 nT) и отрицателни (до -10÷15 nT) аномалии се очерта праисторическо селище с правоъгълна форма, обградено от няколко концентрични рова. Предварителната му датировка е от късния неолит до късния халколит. То е неразривно свързано със структурите, открити по трасето на магистралата. Този резултат отново обосновава нуждата от възможно най-широкообхватни геофизични проучвания, за да могат разкритите структури да бъдат поставени в своя контекст (Тонков 2011). В площта, затворена от рововете, практически липсват аномалии, които могат да бъдат предизвикани от негативни структури, докато наличието им извън тях е много отчетливо. Това поражда въпроса дали липсата на аномалии в източната част на площта в рамките на сервитута не се дължи на унищожаването на структурите при земекопните работи, съответно и проблема за коректното прилагане на последните.

Геомагнитният метод не винаги дава толкова добри резултати. Това важи особено за случаите, когато е налице недостатъчен контраст в магнитните свойства (магнитна възприемчивост) между археологическите структури и вместващата среда. Добър пример в това отношение бяха проучванията в района на манастира на чъргубиля Мостич (м. Селище) при Велики Преслав. Разкритите в предишните години основи на сгради са изградени от речни камъни, отличаващи се с ниски магнитни свойства, набавени от наносите на близката р. Камчия. Геомагнитното картиране регистрира няколко безформени аномалии с висок интензитет (до 70–80 nT) и неясен произход (обр. 3*а*). Ето защо то беше дублирано с електросъпротивителни измервания. За целта беше използвана двуелектродна схема. При нея едната двойка захранващ-приемен електрод BN е разположена на фиксирано място условно в безкрайността, а измерванията се извършват само с другата подвижна двойка електроди AM (обичайно разстоянието между измерителната двойка електроди е 0,5 или 1 м при също такова разстояние между измервателните точки по профилите) (Тонков 2007). Схемата е подходяща за бързото картиране на неголеми площи с плитко разположени археологически структури, различаващи се значително по електрическото си съпротивление от вместващата среда, като каменни стени или основи. На картата на измереното привидно електрическо съпротивление (обр. 3*б*) много добре се отделят две успоредни, неравномерно запазени стени с разстояние около 4 м между тях. Те „влизат“ от западния край на площта, правят чупка на юг под ъгъл почти 90° и продължават на юг извън нея. Те са разделени с напречни стени, оформящи отделни помещения. На север много добре се очертава друга сграда с ширина от около 7 м, която продължава и извън проучената площ. Резултатите показват, че не трябва да се абсолютизират възможностите на един или друг метод, а да се прилага този, който би дал най-добри резултати в конкретните условия или да се прилагат два или повече метода.

Литература

Костова, Попконстантинов 2012: Р. Костова, К. Попконстантинов. Манастир на чъргубиля Мостич, местността селище, Велики Преслав. – АОР през 2011 г., София, 2012, 407–409.

Тонков 2007: Н. Тонков. Геофизично проучване на къснoримски обект в м. Гарагашкин чаир (м. Могилите) при с. Помощник, община Гълъбово, през 2006 г. – АОР през 2006 г., София, 2007, 386–387.

Тонков 2011: Н. Тонков. Широко обхватни геомагнитни проучвания на археологически обекти по инфраструктурни обекти през 2010 г. – АОР през 2010 г., София, 2011, 238–240.

№49. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА

Лазар Нинов

Продължават проучванията на обекти от бронзовата епоха, елинизма и тракийски период. През 2013 г. бяха извършени археологически разкопки на могила край с. Бузовград под ръководството на Г. Нехризов. В обекта има иманярска намеса. Открити са човешка кост и голямо количество животински кости. Остеологичните материали са в лошо състояние поради състава на средата в която са били. Идентифицирани са кости от кон, говедо, свиня, коза, овца. По някои от костите има следи от разчленяване. Представен е броят на костите и на индивидите, произхождащи от сигурни стратиграфски ситуации.

Костите са представени по контексти:

In situ са намерени останки на кон пред входа на предгробната камера. Възрастта му е около 17 години. Намерени са кости от предни и задни крайници – лопатки, раменни, лъчеви, метакарпални кости, бедрени кости и втори шиен прешлен.

Раменна кост (Humerus):	
- най-голяма дължина	291,0
- най-голяма дължина от caput *femuris*	275,0
- най-малка ширина на диафизата	34,0
Лъчева кост (Radius):	
- най-голяма дължина	330,0

Въз основа на направените измервания на целите раменна и лъчева кости и с помощта на метода на Виит определих височината при холката на коня. Тя е 136 см, което попада в групата на средните на ръст коне. Състоянието на костите е много лошо. Те са ронливи и се разпадат. Това са единствените размери, които успях да измеря.

Със сигурна стратиграфия са материалите от контекст „тризна“ в кв. А3/А4. Там има струпване на горели и негорели кости. Открити са силно фрагментирани останки от две свине и други животни:

1) Прасе, възрастова група инфанс: идентифицирани са лява и дясна лъчеви кости, лява и дясна лакътни кости, бедрена кост, ляв астрагалус, много прешлени, ребра и дълги тръбести кости;

2) Наскоро родено прасе: лява раменна кост;

3) Дребни преживни: овце и кози. От тях има ляв и десен *talus*;

4) Говедо: тръбести кости, ребра и прешлени, включително втори шиен прешлен, череп и трета фаланга.

Очевидно се касае за тризна.

Останалите материали имат сигнатура:
09.10.2012 г. Насип ПГК:
1) кон метатарсус;
2) коза метатарсус десен – млад индивид;
3) човек – тръбеста кост.
10.10.2012 г., южната част пред дроноса – единични фрагменти от диафизи на конски кости.
11.10.2012 г., кв. Б5, дромос – теле, част от череп.
19.10.2012 г., находки в насипа – фрагменти от ребра и прешлени от кон.
15.10.2012 г., ПГК – кон, десен талус, фрагменти от дълги тръбести кости, трети молар на долна челюст с много силно абразио.Овца – лява долна челюст.

При тафономичните изследвания на костите са констатирани няколко типа въздействия. Фрагментираността на костите се определя от изкуственото раздробяване при транжирането на животните и от спецификата на средата (почвата), в която са лежали костите. Друг фактор е горенето на кости. Въздействието на различни фактори от околната среда води до различна степен на запазеност.

При археозоологическите изследванията на Ясенова могила в Казанлъшката долина установихме, че в могилния насип има останки от теле и струпване на камъни.

Продължиха разкопките на обект Глухите камъни (виж публикацията на Нехризов, Цветкова в настоящия том), при които са открити значително количество животински кости. Те са изследвани по сондажи, механични пластове, контексти и дълбочини. Остеологичните материали от сондаж 31 са многобройни. Количеството на костите и техните фрагменти варират в отделните структури. Идентифицирани са останки от следните видове животни – говедо, овца, коза, свиня, куче, благороден елен, лопатар, сърна, дива свиня и костенурка. Разпределението на костите по видове и части от скелета е представено в таблици. Показано е количеството на индивидите и възрастовата структура на всеки животински вид. Направени са разбивки по механични пластове с цел да се търси контекстуална връзка с останалите находки. Например в X механичен пласт са идентифицирани 68 костни останки. Те принадлежат на говедо, овца и коза, домашна и дива свиня и куче. С изключение на кучето това са животни, използвани за храна. При една от костите се виждат следи от огън. Структурата на отделните видове животни има някои особености, но те не са добре изразени поради малкия обем на извадката. Едрите и дребни преживни преобладават.

Отделно са изследвани костите в определени контексти и групираните останки в групи. Първата група е от десети механичен пласт. Разпределение на животинските останки по видове и части от скелета е следното: говедо – 25 кости; овце и кози – 34 кости; свине – 6 кости; куче – 2 кости. Дивечът е представен с една кост от дива свиня.

Втората група включва от XI до XV механичен пласт. Разпределението е следното: говедо – 39 кости; овце и кози – 60 кости; свине – 11; благороден елен – 1 кост.

Представени са остеологичните материали от XVI до XXVI механичен пласт. Разпределение на животинските останки по видове и части от скелета е следното: говедо – 165 кости; овце и кози – 171 кости; свине – 69 кости; куче – 8 кости. Дивечът е представен с 9 кости от благороден елен; елен лопатар – 2 кости, сърна – 1 кост; дива свиня – 3 кости; костенурка – 1 черупка.

Анализите показват, че при едрите и дребни преживни възрастовите групи са по-добре застъпени в посока към по-старша възраст. При свинете възрастовите групи са изместени в посока към по-ранна възраст. Те са многоплодни с бърза репродукция и съотношенията във възрастовите групи са с преобладаване на по-младите индивиди. Дребните преживни животни са във възрастови съотношения, аналогични и известни от други обекти.

Резултатите показват голямо видово разнообразие на животни. Има много диви животни: благороден елен, елен лопатар, сърна и дива свиня.

Намерените кости имат характеристиките на кухненски останки. Много рядко има кости от кучета. Те не са използвани за храна. Очевидно те са попаднали случайно в материала.

Обработена кост и рог. В материала не са намерени заготовки. Открито е едно оръдие от еленов рог и шило.

Почти всички диви животни, които намираме, са типични горски обитатели, което свидетелства, че е имало значително количество гори. Костите от елен и елен лопатар не са много.

В отделните механични пластове наситеността на костите не е равномерна. По-голямо присъствие има в X механичен пласт и в по-долните пластове. Направени са детайлни измервания на костите.

На АМ „Хемус“ – Обект 7 с ръководител М. Тонкова са изследвани елинистически структури –

жилища 1–6, ями и други. Костите от тях са на домашни животни – говедо, овца и коза, свиня и куче. Доминират преживните. Има единични заготовки за костни артефакти. Разположението на костите като части от скелета е свързано с характера на отлаганията в конкретен обект. Голямо е присъствието на фрагменти от дълги тръбести кости.

№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКО

Диана Гергова, Хитоши Камуро, Татяна Русева-Кънчева, Димитър Генов, Кънчо Кънчев, Шуничи Мияхара, Тору Шибата, Масао Семмото

Проучванията през 2012 г. на селищната могила при с. Дядово, община Нова Загора, бяха осъществени от българо-японската експедиция в периода 24 август – 11 септември.

Това бе и последната година на финансирания от „Японското общество за промотиране на науката“ проект “Изследване на околната среда в началния период на бронзовата епоха чрез анализ на материалите от селищната могила при с. Дядово“.

В проучванията участваха осем студенти от Токайския университет и двама студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“.

През 2012 г. експедицията имаше за цел осъществяването на ограничени по площ проучвания в терена, интердисциплнарни изследвания и обработка на материали.

На терена изследванията бяха осъществени в източния сектор от японския екип, в квадрати K-L/24–25 (обр. 1, 2), където през 2007 г. са проучени жилища №№22 и 24.

Бяха вдигнати подовете на жилища №22 и 24 (под „А“) и бе изследван по-ранния под „В“, разположен частично под под „А“. В жилище №24 (в кв. K–L/24) е имало комплекс от четири пещи (№№228, 229, 230 и 231) (обр. 2), които са били преправяни и леко измествани при всяко обмазване на подовото ниво по времето на обитаването му.

Проучен бе комплексът от пещи в кв. L/24, където имаше трудности при разграничаването и свързването на етапите на обмазване на пещите с тези на пода на жилището. Пещи №№235 и 236 бяха

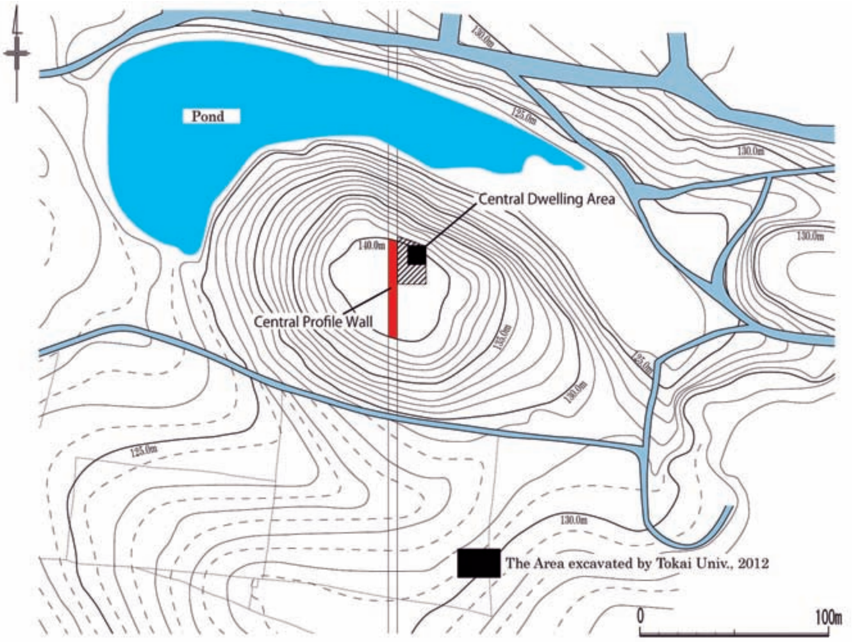

Fig. 1 The Topographic Map of Tell Dyadovo and the Research Area Excavated in 2012 (1/3000)

Обр. 1. Общ план на могилата с проучвания участък.

отново разкрити и изследвани заедно с под „В“ на жилище №24. Пещ №238, разположена в СИ ъгъл на жилището, се предполага, че също е синхронна на под „В“. Пещи №№228, 229, 230, 231 и 232, оформящи единен комплекс, бяха свързани с под „А“ на жилище №24. Наблюденията дават основание да се предположи, че продължителното обитаване на жилищата е било свързано с честото обмазване на подовете с жълта глина. Западно от комплекса от пещи, бе разкрит и най-долният под „С“, с площ 280 х 250 см и струпване на горяла червеникава глина (обр. 2).

Нивата на подовете са както следва: Под „А“ – 137,84 м н. м. р.; Под „В“ – 137,80 м н. м. р; Под „С“ – 137,78 м н. м. р. Те показват, че повишаването им само с 6 см е свързано с поне три обмазвания в едно жилище.

Жилище №25 в кв. K-L/25 бе изследвано само в западната си част, където бяха открити пещ №239 и кръгло глинено съоръжение, вероятно за съхранение на сурова глина. Останалата част от подовото ниво бе лошо запазена, покрита с пепел и само отделни участъци са били замазвани с глина.

Характерът на хоризонтите на селищната могила в Дядово, които се състоят предимно от тънки пластове от пепел, въглени и жълтеникава, горяла глина, предполагат, че жилищата не са имали солидни основи и лесно са се деформирали, оставяйки неравни подове. Това е причината да се откриват много поправяни участъци, а проследяването на едно подово ниво при проучванията да е силно затруднено.

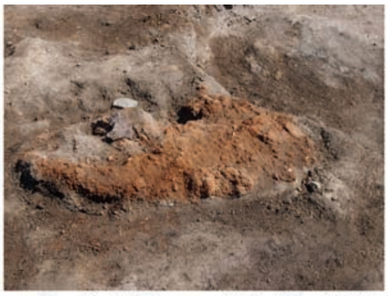

PL. 1 A Lump of Burnt Reddish Clay, accumlated on "Floor C" of Dwelling No. 24

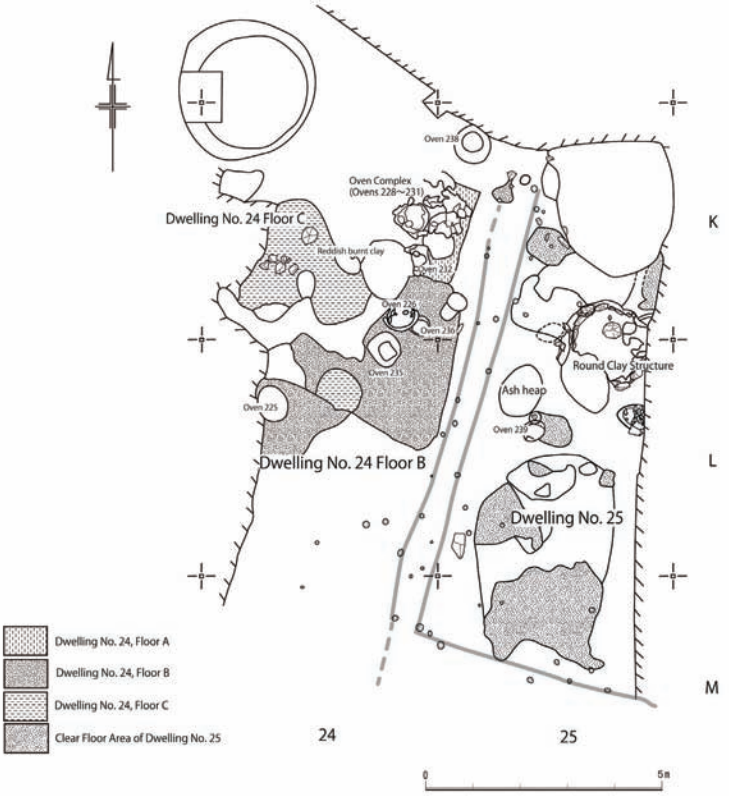
Oven 238
Oven Complex
(Ovens 228~231)
Dwelling No. 24 Floor C
Reddish burnt clay
Oven 232
Oven 226
Oven 236
Oven 235
Oven 225
Dwelling No. 24 Floor B
Ash heap
Oven 239
Round Clay Structure
Dwelling No. 25
K
L
M
Dwelling No. 24, Floor A
Dwelling No. 24, Floor B
Dwelling No. 24, Floor C
Clear Floor Area of Dwelling No. 25
24
25
0
5m

Fig. 2 A Distribution Map of Structures in "CDA", Excavated in 2012 (1/100)

3

Обр. 2. План на проучвания участък с жилища №№24 и 25.

Разкрити бяха само отделни елементи от конструкцията на двете новопроучени жилища – дупки от колове с диам. 10 см и дълбочина до 15–20 см, които не са подредени в права линия. В прохода между жилища №№24 и 25 пръстта бе зърнеста и сивкава, примесена с животински кости.

Въз основа на тези проучвания може да се направят следните обобщения:

Жилище №24 с под “В“ има едно помещение с правоъгълен план с размери над 8 м (И стена) и над 4 м (С стена) с ориентация ССИ/ЮЮЗ и пещи №№225, 235, 236 и 238.

Жилище №25 има едно помещение с правоъгълен план с размери над 10 м (З стена) и над 54 м (Ю стена) с ориентация ССИ/ЮЮЗ, пещ №239 и кръгла глинена структура

Групата от жилища е съществувала в периода, маркиран от времето на жилища №№24 и 25 (на дълб. 137,80 м н. м. р.) до времето на жилище №2 (138,85 м н. м. р.) Този жилищен модел е характерен за раннобонзовите селища в Дядово.

Датиране с AMS

Пет проби за датиране с AMS (Accelerator Mass Spectrometry), взети от подовете на жилищата, и от централния профил на могилата, бяха изследвани в лабораторията на „Paleo Labo Coq Ltd“ в Япония и сравнени с резултатите от изследванията на 17 проби взети през 2011 г. Бяха разграничени три хронологически групи:

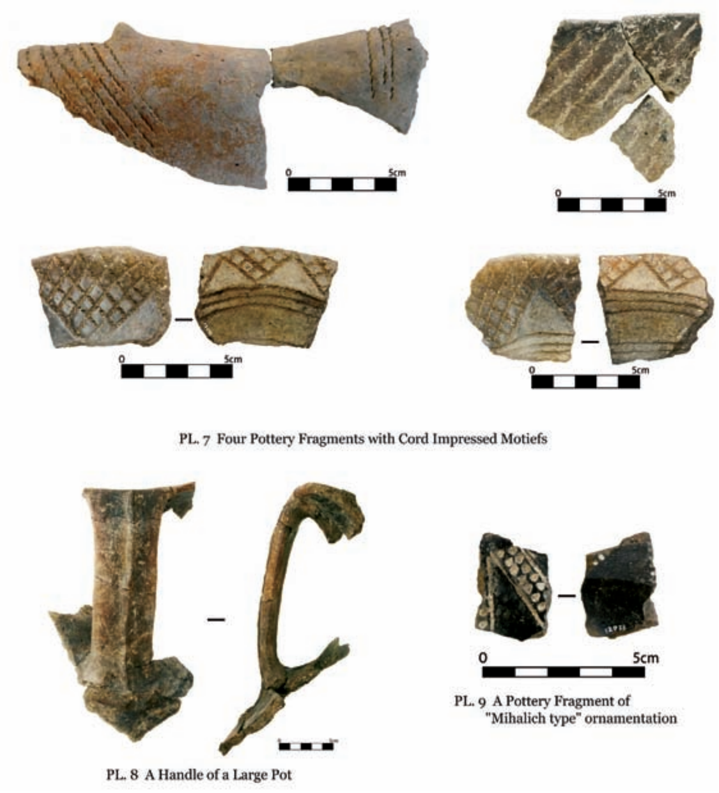

PL. 7 Four Pottery Fragments with Cord Impressed Motiefs

PL. 8 A Handle of a Large Pot

PL. 9 A Pottery Fragment of "Mihalich type" ornamentation

Обр. 3. Керамика.

Една проба от жълтеникавия пласт в най-долната част на централния профил (късен халколит – 4445 cal BC и 4268 BC (20: 94,5%). Късно халколитното обитаване в Дядово следователно обхваща средата до края на V хилядолетиетие пр. Хр.

Две проби проби от кафявата почва от т. нар „преходен слой“ – 3354 cal BC – 3214 cal BC.

14 проби – 3100 cal. BC – 2900 cal BC, взети от пластовете сивкава пръст с пепел и въглени, останала от живота в селищата от РБЕ.

Резултатите от анализа с датирането с AMS показват, че:

1. В обитаването на селищната могила има прекъсване от около 1000 години между края на V хил. пр. Хр и последните столетия на IV хил. пр. Хр.

2. Възстановяването на живота на могилата става в края на IV хил. пр. Хр. като то е в ограничени мащаби.

3. Мащабното обитаване на селищната могила през РБЕ започва в края на IV началото на III хил. пр. Хр., като продължава без прекъсване, илюстрирано и от повторяемостта на модела на жилищното планиране.

Предварителните резултати от сравнителните анализи на взетите проби от глината, използвана за изграждането на жилищата и на естествените глини показват че:

1. Най-масово разпространената керамика на могилата е била изработвана от глини от източната част на възвишението – ЮЗ част на Св. Илийските възвишения, и тази керамика може да бъде определена като местно производство (Semmoto et al. 2012).

2. Други керамични групи са били произвеждани от неизвестни за сега източници или чрез обогатяване на съществуващите глини.

3. Глината за изграждането и обмазването на пещите и подовете е взимана от околния терен, т. е. от основата на терена на селищата могила Дядово. Може да се предположи, че за замазките на пещите и подовете глината е била допълнително обогатявана с вар.

Сравнителните анализи от петрологична гледна точка на 462 кремъчни артефакти от селищна могила Дядово с проби, взети от кремъчни залежи в Северна България, (Никопол, Кривня и Равно) посетени от експедицията през 2012 г. и направени от Т. Шибата, дават следните резултати:

Група „Равно“ – специфично тегло 2.53–2.60 – 277 артефакта или – 59,9 %
Група „Кривня“ – специфично тегло 2.55–2.60 – 67 артефакта или – 14,5%
Група „Никопол“ – специфично тегло 2,53-2,59 38 артефакта или – 38 7,2 %
Група „неизвестно“ – 80 артефакта или – 17,3 %

Изследванията показват, че въз основа на направения през 2012 година петрографски анализ, 382 кремъчни артефакта (82,7%) от общо 462 кремъчни находки от Дядово имат тясна връзка с трите основни находища.

Литература

Semmoto et al. 2012: Semmoto M., Kannnari T., Shibata T., Kamuro H., Djambazov S., Yoleva A., Malinov O. – In: Provenance analysis of Materials of Pottery and Oven in Dyadovo, Bulgaria. By means of Archaeology, Petrography and Analytical Chemistry. The 29th Annual Meeting of the Japan Society for Scientific Studies on Cultural Property. Kyoto, 2012, 260–261.

№51. СБОРЯНОВО, ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ. МОГИЛИ 17, 21 И 30

*Диана Гергова, Явор Иванов, Димитър Костов, Силвия Борисова,
Петя Пенкова, Мария Тасева, Пенчо Стоянов*

Археологическите проучвания и КРР на източния елинистически некропол в резервата Сборяново през 2012 г., бяха осъществени на могили 17 и 21 с участието на доброволци по международен проект на ЕК, финансирани от МК и в сътрудничество с „Бендида ООД“, а на Голямата Свещарска могила (№30) – със съдействието на „Главболгарстрой“.

Основните усилия бяха концентрирани върху довършването на изследванията, консервацията и експонирането на могила №21, в която през 2010 г. бе открита двукамерна вкопана гробница с погребение чрез трупоизгаряне, датирано в края на IV и началото на III в. пр. Хр.

Жертвените животни са положени направо върху земята в преддверието на гробницата, с глави към входа на камерата (обр. 1). Пред и зад трупа на коня, са изкопани две правоъгълни ями, в които са спуснати крайниците и на двете животни, така че те да заемат положение, близко до естественото. Такова полагане на жертвените животни се открива за пръв път.

Конят е по корем, горната част на задния десен крайник е на нивото на трупа, долната (дисталната) част, се намира в ямата. Задният ляв и двата предни (гръдни) крайника са изцяло спуснати в ямата. Главата, положена на дясната страна и шията, са извън ямата. Черепът е фрактуриран под натиска на почвата. Умъртвяването на коня е извършено със стрела, забита в 7-8 междуребрие на лявата странична ребрена стена, което е довело до бърза и неминуема смърт.

Конят, ездитен млад жребец, на около 7–8 години, с дължина на тялото 230 см и височина при холката 141 см, принадлежи на лек източен тип коне за езда, подобен на южноруския степен тарпан, като ръстът му се приближава до нашите рецентни примитивни породи коне.

Около лицевата част на черепа се откриха части от бронзова патина. Стабилизирана и вдигната бе силно корозиралата желязна юзда.

Кучето е положено с глава, шийните прешлени и предните крайници са изцяло спуснати в ямата с предните крака на коня, а задните крайници и опашката са увиснали в ямата за задните му крайници. Кучето е възрастно, на около 10–12 години, сравнително едро, с тегло около 30–35 кг., с височина при холката 65 см, със здраво телосложение, добре развити крайници и труп. Главата е леко удължена, със слабо развита мозъчна част и права профилна линия. По външните си белези и череп то се приближава повече до вълка, отколкото до съвременното куче. Начинът, по който е било умъртвено кучето, не може да се установи.

Откритите в гробната камера есхара и култова площадка бяха почистени от плесени и консервирани. Рентгенодифракционен анализ на пигментите от есхарата, нооправен от проф. Д. Ковачева (Институт по обща и неорганична химия-БАН) показа при червения пигмент присъствие на хематит, при тъмно синия – отсъствие на минерали с типично син цвят, при белия – кварц (SiO2), калцит (CaCO3), доломит – (CaMg (CO3)2).

Взетите проби от регистрирани по геофизичен път по-малки аномалии установиха чрез допълнителни изследвания (АСГео ЕОД) интенционално стабилизиране на льоса чрез смесването му с вар.

Проучването на могила 17 за издирване в дълбочина на регистрирана при поранни геофизични проучвания аномалия, не бе довършено.

При многогодишна липса на достатъчно средства, появилата се възможност да се използва адекватна техника за реализирането на следващия етап от проучване-

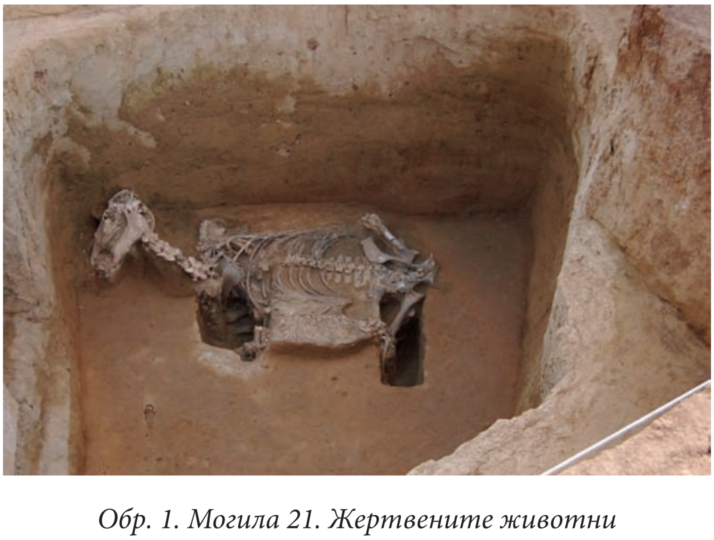

Обр. 1. Могила 21. Жертвените животни в предверието.

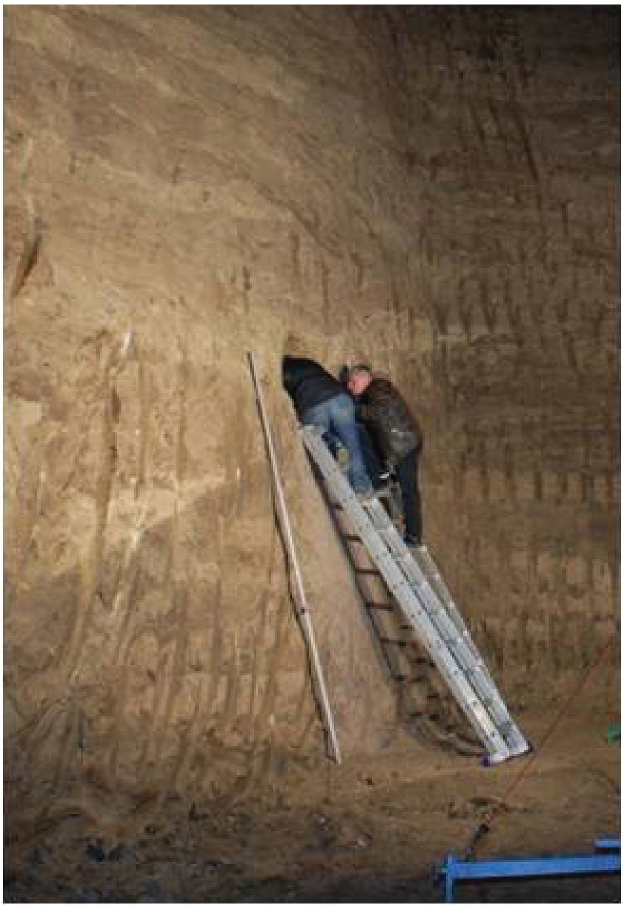

Обр. 2. Голямата Свещарска (Омуртаговата) могила. Северният профил на сондажа с кухината

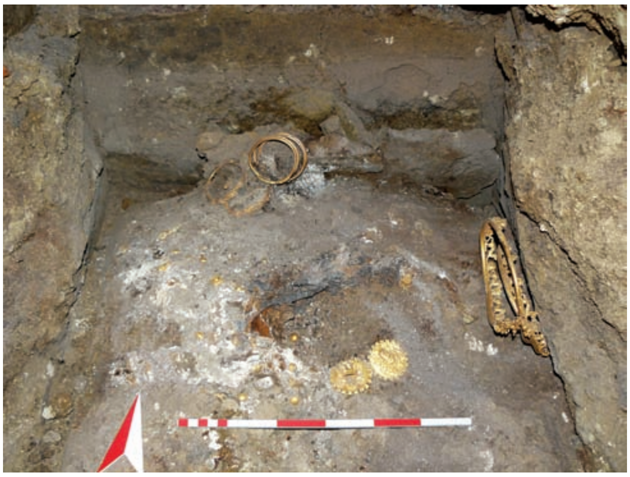

Обр. 3. Голямата Свещарска (Омуртаговата) могила. Общ поглед на кухината с разположените в нея находки.

то на **Голямата Свещарска (Омуртагова) могила (№30)**, позволи то да бъде осъществено между 4 и 7 ноември 2012 г.

Цел бе снемането на част от могилния насип чрез разширяване на съществуващия сондаж в западната половина на високата 19 м могила, с оглед разширяване на площта и създаване на безопасни условия за проучване на ръка на регистрираната чрез геофизически изследвания през 2004 г. в дълбочина и в центъра на могилата аномалия. Насипът на могилата в тази част се състои от добре трамбовани пластове от по-тъмен и по-светъл льос, които го правят изключително стабилен и проучваем единствено с адекватна техника.

Проучванията в сондажа, който е с размери 10 м (С–Ю) х 35 м (И–З), бяха преустановени на дълбочина около 12 м от върха на могилата.

В северния профил на сондажа, на дълбочина 7,40 м от повърхността на могилата се очерта петно рохка пръст. При разчистването му се очерта кухина, с размери около 50 х 50 х 60 см (вис.) – отпечатък от дървено сандъче (обр. 2). От нея, преди началото на разчистването, изпаднаха отделни златни предмети, избутани от изтеглената оттам жива змия. Фрагменти от сандъчето с бронзови халки бяха открити при северната стена на кухината. В него са били положени комплект накити – спирална диадема с релефно представено шествие на животни, завършваща в двата край с изображенията на фантастични женски същества (до източната стена), две двойки спирални гривни и пръстен с релефно изображение на Ерос (при северната стена), желязна юзда (в средата на сандъчето) и апликации към конска сбруя (начелник с протоме на кон, три кръгли апликации с изображения на Атина, 4 с растителни мотива, 2 апликации-розети, 2 с форма на детелина, 120 с полусферична форма, 44 с изображения на Атина (?) и златна халка). Останките от кожа в основата на халките на апликациите показват, че в сандъчето е била поставена цялата сбруя. 18 мъниста с биконична форма бяха открити в североизточното част на кухината (обр. 3).

В непосредствена близост до диадемата бяха открити разпръснати златни апликации от три типа, някои украсени с бял и син емайл, други – с филигран. Те, заедно с извлечените в лабораторията на НАИМ–БАН златни нишки и златотъкани орнаменти, както и над 600 биконични, кръгли и цилиндрични миниатюрни мъниста, вероятно са свързани с положена в сандъчето златотъкана материя.

В проучванията бе привлечен и К. Апостолов, инспектор от МК, а след приключването им, с оглед цялостната възстановка на дървеното ковчеже, на кухината бе направена отливка от д-р П. Пенкова и М. Тасева НАИМ–БАН).

Стратиграфската позиция на сандъчето на границата между два от основните пластове на могилата, разкрива за пръв път такава археологическа ситуация. Същевременно, тя е ново потвърждение на предложената от нас реконструкция на гетските обреди на обезсмъртяването, включващи система от различни по своя характер обредни дейности в процеса на насипване на могилите (Гергова 1996). Откритата находка утвърждава характера на самата могила при траките като надгробен паметник, както и необходимостта от цялостно проучване на насипите им.

Многобройните паралели на някои от предметите от находката в широкия гетско-скитски ареал, я отнасят към последните десетилетия на IV или началото на III в. пр. Хр., като хипотетично я свързват с все още неоткритото погребение, вероятно на гетския владетел Котела.

Проучванията ще продължат с предшестващо разкопките ново изследване на могилата и околния терен с георадар, с оглед осъществяването им при наличие на оптимално точна предварителна информация.

Литература

Гергова 1996: Гергова Д. Обредът на обезсмъртяването в древна Тракия. София, 1996.

№52. СБОРЯНОВО.
СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 21, ЗАПАДЕН НЕКРОПОЛ

Диана Гергова, Явор Иванов, Симеон Михалков, Пенчо Стоянов

Могила 21 от западния елинистически некропол на Сборяново е разположена в южния му край, в обработваем терен в землището на с. Малък Поровец, община Исперих.

Могилата е с диаметър 30 м и височина 1 м. Била е обработвана, въпреки че се намира в охранната зона на резервата, която има и съответния режим на опазване (обр. 1).

През 1999 г. на могилата бе направено геофизично проучване от инж. Илиян Катевски и бе установено наличие на аномалия.

През 2012 г. с писмо на директора на ИМ Исперих до директора на НАИМ–БАН бе съобщено за разбиването на могилата и на намиращото се в централната ѝ част гробно съоръжение от иманяри, като бе направено и предложение за финансиране на спасителното проучване от страна на музея.

Поради факта, че обещаните от ИМ Исперих средства не бяха предоставени, спасителното проучване бе осъществено само в най-съществената си част, с участието на доброволците от 7 страни, участващи в разкопките в рамките на европейски доброволчески проект на ЕК. От ИМ Исперих ни бяха предадени събраните от изхвърлената пръст фрагменти от амфори, работени на колело съдове и железни предмети.

След почистването на могилата от растителност, както и от насипаната в иманярския изкоп от страна на ИМ Исперих пръст с оглед временна защита на съоръжението, бе установено наличието на вертикален и след това хоризонтален тунел, водещ към вътрешността на гробницата. Поради нестабилния каменен градеж, проникването навътре, в северната част на гробницата е било невъзможно.

Разкритата каменна гробница е разположена в центъра на могилата. Ориентирана е ЮИ-СЗ. В ЮИ ѝ част се откриват много големи камъни, вероятно свързани със стабилността на конструкцията и евентуалното наличие на вход. Голяма обърната правоъгълна плоча вероятно е служела за праг между преддверието и камерата (0,20 х 0,67 м). Дъното на гробната яма се регистрира на реална дълбочина 2,05 м. Стерилният пласт е от светлобежов льос. На дълб. 2,05 м, т. е. дъното на ямата, се очерта ясно правоъгълната форма на гробната камера, страните на която са съставени от ред от големи камъни в основата на трите ѝ стени. Четвъртата от ЮИ е разрушена от иманярския изкоп, но може да се предположи, че гробницата се е състояла от преддверие и централна камера с куполовидно покритие, за което основание дава разкритата ситуация в северната част на гробницата, където бяха открити подредени в кръг правоъгълни плоски камъни, оформящи кръгло хлътнало и запълнено с пръст, а в дълбочина и с дребни камъни кръгло пространство. Във вътрешността на гробницата най-големите камъни от градежа са със следните размери: дълж. 1,05 и шир. 0,60 м; дълж. 0,85 и шир. 0,75 м; дълж. 0,50 м и шир. 0,35 м; дълж. 0,55 м и шир. 0,40 м; дълж. 0,80 и шир. 0,33 м. Сред тези камъни

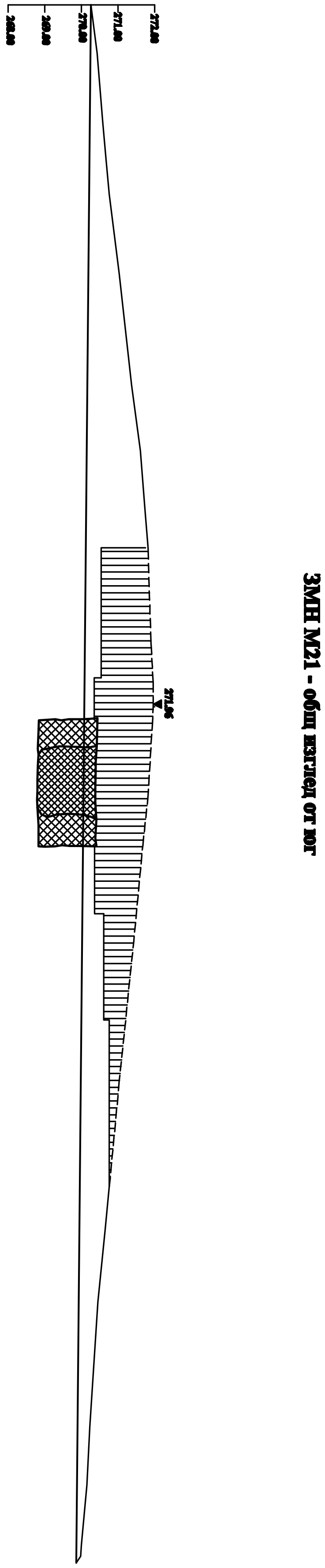

Обр. 1. Могила 21, поглед от юг.

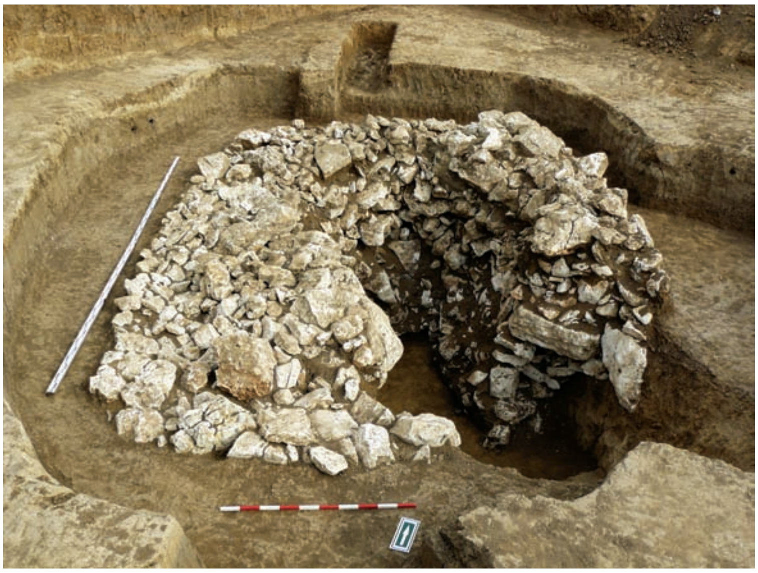

Обр. 2. Общ поглед на гробницата.

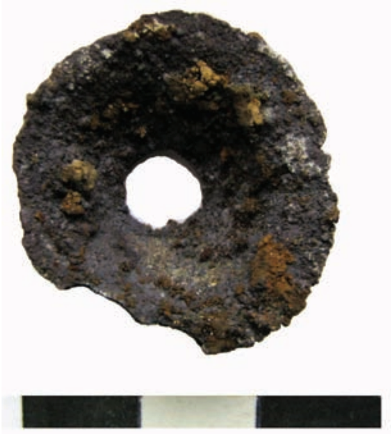

Обр. 3. Предмет от бял метал (сребро).

има един с много правилна правоъгълна форма – дълж. 0,80 и шир. 0,45 м (обр. 2).

Гробницата е изградена от големи, средноголеми и малки ломени камъни. Източната стена на гробницата е с дължина 3,40 м, западната – с дълж. 4,90 м, а северната – с дълж. 3,30 м. Източната стена е с дебелина в южната си част 0,95 м, а при североизточния ъгъл – 1,25 м. Северната стена е с деб. 1 м. Западната е с дебелина в южната част 1,96 м, в средата 1,52 м и към северозападния ъгъл е 1,40 м.

Всички находки се откриват на дълбочина 1,40–1,60 м от реалното ниво на терена. При двете стени на гробницата в ЮИ част (преддверието), на дълб. 1,47–1,50 м бяха намерени множество фрагменти от амфори, разположени симетрично на разбития вход, на които принадлежат и изхвърлените от иманярите на повърхността фрагменти. Тук, в пръстта бе открита и сребърна „камбанка“, както и още няколко железни предмета.

В СЗ ъгъл на гробницата бяха открити, положени върху 5 плочести камъка (най- големия от които е с размери 0,42 х 0,50 м, а останалите – 0,35 х 0,46 м), глинени съдове – разлата бежова паница и чернофирнисов лекит, железни предмети, бронзови фибули тракийски тип, 6 сребърни апликации с щамповани женски глави (цели и фрагментирани), концентрация на горели човешки кости. Единични кости се откриват в паницата, както и около и под лекита и др. В СИ ъгъл на гробницата бяха открити глинени и костен магически предмети (обр. 3).

Археологическото проучване бе преустановено на 16.09.2012 г., без да бъде довършено, поради приключването на доброволческия проект и изчерпването на всички възможности за продължаване на работата.

Проучването позволи да бъдат установени нови аспекти на гетската погребална обредност. За пръв път бе установено наличието на гробно съоръжение в геометричния център на могилата. Това е и първата гробница с вероятно куполовидно покритие, открита в този некропол. Отличава се и с ограждането с два концентрични рова от сбита светла глина.

За пръв път в резултат на лабораторни изследвания (АСГео ООД) бе установено че оформянето им е свързано с предварително и съзнателното стабилизиране на почвата чрез добавка на вар. Вероятно целия терен в центъра на могилата е бил стабилизиран по този начин, преди изграждането на вкопаната в терена гробница. Довършването на проучванията на могилата през 2013 г. ще позволи и този нов аспект от погребалната обредност на гетите да бъде изяснен.

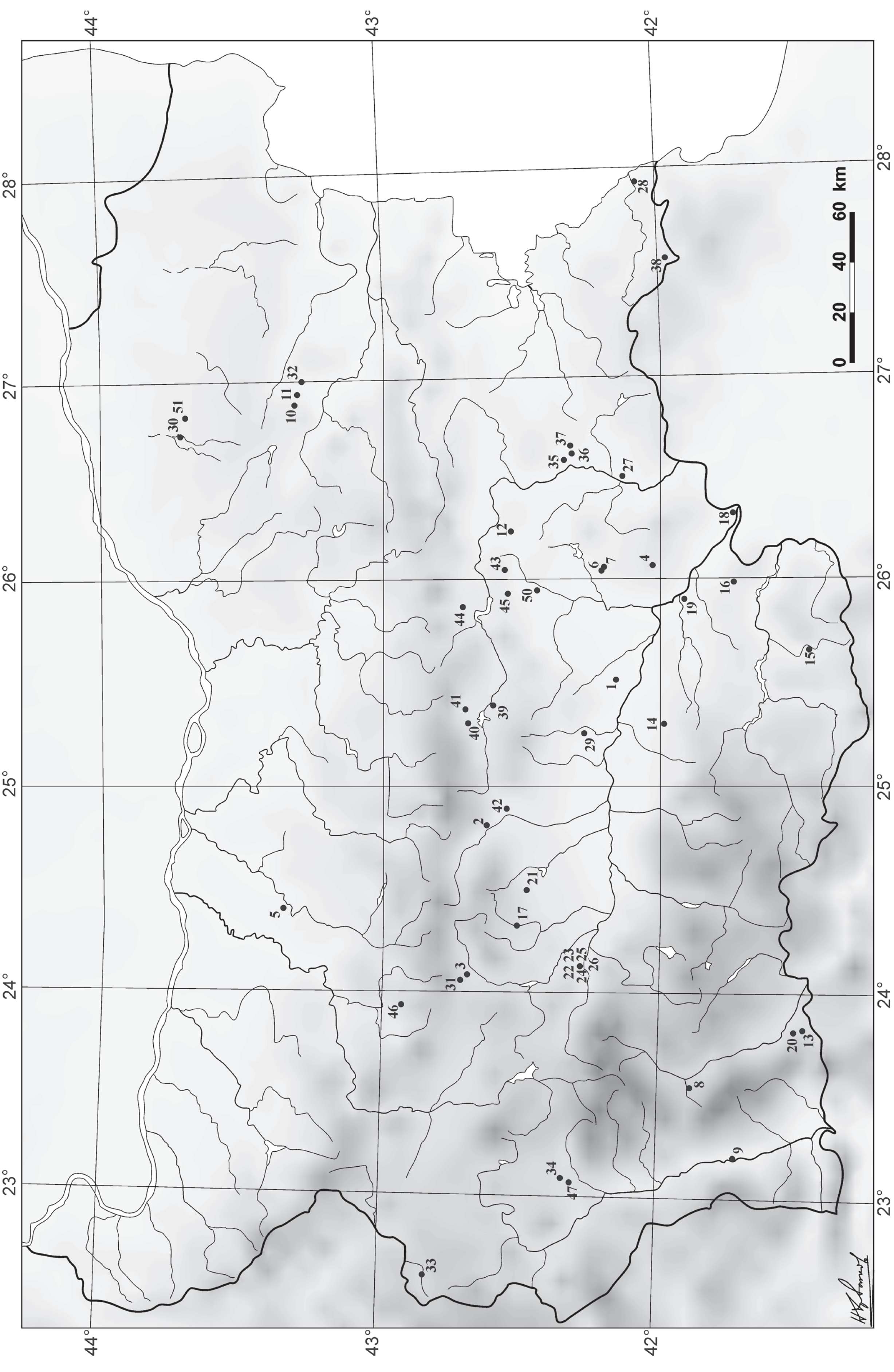
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
50
51

Карта 2. Раздел II. Тракийска археология

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ЧЕРНОМОРИЕ

№1. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА И МАНАСТИР В МЕСТНОСТТА ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

Редовните разкопки на раннохристиянската църква и манастира в м. „Джанавара“ край Варна бяха концентрирани във възлови точки от архитектурния комплекс, за да се изяснят някои проблеми, свързани с неговия план и хронология.

В Сектор I бе разкрито изцяло частично проученото през 2010–2011 г. помещение Б, долепено на фуга до източния ограден зид. То е правоъгълно, с размери 5,25 х 6,80 м и има два входа – от юг (с останки от изгорялата дървена врата) и от север, с ширина съответно 1,55 и 0,70 м, и зидани каменни прагове. Стените са двулицеви (широки до 0,70 м), градени на кал от добре оформени малки квадри с пълнеж от пръст и дребен ломен камък. Запазени са на височина до 0,70 м от подовото ниво, което е от трамбована глинеста пръст. Покривът с къси стрехи от север и юг, е бил покрит с керемиди. На пода в източната половина на помещението са разположени няколко сравнително добре обработени камъка, които оформят приблизително правоъгълник – основа на пейка или маса (?). Западно от южния вход бе разчистено зидано от камъни и фрагменти от питоси огнище, което подсказва, че това е било стопанско помещение. В него находките са оскъдни — било е опразнено и напуснато предварително. Най-интересни са една бронзова тока тип „Сучидава“ от V–VI в.; фрагмент от фибула с врязан надпис MHNNA = [Св.] Мина, бронзов пръстен с кръст и връх на триръба желязна стрела от „аварски“ тип. Дванадесетте намерени медни монети са главно от втората половина на V–VI в., три от IV в. и една – от първата половина на III в.

От изток, като продължение на южния зид на помещение Б, бе проучен частично, долепен на фуга зид с ширина 0,85 м, по който личат преправки. Той е небрежно изграден от ломен камък на кал и може би е част от помещение В, прибавено допълнително в тази посока.

В Сектор II чрез 3 сондажа продължи проучването на трасето на северния ограден зид в западна посока. Разкритите участъци – с ширина 0,80 м са градени от добре одялани малки квадри с розов хоросан, като на дълбочина 0,60–0,70 м от запазеното ниво на зида има банкет с ширина 0,10–015 м. Малко преди

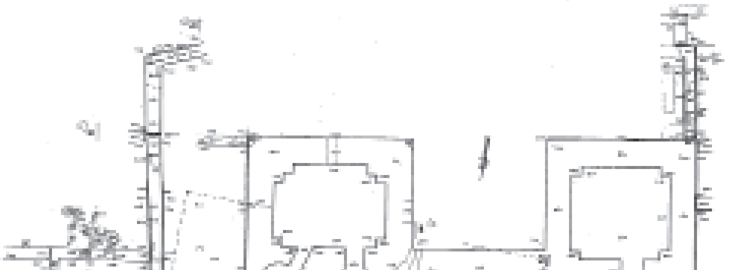

Обр. 1. План на църквата и комплекса около нея, включващ структурите, проучени през 2012 г. (изготвил арх. Иван Саров).

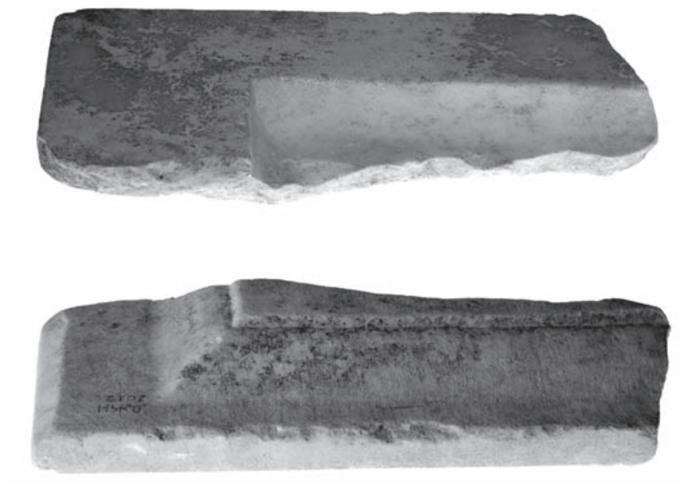

Обр. 2. Фрагмент от мраморна богослужебна маса.

предполагаемото място на северозападния ъгъл на зида той е разрушен до основи. Хоросановият трошляк, останал при ваденето на камъните му сочи, че е завивал в южна посока и там вероятно се е свързвал със северозападния ъгъл на църквата. Находки липсват, с изключение на малко строителна и битова керамика и фрагменти от разбит йонийски импостов капител.

В Сектор III бе проследен в южна посока откритият през 2007г. зид, долепен на фуга до стената на югозападното помещение на църквата – част от оригиналния голям зид, който я огражда от изток, север и юг. Покрай западното лице на зида, на нивото на основата се достига до пласт с разпрашен бял хоросан, нарушен от две плитки овални дупки с диаметър 0,20/025 м, в които са били поставени дървени греди. В едната се откриха овъглени останки от дърво – може би от дървено скеле, направено при градежа. Край зида бе открит и фрагмент от мраморна маса с профилиран ръб.

Оградният зид е добре оформен от ломени камъни със спойка от хоросан. Широк е 0,78 м, с банкет широк 0,10 м. от двете страни, а над банкета има останки от розова хоросанова мазилка. Зидът е запазен на максимална височина 1,05 м и бе проучен на 5,70 м в южна посока, където е частично запазеният му югозападен ъгъл. Южният ограден зид е запазен само на 1,15 м и също е широк 0,78 м.

Към югозападния ъгъл на оградния зид се допират на фуга два по-късни зида. Единият, граден добре от ломени камъни на кал, отива в западна посока и е широк 0,78 м. Той бе проследен на 1,25 м. Другият е също от ломени камъни на кал, но зидарията е доста по-небрежна. Широк е 0,70 м, развива се на юг и на разстояние 1,65 м прави чупка, като продължава на изток и навлиза в профила. Твърде е възможно, това да е западният край на преправения южен ограден зид, чието трасе очевидно не е било в права линия. В рушевините на късната преправка на южния зид бяха намерени няколко медни монети, 2 от които са на император Фока (602–610) – най-късните, открити на обекта.

Към сектори II и III бяха проучени частично и 3 зида, свързани с атриума на църквата. Те са с посока изток-запад, долепени на фуга до западната стена на храма. Първият (ширина 1 м) се намира на 4 м от югозападния ъгъл на църквата и е изграден от пояси малки квадри и запазени 3 реда тухли със спойка от розов хоросан. Вторият е двулицев, с пълнеж от ломени камъни с хоросанова спойка. Широк е 0,90 м и бе разкрит на дължина до 0,55 м. Разстоянието между двата зида е 3,10 м. Третият зид се намира на 3,80 м от северозападния ъгъл на храма и бе разкрит на дължина до 2,30 м. В него личат два периода на градеж. От първия е запазена малка част (до 0,80 м от стената на храма); като зидарията е от ломени камъни на кал с ширина 0,80 м. Зидът е разбит и по-късно му е направено продължение от ломени камъни на кал, но е широко само 0,70 м. По данни на Х. Шкорпил, на запад от църквата е бил разположен атриум с колонада, проследен до 7 м от фасадата. Двата вътрешни зида са твърде солидни и изглежда невероятно да са служили за стилобати.

Разчистен бе и т.нар. „канал“, иззидан в южната стена на югоизточното помещение на храма. Той е изграден под банкета на стената и има П-образна форма с размери 0,29 х 0,30 м, а пред него варовиковият пласт е издълбан в неправилна полукръгла форма (1,25 х 1,20 м), с дълбочина 0,30/0,40 м. „Каналът“ преминава през цялата дебелина на стената (1,85 м) и краят му е запушен. Продължението му попада под нивото на мозаечния под на югоизточното помещение на църквата. Стените на канала са зидани от камък и измазани с грубо нанесен бял хоросан. Дъното е застлано с тухли и също грубо замазано. Над канала, в зидарията на стената е оформено грижливо двойна арка от два реда тухли, като долната е с по-малък диаметър. Те имат конструктивна функция – да облекчават тежестта на стената над отвора на „канала“. Горната част на също такава конструкция се вижда и от вътрешната страна на стената на югоизточното помещение. Предназначението на „канала“ остава неясно, тъй като пода на югоизточното помещение е изцяло покрит с мозайка и в него няма никакъв отвор.

Резултатите от разкопките показват, че първоначално цялата църква е била оградена със солиден зид, преправян на някои места. Източно от него са били долепени допълнително няколко стопански помещения. Сред откритите 28 монети, повечето са от V–VI в., малко от IV, 1 от III и 2 – от началото на VII в. Те бележат засега и края на комплекса в м. Джанавара, което е станало вероятно при едно от аваро-славянските нашествия по това време.

Литература

Даскалов 2012: М. Даскалов. Колани и коланни украси от VI–VII в. София, 2012.

Минчев, Тенекеджиев 2012: Ал. Минчев, В. Тенекеджиев. Разкопки на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна. – АОР през 2011, 2012, 223–225.

Тенекеджиев 2010: В. Тенекеджиев. Раннохристиянски богослужебни маси от България. Опит за изработване на типология. – В: Studia archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum V (2010), Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova, София, 2010, 437–448.

№2. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА БОРОВЕЦ КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

Обектът се намира в м. Боровец, разположена между кварталите на Варна Аспарухово и Галата, и с. Звездица. Църквата попада в просека сред млада гора и се намира на отстояние 3 км от всяко от трите селища. Възможно е това да е бегло споменатия от К. Шкорпил „манастир“ край с. Звездица, където били намерени раннохристиянски олтарни плочи.

Огледът на място показа, че това е късноантична сграда, повредена в значителна степен при прокарването на просека за електрически далекопровод към кв. Аспарухово. Съхраненият културен пласт е с дебелина около 0,10–0,40 м над запазеното подово ниво на храма. Общата разкопана площ е около 50 кв. м.

В североизточната зона на обекта се попадна на помещение с апсида, долепено от север към североизточния ъгъл на църквата. Проучен бе също североизточният ъгъл на наоса с около една трета от дъгата на олтарната апсида и значителна част от северната му стена. Малък сондаж беше направен и в югоизточната част на обекта, където бяха открити запазени в основи части от зидове на помещение.

Разкритите части показват, че църквата (най-вероятно трикорабна едноабсидна базилика) е ориентирана в посока изток-запад с минимално отклонение. Наосът е правоъгълен, с една полукръгла отвън и отвътре апсида. Зидана е от ломени камъни с добре оформени лица, споени с бял хоросан с примес от пясък. Дебелината на източния и на северния зид е 0,61 м, а на апсидния е около 0,65 м. От олтарната конха е запазена само северната третина. Вътрешната ѝ ширина се реконструира на 2,40 м. В проучената част на наоса няма ясни следи от разделителна конструкция между северния и централния ко-

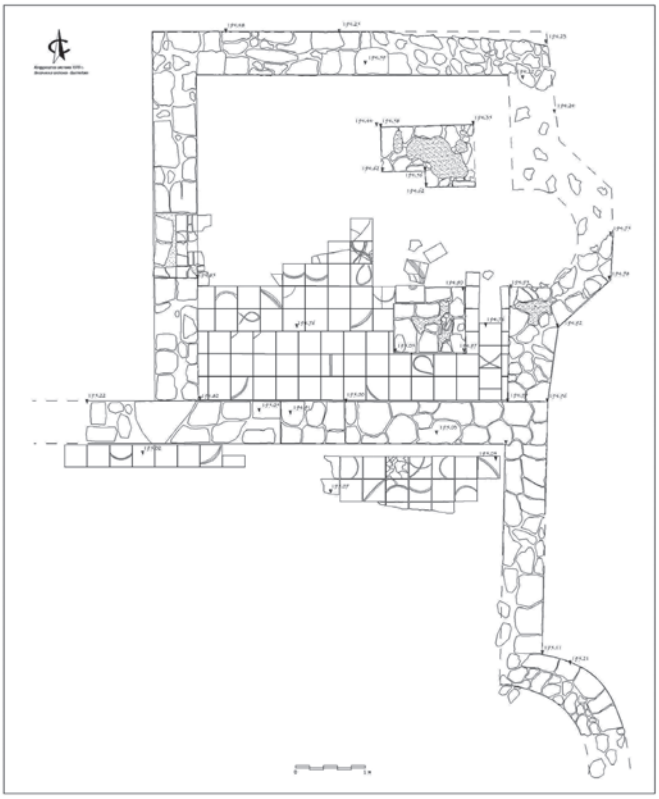

Обр. 1. План на североизточната част на храма и параклиса (изготвил: Мартин Вълчев).

раб. Леко уширение на източния зид на църквата маркира вероятно началото на предполагаемия стилобат. Покривът е бил от керемиди – тегули и имбрици.

Подът на наоса е силно разбит и настилката е запазена отчасти само покрай северната стена. Тя е направена от цели квадратни тухли със средни размери 33 x 33 x 4/5 см и половинки – 16 x 33 x 4/5 см, подредени в редици, успоредни на стените.

Входът от църквата към параклиса е оформен в северния зид на наоса, на 2,45 м от източния зид. Той е двустъпален, с ширина 0,90 м и обща дължина 0,60 м. Разликата в нивата на църквата и параклиса е 0,20 м.

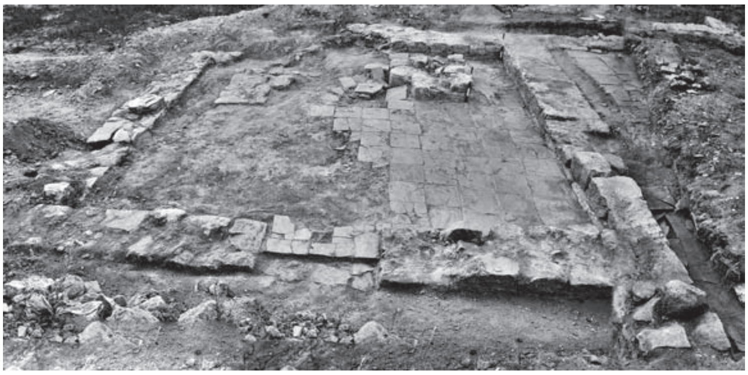

Обр. 2. Параклисът, общ изглед от запад.

До църквата на фуга е долепен параклис, като за южна стена му служи нейният северен зид. Има почти квадратен план, с абсида.

Вътрешните му размери са: ширина 4,75 м и дължина 4,50/4,75 м. В средата на източната стена има абсида с форма на издължен полукръг отвътре, а отвън е тристенна. Северната ѝ половина е силно разбита и затова размерите могат да се реконструират приблизително: вътрешен диаметър 1,30 м, дълбочина 1,90 м, дебелина на стената 0,55 м. Външната дължина на помещението (заедно с абсидата) е 6,65 м. Зидовете са с дебелина 0,61 м като източната стена леко се разширява в посока към абсидата и достига до 0,80 м. Подът е запазен само в южната половина на помещението. Той е направен от цели и половинки тухли, също украсени с различни орнаменти като в наоса.

Стените му са зидани от ломени камъни, като спойката е различна. При източната стена тя е от бял хоросан с малко примес от пясък, а при западната и северната стена – от кал.

Има два входа: единният (широк 0,95 м) е приблизително в средата на западната стена, а вторият (широк 0,93 м) е на южната стена. Западният вход е външен и позволява самостоятелен достъп в параклиса, докато южният го свързва с наоса на храма. В източната половина на помещението са запазени долните части на два масивни стълба с Г-образно сечение, иззидани от ломени камъни и бял хоросан, с максимални размери: 0,98 x 1,05 м; и 0,92 x 1,35 м. Минималното разстояние между тях е колкото отвора на апсидата: 1,30/1,40 м. „Проходът“ между южния стълб и южната стена е широк 0,70 м, а между стълба и източната стена – 0,62 м. Не е изключено стълбовете и предполагаемите над тях арки, да са поддържали по-малък горен етаж/и? или камбанария.

В помещението и най-вече в зоната на абсидата му се откриха голям брой тесери от стенна мозайка, изработени от разноцветно стъкло (смалта) с размери до 0,005 x 0,005 x 0,005 м. Най-многобройни са тези с резедаво-зелен цвят, но има и доста по-малко на брой червени, сини, черни и светлокафяви, както и тесери със златно фолио. Най-долу в югозападния ъгъл на стената са запазени фрагменти от мазилка с тъмносин цвят.

Формата и мозаечната украса на помещението позволяват то да се интерпретира като параклис. Все пак не трябва да се отхвърля възможността да е служило за скевофилакион, особено като се има предвид наличието на външен вход и вход към източната половина на наоса.

В сондаж, заложен в югоизточната част на обекта, бе засечена част от югозападния ъгъл на помещение, запазено само в основи. Градежът на зидовете е от ломен камък на кал. Местоположението и размерите на проучените части от зидове подсказват, че на това място се е намирало помещение, реципрочно като местоположение на другото и долепено до южния зид на църквата.

Обр. 3. Мраморна колона от вътрешното оформление на храма.

Находките от обекта са изключително малко. Едни от най-важните са колона от вносен мрамор с вис. 2,10 м; долен диам. 0,30; горен диам. 0,25 м – най-вероятно от киворий; фрагмент от мраморна колонка с диаметър – 0,09 м – може би е част от краче на олтарна маса; няколко фрагмента от профилирани мраморни плочи – може би от олтарната преграда. В църквата и параклиса бяха намерени две фрагментирани керамични лампи с кръстове на дръжките, характерни за VI – началото на VII в., части от стъклени кандила и прозоречно стъкло, а също и железен връх от стрела (тип „лястовича опашка“). Откритата керамика е относително малко – предимно фрагменти от амфори с гребенчата украса (V–VI в.) и отделни късове кухненски съдове.

Обектът представлява раннохристиянска базилика с добавен параклис с абсида от север и може би – подобно симетрично помещение от юг. Вероятно тя е била трикорабна, с притвор. Олтарното пространство е било оформено с мраморни архитектурни детайли и изглежда е имало киворий. Базиликата е била украсена с многоцветни стенни мозайки (поне в шест цвята), разположени по абсидата на олтара и тази на параклиса. Някои от стените са били оцветени. Фрагментите от амфори и кухненска керамика подсказват, че е възможно в близост до църквата да има и други сгради с битови функции, а може би недалече е имало и късноантично селище. Такова е локализирано отдавна в м. Боровец, на около 3–4 км югозападно от новооткритата базилика.

Фрагментите от лампи, гребенчати амфори и релефни мраморни плочи насочват датировката на базиликата към V – нач. на VII в. Раннохристиянският храм и предполагаемия комплекс в близост до него са били унищожени вероятно при на някое от големите нашествия на авари и славяни в края на VI – нач. на VII в.

Литература

Кузманов 1992: Г. Кузманов Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София, 1992.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Постройки в Абобском укреплении. – В: Абоба-Плиска (ИРАИК, X), 1905, 62–152.

Iconomu 1967: G. Ikonomu. Opaiţe Greco-romane. Constanţa, 1967.

Olczak 1984: J. Olczak. Z badań nad oswietleniem rzymskiego y wczesnobyzantyjskiego města Novae. – Balcanica Poznaensia, 3, 1984, 267–284.

№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ААР „ОДЕСОС“, УЛ. ДРЪЗКИ №24

Христо Кузов, Михаил Христов

Проучванията са провокирани от изкопни работи за предстоящо строителство в рамките на парцел, в който попадат основите на сграда от края на XIX в. Заложен бе сондаж с размери: С–Ю 5,20 м; И–З 2,80 м.

Източната стена на мазето е застъпила настилката на антична улица. Под нея е запазена част от масивен канал, с направление С–Ю, разположен приблизително в самия югоизточен ъгъл на изкопа. Той е с ширина отвътре 0,65 м, ширина на страниците около 0,25 м и височина 1,07 м. Те са монолитни варовикови плочи, поставени изправени върху подобни плочи, които служат за дъно на канала.

Разкритата дължина на канала е 1,9 м от западната страница. Запазена е само една покривна плоча. Непосредствено върху нея и северно от нея са положени редица камъни – част от настилка на улица (дължината от крайния камък на настилката до средата на канала е 2,5 м). Част от тях са вероятно преизползвани. Тази настилка явно е полагана след изграждането на канала, като в този сектор са демонтирани плочите от по-ранната настилка, синхронна с канала, който е продължил да функционира и след полагането на следващата настилка.

В северната част на канала се откри бронзова монета на император Аркадий (383 – 408), попаднала там след разрушаването на канала. Западно от канала открихме бронзова монета от втората половина на V в. Непосредствено пред външното лице на западната страница на канала се откри из-

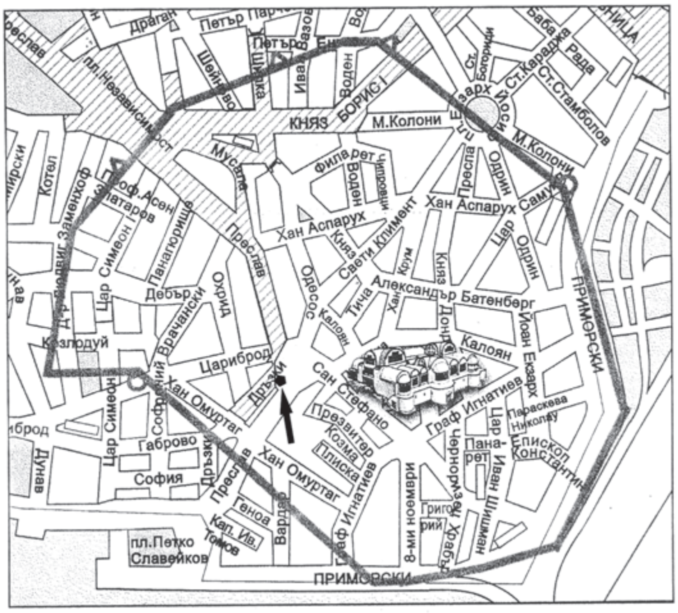
КНЯЗ БОРИС I
М.Колони
Хан Аспарух
Цар Симеон
Царибрад
Дръзки
Хан Омуртаг
Сан Стефано
Граф Игнатиев
Преслав
Одесос
ПРИМОРСКИ
пл.Петко Славейков
София
Габрово

Обр. 1. Местоположение на обекта.

цяло запазена керамична еднофитилна лампа от римската епоха и бронзова монета на император Аркадий (383–408). Под плочата от дъното на канала се откроява тънък пласт от сива пръст и въглени, под който има по-дебел пласт пясък.

Северно от канала се разкри част от монолитен каменен улей с посока И–З, вграден в останки от градеж – част от постройка, от която са съхранени части от северната и източната стени, формиращи тъп ъгъл със запазена дължина на стените 1,5/1,05 и ширина 0,6 м. Постройката е била изградена от камъни на калова спойка. Източният зид е положен върху по-ранен зид с направление С–Ю, изграден от по-малки камъни споени с глина (обр. 3а). Северната страница лежи върху 15 см нивелиращ насип с много въглени, миди и керамични фрагменти от римската епоха и по-малко от елинистическата. В

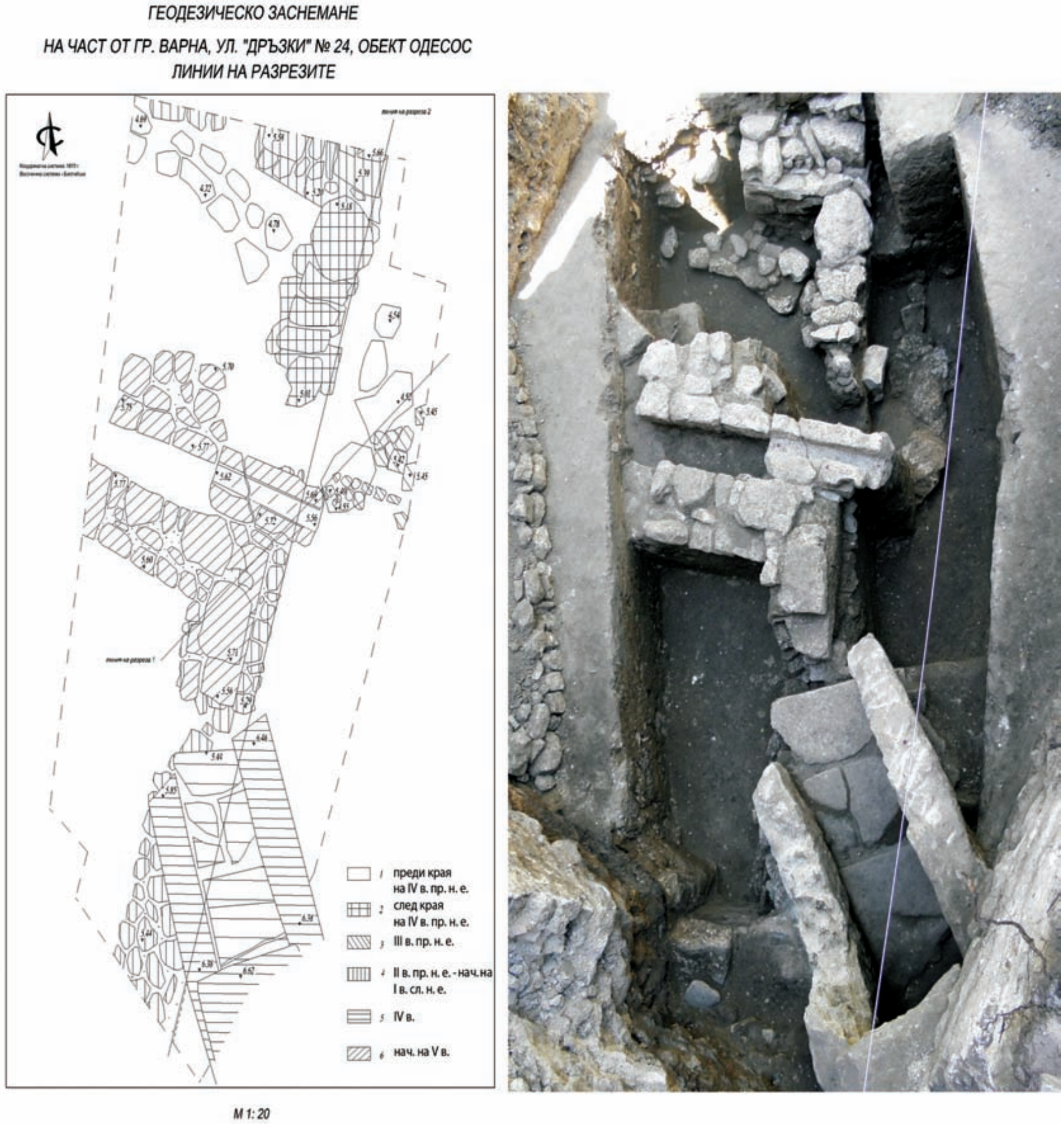
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ДРЪЗКИ" № 24, ОБЕКТ ОДЕСОС
ЛИНИИ НА РАЗРЕЗИТЕ
1 преди края на IV в. пр. н. е.
2 след края на IV в. пр. н. е.
3 III в. пр. н. е.
4 II в. пр. н. е. - нач. на I в. сл. н. е.
5 IV в.
6 нач. на V в.
М 1: 20

Обр. 2. Ситуация на археологическите структури.

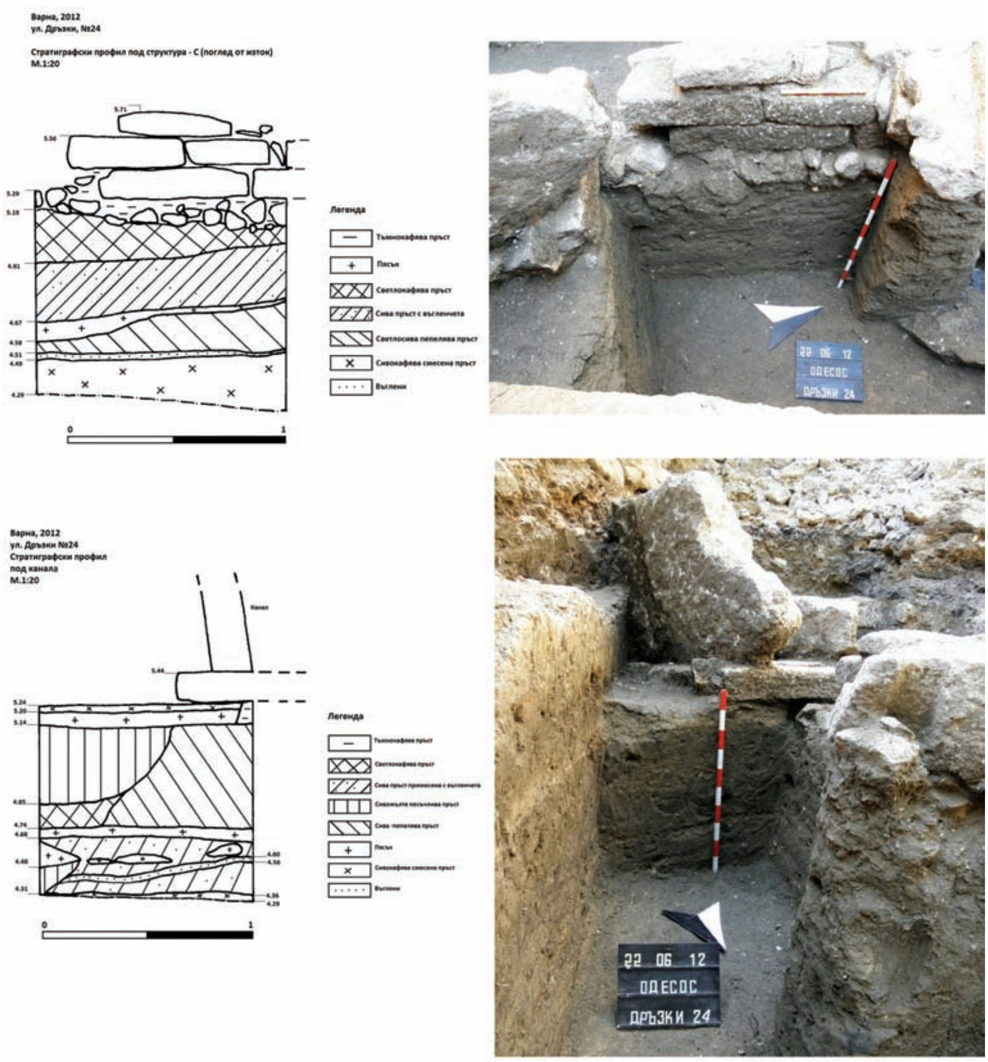
Варна, 2012
ул. Дръзки, №24
Стратиграфски профил под структура - С (поглед от изток)
М.1:20
5.71
5.56
5.29
5.19
4.91
4.67
4.58
4.51
4.49
4.29
Легенда
Тъмнокафява пръст
Пясък
Светлокафява пръст
Сива пръст с въгленчета
Светлосива пепелява пръст
Сивокафява смесена пръст
Въглени
0
1
22 06 12
ОДЕСОС
ДРЪЗКИ 24
Варна, 2012
ул. Дръзки №24
Стратиграфски профил
под канала
М.1:20
Канал
5.44
5.24
5.20
5.14
4.85
4.74
4.68
4.48
4.31
4.60
4.56
4.36
4.29
Легенда
Тъмнокафява пръст
Светлокафява пръст
Сива пръст примесена с въгленчета
Сивожълта песъчлива пръст
Сиво-пепелява пръст
Пясък
Сивокафява смесена пръст
Въглени
0
1
22 06 12
ОДЕСОС
ДРЪЗКИ 24

Обр. 3. Графично и фотозаснимане: а) стратиграфски профил под източния зид на запазения североизточен ъгъл от сграда; б) стратиграфски профил под уличния канал.

този пласт се намери бронзова монета на Одесос от края на I в. пр. н. е. – 14 г. Мястото, където улеят липсва в западна посока е запълнено с покривна керамика, камъни и фрагменти от три теракотни скулптури. Запазената дължина на северната страница на каменния улей е 0,83 м; вътрешна ширина на улея – 0,10/12 м, височина на стените отвътре – 0,10 м. Под градежа, западно от улея се откри бронзова монета на Одесос от началото на I в. пр. н. е.

Североизточно от улея се разчисти струпване от тегули на два пласта. Те са част от различна структура, предхождаща улея и разкрития градеж. Под керемидите се разкри двулицев зид, изграден от малки камъни само в един ред. Той е положен в пласт от въглени и пепел. Запазената му дължина е 0,80 м, ширина 0,28 м. Под керемидите и в контекста на паянтовия зид се откри бронзова елинистическа монета (от III в. пр. н. е.?).

Зидът под източната стена от ъгъла на по-късната сграда е изнесен с около 10 см пред лицето ѝ. Уличният канал е положен върху този зид в южното му направление. Зидът е положен върху сива пръст с много въглени, и слой пясък за нивелация (обр. 3а). Запазената му дължина в сондажа е 1,4 м, средната ширина 0,40 м. Непосредствено до западното лице на зида се откри бронзова монета от III-II в. пр. н. е.

Северно от тях с посока С–Ю, почти напълно съвпадащ като направление, но заложен на по-низко ниво, се разкри друг, частично съхранен зид. Той е с градеж от големи ломени или необработени камъни, положени по дължина. Покрай него пръстта е наситена с елинистически керамични фрагменти, но все още има наличие и на римска керамика. Под неговото ниво се откри бронзова монета на Одесос от втората половина на IV в. пр. н. е.

Западно от този зид, на същото ниво, се разкриха следите на силно разрушен подобен зид, запазен частично само в един ред камъни с направление ЮИ–СЗ. Непосредствено на неговото ниво количеството на елинистическата керамика значително превъзхожда тази от римската епоха. Откриват се и малко фрагменти от съдове на ръка с изгладена до блясък повърхност. В пръстта между камъните и непосредствено над тях се откриха две бронзови елинистически монети, едната сечена в Одесос в края на IV в. пр. н. е.

В северния край на сектора се разкри масивна каменна структура с добре оформени лица, изградена от сравнително големи частично обработени камъни, в горните редове споени с хоросан. Размерите ѝ в рамките на изкопа са: И–З 1,5 м и С–Ю 0,45 м.

От разкритите археологически структури (обр. 2) на терена можем да проследим шест строителни периода: 1. От преди края на IV в. пр. н. е,; 2. След края на IV в. пр. н. е; 3. III в. пр. н. е.; 4. Приблизително от II в. пр. н. е. – началото на I в. Уличният канал най-вероятно е граден през IV в. и разрушен в нач. на V в., когато е построена сградата.

Около 80% от керамичния материал е от елинистическия период, а останалите 20% – от късноантичния. При керамиката има качествени образци от трапезни съдове с черен фирнис: кантароси с паралели в Атина, датирани там в самия край на IV и началото на III в. пр. н. е. Регистрирани са и други форми от същия тип съдове също с качествен черен фирнис, датирани в първата половина на III в. пр. н. е.

Елинистическата керамика от края на III в. пр. н. е. – II в. пр. н. е. е значително по-разнообразна: купи с черен фирнис и ихтии, както и фрагменти от амфори от Книдос и Родос, чернофирнисови плата и купи с украса в стил „Западен склон“. Към същото време отнасяме и малкото фрагменти от сива керамика на колело с цялостно повърхностно излъскване.

Впечатление прави присъствието на гърнета с ниска приземиста форма и украса от релефна лента с насечки, които притежават всички характеристики на тракийската керамика, правена на ръка.

Късноелинистическата керамика се допълва от няколко фрагмента от купи, които се отнасят към т. нар. източногръцка (йонийска) керамика от края на II в. пр. н. е. – първата половина/средата на I в. пр. н. е.

Както в елинистическия, така и в римския период преобладава трапезната червенолакова керамика или такава без повърхностно покритие – като купите тип XVIII A по Сучевеану и амфорите. Присъстват фрагменти от късноантични амфори тип „Газа“ и купи тип H от късноантичната керамика C от северна Африка по Хейс, като това са и най-късните керамични находки от проучванията.

Литература

Зеест 1960: И. Б. Зеест. Керамическая тара Боспора (=Материалы и исследования по археологии СССР №83). Москва, 1960.

Hayes 1972: J. W. Hayes. Late Roman Pottery. London, 1972.

Robinson 1959: H. S. Robinson. Pottery of the Roman period. Chronology. (=The Athenian Agora, vol. V). Princeton, New Jersey, 1959.

Rotroff 1997: S. I. Rotroff. Hellenistic pottery. Athenian and imported wheelmade table ware and related material. Part 1 Text. (=The Athenian Agora, vol. XXIX). Princeton, New Jersey, 1997.

Suceveanu 2000: Al. Suceveanu. Ceramica romana din secolele I–III p. CHR. Histria X. Bucureşti, 2000.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ААР „ОДЕСОС“, УЛ. ОХРИД №19

Христо Кузов, Михаил Христов

На предназначения за ново строителство парцел е била издигната ъглова сграда с дълбоки мазета, с Г-образен план, заден двор и кладенец.

Сградата е заемала южната и западната страна на парцела и при строителството са унищожени културните напластявания. Проучването беше съсредоточено главно в рамките на вътрешния двор

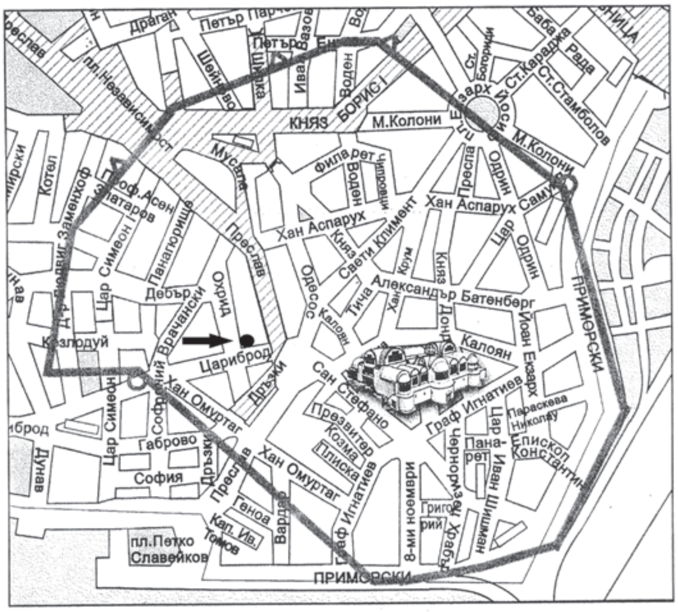
Петър Парчевич
Драган
Бабадаг
пл. Независимост
Шипка
Ивайло
Воден
Г. Бенковски
Котел
Мусала
КНЯЗ БОРИС I
М.Колони
Ст.Караджа
Ст.Стамболов
Радецки
Проф.Асен Златаров
Филарет
Преспа
Одрин
Хан Аспарух
Цар Симеон I
Панагюрище
Преслав
Одесос
Свети Климент
Княз Александър Батенберг
Цар Самуил
ПРИМОРСКИ
Охрид
Дебър
Тича
Крум
Кюстенджа
Козлодуй
Цар Калоян
Цариброд
Свети Стефано
Калоян
Граф Игнатиев
Иван Екзарх
Хан Омуртаг
Габрово
София
Презвитер Козма
Плиска
Параскева Николау
Епископ Константин
Дунав
Пана-рет
Дръзки
Генова
Вардар
8-ми ноември
Черноризец Храбър
Григорий
Иван Шишман
пл.Петко Славейков
Кап. Ив. Томов
ПРИМОРСКИ

Обр. 1. Местоположение на обекта.

на сградата и на малка част от терена където е било източното крило, на площ от около 90 кв. м.

При разчистването на основите се откри изцяло съхранено керамично гърне с една дръжка от късно възрожденския период.

На проучваната площ се установиха очертанията на три септични ями, от които едната е облицована със зидария. На тази със зидарията успяхме да достигнем дъното вкопано в материка.

На останалите две не достигнахме цялата дълбочина поради високите подпочвени води. Те са с диаметър 1,4 м. Всички са от османската епоха. Запазената височина на зидарията на ямата/гириза от дъното е 1,05 м. Градежът е еднолицев, на калова спойка. Външният диаметър е 1,47 м, а вътрешният – 0,95 м. Пълнежът на всички септични ями се състои от черна пръст, примесена с животински кости, фрагменти от битова керамика и керамични лули от османския период, всички богато украсени, а част от тях и подпечатани.

Проучихме изцяло и една боклучна яма от елинистическия период. Пълнежът на ямата е от пепел и малко въглени, множество черупки от миди; две декоративни бронзови пирончета от обков;

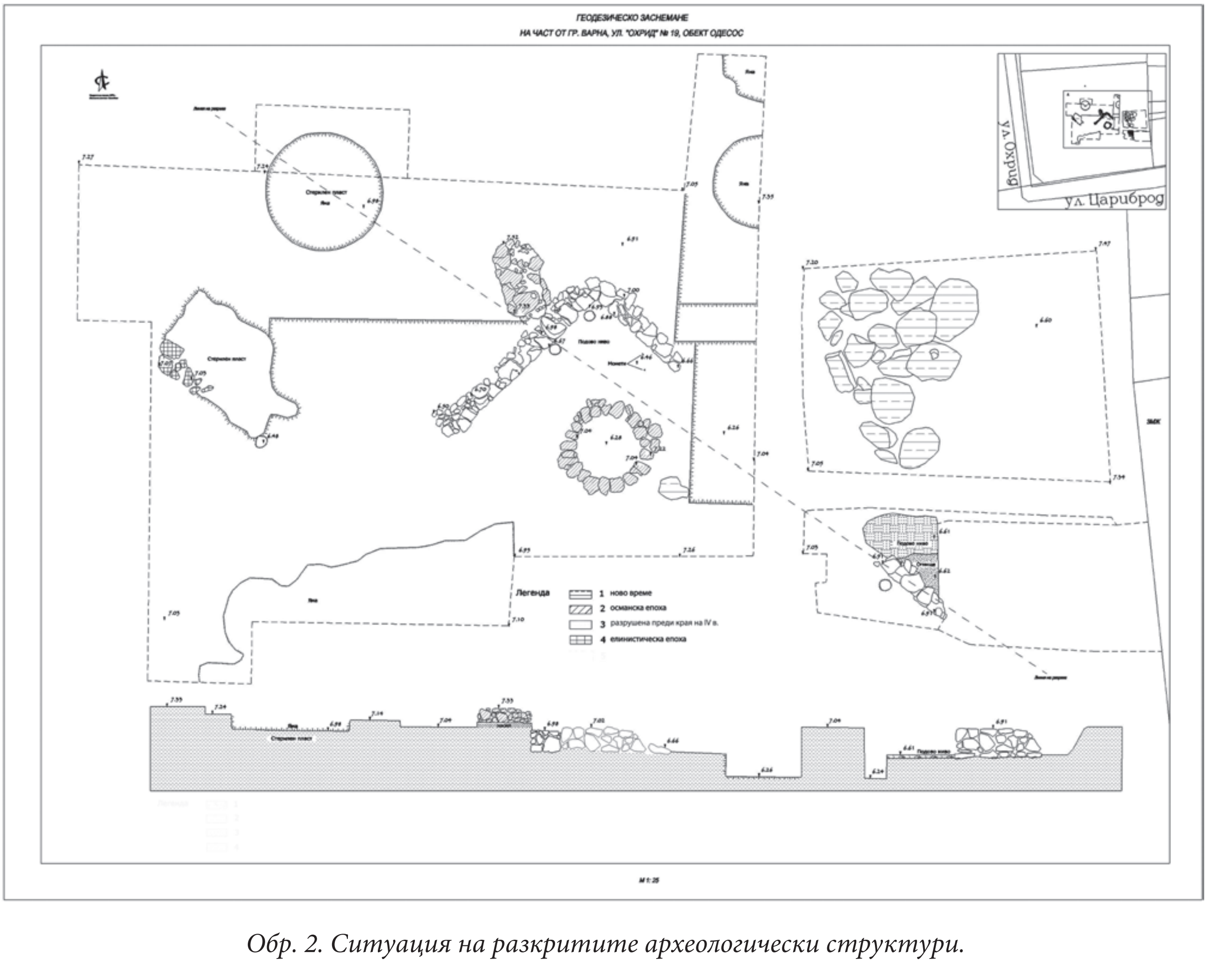
ГЕОДЕЗИЧЕСКО ЗАСНЕМАНЕ
НА ЧАСТ ОТ ГР. ВАРНА, УЛ. "ОХРИД" № 19, ОБЕКТ ОДЕСОС
ул. Охрид
ул. Цариброд
7.27
7.24
6.99
7.05
7.55
7.33
6.91
7.00
6.46
6.44
6.24
7.04
6.95
7.26
7.10
7.05
7.30
7.47
6.60
7.54
6.61
6.51
Легенда
1 ново време
2 османска епоха
3 разрушена преди края на IV в.
4 елинистическа епоха
М 1:25

Обр. 2. Ситуация на разкритите археологически структури.

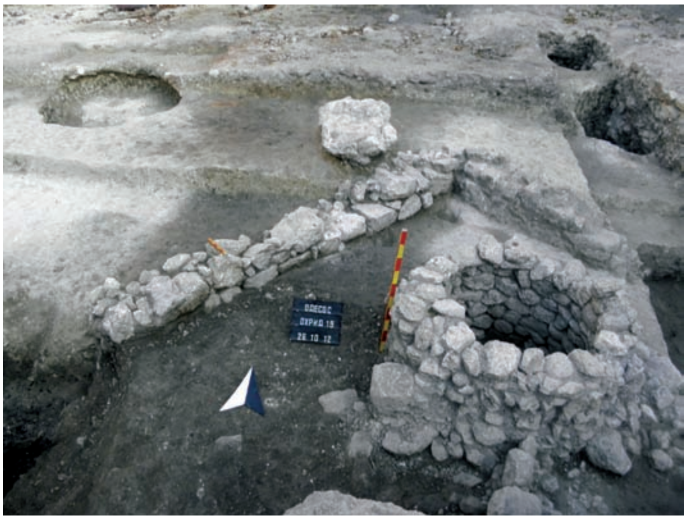

Обр. 3. Панорамна снимка на разкритите археологически структури.

значително количество елинистическа битова керамика, и три елинистически бронзови монети. Едната е горяла и не може да се определи по-точно, а другите две са от втората половина на IV в. пр. н. е., сечени в Одесос.

Разкрихме запазени два зида с посоки И–З и ЮИ–СЗ, оформящи ъгъл. Градежът е еднолицев облицовъчен; разкритата му част е вкопана в мергела. Запазен е в три каменни реда на калова спойка. Вътрешните лица са изградени старателно от обработени и добре напаснати камъни, с малки и средни размери (обр. 3). На места са подпъхвани и фрагменти от строителна керамика. В помещението, сключено между зидовете се откриха близо една до друга две бронзови монети на императорите: Констанций II (емисия 351–361 г.) и Аркадий (383–408). Подовото ниво на помещението е оформено на внимателно подравнения и нивелиран материк. Непосредствено пред вътрешното лице на северозападния зид бяха разкрити две плитки гнезда от греди, отстоящи на 0,56 м едно от друго.

Североизточният зид в посока югоизток е прекъснат (4,10 м) от 1–3 септични ями, които са вкопани в мергела. След тях е запазена още една част от зида, която е прекъсната от избените помещения на старата къща. Запазеният фрагмент от зида е издигнат непосредствено върху подравнен пласт въглени, отложен върху по-ранно огнище. При вътрешното му лице беше разкрита дупка от четириъгълна греда, издълбана в подовото ниво.

Разкритият градеж има съхранена дължина на югозападния зид 1,47 м; установената запазена дължина на североизточния зид е 7,58 м. Ширината на зидовете е 0,40 м, а най-високо са съхранени до малко над 0,40 м от подовото ниво.

Югозападно от елинистическата боклучна яма се разкри деструкция от зид, с посока югоизток – северозапад, положен непосредствено върху материка. Запазени са три добре обработени камъка, на калова спойка. Северно и южно от останките на зида се откриха осем елинистически монети: 1 от втора. пол. на IV в. пр. н. е.; 2 от втора пол. на IV в. – първа половина на III в. пр. н. е.; 1 от края на IV в. пр. н. е.; 1 от края на IV – началото на III в. пр. н. е. (сечена в Одесос); края на IV–III в. пр. н. е.; 375–350 г. пр. н. е. (сечена в Истрия?) и 1 от III в. пр. н. е. (?).

Керамичните находки обикновено се откриват много силно фрагментирани, в резултат на това не винаги е възможно определянето на типовете, към които принадлежат съответните фрагменти. Около 75 % от количеството на античния керамичен материал може да се отнесе към периода на елинизма. На малка площ бяха достигнати неунищожени пластове от елинистическата епоха, включително и сметна яма. От нея произхожда почти половината от елинистическия керамичен материал.

Доминират трапезните съдове. Почти всички са с покритие от качествен черен фирнис, по-рядко сив или сивокафяв. Представени са рибни блюда с конкавно дъно отвътре и жлеб около него, и при ръба на устието. Подобни от Атина са датирани в периода 290–275 г. пр. н. е., както и блюда с подобни характеристики, но без жлебове, датирани в края на III – началото на II в. пр. н. е.

Широко разпространение намират коничните купи с паралели в Атина от края на III–II в. пр. н. е. Особено впечатление прави една дълбока полусферична купа, датирана около средата на III в. пр.н.е. с данни за репарация. Следи от подобни поправки има и при едно от рибните блюда. Сравнително малко са фрагментите с украса в стил „Западен склон“. Те принадлежат изцяло на кантароси, от средата/втората половина на III в. пр. н. е.

Керамичния материал се допълва от разнообразни амфори. Открити са дъна от амфори от о-в Хиос, датирани в IV–III в. пр. н. е, амфори тип „Солоха I“ от края на IV в. пр. н. е., от о-в Кос с двустволни дръжки – II в. пр. н. е. Интерес представляват светлоглинените амфори с издължено тяло от I в. пр. н. е.

Информацията за периода се допълва от намерените фрагменти от съдове, правени на ръка. При части от тях има данни за цялостно механично излъскване, като така се е получил блестящ черен цвят на повърхността. Единични фрагменти са с украса от релефна лента.

Късноантичната керамика се среща в ограничени количества – 25% от общото количество. Доминират амфорите, а трапезната керамика е съвсем слабо застъпена.

При амфорите преобладават амфори с гребенчата украса – тип №28 по Кузманов/Салкин, датирани IV–VI в. Откриват се, фрагменти от широко разпространен в северното Черноморие и в провинциите Втора Мизия и Скития амфорен тип с профилирани дръжки с дълбок жлеб – тип XIII по Тополеану, датирани в IV–V в.

Най-късните керамични форми един тип купи, форма 3, тип E от късноримската керамика C, по типологията на Хейс.

Литература

Абрамов 1993: А. Абрамов. Античные амфоры. Периодизация и хронология. – В: Боспорский сборник №3. Москва 1993, 4–135.

Кузманов, Салкин 1992: Г. Кузманов, А. Салкин**.** Антични амфори от акваторията на черноморското крайбрежие на южна Добруджа. – В: ИНМВ (Известия на народния музей Варна), Варна, 1992, №28/43, 27–61.

Зеест 1960: И.Б. Зеест. Керамическая тара Боспора. (=Материалы и исследования по археологии СССР №83). Москва, 1960.

Hayes 1972: J. W. Hayes. Late roman pottery. London, 1972.

Rotroff 1997: S. I. Rotroff. Hellenistic pottery. Athenian and imported wheelmade table ware and related material. Part 1 Text. (=The Athenian Agora, vol. XXIX). Princeton, New Jersey, 1997.

Topoleanu 2000: F. Topoleanu. Ceramica romană şi romano-bizantină de la Halmyris (sec. I–VII d. Ch.). Tulcea, 2000.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ КРАЙ С. ВЪГЛЕН, ОБЩИНА АКСАКОВО

Христо Кузов, Михаил Христов

Във връзка с проектно предложение „Изграждане на Регионална система за управление на отпадъците на регион Варна“ се проведоха археологически проучвания на площа, предвидена за целта, край с. Въглен, общ. Аксаково, обл. Варна.

Археологическите разкопки се проведоха южно от селото и югоизточно от старото сметище, съществувало там. Бяха разположени сондажи по югоизточната, надлъжна страна на предвидения за целта терен (обр. 1). Северозападно от сондажите има насипи по три-четири метра от смет, натрупана преди десетилетия, където беше невъзможно да се извърши проверка за наличието на структури. Почвата на проучвания терен е с дебелина 30–70 см. Под нея се достига до материкова скала, глинест или песъчлив слой.

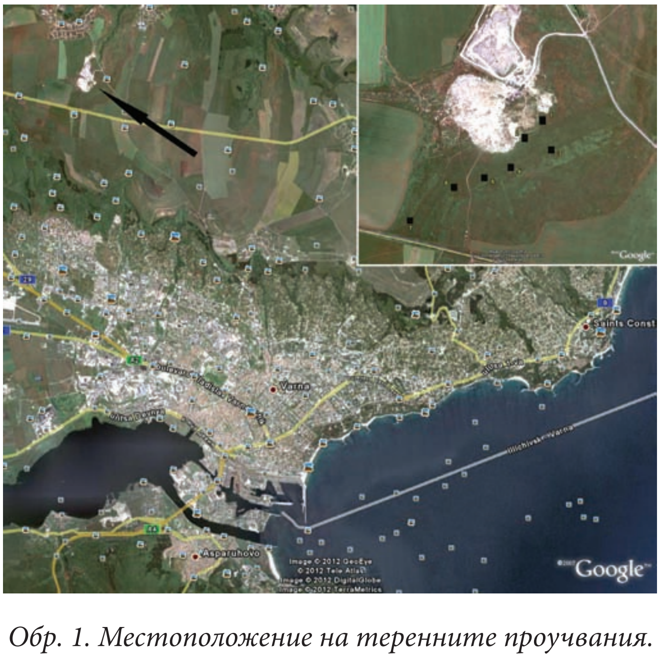

Обр. 1. Местоположение на теренните проучвания.

При проучването на зададената площ, археологически структури и културни пластове не бяха открити. Намерената късноантична керамика, на места по повърхността и в повърхностния слой на два от сондажите, явно е свлечена от малките височини югоизточно и източно от заложените сондажи при дъждове и обработка на почвата. Тези малки възвише-

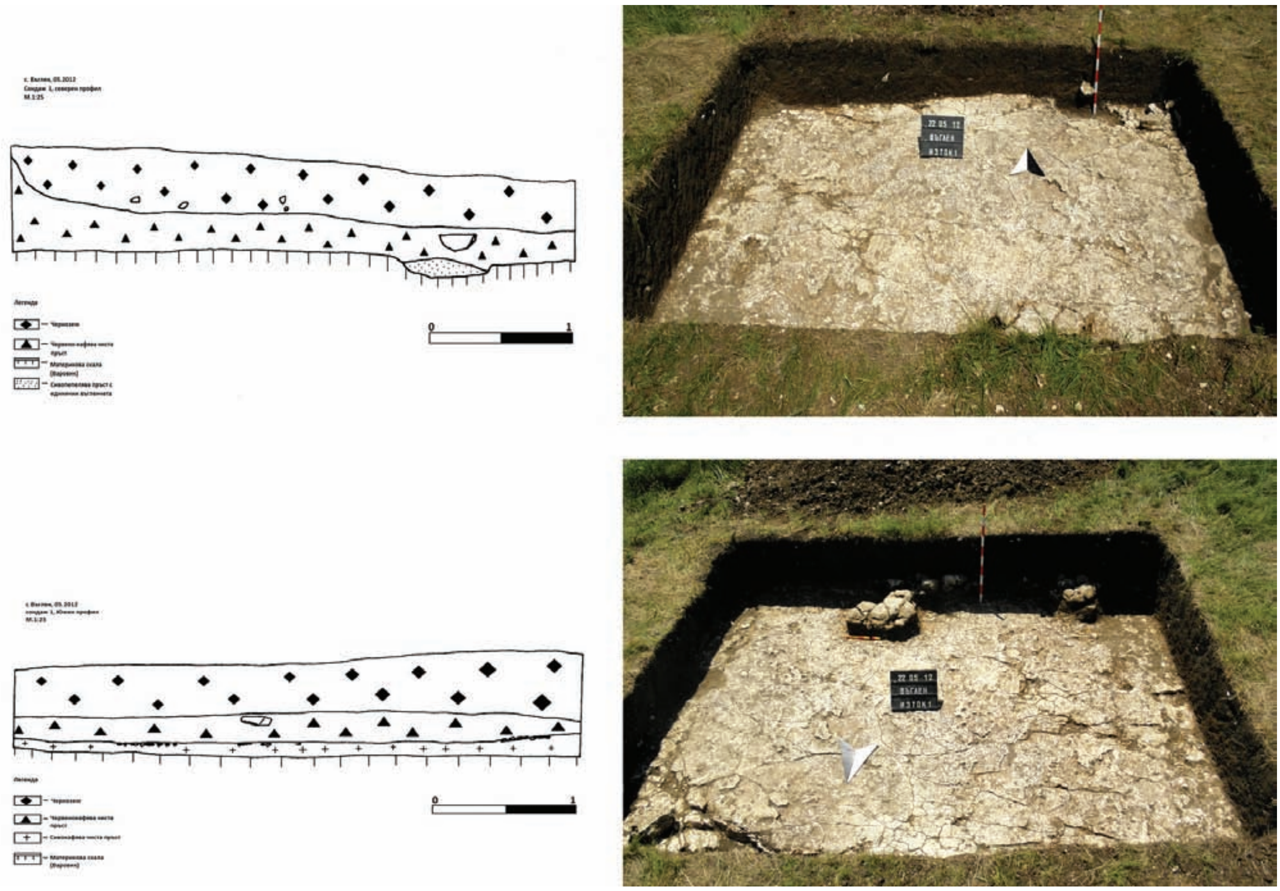
с. Вълген, 05.2012
Сондаж 1, северен профил
М.1:25
Легенда
Чернозем
Червено-кафява чиста пръст
Материкова скала (Варовик)
Сивопепелява пръст с единични въгленчета
0
1
22.05.12
ВЪГЛЕН
ИЗТОК 1
с. Вълген, 05.2012
сондаж 1, Южен профил
М.1:25
Легенда
Чернозем
Червенокафява чиста пръст
Сивокафява чиста пръст
Материкова скала (Варовик)
0
1
22.05.12
ВЪГЛЕН
ИЗТОК 1

Обр. 2. Сондаж 1.

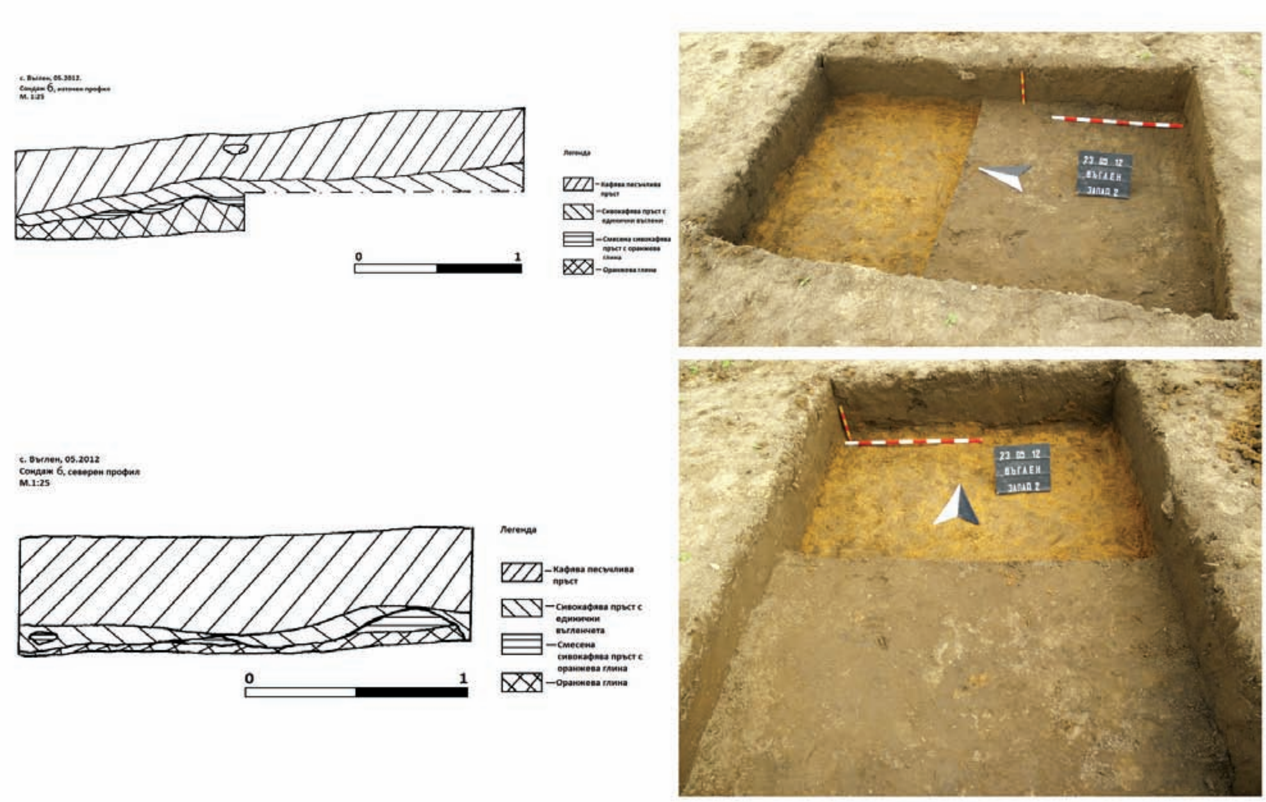
с. Вълген, 05.2012.
Сондаж 6, източен профил
М. 1:25
0
1
Легенда
Кафява песъчлива пръст
Сивокафява пръст с единични въглени
Смесена сивокафява пръст с оранжева глина
Оранжева глина
23.05.12
ВЪГЛЕН
ЗАПАД 2
с. Вълген, 05.2012
Сондаж 6, северен профил
М.1:25
Легенда
Кафява песъчлива пръст
Сивокафява пръст с единични въгленчета
Смесена сивокафява пръст с оранжева глина
Оранжева глина
0
1
23.05.12
ВЪГЛЕН
ЗАПАД 2

Обр. 3. Сондаж 6.

ния са извън обхвата на нашето проучване. Възможно е и да е съществувало паянтово строителство (плет измазан с глина), от което да не са останали следи до наши дни, поради обработка на почвата.

При археологическия обход и разкопките в периметъра югоизточно от съвременното сметище при с. Въглен, са събрани общо 70 керамични фрагмента.

По-голямата част от тях – 42 бр., произхождат от самото археологическо проучване, а 28 са събрани от повърхността на терена преди началото на разкопките. Теренът представлява нива, която се обработва активно и в резултат на което, на значителна площ се откриват разнесени керамични фрагменти.

Концентрацията на материала в изследваната чрез обхождане площ е сравнително слаба. В него се обособяват две групи – строителна и битова керамика, като втората превъзхожда четири пъти в количествено отношение първата. Керамичните находки се откриват много силно фрагментирани, като почти напълно липсват по-големи или характерни фрагменти. Голяма част от фрагментите са с добре огладени ръбове по лома. Керамични фрагменти не произхождат от културен пласт и концентрацията им е по-значителна близо до повърхността. Откритите фрагменти от строителна керамика, са почти изцяло от покривна керамика. Тя е много силно фрагментирана и е трудно да се уточни към кой вид принадлежи, но е вероятно да става дума предимно за тегули. Те са изработени от много добре пречистена глина, добила след изпичането жълт или жълто-оранжев цвят. От обекта няма данни за наличието на тухли или хоросан.

Битовата керамика е много силно фрагментирана, като почти напълно липсват характерни фрагменти и с няколко изключения е трудно определима. На база на няколкото по-добре съхранени фрагмента и технологичните особености на съдовете може да се каже, че са представени кухненски съдове, съдове за съхранение и транспортиране.

Въпреки силно фрагментарния характер на керамиката, открита при проучванията в района на с. Въглен на този етап битовата керамика от обекта може да се отнесе най-общо към III–V в.

Като изключение от общата тенденция, в керамичния материал присъства и дръжка от съд с петна от зелена глазура, която най-вероятно трябва да се отнесе, към османския период.

№6. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V–VI В.) НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГР. БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев

През четвъртия археологически сезон (юни – септември, 2012 г.), проучванията бяха в три основни насоки: а) изучаване на сектори, в които предстои да се извършват дейности по „оперативна програма“; б) изучаване на по-ранния басейн на баптистерий №2; в) изучаване на подобект „елинистически храм (?)“. Проучена площ – 1200 кв. м.

Сграда/ергастерия и жилище (края на VI – начало VII в.)

Сградата

е открита при строителни работи в общински и съседен частен имот. При проучването се установи, че става дума за две долепени до крепостната стена помещения (А – жилищно и Б – преддверие). Според опожарените слоеве и строителните останки (керемиди и кирпич) може да се предположи, че сградата е била едноетажна. Няколко пъти е била преустройвана и стъпва върху по-ранни късноантични структури.

В нея бяха открити голяма част от предметите на ежедневния бит. Керамичният материал, който дава информация, се състои освен от множество фрагменти, в това число и от 3–4 определими като типове амфори, предимно от VI в.: една Cartage LRA 4, тип „Газа/Ашкелон“ по J. Riley (Riley, 1979, fig. 46) и няколко тип B-Id по A. Opait (Opait, 2004, 28–29, pl. 17/ 5, 8), голямо количество капачета за амфори, цели и фрагментирани керамични лампи и др. Един от керамичните съдове е изцяло запазен и се отличава с оригинална форма – неизвестна досега от типологичните схеми на късноантичната керамика. Засега може да се изкажат две хипотези за неговото предназначение – съд за приготвяне на храна на пара, или за приготвяне на благовония.

В помещение А и в близост до сградата бяха открити две златни монети: солид на Маврикий Ти-

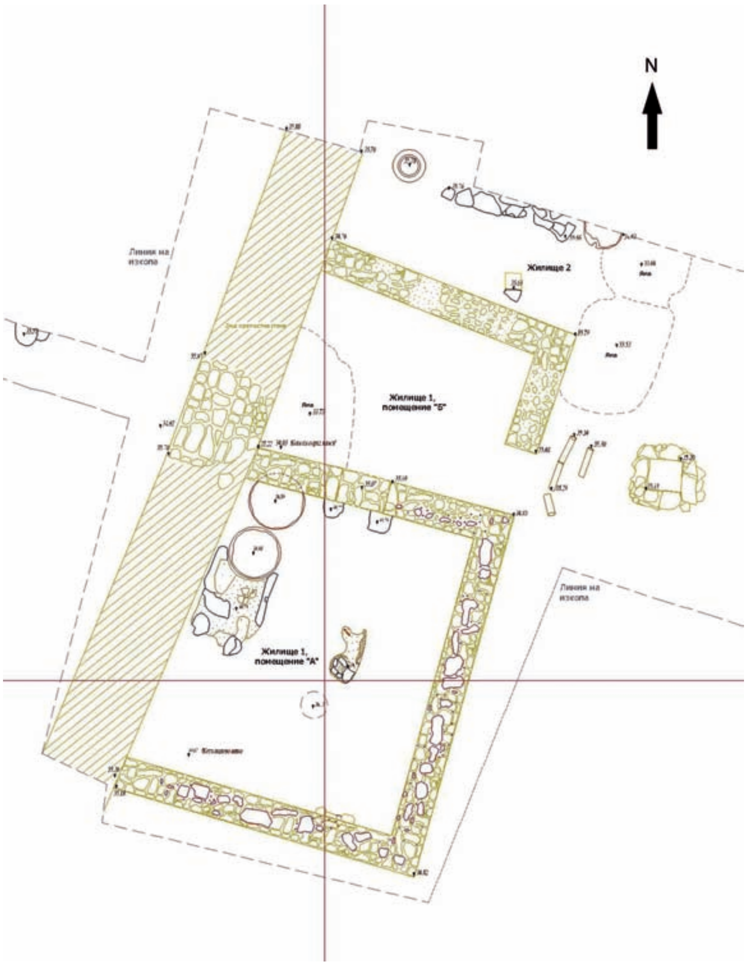

Обр. 1. План на сграда №1 (обект „алея – 1”) – ергастерия.

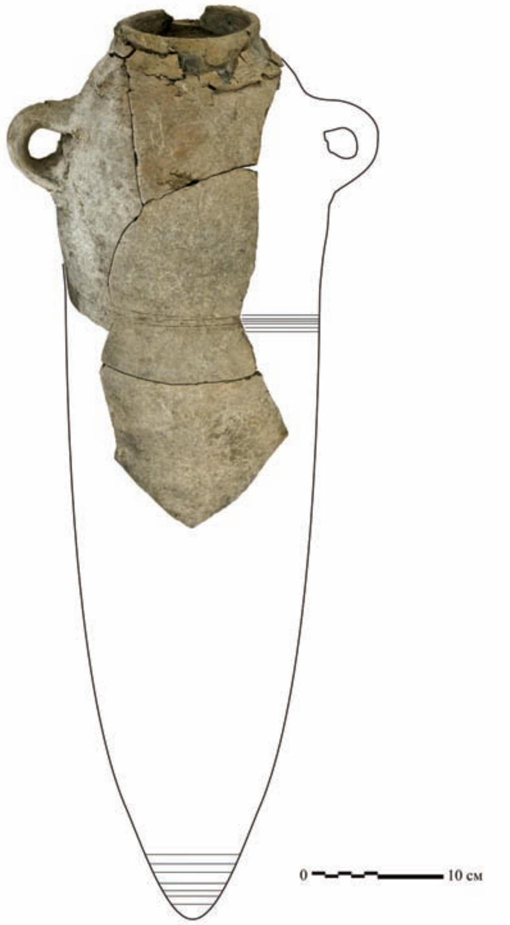

Обр. 2. Находки от сграда №1: Амфора (Газа/Ашкелон).

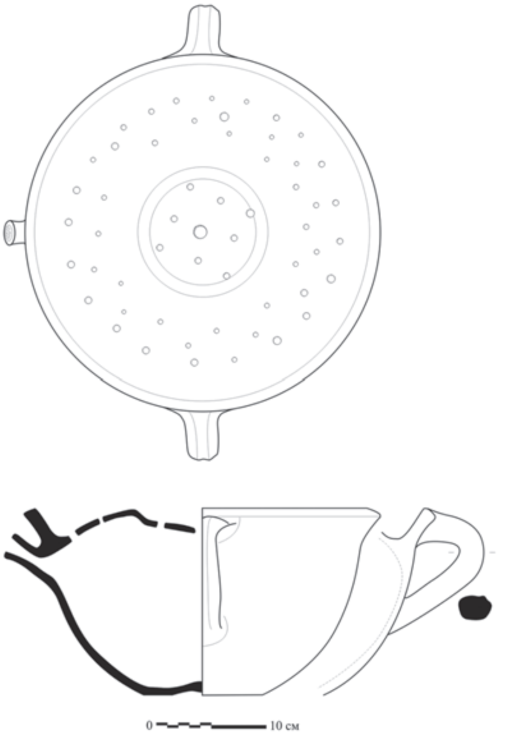

Обр. 3. Находки от сграда №1: керамичен съд за приготвяне на храна на пара (?).

берий (582–602) и солид на Юстиниан I (527–565), и повече от 250 бронзови монети – емисии на империята от края на IV до началото на VII в. Изброените находки, заедно с намерените в нея бронзова везна, три оловни екзагии и матрица за производство на апликации, насочват към извода, че сградата може да бъде определена като жилищна, която е служила също като работилница с търговско помещение – ергастерия. Тя е построена в началото на VI в., а датата на опожаряване е по-конкретна – при нашествието авари и славяни на юг от р. Дунав в 614 г.

Баптистерий №2: А и Б

През 2010 г. в най-източното помещение – част от намиращата се северно от базиликата триделна сграда – бе проучен кръстовиден баптистерий, а през 2012 г. под него се откри структурата на друг, по-ранен.

Късният баптистерий (определян като „Б“) се отнася към тип 21 „кръст в кръст“ по A. Khatchatrian (Khachatryan 1982, 71). Новооткритият по-ранен (определян като „А“) е на дълбочина 1 м под горния и се отнася към тип „кръг в правоъгълник“ по A. Khatchatrian (Khachatryan 1982, 72). В средата на кръстовидната, изградена от тухли с хоросан структура има басейн, който е еднакъв по форма с басейна на баптистерий №1, проучен също в 2010 г. – в нартекса на базиликата (Йотов, Минчев, 2011, 243–244, обр. 1), но ориентиран в посока север–юг. Както и при баптистерий №1 и този басейн е обмазан с гладка хидрофобна замазка от розов хоросан.

Без съмнение, по-ранният от тия два баптистерия (№2: А) е изграден след разрушаването на баптистерий №1 – навярно в средата на V в. По време на използването на този ранен баптистерий (№2: А) помещението е имало входове в източния и в западния зид. Навярно в първата половина на VI в. е бил изграден горният – кръстовиден баптистерий №2: Б, който с няколко поправки е бил използван до първите десетилетия на VII в.

Като се има предвид историческата картина на ранната християнизация в градовете, крепостите и селищата по Западното Черноморско крайбрежие, както и размерите и формата на описаните по-горе структури, може да се приеме със сигурност, че баптистерий №1 е бил използван в първите десетилетия на покръстване на местното население – предимно на възрастни хора. По тази причина басейнът му е с по-големи размери и дълбочина. Приблизително със същите размери (но ориентиран север–юг) е и следващият като хронология баптистерий №2: А. Най-късният баптистерий №2: Б, е с по-малък размер на басейна – навярно вече за кръщаване основно на новородени.

Сграда (III–I в. пр. Хр.) – тракийски храм (?)

Единствената открита архитектурна структура в ранния културен хоризонт (V–I в. пр. Хр.) на обекта е сграда с каменни зидове на спойка от кал, която възсядa останки от по-ранна дървена сграда. Във вътрешността на тази сграда бяха открити повече от дузина, макар и разрушени, жертвени огнища с квадратна и кръгла форма (есхари) някои, от които имат отпечатана въжена украса. Това ни дава основание да изкажем работната хипотеза, че става дума за останките на храм (?) с предварителна датировка III–II в. пр. Хр.

Литература

Йотов, Минчев 2011: В. Йотов, Ал. Минчев. Късноантична крепост на нос Св. Атанас до град Бяла. – АОР през 2010 г., София, 2011, 243–245.

Khachatryan 1982: A. Khachatryan. Origine et typologie des baptisteres paleochretiens. Mulhouse, 1982.

Opaiţ 2004: A. Opaiţ. Local imported Ceramics in the Roman Province of Scythia. Oxford, 2004.

Riley 1979: J. A. Riley. The coarse pottery from Benghazi. – In: Sidi Kherbish excavations Benghazi (Berenice (ed. J. A. Llloyd). Tripoli, 1979, 91–467.

№7. РАЗКОПКИТЕ НА ОБЕКТ В УПИ IV-319, КВ. 52, (СГРАДА НА ОБНС) В ГР. НЕСЕБЪР ПРЕЗ 2012 г.

Анелия Божкова, Петя Кияшкина

Разкопките се проведоха от 20.10 до 30.11.2012 година. Археологическото проучване имаше спасителен характер и бе предизвикано от заявени инвестиционни намерения за ново строителство от страна на община Несебър. Ръководител: доц. д-р Анелия Божкова НАИМ–БАН). Зам. ръководител: Петя Кияшкина (музей Старнен Несебър).

Проучена бе площ от около 200 кв. м с археологически структури и културни пластове с дълбочина до 3 м.

В парцела е съществувала масивна сграда на Община Несебър до 2010 г. При строителството на тази сграда през 30-те години на XX век са били разрушени съществувалите археологически пластове, като са оцелели само тези в южната част на парцела, където е била разположена висока тераса пред фасадата на сградата. В този парцел бяха открити културни напластявания и археологически структури от всички периоди от съществуването на града. Проучени и документирани бяха следните археологически структури:

Осем негативни контекста (ями) от различни периоди – ранножелязна епоха, класическа епоха, средновековна епоха, османски период – датирани според керамичния материал, който се съдържа в тях. Ямата от ранно-желязната епоха е с тъмнокафява, до черна пръст в запълнителя и съдържа

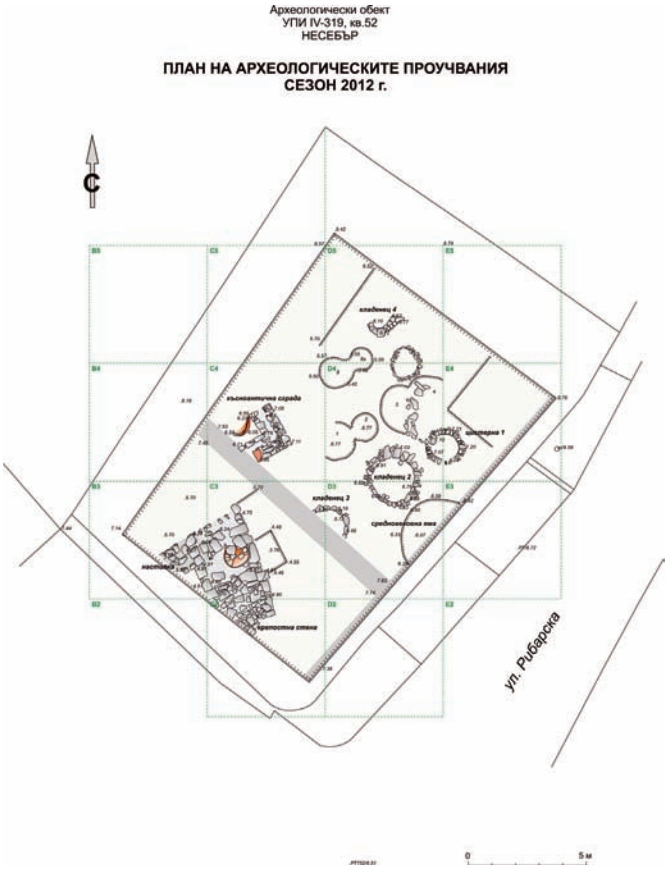
Археологически обект
УПИ IV-319, кв.52
НЕСЕБЪР
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ
СЕЗОН 2012 г.
С
кладенец 4
късноантична сграда
цистерна 1
кладенец 2
средновековна яма
настилка
крепостна стена
ул. Рибарска
0
5 м

Обр. 1. План на проучения терен с разкритите структури.

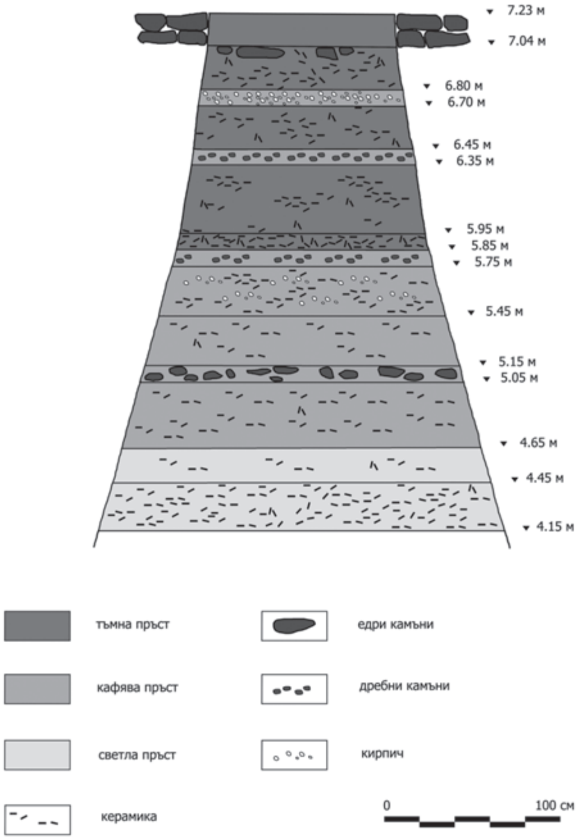
7.23 м
7.04 м
6.80 м
6.70 м
6.45 м
6.35 м
5.95 м
5.85 м
5.75 м
5.45 м
5.15 м
5.05 м
4.65 м
4.45 м
4.15 м
тъмна пръст
кафява пръст
светла пръст
керамика
едри камъни
дребни камъни
кирпич
0
100 см

Обр. 2. Цистерна №1.

фрагменти от съдове, работени на ръка с характерна за втората фаза на РЖЕ украса и множество животински кости. Останалите ями са с цилиндрична, конична или кошеровидна форма и пълнеж от светло и тъмно кафява пръст и керамични фрагменти.

Четири негативни каменни съоръжения, вкопани в стерилен пласт, свързани с водоснабдяването на града. Две от тях са по-добре запазени – цистерна от римската императорска епоха и кладенец от средновековната епоха. Цистерната №1 има отвор с пръстен от необработени камъни и е обмазана от вътрешната страна с дебела хидрофобна мазилка. Проучена бе до дълбочина 3 м от нивото на засичане, без да се достигне дъното на съоръжението. На тази дълбочина работата бе прекратена поради опасност от срутване. Цистерната датира от периода на късната римска епоха. В пълнежа ѝ бяха открити фрагменти от керамични съдове – луксозна лакова и кухненска керамика, лампи, фрагменти от амфори и керемиди, както и две монети. Кладенец 2 е от средновековната епоха и е граден изцяло от грубо одялани камъни. От него бе открита и документирана малка част, принадлежаща към дъното на съоръжението. Останки от други две водоснабдителни съоръжения – кладенци, зидани от камък (един от римската епоха и един с неясна хронология) също бяха проучени и документирани.

Малка част (североизточен ъгъл) от масивна сграда, зидовете на която са изградени от грубо одялани лицеви камъни и емплектон от необработени камъни без спойка. Керамичният материал от вътрешността и откритите фрагменти от прозоречни стъкла датират сградата в късноантичната епоха. Сградата продължава на запад, под съседната на парцела къща „Капитанска среща“.

В най-дълбоките пластове, от к. 4,80 до к. 3,55, в южната част на парцела, където са запазени културни напластявания, бе разкрит и документиран участък от дебел над 2,80 м масивен зид, който може да се интерпретира като крепостна стена. Стената е разкрита само в югоизточния ъгъл на проучвания парцел и не бе проследена в северозападна посока, поради опасност от срутване на съседната сграда („Капитанска среща“) според писменото становище на инженер-конструктор. Част от откритата стена е разрушена от по-късни средновековни и османски вмешателства (ями). Стената е градена от масивни лицеви блокове – квадри, подредени в редове, прецизно дялани за външното лице и по-грубо обработени за вътрешното лице. Вътрешното лице е изпълнено в псевдоизодомен градеж.

Пълнежът е от големи необработени камъни на глина. Под втория ред от запазената височина на стената е документиран малък отстъп – банкет, който бележи прехода между субструкцията и суперструкцията на стената. Няма съмнение, че новооткритата стена е част от укрепителната система на старогръцкия полис, а предварителната датировка, според откритите материали в строителните нива е в късноекласическата епоха – първата половина/средата на IV в. пр. Хр. Може да се смята с голяма доза сигурност, че новооткритият фрагмент принадлежи към елинското укрепително съоръжение (вероятно най-ранното), други участъци от което са разкрити под съвременната сграда на музея и на ул. Мена 16, датирани в рано в елинистическата епоха.

Всички открити структури са графично и фото документирани, изготвено е общо графично заснемане на останките в целия парцел.

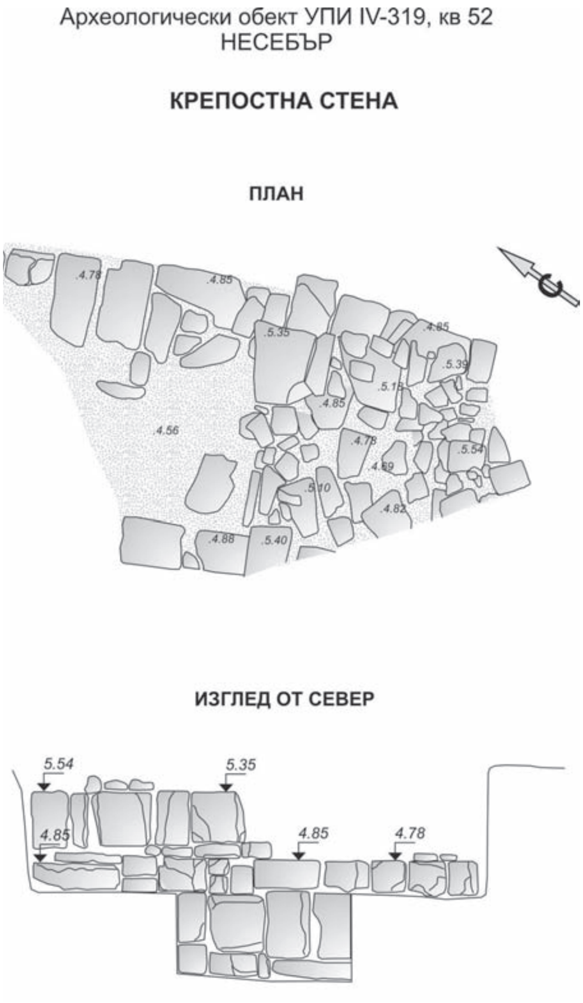

Обр. 3. Крепостна стена от IV в. пр. Хр.

Литература

Огненова-Маринова и др. 1986: Л. Огненова-Маринова, М. Рехо, П. Илиева, Ж. Чимбулева, Д. Кожухаров, А. Тотешев. Разкопки и проучвания в Несебър – АОР през 1985 г., В. Търново, 1986, 80.

Божкова и др. 2008: А. Божкова, П. Кияшкина, М. Даскалов, Т. Марваков, К. Трендафилова. Спасително археологическо проучване на ул. „Крайбрежна“ в ААР „Старинен Несебър“. – АОР през 2007 г., София, 2008, 304–307.

Кияшкина, Димова 2008: П. Кияшкина, С. Димова. Спасителни археологически проучвания в гр. Несебър, обект: елинистически и късноантичен зид, ул. Мена №16. – АОР през 2007 г., София, 2008, 311–313.

№8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ИМОТ УПИ XV-2826 В ЗОНА А НА „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО“, ГР. ПОМОРИЕ, ОБЛАСТ БУРГАС

Сергей Торбатов, Методи Даскалов, Биляна Иванова

Проучването беше проведено през м. октомври 2012 г., във връзка със заявено инвестиционно намерение. Имотът е с площ 661 м^2 и размери 35 x 18,80 м. До най-близко минало мястото е било използвано за сметище на строителни и битови отпадъци, като заварената абсолютна надморска височина варираше от 1,01 до 1,52 м.

Първоначално, за да се изясни стратиграфията на напластяванията и археологическия потенциал на терена, бяха заложени 7 траншейни сондажа с широчина по 1,50 м и отстоящи на 3,50 м един от друг, ориентирани по напречната ос на имота.

Установена беше следната стратиграфска картина:

- Най-горният пласт, до кота 0,65÷0,93 м, представлява съвременен насип от строителни и битови отпадъци;
- Под кота 0,65÷0,93 м следва пясък;

Обр. 1. Субструкция на зид от XIII в.

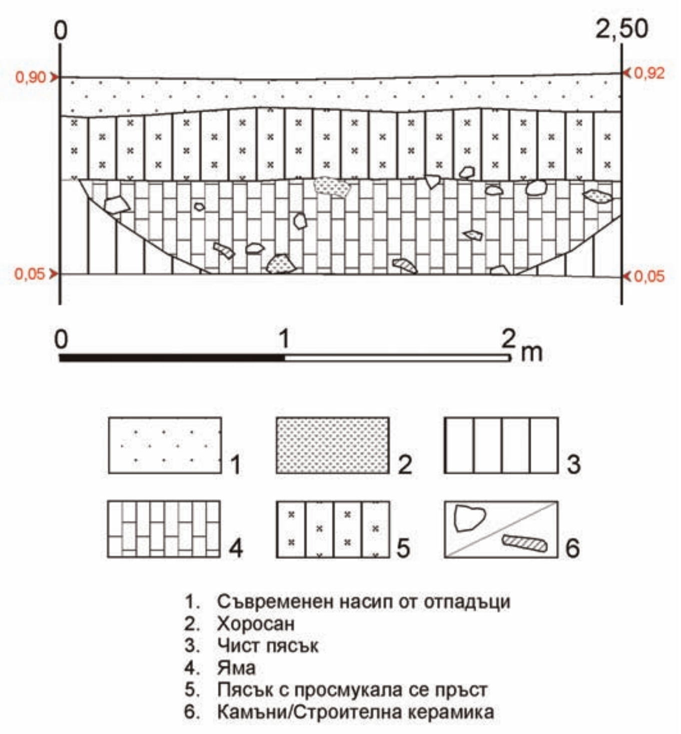
0
2,50
0,90
0,92
0,05
0,05
0
1
2 m
1
2
3
4
5
6
1. Съвременен насип от отпадъци
2. Хоросан
3. Чист пясък
4. Яма
5. Пясък с просмукала се пръст
6. Камъни/Строителна керамика

Обр. 2. Късноантична боклучна яма.

- На различна дълбочина (от 0,10 до 0,30 м) в пясъка се е просмукала пръст, но никъде в сондажите няма оформен почвен пласт.

От пясъчния пласт, до кота около 0,30 м, произхождат керамични фрагменти и метални находки с широка датировка – от римската епоха (II–III в.) до първата половина на XX в. Преобладават находките от късната античност (IV–VI в.), следвани от тези от Средновековието (XI–XIII в.). Материалите не са хронологически стратифицирани и не свидетелстват за перманентно обитаване на терена в миналото.

В Сондаж 5 бяха открити три еднопластови аморфни струпвания, състоящи се от дребни ломени камъни и парчета строителна керамика, които продължаваха в северна и южна посока. С цел тяхното цялостно проучване бяха заложени три нови сондажа.

Две от струпванията предположително се отъждествяват с най-долна част от субструкцията на зидове на различни сгради. Намерените в контекста на едното от тях фрагменти от средновековна битова керамика и 2 орязани византийски скифати свидетелстват за датировка в XIII в.

Материали за датировката на другия зид липсват, но стратиграфската му позиция показва, че той следва да бъде отнесен найрано към периода на Средновековието, ако не и към по-късно време. Същността на третото струпване е неясна, но датировката му със сигурност е по-ранна от втората половина на V в., към което време се отнася една оловна имитация на монета, намерена тук на малко по-горно ниво.

В Сондаж 3 беше засечена северната периферия на боклучна яма, която беше напълно проучена посредством един допълнително заложен предварителен сондаж и при цялостното изкопаване на терена. Ямата е с конична форма и максимален диаметър около 2 м. Вкопана е от кота 0,50 м надолу. Разчистването продължи до кота 0,10 м, на което ниво изби подпочвена вода и работата стана невъзможна. От ямата е събрано много голяма количество късноантична фрагментирана керамика, сред която преобладава амфорната тара.

Западната периферия на друга яма със същата функция и датировка беше регистрирана в източния край на Сондаж 3, но тя не беше проучена, тъй като се развива извън границите на парцела.

Придобитият нумизматичен материал включва 30 монети, огромното мнозинство от които, се отнасят към периода от втората половина на IV до към края на V в.

Фактът, че археологическите материали от обекта не са хронологически стратифицирани задоволително се обяснява с обстоятелството, че до най-ново време целият околен терен е представлявал пясъчни дюни, периодически наводнявани при трансгресионни процеси и при сезонно покачване нивото на подпочвените води.

№9. СРЕДНОВЕКОВЕН ПАРАКЛИС С АЯЗМО И АНТИЧНИ ПОСТРОЙКИ, КВ. САРАФОВО, ГР. БУРГАС

Людмил Вагалински

Обектът бе проучен за 45 дни (май–юни) в рамките на проекта „Виа Понтика“ на Министерски съвет. Участваха колегите: Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова (зам. ръководители), Люба Трайкова и Методи Златков (всички от НАИМ–БАН).

Храмът е издигнат на стръмния морски бряг през XII век, преживял е едно опожаряване, след което е разрушен през първата половина на XIII век – може би от латинските рицари. Външните му размери са едва 5,80 х 3,80 м.

Стените му са запазени до вис. 1,65 м над тогавашния терен.

Суперструкцията е с лица от грубо одялани ломени камъни, пълнеж от дребни такива, споени с хоросан, смесен с парченца счукана керамика. Ломените камъни в субструкцията са свързани с по-слаб, ронлив хоросан без керамична добавка. В градежа са вложени отделни архитектурни елементи от голяма римска обществена сграда от II век. В ЮЗ ъгъл на параклиса е изграден свещен кладенец – аязмо – зареждащ се със сладка подпочвена вода (обр. 2). С цел укрепване на сградата срещу опасното свлачище, засводеният кладенец е заравнен през втория етап, апсидата е подпряна отново със стена на кал от изток, а друга такава крепи свличащия се склон северно от параклиса. Оцеляла е и каменна олтарна маса, издялана от по-ранни архитектурни елементи – плоча и колона. Качествените стенописи и техните скъпи бои (според Иван Ванев и Севдалина Нейкова, съответно Институт по изкуствознание и НАИМ–БАН) издават високия авторитет на параклиса сред жителите на Анхиало/Поморие. Около 1000 мозаечни каменни кубчета (тесери) в пет цвята са закопани ритуално пред апсидата. Те

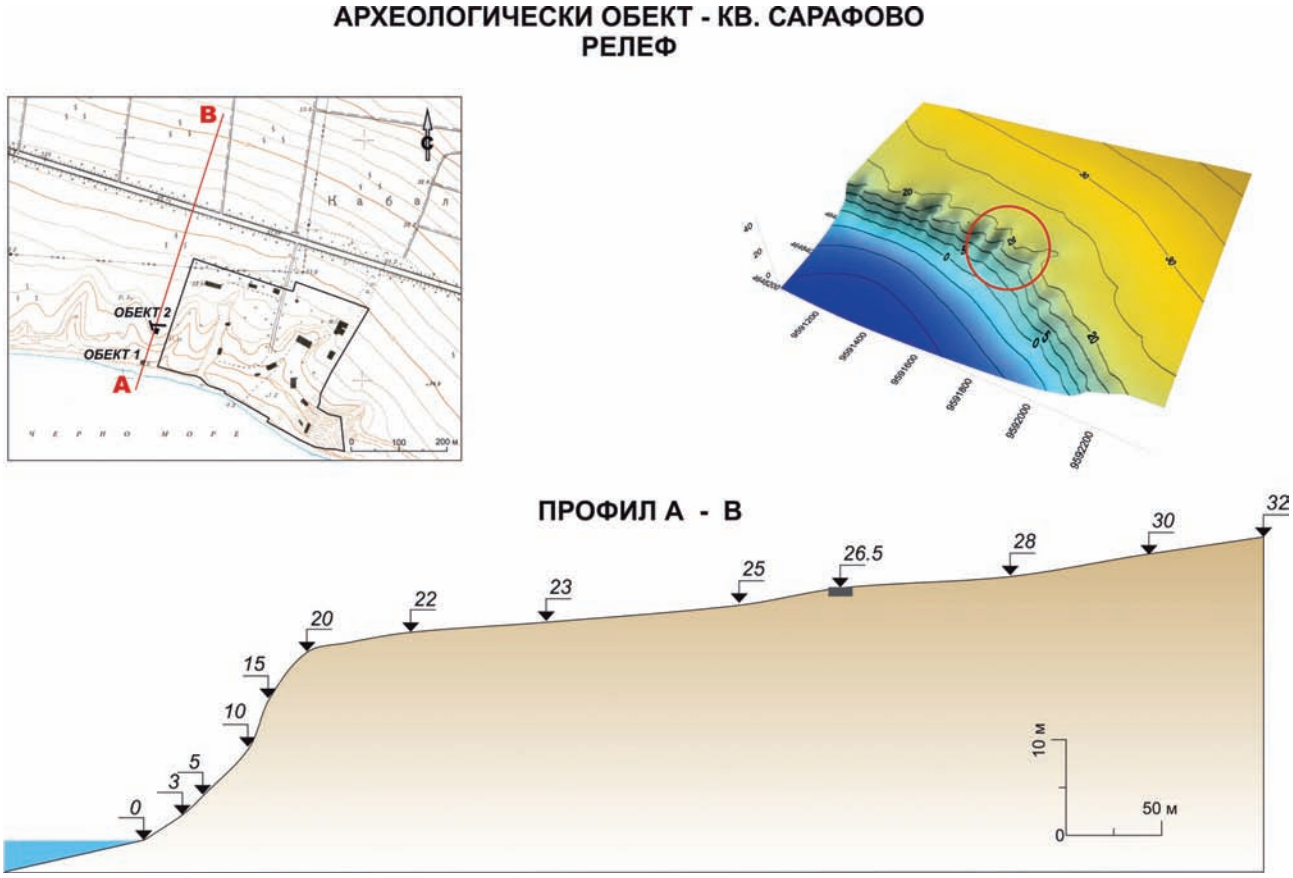

Обр. 1. Местоположение на средновековния параклис (обект 1) и на римската сграда (обект 2) в източния край на квартал Сарафово, Бургас и до западната ограда на Военно-почивния дом (А. Каменаров).

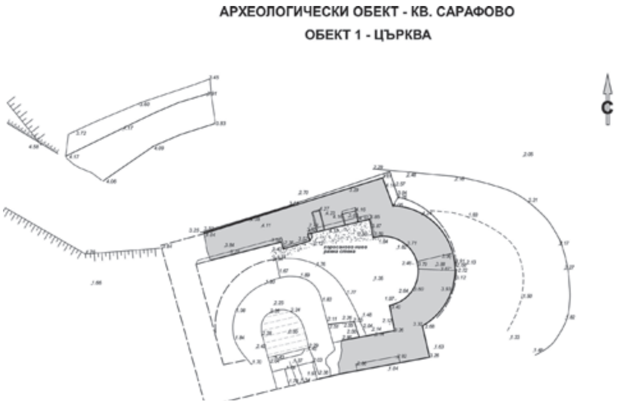

Обр. 2. План на средновековния параклис с аязмо; синхронна, подпираща ската, стена от север; заварена по-ранна апсида, запазена в субструкция (А. Каменаров).

Обр. 3. Средновековният параклис; изглед от запад (автора).

най-вероятно принадлежат на пода на по-ранен и доста по-голям християнски храм, върху чиято апсида стъпва параклисът (обр. 2). Източно от последния проучихме две синхронни с него християнски погребения (мъже на 50–60 и 60–65 г. според Виктория Русева (Институт по морфология); обица/отворена бронзова халка на лявото ухо на единия), които са част от унищожен от местното свлачище средновековен некропол. Находките включват: керамика (консултант за средновековната е Мария Манолова, РИМ–Варна); пет медни монети – четири скифата/латински имитации (1204–1261) и една на император Аркадий; железни върхове на стрели, бронзова закопчалка за книга, железни скоби и гвоздеи от дограма и покрив, и пр.

Северно от параклиса, в несвлачищната равна част на местността, разкрихме масивни зидове, чиито ломени камъни са свързани чрез хоросан със счукана керамика (обр. 1, обект 2). Стратиграфски принадлежащата им керамика датира от II–III в. Вероятно сме попаднали на римска вила рустика. Тук открихме още един меден скифат и една бронзова монета на император Антонин Пий. Чрез контролни траншеи в съседния западен край на Военно-почивния дом регистрирахме същия градеж. Синхронни стопански постройки локализирахме в нива северно от ВП Дом и южно от шосето за Поморие. Такива бяха открити и през есента при разширяването на пътя.

Проверки от военни водолази (военноморска база Атия) и от Калин Димитров НАИМ–БАН) за древни градежи по прилежащото морско дъно не дадоха положителен резултат. Големите каменни плочи-настилка по брега обаче, както и устни сведения на сарафовци, предполагат такива.

Параклисът бе аварийно укрепен. Издигнат бе и каменен насип, който да го брани от морските вълни. Предстои цялостно проучване на римската сграда.

№10. ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ НА НОС АКИН, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ

Иван Христов

В рамките на програма „Виа Понтика“ бяха проведени спасителни археологически проучвания на ранновизантийска крепост, разположена на нос Акра северозападно от гр. Черноморец. Те протекоха под ръководството на И. Христов с консултант Л. Вагалински. В екипа на експедицията участваха П. Девлова, Я. Мутафчиева, И. Киров и С. Иванов.

Нос Акра (Акин) е разположен в най-северозападната част на п-ов Св. Никола и заема изключително стратегическо място в южната част на Бургаския залив. Това разположение е оценено през

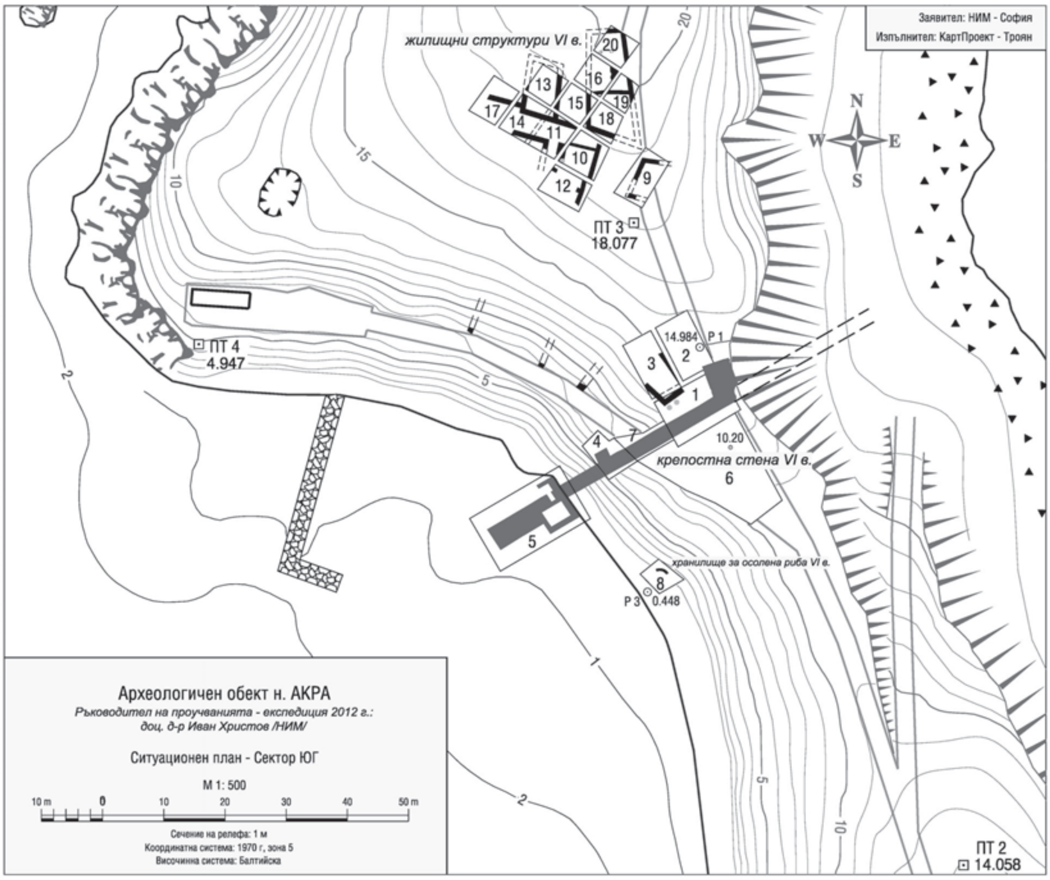
Заявител: НИМ - София
Изпълнител: КартПроект - Троян
жилищни структури VI в.
20
16
13
15
19
17
14
18
11
10
9
12
N
W
E
S
ПТ 3
18.077
ПТ 4
4.947
14.984
Р 1
3
2
1
4
7
10.20
крепостна стена VI в.
6
5
хранилище за осолена риба VI в.
8
Р 3
0.448
ПТ 2
14.058
Археологичен обект н. АКРА
Ръководител на проучванията - експедиция 2012 г.:
доц. д-р Иван Христов /НИМ/
Ситуационен план - Сектор ЮГ
М 1: 500
10 m
0
10
20
30
40
50 m
Сечение на релефа: 1 м
Координатна система: 1970 г, зона 5
Височинна система: Балтийска

Обр. 1. Южен сектор на нос Акра – план.

VI в., когато в най-тясната южна част на носа е построена масивна крепостна стена, охраняваща площ от 16 до 20 дка.

Експедицията на НИМ проведе първите археологически проучвания на обекта, след като той бе маркиран в историческата литература от братя Шкорпил, И. Карайотов, Б. Димитров, К. Панайотова и Д. Недев. Проучванията бяха проведени чрез обособяването на два сектора. Северният сектор е характерен с гъстото застрояване на подземни и надземни бетонни отбранителни съоръжения от XX в., поради което разкопките се осъществиха в южния сектор, останал незасегнат от военна инфраструктура.

Обр. 2. Въздушна снимка на проучвания сектор на нос Акра.

Крепостната стена пресича в посока изток–запад шийката на носа от залива Свети Никола до залива Вромос. Запазени са 50 линейни метра на места с височина до близо 3 м. Стената е изградена от средно големи ломени камъни, обилно споени с бял, силно ронлив хоросан. Отличава се добре оформена лицева зидария с измазани фуги. Дебелината на стената в повечето места е 2,40 м, като в западната част тя нараства на 2,50 м и дори 3,60 м (крайния приводнен в залива участък).

Към отбранителните елементи на стената трябва да се посочат: правоъгълна кула (5,80 x 3,70 м), пиластър (2 x 2,20 м) и бастион от вътрешна страна на стената (5 x 4 м). Не бе изяснено наличието на вход (порта) на стената. Вероятно тя е била разположена в източната част на стената, където са регистрирани големи свлачищни процеси. Предполага се, че от крепостната стена на изток е пропаднал участък от 10 линейни метра, повличащ със себе си площ от 2 дка от носа. Непосредствено от северната вътрешна страна на крепостната стена предполагам, че са били разположени складови помещения, съдържащи множество долиуми, подредени в редица по посока на самата стена. От тях документирахме 3 и останки от още 2 по западния стръмен склон.

Обр. 3. Част от кула и крепостна стена в залива Вромос.

Заложените 14 сондажа във вътрешността на Акра показват наличието на гъсто застроени площи с жилищни и стопански сгради, ситуирани преди всичко чрез терасиране на югозападния и западен склон на носа.

На площ от 734 кв. м са открити основите на 7 постройки. Те са ориентирани с дългата си страна в посока север-юг и са със среден размер 6 х 4,5 м. Сградите са полувкопани, с основи от камъни, споени с калова спойка, от които в повечето случаи са запазени едва 2-3 реда. Надстройката на места е била от кирпич или друг нетраен материал. Сградите са били с масивни покриви от плоски и извити късноримски керемиди. При всички постройки бе установено опожаряване. Стратиграфските наблюдения са еднотипни: 1. Съвременен хумусен пласт, често използван през XIX–XX в. за земеделие; 2. Плътен слой от разтрошени керемиди; 3. Черен, до пепелив пласт вследствие на пожар; 4. Трудно идентифицирано подово ниво, състоящо се от трамбована глина над стерилния пласт, характерен с бяла или тъмнозелена на цвят глина.

В един от сондажите бяха открити фрагмент от мраморни колонка и детайл от олтарна преграда, което подсказва наличието на голям християнски храм, за който имам сериозните подозрения, че е унищожен при изграждането на военните съоръжения в северната част на носа.

Освен крепостта на нос Акра, трябва да отбележа наличието на следи от множество постройки и едно древно рибарско съоръжение, разположени южно от най-тясната част на носа. Предполагам развитието на неукрепен жилищен квартал през ранновизантийския период и доказателство за това са както теренните наблюдения, така и документираните жилищни структури в западния бряг на полуостров Св. Никола към залива Вромос, където зимните бури на 2012 г. са подкопали брега.

При проучванията на нос Акра беше открит разнообразен археологически материал, документиран в ясен контекст, който дава една сравнително точна датировка на времето на използването на крепостта.

Четири дребни медни монети от началото на V в., носещи лика на император Аркадий и неговата жена Елия Евдоксия, открити в пластове от следващото столетие, илюстрират продължителната циркулация на късноримски монети в Акра. Следват хронологически дребни номинали (AE4) от втората половина на 5 век, откривани около крепостната стена. Те са приблизителен ориентир за времето на изграждането на стената – първите години на управлението на Анастасий.

Трябва да спомена десетки бронзови фолиси и негови подразделения, отсечени най-рано при император Анастасий и най-късно при император Маврикий Тиберий (590 г.). Монетите са открити в яма пред крепостната стена, върху стерилен пласт пред външното лице на стената (нумуси на Анастасий), масово под пластта с керемиди от рухналите покриви на жилищните сгради. Интерес предизвиква една малка находка на фолиси с лика на Юстиниан Велики, вкопана (укрита) под пода на едно от жилищните помещения.

Други находки, които дават представа за времето на използването на крепостта, са стотиците фрагменти от амфори и кухненска керамика, характерни за периода V-VI в. Всеки 10-ти керамичен фрагмент е от червенолакова късноримска „С“ керамика, характерна част от импорта по Западния Понт през VI век, дошла по море от Мала Азия. Макар и по-рядко се срещат и фрагменти от северноафриканска керамика. При проучванията са открити цели съдове, керамични лампи, десетки фрагменти от стъклени съдове. Ценна находка е фрагмент от бронзов канделабър, кандило, солид на император Аркадий и фрагмент от табула анзата със запазени букви от два реда надпис на старогръцки. За изясняване датировката на жилищните постройки принос имат и няколко бронзови коланни токи тип Т. А. I –II и Т. В. V по класификацията на М. Даскалов.

От гореизложеното мога да обобщя, че крепостта при нос Акра е построена в края на V в. от император Анастасий и е просъществувала до аварските нашествия през 90-те години на века. Като работна хипотеза предполагам, че тя се числи към т.нар. укрепени полуградски селища. Близкото разположение до Аполония, Анхиало и Деултум превръщат Акра в стратегически пункт по Западното Черноморие през ранновизантийската епоха.

Литература

Акра. Проучване на ранновизантийска крепост на полуостров Свети Никола при град Черноморец, Т. 1. София, 2013.

Шкорпил 1891: Братя Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. Археологическо изследване. – Сб. НУ, 4, 1891.

Даскалов 2012: М. Даскалов. Колани и коланни украси от VI–VII век /от днешна България и съседните земи/, София, 2012.

Димитров 2012: Б. Димитров. Созопол, София, 2012, 99.

Динчев 2006: В. Динчев. Ранновизантийските крепости в България и съседните земи /В диоцезите Thracia и Dacia/. – Разкопки и проучвания, XXXV, София, 2006.

Карайотов 1974: Ив. Карайотов. Две интересни находки от Бургаско. – Нумизматика, 4, 1974, 19–22.

№11. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В МЕСТНОСТТА ГАРМИЦА, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ

Кръстина Панайотова, Никола Тонков

Проучванията на надгробната могила „Тумбата“ в м. Гармица, землище на град Черноморец бяха осъществени в изпълнение на българо-френския научно-изследователски проект „Аполония Понтика – полис и хора“. Този проект представлява част от тригодишната научно-изследователска програма на Националната агенция за научни изследвания (Франция) на тема „Евксински Понт. Геоархеология на гръцките градове по западното и южното крайбрежие на Черно море“, ръководена от д-р Александър Баралис (Център Камий Жулиан, Университет на Прованс Екс-Марсилия I).

Основните научни цели и задачи на проучването с недеструктивни методи бяха извършване на съпротивително картиране на различни дълбочини; геомагнитно заснемане; двумерна електросъпротивителна томография по отделни профили и регистриране на допълнителни култови дейности и останки в околомогилното пространство.

Надгробната могила „Тумбата“ в м. Гармица се намира на не високо плато, на 1 км северозападно от гр. Черноморец. Регистрирана е при теренни обхождания през 1992 г. Висока е 7 м и заема площ 1750 кв. м при диаметър 46,4 м (С–Ю) х 45,37 м (И–З). Има неправилна форма, като южният склон е по-дълъг и полегат от северния. Обрасла е с треви и няколко дребни храста.

При направения оглед на повърхността на могилния насип и около могилното пространство се установи, че в подножието и долната част от южната страна на могилата се намират няколко пръснати не големи необработени каменни блока. На около 3 м в западна посока, по склона на могилата също има пръснати средно големи вулканични камъни.

В северната част на върха на могилата се наблюдава голям и дълбок изкоп с ~ размери: дължина 2,50 м; широчина 2 м и видима дъл-

Обр. 1. Могилата Гармица (поглед от югоизток).

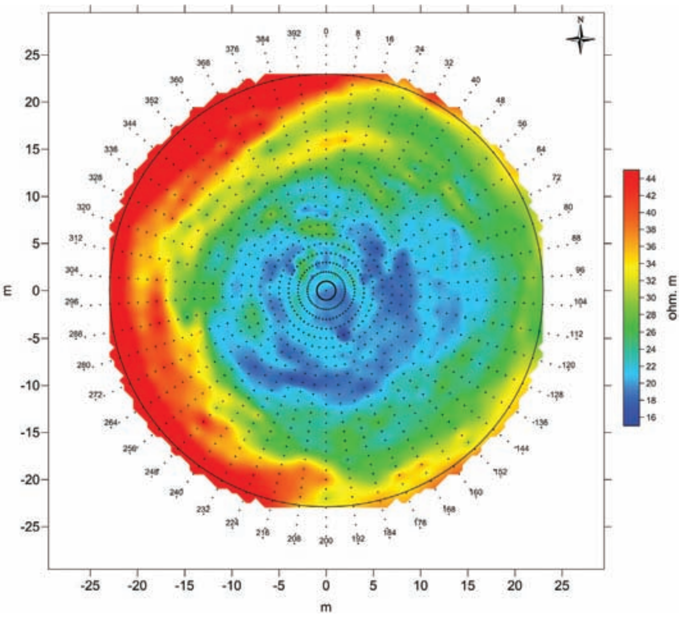

Обр. 2. Карта на привидното електрическо съпротивление, AB = 11 м.

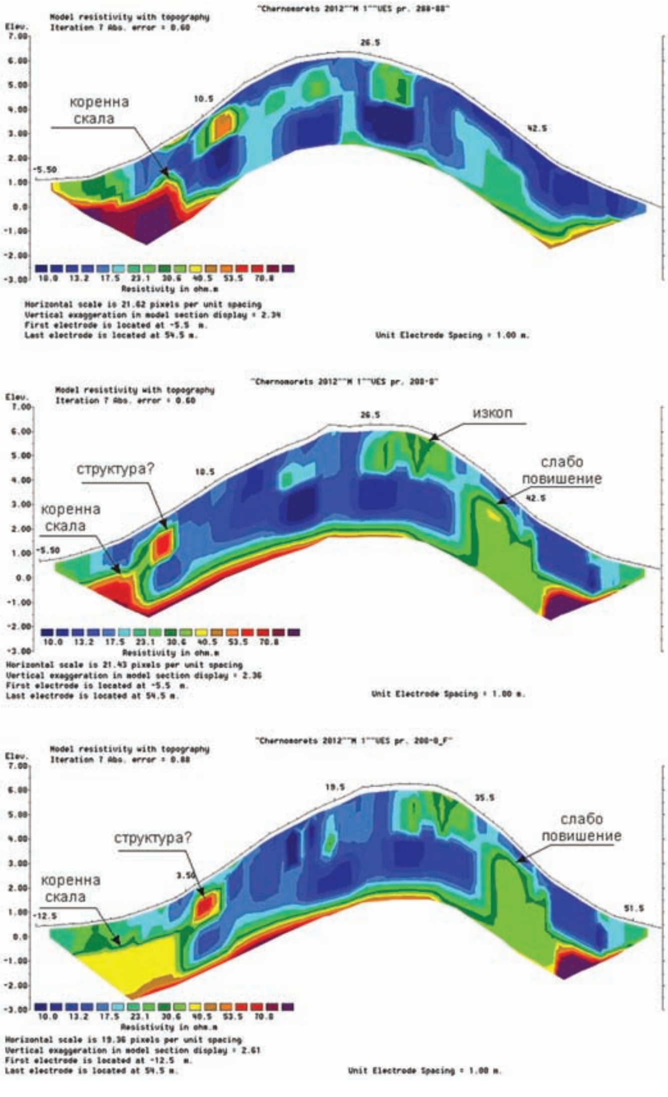

Обр. 3. Инверсионни модели на електрическото съпротивление по профили 288–88, 208–8 и 200–0.

бочина над 1 м. Изкопът частично е бил под масивна бетонна плоча с размери 1,60 х 1,60 м, която сега е хлътнала в него. В близост до изкопа има триангулачна точка.

Геофизичното проучване беше извършено от инж. д-р Н. Тонков с прилагане на електросъпротивителния и геомагнитния метод във вариант картиране и непрекъснато вертикално електрическо сондиране. Използвана беше радиална измервателна мрежа, съобразена с осевата симетрия на могилата. Електросъпротивителните измервания са извършени с електродни схеми Венер-Шлюмберже. За картирането са използвани три дължини на захранващата линия на схемата – AB=3, AB=7 и AB=11 м, което позволява получаването на данни за различни дълбочини от могилния насип. Разстоянието между приемните електроди и стъпката на измерване е постоянна – 1 м. Измерени бяха общо 50 радиални профила през 8g с дължина по 34 м.

Като цяло стойностите на измереното привидно електрическо съпротивление са ниски и слабо смутени. Това означава, че могилният насип е хомогенен, изграден от пръст с високо съдържание на глина и много ниско съдържание на скални материали. Не се регистрира никаква аномалия, която да говори за наличие на гробница или друга голяма каменна структура. Правят впечатление значително по-високите стойности на съпротивлението по периферията и извън могилата. Най-вероятно това се дължи на влиянието на плитко залягащата коренна скала. За най-дълбоката схема (AB=11 м) се очертава и една дъга с леко повишени стойности на съпротивлението, разположена на около 5 м от периферията в западната половина на могилата.

Амплитудата на аномалията обаче е много слаба, затова не може да се смята, че е предизвикана от крепида, а по-скоро се дължи на по-високо съдържание на камъни или на някакво повишение в нивото на коренната скала.

За да се изяснят характеристиките на този смутител, както и за да се получат данни за характеристиките на насипа в дълбочина в централните части на могилата и за евентуалното наличие на по-дълбоко разположени структури бяха измерени няколко профила по метода на непрекъснатото вертикално електрическо сондиране.

На представените инверсионни модели (разрези) много добре се вижда, че насипа е хомогенен, като не се регистрират структури разположени в централните части на могилата.

Много добре се отделя и повърхността на коренната скала, която е разположена на около 1 м от повърхността. Много добре се регистрира и едно рязко понижение на нивото на коренната скала на около 5 м от периферията на могилата, което най-вероятно е причинителят и на описаната по-горе дъговидна аномалия. Не е ясно дали това „изсичане" има естествен характер или е направено допълнително във връзка с натрупването на могилата. Възможно е тук да има и нещо като крепида, която обаче да е с много малка височина и да не може да се отдели от самата коренна скала.

По два профила на 5-6 м от периферията на могилата и на дълбочина от 50–60 см сравнително добре се отделя една локална аномалия с повишени стойности на съпротивлението и размери в разрез около 2 х 2 м, която може да е свързана с малко каменно струпване и, оттам, с някаква структура от археологически интерес. В северната част на същите профили се отделя и едно по-обширно повишение на съпротивлението, но то е толкова слабо изразено, че по-скоро е свързано с изменение в характеристиките на насипа, отколкото с някаква структура.

За разлика от съпротивлението, стойностите на измереното магнитно поле са високи и доста променливи. Това говори, че самата пръст, с която е насипана могилата, е с висока магнитната възприемчивост. Аномалии, които да могат да се свържат еднозначно с археологически структури, не са регистрирани. Интензивната положителна аномалия в югозападната периферия на могилата е предизвикана от плитко разположен голям железен предмет, който най-вероятно е със съвременен произход. Интензивните аномалии северно от върха на могилата са предизвикани от железобетонната плоча и триангулачната точка. Набелязва се една недобре изразена окръжност на около 5 м от периферията на могилата с отчетливо ниски стойности на измереното магнитно поле. И в този случай, едва ли става въпрос за крепида, а по-скоро за един пояс с по-висока концентрация на камъни.

№12. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В МЕСТНОСТТА МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

В изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия", се извършиха археологически проучвания на трите сектора от обекта.

МЕСАРИТЕ 2

Работата беше съсредоточен около питоса (Гроб №2), за който се установи, че е бил поставен в изсечена в скалата яма. От северната му страна се разкри стена, изградена от ломени камъни в четири реда, която е фундирана върху скалната основа. На североизток от нея се откриха още 2 гроба, единият от които (№4) е разрушен и ограбен.

Гроб №3 представлява яма, оградена от три страни с камъни, чието лице към вътрешността на камерата е обработено.

Съдейки по погребалния инвентар (погребален венец, 3 керамични балсамария, фиаловидна чаша, бронзова фибула латенски тип, желязна ножица и нанизи на двете ръце, в единият от които е включена бронзова постумна монета на Александър III (325–310 г. пр. Хр.), положената с глава на СИ жена е погребана през първата четвърт на III в. пр. Хр. Под скелета се намери сребърна монета на Аполония – половин обол (540/535 г. пр. Хр.), което още веднъж потвърждава хронологическите граници на обитаване на М2 от средата на V до началото на III в. пр. Хр.

МЕСАРИТЕ 4

Изкопът беше разширен в северна, южна и източна посока и достигна обща площ 350 кв. м. Продължи проучването на откритото през 2011 г. Помещение 1 с двор и бяха разкрити още стени от общо две сгради. Зидарията е от ломени камъни на калова спойка, фундирани върху скалата. Широчината на стените варира между 0,60 и 0,75 м при запазена височина до около 0,30 м. Ориентацията им почти точно следва посоките на света.

Помещение 1 е почти квадратно (3,9 х 3,30 м) и има вход на запад, на юг към дворното простран-

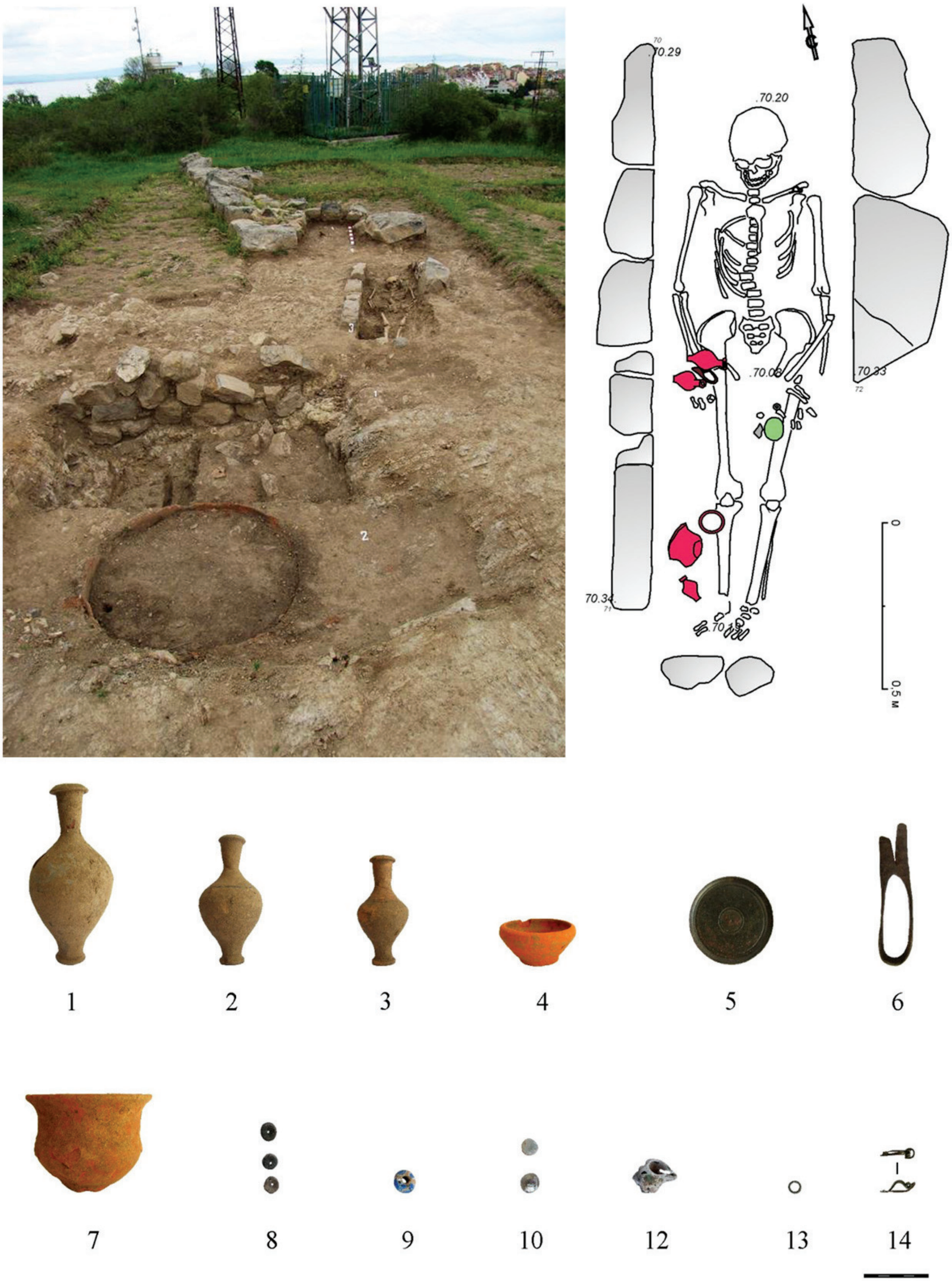

Обр. 1. Сектор Месарите 2 – гроб №3.

ство, където се намери фрагмент от устие на питос с графит и (вероятно) на изток – към Помещение 2, където има изсичане и заглаждане на скалната основа.

Северната стена на Помещение 2 е обща с Помещение 3, което наподобява по ширина Помещение 1 и също има вход на запад. Пред входа се откри малка, почти квадратна структура (0,96 x 0,83 м), вкопана в скалата и изградена от ломени камъни в 2–3 реда, със запазена височина 0,34 м.

Вътрешността ѝ беше запълнена с фрагменти от плоски покривни керемиди и пръст. Дъното е материковата скала. В северозападния ъгъл на Помещение 3 беше открито голямо количество керамични фрагменти, между които амфори от Тасос, Хиос и Менде от втората половина на V в. пр. Хр.

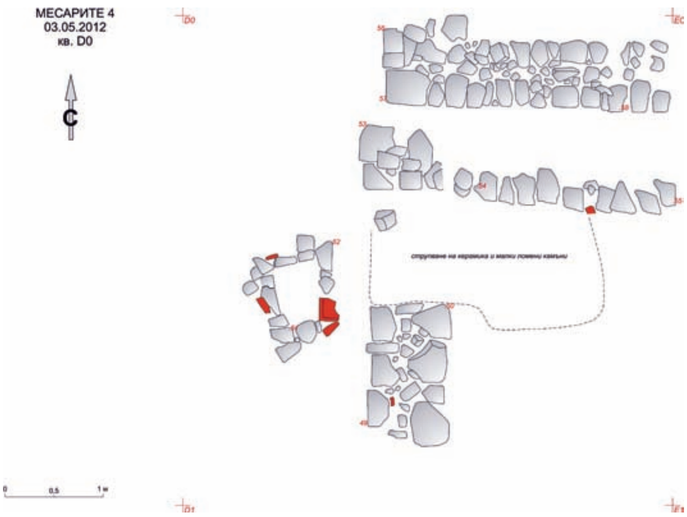

Обр. 2. Сектор Месарите 4 – Сграда I, Помещение 3.

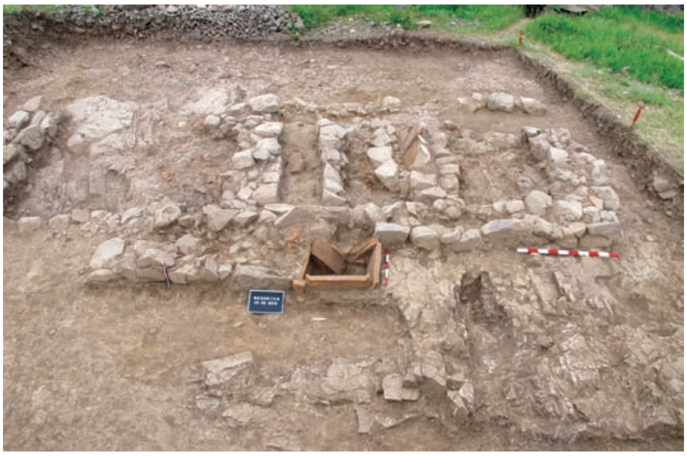

Обр. 3. Сграда в сектор Месарите 6 (поглед от изток).

Откритите в кв. Е0 многобройни фрагменти от кухненска, трапезна и луксозна (чернофирнисова) керамика, както и устието на голям съд (вана ?) с релефна украса – йонийски киматион, са основание да се предположи, че това е помещението за живеене, а останалите имат стопански функции.

Непосредствено на север започна разкриването на друго голямо помещение (П4), за което все още не е ясно дали не принадлежи на друга сграда. Подобна е ситуацията и с Помещение 5, което се намира на около 10 м южно от П1. Разкритата част от него наподобява П1 и за сега може да се предположи, че те двете фланкират двора на Сграда 1, където се намира голямо количество плоски керемиди и калиптери.

Предварителното проучване на материалите, открити в и около Сграда I показва силен превес на амфорната тара от много производствени центрове, някои от които като „кръгът на Тасос" са слабо представени в района. Някои фрагменти от амфори (от Лесбос, Хиос, от групата „Прототасос") принадлежат към първата половина на V в. пр. Хр., но преобладават контейнери от Хиос, Милет, Тасос, „кръгът на Тасос", Менде и Пепарет от втората половина на V в. пр. Хр. Те дават основание началото на обитаване на това място да се датира около втората четвърт – средата на V в. пр. Хр.

Няколко фрагменти от амфори от IV в. пр. Хр., които се намират в повърхностните слоеве, свидетелстват за посещаемостта на това място и по-късно, което вероятно е свързано с развитието на друга Сграда (II), разположена югоизточно от двора на Сграда 1.

От Сграда II беше разкрита част от масивна стена от ломени камъни, дълга над 12,02 м, при ширина от 0,86/0,90 м и запазена височина до 0,53 м. Тя е ориентирана в посока СЗ–ЮИ, като показва разлика от 10° с ориентацията на стените от Сграда 1. Една стена с широчина 0,61 м разделя вътрешното пространство на сградата на две помещения. Откритият сред деструкциите керамичен материал (предимно амфорна тара) се отнася към втората половина на IV в. пр. Хр. Проучването на двата комплекса (Сграда I и Сграда II) в сектор М4 ще продължи през 1013 г.

МЕСАРИТЕ 6

Продължи проучването на сградата, открита през 2011 г.

Северната и източната ѝ стени са сравнително добре запазени, изградени от ломени камъни в псевдоизодомен градеж. Вероятно във височина са били използвани и кирпичи. Те заграждат правоъгълно пространство с дължина 9,30 м и широчина 4,65 м. Южната част на източната стена е удебелена, като в северния край на удебеляването се откри вдълбана в скалата четириъгълна кухина (с размери 0,55 х 0,34 м), облицована с вертикално поставени коринтски керемиди. Предназначението на тази структура остава неясно – тайник, или за съхраняване на продукти.

Сред керамичните находки значително преобладават фрагментите от амфори от Хиос, Тасос (включително 1 печат, от група В по Гарлан, с дата 390–380 г.), Хераклея Понтийска, Менде, Родос, Книдос, които се вместват в хронологическите граници от третата четвърт на V до края на IV в. пр. Хр. Металните предмети са представени от един железен косер и бронзов пръстен с елипсовидна плочка, върху която има изображение в негатив на танцуващ (?) сатир в цял ръст, в профил наляво.

Скоро след разрушаването/изоставянето на сградата в нея са извършени две погребвания в камери, изградени от ломени камъни. И в двата случая тук са погребани останки след кремация на друго място. При гроб №1 те са покрити с поставени стреховидно коринтски плоски керемиди, две от които имат печат „АПОЛ“. Аналогичен печат е известен от гроб №273 (началото на III в. пр. Хр.) от некропола на Аполония. Инвентарът и на двата гроба съдържа керамични балсамарии, които са произведени през първата четвърт на III в. пр. Хр. В гроб №1 имаше още желязна стригила, а в гроб №2 се намериха 57 цветчета и 159 плодчета с полихромия и позлата от венец.

Комплексите в м. Месарите намират близък паралел в района на Калатис, където са открити останки от сгради, определени от К. Преда и Е. Барладеяну като „вила рустика“ и биритуален некропол от втората половина на IV – първата половина на III в. пр. Хр.

Проучванията в м. Месарите през 2012 г. още веднъж поставят въпроса за вида на стопанската дейност на тази малка площ с такова местоположение и най-вероятният отговор е отглеждане на лозя и производство на вино, което се потвърждава от намерените многобройни фрагменти от амфори, питоси и косер.

Литература

Дремсизова 1963: Ц. Дремсизова. Керемиди с печати от некропола на Аполония. – В: Аполония, София, 1963, 321–324.

Preda, Barladeanu 1979: C. Preda, E. Barladeanu. Sāpāturile arheologice de salvare din zona şantierului naval de la Mangalia (1974). Pontika. XII, 1979, 97–107.

№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ В МЕСТНОСТТА КАЛФАТА/ БУДЖАКА/ПИ С ИДЕНТ. №67800.4.51/, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова, Мила Чачева

На площ от 1020 кв. м в поземлен имот с идентификатор 67800.4.51 (стар 5173) от землището на гр. Созопол бяха разкрити 12 гробни съоръжения от края на V до средата на IV в. пр. Хр.

От тях 9 са изкопани в глината или изсечени във варовиковата скала ями с правоъгълна форма. На дъното на една яма с покритие от 5 варовикови плочи бяха регистрирани вкопавания за крака на дървен саркофаг (?). Останалите 3 разрушени и ограбени гроба са градени от варовикови блокове. Те имат изграден от варовикови плочи, под който при гробове №4 и №8 е значително по-широк от гробната камера – т. е. изграждането на цистата е започнало след оформянето на пода. Материалът за изграждане на цистите вероятно е добиван в непосредствена близост – в североизточната част на имота се откриха изсичания във варовиковата скала и гнезда от ваденето на блоковете.

Погребванията са извършени чрез трупополагане, по гръб с изпънати крайници и глава предимно на изток. Само един детски гроб е безинвентарен. Сред гробните дарове традиционно преобладават съдовете за благовония. Освен явно задължителните за обреда лекити, по рядко се срещат алабастрон и амфориск и 1 съд за парфюм.

С единични екземпляри сред гробния инвентар са представени кани, чаши, тоалетни принадлежности (бронзови огледало и пинсета) и един бронзов пръстен. В г №12 не се откриха кости, а само съдове: mushroom vase, поставена с пробитото си дъно нагоре; гърне, кана фрагменти от 2 чернофирнисови чаши и гърловина от амфора. Този гроб или не е бил използван или по-вероятно е бил кенотаф.

И в този парцел гробните съоръжения са обединени във фамилни сектори, разположени от двете страни на античния път (т. нар. *Via sacra*), който тук е с широчина 9 м и е без настилка.

Единствено пред периболоса в кв. Е4 се разкри малка площадка от дребни ломени камъни. В първия ред на оградната стена е преупотребена варовикова стела с много слабо врязани, почти заличени букви от двуредов надпис. Още 1 надгробен паметник е бил използван при ограждането на обредно огнище 1. И той има надпис в два реда от плитко врязани букви. Първата буква от горния ред е отчупена, а първите две букви от долния ред са изличени: ΙΚΑΓΟΡΗΣ; ΓΡΑΟΣΟ /ΓΡΑΘΟΣΟ ?/.

От североизточната страна на пътя бяха документирани 4 фамилни сектора с приблизително еднаква големина, които имат изградени с лице към пътя периболоси, оформени от варовикови блокчета и/или големи ломени камъни, подредени без спойка в 1–3 реда. Запазената им височина е от 0,30 до 0,75 м, като горната граница се отнася за северозападния сектор, където блоковете са подредени стъпаловидно. Само вторият сектор има оформена преградна страница.

От външната страна на периболосите както обикновено се намират повечето от проучените 5 обредни огнища. Освен големите местни паници, поставени с дъното нагоре, съдържанието им включва скари за печене на риба и рибни блюда, леканета и аскоси, много, различни по форма и големина чернофирнисови панички, гърнета. Прави впечатление, че в 2 съседни огнища (№4, за което може да се смята, че не е използвано еднократно и №5) се намират по няколко паници с една дръжка, в една от които имаше животински кости.

Организацията на сектора, разположен от югозападната страна на пътя значително се различава от предходния.

Тук не само, че има по-малко гробове (3), от които единият вероятно е доста по-късен), но и разкритите структури/съоръжения се различават.

Непосредствено до пътя беше проучена правоъгълна структура с размери 6,57 м и 5,83 м, изградена от ломени камъни. Зидовете са фундирани в изкопани в глината траншеи на различни нива. В така затвореното пространство не се намериха никакви археологически материали.

Югоизточно от него има малък периболос от варовикови блокчета в 1 ред, зад който се разкри кръгла каменна площадка с d = 0,53 м. Оформена е от дребни ломени камъни върху подложка от глина.

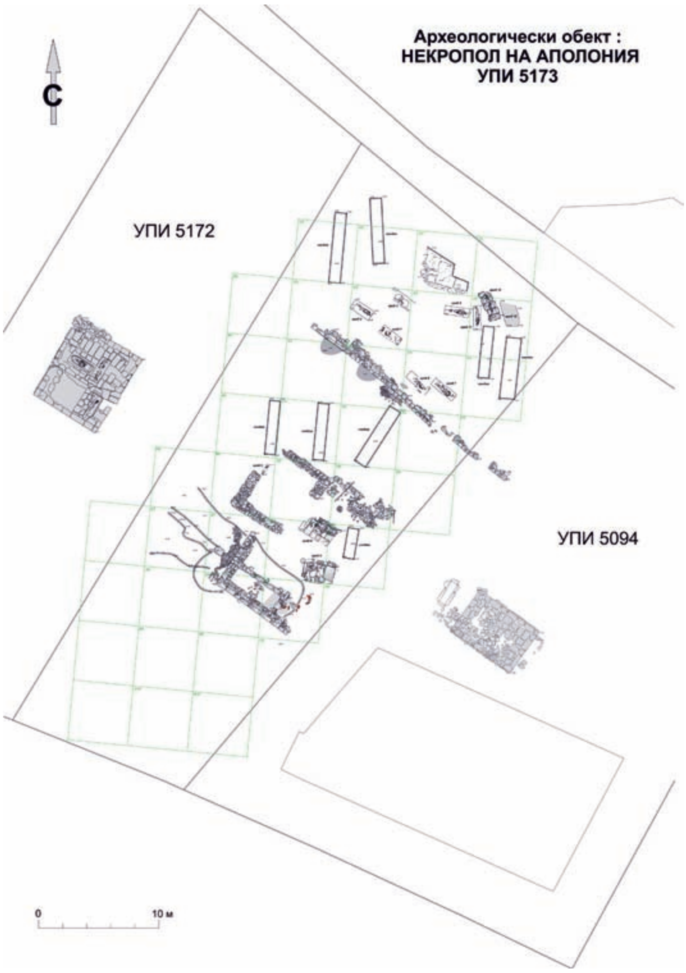

Обр. 1. Археологически структури в имот с идентификатор 67800.4.51 (стар 5173) от землището на гр. Созопол.

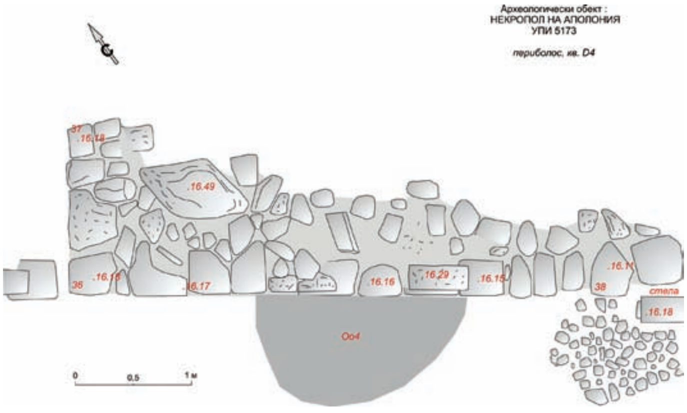

Обр. 2. Периболос и обредно огнище от североизточната страна на античния път.

На около 4 м южно от съоръжението от ломени камъни се разкри стена, дълга 6,05 м, със запазена височина около 1 м. Тя е изградена от варовикови блокове с лице на югозапад и следва ориентацията на пътя (СЗ–ЮИ). Възможно е т.нар. Съоръжение 2 да затваря от ЮЗ фамилния сектор, в който попада Гроб №4.

Стената е изградена по ръба на едно вкопаване в глината с триъгълно сечение, което продължава под източната стена на Съоръжение 1 към съседния имот. От външната страна (пред лицето) на стената е натрупан слой с голяма концентрация на керамика, който има характера на боклучен пласт – съдържа амфори, битова карамика, черупки от миди). Този пласт се проследява в югоизточна посока, където се разкри още едно вкопаване (вероятно сметна яма) с неправилна форма и размери 3,50 х

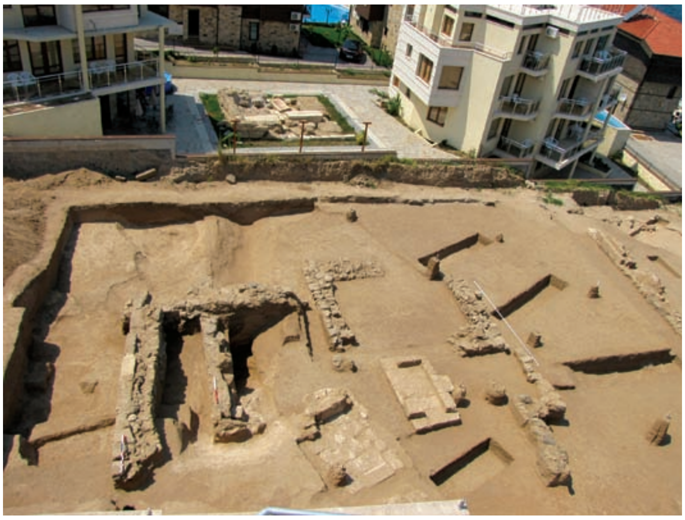

Обр. 3. Археологически структури от югоизточната страна на античния път.

3,70 м. И тук има много керамика, въглени и черупки от миди, както и теракота, бронзови монети на Аполония, върхове за стрели, куки за риболов, пирони, тежест за стан и железни косери. Като цяло находките от вкопаванията са типични останки от всекидневен живот, а не са характерни за некропол.

Това важи и за многобройните фрагменти от строителна керамика (различни типове плоски и челни керемиди, както и капаци), намерени около съоръженията и употребени в градежа на Съоръжение 1. Като цяло тези керемиди не са просто за ползване в некропола, а са от разрушен покрив с коринтска система.

Съоръжение 1 е със запазена „Г“-образна форма, като източната му стена стъпва върху Съоръжение 2. Южната му стена (дълга 7,35 м) е изградена много прецизно от варовикови квадри с лице на ЮЗ, като редовете следват конфигурацията на терена. В градежа е преупотребена и 1 мраморна стела. За оформянето на вътрешното лице са използвани също ломени камъни и фрагменти от строителна керамика.

В сектора, разположен югозападно от античния път се намериха голямо количество бронзови монети (281 бр.), повечето от които сечени в Аполония през IV в. пр. Хр. Има единични представители на Истрия, Проконесос и Антигон Гонат.

От външната (югозападна) страна на Съоръжение 3 се намери колективна находка от 17 бронзови монети, 10 от които са сечени в Аполония през IV в. пр. Хр и имат лице с изображение на глава на Аполон на дясно и опако с котва, буква „А“ и рак.

Класическо съкровище от бронзови монети на Аполония, поставени в монохромна сивокафява кана се откри непосредствено до последния запазен ред камъни от северозападната страна пак на Съоръжение 3. Съкровището съдържа 225 монети, от които 72 бр. са от голям номинал и 153 бр. са от малък номинал – дихалк. Върху лицето на монетите от големия номинал е изобразен Аполон гол, седи върху омфалос, наляво. Опакото е заето от изправена котва, в ляво буква „А“, в дясно – рак. Върху някои екземпляри се разчитат имената на монетните магистрати: ΕΥΚΥΔΗΣ – 11бр.; ΜΥΣ – 25 бр.; ΑΚΟΥΣΙΛ – 9 бр.; Ι ΩΓΥΡΟΣ – 2 бр., като това име се среща за първи път върху монети от некропола на Аполония.

Проучванията в този имот предоставиха нови данни за организацията на некропола на Аполония Понтика. Констатираните различия вероятно се дължат на личните предпочитания и вярвания на представителите на всеки отделен род.

№14. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ НА ПОЛУОСТРОВ БУДЖАКА – ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова, Мила Чачева

С Протокол от 10.05.2006 г. на Комисия, назначена със заповед на Министъра на културата №РД 09-159/02.05.2006 г. на полуостров Буджака са обособени 4 отделни паметника на културата – части от некропола на Аполония Понтийска. Според т. 4 от решенията на Комисията за паметниците на културата: 1. Античен некропол на Аполония (втора половина на V–III в. пр. Хр.) в м. Калфата; 2. Античен некропол на Аполония (втора половина на IV–III в. пр. Хр.) в м. Каваците и м. Солинария; 3. Могилен некропол на нос Колокита и 4. Могилен некропол в м. Буджака се определя охранителна зона – зона под наблюдение, чийто териториален обхват обхваща цялата територия на полуостров Буджака.

По повод заявени инвестиционни намерения на собствениците през 2012 г. бяха проведени спасителни археологически проучвания на 6 поземлени имота, които попадат в границите или охранителната зона на посочените културни ценности.

ПИ идентификатор 67800.5.5 (стар 5005) от землището на гр. Созопол

Поземлен имот с идентификатор 67800.5.5 (стар 5005) от землището на гр. Созопол е разположен от западната страна на индивидуалната културна ценност „Via sacra“ и заема площ от 561 кв. м. Теренът е с наклон на североизток.

Първоначално беше поставена план-квадратна мрежа и бяха заложени два контролни сондажа. След това в квадратите също бяха заложени 9 сондажа. В хода на работата се установи, че на това място е съществувала дюна, използвана през 60-70-те години на XX в. като пясъчна кариера, след което изкопът е бил запълнен със строителни отпадъци и пръст. Открити бяха малобройни фрагменти от антични керамични съдове и един керамичен пул. Не бяха регистрирани никакви археологически структури.

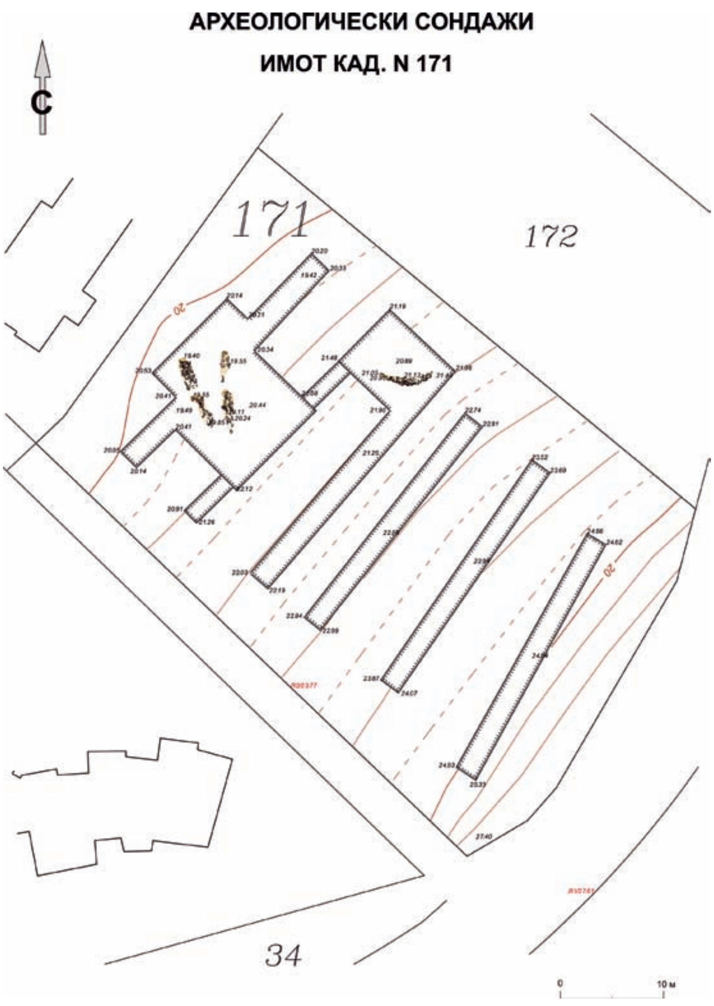

Обр. 1. Археологически структури в ПИ с идентификатор 67800.6.171.

ПИ с идентификатор 67800.6.171 от землището на гр. Созопол

Поземлен имот с идентификатор 67800.6.171 от землището на гр. Созопол се намира на южния бряг на Райския залив и е с наклон на северозапад (▼от 27,40 до 20,05 м) и има площ от 2332 кв. м. Бяха заложени 6 сондажа с дължина от 25 до 27 м при широчина от 1,50 м до 2 м. В четири от тях не бяха регистрирани останки от археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

В централната част на Сондаж №1 се разкриха два каменни разсипа.

Първият се състои от малки по размер ломени камъни, между които се откриха фрагменти от предримски керемиди (тегули и имбрици), амфори (от о-в Кос) и кухненска керамика от III в. пр. Хр. Дълж. на разсипа: 8,30 м, шир. 1,65 м. Ориентация: югоизток–северозапад.

Вторият каменен разсип, започва от югоизточния край на първия и има ориентация югоизток – северозапад. Дължината на разсипа е 8,25м при ширина 1,20м. Изграден е от големи по размер ломени камъни, които прекъсват в централната част на разсипа, на същата линия, където прекъсват и при първия разсип и има същата ширина.

В Сондаж №3 беше проучена дъговидна структура от малки ломени камъни, между които се намериха фрагменти от амфори (Книдос) от IV в. пр. Хр. Вероятно това са останки от укрепване на основите на временни заслони, използвани през елинистическата епоха.

ПИ с идентификатор 67800.6.756 от землището на гр. Созопол

Поземлен имот с идентификатор 67800.6.756 от землището на гр. Созопол е разположен на втората тераса от южната страна на Райския залив и заема площ от 1296 кв. м, използвана като лозе. Теренът е с наклон на изток от ▼23,78 м до ▼20,64 м.

Бяха заложени 4 сондажа с дължина от 10 до 15 м при широчина 1 м. При достигната дълбо-

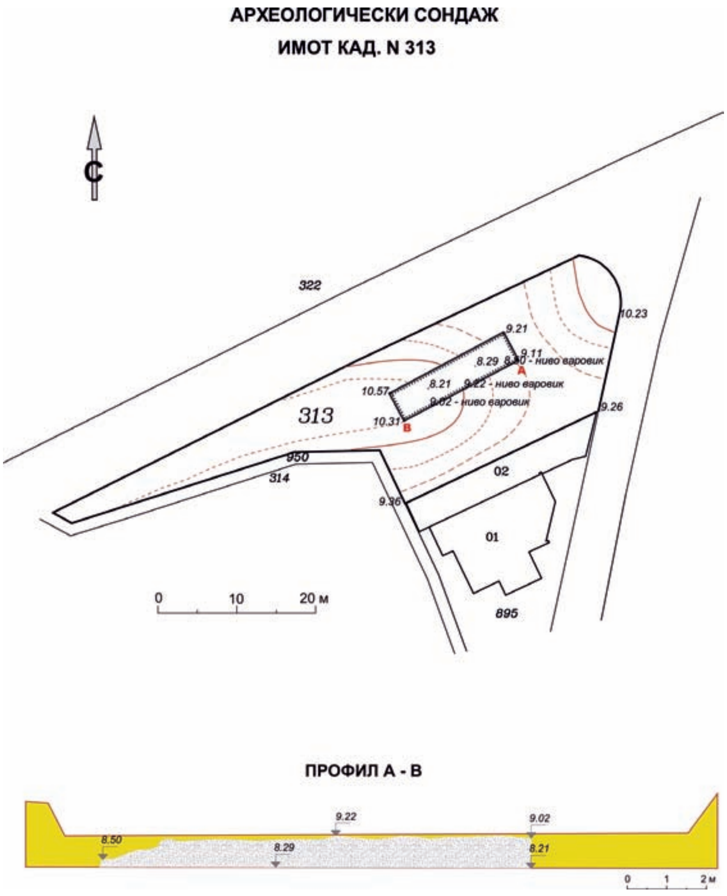

Обр. 2. План и профил на сондажа в ПИ с идентификатор 67800.8.313 (номер по предходен план 239, парцел IX).

чина от 0,50 до 1 м не бяха регистрирани никакви археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

ПИ идентификатор 67800.6.758 и 67800.6.758 от землището на гр. Созопол

Поземлени имоти с идентификатор 67800.6.758 и 67800.6.759 (номер по предходен план 6009, парцел V, документално разделен на два парцела) са разположен е на южния бряг на Райския залив.

На площ от 1610 кв. м бяха заложени 3 сондажа с дължина от 20 до 22 м при ширина 1,50 м. Стратиграфските наблюдения показват, че след 0,20 м орница следва пласт от глина и се открива материковата скала, която на места се вижда на повърхността. Не бяха регистрирани останки от археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

ПИ с идентификатор 67800.8.48 от землището на гр. Созопол

Поземлен имот с идентификатор 67800.8.48 от землището на гр. Созопол се намира във вътрешността на полуостров Буджака и заема площ от 2975 кв. м, използвана като лозе. В северната му част е имало стара сграда. Теренът е с наклон на юг.

Бяха заложени 5 сондажа с дължина от 7 до 15 м при широчина до 2 м. При достигната дълбочина от 0,90 м до 1,50 м не бяха регистрирани никакви археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

ПИ с идентификатор 67800.8.248 от землището на гр. Созопол

Спасителните археологически проучвания в поземлен имот, бяха извършени през м. септември 2012 г.

Имотът с идентификатор 67800.8.248 (номер по предходен план 8248, парцел III) от землището на гр. Созопол, в който също бяха извършени сондажни проучвания е с площ от 1604 кв. м. Има „Г“-образна форма и теренът е с голяма денивелация, като североизточната му част (към морето) е допълнително насипвана за изравняване със строителни отпадъци и пясък. Бяха заложени 4 сондажа с дължина от 4 м до 8 м при широчина от 2,50 до 3,50 м. При достигната дълбочина от от нивото на съвременния терен до 4 м в слоя от пясък, следван от глина, не бяха регистрирани никакви археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

ПИ с идентификатор 67800.8.313 от землището на гр. Созопол

Поземлен имот с идентификатор 67800.8.313 (номер по предходен план 239, парцел IX) от землището на гр. Созопол, в който бяха извършени сондажни проучвания е с площ от 858 кв. м. Поради неговата форма и местоположението му до асфалтов път беше заложен един сондаж с дължина 15 м при широчина до 2,50 м.

При достигната дълбочина от нивото на съвременния терен 2 м (в западната част) и до 1,50 м (в източната част) в слоя от пясък и на места пясъчник не бяха регистрирани никакви археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

№15. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПОЗЕМЛЕН ИМОТ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.6.742 ОТ ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. СОЗОПОЛ

Маргарит Дамянов, Мила Чачева

Парцелът се намира на п-в Буджака и попада в охранителната зона на обект „Античен некропол на Аполония в м. Калфата/Буджака (втора половина на V – края на III в. пр. Хр.)“ – гр. Созопол. Проучванията бяха извършени през ноември 2012 г. На площ 450 кв. м бяха заложени 4 сондажа. Стратиграфските наблюдения показват, че най-горният пласт (с дебелина до 0,45 м) е насипен и съдържа строителни отпадъци от околни строежи. Непосредствено под него започва плътен глинест пласт, който достига до материковата скала. Тя се разкрива на ок. 0,20 м в южната част на парцела и на максимална дълбочина ок. 1 м в северната – съответно на надм. вис. 25,50–27,30 м в различни части на обекта. Не бяха регистрирани останки от археологически структури и не се откриха никакви археологически материали.

№16. АНТИЧНИ СТРУКТУРИ НА О-В СВ. ИВАН КРАЙ СОЗОПОЛ

Олег Александров

С известни прекъсвания редовни археологически проучвания на о-в Св. Иван се извършват вече почти три десетилетия. Обект на тези проучвания са предимно манастирът „Св. Йоан Предтеча“ и територията край него.

През 2011 г. за пръв път на острова бяха извършени проучвания на по-широка територия. Работата бе съсредоточена върху мащабна линейна структура, намираща се на около 50 м северно от манастира, пресичаща острова с приблизителна посока изток-запад. Синхронността на съоръжението и манастира не е била подлагана на съмнение. Самият манастир е разположен почти в средата на завграденото пространство от около 70 дка и съвсем логично се е считало, че съоръжението представлява „оградна стена на манастирското стопанство“. Още при първоначалния оглед на терена се установи, че линейната структура е с дължина от стотици метри и множество разклонения, а на места се локализираха и предполагаеми входове или контрафорси. Заради мащабността на строежа бяха определени няколко сектора, в които да се съсредоточат разкопките през следващите години – сектор „Оградна стена“ (включващ основната част от линейното съоръжение), сектор „Южен“ (южно от стената) и сектор „Фар“ (районът в близост до съвременното фарово устройство).

Първоначалните цели бяха да се да се установи трасето на стената, площта на манастирското стопанство и наличието на съоръжения в него. В резултат на проведените разкопки (общо 3 сондажа – по един във всеки сектор) се стигна до някои не съвсем очаквани резултати: начинът на градеж (дебелина на стената от около 1,40 м, оформена от относително големи ломени камъни на калова спойка и вътрешно ядро от дребни камъни), наличието на обилно количество строителна керамика (солени и калиптери) и амфорна тара (характерна за IV–III в. пр. Хр.), както и почти пълното отсъствие на средновековна керамика, свидетелстват, че „оградната стена“ е много по-ранна по отношение на манастира от V–XVII в.; наличните находки категорично свидетелстват, че съоръжението е строено през ранноелинистическата епоха; множеството разклонения, които се регистрират из целия остров свидетелстват, че се касае за сложна система, най-вероятно с отбранителни функции; реализацията ѝ е изисквала големи ресурси и косвено свидетелства за широкото обитаване на острова най-късно през IV в. пр. Хр.; може да се направи извод, че мястото на ограждане е с определена значимост; важно място в целия комплекс заема структурата, чиито деструкции се намират на най-високата част на острова (находките – огромно количество фрагменти от солени и калиптери, както и амфорна тара, характерни за периода IV–III в. пр. Хр. потвърдиха принадлежността на съоръжението към ранноелинистическата епоха).

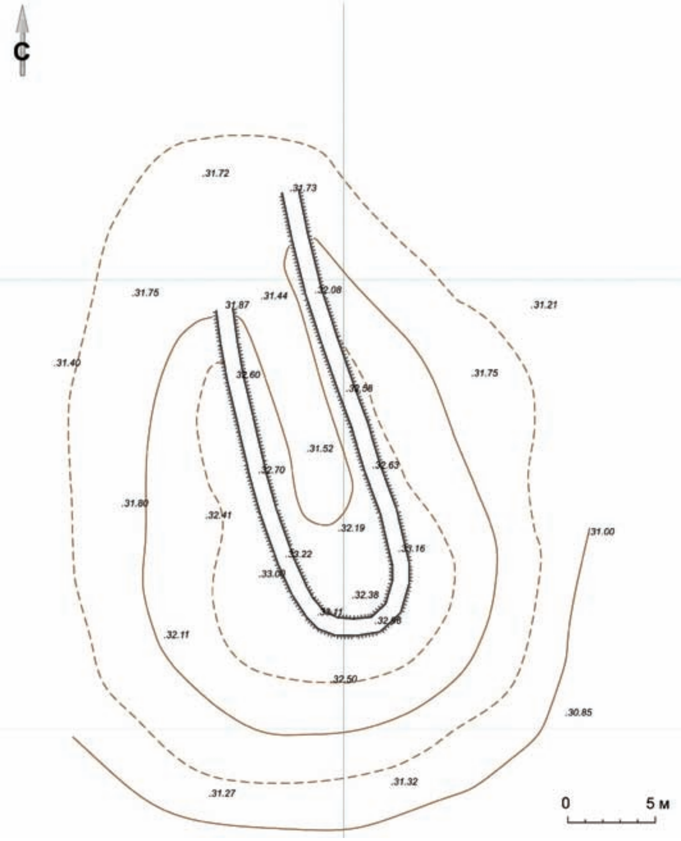

Обр. 1. Общ план на сектор „Фар”.

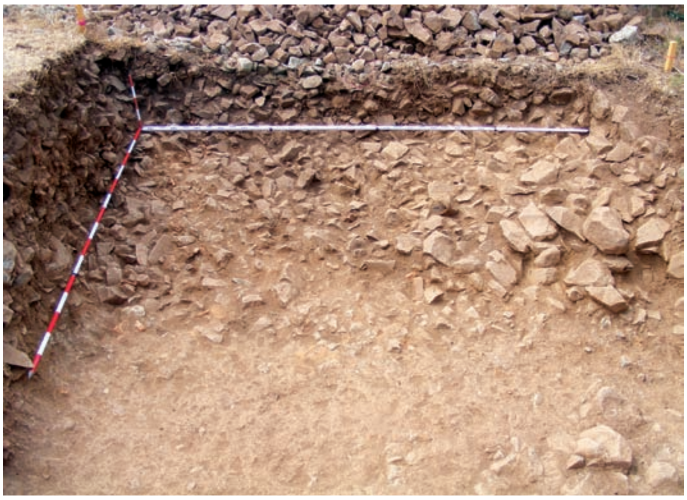

Обр. 2. Работен квадрат D-2 (поглед от изток).

С оглед постигнатите резултати от проучванията през 2011 г. се очертаха две главни и дългосрочни цели в проучвания на „Античните структури на о-в Св. Иван край Созопол“ – изясняване функцията на линейното съоръжение и структурите край него (особено на съоръжението в сектор „Фар“) и прецизиране на хронологията и мащабите на обитаване на острова.

Още в края на археологическите проучвания през 2011 г. стана ясно, че деструкциите на най-високата част на острова са от голямо и по всяка вероятност със специфични функции съоръжение. Дори и от нивото на запазената днес височина, от него спокойно могат да се наблюдават обекти, намиращи се на голямо разстояние – както навътре в морето, така и по цялото крайбрежие на Бургаския залив. Като работна хипотеза за функцията му се оформи идеята, че е напълно възможно това да са останки от античен фар на о-в Св. Иван. Аргументите за тази възможност засега остават само косвени, но достатъчни, за да се потърсят допълнителни веществени доказателства за нейното потвърждение или отхвърляне. Усилията ни през 2012 г. бяха съсредоточени именно върху деструкциите в сектор „Фар“.

Работата през 2012 г. започна с поставянето на план-квадратна мрежа. Мрежата е условна: във връзка с по-удачното проучване се взе решение план-квадратната мрежа да се отклони леко от оста С–Ю; по този начин съоръжението бе разделено на квадрати, отговарящи на неговите морфологични особености, които да се проучат последователно и методично; резултатът е симетрични работни квадрати, върху основните му части – страниците и южната извивка, която е разделена на две равни части, попадащи в два работни квадрата. Централният репер (разположен от вътрешната страна на южната извивка) е с надморска височина от 32,58 м. Квадратите по оста С–Ю са обозначени с главни латински букви, а по оста – З–И с арабски цифри. По този начин крайният северозападен квадрат (опиращ до оградата на съвременното фарово съоръжение) получи номенклатурата А–1.

Подбраният за проучване квадрат бе D–2, покриващ средната част от западната страница на структурата.

Този квадрат бе предпочетен заради наличието на дебел пласт деструкции – дребни до средни по големина камъни и изобилие от строителна керамика, установени през предходната година. Целта ни бе да се достигнат основите на/или запазен зид от западната страна на съоръжението. Разкопаването се извърши чрез отнемане на пластове, които бяха обилно примесени с малки до средни по големина камъни. Най-вероятно малките камъни са от емплектона на рухнала стена, чиито големи камъни по всичко изглежда са преизползвани при изграждането на съседните сгради в различни епохи (от средновековния манастир до стопанските сгради около съвременния фар). Откритата по време на проучването строителната керамика (в голямо количество) е характерна за периода IV-III в. пр. Хр. За съжаление липсват малки находки, а битовата керамика е едва няколко фрагмента (но с характерния за епохата черен фирнис). Откриват се и фрагменти от амфорна тара. В източната част на кв. D-2 културният пласт бе изчерпан до материковата скала. В западната част, обаче, количеството на малки камъни и строителна керамика остана голямо. За съжаление работата през 2012 г. бе съпътствана с редица трудности от различно естество (задържалият се дълго силен източен вятър и произтичащата от това невъзможност за акостиране на острова), които рязко ограничиха обема на първоначално планираните проучвания. Като резултат времето определено за разкопки не достигна, за да се проучи изцяло работния квадрат (и евентуално да се достигне до зидове, основи или следи от основи на проучваното съоръжение).

В заключение сме длъжни да отбележим, че на този етап археологическите разкопки не доведоха до потвърждаване (но и до отхвърляне!) на предварителната ни хипотеза за мащабите и функциите на проучваното съоръжение. Липсата на категорични резултати през 2012 г., обаче не е в състояние да промени планираните дългосрочни цели при проучването на античните структури на о-в Св. Иван.

Литература

Александров 2012: О. Александров. Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ – оградната стена на манастирското стопанство в природен и археологически резерват острови „Св. Иван и Св. Петър“ край Созопол. – АОР през 2011 г., София, 2012, 483–485.

№17. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О-В СВ. КИРИК“

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова

Проучванията на обект „Храмов комплекс на о-в Св. Кирик“ през 2012 г. бяха осъществени благодарение на проект на фондация „Балканско наследство“. Геодезичното заснемане на обекта бе извършено от инж. А. Каменаров.

Работата бе концентрирана в участъка, намиращ се североизточно от базиликата, който до този момент не бе проучван.

Неговият избор бе аргументиран от факта, че при разкопките на базиликата от предни сезони, бяха разкрити основите на два олтара, както и много висока концентрация на архитектурни детайли и декорации от архаичната епоха.

Най-ранното проучено съоръжение е едно голямо керамично струпване (вероятно ботрос или ритуален депозит), лежащо в непосредствена близост до съвременния ръб на скалата. На запад то се разпростира до каменна площадка или основа на зид с ориентация север–юг, който влиза под оставените контролни ребра. Ситуацията е нарушена от съвременна бетонна основа, която пресича каменната структура от юг, както и от два канала за електрически кабел, преминаващи през ботроса. Последният съдържа голямо разнообразие от различни по форма и функция съдове – тоалетни принадлежности, чаши, паници, диноси, олпета, лампи и др.

Най-ранните открити материали могат да бъдат датирани в последната четвърт на VII – първата четвърт на VI в. пр. Хр. Към тях се отнасят фрагменти от коринтски пиксида и капак от друга пиксида, три коринтски арибалоса и три алабастрона от алабастър. Единият от арибалосите съдържа бяла субстанция, вероятно останки от благовонно масло. Особен интерес представлява един зооморфен арибал с формата на букефал,

който въз основа на състава на глината също може да бъде отнесен към продуктите коринтските производствени ателиета. Откриха се и фрагменти от антропоморфен съд за благовония и от релефни съдове с формата на глава на овен и на мида.

Към първата половина на VI в. пр. Хр. могат да бъдат отнесени откритите в струпването източногръцки „чаши с розети“, от които бе намерен почти цял екземпляр, както и от фрагменти от килики със семпла украса от пояси черен фирнис.

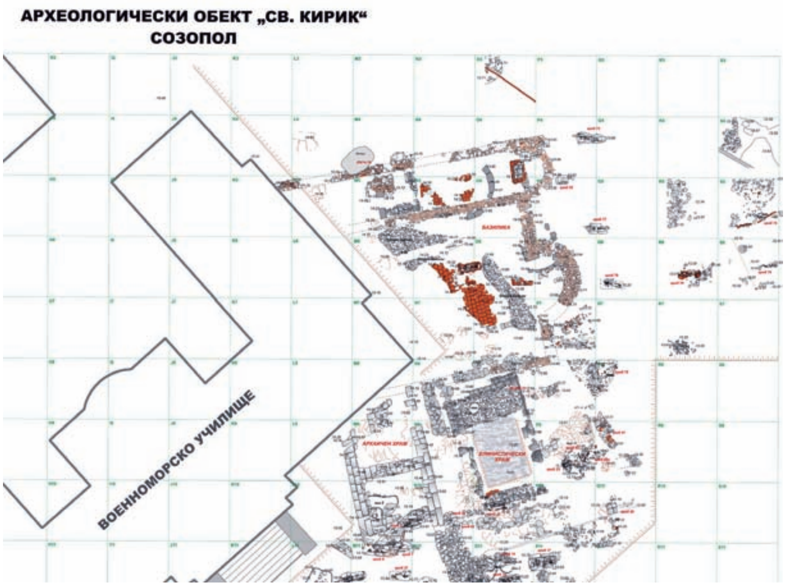

Обр. 1. Археологически проучвания на о-в „Св. Кирик) – детайл от плана.

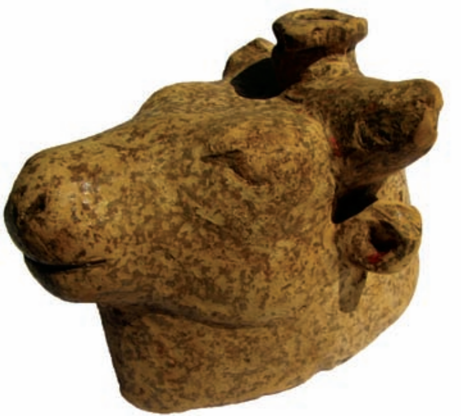

Обр. 2. Арибалос с формата на букефал.

Открити бяха и фрагменти принадлежащи на най-малко 20 йонийски паници с характерна украса от стилизирани лотосови цветове и меандри по ръба на устието, които се датират в VI в. пр. Хр. Голяма част от тях е са снабдени с две дупки, които вероятно са служили за окачване на съда. За някои от тях може да се твърди, че са били направени преди изпичането на съда. Струпването съдържа още и фрагменти от три диноса, голямо количество силно фрагментирани олпета, лампи, един бронзов съд, както и фрагментирана чаша с една дръжка от много груба глина, вероятно изработена на ръка.

Освен керамичното струпване бе разкрит и каменен зид от големи ломени камъни, подредени в права линия с ориентация североизток – югозапад, от който са запазени единствено 5 камъка. Той има същата ориентация като архаичните помещения, проучени през 2011 г. в участъка пред сградата на Морското училище. В пространството северозападно от него бяха открити фрагменти от 4 архаични еднофитилни лампи, фрагмент вероятно от ойнохое стил „Фикелура“, датиращ се в средата на VI в. пр. Хр., както и фрагменти от други съдове от същия период. Към архаичната епоха могат да бъдат отнесени и над 10 цели и фрагментирани еднофитилни лампи.

На фона на голямото количество коринтска и йонийска керамика бяха открити единични фрагменти атическа черно – и червенофигурна керамика.

Сред голямото количество фрагменти от теракоти често срещан е мотивът богиня с висок полос на главата, който е използван при изобразяване на богините Рея, Кибела и Хера. Голям е и броят на фрагментите представляващи женски глави, където конкретната богиня не може да се идентифицира, но всички те носят чертите на архаичните Коре.

Висока е концентрацията на намерените фрагменти от архитектурна декорация (астрагали, йонийски киматион и антемион от палмети и лотосови цветове, изработени от мрамор и мушелкалк), принадлежаща на поне два олтара. Те са идентични с тези от предходните сезони на проучване в участъка на базиликата, намиращ се в непосредствена близост.

Проучено бе и едно обредно огнище, в което бяха открити голям брой обгорели глинени мъниста и бронзова тел, вероятно принадлежащи към венец.

Предметите от метал попадат в широк хронологичен обхват от архаичния до османския периоди. Те представляват бронзови върхове за стрели, стрели – монети и монети, като най-късни са две пробити монети от османския период, вероятно използвани като украшение. Две бронзови екзагии, вероятно принадлежащи към ранновизантийския период, както и железен предмет, наподобяващ кирко-брадва, са част от част от металните находки.

През този сезон продължи проучването на късноантичния некропол, като се регистрираха шест гроба от ранновизантийския период (№73–77 и 79). Погребванията са извършени в различни видове гробни съоръжения: граден от варовикови квадри гроб, без покритие; изграден от стреховидно поставени керемиди гроб, като късите му страни са затворени от по една керемида и яма. Във всички гробни съоръжения погребаният е полаган с глава на запад. Изключение представлява само гроб №79, при който главата е на югозапад.

Два от комплексите съдържаха инвентар. В гроб 77 бе намерена бронзова тока за колан, датираща се във втората половина на V – нач. на VI в. Най-богат е инвентарът на гроб №79, включващ сребърна обеца, голям брой стъклени мъниста с различна форма, бронзова халка и 2 бр. бронзови гривни. Датата на комплекса се определя от сребърната обеца, представляваща полиедрично мънисто с разширение на халката, чието масово разпространение се отнася към втората половина на V – нач. на VI в.пр.Хр. Интересен е фактът, че в три от проучените гробни комплекси (гробове №73, 76 и 77), непосредствено над долните крайници на скелета се откриха кости на животни на много млада възраст от видовете овца и коза.

Един гроб (№78) може да бъде отнесен към късното средновековие. Откритото гробно съоръжение представлява яма с дървен ковчег със стреховидно покритие, от който са запазени 46 бр. железни пирона.

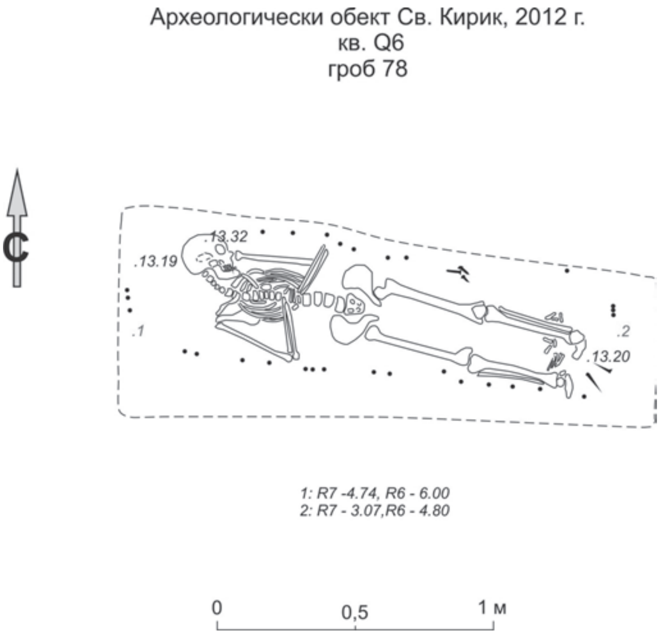

Обр. 3. Гроб №78.

В областта на гърдите се намериха бронзови копчета от типа „мъжко – женско“. Този гроб може да свързан с известните ни само по исторически извори средновековен манастир „Св. Св. Кирик и Юлита“ и по-късна църква „Св. Троица“.

Проучванията през 2012 г. допълват и потвърждават резултатите от предходните сезони на изследване на на храмовия комплекс на о-в Св. Кирик.

Литература

Панайотоваи др. 2012: К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова, Д. Стоянова, М. Чачева. Археологически проучвания на храмов комплекс на остров Св. Кирик, Созопол. – АОР през 2011 г., София, 2012, 238–240.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА ГРОБНИЦА“ В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“

Красимира Костова

На 5 юли 2012 г. улицата пред дом №2 на ул. „Възраждане“ в с. Дебелт пропада. От вибрациите на бетон-помпа, която залива колони и пояси на новострояща се къща, се образува голям процеп. Стопанина на дом №2 разкопава терена около пропадането и попада на счупен на две части мраморен капак на зидан гроб. Южната половина на капака е изнесена от съоръжението на повърхността. Изкарани са и 6 броя тазобедрени кости, две ребра. Костите са деструктирали, крехки. Разкрити са две камери, издялани в материковата скала. Камерите са преградени със зид, който е изработен от тухли-половинки, споени с бял хоросан. Разкритата гробница се намира на уличното платно.

Целта на спасителните археологически разкопки, които се проведоха от 11 до 20 юли 2012 г., беше цялостно проучване на обект „Антична гробница“. Изследването беше финансирано от община Средец.

Проучени бяха три изсечени в скалата гробни съоръжения с ориентация на надлъжната ос изток–запад.

Две от съоръженията са обособени в гробен комплекс, с добре оформени лица на камерите, надзидани с тухли споени с бял хоросан. На места стените са грубо измазани с цел заглаждане на страниците на гроба. Двете камери са разделени от преграден зид. Гробният комплекс е покрит с мраморни плочи с различни размери. Повърхността на плочите е добре обработена и рустицирана. В двете камери бяха проучени по две погребения, вероятно на семейни двойки. Те са с ориентация запад-изток. Скелетите са с деструктирали кости. В северната камера се откриха като гробен инвентар две златни обици, стъклени мониста, фрагмент от костена игла за коса, стъклен и антропоморфен бронзов балсамарий, желязна стригила. В южната камера гробният инвентар се състоеше от два златни амулета с геми, на които са изобразени Сол Инвиктус и Абраксас (с гръцки надпис ΑΒΡΑΣΑΖ), и златна тръбичка служеща за разделител на медальоните, както и две монети на Септимий Север и Каракала.

Третото гробно съоръжение е изсечен в скалата саркофаг. По венеца на камерата има следи от изсечени отстъпи за поставяне на покривна плоча. Костите не са в анатомичен порядък. Предполагаме, че гробът е бил ограбен още в античността.

Проучено беше и четвърто погребение – трупополагане в гробна яма. Гробната яма се очерта на 0,15 м под дневната повърхност на съвременната улица. Имаме трупополагане с ориентация запад–изток. Погребаният е с отстранени крайници и глава. Няма гробен инвентар.

Разкритите гробове са част от западния скален некропол на античната колония Деултум и се датират в края на II – началото на III в.

№19. ДОБЕЛТ

Петър Балабанов

Археологическите разкопки на обекта се проведоха от 06.08 до 22.08.2012 г. с десет работника, наети по програмата за временна трудова заетост в Община Средец, Бургаска област. В тях взеха участие и студенти от НБУ и СУ „Св. Кл. Охридски“.

Поради ограничения брой на работниците и краткото време, бе решено усилията да се концентрират за проучване на културните пластове в района на сондаж 1 от 2011 г. След корекциите той придоби очертания на силно издължен в посока изток-запад правоъгълник с размери 16,5 х 5 м. Непосредствено на изток от него бяха заложени два квадрата (1 и 2) със страна 5 м.

В новите квадрати 1 и 2 дневната повърхност бе съставена от тънък слой чернозем, който бе изключително твърд, примесен с малки речни камъчета и отделни следи от разложени варовикови конкреции. Изключение правеше тясна ивица покрай южната периферия. В оставеното контролно ребро се очерта дъното на изкоп в материка с посока изток-запад и с дълбочина до 0,5 м. Според наблюденията на колегите Д. Момчилов и Кр. Костова, такава структура на насипа е характерна за средновековния отбранителен вал „Еркесия“. Под черноземния слой се появи материкът от разложени органични скали със светъл, вариращ от светлобежов до светлозелен цвят.

След почистването на пространството източно и северно от квадратите се установи, че трасето на „Еркесията“ продължава още десетина метра на югоизток и опира в склона на хълма, който от тази точка на изток е изрязан почти вертикално.

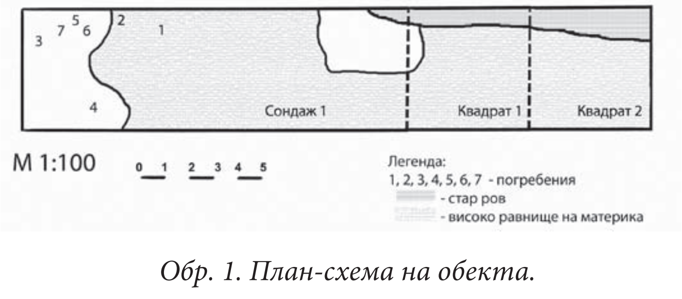
С
АР "Деултум-Дебелт"
План-схема на обект "Добелт" 2012 г
1
2
3
4
5
6
7
Сондаж 1
Квадрат 1
Квадрат 2
М 1:100
0 1 2 3 4 5
Легенда:
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 - погребения
- стар ров
- високо равнище на материка

Обр. 1. План-схема на обекта.

В западната трета на сондаж 1 бяха документирани повече или по-малко запазени участъци от културни напластявания от различни епохи. По повърхността със слаб наклон на юг, имаше пласт от сравнително твърд чернозем, аналогичен на този в квадрати 1 и 2. В основата на този пласт, който частично е бил изнесен с тежки машини през 70-те години на миналия век, бяха открити погребения 1, 2 и 5. В насипа на погребение 2 бе намерен пръстен-ключ. В непосредствена близост до разбития череп на погребение 4, заедно с част от теменна кост на човешки череп бе намерен сребърен денар на император Хадриан, от емисия, отсечена през 119 г. Тези находки, както и различната ориентация на погребенията (север, юг, запад), ни дават основание да ги определим като римски. Трите погребения са извършени в плитки безформени ями, като първите две бяха вкопани в насипа от глинеста пръст непосредствено под повърхността на черноземния слой, а номер 5 – в най-долната му част.

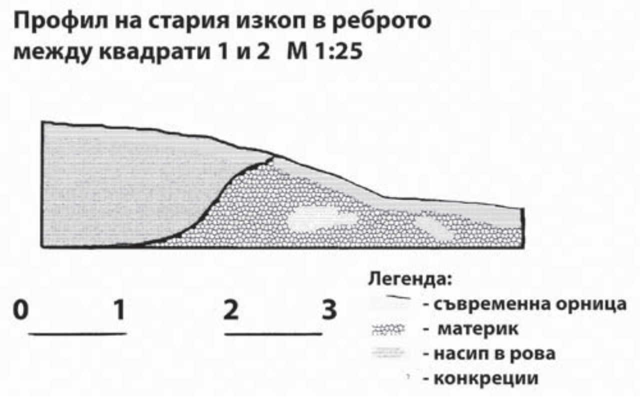

Обр. 2. Профил на средновековния отбранителен вал „Еркесия”.

В северозападното разширение на сондаж 1 под равнището на споменатите погребения дебелината на хумусизирания слой нарастваше до 0,9 м. Тук в участък с приблизителни размери И–З – 2,25 м и С–Ю – 1,3 м, в пласт с дебелина 0,35 м, бяха намерени 37 железни гвоздея, голяма част от тях завити под прав ъгъл на 0,06 м под шапката и масивен железен ключ. Три от гвоздеите, както и ключът, бяха намерени над костите на погребение 7. Дълбочината, на която бяха документирани те, отговаряше на дълбочината на погребение 3 (в хокерна поза), както и на дълбочината на пласта, в който бе намерено високо гърне, правено на ръка с релефна украса по стените си.

На равнището на погребение 5 и над равнището на погребения 7 и 8 бе разчистено малко струпване от ломени камъни и фрагменти от керамични съдове, правени на ръка и на грънчарско колело. Непосредствено на юг от тях, в частично запазен пласт от хомогенна мека пръст с белезникав до тъмножълт цвят, на дълбочина 0,65 – 0,80 м, бяха намерени над дванадесет фрагмента от солени с извит под прав ъгъл страничен ръб.

На юг от този комплекс, на дълбочина 1–1,35 м, бе проучено погребение 4 – единственото, над което имаше надгробно съоръжение, направено от стреховидно подредени солени.

Като цяло, резултатите позволяват да приемем констатацията, че в проучвания сектор има отделни участъци от запазени културни пластове от периода V–II пр. Хр., а в първите векове на нашата ера той е бил използван като некропол, което е довело до чувствително компрометиране на по-ранните останки. Допълнително те са били нарушени и през ранното средновековие при изграждането на граничния вал и окоп „Еркесия“. Не е изключена възможността северно, западно и южно от западната трета на сондажа да има и по-добре съхранени културни пластове. В източна посока насипът е изцяло компрометиран от „Еркесията“.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова

През 2012 продължи проучването на обект 02 „Антични терми“. Археологическите разкопки се проведоха на два етапа.

Първият етап се реализира от 04.06.2012 г. до 10.07.2012 г. в рамките на програмата за „Регионално развитие“ на МТСП. В разкопките участваха 10 работника и един студент от СУ „Св. Климент Охридски“, специалност „Археология“.

Вторият етап се проведе от 23.08 до 21.09.2012 г., финансиран от Министерство на културата. През втория етап на проучване на обект 02 „Антични терми“ работиха 20 души работници и двама студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, специалност „Археология“.

Целта на проучването беше прецизиране на стратиграфията на обекта и изясняване на строителните периоди на архитектурата, както и устройството и периодите на функционална експлоатация на термите.

През 2012 г. сондаж „Изток“ беше разширен с 2 кв. м на изток, с цел изясняване на уличното устройство и прилежащото застрояване западно от Първо източно кардо. Разширена беше и площта на проучване на юг с 220 кв. м.

Съвременният терен е с денивелация от 0,54 м в посока запад–изток.

Под тревния пласт, на дълбочина от 0,60 м до 1,23 м се разчисти насип, формиран в края на 50-те/началото на 60-те години на XX в. за извличане на строителен материал. В източната страна на проучвания сектор се достигна пласт, формиран от втората половина на VII до IX век. В една немалка част пластът е унищожен от по-късните вкопавания през XX в. В насипите от вкопаванията през XX в. се откриха преотложени фрагменти на средновековна битова керамика от IX–X в. Пластът от втората половина на VII–IX в. се характеризира с керамика работена на ръка, на бавно и бързо колело, амфори тип 35 Сарачхане, Истанбул (по J. W. Hayes). Не се разкриха основите на жилища от този период, но има следи от разпрашен кирпич, унищожен вследствие на пожар.

Пред бастиона на рановизантийската крепостна стена беше проучена стопанска постройка, изградена след построяването на крепостната стена, т. е. след третата четвърт на V в. Предстои изясняването на датата на изграждане на това стопанско съоръжение, в което бяха разкрити и проучени три съда-зърнохранилища (питоси), 7 амфори тип LR 4 (Газа), 4 амфори LR 2, амфори LR 1. Преобладава битовата кухненска керамика, представена от гърнета и стомни, купи, мортарий (V–VI в.). За северната страна на стопанското помещение може да се допусне, че е била с два входа, като фланкиращи входовете са три колони, две от които са пиластрови и долепени на фуга в западната и източната част за по-ранни зидове. Светлите отвори на двата входа са широки по 2,40 м. Разположени са един до друг, като ги разделя колона с размери 0,90 х 0,85 м. Западният пиластър е запазен 0,32 м в суперструкция и е долепен на фуга до бастиона и надгражда банкета му. Източният е долепен на фуга до източния зид на топло помещение от термите. Предполагаме, че стопанското помещение е изградено върху каменни основи с цокъл. В суперструкция стените са били от кирпич, имайки предвид пожара, който е причинил неговото разрушаване (предстои прецизиране на датата на пожара). След изчерпване на културния пласт беше проучено по-ранно жилищно ниво от края на IV – началото на V в., опожарено в първата четвърт на V в., преди изграждането на ранновизантийската крепостна стена. *Terminus post quem* за жилищното ниво са монети на Хонорий (393–423) и Теодосий II (402 – 450). Жилищното ниво от първата четвърт на V в. е в голямата си част нарушено от по-късните вкопавания за изграждане на крепостната стена и стопанската постройка. Под жилищното ниво от първата четвърт на V в. се достигна до изравнително ниво с разтрошен хоросан, в който се откриват фрагменти от висящия под на хипокауста. Той е бил изграден с бипедални тухли, а подът на помещението – в техника *opus tessellatum*. Разкритите фрагменти от унищожената мозайка са с тъмносиви и бели тесери. Запазени са части от суспензурата на хипокауста. Колонките са изградени от квадратни и правоъгълни тухли, споени с бял песъклив хоросан. Разкритото помещение е от античните терми. Предстои изясняване на неговите функции. Най-късните монети от проучения пласт са от времето на Констанций II (337–361).

Източно от топлото помещение продължи проучването (от сезон 2011 г.) на латрината. В южните части на сондажа мраморният под е унищожен, а зид изработен на калова спойка прерязва помещението. Зидът е от жилище от края на IV – първата четвърт на V в., което е било опожарено в първата четвърт на V в. *Terminus post quem* за съществуването на жилището са откритите монети на Хонорий (393–423) и Теодосий II (402–450). Жилището е било изградено от каменни основи и суперструкция от кирпич. От латрината е запазен хидрофобния хоросан, който е бил подложка на мраморния под.

Проучени бяха каналите, свързани с латрината. Констатира се запушване на канала с Y-форма (проучван през 2008 и 2011 г.), който конструктивно е минавал от северната страна на латрината. През втория строителен период този канал е зазидан и отходните води са насочени по западния канал. Неговото продължение установихме пред портика на термите в участъка под Първо източно кардо. Заустен е в централния канал на кардото.

При проучването на Първо източно кардо, в североизточната част на сондажа се натъкнахме на пожар, довел до разрушението на един от големите зидани канали на термите (с посока северозапад-югоизток), отвеждал отходните води под Първо източно кардо. Първоначалната улична настилка от II в. е изградена от големи каменни блокове с размери от 1,70 х 0,85 и 1,40 х 2,22 м до 0,55 х 0,69 м. При нареждането им на места е осигурен сравнително добре изразен страничен наклон от осевата линия към бордюрите. Проучено беше голямо керамично струпване с материали от II–III в., съдържащо кухненска и трапезна керамика, лампи, амфори и монети на Александър Север (222–235), Максимин I Тракиец (235–238) и провинциални, сечени в Деултум. Предполагаме, че пожарът е вследствие на готското нашествие от средата на III в., което е наложило уличната настилка да бъде преправяна и в отделни участъци се наблюдава запълване на образувалите се дупки с натрошена строителна керамика. Бордюрите от западната страна на Първо източно кардо не са запазени. В края на IV в. уличните платна се застрояват от сгради. Проучен беше масивен зид с посока север–юг. Зидът е запазен в субструкция, а на места и в суперструкция. Граден е от ломени камъни с добре оформени лица, споени с хоросан примесен със счукана тухла. Зидът е изграден върху уличното платно. Предстои изясняването на функциите на сградата, на която той принадлежи. Настилката на улицата от масивни каменни плочи е извлечена. Наблюдава се силен пожар от първата четвърт на V в.

Античната градоустройствена традиция е прекъсната в края на IV в. Във втората четвърт на V в. тези пространства са застроени с жилища с каменни основи и кирпичени стени. На кота 10,85 м се достига до дневното ниво пред крепостната стена. Тук е формиран пласт от сиво-пепелява пръст, керамиката от който е силно фрагментирана и безлична.

№21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ГРАДСКА ЗОНА НА ДЕУЛТУМ

Христо Прешленов

През 2012 г., посредством нови и контролни сондажи на вече проучвани през 1986-1992 и 2004-2009 г. сгради и съоръжения, продължи изясняването и прецизирането на хронологията и етапите на застрояване в инсулата южно от императорския храм.

На 59 м източно от северозападния ъгъл на инсулата се разкри североизточния ѝ ъгъл и кардото, тангиращо от изток храма.

Субструкцията на бордюрите има дебелина 0,65 м. Оста на уличния канал, с наклон С–Ю 9%, минава на 5,35 м източно. Изграден е непосредствено под уличните плочи от камъни на хоросан с жълтеникав оттенък, без керамични примеси. Ширината на отвора 0,72 м, а дебелината на стените 0,50 м.

Първоначалното платно на декуманиса на запад от кръстовището е широко 6,50 м и има страничен наклон С–Ю 8 %. Настилката му е изпълнена от големи каменни плочи. Поставени са два реда бордюри с ширина, съответно 0,20 и 0,70 м. Субструкцията им има дебелина 0,70 м. Изпълнена е с редово положени грубо обработени камъни на хоросан без керамични примеси.

Римският водопровод в инсулата минава на 1,50 м южно от декуманиса и 1,70 м западно от кардото. Изграден е от тръби с диаметър 0,17 м, положени в каменен кожух с ширина 0,73 м на слаб хоросан, покрит с тухли. Смяната на посоката му на юг е осъществена с укрепващ каменен блок с ревизионен отвор 0,20 м. Друг водопровод с диаметър 0,11 м и ориентация З–И, прокаран на 1 м южно от северния бордюр и 0,35 м под настилката на декуманиса, е прекъснат западно от основата на ранновизантийската крепостна стена.

След разрушителен пожар през III в., на 2 м южно от декуманиса и 0,35–0,40 м над римския водопровод е положен нов, изпълнен с тръби с диаметър 0,115 м и дължина 0,46 м. Той довежда вода от север, минавайки под бордюрите на декуманиса. По време на ремонтните дейности те са пренаредени на кал, а в изкопа формиран при демонтажа на субструкциите на бордюрите на кардото попада монета на Константин I от 335–337 г.

В края на IV в. декуманисът вече е сведен до обслужваща локалното придвижване улица.

Платното му е стеснено от север до 1,35 м с изграждането на постройка в смесена зи-

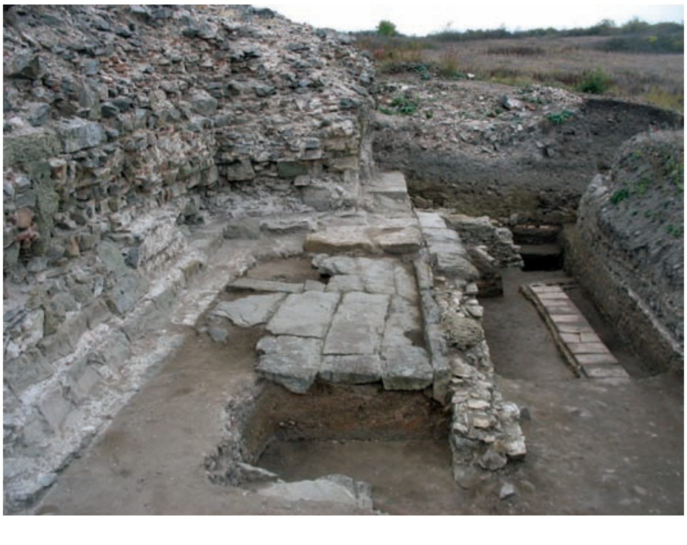

Обр. 1. Уличното кръстовище (поглед от запад).

Обр. 2. Застрояването на декуманиса (поглед от изток).

Обр. 3. Крепостната стена (поглед от запад).

дария. На 4,75 м северно е формиран портал с дебелина на страницата 0,80 м от обработени камъни и сполии на хоросан. Помещението срещу нея южно от декуманиса има директен достъп от уличното платно през вход с отвор 1 м. Има размери 8,70 х 4,85 м и дебелина на стените 0,65/0,85–0,90 м. Изградено е от камъни на хоросан, примесен със счукана керамика. По време на по-късна строителна фаза е разделено на два дяла от зид с дебелина 0,60 м на калова спойка. Субструкциите на източната и южната стени на източния дял са в пласт с разпрашени кирпичи, тухли и керемиди. На 2,40 м от уличния бордюр е положен водопровод с диаметър 0,12 м и дължина на тръбите 0,48–0,50 м. В западния дял между тухли, плоски и извити керемиди са попаднали монети на Констанций II от 355–361 г. и на Валентиниан I от 364–378 г.

Източно от помещението, върху южните бордюри (отново) е изграден портик, от който на междуосево разстояние 3,95 м са запазени две преизползвани йонийско-атически мраморни бази. Върху тухлената настилка южно от портика е попаднала бронзова монета на Валент от 364–378 г. По време на трета конструктивно различима фаза на застрояване колонадата е демонтирана. Върху бордюра е изградена северната стена на помещения на калова спойка с обща дължина 13,50 м. За източна стена на първото служи изградената в средата на V в. крепостна стена, до която на фуга е долепена северната му стена. Уличната денивелация е преодоляна с опрени под наклон до бордюра каменни плочи. Триъгълният отвор под тях изглежда изпълнява и функции на отходен канал. Праговете на входовете им имат отвор 1,50 м, нивелирани са на 0,35–0,45 м над първоначалната улична настилка и отстоят на 6,20 м един от друг. През 1990 г. източно от входа на първото е разкрит зид на калова спойка с ориентация С–Ю и дебелина 0,70 м. Изглежда, че заедно с открит при северния бордюр зид със същата дебелина и градеж е част от западната стена на вкопано до 0,35–0,40 м под уличното ниво помещение.

Уличното платно западно не е застроявано и изглежда се ползува като открит двор с вътрешни размери 14,30 х 6,50 м. На 1,50 м, 2,50 м и 6 м покрай северния бордюр плочите са отстранени и до 0,45–0,55 м под нивото им са вкопани 4 питоса. Две монети на Лициний I от 312/13 и 316 г. са открити сред горели кирпичи и тухли, въглени и пепел, отложени на нивото на демонтирани улични плочи. В циркулационната среда в средата на IV в. участват монети на Констанций Гал, Констанций II, Валентиниан I и Валент, а през последната четвърт на века и началото на V в. – на Валентиниан II, Аркадий и Хонорий, Теодосий I и II.

Монета на Хонорий от 406–408 г. има сигурен стратиграфски контекст южно от кръстовището на декуманиса с кардото. Попаднала е под срутения керемиден покрив на опожарена при (хунско?) нападение кирпичена постройка, върху слой уплътнена жълтеникава глина, заменил уличните плочи. При подготовката на терена за строителството на ранновизантийската крепостна стена деструкциите на тази постройка са заравнени. В нивелиращия пласт над помещението изградено северно от нея от кирпичи на глинена спойка е попаднала монета от типа „кръст във венец“ (425–455 г.). Субструкцията му има височина 0,30 м и е положена в заравнени след 335–337 г. структури, прекъсвайки водопровод с ориентация С–И, чиито тръби с диаметър 11,5 см и дължина 0,60 м минават над черна пепелна прослойка. Суперструкцията е изградена от кирпичи с дебелина 0,07 м, споени с жълта каолинова глина, положени върху долна каменна част с височина 0,40 м.

Трасето на крепостната стена оставя ¼ от инсулата извън защитената градска зона.

Източната куртина пресича под 102° платното на декумануса на 16 м западно от кардото. Суперструкцията ѝ има дебелина 2,35 м. Има облицовката на външното (източното) лице от големи паралелепипедни блокове, която е запазена само на нивото на основите. Вътрешното лице на стената е изградено от обработени камъни на хоросан с примес на едросчукана керамика и подравняващи тухлени редове над банкета с ширина 0,15 м. На север субструкцията на стената опира в основата на демонтирания бордюр на декумануса. Отсечката ѝ на изток с дължина 10 м до бастиона има дебелина 3,50 м. Вътрешното лице минава по линията на бордюрите на декумануса до СЗ ъгъл на кръстовището, а оттам на север следва тези на кардото. Бастионът има дебелина 6,50–6,90 м, лицева облицовка от каменни блокове, а над 0,60 м и ядро от камъни, тухли и блокове на хоросан с примес на едросчукани тухли, положени на пластове от по 0,85–0,90 м.

№22. ВТОРА ЗАПАДНА РАННОВИЗАНТИЙСКА ПОРТА НА ДЕУЛТУМ (ОБЕКТ 8)

Людмил Вагалински

Римската колония Деултум лежи край село Дебелт, община Средец, област Бургас и е сърцето на Националния археологически резерват „Деултум-Дебелт". Работихме на терена един месец през август-септември. Участваха колегите Иво Д. Чолаков (зам. ръководител) и Люба Трайкова (и двамата от НАИМ–БАН). Финансирането бе от Министерство на културата.

През 2003–2007 г. проучихме двойка срещуположни ранновизантийски порти, разположени непосредствено край шосето Бургас–Средец–Елхово. Чрез новия обект 8 и сондажа му 1 потърсихме западно съответствие на разкритата през 80-те години на миналия век източна ранновизантийска порта, използваща стени на римските терми. Разкрихме две масивни каменни плочи от входната настилка на новата западна порта с прилежащ от север участък от западната куртина и южната стена на северната привратна кула.

Лицевите камъни на зидовете са ограбени преди около 60 години. Теренът пред (западно от) портата е заравнен и покрит с пласт зелена глина, оформяща дневна повърхност. Под нея лежи късноримско помещение от ломени камъни на

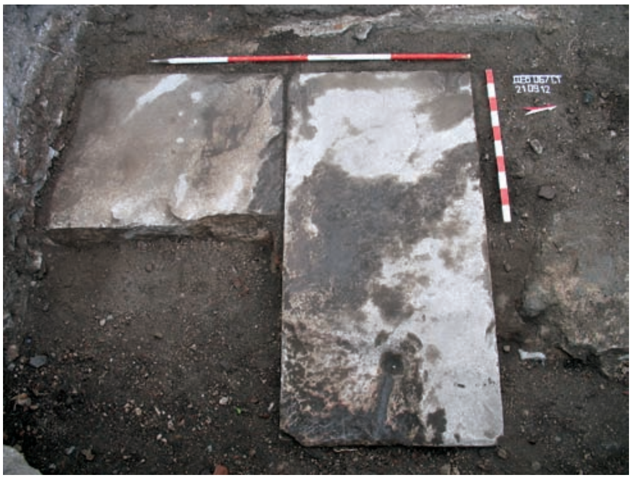

Обр. 1. Настилка на втора западна порта на ранновизантийския Деултум – поглед от север (Л. Ф. Вагалински).

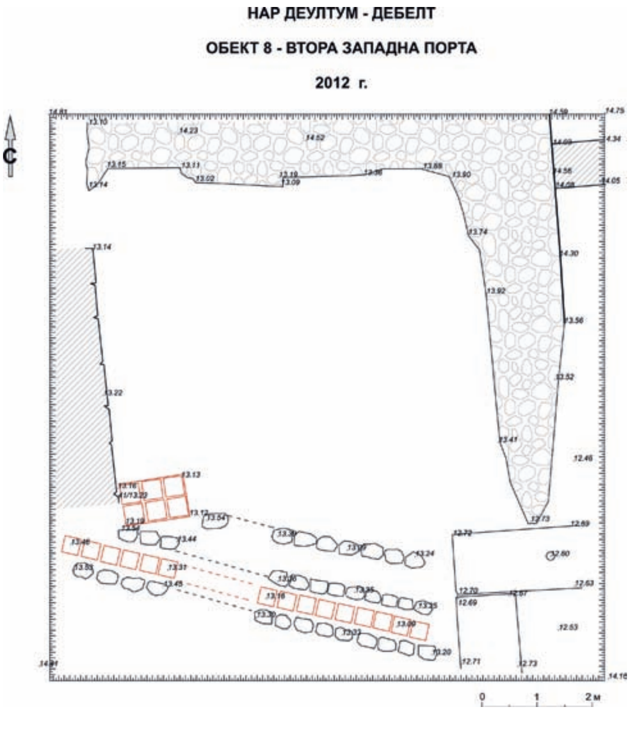

Обр. 2. План на разкритото в обект 8 – втора западна ранновизантийска порта; стена на по-ранно помещение с тухлен под; канал с тухлен под (А. Каменаров).

глинена спойка и тухлен под. Върху последния открихме две колективни находки от медни монети (164 и 32 бр.), най-късните сред които са отсечени по време на управлението на Лъв I (457–474). Така се потвърди заключението ни, че ранновизантийската крепост на Деултум е построена след 457 година, която представлява *terminus post quem* и за вражеска атака, предхождаща непосредствено издигането на новата твърдина на града. Поради многобройните късни вкопавания не успяхме да установим докога портата се използва като такава. Монета от втората половина на VI в. в разградени останки на портата е известен хронологичен показател за нейния край.

Сред находките се откроява бронзова контролна нумизматична тежест (екзагия), намерена в една от колективните монетни находки, което подсказва, че въпросното помещение е играело роля в паричния обмен на града в средата на V век. За отбелязване са и две оловни имитации от V век на медни късноримски монети.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ – ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ

Соня Лазарова

Археологическите разкопки се проведоха през м. август. Финансирането и работната ръка бяха осигурени от Община Белене. Екипът археолози бе в състав: Соня Лазарова – научен ръководител, Владимир Найденов – зам.-ръководител, научен консултант – доц.д-р Гергана Кабакчиева НАИМ–БАН).

Продължи проучването на късноримската принципия на кастела. Основна цел бе изясняване на нейния план в източна посока. Разкриването на североизточния ъгъл на двора от архитектурния ансамбъла на принципията позволи измерването на външните му размери. Дължината е 31 м (изток-запад), а ширината – 20,70 м (север–юг).

В североизточната част на вътрешното му пространство бяха разкрити част от суперструкциите на два пилона.

Те са с правоъгълна форма и са разположени по надлъжната ос на сградата, в посока изток-запад. Разстоянието между тях е 2,30 м. От вътрешното лице на северната стена отстоят на 5 м, а от източната стена – на 2,10 м. Градежът им е от грижливо обработени варовикови блокове и тухлени пояси във височина.

Вероятно такива пилони са били издигнати и на откритите „стилобати“ във вътрешното пространство на сградата пред централния вход.

Източната стена е с разкрита дължина 9,70 м (север–юг) и ширина – 1,35 м. В градежа ѝ са използвани различни по големина ломени камъни, някои с обработени лица, споени с бял хоросан. Редовете от каменната зидария са нивелирани с плочести камъни. По вътрешното лице на места е запазена бяла хоросанова мазилка.

През този сезон бяха проучени още два контрафорса, конструктивно свързани със северната стена. Те са на разстояние 4,70 м един от друг. Градени са в техника opus mixtum, с четири редов тухлен пояс.

Североизточният външен ъгъл е подсилен с градеж, конструктивно свързан със северната и с източната стена на сградата. Отстои на 5,73 м от последния разкрит контрафорс на северната стена. От външното лице на източната стена се издава на 0,72 м, дължината му е 1,28 м (север–юг) и 1,98 м (изток–запад). От суперструкцията му е разкрит четири редов тухлен опус, с дебелина на тухлите 0,04 м. Има вероятност това оформление на ъгъла, различаващо се от другите разкрити досега ъгли, да е свързано с вход към друго помещение, разположено в източна посока.

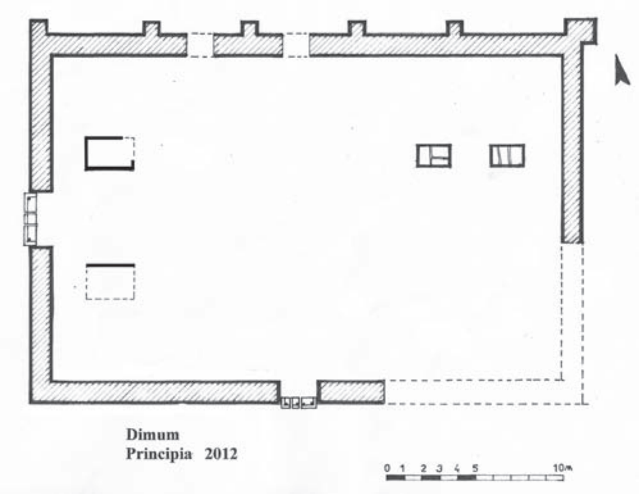

Обр. 1. План на къснoримската принципия в Димум.

Обр. 2. Североизточен ъгъл на принципията с разкритите пилони.

През отчетния период при изравняване на профилите бе разкрит и външния югозападен ъгъл на принципията. Разчистен бе градеж, долепен на фуга към лицето на западната стена, с дължина 2,30 м (север–юг). Той е от вторично употребени, грижливо обработени с бучарда каменни блокове, хоросан и колона с диаметър 0,40 м. Лежи върху пласт от жълта, глинеста пръст с трошляк и следи от горяло. Подобно и на северозападния ъгъл на сградата, този градеж може да се свърже с извършени преустройства през V–VI в. Следи от този период бяха документирани и западно от централния вход на принципията.

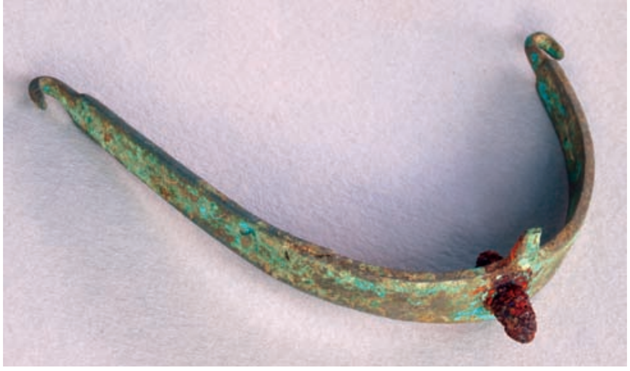

Обр. 3. Бронзова шпора от IV в. сл. Хр.

В проучвания участък културния пласт не е изчерпан. Бяха разкрити лошо запазени строителни останки от периода на Възраждането, Средновековието и Късната античност (V–VI в.), често използващи масивното строителство на стените на принципията.

Северно от сградата, между двата новооткрити контрафорса бе разчистено съоръжение с кръгла форма с диаметър 2,50 м, определено като зърнохранилище. От градежа му е запазен един ред ломени камъни на калова спойка, дъното му е от жълта глинеста пръст. Това е второто подобно съоръжение откриващо се северно от принципията. Аналогично беше открито и при северозападния външен ъгъл на принципията (Лазарова 2010, 305–306).

Във вътрешното пространство на двора стратиграфията е нарушена от ями от периода XVIII-XIX в., идентифицирани по откритата керамика в тях. Документираните структури са много фрагментарни и трудно определими – останки от каменно кирпичено строителство, част от огнище, настилка от трамбовани ломени камъни, която застъпва горната повърхност на пилоните.

И през този археологически сезон бяха открити цели и фрагментирани тухли и керемиди. Върху част от тях се срещат вече регистрираните печати на I-ви Италийски легион, като най-много са от типа LEPIFICOR. Керамика е смесена: открити бяха два фрагмента от дъна на купи terra sigillata; малко фрагменти червенолакова, със силно изтрит лак; късноантична, сред която преобладават фрагментите от сиво-черна кухненска керамика; части от амфори от V–VI в., с гребенчат орнамент; средновековна – фрагменти от гърнета и печенежки тип котли и от периода XVIII–XIX в. От дребните находки най-интересна е откритата бронзова шпора от IV в., с аналог – шпора от кастела Abusina- Eining (Fischer und Spindler 1984, 98, abb. 72(1).

Безспорно тя е доказателство, че в кастела Димум е била настанена конна войскова част, както съобщават изворите.

Намерени бяха още: бронзови фибули; токи и апликации за колани; цинтове; медицински инструмент — бронзова лъжичка; предмети на бита – глинени тежести за тъкачен стан и за рибарски мрежи, прешлени за вретено, хромели, железни ножове и желязна подкова.

При проучванията през 2012 г. бяха открити 100 бр. монети, някой от които горели и доста обезличени. Монетите от I в. са контрамаркирани. Най-многобройни са монетите от втората половина на III–IV в. От периода V–VI в. – най-късна е фолис на имп. Юстин II и София (565–578). Средновековните монети са 5 на брой, четири от тях са от XI в. При североизточния ъгъл на принципията бе намерена сребърна монета на българския цар Иван Шишман (1371–1395), втора след откритата при проучванията на укрепителната система на кастела (Кабакчиева 2012, 259).

Литература

Лазарова 2010: С. Лазарова Археологически разкопки на античната крепост Димум при гр. Белене. – АОР през 2009 г., София, 2010, 305–306.

Fischer, Spindler 1984: T. Fischer und K.Spindler Das romische Grenzkastell Abusina — Eining, 1984, 98, abb. 72(1).

Кабакчиева 2012: Г. Кабакчиева. Археологически разкопки на античния кастел Димум (южен и западен сектори). – АОР през 2011 г., София, 2012, 259.

№24. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотър Дичек

Т. Сарновски. Укрепителна система и интервалум по източната и северната крепостни стени на Нове. През 2012 г. е направено почистване и документация на стари разкопки от 60 и 70-те години на XX в. в рамките на източната и северната порта, в източния интервалум и при северната крепостна стена. Най-много усилия се положиха за разчистването на източната порта (*porta principalis dextra*). Разкрити са две платформи, издигнати от средни по големина камъни, обилно заляти с варовиков хоросан с много пясък и филц. Горната им повърхност се намира на кота. 46,30 м. Върху тях са разположени двете каменни кули на портата. Формата им е правоъгълна, но точните им размери са трудни за определяне. Северната платформа е с размери 7 x 7 м, а южната – 8 x 6 м. От вътрешната страна и на двете се намират издатъци, вероятно предназначени за стълбите към кулите.

Направата на масивните платформи е продиктувана от необходимостта да се стабилизира терена в близост до по-ранните ровове от дървено-землената фаза на строителство на лагера. В зависимост от мястото дебелината им е 1,5–3 м, около по-ранния ров те са с много дълбоки пукнатини и вдлъбнатини.

Между платформите се издига правоъгълен стълб, който разделя двата входа на портата. Запазени са и останките от праговата стена. При по-ранни разкопки е разкрита част от куртината, северно от портата. При сегашното разчистване е установен един ред от основите на крепостната стена и южно от портата. На това място тя е широка 1,40 м, докато на север достига до 1,50 м.

От южна страна крепостната стена е вкопана в стерилния пласт от жълт льос. На 2,5 м на изток от нея минава ров с ширина над 5 м и дълбочина 1,80 м. По всяка вероятност на север от портата той не продължава поради особеностите на терена и образувалото се там дълбоко дере.

На разстояние 5 м на запад от портата е разчистена и документирана улица с разкрита дължина 12,5 м и ширина 2,5 м. Тя е покрита с правилни плоски каменни плочи. Посоката ѝ показва, че движението на превозните средства е минавало предимно през северния вход. Върху плочите са запазени следи от два вида коловози, вероятно по-ранни и по-късни. И в двата случая разстоянието между тях е 1,50 м.

Цялата ширина на северния вход, както и мястото на правоъгълния стълб, е заета от груба настилка от местен пясъчник. Той не е равен и е видно, че там не могат да преминават транспортни средства. Настилката вероятно е положена след разрушаването на портата, което става след построяването на източното разширение, т. нар. Нове II – към края на III в.

На две места около източната порта са регистрирани следи от дървено-землените укрепления от времето на VIII Августов легион (от 46–69 г.) и от началото на пребиваването на I Италийски легион (Флавиев период). В единия случай това са следи от ров с ширина ок. 2,40 м и дълбочина 1,40 м. Липсват ясни следи от глинения вал. Ровът, чийто край е добре документиран, е засипан с камъни, сред които са открити три фрагмента от амфори, с датировка 50–72 г. Дъното му достига дълбочината на основата на платформите на кулите.

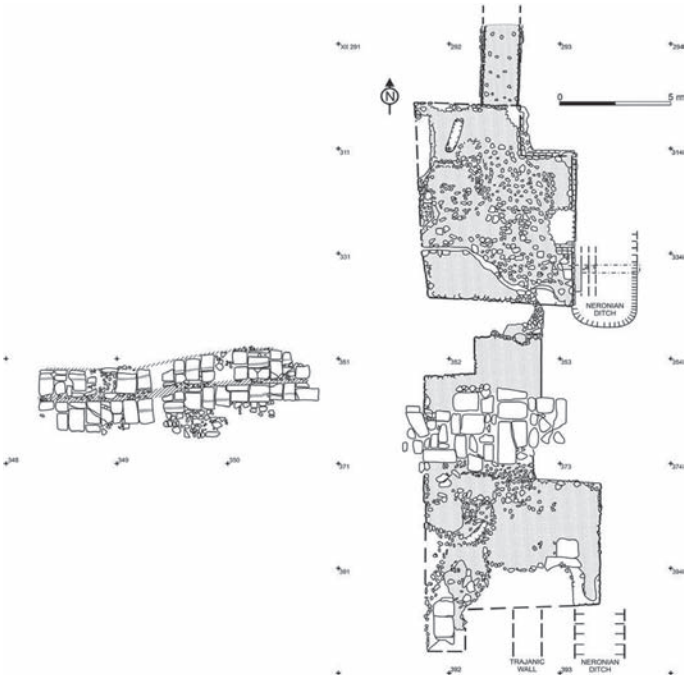

Обр. 1. План на източната порта на военния лагер Нове.

При северната порта (*porta praetoria*) продължи работата по източната платформа, която започна през миналата година. Тя също е правоъгълна, построена през IV в. от камъни, свързани с обилно количество бял хоросан със сравнително малко счукана тухла в него. Има дължина север–юг 8,75 м и върху нея е издигната кула с неясни за момента размери и вид. На изток от нея се простира крепостната стена с ширина 1,90 м. В сондаж на север от платформата не беше открит ров, какъвто е известен от северната крепостна стена на 115 м по на запад. На север от нея е намерена само една косо поставена стена, която има за цел стабилизирането на терена. Тук е установена първоначалната му конфигурация, слизаща постепенно на север към реката. Ъгълът на наклона е 13°.

При източния интервалум са разчистени квадратите около водния утайник, изследван през 60-те години на XX в. С помощта на съвременните средства е направена нова документация с нивелации и заснемания. В резултат са определени различните периода на строеж на водно-канализационното съоръжение, което заема почти цялата ширина на интервалума между via sagularis и каменния цокъл на глинения вал, прилягащ към крепостната стена.

П. Дичек. Сектор XII – скамнум на Първа кохорта. През 2012 г. продължи разкопаването на сектора, започнат през миналата година. За тези две кампании са разкрити 700 кв. м от него.

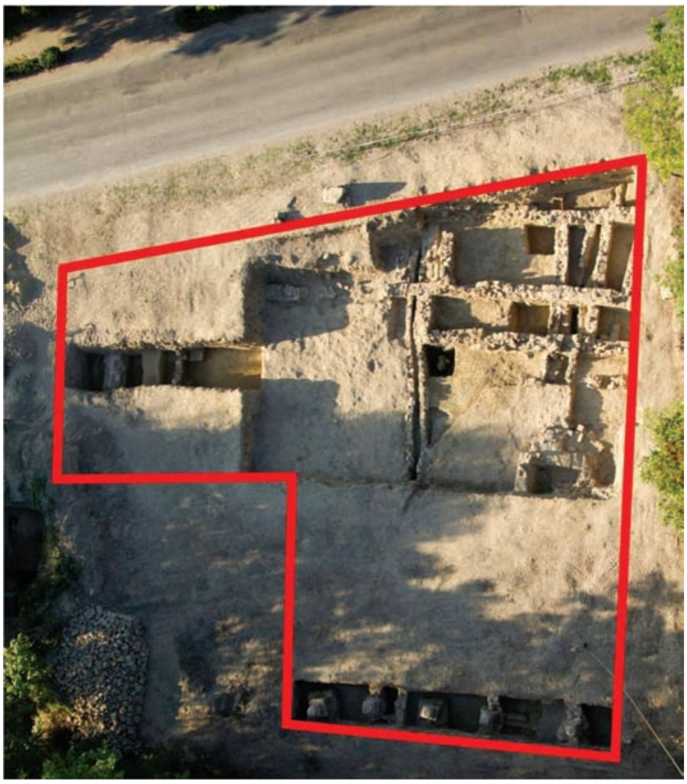

Обр. 2. Нове – сектор XII.

Поради наклона на терена стерилният пласт се появява сравнително плитко – на дълбочина 3 м от повърхността. В резултат на интензивното строителство в тази част от Нове архитектурните останки са силно нарушени и трудни за определяне. По същата причина са увеличени и интердисциплинарните анализи, които дават добри резултати, най-вече що се отнася до познаването на най-ранния период на заселване на военния лагер.

Преди всичко е разкрита голяма част от улицата, разделяща сектора от принципиите. Тя е с ширина 4 м и се спуска в северна посока до кръстовището с via principalis. Първоначално платното ѝ върви по утвърдения льос, по-късно, когато I Италийски легион започва каменното строителство на лагера, то е покрито с отпадъци от каменните сгради наоколо – хоросан, дребни камъни и парчета строителна керамика. По това време през средата на улицата е прокаран и първият водопровод от къси глинени тръби с диам. 10 см, свързани с гипс.

Друга съществена промяна на улицата се забелязва през втората половина на III в. Тогава е направен квадратен канал, изцяло покрит с хидрофобна замазка. От горна страна той е затворен с камъни, споени със същия хоросан. Тогава улицата получава и нова настилка

Най-ранният период на строителство в сектора е свързан с дървени конструкции, които са използвани през сравнително кратък период и след това премахнати. Конструкцията се е опирала на дървени греди с диам. 27 см, вбити дълбоко в твърдия льос – ок. 50–70 см от тогавашната повърхност. Гредите са носещи, а стените са от дъски, зачукани към тях. Те са покрити с тънък слой хоросан, който е специално набразден, за да не отпада от дъските. Планът на тези конструкции се състои от ред тесни помещения.

Тази сграда е премахната и на нейно място са издигнати бараки с ориентация север–юг. До момента са намерени 4 помещения с размери 3,20 х 3,20 м. Разкрити са ямите от гредите и някои от преградните зидове. Към всяко помещение от външна страна има едно по-малко. Интересна е конструкцията на стените. Към носещите греди са прикрепени стени от плет, обмазан с глина. Стените са украсени с гребенчат орнамент. Подът е от отъпкан льос, а покривите от слама или клони, тъй като липсват следи от керемиди.

Наличието на подобна войнишка барака на това място потвърждава за пореден път, че при строежа на военните лагери войниците са се придържали към предписанията и там, където трябва да се намират бараките на I кохорта, те действително се появяват.

В даден момент военните бараки са запалени и разчистени. Предметите и отпадъците от тях са събрани в ями. Находките от тях са в голяма степен импорти на тера сигилата с разнообразна форма и предназначение, включително и една мастилница. Амфорите са свидетелство за превоз на зехтин от Испания и на сладко вино от Италия, както и на вино от Гърция. Голямо е количеството и на стъклените съдове – различни видове бутилки и чаши, купи с ребра и др. Там са намерени и медицински, и козметични инструменти.

След разчистването на дървено-землените бараки легионерите издигат каменни. За съжаление техните останки са в значителна степен унищожени от по-късното строителство. Открити са 4 верижно разположени помещения, също ориентирани по оста север–юг. За момента не може да се каже със сигурност къде се е намирал дома на центуриона – дали при виа претория или пък там е имало таберна.

През две от помещенията на бараките минава солиден канал, който се свързва с подобен под виа претория. Той е имал каменни стени, а дъното му е покрито с тегули с печата на I Италийски легион. Много скоро след построяването му е поправен, като дъното му е покрито с втори пласт тегули, сред които се срещат и печати на XI Клавдиев легион.

По всичко личи, че в края на III в. върху бараките се изгражда голяма цивилна сграда, която има занаятчийски характер, с разкрити вътре пещи за топене на стъкло заедно с много отпадъци от обработката му. Там се намира и малък басейн, който се отводнява чрез канал, направен от преизползвани тухли и парчета керемиди. Тази сграда е разрушена в началото на 60-те години на IV в. и след това теренът не е използван до VI в., когато тук се появява поредната сграда. Тя се характеризира с монументален портик, издигнат с преизползвани архитектурни елементи. Функцията на постройката предстои да се уточни.

№25. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В *EXTRA MUROS NOVAE*

Евгения Генчева, Агниешка Томас

Изследванията в района, който се намира отвъд крепостните стени на лагера в *Novae* са проведени в рамките на научния проект „Проучване на селищните структури при римския легионен лагер в *Novae* (Долна Мизия) чрез използването на неинвазийни методи за теренни проучвания“. Те са проведени през периода 16.03–30.03.2012 г.

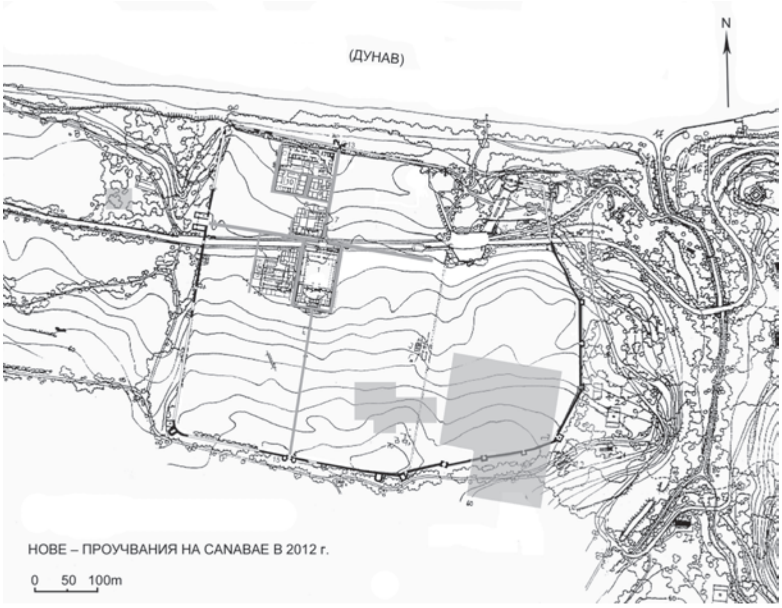

Обр. 1. План на легионния лагер Нове, с маркиране на площта на геофизичните проучвания през 2012 г.

Участъкът се намира в т. нар. източно разширение на *Novae* – в неговия югоизточен край и малко на юг от крепостната стена.

С цел да се изберат подходящите методи бяха направени проби на терена на ретентурата на лагера, където е очаквано регулярно застрояване. Опитите дадоха позитивен резултат, но и известни неясноти, поради което се взе решение за успоредно използване на два вида магнитометри.

Проучваният участък обхваща площ от 2,07 ха и се намира в най-високата част на плато с полегат северен и стръмен южен склон. Магнитното проучване е проведено включително и на стръмния южен склон и на равния терен в неговото подножие. В по-високата му част се намира т. нар. източно разширение на легионния лагер. Проучваният терен обхваща 1,5 ха от източното разширение и повече от 0,5 ха от парцела, намиращ се в непосредствена близост до него.

Възприетите методи включват геофизични измервания, използването на метални детектори и снимки от въздуха с помощта на балон с хелий и хвърчило. Освен магнитните проучвания са извършени и серия полети над обекта с балон с хелий с прикачена платформа за правене на снимки от въздуха. Събран е подробен фотографски материал, полезен не само в качеството си на документация, но и като база за по-нататъшни разсъждения. Направените перпендикулярни снимки ще се използват за създаването на ортофотокарта, а археологическите, исторически и геофизични данни са събрани и обединени в система за географска информация (GIS). Наблюденията от въздуха (ортофотокарти) и GIS за Novae ще са предмет на отделни, подробни разработки.

Голяма част от проучвания участък е унищожена от иманярски ями. Работата там започна с очистването на повърхността от треви, храсти и боклуци – основно метални. После теренът се подели на квадрати с размери 30 х 30 м – измерванията са извършени чрез трансдуктор магнитометър. Едновременно с това в квадратите започна документиране на металните находки, видими на повърхността. За тази цел са прокарани ивици с широчина 1 м и дължина 30 м. Координатите на металните находки са измервани чрез GPS устройства.

В резултат бяха установени аномалии, свидетелстващи за застрояване от вътрешната страна на крепостната стена на източното разширение. Чрез трансдуктор магнитометър, чиито обхват достига 2 м, са локализирани стени от късноантичната строителна фаза. Материалите, събрани чрез планиграфските проучвания, говорят за съществуването на дървени конструкции (строителни гвоздеи). Откритите монети от IV–VI в. показват непрекъснатото обитаване на участъка до края на Античността.

Най-ранните намерени монети са от втората половина на I в. и от III в. Откритата керамика сочи, че районът на юг от стените на разширението е населяван по времето на Принципата.

Благодарение на въздушните снимки цялата площ е фотодокументирана, а също така е установен размерът на щетите, причинени от иманярските разкопки.

№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Археологическите разкопки се проведоха в периода 22.05–16.07.2012 г. и бяха финансирани от Министерството на културата и РИМ–Русе. Проучени са три сондажа с обща площ 75 кв. м. Двата от тях са във връзка с проект за възстановяване и социализация на римската крепост Сексагинта Приста. Третият сондаж бе в западния склон на хълма, където е разположена Сексагинта Приста. Той бе заложен до видимите останки от крепостна стена – за изясняване нейната хронология и връзка с разкритите структури. В първите два сондажа, намиращи се приблизително на венеца на хълма, където е разположена римската крепост, по-ранните пластове (тракийски, римски, късноантичен и средновековен) са почти изцяло унищожени. Регистрирана е част от тракийска яма, една османска яма, два зида от сгради от XVIII–XIX век и насип от по-ново време (XIX–XX в.). Открити са общо 39 монети, разпределени по следния начин: II век – 3; III век – 3; IV–V век – 29; VI век – 3; XX век – 2.

Тракийски период. В насипен пласт от модерно време (XX век), в сондаж III е открит Синопски печат върху дръжка на амфора, датиращ се в периода 228–223 г. пр. Хр[1].

Непосредствено в ъгъла на сондаж I 1, северно от късноосмански зид, от нива -2,37/-2,47 м от постоянен репер е запазено тракийско ниво (част от яма?) — пръстта е кафява, наситена с въгленчета. Тук са открити няколко фрагмента от кости и десетина малки фрагмента керамика, датиращи в периода I век пр. н. е. – I век от н. е. В северния профил и частично под късноосмански зид се очертава част от тракийска яма, означена като яма №92. Тя е частично разрушена и от вкопаване от модерната епоха в западната си част. В пълнежа ѝ пръста е светлокафява, наситена с въгленчета. От тук произхождат фрагменти кости на животни, няколко камъка и 13 фрагмента керамика. Пет от тях са от една голяма купа, датираща в периода II в. пр. н. е. – I в. от н. е.

Римско ниво. В проучваните сондажи няма запазени структури от периода II–III век. Открити са шест монети и около 20 фрагмента керамика от това време. Единият от тях е стена на съд *terra sigillata*, а другият е от лакова купа с барботино украса. Към този период се отнасят и откритите три фрагмента от тегули с печати, открити в насипен пласт от модерно време.

Късноримско/късноантично ниво. В сондажи I и II няма запазени структури от въпросното ниво. В насипния пласт са открити около 30-40 фрагмента от късноримска и късноантична керамика и 21 монети от IV и V век. В насипен пласт, заедно с материали от XIX–XX в. са открити накуп 19 монети, с хронологическите граници в периода от Клавдий II Готски до Теодосий II.

По различна е ситуацията в сондаж III. Местоположението му – до крепостна стена (?) в склона на хълма, предполагаше откриване на структури от римския и късноантичен период. След проучването се оказа, че разкритите структури могат да се датират в късноантичната епоха, когато е изградена и въпросната стена. Общата дължина на проучената част от нея е 5,75 м, а дебелината ѝ 1,10–1,20 м; запазената ѝ височина е до 1,40 м. Тя е изградена от дребни ломени камъни, споени с бял хоросан, с примеси от натрошена строителна керамика. Ясно се разграничава суб- и суперструкция. След горния насипен пласт следват деструкции от камъни, запечатващи ниво със следи от пожар. Дебелината на пласта деструкции е около 40 см, а под него има тънък слой от въгленчета. Открити тук находки датират пожара във втората половина/края на VI век. Открита е и късноантична яма, пресечена от модерно вкопаване, в която е открита монета на Теодосий II. Под опожареното ниво следва льосовото – няма открити по-ранни структури от късноантичните.

Съдейки по голямото количество строителна керамика, датирания опожарен пласт и находки, можем да заключим, че проучваната площ е обитавана през VI век (втората му половина).

Средновековно ниво. В проучваните сондажи няма запазени структури от този период. Открити са двадесетина фрагмента от гърнета, които могат да се датират общо в периода IX–XI век.

Късноосманско ниво. В сондажи I са регистрирани част от две паянтови сгради (субструкции), които според откритите находки в техния контекст могат да се датират в XIX век. Техните останки са на около -1 м от временния репер (или на -2,26 м от постоянния). Дебелината на зидовете им е в рамките на 50–70 см, а вероятната ширина на едната е около 4 м. Датиращи са откритите фрагменти от 12 лули и фрагменти от местна и вносна керамика — фаянс и порцелан.

---

[1] Печатът е определен от докторанта от СУ Калин Маджаров, на когото изказваме благодарностите си.

Във вътрешността на едната сграда е регистрирана яма, означена с №XXIII. Проучването ѝ е преустановено на ниво -3,57 м от постоянния репер. В нея са открити фрагменти от пет лули, датирани в рамките на XVII–XVIII век. Голямо вкопаване от периода е регистрирано и в сондаж I 1. Всъщност и в двата сондажа по венеца на хълма (сондаж I и II) са пластовете са насипни (вероятно подравнителни) и вкопани в льосовото ниво и могат да се датират най-общо в XIX век.

Модерно ниво. Освен насипните и подравнителни пластове, които при сондаж II достигат дълбочина по-голяма от един метър, в югоизточния ъгъл на сондаж III е регистрирана яма от най-ново време (края на XX век).

Литература

Драгоев 2011: Д. Драгоев. Находка от късноримски дребнономинални монети от Сексагинта Приста (проучвания през 2010 г.). – Известия на Регионален исторически музей – Русе, XIV, 2011, 283–292.

№27. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „НЕУКРЕПЕНО АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ/ НЕКРОПОЛ В М. КАЛЕТО, ПИ №№001017 И 001018 „ПО ТРАСЕТО НА „МЕЖДУСИСТЕМНА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ-РУМЪНИЯ“, В ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. МАРТЕН, ОБЛАСТ РУСЕ

Деян Драгоев

В периода 11.10–02.12.2012 г. се проведе спасително археологическо проучване върху терен в м. Калето в землището на гр. Мартен, област Русе, предвиден за изграждането на кранов възел и пречиствателно съоръжение по трасето на газопровод, междусистемна връзка Русе – Гюргево.

Разкопките се проведоха по предварително одобрена и финансирана от инвеститора план-сметка. Работи се с 20 работника, 6 специалисти и стажанти. Геодезическото заснемане на обекта бе осъществено от инж. А. Каменаров. Остеологичният материал е предаден за научен анализ на доц. Л. Нинов НАИМ–БАН) и Виктория Русева (ИЕМПАМ–БАН).

Обектът се локализира върху издигната спрямо околния терен площадка с естествена денивелация от юг на север и от запад на изток, в непосредствена близост до късноримския кастел Тигра и средновековната българска крепост, явяваща се негов приемник.

Бяха заложени осем сондажа, обозначени с латински цифри, по линията на полосата на предвидените за изграждане тръбопровод (сондажи V и VIII) и вътрешно-площадков път (сондаж VII), както и в зоните с изявена геофизична аномалия (сондажи I, II, III, IV и VI), съобразно предварително осъщественото от инж. Н. Тонков геофизично проучване. Всеки сондаж е вътрешно диференциран на по-малки работни сондажи, обозначени с арабски цифри.

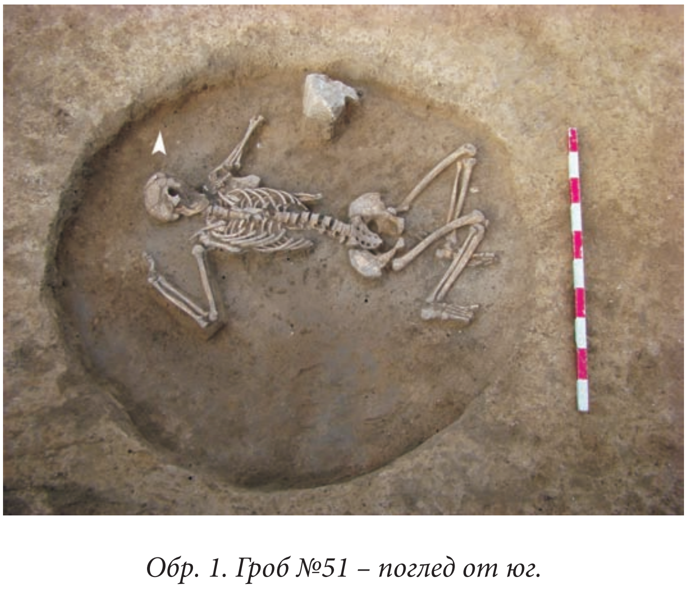

Обр. 1. Гроб №51 – поглед от юг.

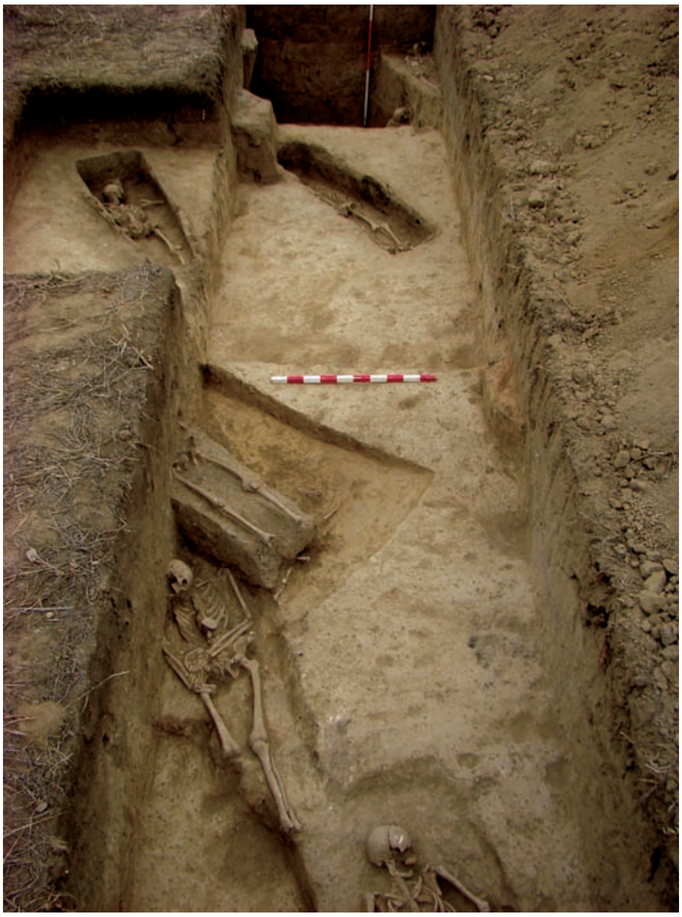

Обр. 2. Сондаж VIII/3 – поглед от изток.

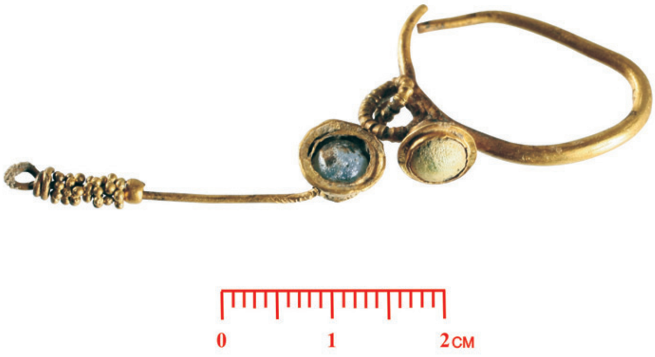

Обр. 3. Златна обеца – гроб №94.

Общата проучена площ възлиза на 1100 кв. м. Дълбочината на културния пласт варира от 0,50 м до над 2,70 м (в сондажи с номера V/9, V/10 и сондаж IV/1–4 стерилен пласт не бе достигнат и предвид непосредствената опасност от срутване на изкопите, работата бе преустановена до достигнатото ниво до кота 27,35 м по Балтийската височинна система).

Предварителната информация за съществуването на това място на неукрепено антично и ранносредновековно селище бе само частично потвърдена. В сондажи с номера II/1, III/2, III/4, VI/2 и VIII/1 се проучиха останки от землянки и свързаните с тях огнища и отоплителни съоръжения. На базата на подемния археологически материал, датировката на тези структури се отнася към X в.

Археологическото проучване не потвърди наличието на каменна стена, регистрирана при геофизичното проучване, с локализация в очертанията на сондаж V/1'.

Най-важния резултат от археологическото проучване е локализирането на некропола на античния кастел Тигра и старобългарското селище, явяващо се негов приемник. Бяха регистрирани 113 гробни съоръжения, от които 83 цялостно проучени, а останалите, предвид тяхното местоположение (попадащи в профилите на сондажите) – частично.

Хронологически проучените гробове се отнасят към следните исторически епохи:

Късножелязната епоха (V–IV в. пр. Хр.);

Римската епоха (I–III в.);

Късноримската и късноантична епоха (IV–VI в.);

Ранносредновековната епоха (X–XI в.);

Късносредновековната епоха (XIII в.).

Резултатите от археологическото проучване показват липсата на ясно изразена пространствено-хронологическа групираност на гробовете в некропола. Гробни съоръжения от споменатите по-горе епохи се срещат в цялата проучвана площ, често в непосредствена близост едни до други, а в отделни случаи и застъпващи се. Тенденция на известна групираност е налице само при най-късните по хронология гробове, концентрирани в най-източната и северна част на проучваната площадка.

Данните от археологическото проучване показват, че некрополът е биритуален. През различните исторически епохи на неговото използване, са се практикували както обичаите кремация, така и инхумация. По правило гробовете с кремация са по-плитко вкопани. Засвидетелствани са три гроба с кремация, и трите от римската епоха. В два от случаите кремацията е осъществена на място – в съответната гробна яма, докато в третия засвидетелстван случай трупоизгарянето е осъществено на друго място, а в гробната яма са положени само отделни горели кости и пепел, поставени на дъното на керамичен съд. При останалите гробове е налице обичаят инхумация.

Гробните съоръжения представляват обикновени гробни ями, вкопани в стерилния льосов пласт. Дълбочината им варира от 0,40 м до 2,10 м. По правило детските гробове са вкопани най-плитко, докато мъжките са много по-дълбоко вкопани. Гробовете имат най-често ориентация изток-запад с глава на запад, със съответните сезонни отклонения, но се срещат и такива ориентирани север-юг. Ямите имат различна форма – правоъгълни, елипсовидни и кръгли, а големината им варира съобразно ръста на погребания индивид. При част от тях, мъртъвците са полагани в дървен ковчег, скован с железни гвоздеи, откривани *in situ*. В един от случаите – гроб №80, отнасящ се към времето на Второто българско царство (XIII в.) са налице и запазени следи от дървените дъски, от които е изграден ковчега. При четири от гробните съоръжения – всичките отнасящи се към римската и късноримска епохи, е налице покриването на гробната яма с керемиди. В един от случаите гробното съоръжение е представлявало зидан с тухли гроб, разбит през средновековната епоха. При няколко от гробните съоръжения е налице пещ, вероятно свързана с ритуала по погребването на мъртвеца. Над някои гробове са налице и следи от тризни.

Откриваният материал е изключително разнообразен и съобразен с особеностите на съответната епоха, през която е изградено гробното съоръжение. В гробовете от римската епоха като инвентар се откриват множество дарове – керамични и стъклени съдове, монети, както и елементи от костюма и накити.

Средновековните гробове се отличават с почти пълната липса на гробни дарове, а откриваният материал е преди всичко части от облеклото – копчета. В един от случаите са налице и останки от тъкан. В някои от късноантичните гробове с положен мъжки индивид, е налице поставянето до тялото на желязно ножче или огниво. В един от случаите – гроб №25, отнасящ се към края на X-първата половина на XI в., до тялото на мъртвеца е положено войнско снаряжение, състоящо се от меч, умбо на щит, връх от копие и нож.

Предвид факта, че площадката предназначена за изграждане на кранов възел и пречиствателно съоръжение, лежи изцяло върху некропол от споменатите по-горе епохи, проучването на обекта ще продължи и през 2013 г.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№28. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГР. ВРАЦА

Нарцис Торбов, Александра Петров

През археологическия сезон продължи проучването на Църква 2, изградена в края на V в. и съществувала през първата половина на VI в. Във вътрешността на апсидата – кв. АА/1 бяха оформени последователно отделни нива.

На Ниво 3е (443,826 м надморска височина) бяха открити Гроб 2 и Гроб 3. Гробното съоръжение на Гроб 2 представлява правоъгълна яма вкопана в материковия терен, ограничена от север от голяма материкова скала, която не е обработена. Разкрит бе детски скелет с ориентация запад-изток с незначително отклонение на северозапад. Той е положен по гръб с изпънати до тялото

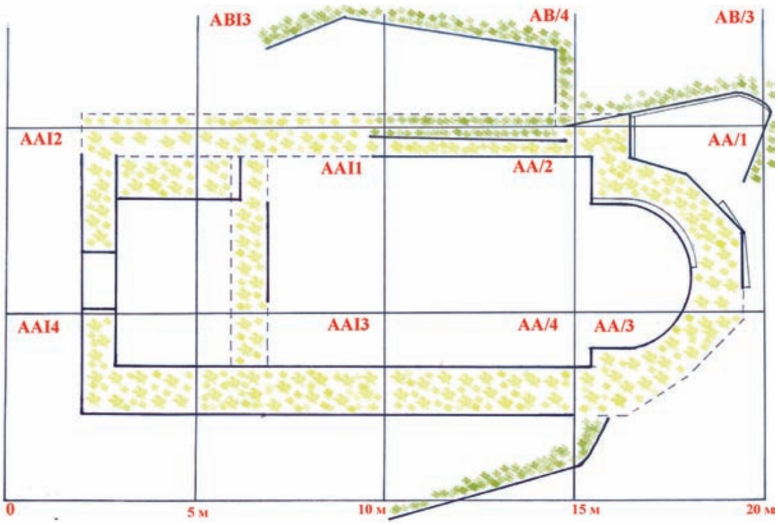

Обр. 1. Схема на Църква 2.

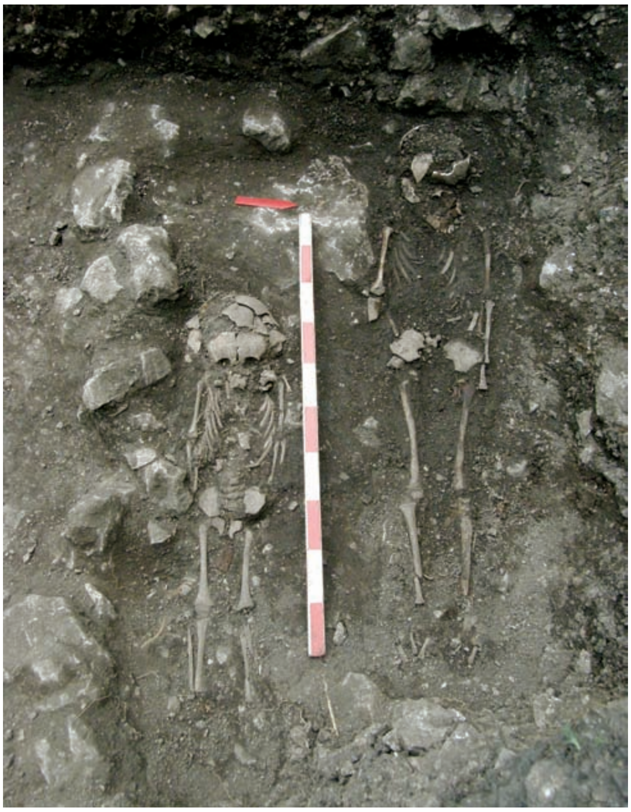

Обр. 2. Гроб 2, Гроб 3.

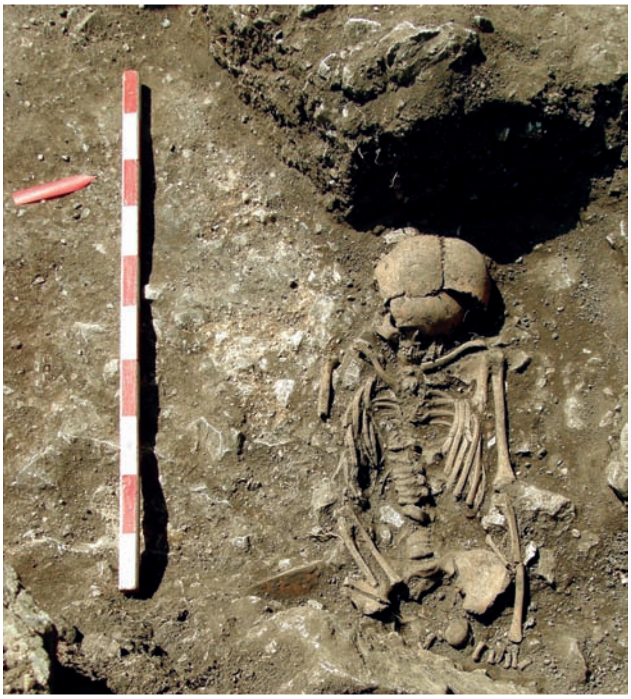

Обр. 3. Гроб 4.

горни крайници. Размерите на скелета са: запазена дължина: 1,25 м; дължина на ляв фемур (бедрена кост): 0,56 м; дължина на десен фемур: 0,55 м; приблизителна ширина на таза: 0,24 м; приблизителна ширина на раменните кости: 0,30 м. Гробен инвентар липсва. В южна посока, в непосредствена близост до Гроб 2, бе открит Гроб 3 с детски скелет, ориентиран запад–изток, който е положен по гръб с изпънати до тялото горни крайници. Правоъгълната гробна яма е вкопана в материковия терен и е оградена от запад, юг и изток с ломен варовик. Явно двете тела са положени в едно общо гробно съоръжение, състоящо се от две ями. Размерите на скелета са: запазена дължина: 0,93 м; дължина на ляв фемур: 0,40 м; дължина на десен фемур: 0,39 м; приблизителна ширина на таза: 0,16 м; приблизителна ширина на раменните кости: 0,19 м. Гробен инвентар липсва.

На Ниво 3ж (443,466 м надморска височина) бе открит Гроб 4. Гробното съоръжение е овална гробна яма с неравно дъно, вкопана в материковия терен. Липсва допълнително оформяне на гробното съоръжение, чрез ограждането му с камъни. Разкрит бе скелет (вероятно на дете) с незначително отклонение на северозапад. Той е положен по гръб върху каменистата повърхност на ямата. Костите на долните крайници не могат да бъдат разчистени. Те са попаднали под субструкцията на вътрешното лице на апсидата, което не може да бъде демонтирано. Гробът е нарушен при изграждането на църквата. Лявата ръка е изпъната до тялото, дясната – върху тазовите кости. Размерите на скелета са: разкрита дължина: 0,63 м (от върха на черепа до тазобедрените стави); ширина в раменната област: 0,30 м; дължина на лявата ключица: 0,12 м; ширина на таза: 0,25. Гробен инвентар липсва.

Проучените до момента гробове са общо четири – Гроб 1, открит през 2011 г. под централното помещение на Църква 2 и Гробове 2–4 – във вътрешното пространство на апсидата. Оформянето на гробното съоръжение, погребалният обред, липсата на гробен инвентар, приблизителната възраст на погребаните индивиди са аналогични. Вероятно погребването е извършено в кратък интервал от време, ако съдим по неголямата разлика в нивото на гробните ями. Липсата на гробен инвентар не позволява да се датират гробовете. По време на проучването е разкрита част от некропол, който е функционирал преди построяването на църквата, вероятно през периода от време IV– първата половина на V в. На територията на България са проучени некрополи с подобно оформяне на гробната яма, ориентация и начин на полагане. До и в базиликите при Хан Крум (Шуменско) и Полски Градец (Радневско), съществували през V в., са разкрити некрополи с аналогичен погребален обред (Антонова, Дремсизова-Нелчинова 1981, 3; Балабанов, Стоева 2006, 296; Балабанов 2010, Борисов 2006).

В хода на проучването разкрихме окончателно субструкцията на вътрешното лице на апсидата.

Тя е без банкет, изградена е от обработени камъни, споени с бял хоросан направо върху материковата скала. Използвани са по-малки плоски камъни за подложка и върху тях са подредени по-едрите, които са добре одялани. При оформянето на Ниво 3з в кв. АА/3 достигнахме до материковата скала и констатирахме наличие на допълнително застрояване. Южната стена на църквата е от по-стар (първоначален) зид и върху нея е изградена апсидата. Вероятно този зид е от крепостна стена, тъй като той е със значима дебелина – около 1,30 м (обр. 1).

Извършихме проучване в кв. ААI/ 2 и кв. ААI/ 4, като разширихме Ниво 10а (2011 г.) пред входа на Църква 2. Той бе е разкрит през 2011 г. само от вътрешното лице на западната стена. През 2012 г. разчистихме по-голяма част от прага от външната стена на входа, запълнен през средновековието с подредени камъни. При оформяне на Ниво 10а достигнахме до лице на зид, от които е запазена само субструкцията. Той е изграден от дялани камъни без хоросан, в близост е до входа на църквата – на 1,50 м от него и е успореден (обр. 1). Зидът явно е от средновековието и свидетелства за допълнително застрояване през XII–XIV в.

Проучването продължи в кв. АВ1/1 и кв. АВ1/4, разположени североизточно от Църква 2. Проследихме по дължина външното лице на зидът, изграден през средновековието, част от които е минавал над апсидата. Запазена е само субструкцията, изградена от недобре обработени камъни с бял хоросан. Зидът достига в североизточна посока до материкова скала и е на фуга спрямо нея. Откритите находки, определят последния период от съществуването на разкритата крепостна стена. През следващия археологически сезон ще продължи цялостното проучване на двата квадрата и разкриване на вътрешното лице на зида.

Литература

Антонова, Дремсизова-Нелчинова 1981: В. Антонова, Цв. Дремсизова-Нелчинова. Аулът на хан Омуртаг. София, 1981.

Балабанов, Стоева 2006: Т. Балабанов, Кр. Стоева. Проучвания на обект „ Готски епископски център“ в аула на хан Омуртаг, до с. Хан Крум. – АОР през 2005 г., София, 2006, 295–297.

Балабанов 2010: Т. Балабанов. Отново за готите и епископския център от IV–VI в. до с. Хан Крум, Шуменско. – В: Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий“ и българската археология. 1. Велико Търново, 2010, 349–362.

Борисов 2006: Б. Борисов. Некрополите около старохристиянските базилики край с. Полски Градец в района на комплекса „Марица-Изток“ – В: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – България. Научни трудове – Философско-исторически факултет. Пловдив, 2006, 107–115.

№29. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I -1 (Е-79) – ОБХОДЕН ПЪТ НА ГР. ВРАЦА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕФЕЛА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

Археологическото проучване в местността „Падината“ бе осъществено съобразно изискванията по договор №Д59/20.08.2012 г., сключен между НАИМ–БАН и Агенция „Пътна инфраструктура“. Необходимо бе да бъде спазен определения 45-дневен срок за археологическите разкопки и да бъде изследвана 10% от площта, през която ще преминава пътя от км 1 + 820 до км 2 + 050.

По време на разкопките бяха обособени 3 сектора – Сектор I с Репер 1 – точка 2 (км 2+050); Сектор II с Репер 2 – точка 3; Сектор III с Репер 3 – точка 1 (км 1+820). В Сектор I бяха оформени 13 сондажа, в Сектор II – 5 сондажа и в Сектор III – 7 сондажа. Площта и проучването на всеки сондаж (дължина 17 м, широчина 1,50 м, с четирима работника под ръководството на археолог или стажант) бяха съобразени с предписанията на Наредба Н-00–0001 от 14.02.2011 г.

По време на проучването не бе констатирано наличие на недвижими културни ценности с изключение на каменно струпване от речни камъни в Сектор II, западна част на Сондаж 5. То е с неправилна форма и има приблизителни размери 1,30 м (север–юг), 1,20 м (изток–запад) и височина 0,25 м. Вероятно натрупването на камъните е извършено при почистване на нивата. При разкриването на струпването бе намерен бронзов пръстен. Подобни на него са използвани през периода IX–XI в. и имат гравиран в средата на плочката кръст. Те са от Тип III, Вариант 2 и са открити в некрополите при Галиче, Градешница и Якимово, Северозападна България (Григоров 2007, 52–53, 57, обр. 50, 7–15). Тези широки хронологически граници не позволяват да се конкретизира времето, в което е извършено струпването на камъните – те не са от стопанска постройка или съоръжение с култово предназначение.

При провеждането на разкопките бяха открити и документирани следните недвижими културни ценности – фрагментирана керамика от късната античност IV–V в. и средновековието XII–XIV в., 3 бронзови пръстена с възможна най-ранна датировка XII–XIV в., 2 прешлена за вретено от глина и олово, 2 фрагмента от гривни от стъкло и бронз. Стъклената гривна (запазена е само част от нея) е със светлосин цвят и е характерна за накитите, използвани през IX–XI в. (Чангова 1961, 185–186; Чангова 1972, 122–126).

Откритите археологически материали свидетелстват, че е проучена периферията на късноантично селище. Това предположение се потвърждава и от топографската карта с приблизителните очертания на селището, определени при теренното издирване и трасето на обходния път. Находките от средновековието доказват съществуването на селището Сениче, споменато от Богдан Николов, което в началото на XIX в. е обезлюдено (Николов 1996, 220).

Литература

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от Средновековна България. София, 2007.

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. История на 151 села и градове от бившия Врачански окръг. София, 1996.

Чангова 1961: Й. Чангова. За стъклените гривни в средновековна България. – В: Изследвания в памет на Карел Шкорпил. София, 1961, 179–188.

Чангова 1972: Й. Чангова. Средновековното селище над тракийския град Севтополис XI–XIV век. София, 1972.

№30. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“, ГР. МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА. ПЛАСТ ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА В ЧЕРТИТЕ НА УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

Проучванията бяха съсредоточени в новообособения Сондаж III/14 в централната южна част от източната половина на обекта, но интерпретацията на регистрираната тук археологическа субстанция наложи разчистване и частично докопаване и на прилежащия непосредствено от юг терен, където в различна степен на запазеност личаха зидове на постройки, разкрити в хода на разкопките през 70-те години на миналия век.

В проучения през отчетния период сектор бяха разкрити архитектурни останки и различни структури с датировка от средата на II до първата половина на VI в.

Най-ранната в хронологически план сграда се отъждествява с казармена постройка, съставляваща основен компонент от вътрешното застрояване на изграденото в средата на II в. върху хълма „Калето“ римско укрепление. Уточнени бяха нейните размери, установено беше мястото на входа в малкото източно помещение и нивото на тогавашната дневна повърхност, изяснени бяха конструктивно-строителните ѝ параметри по отношение на фундиране на зидовете, техника на градеж и строителни материали.

Най-ранните следи от култови дейности са опалени или не глинобитни площадки от втората четвърт на III в., с останки от извършени върху тях жертвоприношения. По-късно, но пак по време на първата фаза от функционирането на светилището, се появяват ниски каменни ограждания на жертвените пространства, маркиращи стационарни олтари, предназначени за повече от едно жертвоприношения.

Особен интерес представлява една масивна нова сграда, издигната върху нивелираните руини на някогашната казармена постройка. Тя е с ориентация север–юг и широчина 5,70 м. Дължинатаѝ не може да се определи, тъй като южната ѝ половина е унищожена, поради рухване на част от скалния венец. Зидовете са с еднаква дебелина от 0,67 м. Градени са от ломени камъни, споени с твърд бял хоросан. Трябва специално да се отбележи, че там, където не възсядат нивелираните останки на казармената постройка, основите са изключително дълбоко вкопани в заварения терен (до 1,63 м под нивото на тогавашната дневна повърхност!), което предполага наличието на монументален градеж в суперструкция. Сградата е била частично разкопана в далечната 1976 г., но мнения за нейната хронологическа атрибуция и функционално предназначение не са изказвани. Макар културният пласт във вътрешността ѝ да е бил напълно изчерпан още тогава, недопроученият терен около нейния северозападен ъгъл позволи задоволително да се отговори на тези въпроси. Издигането ѝ може да се постави най-рано в началото на втората половина на III в. Сградата се интерпретира като втори храм, допълнил и доразвил култовата инфраструктура на светилищния комплекс от римската епоха на хълма „Калето“ през втората фаза на неговото функциониране.

Към същата фаза се отнася изграждането на два новоразкрити олтара с каменни ограждания, предназначени за неколкократно използване, които възсядат идентични структури от предишната фаза. Характерът на извършваните в тях култови дейности остава непроменен.

Между каменните ограждания на споменатите по-горе два олтара от втората половина на III в. и в синхронен на тях културен пласт, под струпване от камъни и фрагментирана строителна керамика и дебела запечатка над тях от жълта глинеста пръст, беше разкрито непознато досега от територията на обекта съоръжение, наподобяващо по конструкция канал.

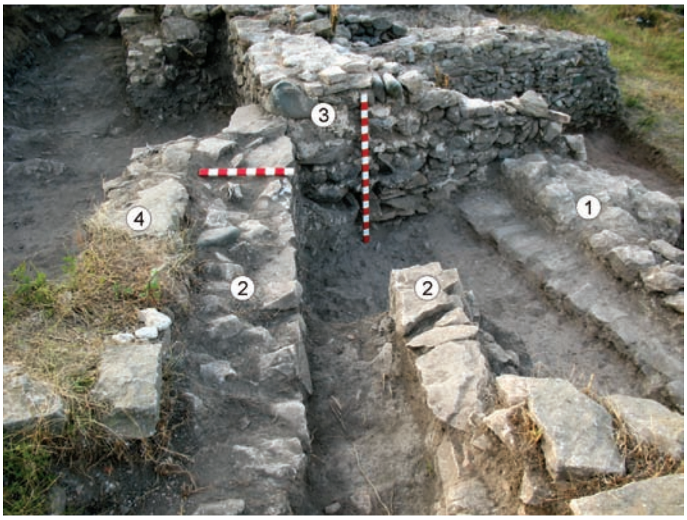

Обр. 1. Мездра. Сондаж III/14 (западна част):
1. Казармена постройка от средата на II в.;
2. Каменни ограждания на жертвеници от първата фаза на светилището (втора четвърт на III в.);
3. Храм от втората фаза на светилището (втора половина на III в.); 4. Постройка от IV в.

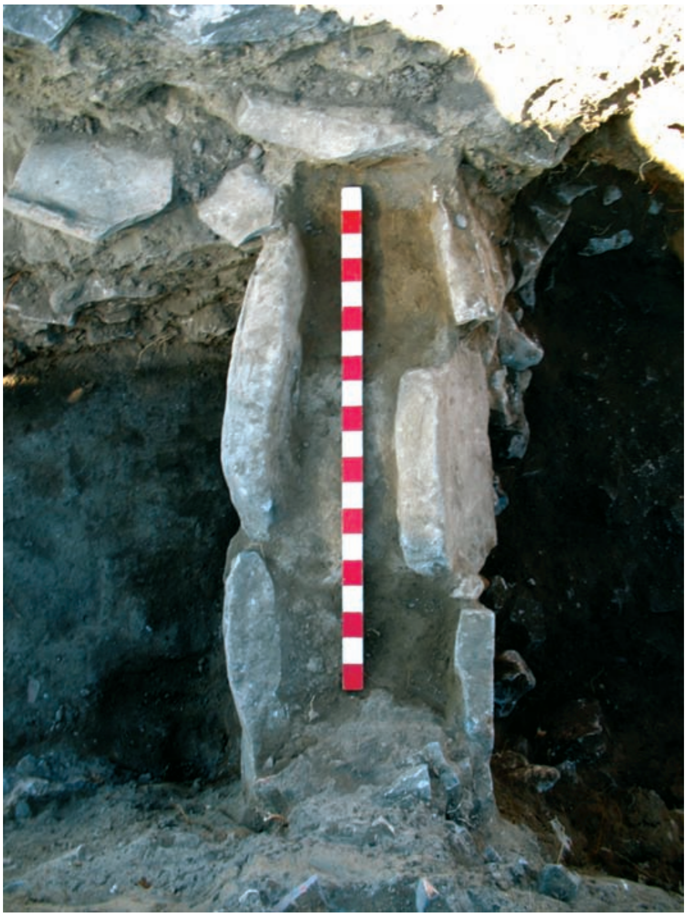

Обр. 2. Мездра. Сондаж III/14 (източна част):
Цистообразно култово съоръжение от втората фаза на светилището (втора половина на III в.)

Че това не е канал, обаче, свидетелстват широките неуплътнени фуги между изграждащите го хоризонтално и вертикално поставени, безформени, големи плочести камъни, както и факта, че запълнителят на съоръжението се състои от хомогенна жълта глинеста пръст. Освен това, макар че дъното е с лек наклон на север, съоръжението не комуникира с вътрешността на разположената от юг синхронна сграда (подробно коментирания вече втори храм), а в северна посока прекъсва преди да достигне южното каменно ограждане на друг олтар от същата фаза, проучен през 2009 г. От казаното до тук се налага извода, че става дума за нов вид култово съоръжение, което може да бъде оприличено на силно издължена циста. Освен керамични фрагменти, от запълнителя му произхожда и един антониниан на император Галиен, отсечен в Рим в периода 260–268 г.

Следващите в хронологически план проучени структури се отнасят към късноримския период, след края на първата четвърт на IV в., когато езическото светилище престава да функционира и на неговото място възниква укрепено селище. Към вътрешната застройка на последното принадлежат останки от 3 помещения. Две от тях са пристроени от запад и от изток към бившия храм, който очевидно е бил в добро физическо състояние и е бил утилизиран от новите заселници според техните конкретни нужди. Третото помещение е може би част от по-голяма постройка, развивала се в североизточна посока, от която понастоящем няма съхранени други части.

Най-късният градеж в проучения сектор се отнася към ранновизантийския период (първата половина на VI в.) и представлява фрагмент от северния зид на сграда, от която също нищо друго не се е запазило.

От находките по-голям интерес представляват 3 колективни вотивни депозита от по 2 монети, няколко по-добре запазени керамични форми, сребърна гривна и сребърен пръстен, както и втора за обекта (след откритата през 2009 г.) бронзова кутийка за благовония.

№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „АНТИЧНА ВИЛА И СЕЛИЩЕ“ ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Соня Лазарова

Археологическите разкопки в м. „Селището“, 4 км западно от с. Сухаче, община Червен бряг се проведоха от 1 до 15 юли 2012 г. Те имаха за цел окончателното изясняване плана на късноримската жилищна сграда, част от вилен комплекс и селище локализирани в местността при археологическите проучвания през 2004 и 2005 г. (Лазарова, 2006, 229–230). Разкопките бяха финансирани от фондация „Арете-Фол“ и осъществени от екип в състав: С. Лазарова (ВИМ – Плевен) – научен ръководител, доц. д-р Г. Кабакчиева НАИМ–БАН) – научен консултант и студенти от УниБИТ–София.

Работата бе съсредоточена в изясняване плана на помещение 3, определено като предверие и останало непроучено през миналите кампании.

Във вътрешното му пространство бе отстранен компактен пласт с дебелина 0,50 м от силно обгорена и отухлена пръст с червеникавокафяв цвят, деструкции от кирпичените стени, запълнили помещението при срутването. На ниво под, в северозападната част на помещението се очертаха неясни следи от каменна основа, под форма на буква „Г“ с ширина 0,50 м и запазена дължина И–З 2,10 м х 1,20 м С–Ю. Вероятно те са от преграден зид. В югоизточната му част се попадна на част от глинобитна стена, с отпечатък от дървена греда, с дължина 1,30 м и ширина 0,20 м. Може да се допусне, че помещението е имало кирпичени стени, ограждащи го от изток и от север. Стените от вътрешната страна са били измазани с бяла хоросанова мазилка, все още съхранена на определени места. Находките от помещението са: бронзова тока за колан, железни гвоздеи, фрагменти от късноантични керамични съдове и строителна керамика, късове кирпич с дебелина 0,07 м.

Установени бяха размерите на помещения №7 и №8, разположени в северната част на сградата. При проучването на вътрешните им пространства се попадна на останки от покривната конструкция. Открити бяха големи количества от покривни керемиди, които са от типа дъговидно извити и имбрицес. Глината им е оцветена в розово, лимоненожълто и червенокафяво. На подова настилка не се попадна.

Проследено бе трасето на северната стена на сградата в източна посока. От нея е запазен в суб-

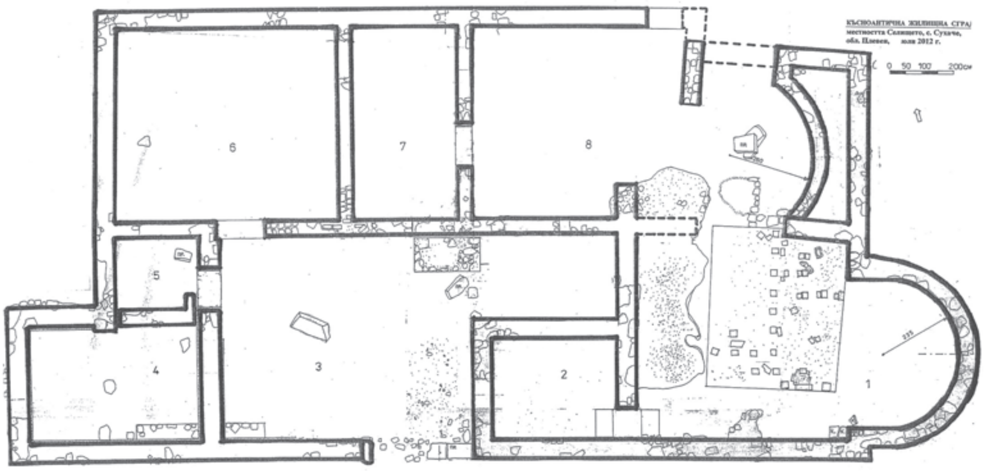

Обр. 1. С. Сухаче, област Плевен. План на късноримска жилищна сграда.

струкция каменен градеж от един ред големи камъни на калова спойка. В източния край на помещение №8 стената прекъсва, изцяло унищожена от дълбока иманярска траншея. Може да се допусне, че тук е имало вход към помещението от север, с ширина 1,10 м. Към това предположение води разкриването в този участък на зид с посока С–Ю, затварящ помещение №8 от изток.

И в двете проучени помещения не бяха открити никакви материали, което затруднява определянето на тяхното функционално предназначение.

Проучени бяха и два участъка южно от сградата. Единият е при югозападния външен ъгъл на сградата, а другият – при централния вход. При югозападния ъгъл се попадна на каменен разсип, който е от разрушението на стените и на дребни фрагменти от строителна керамика. Конструктивна връзка с други зидове не бяха констатирани.

Южно пред централния вход бе разчистена каменна настилка, частично запазена, изградена от дребни и средни ломени камъни, трамбовани в глинестата пръст. Концентрацията им се засилва в източната страна на входа. Тук, непосредствено до праговия камък бяха очертани два реда ломени камъни, с дължина 1,80 м, които наподобяват разсипан зид, поради което може да се допусне наличието на преградна стена с посока С–Ю, с цел защита на входа.

Дребните находки открити през сезона са малко. Преди всичко това са фрагменти от късноантична керамика, части от стъклени съдове, железни гвоздеи и скоби и една монета от средата на IV в.

Сградата – жилище на собственика на поземления имот е окончателно проучена. Тя е с правоъгълна форма и абсидален план на голямата зала. Ориентирана е с дългата си страна изток–запад. Дължината ѝ е 31 м, а ширината – 15 м. Жилищната площ е разгърната на 375 кв. м. Била е едноетажна. Стените ѝ са изградени с каменно-кирпичен градеж. Покривът ѝ е бил с керемиди, различно оцветени в червено, лимонено жълто и бежавокафяво. Най-голямо е количеството на дъговидно извитите, но има и плоски, както и капаци /imbrex/. Осветлението е ставало през стъклени прозорци. Имала е представително помещение /приемна за гости/, което на изток завършва с полукръгла апсида (екседра). То е най-голямото и е било снабдено с отоплителна инсталация (хипокауст). Именно този вид помещения са отличителна особеност на представителните жилища от късноримската епоха, с много подобни примери от Северозападна България – вилите при Монтана, както и в Панония.

Входът на сградата, голямата гостна и спалните са гледали на юг, за да ги огрява слънцето според замисъла на римските архитекти. Стопанските помещения са били обърнати на север.

От намерените монети и останалия подемен материал съдим, че животът тук се е развивал през III-IV в. – времето на имп. Константин Велики (307–337 г.) и неговите синове. При император Валенс (364–378 г.) сградата е била опожарена. Най-вероятно това става по време на голямото готско въстание, което засяга особено незащитените с крепостни стени селища, каквото е било и това при с. Сухаче. Археологическите данни рисуват картина на живот с известни удобства. Те са били осигурени както от добре избраното място (лек наклон, близост до вода, естествена защита), така и от разпределението на помещенията в сградата.

Паметникът е важен за изучаването на селищния живот не само на територията на община Червен бряг. Малко са античните вили проучени на територията и на цялата Плевенска област. Освен това, са известни конкретни данни за собственика на вилата (от неговата военна диплома), което прави вилата при с. Сухаче ценен източник на историческа информация въобще за региона на средното течение на река Искър и провинция Мизия/Дакия Рипензис през периода III–IV в.

Литература

Лазарова 2006: С. Лазарова. Проучвания на късноримска сграда в м. Селището при с. Сухаче, Община Червен бряг – АОР през 2005 г,. София, 2006, 229–230.

№32. ПРОУЧВАНЕ НА СВЕТИЛИЩЕ НА ТРАКИЙСКИЯ БОГ КОННИК ПРИ С. ЛЕШНИЦА, ОБЩИНА ЛОВЕЧ

Иван Христов, Сергей Торбатов, Биляна Иванова, Стилиян Иванов

През м. август 2012 г. със средства на НИМ бяха проведени археологически проучвания в м. „Калугерското“, землище на с. Лешница, Ловешко. Ръководител на разкопките бе доц. д-р Иван Христов, консултант доц. д-р Сергей Торбатов и заместници докторант Биляна Иванова и м. а. Стилиян Иванов. В проучванията взеха участие жители на с. Лешница и студенти от УНИБИТ–София.

Поводът за провеждането на археологическите проучвания бе откриването през годините на цели и фрагментирани оброчни плочки в посочената местност. Същите са събрани и предадени за съхранение в Музея на занаятите гр. Троян. Наличието на оброчен мраморен материал в м. „Калугерското„ провокира през 2011 г. провеждането на геодезично заснемане на предполагаемо светилище на Тракийския конник. Същото бе осъществено от инж. Никола Тонков (Тонков, Христов 2012, 283).

Местността „Калугерското“ представлява голяма равнинна местност (надзаливна тераса) в долината на р. Осъм отстояща на 2 км североизточно от кастела Состра на пътя Ескус – Филипополис. Средната надморска височина на терена е 287 м. През 2002 г. в югоизточния край на местността е проучена пещ за битова керамика от III век. (Иванова 2003, 57–64; Христов 2003, 56–57) Проведените геофизични проучвания впоследствие дават информация за съществуването на ограден зид и

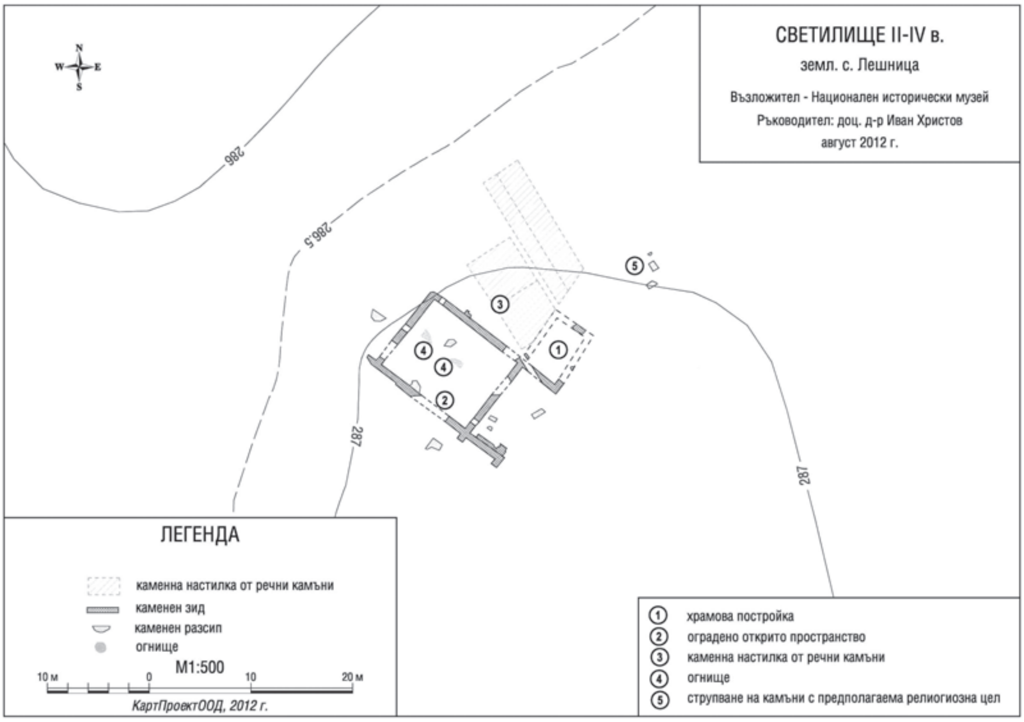
N
W
E
S
СВЕТИЛИЩЕ II-IV в.
земл. с. Лешница
Възложител - Национален исторически музей
Ръководител: доц. д-р Иван Христов
август 2012 г.
286
286.5
287
287
①
②
③
④
④
⑤
ЛЕГЕНДА
каменна настилка от речни камъни
каменен зид
каменен разсип
огнище
М1:500
10 м
0
10
20 м
КартПроектООД, 2012 г.
① храмова постройка
② оградено открито пространство
③ каменна настилка от речни камъни
④ огнище
⑤ струпване на камъни с предполагаема религиозна цел

Обр. 1. Общ план на разкритите структури от светилището.

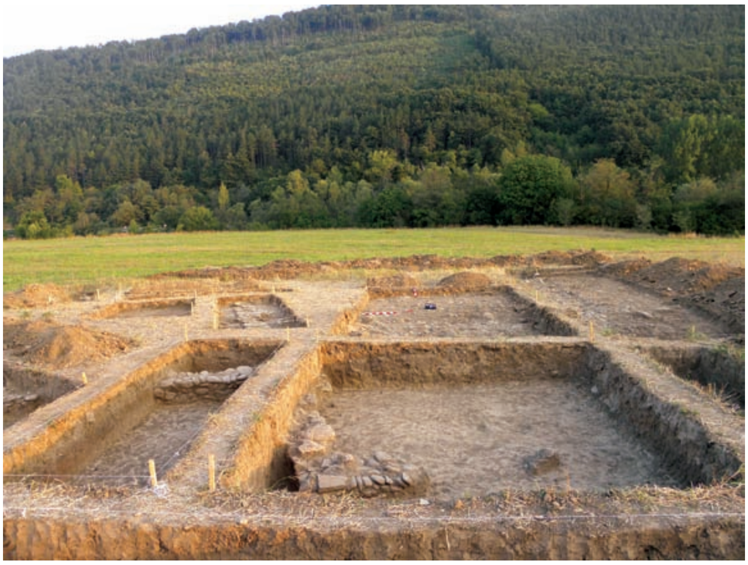

Обр. 2. Изглед към проучени сондажи в центъра на обекта.

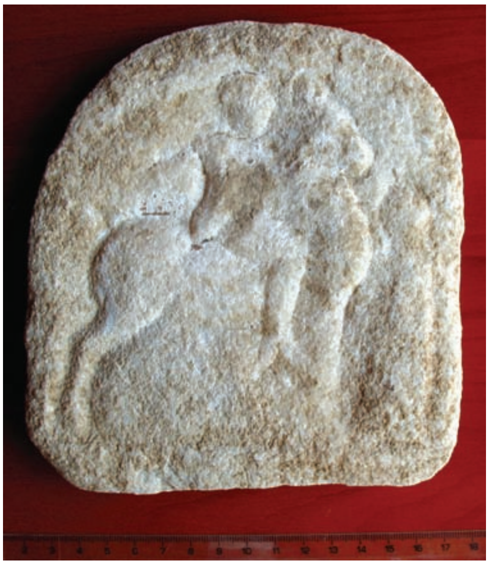

Обр. 3. Оброчна плочка открита при проучването.

правоъгълна постройка интерпретирана хипотетично като храм от светилище. Позовавайки се на резултатите на инж. Тонков, разкопките започнаха с възстановяване на план-квадратната мрежа от геофизиката и залагането на два сондажа в зоната на предполагаемата стена и правоъгълна постройка (храм). Сондаж А е ориентиран ЮИ–СЗ. Той е дълъг 20 м при ширина 1,5 м. Сондаж Б е ориентиран изток–запад с дължина 25 м и ширина 1,5 м.

При проучванията не се потвърди наличието на изброените структури, поради което разкопките продължиха с развитието на 23 сондажа със строго фиксирани на терена координати. Тук трябва да припомня, че при представените резултати от геодезичните проучвания през 2011 г. инж. Н. Тонков изрично отбеляза, че вертикалният градиент на магнитното поле в м. „Калугерското“ е изключително спокойно и слабо смутено, като липсват характерни положителни или отрицателни аномалии. Тези особености вероятно са причината да не се открият първоначално ясно изявени структури.

При археологическото проучване бе документирана иманярска интервенция и разрушаване на суперструкцията на зидове, вследствие на продължителното обработване на земята със селскостопански машини. При тази ситуация културния пласт в повечето сондажи бе изключително тънък, а достигането на стерилен пласт ставаше при максимална дълбочина 0,60 м. Въпреки изброените негативни процеси късмета на археологическия екип проработи при опита да се проследи цялостната планировка на археологически обект получил точното наименование светилище на Тракийски бог конник. Общата площ на пространството с архитектура е 300 кв. м. Включва едноделен храм 5/6 м и оградено открито пространство 9/11 м. Площта за дарове е около 200 кв. м и нараства.

Дебелината на стените както на храма, така и на оградeното със зид открито пространство е 0,60 м. Зидовете са документирани в най-добрия случай до трети ред средно големи речни камъни, споени на кал. В посоченото пространство бяха заснети петна от огнища. На североизток беше почистено огромно пространство, характерно с плътно забити в стерила малки речни камъни, образуващи настилка под открито небе. Настилката в посока север е с ширина 10 м. Върху тази настилка и пред храма в посока изток, бяха открити множество предмети, които можем да свържем с извършваните култови дейности в светилището. Те са своеобразни дарове поднасяни в продължителен период от време в светото място. Открояват се няколко групи:

Първа е групата на оброчните плочки (цели и фрагментирани). На всички тях е изобразен конникът бог. Срещат се и фрагменти от малки статуарни групи. Върху някои от плочките са запазени части от надписи на старогръцки и латински език с имена на посветители и епитети на божеството. Предстои тяхното цялостно почистване и разчитане.

Втората и най-голяма група е тази на монетите. Те всъщност дават най-точна датировка на обекта. Най-ранните монети са от II век (дюпондии и ас на император Антонин Пий). Трябва да се отбележи, че именно при Антонин Пий започва изграждането на първия кастел Састра и развитието на крайпътния комплекс, част от който е и коментираното светилище. Другите монети са сребърни денарии, бронзови провинциални монети от III век, фолиси и други медни номинали от IV век, заедно с един аргентеус на император Максимиан Херкулий и силиква на император Константин Велики.

Най-късните датирани монети са на император Валенс и император Хонорий.

Третата група находки се свързва с разнообразни накити (фибули); бронзови и железни ключове-пръстени; фрагмент от ризница; ритуални железни върхове на копия. Последните са интересни с формата си. Двете страници на острието са пробити отвори, в които са монтирани кръгли халки; острието преминава във втулка с конична форма, изработена посредством коване и прегъване. Подобни върхове на копия са откривани и в други светилища в Тракия. Тук трябва да спомена и наличието на голям брой железни държачи на оброчни плочки, намерени върху подови нива. На откритите каменни настилки са намерени и железни цинтове от обувки.

Третата и четвърта група находки е традиционната керамика и костен материал, който се обработва от д-р Лазар Нинов.

В заключение ще отбележа, че по време на проучването бе открит брод на река Осъм осъществяващ пряка връзка между кастела Состра и тракийското светилище. Нещо повече, бе заснета пътната връзка между обектите част от трасето на пътя Ескус – Филипополис. Преминаването на планинската река е осъществявано посредством дървена конструкция широка 7 м, чиито основи лягат чрез масивни колове в издълбани ями в два реда върху скалното дъно на реката. Близко преминаващият римски път определя и крайпътния характер на новопроученото светилище. Обектът до Состра е сред малкото цялостно проучени култови обекти от този тип в днешните български земи.

Литература

Иванова 2003: М. Иванова. Пещ за битова керамика край с. Лешница, община Ловеч. – Состра. Проучване на римската край пътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, том I. В. Търново, Фабер, 2003, 57–64.

Тонков, Христов 2012: Н. Тонков, Ив. Христов. Геофизично проучване на античен обект в района на кастела Состра, Троянско. – АОР през 2011 г., София 2012, 283.

Христов 2003: Ив. Христов. Селище в м. Калугерското. – Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, том I. В. Търново, Фабер, 2003, 56–57.

№33. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА КУЛА ПРИ КРАЙПЪТНА СТАНЦИЯ АД РАДИЦЕС, МЕСТНОСТТА ШАМАКА, ОБЩИНА ТРОЯН

Иван Христов, Стилиян Иванов

Обектът е открит случайно през есента на 2011 г. Четири големи иманярски изкопа и опасността той да бъде окончателно разрушен са поводите през пролетта на 2012 г. да се проведат спасителни археологически проучвания в м. Шамака (Христов 2012).

Кулата е разположена на 495 м н. в. в най-крайния северозападен ъгъл на платовидното възвишение Шамака. Мястото е изключително стратегическо предвид близко преминаващия античен път за Филипополис и контрола на стар мост пресичаш дн. река Кнежа. На север-североизток от кулата в м. „Попина лъка“ е била разположена крайпътна станция Ад радицес.

Кулата е с вътрешни размери; изток–запад. 11,18 м; север–юг 8, 30 м. Общо 92 кв. м. Ориентирана е по световните посоки с отклонение 10 градуса.

Кулата е запазена в суперструкция до 1м, като първия етаж е бил вкопан с около 40 см в околния терен. Дебелината на зидовете е 1 м като те са изградени от предимно от речни камъни, обилно споени с хоросан. На места в градежа са използвани фрагменти от строителна керамика.

Вътрешният банкет е широк от 0,10 при южната стена и 0,25 м при западната. Разкрит е и участък от външния банкет до входа, както и при външното лице на северната стена с широчина едва 0,15 м. Той стъпва върху глинест пласт с два реда камъни.

Вътрешното лице на кулата е измазано с хоросан като при оформянето на фугите на камъните са вдълбани причудливи линии от пръстите на майсторите. Входът на кулата е от юг. Той е с широчина 1,55 м като от него е запазена по-добре западната страница. Липсва добре оформен праг на входа. Вместо него проходното пространства е било оформено от малки речни камъни споени с хоросан.

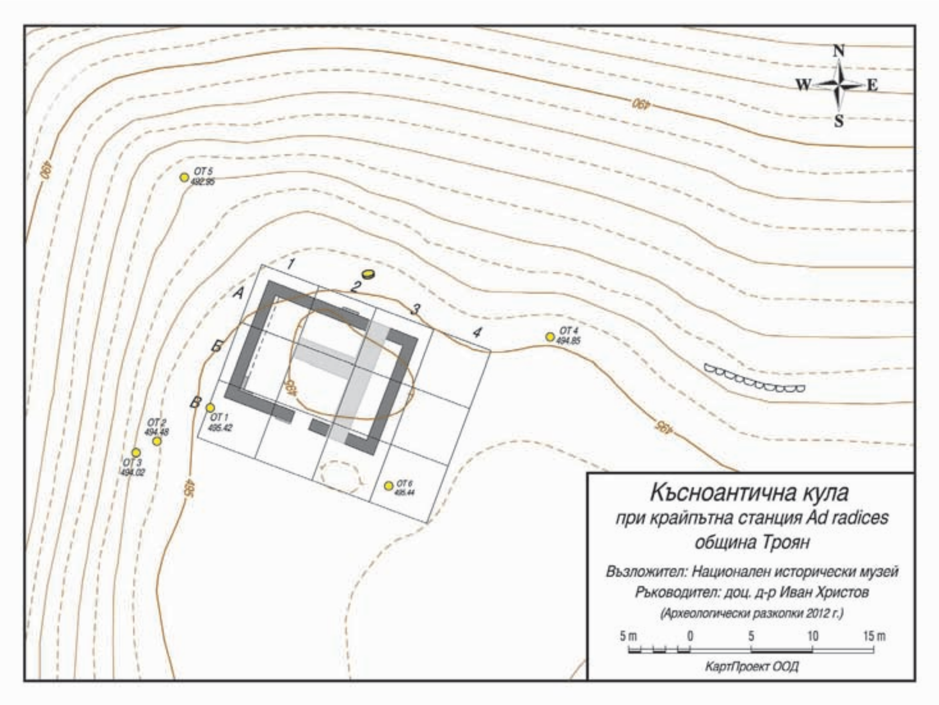
N
W
E
S
490
490
ОТ 5
492.95
1
2
3
4
А
Б
В
ОТ 4
494.85
ОТ 1
495.42
ОТ 2
494.48
ОТ 3
494.02
ОТ 6
495.44
495
495
495
Късноантична кула
при крайпътна станция Ad radices
община Троян
Възложител: Национален исторически музей
Ръководител: доц. д-р Иван Христов
(Археологически разкопки 2012 г.)
5 m
0
5
10
15 m
КартПроект ООД

Обр. 1. План на обекта.

Обр. 2. Общ поглед към основите на кулата.

Кулата е била на два етажа като е притежавала стабилна покривна конструкция. Използвани са били масивни греди с дебелина до 0,20 м, гвоздеи и керемиди. Податките за втори етаж се базират на стратиграфските наблюдения в профилите на западната част на кулата, която е най-малко засегната от иманярските изкопи. Два отчетливи горели пласта (единият на ниво банкет и подово ниво и втори с 0,15 м по-високо разположен в профилите) показват рухването на втори етаж на постройката.

При разкопките са открити множество фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди), животински кости и монети.

Датиращи обекта са късноантичните керамични фрагменти от гърнета характерни за периода IV–V век, както и откритите монети (медна монета на император Константин Велики и медна монета от края на IV век – вероятно изображение на лицевата страна на Валенс или Валентиниан I).

Друг показател за датиране на постройката е стратиграфската ситуация в сондаж разположен северно от кулата, непосредствено до външното лице на северната дълга стена. В сондажа е документиран по-ранен пласт от III век, отчетливо затрупан от рушевини на късноантичната кула. Във въпросния пласт са открити множество керамични фрагменти характерни за периода II–III век както и сребърен денар и бронзова провинциална монета с лика на император Елагабал (218–219 г.), сребърен денар на император Александър Север (225 г.) Открити са също билонов накит, фрагмент от билонова фибула, добре запазена бронзова – местен вариант на тип Aucissa. Ранният пласт от III век може да се свърже с постройка вероятно еднотипна по функции с проучваната от IV век.

Според нас кулата може да бъде интерпретирана като *turris*.

С това понятие се обозначават най-малките самостоятелни укрепления изпълняващи полицейски и наблюдателни функции на възлови крайпътни места в империята.

Като паралел на кулата, в днешните български земи, може да се посочат три кули по трасето на римския път за Филипополис в отсечката Состра – Суб радицес) и особено обекта до с. Помошник, община Гълъбово проучен от В. Динчев (Динчев 2007, 286–290). Археологът е проучил сграда с пет помещения в м. Гаргашкин чаир и самостоятелна кула с вътрешни размери 4,30/4,30 м. Кулата и прилежащите жилищно стапански помещения се датират в IV век, като Динчев допуска те да са били разрушени при готските нашествия в края на века.

Като паралел на кулата от Шамака може да се посочат и отбранителни постройки в цялата империя.

Според С. Торбатов обслужването на стражевите кули се извършвало от едно отделение *contubernium*, състоящо се от 8 войника (Торбатов 2000, 6). Вероятно в близост до кулата са били разположени и жилищните сгради обслужващи укреплението, но е възможно да си били разрушени при построяването на санаториума в м. Шамака.

Описаната кула е късноантичният наследник на Ад радицес и по всяка вероятност мястото е запазило името на станцията.

Литература

Динчев 2007: В. Динчев. Спасително проучване на късноримски обект в м. Рарагашкин баир (м. могилите) при с. Помошник, Община Гълъбово, през 2006 г. – АОР през 2006 г., София, 2007, 286–290.

Торбатов 2000: С. Торбатов. Функционално и типологическо съдържание на късноантичната фортификационна терминология. – Археологически вести, 2000, 1 Приложение №3, 3–40.

Христов 2012: Ив. Христов. Ad radices. Римска крайпътна станция на пътя Ескус – Филипополис. София, 2012.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЕМПОРИУМ ДИСКОДУРАТЕРЕ

Илиян Боянов

Археологическото проучване през 2012 г. се проведе на два етапа през месеците юли и август. По време на първия етап основно беше разчистена около 1/3 от площта на обекта от гъстата растителност. Бяха проучени сграда 6, както и малък сектор от крепостната стена с прилежащата ѝ западна ъглова кула. По време на втория етап съответно бяха изследвани останките на сгради 7 и 8, както и един гроб.

Архитектура. _Сграда 6._ От нея е регистрирана само малка част от единия ѝ зид с дължина 6,50 м в сектор IV, кв. Е6, който е с посока североизток–югозапад. Ширината на зида е 0,90 м, като е запазен само един ред камъни от субструкцията му. Градежът е от средни и големи ломени камъни на глинена спойка. Покрай зида се откриват множество парчета отухлена мазилка, които говорят за плетеноколова конструкция на сградата във височина. Покривът е покрит с тегули и имбрици, фрагменти от които също са открити около зида. Сградата следва общия план на Дискодуратере, като е ориентирана по крепостната стена на тържището. Върху подовото ниво от трамбована глина са открити монети и керамика от IV в., към което време следва да се отнесе и самата сграда. Многобройните метални шлаки, две поти и голямо количество железни предмети говорят за ограничено металургично производство в рамките на комплекса.

Сграда 7. Проучен е един зид с посока северозапад–югоизток в сектор IV, кв. I5.

Запазени са четири реда от суперструкцията, като градежът е от средни и големи ломени камъни на глинена спойка, а на места е използван и червен хоросан. Дебелината на зида е 0,50 м, а проследената дължина е 7 м. Югозападно от него има останки от мазилки за плетено-колова конструкция, както и голям брой тегули и имбрици от покривната конструкция. Това показва, че вероятно сградата се развива именно в тази посока. В контекста на деструкциите са открити фибули и монети от края на IV – началото на V в.

Сграда 8. Останките ѝ са ситуирани под тези на сграда 7. Тук е разкопана само част от зид с посока северозапад–югоизток и дължина 6,50 м, който в югоизточния си край е застъпен от зида на сграда 7, а на северозапад леко се отклонява в южна посока. Запазен е един ред камъни от субструкцията с ширината 0,30 м. Градежът е от дребни и средни ломени камъни на глинена спойка. И в този случай, изглежда, сградата се развива в югозападна посока, ако съдим по деструкциите от покривната ѝ конструкция – тегули и имбрици, както и от мазилките от конструкцията на стените, които са разкрити в тази посока. Емпиричният материал – основно монетите от контекста на тази сграда показват обитаване на комплекса в рамките на IV в.

Крепостна стена. При проучванията на западната кръгла ъглова кула през 2012 г. е установено, че всъщност тя не е конструктивно свързана с крепостната стена, а е изградена на фуга с ширина между 4 и 7 см до нея. Тези наблюдения се потвърждават и от факта, че самата кула е издигната върху почти квадратна основа, която надхвърля диаметъра ѝ. Квадратният фундамент също е долепен на фуга към куртината, като последните четири реда камъни от градежа му стъпват върху банкета на крепостната стена. Това показва, че вероятно и останалите кули, или поне ъгловите, са изградени след самата крепостна стена и са долепени на фуга към нея.

Крепостната стена е запазена в десет реда от суперструкцията с максимална височина 1,43 м от нивото на банкета. Към основата зидарията е от по-едри камъни, а в спойката се забелязват парчета строителна керамика. Самият банкет отстъпва на вън на около 0,15 м от стената. В субструкция градежът е по-небрежен и, изглежда, се разширява стъпаловидно в дълбочина. На 0,97 м от външното лице на куртината се намира успореден на нея зид. Проучени са четири реда от суперструкцията му. Градежът е от ломени камъни на спойка от бял хоросан. Най-горният ред камъни е на нивото на банкета на крепостната стена. На този етап не е установена дебелината на зида нито функционалното му предназначение.

В кв. B8 е разкрит напречен зид с дебелина 0,60 м, долепен на фуга към вътрешното лице на крепостната стена.

Запазени са до шест реда камъни от суперструкцията. Градежът е от преупотребени от деструкциите на крепостната стена камъни на глинена спойка. В контекста му са открити фрагменти битова керамика от XIII–XIV в.

Гроб. В сектор IV, кв. H5 е разкопан и гроб на индивид от женски пол в юношеска възраст. Погребението е извършено чрез трупополагане в посока изток–запад.,

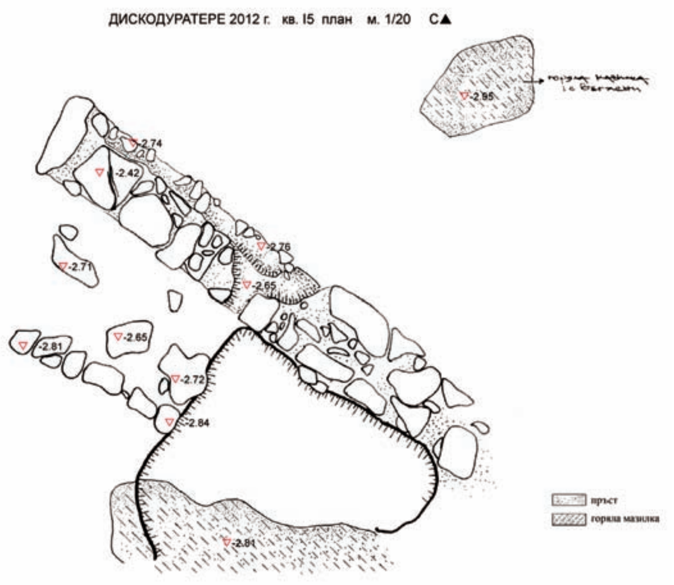
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2012 г. кв. I5 план м. 1/20 С▲
-2.95
горяла мазилка с въглени
-2.74
-2.42
-2.76
-2.71
-2.65
-2.81
-2.65
-2.72
-2.84
-2.81
пръст
горяла мазилка

Обр. 1.

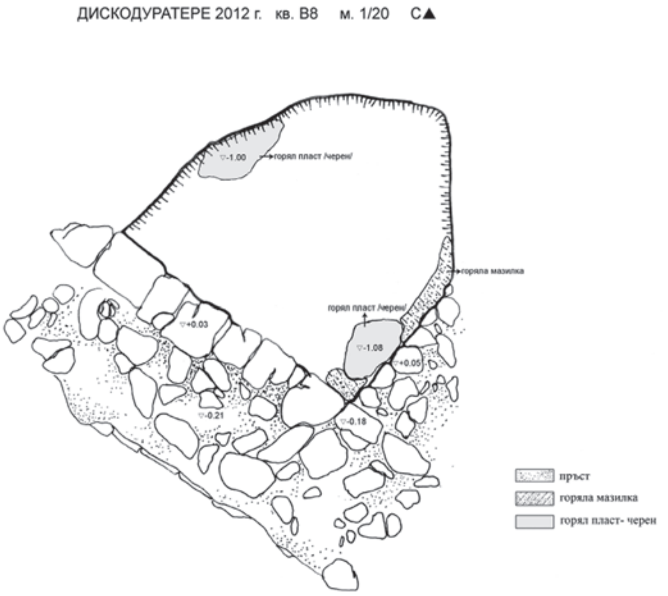
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2012 г. кв. B8 м. 1/20 С▲
-1.00
горял пласт /черен/
горяла мазилка
горял пласт /черен/
+0.03
-1.08
+0.05
-0.21
-0.18
пръст
горяла мазилка
горял пласт- черен

Обр. 2.

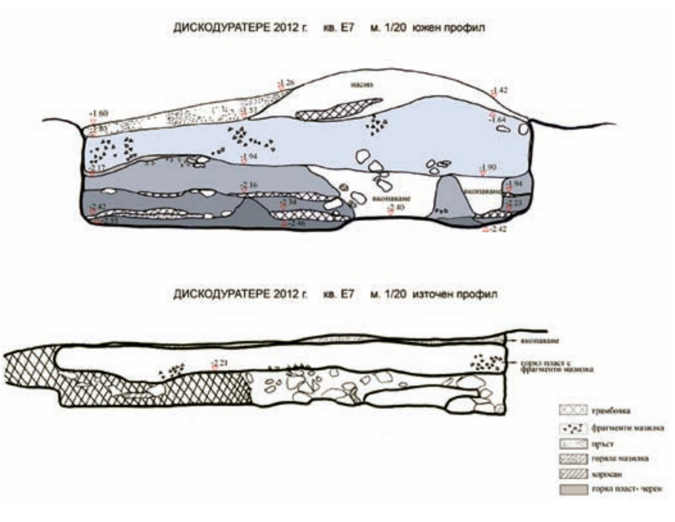
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2012 г. кв. E7 м. 1/20 южен профил
насип
-1.26
-1.42
-1.60
-1.53
-1.64
-1.94
-1.90
-2.16
-1.94
-2.42
-2.34
вкопаване
-2.40
вкопаване
-2.23
-2.46
-2.42
ДИСКОДУРАТЕРЕ 2012 г. кв. E7 м. 1/20 източен профил
вкопаване
-2.21
горял пласт с фрагменти мазилка
трамбовка
фрагменти мазилка
пръст
горяла мазилка
хоросан
горял пласт- черен

Обр. 3.

в изпънато положение с ръце, изпънати покрай тялото. Съоръжението е обикновена гробна яма, а откритите железен клин и пирон говорят за наличието на дървен ковчег. Няма диагностични материали, поради което гробът може да се отнесе по стратиграфски наблюдения към периода XIII–XIV в.

Стратиграфия. В стратиграфските профили на проучваните през 2012 г. квадрати ясно се разграничават пет строителни периода, които са добре датирани с монети и други диагностични материали.

Първият строителен период обхваща времето от създаването на емпориума в последната четвърт на II в. до готското нашествие от 250–251 г. Най-ранната засега намерена тук монета е сестерций на император Каракала, сечен от градската управа на Сердика. Този строителен период завършва с готското нашествие, то е регистрирано с един опожарен пласт, в който има обгоряла монета на Гордиан III (238-244 г.) и обгоряла фибула от средата на III в.

Вторият строителен период започва в годините след готското нашествие, като най-ранните монети тук са на император Клавдий II Готски. В пласта са открити монети на императорите от Клавдий II до Диоклециан, както и фрагменти тера сигилата, произведена в Бутово. Към този период може да се отнесе изграждането на перистилното жилище, едно от караулните помещения, както и на самата крепостна стена или нейни поправки, ако съдим по вградения в конструкцията на портата надпис, посветен на Филип Араб (244–249 г.).

Третият строителен период се състои от сивкава пръст, в която се откриват монети на императорите от Константин I до Костанций II. Горната граница на пласта е маркирана с тънка опожарена ивица, каквато обаче не е регистрирана навсякъде в обекта и на този етап не може да се свърже с готското нашествие от 376–82 г.

Четвъртият строителен период е представен от пласт, в който има монети от края на IV в. (император Теодосий I) до двайсетте години на V в. (император Хонорий). На този етап не може да се каже със сигурност дали хунското нашествие от 443–447 г. е сложило край на съществуването на Дискодуратере, тъй като тук не са регистрирани опожарявания. Важно е да се отбележи, че до момента не са намерени материали, които да посочват функционирането на емпориума след средата на V и през VI в. до идването на авари и славяни.

Петият строителен период е свързан със средновековното селище, изградено върху останките на Дискодуратере. Той е датиран с монети от XIII–XIV в. като е проучена част от сграда, долепена до югозападната крепостна стена. Към това време могат да се отнесат и проучените общо три гроба от вътрешността на укрепеното ядро на Дискодуратере.

№35. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

Продължи проучването в централния и северния кораби на сграда 7 и на площта северно от форумния комплекс.

I СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД (началото на II до последните десетилетия на същия век).

На разстояние 1,20-1,30 м източно от източния зид на сградата с хипокауст се откри пласт от горяла натрошена строителна керамика. Подобен на същото ниво 71,20–71,30 м ВНМ е документиран преди две години и в южния кораб на сграда 7, също източно от хипокауста и в ос с разкрития канал на префурниума. Несъмнено в участъците са съществували пещи, разрушени при изграждането на сградата от следващия строителен период. Строителните отпадъци лежат върху античния терен. Находки не са открити.

На 3,50 м източно от стената на хипокауста и източно от рушевината от пещ се разкриха основите на южната стена на помещение с квадратен план и вътрешни размери 2,10 x 2 м, свързано с обслужването на хипокауста.

На разстояние 5 м източно от източния зид на сградата с хипокауст, по цялата ширина на централния кораб на сграда 7, се намери лента чакълеста настилка с ширина 0,50 м. Последната е положена на ниво 71,39 м ВНМ върху античния терен. В северна и южна посока тя е застъпена от крепидите

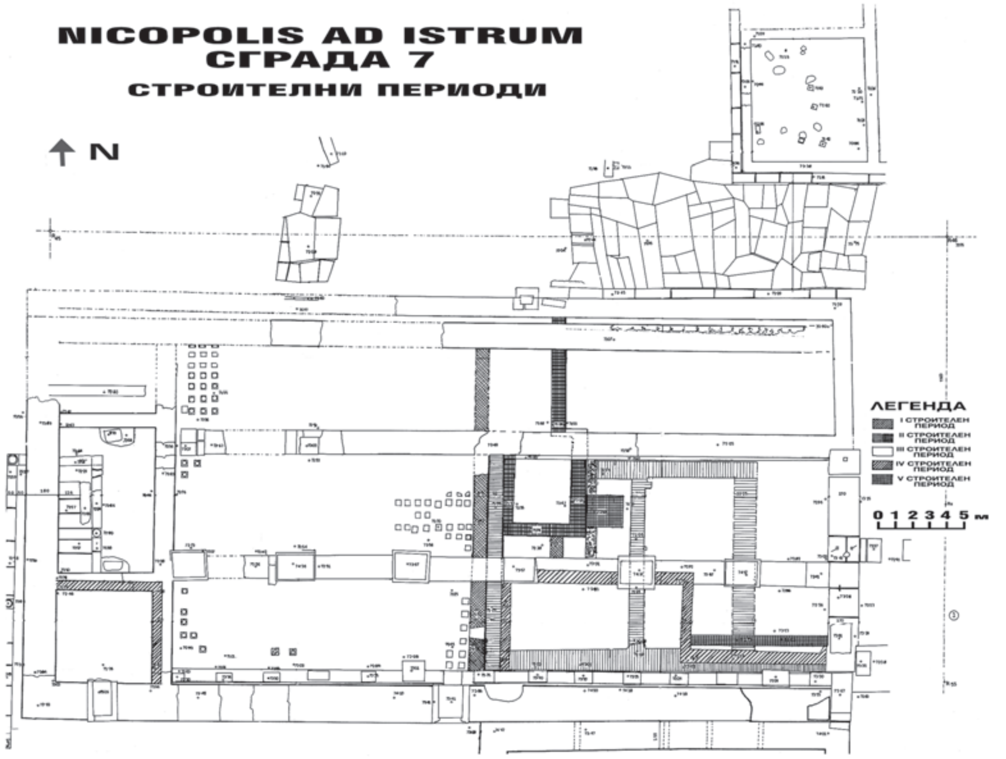
NICOPOLIS AD ISTRUM
СГРАДА 7
СТРОИТЕЛНИ ПЕРИОДИ
N
ЛЕГЕНДА
I СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
II СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
III СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
IV СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
V СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
0 1 2 3 4 5 м

Обр. 1. Никополис ад Иструм. План на сграда 7 с означени строителните периоди.

на централния кораб на сграда 7, а върху нея лягат градежи от II строителен период в сектора. Пластът може да се интерпретира като основи на бордюра на преминаващото тук кардо, синхронно със сградата с хипокауст. За улицата има данни от проучването в дълбочина на южната част на булевтериона.

II СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД (края на II – началото на III в. до средата на IV в.)

Продължи проучването на сградата, ситуирана източно от тази с хипокауст.

Разграничават се две строителни фази.

I фаза. В хоросана на източния зид е открита монета на Каракала (196–217), която дава датата на изграждане на постройката и края на функциониране на хипокауста. Разкрити са две запълнени с пръст траншеи на извадени основи на зидове. Сградата се състои от три верижно разположени помещения. В посока север-юг те имат размер 9,40 м, а в посока изток–запад съответно 7,80, 4 и около 4–4,50 м (върху източния зид на третото помещение е изградена източната крепида с входа на сграда 7 и точният размер не може да се установи). В северна посока е следвал коридор, защото няма данни за зидове, перпендикулярни на разкритата северна траншея. На юг, между сградата и булевтериона, е преминавал проход/пасаж, широк 2,80 м, върху площта на който през следващия строителен период е построен южният зид на сграда 7 и вътрешната крепида към него. Лип-

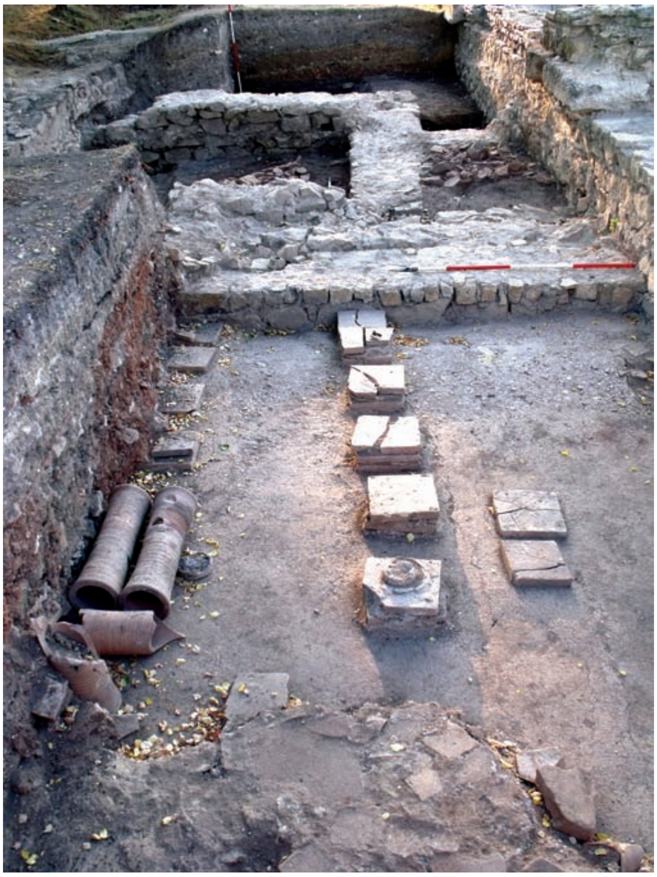

Обр. 2. Никополис ад Иструм. Разкритите архитектурни структури от II-III в., върху които са изградени крепидите на централния кораб на сграда 7 (поглед от запад).

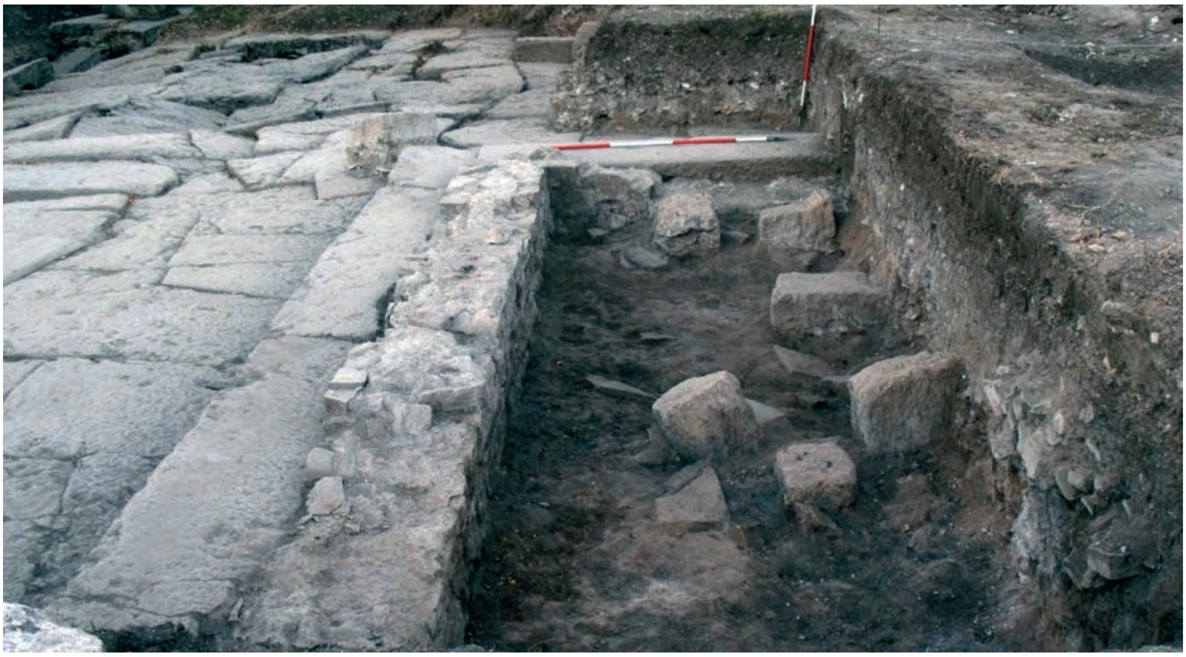

Обр. 3. Никополис ад Иструм. Декуманус 6 и югозападното помещение от сграда 10 (поглед от изток).

сата на находки от траншеите не позволява поставянето на горната хронологична дата на I фаза.

II фаза. Променен е планът на сградата. Към източната стена е долепено помещение, попадащо под крепидите на северния кораб на сграда 7. Основите са запазени до 0,80 – 1 м, ширина на зидовете 0,80 и 0,60 м. В посока И–З вътрешната ширина е 3,50 м, а в северна посока сградата се е развивала най-малко до 8 м дължина.

Към източната стена на помещението е долепена основа на постамент с размери: И–З 2,50 м, С–Ю 1,80 м и запазена височина 0,20–0,30 м.

Намерени са една монета от I в., много изтрита в резултат на дългото обръщение, гема, фрагменти от апликации, железни гвоздеи и скоби, механизъм от ключалка, верижка от канделабър, две глинени лампи и др. Датировката на находките не противоречи на стратиграфските наблюдения – втори строителен период се отнася към последните години на II – първата половина на III в. Постройката съществува най-късно до средата на IV в., когато върху нейните руини е построена сградата с пилоните.

III СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД (средата на IV – първата половина на V в.)

Сграда с пилони (сграда 7). Почистен е североизточният вътрешен ъгъл на сградата. Установи се, че между сградата и декуманус 6 няма тротоар и водопровод. Към вътрешното лице на северния външен зид има изградена крепида, т.е. ситуацията е същата, както при южната стена на сградата. Запазените на място варовикови блокове пред централната северна част на фасадата предполагат наличието на вход.

Откритата в хоросана на северната стена монета на Констанций II (348–354) доказва, че изграждането на постройката не е по-рано от средата на IV в. Въпросът за нейното разрушаване не е решен. Липсата на монети в проучените сигурни контексти, по-късни от средата на V в., навежда на мисълта, че изваждането на строителните материали е станало по-това време.

Проучване на участък от декуманус 6 и кръстовището с кардо 6. Проучени са 17 м от улицата.

Настилката е много добре запазена. Тя е положена на 71,75–71,95 м ВНМ, като наклонът е от изток към запад. Декуманус 6 е с ширина 6 м, ограничен с бордюри, широки 0,50 м. Разкри се кръстовището между кардо 6 и декуманус 6. Кардо 6 е с ширина 6,60 м.

Изследвани и документирани са пластовете над уличната настилка. Открити са две стрели, част от меч, връх на желязно копие, глинена лампа, фрагменти от метални предмети, гвоздеи, скоби и др. Около 150 бр. монети показват интензивен живот през първата половина на V в., с най-късна дата 425–435 г. Трябва да се има предвид обаче фактът, че почти 1/3 от тях са датирани най-общо през IV–V в. или са обезличени и не се четат, което не изключва възможността някоя да е с по-късна от посочената дата. Някое от хунските нашествия около средата на V в. поставя края на функционирането на улицата, доказателство за което е и дебелият горял пласт и деструкциите върху нея.

Сграда №10 (северно от декуманус 6 и източно от кардо 6). Североизточно от кръстовището между декуманус 6 и кардо 6 се разкри помещение от обширна сграда. В източна посока постройката достига до северния вход на форума или до кардо 7, а в северна – до декуманус 5.

Сградата започва непосредствено от улиците, без портици или тротоари. Помещението заема нейния югозападен ъгъл и има вътрешни размери И–З 6,50 м и С–Ю 6,90 м. Стените са с ширина 0,60 м, изградени от дялани и ломени камъни на хоросанова спойка. В суперструкция са изградени от кирпич, отчитайки дебелия отухлен кирпичен пласт южно от сградата и в самото помещение, както и равните чела на източния и западния зидове. Северният зид е много обрушен, от него се установи само долната част на основите. Зидовете са запазени най-високо до ниво около 72,40 м ВНМ, т. е. до около 0,30–0,40 м над нивото на бордюрите на улиците. В югозападния ъгъл на помещението е разчистен пласт от хоросанова мазилка, принадлежаща към по-ранен строителен период.

В източната централна част, непосредствено до южното лице на източния зид, е разкрита яма, при изчерпването, на която се констатира, че субструкцията на стената е дълбоко фундирана и достига до 0,80 м под нивото на останалата част на основите. В най-долния ред е вградена варовикова колона.

По цялата площ на помещението са намерени цели и фрагментирани архитектурни детайли, може би части от стълбове, поддържащи висящ под. В пластовете деструкции и кирпич са открити около 80 монети, най-късната на Марциан (450–457). Сред находките внимание заслужават варовиковите, мраморни, бронзови и оловни тежести, глинени лампи, части от бронзови и медни съдове и други метални предмети, костена игла и др. Монети и находки от VI в. липсват.

№36. ЕЛЕКТРОСЪПРОТИВИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ, СГРАДА EXTRA MUROS

Никола Тонков

Сградата, личаща върху терена и на аероснимки, отстои на 75 м западно от западната крепостна стена, в ос с декумана, който преминава южно от форума. Върху терена се очертават 14 кръгли вдлъбнатини с диаметър 2,50–3 м, разположени по периферията на окръжност с диаметър 30 м. Вдлъбнатина със същия диаметър има и в центъра на кръга (Владкова 2012, 290).

Целта на извършеното през есента на 2012 г. геофизично проучване беше да се установи наличието на добре запазени антични градежи, което да подпомогне провеждането на последващи целенасочени археологически разкопки. Беше приложен електросъпротивителен метод, модификация непрекъснато вертикално електрическо сондиране (НВЕС) във вариант двумерна и тримерна електросъпротивителна томография (2D и 3D ЕСТ). Тази техника е подходяща при изследване на дълбоко залягащи (над 1 м) археологически структури. По-просто казано, модификацията се състои в извършването на измервания по профилни линии с прогресивно нарастваща дължина на една или няколко електродни конфигурации, при което се получават данни за съпротивлението за различни дълбочини от геоложкия разрез. Поради нуждата от извършване на голямо количество полеви измервания и сложната последваща компютърна

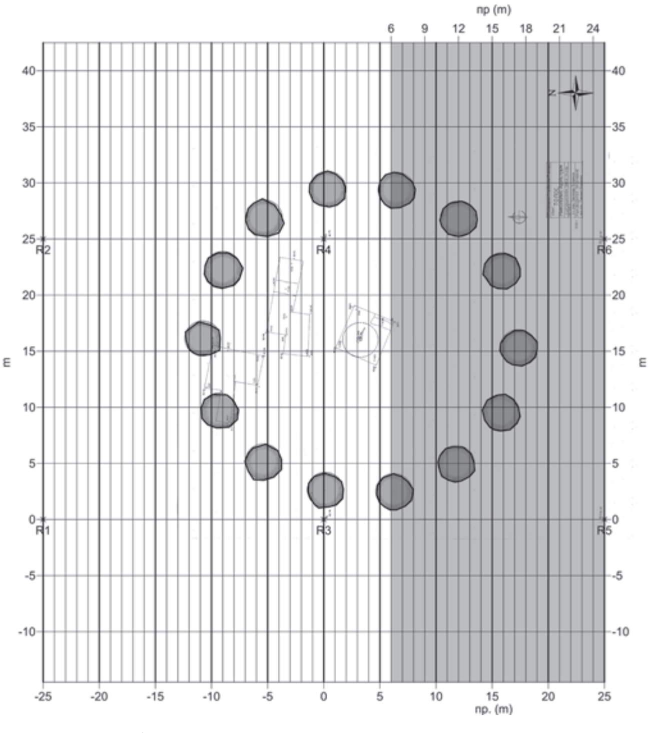

Обр. 1. Схема на проучената площ.

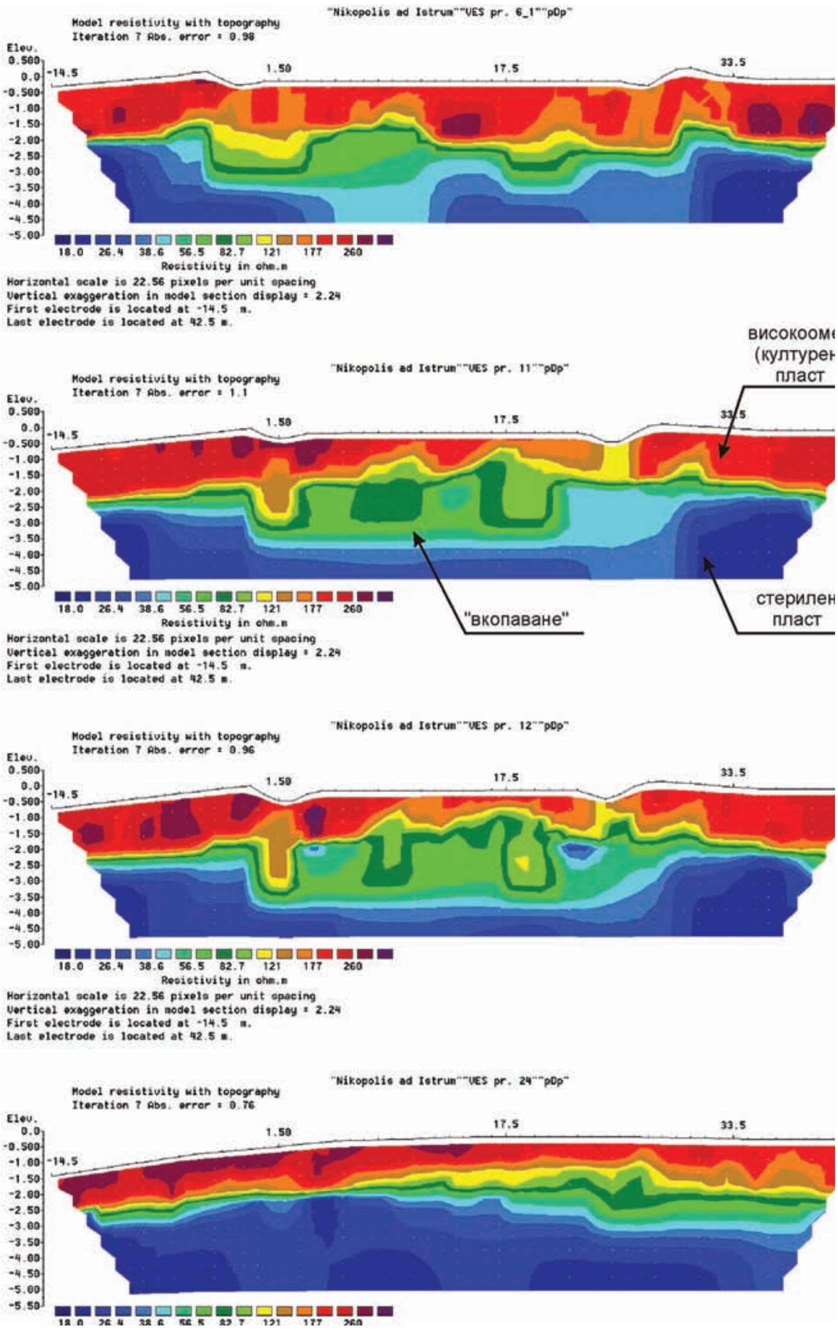

Обр. 2. Двумерни инверсионни модели на съпротивлението по профили 6, 11, 12 и 24.

обработка примерите за приложение на 3D ECT на археологически обекти в световен мащаб са все още малобройни (Тонков 2012; Leucci, Greco 2012 и цит. лит.; Papadopoulos et al. 2010 и цит. лит.).

На археологическия обект при Никополис ад Иструм беше проучена площ от 1080 кв. м с размери 19 х 57 м, която обхваща цялата южна ненарушена от иманярски изкопи и археологически сондажи част на описаната по-горе структура.

Измервателните профили с ориентация запад–изток бяха с дължина от 57 м, като разстоянието между отделните профили и стъпката на измерване по тях беше 1 м. Измерванията бяха извършени с 10 различни дължини на т. нар. триелектродна схема (AM=1÷10 м при MN=1 м; вторият захранващ електрод „B“ беше разположен на постоянно място на около 100 м от профилните линии или условно в безкрайността). Така за всеки профил бяха получени данни от 515 измервания, като общият им брой за цялата площ беше 10300.

Електросъпротивителните измервания бяха извършени с резистивиметър 4Point Light HP на фирмата LGM-Lippmann, Германия. За ускоряване на работата бяха използвани многожилни кабели и автоматичен превключвател, чрез които се осъществява автоматичен избор на електродната схема и преместването на измервателните точки по профилите. Данните от измерванията са обработени с компютърните програми Res2dinv и Res3dinv на Geotomo Software, които понастоящем са най-добрите предлагани в света за двумерно и тримерно инверсионно моделиране и като резултат дават реален модел на разпределението на електрическото съпротивление в дълбочина.

Първоначално беше извършено двумерно инверсионно моделиране на данните по всеки един от измервателните профили. В случая всъщност, става въпрос за 2.5D ECT, тъй като се прилага двумерно моделиране на структури с предполагаеми триизмерни характеристики.

На всички двумерни инверсионни модели много добре се отделя един ясно изразен повърхностен слой с дебелина 1,5–2 м с отчетливо високи стойности на съпротивлението – 200–250 ohm. M.

Стойностите са почти идентични с тези получени при проучванията във вътрешността на Дебелт и Кабиле. Очевидно, този слой има характеристиките на културен пласт. Високите стойности на съпротивлението се дължат най-вероятно на многото строителни останки и други археологически материали.

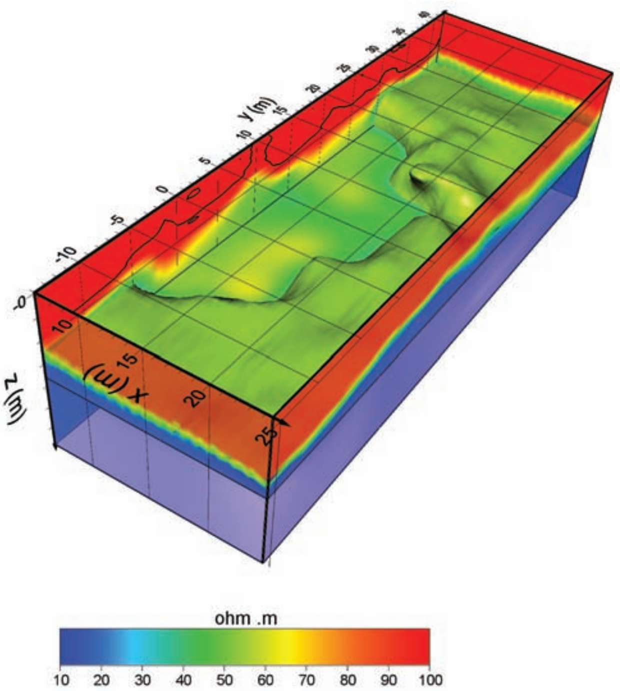

Обр. 3. Тримерно представяне на резултатите от 3D ЕСТ.

Под този слой с много рязка граница залягa хомогенен „стерилен“ пласт с отчетливо ниски съпротивления (около 20 ohm. m), който продължава до дълбочина надхвърляща 5 м, колкото е максималната дълбочина достигната при настоящите проучвания. Тези ниски стойности са характерни за глинестите и глинесто-песъкливи наслаги.

На този фон, по всички профили минаващи през описаната структура много добре се очертава едно „вкопаване“ в стерилния пласт характеризиращо се с отчетливо по-високи стойности на съпротивлението – 60–120 ohm. m в сравнение с околния терен. Това „вкопаване“ достига максимална дълбочина 3–3,5 м от повърхността. На тази дълбочина много добре се очертава хоризонталната граница между него и „стерилния“ пласт. Максималната ширина на „вкопаването“ по пр. 6, който минава почти през средата на структурата, е 34 м, колкото е и видимата ѝ ширина на повърхността. Запълнителят на това „вкопаване“ не е с хомогенни стойности на съпротивлението, което означава, че и съставът му не е хомогенен. Отделят се и някои локални вертикални аномалии с ширина ок. 1-1,5 м и стойности на съпротивлението достигащи до 150 ohm. m (пр. пр. 11, 12). Тези стойности, обаче, не са достатъчно високи, за да предполагат еднозначно наличието на запазени останки от някаква архитектура. Така например, пласта с архитектурните останки от вилата при с. Баница, Македония се отделя на дълбочина между 2 и 3 м от повърхността със стойности надхвърлящи 220 ohm. m. По-скоро, тези високи стойности са резултат на вторични вкопавания запълнени с материал от високоомния повърхностен слой. Изключение прави аномалията по пр. 6 между метри 13 и 16, но точно тук профилът минава в непосредствена близост до централния изкоп, който, изменяйки геометрията на средата, може да оказва влияние върху резултатите от измерванията. Разбира се, наличието на останки от градежи не може да бъде напълно отхвърлено. Възможно е евентуално такива да съществуват в самата основа на „вкопаването“, но поради голямата дълбочина и слабата им запазеност да не са „засечени“ при проучването.

Друго интересно наблюдение, което може да се направи е, че на инверсионните модели по профилите преминаващи през структурата повърхностният високоомен пласт е с малко по-малка дебелина (1,5–1,75 м) и с малко по-ниски стойности на съпротивлението над самото „вкопаване“ в сравнение с тези на околния терен. Това може да предполага, че въпросното „вкопаване“ е направено след като част (около 50 см) от високоомния пласт вече е била натрупана.

Резултатите от тримерното инверсионно моделиране на комбинираните данни от измерванията по всички профили не дават някаква по-различна информация, а по-скоро потвърждават наблюденията направени по-горе по двумерните модели. Сравнително добре се отделя описаното вече „вкопаване“ в „стерилния“ терен, както и високоомният повърхностен хоризонт над него.

Литература

Владкова 2012: П. Владкова. Nicopolis ad Istrum. – АОР през 2011 г., София, 2012, 287–290.

Тонков 2012: Н. Тонков. Тримерна електросъпротивителна томография на тракийска надгробна могила при гр. Опака. – АОР през 2011 г., София, 2012, 207–209.

Leucci, Greco 2012: G. Leucci, F. Greco. 3D ERT survey to reconstruct archaeological features in the subsoil of the „Spirito Santo“ church ruins at the site of Occhiola (Sicily, Italy). – Archaeology, 2012, 1(1), 1–6.

Papadopoulos et al. 2010: N. Papadopoulos, Y. Myeong-Jong, K. Jung-Ho, P. Tsourlos, G. Tsokas. Geophysical investigation of tumuli by means of surface 3D Electrical Resistivity Tomography. – Journal of Applied Geophysics, 2010, 70, 3, 192–205.

№37. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE

Иван Църов

Водният резервоар *(castellum aquae)* на Никополис ад Иструм е най-високо запазената руина в римския град. В миналото дори е възприеман като част от фортификацията – западна градска порта (Каниц 1995, 220).

През юли-август 2012 г. в продължение на 18 работни дни продължи проучването на съоръжението.

Източният и западният зидове, сега тотално ограбени, са имали дължина от 12,60 м, а сравнително добре запазените северен и южен зид са дълги по 12,50 м. Дъното е настлано с масивни варовикови блокове с кота на нивото 79,23 м.

Запазени *in situ* са блоковете около южния и северния зидове, които ги застъпват частично. Всички са с различна големина, докато дебелината им е една римска стъпка. Свързвани са един към друг чрез сега липсващи скоби, поставени в несиметрично разположени гнезда. Сред пласта деструкции е открит неизвестен до момента дънен блок с неправилна форма. Обстойният му оглед показа наличието на строителни надписи, нанесени с червено-кафява боя върху обработените крайни ивици на блока. Това доведе до ново детайлно обследване на всички дънни блокове. Оказа се, че следи от надписване с боя има и по някои от останалите. Вижда се, че по-добро състояние на запазеност имат тези надписи, които са били застъпени от зид, сравнено с имащите пряк досег с водата. При новооткрития дънен блок се констатира, че след изписването на надписа „*ΔΕΙΑ*“ долната част от буквите е отнета при скосяването на ръба на блока за получаване на уширена фуга. Тази констатация дава идея за конкретната последователност на технологичните процеси при направата на дъното на резервоара.

Изчерпването на пласта деструкции доведе до пълното разкриване на конструктивната структура на резервоара дотолкова, доколкото е запазена. Дънните блокове лежат върху двуредов пласт тухли с дебелина 0,22 м. Под него се наблюдават шест реда необработвани, но подбирани с приблизително еднаква големина камъни, заливани обилно с хоросан. Дебелината на този пласт е 0,9 м. Следват тухлените сводове на девет правоъгълни „помещения“, заемащи вътрешното пространство на резервоара. Групирани са по три успоредни от изток и запад, а между тях три последователни с посока север—юг. Достъпни за проникване са две от помещенията от изток и средното от запад. Останалите шест продължават да са запечатани, така както са ги оставили строителите.

Централното помещение от изток е с размери: W–E – 3 м; N–S – 2,42 м. Сводът му е разрушен до голяма степен. Различават се отпечатъци върху хоросана от дъски с ширина 0,07–0,09 м, от които е изработено кръжилото на кофража, използван при строежа на свода. В помещението е намерен и покъсно преместен дънен блок с неправилна форма и с надписи с боя.

Отвор в полуцилиндричния свод, направен при ограбване на строителния материал, позволи да се проникне в югоизточното помещение на източната група.

Дъното му има кота 75,95 м. Помещението има размери 3 x 2,4 м; най-висока точка на свода 1,56 м; на N стена 0,28 м; на S стена 0,29 м. Макар да се откроява от къде започва засводяването, петите по-скоро липсват като ясно различими конструктивни детайли. Над стените, на височина до 0,7 м от север и до 0,76 м от юг, сводът е изграден от камъни. За направата на средната му част са използвани тухли, разположени в 35 вертикални редове. При изграждането на свода е използван кофраж изток–запад кръжило (Бояджиев 2004, 188).

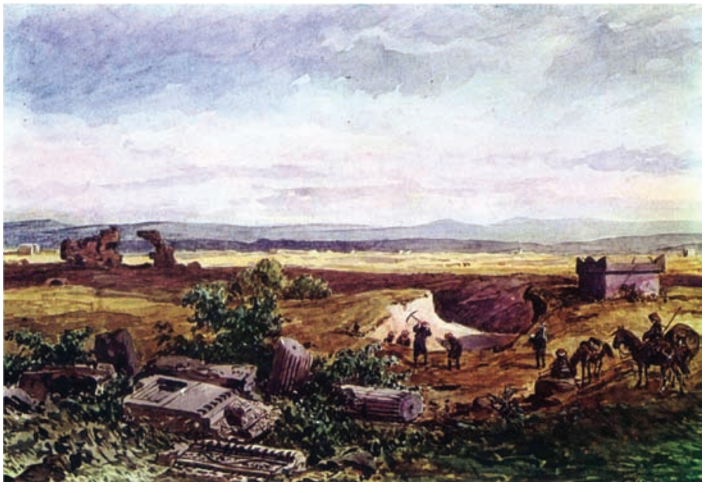

Обр. 1. Никополис ад Иструм. Castellum aquae. Акварел на Феликс Каниц.

Изграждането на западната и източната стени е станало преди да бъде освободен свода от кофража. Това се разбира от наличието на гнезда във фугата, където стените достигат свода. Гнездата са се получили след втвърдяването на свързващия хоросан, когато дъските от кофража са били свалени. В източната стена е оставен конструктивен отвор с неправилна четириъгълна форма. Впоследствие отворът е запълнен с каменни блокове, споени с хоросан. Изглежда, този отвор е направен, за да се извади кофражът от помещението. След това той е зазидан, а от външна страна е изграден Е-зид на резервоара. От това следва, че тези т. нар. „помещения“ са имали само и единствено конструктивна функция и не са били достъпни.

Следи от варовикови вертикални инкрустации се наблюдават по всички стени. Не е ясно дали въобще е отвеждана проникналата в „помещението“ вода. Прави впечатление, че вертикалните инкрустации, макар да са навсякъде по стените, на места са по-ярко откроени и отложения там синтел е на значително по-дебел пласт.

При западната група достъпът е възможен само до средното „помещение“. То е с размери 2,98 x 2,42 м; най-висока точка на свода – 1,55 м; на N стена 0,28 м; на S стена 0,32 м. Над стените, без видимо очертаваща се пета, започва дъгата на свода. До височина 0,7 м е изградена двустранно от подбрани плочести камъни. След което преминава в 33 вертикално разположени тухлени редове. И тук се наблюдават следите на използвания кофраж, като широчината на дъските на кръжилото е 0,12–0,14 м. Също така при фугата със свода на западната и източната стени се наблюдават гнезда на дъските. Дъното от хоросан е запазено почти без нарушения.

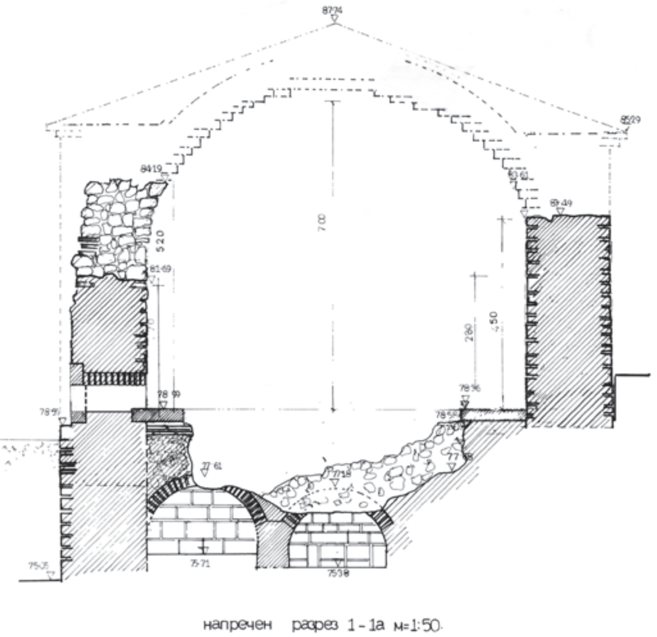

Обр. 2. Никополис ад Иструм. Castellum aquae – разрез.

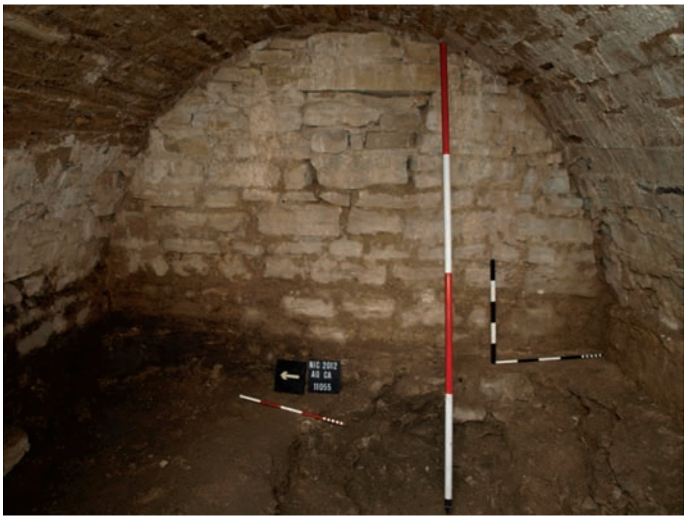

Обр. 3. Никополис ад Иструм. Castellum aquae. Югоизточното „помещение”.

Стените на това „помещение“, до височина 1 м от дъното, са покрити с плътен слой инкрустации. Наблюдават се и много вертикални инкрустации. На места дори те са образували сталактити с дължина до 0,05 м и диаметър 0,005 м. Изглежда, в това помещение е имало оттека на вода в по-голямо количество от другите две проучени, като при това е възможно тя да се е задържала продължително до ниво от 1 м.

Централната група „помещения“ остават недостъпни.

Източно от резервоара е открит нов, трети за сега, водопровод от глинени тръби. Около него се разчистиха нови части от известни от миналия сезон структури, чийто характер ще се изяснява в бъдеще.

Сондажните проучвания от южната страна на резервоара показаха нивото на терена в момента на започването на строежа на съоръжението. Пресечената по-стара боклучна яма, датирана през IV в., дава ориентировъчно датата на изграждане. Откриваните монети в пласта, формиран по време на функциониране на резервоара, преобладаващо се отнасят към втората четвърт на IV в. За сега това е terminus post quem, докато terminus ante quem е първата четвърт на V в. Прецизирането на датировката предстои.

Конструкцията на *castellum aquae* има само един строителен период. Първоначалната ми хипотеза за реконструирано водно съоръжение от II в. (Църов 2012, 292) следва да отпадне, тъй като не се откриха доказателства, които да я подкрепят. Личат някои конструктивни промени, които се наблюдават в запазените стени. Една от възможностите за тези изменения би могла да е необходимостта от увеличаване обема на акумулираното количество вода и съответното повдигане височината на съоръжението.

Литература

Бояджиев 2004: С. Бояджиев. Проектиране, строителна техника, механизация и организация на изпълнението на римските строежи в Мизия и Тракия през II-III век. – В: Археология на българските земи. София, 2004, 182–202.

Каниц 1995: Ф. Каниц. Дунавска България и Балканът. Т. I. София, 1995.

Църов 2012: И. Църов. Западният акведукт на Nicopolis ad Istrum. Castellum aquae. – АОР през 2011 г,. София, 2012, 290–292.

№38. АНТИЧЕН КОМПЛЕКС АБРИТУС. РАННОХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКС

Галена Радославова, Георги Дзанев

Археологическото проучване се проведе в периода 29.09–25.10.2012 г. Финансирането бе осигурено от община Разград. Археологическият екип е в състав: Галена Радославова – научен ръководител; Георги Дзанев – зам. ръководител; Дилен Дилов – археолог; Стоянка Савова – реставратор. Техническото заснимане на обекта след приключването на разчистването е извършено от Иван Саров.

Целта на проучването бе разчистването на откритите в предишни археологически сезони развалини на раннохристиянския култов комплекс, намиращ се в източната част на късноантичния кастел Абритус – голяма и малка базилики, както и на намиращите се под основите на комплекса развалини на късноантична жилищна сграда.

Разчистването на комплекса е във връзка със спечеления от община Разград проект „Абритус – мистика и реалност“, предвиждащ консервация и реставрация на въпросния комплекс.

Първоначално е разчистена малката базилика – трикорабна едноапсидна (с полукръгла апсида) и с триделен притвор сграда с външни размери 15 х 15 м, запазена само в субструкция и проучена през периода 1992–1993 г. При разчистването на зидовете ѝ, в източния, северно от апсидата е открит варовиков архитектурен детайл, използван в качеството на строителен материал. В профила, източно до апсидата на базиликата, е намерена бронзова ранносредновековна закопчалка от книга. Допроучено е двуделното помещение южно от малката базилика, като е разкрит напълно югоизточният му ъгъл. Не се потвърдиха предположенията, че посредством това помещение е осъществявана връзка между двете базилики. Най-вероятно това са основи на баптистерий.

Успоредно с разчистването основите на малката базилика бяха разчистени и останките на късноантичната жилищна сграда под основите на базиликата и западно от нея. В два от зидовете ѝ се откри варовикова база на колона и мраморна оброчна плочка на Тракийския конник, използвани в качеството на строителен материал.

Разчистването на зидовете на голямата базилика бе съсредоточено основно в северозападния ъгъл на атриума и в западната половина на северния ѝ кораб. Северният зид и разделителният зид – стилобат, отделящ северния кораб на базиликата, бяха допроучени на дълж. още 4,80 м – до ниво, равно на нивото на източния зид на малката базилика. Зидовете, запазени тук в субструкция, са от средноголеми варовикови камъни на спойка от бял хоросан и с шир. 0,94 – 1 м. В проучения участък бяха разкрити лежащи един върху друг фрагментарно запазени (на дълж. 1,70 м) зидове от варовикови камъни на спойка от бял хоросан. Първият, по-ранен зид, е дъговидно извит и е с шир. 1 м. Частичната му запазеност на този етап не дава възможност за някаква интерпретация. Датировката му в рамките на IV–V век се базира на открити непосредствено източно от него, в очертанията на изкопа за вадене

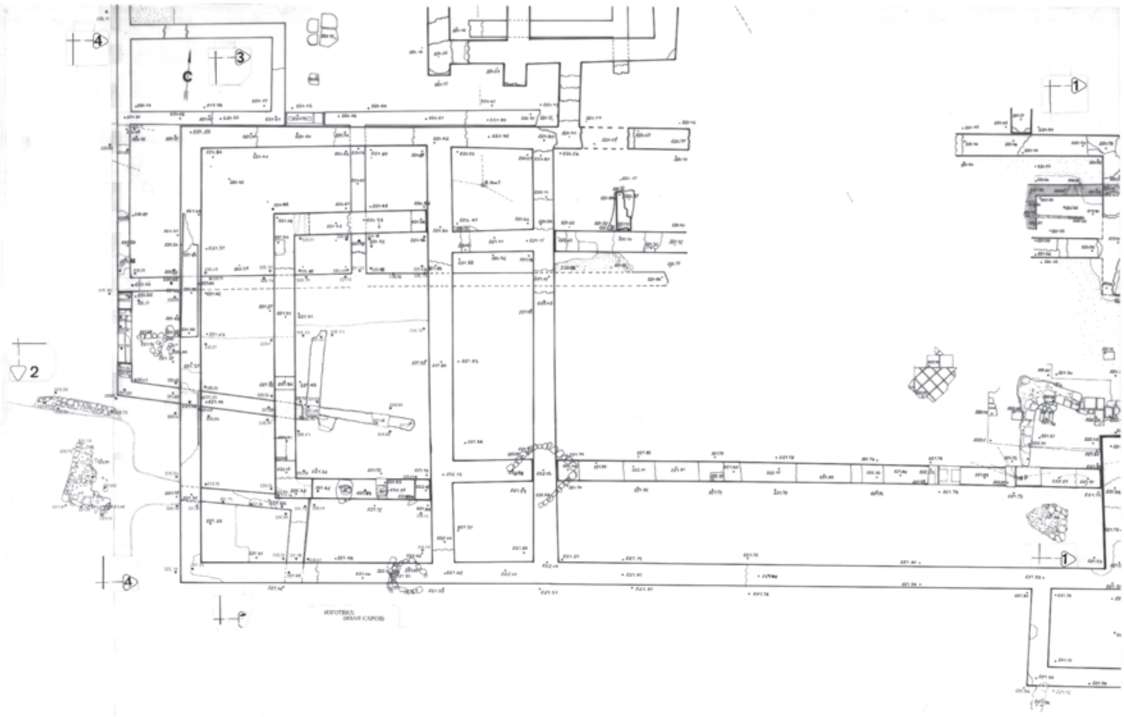

Обр. 1. Абритус. План на раннохристиянския култов комплекс и на късноантичната жилищна сграда под основите му в източната част на кастела.

на строителен материал, фрагменти битова керамика, железни гвоздеи, множество фрагменти от плоско прозоречно стъкло и 3 монети: фолис на Лициний I (308–324), сечен в периода 321–324 г., фолис на Констанций II като цезар (324–337), сечен през 336–337 г. и обезличена бронзова монета номинал АЕ 4, сечена през периода 375–498 г.

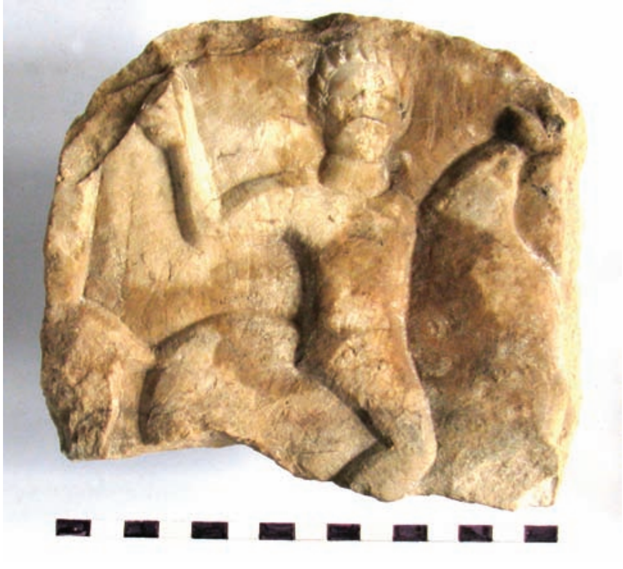

Обр. 2. Абритус. Мраморна оброчна плочка на Тракийския конник от зид на късноантичната жилищна сграда под основите на християнския комплекс.

По-късно, вероятно през VI век, върху останките на този зид е прокаран друг, с посока юг – север и с шир. 0,65–0,70 м, който и като направление, и като ширина, и като техника на градеж е идентичен на зидовете на жилищната сграда под основите на малката базилика. Отново в този проучен участък, южно от разделителния зид – стилобат, отделящ северния кораб на базиликата (т. е. във вътрешността на наоса на голямата базилика), бе открит запазен участък от подовото ниво на по-ранната (късноантична) базилика. Състои се от положени върху терена (върху развалини на жилищна сграда от IV–V век) варовикови камъни, върху които има замазка от бял хоросан, на места с примес от счукани керамични фрагменти. Въпросното подово ниво отстои на дълбочина 1,30 м спрямо подовото ниво на горната, по-късна базилика. Новооткритият участък от подово ниво е идентичен – и като техника на градеж, и като ниво – на този, открит в предишни археологически сезони във вътрешността на апсидата и в помещението източно от апсидата на голямата базилика.

При разчистването на южния зид на голямата базилика (недовършено поради напредналото време и започналите есенни дъждове) бе открита ранносредновековна желязна мотика.

№39. АНТИЧЕН КОМПЛЕКС АБРИТУС–ЮЖЕН НЕКРОПОЛ

Галена Радославова

Археологическото проучване се проведе от 11.09. до 29.09.2012 г. Финансирането беше осигурено от община Разград. Археологическият екип бе в състав: Галена Радославова – научен ръководител; Георги Дзанев – зам.-ръководител; Дилен Дилов – археолог; Стоянка Савова – реставратор. Продължихме работа непосредствено на юг от сондажите, направени през 2011 г. Възстанови се миналогодишната план-квадратна мрежа с размери на квадратите 5 х 5 м. Преценихме, че за краткото време, с което разполагаме поради недостатъчното финансиране, ще работим само в два квадрата – А4 и В3.

Върху площ от 60 кв. м бяха регистрирани 18 гроба, от които три не са проучени. В кв. А4 се достигната максимална дълбочина 1,65 м, а в кв. В3 – 1,05 м. Голяма част от гробовете бяха разбити. Шест от тях са вкопани в черноземния пласт и при тях не се очертаха гробните ями, останалите са вкопани в здравия льос. Всички погребения са извършени чрез инхумация. Проследяват се познатите ни вече няколко вида гробни съоръжения:

Обикновени ями с правоъгълна форма, вкопани плитко в древния терен (гробове №№53–56, 58 и 59) и останалите – дълбоко в льосовия пласт;

Едностъпални гробни ями – №№65 и 66;

Ями, оградени от две или повече страни с камъни и подови тухли – 9 бр. – гробове №№54, 55, 57-59, 63, 65, 66 и 68;

Гробни ями, силно разрушени, с неясно покритие или ограждение – гробове №№53, 69, 70.

В осем от гробните ями ориентацията на скелетите е с глава на запад, един с глава на североизток (гроб №67), един на север (гроб №57) и един с глава на юг (гроб №70). В някои от гробовете са запазени само части от скелета. Ръцете са поставени обикновено изпънати покрай тялото, изключения правят скелетите в гроб №57 – двете ръце са кръстосани под брадата, а при гробове №№58, 59 и 60 ръцете са кръстосани върху корема.

От проучените 15 гроба само в седем от тях имаше гробен инвентар, като в две от гробните ями даровете са керамични съдове – в гробове №№60 и 67, а в пет имаме открити лични вещи, с които е погребан покойника. Единият керамичен съд, положен като гробен дар, открихме в гроб №60. Тази гробна яма е с ниво на засичане 1,10 м от съвременния терен, вкопана в здравия античен пласт – жълт льос. Ямата е с правоъгълна форма и е ориентирана запад–изток. Индивидът е погребан чрез инхумация, в анатомичен порядък. Ръцете са кръстосани на корема. До ходилото на десния долен крайник е положен като гробен дар керамичен съд с отчупено устие. А върху горната част на левия долен крайник открихме и бронзовата тока от колана на покойника.

Керамичният съд е изработен от фино пречистена глина, добила след изпичането оранжевочервен цвят. По цялата външна повърхност има следи от тъмночервен лак. Тялото е биконично, шийката и устието са отчупени и липсват. В горната половина на тялото, върху плещите личи овалната

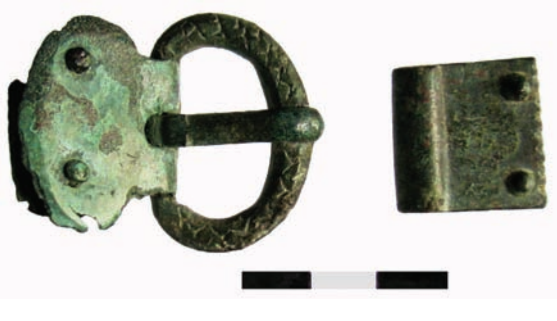

Обр. 1. АбритуС–Южен некропол. Бронзова тока от гроб №60.

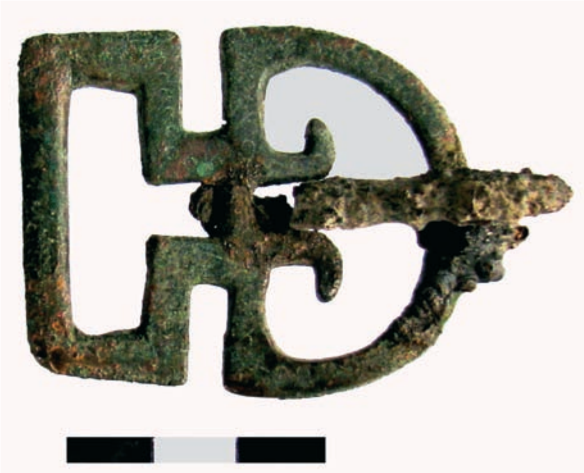

Обр. 2. АбритуС–Южен некропол. Бронзова тока от гроб №66.

основа на дръжка, която също липсва. Върху долната половина на тялото има украса от седем плитко врязани концентрични линии. Дъното е плоско, равно отрязано. Съдчето е един от разпространените типове в Мизия и Тракия през периода на средата и втората половина на IV в.

Бронзовата тока е подобна на тази открита миналата година в гроб 23. Елипсовидно тяло е с овално сечение и с украса по лицевата повърхност от врязани къси линии, езичето е с полукръгло напречно сечение. Към тялото е прикрепена шарнирно двойна елипсовидна плочка с два нита за прикрепване на кожения колан.

До токата е открит и бронзов накрайник, представляващ двойно прегъната пластина, в единия край е назъбена, с два нита за прикрепване към кожения колан, а в другия край е оформен цилиндър. Токи с такава форма се откриват в България се датират между първата половина на IV и втората половина на V в., в Румъния – през периода средата и втората половина на IV в., а в Германия и Унгария – през втората половина на IV в.

Вторият керамичен съд открихме в югоизточния ъгъл на разбит гроб №67. Гробната яма е с правоъгълна форма, вкопана в здравия льос и ориентирана североизток – югозапад, главата е на североизток. Нивото на засичане на скелета е на дълб. 1,12 м. Съдът, открит силно фрагментиран, е изработен от фино пречистена глина, добила след изпичането светлобежов цвят. Има издължена вретеновидна форма на тялото с вис. 0,26 м, липсва устието. Дъното е високо 4,5 см, с цилиндрично, кухо столче, с диаметър 7,5 см и украса от три концентрични релефни линии. По тялото и столчето има следи от червен лак.

В правоъгълна гробна яма №66, вкопана дълбоко в здравия льос и ориентирана северозапад–югоизток е погребан индивид в анатомичен порядък, чиито кости в по-голямата си част липсваха. Между бедрените кости открихме бронзова тока. Полукръгла, плоска халка с два завити навътре издатъка, които ѝ придават формата на пелта. Към нея е отлята правоъгълна широка рама. Езичето е желязно с полукръгло напречно сечение. Тази редуцирана пелтовидна тока със стилизирани израстъци от вътрешната страна е с по-късна датировка, най-рано средата на III в.

Тази година намерихме само шест броя монети. Нито една от тях не е намерена в гроб. Найранна е автономна бронзова монета на Улпия Анхиало от времето на имп. Гета (198–211). Открита е на дълб. 0,80 м от съвременния терен, в кв. А 4. Една бронзова монета номинал АЕ 3, сечена 367–375 г. от името на имп. Валентиниан I (364–375), или Валенс (367–383), или Грациан (367–383). Тя е открита на дълб. 0,30 м, в кв. А 4. На дълб. 0,20 м, в кв. В3 е открита бронзова монета, номинал АЕ 4, сечена 375 – 498 г. И последните две бронзови монети са с номинал АЕ 4, Теодосий II (402–450), сечени 425–450 г. Те са открити на дълб. 0,40 м в кв. АЕ 4.

Литература

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II–IV в. – В: Разкопки и проучвания 1986, 120, табло 17–238.

Минчев 2000: Ал. Минчев. Късноантични токи с християнски надписи във Варненския археологически музей. – Известия на Народния музей Варна, 30–31 (45–46), 1994–1995 г., 18.

Poulter 2007: A. G. Poulter. NICOPOLIS AD ISTRUM. A Late Roman and Early Byzantine City. The finds and biological remains. London, 2007, 24, fig 2.5, 2.57.

№40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 2 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“, КМ 343+450 – 343+750, В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОНЬОВЕЦ И ПАНАЙОТ ВОЛОВ, ОБЩИНА ШУМЕН

Станимир Стойчев, Ангел Ангелов, Стефан Иванов, Върбин Върбанов

Проучването беше осъществено на два етапа – от 06.08. до 08.09.2012 г. и от 14.10. до 01.12.2012 г. Целта беше пълно разчистване и документиране на откритите структури и освобождаване на терена за строителство.

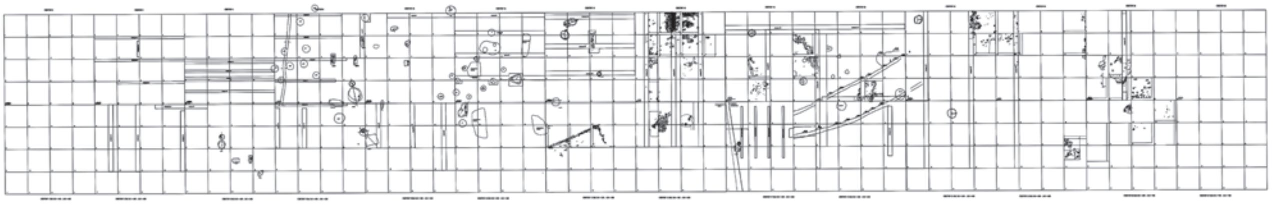

Обр. 1. Общ план на обекта.

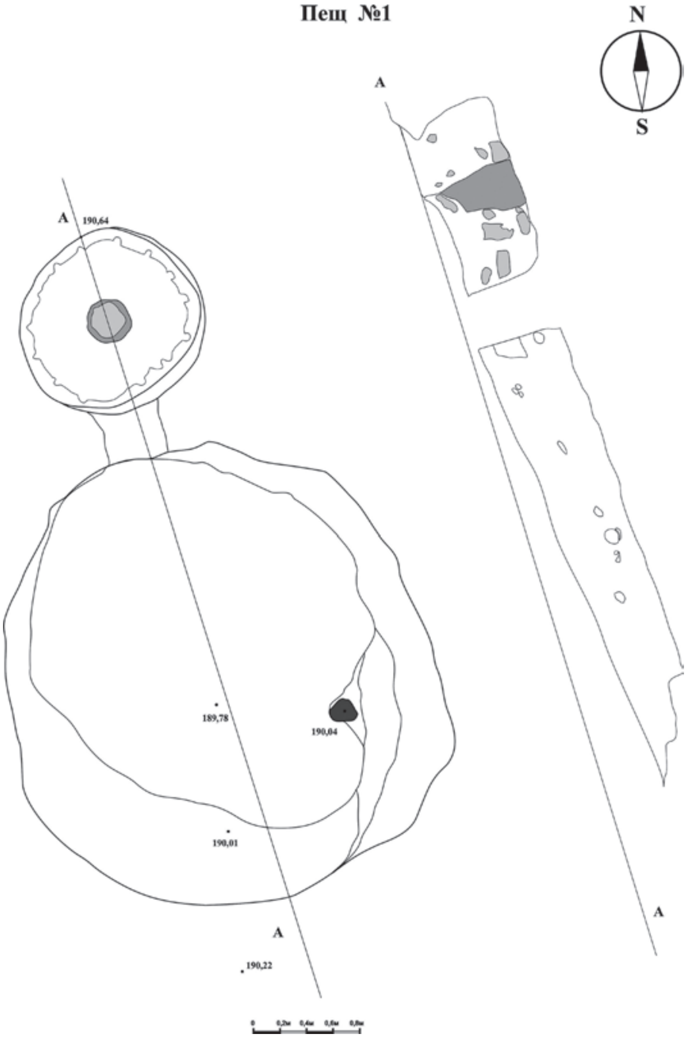

Обр. 2. Пещ 1.

Обектът беше разделен на 28 сектора с размери 20 х 20 м и при необходимост в отделните сектори беше залагана квадратна мрежа от 5 х 5 м, с номерация на квадратите от „А“ до „Р“.

В сектори 1, 2, 3, 4 и 6 не бяха регистрирани археологически структури.

Сектор 5. Разчистена е добре запазена пещ за битова керамика (пещ 3) с датировка според подемния материал във втората половина на IV в. Проучени са и 3 частично разрушени гроба с ориентация север-североизток. Очертания на гробни ями не бяха засечени.

Сектор 7. Разчистена е силно разрушена пещ за битова керамика (пещ 2), подобна на тази в сектор 5. Разположена е в кв. О и частично в кв. Б от сектор 9. Източно от нея се засече петно с висока концентрация на битова и строителна керамика, отухлена почва и ломени камъни. Южно от петното, в кв. И и Н беше засечена яма (яма №4) с кръгла форма. В кв. И се разкри кенотаф, продължаващ и в кв. И на сектор 8. В него бяха положени глинен съд и бронзово копче от VIII в. В западния край на сектора беше засечена траншея от дървена ограда, продължаваща в сектор 8.

Сектор 8. Проучена е пещ за битова керамика (пещ 1), аналогична на предходните две, със запазена горивна камера и централен стълб.

В предпещното пространство бяха открити множество фрагменти керамика, от които има вероятност за сглобяване на няколко съда, и 4 монети от втората половина на IV в. Изцяло беше проследена траншеята от сектор 7. Разкрити са 10 ями с кръгъл отвор и 3 гроба с ориентация север–юг (единият от които е двоен).

Сектори 9 и 10. В Сектор 9 попада част от предпещното пространство на пещ 2 и гроб 11. В сектор 10 са засечени 2 ями – едната (яма 1) е частично разположена и в сектор 8, а яма 4 е с положени в нея кучета в анатомичен ред. В същия сектора са проучени и 3 гроба (1, 6 и 12) с ориентация север-северозапад и запад. В квадрати Н и О бяха проучени 2 ями (10 и 23).

Сектори 11 и 12. В в кв. А, Б, Д, Е, Н и О от сектор 11 се разчистиха подложки на фундаменти на основи, а в кв. Б, Е и П в сектор 12 бяха засечени още две подложки. В кв. А беше проучен гроб 10, при чиято направа са нарушени 2 ями и яма 18. В сектор 12 са проучени 12 ями, като 8 от тях очертават основи на голяма дървена постройка с правоъгълен план.

Сектор 13. Проучени са останки от голяма постройка със запазени размери 12 х 4,50 м. Подемният материал (керамика, монети и фибули) я датира във втората половина на IV в. На границата между сектори 13 и 14, в квадрати А, беше проучена яма с многобройни фрагменти керамика в насипа и положено на дъното малко прасе.

Сектор 14. Разчистени са 4 ями. Откритите материали (керамика и животински кости) потвърждават датировката на структурите във втората половина на IV в.

Сектори 15 и 16. Разкрити са останки от две жилища. Жилището в сектор 15 попада в квадрати А, Б, Д и Е. Неговите граници не се засичат, а само отделни отухлени петна от подовото ниво. Жилището в сектор 16 е разположено в северния край на сервитута, основно в квадрати З и М. Самото жилище е в по-голяма степен на запазеност от предното, като е запазена голяма част от отухления под. Датировката и на двете жилища е във втората половина на IV – началото на V в.

Сектор 17. В квадрати А и Б е разкрито струпване от камъни. Засечени са две успоредни траншеи, продължаващи в сектори 19 и 20. Траншеите са с ориентация на североизток и са на дълбочина 0,50 – 0,80 м от повърхността на терена. Широчината им варира между 0,50 и 0,70 м. От тях произхождат отделни фрагменти керамика, част от които са характерни за VIII–IX в. Двете траншеи, заедно с траншеята в сектор 18 и двете дупки за дървени стълбове, могат да се отнесат към ранното средновековие – VIII–IX в.

Сектор 18. В квадрати Д и Е е засечена траншея от ограда с приблизителна ширина 0,25–0,30м. Траншеята е ориентирана на северозапад. На границата между квадрати Ж и З е проучена яма 37, съдържаща голямо количество битова и луксозна керамика. В квадрати Н и П се разкриха ями за дървени стълбове.

Сектор 19. Проучена е яма, намираща се на границата между квадрати А и Д. Вероятно е битова яма от втората половина на IV в.

Сектор 20. Освен споменатите по-горе траншеи, до северната траншея е разкрито вкопаване в здравия терен с неправилна форма и долепено до нея. В квадрат Н е разчистена яма. Подемният материал я датира във втората половина на IV в. Ямата е нарушена от ранносредновековната траншея.

Сектори 22 и 24. На границата между двата сектора, в квадрати Р и П на сектор 22 и Г и В на сектор 24, са засечени останки от жилище с голямо количество фрагменти от битова керамика, дребни предмети (монети, фибули и др.), фрагменти от стъклен съд. Подовото ниво е силно нарушено, с изключение на една част, вероятно бележеща огнище. В квадрати П на сектор 22 и В на сектор 24 са открити голямо количество монети (около 20). Може да се предположи, че става дума за разпръсната колективна находка.

Сектор 23. В северната част на сектора се разкри струпване на животински кости (говеда) и фрагменти керамика. В квадрати О и П се разчистиха останки от жилище със запазена част от огнище. Датира от къснoримския период.

Сектор 25 е в най-ниската част на терена. Наносът от чернозем достига дълбочина до 2 м. Проучена е яма с оскъдно количество керамика и животински кости.

Сектор 26. Проучено е жилище, попадащо в квадрати Б, Д, Е и К. Жилището е с квадратна форма и със запазени части от две от стените му. Стените са били глинобитни с облицовка от камъни от външната страна. Най-вероятно отстрани на жилището е имало пристройка или навес. Подемният материал от жилището включва строителна и битова керамика. Датировката е както на всички останали жилища – във втората половина на IV – началото на V в.

Изводи. Проученият участък от трасето на АМ „Хемус“ минава през периферията на голямо селище от къснoримския период. Откритите материали (фрагментирана строителна и битова керамика, над 400 монети, оловни пломби, различни битови предмети – фибули, огледала и др.) конкретизират датировката му във втората половина на IV и началото на V в. Наличието на три пещи за битова керамика и множеството стопански ями налагат извода, че пътното трасе засяга стопанската (производствената) част на селището. В по-късен период – през VIII в. – върху територията е изградена дървена постройка с правоъгълен план и размери 6 х 10 м. Останки от подобно дървено строителство с различна планировка е засвидетелствано в първите български столици, земленото укрепление Кабиюк и аула при Хан Крум. Вероятно постройката е била оградена с дървена ограда, която се засича в сектор 8. Може да се предположи, че следите от двете дълги успоредни траншеи в сектори 17, 19 и 20 са от огради от същия период. Ориентацията на скелетите и гробните дарове датират и разкрития в западната част на обекта некропол също в VIII в. Проучени са общо 11 гроба.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№41. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Румен Иванов, Татяна Борисова, Михаела Занева

Археологическите проучвания на крепостта Боровец край Правец през 2012 г бяха концентрирани в три сектора. В централната част на хълма са проучени 120 кв. м, в югоизточния склон на юг от входа около 10 м^2 и при югозападния склон – площ от 30 кв. м. Направен е сборен геодезически план на обекта от инж. Атанас Каменаров.

През настоящия археологически сезон продължихме проучването на билото на хълма в северна и източна посока. В този сектор са заложени четири нови квадрата: В 3/2, В 3/3, В 3/8 и В 3/12, като довършихме останалите от предходната година недопроучени пластове в квадрати В 3/6, В 3/7, В 3/10, В 3/14 и В 3/16. По цялата повърхност има множество иманярски изкопи. През 2011 г. е разкрита масивна структура, изградена от по-големи ломени и дялани камъни с квадратна и правоъгълна форма, сравнително добре обработени, споени на кал, условно наречена от нас платформа, която е хронологично по-ранна. Южната ѝ част влиза под СЗ ъгъл на сграда №1, където прави лек завой в южна посока и в тази част се губи.

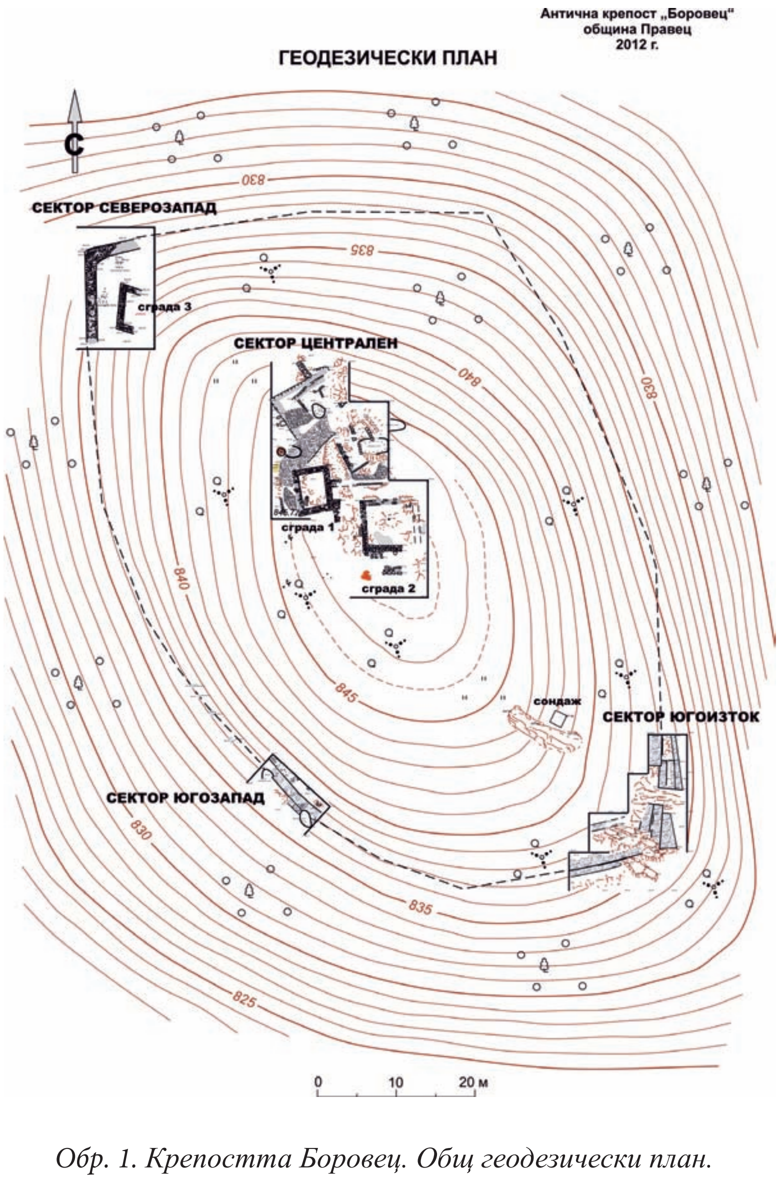

Обр. 1. Крепостта Боровец. Общ геодезически план.

През изминалия сезон 2011 г. при направената проверка на север от сграда №1 бе установено, че ранната стена продължава в североизточна посока. Открити са външното и вътрешното лице. Пълнежът се състои от по-малки трошливи камъни, като между тях има пръст. Част от него е разрушен от иманярски изкопи.

След проведените проучвания в този сектор, по запазените фрагменти от стени може да се приеме, че на билото е имало голяма сграда с правоъгълен план с размери 8 х 4,80 м. Дългата ѝ страна е ориентирана СЗ–ЮИ. Изградена е от средно големи ломени камъни на калова спойка, на места са запазени до два реда камъни във височина и запазена ширина до 0,74 м. Основите са стъпили направо върху скалния масив, където ясно личат следи от изсичания. Лошото и доста фрагментарно състояние, в което разкрихме сграда №4, затруднява да се направи една по-детайлна реконструкция на плана. Предназначението на сградата може да се определи само хипотетично.

В пространството в и около сграда №4 се откриха тежест за стан, част от желязна фибула (в много лошо състояние), каменно точило, няколко части от хромели, обеца, изработена от бронзова тел с кръгло сечение със заострен край. Открити бяха и две бронзови монети, много силно деформирани, без да могат да бъдат определени, и една бронзова монета на Юстин I (518–527). Интерес представлява един добре запазен двураменен кръст, направен от бронзова пластина, като в горната си средна част има дупка. В долната част се прикрепя чрез занитване и има кръгла основа, върху която има четири отвора.

В най-северната част на билото на хълма в кв. В 3/2 се откриват седем големи камъка, подредени един до друг с ориентация И–З. На югоизток от тях следва пълнеж от по-малки ломени камъни. Тази редица продължава и в кв. В 3/3. Запазен е един ред камъни във височина. Общата им дължина е 7,70 м. В ЮЗ ъгъл на кв. В 3/2 има здраво поставен правоъгълен камък, последен от този ред на запад, като в тази част във височина са запазени до пет реда камъни. На ЮИ от тях в кв. В 3/2 следва пълнеж от по-малки камъни и отново се оформя лице от СЗ с ориентация И–З с обща дължина 5 м, като в най-високата част стъпват върху скалата.

След разчистването на камъните може да се отбележи, че са разкрити външни лица от югозапад и от северозапад, които се засичат в прав ъгъл от 90˚ при югозападния ъгъл на кв. В 3/2 и в северозападния ъгъл на кв. В 3/6. Вероятно става въпрос за основите на голяма структура. Топографското ѝ разположение е в най-високата точка на крепостта.

В най-северната част на квадрат В 3/3 се разчистиха три големи камъка с ориентация И–З, стъпващи върху скалата. В северозападна част на кв. В 3/2 е установен контрафорс, ориентиран СЗ–ЮИ с леки отклонения. Запазени са три реда камъни във височина до 0,43 м. Структурата е с размери: дължина 2,45 м и ширина 0,63 м. Пълнежът между скалата е трошляк и дребни ломени камъни. Всички тези структури имат укрепващо предназначение за заравняване на терена.

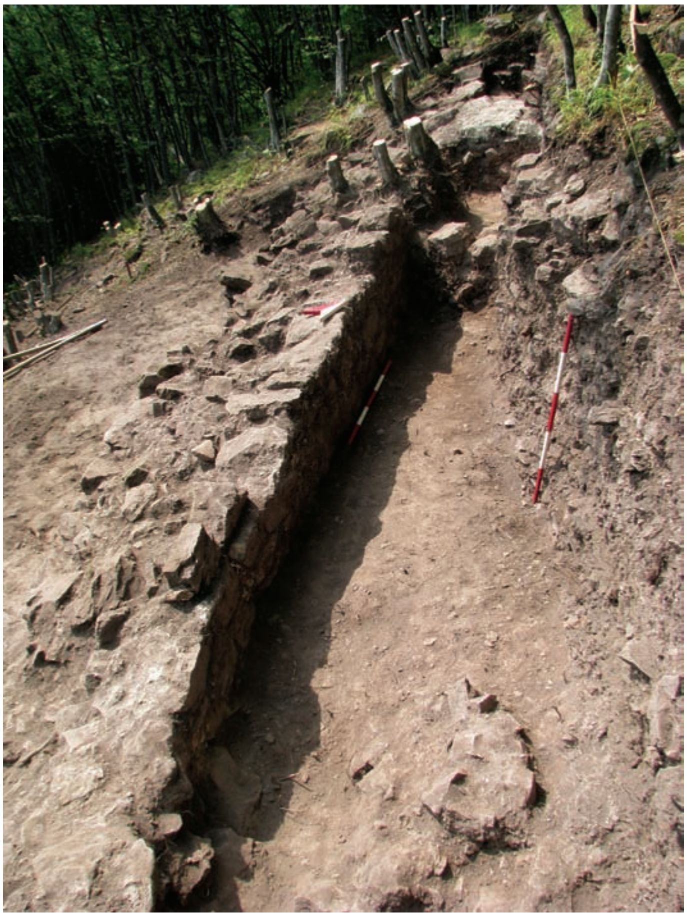

Обр. 3. Крепостта Боровец. Югоизточен сектор, крепостна стена.

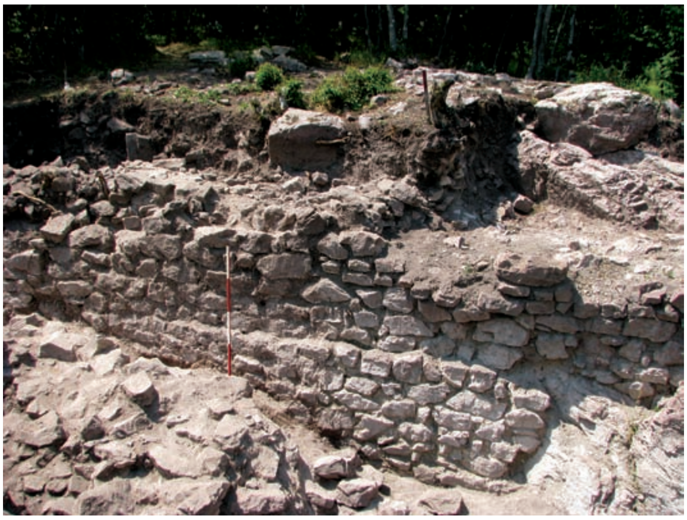

Обр. 2. Крепостта Боровец. Част от трасето на крепостната стена в ЮЗ сектор.

Откриват се фрагменти от късноантична битова керамика, като между тях и един фрагмент от атическа керамика: паничка покрита само с черен фирнис (втората половина на IV в. пр. Хр.). В този сектор е намерена и монета на Константин I (306–337) в много лошо състояние, прешлен за вретено с биконична форма и няколко части от хромели.

Разкопките в участъка при югозападната част при склона от цитаделата имаха за цел да се открие проучената площ по трасето на крепостната стена. Изцяло е разкрита част от крепостната стена в този участък. Тя е изградена от ломени, грубо обработени камъни с правоъгълна форма. Спойката е на хоросан с бял цвят с примеси от дребни камъни и малко количество стрита строителна керамика. Дължина на разкритата до сега част от крепостна стена е 10 м, като тя леко завива в югоизточна посока. Дебелина на стената в източната част е с ширина 1,45 м. Нейното външно лице е разкрито в десет реда камъни във височина от 1,30 м до 1,90 м. Средната дебелина на стената е около 1,40 м. В северния профил при вътрешното лице се виждат нападали камъни, вероятно от някакво помещение, разположено от вътрешната страна на крепостната стена. Денивелацията в тази част на проучвания сектор е голяма и е с наклон на югозапад.

От този сектор има фрагменти битова керамика, каменно точило, тежест за стан, бронзова кукичка и една бронзова монета, силно изтрита, вероятно на император Валентиниан I (364–375).

Разкопките в югоизточния склон на хълма продължиха на югозапад от единствения за сега вход на крепостта. Разкрихме крепостен зид с дължина 5,30 м и дебелина около 1,80 м, който прави завой на запад. Не е открито вътрешното лице на крепостната стена. Тя се състои от ломени и дялани камъни, споени с ронлив хоросан и песъчлива фракция. Във височина са запазени до осем реда камъни, като пълнежът на крепостната стена е от по-малки камъчета. На юг до лицето се открива подкрепяща стена, която е продължение на миналогодишната, оформяща банкет. Той е запазен от три до шест реда във височина. Под него личи пълнеж от камъни, подпиращи от юг скалата, където се виждат ясни изсичания. Откриват се много малко количество фрагментирана битова керамика, както и една тежест за стан с пирамидална форма със заоблени ъгли.

Резултатите от четвъртия археологически сезон потвърдиха данните за стратиграфията на обекта. На билото на хълма се установи един ранен предримски тракийски пласт, а укреплението на възвишението вероятно е изградено и формирано през III–IV в. или малко по-късно и е функционирало до VI в.

Литература

Григоров и др. 2009: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – АОР през 2008 г., София, 2009, 442–445.

Григоров и др. 2010: В. Григоров, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – АОР през 2009 г., София, 2010, 334–336.

Иванов и др. 2011: Р. Иванов, Т. Борисова, М. Занева. Крепостта Боровец при Правец. – АОР през 2010 г., София, 2011, 184.

№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА СВ. АТАНАС, ГР. ЕТРОПОЛЕ

Анета Петрова, Боян Думанов

През юли 2012 г. е проведено проучване на археологически обект в м. Св. Атанас край гр. Етрополе, което е извършено със средства от проект „Традициите в крак с времето“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ и община Етрополе. То е концентрирано в три зони и цели уточняването и разкриването на няколко структури маркирани през 2011 г. Първата зона са сондажи 5 и 7, където предишната година са регистрирани две западни лица на зидове (Петрова, Пировска 2012). Непосредствено на запад от сградата в иманярския изкоп е поставен сондаж 14, чиято цел е да покаже връзката между сградата, стената западно от нея и свързващата ги стена. В източната част на обекта, непосредствено след подхода към него, на мястото където през 2011 г. е заснето голямо каменно струпване, са заложени сондажи 12, 13, 15 и 16.

При сондаж 14 е установено, че на север от него късноантичната вътрешна оградна стена прави чупка на юг. Като начин на градеж и размери тя не се различава от проучените през 2011 г. участъци.

Анализът на отношението между оградната стена и сградата в иманярския изкоп показва, че последната е построена след рухването на оградната стена, най-вероятно през Османския период. Ве-

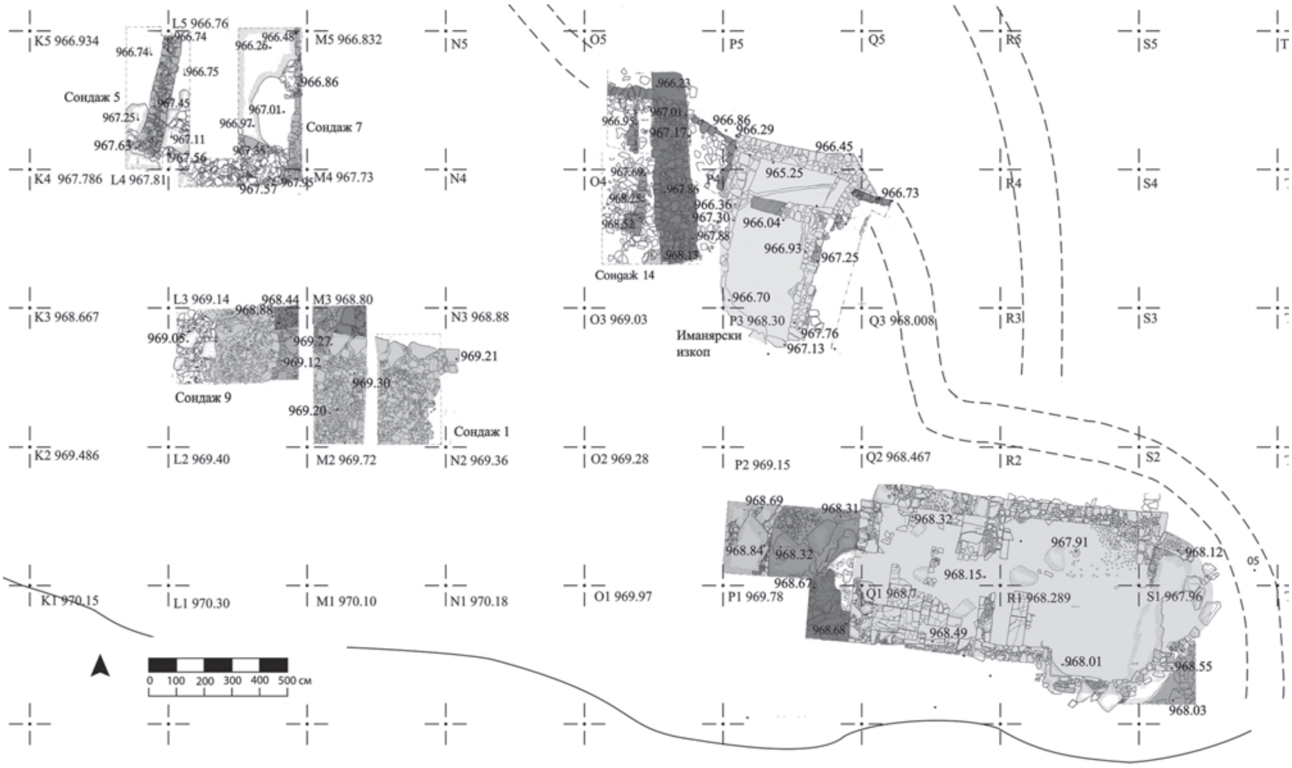
K5 966.934
L5 966.76
966.74
966.48
M5 966.832
N5
O5
P5
Q5
R5
S5
T
Сондаж 5
Сондаж 7
Сондаж 14
Сондаж 9
Сондаж 1
Иманярски изкоп
K4 967.786
L4 967.81
M4 967.73
N4
O4
P4
R4
S4
K3 968.667
L3 969.14
M3 968.80
N3 968.88
O3 969.03
P3 968.30
Q3 968.008
R3
S3
K2 969.486
L2 969.40
M2 969.72
N2 969.36
O2 969.28
P2 969.15
Q2 968.467
R2
S2
K1 970.15
L1 970.30
M1 970.10
N1 970.18
O1 969.97
P1 969.78
Q1 968.7
R1 968.289
S1 967.96
0 100 200 300 400 500 см

Обр. 1. Гр. Етрополе. План на югоизточната част на обекта.

роятно тогава оградната стена в северната част на сондажа е умишлено разрушена и нивелирана. Границата на това разрушаване е маркирана с еднолицев зид от необработени камъни без спойка (лице на север), който върви приблизително в посока изток запад от двете страни на оградната стена и на изток опира в северозападния ъгъл на сградата в иманярския изкоп. Изглежда, този зид е подпорен, направен с цел терасиране и нивелиране на терена.

Западно от оградната стена са регистрирани още няколко структури. В южната част на сондажа е изследван слабо запазен ъгъл от постройка, изградена от бигор, с бял хоросан и мазилка, която датира най-рано през Османския период. Тя се намира върху площадка, маркирана със зид, разположен под ъгъл спрямо оградната стена. В северната част на сондажа, успоредно на оградната стена, е установено още едно лице на стена. На този етап не е ясно отношението на тези две стени една към друга. В южната част на сондажа, отчасти върху късноантичната стена, е проучена варница, свързана с късните постройки в сектора. Откритите археологически материали в сондаж 14 са предимно от Османския период – голямо количество фрагментирани съдове, метални предмети (украсена тесла, ключ, инструменти, желязно резе), фрагменти от лули (XVII–XVIII в.), стъклена стопилка.

В източната част на обекта е разкопана силно разрушена църква (вътрешна дълж. 10 м, шир. 5 м). Направена е от ломени камъни с грубо оформени лица, между които има дребен трошляк. Спойката е хоросанова. При градежа е използвана материковата скала. Църквата има два строителни периода. През първия е изграден наос с вътрешна дължина 4,80 м. Апсидата е асиметрична, по-плитка от юг, където вероятно преминава направо в конха на южната стена.

През втория строителен период е добавен нартекс с дължина 4 м и малко по-дебели стени от тези на наоса (0,90 м). Нивото му е с около 0,30 м по-високо от това на наоса. Към нартекса водят входове от запад и от север, а на юг има плитка правоъгълна ниша.

Подът на църквата е от трамбована пръст, примесена с хоросан и желязна шлака. В апсидата е запазена малка част от хоросаново подово покритие. През втория период подовете на двете помещения са настлани с каменни плочи. Вероятно покритието на сградата е от каменни плочи и само в апсидата от керемиди. Част от архитектурните елементи са изработени от бигор, което е създавало известен декоративен ефект.

Вероятно и през двата строителни периода наосът и апсидата са украсени със стенописи. Части от техния най-долен регистър са запазени върху южната стена и северозападния ъгъл на помещението. Тук се забелязва характерен зигзаговиден орнамент, имитиращ мраморни жилки, хоризонтален пояс от черни и червена линии. Открити са и голямо количество нападали фрагменти от стенописи.

Обр. 2. Гр. Етрополе. Сондаж 14. Нивелиране на оградната стена и част от подпорния зид.

Обр. 3. Гр. Етрополе. Южна стена на наоса на църквата.

Част от тях са в подовата трамбовка, което предполага, че е имало, ако не изцяло, то поне частично вторично изписване при реконструкцията. За пигментите са използвани азурит (синьо), сиена (охра), вар с олово (бяла) за постигане на цветовете (К. Франгова).

Пространството пред западния вход на църквата е на по-високо ниво от нея. То е терасирано чрез няколко площадки от трамбована пръст с дребни камъни. Непосредствено пред входа те са покрити с плочи. На запад са изградени от подпорни стенички от дребни ломени камъни с хоросанова спойка, които обединяват наличните нива на материковата скала. Извън югоизточния ъгъл на църквата е регистрирано покрито с плочи подово ниво.

Апсидата е почти напълно унищожена. Разбивана е дори материковата скала върху която е изградена. Посоката на част от нападалите строителни материали, подсказва, че е възможно да има умишлено разрушаване. Съвременните намеси на иманяри и празнуващи празника на св. Атанас са унищожили допълнително контекста (огнищата достигат подовите плочи).

В и около църквата археологическите материали са предимно от Османския период (керамични съдове, монети, костена игла), макар да има и няколко фрагмента от късноантични стъклени светилници. В апсидата наред с нападалите стенописи е намерена пара, сечена в Константинопол през 1808/9 г. при султан Махмуд II (А. Антонов). В нартекса е открито акче от края на XVI в. (П. Бонев). Може да се предположи, че църквата е построена в края на XVI – началото на XVII в. Заради унищожения контекст на апсидата и близостта на споменатата пара до този участък е трудно да се каже дали в началото на XIX в. църквата е разрушена или реконструирана.

Проучването на постройките/ата в сондажи 5 и 7 показа, че стените са имали ниски каменни основи от ломени камъни без спойка, а нагоре вероятно са били изградени от кирпич. Регистрирано е и източното лице на стената в сондаж 5, която е с ширина 0,70 м. В северната ѝ част има вход с шир. 1,50 м. Прави впечатление силната денивелация между южната и северната част на стените. Теренът между двете стени е заравняван стъпаловидно с дребни камъни и пръст.

Непосредствено до стените и върху нивелацията в пласт кафяв седимент са открити фрагменти от късноантични керамични съдове (кухненска керамика и питоси), както и два фолиса, отсечени през 538 – 565 г. в Константинопол, при император Юстиниан I (А. Тенчова). Пръстта в горната част на сондажите е черна и в нея преобладават материалите от Османския период (фрагментирани керамични съдове, лула). Оттук е и монета от 1730/1 г., отсечена при султан Махмуд I в Мъсър, Египет (А. Антонов). В сондажите са намерени животински кости, фрагменти от късножелезни съдове, късноантични стъклени съдове, прешлен за вретено, бронзови монети (неопределени), звънец, инструменти, панти, скоби и др. Преобладаващата част от животинските кости са от коза/овца, следват говедо и свиня, птици. Костите от коне и диви животни (елен) са малко количество (Т. Тодоров).

Литература

Петрова, Пировска 2012: А. Петрова, А. Пировска. Сондажно проучване на обект в м. Св. Атанас край гр. Етрополе. – АОР през 2011 г., София, 2012, 278–280.

№43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В М. „ГРАДИЩЕТО“ ПРИ С. МИРКОВО, ОБЩИНА МИРКОВО

Боян Думанов

Проучването през 2012 г. е извършено със средства от проект „Археологически ландшафти на планински и полупланински райони. Мирково и Задбалканските котловини“, финансиран от Централен фонд за стратегическо развитие към Настоятелството на НБУ и съдействието на община Мирково. Разкопките са проведени в периода 1.09–30.09.2012 г. от екип в състав: Боян Думанов (ръководител), Драгомир Гърбов (зам.-ръководител) и студенти от департамент „Археология“ на НБУ.

Обектът е разположен в южните дялове на Етрополския Балкан. Най-високата точка е връх в м. „Градище“ (1054,6 м). В студията си за селищата и комуникациите в Златишкото поле, П. Мутафчиев пропуска комплексите в тези негови северозападни части. Видимите структури са регистрирани за пръв път от Ат. Милчев (Милчев 1961).

Структурите са ситуирани на левия бряг на долината Рустабоаз. Тя е отворена към Мирковската котловина и подсигурява удобен подход към билните преходи в тази част на планината, където са разположени регионалните комуникации, които в определени периоди са и надрегионални. На входа на долината, на левия бряг на Усте в м. Денината плоча е разположен римски бургус (Боянов 2012, 330). Самата долина от своя страна е затворена от запад чрез острия рид на вр. Етрополска Баба, който на места се издига до н. м. 1319 м.

Платото на върха е с обща площ от 9,5 дка, което приблизително отговаря и на укрепената и обитавана площ. Скалната основа е от гнайсови шисти, а почвената покривка е от ерозирали канелени горски почви. Най-високата му точка се намира в източната част, откъдето на запад-югозапад се развива плоско пространство с обща площ 720 кв. м.

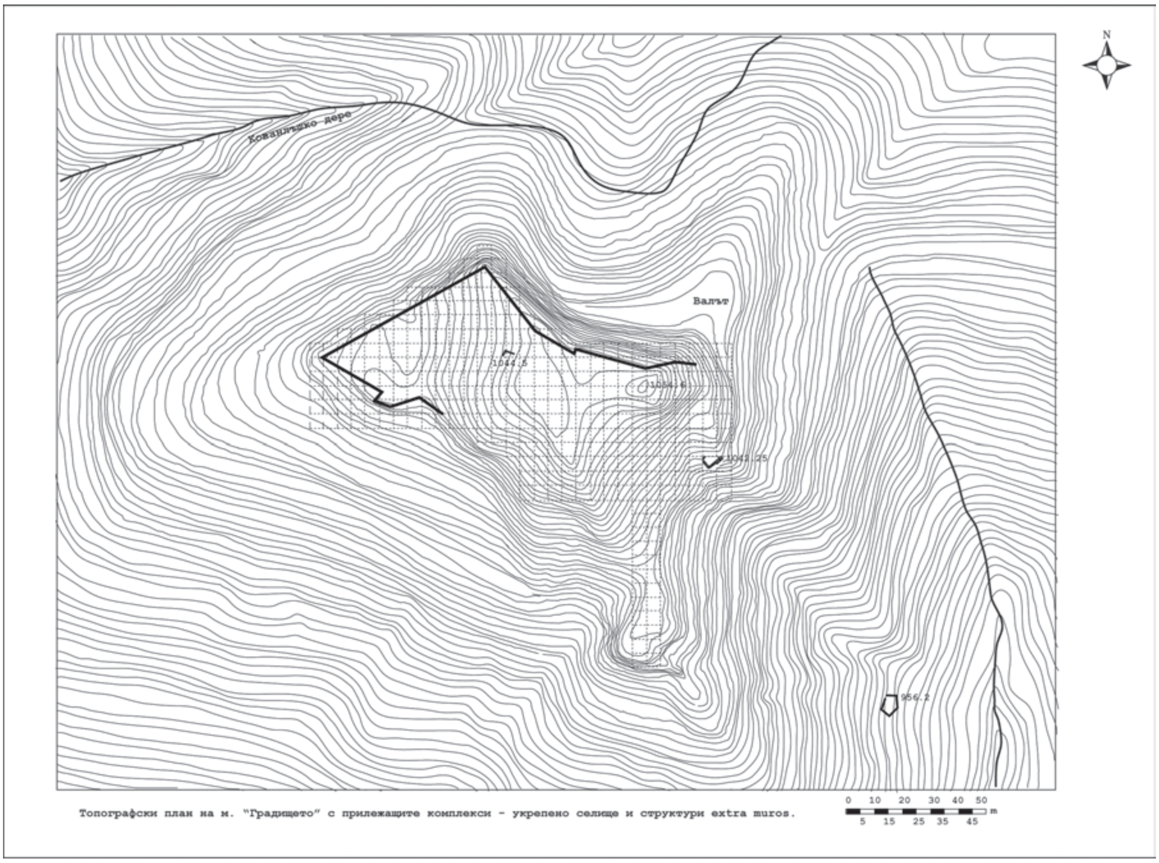
N
Ковачлъшко дере
Валът
1044.5
1054.6
1042.25
956.2
Топографски план на м. "Градището" с прилежащите комплекси - укрепено селище и структури extra muros.
0 10 20 30 40 50 m
5 15 25 35 45

Обр. 1. Топографски план на комплекса в м. „Градището“.

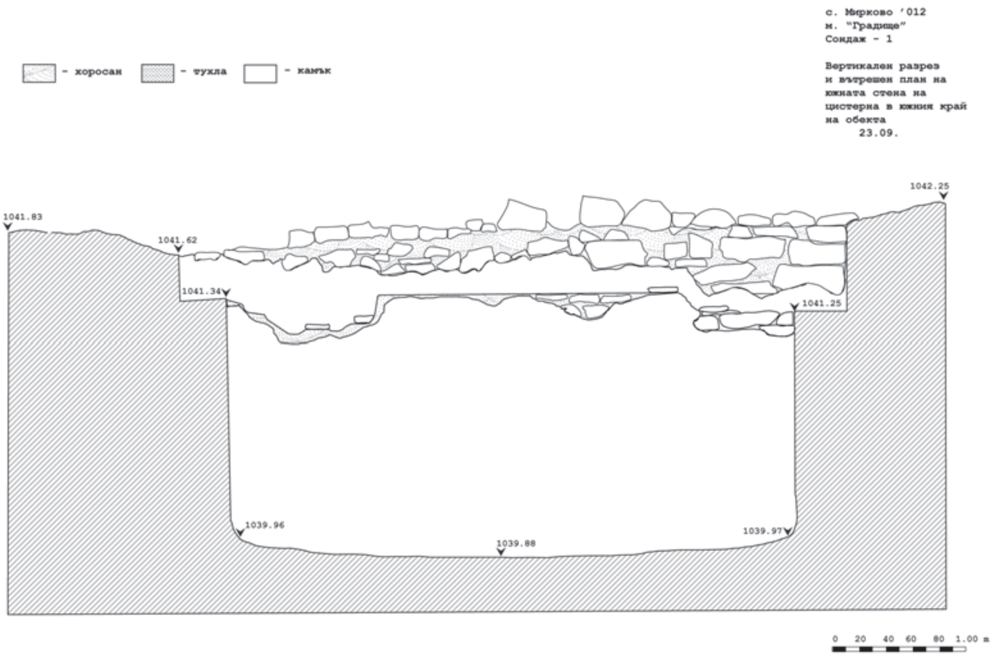
с. Мирково '012
м. "Градище"
Сондаж - 1
Вертикален разрез
и вътрешен план на
южната стена на
цистерна в южния край
на обекта
23.09.
- хоросан
- тухла
- камък
1041.83
1041.62
1041.34
1042.25
1041.25
1039.96
1039.88
1039.97
0 20 40 60 80 1.00 m

Обр. 2. Вертикален план на цистерната. Южен профил.

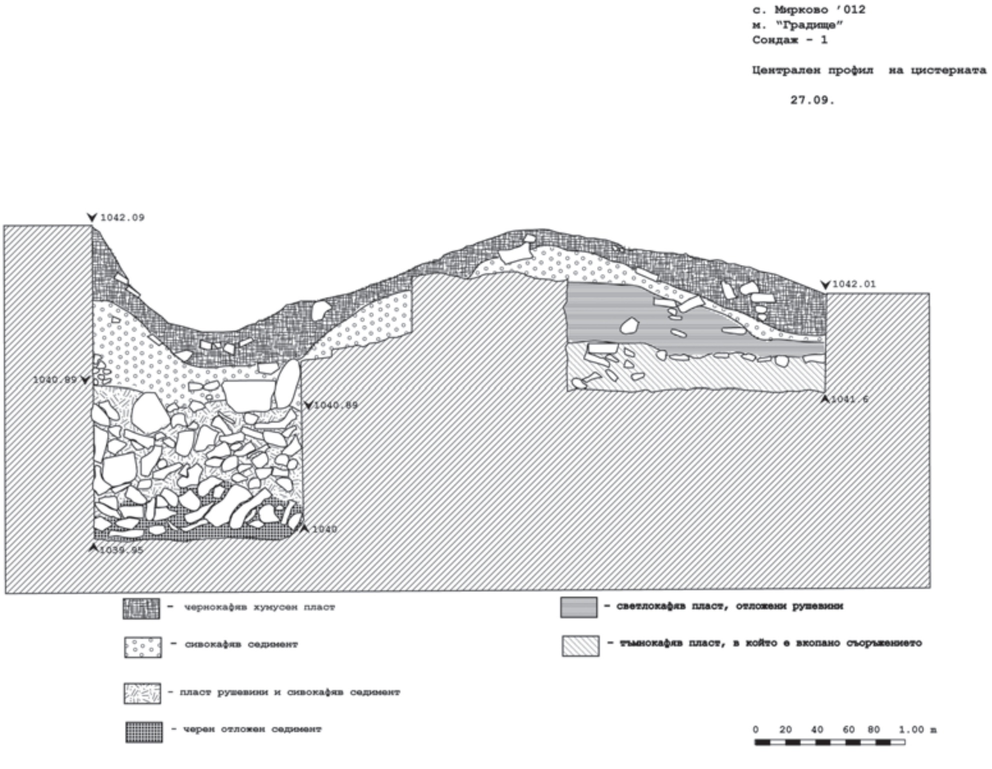
с. Мирково '012
м. "Градище"
Сондаж - 1
Централен профил на цистерната
27.09.
1042.09
1042.01
1040.89
1040.89
1041.6
1040
1039.95
- чернокафяв хумусен пласт
- сивокафяв седимент
- пласт руевини и сивокафяв седимент
- черен отложен седимент
- светлокафяв пласт, отложени руевини
- тъмнокафяв пласт, в който е вкопано съоръжението
0 20 40 60 80 1.00 m

Обр. 3. Стратиграфски профил на сондажи №1 и 2.

Останки от фортификация са установени по северната, западната и южната част на платото. Това е стена с обща видима дължина 212 м и ширина, която варира от 1,80 до 0,70 м. Изградена е от местни шистови блокове и емплектон, със спойка от розов или бял песъклив хоросан.

На терена са различими зидове на постройки, градени от ломени камъни с глинеста спойка. От тях най-забележителна е сграда в кв. N–O8, като на място се установява и интензивен опожарен пласт.

Друга масивна структура е установена в кв. B′ – C′16 в иманярски изкоп №2. Определена е като водохранилище и е разположена в крайната югоизточна част на обекта на самата периферия под склон, спускащ се от плоската горна част на платото. В този сектор по линията на кв. B′ – C′ - D′8 – 18 периферията на обекта завършва с остър, развиващ се в посока запад–югозапад склон. Поради високата денивелация тук крепостна стена не е изградена.

Проучването през 2012 г. е насочено към уточняване на хронологията и характеристиката на обекта. То е концентрирано в една зона и цели разкриването на съоръжението, маркирано от Ат. Милчев. Очакването беше, че в тази структура би могло да се установи стратиграфия, която да хвърли частична светлина върху абсолютната и относителната периодизация на комплекса.

След поставянето на план-квадратна мрежа работата бе проведена в два сондажа, обхващащи предполагаемата вътрешна част на съоръжението и част от площта, разположена непосредствено в южна посока от него. Целите при залагането на този сондаж (№2) бяха: 1. Да разкрие дали съоръжението е запазено в суперструкция или видимите останки от него са изцяло вкопани и 2. Да се добие представа за пластовете, в които съоръжението е вкопано, което най-малко би задало *terminus postquem* на неговото изграждане.

В иманярски изкоп №2, чрез сондажите (1 и 2) частично е разкрито водохранилище. Съоръжението е ориентирано с надлъжната си ос по посока изток-запад с отклонение 40° на северозапад. Различима е и южната стена на структурата, при която за пръв път бе установен градеж, който я подгражда.

Работата в сондаж №1 разкри стената на съоръжението, която има най-малко два строителни периода. Външната стена, която се явява по-късна е със силно обрушена горна част, като на тази дълбочина на запад лежи ниво от плочести камъни, което покрива седимента и отчасти горната страна на зида. Вероятно те бележат по-късно и външно за съоръжението ниво.

Градежът на по-ранната стена е от ломени камъни, споени с бял хоросан с примеси от камъчета и пясък. Зидът е еднолицев, като цялата запазена част от него е в субструкция. Вътрешното му лице е обмазано с хидрофобен хоросан. Формата на цистерната е неправилна трапецовидна, разширяваща се на североизток. Северозападният ъгъл влиза в кв. B′15 – C′15 и точните размери на съоръжението не бяха установени. Външните размери за първия строителен период са 6,73 х 5,07 м (в западната част).

Дебелината на зида варира между 0,75 до 0,80 м, като на 3,5 м от югозападния ъгъл той е удебелен до 1–1,1 м. Това удебеление върви и по разкрития сегмент на северната стена. Дълбочината на цистерната от този строителен период е трудно установима, но на базата на наблюденията от Сондаж 2 обемът е 17 куб. м.

Вторият строителен период е отбелязан чрез изграждане на нова вътрешна част, чието предназначение е увеличаване на обема на цистерната, който става 19 куб. м. Тази част е изградена на фуга към външната стена. Цялата зидария е плътно обмазана с хидрофобен хоросан, който покрива и горната и част. В тази част в хоросана са запазени отпечатъци от преизползвани ранновизантийски тухли (30 х 30 см) за подова настилка, като някои от тях са обърнати, съдейки по отпечатъците от диагонално, нанесен с пръсти орнамент. Тези тухли бележат ходово ниво от вътрешната част на цистерната или подсилват горната част на градежа, който е трябвало да носи гредоред за вътрешното подово ниво. Те са съзнателно демонтирани, като *in situ* е открита само една. Вътрешните размери са 4,40 х 3,20 х 2 м.

Стратиграфският сондаж №2 е разположен при югозападния ъгъл на цистерната до външното ѝ лице. Първоначално в тази част бе проучено дъното на яма от X–XI в. След нейното проучване се обособи източен профил, ориентиран в посока север–юг. Проучен бе пластът, в който е вкопан фундаментът на сградата. Керамиката е от гърнета с кафяв до сивочерен цвят, изработени на бавно колело и врязана украса (условна дата X в.). В източното разширение на сондажа, в рушевината на южната стена на сградата, бяха открити керамичен фрагмент с жълтозелена глазура и сребърно акче.

Според стратиграфските наблюдения изграждането на цистерната е в късния XI–XII в. Основите на външната стена лягат върху яма от XI в., вкопана в рушевинен пласт от X в. Според материалите в самата цистерна и тези от рушевинния пласт, образуван от стените ѝ, последната фаза на обитаване на трябва да се постави в първата половина на XV в., като междувременно (XIII–XIV в.) тя преживява основен ремонт.

Литература

Боянов 2012: И. Боянов. Археологическо проучване в м. „Денината плоча“, с. Мирково, общ. Мирково. – АОР през 2011 г., София, 2012, 328–331.

Милчев 1961: А. Милчев. Археологическо проучване в околностите на Мирково, Пирдопско. – В: Сборник в чест на Карел Шкорпил. София, 1961, 417–435.

Мутафчиев 1915: П. Мутафчиев. Стари градища и друмове в долините на Стряма и Тополница. – В: Материали за археологическа карта на България. Книга Втора, София, 1915.

№44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II“, СЕКТОР „ИЗТОК“, ГР. СОФИЯ.

Марио Иванов

Проучването на обект „Метростанция 8-II“ през 2012 г. бе обусловено от реализацията на проекта „Античен културно-комуникационен комплекс Сердика“. Проучен бе терен между бул. „Кн. Мария Луиза“ и ЦУМ с площ около 3000 кв. м, наречен от нас сектор „Изток“.

Разкопките се проведоха между 19.03 и 27.09.2012 г. Подобно на предходните кампании, достигнахме до добре запазени и ясно различими нива, подходящи за експониране. На места имахме възможност и за цялостно изчерпване на културните пластове.

Cardo maximus. В северната част на обекта разкрихме ок. 30 м от кардо максимус. Уличната настилка е от големи правоъгълни варовикови плочи. Широчината ѝ е около 7 м. Оформянето ѝ в този вид е станало вероятно в късния IV в. Преди това улицата е била по-широка, както показват по-ранните стени на сграда А4. През VI в. върху уличната настилка са изградени стени на жилища. В най-северния участък беше разкрит главния градски канал под кардо максимус. Същият е със значителни размери, респ. – с голям дебит за отходни води. Проучените стени от сгради А5 и А6 позволяват да се предположи, че при пресичането си с декуманус 1, кардо максимус сменя посоката на трасето си към югозапад, за да достигне до декуманус максимус.

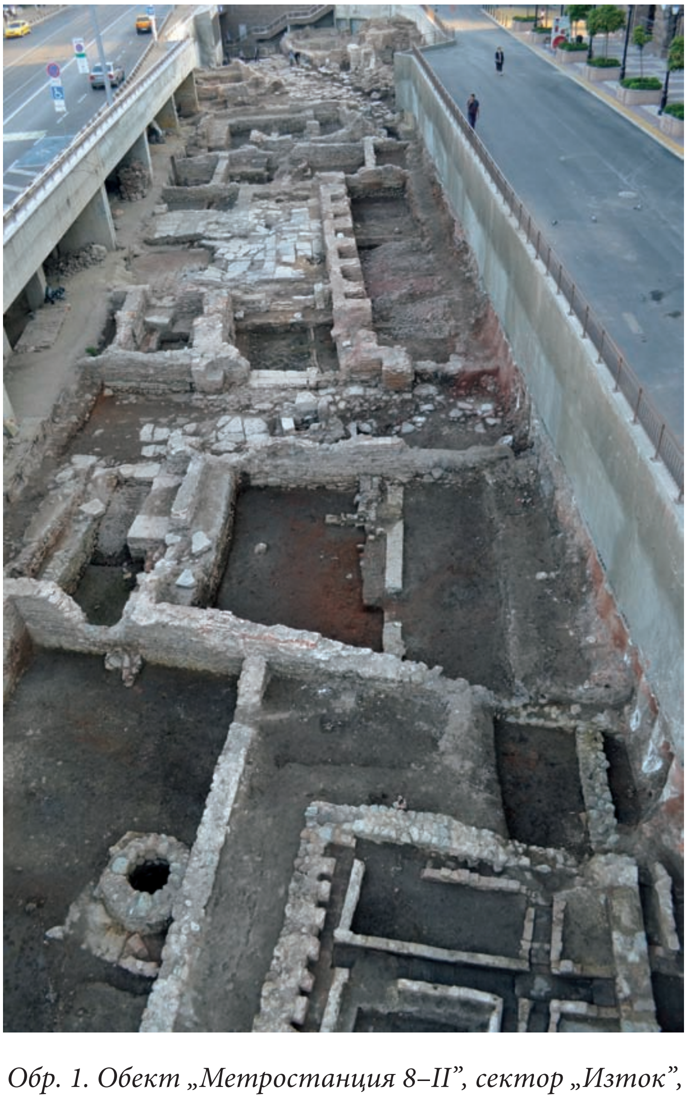

Обр. 1. Обект „Метростанция 8–II”, сектор „Изток”, изглед от юг към разкритите останки.

Decumanus maximus. В крайния южен участък на обекта изследвахме част от трасето на декуманус максимус. За съжаление, дълбоките основи на построените към подлеза помещения и съоръжения са разрушили настилката на улицата и елементите под нея. Единствено в самия източен край на проучената площ се разкри малък участък от канала под декумануса.

***Decumani* 1, 2 и 3**. През 2012 г. доразкрихме източните части на тези улици. Настилката им включва по-големи каменни плочи над каналите. Встрани от тях настилката вероятно е била с по-малки плочи и речни камъни. Единствено при декуманус 1 се откриха бордюри покрай сградите. Датировката на улиците е в IV в. По-ранните стени в сграда А1 показват, че първоначално декуманус 2 е бил по-широк. При пресечката на декуманус 3 с кардо максимус проучихме обществена латрина от V в. Декуманус 3 трябва да се отнесе към V в. Под запазена настилка в западната му част се откри част от по-ранна стена от началото на II в., изградена върху дървени пилоти и дървени елементи от жилища от I в.

Сграда А1. Довършихме проучването на сграда А1 в източна посока. Тя е с верижно подредени помещения. Издигната е вероятно в края на IV в. Новоразкритото помещение 3 е с неправилна трапецовидна форма, обусловена от трасето на кардо максимус. Във вътрешността му разкрихме 3 тухлени стълба, носили покривната конструкция или втори етаж. През VI в. пространството между тях е затворено със стени от камъни и фрагменти тухли на глинена спойка. При разкриване на пластовете в дълбочина се откриха по-ранни стени от II–III и началото на IV в. В централната част на помещение 3 се откри добре запазена битова пещ от първата половина на II в. Проучихме и части от ранните дървени жилища – огнища, колове и паднали дъски. Сред находките заслужава да се отбележат, наред с монетите, три бронзови кръста от V–VI в., части от римско въоръжение и почти цял бронзов съд – касероле.

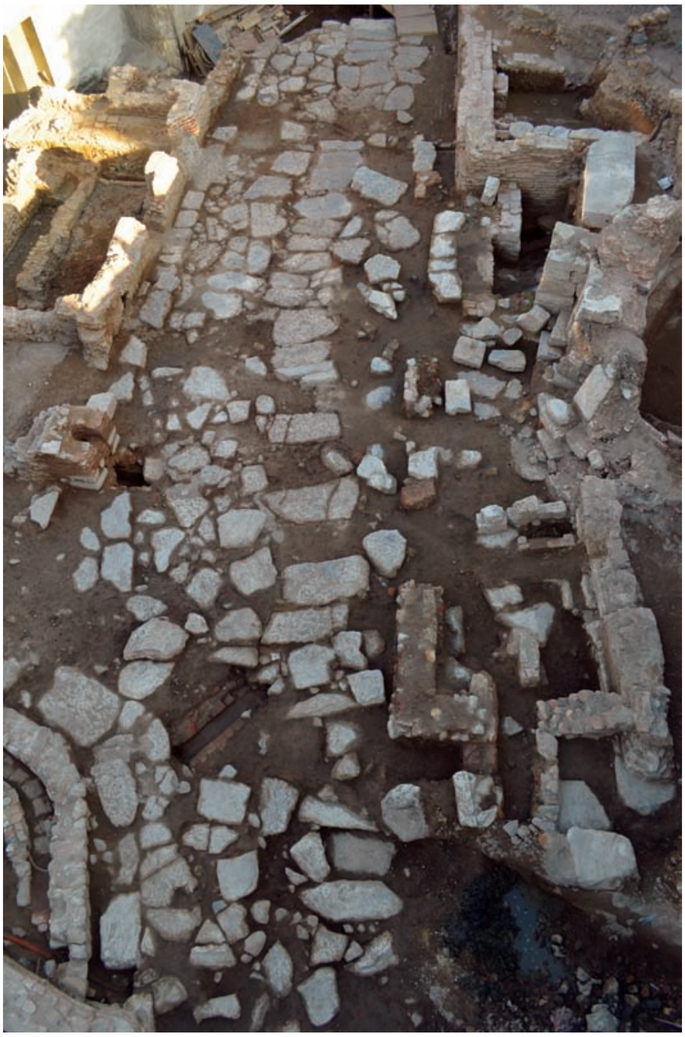

Обр. 2. Разкритият участък от кардо максимус, изглед от юг.

Сграда А2. Разкрихме значителен брой помещения в източната част на А2. През II–VI в. сградата многократно е преустройвана. В едно от помещенията в източния ѝ край се установи интересна подподова инсталация (хипокауст?), състояща се от оформени с вертикални тухли канали. В помещение 10 проучихме битова пещ с интересна конструкция, а в съседното помещение 11 открихме почти цялостно запазена ръчна мелница. И двете съоръжения се датират в третата четвърт на II в. В повечето помещения достигнахме най-ранните нива на обитаване. От тях произхождат интересни импортни материали и една колективна находка с над 50 сестерции.

Сграда А4. Разкрихме още три късноантични помещения в източната част на А4. В V–VI в. от север са им добавени нови стени. В югоизточния външен ъгъл на сградата се откри интересно съоръжение за отвеждане на атмосферните води от покрива към уличната канализация. Установихме, че крайната източна стена на сградата от II–III в. е била изтеглена значително пó на запад, което показва по-голяма широчина на кардо максимус в този период.

Сграда А5. Разкрихме почти цялата източна част на тази сграда с няколко помещения, голям вътрешен двор и голяма зала, чиято западна стена е разчленена от тухлени пиластри. Към началото на IV в. жилищната дотогава сграда е била трансформирана в баня, която пък по-късно е преустроена в частно жилище с мозаечни подове. Установихме две последователни настилки на вътрешния двор – от тухли и от каменни плочи. В помещение 10 открихме няколко канала и масивни плочи с улеи, вероятно от латрина към банята. Проучването на по-ранните пластове показа различна планировка на А5 през II–III в. В обхвата на помещения 12 и 13 разкрихме добре запазени дървени останки от две жилища от I в. – колове и дъски от подовете и стените им.

Важни са откритите метални елементи от римска ризница, които доказват наличието на военни лица.

Сграда А6. Разкрихме няколко нови помещения с различни размери и предполагаем бански отсек в източната част на А6. Заедно с А2, сграда А6 заема една инсула, като границата между двете не е

Обр. 3. Дървени конструкции от две последователни жилища (I в.), разкрити в обхвата на помещение 12, сграда А5.

ясно маркирана. Повечето градежи могат да се отнесат към късния IV в., но част от стените са поправяни и променяни през V и VI в. Под помещение 9 открихме източния край на полукръгъл басейн, принадлежащ към по-ранната баня, съществувала на това място през III в. В очертанията на А6 периодите от I–II в. са проучени на няколко места. Под помещение 10 се откри бронзов комплект от везна и пълен набор екзагии, вероятно за бижутерски или аптекарски цели.

Сграда А7. Намира се в североизточната част на терена и представлява голяма късноантична баня. Според наличните данни, тя може да се отнесе към втората половина на IV в. Разкрихме части от голям полукръгъл басейн с хидрофобна обмазка и от правоъгълно помещение с хипокауст. Те са в западния край на сградата. През 2009 г. в съседство са проучени части от полукръгъл басейн и октогонално помещение, вероятно от същата баня. След средата на V в. А7 е претърпяла разрушения и е била преизградена вероятно като жилище.

Базилика 2. Ремонтът на подлеза към ул. „Пиротска“ даде възможност за допроучване на раннохристиянската базилика на това място. Разкрихме значителна част от оригиналния градеж на апсидата – от тухли върху квадров цокъл. Субструкцията е от речни и ломени камъни, споени с розов хоросан. Запазената част от пода в апсидата е с розов хоросан в *opus signinum*. Откритите под и над пода монети показват, че сградата е издигната в последната четвърт на IV в.

Проучванията през 2012 г. позволиха изясняването на важни моменти от историята на Сердика. Новите данни за началния период на обитаване потвърждават тезата за наличието на военен лагер преди създаването на града. Проучените сгради и съоръжения от II–VI в. обогатиха познанията ни за Сердика и за античното градоустройство изобщо в днешните български земи. Разкрити са атрактивни останки, които ще бъдат основата на проекта „Античен културно-комуникационен комплекс Сердика“.

№45. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЮЖНО, ПРИ ФОНТАН НА ПЛОЩАД „БАНСКИ“, СОФИЯ

Юниан Мешеков

Във връзка с изпълнение на проект за реконструкция на фонтан на площад „Бански“ и издадено разрешение за строеж от направление „Архитектура и градоустройство“ на СО, свързано с наложително изграждане на ново помпено помещение, южно от фонтана, в периода 25–29.09.2012 г., бе проведено спасително археологическо проучване на площ от около 15 кв. м. Проучването бе реализирано до необходимата проектна кота с дълбочина 2,50 м (от кота 542,10 до 539,55).

До посочената дълбочина в проучената площ бе констатиран масивен пласт с деструкции от съвременен градеж, с допълнителни насипни проявления – цимент, черна изолационна хартия, пластмасови артефакти от бита през 70-те и 80-те години на XX в., включващи дори клавиатура от компютър. Под пласта деструкции, от кота 540,80 до максимално достигнатата кота 539,55 бе установено наличие на съвременно строителство – две малки помещения с правоъгълна по план форма и изградени под пода им (на кота 539,85), вкопани от юг „вани“.

Градежът е от тухли (½ формат) с циментова спойка и фина циментова обмазка по стените и пода. Последният се развива и в северна посока към южната стена на съвременния фонтан, като вероятно продължава под нея.

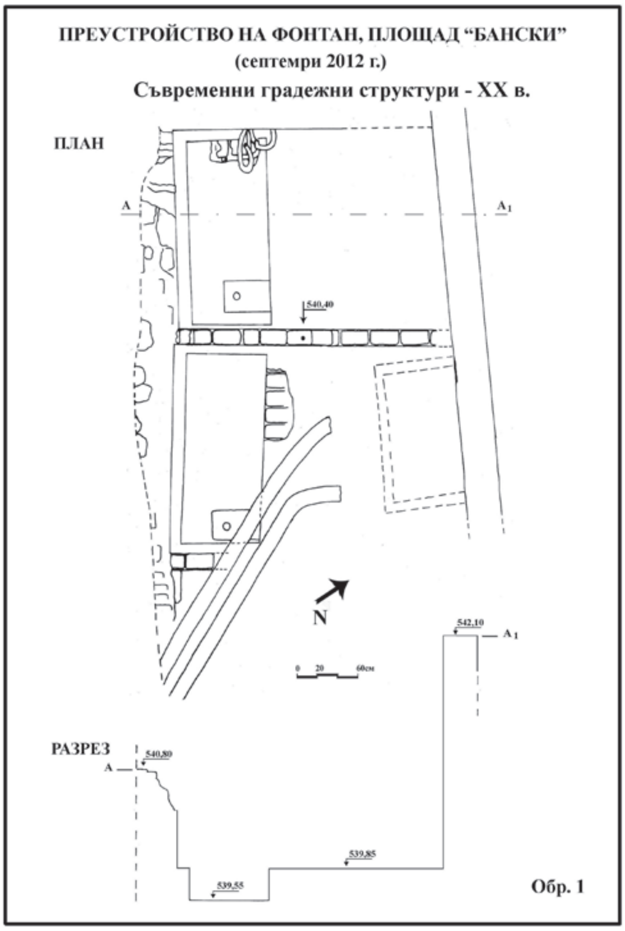

Обр. 1. Съвременни градежи в проучваната площ.

Общ изглед
Обр. 2

Обр. 2. Общ изглед.

Разкритите две „вани“ с метални водопреносни тръби, комбинация от олово и желязо, и канализационни отвори, както и абсолютно съвременният характер на насипния им пълнеж, непосредствената близост до съществуващия фонтан и отсъствието на застрояване на терена на това място, обособен като парково-площадна зона от края на XIX – началото на XX в., позволяват идентифицирането на разкрития градеж като част от съоръжение към първия фонтан, изграден тук през 60-те години на XX в.

През 80-те години на XX в. този фонтан е запуснат и заровен.

№46. ЗАПАДНА ПОРТА НА СЕРДИКА

Илиана Борисова-Кацарова, Андрей Аладжов

1. Елементи на укрепителната система. В района на самата западната порта през тази година беше акцентирано на графичното заснемане на разкритите архитектурни останки. Това даде възможност за по-ясно разграничаване на отделните строителни периоди на крепостните съоръжения. Потвърдена беше хипотезата за построяването на тази стена във втората половина на II в. (Борисова-Кацарова, Аладжов 2011, 323).

На север стената се открива в силно нарушен вид. От вътрешността ѝ са извадени голяма част от камъните на градежа, вероятно с цел преизползване като строителен материал в по-късно време.

Петоъгълната северна кула към портата, както и повторно разкритата на север триъгълна кула, са в конструктивна връзка с по-късната крепостна стена.

2. Архитектура. През 2012 г. продължи проучването на участъци от сгради и помещения от различни исторически периоди. Изглежда, че през VI в. североизточната част на града е била заета от голям архитектурен ансамбъл от свързани помежду си пространства – помещения и открити площи (дворове). Към VI в. вероятно принадлежи настилката от каменни блокове (кв. C3/C4/B4), първоначално определена като участък от улица (кардо).

На север, в пространството разделящо т. нар. от нас Сграда 1 и Сграда 2 (кв. C6/7–D6/D7) беше разкрита гладка и здрава хоросанова настилка, която не може да се интерпретира като улична. На това място, върху южното лице на т. нар. Сграда 2 при първите разкопки е открита стенописна украса

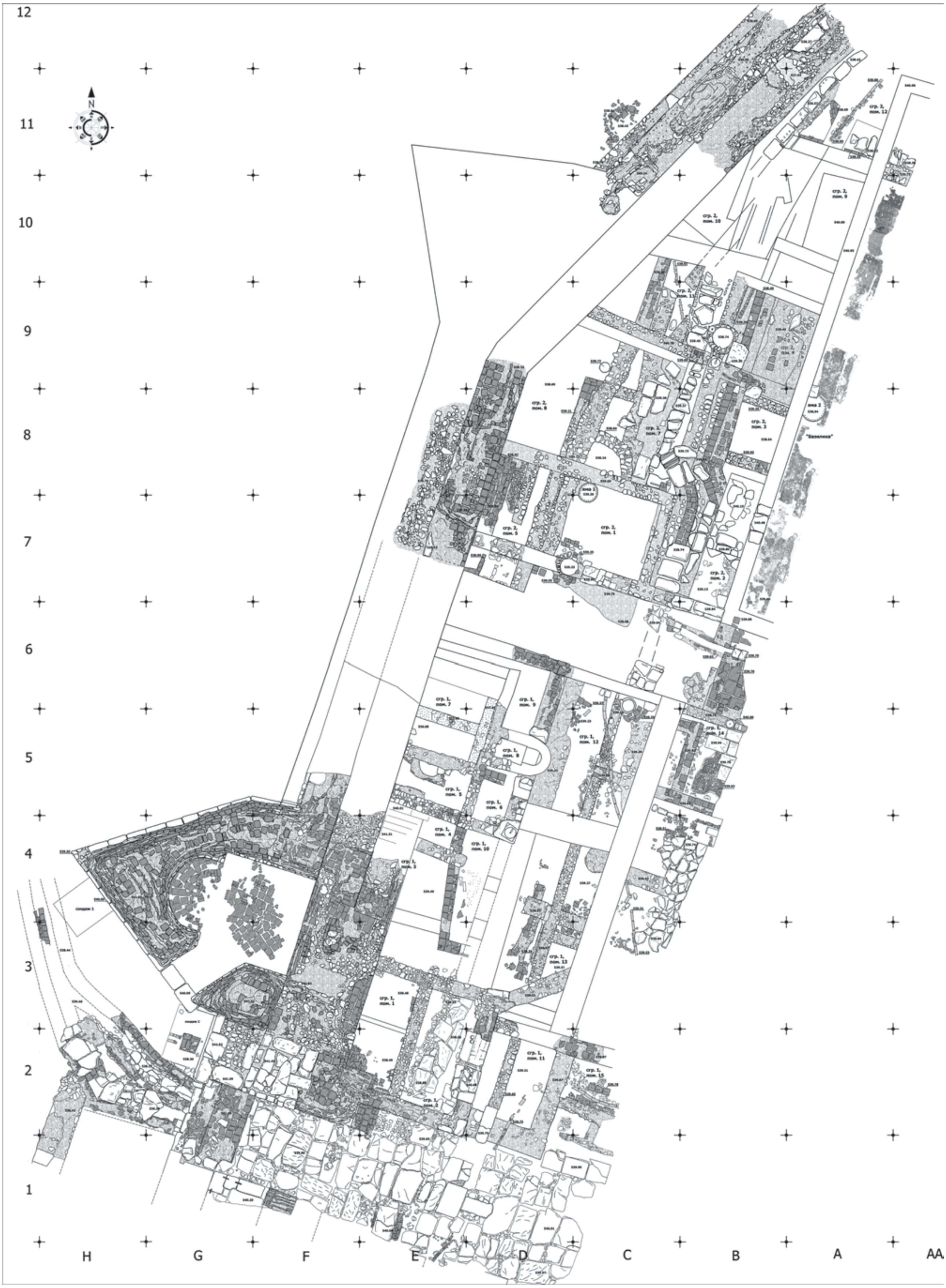
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
H
G
F
E
D
C
B
A
AA
N
сгр. 2, пом. 12
сгр. 2, пом. 9
сгр. 2, пом. 10
сгр. 2, пом. 11
сгр. 2, пом. 4
сгр. 2, пом. 8
сгр. 2, пом. 7
сгр. 2, пом. 3
яма 2
"Базилика"
яма 1
сгр. 2, пом. 5
сгр. 2, пом. 1
сгр. 2, пом. 2
сгр. 1, пом. 7
сгр. 1, пом. 9
сгр. 1, пом. 12
сгр. 1, пом. 14
сгр. 1, пом. 8
сгр. 1, пом. 5
сгр. 1, пом. 6
сгр. 1, пом. 4
сгр. 1, пом. 10
сгр. 1, пом. 3
сгр. 1, пом. 13
сгр. 1, пом. 1
сгр. 1, пом. 2
сгр. 1, пом. 11
сгр. 1, пом. 15
сондаж 1
сондаж 2

Обр. 1. Общ план.

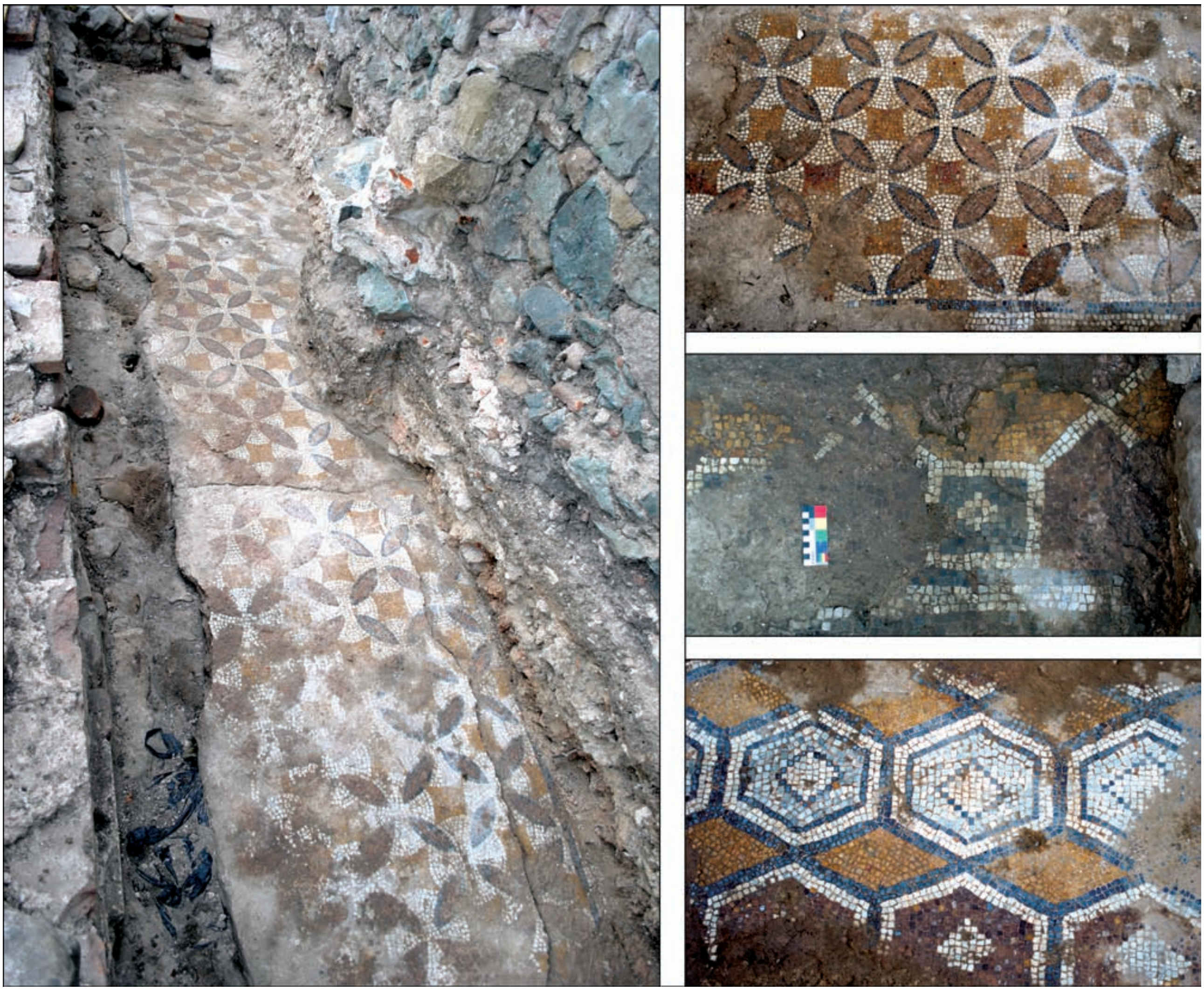

Обр. 2. Мозайка.

с люспест орнамент (Станчева 1999, 59). Това предполага наличието на интериорно пространство, Сграда 1 и Сграда 2 в този период са били част от един архитектурен ансамбъл.

В кв. В5 е разкрита настилка от правилни четириъгълни каменни блокове, на север от нея – друга, от тухли, някои от които – бипедални. Те вероятно принадлежат на дворни пространства и могат да бъдат датирани в VI в.

Част от споменатият архитектурен ансамбъл е и откритата през 1977 г. западна фасада на монументална сграда, наречена „базилика“ (Станчева 1978, 93). От нея са разкрити повече от 27 м, но през VI в. тя е била с шир. ок. 22,20 м.

Към фасадата на „базиликата“ са запазени стълбища към два входа. Южното е със запазени каменни стъпала. От северното е запазена само основата от камъни и хоросан. Градежът на западното лице на фасадата на сградата, с цокъл от преупотребени архитектурни детайли, много наподобява градежа на втората крепостна стена и петоъгълната кула към портата. Пространството западно от „базиликата“ е било покрито с настилка от големи неправилни каменни блокове.

В Сграда 2, помещение 1 е проучен кладенец. Той е дълбок повече от 4 м. Материалите от него са датирани в V/VI в. – фрагментирани и цели глинени съдове, фрагментирани стъклени съдове, животински и птичи кости, фрагменти и тесери от мозайки.

Изглежда, че и през IV–V в. пространството на изток/североизток от Западната порта е било гъсто застроено. Повечето градежи, обаче, са отдалечени от стената с ок. 5 до 10 м на изток, т. е. пространството непосредствено до крепостната стена не е било застроено.

В Южния сектор се проследяват зидове, които принадлежат на архитектурен ансамбъл, развиващ се на изток.

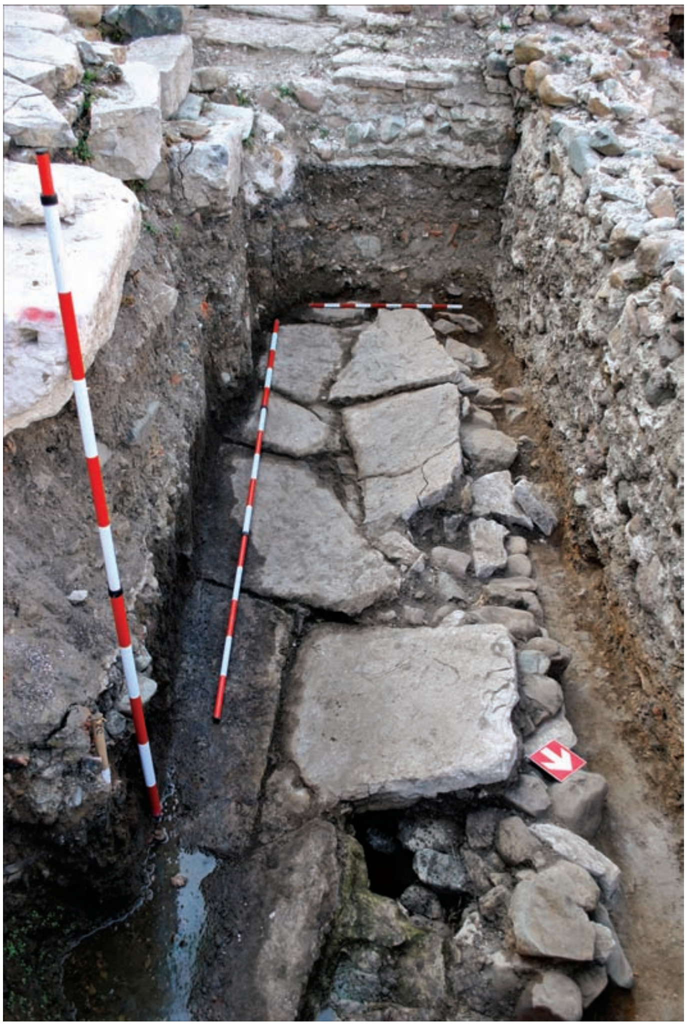

Обр. 3. Улица от II-III в. (via sagularis (?)).

В помещение 5 на Сграда 2 бяха разкрити тухлени колонки, долепени до вътрешното лице на крепостната стена – част от хипокауст. Съоръжението може да се датира в IV в.

Към IV в. и дори по-рано, може да се отнесе един дъговиден зид в кв. С8, който огражда площ от ок. 3 кв. м и попада под настилката от каменни блокове, разкрита на това място.

В „базиликата“, на кота 539,60 беше разкрит мозаичен под. Според монетите, открити над него можем да го датираме в IV в. Мозайката е проследена на площ от ок. 40 кв. м.

Орнаменталната композиция се състои от три различни по размер и декоративни схеми пана с геометрични мотиви – застъпващи се кръгове, образуващи цветни розети и кръстове; плетеници от хексагони с вписани квадрати и един ред с петоъгълници; хексагони, редуващи се с квадрати с вписан в тях ромб. Използваните цветове са светло синьо, охра, зелено, червено, бяло.

Освен от съвременно строителство и растителност, мозайката е нарушена и от една средновековна яма (кв. А8), в която беше открита монета от XII в.

Т. нар. Северно помещение на „базиликата“ има различен градеж и вероятно може да се свърже с още по-ранен период от функционирането на сградата. Тук мозайка не беше открита. Градежът е от ломени камъни с редове тухли. Личат преустройства. Над канал, преминаващ на това място през стената, покрит с каменни плочи, е оформена тухлена арка. Стратиграфската му позиция е близка до пластове от II/III в.

В помещение 7 на Сграда 1, където единствено е достигната коренна скала бяха открити останки от сграда, датирана във II в. и разрушена при строежа на крепостната стена. Това са два перпендикулярни зида, част от камъните на които са били извадени, вероятно с цел преизползване и траншеите, останали след това са били запълнени със строителни отпадъци. Тук бяха открити два денара – на Антонин Пий и на Фаустина Младата. В този участък ясно личи строителният изкоп за крепостната стена (до 536,08).

3. Улична мрежа. В Южния сектор, Сграда 1, пом. 2 (538,70–538,50), под пласт от строителни деструкции със следи от пожар, бяха разкрити големи каменни блокове с неправилна форма, вероятно от улична настилка, под които има канал. Възможно е да става въпрос за via sagularis.

Тъй като тази улица е свързана концептуално с крепостната стена, тя би трябвало да се датира най-рано след средата на II в.

4. Водопровод и канализация. Новите археологически проучвания доказаха, че в периода IV–VI в. тази част на Сердика е била добре водоснабдена и с много добра система за отвеждане на отпадъчни води.

В Южната част на обекта беше разкрита част от зидан канал, в чийто градеж участват тухли с печата на производител (539, 77).

Друг глинен водопровод е проследен от кв. С2 до кв. С6. Той преминава върху разкритият тук зид, очевидно след като зидът вече е бил разрушен и попада под каменната настилка в кв. С3/С4/В4. Можем да приемем, че водопроводът е изграден през V или VI в.

Пред „базиликата“ от запад се проследяват два успоредни канала, които вероятно са се изливали извън крепостната стена. Източният може да се датира в IV в. В него се влива друг, идващ от „базиликата“. Западният вероятно е изграден през V/VI в., след като по-ранният е отклонен към него и е престанал да функционира. Вторият канал е покрит с каменни плочи.

Над някои от каналите, след като вече не са били използвани, са прокарани глинени водопроводи.

В крепостната стена, в кв. В12 е регистрирано трасе на канал, който преминава и през двете крепостни стени, но все още не е ясно с кой от разкритите източно от стената канали е свързан.

Литература

Борисова-Кацарова, Аладжов 2012: И. Борисова-Кацарова, А. Аладжов. Западна порта на Сердика. – АОР през 2011 г., София, 2012, 322–325.

Станчева 1978: М. Станчева. Разкопки в София. – АОР през 1977 г., София, 1978, 93.

Станчева 1999: М. Станчева. София от древността до наши дни. София, 1999.

№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦАРИ МАЛИ ГРАД“ ПРИ С. БЕЛЧИН, САМОКОВСКО

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Проучванията на обект „Цари мали град“ при с. Белчин се реализираха от екип в състав: В. Хаджиангелов (р-л); д-р М. Христов (зам. р-л); инж. А. Каменаров (геодезист); д-р Е. Паунов (нумизмат); д-р Цв. Попова (палеоботаник); стажанти археолози и наемни работници.

Стартирането на проект по оперативна програма на МРРБ за консервация, реставрация и експониране на откритите досега архитектурни останки определи и хода на работата. Тя се сведе до проучвания в определените за строителство сектори с цел да се предотврати евентуалното нарушаване на археологически структури. Секторите са разположени в северния, западния и източния дял на обекта.

В близост до входа на проучената още през 2008 г. кула №3, по протежението на северната крепостна стена беше разкрито частично съхранено хоросаново бъркало. То се разполага между крепостната стена и сграда №1. Дъното на бъркалото е маркирано от дебел пласт бял хоросан с голям примес от пясък. Бъркалото е било оградено със забити косо фрагменти от тухли или малки плоски камъни. То е пряко обвързано с изграждането на северната крепостна стена във втората половина на VI в.

В близост до входа на кула №1 е сграда №11, разкрита частично през 2011 г. Размерите ѝ са 41,5 х 6,5 м. През 2012 г. работата беше съсредоточена в нейната южна част. След разчистването и демонтирането на отложения пласт фрагментирана покривна керамика, беше разчистен пълнежът под тях. Той е беден на находки. Състои се от сбита тъмнокафява пръст и малко въглени. На място беше открит каменен блок с подравнена горна повърхност, положен върху ходовото ниво на сградата. Каменният блок вероятно е служил за база на опорна дървена греда. Липсват следи от специално подово оформление. Разкритото ходово ниво в сградата е от трамбована пръст. Проучването в дълбочина под него доведе до натрупването на нови данни за историята на хълма от периода преди изграждането на укрепителната система. В южната част на сграда №11, непосредствено под ходовото ѝ ниво беше разкрит разсип от малки камъни с посока И–З и следи от

Обр. 1. Сграда №13.

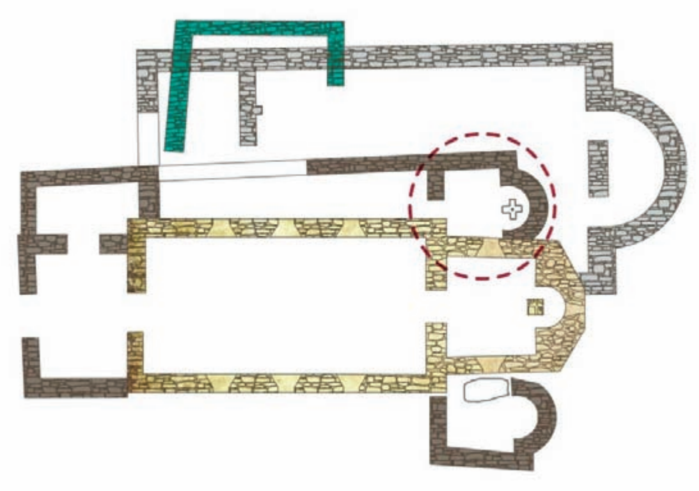

Обр. 2. План на базиликата с писцината на баптистерия.

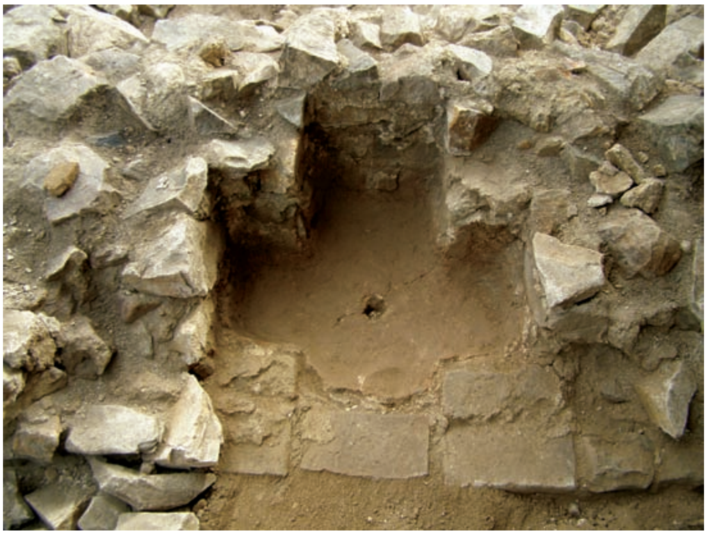

Обр. 3. Писцина с отвор за източване.

дупки от колове с кръгла и квадратна форма. Разкритият разсип е част от облицовката на стена от колове и плет. Всъщност това е част от северната стена на сграда с все още неизяснени размери (сграда №13). В непосредствена близост до деструкциите на тази стена бяха разкрити легла от два малки питоса, вкопани в меката материкова скала, както и един хромел. Материалите от пласта са голямо количество битова керамика от къснoримския период, включително една купа, и един пълен комплект от керамични тежести за стан.

Проучването в дълбочина пред външното лице сграда №11 ни позволи да установим, че основите ѝ са плитки, на дълбочина до 0,30 м, и вкопани директно в пласта с материали от разрушеното жилище (сграда №13), сред опожарените останки на сграда, издигната отчасти върху неговата южна част (сграда №14). Тази сграда се откри в много лошо състояние. Стените ѝ са разпознаваеми на терена по опепелените им останки. Сградата е имала вход от изток, пред който (на около 0,50 м) са регистрирани две гнезда от греди. Точните размери на сградата не са установени. Находки от нея засега липсват.

Предстоящото изграждане на обходна алея, успоредна на външното лице на западната крепостна стена, наложи разчистването на деструкциите от укрепителната система в централната част на обекта. Направихме няколко дълбоки сондажа с цел проверка на субструкцията и на структурите, предхождащи издигането на укрепителната система.

Добитата информация в предходните сезони представя западната крепостна стена като двойна стена с обща широчина 1,5 м, изградена от две долепени на тънка фуга стени с широчина по 0,7 и 0,8 м. Тя се проследява до 24 м от югозападния ъгъл на крепостта при кула №6, след което външната стена прекъсва. Така се получава една чупка в линията на външното лице на куртината, която продължава в северно направление, следвайки особеностите на терена, като единична стена с широчина около 0,7 м. Двата нови дълбоки сондажа под основите на куртината ни дадоха данни за фундирането ѝ. Тя е заложена по самия венец на хълма, като на места материкът е подравнен и основата стъпва направо върху него. На други места тя е фундирана в нестабилен пласт от черна пръст, примесена с тракийска керамика от разрушени ритуални ями. Това е довело до известно усукване и увисване на стената. Това вероятно е и причината за обрушаването на по-високите ѝ части, като строителният материал от тях се открива непосредствено пред лицето ѝ. Във височина стената е била изградена от малки и средни по-големина ломени камъни, споени обилно с бял хоросан. На места са ползвани и тухли – цели и фрагменти, за подравняване на редовете при преодоляване на денивелацията, но няма данни за смесена зидария. Няма данни за изграждането на кули и допълнителни входове.

При проучването на кула №2 попаднахме на затворен комплекс, запечатан от рухналия керемиден покрив. До дълбочина 0,30 м от терена, всички монетни находки са от времето на Юстин II и София, което още веднъж доказва изграждането на северната куртина около средата на VI в. В северозападния ъгъл на кула №2, на дълбочина 0,6 м се откри струпване от керемиди. При зачистването се установи, че покриват петно с приблизително правоъгълна форма и размери 1,7 х 0,9 м. Най-западните керемиди се оказаха косо поставени и подпрени на западната стена. Под тях се откри човешки череп. Това е гроб №1/12. Гробното съоръжение е обикновена гробна яма, изкопана успоредно на северната стена. Скелетът е в анатомичен порядък, в изпънато положение по гръб. Ръцете спуснати до тялото. Гробната яма е оградена и със средно големи камъни. Покритието ѝ е от четири почти цели керемиди и от по-дребни фрагменти, които похлупват косо поставените. Находки не бяха открити. Най-вероятно гробът е направен след изоставянето на крепостта, когато на хълма е останала единствено базиликата.

В периода август – ноември бе извършено археологическо наблюдение в участъците, където са предвидени строителни дейности. Археологически структури не бяха засегнати. Откриха се множество единични находки, най-вече в насипи и в деструкциите извън крепостната стена. Най-интересното откритие при базиликата от VI в. се оказа писцината на баптистерия, изградена в апсидното пространство на северния пастофорий.

Писцината бе засипана с пръст и изронен хоросан, и смятахме, че е вторично затворена проскомидийна ниша. При демонтажа на камъните за консервация се оказа, че насипът запълва малък басейн с форма на равнораменен кръст. Размерите му са 0,6 х 0,6 м, а дълбочината – 0,50 м. Мазилката отвътре е от червен хидрофобен хоросан, а на дъното в средата има отвор за източване.

Това обясни и наличието на водопроводни тръби пред абсидата. Каменната тапа за отвора бе открита през 2007 г. в деструкциите на помещението.

През археологическия сезон бяха открити 211 находки – въоръжение, монети, инструменти, сечива и керамика.

№48. ГРОБ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА ПАУТАЛИЯ

Лидия Стайкова-Александрова

В края на м. ноември 2012 г., при спасителни проучвания в района на Професионалната гимназия по селско стопанство „Св. Климент Охридски“ в гр. Кюстендил се разкри гроб от римската епоха. В проучването взе участие Росита Стоянова – художник в РИМ–Кюстендил. Геодезическото заснемане е дело на инж. Андрей Василев.

Гробът се намира в чертите на източния некропол на Пауталия. През 1967 г. в двора на училището е разкрита тракийска кола с бронзови украси с изображения на божески персонажи – Херакъл, Дионис, Стримон, датирана в периода II–III в.

Гробът е вкопан в основния терен, представляващ песъчливо-глинести наслоявания със сив и оранжев цвят на дълбочина 2 м под съвременното ниво. Съоръжението представлява стъпаловидна яма с опалване, с ориентация север–юг. Погребението е с кремация.

Гробната яма е с ширина 1,22 м и височина 0,70 м. Опалената ивица е с червен цвят и дебелина 1,5 см, а в основата на съоръжението – 2,5 см. Проучената дължина на гробното съоръжение е 0,60 м.

На дъното на малката яма заедно с фрагменти от човешки кости се намират много въглени и части от конструкция – обгорели парчета от дърво и няколко железни гвоздеи. Върху останките от кремацията са поставени покривни плочи от вида имбрици. Запълнителят на ямата е от смесена жълта и кафява глина. Пластът, съхраняващ останките от кладата, наситен с голямо количество въглени, е с дебелина 4-5 см.

Гробен инвентар не е открит. Датировката на гроба, според вида, ориентацията на съоръжението и застъпения обред – кремация, вероятно е от III в.

Гробната яма, проучена в района на Професионалната гимназия по селско стопанство в гр. Кюстендил, се намира в непосредствено съседство с надгробна могила.

Резултатите от новите разкрития имат важно значение. Установи се, че гробните съоръжения тук, в източния античен градски некропол, се намират на дълбочина около 2 м под съвременното ниво на терена. За първи път в некрополите на Пауталия се разкрива стъпаловидна гробна яма с кремация.

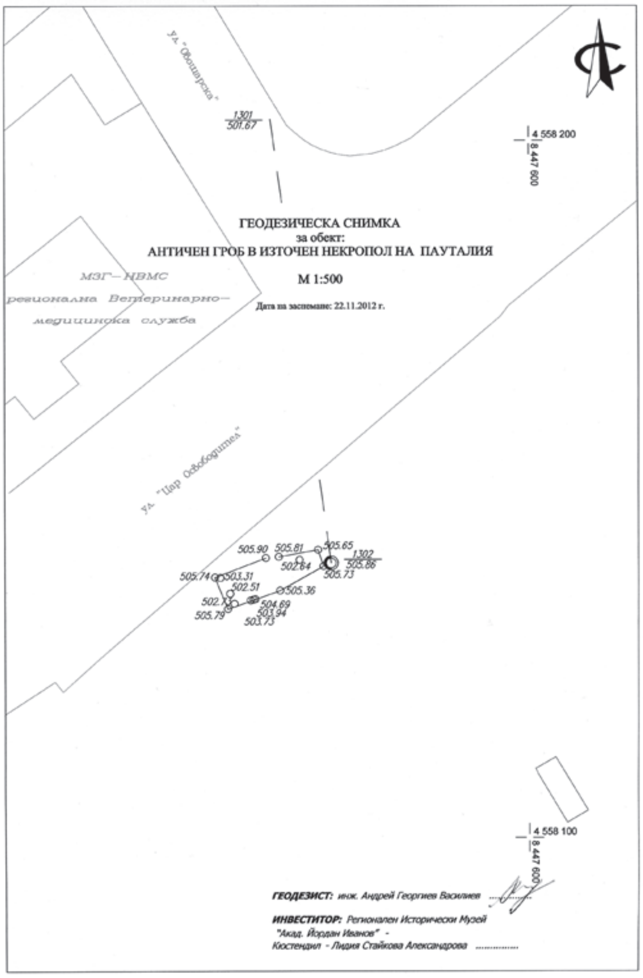
ул. "Овощарска"
1301
501.67
4 558 200
8 447 600
ГЕОДЕЗИЧЕСКА СНИМКА
за обект:
АНТИЧЕН ГРОБ В ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА ПАУТАЛИЯ
М 1:500
Дата на заснемане: 22.11.2012 г.
МЗГ–НВМС
регионална Ветеринарно–
медицинска служба
ул. "Цар Освободител"
505.90
505.81
505.65
1302
505.86
502.64
505.73
505.74
503.31
502.51
505.36
502.7
504.69
505.79
503.94
503.73
4 558 100
8 447 600
ГЕОДЕЗИСТ: инж. Андрей Георгиев Василиев
ИНВЕСТИТОР: Регионален Исторически Музей
"Акад. Йордан Иванов" -
Кюстендил - Лидия Стайкова Александрова

Обр. 1. Геодезическо ситуиране на проучения гроб.

Обр. 2. Стъпаловидната гробна яма.

№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА“ – ДУПНИЦА

Славянка Николова, Сергей Устинов

От 6.08 до 5.09.2012 г. бяха проведени редовни археологически разкопки на обект „Кулата“ край гр. Дупница. Той е разположен на хълм над десния бряг на р. Джерман (574 м н. в.; N 42°16'8.56", E 23°7'33.39"), над тунела на главен път Е-79. В разкопките участваха Сл. Николова (ръководител) и С. Устинов (ИМ–Дупница). Геодезическото заснемане бе извършено от Г. Гошев НАИМ–БАН).

Още през 1993 г., при спасителни разкопки бяха напълно разкрити основи на средновековна кула (XI–XII в.), която се намира по средата на хълма и е дала името на местността.

Тя е почти квадратна в план, с размери 8 x 7,60 м. Стените ѝ са на калова спойка, с дебелина 1,30-1,40 м. През 1995 г. в североизточния сектор на хълма бяха открити стени на хоросанова спойка на късноантична крепост (IV–VI в.). В периода 2009–2011 г. са проучвани крепостни стени и прилежащи към тях помещения. Крепостта е с план на неправилен многоъгълник и с площ от 3,2 дка (обр. 1). Стените ѝ са съобразени с условията на терена. Фундирани са до скала, като на места скалата е вградена в тях. В северозападния сектор, където теренът е по-достъпен, е използван розов хоросан с натрошена керамика. Тук стените са дебели от 0,80 до 1,10 м и са издигнати по билото на хълма. На други места те слизат надолу по склона. Дебелината им там е 0,70 м. Градежът им е с бял, песъклив хоросан или на калова спойка с хоросанова замазка на фугите, или само на кал. В югоизточния сектор те са усилени с 8 контрафорса. Част от източната стена с дължина 6,5 м е паднала.

Крепостта има два входа. Единият е в северозападния сектор, а другият – в югоизточния сектор. И двата са на труднодостъпни места, на 2–2,50 м от ската, което значително улеснява тяхната защита. Установени са две крепостни кули. Едната се намира в югозападния сектор. Размерите ѝ са 6,50 х 7,60 м. Стените са с дебелина 0,70 м. Подът е подравнена скала, нивелирана със скален трошляк. Вероятно е била на два етажа. Разрушена е от силен пожар. Западно от нея, до вътрешното лице на куртината, бе открито хранилище с 10 питоса, вкопани в скалата. Другата кула е в североизточния сектор. Тя е с правоъгълен план и размери 8 х 6,40 м. Три от стените ѝ са на калова спойка, с дебелина по 0,70 м, а четвъртата, външната, е на хоросан и е дебела 0,80 м. Входът ѝ е до западния ъгъл. И тази кула е разрушена от пожар.

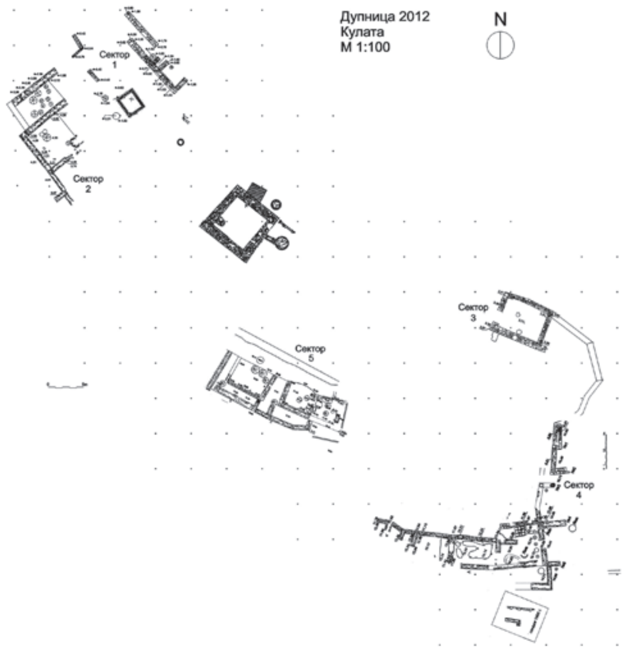

Обр. 1. Общ план на обект „Кулата", гр. Дупница.

До южната крепостна стена, приблизително на 1,5 м от вътрешното ѝ лице, върху насипна платформа са изградени 2 помещения с коридор между тях. В пространството между куртината и помещенията има дебел пласт, наситен с фрагментирани керемиди и горяло дърво. Помещение 1 е с вътрешни размери 6,90 х 3,15 м. Стените му са от ломени и речни камъни на калова спойка, с дебелина – 0,65 м. В насипа на скалния под беше открита бронзова монета на Лициний I (308–324). В североизточната част на помещението разкрихме два големи и един малък питос, подпрени с камъни. Това е било приземно помещение със стопански функции. Над него вероятно е имало жилищно помещение, с което могат да се свържат част от битовите материали, открити тук – глинени съдове, железни ножове, фрагменти на две стъклени лъжички и стъклена чашка и др.

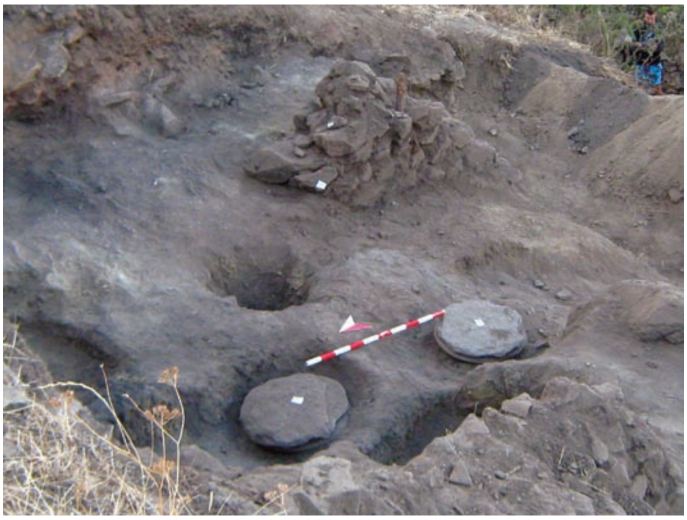

Обр. 2. Сектор V, помещение 3. Питоси с каменни капаци и яма за подпорен стълб.

В източния участък на южната крепостна стена установихме потерна с едно стъпало, оформено от два камъка. Отвън потерната е фланкирана с два малки контрафорса. Тук стената е стъпила върху скала, над която има скален трошляк за подравняване и предпазване от ерозия. Под камъните, в горял пласт с дебелина 0,05–0,10 м, открихме бронзова фибула, апликация, монета (20 нумии) на Анастасий или Юстин I, железен нож, две железни резета и други материали.

При централния сектор на южната крепостна стена продължихме разчистването на помещение 2 и започнахме изследването на терена източно от него. Дебелината на преотложения насип над останките тук варира от 1 до 2,30 м. Помещение 2 е с вътрешни размери 5,30 х 3,80 м. Стените му от ломени и речни камъни на калова спойка са с дебелина 0,65 м. Приблизително по средата на източната му стена има вход към помещение 3, широк 1 м. Откъм северната му страна скалистият терен е дъгообразно изсечен. В североизточния му ъгъл открихме, питос вкопан до средата. В скалата на пода са изкопани три ями, вероятно за питоси. Те бяха запълнени със сива рохкава пръст с въглени, малко фрагменти от строителна керамика и животински кости. В яма №3 открихме част от хромел и фрагмент от костен гребен.

Установените засега размери на помещение №3 са 5,30 х 4,10 м. Стените му са идентични като градеж и дебелина с тези на помещение 2. Северната му стена е запазена на височина до 0,90 м. Върху нея беше открит гроб (№2) – на дете, с главата на запад, едната ръка покрай тялото, другата върху корема. До него, между деструкции от стената, попаднахме на още един гроб (№1) – също на дете, със същата ориентация, с ръцете покрай тялото. С тях известните засега гробове в площта на крепостта от XI-XII в. стават общо осем. В източния край на северната стена на помещение 3 изглежда има вход. В скалата на пода му разчистихме две ями, запълнени със сивкава пръст и фрагменти от керемиди. Тук открихме и два запазени питоса, вкопани в скалата до нивото на пода, покрити с каменни капаци. Източно от тях има яма с диам. 0,50 м и дълбочина 0,50 м, може би за вертикален подпорен стълб.

На 2,40 м от западната стена на помещение 3 попаднахме на стена, ориентирана север–юг, със запазена дължина 1,60 м. Вероятно тя е достигала до южната крепостна стена, която тук е напълно разрушена. Източно от въпросната стена разчистихме керамично струпване с размери 2,20 х 0,80 м и дебелина 0,35 м. В него открихме фрагменти от различни битови съдове (9 капака, 4 кани и 4 гърнета), керемида с печат, (вероятно на работилницата), 2 огрибки, желязна лопатка, ножица, точила от камък, дръжки от стъклени лъжици, желязно резе и обков, гвоздеи. Изредените материали най-вероятно са паднали от втори етаж на съседна постройка.

И двете изследвани помещения до южната крепостна стена са пострадали от силен пожар, следи от който се установяват в цялата крепост.

Литература

Николова, Устинов 2011: Сл. Николова, С. Устинов. Археологически проучвания на обект „Кулата“, гр. Дупница. – АОР през 2010 г., София, 2011, 488–490.

Николова и др. 2012: Сл. Николова, П. Лещаков, С. Устинов. Археологически проучвания на обект „Кулата“, гр. Дупница през 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 448–450.

№50. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА „АРТЪЧКИ ЕГРЕК“, С. ДЯКОВО, ОБЩИНА ДУПНИЦА, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ, ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“, ЛОТ 1, ОТ КМ 320+840 ДО КМ 321+100

Румен Спасов

Обектът бе регистриран през 2011 г., при археологическо наблюдение на отнемането на хумусния слой на АМ „Струма“, ЛОТ 1 (Спасов, Вандова 2012,541). Ситуира се върху език на полегат склон с източно изложение, ограничен от север и юг с дълбоки дерета. В източна посока се снижава към долината на р. Тополница. Теренът има ясно изразена денивелация от запад на изток, която в рамките на изследваната площ достига 12 м.

Археологическото проучване се проведе в периода 18.01–30.06.2012 г. и премина през няколко етапа.

В рамките на първия етап (18.01–30.01.2012 г.) бе извършено сондажно изследване на терена, в резултат на което бяха уточнени границите на обекта в сервитута на магистралата. Културен пласт и археологически структури бяха регистрирани в участъка от км 320+940 до км 321+050. В този периметър бяха съсредоточени разкопките през следващите три етапа, проведени от 12.03 до 30.06.2012 г. Проучванията обхванаха площ от 13 200 кв. м.

Културния пласт има дебелина от 0,30 м в западната част на обекта до 1,40 м в източната. Съдържа напластявания, датиращи от втората половина на III в. до първата половина на V в. При изследването му бяха регистрирани 13 сгради. Три от тях (№I, V, VI) са многоделни, със сложни планови схеми, други три сгради (№II, VII,XI) са двуделни и седем (№III, IV, VIII, IX, X, XII, XIII) – едноделни.

А. Многоделни постройки.

Сграда №I се развива върху площ от 750 кв. м. Плановата ѝ схема включва 8 верижно наредени (З–И) помещения и вътрешен двор.

Помещенията имат различни размери: от 3,50 х 2,50 м (Помещение №1) до 8,50 х 7 м (Помещение №4). Подовите нива са нарушени. Запазен е само фрагмент от тухлена подова настилка в Помещение №2. Зидовете са градени с ломени камъни, споени с кал, имат шир. 0,65–0,70 м и са запазени до 0,20–0,35 м във височина. Дворът е разположен в югоизточния сектор на комплекса. Ограден е с каменен зид от три страни (юг, запад и изток) и заема площ от 204 кв. м. Входът към него е разположен на южната оградна стена и има шир. 3,40 м.

Сграда №V се проследява върху площ от 197,88 кв. м в границите на изследвания терен. Плановата ѝ схема включва 4 верижно наредени помещения по линията З–И и двор северно от тях. Помещенията имат площ от 18,72 кв. м (Помещение №3) до 33 кв. м (Помещение №4), а дворът заема площ от 93,6 кв. м. Подови нива не са запазени. Зидовете са градени с ломени камъни, споени с кал, имат шир. 0,65-0,70 м и са запазени от 0,20–0,35 до 0,50 м във височина.

В западна посока сградата преминава извън границите на изследваната площ (сервитута на магистралата), което не дава възможност за изясняване на нейната планова схема.

Сграда №VI отстои на 48 м източно от Сграда №V и на 22,50 м южно от Сграда №I. Плановата ѝ схема включва 17 помещения, разположени около двор с площ 282,7 кв. м. Последният се ситуира в южната половина на комплекса. Помещенията имат площ от 27,26 кв. м (Помещение №8) до 85 кв. м (Помещение №6). Подови нива не са запазени. Зидовете са градени с ломени камъни, споени с кал, имат шир. 0,65–0,70 м и са запазени от 0,20 м до 0,65 м във височина. Голямото число на намерените питоси в помещения №1 и №5 позволява да се предположи, че същите са имали складови функции.

В източна посока сградата преминава извън границите на изследваната площ. Плановата схема на Сграда №VI, площта, която заема и намерените материали в нея дават основание да бъде интерпретирана като комплекс с жилищни и складови функции.

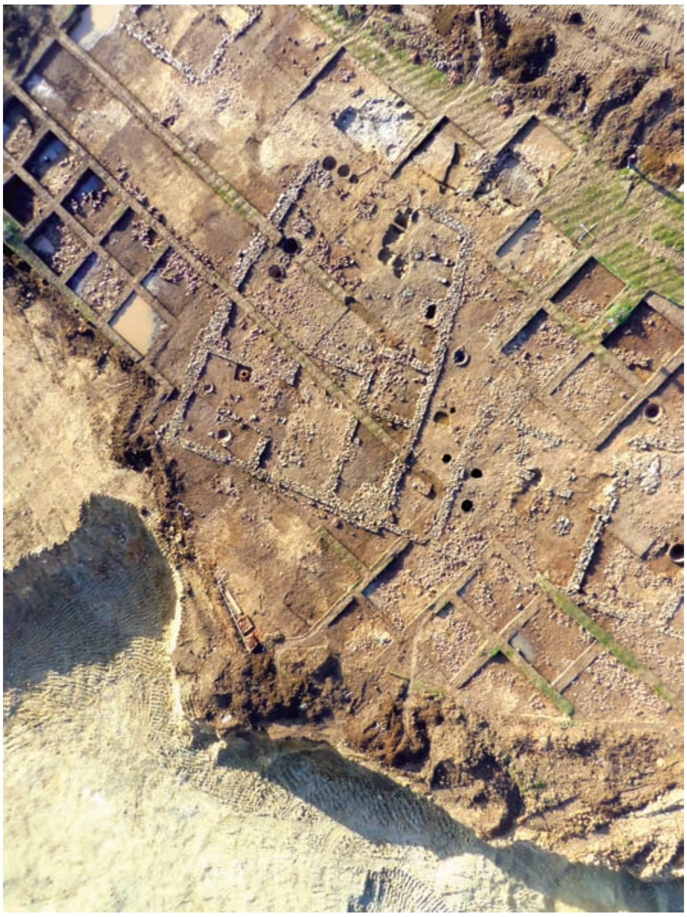

Обр. 1. Общ изглед на Сграда №I. Сн. И. Вайсов.

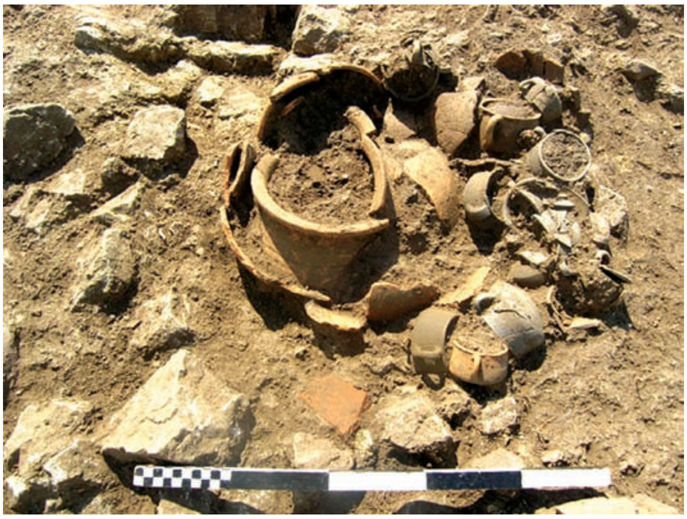

Обр. 2. Колективна находка на глинени съдове от Сграда №VI. Сн. Р. Спасов.

Анализът на теренните данни от изследването на сгради №I и №VI навежда на мисълта, че е възможно същите да бъдат разглеждани като части (съответно *pars rustica* и *pars urbana*) от единен комплекс – *villa rustica*. Дали това е така, или се касае за друг вид комплекси ще покаже пълната корелация на данните от археологическото проучване.

Б. Двуделни постройки

Сграда №II отстои на 11,50 м югоизточно от Сграда №I. Ориентирана е С–Ю по надлъжната ос и заема площ от 85,5 кв. м. Сграда №VII има ориентация С–Ю по надлъжната ос и заема площ от 33,5 кв. м. Сграда №XI отстои на 46 м западно от Сграда VI. Притежава правоъгълен план, ориентация по надлъжната ос С–Ю и заема площ от 42,75 кв. м. В тези сгради не бяха регистрирани съоръжения.

Подови нива в тези сгради не са запазени. Зидовете им са градени с ломени камъни, споени с кал, имат шир. 0,65 х 0,70 м и са запазени до 0,25 м в суперструкция.

В. Едноделни постройки

Сграда №III отстои на 1,50 м южно от Сграда №I. Има правоъгълен план и размери 4,30 м (З–И) х 3 м. Подът ѝ е вкопан на дълб. 1,06 м спрямо нивото на съвременния терен и не е маркиран с траен материал. Сграда №IV отстои на 0,50 м южно от Сграда №I и 5 м източно от Сграда №III. Има неправилен геометричен план и размери 6 м (З–И) х 4,50 м. Подът ѝ е вкопан на дълб. 0,63 м спрямо нивото на съвременния терен. Сграда №VIII е полувкопана, едноделна, с площ 18,72 кв. м. Сграда №IX и Сграда №X представляват полувкопани едноделни постройки, с площ съответно 12,8 и 14,4 кв. м. Ситуират се западно от Сграда VI.

На настоящия етап от анализа на данните функционалното детерминиране на едноделните и двуделните постройки е проблемно и ще бъде предмет на по-нататъшни изследвания.

В процеса на проучване бяха намерени различни по вид находки: 121 монети (най-ранната датира от I в. пр. н. е., а най-късните са сечени в периода 425–450 г. сл. Хр., при управлението на имп. Теодосий II); 2 бронзови фибули; част от бронзова везна, 36 глинени съда; 2 глинени лампи; 7 глинени прешлени за вретено; 117 глинени тежести за тъкачен стан; 18 глинени тежести за рибарски мрежи; 36 каменни хромели за ръчни мелници и др. Тези находки съдържат ценна информация както за датировката на сградите, така и за бита, поминъка и материалната култура на населението от района между втората половина на III в. и средата на V в.

Комплексният анализ на данните от проучването свидетелствува, че новооткритата селищна структура е възникнала през втората половина на III в. сл. Хр. и е загинала през първата половина на V в. сл. Хр., по време на хунските нашествия.

Литература

Спасов, Вандова 2012: Р. Спасов, В. Вандова. Археологическо наблюдение при отнемане на хумусния слой по трасето на АМ „Струма“, ЛОТ 1, от км 313+500 до км 322+000, на територията на Кюстендилска област. – АОР през 2011 г., София, 2012, 540–541.

№51. ОБЕКТ „СТАРАТА ТУРСКА БАНЯ“ В С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Диана Гергова, Светла Петрова, Николай Дерменджиев

С Разрешение №398/20.11.2012 г. започна спасително проучване на малката пристройка, установена пред входа на банята в с. Баня. То бе свързано с изпълнението на проект за реставрация, консервация и социализация на паметника по ОП „Регионално развитие“, и продължи в рамките на 9 работни дни. В проекта са включени два обекта – бани използвани през османската епоха, едната от които е наречена „Българската“ („Римската“) баня, а втората – „Турската“ баня.

Още при започването на проекта през м. юни, 2012 г., бе установено, че „Старата турска“ баня е сграда от османския период, за чието изграждане има сведения от местни летописци. Сградата е издигната, според предварителните наблюдения на д-р К. Венедикова, през XVII в. През 1907 г. към банята е направена пристройка – предверие, изпълняващо функцията на съблекалня (над 40 кв. м).

При проектирането на реставрацията и социализацията на банята и околното ѝ пространство, тя е била засипана от сметищни насипи почти до основата на купола. В процеса на археологическото наблюдение, осъществявано от Д. Гергова, и разчистването на насипите, покривали почти изцяло ба-

Обр. 1. „Старата турска" баня преди изпълнението на реставрационно-консервационните дейности.

ната, бе установено наличието на мраморно клекало, принадлежало на свързаната с банската постройка тоалетна при източната ѝ стена. При разчистването на северната, задната стена на банята бе установено наличието на допълнително изградени външни каменни корита, както и частично разрушена стена, конструктивно свързана, перпендикулярна и излизаща от средата на северната стена в северна посока. От западната страна на банята бяха установени канали и тръбопроводи, принадлежали на различни етапи от функционирането на банята. В ГИМ–Разлог се съхранява бронзова монета на Пела от II в. пр. Хр., открита в района на банята.

Наличието на значителен брой структури, чието проучване можеше да даде ценни данни както за района около банята, така и историята на самата сграда, налагаше осъществяването на спасителните разкопки. Те щяха да бъдат в основата на възстановяването на автентичния облик на банята, в съответствие с изискванията на реставраторската наука.

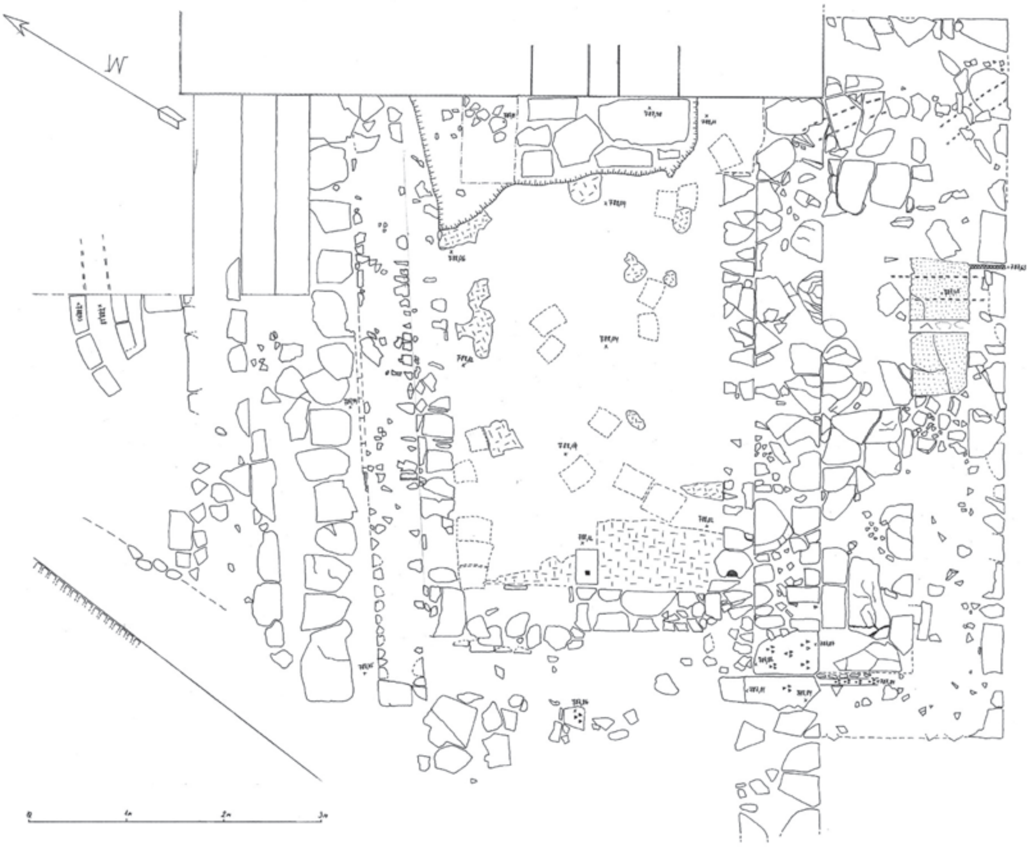

Обр. 2. Помещението (съблекалня) пред входа на банята.

Започнатото в края на м. ноември проучване не бе довършено поради лошото време и започналите снеговалежи, но също така и поради осъществените преди археологическото проучване строителни дейности по благоустрояване на терена между западната стена на банята и асфалтовия път. Излетите бетонови площадки и положените павета вече закриваха западната стена на банята до сре-

Обр. 3. Съблекалнята и същинската баня в хода на изпълнението на проекта.

дата на височината ѝ. Бетонови стъпала бяха излети и пред фасадата на банята, западно от входа ѝ, върху разрешената за проучване площ.

При проведеното археологическо проучване бе почистена подовата настилка на съблекалнята, оформена от сегментни тухли. В отделни участъци бе проучена и изградената под нея хипокаустна система, отоплявала помещението с топлата минерална вода, с която е захранвана и самата баня. Част от водата се е изтичала през отвори във вертикалната източна подпорна стена на съблекалнята. В изграждането на хипокауста, както и на подовете в самата баня са били преупотребени антични мраморни надгробни плочи със заличени, изчукани образи. Че това именно са надгробия се установява от формата на плочите и от следите, оформяли изобразителното поле (вероятно с портретни релефи, съгласно традицията за района). При разчистването на пространството непосредствено пред входа на банята бе направен малък сондаж. В него, на дълбочина 0,20 м от съществуващия под, бе установено по-ранно ниво със следи от пожар, свързано с постройка (съблекалня?) от времето преди пожара през 1903 г. Пространството на съблекалнята след този пожар е претърпяло няколко преустройства, с които са свързани и наличните перални корита – т. нар. врещеци, в източната му периферия, както и пейките по източната и западната стена на преддверието. По време на проучването бяха отпушени някои от по-ранните канали на банята, които със сигурност и сега биха могли да функционират. За съжаление, по-голямата част от нивото на тези отводнителни канали вече е покрита от павета и бетони. Непроучени останаха по-ранната сграда, разположена под предверието и развиваща се на юг, самият хипокауст, както и пространството между западната стена на банята и асфалтовия път. Те ще бъдат изследвани през следващия археологически сезон.

№52. ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ „СВЕТИ НИКОЛА“ КРАЙ ГР. БАНСКО

Владимир Баряков

Обр. 1. Новоразкрити основи на сгради в североизточния сектор на обекта.

Археологическият обект „Св. Никола“ е разположен върху стръмен склон в югоизточната част на Национален парк „Пирин“. От 2007 г. тук се провеждат редовни археологически разкопки от екип с научен ръководител Владимир Баряков.

Проучванията през 2012 г. продължиха в североизточна посока, където бяха доразкрити зидове на комплекс от сгради.

Градежът им е с обработени камъни, споени с хоросанов разтвор и примеси от счукана тухла. Тяхната дебелина е като на разкритите в предходните сезони стени на постройки – около 0,65 м. В зидарията е използвана и строителна керамика. В някои от помещенията се достига до материковата

Обр. 2. Фрагмент от керамичен съд с графит.

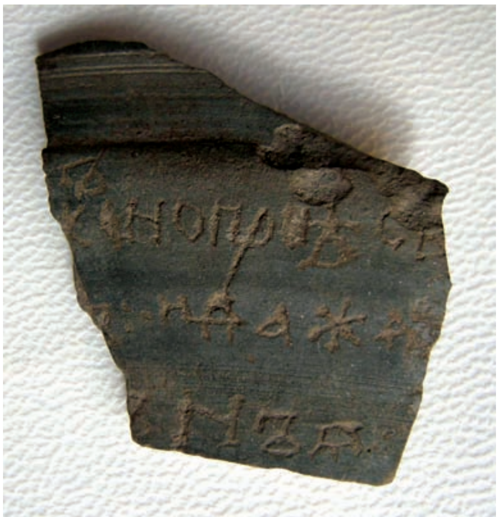

Обр. 3. Фрагмент от керамичен съд с графит с кирилски букви.

скала, в която зидовете са били вкопани. Основите им следват релефа на местността. Продължи проучването на регистрирания през миналата година пласт със следи и останки от разрушения и пожар, с дебелина 0,40–0,60 м, в който преобладават фрагменти от битова керамика. В него се откриват и късноримски медни монети, силно обгорели.

За изясняване границите на обекта бе започнато проучване в източна и западна посока. Останки от сгради се откриват само на изток. Горелият пласт се установява и в новите квадрати, с изобилие от каменни деструкции и фрагменти от битова керамика. В някои от помещенията има запазена подова настилка от печени тухли и вкопани в земята питоси. В североизточната част на обекта бе разкрита част от интересно съоръжение, изградено от извити керемиди, наредени и прихлупени една към друга, следващи извивките на терена.

Поради иманярски набези се наложи и проучването на шест гроба, южно и североизточно от базиликата. Скелетните останки се откриват в каменни цисти, ориентирани изток–запад. Липсва гробен инвентар. Вероятно тези гробове са резултат от редовни погребения.

Сред находките има значителен брой оловни тежести с отвори за нанизване, вероятно от рибарски мрежи, глинени тежести за стан и прешлени за вретено. Сред керамичния материал има и фрагменти от съдове с глазирано покритие. Открихме фрагменти от прозоречно стъкло и стъклени съдове. Многобройни са откритите метални предмети: лезвиета от железни ножове, бронзови пластини, железни ключове, бронзови копчета, обици, гривни, токи от колани, върхове на стрели. Сред монетите има късноримски, византийски, включително корубести, османски и дори един кройцер от 1781 г. Открити бяха и два фрагмента от керамични съдове с врязани надписи. Единият от тях е с кирилски букви.

№53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА В ГР. САНДАНСКИ, ОБЕКТ „МАРТИРИУМ“

Владимир Петков

В резултат на близо 5 месечна проучвателска теренна дейност през 2012 г. в рамките на Епископския комплекс, който се намира в центъра на гр. Сандански, бе открит единственият засега в Югоизточна Европа запазен мартириум от VI в. сл. Хр.

Мартириумът (*мартирий, мартирон*) представлява култова постройка или храм, построен обикновено върху мястото на гибел или на погребване на християнски мъченик. За построяването на

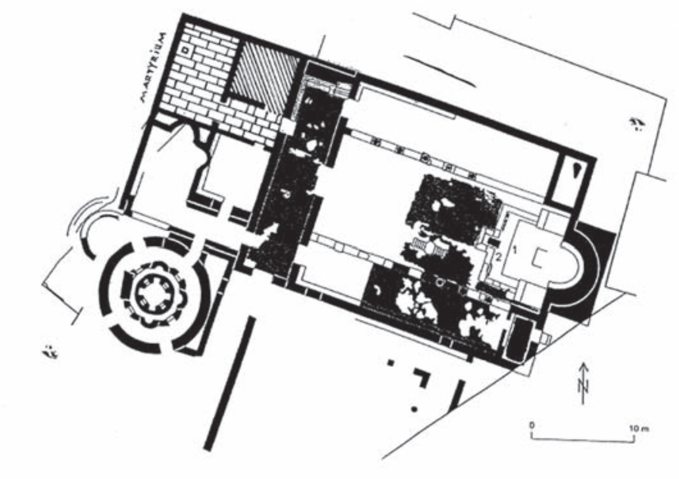

Обр. 1. Общ план на Епископската базилика.

Обр. 2. Общ изглед към базиликата.

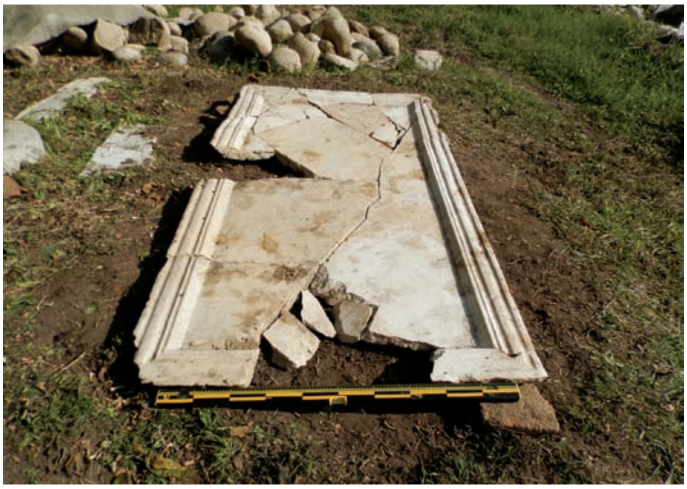

Обр. 3. Мраморният плот на олтарната маса.

олтари на местата на смърт или на погребване на мъченици и за извършваните там християнски богослужения се споменава още в правилата на Картагенския събор от 419 г. В раннохристиянските текстове *мартирион* се използва също така и за постройки на места, свързани с Страстите Христови в Йерусалим и извършването на неделната служба, визирайки Голгота и Кръста, на който е разпнат Христос (Паломничество 1889, 171–172). В католическите храмове *мартириум* обикновено се нарича частта от храма, в която се съхраняват мощите на мъченик или мъченици.

Имайки предвид, че до VII в. епископията на гр. Партикополис, чиито вероятен наследник е гр. Сандански, е била част от Солунския екзархат, който пък е административно подчинен на Римския папа, новооткритото помещение, което е част от епископския комплекс в гр. Сандански, отговаря на тези канонични изисквания за *мартириум*.

С разкриването на мартириума се изясни до голяма степен плана на северозападния сектор на епископския комплекс. На площ от 120 кв. м на северозапад от притвора на епископската базилика бяха проучени три помещения, съответно определени като: преддверие с площ от 22 кв. м; мартириум с площ от 45 кв. м; трето помещение с площ от 23 кв. м и с неизвестни засега функции.

Официалният вход към разкритите три помещения е в източната част на нартекса. Има масивен мраморен праг със следи от солидна порта. Това е бил входът, свързващ нартекса, респективно – наоса, на епископската базилика с мартириума на запад (Петков 2012, 307–308). Преддверието е застлано с добре изгладени мраморни плочи, почти без фуги между тях. Ориентирано е изток–запад. Покрай южната и северна му стена са изградени зидани пейки с височина от 0,30 до 0,50 м, служещи за изчакващи своя ред миряни, които са посещавали мартириона и помещението на север от него. От него се е влизало на запад към мартириума и на север към трето помещение, чието проучване не е приключило. То е все още с неизяснени функции.

Мартириумът е с размери 8,30 (север–юг) х 5,40 м. В него се влиза от изток през вход с широчина 1,28 м. Както и преддверието, мартириумът е бил застлан с добре изгладени мраморни плочи с различни размери. На южната стена има изградена ниша и вход, водещ към параклис. Зидарията е в *опус микстум* от обли речни камъни и тухли с дебелина до 0,05 м.

Цялото помещение, заедно с тавана, е било изографисано със стенописи, два слоя, в стил *ал секо*, т. е. изрисувани на сухо. Покривът е бил изграден от гредоред, от който са многобройните големи железни гвоздей, открити в опожарения пласт над пода. Върху гредореда е поставена тръстика (камъш), която е била измазана с първи подложен слой от розов хоросан. Втори слой от бял хоросан е служел за изографисване на различни украси. При проучванията беше открит фрагмент с изображение на голям кръст с оранжев цвят, ограден в кафяв контур и разположен на син фон. По останките може да се съди, че таванът е бил разделен на пана чрез различни по големини ивици и бордюри. Стените на помещението също са били изографисани със стенописи в два слоя. Те са разделени на пана с различна геометрична украса с ярки цветове в синьо, жълто, червено и черно. Открити се много окръжности, предварително изчертани в мазилката. Предстои реставраторска намеса, която ще има за цел разкриването и възстановяването на оригиналните цветове и украси.

В централната част на помещението, източно от надлъжната му ос, бе разкрита основата на зидана олтарна маса със запазена оригинална височина 1,10 м, дължина 2,10 м, и широчина 1,10 м. Зидарията е от керамични тухли с дебелина 0,05 м, с нетипично големи фуги (0,07–0,08 м), и розов хоросан. Цялата маса е изписана със стенописи, като в предната ѝ част има две изображения на кръстове в бял цвят на червен фон, вписани в зелена окръжност. Масата е била покрита с мраморен плот с дължина 2,20 м и широчина 1,10 м, с добре оформени бордюри от фин вносен тасоски мрамор. В източната част на масата има две ниши, разположени под плота на масата, които вероятно са служили за съхранение на ковчежетата с мощи – т. нар. реликварии.

В северозападната част на мартириума бе открито вградено в пода аязмо с отвор с размери 0,20 x 0,20 м. Под мраморните плочи на пода аязмото е иззидано от три страни с тухлена зидария с широчина 0,40 м. От запад за стена е използван земният скат, откъдето съоръжението се е снабдявало с изворна вода. На западната стена на помещението над пода е изградена висока тухлена банка, която е служела за поставяне на съдовете със светена вода за обслужване на вярващите.

В процеса на разкопките бе открито трето помещение с размери 5,20 x 4,50 м, ориентирано север-юг, с вход от антрето, в близост до входа от нартекса. Интересен от архитектурна гледна точка е откритият засводен отвор, широк 4,50 м и висок 3 м, водещ на север извън епископския комплекс. Функциите му ще се прецизират при бъдещи археологически проучвания.

В целия проучен през 2012 г. сектор бяха регистрирани опожарени останки. Те са поредно потвърждение на извода, че епископската базилика е била унищожена при огромен пожар, най-вероятно свързан с варварските нашествия през втората половина на VI в.

В заключение можем изтъкнем, че раннохристиянският епископски комплекс в гр. Сандански е един изключително ценен паметник на представителната култова архитектура от IV–V в.

Литература

Паломничество 1889: Паломничество по Святым местам конца IV века. Православный палестинский сборник. Вып. 20. СПб. 1889, 171–172.

Петков 2012: Вл. Петков. Археологически обект „Епископска базилика“, гр. Сандански. – АОР през 2011 г., София, 2012, 307–308.

№54. АНТИЧЕН ГРАД ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА С ПРИЛЕЖАЩИ НЕКРОПОЛИ КРАЙ СЕЛО РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Людмил Вагалински

Работихме на терена общо два месеца през лятото и есента с финансиране от община Петрич и Министерство на културата. В разкопките участваха: Иво Д. Чолаков, Сирма Александрова (зам.-ръководители), Петя Андреева, Люба Трайкова (всички от НАИМ–БАН), Сотир Иванов (ОИМ Петрич) и Емил Нанков (Американски научен център в София).

След няколкогодишно прекъсване, продължихме проучването на римския занаятчийски жилищен квартал, разположен в полите на южния склон на хълма Кожух, т. е. на обект 2. Целта беше да допълним и уточним хронологията и плана на този античен архитектурен комплекс.

Помагаха ни профилите от 2007 г., които не се наложи да поправяме.

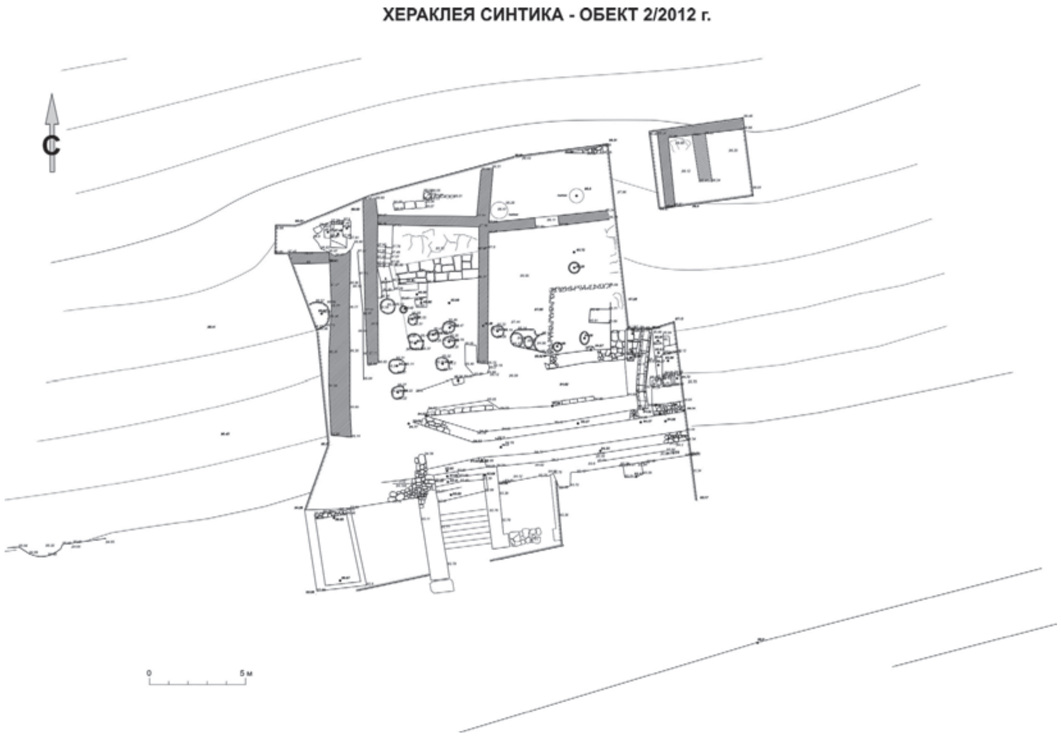
ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА - ОБЕКТ 2/2012 г.
С
0
5 м

Обр. 1. Хераклея Синтика, обект 2, римски занаятчийски квартал (А. Каменаров).

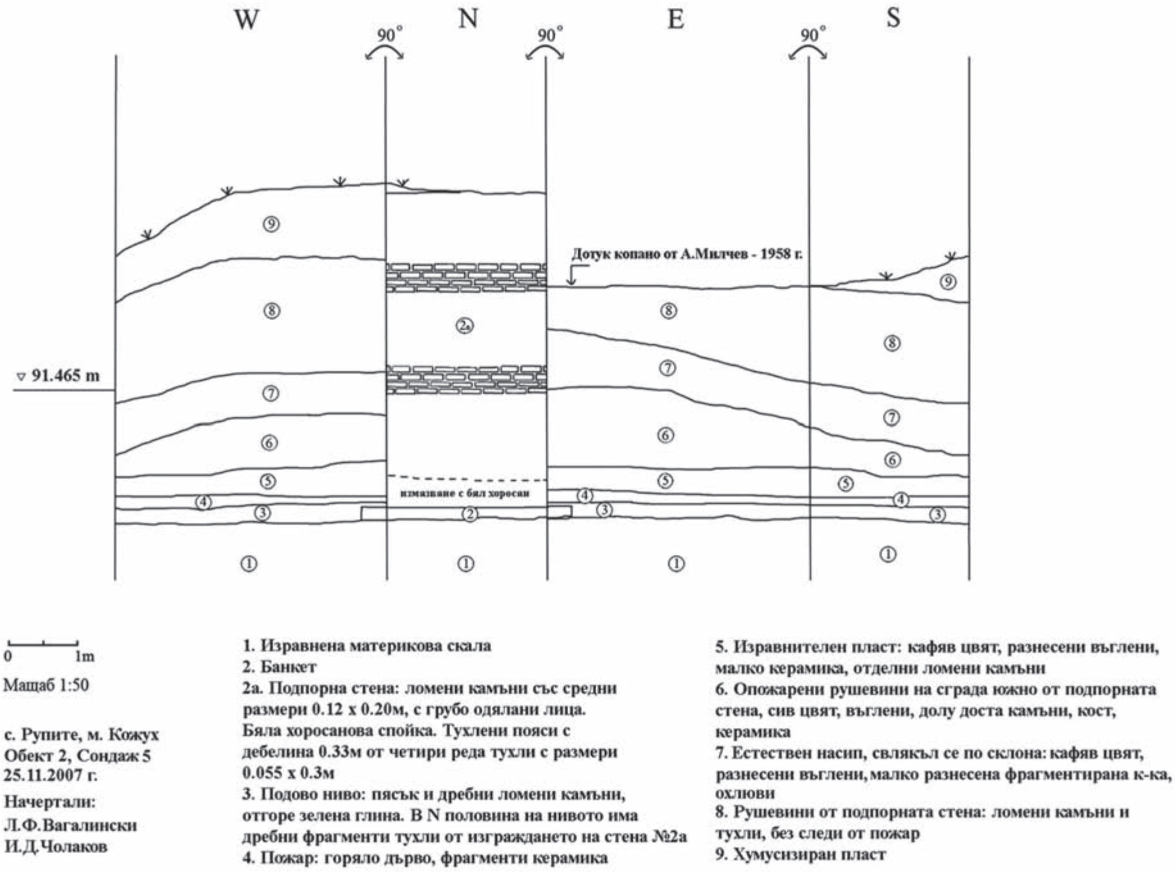
W
N
E
S
90°
90°
90°
▽ 91.465 m
Дотук копано от А.Милчев - 1958 г.
измазване с бял хоросан
⑨
⑧
②a
⑦
⑥
⑤
④
③
②
①
0
1m

Мащаб 1:50

с. Рупите, м. Кожух
Обект 2, Сондаж 5
25.11.2007 г.

Начертали:
Л.Ф.Вагалински
И.Д.Чолаков

1. Изравнена материкова скала
2. Банкет
2а. Подпорна стена: ломени камъни със средни размери 0.12 х 0.20м, с грубо одялани лица. Бяла хоросанова спойка. Тухлени пояси с дебелина 0.33м от четири реда тухли с размери 0.055 х 0.3м
3. Подово ниво: пясък и дребни ломени камъни, отгоре зелена глина. В N половина на нивото има дребни фрагменти тухли от изграждането на стена №2а
4. Пожар: горяло дърво, фрагменти керамика
5. Изравнителен пласт: кафяв цвят, разнесени въглени, малко керамика, отделни ломени камъни
6. Опожарени рушевини на сграда южно от подпорната стена, сив цвят, въглени, долу доста камъни, кост, керамика
7. Естествен насип, свлякъл се по склона: кафяв цвят, разнесени въглени, малко разнесена фрагментирана к-ка, охлюви
8. Рушевини от подпорната стена: ломени камъни и тухли, без следи от пожар
9. Хумусизиран пласт

Обр. 2. Хераклея Синтика, обект 2, един от стратиграфските профили (автора и И. Д. Чолаков).

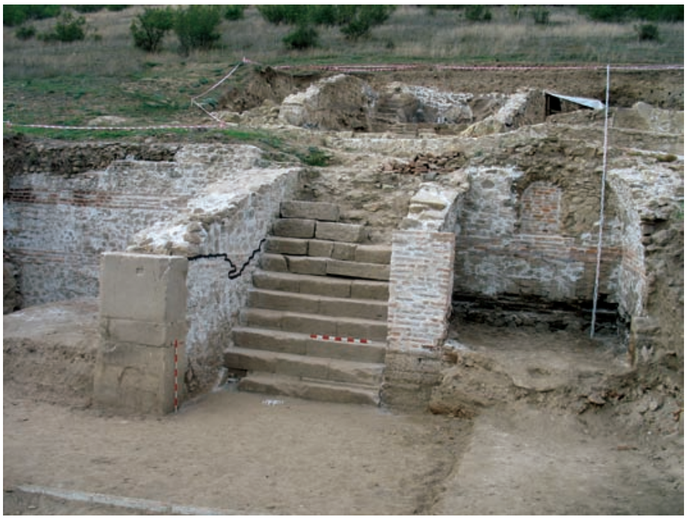

Обр. 3. Хераклея Синтика, обект 2, римски занаятчийски квартал, поглед от юг (автора).

Потвърди се деленето на четири жилищни периода. Опожаряването на втория е включвало атака и с каменни бойни топки, разрушили кирпичени жилища. Допускаме, че по това време хълмът е опасван от юг и от изток от крепостна стена, чийто участък датирахме през 2007 г. след I в. и преди 257 г. През третия период е изградена здрава подпорна стена в *opus mixtum* (част разкрихме през 2007 г.), подпираща хълма от юг (обр. 2), заедно с представително каменно стълбище, водещо към квартала.

То е частично разкрито през 1958 г. от проф. А. Милчев. Сега го допроучихме и възстановихме. През третия период кварталът се разширява нагоре по хълма като отново се изсичат тераси в скалата и се използва кирпич върху каменни цокли. Използвани са и сполии. Покривите са керемидени. Изсечено в скалата малко стълбище води от тясна улица в жилище. Третият период завършва с опожаряване в края на III в., с терминус пост квем – 276 г. Разкопахме и едно от засводените помещения (първото източно от стълбището), прилягащи от юг към подпорната стена и изградени заедно с нея. В него установихме следи от обитаване след четвъртия строителен период, а именно през първата половина на V в. Скоро след 450 г. (според монета на император Марциан) този участък от града е изоставен. Потвърди се датировката на опожаряването на четвъртия жилищен период в края на IV в., с терминус пост квем – 383 г.

Битът на жителите на квартала е сравнително скромен: многобройни глинени и каменни тежести за стан, хромели, костени игли за коса и за шев, нарядко стъклени гривни, многобройни рибарски оловни и керамични рибарски тежести, разнообразни битови съдове и глинени лампи, гема от бял камък с неясно изображение. Хераклейци обработват добре и камък, и кост. Намерените 181 монети са бронзови, с изключение на три сребърни (едната е фуре). Прави впечатление, че монети от II–I в. пр. Хр. циркулират с къснoримски. В обръщение през периода 319–350 г. са и варварски имитации на монети на Константин Велики. Подражания на монети са и бронзови пластини с релефни пъпчици, вече познати ни от обект 3, изследван през 2011. Парчета от теракоти, включително глазирани, потвърждават производството им на място, а фрагменти от глинени калъпи за лампи разширяват репертоара на тукашните римски грънчари. Името на един е запазено в щампован гръцки надпис по плещите на питос от третия жилищен период: „Произведение на Дионисий“. Асортиментът от находки се допълва с бронзова статуетка на Хермес с посредствено качество от IV в., фрагменти от мраморни статуи (от миниатюрни до човешки ръст) и част от мраморна оброчна плоча на Немезида.

Разкритите градежи на обект 2 бяха аварийно консервирани.

Единадесет американски студенти, организирани от Американския научен център в София, се обучаваха на обекта в продължение на три седмици.

№55. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ, С. ГЪРМЕН, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Проучванията през есента на 2012 г. в Националния археологически резерват, по договор между Министерство на културата и НАИМ–БАН, са продължение на редовните разкопки, извършени между 1980 и 1986 г. и на ограничените разчиствания през 2007–2010 г.

Подновено е изследването на частично разкритата голяма градска вила в югоизточния ъгъл на

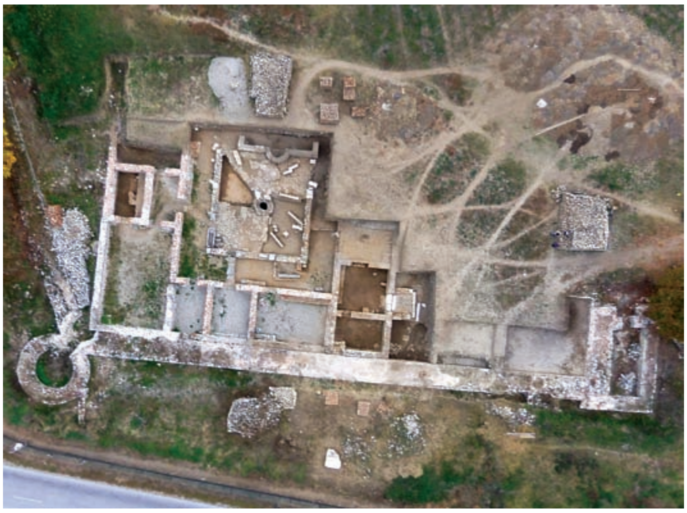

Обр. 1. Никополис ад Нестум – югоизточен ъгъл. Сграда I.

Обр. 2. Никополис ад Нестум. Вътрешен двор на градската вила.

Обр. 3. Останки от църква от края на V–VI в. в западната част на сграда I.

укрепената през IV в. част от града (Димитрова-Милчева 1992, 257–270). Перистилната сграда е построена преди крепостната стена, която е долепена до източната ѝ стена. Правилният план на сградата и известните досега нейни размери и пропорции показват, че площта ѝ е около декар.

Културните пластове и данните за ползване на сградата и на терена ѝ обхващат епохите между II–VI в., X–XIII в. и XVII–XIX в.

Постигнати са значими резултати с оглед на стратиграфията, на хронологията на застрояване, разруха и преустройства на сградата, на нейния план и на историческата съдба на града изобщо през различните епохи.

Монета на Деметрий II (239–229 г. пр. Хр.), намерена на уличната настилка, останала от времето преди изграждането на източната крепостна стена, заедно със златна нагръдна пластинка, са най-ранните находки от сектора. Те са открити на 2,50 м под постоянната кота върху източната крепостна стена.

Във функционирането на сградата се разграничат няколко основни периода.

В началото, около почти квадратен двор, настлан с тухли, са изградени различни по размери помещения, от които цялостно и частично са разкрити 10 (източната част на сградата). Входът, затворен при издигането на крепостната стена е бил на източната ѝ стена, дълга почти 32 м. В насипа на кладенец (диам. 0,80 м) в центъра на двора е открита монета от II в., сечена в някой от градовете на Мизия или Тракия. Сред монетите от първия период, преобладават тези на Септимий Север (193–211) и на следващите императори от III в. В сондаж в едно от южните помещения (№2), на нивото на тухлена му настилка открихме монета на Комод, сечена в Пауталия (176–192), и монета на Септимий Север. Находките от керамика и стъкло (сива щемпелувана керамика, тера сигилата, работени на ръка съдове, характерни за района, части от стъклени съдове) също се отнасят към края на II–III в.

С изграждането на крепостта, затваряща около 11 ха от по-обширния до IV в. град, подовото ниво на сградата се повдига с 0,90 м. Тогава се изграждат стилобатите за колонадата, обграждаща двора отвсякъде.

Колоните са по четири на всяка страна, от различен материал (преупотребени), с височина 2,02–2,11 м и диаметър на основата 0,30 м. Отдолу са поставени каменни блокове с постаменти с различни размери. Дворът е покрит с калдъръм, еднакъв с настилката на пропилеите пред новооформения вход на сградата — вече в северната стена. Входът е широк 2 м и има мраморен праг с кръгли и квадратни дупки за двукрила врата. От входното помещение се преминава в двете съседни. Площадката пред входа от изток и запад е оградена от зидани парапети (или стени) и има праг от двете страни с колони с дорийски капители. Към южната стена на входното помещение има пейка. Зидани пейки има още в помещения №1 и 6, и под южния и източния портици, където са оформени и малки басейни.

Разрушаването на тази сграда вероятно е резултат от земетресение (такова предположение е изказано и за банята при южната крепостна стена). От стратиграфските профили, които на места са запазени непокътнати, и от позицията на откриваните архитектурни конструкции и детайли личи посоката на падането на покривните конструкции. На подовите нива се откриват монети от края на IV – първата половина на V в. – на Аркадий, Хонорий, Теодосий, Марциан и още 54 броя неопределими.

След настъпилия катаклизъм теренът на сградата наново е използван. Това е свързано с издигането на църква, чиято източна стена застъпва част от западния стилобат на портика. Църквата, широка 9 м, се развива на запад. Впечатление прави плитката и малка по размери апсида, чийто отвор е 1,65 м. Два срещуположни входа са установени в източните краища на северната и южната стени. Пластът от разрушаването на тази сграда свидетелства за интензивен пожар. В насипа във вътрешността и източно от апсидата се откриват части от колонки, архитрав, парапетни плочи, правоъгълни плочи от пода, като целият декоративен материал е местен марморизиран варовик. Прозоречен бифор и капителът му с релефни кръстове, голямото количество стъкла от прозорци и керемидите, паднали вън от апсидата, показват, че там е имало прозорец.

Осемте монети, намерени в този насип, са от VI в. Най-ранната е на Юстин I (518–527), а най-късната – на Маврикий Тиберий, емисия от 591–592 г. С църквата е свързан и бронзов кръст за кандило. Особено значение има откриването на печат и монета от края на VI – началото на VII в. в ъгловото помещение №8 до крепостната стена. Тези находки изтеглят крайната дата за загиването на града в сравнение с приетата досега (577 г.). Използване на останките на сградата чрез вкопаване в насипите от разрушения са регистрирани и в останалите проучени досега помещения, както и в южната част от двора.

Данни за последващо обитаване или използване на останките от сградата преди 945 г. засега няма. След това в североизточните помещения има присъствие на нови обитатели, които вкопават на места жилища, производствени съоръжения, боклучни ями. Там са открити печат на византийския сановник от XI в. – вестиарий и протонотарий Йоан Панарет (Андонова 2012, 197–204), монети от византийското анонимно монетосечене, керамика и други предмети. Подобна ситуация е регистрирана при крепостните съоръжения и античната баня, също със средновековни жилища и производствени съоръжения (Ваклинова 1992, 180–187). С този период може да се свърже заравняването на насипа върху падналата колонада на северния портик и издигането на стени върху северния и източен стилобати. Откритата пещ за керамика в правоъгълната кула на източната куртина е свързана с използването на терена в края на XII – началните десетилетия на XIII в. Керамичното производство – доказан поминък през всичките епохи, продължава и в рамките на турския чифлик, развил се над руините през XVII–XIX в. Огромното количество еднотипна керамика, открита в пласта до 0,80 м, е свидетелство за това.

Литература

Андонова 2012: М. Андонова. Моливдовули от долината на Места. – Известия на националния археологически институт, XL, 2012, 197–204.

Ваклинова 1992: М. Ваклинова. Средновековен керамичен център в Никопол на Места. – В: Приноси към българската археология. Т. I. София, 1992, 180–187.

Димитрова-Милчева 1992: А. Димитрова-Милчева. Укрепителната система на късноантичния и ранновизантийски град Никополис ад Нестум. – In: Studia Aegaea et Balcanica in honorem Lodovicae Press. Warszawa, 1992, 257–270.

№56. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2012 г. продължиха археологическите разкопки на късноримския термален комплекс в Диоклецианополис. Те се проведоха за 14 работни дни (06.08–24.08.2012 г.) и бяха финансирани от Археологическия музей в гр. Хисаря.

Целта на разкопките през сезона беше да се разкрие изцяло входа, очертан на северната страна на помещение №04, което определихме със значение на втори caldarium в комплекса и да се започне проучването на следващото помещение №05 (Маджаров, Танчева 2012, 331–332).

Голямата височина на изкопа в тази част на обекта (2,6 м) в известна степен затрудни работата. От нея около 1,2 м представлява съвременен насип от пръст, камъни и различни отпадъци. Културният пласт е добре очертан в долната част на изкопа, където същият е с дебелина 1,4 м. Под съвременния насип следва пласт от пръст и средни по големина камъни. След него пластът се състои от отухлена пръст и хоросан. Най-долният културен пласт, който е с дебелина 0,40 м е наситен с много фрагментирани тухли, хоросан и незначително количество късноантична керамика.

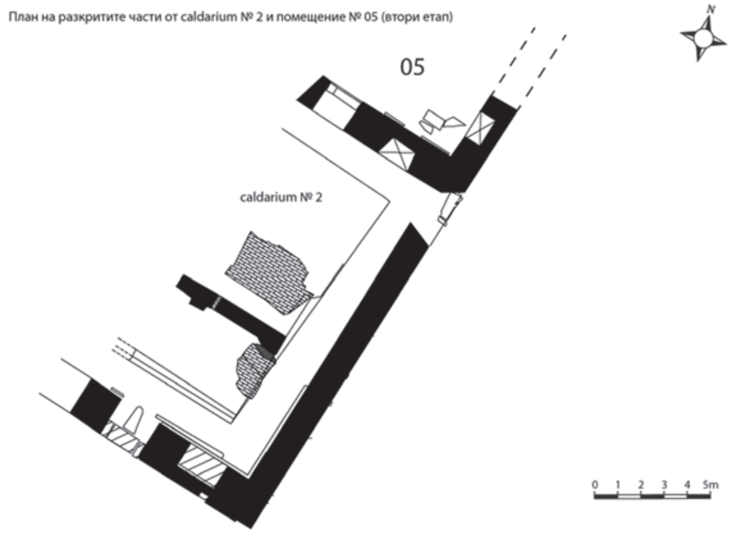
План на разкритите части от caldarium № 2 и помещение № 05 (втори етап)
N
05
caldarium № 2
0 1 2 3 4 5m

Обр. 1. План на разкритите структури през 2012 г.

При окончателното фино зачистване на северния зид на калдариум №2, на 0,70 м източно от входа се откри отвор с квадратно сечение със страна 0,30 м. Отворът е разположен на нивото на пътеката, която отделя зида от северния басейн на калдариума. Изцяло беше разчистен входа към следващото помещение №05, който е широк 1,60 м.

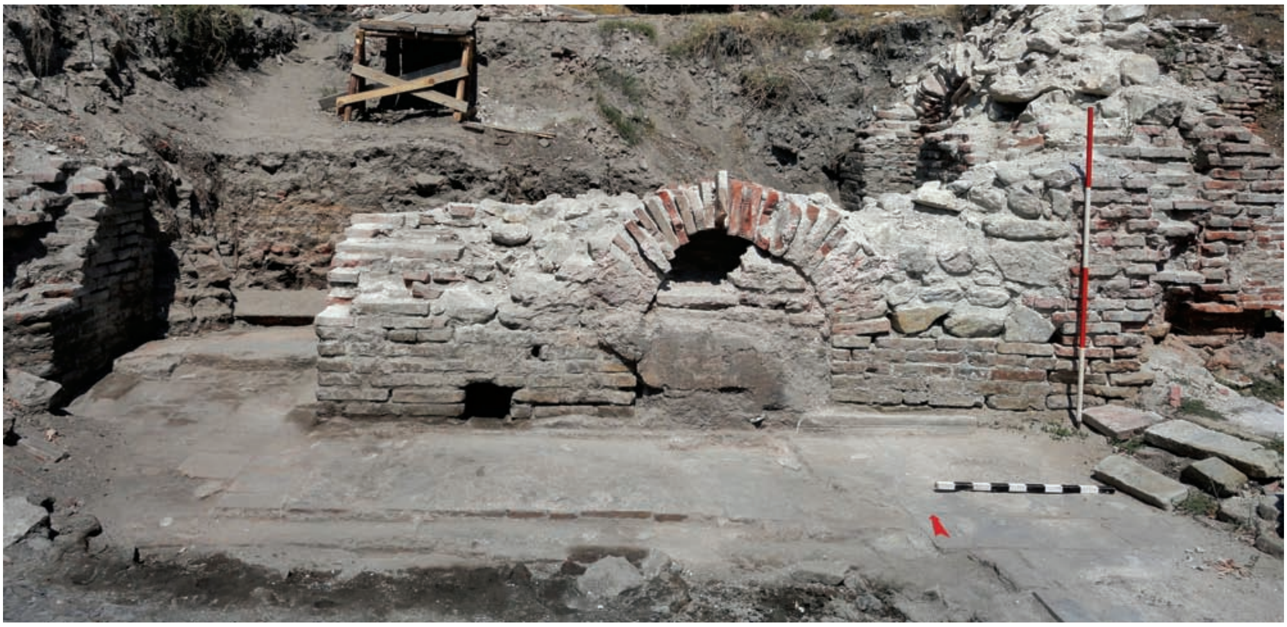

Обр. 2. Северният зид на калдариум №2.

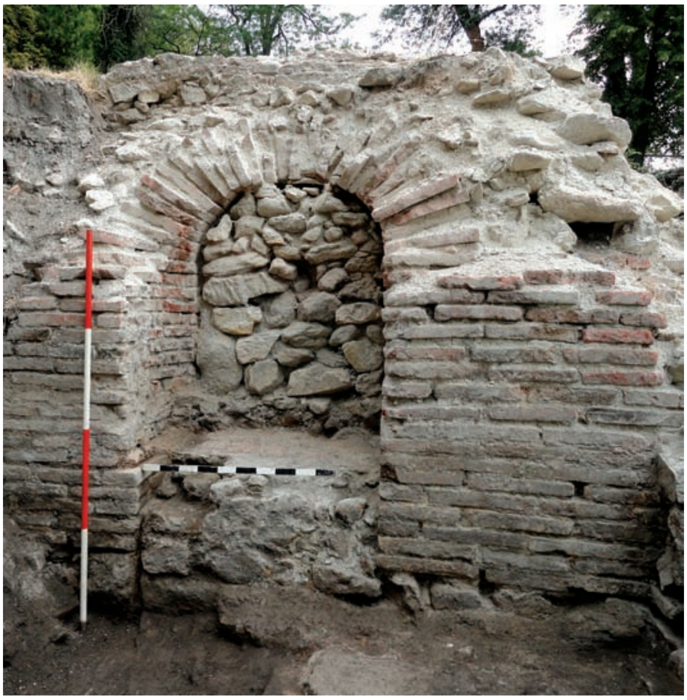

Обр. 3. Ниша в източния зид на помещение №05.

Източната му страница е запазена на височина 1 м, а западната – 1,40 м. Страниците са иззидани изцяло от тухли. Проходът на входа е настлан с тухли, които са идентични на тези, използвани в градежа на зидовете. От северната страна на входа към помещение №05 беше открит праг, състоящ се от два камъка. Широчината му е 0,38 м, а дължината на двата камъка е съответно 0,35 м и 1,25 м.

От помещение №05 беше проучено пространство от 15 кв. м с височина на изкопа от около 3 м. Това пространство се намира до разделителния зид на калдариум №2 и помещение №05.

В този сектор беше достигнато подовото ниво на помещението. Направата на пода е аналогична на тази на калдариума (тухли за подравняване, които са замазани с хоросанов хастар, върху който са били поставени мраморни плочи, оформящи лицето на подовата настилка). Подът е бил отделен от стените чрез мраморни первази, два от които бяха открити *in situ*. На подовото ниво на помещението беше открит улей, широк 0,20 м, който е очертан от два масивни камъка. На юг улеят навлиза в зида към калдариум №2, а на север се отправя към минералния каптаж, от който е ставало снабдяването на комплекса с топла минерална вода. Няма съмнение, че този улей е част от водопровода, който е пълнил двата басейна на калдариум №2 с минерална вода. Термалният комплекс е изграден непосредствено до минералния извор. Двата калдариума са имали самостоятелни водопроводи. По всяка вероятност малко след минералния извор е имало водоразпределител, от който водата е била насочвана към всеки един от калдариумите.

При разкриването на пространството пред източния зид на помещение №05 се откри ниша, която в горната част завършва със свод.

Нишата е широка 1,22 м и висока 1,65 м. Тя е изградена изцяло от тухли без мазилка върху тях.

Откриването на тази ниша ясно разграничава двата етапа в изграждането на комплекса. По всичко личи, че в първоначален вариант на това място е имало вход, широк 1,22 м и висок 2,43 м, който е завършвал със свод. След разширяването на комплекса на изток този вход е бил затворен от зида на помещение №2, чието предназначение определихме като тепидариум (Маджаров, Танчева 2011, 348-350) и е бил оформен като ниша с отстъп в долния край.

Комплексните наблюдения по време на археологическите разкопки показват, че разширението на термалния комплекс на изток е станало много скоро след неговото първоначално изграждане, което датираме във втората половина на III в.

Литература

Маджаров, Танчева 2011: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически разкопки на късноримски термален комплекс в Диоклецианополис (Хисаря). – АОР през 2010 г., София, 2011, 348–350.

Маджаров, Танчева 2012: М. Маджаров, Д. Танчева. Археологически проучвания на късноримски термален комплекс в Диоклецианополис (Хисаря). – АОР през 2011 г., София, 2012, 331–332.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – ЗАПАД“ НА ФИЛИПОПОЛ

Елена Кесякова

Археологическите разкопки на обект Форум Запад започнаха по препоръка на община Пловдив с цел цялостно проучване на площадния комплекс и неговото експониране. Задачата през отчетната година бе да се разкрият западните пропилеи за да се установи тяхната запазеност и възможност за експониране. Предоставена ни бе площ от 400 кв. м, а теренът бе определен съобразно нашите предположения за местонамирането им.

В резултат на проведените археологически проучвания се разкри сектор от кардото преминаващо от западната страна на пропилеите, изясни се оформлението на пропилеите през различните строителни периоди, а така също се разкриха част от двата магазина фланкиращи пропилеите.

Кардото, минаващо покрай западните пропилеи, се проследи в протежение на около 19 м. Проучванията в дълбочина показаха, че тук лежат настилките на три улични нива. Първата настилка (най-долната) е от речен камък и пясъчников трошляк. Нейното ниво е съобразено с нивото на първото (най-долно) стъпало на пропилеите. Следващата улична настилка е повдигната с около 1 м. Тя е оформена по обичайния за римската епоха начин: от големи плочести камъни. Между платното на улицата и редицата магазини се оформя тротоар с ширина 4,30 м. Тази улична настилка покрива напълно стъпалата към портика, така че те вече не функционират. Запазва се портика и отвора на входа. Третата улична настилка е също от големи плочести камъни. Нейното ниво е повдигнато с около 0,90 м спрямо предишното. Повдигнато е нивото и на прага на пропилеите, като върху предишния прагов блок са положени два масивни сиенитни блока. В средата на блоковете има голямо пиво за залостване. Новата улична настилка закрива напълно портика на пропилеите и настъпват много сериозни изменения в нейното оформление. Пропилеите се обезличават като монументален подход към площада.

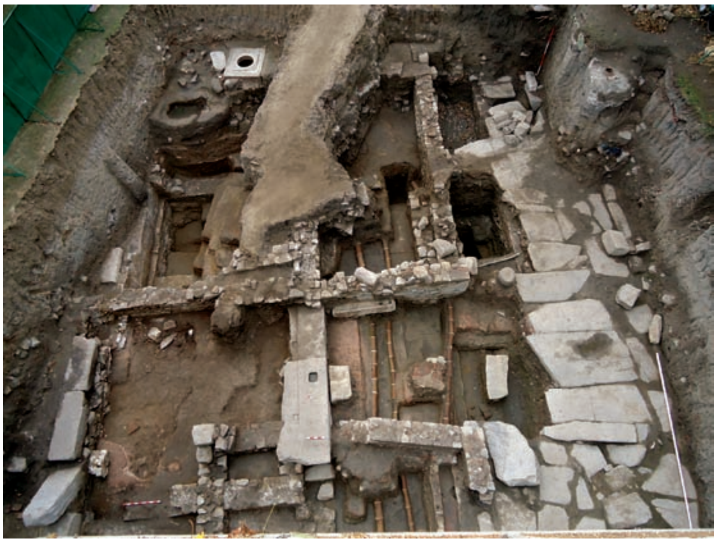

Обр. 1. Общ изглед.

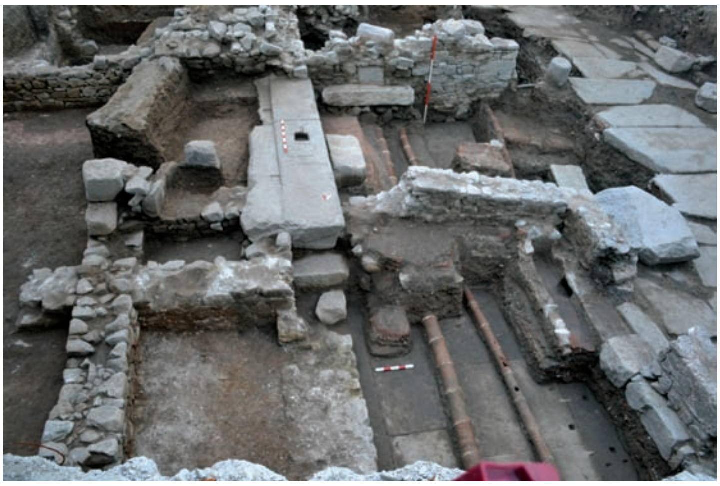

Обр. 2. Западни пропилеи – трети строителен период.

Върху „площадката“ на пропилеите са трасирани и преминават мрежа от пет глинени водопровода. Те лежат на различно ниво и очевидно не са трасирани едновременно, но се отнасят към един и същи строителен период. Върху самите пропилеи стъпва късноантичен зид /№1_1/, който редуцира силно ширината на входа от 4,29 м на 3,30 м. Късноантичните зидове /№$1_{1,}$ №2_1/ заедно със западния фасаден зид на магазините оформят помещение в което е изградена обществена латрина. От южната страна на пропилеите в площта на тротоара на кардото се изграждат допълнителни помещения, които имат търговски характер. В тях се намериха изключително много монети, които сочат много интензивен живот от времето на Аврелиан (270–275)

Обр. 3. Средновековни градежи върху пропилеите.

до края на IV век. Така след средата на III век западните пропилеи загубват своята монументалност като пропилеи и се превръщат в един обикновен вход към площада. Интересно е оформлението на входа от вътрешната страна ,откъм вестибюла. През този строителен период се появяват два масивни пилона (с размери 2,50 х 2 м северния и 2,50 х 1,80 м южният), които фланкират входа. Пилоните са служели за солидно залостване на входа, факт, който е установен и в страничния вход при североизточния ъгъл на агората. Археологически проучвания се извършиха и в двата магазина, фланкиращи пропилеите (маг. №1 север и маг. №1 юг).

Резултатите от археологическите проучвания на западните пропилеи на агората на Филипопол потвърждават напълно изказаното в литературата мнение за основните етапи на изграждане на комплекса и тяхната датировка. (Кесякова 2004) За съжаление дребните находки са много малко, но те не се противопоставят на датировките направени по време на археологическите проучвания от източната и южна страна на комплекса. Това, което прави впечатление, че при западните пропилеи се проследяват само три улични настилки, а не четири както е при източните и южни пропилеи. Тук липсва първата пясъчникова настилка. Липсата ѝ от западната страна може да се обясни с етапите на изграждане на комплекса. Като изключително мащабно строително мероприятие, то не е могло да се реализира веднага, а на етапи. Изглежда строителството е започнало от източната страна и най-накрая завършва от западната страна, което е довело до елиминирането на пясъчниковата настилка. Находките и главно монетите налагат извода, че функциите на агората от западната страна заглъхват в началото на V в, а не както е при източните пропилеи в средата на V век. Разбира се трябва да се има предвид, че разкопките от западната страна на площада се провеждат в много ограничена площ (реално около 350 кв. м).

Античните градежи са разрушени на различна височина. Руините им са покрити със силно горял пласт, с дебелина 0,80 м, върху който са фундирани средновековните градежи.

Най-добре са запазени средновековните градежи от X–XII в, които са фундирани върху самите пропилеи.

Те оформят три жилища, като най-добре и цялостно се проучи жилище №2. Другите две жилища се проучиха частично.

Новооткритият средновековен жилищен квартал дава възможност да се очертаят някои от основните характерни белези на жилищната архитектура на Филипопол, а така също да се прецизира топографското развитие на средновековния град.

В предвид основната задача поставена пред археологическите разкопки на обекта, а именно разкриване на западните пропилеи с цел по-цялостно проучване на площадния комплекс и неговото експониране, се наложи средновековните зидове да се демонтират, за да продължат проучванията в дълбочина. Свикана бе междуведомствена комисия, която реши демонтирането на средновековните зидове в площта на пропилеите.

Литература

Джамбов, Матеев 1979: Хр. Джамбов, М. Матеев Форумният комплекс на Филипопол, Археология, 1979, 3, 47–56.

Djambov, Matheev 1980: Ch. Djambov, M. Matheev. Donnees nouvelles sur l’ensemble du forum de Philippopolis – In: Pulpudeva 3, Sofia, 1980, 106–121.

Кесякова 2004: Е. Кесякова. Агората на Филипопол. ГАМП IX, 2, 2004, 9–74.

№58. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – СЕВЕР“, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Милена Райчева

Археологическото проучване е извършено в периода май – ноември с цел довършване в дълбочина и изчерпване на културните пластове в сектори, които са проучвани преди десетилетия, но поради липса на финансиране разкопките са прекратени.

Археологическото проучване през 2012 г. е реализирано в северното амбулацио, помещенията, ситуирани южно от Одеона (Булевтерион), сградата на Библиотеката и ситуираната западно от нея обществена сграда.

СЕВЕРНО АМБУЛАЦИО

Най-ранният културен пласт, регистриран в амбулациото, датира от късноелинистическата епоха. Открити са горели петна с керамика, работена на ръка и бронзови фибули.

Разкрито е продължението на масивен зид с ширина 1,80 м (стилобат I), изграден от ломени камъни, споени с бял, ронлив хоросан, който принадлежи на най-ранното оформление на градския площад. Зидът е проучен в протежение на 33,5 м. В североизточния ъгъл на амбулациото е документирано трасето на канал, изграден от пясъчникови квадри, който преминава в ъгловия магазин от редицата, оформяща източната страна на комплекса. Разкрити са сектори от подови нива, повдигани многократно, вероятно поради високите подпочвени води. До северното лице на стилобата са документирани дупки от дървени колове, част от дренажна система.

В края на I в. сл. Хр. портикът е опожарен. По цялата дължина на северното амбулацио е документиран опожарен под от трамбована глина, а върху него рухнала покривна конструкция. Върху пода и под покривната конструкция се откриха монети на император Домициан, които са terminus post quem за изграждането на стилобат II на 2 м южно от по-ранния. С това е постигната редукция на ареата и увеличаване площта на амбулациото. В рамките на археологическото проучване е изявено северното лице на този стилобат, в който се документират следващите три фази в преустройството на Агората. Крепидата е изградена от ломени камъни, споени с бял хоросан върху нивелиращо ниво от пясъчникови квадри. Проучените са и синхронните подови нива, съответстващи на тези в ареата, магазините и комплекса от обществени сгради в северната страна на градския площад. Документирани са трасетата на три канала, изградени в северното амбулацио, които преминават през стилобата и се свързват с улеите на ареата. Тяхната роля е да отвеждат атмосферните води от ареата в градската канализационна система. В деструкциите на северното амбулацио е открит фрагмент от глава на бронзова статуя.

ПОМЕЩЕНИЯ, СИТУИРАНИ ЮЖНО ОТ ОДЕОНА (БУЛЕВТЕРИОН)

Обр. 1. Библиотека.

Редицата помещения, локализирани между южната фасада на Булевтериона и северното амбулацио, са проучени при предишни кампании. През 2012 г. се довърши археологическото проучване в две от тях. Най-източното помещение има вход от cardo maximus. Разкрит е сиенитния прагов блок със следи за затваряне на двукрила врата. В подовите нива на помещението са документирани два периода, синхронни съответно с трета и четвърта строителна фаза на Агората, изградени от масивни блокажи, с обилна употреба на хоросан с тухлен прах. Между двата блокажа е открита колективна находка от 40 сребърни монети, която се свързва с преустройството на комплекса след готските нашествия. Най-късните монети в находката са на император Филип I Араб и Отацилия Севера.

В съседното помещение от запад, са разкрити три кладенеца, сектори от канализационната и водопроводна система на комплекса.

БИБЛИОТЕКА

Проучени са нови 60 кв. м от Библиотеката. В средата на сградата възрожденски кладенец е проникнал дълбоко в античния пласт и е разрушил част от подовото ниво. Разкрит е нов сектор от северния зид с оформени тухлени ниши над мраморна обиколна пътека.

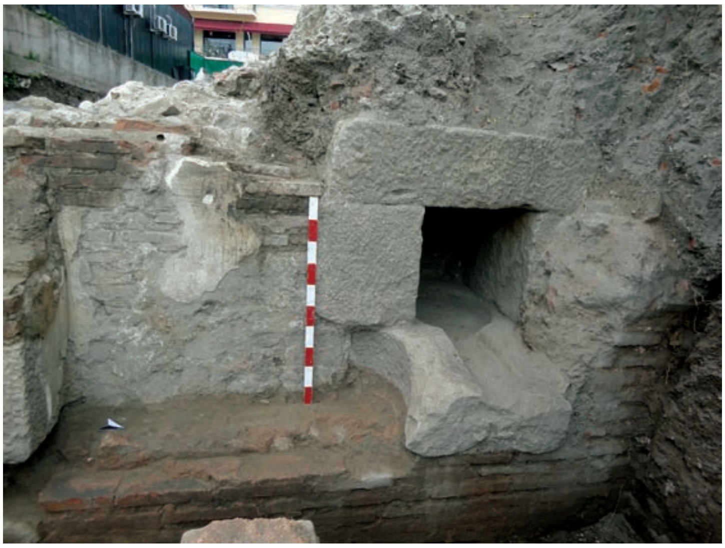

Обр. 2. Съоръжение за отвеждане на води от покривната конструкция.

Документирани са две преустройства в подовата настилка на сградата, и двете от мраморни плочи върху хоросанова подложка. Изследван е нов сектор от засводения тухлен канал, изграден в южния фасаден зид и система от вертикално вградени глинени тръби. Разкрит е югозападния ъгъл на сградата, където се събират двата канала – този от амбулациото и засводения тухлен канал в южната фасада. Сградата е функционирала при последните две строителни фази на Агората, документира се повдигане на мраморните прагови блокове при входа към амбулациото. В пода са проучени дупки за дървени подпори, които вероятно носят покривна конструкция след загиването на сградата от пожар и използването ѝ за жилищно обитаване.

ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА В СЕВЕРНАТА ЦЕНТРАЛНА ЧАСТ НА АГОРАТА.

Проучени са 27 м от южната фасада на обществена сграда, ситуирана в северната част на Агората. Входът ѝ е в оста север-юг на градския площад. Проучено е оформлението ѝ, синхронно с последните три строителни фази на Агората и малка ивица пред южната фасада, в площта на амбулациото. При първоначалното оформление, сградата е имала един централен вход и два странични, по-малки входа. Градежът е от тухли, споени с бял хоросан, а праговите блокове са от пясъчник. При едно от преустройствата ѝ малките странични входове са затворени, а в западния вход е вграден мраморен постамент с полукръгла форма и надпис на старогръцки за статуя на император Комод, издигнат в 187 г. Централният вход е стеснен от допълнително изградени тухлени страници. Във вътрешността на сградата е разкрита нападала мраморна стенна облицовка.

В югоизточния и югозападния ъгъл на сградата са изградени съоръжения за отвеждане на дъждовни води от покрива. Монолитни сиенитни блокове затварят празно кубично пространство. В блока, който покрива съоръжението, има дупка за монтиране на вертикална глинена тръба.

Водата, която е постъпвала в съоръжението, се изтича в улей с омеговидна форма, изработен от монолитен сиенитен блок. Водата е отвеждана в системата от канали, свързани с каналите в амбулациото.

Проучени са подовите нива на сградата, синхронни с последните три преустройствата на Агората.

Пред южната фасада, в площта на амбулациото, е проучен сектор от жилищна сграда с обособена стопанска част от кр. IV в., която бележи края на съществуването на Агората. Градежите са от ломен камък на кал, употребени са като сполии фрагменти от мраморни архитектурни елементи. Разкритите градежи и структури свидетелстват за съществуването на сграда със жилищно-стопански функции от края на IV – началото на V в.

Литература

Мартинова-Кютова 2006: М. Мартинова-Кютова. Библиотека при агората на Филипопол. – В: IV Международен симпозиум. Поселищен живот в Тракия, Ямбол, 2006, 275–284.

Мартинова-Кютова, Коларова 2004: М. Мартинова, арх. В. Коларова. Градският площад на Филипопол. – В: Археология на българските земи. Том 1. С. 2004, 290–304.

№59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕВН-РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ТРЪБОПРОВОД“, УЛ. „Г. М. ДИМИТРОВ“, УЛ. „КРАЛИ МАРКО“, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът е ситуиран извън укрепения през римската и късноантична епоха град в низината. Археологическото проучване е реализирано във връзка с прокарване на разпределителен топлопровод по ул. „Г. М. Димитров“ и ул. „Крали Марко“. Изкопът за полагане на тръбите е с ширина 1,20 м и дълбочина от 1,60 м до 1,40 м.

Археологически разкрития по ул. „Г. М. Димитров“.

Най-ранните археологически структури в сектора, принадлежат на градежи от римски жилищни сгради, проучени фрагментарно: зидове, градени от ломен камък, споен с бял хоросан; градежи от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах; сектор от зидан тухлен канал, изграден под хоросаново подово ниво и малък сектор от глинен водопровод *in situ*.

Над деструкциите от римските жилищни сгради, през III в. в проучената площ се локализира южния некропол на Филипопол. Гробните съоръжения са изградени в деструкциите на ранноримските жилищни структури. Открит е гроб *in situ* с посока изток–запад, глава на запад с покритие от тегули. Гробната яма е плитка, вкопана в по-ранните градежи, оградена от фрагментирана строителна керамика и дребни камъни. Гробен инвентар не е открит. В проучения терен са открити останки от други 7 индивида, без анатомичен порядък, костите на които са разнесени.

В източния край на ул. „Г. М. Димитров“, при кръстовището с ул. „Крали Марко“ е открит малък сектор от пещ за строителна керамика. Пещта е с правоъгълен план, размерите не са установени. Долната горивна камера е изградена от права западна стена, измазана с глина, със следи от обгаряне и северна, в която са изградени засводени тухлени ребра. Скарата и част от оградната стена са открити в срутено състояние. Източно от пещта е открит зид със спойка на кал, който очевидно принадлежи на комплекса (ограден зид?). По стилови особености и паралели от античния Филипопол пещта се датира в V–VI в.

В западния край на ул. „Г. М. Димитров“, в близост до кръстовището с ул. „Цар Асен“, на 0,60 м под съвременния терен е разкрита РАННОХРИСТИЯНСКА ГРОБНИЦА СЪС СТЕНОПИСИ от IV в. сл. Хр.

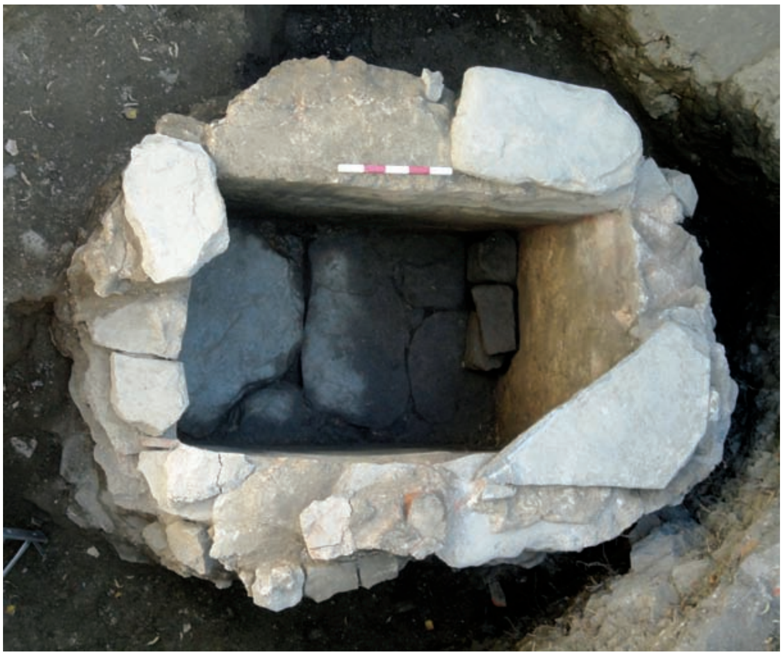

Обр. 1. Ранннохристиянска гробница от Филипопол.

Гробницата е еднокамерна, с плоско покритие и е изградена от ломени камъни, споени с хоросан с тухлен прах и дребна фракция тухли. Има размери 1 х 2 м, дълбочина 1,40 м и ориентация изток–запад.. Дъното е оформено от наредени гнайсови плочи, споени с хоросан с тухлен прах. Покритието е от плоски каменни плочи.

Стенописи покриват изцяло вътрешните стени. Композицията е развита в рамка от червени линии. На северната дълга страна е представена библейската сцена – възкресението на Лазар. Лазар е представен увит в погребални одежди и привързан с ленти като мумия, стоящ на входа на малка сграда с четири колони. На източната къса стена е изобразен кантарос с два пауна.

По южната дълга стена е представена сцена от чудесата на Христос – изцелението на паралитика. На западната къса страна са изобразени две палми, между тях венец с вписана хризма. Живописта е полихромна.

Гробницата е била ограбена още през Античността и впоследствие е използвана като място за изхвърляне на битови отпадъци. Гробната камера е запълнена с големи сиенитни блокове, фрагменти от строителна и битова керамика, животински кости.

На дъното са документирани кости от четири индивида, малка част от тях в анатомичен порядък. Открита е костена игла за коса, поставена като погребален дар.

Археологически разкрития по улица „Крали Марко“:

Изкопът за полагане на тръби е реализиран в източната половина на платното. В два сектора, отстоящи на 10 м един от друг, са открити малък сектор от зид с посока север–юг както и сиенитни плочести блокове, вероятно част от настилка на антична улица cardo, в момента не на място.

№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „П. ПАРЧЕВИЧ“ №23, УПИ – 591, КВ. 139 В ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обектът на ул. „П. Парчевич“ №23, гр. Пловдив (УПИ XIV – 591, кв. 139), се намира в границите на укрепената градска зона на Филипопол. Теренът има площ 100 кв. м. Предвиден е за изграждане на жилищна кооперация. Археологическото проучване започна на 01.10.2012 г. (Разрешение за спасително археологическо проучване №388/27.09.2012 г.).

В резултат от проведените арходогически разкопки са разкрити и проучени:

1. Сектор от антична улица с дължина 7 м и ориентация изток–запад, заедно с канал за отходни води.

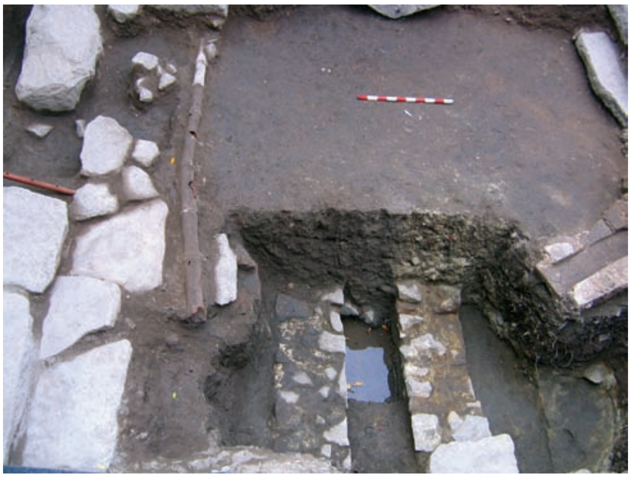

Обр. 1. Уличното устройство.

Обр. 2. Строителните периоди в сградата северно от декуманиса.

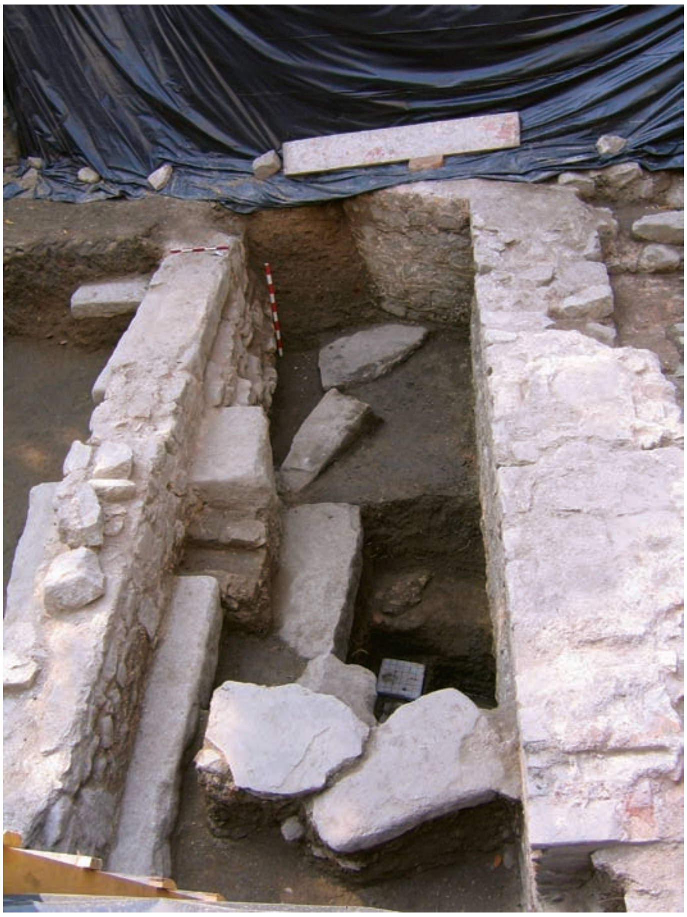

Обр. 3. Втори и трети строителен период на сградата.

Голяма част от настилката на улицата е демонтирана. На север тя е стеснена от зид от V–VI в. с посока изток–запад, изграден върху настилката. В западния участък на улицата е проучена средновековна боклучна яма с диаметър 2,80 м. По трасето на декумануса и южно от него са разкрити водопроводи, с ориентация изток–запад и два зидани канала от тухли на хоросан с розов оттенък, които отвеждат битовите води от сградите разположени северно и южно от уличното платно.

2. Сектор от масивна сграда северно от декумануса с три строителни периода между II и VI в.

Промени в плана ѝ не са констатирани. Частично са проучени две помещения с правоъгълен верижен план и входове в общите им междинни стени. Установено е наличие и на трето помещение. Подовото ниво на последния строителен период от V–VI в. е изпълнено с хоросанова замазка, положена върху блокаж от ломени камъни на хоросан с розов оттенък. От междинната стена между второто и третото помещение, развиващо се извън границите на сондажа, фасадната стена на сградата завива дъговидно на юг. Стената, стесняваща декумануса принадлежи на последния строителен период на сградата.

Пространството северно е покрито с каменни плочи.

№61. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ Т. ХРУЛЕВ“ №13, УПИ VIII-92, КВ. 119 В ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обр. 1. Общ изглед на обекта.

Обектът на ул. „Т. Хрулев“ №13, УПИ VIII-92, кв. 119, по плана на Старинна градска част, гр. Пловдив е разположен по западните склонове на Небет тепе. Теренът е с площ от 150 кв. м. Върху него е съществувала жилищна сграда от 30-те години на XX в., впоследствие разрушена. От 16.07.2012 г. започна демонтиране на основите на гореописаната сграда и изнасянето на строителните отпадъци, под наблюдението на археолог от РАМ – Пловдив.

От 14.08.2012 г., с Разрешение за спасително археологическо проучване №347 /14.08.2012 г. започна проучване на пласта с дебелина варираща от 0,30 м до 0,90 м до материкова скала.

Констатира се, че:

1. Пръстта е изцяло насипна, с незначителни примеси на фрагментирана битова керамика и строителни отпадъци от късното средновековие до XIX в.
2. Сградата от 30-те години на XX в. е фуднирана върху помещение от по-рано съществувала сграда, вероятно от края на XIX в.
3. По коренната скала се наблюдават следи от човешка дейност,

които не могат да бъдат прецизирани към коя епоха се отнасят, тъй като пластът е компрометиран.

Обр. 2. Скални изсичания.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ №22, УПИ X – 556, КВ. 141, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обектът на ул. „Леонардо да Винчи“ №22, УПИ X – 556, 2106, 2115 кв. 141 по плана на гр. Пловдив се намира в укрепената градска зона на Филипопол, в близост до южното трасе на Марк Аврелиевата крепостна стена, в зона наситена с археологически структури. Теренът е с площ от 100 кв. м. Предви-

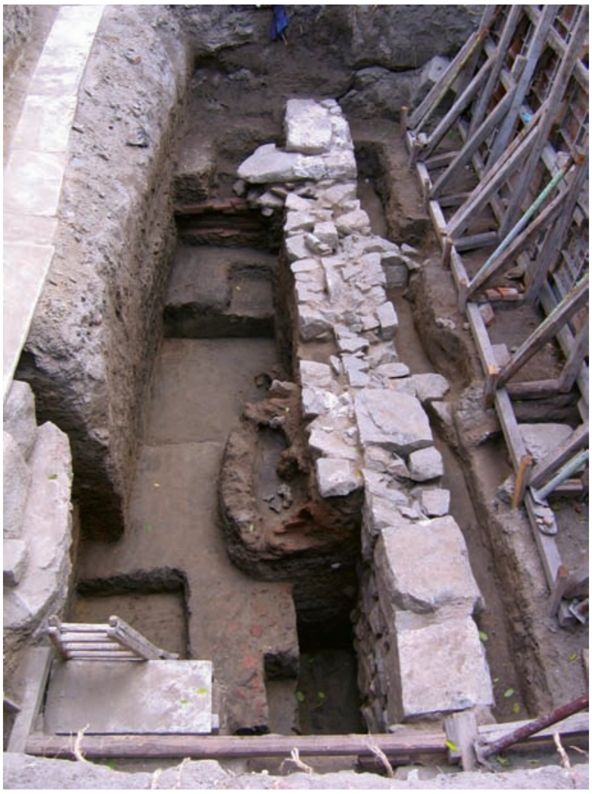

Обр. 1. Изглед към обекта от запад.

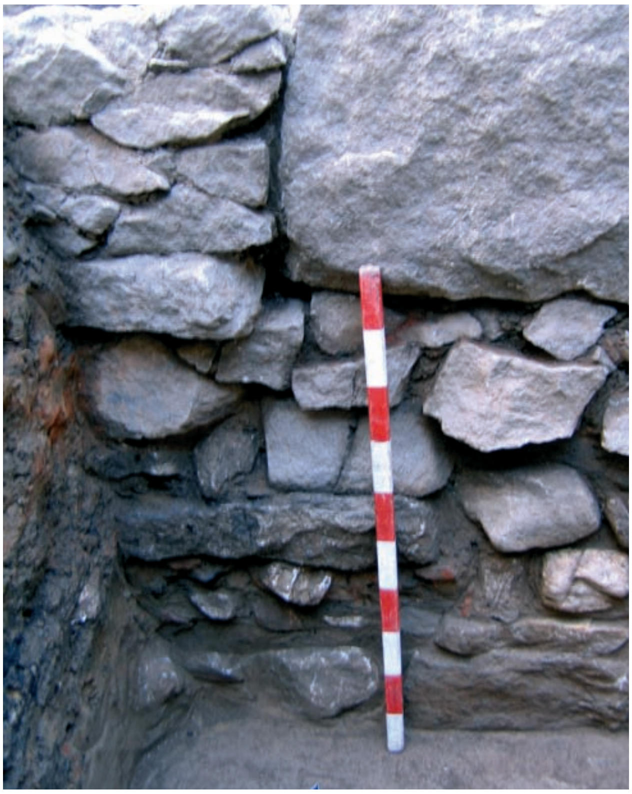

Обр. 2. Строителни периоди, изглед от северозапад.

ден е за изграждане на офис и жилищна сграда. Строителството е разделено на два етапа. Първият етап предвижда реализирането на офис-сграда върху 40 кв. м. Археологическото им проучване се извърши от 10.09 до 21.09.2012 г. с Разрешение за спасително археологическо проучване №363/03.09.12 г.

В резултат на проведените археологически разкопки се разкри участък от зид с дължина 8,40 м и ориентация изток–запад, който продължава и извън границите на сондажа.

Има дебелина 0,60 м. Установяват се три строителни периода, от които първият има две строителни фази през I–II в. Вторият период се отнася към II–III в., а последният – към IV–V в., когато зидът е удебелен.

Констатираха се и прилежащите ходови нива, разположени на север от зида. Първото и второто са от трамбована глина, върху която са положени фрагменти от строителна керамика. Най-късното също е от трамбована глина с включвания на дребен ломен камък и фрагменти от строителна керамика. Южно от зида са разкрити участъци от два перпендикулярни спрямо него зида, които продължават и вън от сондажа. Пред южното лице на зида се проучи обрушена двукамерна пещ, вероятно за производство на стъкло.

Обр. 3. Пещ за стъкло, северен профил.

В нея и около нея се откри голямо количество стъклена шлака. Покритието ѝ е разрушено от разширяването на зида през третия строителен период. В източния край на изкопа се разкри канал с ориентация север–юг с два строителни периода. Първият е синхронен с втория строителен период на зида. При изграждането му са използвани тухли от ½ формат. Дъното му също е покрито с тухли. При преустройството през втория строителен период, каналът е надзидан с ломени камъни и е покрит с каменни плочи. То се отнася към последния строителен период на зида. Под рампата, оставена за извозване на депонираната пръст, извън теренът предвиден за строителство, в северозападния ѝ край, се появи масивна структура от късната античност, която няма различима връзка с описаните градежи.

Резултатите от проучванията свидетелстват, че сградата е претърпяла няколко опожарявания, след които е отново възстановявана. Предвид непосредствената ѝ близост до обекта, проучен от колегата М. Мартинова на ул. „Леонардо да Винчи“ №21 – комплекс с производствен и стопански характер, смятаме че проучените части може да се разглеждат като негово продължение.

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ШЕЙНОВО“ №12, УПИ XV-1615, КВ. 457 В ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологически обект на ул. „Шейново“ №12, УПИ XV – 1615, кв. 457, гр. Пловдив се намира в чертите на укрепената градска зона на Филипопол, в близост до източното трасе на Марк Аврелиевата крепостна стена, в зона наситена с археологически структури. Разкопките се проведоха през м. април – юни, в рамките на 37 работни дни, на площ от около 180 кв. м. Проучен е културен пласт с дебелина 3,20 м от ▼160,60 до ▼157,30 м. Стратиграфията е нарушена на места от единадесет вкопани и три из-

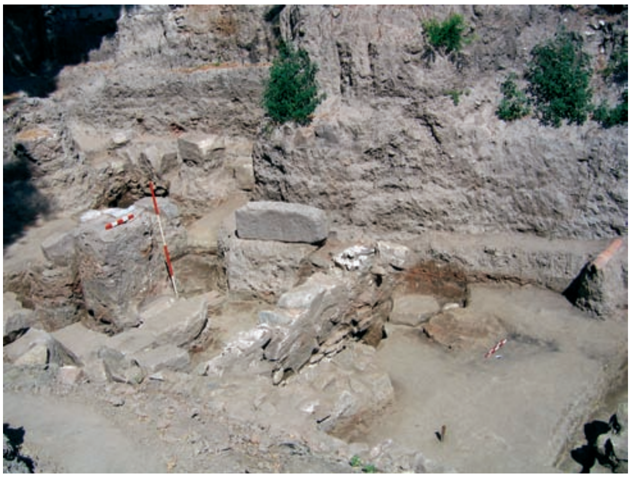

Обр. 1. Общ изглед на структурите от първи, втори и четвърти строителен период.

Обр. 2. Деструкции от трети строителен период.

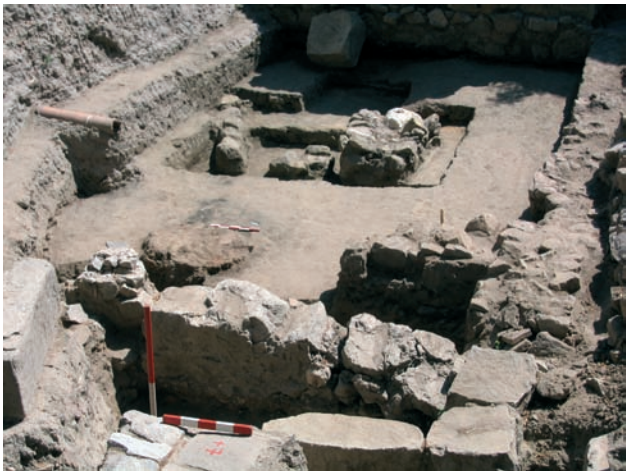

Обр. 3. Градежи от втори и четвърти строителен период.

зидани сметни и септични ями, използвани през късносредновековния и османския период. Ямите имат кръгла форма с диаметър от 0,90 м до 2 м и дълбочина до 2,30 м. При вкопаването им частично са демонтирани по-ранни структури.

Най-ранният констатиран строителен период се отнася към I в. сл. Хр.

Градежите са от речен камък на калова спойка. Вторият период обхваща втората половина на I до средата на III в. Характеризира се с градежи от ломени и дялани камъни със спойка от хоросан без примеси на натрошена строителна керамика. Структурите от втората половина на III до средата на V в. са унищожени.

Върху техните деструкции са изградени зидове от големи дялани сиенитни блокове, преизползвани от по-ранни градежи, без спойка.

Датираме ги в V–VI в. От Средновековната епоха е частично запазено помещение. Стените му в югозападния ъгъл са от един до два реда камъни на калов разтвор.

Върху целия терен се наблюдава няколкократно опожаряване. Градежите са силно деструктирани, което затруднява определянето на плана, размерите и функцията на разкритите помещения. Най-общо ги свързваме с жилищна сграда, претърпяла промени в планировката и обема на помещенията си през установените строителни периоди. Датировката на разкритите структури се базира на особеностите на строителната техника и разкритите в ненарушени пластове движими културни ценности.

№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов

Разкопките се провеждат в местността „Църквището“ или „Църквица“, землището на с. Драгойново, ЕКАТТЕ 23385, община Първомай. Те са продължение на тези от 2009–2011 г. Разкопките се извършиха с участието на студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Проучванията през тази кампания обхванаха четири квадрата, три от които бяха в рамките на църквата, а четвъртият – в сектор, северно от нея. Те потвърдиха още веднъж направените до този момент стратиграфски наблюдения за развитието на обекта, като позволиха да се допуснат две фази през Късната античност.

Трите квадрата, които заложихме във вътрешността на църквата обхващат пространството пред олтара и източната половина на сградата. Те позволиха да придобием представа за вътрешното оформление на църквата. Така например, стана ясно, че вътрешността ѝ е разделена на три кораба, като ширината на страничните кораби е 1,20 м на северния и 1,50 м на южния. Централният кораб е широк 3,80 м, което показва, че общата вътрешна ширина на църквата е 7,50 м. От северната колонада са запазени два издялани каменни блока с почти квадратна форма *in situ*, играещи ролята на бази. На мястото на най-източната колона каменната основа липсваше, но открихме хоросановото петно, което е задържало и нивелирало базата за скалата.

Обр. 1. Северният кораб на църквата – изглед от юг.

Обр. 2. Южният кораб на църквата – изглед от запад.

От южната колонада разкрихме една каменна база *in situ*, докато в другите случаи камъните са били ограбени и попаднахме единствено на хоросановите петна, чиято форма и размери е идентична с тази на каменните блокове.

Не открихме данни за колоните, които най-вероятно са били дървени.

Подовото ниво на църквата е било покрито с тухлена настилка, поставена върху специално направена подложка от малки ломени камъни, покрити със светлокафява пръст. В по-голямата си част тухлената настилка е била ограбена или пък тухлите са се разложили впоследствие. В един от секторите открихме фрагмент от мраморна оброчна плочка, преизползвана в настилката.

В много от секторите, тухлената настилка и глинобитната повърхност под нея са били нарушени при по-късните интервенции, свързани с ограбването на каменния строителен материал, включително и на каменните бази на колонадите или стари иманярски изкопи.

Разкопките позволиха да уточним и ситуацията в олтарната част на църквата. Така например, стана ясно, че в северната и южната страна е бил долепен допълнително по един контрафорс с размери (0,70 х 0,70 м), който е бил изграден в една ос с колонадите. Този контрафорс се долепя до първоначалния градеж на църквата и се отнася към една по-късна реконструкция, отново датираща през Късната античност.

Пред олтарното пространство тухлената настилка липсва, но в подложката на пода разкрихме легло за греда до 3,50 м, разположена на 2,50 м пред петите на апсидата.

Размерите на леглото 0,14 х 0,16 м подсказват размерите на гредата, достигаща дължина до 3,50 м. Възможно е това да е олтарната преграда, ограничена от двете страни от първата колона. На дъното на леглото за гредата открихме изтрита малка по размер монета, която вероятно се отнася към V в.

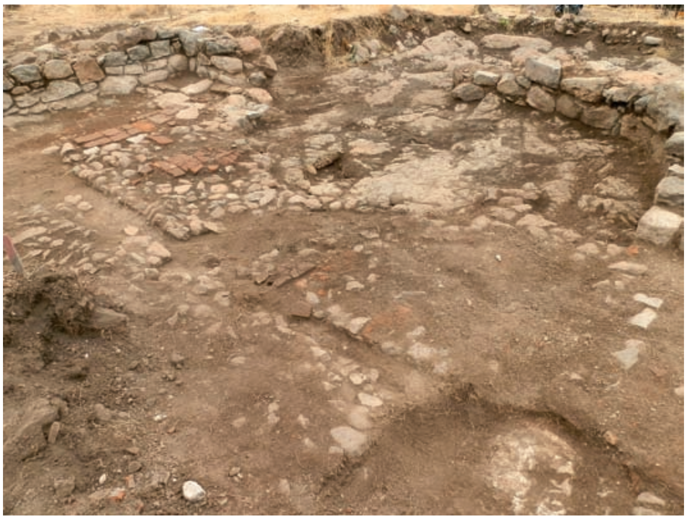

Обр. 3. Предапсидното пространство – изглед от югозапад.

Разкопките позволяват да изкажем предположението, че градежът на църквата не е бил изцяло каменен, а смесен. Използувани са тухли, голяма част от които се откриха цели, а покривът е бил направен от керемиди. Откриха се и цели секторни тухли, които образуват тухлена колона. В стените е имало и прозорци, както можем да съдим от откритите фрагменти прозоречно стъкло.

Самите стени са били украсени със стенописи, някои от които се откриха *in situ*, но повечето – паднали и много натрошени. Дебелината на хоросановата мазилка варира между 0,5–1 см, не се откриват фигури. Използваните цветове поне в цокълната част на зидовете са бял, син, жълт. Фрагментите позволяват да се предположи украса с пана, тъй като са запазени фрагменти, където са предадени рамките на паната в жълто.

И тази година разкопките потвърдиха, че сградата не е била опожарена или разрушена, а се е самосрутила с течение на времето, след като е била изоставена, най-вероятно към края на VI в. Липсват находки с изключение на железни пирони и скоби и оскъдно количество фрагменти от стъклени чашки. Откриха се две монети, но в нарушен контекст. Сред керамиката се откриха единични фрагменти керамика от късножелязната епоха, основно антична (III в.) и късноантична керамика, но и средновековна керамика от XII – началото на XIII в., както и единични фрагменти керамика от XIX в. Пластът с деструкциите е изключително нарушен при прокопаването на ями за ограбването на каменния материал.

В пласта с деструкции открихме и една цяла оброчна плочка на Тракийския конник, която изглежда, че принадлежи към по-ранното светилище, върху което е била построена църквата. Двете оброчни плочки, които открихме тази година и фрагментите от седемте оброчни плочки, открити през миналата година, недвусмислено показват, че църквата е била изградена на мястото на светилище на Тракийския конник. Откритата керамика го отнася най-общо към III–IV в.

№65. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, ОБЕКТ „ПРОБИВ НА БУЛ. „МИТРОПОЛИТ М. КУСЕВ“ (УПИ –I, КВ. 63А ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА)

Димитър Янков, Методи Златков

I. Разкопките на обекта се проведоха във връзка с реализацията на проект на община Стара Загора „Превръщане на културно-исторически паметници от античния период на Стара Загора в туристическа атракция“ по схемата BG161PO001/3.1–03.2010.

Обектът обхваща площ от 1072 кв. м и попада в западната част от територията на античния град

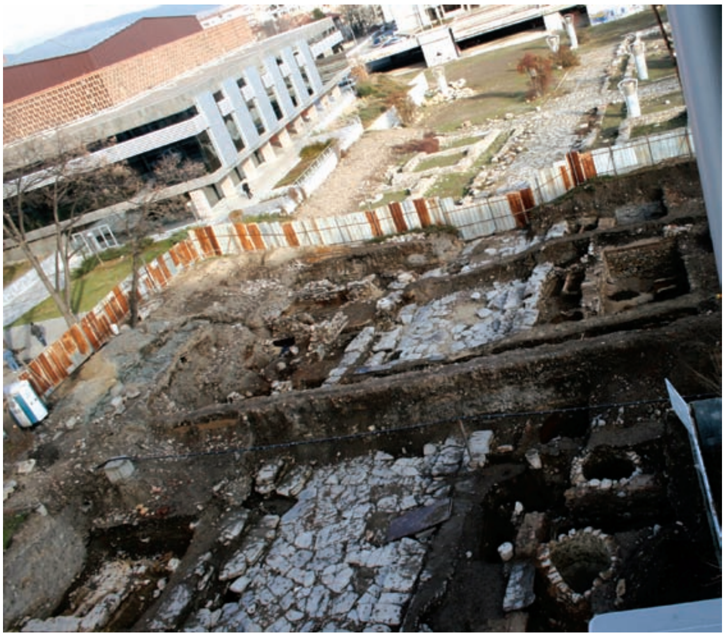

Обр. 1. Останки от decumanus maximus и прилежащите сгради от север и юг.

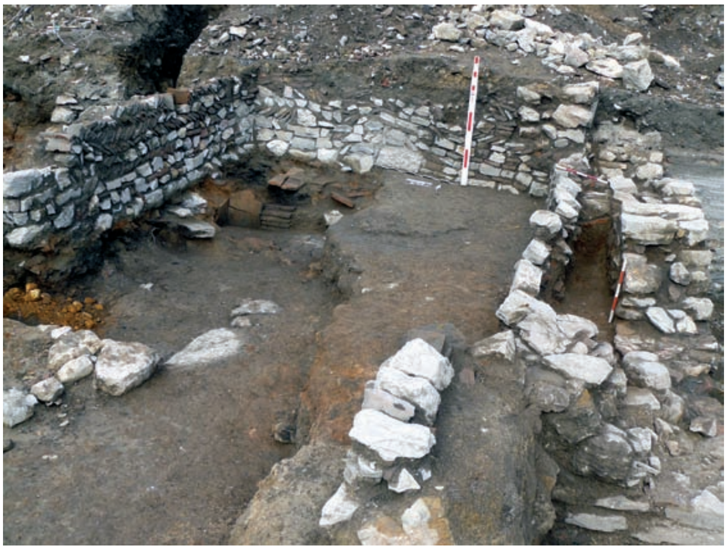

Обр. 2. Средновековна сграда в техника рибена кост от края на X–XI в.

Августа Траяна. Западно от проучвания обект са разкрити през периода 1968–1972 г. останките от комплекса при Западната порта и Форума. Източно от обекта през 1984–1986 са проучени останките от *decumanus maximus* и прилежащите сгради от север и юг. Цели на проучванията бяха: разкриване и документиране на останките от *decumanus maximus* и прилежащите сгради от север и юг в обсега на трасето на дн. бул. „Митрополит Методий Кусев“.

II. Резултати от проведените разкопки.

II.1. Антична улица — *decumanus maximus*.

Разкрити са участъците от улицата в отредения за проучване сектор.

Улицата е с шир. 6,2–6,3 м. От север и от юг са изградени два канала с шир. 0,5 и дълб. 0,85 м. Върху тях са положени тротоарните плочи. От север и от юг бе разкрит стилобат с добре оформени лица на каменните плочи. Ширината на стилобата варира от 0,8 до 1,5 м. Поради неустойчивостта на терена, под плочите на южния стилобат е била изградена подложка от камъни със спойка от бял хоросан. Полагането на уличната настилка трябва да се отнесе към първия период на застрояване на античния град – втората половина на II в. Беше установено, че към края на IV–началото на V в., върху уличното платно е направена настилка от трошляк от дребни камъни, пясък, фрагменти от тухли и керемиди с деб. на пласта до 12–20 см.

II.2. Архитектурни останки от античността и ранновизантийския период.

II.2.а. Южно от *decumanus maximus*

Тук бе разкрит пласт с дебелина до 1,5–1,8 м, който е синхронен с първия етап на съществуване на уличното платно. Останки от архитектура в този пласт не са регистрирани. Вероятно сградите са били с основи от камък (жълт травертин) и кирпич. Според намерените материали в тази част от града е имало работилници за обработка на желязо. Те съществуват до началото на III в. Към това време трябва да се отнесе началото на изграждането на верижната сграда (продължение на сградата, разкрита източно от обекта). От нея бяха открити останки от (вероятно) 4 помещения. Зидовете са изградени в техника *opus mixtum* с 4 реда тухлен пояс и са с дебелина 0,82 м. Фундирани са дълбоко в терена – до 1,8–2 м. Разстоянието между лицето на стилобата и фасадата на верижната сграда е 2,10 м. От кв. В3 на запад сградата продължава с още едно помещение, но с деб. на стените 0,75 м. Унищожена е от пожар, датиран с последни монети на Юстин II и София (565–578 г.).

II.2.б. Северно от *decumanus maximus*

Тук също са разкрити останки от верижна сграда от две помещения, проход с два канала с посока С–Ю и вероятно още 2 помещения от запад до първото *cardo*, източно от термите. Верижната сграда е изградени от камък с калова спойка, във височина – кирпич. Стратиграфските наблюдения сочат, че изграждането ѝ трябва да се отнесе към началото на IV в. Тази сграда, в обсега на двете помещения с надстройка от кирпич също е унищожена от пожар към края на VI в.

II.3. Средновековен период.

II.3.а. Жилища

Бяха открити останки от 6 средновековни жилища, от които най-добре запазени са две. И двете са били полувкопани в терена. Жилището южно от *decumanus maximus* има форма на четириъгълник със страни 2,9 х 2,9 м, като от запад на това жилище вероятно е имало и паянтова постройка. Жилището, северно от улицата е градено от камъни, фрагменти от тухли и керемиди в техника „рибена кост".

От него са запазени три стени и подходът от юг. Северното жилище, според откритите материали датира от края на X–XI в., докато южното може да се датира към XI–XII в.

II.3.б. Стопански съоръжения

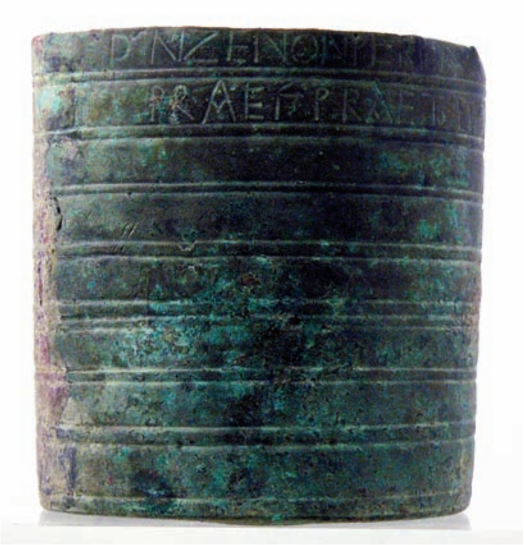

Обр. 3. Бронзов секстарий изработен по времето на имп. Зенон (474–491).

В проученият сектор бяха регистрирани няколко средновековни ями – хранилища и едно вкопано елипсовидно съоръжение. Ямите са два вида – облицовани с камъни и тухли и директно вкопани в насип. В една от ямите бе открита златна обица с форма на роза с 12 листенца. По голям интерес предизвиква разкритото елипсовидно съоръжение в кв. А3/А4. То е изцяло вкопано в насип. Грижливото измазване на вътрешността на това съоръжение предполага трайно покритие. По данни от запълнителя това съоръжение може да се датира към XII в.

II.4. Османски период

От по-ранни проучвания е известно, че западно от проучвания сектор е бил изграден конакът на града с жилищна пристройка към него. Проучваната площ попада почти изцяло върху малък площад пред конака. Бяха регистрирани останки от три жилища от периода XVII–XIX в. и повече от 26 ями, по голямата част от които са септични и датират от периода от края на XVII до 1879 г. Ямите са кръгли, вкопани в здравия терен, или четириъгълни — облицовани с камъни.

III. Стратиграфия

На първо място бе установена картината на терена преди застрояването на тази част от античния град. *Decumanus maximus* пресича античния терен по дължина, като до средата на уличното платно са положени каменни плочи направо върху скалист терен. Към юг се наблюдава рязко слизане на здравия терен. Тази особеност е наложила изграждането на солидната каменна подложка на южния стилобат, както и дълбокото фундиране на помещенията на верижната сграда на дълб. до 2,10 м от нивото на стилобатните плочи. Липсват архитектурни останки от първият строителен период в града, с изключение на малък зид с посока С–Ю, съхранен под нивото на портика в северозападния сектор на обекта – кв. G6. Този първи период, при които за строителство е използван местен камък (жълт травертин) е фиксиран и южно от централната улица, където са били устроени работилници за производство на изделия от желязо. Производствената дейност в тези работилници трябва да се свърже с необходимостта от изработване на железни детайли за изграждането на монументалните съоръжения западно от проучвания обект. Напоследък се утвърждава мнението, че повдигането и подравняването на уличните платна в града е предизвикано от земетресение вероятно след средата на IV или V в. След VII в. античната улица вече не се използва.

IV. Находки

При разкопките бяха открити 1576 полеви находки, сред които над 750 монети. От останалите внимание заслужават: бронзов секстарий

от времето на имп. Зенон – единствения досега известен от този император; златен пръстен от XIV в. и златна обеца от XI–XII в., колекциите керамика от затворени комплекси от средновековната и османската епоха, две малки съкровища от късноримски (V в.) монети – съответно 22 и 16 монети. Внимание заслужават намерените 9 бронзови екзагии, както и 11 малки керамични чашки, които трябва също да се тълкуват като мерителни съдчета.

№66. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ IX-1524, КВ. 44, УЛ. „Д. НАУМОВ“ 97)

Мария Камишева

Обектът се намира в северната част на Археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. В периода 2006–2008 г. на срещуположната (източна) страна на улицата са проучени два обекта, засягащи трасето на вътрешната крепостна стена с шест пиластъра и прилежащи помещения. Общата дължина на разкритата тогава крепостна стена е 29,50 м.

При проучването на обекта се установиха два строителни периода.

ПЪРВИ ПЕРИОД – V–VI век.

В югозападния ъгъл на проучваното пространство се разчисти част от вкопано в стерилния терен жилище.

То е ориентирано североизток – югозапад, като цялостно е разкрит само североизточния ъгъл. Той е бил оформен с дървен кол с диаметър 0,17 м, който е бил заострен в края. Северозападната стена е разкрита на дължина 1,70 м, а североизточната – на 1,74 м, като и двете стени не са проучени напълно.

Новооткритото жилище е подобно на разкритото през 2008 г. в съседен парцел.

ВТОРИ ПЕРИОД – XVIII–XIX век.

В западната част на обекта се разкри югозападният ъгъл на сграда. Тя е изградена от средно големи ломени камъни, споени с кал.

Във вътрешността и е проучен кладенец. Той е с кръгла форма с външен диаметър 1,25–1,40 м. До южния зид се откри точилен камък. Възможно е сградата да се интерпретира като работилница.

По предварителни данни в парцела трябваше да се проучи трасето на външната крепостна стена, но то не бе открито. Възможно е то да е преместено в южна посока заради наличието на дере (?), началото на което се откри в северната част на западната половина от проучвания терен.

Сред откритите материали се срещат и такива от периода края на II – началото на III век, но не се разкриват структури от това време.

Литература

Камишева 2008: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна – Верея – Стара Загора УПИ IX-1534, кв. 44а (ул. „Д. Наумов“ 116). – АОР през 2007 г., София, 2008, 413–414.

Камишева 2009: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна – Верея – Стара Загора УПИ X-1535, кв. 44а (ул. „Д. Наумов“ 114). – АОР през 2008 г., София, 2009, 401-404.

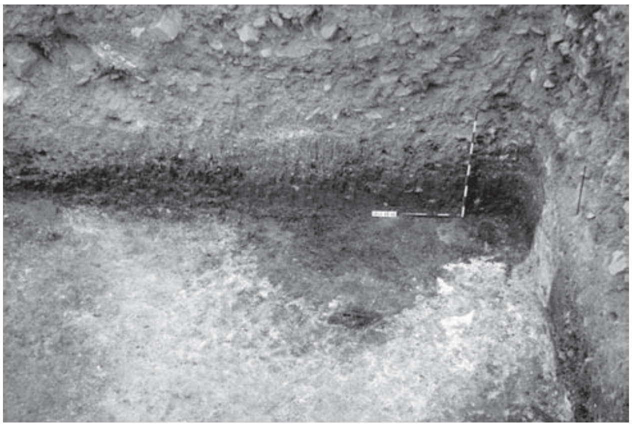

Обр. 1. Жилище в югозападния ъгъл (сн. М. Камишева).

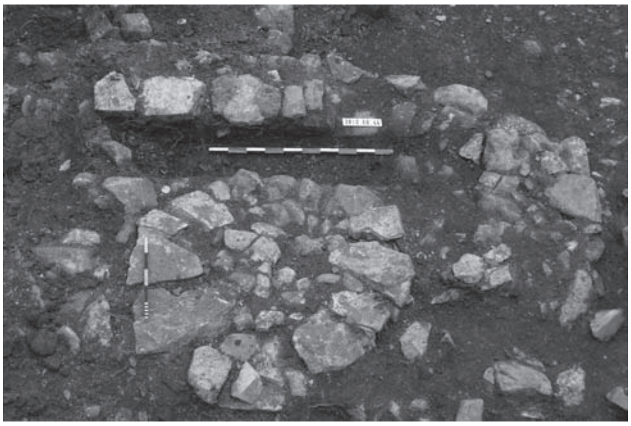

Обр. 2. Сграда с кладенец в източната част на обекта (сн. М. Камишева).

№67. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ VIII-3524, КВ. 66, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ“ 108)

Мария Камишева

Обектът попада в западната част на античния град. През 2006–2007 г. са проведени археологически проучвания в парцел УПИ XVI–3536, кв. 67, ул. „Х. Д. Асенов“ 139, намиращ се на срещуположната страна на улицата. Установени са четири строителни периода, като сред разкритите структури е и една пещ за производство на керамични съдове.

В съседния парцел от изток през 2008 г. под ръководството на Мария Камишева са проведени спасителни археологически проучвания. Открито е трасето на улица *decumanus* с обща дължина 18 м и ширина с тротоарите 6,75 м, около което от юг са разкрити трасета на няколко водопровода и една разпределителна шахта, както и част от прилежащия зид от север.

В коментирания терен е проучено част от трасето на *decuman* (разкрития в източния парцел през 2008 г.) с обща дължина 21 м, както и множество трасета на водопроводи.

Установиха се няколко строителни периода:

ПЪРВИ ПЕРИОД – III–IV век

Към този период се отнася първоначалното изграждане на трасето на уличното платно. Дължината на разкритата улица е приблизително 21 м. Точната ѝ ширина не може да се определи, поради оставеното непроучено пространство в южната част на парцела. То бе оставено като предпазна мярка против срутване на сградата от юг.

Улицата е изградена от големи каменни плочи, следвайки денивелацията на терена: Изток (кота 235.06) – Запад (кота 235.82). В северната ѝ част, под тротоарните плочи е оформен канал с ширина 0,55 м. Той е изсечен в скалистият терен на дълбочина 0,95 м.

Вероятно около началото на IV век около трасето на декуманса, от южна страна са изградени водопроводни трасета, които бяха открити и в проучения терен от изток.

ВТОРИ ПЕРИОД – IV–VI век

През втория период се засичат големи разрушения, както по уличното платно, така и вероятно по сградите от север. Възможно е те да са свързани с регистрираните по това време земетресения. Уличното платно е силно деформирано. Тези наблюдения са направени и за проучения терен от изток. Тогава бе изказано предположение, че улицата е съществувала в друг вид или просто е елиминирана в по-голямата си част.

Изградени са множество водопроводИ–Зидан, засводен; изграден от сегментни тухли, както и няколко от глинени тръби. В тяхното изграждане също се забелязва някаква периодичност:

1. Трасиран е засводеният водопровод, към който е оформена разпределителна шахта (шахта 2), която отвежда водата на изток

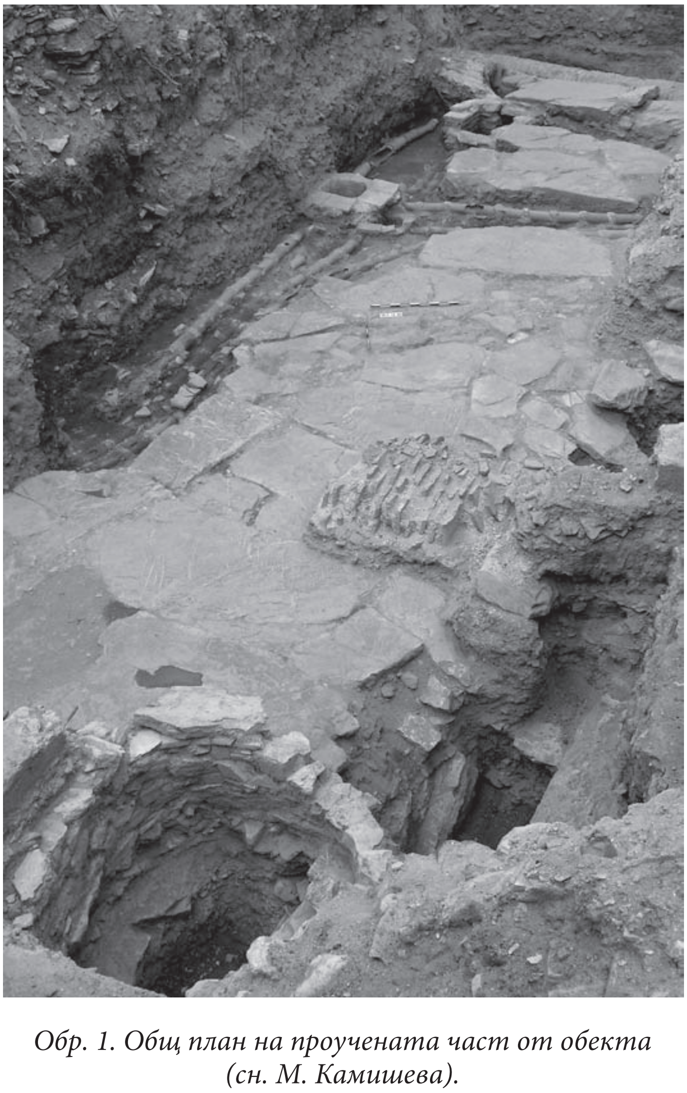

Обр. 1. Общ план на проучената част от обекта (сн. М. Камишева).

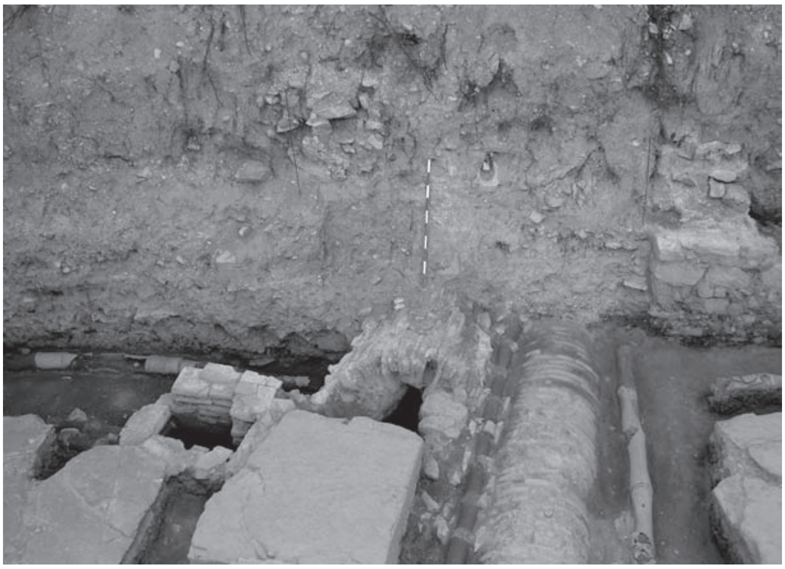

Обр. 2. Водопроводни съоръжения в западната част на обекта (сн. М. Камишева).

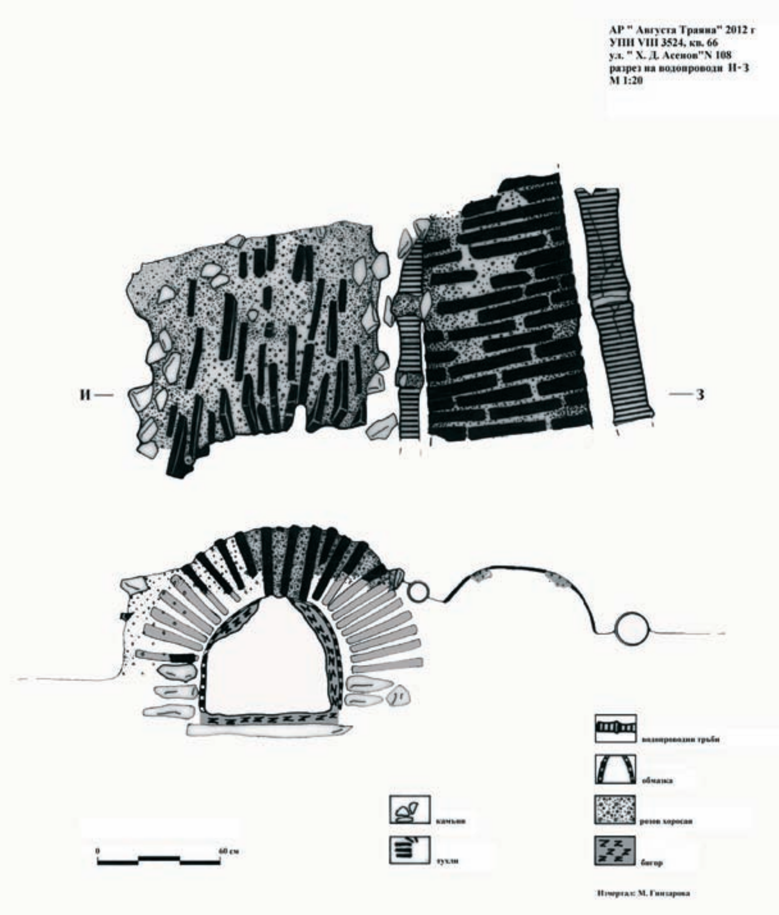

Обр. 3. Графично заснемане на водопроводни съоръжения (рис. М. Гинзарова).

с две трасета на водопроводи с глинени тръби. Западно от него е прокаран водопровод от глинени тръби. Изграден е водопровод от глинени тръби, който пресича уличното платно, където са премахнати каменните плочи. По трасето му е отчетена и преправка, изпълнена с тръби, които се различават от тези при първоначалното му изграждане.

2. Западно от водопровода, пресичащ уличното платно са оформени трасета на глинени водопроводи, с посока най-общо северозапад–югоизток и отново са отстранени каменни плочи. В единия случай към водопроводните тръби е изградена и малка разпределителна шахта (шахта 3), която разрушава тръбите идващи от шахта 2.

3. Изградена е шахта 1, която застъпва шахта 3 и поема водата от север, като я отвежда на изток. Вероятно по това време е изградено и трасето на водопровода с глинените тръби и оформен завой, което се съобразява с тръбите, идващи към шахта 3. Възможно е това да е направено с цел увеличаване на дебита на водата. Той разрушава и първият прокаран през уличното платно водопровод.

4. Не е съвсем сигурно кога е изграден водопровода от сегментни тухли. Трябва само да се отбележи, че при изграждането на водопровода от глинени тръби между него и засводения водопровод, той е съществувал и вероятно е действал.

Всички водопроводи са изградени, следвайки денивелацията на терена.

Върху плочите от улицата се разчистиха зидове, паднали напряко на платното, вероятно от масивна сграда, намираща се в северната инсула. Това разрушение трябва да се свърже с края на VI век.

ТРЕТИ ПЕРИОД – XII век

Останки от този период се откриват непосредствено върху трасето на уличното платно. Разкрити са две съоръжения със сравнително кръгла форма, изградени от средно големи и големи ломени камъни, споени с кал. В тях е открито голямо количество керамика, характерна за периода на XII век.

В хода на проучването се откриха и материали, характерни за по-късни периоди, но те не принадлежаха на конкретни структури.

Литература

Камишева 2009: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна – Верея – Стара Загора УПИ XIX-3526, кв. 66 (ул. „Железни врата“ 9). – АОР през 2008 г., София, 2009, 404–406.

№68. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УПИ XXV-3181, КВ. 67, УЛ. „ЦАР ИВАН АСЕН II“ 152)

Мария Камишева

Обектът попада в северната част на Археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. През 1995 г. старата сграда, намираща се в парцела е разрушена и теренът е изгребан под кота на мазетата ѝ. Парцела е разделен на две и в западната част е построена кооперация. Източната е оставена с идеята да се построи кооперация-източен близнак. При строежа в западната част не са проведени археологически проучвания. По думите на собственика са намерили „някакви зидове, които много трудно са разбили“.

В южната част на съседния парцел от юг през 2003 г. под ръководството на н.с. Красимир Калчев са проведени спасителни археологически проучвания. Открито е трасето на вътрешната крепостна стена, зидове от сгради, които не могат да се проследят изцяло, както и шахта с водопроводни тръби към нея.

През 2011 г. археологическите проучвания не можаха да се проведат, поради лошите атмосферни условия в края на годината. Тогава терена само бе почистен от хвърлените през годините битови отпадъци.

След извършените археологически проучвания се разкриха няколко строителни периода:

ПЪРВИ ПЕРИОД: В парцела е съществувала сграда, разположена в почти цялата част на обекта. В момента са запазени части от източния и западния, както и целия южен зид. По всяка вероятност тя е била с верижен план. Сградата се е развивала и на север, където вероятно трябва да се търси северният и зид. Изградена е от ломени камъни, споени с белезникав хоросан. Ширината на зидовете ѝ е 0,55-0,56 м. Възможно е тя да е имала помещение и на юг, съдейки от открития в югоизточния ъгъл зид в субструкция. Датировката условно трябва да се отнесе към III в.

ВТОРИ ПЕРИОД: Към следващият период трябва да се отнесат изграждането на шахтата и канала. както вероятно и тръбите в югозападния ъгъл. Изграждането на шахтата е наложило разрушаването на югоизточния ъгъл на сградата, което навежда на мисълта, че вероятно в този период тя вече не е изпълнявала първоначалните си функции или е била разрушена. Откритото в югозападния ъгъл на обекта, рязко слизане на терена на юг е било предпоставката за изграждането на тези съоръжения, използвайки естествения терен.

Шахтата е с вътрешни размери 0,92 х 0,92 м и дълбочина 0,40 м в северната и 0,50 м в южната част. Подът ѝ е изграден от тухли, а стените са измазани с розов хидрофобен хоросан с дебелина между 0,5 до 2 см. Функцията ѝ е била да утаява водата идваща вероятно от север и да я отвежда пречистена към друга шахта по тръбата, открита в южния профил. Възможно е това да е шахтата в съседния парцел, разкрита през 2003 г., към която са прикрепени три трасета на водопроводи – един от север, един от юг и един от изток.

Каналът е изграден от тухли и ломени камъни, които са поставени само в един ред. В най-южната му част е запазен един плочест камък, който покрива канала. Дъното му е изградено от тегули. Ширината му в долната част е 0,26 м, а общата му разкрита дължина е 1,35 м. Камъните и тухлите са споени помежду си с хоросан, обилно примесен със счукана тухла. Дълбочината му е 0,37–0,38 м. Малко преди да попадне под южния профил, той прави завой в посока североизток. В северната си част той е разрушен от по-късен зид.

По всяка вероятност към шахтата и канала са изградени обслужващи пътеки. По-добре е запазена тази, която отвежда към шахтата. Тя е изградена от един ред камъни, долепени до южния

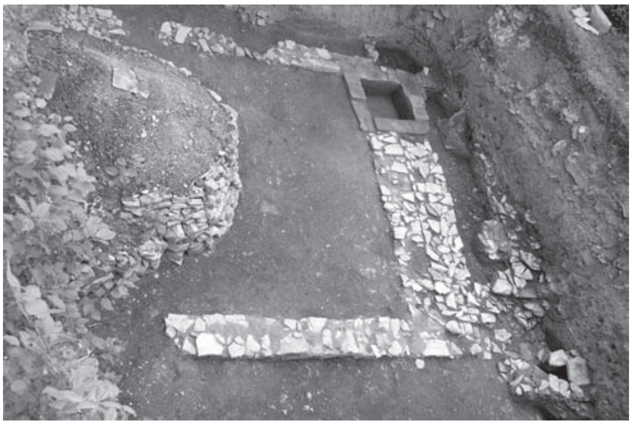

Обр. 1. Общ план на проучения обект (сн. М. Камишева).

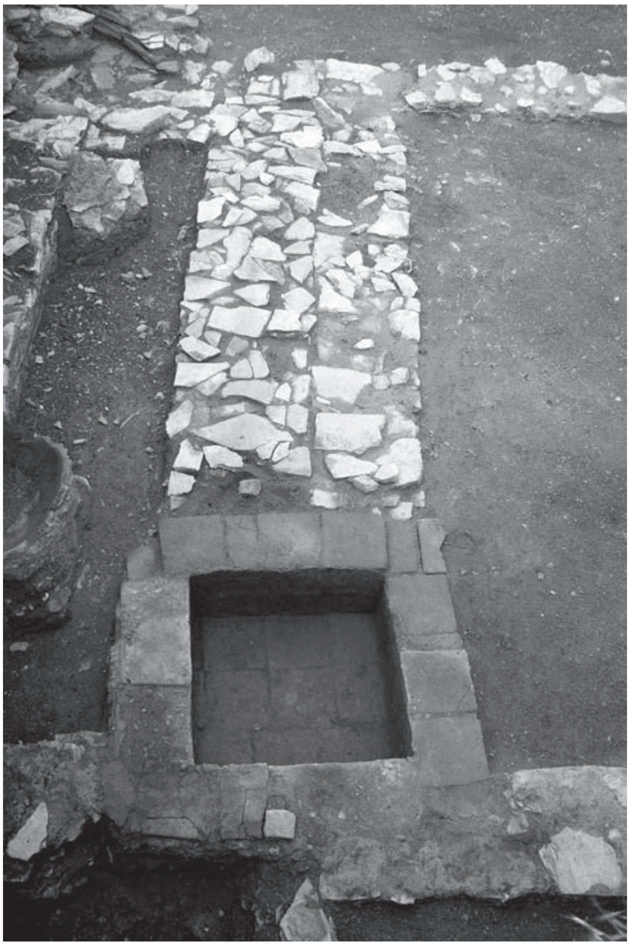

Обр. 2. Утаителна шахта в югоизточния ъгъл на проучения терен (сн. М. Камишева).

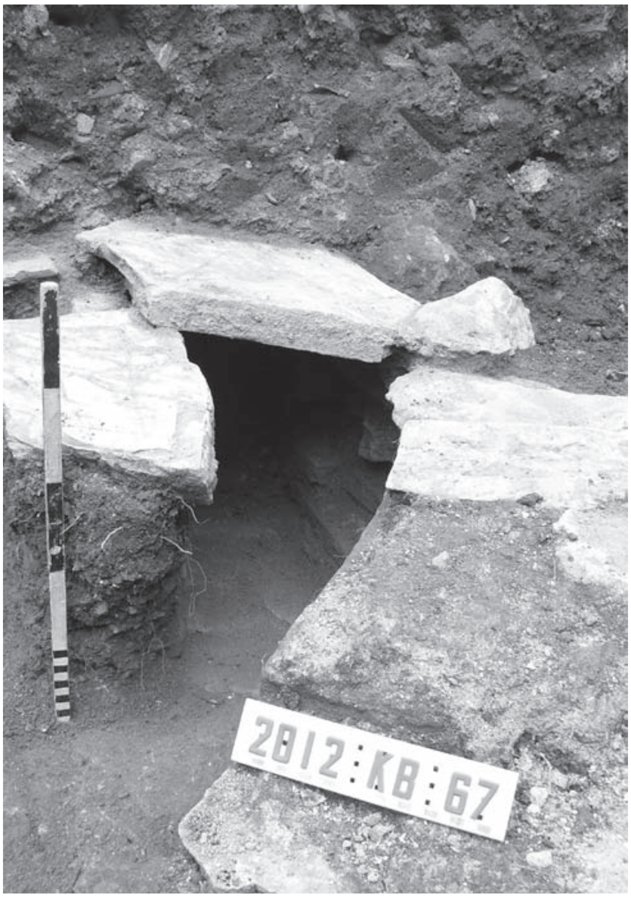

Обр. 3. Канал в южния профил на обекта (сн. М. Камишева).

зид на сградата от първия период. Ширината ѝ е 0,71–0,74 м. Този втори период трябва да се отнесе след средата на IV век. От този период са основно и малкото археологически материали, открити на терена.

ТРЕТИ ПЕРИОД: Към последния период трябва да се отнесе зидът в южния профил. Неговата ширина не можа да се установи поради факта, че по-голямата му част попада в терена, който не се проучва. Разкрит е на дължина 2,85 м. Западния му край застъпва обслужващата канала пътека и вероятно я разрушава. Граден е от ломени камъни и тухли, споени с кал. В южния профил над него, както и в проучената част на обекта (непосредствено до западния му край) са разкрити големи фрагменти от зидове, градени от тухли, споени с хоросан. Възможно е те да са били употребени по този начин в градежа на този късен зид, което не е прецедент в Августа Траяна. Не може да се установи със сигурност дали питосът в източната му част е поставен едновременно с изграждането на зида или в последствие зидът е разрушен за неговото поставяне. Дъното на питоса е подпряно със средни по големина ломени камъни и фрагменти от тухли. Този период трябва да се отнесе към средата – края на VI век.

Материали от по-късните периоди на развитието на града не са открити, поради изгребването на терена при строежа на кооперацията от запад. Към тези периоди трябва да отнесем ямата в югоизточния ъгъл на обекта, която не бе разчистена поради опасност от свличане на терена.

Литература

Калчев 2004: Кр. Калчев. Спасителни археологически проучвания на западната крепостна стена и кула на Августа Траяна – Берое в кв. 67, УПИ-3568, през 2003 г. – АОР през 2003 г., София, 2004, 140–141.

№69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ №54, УПИ Х-1641, КВ. 26 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Археологическите проучвания се проведоха във връзка с решение на комисия за приемане на археологическите проучвания на парцела предвиден за строеж на жилищна сграда с гаражи през 2011 г. В протокола на комисията е записано да бъде разширен изкопът от източната страна на проучвания парцел. В резултат на изкопните работи, рухна западната стена на намиращата се на границата на парцела жилищна сграда. За радост без сериозни инциденти. Поради необходимостта от укрепване на жилищната сграда, изнасяне на имуществото на обитателите и лошото време не бе възможно да бъдат демонтирани археологическите структури и затова археологическите проучвания продължиха и през 2012 г. След разчистването на падналата стена на жилищната сграда се установи, че уличното платно на античната улица (*decumanus*) е силно нагънато и от него липсват плочи от настилката му. Ширината на уличното платно без тротоарите е 6 м и е с дължина 1,30 м. Плочите от настилката са демонтирани и прибрани на депо, както и останалата част от улицата.

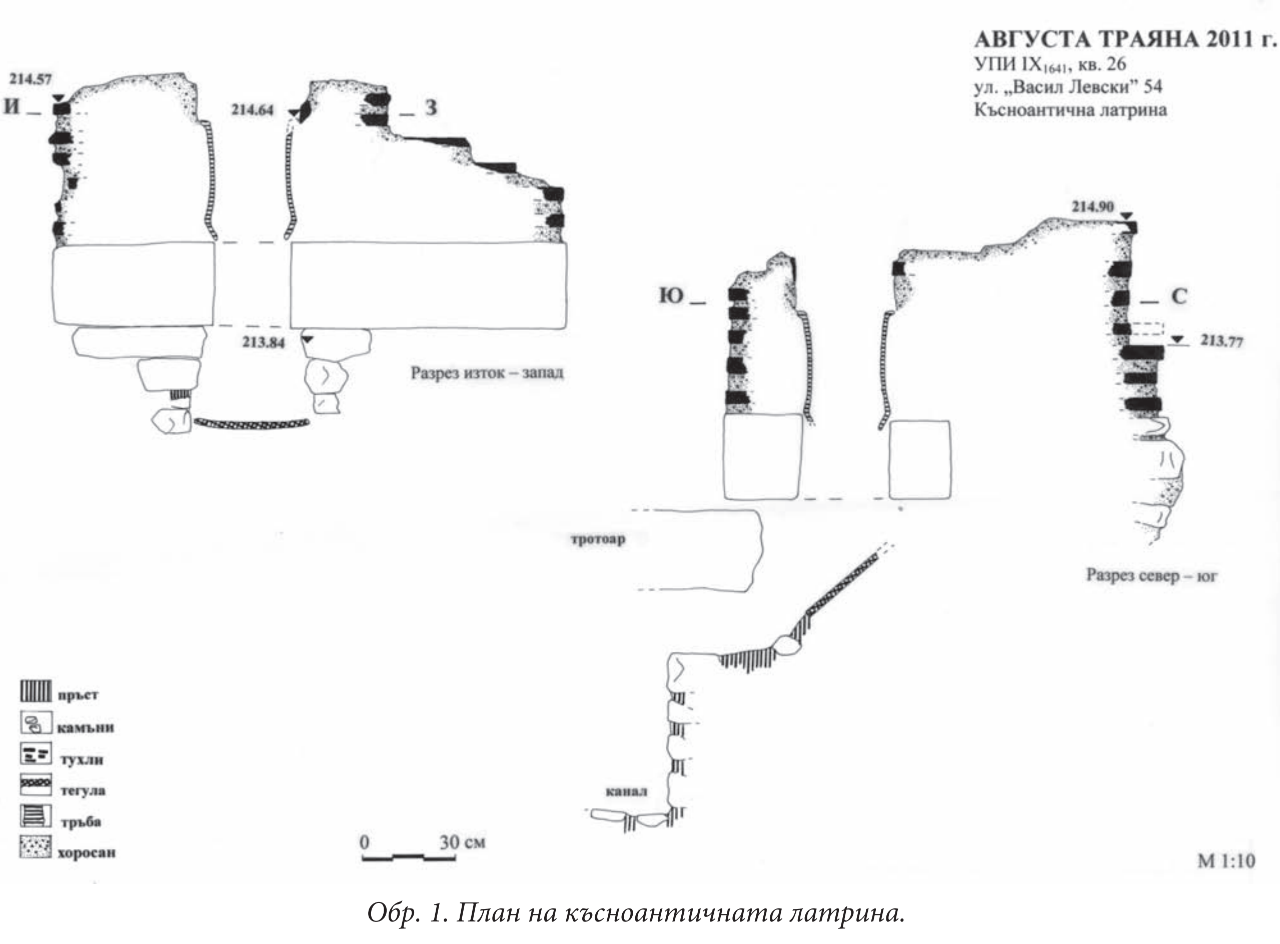
АВГУСТА ТРАЯНА 2011 г.
УПИ IX$_{1641}$, кв. 26
ул. „Васил Левски” 54
Късноантична латрина
214.57
И
214.64
З
213.84
Разрез изток – запад
214.90
Ю
С
213.77
тротоар
Разрез север – юг
канал
пръст
камъни
тухли
тегула
тръба
хоросан
0
30 см
M 1:10

Обр. 1. План на късноантичната латрина.

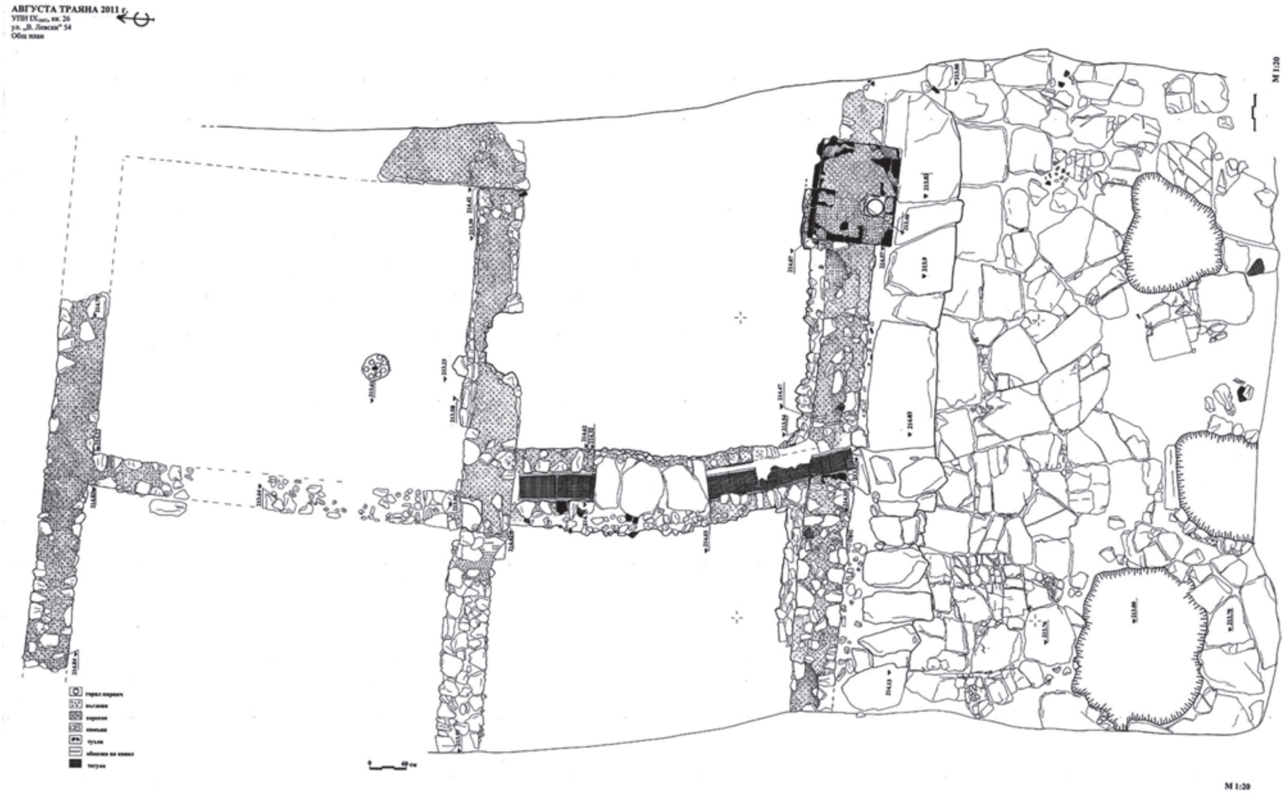

Обр. 2. Общ план на обекта.

В източната част на северния тротоар на улицата е допроучена късноантична латрина. Вероятно тя е синхронна на канала север–юг, който се отнася към V в.

Върху северния тротоар на античната улица е поставена голяма мраморна плоча /сполий/, която е служила за основа на съоръжението. Стените са изградени от тухли с размери 31 х 31 см; 33 х 33 см и 50 х 50 см. Спойката е от хоросан със счукани в него тухли. В южната част на латрината е вградена керамична тръба за връзка с канала, който минава под северния тротоар на декумануса. Латрината има размери: дължина 1,65 м и ширина 1,35 м (обр 2).

Най-вероятно тя е изпълнявала функции на обществена тоалетна. През средновековието горната ѝ част е замазана с хоросан и съоръжението е изоставено.

№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ РИМСКО СЕЛИЩЕ, С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (АМ „МАРИЦА“, КМ 29+640 – 29+820)

Ивайло Лозанов, Чавдар Кирилов, Елена Пенчева

Обектът се намира на 4 км югоизточно от с. Ябълково, на склон с южно изложение на северния бряг на малка рекичка, която се влива в Марица два километра по-надолу, непосредствено на запад от с. Крум.

Разкопките бяха осъществени по договор между АПИ и СУ „Св. Климент Охридски“. Общата площ на обекта по ОВОС бе 10800 м^2. Проучването трая 5 месеца между юни и ноември 2012 г. Работи се до пълно изчерпване на културните напластявания и регистрираните антропогенни структури по цялата площ на обекта.

Бяха проучени и документирани общо 266 вкопани структури – най-вече единични ями или

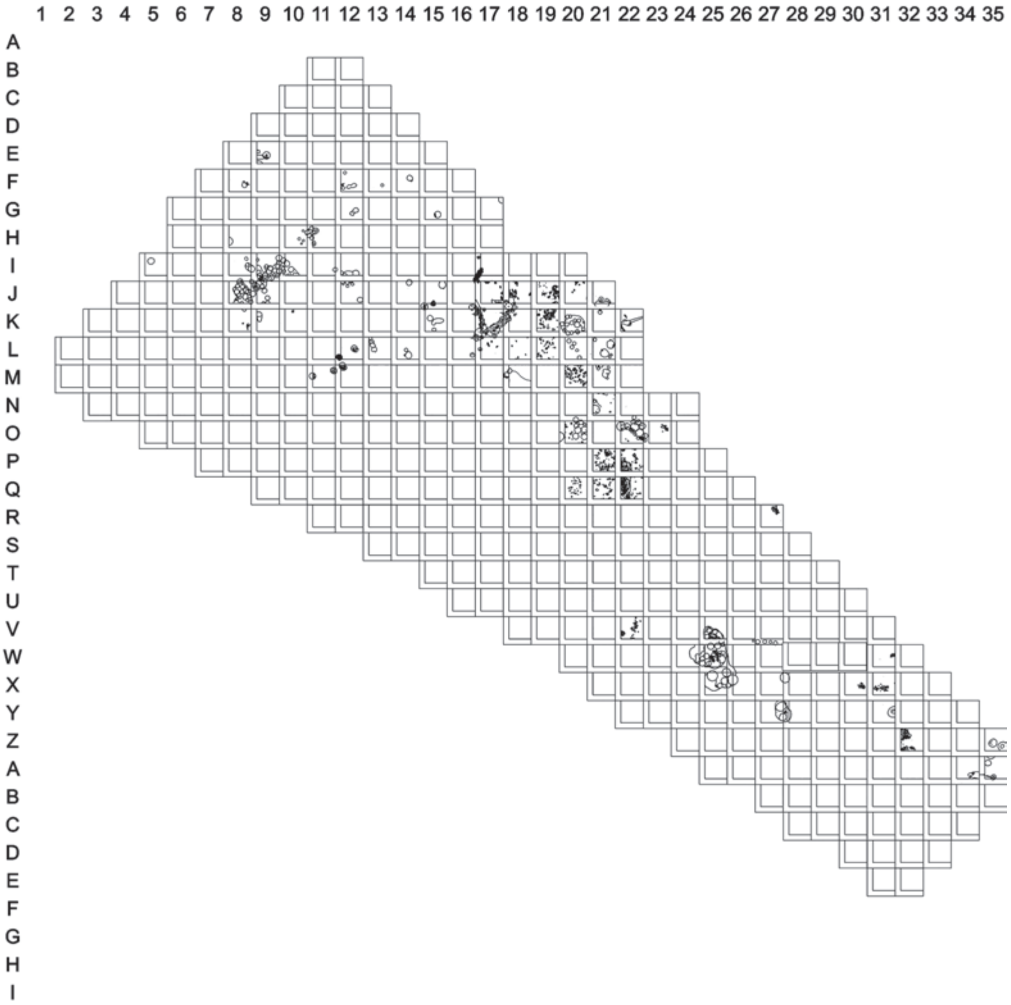

Обр. 1. Общ план на обекта.

концентрации от ями. На няколко места непосредствено под заварената повърхност бяха регистрирани безформени каменни струпвания или петна от мазилки, индикиращи наличието на наземни структури.

Археологически структури има на по-малко от 17% от общата площ на обекта. Ясно е, че далеч не цялата му площ в древността е била интензивно използвана от човека, или най-малкото не по начин, който да доведе до отлагане на културни напластявания. Културен пласт под съвременния хумус се проследява само и единствено там, където има наличие на археологически структури. В „празните" квадрати се наблюдава следната стратиграфска картина: хумус със силно фрагментиран археологически материал, следван от пласт чиста кафява пръст с дебелина 20–30 см без археологически материали, който на свой ред заляга върху материкова пръст. Там, където все пак има отложен културен пласт, той се проследява като тънка прослойка с черен, сив или чернокафяв цвят между хумуса и чистата, кафява предматерикова пръст.

Някои наземни структури са били частично изградени от ломен камък. Той е използван в долните части на стените като цокъл или за градеж на само една или две от стените на постройката, докато останалите са от нетраен материал. Няма следи от стационарни отоплителни съоръжения, които да се обвържат с някаква постройка. Дори само този факт е достатъчен, за да се постави под съмнение определянето на постройките като „жилища".

Наред с това е имало наземни постройки с конструкция от плет, обмазан с глина. Най-ясните данни за облика и интериора на подобна постройка постъпиха от проучването на яма. В нея имаше огромно количество мазилки, камъни (части от хромели) и фрагментирана битова керамика (хранилищни и трапезни съдове). Изглежда в определен момент постройката е буквално изсипана или „погребана" в яма, оказала се ненужна. Съдейки по всичко, постройката е била със стопански функции.

Друг елемент от градежа на наземните постройки на обекта, изглежда, е използването на масив-

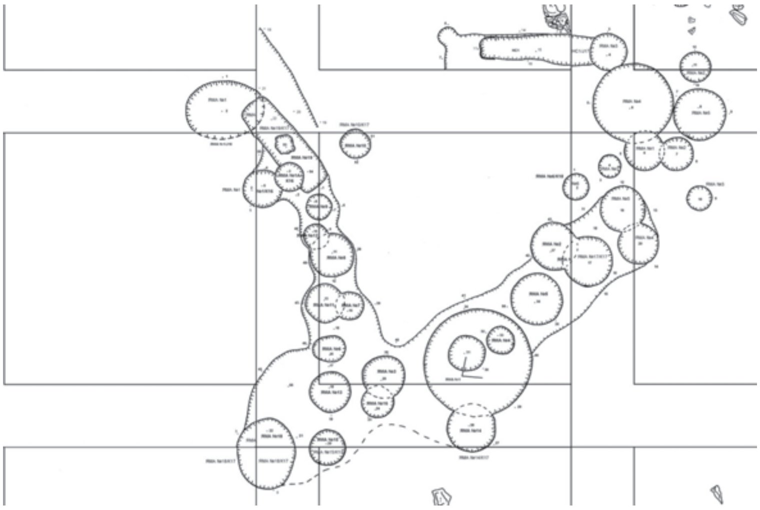

Обр. 2. *Струпване от ями (отпечатъци от долиуми) в кв. J18/K17/K18.*

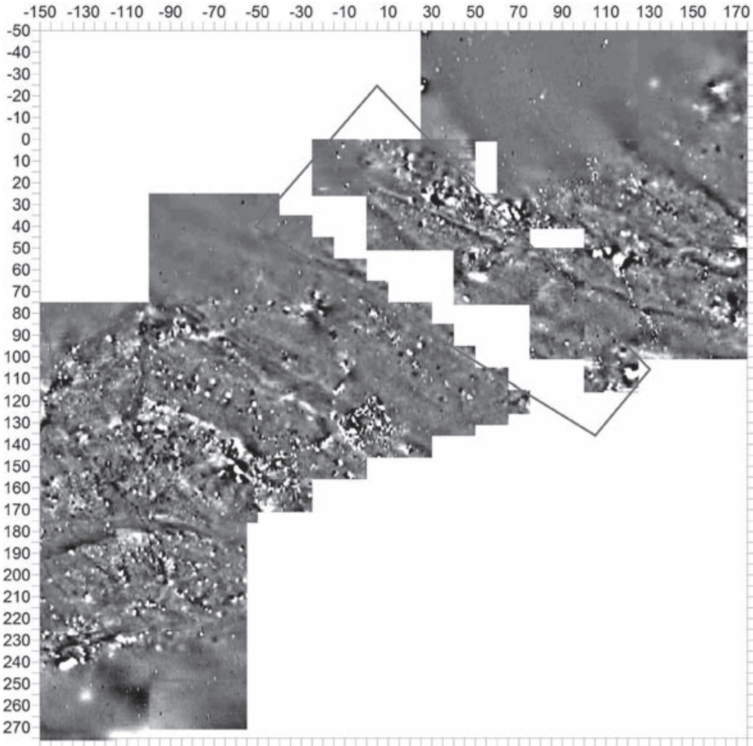

Обр. 3. Картина от геомагнитното проучване на обекта и непосредствената му околност.

ни вертикални греди. На няколко места по обекта се установиха редици от малки ями, които следва да се интерпретират именно като дупки от греди. Изглежда подобни греди са използвани като носещ елемент при изграждането и на навеси около и над няколко хранилищни ями.

Вкопани постройки в качеството им на жилища или стопански съоръжения не бяха установени никъде по територията на обекта.

В повечето случаи вкопаните структури се очертаваха като обширни безформени петна, които в дълбочина без изключение се разделяха на множество ями.

Подобни концентрации от ями се установиха на няколко места по площта на обекта. В по-голямата част от тези случаи стесняващите се към дъното си ями са отпечатъци от долиуми, които по неизвестни причини са били откопани. В други случаи, обаче, ямите са имали пресеченоконусовидна форма и изглежда в тези случаи отново има струпване на едно и също място на съоръжения с хранилищна функция, само дето тя не е изпълнявана от долиуми, а от ями.

Пълнежът на всички ями е почти идентичен – сива или сивочерна пръст, в която се откриват малобройни и най-вече дребни фрагменти битова керамика от различни съдове. В пълнежа на ямите почти няма случаи на открити по-цели или най-малкото вторично възстановими съдове.

При няколко единични ями, разположени на площ от около 500 кв. м в северозападната част на обекта, се установи завишена концентрация на мазилки. Без да можем да бъдем напълно сигурни, все пак бихме могли предпазливо да допуснем, че тези високи концентрации на мазилки са следствие по-скоро от съзнателното им депониране в ямите, отколкото случайност. Завишени концентрации на мазилки се срещат именно в единичните ями, докато в ямите в безформените концентрации те са по-скоро непознато явление.

Любопитно в това отношение е вкопаването в кв. Y27–Y28, на дъното на което е депонирано компактно струпване от горели мазилки със значителни размери, а по-високо – на около 1 м над дъното – е положена есхара във фрагментирано състояние.

Относно хронологията на обитаването най-ясна информация дава намереният монетен материал. От общо 22 монети[1]една е турска, две са предримски и 19 – римски. Последните датират обитаването тук между края на I в. и IV в. На тази датировка не противоречат както откритият керамичен материал, както и останалите находки на обекта.

---

[1] Определянето на монетите дължим на доц. д-р Владимир Пенчев (НИМ), комуто изказваме своята благодарност.

В самия югоизточен край на обекта са проучени 5 ями от ранноелинистическата епоха. Доколко на обекта биха могли да са представени по-ранни или по-късни предримски периоди може само да се предполага въз основа на подвижния материал, и по-специално на единични монети на Маронея, отнесени съответно към първата половина на IV в. пр. Хр. и I в. пр. Хр. Ямите би следвало да се тълкуват като ясни и категорични следи от човешко присъствие на това място в предримската епоха, което, обаче, изглежда се развива основно извън рамките на сервитута на магистралата.

Единичните и намирани винаги извън контекст находки от праисторията следва да се обвържат с намиращия се в съседство на северозапад праисторически обект.

В хода на проучването все повече се налагаше впечатлението, че в рамките на сервитута на магистралата попада по-скоро периферна зона на разполагащото се тук селище, и то зона с по-скоро стопански, отколкото жилищен профил. Именно с цел уточняване обхвата и евентуално характера на същинската селищна структура бе направено геомагнитно измерване на терените встрани от магистралата. Общата измерена чрез геофизика площ е 71 декара.

В резултат на това стана ясно, че селището се развива основно западно от магистралата. Общата му площ възлиза на 31 декара, имало е правоъгълна форма и може би е било оградено с ограда. Акцент в магнитната картина представляват две ясно доловими постройки в югоизточната четвърт на селището – правоъгълни сгради със значителни и приблизително еднакви размери (около 400 м^2). Иде реч за масивни постройки с каменна архитектура и – най-вероятно – масирано използване на строителна керамика, която се намира в голяма концентрация на повърхността именно там, където геофизиката локализира тяхното местоположение.

След цялостното изчерпване на културните напластявания в рамките на сервитута и уточняване на границите на цялото селище чрез геомагнетика извън него обектът бе предаден за строителство с решение на специализирана комисия.

№71. СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА ПОД ЯМАЧА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Венцислав Динчев

Разкопките в м. Под ямача, в южната част на землището на изоставеното с. Овчарци се проведоха през есента на 2012 г. В тях участваха още Пл. Караилиев (АМ–Раднево) и гл. ас. Г. Иванов НАИМ–БАН), Пл. Бакалова, А. Пировска и Р. Йоргова (АМ Раднево), Др. Иванов и Д. Любенова (студенти в СУ „Св. Кл. Охридски“). Те бяха предшествани от геофизични измервания с магнитометър, дело на П. Зидаров (НБУ–София). Определянето на откритите монети извърши доц. Д. Аладжова НАИМ–БАН). Проучените предримски структури са представени в този том от Г. Иванов, а тези от средновековието – от Пл. Караилиев.

Данните от геофизичните измервания предопределиха местата на някои от новите сондажи. Работата в тях не потвърди регистрираните геофизични аномалии като архитектурни останки или други безспорни структури, но обогати познанията ни за археологическите обекти в м. Под ямача изобщо. В нови ровини (север–юг), появили се в местността вследствие на изпомпването и оттичането на атмосферни води от съседния рудник, регистрирахме останки от стени от местен камък, без спойка. С тяхното изследване са свързани основните резултати от „сезон 2012“ по отношение на местния античен обект.

Потвърдени са двата основни периода на живот и експлоатация на местността в границите на I–IV в. сл. Хр. Началната дата на античния обект вероятно е в I в. сл. Хр., най-късно към края на I – началото на II в. Досега не са установени запазени архитектурни останки от първия период, но с него могат да се свържат голяма част от откритите подвижни материали, вкл. многобройните фрагменти от трапезна (луксозна) римска керамика с червено лаково покритие. Регистрираните на места останки и следи от пожар свидетелстват, че строителството по това време е било главно с дървен материал. Същевременно тези останки и следи бележат края на първия период. Опожаряването из-

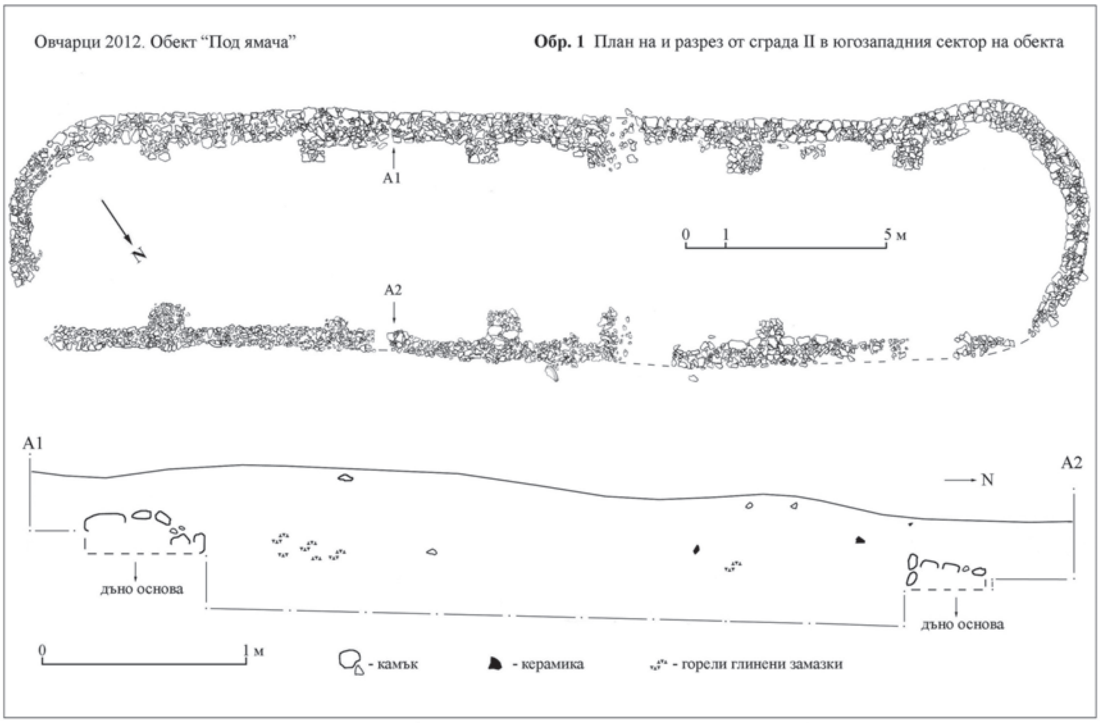
Овчарци 2012. Обект “Под ямача”
Обр. 1 План на и разрез от сграда II в югозападния сектор на обекта
A1
N
0 1 5 м
A2
A1
N
A2
дъно основа
дъно основа
0 1 м
- камък
- керамика
- горели глинени замазки

Обр. 1. План на и разрез от сграда II в югозападния сектор на обект „Под ямача“.

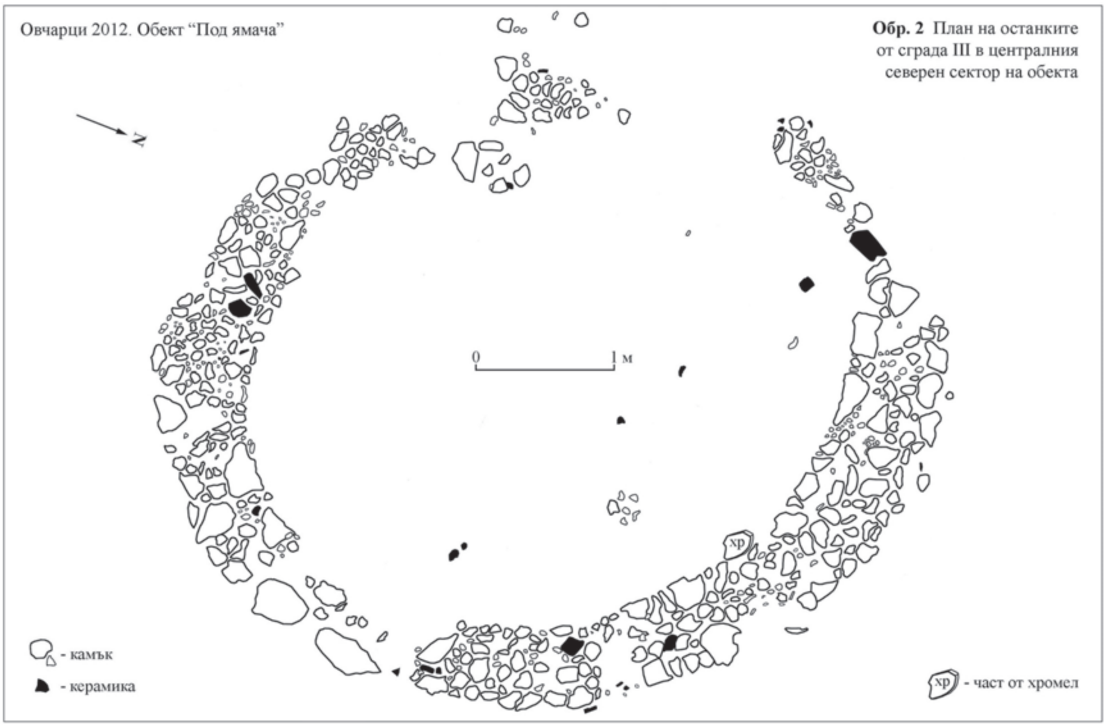
Овчарци 2012. Обект “Под ямача”
Обр. 2 План на останките от сграда III в централния северен сектор на обекта
N
0 1 м
хр
- камък
- керамика
хр - част от хромел

Обр. 1. План на останките от сграда III в централния северен сектор на обект „Под ямача“.

глежда е във връзка с варварските нашествия в римските провинции на Балканите в средата на III в. Въпросът за характера на обекта през първия му период все още няма категоричен отговор. Като най-адекватна на наличните данни се очертава възможността за интерпретацията му като сезонно тържище (Динчев 2010, 404).

Вторият период на античния обект се вмества хронологически във времето от 70-те години на III до края на IV в. В съседство с и южно от разкритата през 2011 г. малка еднопространствена постройка (сграда I; Динчев 2012, 355–356, обр. 1) продължи изследването на една значителна концен-

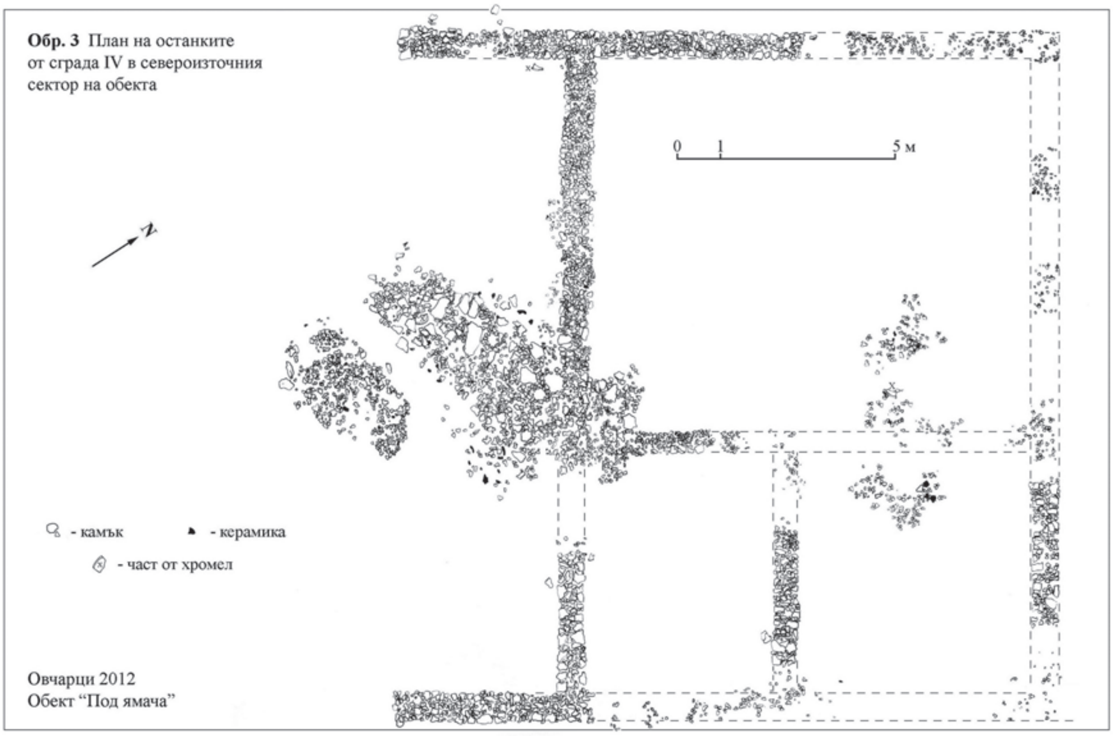

Обр. 3. План на останките от сграда IV в североизточния сектор на обект „Под ямача“.

трация на камъни и други материали. След вдигането на деструкциите се очертаха три близко разположени площадки с приблизително четириъгълна конфигурация, всяка с площ по 2,5–3 кв. м. Те са наредени в линия, ориентирана североизток – югозапад. В тази линия, на североизток от горните, попада и една по-рано изследвана подобна площадка от по-дребен речен чакъл. Интерпретацията на тези структури засега не е сигурна. Демонтажът на една от площадките с по-едри камъни, както и на тази с чакъла, позволи да установим, че под тях има пласт с материали от римската епоха, т. е., че те са от късноримския период на обекта.

След първите два сезона на проучването разполагахме с данни само за една антична постройка – спомената по-горе (сграда I), в източната част на обекта. През отчетния сезон разкрихме останките на още три сгради в югозападния край, в северната и в североизточната част на обекта. Градежът им е с необработени камъни (предимно местен варовик) и спойващ разтвор от глина. Дебелината на стените варира, като най-често е от 0,50 до 0,60 м. Горните части на стените на постройките са били с паянтов градеж, измазан с глина. Няма данни за солидни покривни покрития. Новоразкритите сгради се различават по план, размери и предназначение.

Сградата в югозападния край на обекта (сектор Б) е с план във форма, близка до издължен правоъгълник с дъговидно извити къси страни (сграда II). Максималната ѝ дължина (прибл. запад–изток) е около 26,60 м. Широчината ж варира от около 4,60 м (вътрешна широчина) в източната част на сградата до около 5,25 м в западния ж край.

Особеност в плана и конструкцията на сградата са пиластрите покрай вътрешните лица на дългите ѝ стени – по шест пиластъра на всяка стена. За разлика от стените, които са с плитки основи, пиластрите са без основи. Прави също впечатление, че като цяло дебелината на дългата южна стена на сградата е по-голяма от тази на срещуположната ѝ северна стена. На места дебелината на южната стена достига 0,80 м. Обратно, дебелината на северната стена на места е около и дори под 0,40 м (обр. 1). Причината за тази разлика би следвало да е в естествения наклон на терена тук от юг на север. Сигурно установеният вход на сградата е в североизточния ѝ край. Широчината му е към 1,40 м. Особеният план на тази сграда и оскъдните материали от вътрешността ѝ свидетелстват за нейното предназначение – обор (голяма кошара). Подобни по план стопански сгради от римската епоха са известни и от други обекти в Тракия – например от селището в м. Бозукова мандра край Пловдив (Джамбов 1954, 295, 297–298, обр. 1) и от селото край вилния комплекс в м. Чаталка, Старозагорско (Николов 1984, 6, 52, 53, обр. 1, 67). Сравнена с тях, нашата сграда II изпъква с по-значителните си размери.

Изследваната сграда в централния северен сектор Д също е с овален план, но е значително по-малка (сграда III). Външните ѝ размери са около 5,60 (северозапад–югоизток) х 4,90 м.

Подовото ниво на сграда III не е запазено, поради което предназначението ѝ не е съвсем ясно. Все пак по-вероятно изглежда да е с някакви стопански функции.

Сградата в североизточния сектор Г е с правоъгълен, почти квадратен план (сграда IV). Външните ѝ размери са около 15,70 (северозапад–югоизток) х 15 м. В североизточната ѝ част има две правоъгълни помещения. Значителното оградено, правоъгълно в план пространство в северозападната ѝ част е по-скоро двор, отколкото помещение. Южната част на сграда IV е представлявала открит навес.

Находките, открити при неприключилото все още проучване на тази сграда, свидетелстват за жилищно-стопанския ѝ характер.

И трите новоразкрити сгради се отнасят към късноримския период. Свидетелства за това са материалите, открити под запазени *in situ* техни останки. Наличието на тези сгради доказва безспорно, че в м. Под ямача към края на III – началото на IV в. вече има оседнал, постоянен живот. Това развитие не изключва възможността обектът да е съхранил функциите си (на тържище ?) от първия си период.

Литература

Джамбов 1954: И. Джамбов. Късноримска стопанска постройка при Филипопол. – ГМПО, I, 1954, 296–299.

Динчев 2010: В. Динчев. Спасителни разкопки на археологическия обект в м. Под ямача в землището на с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2009 г., София, 2010, 403–405.

Динчев 2011: В. Динчев. Спасителни разкопки на античен обект в м. Под ямача край с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2011 г., София, 2012, 354–356.

Николов 1980: Д. Николов. Тракийската вила при Чаталка, Старозагорско. – Разкопки и проучвания, XI, 1980, 5–73.

№72. ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР VIII

Ивайло Лозанов, Милена Райчева

През 2012 г. продължиха разкопките в северозападната зона на античния град в близост до трасето на северната крепостна стена[1]. Проучваният участък в сектора бе разширен на юг и изток върху обща площ от ок. 120 кв. м. Отворени бяха нови 8 квадрата и наред със системното проучване на разкритите структури, за първи път бе обединена документацията от предишните сезони в общ план.

Основна цел бе проследяването на очертанията на сграда, регистрирана през сезони 2009 и 2011 в кв. 32/42, и евентуалното ѝ развитие в южна и източна посока. Във всички нови квадрати бяха документирани деструкции от сградата, започващи от долното ниво на II мех. пласт и изразени ясно в следващите III и IV мех. пластове.

В югоизточната четвърт на кв. 43, на ниво III мех. Пласт, бе документирана светложълта ивица от разложен кирпич. Тя върви в посока североизток и се очертава перпендикулярно на северозападната къса стена на сградата в кв. 32/42. Градежът следва да се разполага върху каменна субструкция, която лежи на по-голяма дълбочина. Доловените очертания изглежда маркират вътрешна преградна стена в проучваната постройка. Материалите от контекста са преди всичко късноримска (късноантична) тара и груба кухненска керамика, заедно с малък брой животински кости. Открити са и няколко неопределени бронзови монети, вероятно от IV в. Като нарушение в източната част на квадрата е разкрита яма №1. Ако се затворят условно очертанията на надлъжните и перпендикулярни стени на сградата, ямата би попаднала вътре в нея. При изчерпване на пълнежа бе открито незначително количество материал: обезличени фрагменти от керемиди, тара и едно мънисто.

В кв. 44 на ниво III–IV мех. пласт е доловено продължението на ивицата от разложен кирпич в

---

[1] Осъществени със средства, предвидени за редовната лятна практика на студентите от специалност „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“ и с участието на студенти от специалност „История“. В рамките на 17 работни дни в проучването взеха участие общо 30 студенти. Екипът се радваше на активно съдействие от д-р Иван Вълчев.

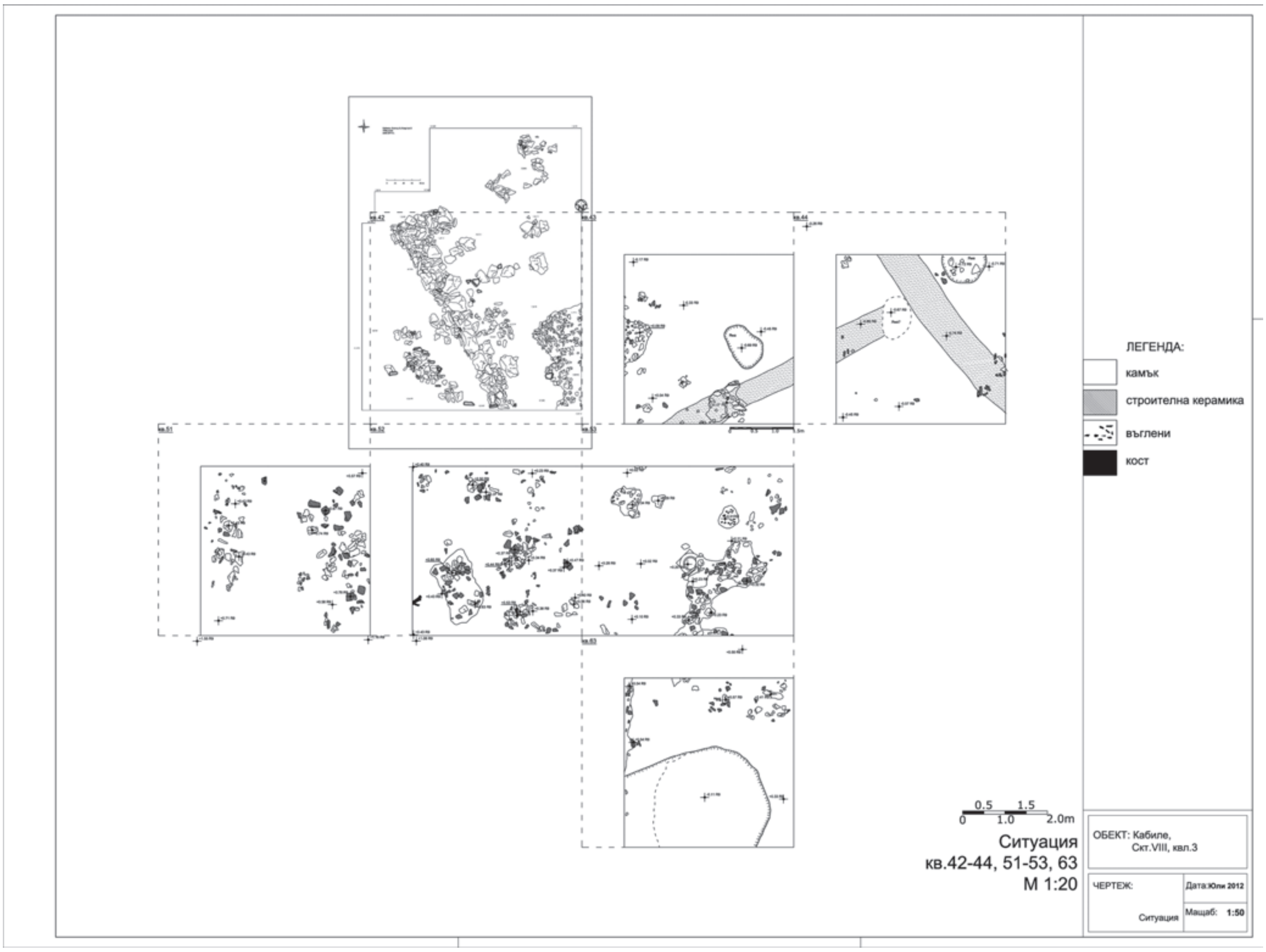

Обр. 1. Сектор VIII, общ план на проучвания участък.

посока североизток. Тя е ясно видима и в западния профил на квадрата. Наред с това в централната част на квадрата е документирана перпендикулярно разположена ивица със същата ширина, цвят и структура, в посока югоизток-северозапад. По всичко личи, че това следва да е паралелната надлъжна стена на сградата от кв. 42. Двете ивици не опират една в друга, но са отделени по по-тъмно петно, което вероятно бележи проходно пространство. Непосредствено в североизточния ъгъл на квадрата, от външната страна на надлъжната кирпичена стена, е регистрирана яма №1, чиято северна половина остава под реброто. Като цяло материалите от III–IV пласт не са хронологически хомогенни; открити са фрагменти от късноримска (късноантична) и елинистическа керамика. Последната е обилно представена от амфорна тара. Прави впечатление, че в I и II пласт са открити няколко бронзови монети с характерните белези за IV в.

За отбелязване е, че на юг в кв. 54 не бяха доловени ясни очертания от евентуалното продължение на надлъжната кирпичена стена. В квадрата са регистрирани деструкции от камъни и строителна керамика На фона на силно размесения керамичен комплекс следва де се откроят няколко едри фрагмента от съд (кана?), покрит със златиста ангоба (подобен съд е открита през 2011 г. в кв. 22) и фрагмент от съд с излъскан мрежест орнамент.

Основните усилия в търсене на по-запазени следи във вътрешността на сградата бяха съсредоточени в кв. 52 и 53.

На ниво III–IV мех. пласт тук са разчистени и документирани разсипи от камъни и строителна керамика – очевидно деструкции, свързани с рухването и изоставянето на сградата. В кв. 52 е доловено долепването на напречната кирпичена стена от кв. 43/44 до надлъжната стена на сградата от югозапад. Сред материалите се срещат бронзови монети (IV в.?), множество пирони и скоби за скрепяване на дървена конструкция, както и върхове за стрели. В последните дни от работния сезон е разчистено главното струпване от рушевини в югоизточната четвърт на кв. 53. То лежи върху пласт от по-светла

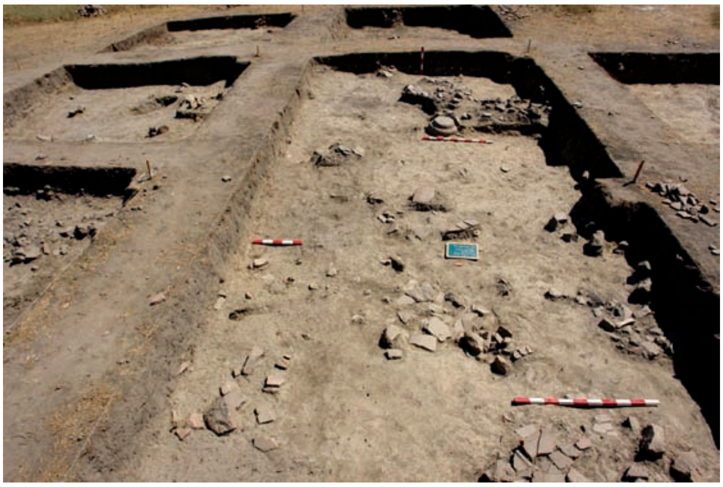

Обр. 2. Кв. 52 и 53. Разсип от камъни и покривни керемиди във вътрешността на сградата. Поглед от запад.

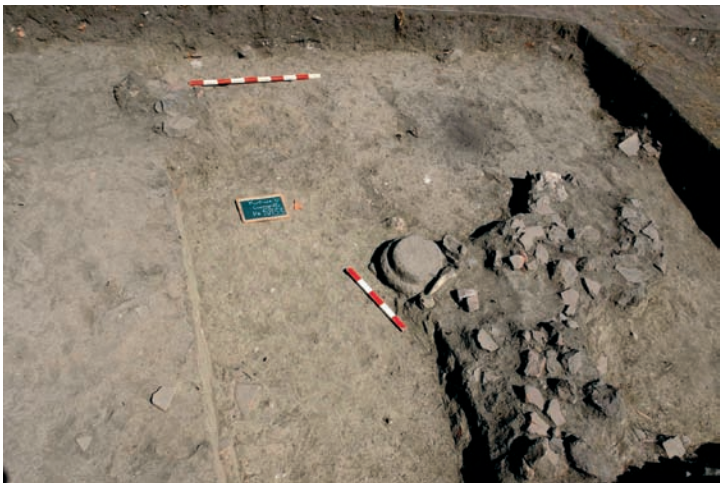

Обр. 3. Кв. 53. Близък план на разкритата база за колона и петното от предполагаемо огнище на север от нея.

пръст, относително хомогенна и твърда, каквито характеристики са присъщи за подово ниво. Последното не може да бъде твърдяно със сигурност. Върху това ниво, затисната от деструкциите, бе разкрита база за колона с двойна профилация, която изглежда не се намира *in situ*.

На ок. 1,50 м северно от базата е документирано петно от по-светла пръст с овална форма и следи от опалване по периферията (огнище?).

В съседния квадрат 51 от запад отново на ниво III–IV мех. пласт е регистриран разсип от строителна керамика и камъни, залегнал в солиден слой от разложен кирпич. Сред откритите материали са 2 бронзови монети (IV в.); фрагменти от късноримска (късноантична) амфорна тара; един железен връх за стрела и работната част от инструмент (длето?).

Проучването на сградата през този сезон затвърждава впечатлението, че става въпрос за многоделен комплекс, който се развива в посока северозапад–югоизток. Все още няма яснота около окончателния план и размери на постройката. Разчистването на деструкциите позволява сградата да бъде отнесена най-общо към IV в. Многобройният подемен материал от елинистическата епоха показва, че налице са по-ранни структури, нарушени при полагането на основите на градежа. Данните за самия градеж са ограничени, като със сигурност се доказва използването на кирпич в суперструкцията. Наличието на известно количество гвоздеи от различен формат подсказва и участието на греди, било за уплътняване в конструкцията на стените или отделно в покривната част. Покритието на сградата е било от тегули, за съжаление твърде фрагментирани, за да предложат детайли относно използваната система.

През настоящата кампания бе довършено разчистването и документирането на вкопана структура от Средновековието в кв. 42/43. Бе фиксирано петното от струпвания от дребни камъни и керамика, което запълва вкопаването.

Установени са няколко нарушения, ями или по-големи негативни структури, чиято синхронност със сградата е под въпрос. Така например в южната част на кв. 63 е разкрита голяма яма с овална форма, която продължава в западна и южна посока в кв. 62 и 73. Очертанията в профилите ясно показват стъпаловидното засичане на изкопа за ямата. Дълбочината е ок. 0.80 м. от нивото на регистриране, или тогавашната дневна повърхност. Проучената част съдържа пълнеж от сиво-пепелива пръст, „погълнал“ обилно количество, при това разнороден, археологически материал: множество животински кости от едър рогат добитък, фрагменти от груба кухненска керамика със сивочерен цвят, разнообразни стени от тара и трапезни съдове. В последната категория попадат основно фрагменти от римски (късноримски?) червенолакови съдове и отделни елинистически форми (една ихтия). Интерпретацията на тази структура като сметище засега изглежда най-приемлива.

Резултатите от проведените през 2012 г. проучвания в сектор VIII дават по-категорични данни, че в тази част от античния град се развива зона на активно обитаване през късноримския и късноантичния период, наред установените в предходни сезони структури от средновековието.

Литература

Лозанов, Драганов 2010: И. Лозанов, Б. Драганов. Кабиле. Сектор VIII, квартал 3. Проучване в кв. 31, 32, 41, 42. – АОР през 2009 г., София, 2010, 414–416.

Лозанов, Райчева 2012: И. Лозанов, М. Райчева. Кабиле. Сектор VIII, квартали 2 и 3, южно от северната крепостна стена. – АОР през 2011 г., София, 2012, 360–362.

№73. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

Продължиха разкопките на Хераклея Синтика под ръководството на Л. Вагалински. Идентифицираме кости от говедо, овца, коза, свиня, кон, магаре, куче, бобър, елен, дива свиня и кокошка. Домашните бозайници с изключение на кучето са селскостопански животни. Анализите на възрастовата структура на отделните видове животни показват някои особености констатирани в предишния сезон (Вагалински, Чолаков, Александрова 2012, 304).

По някои от находките има следи от огън. Намерени са фаланги от говеда с хипертрофично странично разрастване като резултат от физическо натоварване (използване за работа). Релефът е ясно изразен.

Особен интерес представлява находката на бобър, която е първа за обекта и в района. Има разнообразна листа от речни риби. Присъстват охлюви и стриди с по-голям размер и дебелина на черупката, което е индикатор за произхода – топли и солени морета – Средиземноморския басейн. Те рязко се отличават от черноморската стрида по размер и дебелина на черупката. Находката е от сондаж 7 W ½, първи изравнителен механичен пласт.

Много интересни анализи и наблюдения имаме върху следите по костите. Има категорични факти за професионални месари и месарници – разсичане на закланите животни по дължината на гръбначния стълб (прешлените), характерен начин за оформяне на лопатката и отсичане на акромиона, което се наблюдава в тази епоха – Никополис ад Иструм, Сердика и други обекти у нас и чужбина. Става въпрос за приготвяне и използване на кулинарен деликатес.

Намерени са заготовки от еленови рога. Откриваме също така старателно изрязана част от лопатка на младо говедо. Подготвена е голяма, плоска повърхност – заготовка. Тя може да се шлифова и става тънка и здрава пластина. По този начин могат да се правят апликации или декорации.

В същото време изследвахме друг античен обект на АМ „Струма“ – надгробна могила №2 при с. Дяково, Дупнишко. Част от находките са костни пластинки и фрагменти от тях. Едната е квадрат със страна 13 мм и дебелина 1 мм. Втората пластина също е много близка до квадрата – дължина 12,6 мм, ширина 12 мм и дебелина 1,4 мм. Вероятно предназначение – апликации или декорации. Костени пластини от гроб 1. кота 634,6 – частично горели.

Гроб 1 – заедно с човешките кости лява долна челюст на свиня – започнало изтриване на третия кътник.

Сектор C, 30.05.2012. Координати: 3 C/D – 6,44 м, 2-ро к. B/C – 0,83, кота 6,35,27–635,17 – говедо – лява долна челюст и диафиза от раменна кост.

Сектор B, 25.05.2012, кота 635,4 – язовец – череп, долна челюст, прешлени, ребра, лява лопатка, дясна раменна кост, десен голям пищял, метаподии и фаланги.

Сектор D, 14.06.2012 гроб 2 и площадка за кремация източно от гроб 1 – горели кости:

Агне – зъби от горните и долните челюсти, фрагмент от раменна кост, втора фаланга, два прешлена.

Прасе – фрагмент от диафиза на лъчева кост, втора фаланга.

Пиле – коракоид, ребра, таз.

19.06.2012, гроб №2 – femur, metatarsus.

Сектор D, 23.06.2012 – фрагменти от горни и долни челюсти и негорял прешлен от говедо.

Общо в могилата има останки от три язовеца – два възрастни и един млад. Те са попаднали вторично там. Има кости от заек, който най-вероятно е послужил за храна на хищниците.

Обр. 1. Прешлен от делфин.

Византийската крепост на нос Акра близо до гр. Бургас, с ръководител на разкопките И. Христов, е от VI в. При археологическите проучвания са събрани значително количество животински останки. Останките от фауната са на бозайници: говедо, овца, коза, свиня, магаре, куче, котка, елен, елен лопатар, дива свиня и делфин. Има единични фрагменти от птици и голямо количество останки от морски обитатели – миди, морски охлюви и ракообразни. Доминират бозайниците. Находките в повечето случаи са фрагментирани и представляват остатъци от храната на хората. Между материалите намираме някои останки от морски обитатели, които са използвани вторично за други цели.

От мидите най-масово застъпени са два вида: черната мида *Mytilus galloprovincialis* Lamarck и стридата *Ostrea edulis* L., 1758. Тези видове от древни времена са използвани като храна от хората, което се потвърждава и от наличието им в големи количества в материалите от жилищни и стопански сгради (сондажи 10, 11, 12, 13 и 15). Освен тези два вида са установени черупки от *Mytilaster lineatus* (Gmelin, 1791) и единични екземпляри от *Chamelea gallina* L., 1758 и *Flexopecten glaber* (L., 1758). Тези миди са също ядливи, но ядките им са с по-малки размери. Част от стридите, както и *Flexopecten glaber* са пробити. Възможно е от тях да са изработвани различни накити, копчета за дрехи или да са използвани като част от риболовни уреди, тежести или примамки. Сред охлювите най-многобройни са черупките от вида *Patella ulyssiponensis* Gmelin, 1791. Този вид също е бил широко използван в битовата дейност, вероятно за храна или стръв за риби. Ние идентифицирахме две раковини от *Nassarius reticulatus* Linnaeus, 1758. Те са с малки размери и нямат съществено значение като храна. Те могат да се използват за направа на различни украшения. Едната е счупена и е намерена в района на жилищните структури, докато другата е в много добро състояние, с относително добре запазени цветове и структура. Тя е намерена заедно с други находки в материалите от потопената кула. В същия район са установени и части от *Rapana venosa* (Valenciennes, 1846). Някога рапана е обитавал само в Японско, Жълто и Източнокитайско море. В Черно море за първи път е открит през 1946 г., което не предполага наличието му през VI век.

Интересен факт са останките от декаподни ракообразни. По-големи количества се намират в жилищата и при разчистване на огнища. Най-многобройни са находките от вида *Carcinus aestuarii* Nardo 1847. Сравнително големите му размери предполагат, че е използван за кулинарни цели. Другият дактилус намерен при потопената кула е от декаподния вид *Xantho poressa* (Olivi, 1792). В материалите се установява и проподус (propodus) от хела (chela) на трети декаподен вид – *P achygrapsus marmoratus* (Fabricius, 1787), но вероятно това е съвременна находка, тъй като цветовете и структурата са добре запазени.

В четвърти механичен пласт идентифицирахме прешлен от делфин *Delphinus delphis* L. Делфините (Delphinidae) са семейство морски бозайници от разред Китоподобни Cetacea. Изказвам благодарност на проф. О. Ламберт, който потвърди идентификацията на находката в сравнителен аспект.

Интересът на хората към морските бозайници датира още от праисторията. През 1987 г. при съвместни изследвания с проф. Нобис открихме делфини, тюлени и други морски бозайници в халколитните хоризонти на Дуранкулак.

Литература

Вагалински и др. 2012: Л. Вагалински, И. Чолаков, С. Александрова Археологически разкопки на обект „Античен град Хераклея Синтика с прилежащи некрополи“ в м. „Рупите“, землище на с. Рупите, община Петрич. – АОР през 2011 г., София, 2012, 302–305.

№74. АХТОПОЛ – АВЛЕУТЕЙХОС – АГАТОПОЛИС

Диана Гергова, Явор Иванов

Екип: Диана Гергова, Явор Иванов. Стажанти от Универститетите в Кембридж и Шефилд. Студенти на теренна практика от Държавен университет – Жешув, Полша и СУ „Св. Кл. Охридски“

Финансиране: Държавен университет – Жешув, Полша

Проучванията в Ахтопол са продължение на заложените в Програма „Приморска Странджа“ (1999-2009) и изпълнявани от екипа задачи, свързани както с регистрирането на археологическото наследство в района, така и с разгръщане на изследванията в самия град.

За изграждането на цялостна представа за развитието на града през I хил. пр. Хр, както и през по-късните периоди на античността и средновековието, бяха мобилизирани възможностите на осъществяваните както редовни, така и спасителни проучвания на неговата територия. Проучванията имаха за цел и разкриването на археологическия потенциал на града с оглед неговото социализиране за нуждите на развитието и на културния туризъм.

Като един от ключовите участъци в изследванията бе определен района на Гръцкото училище със северната част от крепостната стена на града. Намиращите се в близост сграда на Гръцкото училище – паметник на културата с музейна сбирка, на най-старата запазена църква в града, както и запазените за бъдещо археологическо проучване терени, бяха аргументите за разширяване на проучванията именно тук. Проучванията, започнати през 2011 година, целяха изследването на крепостната стена западно от източната кула, разкрита преди повече от 20 години от Хр. Прешленов и К. Господинов.

Разкопките през м. юли 2012 г. включваха довършване на изследването на втората, външна, западна кула в крепостната стена, частично разкрита през 2011 г, както и проследяване на трасето на крепостната стена на запад до скалния венец, извън двора на училището. В този участък бяха открити отделни фрагменти керамика от късната античност.

В района на кулата бяха премахнати рушевини с дебелина до 1 м. от съществували тук постройки от втората половина на 20 век, свързани с функционирането на училището като почивна станция. Непосредствено над кулата се очерта горял пласт и останки от настилки с дебелина 10-20 см, които могат да се отнесат към началото на 20 век и да се свържат с големия пожар в града от това време. Именно изграждането тук през 19 век на опожарените по- късно къщи с дворове и плочници, е причината теренът да е бил изравнен, и античните структури да са запазени на височина 0,50 м. Проученият западно от пътеката участък

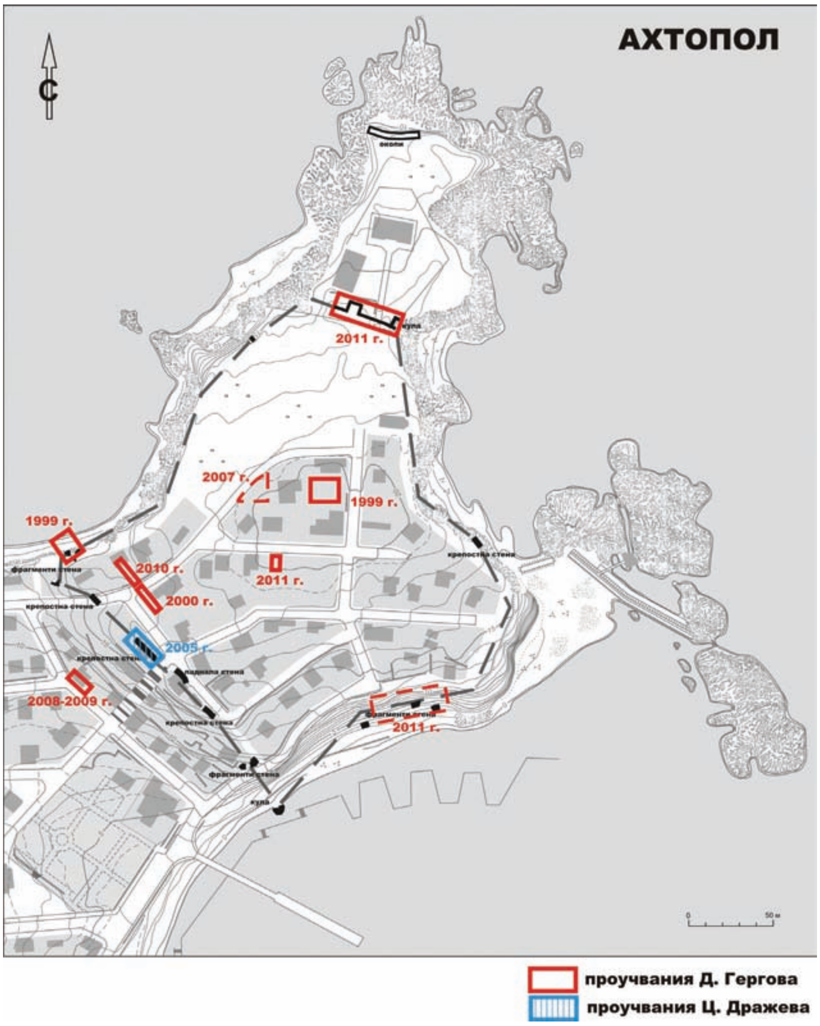

Обр. 1. План на града с проучваните обекти от екипа на Д. Гергова (1999 – 2012).

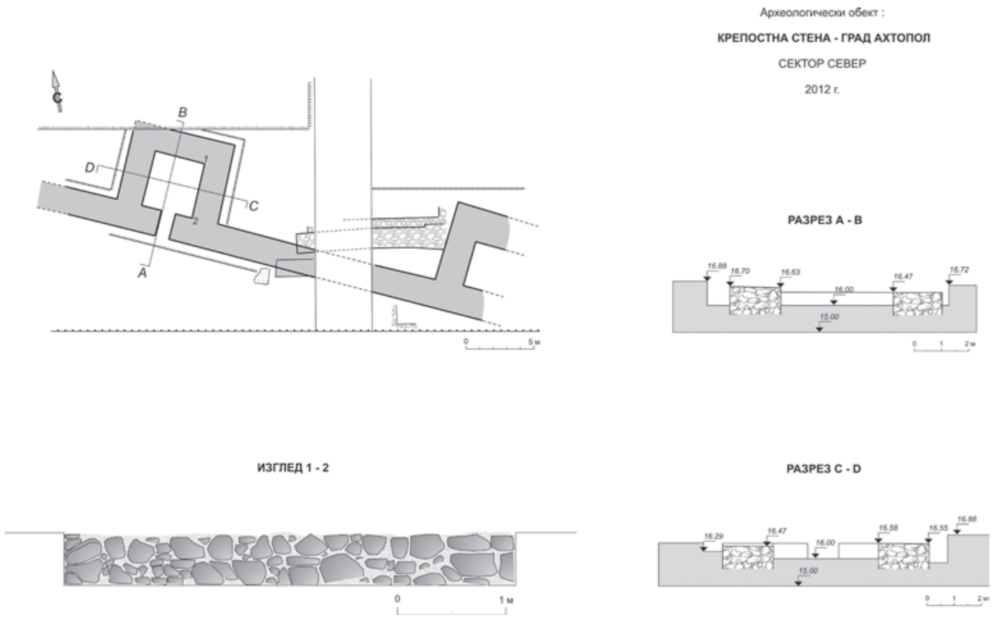
Археологически обект :
КРЕПОСТНА СТЕНА - ГРАД АХТОПОЛ
СЕКТОР СЕВЕР
2012 г.
С
B
D
C
1
2
A
0
5 м
РАЗРЕЗ А - В
16.88
16.70
16.63
16.00
16.47
16.72
15.00
0
1
2 м
ИЗГЛЕД 1 - 2
0
1 м
РАЗРЕЗ C - D
16.29
16.47
16.00
16.58
16.55
16.88
15.00
0
1
2 м

Обр. 2. План и разрези на проучения участък от крепостната стена със западната кула.

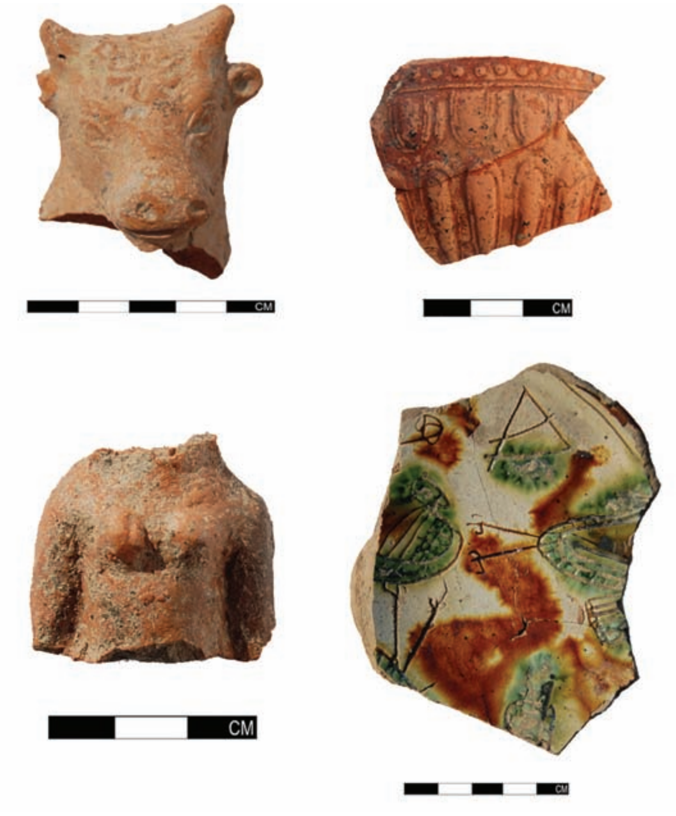

Обр. 3. Елинистическа керамика и пластика и средновековна керамика

от крепостната стена и кула са изградени от грубо обработени камъни, споени с бял хоросан. При прокарването на водопровод към Гръцкото училище крепостната стена и северната стена на кулата са разбити. Ориентацията на западната кула, която спрямо източната (ЮЗ–СИ) е с малко отклонение на С/СИ, както и фрагменти от по- ранна стена, документирани южно от трасето на стената, предполага по-късно преустройство на укрепителната система, при което изцяло е изградена и втората кула.

Кулата е с правоъгълен план и дебелина на стените 1,80 м, с външни размери – 5 х 8 м и ширина на входа – 0,80 м. Във вътрешността на кулата бяха намерени отделни фрагменти керамика от късноантичната епоха, както и средновековна стъклена гривна.

Бе продължено и проучването на изхвърлената пръст от разрушения културен пласт в централната зона на античния град, в който има данни и за натрошени при строителните дейности надписи. Сред находките, най-многобройни от елинистическата епоха, са фрагменти от мегарски купи, тракийска керамика на ръка и на колело, глинени теракоти, тежести, фрагменти средновековна керамика.

Поради лошото време в акваторията на града бяха направени само предварителни подводни проучвания от Хр. Ангелова и Я. Иванов.

Осъщественият етап на проучванията позволява разработването на идеен проект за цялостното експониране на културното наследство в северната част на града.

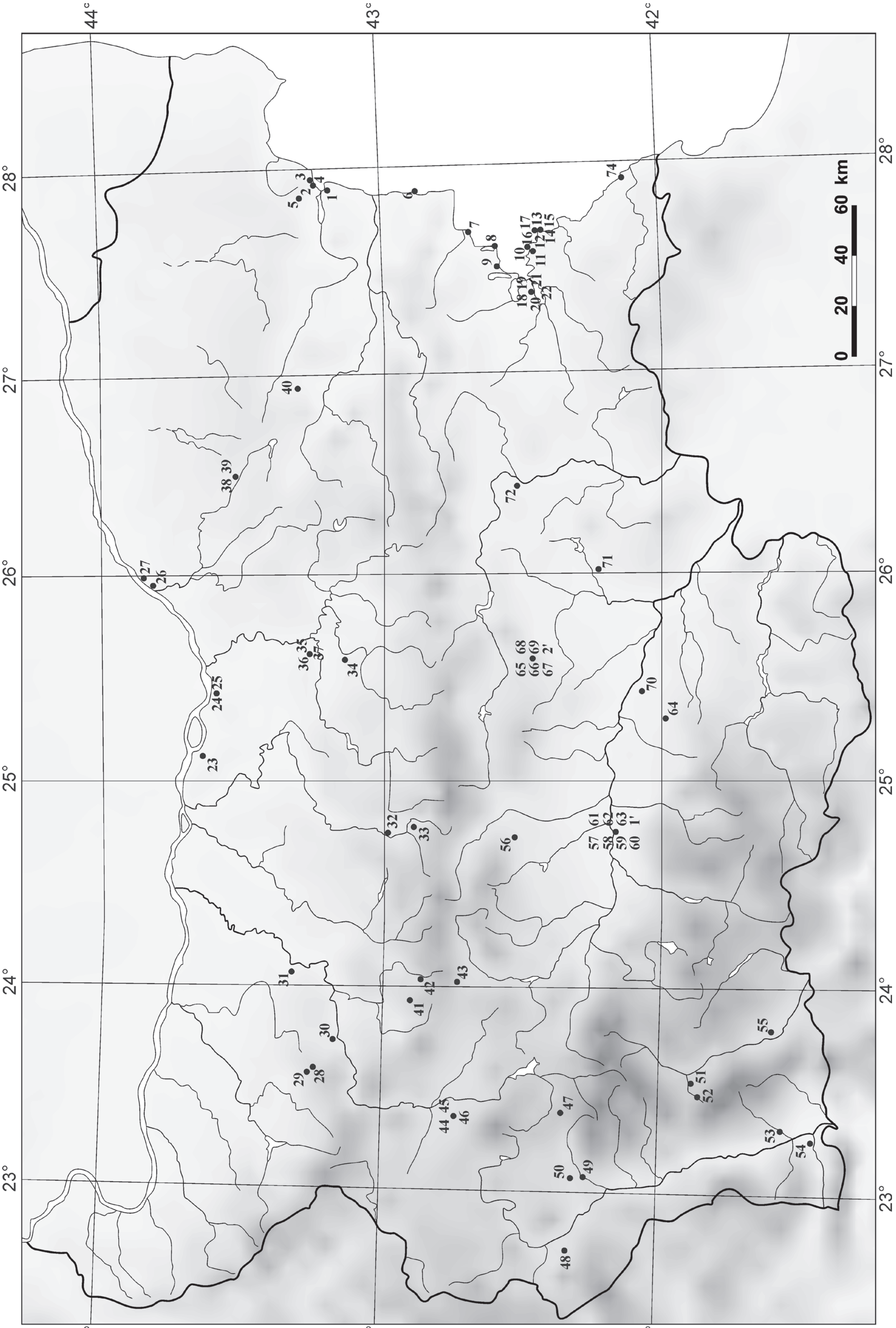
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
74
1'
2'

Карта 3. Раздел III. Антична археология

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

ПЛИСКА

№1. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев, Тихомир Тихов, Гергана Илиева, Мария Христова, Илиян Илиев

Разкопките бяха съсредоточени в централната част на укреплението (изкоп XX).

Разширение на изкопа

Стратиграфия. Площта от 115 кв. м беше проучена на дълб. до 0,80 м. Откроени бяха два пласта. На дълб. 0,40 м бяха установени останки от каменен градеж, както и „настилка“ от парчета тухли, хоросан и мергелен трошляк. Пластът се датира с анонимни монети, клас А2. Вторият пласт е от кафяво-жълта пръст, в която се срещат бучки червен хоросан и голям брой парчета водопроводни тръби. На дълб. 0,70 м се откри меден фолис на Никифор II Фока, препечатан върху по-ранен – на Роман I или Константин VII, а на дълб. 0,50 м и анонимна монета клас А2. На тази основа пластът следва да се датира най-рано към края на X в.

Очертания на банята. Западната ѝ граница се установи по ивица от рушевини, натрупани при изваждане на годния за преупотреба строителен материал. Приблизителните размери на постройката са: 6,5 х 4,5 м.

В*одопроводни инсталации.* Северно и западно от банята бяха установени две шахти. Те са функционирали към ранен водопровод, разрушен почти изцяло. В съседство се попадна и на по-късен водопровод с посока от север към юг.

Жилище №16. То е опожарено. Стените на жилищната яма са били облицовани с дървени талпи. Във височина са били използвани и кирпичи. Печката е зидана от големи камъни и се намира в неговия СИ ъгъл (обр. 1).

Гробове. Под пода на жилището се откри гроб. Скелетът в него е без череп, унищожен при прокопаване на жилищната яма. Погребаният е положен по християнски, без инвентар. В съседство бяха установени два детски, както по-дълбок гроб на жена. Източно от изкоп XX беше разчистен гроб на възрастен индивид. Новооткритите гробове са от две групи: вкопани изцяло в културен пласт, вероятно през първата половина на XI в., както и достигащи материка, най-вероятно от края на X или началото на XI в.

Стопански ями. Те са две и са вкопани от ниво над „настилката“. В запълването им се срещат фрагменти от гърнета и амфори X–XI в., отделни находки. В една от тях се попадна на животински кости от скелет на кон, крава, агне, куче и птица. Във втората яма беше намерена анонимна монета, клас А2.

Обр. 1. Изглед от разширението на изкоп XX с жилище №16 и шахтата от банята.

Проучвания в стария изкоп

Дълбока яма – водоем с кладенец. Изясни

Обр. 2. Изглед от профила на насипа над шахтата на кладенеца.

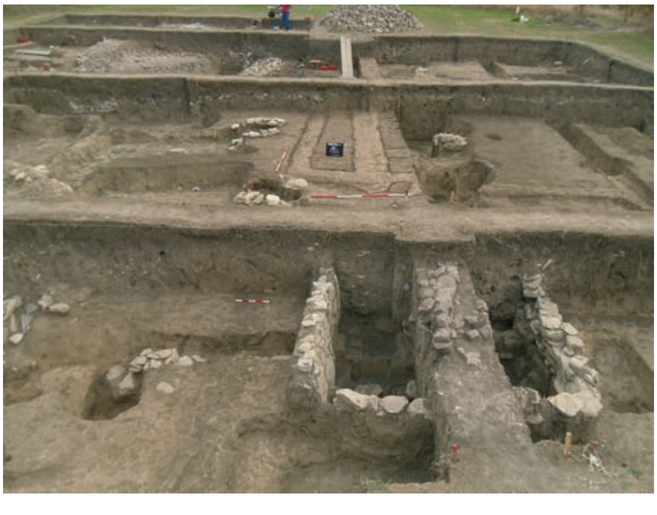

Обр. 3. Източната половина от изкоп XX, поглед от юг с очертани траншеи и проучени ями от дървените строежи там.

се, че в горната си част ямата е с кръгли очертания и диаметър около 7,5 м. Стените ѝ са леко скосени, а кладенецът в дълбочина остава в средата. Там стигнахме дълбочина 7,10 м. Потвърдиха се наблюденията за запълване на ямата, както и на кладенеца, с пръст и останки, отложени по време на обитаване на Вътрешния град. На облицовката на южната стена на ямата попаднахме на дълбочина 4 м от съвременния терен. Шахтата на кладенеца е също с еднолицев градеж. На изток той опира в льоса. Засега не знаем как е оформено дъното на ямата от останалите три страни на кладенеца (обр. 2).

Дървени строежи. Установени бяха следи от седем различни строежа.

1. Голяма сграда с основи във вид на неправилни ями. През тази година довършихме разкопаването на някои от ямите и оформените в тях гнезда за дървени стълбове. Планът се очерта от две успоредни редици, свързани на групи, ями. Конструкцията е била от масивни стълбове, забити на дълбочина до 1,40 м. Стените са били изглежда с паянтов градеж, от който не е оцеляло нищо.

Ако съдим от нейното място в относителната хронология на строежите тук, тя следва да се отнесе към средата или втората половина на IX в.

2. Южна сграда. Нейните останки попадат в южната редица квадрати, както и извън изкопа. Носещите ѝ стълбове са забити в квадратни и правоъгълни ями със заоблени ъгли. С нейния източен край се съобразява сградата с основи-ями.

3. *Траншея – основа на палисада.* Тя преминава по цялата дължина на изкопа и неговото разширение. Запълването ѝ не е напълно изчерпано. Отличава се с по-тъмен цвят на пръстта и наличие на въглени и сравнително голямо количество животински кости и керамични фрагменти от първа половина на IX в.

4. Голяма сграда с основи в траншеи. Тя беше проучена през отчетната година. За целта бяха свалени две от надлъжните пътеки в изкопа. Сградата е с надлъжна ос С–Ю и дължина над 25 м, а ширината ѝ е 6 м. Намира се на около 2 м от сградата с ями. Двете се застъпват отчасти, така че са съществували в различно време.

Траншеите са запълнени със светложълта пръст, късове мергел и парчета от трамбована глина или кирпич. На дъното са били полагани надлъжно греди със сечение около 0,40 x 0,40 м, ако съдим от техните легла, запълнени с рохка пръст, пепел и късчета угнило дърво. Над хоризонталните греди изглежда са се издигали вертикални, за което съдим от слабо изразени петна от рохка пръст. На няколко места, несиметрично, отвън и отвътре, има къси напречни изкопи с различна дълбочина. Те са изкопани допълнително и в тях са били забивани странични вертикални подпори.

В повечето от късите изкопи се откриха фрагменти от съдове: с врязана украса, сива или ангобирана, която се датира най-късно в средата на IX в. Битовият материал от самите траншеи е awмалоброен. В западната траншея беше намерена половина от византийски моливдовул от първата половина на IX в.

Сградата с траншеи е от типа на т. нар. дълги и широки строежи, проучени напоследък в югоизточната периферия на Вътрешния град (Димитров, Стоянова 2011, 395–396, обр. 1). Тя е по-ранна от солидната по градеж баня и следва да се датира в началните десетилетия на IX в. (обр. 3).

5. Траншеи от дървена ограда. Основната и по-дълбока е с направление север–юг. От нея на изток се отделя по-плитка траншея, която пресича сградата с основи в траншеи, но е пресечена от ямите на съседната.

6. Постройка запад–изток. Пълното ѝ проучване не е завършено. Най-добре е проследена нейната южна основа. Тя е оформена като траншея и отделни гнезда за стълбове. На изток траншеята е прерязана последователно от траншеите и ямите на двете сгради С–Ю. Размерите на постройката са приблизително: 11,5 х 5,5 м.

7. Строеж с плитко вкопани ями. Отчетливи следи от него са запазени в североизточната част на изкопа. Там успяхме да откроим две редици от неголеми по размери и плитки ями от стълбове за лека дървена конструкция. Напречно на тях се очерта тясна (0,25–0,30 м) траншея, изглежда от ограда. Ямите и траншеята са пресечени от двете големи сгради С–Ю.

Запълването им е от хумусна пръст с малки бучки от мергел или льос. Рядко се попада на битови останки. Важно значение има и намереното в една от ямите четиристенно мънисто от тъмносиня стъклена паста.

Като цяло, резултатите от разкопките предоставят данни за динамична история на живота и строителството в укреплението от края на VIII до към средата на XI в. Най-интензивно е дървеното строителство през столичния период (краят на VIII – краят на IX в.).

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Литература

Димитров, Стоянова 2011: Я. Димитров, Х. Стоянова. Разкопки в Плиска на обект „Югоизточна периферия на Вътрешния град“. – АОР през 2010 г. София, 2011, 393–396.

№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В НИАР ПЛИСКА, НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ЦИТАДЕЛА“

Янко Димитров, Станислав Иванов

Проучванията бяха извършени в източната ¼ част на Цитаделата, на площ от общо 170 кв. м, в общо 8 отделни изкопи (обр. 1).

В Изкоп I бе открит СИ ъгъл на траншеята от дървена ограда, която бе проучена по на юг през 2011 г., означена траншея №IV. Този ъгъл отстои на 12 м от северната и на 9 м от източната стени на тухлената стена ограждаща Цитаделата.

В Изкоп I-изток, разположен в пространството на монументалната постройка до източната стена на Цитаделата, бе открито продължението в източна посока на т. нар. Г-образна траншея №III от 2011 г. и бе установено: 1. Траншеята завършва с голяма яма за вертикален дървен стълб; 2. Че траншеята, респективно и оградата, е залегната от монументалната постройка до източната стена на Цитаделата.

Установени бяха и две ями за стълбове, които са прорязани от източната стена на Цитаделата.

Изкоп II. Най-късна, от откритите в 4 нива структури, е голяма яма от края на X – началото на XI в. Вероятно е битова, въпреки че в дълбокия ѝ подбой, на самото дъно, се намериха на място 2 черепа – единият конски, другият на младо биче. Останалите структури са ями от постройки с дървена стълбова конструкция, като всички са от столичния период на Плиска, но се проследяват два хоризонта с отчасти или изцяло застъпващи се ями, които се различават помежду си по форма, дълбочина

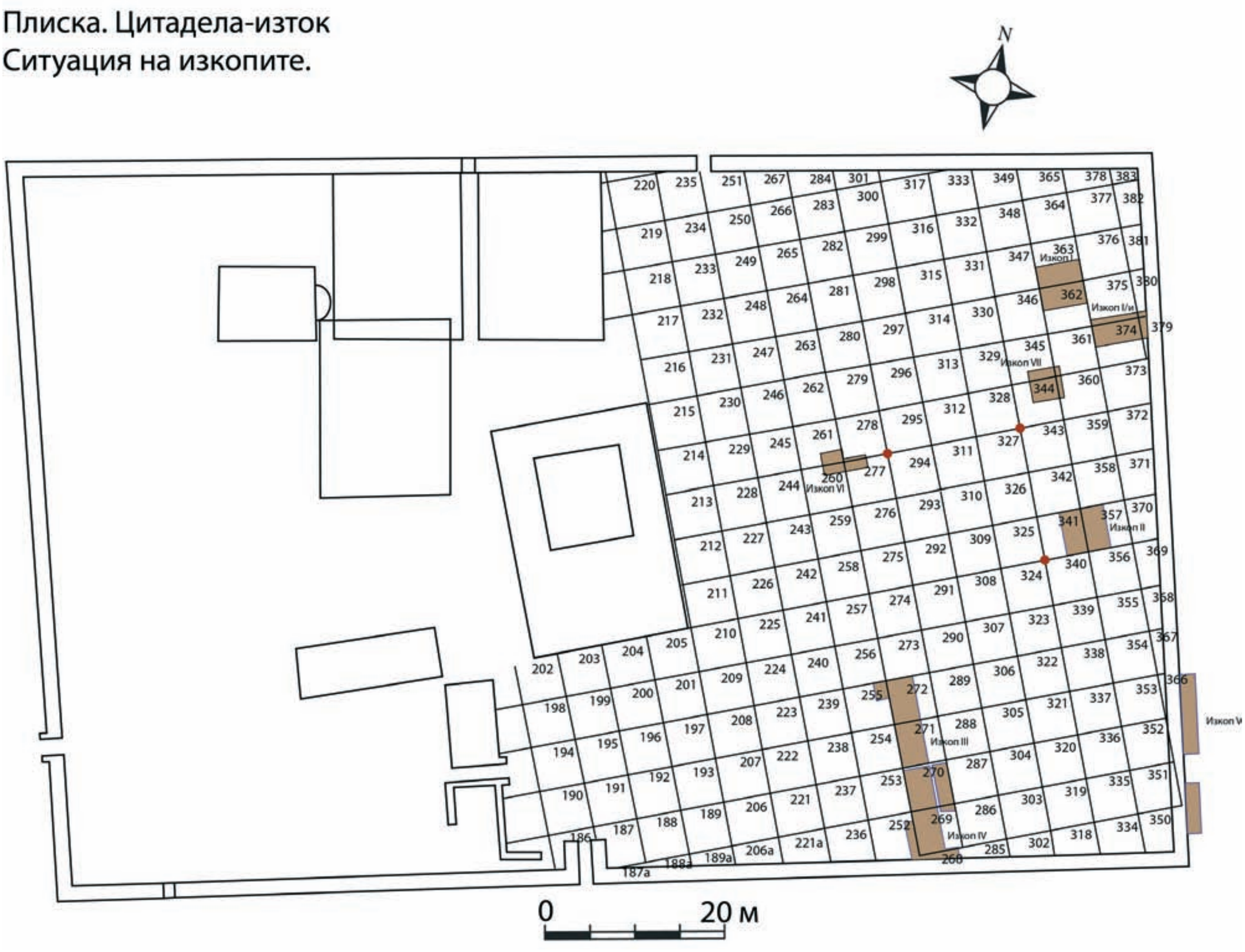

Обр. 1. Обект „Дворцов център – Цитадела”, ситуация на изкопите.

на вкопаване както и по състав и структура на запълващият насип. Така се откроиха 5 ями, които са от постройка с редова дървено-стълбова конструкция. Постройката отстои на около 6 м от източната стена на Цитаделата и в разкритата си част е успоредна с нея.

Най-ранната структура в този изкоп е траншея от дървена ограда (№IV по нашата номерация от 2011 г., същата, която бе разкрита в нейния СИ ъгъл в изкоп I). Оградата отстои на 9 м от източната стена на Цитаделата и е почти паралелна с нея, но при компрометираната стратиграфия в 5-метровата ивица покрай стената на Цитаделата, търсенето на синхронност или разновременност между тях се обезсмисля.

Изкоп III/IV Този изкоп бе заложен като основен, продължавайки в източна посока системното проучване на двора на Цитаделата. На дълбочина до 0,80 м бе изчерпан в пласт с керамика от втората половина на X и началото на XI в. Разкрити бяха къси отсечки от три линейни структури, които са ориентирани в посока запад–изток: основа на зид от ломени камъни и 2 траншеи, които бяха запълнени с насипка от пръст, камъни, керамика и много кости от едри животни, в т.ч и от коне. Над камъните от зида се откри 1 фрагмент от устие на глинен котел от II тип.

Под пласта от X–XI в., в границите на целия изкоп III/IV, бе изчерпан дебел около 0,10–0,15 м пласт с фрагменти от керамика IX в. При престъргване на терена на различни нива се отделиха петна на 28 ями и отсечки от 8 траншеи. Относителната хронология между 7-те траншеи с посока запад – изток бе установена въз основа на застъпване помежду им, но най-вече според съотношението с откритата неизвестна досега траншея от много солидно градена ограда, която единствена има посока север–юг. В кв. 270 бе разкрита чупка на тази траншея под прав ъгъл в източна посока. След този ъгъл трасето ѝ съвпада с това на южната от двете дълги траншеи с установени в тях входове (№IX по номерацията на траншеите от 2011 г.). Това, както и факта, че другата траншея с установен вход (№VIII по нашата номерация от 2011 г.) пресича откритата през 2012 г. траншея с ъгъл, внася принципно нови данни за изследване на дървените огради в рамките на Цитаделата.

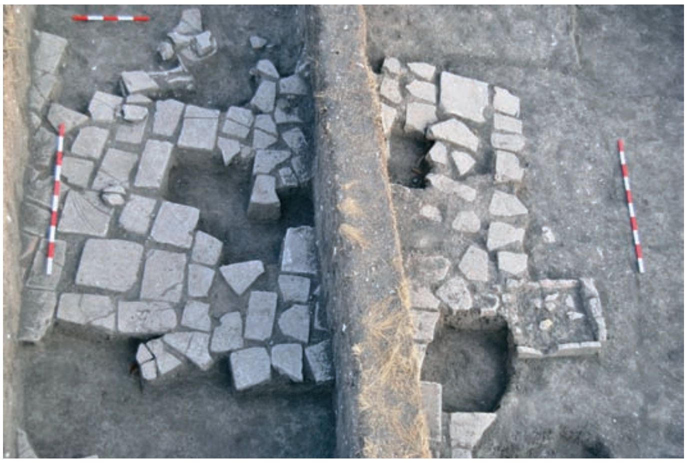

Обр. 2. Тухлената подова настилка на новооткритата постройка в кв. 270/271.

Най-интересният резултат от проучването в границите на изкоп III бе откриването останки от постройка с дървено-стълбова конструкция и под, който е настлан с тухли, цели и фрагменти (обр. 2).

Засега постройката е регистрирана само в нейната югозападна част, според ъгъла, който се оформя от страницата на тухлената настилка, както и от няколко редуващи се покрай нея ями от вертикални дървени стълбове. Настилката ѝ продължава в посока на изток, като е важно да се отбележи, че тя равни с южната линия на дървената ограда, чупеща от север–юг на изток. За датировката на новооткритата постройка в IX в. е показателно намирането на фрагмент от устие на светлоглинена амфоровидна стомна непосредствено върху тухлената настилка.

Две от ямите за стълбове бяха проучени в остатъчната си част покрай южната стена на Цитаделата, която ги е прорязала. В насипа на едната от тях бяха намерени части от голяма по размери червеноглинена амфоровидна стомна с два знака, нанесени по плещите (датировката на съда е в първата половина на IX в.).

Изкоп V. В резултат на направената проверка чрез навлизане до 0,30 м в здравия льосов пласт, бе установено, че търсените тук траншеи от дървени огради липсват. При категорично установеното съотношение с основата на Цитаделата откъм вътрешната ѝ страна, остава извода, че и двете траншеи са от огради, които се свързват с източната стена на т. нар. „дървена“ Цитадела.

Изкоп VII. Цялостно разкрито бе жилище №5 (номерация от 2011 г.). То е от типа полуземлянка и по стратиграфска позиция, както и според находки на фрагменти от съдове с признаци за датировка в последната четвърт на X в. (намерени в запълващият насип, но и при разчистването на печката), следва да се отнесе към по-ранния хоризонт на жилищата, които са разположени в СИ част на двора на Цитаделата.

Сред малкото находки, които произхождат от сигурен контекст от IX в. са 4 кънки от кост. Три от тях бяха намерени при изчерпването на ями за вертикални дървени стълбове, проучени в изкоп III, а четвъртата на ниво, което е равно с това на тухлената подова настилка. Необичайността на тази „колективна“ находка не само за Плиска, от времето, когато тя е столица, но и изобщо за периода на българската ранно средновековие, я прави особено интересна и тя ще бъде обект на специално изследване.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№3. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА – СЕВЕРНА ПЕРИФЕРИЯ

Андрей Аладжов, Станислав Станилов, Евгения Коматарова-Балинова

През сезон 2012 основната задача беше доразкриване на северната периферия на ККП, за да се установи наличието или отсъствието на съоръжения, които са синхронни с каменната площадка или я предшестват. Започна и подготовката за експонирането на обекта.

Работи се в квадрати от 1К до 3К, 1И – 3И, 5К, от 6З до 6К. Заложи се и редица от квадрати – 7Б до 7Ж, или общата площ, на която се извършваше проучване е 475 м^2.

Пластът на ниво 0,20–0,40 м се характеризира с тъмнокафява рохка пръст, на места – тъмносива и глинеста, изпълнена с деструкции – камъни, фрагменти строителна керамика и буци хоросан. В този пласт е регистрирана и висока концентрация на фрагменти битова керамика – глазирана и песъчлива с врязана украса, животински кости и метални предмети, както и 3 бронзови апликации, накрайник за колан и част от оловен ажурен пандантив.

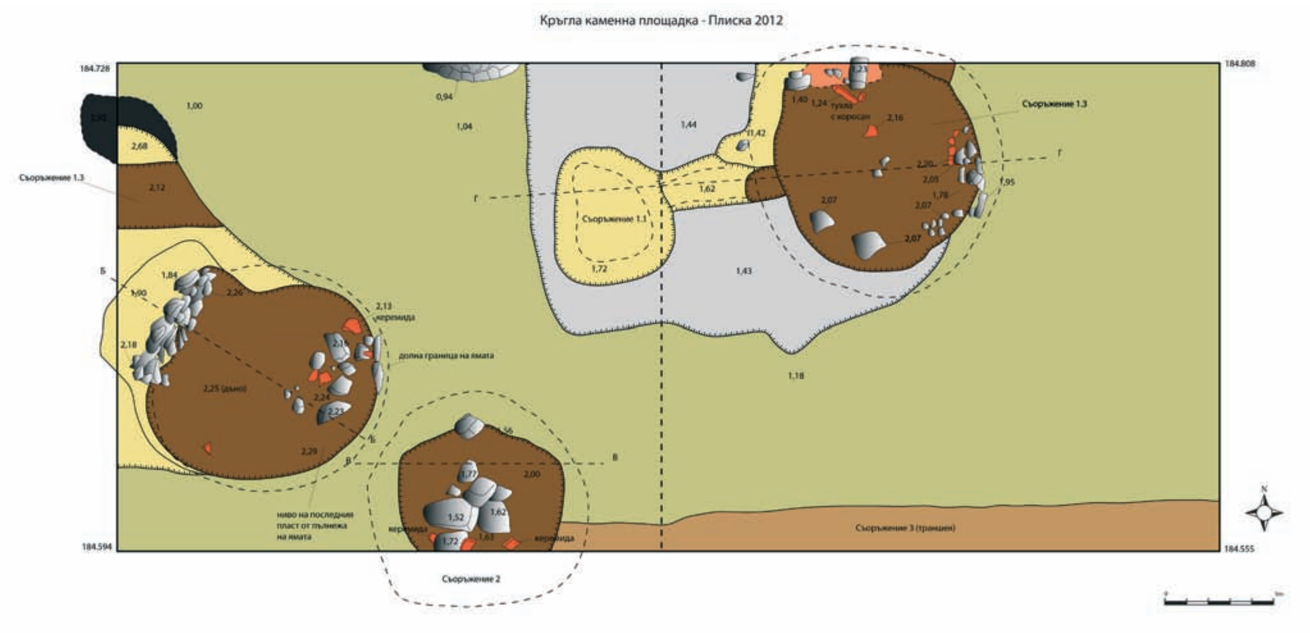
Кръгла каменна площадка - Плиска 2012
184.728
184.808
184.594
184.555
Съоръжение 1.3
Съоръжение 1.1
Съоръжение 1.3
тухла с хоросан
2,13 керемида
долна граница на ямата
2,25 (дъно)
ниво на последния пласт от пълнежа на ямата
керемида
керемида
Съоръжение 2
Съоръжение 3 (траншея)
N

Обр. 1. Квадрати 5К, 6К – съоръжения.

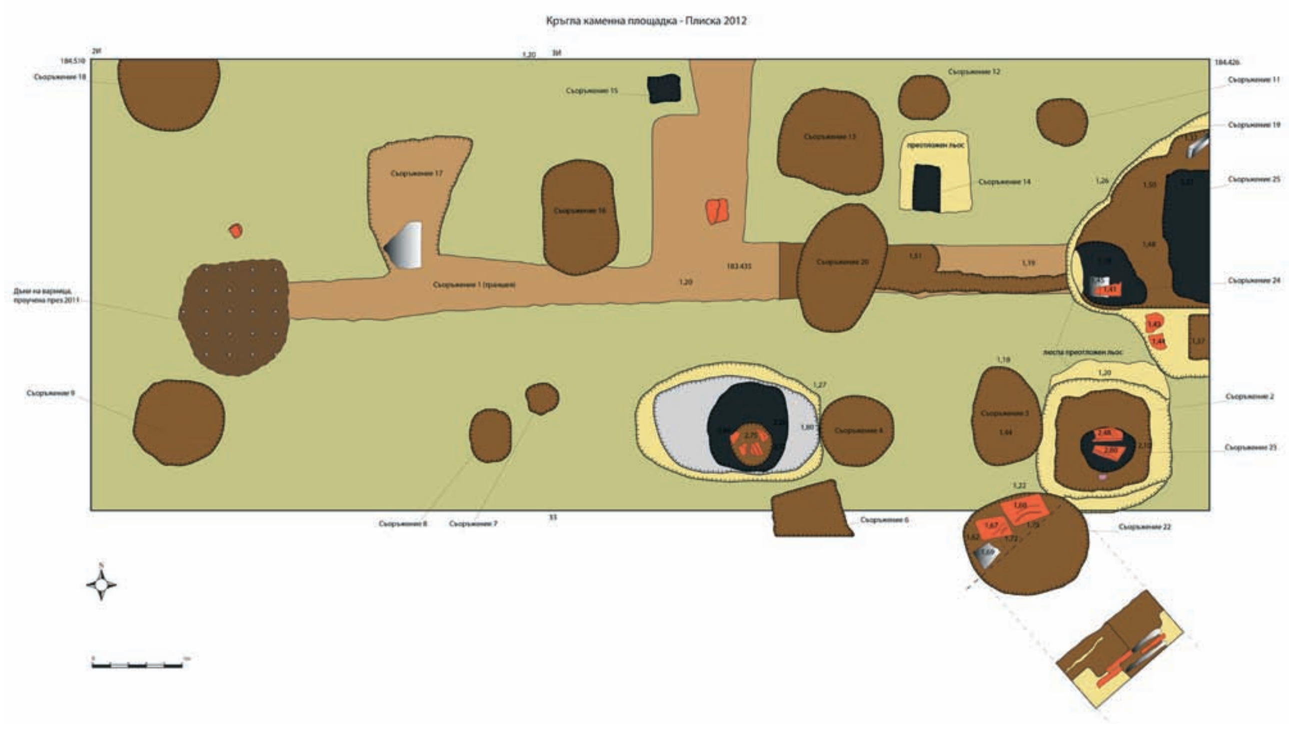
Кръгла каменна площадка - Плиска 2012
2И
3И
184.510
184.426
Съоръжение 18
Съоръжение 15
Съоръжение 12
Съоръжение 11
Съоръжение 19
Съоръжение 13
преотложен льос
Съоръжение 14
Съоръжение 25
Съоръжение 17
Съоръжение 16
Съоръжение 20
Съоръжение 24
Съоръжение 1 (траншея)
183.435
Дъно на варница, проучена през 2011
люспа преотложен льос
Съоръжение 9
Съоръжение 4
Съоръжение 5
Съоръжение 2
Съоръжение 23
Съоръжение 6
Съоръжение 22
Съоръжение 8
Съоръжение 7
N

Обр. 2. Траншея в кв. 2И-3И.

В следващия пласт – 0,40–0,60 м в квадрати 1К, 2К, 3К насипът е нееднороден, на места по-сбит, на места рохкав, на места с много органика, въглени, трошляци, хоросанови бучки.

Пак на същото ниво, в квадрати 7Г и 7Ж, съответно с дълбочини 0,55 и 0,60 м се откриха три златни монети на Константин Х Дука (1059–1067).

Пластът на ниво 0,60–0,80 м се състои от кафява пръст, много кости и керамика. В квадрати 5К, 6К се разкриха петната на няколко съоръжения (обр. 1): С1 – запълнено е с пепеляво-сива пръст, примесена с въгленчета, бучки белезникав мергел и розова глина, камъни, фрагменти от керамика и керемиди. На ниво 1,55 м (льос) се очертават още две ями – 1.1 и 1.2. Дъното на ямата (льос) е на дълбочина 2,25 м. В профила се вижда, че пълнежът на ямата е разнороден и се състои от три пласта. По северната периферия на ямата – четири реда от плочести и ломени камъни, които попадат под жълтия преотложен льос.

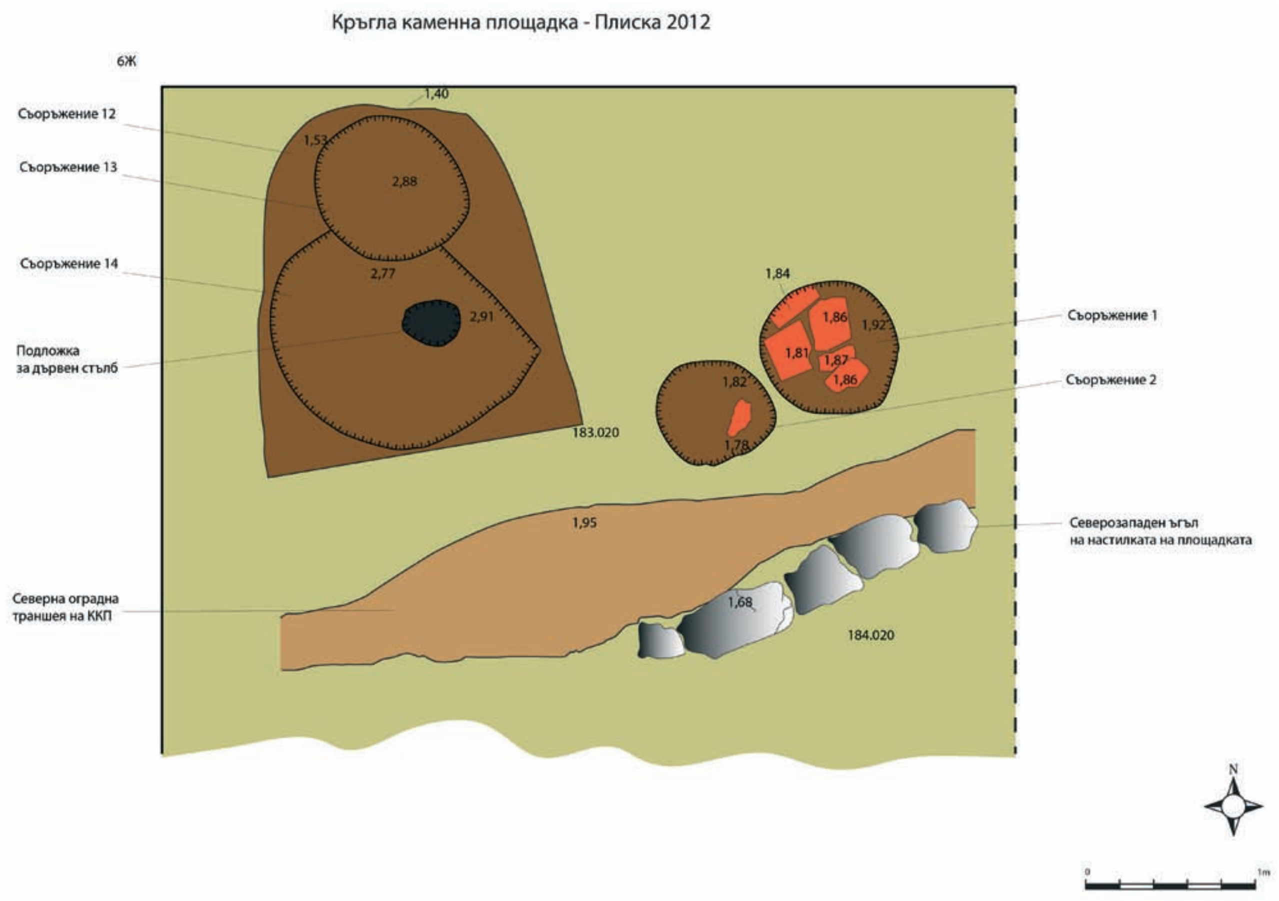
Кръгла каменна площадка - Плиска 2012
6Ж
Съоръжение 12
Съоръжение 13
Съоръжение 14
Подложка за дървен стълб
Северна оградна траншея на ККП
Съоръжение 1
Съоръжение 2
Северозападен ъгъл на настилката на площадката
1,40
1,53
2,88
2,77
2,91
183.020
1,84
1,86
1,92
1,81
1,87
1,86
1,82
1,78
1,95
1,68
184.020
N
0
1m

Обр. 3. Квадрат 6Ж – съоръжения 12 – 14.

На ниво 0,90–1,10 м пръстта е жълто-кафява и по-сбита. Концентрацията на фрагменти битова и строителна керамика е относително ниска. В квадрати 1К, 2К, 3К се очертаха границите на съоръжения 1, 5, 7, 8, 10, 11, 12. Насипите на всички се характеризират с много малко керамика, по няколко обезличени фрагмента, кости, или други материали.

При изчерпването на следващия пласт, 1–1,20 м в квадрати 1И, 2И, 3И се попадна на интересна ситуация – дълга тясна траншея, с ширина между 0,65 и 0,75 м, и разположени симетрично от двете ѝ страни ями (обр. 2). Траншеята (С1) е с посока изток–запад, с едно разклонение на север и вероятно чупи в западния край на кв. 3К. Дъното и е на дълбочина 1,54 м.

Част от ямите представляват легла за дървена конструкция. Петното на С2 е регистрирано на дълбочина 1,20 м и има форма на правоъгълник със силно заоблени ъгли. В насипа на дълбочина 1,20–1,40 се попадна на фрагмент от червеноангобиран съд. Конструкцията се състои от укрепващи стените на ямата успоредни една на друга и през 0,30 м прослойки трамбована пръст, които се проследиха по западната, северната и източната граница на С2. Пълнежът е изпълнен с буци розов хоросан, по част от които личат след от замазка. Изглежда, че те също са имали укрепваща насипа роля. Дъното е на дълбочина 3,20 м, като в центъра му се разкриха следи от дървен стълб с кръгло сечение и диаметър 0,38 м. Единствената открита находка при изчерпването на насипа е медно (вероятно тапицерско) гвоздейче с полусферична главичка на дълбочина 2,80 м.

Едновременно с разчистването на тези съоръжения продължи проучването и на северозападната периферия на ККП, при което се регистрираха ями, които също представляват основи за дървена конструкция. Такива са документираните в кв. 6Ж ями 12, 13, 14 (обр. 3). Те се проучиха на няколко етапа. Съоръжение 12 представлява яма с неправилна елипсовидна форма с размери 1,68 х 1,60 м. От юг тя граничи с изкопа на ККП. Дълбочината на С12 при дъното е 1,53 м. Насипът е от жълто-кафява пръст, изпълнена с малко животински кости. В границите на С12 попадат съоръжения 13 (от север) и 14 (от юг). На дълбочина 1,44–1,48 м С 13 има елипсовидна форма, чиято надлъжна ос е ориентирана северозапад–югоизток. В югоизточния ѝ край на две нива с дълбочина 1,86–1,93 м са поставени фрагменти от тухли – „пета“-та на тази яма. С14 е разположено южно от С13; на дълбочина 1,53–1,80 м е разделено от С13 с тънка люспа преотложен льос. Насипът на С14 на това ниво е силно трамбован и също беден на находки – няколко обезличени керамични фрагмента, малко животински кости. За да се установи суперпозицията на съоръжения 13 и 14 бяха предприети следните стъпки: С13 беше изцяло изчерпано; ямата се стеснява конусовидно и при дъното дълбочината ѝ достига 2,88 м; в нейния южен профил ясно личи северната граница на С14. С оглед на едно по-прецизно проучване на яма 14 беше направен разрез от северозапад на югоизток. В профила личи, че насипът е от силно трамбована пръст. На дълбочина 2,77 м в центъра на яма 14 се разкри още една малка яма – С15. Тази малка яма (тайник) е с диам. 0,52 м. Тя е изпълнена с тъмна рохка пръст. В това най-малко по размери съоръжение се откриха следните находки: фрагменти от стъкло с различни форма, размери и цвят (жълт, син, червен), 20 броя кабошони, от тях 6, в чиито ядро, изрязани от златна ламарина, личат човешки и флорални изображения. Детайлите по тях са предадени чрез врязване върху метала. Те са инкрустирани върху стъклена плочка и са покрити с втора стъклена плочка. В подобна техника – още един кабошон с по-малки размери, но с розета в центъра. Останалите кабошони имат кръгла или елипсовидна форма и са изработени от стъкло. В насипа на яма 15 се откриха също животински кости – от дребен добитък и птици, и следи от дърво по северната граница на ямата и по дъното ѝ. Следите от дърво са доказателство, затова че част (или всички) от тези предмети са били поставени в дървен съд. Съоръжения 13–15 имат няколко етапа на изграждане. Че яма 15 (тайникът с кабошоните) не е носила дървен стълб, става ясно от факта, че след престъргването на дъното на С 14 се откри силно трамбовано глинесто петно с жилки органика, с диам. 0,20 м и дълбочина 2,91 м. Вероятно върху него е стъпвал дървеният стълб.

С цел да се изясни ситуацията по северозападната периферия на каменната площадка, бяха открити отново съоръжения 2 и 3 от кв. 6Ж. Те имат приблизително кръгли очертания, а в центъра им – тухлени пети. Такива са и новооткритите ями 6, 10, 11 и 13. Всички изброени, освен сходната си конструкция, са вдълбани на еднаква дълбочина, следователно са били част от обща, вероятно подпорна, спомагателна, конструкция.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№4. ПЛИСКА. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА, СЕКТОР ДЪРВЕНА ОГРАДА И ТАЙНИ ХОДНИЦИ

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Росен Йосифов

Проучванията през този сезон бяха съсредоточени около първото, най-ранно обитавано ниво, след като през 2011 г. в повечето квадрати проучихме по-късните структури. От тях сега разкопахме три камбановидни ями в кв. 2, 5 и 6, дълбоки от 2 до 2,60 м. От техните насипи произхожда кухненска и отделни фрагменти глазирана керамика от X–XI в. На две места се откриха и гнезда от дървени подпори, вероятно свързани с това ниво.

Основните структури в изкопите, изследвани през тази година са трасето на източния таен ходник и ямите от подпори за дървена постройка. Техните очертания се долавят на дълбочина 1–1,20 м, която разлика се дължи на времевите разлики в конфигурация на терена.

През 2011 г. ходникът беше разкопан до западната страна на кв. 4, при което тук линията на трасето оставаше под пътеката. През този сезон разкопахме цялата негова страница, при което се установи, че тя пресича голяма правоъгълна яма с максимална дълбочина 2,70 м. Източната линия пресича други две ями дълбоки 3,30 и 3 м. На юг ходникът бе разкопан на дължина още 10 м, при което в кв. 8 той има разклонение на изток, всъщност излаз на повърхността (обр. 1). Нивото на разклонението е едно и също с това на основното трасе, с отпечатък от дървена конструкция и рамка за врата в пода. И в този квадрат ходникът пресича две ями с цилиндрично-елипсовидна форма и дълбочини 3,15 и 2,80 м (обр. 1). В кв. 12 ходникът пресича траншея дълбока 1,85 м с редица от фрагментирани тухли по дъното, явно по-ранна от него. Трасето на самата траншея се проследява и в съседния кв. 11, но през тази година не успяхме да го проучим, както и ямите, които го пресичат. Дълбочината на ходника е от 3–3,30 м със слаб наклон на юг. То е равно, без настилка и с дълбоки траншеи от талпите на облицовката. Насипите в него са от строителни трошляци, на места с пластове въглени, хумус и льос. След тях се намериха отделни фрагменти керамика от IX в.

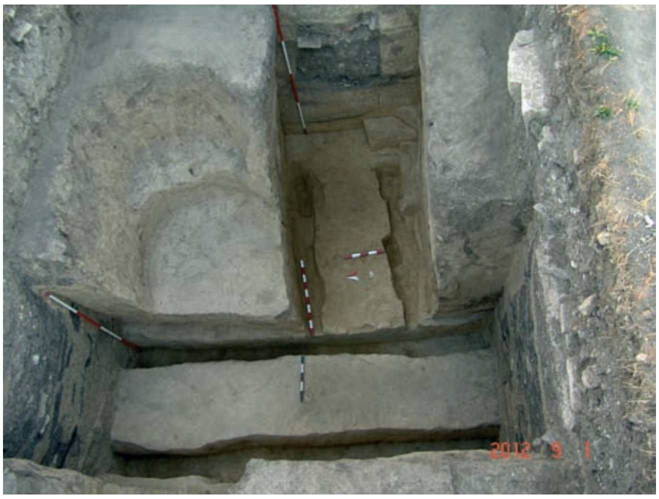

Обр. 1. Разклонение на тайния ходник.

През 2011 г в кв. 2 бе разкопана двойна яма, дълбока до 2,60 м, чиито насипи се врязваха един в друг. През този сезон бяха проучени още 12 подобни ями, които имат различна конфигурация – най-често са цилиндрично-елипсовидни, но има и такива, които наподобяват правоъгълник със заоблени ъгли. Дълбочината им е различна, но може да се класифицират в две групи – едни дълбоки средно около 2,50–2,60 м, а други – 3–3,30 м. Размерите им също са различни, варират в диапазона от 1 до 2 м. Насипите на тези ями са силно трамбовани на пластове от чернозем, льос и кафява пръст от преходните слоеве на грунта. Те не съдържат керамика или кости от животни, само на места в най-горните по-рехави слоеве се срещат отделни фрагменти керамика от X–XI в., явно проникнали от горното ниво на културните отлагания. На дъната на някои от тях има отпечатъци от греди с квадратно/правоъгълно сечение или пък пети от преупотребени тухли. Разположени са в успоредни редици, за сега четири, ориентирани изток–запад с 10 градуса отклонение на юг (обр. 2).

Само в южната редица са проучени всичките 6 ями — сравнително еднообразни според цилиндрично-елипсовидната си конфигурация с по-плитки отстъпи от северната страна (обр. 3). При две от тези ями в кв. 7 може да се установи точното разстояние между гредите – 3 м. В тази редица няма, врязани един в друг насипи, само в насипа на яма 7 от кв. 6 е врязана по-плитката яма 6, чиито насип,

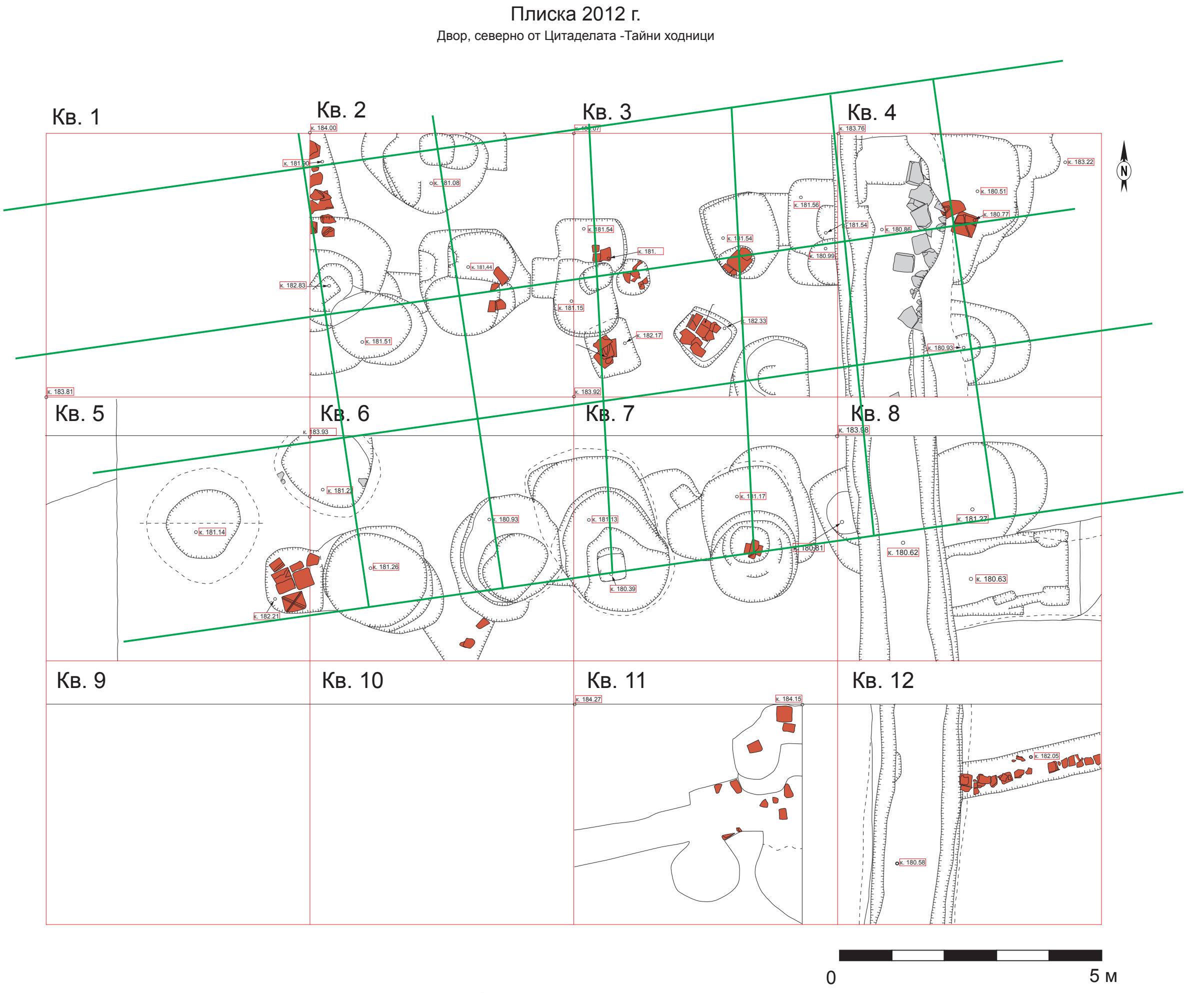

Обр. 1. План на изкопа.

като структура е съвършено различен. Две от крайните на изток ями в тази редица са пресечени от тайния ходник.

В северната редица е имало 7 ями, едната от които – в кв. 3, между ями 8 и 6 – не успяхме да разкопаем. Ямите в тази редица трудно се класифицират по форма, защото са много различни, повечето са двойни, врязани една в друга. Тази конфигурация се проследява най-отчетливо при яма 8 в кв. 2 и 3, където в насипа на дълбоката 2,90 м яма с отпечатък от греда на дъното, е врязана втора яма, дълбока 2,50 м с пета от тухли на дъното, която пета по вертикалата е плътно до линията на отпечатъка от греда на дъното на първата яма. Това означава, че гредите, носещи на повърхността дървена конструкция, на определен етап от нейното функциониране, са били укрепвани с допълнителни подпори, при което на различно ниво, както е и ситуацията и при яма 4 в кв. 4. При другите ями от тази редица обаче, врязванията имат същата или приблизително същата дълбочината на вкопаване. Само яма 6 в кв. 3 е единична и много по плитка, с пета на дъното. И тук крайните две ями от източната страна на редицата са срязани от трасето на тайния ходник.

Между тези две редици има трета, която се идентифицира с яма 2 в кв. 4 и яма 1 в кв. 3. Останалите ями остават под пътеката между северния и южния ред квадрати, най-западната от тях е леко засегната от късната яма 5, в кв. 5 и 6.

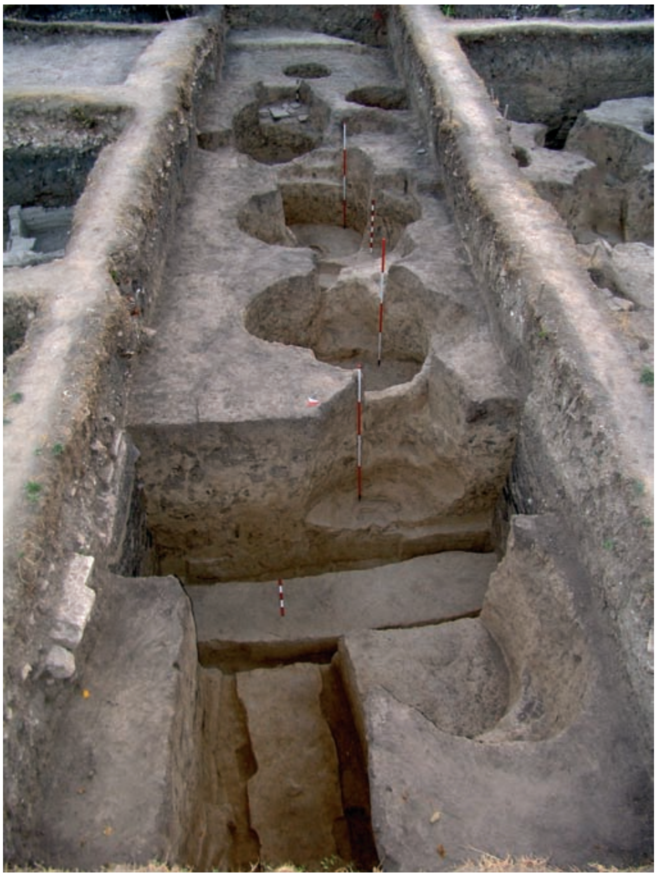

Обр. 1. Южният ред ями, пресечен от тайния ходник.

От северната страна на тези три редици ями, вероятно има четвърта, която се идентифицира чрез яма 7 в кв. 2. Част от нейния насип излиза вън от северната страна на квадрата, а на изток от него се очертава конфигурацията на яма, която не успяхме да разкопаем. Ако е така, част от редицата попада под очертанията на т. нар. Болярско жилище, което пък лежи върху насипа на проучваното от нас трасе на тайния ходник от изток.

Разкопаните структури идентифицираме като останки от дървена постройка, чиито параметри още не могат да се определят. Установява се само дължината на нейната южна страна – около 12 м, колкото вероятно е била и северната страна (обр. 2). Става ясно също, че разстоянието между четирите реда не е еднакво – северният коридор е широк 3,40 м средният 2,55 м, южният 3 м. На отделни места са разчистени малки ями с правоъгълно-овална форма и дълбочина от 1,35 до 1,85 м на дъното с подложка от тухли. На места те пресичат насипите на големите ями, които означава, че са относително по-късни. Нанесени на плана обаче, изглеждат, като че ли свързани с тях, по-скоро имат отношение към предполагаемата конструкция от греди. Опитът да се предположи един план на тази сграда не доведе до симетрична структура на нейната основа, защото напречните линии не навсякъде са перпендикулярни на надлъжните, от което вътрешното пространство се разчленява несиметрично. Установеното от нас допълнително монтиране на подпори показва, че подът на постройката бил издигнат високо (приблизително 1,50–2 м) над терена, защото иначе ремонтните работи не биха могли да се извършат. Впрочем, подобна реконструкция предлага и Р. Рашев за голямата дървена постройка с кръгъл план под останките от Цитаделата.

Относителната хронология на паметниците, проучвани в този сектор от Двора с дървена ограда, северно от Цитаделата на Плиска е в общи линии ясна: Най-ранната структура е горелият таен ходник в западния ред квадрати, чието трасе няма пресечни точки с ямите от дървената постройка. Заедно с него, или след него, се датира дървената постройка, а след нея — тайният ходник от източния ред квадрати на изкопа. Последна, най-късна, е каменната сграда, наричана Болярско жилище, която лежи, както върху останките от дървена постройка, така и върху насипите на тайния ходник.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ДВОРЦОВ ПЛОЩАД – СЗ“

Станислав Иванов

Археологическите проучвания се проведоха от 17.09.2012 г. до 14.10.2012 г. с финансиране от МК по договор с НАИМ–БАН и от МФ по договор с РИМ Шумен. В екипа като сътрудници участваха: С. Христова (ШУ „Епископ Константин Преславски“) и Йордана Николова (СУ „Св. Климент Охридски“); реставрация на керамичен материал С. Георгиева НАИМ–БАН); реставрация на метал Н. Диянова (РИМ– Шумен); обработка на антропологичен материал д-р В. Русева (ИЕМПАМ–БАН); обработка на нумизматичен материал д-р Ж. Велева (РИМ–Шумен).

Цел на разкопките през 2012 г. бе продължаване на цялостното проучване в сектора и установяване на връзката между отделните разкрити съоръжения на това място и такива установени в съседните сектори, както и допълване на картината на живота в Дворцовия център на Плиска в периода средата на VIII – средата на XI в. Работата се концентрира в три сектора: северозападен; западен и южен.

При проучването се установиха съоръжения от целия период на живот в Плиска. Най-много от тях принадлежат на следстоличния. Към тях спадат верижни постройки, вкопани жилища и стопански ями.

Верижни сгради от началото на XI – средата на XI в.

В северозападната част се разкри северозападния ъгъл на верижна сграда №2. Данните до този момент показват, че тук тя е завършвала с обособено дворно пространство, в чиито рамки се намира голяма пещ изградена от камъни и фрагментирани тухли. В тази част той е старателно изграден от различни по формат ломени и обработени камъни, някои от които са преизползвани от по-стари градежи. В част от дворната площ бе достигнат пласт под ходовото ниво, където се очертаха по-ранни ями, оставащи за бъдещо проучване. Северно от пещта частично се разкриха рушевини и запазени in situ части от обмазки, които поради липса на време не са цялостно проучени. Потвърди се досегашната датировка на сградата от началото на XI – средата на XI в.

В западната част са доразкрити части от верижна сграда №3, развиваща се северно от Дворцовата църква (обр. 1). Част от нейните зидове са направени върху по-ранни тухлени и каменни настилки, вероятно свързани с функционирането на Дворцовата църква. В части от западните профили на квадратите беше засечено източното лице на западен зид от сградата. Възможно е тя да се развива и в западна посока. В тази част стратиграфски се потвърди, че сградата възниква след прекратяване използването на вкопаните жилища и стопанските ями.

Вкопани жилища и стопански ями от X в.

Цялостно или частично са проучени 3 жилища и 8 стопански ями.

Жилищата са от типа на полуземлянките. Отоплителното съоръжение на жилище №7 е печката в северозападната част, изградена от

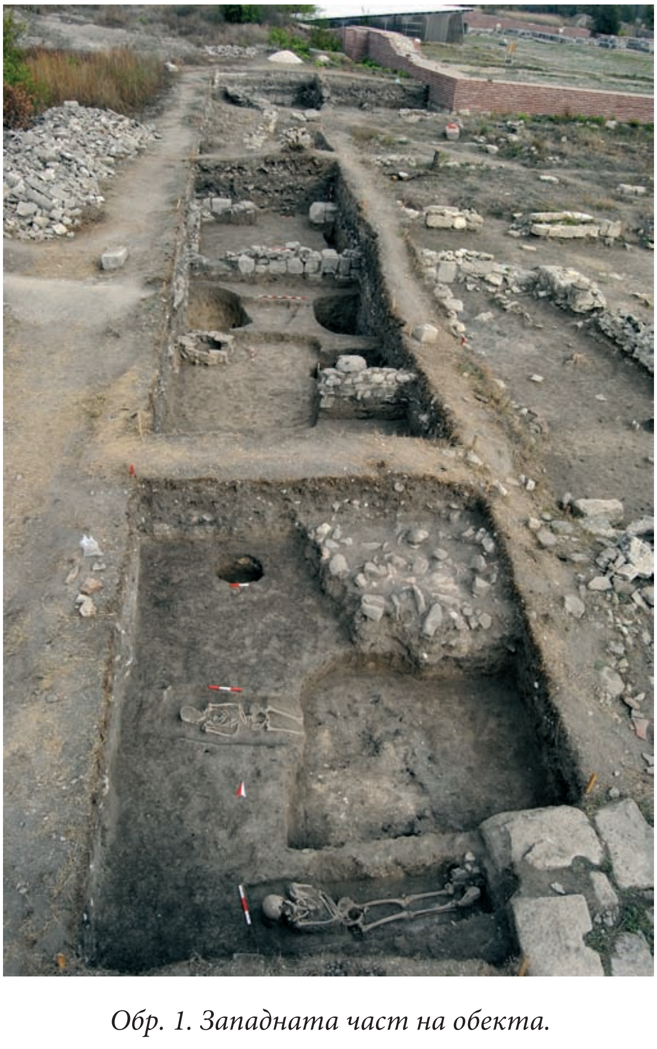

Обр. 1. Западната част на обекта.

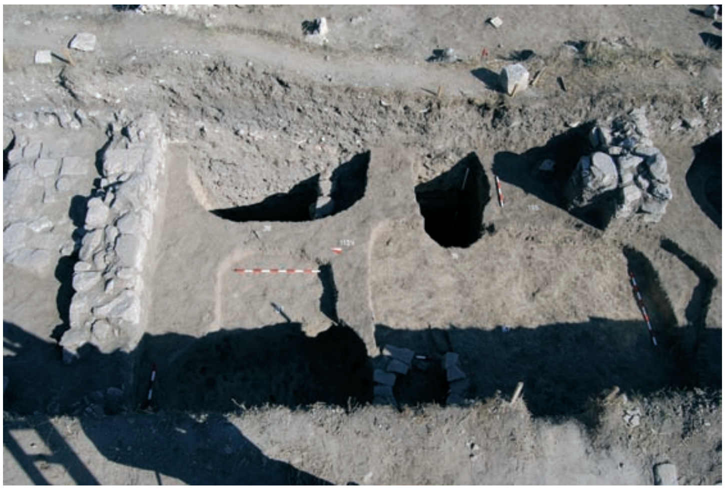

Обр. 2. Жилище №7 и ями №37, 38 и 39.

камъни и тухли споени с жълта глина. Слабото опалване в него показва кратковременно функциониране. В №9 то е в югоизточната част и е изградено от камъни. При жилище №8 тя остава в непроучен терен. В насипа на жилище №7, покрай стените имаше ивица с жълтеникава пръст широка около 0,10 м. Тя показва, че жилището вероятно е имало дървена облицовка на стените (обр. 2).

Повечето от проучените ями не се различават от проучените досега в сектора. Като нов тип могат да се обособят ями №37, 38 и 39. Първите две са със сравнително големи размери, четвъртита форма и приличат на дълбоко вкопани жилища, последната е по-тясна, но също дълбока. Стените на всички са отвесни, леко стесняващи се към дъното, което е равно.

При жилища №7 и 8 се наблюдава пряко, стратиграфско съотношение между тях и ями №38 и 39. От двата случая става ясно, че ямите предхождат жилищата.

В южната част на сектора, се попадна на запазени по-големи сектори от тухлена настилка. В един случай тя е нарушена от вкопаване с неправилна форма, приличащо на жилище. В неговия насип имаше голямо количество ломени и фрагменти от обработени камъни, както и фрагментирана строителна керамика. В насипа му на четири места се разкриха цели и половинки от човешки черепи, както и отделни човешки кости. Те произхождат от гробове, от некропола съществуващ при Дворцовата църква. Вероятно намерението да се направи на това място жилище е било осуетено от наличието на погребения на това място.

Некропол от краят на IX – средата на XI в.

От некропола през настоящата година бяха проучени 9 гроба. Основната част от погребенията се намират северно от Дворцовата църква. Три от гробовете са разбити вероятно през X в. На тях принадлежат разпилените цели и части от черепи открити в насипа. Всички погребения са по християнския обред. При някои от гробовете се наблюдава маркиране на гробната яма с камъни и тухли при краката и главата. Нов момент се явява откриването на две погребения, които стоят изолирано от останалите. Те се намират в западната част на сектора. Освен по своето местоположение, единият от тях е интересен и по начина на полагането на покойника в гробната яма – гроб №42. Гробът се намира при северозападния, външен ъгъл на Дворцовата църква, а погребаният е поставен в седнало или полуседнало положение. Двете обстоятелства позволяват да се изкаже хипотезата, че вероятно се касае за погребение на висше духовно лице (Попконстантинов 1992, 270). Стратиграфската ситуация на разкриването на погребението говори, че погребението е извършено най-рано в X в.

Структури от столичния период – траншеи от дървени огради и ями от дървени стълбове.

В западния сектор бе започнато проучването на траншея от дървена ограда. Тя е с посока север–юг и се явава западна страна на двор ограден с дървена ограда (?). През 2010–2011 г. бяха проучени части от северната линия и северозападния ъгъл, а южната беше регистрирана на ниво очертаване. През 2011 г., на ниво очертание, бяха засечени две траншеи принадлежащи на постройки с дървено стълбова конструкция и кръгъл план. Възможно е оградата е ограждала именно тези постройки и те да се явяват най-ранните структури в сектора.

Основно в южния сектор се проучиха отделни ями от дървени стълбове. Засега тяхното разположение не позволява да се очертае план.

Относителна хронология на съоръженията. Данните от проведените разкопки през 2011 г. не променят установената до момента хронология в сектора (Иванов 2009, 446). Потвърждават се данните за етапи в съществуването на вкопаните жилища и стопанските ями, които се установяват само в случаите на пряко стратиграфско съотношение. Проблематичен остава въпроса за полагането на тухлената настилка в сектора. Редица данни натрупани през годините позволяват да се предполага, че тя не е направена едновременно или има участъци, които са допълнително преустройвани.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Литература

Иванов 2009: С. Иванов. „НИАР – Плиска“. Археологически проучвания на Дворцовия площад. – АОР през 2008 г., София, 2009, 549-552.

Попконстантинов 1992: К. Попконстантинов. Въпроси около гроба и надписа на чъргубиля Мостич. – Плиска-Преслав, 5, София, 1992, 268-274.

№6. ПЛИСКА „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – ИЗТОК“

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова

Археологическото проучване на сектора, разположен на изток от цитаделата в Плиска обхвана нови 13 квадрата, от които изцяло завършени са осем. Разкрити бяха няколко вкопани жилища, 6 ями, 1 пещ, 1 печка, 2 огнища, 2 гроба и др.

В квадрати XX-301 и XX-321 беше проучено вкопано жилище (обр. 1). На три от стените е оформена каменна облицовка. Сградата е отворена на изток, където се е намирал входът. От запад на жилището е изградената куполна пещ.

Второ вкопано жилище с аналогична конструкция беше проучено в квадрат XX-302 (обр. 2). Западната му стена е облицована с еднолицев каменен градеж. В средата на помещението е вкопана яма, която вероятно е служила за съхранение на хранителни продукти. В югоизточния ъгъл на помещението е изградена печка. Горивната камера на печката е малка (60 х 50 см), иззидана е с тухли. Северно от горивната камера е оформено с каменен градеж по-голямо предпещно отделение.

Южно и източно от жилището, квадрати XX-303 и 304, се проучиха три ями. В тях се откриха голямо количество керамика и животински кости. Източно от ямите се разкри вкопано помещение, чиято дървена конструкция е изгоряла. Овъглените останки са се срутили на пода, оставайки дебел пласт от горели греди, пепел и опалена пръст. На пода на помещението се откриха цели керамични съдове, които са счупени на място и две монети (анонимни византийски фолиси от клас B), които ясно определят времето на пожара след 30-те години XI в. Проучването на помещението не е завършено. Границите му се проследяват и в съседния квадрат XX-305. Изцяло проучен е само югозападния му край (около 17,8 м^2).

Южно от горялото помещение, в квадрат XX-324, беше проучено едно слабо вкопано помещение (вероятно жилище). В него са регистрирани две петна от огнища.

В квадрат XX-344 се проучи яма, в която се откри голямо количество керамика, многобройни парчета от стъклени гривни, шлака, костено шило, каменно точило, една монета (анонимен византийски фолис от клас А2, вариант 47). Завърши проучването и на яма №2, разположена на границата на квадрати XX-343 и XX-344. Особеното при нея е откриването на многобройни фрагменти от сфероконуси (най-малко от 4-5 съда).

В квадрат XX-364 се разкриха останките от сграда, от която е останало масивно каменно струпване с неправилни очертания, с размери около 4 х 4,50 м. Южно от сградата се разкри

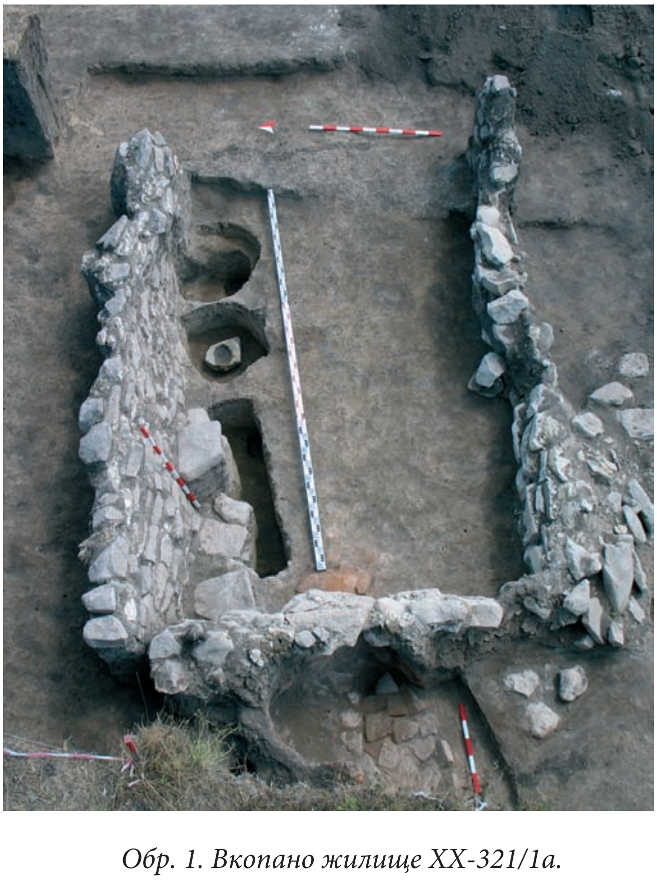

Обр. 1. Вкопано жилище XX-321/1а.

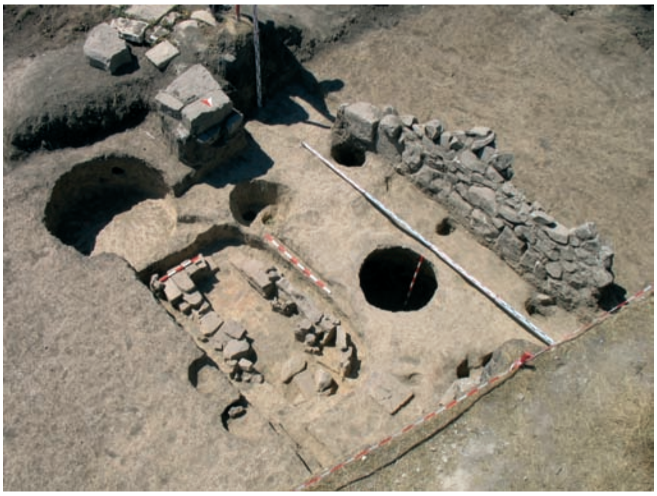

Обр. 2. Вкопано жилище XX-302/2.

гроб на млад индивид. Гробът е вкопан високо в културния пласт от най-късния времеви хоризонт, ориентиран е на запад (азимут 270°).

Под сградата, на нивото на стария хумус, се разкри по-ранно жилище. То е вкопано плитко (около 0,40 м) и е с вътрешни размери 2,50 x 3,10 м (обр. 3). Подът на жилището е силно трамбован, а на места е опален. Западно от жилището е изградена куполна пещ.

В квадрат XX-384 беше разкрито вкопано жилище. Западната и източната му стени са облицовани с камък (еднолицев градеж). Жилището е отворено на север, където вероятно е бил входът.

В квадрати XX-365 и XX-385 са свалени само най-горните пластове и е достигнато до първата регистрация на структури. Очерта се петното на малка сграда с правоъгълен план (3,26 x 2,90 м), свързана в югоизточния ъгъл с траншея вероятно от ограден зид. Северно от сградата са регистрирани очертанията на яма. В квадрат XX-345 се разкри един гроб. В него е положен млад индивид. Гробът е вкопан в културния пласт от най-късния времеви хоризонт, ориентиран е на запад-югозапад (азимут 242°).

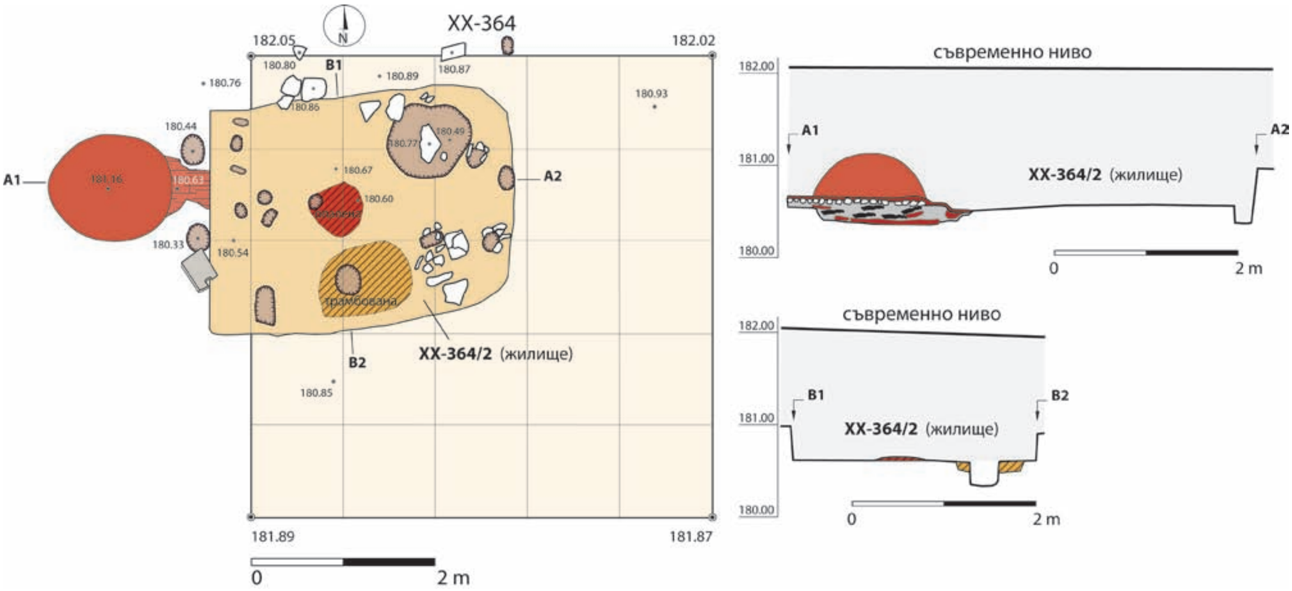
XX-364
N
182.05
182.02
181.89
181.87
180.80
B1
180.89
180.87
180.76
180.86
180.93
180.44
180.77
180.49
A1
181.16
180.63
180.67
A2
180.60
180.33
180.54
трамбована
B2
XX-364/2 (жилище)
180.85
0
2 m
съвременно ниво
182.00
181.00
180.00
A1
A2
XX-364/2 (жилище)
0
2 m
съвременно ниво
182.00
181.00
180.00
B1
B2
XX-364/2 (жилище)
0
2 m

Обр. 3. Вкопано жилище XX-364/2.

По време на разкопките бяха открити 23 монети. Преобладават анонимните византийски фолиси клас А2, има няколко монети от клас В и една монета клас D. Сред намерените монети специален интерес представлява един златен тетартерон от типа фуре на император Василий II (976–1025). Той се отнася към клас F (1005–1025). Монетата е вторично пробита и вероятно е носена като накит. Стратиграфски тетартерона на Василий II е попаднал в пласта, който запечатва опожареното помещение в квадрат XX-304. При намирането на монетата нейната повърхност беше покрита с устойчив налеп от полепнала материя (вероятно кожа). Налеп от тъкан (лен) беше открит и при друга монета (анонимен фолис от клас А2).

Стратиграфското съгласуване на културните пластове и ходовите нива с монетните находки дават основание да се определят три времеви хоризонта. В най-ранния хоризонт, който лежи непосредствено върху стария хумус липсват монети. Вторият времеви хоризонт започва от нивото на първата регистрация на монети (предимно анонимни византийски фолиси от клас А2) и завършва до нивото, на което се откриват анонимни византийски фолиси от клас В. Хронологически тази фаза се датира от 70-те години на X век до 30-те години на XI век. Последният трети хоризонт е затворен между пласта с монети от клас B и съвременната орница, в която е открит и анонимен фолис от клас D (т. е. последният хоризонт би могъл да се датира в периода от края на 30-те до 60-те години XI в.).

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПЛИСКА. ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД“

Янко Димитров, Христина Стоянова

През изминалия сезон бе продължено системното изследване на терена и бяха допълнени и детайлизиране наблюденията върху установените досега структури: 1. Дълга дървена постройка покрай южната и източната крепостни стени (края на VIII – първите десетилетия на IX в.); 2. Оградната стена и разположените вътре в нея жилищни и стопански постройки на голям комплекс от втората половина на IX в. – началото на XI в.; 3. Жилища-полуземлянки и дървена ограда в участъка до източната порта на каменната крепост (краят на X – началото на XI в.).

Проучването бе извършено чрез общо 9 изкопа, разположени покрай източната порта на крепостната стена и в границите на комплекса с оградна стена в югоизточната част на Вътрешния град (обр. 1).

Дългата дървена постройка

В изкоп №I, пред източната порта, бе изследван терен от 40 кв. м и бе разкрит в неговия южен край северния корпус на т. нар. дълга дървена постройка.

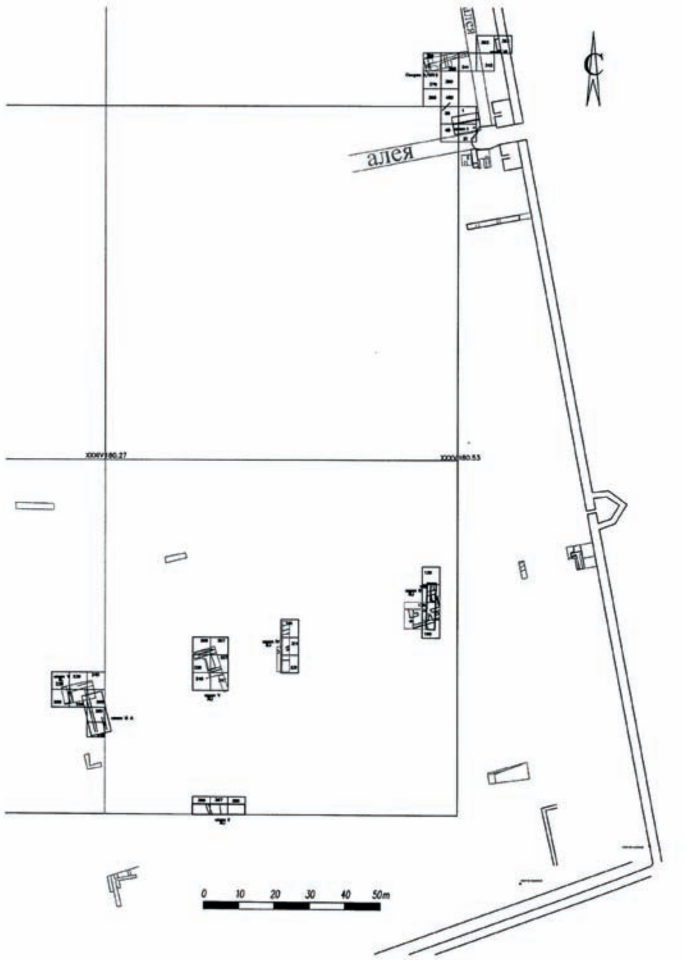

Обр. 1. Обект Югоизточна периферия на Вътрешния град, ситуационен план на изкопите.

На най-горното ниво, в южната част на изследвания участък, бе разчистен дебел около 0,20 м разсип от по-едри, но повечето дребни камъни, фрагменти от тухли, на места глина и хоросанов трошляк. Под разсипа бе констатирано ниво, където тези материали са подравнени и уплътнени, оформяйки груба настилка, която на изток се допира до тежкия каменен плочник на източната порта, а на юг продължава неясно докъде, тъй като остава в непроучен терен. Всред камъните от разсипа и върху повърхността на настилката бе открита малко фрагментирана битова керамика и много предмети, които са с разнообразно предназначение, има дори част от праисторическа брадва. Намерени са 4 монети – най-ранната е фолис на Константин VII и Зоя, сечена 914–919 г., две са на Никифор II (963–969), четвъртата е анонимен фолис клас A2 (976–1030/35).[1] Стратиграфията на терена показва, че настилката е била направена много скоро след премахването на т. нар. дълга дървена постройка. Поради липса на по-отчетливи данни, датировката на настилката не може да се определи с точност и според нас трябва да се постави в широки граници, като се започне от първата четвърт на IX в. и се стигне да началото на X в.

Обр. 2. Зидове на каменни постройки в изкоп III.

Настилката лежеше върху дебел 0,10 до 0,15 м слой от жълта глина примесена с късчета от мергели, който на места в горната си част бе така равен, че създаваше впечатление за подово ниво. В него се отделиха петна с по-тъмна пръст на няколко ями от вертикални греди и от къси траншеи, напречни на линията на постройката. Също на това ниво се отдели с двете си прави граници траншея, която има посока изток–запад и затваря от юг северното крило на дългата дървена постройка. Тя е широка 1 м и в най-горната се част е запълнена с дебел около 0,15 м слой от плътна жълта глина смесена с мергелни бучки. В дълбочина запълващият насип се променя, като е съставен от по-мека и пъстра сиво-жълта пръст. Стените са отвесни, а дъното равно, на дълб. 0,70 м от нивото на очертаване. В горната част на насипа на напречната траншея, близо до ЮИ ъгъл на постройката, се установиха следи от надлъжно положена греда. Точно срещу нея, на 0,25 м от южната граница на напречната траншея, на едно ниво с нея, се разкриха две тухли, които са хоризонтално положени за стъпки на вертикални греди, отстоящи една от друга на 0,80–0,90 м. Ситуацията им позволява да се допусне, че на тухлените подложки са стъпвали греди, които оформят рамката на врата на вход, водещ към вътрешността на дългата постройка.

Западната надлъжна траншея е с 0,50 м по-плитка от напречната. Това, както и разликите в нивата на очертаване и отбелязаните особености в запълнителя, показват, че напречната траншея, заедно с вратата в нея, е била прибавена допълнително.

Как точно е бил устроен установения през 2011–2012 г. «проход» в корпуса на дългата дървена постройка може да се каже само след проучване на терена, който сега е покрит отчасти от каменната настилка около източната порта, отчасти от плочите на туристическата алея. Засега е ясно, че ширината на «прохода» е 8,80 до 9 м. Както се очакваше, неговата ос съвпада с осевата линия на прохода през източната порта на каменната крепост, както и с тази на установената от П. Георгиев източна порта на Голямото дървено укрепление, а вероятно и с прохода през Вътрешното землено укрепление. Дали това означава, че за определен период тези четири грамадни по размери структури са съществували едновременно, сега трудно можем да кажем, това е въпрос на нови наблюдения на терена по линията на проходите.

Комплексът с оградна стена

През 2012 г. комплексът бе проучван чрез общо 7 изкопи. При разполагането им бяха отчетени както досегашните резултати от разкопки в различни сектори на комплекса, така данните на геофизичното-геомагнитно изследване извършено от Чавдар Кирилов през 2011 г.

В изкопи III, IV и V бяха проучени нови отсечки от северната оградна стена на комплекса (обр. 2). Южно от нея, в участъка на изкоп III, който съвпада с обхвата на „втората линейна аномалия“ от геомагнетиката, се откриха зидове с градеж от разноформатни ломени камъни и преупотребени варовикови квадри, на глинена и на калова спойка. Според различия в градежа и дебелината на зидовете, наличие на конструктивни връзки или фуги и по стратиграфски данни, бяха установени три етапа на каменното строителство в проучения участък, които съответстват на вече регистрираните в няколко пункта строителни фази на стената, ограждаща комплекса.

В изкоп II бе разклит голям участък от настилка, западната страна на която, без да е съвсем права, е ориентирана север–юг, с отклонение в посока на СЗ–ЮИ, т. е. успоредно на западна стена от оградата на комплекса, отстояща на 50-60 м в западна посока. На 3 м западно от настилката е разкрит успореден на страната ѝ зид от ломени мергелни камъни на калова спойка. Откритата в пласта над настилката фрагментирана керамика е в неголямо количество, но има част от характерни за X в. глазирани стомни. В пласта под нивото на настилката бе открита в значително количество керамика от характерни за IX в. форми – сиви, но повечето червеноглинени, светлоглинени и (червено) ангобирани амфоровидни стомни. В този пласт бяха установени две нива с частично застъпващи се ями от големи постройки с дървено-стълбова конструкция.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№8. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Христина Стоянова

Основният изкоп, в който се работи, е с размери 30 х 16,30 м. Нашите усилия бяха насочени в източната част на изкопа (обр. 1). Частично се работи и в западното крило (по-точно в неговата източна част), както и северно и южно от него. След окончателното демонтиране на каменните плочи от настилката в източното крило се доразкри проследявания слой от ронлив розов хоросан, който от своя страна ляга непосредствено върху лята хоросанова кора или отделен на места с тънък слой тъмна пръст. На дълбочина от 0,80–0,90 м се очертават вкопавания с различна форма, запълнени от тъмна пръст примесена с множество бучки хоросан. С изключение на голямата кръгла яма, в чиито пълнеж има и големи каменни блокове, останалите се оказаха гнезда за стълбова конструкция (обр. 2). Фрагментите керамика в пълнежа им се датират във втората половина на Х в. Повечето ями са вкопани в здравия хумус, но има и такива, които засичат други по-ранни структури също вкопани и запълнени с жълто-кафява пръст. Такива са случаите при ями с №8, 9, 10, 12. Тези вкопавания преминават като линейни структури с посока изток–запад през проучваното пространство. Наличието на фрагмент от сив съд с излъскана мрежеста украса ни дава основание да предположим, че тези вкопани структури са съществували в края на IX в. В квадратите на юг от основния зид от предходния сезон на работа ни беше известно едно ниво от жълта глина в което са вкопани редица от ями. Северната редица се допират южно до основния зид и се редуват с правоъгълни стъпки от розов хоросан. Южно от тях беше

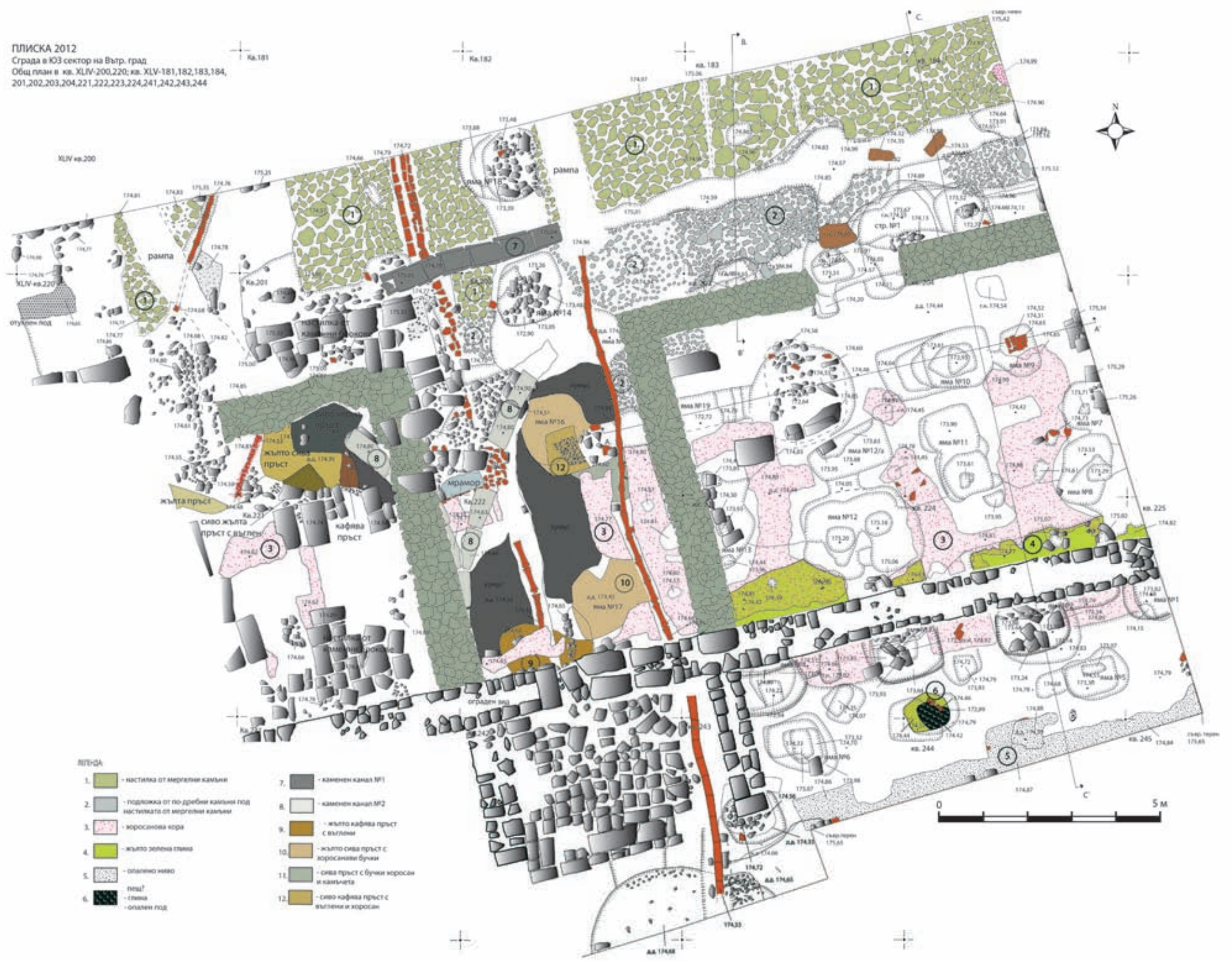
ПЛИСКА 2012
Сграда в ЮЗ сектор на Вътр. град
Общ план в кв. XLIV-200,220; кв. XLV-181,182,183,184,
201,202,203,204,221,222,223,224,241,242,243,244
Кв.181
Кв.182
кв. 183
XLIV кв.200
XLIV кв.220
Кв.201
рампа
рампа
мрамор
жълта пръст
сиво жълта пръст с въглени
кафява пръст
кв. 225
кв. 244
кв. 245
N
0
5 м
ЛЕГЕНДА:
1. - настилка от мергелни камъни
2. - подложка от по-дребни камъни под настилката от мергелни камъни
3. - хоросанова кора
4. - жълто зелена глина
5. - опалено ниво
6. пещ? - глина - опален под
7. - каменен канал №1
8. - каменен канал №2
9. - жълто кафява пръст с въглени
10. - жълто сива пръст с хоросанови бучки
11. - сива пръст с бучки хоросан и камъчета
12. - сиво кафява пръст с въглени и хоросан

Обр. 1. Общ план на проучванията в източния и централния сектори на изкопа.

Обр. 2. Структури в източната част на изкопа

локализирана втора редица от ями също вкопани в слоя от жълта глина. В разширение с 0,90 м в южна посока на дълбочина 0,40 м се откри гроб на дете. Гробната яма беше оградена с ломени камъни, а костите бяха силно изтлели и разпилени. Новото, което ни стана известно тук, е едно подово ниво засечено на дълбочина от 0,80 м и разположено непосредствено над слоя от жълта глина. То е от тъмна пръст, премесена с бучки от опалена трамбована глина. След демонтиране на хоросановите стъпки пролича, че това ниво от жълта глина предхожда строежа на дългия зид с посока изток–запад, както го предхождат и двата етапа на строеж на сгради с дървено-стълбова конструкция. Под нивото с жълта глина се отдели пласт от сбита ръждивокафява пръст, лежи непосредствено върху стария хумус, при който се отделиха границите на всички ями. За разлика от северната редица от ями, които опират до оградния зид и са частично засечени и от ямите, в пълнежа на които имаше бучки розов хоросан, втората, южна редица, е с пълнеж само от жълто кафява уплътнена пръст. От откритите керамични фрагменти можем да отнесем тези ями към края на IX в. Към тази дата могат да се отнесат и ямите за дървено-стълбова конструкция локализирани и проучени северно от източното помещение на верижната постройка Непосредствено при входа на източното помещение, както източно и западно от него се разчистиха изцяло или частично три ями запълнени с жълто-кафява пръст за дървено-стълбова конструкция. В двете, които вероятно са част от линейна структура, която продължава и в източна посока се откриха фрагменти от кани, характерни за IX в.

В този участък от предходния сезон ни е известно едно ниво от мергелни плочести камъни подравнено с розов хоросан. През този сезон на проучвания се изясни, че под мергелните плочи има подложка от дребни волутести и варовикови камъчета, подредени плътно едно до друго. Те лежат непосредствено върху стария хумус. Единствено до източния профил частично залягат една яма запълнена със сиво-кафява пръст и ломени камъни, сред които се откриха фрагменти керамика с белези на датировка X в. Тази настилка от мергелни плочи е пресечена от една траншея с посока изток–запад, която е легло на отходен канал, изграден от каменни плочи, сегмент от който е запазен в централната част на изкопа.

През изминалия сезон работихме и в централната част на изкопа, където се откри канал, който пресича мергелната настилка в северната си част и е изграден от фрагментирани и цели тухли. В съотношение с каменния канал с посока изток–запад тухления, който лежи перпендикулярно спрямо него е по-ранен. Най-южната част на канала е от глинени тръби. И двата са по едно трасе, но не може със сигурност да се каже, дали са едновременни и как точно е ставала връзката между тухления канал и този с глинени тръби. Глинените тръби минават под каменния ограден зид почти непосредствено до западната страна на входа, но как точно се съотнасят предстои да се доизясни.

Другият интересен резултат в този участък е един канал изграден от каменни блокове с издялан улей, лежащи върху каменни плочи. Той остава под източния зид на западното помещение градено с мергелни камъни. Каналът има У-образна форма, като двете му разклонения с посоки североизток и северозапад са разположени съответно източно и западно на мергелния зид. Там, където каменните блокове се събират почти плътно, мергелният зид стои над тях като че ли са съобразени един с друг.

Източно от тухления канал, където още в предходния сезон беше засечено прекъсване на мергелната настилка локализирахме и разчистихме яма запълнена с кафява пръст силно премесена с въглени. Южно от каменния канал с посока изток–запад се разчисти втора такава яма със същия пълнеж. И двете са вкопани в трета по-ранна структура запълнена с жълто-кафява пръст. Според керамичните фрагменти открити в яма №14 те могат да се отнесат към втората половина на X в. Южно от тях почти през еднакво разстояние се открояват още две ями, които не са проучени. Те лежат в една ос, което може да се приеме за източна граница на сграда с дървено-стълбова конструкция. И при двете проучени ями дъната са покрити, частично или изцяло, с плочести ломени камъни. Западно от тухления канал на разстояние на около 4 м се локализира същото прекъсване на мергелната настилка, което според характера на пръста насочва за наличието на същата като описаните ями. Възможно е това да е западната линия на предполагаемата сграда, но предстоят проучвания за доуточняване. Непосредствено западно от описаното петно се разкри легло и запазен в него тръбопровод с посока североизток–югозапад. Сегмент от втори тръбопровод със същата посока, но разположен източно от първия разкрихме в западното крило на сградата. Вероятно част от него открихме и южно от оградния зид, където достигнахме дълбочина 0,80 м, нивото на жълтата глина, локализирана и проучена източно от порталното помещение. За сега за този участък, на запад от портата северно и южно от оградния зид и според достигната дълбочина на проучване може да се предположи, че познатата ни картина от вкопани структури ще се повторят и на запад.

През 2012 има открити 2 монети анонимни фолиси клас А2 (969–976 г)[1], които не се отличават от откритите до момента и отново насочват датирането на каменния комплекс към средата на Х век.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№9. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Женя Добрева

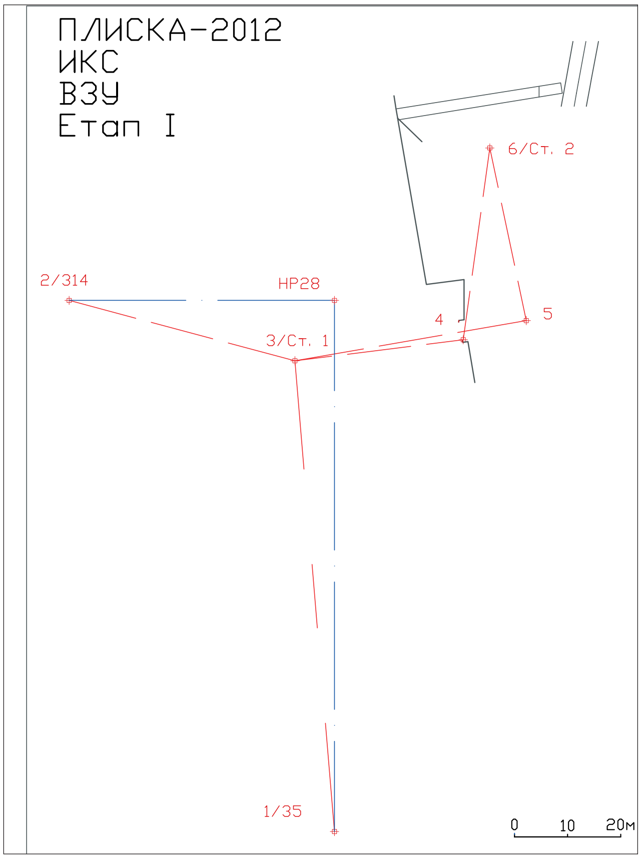

Обр. 1. Тахиметрична снимка на изкопа. Чертеж на инж. Св. Стоянов.

Теренното проучване имаше за задача допълнително изследване на Вътрешното землено укрепление (= ВЗУ), след неговото установяване през 2002 и 2006 г. (Георгиев, Иванов 2007, 449–451).

Заложен беше изкоп с ширина 2 м и дължина 31,5 м, между Източната крепостна стена (= ИКС) и пътя за Голямата базилика, на 32,7 м, северно от Източната порта (обр. 1). Установени бяха местата, устройството и стратиграфската позиция на следните структури: 1. Следи от нива на строителство и ремонтни работи край ИКС; 2. Малкият ров пред ИКС; 3. Следи от вала на ВЗУ; 4. Ров на ВЗУ; 5. Камъни от настилка на церемониалния път за Базиликата (=ГБ) (обр. 1).

1. Следи от строителството и ремонт на ИКС. Непосредствено пред крепостния зид беше установено неговото строително ниво във вид на кора от хоросан и дребен каменен трошляк. Над него лежи слой от 0,05 – 0,15 м глинеста пръст, с която е запълвано слягане, получено следствие потъване на основите от тежестта на крепостния зид. Над глинестата пръст се откриха десетина фрагмента от битова керамика, повечето от амфоровидни съдове от пречистена глина, която може да се датира към първата половина на IX в. Встрани се намериха и части от гърнета и амфори, които се датират в IX–X в. Намери се и бронзова гайка за колан, която може да се датира в IX в. Над културния слой следва ивица от трошляк с дебелина около 0,05 м.

Пред крепостната стена се откриха няколко корита за хоросанов разтвор. Добре запазените са с полегати стени, които започват от строителното ниво на стената и са свързани с нейното изграждане или скорошни ремонти дейности. В кв. 2–4 беше установено вкопаване с ширина до 5,60 м, чието

---

[1] Монетите са определени от гл. ас. Женя Жекова от РИМ–Шумен.

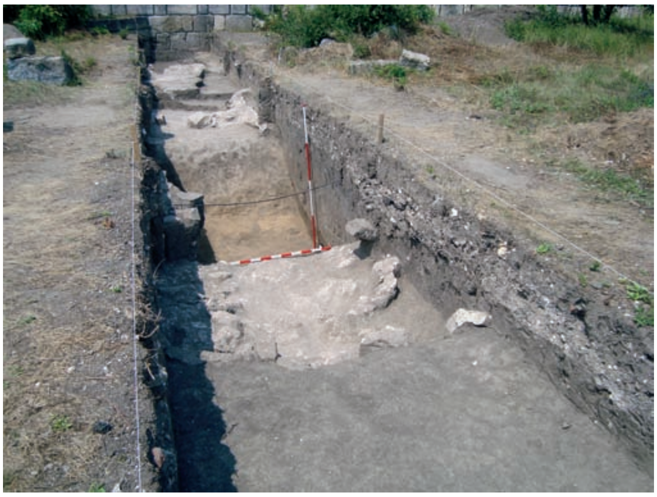

Обр. 2. Изглед от Малкия ров с вкопаната площадка с останки от корита за хоросанов разтвор.

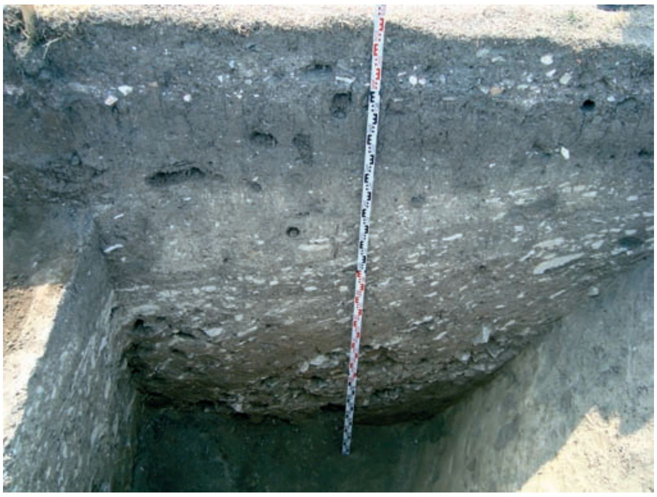

Обр. 3. Изглед от Големия ров.

дъно е на 0,40–0,50 м под нивото на материка. От изток е подградено с ред големи и по-малки камъни. В него се откриха останки от хоросанови корита с белезникав цвят на разтвора. Изглежда че това е вкопана площадка, в която са били изградени корита за хоросанов разтвор за строежа на крепостта.

2. Малкият ров. Той се откри на 10,20 м от ИКС и пресича вкопаната строителна площадка. Ширината в горната му част е близо 5 м, а дълбочината – 1,70 м от тогавашната повърхност. Стените му са полегати и долният им край опира до хоризонтално оформени „стъпала“, между които остава „канавка“ с ширина до 1,40 м. Запълването рова е от тъмна пръст, в която се срещат бучки от белезникав и червен хоросан, парчета тухли, отделни мергелни камъни и др. Фрагментите от битова керамика са от типове характерни за IX–X в. Между тях е и един фрагмент, който може да се отнесе към началото на XI в. Високо над засипания ров е била положена настилка от парчета тухли и каменни плочи. Такава беше констатирана през 2000 и 2001 г. на десетина метра, северно. Тази стратиграфия позволява да отнесем съществуването на рова в X в., като не е изключено той да е бил прокопан и по-рано, през втората половина или края на IX в. Засипан е бил най-късно към началото на XI в.

Ровът е без вал и очевидно е съществувал едновременно с крепостната стена. Той е служел и за отвеждане на дъждовни води, които са наводнявали прохода на ИП. С тази цел, по-късно, косо пред стената е изградена с блокове преграда (Балабанов 1985, 124, обр. 9).

3. Следи от вала на ВЗУ. Тук той не е запазен, тъй като е бил изгребан за запълване на рова от източната му страна. Възможно е останки от неговата долна част да са били унищожени при заравняване на терена през 1979 и 1980 г. Вместо културен слой заварихме дебел до 0,50 м разсип от рушевини на крепостта с голямо количество съвременни материали. На следи от дървената му конструкция очакваме да попаднем след снемане на стария хумус в западната половина на сондажа (Георгиев, Иванов 2007, 450–451, обр. 1). Останка от дълбоко легло с посока С–Ю и ширина 0,28 м установихме под източната половина на Малкия ров (обр. 2).

4. Големият ров на ВЗУ. В нашия изкоп попада неговата западна част. Останалата част остава под асфалтовия път и отвъд него. Вкопан е под силен наклон от равнището на стария хумус на около 0,70 м под сегашната повърхност. Западният бруствер е на 27,50 м от ИКС. Дълбочината, на която изчерпахме неговото запълване достигна 3,30 м (4,10 м от днешната повърхност на терена). То е от светла или по тъмна на цвят глинеста пръст с голямо количество мергелен трошляк и плочести мергели. Те очертават ивици под голям наклон от запад към централната част на рова (под асфалта). ‚Очевидно засипването е извършвано откъм ликвидирания изцяло вал, с материали от неговата конструкция. Добре запазените камъни са с лица, а някои носят следи от обгаряния. В насипа беше открито и късче от изтляло дърво, забелязват се и малки въгленчета. Изглежда, че дървената конструкция в и над вала е горяла, а самият той (може би неговите склонове) са били подзидани с мергелни, рядко речни, камъни. В насипа се забелязват и тънки прослойки от хоросан и дребни зърна от счукана тухла. Те изглежда са следа от градежа на крепостната стена. Навлизането им в рова заедно с материали от разрушения вал показва, че строителството на крепостта (или неговата подготовка) е извършвана успоредно с ликвидацията на ВЗУ. Не бива да се изключа и вероятността за употреба на минимални количества хоросан и в надваловата конструкция на ВЗУ.

В насипа се откриха 7–8 фрагмента от битова керамика (с врязана украса, сива и от светлоглинени амфоровидни съдове), както и още толкова кости от животни. Намерено беше и медно полусферично копче.

5. Камъни от настилката на церемониалната алея. Те лежат над запълнения ров. Встрани от тях личат стари и съвременни вкопавания.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Литература:

Балабанов 1985: Т. Балабанов. Разкопки на северната и източната крепостна стена в Плиска (1977–1978). – Плиска-Преслав, 4, 1985, 117–131.

Георгиев, Иванов 2007: П. Георгиев, Ст. Иванов. Вътрешно землено укрепление на Плиска. – АОР през 2006 г. София, 2007, 449–451.

№10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Обектът се намира на около 2,3 км северозападно от Вътрешния град на Плиска в рамките на земленото укрепление. Представлява архитектурен комплекс от края на IX – първите десетилетия на XI в. Заема площ от около 15 дка. След извършени аеро-фотонаблюдения на терена, през 1983 г. са започнати разкопки под ръководството на Стоян Витлянов и Павлина Петрова. В продължение на повече от 20 археологически сезона е разкрит комплекс от сгради с верижен план, развиващи се по вътрешната периферия на правоъгълен двор с каменна ограда.

През изминалия сезон археологическите проучвания на обект №41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха от 8 до 31 август под ръководството на доц. д-р Стоян Витлянов и гл. ас. д-р Константин Константинов. Техническата документация бе изготвена от инж. Светлозар Стоянов – проектант при НАИМ–БАН, филиал Шумен. Керамичните съдове бяха възстановени от Станка Георгиева – главен реставратор в керамичното ателие към Филиала на НАИМ–БАН, Шумен. Металните предмети бяха обработени от Галина Цекова – консерватор към РИМ–Шумен. За поредна година в разкопките взеха участие студенти от специалностите „История“ и „Археология“ при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, като част от провеждането на лятната учебна практика. Средствата за проучванията бяха осигурени от научноизследователски проект към Университета и по линия на българо-немски проект за сътрудничество.

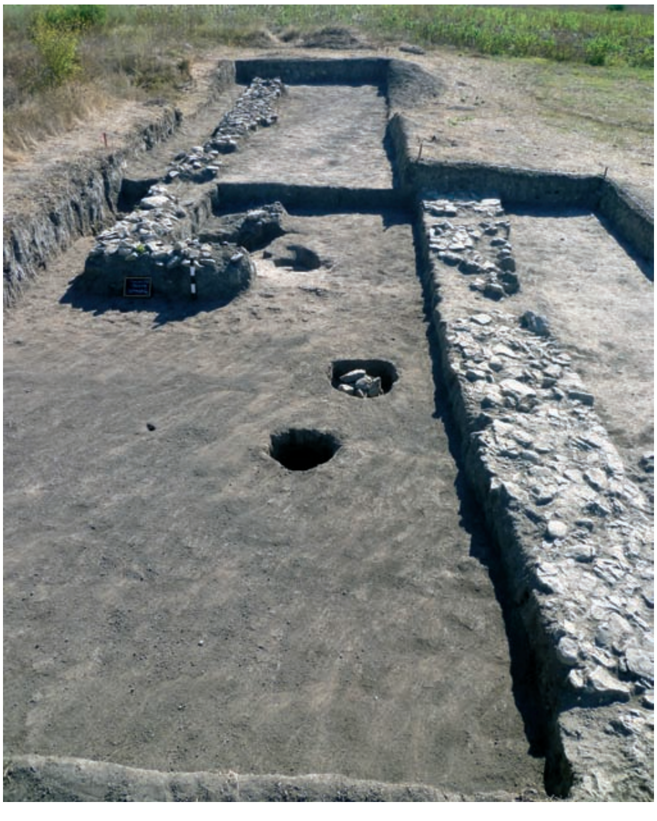

Обр. 1. Сграда G и плочникът южно от нея, поглед от запад.

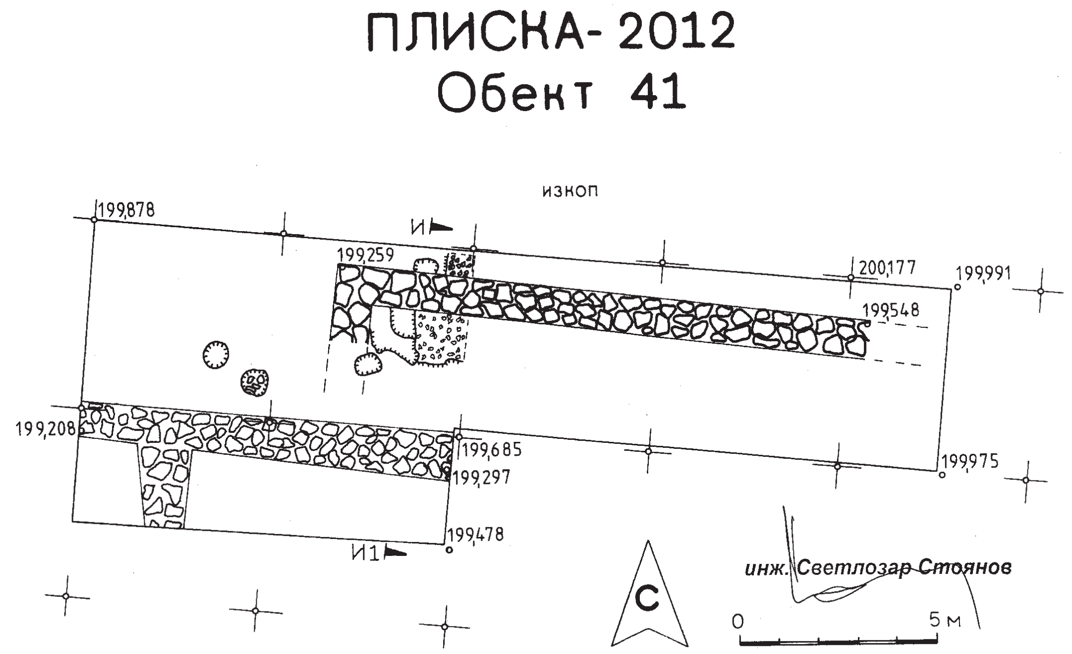
ПЛИСКА-2012
Обект 41
изкоп
199,878
И
199,259
200,177
199,991
199,548
199,208
199,685
199,297
199,975
199,478
И1
С
инж. Светлозар Стоянов
0
5 м

Обр. 2. Хоризонтален план на проучените през 2012 г. сектори.

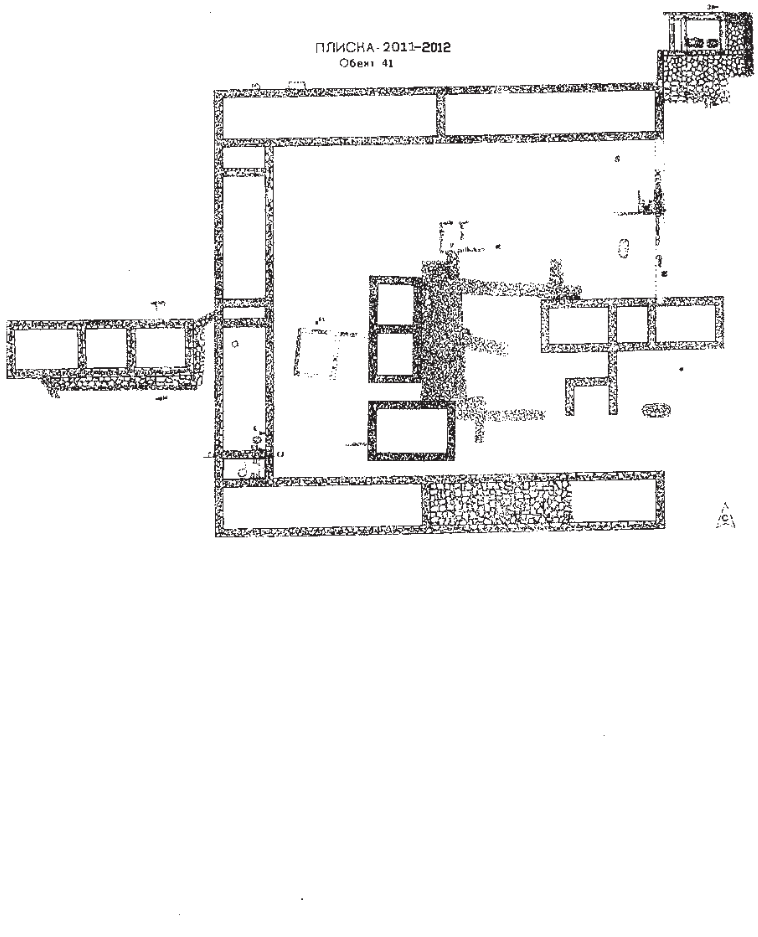
ПЛИСКА-2011-2012
Обект 41

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект №41 с проучените сгради.

Целта на изминалата кампания според издаденото Разрешение за редовно археологическо проучване №12/29.03.2012 г. бе доразкриването на засечената през предходния археологически сезон верижна сграда в южната част на комплекса (обр. 1).

Работата основно беше съсредоточена в този южен сектор. При проучването на кв. 415 и 416 на дълбочина 0,40 м от съвременния терен окончателно се разкриха очертанията на зид от едри варовикови камъни с калова спойка. Ориентиран е в посока изток–запад. Средната му ширина е 0,60 м. Почти навсякъде е запазен само в един ред камъни, а на места прекъсва. Досега е проучен на разстояние 13,60 м. В западния край зидът оформя ъгъл и продължава в южна посока, където прекъсва на разстояние 1,90 м. Това потвърди предположенията на екипа от миналата година, че вероятно става дума за нова сграда G от комплекса. На този етап южният и източният зид на сградата не са разкрити. Пластът във вътрешността на постройката е от кафява хумусна пръст. Керамичните фрагменти са от образци с врязана украса и по-малко с глазура. Като цяло са рядкост. Попадна се и на керамичен прешлен, оловна тежест, бронзова монета на Гордиан III (238–244) и силно корозирало железно ножче. При претърсването на насипа се откри бронзов пръстен с кръгла плочка.

Културният пласт под нивото на зида на сграда G също е богат на археологически материали. На дълбочина 0,60 м от съвременния терен пръстта е рохкава с голяма концентрация на фрагментирана старобългарска керамика с врязана украса. Срещат се отделни образци от съдове от сива глина с излъскани ивици, както и такива с глазура. Изобилстват костите от едри животни и въгленчета. На разстояние 0,40 м източно от северния вътрешен ъгъл на сграда G на дълбочина 0,80 м се забелязаха очертанията на ранно вкопаване с размери 1,25 х 1 м. Част от него остава в непроучения терен от изток. На нивото на околния здрав терен, в най-горната му част се забелязва струпване на дребни камъни с четириъгълна кубична форма. Повърхността им е силно обгоряла, до червено. Може би става дума за горивно съоръжение, което продължава и под северния зид на сграда G. Сложната стратиграфска ситуация в този сектор се допълва от още един пласт с дебелина 0,40 м, който достига до здравия терен във вътрешността на ямата на дълбочина 1,10–1,20 м. Изпълнен е с фрагментирана старобългарска керамика от устия и стени на гърнета с врязана украса. Извън очертанията на вкопаването, на около 0,10 м югозападно от нея се попадна на по-малка овална яма с диаметър 0,60–0,65 м. Вътрешността ѝ беше изпълнена с множество кости, керамика и въгленчета. Предполагаме, че има битов характер.

Едновременен със сграда G е и един плочник, развиващ се почти успоредно на нея на 2,25 м в южна посока (обр. 2). Горната му част се открива на дълбочина 0,20–0,40 м от съвременния терен. Ориентиран е изток–запад. Изграден е от едри силно ронливи плочести камъни. Средната му ширина е 1 м. Проучен е на разстояние 9,60 м и продължава в неизследвания терен на изток и на запад. В културния пласт около него почти липсват керамични фрагменти и животински кости. На разстояние 1,50 м от западния профил на кв. 438 беше проучено разклонение на плочника на 1,90 м в южна посока. Ширината му е 1,10 м. Наличието на незначителна фуга, както и разликите в градежа на камъните, са основание да се смята, че отклонението в южна посока е втори етап от изграждането на плочника.

След престъргване на терена в кв. 414 и 415 се разкриха очертанията на още две ями с кръгла форма. Едната от тях се намира на разстояние 0,75 м северно от разкрития плочник. Има диаметър 0,70 м и дълбочина 0,20 м. Във вътрешността ѝ се попадна на струпване от едри камъни с неясно предназначение. Материал почти липсва. Другата яма също е овална и се намира на разстояние 1,25 м северно от разкрития плочник. Има диаметър 0,55 м и дълбочина 0,45 м. Материалът в нея също е рядкост с изключение на няколко керамични фрагмента.

Постигнатите през 2012 г. резултати разкриха нови, неизвестни страни от живота в обект №41. Наличието на постройки извън рамките на вътрешния двор се явява известно изключение от традиционната планова схема на подобен род крайградски имения в Плиска (обр. 3). На този етап функциите на сградата не могат да се определят със сигурност. Усилията през следващия археологически сезон ще бъдат съсредоточени както в цялостното ѝ проучване, така и в търсене на източния външен ограден зид на комплекса. Това би дало възможност да се хвърли допълнителна светлина върху ролята и предназначението на обект №41 в цялостния облик на Външния град на Плиска през X век.

Литература

Витлянов 2000: Ст. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – Известия на Националния исторически музей, XI, 2000, 283-291.

Витлянов 2002: Ст. Витлянов. Колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. – Известия на историческия музей – Шумен, X, 2002, 92–103.

Витлянов, Константинов 2009: Ст. Витлянов, К. Константинов. Керамични съдове от обект №41 в Плиска. – В: EURICA. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovae. София, 2009, 375–381.

Константинов 2010: К. Константинов. Към въпроса за ролята и функцията на архитектурните комплекси в северния сектор на външния град на Плиска. – В: Акы бъчела любодялньа. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Цветанка Янакиева, ст. н. с. II ст. д-р Павел Георгиев и доц. Валентин Кулев. Шумен, 2010, 226–240.

№11. СПАСИТЕЛНО АРХЕЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОТОВОЛТАИЧЕН ПАРК“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. ПЛИСКА

Янко Димитров, Станислав Иванов, Юлиян Савеев

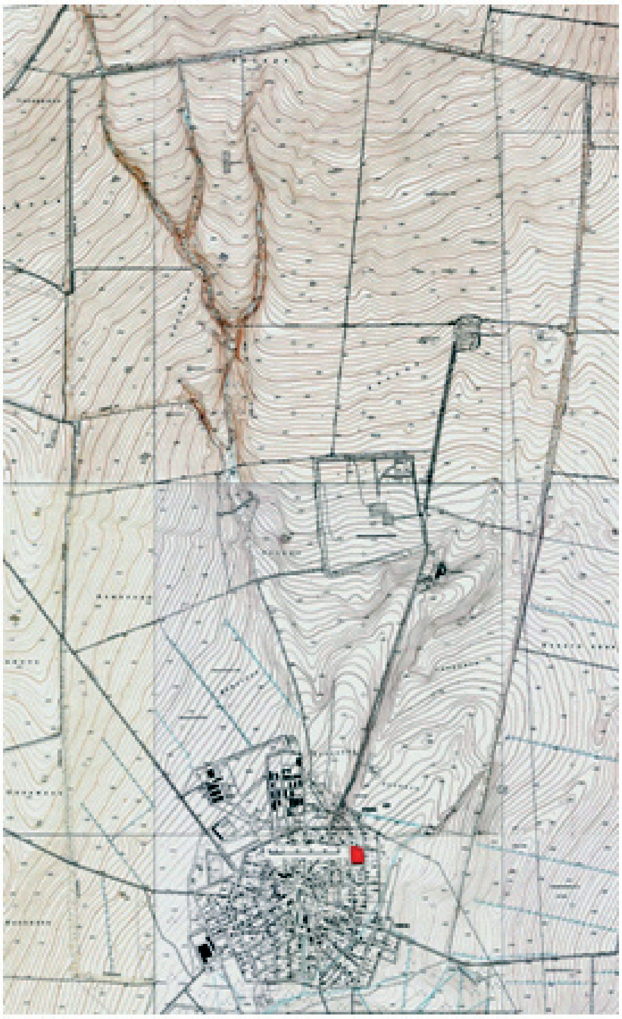

Обр. 1. Ситуация на обекта във Външния град на Плиска.

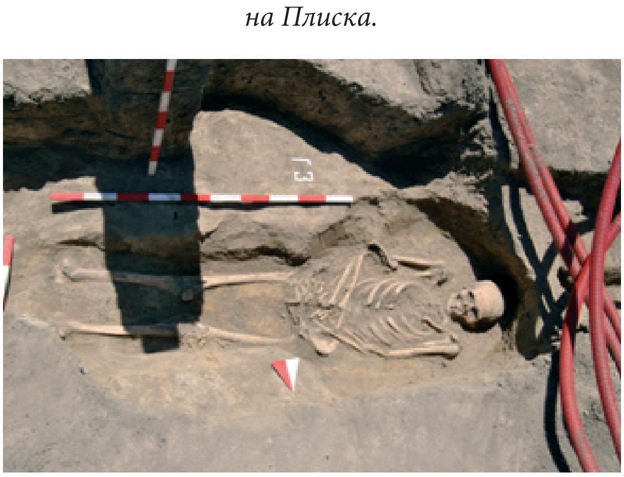

Обр. 2. Гроб №3.

Спасителното проучване – наблюдения на изкопни работи с последващи разкопки, бе извършено във връзка с изграждане на фотоволтаичен парк (ФВП) за производство на електроенергия от ВЕИ, в парцел, обхващащ имоти №УПИ I, III, IV и V, кв. 8, гр. Плиска (обр. 1).

В резултат на наблюдението на изкопните дейности бе констатирано, че в западната половина на парцела за фотоволтаика има останки от селище от периода на Първото българско царство.

При спасителните разкопки, които обхванаха част от територията на селището, бяха разкрити общо 15 археологически структури: 1 наземна постройка, 2 жилища-полуземлянки, 1 пещ извън жилищата, 2 ями, 2 отсечки от траншеи-основи на дървени огради, 3 гнезда от дървени греди извън жилищата, 2 „стъпки“ за дървени греди покрай едното жилище-полуземлянка, 3 гроба, 1 вкопано съоръжение с депонирани камъни и животински кости (обр. 2).

Въз основа на наблюдения на битовата керамика от запълването на двете проучени жилища-полуземланки, от яма №1 и от съответстващият им стратиграфски пласт, датировката на селището може са се постави в границите на IX в. Сл. Хр. Установеният по-късен жилищен хоризонт, който е засвидетелстван в отделни участъци на проучения терен с откритите останки от лека наземна постройка със зидове градени на калова спойка от дребни мергелни камъни, може да се отнесе към края на IX–X в.

Разкопките позволиха да бъде регистриран нов елемент от археологическия обект — останките от дървени огради. Ако се съди по сходството на произлизащата от траншеите и землянките битова керамика, тези характерни за столичния период на Плиска структури са синхронни с част от вкопаните жилища.

Изцяло нов резултат от проучването на терена чрез разкопки, е откриването на три християнски гроба. По стратиграфски данни, тези гробове предхождат дървените огради и следователно трябва да се датират не по-късно от края на IX в. Няма достатъчно данни за това дали става въпрос за групи гробове на обитателите на селището или за периферна част от голям християнски некропол от столичния период на Плиска.

Предварителната характеристика на обекта чрез неговото частично проучване с разкопки е достатъчно информативна от гледна точка на общите задачи на теренните археологически проучвания на територията на НИАР „Плиска“. Поради това неговото цялостно проучване бе отложено за неопределено време и теренът бе освободен за инсталирането на ФВП в гр. Плиска.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТ „ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА НИАР „ПЛИСКА“

Христина Стоянова

През 2012 г., в продължение на 7 месеца в НИАР „Плиска“ се изпълни проект „Възстановяване и социализация на Плиска“ (обр. 1).

Зона Карел Шкорпил

Тук при прокопаване на една от траншеите на дълб. 0,25 се попадна на полуобработени камъни подредени в три реда с шир. 0,50 м. Вероятно се отнася за лек зид на калова спойка. Той има посока изток–запад и се пресича по ширината на направената траншея.

Зона Приемна

По проект беше предвидено да се разкрие отсечка от Северната крепостна стена, разположена непосредствено пред изграждания паркинг. Целта е нейното експониране и премостване, за да се свърже паркинга с вътрешността на Резервата. Разчисти се повърхността по релефа на запазеност на каменните блокове. Насипът, който трябваше да се отнеме е от 0,50 до 1,20 м. Копа се насип примесен с бучки хоросан, ломен камък от имплектума и дребни камъчета от разрушаването на зида. В западната част на дълб. 0,40 м се откри желязно огниво. В източната част се откри монета от 1881 г., вероят-

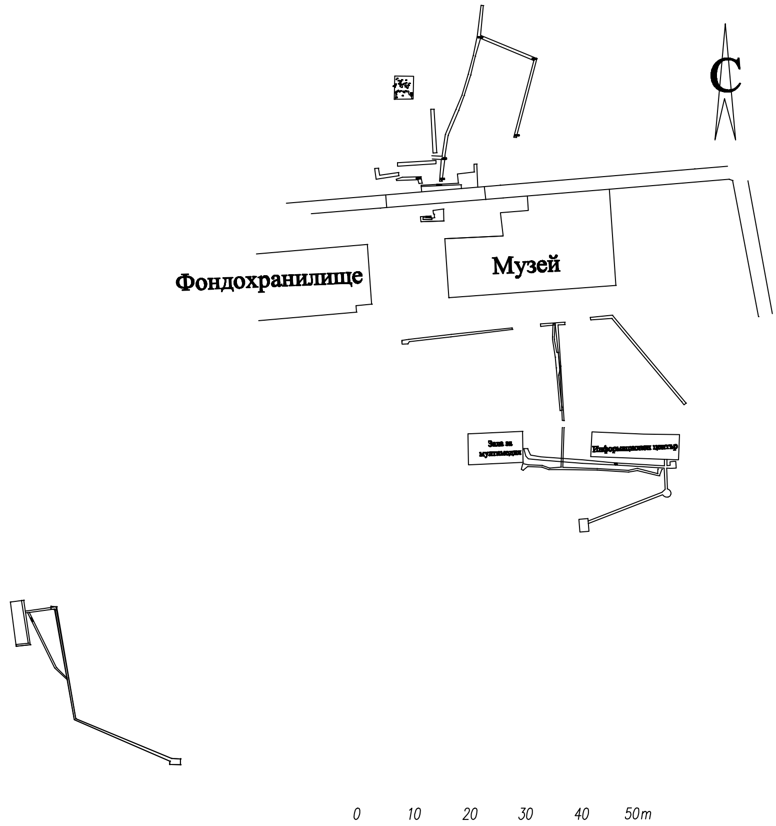

Обр.1. Общ план.

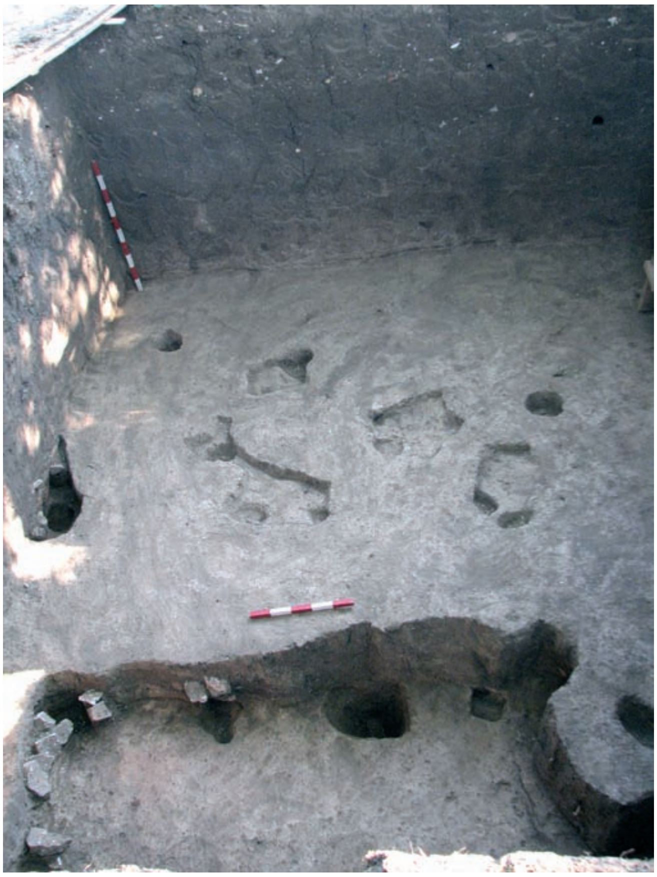

Обр. 2. Жилище и др. вкопани структури в изкопа за септична яма

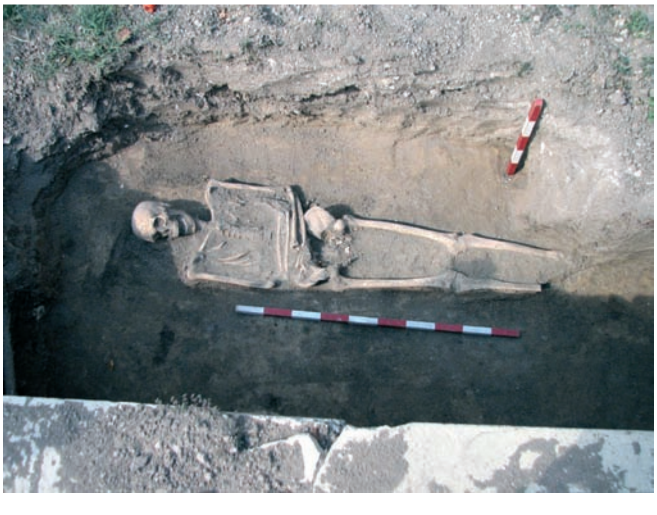

Обр. 3. Гроб южно от северната крепостна стена.

но останала от времето на разрушаване на зида на крепостната стена в този участък.

За да може да се изгради връзка между паркинга и вътрешността на Резервата се изгради ново бетонно стълбище под формата на своеобразен мост над крепостната стена, за да не се наруши нейната цялост. За изграждането на основа на това съоръжение, от север и юг на стената се направиха изкопи. От север изкопа достигна до 1,70 м от съвременното ниво. Стратиграфски насипите са както следва:

- 0–0,20 м съвременен насип;

- 0,20–1,20 м рушевина от крепостната стена (на дълбочина от 1 м се достигна до петно силно наситено с въглени (овъглено дърво) и леко опалена пръст, вероятно останка от някакъв пожар покрай крепостната стена);

- 1,20–1,70 м сиво-кафява пръст, на бучки, примесена с ломени камъчета, фрагменти от тухли и керемиди и дребни бучки хоросан. В този насип вече се отделят и фрагменти керамика и животински кости. Началото на този насип отговаря на горния край на трети ред от каменния градеж на крепостната стена, броени по южното и разчистено лице, над цокъла.

От юг се разкопа срещуположният изкоп на мостовото съоръжение. На дълбочина 1 м в северния край на изкопа се засече бедрена кост на възрастен индивид. След разчистването на достигнатата дълбочина от 1,08 м се разкри скелет на възрастен индивид с кости в анатомичен порядък. Гробен инвентар липсва (обр. 2).

Северно от сервизните помещения беше заложен и изкопан изкоп с размери 3,60 х 4,5 х 2 м (дълбочина), предназначен за септична яма (обр. 3). Представлява четириъгълник с дълга ос С–Ю. Разкопаването става на пластове по 0,20 м. Насипа в този изкоп се дели както следва:

- 0–0,60 м съвременен насип;

- 0,60–0,80 м насип наситен с камъчета и хоросан от разрушаването на северната крепостна стена;

- 0,80–1 м кафява пръст без керамика и кости;

- 1–1,20 м в южната част пласт с разрушена замазка на дървен плет;.

- 1,20–2 м под замазката смесена пръст с примеси от фрагменти керамика, кости и единични въгленчета и ломени камъни;

- 1,20–2 м северно от ивицата с разпиляна замазка, смесена жълто-кафява пръст;

2 – очертано жилище полуземлянка, в по-голямата си част оставащо под неразкопания терен на юг, ъгъл от второ? жилище полуземлянка оставащо под западния неразкопан профил и няколко ямички в северната част на изкопа без да може да се разбере с каква структура са свързани.

След разкопаването на очертаните структури се установи, че ямичките са вдълбани на различна дълбочина. В предполагаемият ъгъл на жилище се разчисти яма от дървен стълб. Жилището, чиято северна част попада в направеният изкоп е било най-вероятно с правоъгълна форма, с дълга ос север–юг. След внимателно изчерпване само на пълнежа в очертаната структура се откриха останки от огнище в СЗ ъгъл ограничено с ломени камъни покрай стената на жилището и 6 дупки от дървени колове за поддържане на покривната конструкция. Според събраните керамични фрагменти от пълнежа на жилищната яма то може да се отнесе към края на IX – началото на X в.

Зона музейно-административна

В тази част се изкопават траншеи, които имат размери, ширина от 0,40 до 0,50 м и дълбочина от 0,40 до 0,60 м. При повечето траншеи се разкопава съвременен насип до 0,20–0,30 м или чиста пръст, без да се локализират структури. Изключение правят траншеята за водоснабдяване на сградата предназначена за информационен център и тази за полагане на отходния канал на същата сграда. При разкопаването на траншеята за канал на две места се попадна на фрагменти керамика и животински кости. Първото място с отделени керамични фрагменти е на 2,80 м западно от контролната шахта и продължава до 4,70 м. Второто петно е на 2,40 м източно от съществуващата септична шахта и продължава до 3,20 м от нея. Според размерите на локализираните участъци, първият 1,90 м, вторият 0,80 м може да се предположи, че вероятно се попада в горните части на запълване на жилище – полуземлянка и яма. На достигнатата дълбочина граници на структури не се очертават.

За снабдяването на информационния център с чиста вода се прокопа траншея между двете гради с посока изток–запад, ширина 0,50 м и дълбочина 0,60 м. На дълбочина 0,60 м, в източната част на траншеята се засече зид от ломен камък с посока север–юг и ширина 0,60 м, на калова спойка. На тази дълбочина се полагат тръбите и се засипва. Целостта на зида не се нарушава.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№13. НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“. ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА И ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Петър Димитров,
Мария Манолова-Войкова, Снежана Горянова

През 2012 г. приключи един от много важните етапи от сагата „Преславските дворци“, започнала през 1897 г. и довела до оформяне на представата за властовия център на България от края на IX и през X век. Археологическото проучване в центъра на средновековната столица беше обвързано с подготовката на ансамбъла от сгради, идентифициран като седалище на владетеля за консервационно-реставрационни дейности, експониране и социализация. Финансирането на теренното проучване бе по договор на НАИМ с МК. Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Групата от 7 сгради включва т. нар. Тронна палата, Западния дворец и свързващите ги постройки, преходна сграда от тях към Владетелската църква, затваряща пространството от север и укрепена верижна сграда – от изток. Всички те обикалят двор с градина и водно съоръжение, с площад, тротоари и портици пред фасадите. Заетият терен е около 10,5 дка. В последните сезони бе проучвана Сграда III, затваряща това пространство от изток и пространството на запад и изток от нея. Извършваха се и сондажи и изследвания в двора.

Това бяха задачите и през 2012 г. Дългата над 52 м Сграда III, ограничава достъпа в квартала на властта от изток и служи и за защитата му. Приземието ѝ е разпределено на 6 помещения с входове помежду си. Последното от юг бе разкрито преди години от Т. Балабанов. Петото, не можа да бъде довършено през 2012 г. Заедно с прилежащите му терени на запад и изток, проучването му можеше да отговори на много въпроси за съдбата на дворцовия център през различни епохи. Отделните части от комплекса се разполагат на тераси, преодоляващи над 6 м наклон надолу между площада пред Тронната палата и източната порта на Вътрешния град.

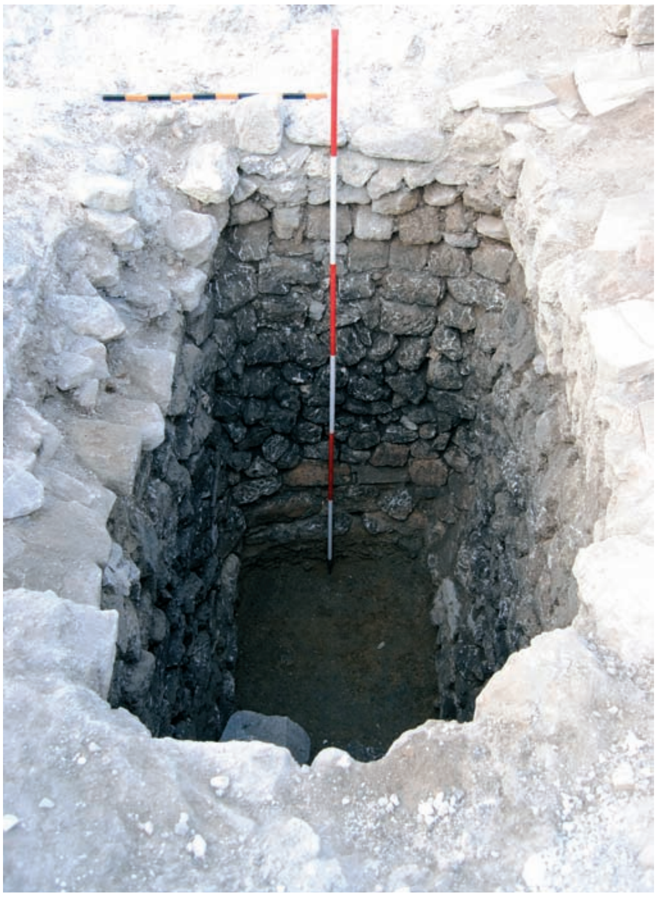

Обр. 1. Велики Преслав. Сграда III в Дворцовия център. Съоръжение в помещение 5.

Обр. 2. Хоросанов масив източно от Сграда III с вкопани ями и съоръжения.

Под дървената скара в помещение 5 на Сграда III, следи от която бяха разкрити през 2012 г. (Ваклинова, Щерева 2012: 394–396), започна изчерпването на правоъгълна яма (2 х 1,50 м). Стените ѝ са иззидани от камъни, някои със следи от мазилка. Замазка или под на дъното ѝ – на 3 м под подовото ниво, не се откри (обр. 1). Могат да се набележат три етапа в използването ѝ. Предназначението на ямата при изграждането може само да се предполага. Изградените подпори и улеи от преупотребени керемиди насочени към вътрешността на ямата и камъните на дъното ѝ, дават да се предполага, че в долния етаж на Сграда III, е била оформена отходна яма и помещение, свързано с хигиенни нужди. Най-долният пласт от съдържанието на ямата започва на дълб. 1,90 м и има черен цвят.

Горните етажи на Сграда III, са били разрушени при превземането на града и установяването на византийската власт. Приземните ѝ помещения и околните пространства се превръщат в занаятчийски квартал. Известни са жилища, работилници и ями не само вън от сградата или долепени до стените ѝ, а и в запазени части от приземието ѝ. Следите от обитаване датират веднага след 869 г. Това съоръжение, превърнато в яма, до която се оформя работилница и вероятно към юг – жилище за майсторите в обработка на цветни метали, става място за изхвърляне на отпадъци – кости, натрошени керамични съдове от началото на XI в, части от стъклени съдове, метални предмети, бракувани поти за леене на метал, по които има полепнала мед, недовършена продукция или брак, дребни инструменти за златарство, монети от периода 986–1035 г. и български моливдовули и византийски печати от IX–XI в. (на Писота, цар Петър, на византийски сановници). Отпадъците са събирани за преработка. Надзиждането на стените затваря оформените улеи от керемиди и преминава над подовото ниво. Горната част на съоръжението е пълна с животински кости.

На строителното ниво на сградата пред източната фасада, върху масива от отпадъци и излят хоросан за оформяне на подхода към нея, бе разкрито и голямо триделно бъркало.

Рампа от строителни отпадъци и хоросан се е изкачвала от изток към запад. В изкопите на по-късните жилища и в стените на ямите, личи как е бил насипван насипът за рампата към входа на сградата. Ями с материали от XI в. (през 2012 г. са открити 2) се откриват северно от насипа на подхода, където бяха открити и други жилища и съоръжения от XI в. Това води към предположение, че подходът е бил все още използван през тази епоха. Там се откриват и съоръжения от това време и жилища в руините на сградата и в пространството на двора сред сградите.

Както и в други части на дворцовия квартал, в края на XII и XIII в. в това пространство, особено източно от монументалната сграда, се вкопават работилници (обр. 2) за производство на керамика (ями с производствен брак, недовършена сграфито керамика, тринога за изпичане), златарски работилници (инструменти и технологични отпадъци – т. нар. „дръвца", везни, модели, недовършени изделия, брак), ванички, отпадъци от стъклени изделия, стопилки, железни инструменти, крици и железен шлак.

Откритите жилища и съоръжения са вкопани до 2 м дълбочина от повърхността на хоросановата плоча. Дупките от редици колове и откриваните следи от дейност показват, че към тях е имало навеси. Във вътрешността им се откриват пещи, хромели, каменни печки с овална форма (1 х 0,90 м), огнища и различни битови предмети. На пода на едно от жилищата бе открит сребърен пандантив с кръст (обр. 3). Находките от дълбоките до 3 м, 22 отпадъчни ями и от жилищата и работилниците, са битови материали от XIII в., животински и строителни отпадъци и над 250 монети (понякога късчета от нарязани монети се откриват заедно по повече от 20). Полевата инвентарна книга включва 411 находки.

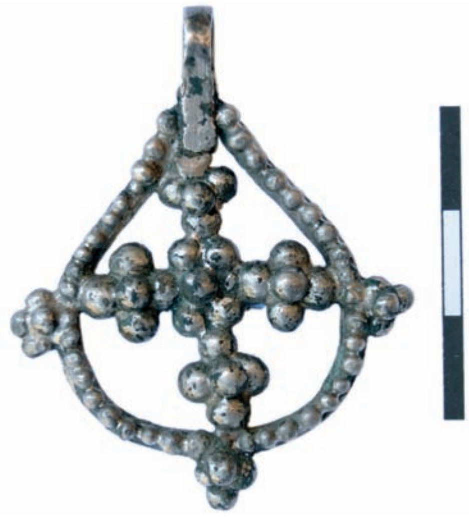

Обр. 3. Сребърен кръст от насипа на жилище от XIII в.

Сред монетните находки се появяват редки за Преслав типове. Ролята на аула, предшестващ столицата, в събитията от началото на IX в. и походът на Никифор I Геник (802–811) са маркирани с негов фолис (Жекова 2000: 168–171). Сред анонимните фолиси от X–XI в, преобладават тези от клас А1 (969–976), достигайки с единични екземпляри до тежките моменти на печенежките обсади. Латинските имитации (тип А) датират след 40–60 г. на XIII в. и те са най-многобройни. Намерени са екземпляр от редкия V-ти тип монети на цар Константин Асен (1255–1277) и рядка сребърна монета на цар Теодор Светослав (1300–1321). Две западноевропейски монети (Жекова 2001: 429–443) бележат – първата – характера на обмена в града през XIII в. (сребърен бановец-денар на Славония, сечен от Бела IV през 1235–1270 г.), а втората – меден куартинг на Сигизмунд I (1387–1437) – вероятно похода на Владислав III Ягело през есента на 1444 г. Откритите акчета на султан Мурад I (1359–1389) се отнасят към времето на завладяването на града от османците.

Литература

Ваклинова и др. 2012: М. Ваклинова, И. Щерева, П. Димитров, С. Горянова, М. Манолова-Войкова. Велики Преслав. Проучвания на Владетелската църква и прилежащите терени. – АОР през 2011 г., София, 2012, 394–396.

Жекова 2000: Ж. Жекова. Монетите на Никифор I Геник (802–811) и Плиска. – В: Плиска-Преслав 8, Шумен, 2000, 168–171.

Жекова 2001: Ж. Жекова. Унгарски монети от Шуменска крепост. – В: Сборник „България, българите и техните съседи през вековете". Изследвания и материали от науч. конф. в памет на доц. д-р Христо Коларов, В. Търново, 1998 г., Велико Търново, 2001, 429–443.

№14. ПАТРИАРШЕСКА ЧАСТ НА ЦАРСКИЯ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

Проучванията през сезон 2012 г. бяха съсредоточени в сектори 161 и 162 от план-квадратната мрежа на Преслав, в кв. 179, 180, 71, 72, 73, 74 и 75.

Продължи разкриването на терена и северозападно от оградната стена на базиликата – кв. 325 и 315 които включват трасето на първоначалния ограден зид и канала под него. Допроучени бяха и кв. 91, 201, 211, 202 и 212, обхващащи неразкрития терен северно от оградния зид на базиликата. Целта ни беше да проучим пространството между оградния зид на църквата и съвременната пътека и да установим продълженията на регистрирания тук канал и първоначалния ограден зид на базиликата (обр. 1). След издигането на зида са настъпили преустройства в площадното пространство, наложило последвалото преместване в южна посока. На това се дължи и чупката в източната част на трасето на вторично изградения ограден зид. Той е изместен на 6,40 м южно от първоначалното направление. Дължината на разкритото трасе в северна и западна посока е съответно 5,10 м и 5,30 м, а ширината и в двата участъка – 0,90 м. Градежът е от средно големи камъни на хоросанова спойка. На места е запазена и част от суперструкцията – до 0,85–0,90 м. В северната си част, трасето е разбито от яма с дълбочина 0,35 м, на дъното на която се разчистиха плочести зеленикави камъни от основата на стената. Същото трасе, източно от ямата е прекъснато (с ширина 2 м) и от минаващия тук водопровод, положен, както и останалите няколко водопровода в съседство с него, през XI в.

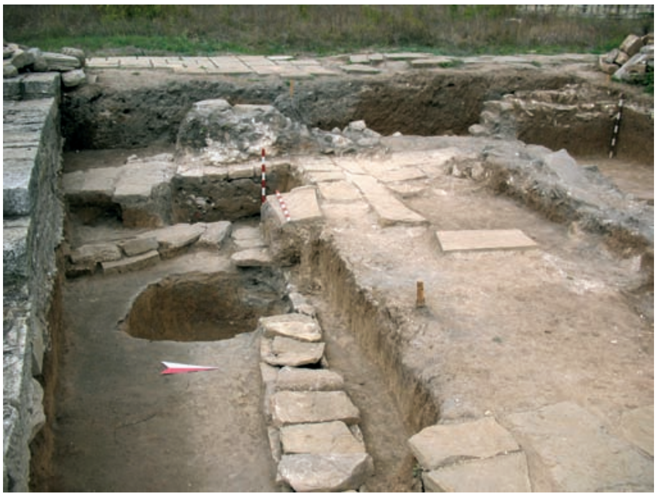

Обр. 1. Северозападен ъгъл на първичния ограден зид на двора на Патриаршеската базилика.

Разкрити бяха и плочи от настилката на първоначалното дворно пространство, заемащи вътрешността, ограничена от трасето на първоначалния зид. Запазената част от плочника е с размери 2,30/3,35 м. Неговото ниво съвпада с проученото през миналогодишния сезон в източна посока.

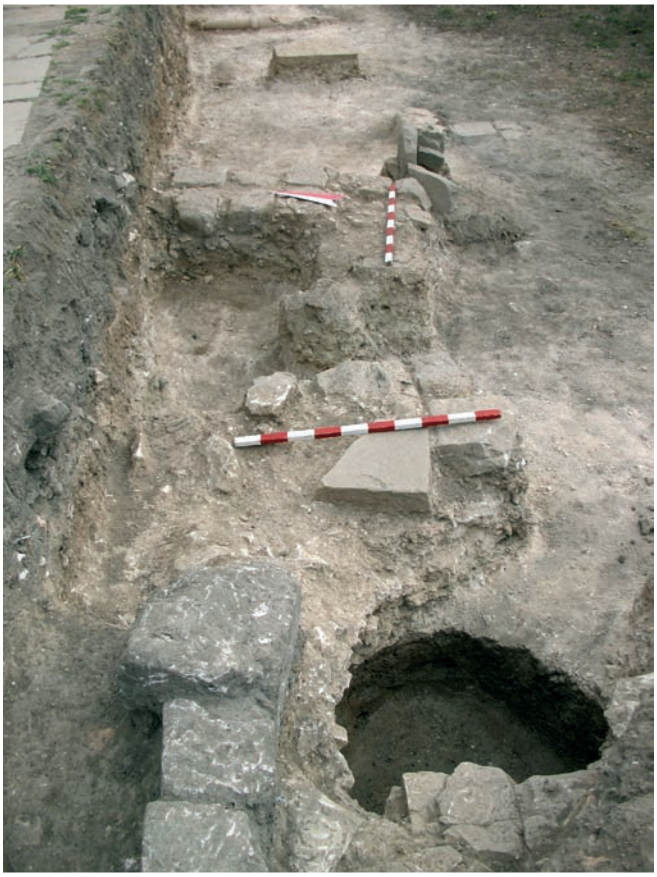

Обр. 2. Североизточен участък на проучванията – част от сграда, огнище, водопровод и площадно ниво.

Важен резултат от разкопките през 2012 г. е намирането на отводнителната шахта в северозападния ъгъл, по първоначалната планировка на двора на базиликата – с размери 0,90/0,75 м и дълбочина 0,70 м. Дъното ѝ е маркирано от голяма плоча, а очертанието във височина – от малки дялани блокчета. От тях е запазен целия ред от запад на очертанието и един камък от изток. Отводнителната шахта е събирала водите от околния терен и ги е отвеждала по канала на изток. Неговият наклон е 30°. Освен от околния терен шахтата е поемала водите и от новоразкрития канал с наклон към шахтата също 30° в южна посока. Неговото трасе извива и навлиза под вторично изградения зид на оградата на църквата. По структура новоразкрития канал е идентичен с известния вече такъв. Състои се от легло от плочести камъни, страници от изправени на ребро подобни и покритие от прецизно наредени и застъпени на места по-малки плочи. Ширината на леглото е 0,35 м, а височината – 0,20 м. До него в западната част на проучвания терен се разчисти нов участък от дворната настилка на първоначалното оградено пространство. Разстоянието между нея и новопроучения канал е 0,40 м. Трябва да се отбележи, че нивото на настилката и ограждението на канала, вероятно покрит с решетка, е едно и също.

Едновременно с проучването на трасето на първоначалния зид и двата канала с колектора се разкри и част от по-късен зид, навлизащ в терен от север. Той е успореден на известния от миналия сезон зид с посока север–юг, който прекъсва точно пред първичната оградна стена. И този нов зид

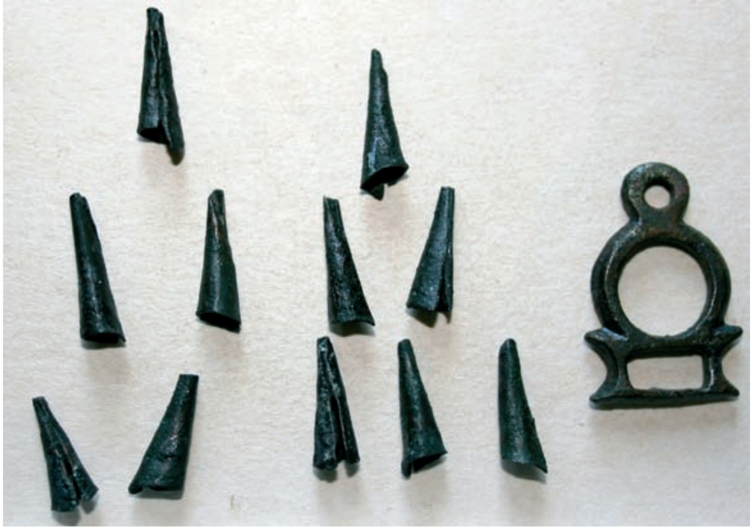

Обр. 3. Комплект бронзови писала и закопчалка от книга – Х в.

няма конструктивна връзка с нея и започва на 0,40 м над него. Отстоянието между двата зида е 8,50 м. Градежът е от ломени камъни на калова спойка, като трасето е ограничено от по-големи камъни, а вътрешността се състои от пълнеж от дребни камъчета. Вероятно става въпрос за терасиране на терена, което се потвърждава от по-късната настилка (XI–XII в.), съобразена с настъпилите промени тук.

В проучвания участък, разположен успоредно на съвременната пътека, се достигна до 2 м дълбочина. При работата тук се събра значително количество късносредновековна керамика, орязани корубести монети, архитектурни детайли от каменна пластика. Намерени бяха и няколко фрагмента ранносредновековна керамика – главно при разчистването на една от ямите до новоразкрита правоъгълна постройка, отстояща на 0,90 м от съвременната пътека (обр. 2). Продължението на зидовете ѝ навлиза в северната част на неразкопания терен. Градежът е от средно големи камъни на хоросанова спойка. Сградата, ориентирана в посока изток–запад е разбита от две ями, а до ъгъла ѝ от външната страна е долепено по-късно огнище. Последното се състои от изправени на ребро плочи. В източна посока от регистрираната тук постройка, на дълбочина от 1,20 м се разчисти трасето на нов водопровод с посока север–юг. Продължението му на юг е разбито, а от север навлиза под непроучения терен. Между водопровода и споменатата постройка е запазена плоча от настилката, която е била съобразена с него. Нивото на плочата е сходно с това на регистрираното преди години ниво на плочника в източната част на терена до канала и е също от византийския период.

Сред многобройните движими находки, намерени в хода на продължилите общо един месец проучвания е редно да споменем трите оловни печата, приспособленията за писане в комплект със закопчалки за книги (обр. 3), част от позлатен бронзов предмет (вероятно църковна утвар), предмети от бита, накити от бронз и стъкло, фрагментите от разноцветна мраморна мозайка.

Откритите монетни находки от обекта за 2012 г. са 83 екземпляра, повечето от които фрагментирани и напълно обезличени. Хронологическият обхват на този сезон е изключително свит във времето, като най-ранни са двата анонимни фолиса клас А2 (976 – 1030/35), а най-късна – медната скифата на Константин Асен (1257–1277). Монетната среда е съставена изключително от характерните за периода латински имитации, които са нарязани на две и дори ¼ част от монетното ядро. Това са процеси настъпили в циркулационната среда в периода 40 – 60-те години на XIII в. По този начин нумизматичният материал категорично датира хронологичното ниво на сезон 2012. Изключения от масата имитационни монетосечения правят фолиса на Константин Х Дука и Еудоксия (1059–1067), билоновата номизма на Андроник I Комнин (1182–1185) и тази на солунския владетел Теодор Комнин Дука (1224–1230). Анонимните фолиси така характерни за XI столетие тук също са сведени до два екземпляра от клас А2 (976–1030/35) и В (1030/35 – 1042) и един екземпляр от клас I (1075–1080). Хронологически последната монета заключваща комплекса за този сезон е медната скифата от сравнително редкия VI тип на цар Константин Асен (1257–1277). Всички монети носят белезите на дълга циркулация.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Литература

Йорданов 1984: И. Йорданов. Монети и монетно обръщение в средновековна България (1081 – 1261). София, 1984.

Юрукова, Пенчев 1990: Й. Юрукова, В. Пенчев. Български средновековни печати и монети. София, 1990.

Grierson 1973b: P. Grierson. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III/2. Washington, 1973.

№15. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева

Археологическите проучвания в югозападната част на Вътрешния град във Велики Преслав продължиха от 03.09 до 10.10.2012 г. Екипът, който ги проведе беше в състав доц. д-р Стойчо Бонев от Филиала на НАИМ в гр. Шумен – ръководител на експедицията и Радостина Георгиева от АМ „Велики Преслав“ – зам. ръководител. На терена се трудиха 18 работници от Велики Преслав. Средствата се осигуриха от Министерството на финансите по договор с НАИМ.

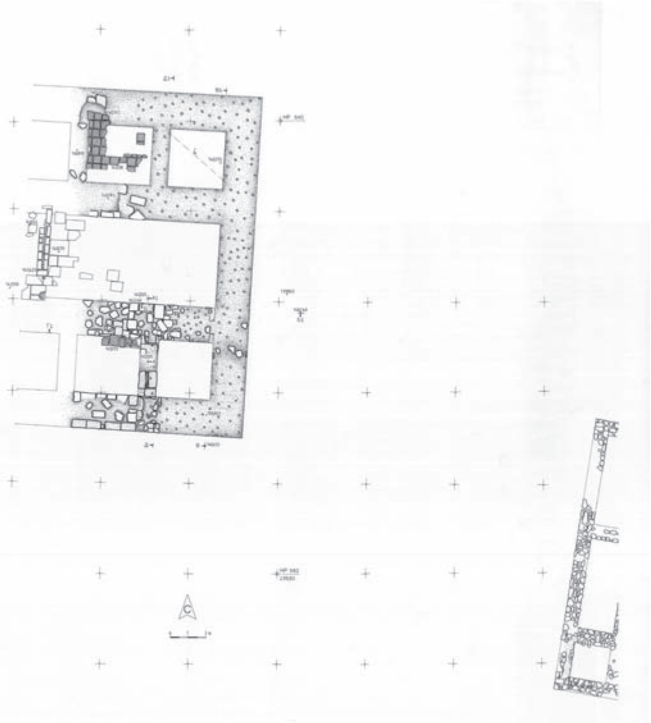

Обр. 1. План на разкопаната част от постройката.

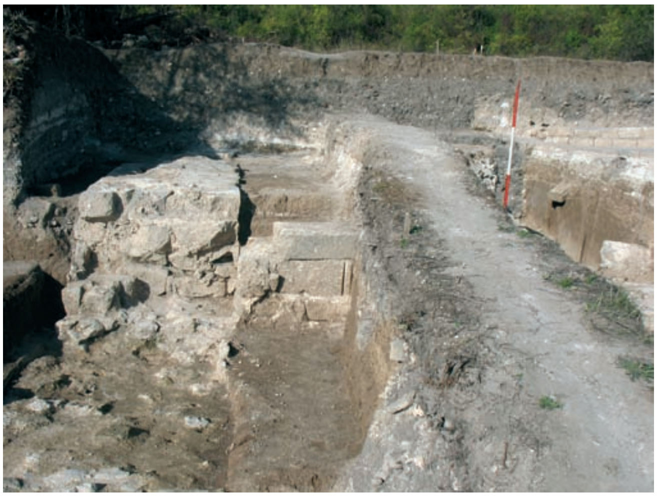

Обр. 2. Южният зид на сградата с градежа на основата и началния ред на суперструкцията.

Продължи разкриването на огромната сграда, чието наличие се засвидетелства през 2010 г., а същинското ѝ изследване започна през 2011 г., за което сме докладвали на отчетните сесии на ССА при НАИМ и сме популяризирали чрез средствата за масово осведомяване.

Работата в изминалата археологическа кампания беше извънредно много затруднена, поради факта, че сградата се развива в западна посока и навлиза в стръмния склон на хълма Зъбуите. През 60-те години на миналия век теренът е изкуствено подравнен, при което са се получили няколко стъпаловидни тераси, ползвани тогава за изграждане на овощни и лозови масиви, сега вече изоставени. Самите тераси са отделени от високи 1,80–2,20 м синори, днес обрасли с гъста храстова и дървесна растителност. Един такъв се беше проточил точно върху сградата, на 6 метра от източния ѝ край и за да бъде изчистена тя, трябваше да се преодолее не само синорът, но и следващите го към запад високи площи, в които до дълб. 0,80 – 0,90 м няма следи от културни отлагания.

В крайна сметка изкопът, който се оформи, има размери 21 м (север–юг) и 8 м (изток–запад) при дълбочина 1,70 м до подовото ниво на сградата и 3,40 м в леглата на зидовете до ломено-каменната част на основата, които заемат половината от неговите очертания.

В резултат на археологическото изследване се достигна до разкриването на значителна част от корпуса на един внушителен архитектурен паметник, който е сред най-ярките представители на старобългарската архитектура от края на IX-X век. Става дума за величествена сграда, чийто план е съставен от три корпуса разгърнати с дългата си ос по посока изток–запад (обр. 1). В средата се развива неразчленена от напречни зидове централна зала, широка 5 м. От двете ѝ страни тя е фланкирана с по една редица по-малки помещения, от които засега, както от север, така и от юг са разкрити по три. В някои от тях се е запазила равна настилка от квадратни тухли със страна 0,45 м и дебелина

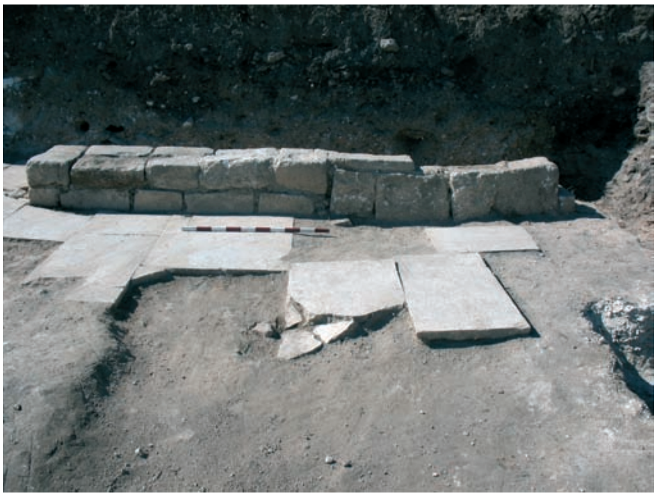

Обр. 3. Настилка от мраморни плочи в централната зала.

5 см, повечето с врязани старобългарски знаци. Ширината на постройката е 20 м. На този етап е разкрита на дължина до 14 м. Издигната е с мощен градеж от варовикови квадри, дълги 0,80 – 1 м, широки 0,40–0,60 м и високи 0,40 м, споени с много здрав бледожълт хоросан (обр. 2). Основите с посока изток–запад, които отделят трите корпуса, са съставени най-долу от едри ломени камъни и от три реда блокове нагоре до строителното ниво. Имат ширина 2 м и височина 1,60 м. Те също са на хоросанова спойка и са укрепени с пилоти, забити на 0,30 м в здравата пръст под каменния градеж. Надземната част на зидовете е била с двустранен отстъп от по 0,25 м, което означава, че ширината им е била 1,40–1,50 м. В проучените през 2012 г. дялове от постройката се откриха много сравнително добре запазени участъци от тях, които с началния ред на квадровата суперструкция, излизащ с половината от височината си над строителното ниво, достигат височина 1,20–1,30 м. Общо с ломено-каменната част на основата стигналото до нас се извисява до 1,70 м.

По-различното е устройството на разпределителните зидове в страничните кораби, които отделят помещенията във веригата. При тях няма ломени камъни в основите, които са изградени само от три реда квадри, а ширината им е 1 м.

Още през 2011 г. се констатира, че вътрешността на помещенията е насипана с чиста жълтокафява пръст с дебелина 0,50 м върху строителното ниво за издигането им над околния терен и както тогава предположихме, за установяване на подовото ниво вътре. Сега се изясни, че над този насип е положен още и пласт бял хоросан, който обаче е с различна дебелина по дължината на постройката. Към изток той е 0,30 м, а в западната част, достигната при разкопките, изтънява до 0,10 м. Този факт е лесно обясним. При издигането на сградата в началото строителите са заварили терена с много голяма денивелация от запад към изток, която без съмнение е останала и в нейните очертания. Наклонът е добре видим и при горния край на кафявата пръст, както и от хоросановите ивици от различни нива. При това положение, за да се постигнат хоризонтални вътрешни подове е било прибягнато до неравномерно полагане на хоросановия насип. Освен за идеално равен под, той е особено подходящ за стабилна основа на подовите настилки.

На великолепна подова настилка се попадна в централната зала на сградата (обр. 3). На място са се запазили 15 плочи от бял мрамор. Тези, които са оцелели в автентичния си вид впечатляват с размерите си от 0,60–0,80 м до 1–1,20 м. Дебелината им е 0,10 м. Положени са върху плътна и много здрава хоросанова подложка, примесена със счукана червена тухла. Съвместяването и долепването на плочите една към друга е перфектно. Така се е получил изящен мраморен килим от полирани до блясък мраморни плочи с различни размери, но подредени находчиво и с идея.

Впрочем, специално внимание заслужава архитектурно-пластичната украса на сградата, която няма равна на себе си. Прегледът на постъпилите детайли показва, че в нея е бил вложен целия спектър от характерните за X в. произведения на декоративната скулптура. От външна фасадна украса се откриха различни по големина подпокривни и поясни варовикови корнизи с дентикули и вълчи зъби, с разнообразни по дебелина торуси и профили, пиластрови полуколони, блокове със засечки от вертикални части на декоративни арки. От интериорна украса има фрагменти от мраморни колони, мраморна правоъгълна база, три вида капители от мрамор - двата с класическа плетеница или „рибена кост“ на абака, третият с ажурни палмети; гладки мраморни плочи от посочената настилка, два вида подови пана: *opus sectile* с разноформатни кръгли, триъгълни, квадратни и ромбовидни плочки и плетенични композиции върху хоросанова основа с прави и Г-образни мраморни ленти, цокълни варовикови плочи със съвършена палметна декорация, в която растителният мотив – три и петлистни палмети – не е орнамент, а център на композицията.

Новоразкритата, макар и ненапълно, импозантна сграда е откритие с изключително значение не само за старобългарската култура от IX–X в., но и за културата на целия източноправославен свят. Тази сграда е Дворец, който е равнопоставен и по нищо не отстъпва на двете централни дворцови сгради, където са разположени тронните зали. Той внася качествено нови, неподозирани факти в градоустройството на Дворцовия град с внушителните си пропорции и с отреденото му място, от където доминира над цялата негова територия. Убедени сме, че сегашните резултати и бъдещите проучвания ще променят кардинално лансираната вече близо сто години идея за действителния облик на Царския дворец във Велики Преслав.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

№16. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Росина Костова, Казимир Попконстантинов

Комплексът, известен като *Манастира на чъргубиля Мостич*, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище.

През сезон’2012 целите на проучването бяха определени от резултатите от геофизичното изследване, извършено от инж. д-р Н. Тонков НАИМ–БАН), извършено източно от църква №5 (обр. 1).

Ето защо усилията ни бяха съсредоточени в решаването на три основни задачи.

- Проучване на участъка с дъговидна форма източно от апсидата на църква №5;
- Проучване на северната половина на сграда („Дългата сграда“) източно от църква №5;
- Проучване на сграда („Правоъгълната сграда“) североизточно от църква №5.

Участък източно от апсидата на църква №5

След снемане на пласт на дълбочина 0,10 м от съвременното ниво на 2 м източно от апсидата на църква №5 разкрихме участък от около 25 м² наситен с разпилени грубо обработени местни сиви камъни, фрагментирани тули и керемиди и хоросанови бучки, като наситеността на тези материали намалява в северна и източна посока. Липсата на каквато и да било структура, както и липсата на керамични фрагменти и други находки ни даде основание да заключим, че това е рампа от проучването на църква №5 от Й. Господинов през 1915 г., която е била разположена непосредствено североизточно от сградата и най-вероятно е била разпиляна в резултат на дългогодишната обработка на тези площи със земеделска техника.

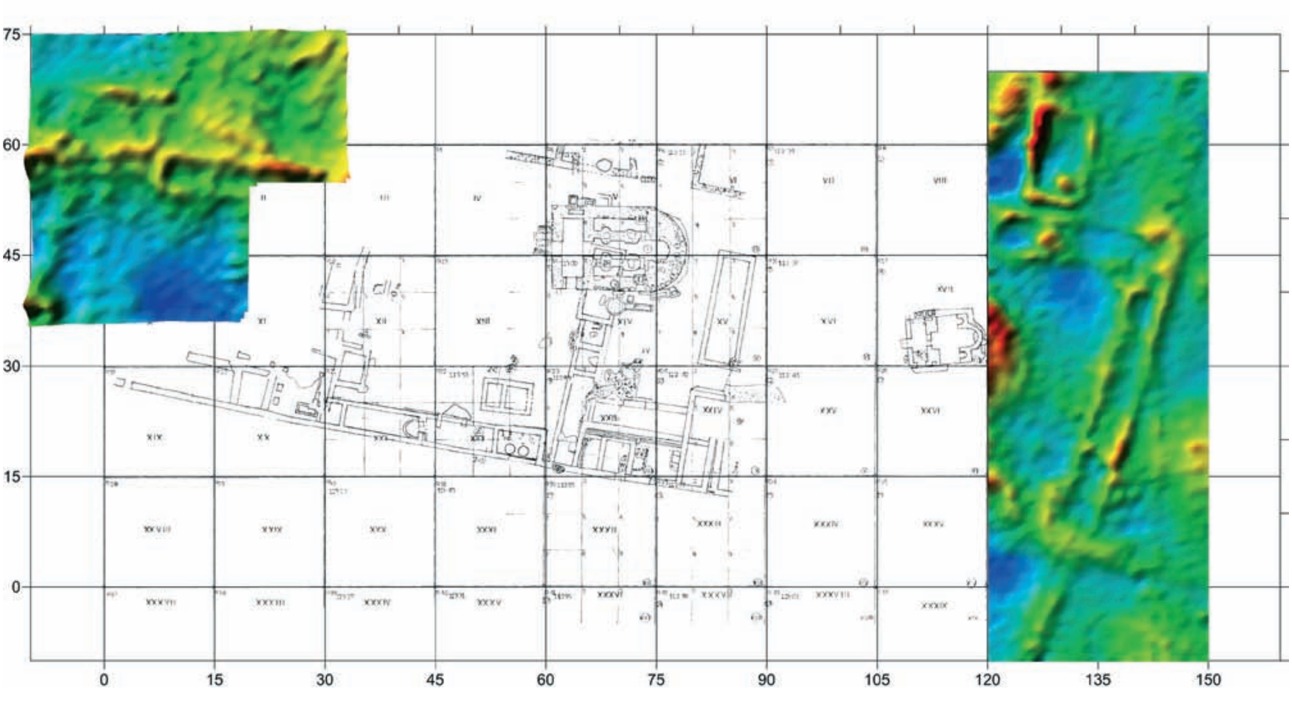

Обр. 1. Геофизично проучване източно от църква №5 (инж. Н. Тонков).

„Дългата сграда“ (обр. 2)

Работата ни беше съсредоточена в проучването на северната част на сградата с ориентация североизток–югозапад, източно от църква №5. В резултат на проучванията на дълбочина средно 0,35 м успяхме да разкрием западната основа на 19 м дължина до ъгъла, който сключва със северната основа. Проучената дължина на източната основа е 22,5 м, тъй като след северния край на „Дългата сграда“ тя продължава в североизточна посока още 3 м и сключва ъгъл с друга основа с ориентация запад–изток. Ширината на сградата е 4 м. Западната, източната и северната основи са с дебелина 1 м и са градени от средно големи речни волутъци, местни сиви плочести и грубо обработени камъни на глинена спойка. По същия начин са градени основите и на трите преградни стени, като тяхната дебелина е 0,75 м. Тези преградни основи оформят засега четири верижно разположени помещения. Най-вероятно входът/входовете на сградата са били ориентирани на запад към църква №5.

При проучването на западната основа на сградата в помещения №3 и 4 установихме, че тя стъпва върху хоросаново-варовиков пласт, който проследяваме на дълбочина 0,40–0,50 м на 9,50 м дължина в североизточна посока. Най-вероятно този пласт е резултат от нивелиране на терена след разрушаване на по-ранна сграда. Употребата на тези сполии от подобна сграда в изграждането на структури в помещение №2 е материално свидетелство за най-късния период на ползване на „Дългата сграда“, когато в помещенията ѝ са били устроени жилища. Елемент от инвентара на едно от тези жилища е амфората, вкопана в пода на помещение №4. Точно в това помещение на нивото на хоросаново-варовиковия пласт открихме оловен византийски печат от Х в. на Михаил антипат, патрикий, императорски протоспатарий и сакеларий. Керамичните фрагменти, открити в пластовете на дълбочина 0,20–0,50 м могат да се датират в XI–XII в., докато в пластовете на дълбочина 0,50–0,70 м преобладават керамичните фрагменти от XI в., но се срещат и такива, които биха могли да бъдат отнесени към края на Х в.

„Северна сграда“

Източната основа на „Дългата сграда“ продължава в северна посока след затварянето на помещение №1 и сключва ъгъл с основа с ориентация запад–изток. Тя е с двулицев градеж от плочести и средно големи грубо обработени, но с огладени лица сиви камъни с пълнеж от необработени камъни на глинена спой-

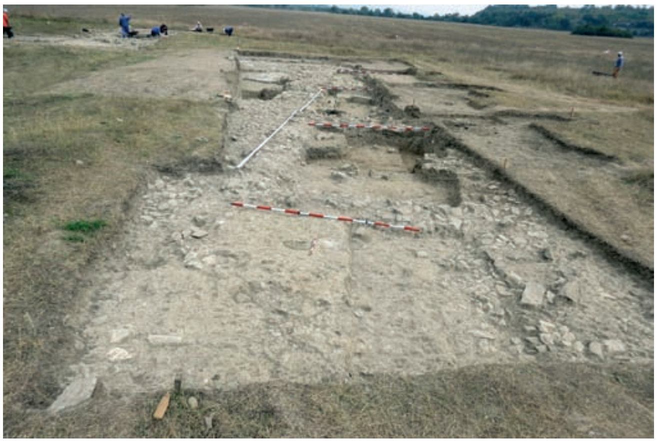

Обр. 2. „Дългата сграда”: поглед от юг.

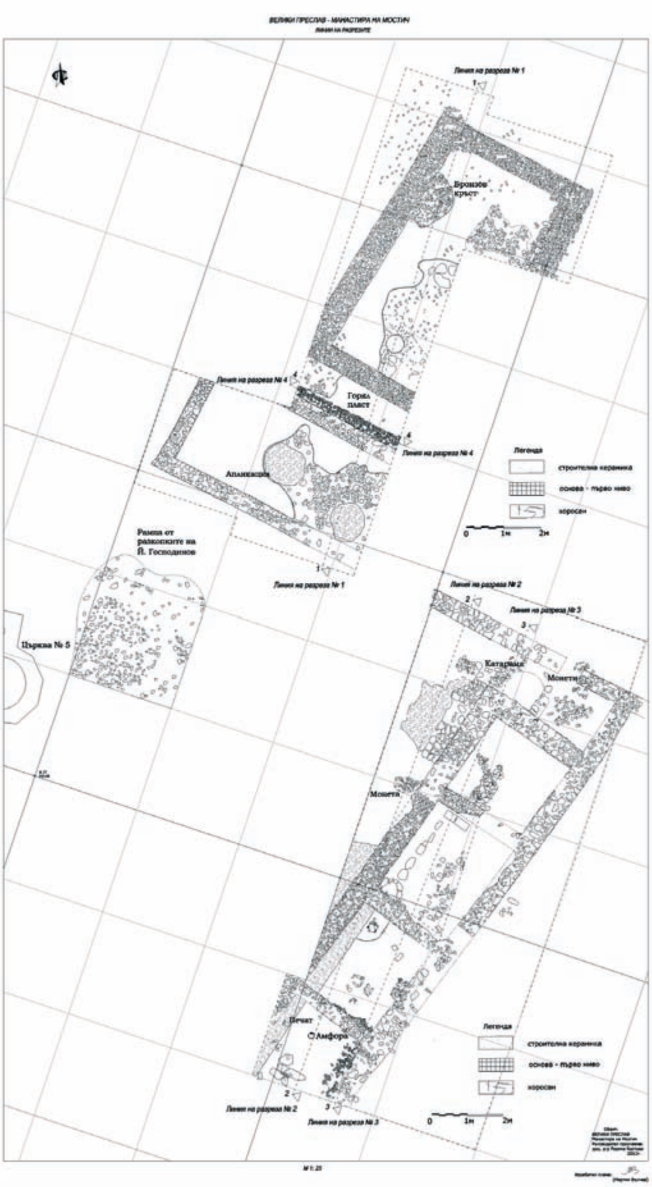
ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ - МАНАСТИРА НА МОСТИЧ
Линия на разреза № 1
Бронзов кръст
Линия на разреза № 4
Горял пласт
Апликация
Легенда
строителна керамика
основа - първо ниво
хоросан
0
1м
2м
Рамка от разкопките на Й. Господинов
Линия на разреза № 2
Линия на разреза № 3
Църква № 5
Катаракта
Монети
Монета
Печат
Амфора
М 1:20

Обр. 3. План на проучените сгради източно от църква №5 (заснел М. Вълчев).

ка, дебелината ѝ е 0,80 м. На разстояние 2 м в западна посока от ъгъла, сключен с източната основа на „Дългата сграда“ е оформена страница на вход по оста „север–юг“ с ширина 0,90 м. Точно в западната част на този вход на дълбочина от 0,26 до 0,56 м в участък с размери 0,70 х 0,50 м бе открита колективна монетна находка от 102 бронзови монети от първата половина на XIII в.

В западна посока от входа към „Дългата сграда“ трасето на основата с посока „запад–изток“ продължава. То е на една ос с южната основа на сграда с ориентация „запад–изток“, т. нар. „Северна сграда“, която се намира на 10,50 м североизточно от църква №5. Така предполагаемата дължина на „Северната сграда“ е 25,5 м, като досега сме разкрили нейния западен край. Единствената находка от тази сграда е бронзова апликация от X в., керамичните фрагменти се датират в края на X–XI в.

„Правоъгълна сграда“

„Правоъгълната сграда“ е едноделна с ориентация североизток–югозапад с вътрешни размери 11 х 5,80 м и е разположена на 1,85 м северно от „Северната сграда“, като между двете е оформен проход. Основите с дебелина 1 м са градени от средноголеми речни и малки волутъци на глинена спойка, като двете лица са оформени с грубо обработени сиви камъни. Керамичните фрагменти са от XI в. Находка от тази сграда, която заслужава внимание е половинка от плосък нагръден кръст от медна сплав с изображение на Разпятие Христово (Христос с перисома) от първата половина на X – 30-те г. на XI в.

В заключение можем да обобщим резултатите от археологическите проучвания през 2012 г. в следните насоки (обр. 3):

- Две от сградите източно от църква №5, „Дългата“ и „Северната“, затварят двор от изток и североизток на църквата.

- Североизточно от този двор е била разположена още една сграда, „Правоъгълната сграда“, която може би е част от друго дворно пространство, ако се съди по прохода между нея и „Северната сграда“.

- Проходите и входовете между сградите показват, че те са били построени по предварителен план. Преди тяхната поява обаче на този терен е имало и други сгради, някои от които с монументален градеж.

- Данните от керамиката и останалите находки показват, че всички строителни периоди в проученото досега пространство източно от църква №5 се разполагат между края на X и края на XII в.

- Единичните монетни находки и колективната монетна находка от втората половина на XIII в. могат да се свържат със селище, хората от което устройват некропола си около „Църквата на Мостич“. Именно запустяването на сградите източно от църква №5 след XI в. ги прави подходящи за укриване на монетното съкровище, най-вероятно през 40-те години на XIII в.

Нумизматичният материал е обработен от докторант Стоян Михайлов, уредник в отдел „Археология“ в РИМ–В. Търново.

*Научните изследвания бяха подсигурени финансово по проект към ФНИ.

Литература

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич“ и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през X в. – Известия на археологическия институт, 2006, 39, 271–287.

Костова 2010: Р. Костова. Новооткрити гробни съоръжения в „Манастира на Мостич“ в Преслав – В: ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и българската археология. В. Търново, 2010, 453–467.

Костова, Попконстантинов, 2012: Р. Костова, К. Попконстантинов. Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав. – АОР през 2011 г., София, 2012, 407–409 и цитираната там литература.

№17. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪНШНИЯ ГРАД, НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Георги Майсторски, Пламен Славов

Обектът се проучва от 2004 г. с финансиране от Археологически музей „В. Преслав“. До момента са открити три плътни крепостни кули с размери 8 x 3,25 м, градени пред лицето на източната крепостна стена (ИКС), североизточна ъглова кула на Външния град с останки от сграда с дървена конструкция и хоросанов под. Кулите отстоят на 120 м една от друга. През 2011 г. на около 120 м северно от Кула 2 в Сектор „Изток“ бяха открити податки за ново крепостно съоръжение. Привързахме план-квадратна мрежа 25 x 25 м, към мрежата на обект „Манастира на Мостич“ и Двореца (обр. 1).

Опирайки се на откритата в Сондаж 26 субструкция, заложихме два изкопа с обща дължина 10 и ширина 2,50 м. Последователно в централната част на квадранта бяха направени и други три изкопа, с размери 5 x 1,50 м /Северозападен/, 5 x 1,50 м /Югозападен/ и Западно разширение с размери 2,20 x 1 м.

Югоизточен изкоп: На дълб. 1,72 м от запад до 1,97 м на изток, бе разкрита настилка от жълта пръст и варовиков трошляк. Тя покрива редица от дялани камъни в югозападната четвърт на изкопа. Над нивото на камъните при западния профил в кв. В4 открихме дъно от кафяво тънкостенно гърне, работено на бързо колело (XIII в.). Подобни находки има и в СИ ъгъл на изкопа, над нивото на цитираната настилка. Приемаме, че нивото има отношение към живота в този участък на средновековния Преслав през XIII в. и по-късно.

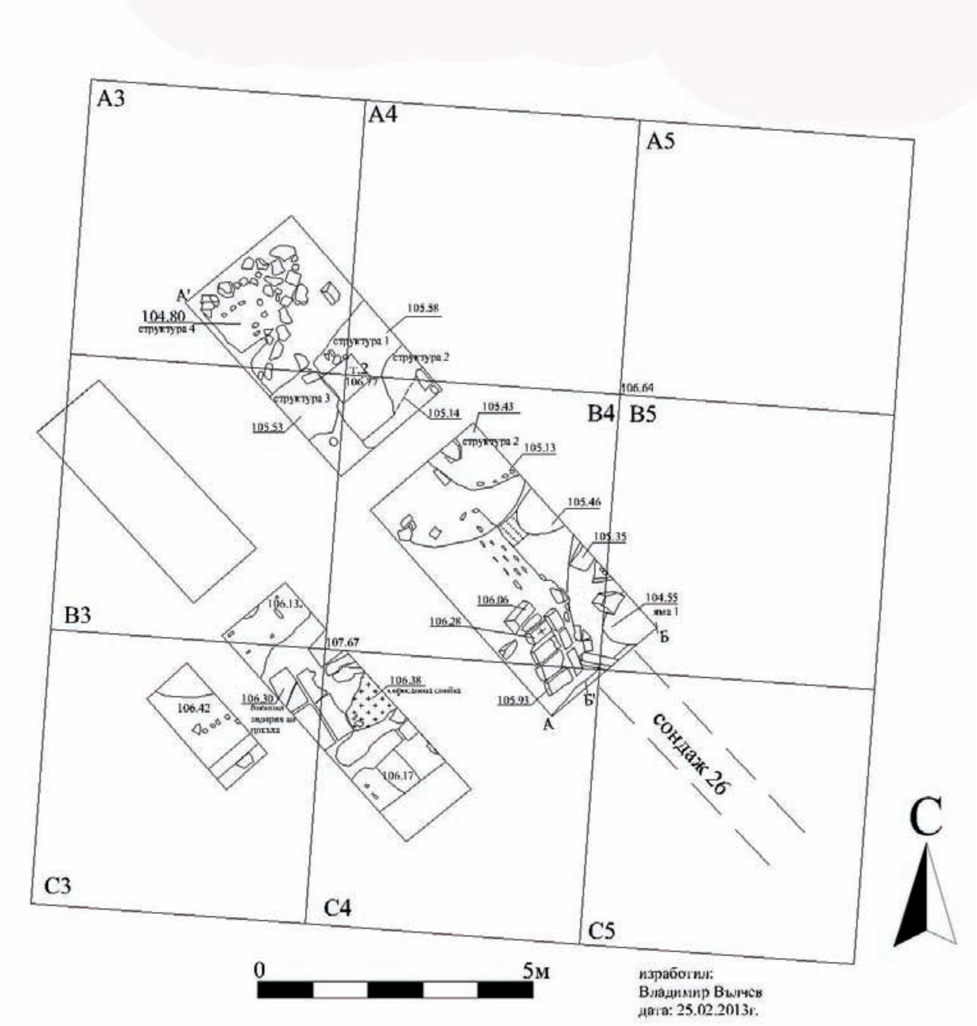
A3
A4
A5
A'
104.80
структура 4
105.58
структура 1
структура 2
т.2
106.77
структура 3
105.53
105.14
106.64
B4
B5
105.43
структура 2
105.13
105.46
105.35
104.55
яма 1
Б
106.06
106.28
B3
106.13
107.67
106.38
106.30
106.42
106.17
105.93
А
Б'
сондаж 26
C3
C4
C5
C
0
5м
изработил:
Владимир Вълчев
дата: 25.02.2013г.

Обр. 1. Сектор „Изток” – план.

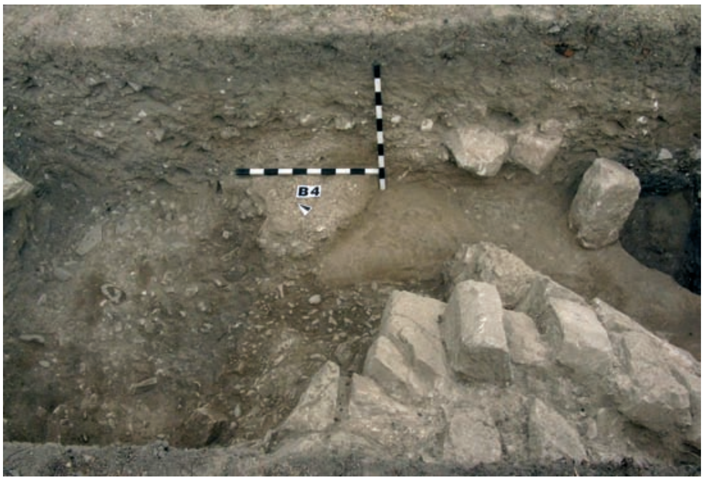

Обр. 2. Югоизточен изкоп – поглед на изток.

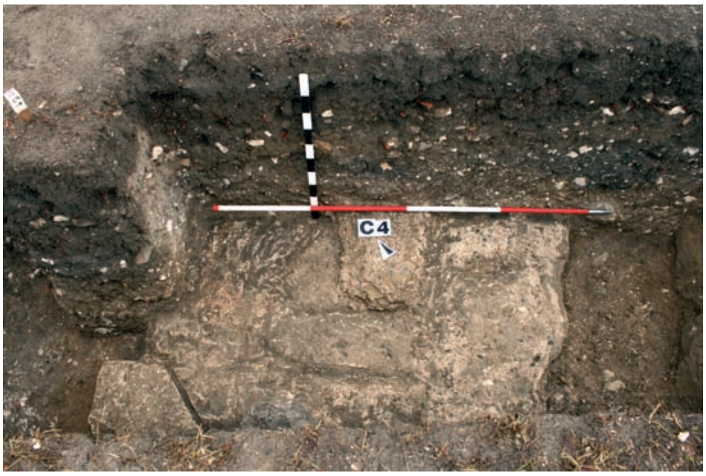

Обр. 3. Югозападен изкоп – поглед на изток.

С отнемането на насипа в кв. В4 се установи, че под настилката от XIII в. в западната половина на ЮЗ изкоп лежат два хоризонтални реда от блокова зидария, принадлежащи на цокълния и първия ред на предполагаемото съоръжение. Редицата от блокове е силно наклонена към югоизточния ъгъл на квадрата, с денивелация от север към юг около 0,90 м. Запазените размери на пасажа от горния ред са 1,05 х 2 м. Един от блоковете има плитко врязан на широката си страна *crux simplex* с размери: вис. 0,25 и шир. 0,20 м. Разположението на знака говори, че той е оставал в зидарията и не се е виждал – т. е., направен е преди взиждането на блока.

Важна за хронологията на участъка се оказа ситуацията в южния край на кв. В4 (обр. 2). Тук най-ниско лежащите квадри от блоковия градеж бяха забити в сивожълт песъклив грунд, с кафяви промазки от изтляване на органична материя. Именно на това място попаднахме на похлупено дъно от кафяво дебелостенно гърне. То е изработено на бързо колело, изрязано с конец и леко огладено. Диаметърът му е 0,11 м, дебелината – 0,01 м. Сърцевината на чирепа е сива, недобре изпечена, а повърхността – кафява. Втори фрагмент – от стена на съд с подобни характеристики се откри на същото ниво – на 0,75 м източно от първия. Няма съмнение, че тук в един период е протичала вода, а подкопаването на терена е довело до свличане на челото на крепостното съоръжение в тази посока. По мнение на д-р М. Манолова керамиката може да се датира не по-рано от началото на XIII в. Датирането на по-горния пласт от жълта пръст и варовиков трошляк в същия този XIII в. говори за любопитни събития, произтекли тук в първата половина на XIII в. Теренът е бил отводнен и изравнен над нивото на рухналите зидове.

В ЮИ изкоп бяха регистрирани и три късни вкопавания. **Яма 1** се намира в самия ЮИ ъгъл на изкопа /кв. В5/, като пресича настилката от XIII в. Запълнителят на ямата е нееднороден – ломени и речни камъни, пясък, въглени. Диаметърът е 0,80 м, като в дълбочина се разширява до 1,10 м. Дъното е неравно, в периферията си достига дълб. 3,31, а към центъра – 2,90 м. Липсват находки. **Структура 2** и **Структура 2а** в северната част на ЮИ изкоп прерязват настилката от XIII в. и частично разбиват крепостното съоръжение.

Североизточен изкоп: Тук добре се очерта нивото от XIII в. Регистрирахме няколко вкопавания, нарушаващи това ниво. **Структура 1** (размери: 1,80 х 1,55 м от юг към север) прерязва северната периферия на **Структура 2**, като е вкопана до 2,28 м в сбития чист пясък. По периферията има средно големи камъни. Насипът е рехав, черен, без находки. Към запад бе разкрито друго вкопаване с квадратна форма (страна 1,05 м). В **Структура 3 (под настилката от XIII в.)** насипът е черен, с много въглени и дребни ломени камъни. Дълбочина – 0,20–0,25 м. **Структура 4,** в северната половина на изкопа /кв. А3/, също под настилката от XIII в., има елипсовидна форма (дълж. 2 м, шир. 1,30 м, дълбочина 0,65 м). Облицована е с големи ломени и валчести камъни.. Пълнежът е от дребни речни камъни с пясък и въглени. Липсват находки.

Югозападен изкоп: Той е разположен по предполагаемата ос на крепостното съоръжение към запад. Черноземът е 0,50 м, а под него до 0,70 м е рехав пласт с въглени. До дълб. 1,05 м насипът е светлокафяв, с варовиков трошляк. Тук при репера на кв. С3, открихме късове стъклена стопилка с матово лилав и с масленозелен цвят, в т. ч. слитък с ръб от плоско стъкло!? На това ниво се разкри хоросановата заливка и квадри, които съответстват на цокълния ред на съоръжението. Ширината на пасажа е 2,90 м. Разкритата дължина достига 5,50 м (обр. 3).

Липсата на основния крепостен зид бе повод за нов изкоп на 1,30 м западно от ЮЗ изкоп. На дълбочина 1,50 м бе разкрито ниво от ломени камъни, набити в кафявата глинеста пръст. То граничи от юг с края на хоросанова заливка, с посока запад–изток, не в ос с границата на съоръжението от север.

Проучването на Източната крепостна стена на Външния град на Велики Преслав, Сектор „Изток“ през 2012 г. даде следните резултати:

Регистрирано и частично разкрито бе крепостно съоръжение, с характеристиките на известните ни досега плътни крепостни кули;

Пред лицето на крепостното съоръжение в неговия ЮИ ъгъл към началото на XIII в. е протичала вода, причинила подкопаване на терена и свличане на този ъгъл в образуваното корито.

Наличието на ниво от трошено-каменна настилка върху рушевините на съоръжението, в което преобладава керамика от XIII в., говори за мерки по отводняване. Дали подобни инженерни дейности са свързани със събития в следстоличния Преслав няма да тълкуваме – градът безспорно е бил във възход при Асеневци и техните наследници и усвояването на терени в близост до един от удобните бродове на Тича не буди учудване.

В източната част на сектора бяха регистрирани 6 негативни структури, от които 1 може да се категоризира като яма. Две от тях, северно от крепостното съоръжение, лежат под настилката от XIII в., а останалите разрушават средновековните пластове. Насипът им е наситен с въглени и различно съдържание на ломени, речни и варовикови камъни, но не съдържа датиращи материали.

В заключение трябва да кажем, че откритото ново крепостно съоръжение в сектор „Изток“ на обект „ИКС на Външния град – В. Преслав“ стои в по-различен контекст от известните досега. Пълното проучване на сектора ще даде отговор на важни въпроси като връзката между крепостното съоръжение и основния зид, както и за ролята и произхода на протичалата тук вода.

Литература

Шкорпил 1927/1930: К. Шкорпил. Паметници от столица Преслав. – България 1000 години 927–1927. I. София, 1930.

Филов 1915: Б. Филов. Старата крепостна стена в Преслав. – Известия на българското археологическо дружество, IV, 1915, 251.

№18. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. ЗЛАТАР, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стела Дончева

Проучванията през тази година бяха реализирани със средства на РИМ–Шумен (4000 лв.) и осъществени в рамките на 15 дена с 10 души работна ръка. Възстанови се план-квадратната мрежа на обекта по заложените репери в края на миналогодишния сезон. База е стабилизираната работна геодезическа основа и държавната геодезична мрежа. При измерванията е използвана конвенционална геодезическа апаратура, GPS приемник за единични кодови измервания, електронен тахиметър, автоматизирана система за компютърна обработка на графични данни.

Очертаха се границите на проучения вече терен от Комплекс V. Откриха се металните репери, поставени в ъглите на изкопа от изток преди засипването му. Те са в съотношение с план-квадратната мрежа и ни дават възможност за допълнително засичане на местоположението. Така, след двойното засичане – от мрежата и реперите – бяха възстановени очертанията на миналогодишния изкоп и заложени новите участъци за проучване. Те обхващат пространството източно и южно от известните вече работни площи от Комплекс V и включват тяхното продължение в тези посоки.

През тази година бяха разкрити няколко съоръжения. След отнемането на хумусния пласт

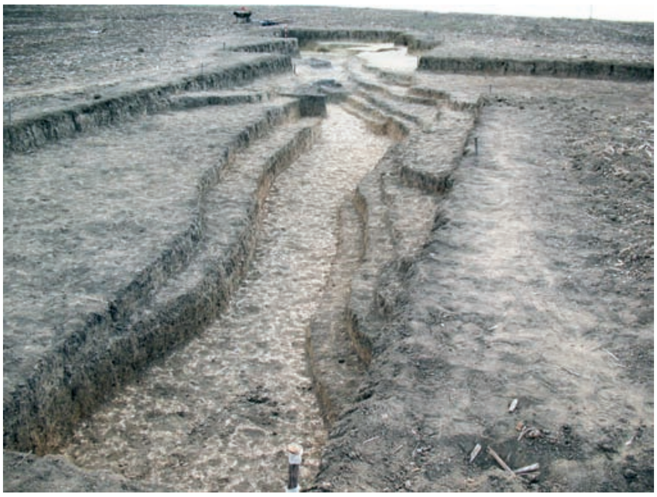

Обр. 1. Златар, комплекс V–S. Поглед от север.

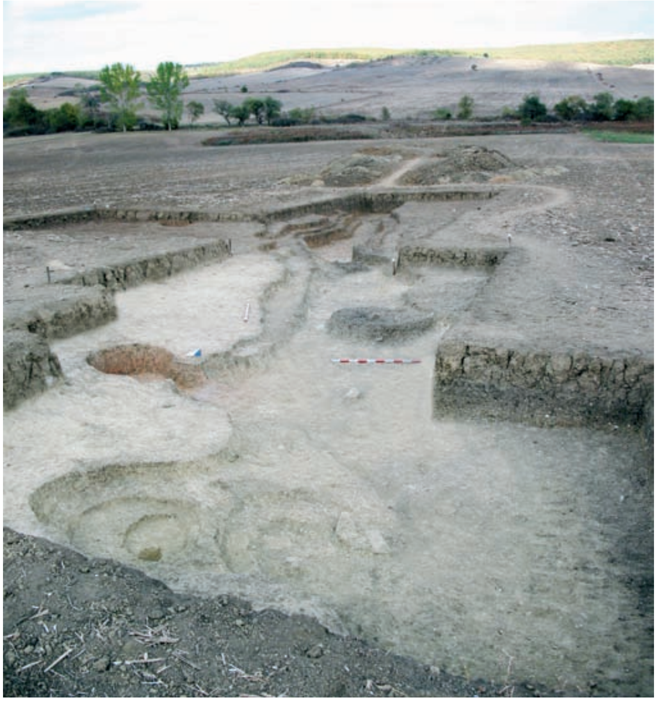

Обр. 2. Златар, комплекс V–S. Поглед от юг.

от 0,20–0,30 м се регистрира вкопаване, което тръгва от втората **голяма траншея**, разкрита предния сезон и продължава на югоизток (обр. 1).

След изчерпването на насипа в нея се оказа, че траншеята и тук е на няколко нива, като дълбочината в долната ѝ най-ниска част е 0,90 м, а ширината от 0,85 до 1,55 м. Отделните нива отстоят едно от друго на 0,10–0,20 м от запад и на 0,25–0,30 м от изток. Дължината ѝ, мерена по линията на дъното ѝ е 25,40 м и навлиза под неразкопания терен. В процеса на проучване по трасето на траншеята се регистрираха разнесени камъни, парчета керамика и тигли, бронзови стопилки и предмети от олово и бронз (обр. 2).

Разкриха се и **три площадки от дребни камъни и глина** в източната част на траншеята. Под две от тях – тази в средата и тази от север, насипът продължаваше. За уточняването на структурата му се пристъпи към неговото изчерпване под площадката от север. Оказа се, че структурата е идентична с горното ниво и се състои от дребни речни камъни и глина. След премахването ѝ се очерта линията на горното ниво на траншеята. Подобната на нея площадка в средната част (1,70 м дължина и 0,80 м ширина), както и тази в южния край (2,70 м дължина и 1,20 м ширина) бяха само зачистени.

Непосредствено западно от двете площадки бяха разкрити **две огнища** с размери съответно 1,30/1,10 м и 1,40/1,15 м. Основата на огнището от север е от дребни речни камъчета, а в югоизточната част е запазено отухляване и големи въглени. По повърхността на второто огнище също имаше въглени, няколко бронзови стопилки и дребни фрагменти керамика. До него се намериха по-цели парчета тигли и няколко шлаки. Прави впечатление, че огнището до средната площадка от север лежи върху трасето на траншеята, което е малко необичайно и вероятно то е последваща структура (обр. 3).

Най-важното от всички разкрити съоръжения е **пещта** в южния край, чиято основа е вкопана в здравия терен, който в тази най-горна част има светложълт цвят. Тя има кръгла форма с диаметър 1,20–1,40 м и отвор широк 0,35 м от изток. Запазена е на височина до 0,45 м. Дебелината на отухлената до червено стена е 0,20 м. Изградена е от глина на скелетна конструкция. По събраните в близост и надолу по траншеята обмазки има следи от тънки пръти. Дъното на пещта е силно отухлено, а пред отвора ѝ се разчисти дебел пласт от сиво-черна пепел с дребни въгленчета, разнесени в цялото предпещно пространство. На 1,75 м от отвора на пещта в източна посока се разкри и петно от вар (обр. 4).

Южно от пещта се очерта S-овидна площадка с две ями и дупки от колове. Първата яма (диаметър 1,10–1,30 м) се стеснява в дълбочина и завършва в единия край с гнездо за стълб (диам. 0,15–0,16 м). До нея има полукръглото вкопаване (яма) с размери 1,10–1,20 м. Зад тях и пещта в посока север се разчистиха дупки от колове (диаметър от 0,08-0,09 м до 0,12 м и дълбочина от 0,06 до 0,10 м). Тук те се забелязаха лесно поради светлия цвят на грунда. В долния край, където нивото пада до 2,5 м и стерилната почва има по-тъмен кафяв цвят, такива не се забелязаха, което обаче не предполага тяхното отсъствие. Посоката им следва тази на дупките от предходната година, които също бяха регистрирани зад пещта и съоръженията при Работилница 1. Целта на това системно ограждане от запад е било да спира силния вятър от тази посока, който създава немалко проблеми и в настоящата ни работа.

След поетапно разширение в посочените направления успяхме да обхванем и проучим 345 м², което спрямо общата площ на производствения център от близо 40 дка е само малка част от него. Общо досега са изследвани чрез сондажи и разкопки 15 дка. Денивелацията на целия комплекс от юг към север е над 10 м, а тази при проучвания Комплекс V–S е точно 2,50 м. Разликата обяснява свличането на голяма част от находките надолу по терена и намирането им извън проучваните терени.

Стратиграфията потвърждава наблюденията ни досега и има следната картина: от 0 до 0,30 (0,40 м) – хумусен насип; 0,30 (0,40 м) – ранносредновековно ниво; от 0,30 (0,40 м) до 0,80 –1 м – вкопаване на съоръженията. Комплексът продължава на юг и на изток и неговото цялостно проучване тепърва предстои.

Намерени бяха общо 346 метални находки, без в това число да се включват множеството бронзови стопилки, оловни изрезки и шлаки. Последните съответно са 440 броя стопилки и брак от бронз и 58 броя от олово, т. е. общо 498. От инвентираните находки и направената статистика се оказва, че през настоящия сезон са постъпили общо 844 метални предмета.

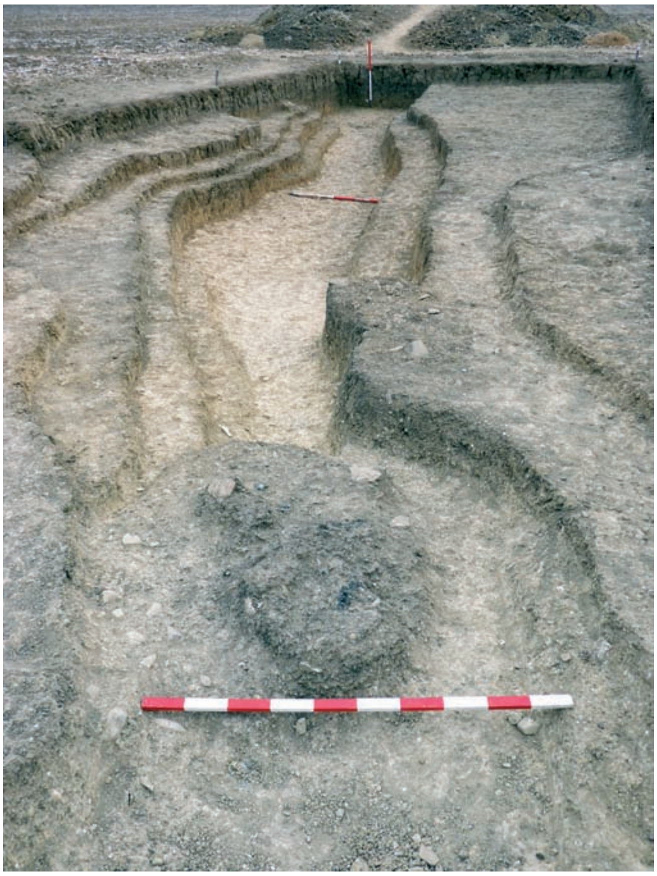
Обр. 3. Златар 2012. Огнище, площадка от дребни камъни и траншея. Поглед от юг.

Събра се и значително количество керамика, от която три по-цели съда и двайсетина профила. Направената статистика на керамиката показва, че преобладават изделията от червена глина на ръчно колело – гърнета и малки купи. Има и няколко фрагмента от сива глина и сива глина с излъскани ивици. Намерени са фрагменти от амфоровидни стомни от светла и червена глина, но най-голям е броят на амфоровидните стомни със зелена глазура. Съдове на бързо колело не са намирани досега на производствения център.

Изготвена е статистика и на фрагментите от леярски съдове, включваща тези от проучваната площ и събраните от повърхността в близката околност. Възстановени са общо три цели тигела с местонамиране съответно в южната част на траншеята, предпещното пространство и под огнище 2. Останалите фрагменти наброяват общо 139, като дръжките, по които най-точно може да се установи броя на съдовете, са 20.

Намерените три фолиса на Роман I (920–944), Константин VII и Зоя (913–919) и Константин VII и Роман II (945–950), заедно с керамичния материал отнасят времето на функциониране на новоразкрития през последните два сезона комплекс от работилници към началото и средата на X в., с което потвърждават датировката на целия производствен център в това време.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Продължиха разкопките в Сектор Север на площ от 120 м^2, при което се проучиха Южното помещение на Дворцова сграда II, терен пред западната фасада на Дворцова сграда II-А и 7 гроба от некропола на църква №2. Откри се и нова църква №20 в крепостта.

Дворцова сграда II (обр. 1). Проучи се източният край на Южното помещение на Дворцова сграда II, което има ширина 1,85 м. Южната стена е фундирана върху скалата. Зидарията е редова, от големи ломени камъни. Стената е запазена на височина от 0,50 м до 2,50 м. Във височина по южната стена има слаби следи от фугировка или мазилка. Откри се леглото на външен надлъжен сантрач. Ширината на стената е 2,50 м. Източната стена има запазена височина от 0,75 м до 2,35 м. Зидана е с тесни плочести камъни, като големи камъни са поставени само под леглото на външния надлъжен сантрач. Няма следи от фугировка и мазилка. Ширината на източната стена е 2,65 м. Вътрешната разделителна стена между Южното и Средното помещение е запазена на височина от 0,50 м до 1,10 м. По лицата на камъните има следи от бяла хоросанова мазилка. Ширината на вътрешната стена е 1,50 м. Не се получиха конкретни данни за предназначението и общия вид на Южното помещение на Дворцова сграда II, защото целият насип в него е бил изкопан при предишните разкопки. Датировката на сградата остава в началото на XIII в.

Обр. 1. Южно помещение на Дворцова сграда II – поглед от запад.

Дворцова сграда II-А (обр. 2). От Дворцовата сграда II-А беше разкрита част от западната ѝ фасада с дължина 4 м. В долната си част, на височина до 0,50 м, тя е изградена от едри ломени камъни и бял хоросан. Над този градеж стената е възстановявана с ломени камъни на калова спойка, като има ширина 1 м и запазена височина до 0,80 м. В северния край на разкрития участък от западната стена се откри вход с ширина 1,20 м. Към него, от улицата, започваща от Северната порта, се разчисти стълбище, което от северната си страна е ограничено от еднолицева подпорна стена /парапет/ от ломени камъни с калова спойка.

Стълбище (обр. 2 *1*). Първото, най-ниско стъпало от стълбището, е монтирано непосредствено до западната фасада на Сграда II-А. Стъпалата са общо 9, като долните 3 стъпала са широки по 1 м. Височината им е от 0,10 до 0,30 м. Във фугата на предпоследното стъпало се откри медна монета на цар Иван Александър с Теодора.

Долепен на фуга към северната страница на входа на Сграда II-А, започва еднолицев зид с посока изток–запад, който ограничава стъпалата от север. Зидът е от ломени камъни на калова спойка и се проследява на запад в протежение до 3 м. Най-голямата му запазена височина е 0,90 м при най-долното стъпало. До южната страница на входа на Сграда II-А има голяма скала, която частично го препречва. Най-вероятно с нея е била оформена долната част на подпорната стена от южната страна на стълбището. Неговата обща дължина е около 5 м, като то е извеждало на Главната улица, идваща от Северната порта.

Тези градежи с калова спойка са от последния строителен период на Дворцова сграда II-А, който засега може да се датира в края на XIV в. Общият вид и предназначението на сградата в края на нейното функциониране все още не са напълно изяснени.

Хоросаново бъркало (обр. 2 *2*). Пред западната фасада на Дворцовата сграда II-А се доразчисти дъното на хоросаново бъркало с дължина 4 м и ширина 1,20 м, използвано при нейния строеж. Стените на бъркалото са били направени от дебели дъски, отпечатъци от които се откриха покрай западната и северна страна.

Пред западната фасада на Дворцовата сграда II-А се попадна на пласт пепел с ширина 1,50 м и дебелина 0,20–0,30 м. Пластът е наситен с много въглени, фрагментирана керамика, животински кости, медни монети и значително количество желязна шлака. Пепелта и желязната шлака подсказват, че най-вероятно този пласт е отпадък от дейността на железарската работилница от първата половина на XIII в., намираща се до Западната крепостна стена, от юг на Северната порта и точно срещу мястото, където се регистрира този пласт.

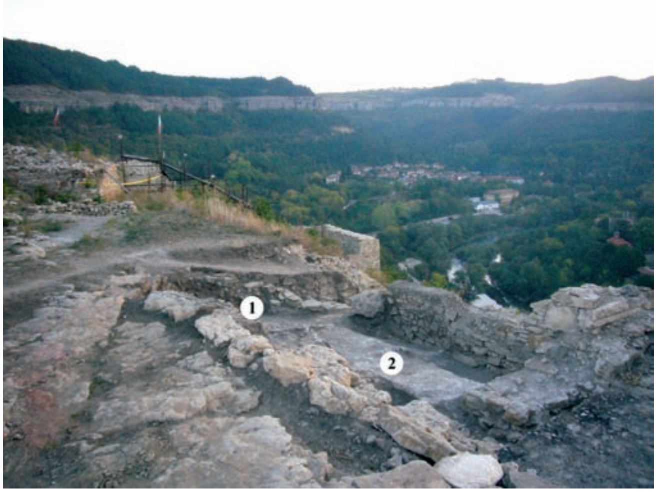

Обр. 2. Дворцова сграда II-А – поглед от югозапад: 1) Стълбище; 2) Хоросаново бъркало.

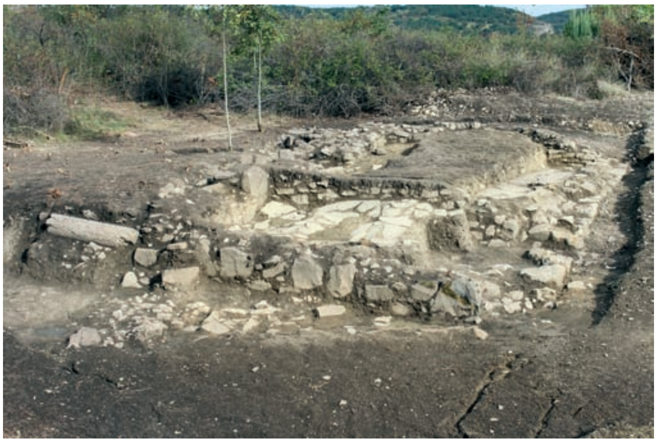

Обр. 3. Църква №20 – поглед от запад.

Некропол на църква №2. Продължи работата в некропола, от който досега са открити общо 293 гроба около църква №2. Северно от църквата се проучиха нови 4 гроба. Те са разположени между западната фасада на Дворцова сграда II-А и трасето на улицата от Северната порта. В гробове №298 и 299 се откри по 1 керемида с графит – кръст и надпис. Гроб №300 е първичен, най-вероятно на женски индивид. От дясната страна на черепа се откри лента от златосърмен текстил, с ширина около 4 см. След демонтиране на костите на дясната ръка се откри златен пръстен с аметист. В гроб №301 се попадна на каменно кръстче. Още 3 гроба се проучиха южно от югозападния ъгъл на притвора на църква №2. Датировката на некропола остава в XIV в.

Църква №20 (обр. 3). Откри се 19-та по ред църква на хълма Трапезица. Църква №20 е изградена от ломени камъни с калова спойка. Южната стена е запазена в субструкция. Намериха се значителни количества тухли и керемиди от покрива, а в притвора – фрагменти от стенописи. Вътрешността на наоса и притвора не е изцяло проучена. Църква №20 е еднокорабна, едноапсидна, с наос и притвор. Има дължина 11,40 м с апсидата и ширина 5,50 м. Дълбочината на апсидата е 1,40 м, а широчината ѝ е 2,65 м. Дебелината на зидовете е 0,60 м, а запазената им височина е 0,20–0,50 м. Църквата е ориентирана в северозапад–югоизток.

Наосът има вътрешни размери 5,50 х 4,10 м. Подът е покрит с правоъгълни плочести камъни, като настилката прекъсва на 1 м пред апсидата. На разстояние 5,45 м от северозападния ъгъл на църквата се разкри западната страница на северния вход към наоса, който е бил широк около 1 м.

Притворът има вътрешни размери 4 х 2,40 м. Подът е покрит с големи каменни плочи, положени върху дебел 0,10 – 0,20 м пласт бледожълта глина. На северната стена на притвора, на разстояние 1,50 от външния северозападен ъгъл на църквата, се откри вход с ширина 0,85 м. В притвора се е влизало посредством две стъпала, като долното стъпало е оформено в ширината на самата стена, а второто стъпало се състои от два плочести камъка. При северозападния ъгъл на притвора се откри част от каменна колона с дължина 1,60 м, която най-вероятно ограничава от запад северна галерия на църква №20.

Тънките стени, липсата на вътрешни пиластри и каловата спойка показват, че църква №20 е била покрита с полуцилиндричен свод и двускатен покрив над наоса и притвора. Керамиката и монетите отнасят датировката на църквата в рамките на XIII–XIV в. Откриха се и няколко находки, свързани с християнския култ – части от кръстове, кадилница, катинарче и др.

От некропола на църква №20 се попадна на 4 гроба. От тях се проучи само гроб №4, който се намира в притвора, до южната стена. Запазена е дясната половина на детски скелет, до който се откри сребърна обеца с позлата.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (СЕВЕРОЗАПАДНО ПОДНОЖИЕ)“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Във връзка с инвестиционни намерения на Община Велико Търново по проект за изграждане на туристическа инфраструктура бяха проведени разкопки на западния склон в Сектор Север на крепостта Трапезица. Проучи се терен с площ около 400 м^2, като се откриха сектор от Западната крепостна стена, Сграда III с домакинска пещ, останки от железарска работилница и 76 гроба от некропола на църква №2.

Западна крепостна стена. Разчистиха се общо 61 м от Западната крепостна стена (обр. 1). Трасето ѝ завива в северозападна посока и се спуска по склона към ръба на скалния венец, като завършва с добре оформено външно лице от запад. Крепостната стена в този участък е широка до 4 м, изградена с двулицева зидария от големи и средни по размер ломени камъни, споени с бял хоросан. Вътрешността ѝ е запълнена с блокаж от подредени камъни, обилно залети с хоросан. Запазена е на височи-

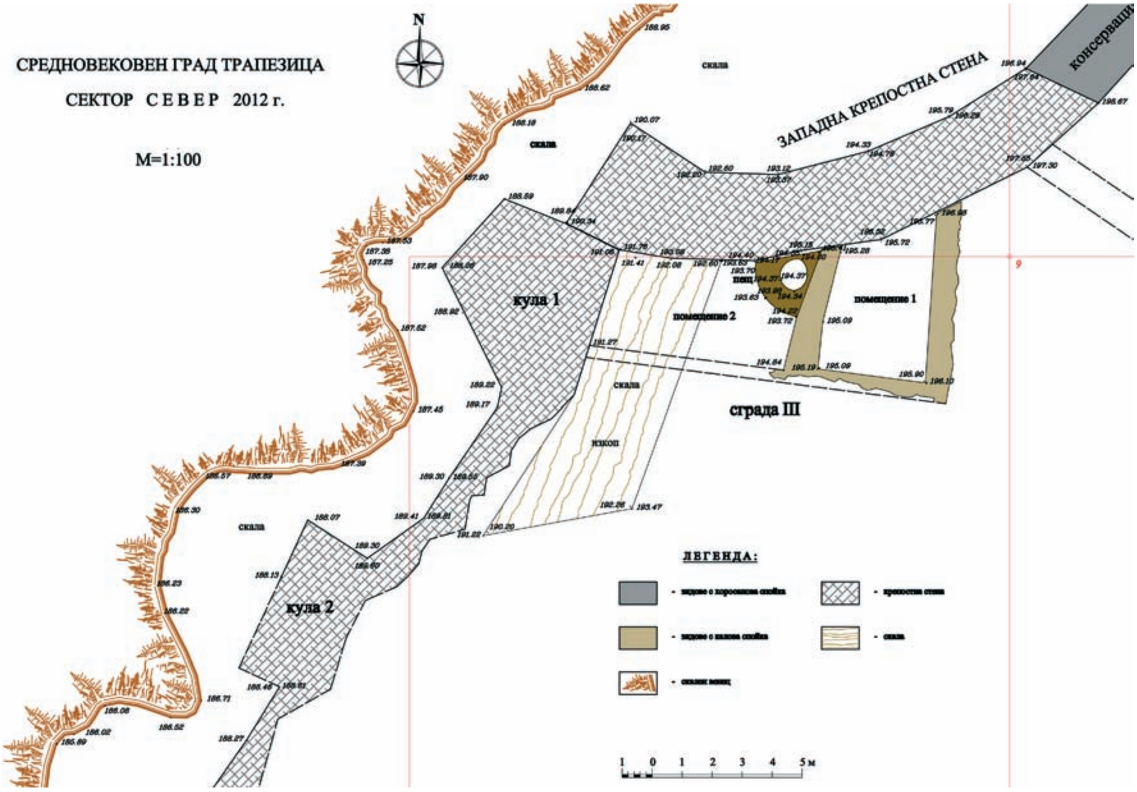
СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА
СЕКТОР СЕВЕР 2012 г.
М=1:100
N
ЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА
консервация
скала
кула 1
кула 2
пещ
помещение 1
помещение 2
сграда III
изкоп
ЛЕГЕНДА:
- зидове с хоросанова спойка
- крепостна стена
- зидове с калова спойка
- скала
- скален венец
1 0 1 2 3 4 5 м

Обр. 1. План на разкрития сектор от Западната крепостна стена, Сграда III и пещта.

на до 1,30 м отвътре и до 0,50 м при външното лице. Фундирана е върху скалата, а отвътре и на места върху пласт кафява пръст.

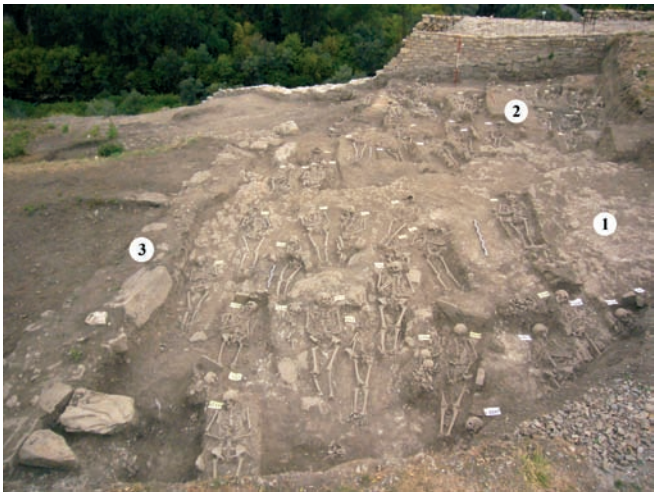

Обр. 2. Некропол на църква №2 /югозападен участък/ с Южната оградна стена и Западната крепостна стена – поглед от изток: 1) Хоросаново бъркало; 2) Железарска работилница; 3) Южна оградна стена на некропола на църква №2.

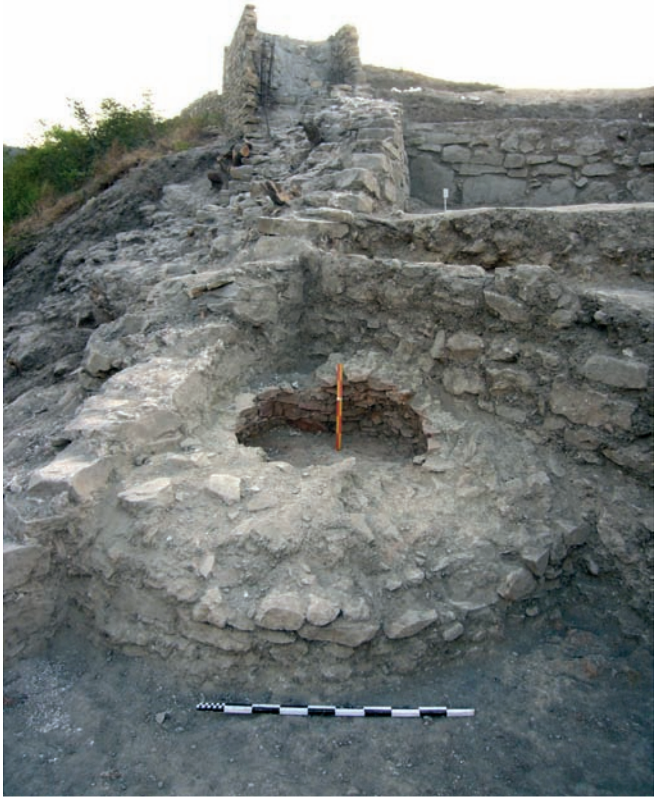

Обр. 3. Сграда III /помещение 1 и помещение 2 с домакинската пещ/ – поглед от запад.

Към северното лице на този участък от Западната крепостна стена, почти под прав ъгъл, се долепя с ясно изразена вертикална фуга нейното продължение в южна посока (обр. 1). Стената следва очертанията на скалния венец. Ширината ѝ е 5 м, височината – 0,50 м, разкритата дължина е 11 м, като външното лице е почти изцяло унищожено, а трасето може да се проследи само по хоросана, полепнал по скалата. При този ъгъл на Западната крепостна стена се очерта бойна кула, с неправилна четвъртита форма и размери: 3 х 7 х 4,10 х 7,10 м. След този участък се разчисти само външното лице на Западната крепостна стена на дължина 34 м, което има запазена височина 0,50 м. На 7 м от бойната кула се забелязват очертанията на друга бойна кула, чиито стени са изцяло разрушени. Кулата има четириъгълна форма с размери: 5,20 х 5,10 х 5,10 х 4,10 м.

Строителството на Западната крепостна стена е осъществено в началото на XIII в., като тя е функционирала до края на XIV в. По трасето ѝ не се откриха данни за преизграждането с калова спойка от самия край на XIV в., установени при Северната кула и Източната крепостна стена, защото самата стена е била разрушена почти до средновековния терен.

Хоросаново бъркало. В рамките на некропола на църква №2, направо върху скалата, се откри дъно на бъркало за бял хоросан (обр. 2.1). То има размери 6,60 х 6,40 м, като на няколко места е прекопано от гробните ями. Бъркалото е използвано при строежа на Западната крепостна стена.

Сграда III. Сградата е долепена от север и запад към вътрешното лице на Западната крепостна стена (обр. 1). От нея се разкриха 2 помещения, разположени в посока изток–запад, изградени от ломени камъни, споени с кал (обр. 3). Източното помещение е трапецовидно, с вътрешни размери 5,50 х 4 х 3,40 м. От север е допряно до крепостната стена, а от изток се разкри еднолицева стена със запазена височина 1,10 м и ширина 0,60 м. Подовото ниво е от отъпкана жълта пръст. Не се откриха входове. В насипа в помещението има пепел и въглени, сграфито и кухненска керамика, нападали от огнище, разположено на втория етаж.

Западното помещение е имало вътрешни размери 6,50 х 4 м. От север и запад е било долепено до крепостната стена (обр. 1 и 3). Неговата източна стена е двулицева, със запазена височина 1,30 м и ширина 0,80 м. На височина 1,25 м над пода се очерта леглото на външен надлъжен сантрач. Южната стена е изцяло разрушена. Подовото ниво е от утъпкана пръст и остава с 1,30 м по-ниско от пода в източното помещение. Не се откри мястото на външен вход.

В североизточния ъгъл на западното помещение, долепена и към Западната крепостна стена, се откри голяма битова пещ (обр. 1 и 3). Тя има каменна основа с формата на четвърт окръжност, дължина на източната и северната страна по 2,10 м и височина 1,05 м. Изградена е от ломени камъни, споени с жълта пръст. В средата на основата е оформена кръгла горивна камера с диаметър 1 м и запазена височина 0,45 м. Отворът е насочен на юг, на височина 0,40 м над пода. Зидарията е от плоски камъни, споени с жълта пръст, а дъното е измазано с глина, в последствие изпечена.

В очертанията на двете помещения се откри много керамика, сграфито паница с царски подглазурен монограм и монети. Изглежда, че сграда III е изпълнявала военни функции, свързани с разполагането на гарнизона в северната част на крепостта. Сградата е съществувала от началото на XIII в. до края на XIV в., след което е била изоставена, но без да е опожарявана.

Железарска работилница. До вътрешното лице на Западната крепостна стена и под гробовете от некропола на църква №2 се откриха останки от железарска работилница (обр. 2 *2*). Отначало там е бил изхвърлен дебел пласт пепел, поти и желязна шлака от дейността на двете железарски работилници, разположени в северна посока и функционирали през първата половина на XIII в. Впоследствие върху този насип е била направена добре изпечена глинена замазка с жълто-оранжев цвят. Част от нея е била унищожена при вкопаването на гробните ями от некропола. Общата площ, на която е запазена замазката, е с размери 7 х 7 м. Не се откриха каменни стени, с изключение на няколко камъка, разположени по източната страна. По всичко изглежда, че става въпрос за подово ниво на голям навес, където са били извършвани различни производствени дейности. Вероятно е пристройка от юг към разкритата през 2007 г. голяма железарска работилница, разрушени около средата на XIII в.

Некропол на църква №2. Югозападно от църквата се откриха нови 76 гроба (обр. 2). Те са разположени между Западната крепостна стена, Южната оградна стена на некропола и трасето на Главната улица на крепостта. В гробовете се намериха железни гвоздеи и останки на дъски от ковчези. Някои от гробните ями са отчасти оградени с камъни и тухли. Детските гробове са 13, а вторичните – 2. В 39 гроба се откри разнообразен инвентар: фрагментирани керемиди и тухли с графити /кръст и надпис/, глазирани паничка и стомничка, керамично топче, керамичен прешлен, медни копчета, обеци, апликация, висулка, катарама, пръстен, печатче, закопчалка, катинарче, оловно кръстче, връх на стрела, желязна халка, костена апликация. Датировката на некропола остава в XIV в.

Откри се Южната оградна стена на некропола, която отстои на 25 м южно от църква №2 (обр. 2 *3*). Запазената ѝ дължина е 10 м, ширината е 1,20 м, а височината – 0,40 м. Зидана е от големи ломени камъни, споени с кал, плитко фундирани в пръстта. Има посока югозапад – североизток, като на север е започвала от Западната крепостна стена.

№21. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН

Деян Рабовянов, Жулиета Гюлева, Пламен Дойчев

Археологическите разкопки през 2012 г. бяха финансирани от МК. Основна цел бе да се допроучат части от обекта и да се разшири проучваната площ (обр. 1), за да се доразкрие жилищният квартал от XIV в., и фланкиращата го от север улица. Екипът на разкопките включваше: гл. ас. д-р Д. Рабовянов от НАИМ–БАН, докторант Ж. Гюлева от ВТУ – зам. ръководител и студентите по Археология от ВТУ Пл. Дойчев, К. Чакъров и В. Иванов.

Бе изчерпан културният пласт в кв. CLVII4, 8, в пространството под „западната алея“. Тя се състои от чакъл и дребни ломени камъни, трамбовани в пръстта. Пластът е дебел 0,30 м. Под настилката се откриха три боклучни ями. Монетите от тях ги датират в XIV в. След проучването им бяха изчерпани пластовете от ранножелязната епоха и късния халколит. Бе разкрита и част от вкопано в тях и в скалата средновековно жилище с полуразрушена пещ в югоизточния ъгъл. Източната му стена е дълга 2,75 м и в нея са оформени две дупки за колове. За под е използвана скалата. Единствените средновековни материали са дъно от гърне върху пода и два керамични фрагмента в насипа. С жилището са свързани две плитки ями на изток.

В кв. CLVII10, 11 бяха проучени ями №82 и 84, датирани съответно в XIV и XIII в., вкопани в пласта от ранножелязната епоха. Бе изчерпан напълно и културният пласт от ранножелязната епоха

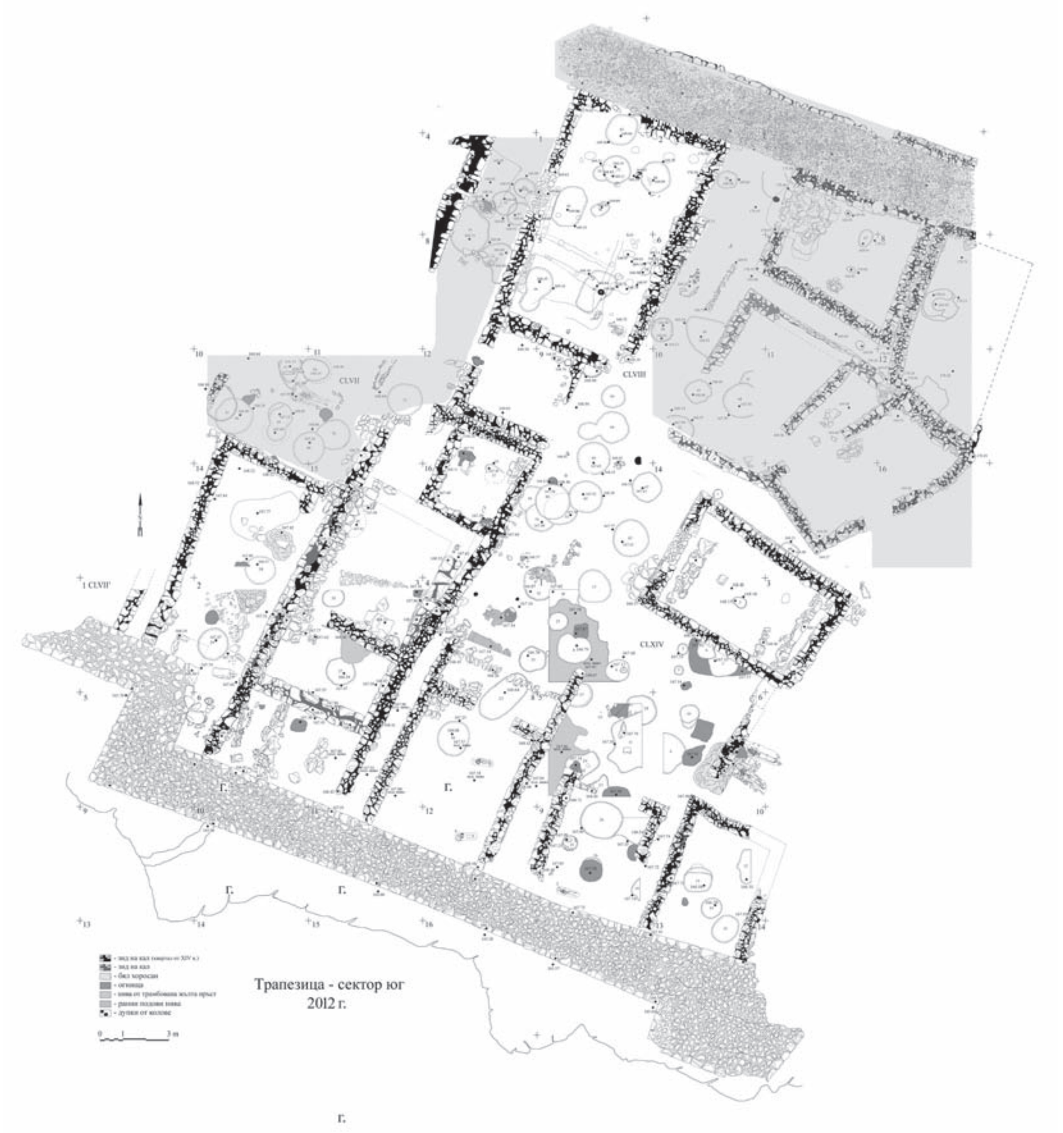

Обр. 1. Общ план на археологическите структури на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Южен“. С тъмно са маркирани проучваните през 2012 г. части.

и късния халколит в пътеки CLVIII9/10/13/14. В пътека CLVIII9/10, в тракийския пласт се разкриха останките от вкопана пещ, с издължена овална форма и размери 1,15 х 0,80 м. Бе допроучено пространството под „източната алея“ – кв. CLVIII2, 3, 6. Там бе изчерпан пластът от ранножелязната епоха и късния халколит. В кв. CLVIII6 бе проучена яма 87, вкопана в скалата на дълб. 1 – 1,40 м. Има кръгла форма и диаметър 1 м. Според стратиграфската си позиция ямата може да се постави в средата на XIII в.

За да се доразкрие жилищният квартал се работи в квадрант CLVIII. Бе достигнато до скала, която е подово или строително ниво на жилищата. Напълно бе разкрит 20 м участък от средновековната улица в кв. CXLVIII14, 15 и CLVIII2, 3, 4 (обр. 1 и 2). Уличното платно е

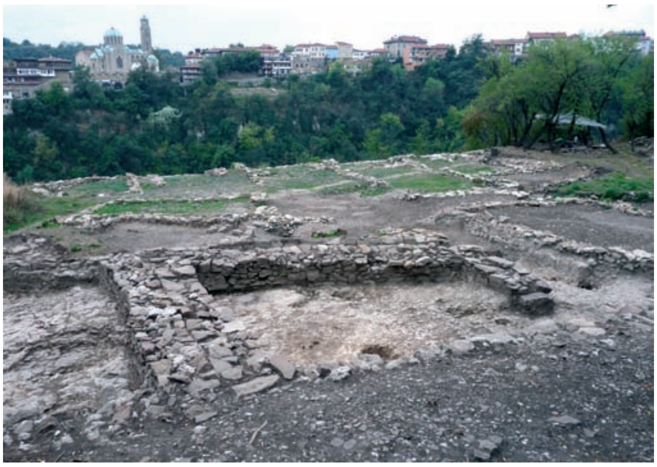

Обр. 2. Изглед на обекта от север с жилищния квартал от втората половина на XIV в. на преден план.

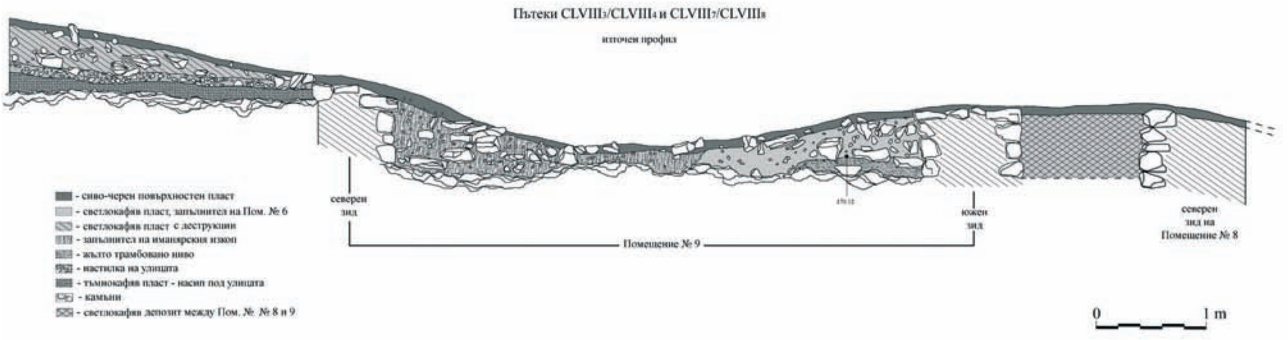
Пътеки CLVIII3/CLVIII4 и CLVIII7/CLVIII8
източен профил
▇ - сиво-черен повърхностен пласт
▒ - светлокафяв пласт, запълнител на Пом. № 6
▨ - светлокафяв пласт с деструкции
▥ - запълнител на иманярския изкоп
▒ - жълто трамбовано ниво
▧ - настилка на улицата
▇ - тъмнокафяв пласт - насип под улицата
▭ - камъни
▩ - светлокафяв депозит между Пом. № № 8 и 9
северен зид
южен зид
Помещение № 9
северен зид на Помещение № 8
0
1 m

Обр. 3. Профил на пътеки CLVIII$_{3/4}$ и CLVIII$_{7/8}$ – през средновековната улица и жилище №9.

широко средно 3 м. Настилката е от дребни ломени камъни и чакъл, трамбовани в пръстта. На юг улицата се съобщава чрез две алеи с жилищния квартал, а на север е ограничена от зидовете на друг квартал. Контролна траншея показа (обр. 3), че настилката има дебелина 0,05 м, под нея до дълб. 0,50 м, където започва скалата има насипка от тъмнокафява пръст. В проучваната територия бяха разкрити четири сгради. Жилище 9 е южно от улицата и попада в кв. CLVIII3, 4, 7. Има трапецовидна форма и размери 5,10 х 6,75 х 6,80 х 6,20 м. Стените са от ломени и полуобработени камъни, споени с кал, дебели 0,60 м. Входът е на запад и има ширина 1,80 м. В него и в северозападния ъгъл е запазена плочникова настилка. В останалата част за под е служила скалата, или трамбована жълта пръст. В това подово ниво бе разкрита овална яма с меден съд. На дъното му бе открита сребърна монета, насочваща че е служил като укрито в пода хранилище за ценности. Под демонтираните плочи от пода бе разкрито вкопано помещение с неправилна правоъгълна форма. Източната му страна е дълга 3 м. Ширината по оста между двете дупки за кол е 2,75 м. Единствената структура освен камера с керамичен съд е яма, вкопана в скалата в плитката му западна част. Няма отоплително съоръжение. Индикация за входа е вкопаване в скалата с форма на коридор и отвесни стени на северозапад. Помещението е било вкопано в скалата и в къснохалколитния пласт над нея. То вероятно е от първата половина на XIV в.

Южно от жилище 9 е разположено №8. То попада в кв. CLVIII7, 10–12, 15, 16. Запазена е част от северния му зид и малки отсечки от западния и южния. На изток северната стена приключва със страницата на вход. Зидовете са изградени от полуобработени камъни, споени с кал. От юг на северната му стена е долепен на фуга зид от ломени камъни с деб. 0,55 м. Той е с по-небрежен градеж и е по-късна добавка. Издава се 3,85 м и завършва с лице. Жилища 8 и 9 са разделени от пространство с ширина 0,85 – 1,15 м, запълнено с еднороден пласт с дебелина до 0,50 м. В него се откриха голямо количество археологически материали от втората половина на XIV в. Той е насипан след построяването на жилище 9, когато жилище 8 е започнало да се разрушава. Този пласт е имал водоизолираща функция, и е отвеждал вода от покривите на сградите към алеята на изток. Запълването с депозит от боклуци и пръст е част от мащабна промяна на жилищния квартал. От жилище 8 е запазена само северозападната му четвърт, където зидът, долепен на фуга, е оформял отворено на югозапад помещение. Изградени са три нови сгради. От тях №10 се долепя от изток до жилище 9, като затваря пространството между жилища 8 и 9 и застъпва прага на №8. От юг на жилище 10 е долепено друго – №7, което е унищожило източната половина на жилище 8. За да се изолира пространството между жилища №7 и 10 и страницата на входа на №8, то е запълнено с триъгълно парче зидария от ломени камъни, споени с кал. По-късното построяване на жилища №7, 9 и 10 се показва и от факта, че те са с по-неправилен градеж, с чупещи (за да се вместят в пространството) стени, а ориентацията им не попада в общата за квартала.

Жилище 7 е разположено в кв. CLVIII11, 12, 15, 16. Има форма на неправилен издължен правоъгълник и размери 4,60 х 8,45 х 4,70 х 7,35 м. Стените са дебели средно 0,60 м, изградени от ломени и полуобработени камъни, споени с кал. Подът е от трамбована пръст. Входът е на източната страна и има ширина 1,10 м. Запазен е прагът му – стеснение на стената с настилка от каменни плочи. Жилище 10 е частично проучено в кв. CLVIII8, 12. Има форма на издължен правоъгълник. Западната му стена е дълга 8,15, а южната 5,30 м. Северната, опираща до улицата, е почти разрушена. Зидовете му са дебели 0,60 м, изградени от ломени и полуобработени камъни, споени с кал. В северната половина на помещението за под е служила неизравнената скала. Поради падането ѝ на юг там е насипан изравнителен пласт от пръст, послужил за под. До западния зид в скалата е изкопана кръгла яма с диаметър 1,50 м, вкопана от 0,30 до 0,60 м, служила за хранилище. Откритите монети показват, че засипването на вкопаното помещение, строителството на жилища 7, 9 и 10 и насипването на изолиращия пласт е станало в 70-те години на XIV в. Вероятно то се дължи на стремеж към придобиване на жилищна площ, довел до изместването на улицата на север или застрояване на оставено празно пространство на юг от нея.

По време на проучванията са открити 588 находки. От тях 383 са монети. Сред останалите има предмети, свързани с бита, върхове за стрели, шпори, накити и части от колани, инструменти, кухненска и сграфито керамика от периода на Второто българско царство, както и отделни предмети и керамика от ранножелязната епоха и периода на късния халколит.

№22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС ПРИ ХРАМА „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Илиян Петракиев, Веселина Георгиева

Редовните археологически проучвания на манастирския комплекс при църквата „Св. Св. Петър и Павел“ са проведени в периода 4–29 юни 2012 г. През предходния археологически сезон в квадрати XIX-2, XIX-3, XIX-4, XXII-2 на дълбочина 0,20 м под съвременния терен бе разкрита каменна настилка с площ около 50 м^2. На разстояние 2,10 м западно от нея се достигна до каменно струпване с размери 5,80 x 2,20 м. Нивото му лежи на дълбочина около 0,20 м под настилката. През настоящият археологически сезон се установи, че това са рушевини от стените на правоъгълно в план хигиенно съоръжение. То е изградено от средноголеми плочести камъни на калова спойка. Външните му размери са: 1,80 x 2,10 м, вътрешните – 1,15 x 1,30 м. Дебелината на зидовете е: източен – 0,50 м; северен – 0,25 м; западен – 0,40 м, южен – 0,32 м. Съоръжението е вкопано в терена на дълбочина 0,70 м. Вътрешността му е запълнена с камъни, пръст, фрагменти керамика от османския период и животински кости.

Продължи проучването на некропола при храма „Св. Св. Петър и Павел“. Разкрити са гробове с поредни №92, 93, 94, 95, 96, 97, 98. Погребаните в тях индивиди са положени в съответствие с канона, според който тялото е по гръб, ръцете са върху него, долните крайници са изпънати. В проучените гробове не са констатирани материални следи от извършването на погребални обичаи, явяващи се отклонения от християнската погребална обредност. Погребенията са извършени в гробни ями без следи от специално оформление. Гробен инвентар липсва, не е установено извършването на вторични погребения.

Продължи разчистването на разкритата през предходния археологически сезон западна стена, принадлежаща на сградата от късния митрополитския комплекс. Сградата е ориентирана в посока северозапад–югоизток. Стената е изградена от ломени камъни с добре оформени лица, обилно споени с хоросан. Дебелината ѝ е 0,50 м. В отделните участъци е запазена на височина 0,42–0,60 м. На базата на открития подемен материал и констатираната стратиграфска ситуация се установява, че сградата е изградена през втората половина на XVIII в. Западно от нея започна проучването на друга сграда, ориентирана в посока североизток–югозапад. Изцяло е разкрита югозападната стена, която има дължина 7,65 м. Североизточната и северозападната стени са конструктивно свързани с нея. Разкритата им дължина е съответно 2,10 и 1,40 м. Градежът е от ломени камъни на калова спойка, дебелината на стените е 0,39 м.

Обр. 1. Порта на манастирския комплекс при храма „Св. Св. Петър и Павел“.

На дълбочина 1 м в кв. XVIII-3/XVIII-4 е проучена яма с почти правилно кръгло устие – диаметър 1,20 х 1,30 м и дълбочина 1,15 м. До 0,30–0,40 м от устието стените са отвесни, а в дълбочина стават конкавни. Запълнителят съдържа голямо количество фрагменти от глинени съдове от РЖЕ, средноголеми варовикови камъни и животински кости.

Обр. 2. Порта на манастирския комплекс при храма „Св. Св. Петър и Павел" след реставрацията.

Във връзка с реализацията на проекта за експониране на архитектурните останки от черквата „Св. Иван Рилски" бяха извършени археологически проучвания на терена източно от нея. В квадрат III-2 са проучени архитектурните останки на портата на манастира (обр. 1). Тя е ориентирана в посока север–юг. Запазена е източната страница с дължина 1,95 м. Южният край е оформен като пиластър с размери 0,62 х 0,21 м. Полученият отстъп е предназначен за прибиране на крилото на вратата. В северния край страницата на портата има ширина 0,75 м. Западната страница на портата е унищожена и поради тази причина не може да се установи с точност каква е ширината на прохода в нея. Някои косвени данни дават основание да се предполага, че тя е около 2,40 м. Запазената част от прохода показва, че портата е оформена със стъпала, посредством които се преодолява денивелацията от юг на север. За направата им са използвани каменни плочи с размери 0,35/0,45 х 0,65/0,80 м. Те са положени върху хоросанова замазка с дебелина 0,05 м. Портата е изградена от ломени камъни, по лицата на които личат следи от допълнителна обработка. Споени са с бял хоросан. За изравняване на каменните редове са използвани вътрешни дървени сантрачи. Запазената максимална височина на съоръжението е 0,90 м. Пред южната фасада на портата, на разстояние 0,80 м източно от ъгъла на пиластъра, е изграден еднолицев хоросанов зид, ориентиран в посока север–юг. Запазен е на дължина 2,48 м и височина 0,78 м. Предназначението му е било да укрепва стръмния склон в тази част на терена и да не позволява свличането на земни маси върху пътната комуникация, водеща към портата. В североизточно направление портата е конструктивно свързана с оградната стена на манастирския комплекс. Разкритият участък от нея има дължина 7,25 м и ширина 0,85 м. Изградена е от ломени камъни с добре оформени лица. За запълване на вътрешността между лицевите части на стената са използвани разноформатни камъни без следи от обработка, обилно споени с хоросан. От южната си страна стената има запазена субструкция с височина 0,40 м, а от север – 0,80 м. На базата на открития подемен материал се установява, че оградният зид и портата на манастира са изградени през 30–40-те години на XIII в. Тази датировка съвпада с информацията от писмените извори, които категорично сочат, че манастирският комплекс при църквата „Св. Св. Петър и Павел" е издигнат по време на управлението на цар Иван Асен II.

През втората половина на XIV в. оградната стена на манастира претърпява преправка. Към северното ѝ лице е апликиран зид с дебелина 0,45 м, който се проследява по дължината на целия разкрит участък. Изграден е от камъни, по лицата на които личат следи от допълнителна обработка, а за спойка е използван глинен разтвор. Наличието на останки от хоросан по някои от камъните дава основание да се предполага, че първоначално съществуващата оградна стена е претърпяла разрушение, вероятно в следствие на природен катаклизъм. При възстановяването ѝ е използван строителен материал от нейните разрушения. Новата оградна стена има ширина 1,30 м, като нейната южна част стъпва върху останките от разрушения ограден зид на хоросанова спойка.

Предварителните резултати от проучванията сочат, че около края на XVII в. портата на манастирския комплекс вече не се използва. Вътрешността ѝ е запълнена със строителни рушевини, върху които лягат основите на ограден зид. Той затваря от изток пространството, използвано за некропол при храма „Св. Иван Рилски". След завършване на археологическите проучвания бе извършена консервация на разкритите архитектурни останки на портата на манастирския комплекс (обр. 2).

През отчетния археологически сезон са открити 120 находки: бронзова закопчалка за книга, фрагментирани съдове от XIII–XIV в. и османския период. Преобладаващата част от находките са монети, чиято обработка е извършена от доц.д-р Константин Дочев НАИМ–БАН, филиал Велико Търново).

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Обектът се намира в западното подножие на хълма Царевец, на 60 м южно от църквата „Св. 40 мъченици“. Там вече са проучени средновековна църква, баня, полувкопани жилища, боклучни ями и гробове от столичното подградие. Разкопките се финансираха от Националния исторически музей и обхванаха терен с площ 150 м^2.

Хоросаново бъркало (VI в.). Откри се дъно на хоросаново бъркало с дебелина 5 см. Видимите размери са: 3,30 х 3,70 м. Хоросанът е бял, с много пясък и речни камъчета. Бъркалото е използвано за строежа на ранновизантийското укрепление през VI в.

Траншея (XIII в.). До източния профил (обр. 1) се откри траншея с насип от тъмнокафява пръст, въглени, тракийска, ранновизантийска и средновековна керамика. Дължината е 4 м (север–юг), а ширината е 0,75–1,50 м. От изток дълбочината е 0,20 м, а при северния край – 1 м.

Средновековни гробове (XIV в.). Проучиха се 4 гроба – първични, на възрастни индивиди, без инвентар. Върху гроб №70 е изградена производствена пещ (обр. 2). Долните крайници от скелета в гроб №71 са пресечени при изкопаването на яма №5, а над него е изкопана яма №6. Под дъното на яма №11 остава гроб №73. Гроб №75 е вкопан в дъното на хоросановото бъркало и от север е ограден с големи каменни плочи, като са запазени и дъските от капака на ковчега. Долните му крайници са пресечени от яма №I от XVII–XVIII в.

Боклучни ями от XIV в. (обр. 3)**.** Пълнежът им се състои от тъмнокафява, сива и жълта пръст, средновековна керамика, въглени, животински кости и камъни. В някои от тях се откриха медни монети. Яма №3 има почти елипсовидно очертание на отвора, леко разширяващи се навън стени и равно дъно. Ориентирана е северозапад-югоизток. Дължина 1,90 м (север–юг), ширина 1,45 м (изток–запад) при устието, а размерите на дъното са 2,05 х 1,60 м. Дълбочина – 1,40 м. Яма №4 има почти кръгло очертание на отвора, отвесни стени и равно дъно. Диаметър 1,45 м, дълбочина 1,25 м. В ямата, на дълбочина 0,80 м, се очертава по-ранна яма №4А. Яма №4А има елипсовидно очертание на отвора, разширяващи се навън стени, и може би равно дъно. Ориентация североизток–югозапад. Дължина 1,40 м (север–юг), ширина 1,15 м (изток–запад), дълбочина около 0,80 м. Яма №5 има почти елипсовидно очертание на отвора, отвесни стени и наклонено на запад дъно. Ориентация североизток–югозапад. Дължина 2,25 м (север–юг), ширина 1,95 м (изток–запад). Дълбочина 1,20 м при източната стена и 1,70 м при западната стена. При вкопаването на яма №5 е пресечена източната стена на яма №6. Яма №6 е с елипсовидно очертание на отвора, отвесни стени, равно дъно и ориентация изток–запад. Дължина 1 м (изток–запад), ширина 0,85 м (север–юг), дълбочина 0,45 м. Яма №6 е прекопана от яма №5, а под дъното ѝ остава гроб №71. Непосредствено от северната ѝ страна се намира пещта. Яма №7 има елипсовидно очертание на отвора, отвесни стени и равно дъно. Ориентация изток–запад. Дължина 1,80 м (изток–запад), ширина 1,45 м (север–юг), дълбочина 1,45 м. От източната си страна ямата засича яма №13. Яма №8 има почти елипсовидно очертание на отвора, отвесни стени, равно дъно и ориентация северозапад–югоизток. Дължина 1,50 м (север–юг), ширина 1,20 м (изток–запад), дълбочина 0,90

Обр. 1. Източен профил – панорамна снимка.

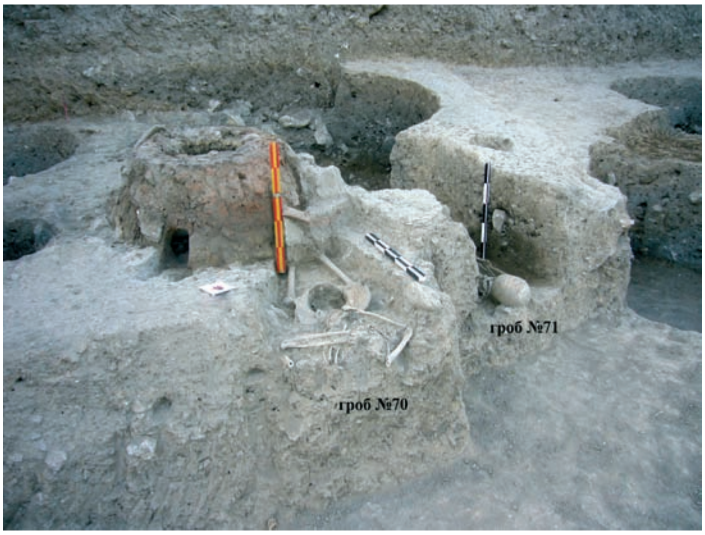

Обр. 2. Производствената пещ със средновековни гробове №70 и 71.

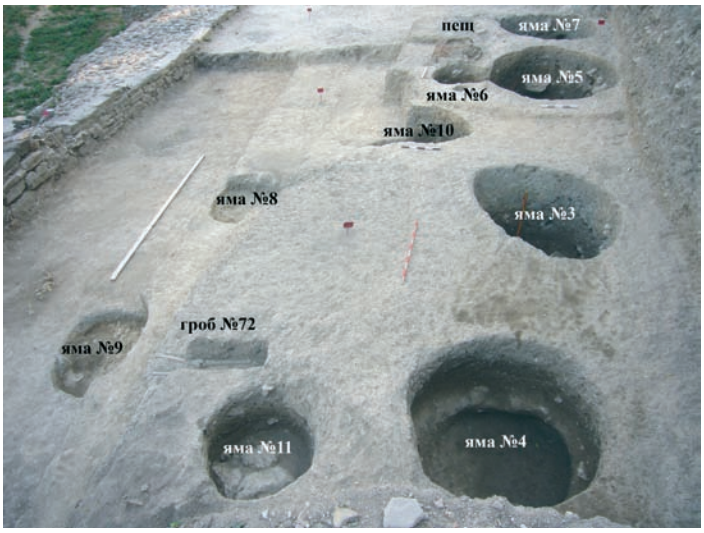

Обр. 3. Общ поглед към обекта от югоизток с боклучни ями №3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 и 11, производствена пещ и гроб №72 от XVI в.

м. Яма №9 има почти кръгло очертание на отвора, отвесни стени и равно дъно. Диаметър 1,15 м, дълбочина 0,95 м. Яма №10 има елипсовидно очертание на отвора, отвесни стени и равно дъно, с ориентация изток–запад. Дължина 1,60 м (север–юг), ширина 1,20 м (изток–запад), дълбочина 1,10 м. Яма №11 е цилиндрична, с отвесни стени и равно дъно. Диаметър 0,88 м, дълбочина 0,70 м. Яма №12 има елипсовидно очертание на отвора, разширяващи се навън стени и равно дъно. Ориентирана е север–юг. Дължина 1,10 м (север–юг), ширина 0,80 м (изток–запад) при отвора и 1,30 м х 1 м при дъното. Дълбочината е 1,30 м. Яма №13 има кръгло очертание на отвора и наклонени навън стени. Диаметърът ѝ при дъното е 1,55 м, а дълбочината е 1,35 м. От западната си страна ямата засича яма №7. Яма №14 има елипсовидно очертание на отвора и наклонени навътре стени. Напречното сечение е с формата на обърнат пресечен конус, със заоблено дъно. Ориентирана е изток–запад. От запад е опирала до крепостната стена. Максималната ѝ дължина е била около 2,50 м (изток–запад). Дълбочина 2–2,40 м. Яма №15 има форма на обърнат пресечен конус. Тя остава почти изцяло в Южния профил. Видимата ѝ дълбочина е 0,90 м. Западната половина на ямата е засегната от гроб №76 от XVI в.

Пещ, края на XIV в. (обр. 2 и 3)**.** Тя има конусовидна форма с дължина 1,25 м (север–юг) и ширина 0,95 м, заедно с камъните от външната облицовка. Зад облицовката има тънки каменни плочи, които са залепени върху самата пещ. Основата на пещта е почти кръгла, с външен диаметър 1 м, а общата запазена височина е 0,40 м. Вътрешният диаметър при запазеното горно ниво на стените е около 0,35 м. Стените са изградени от изпечена до червено глина с дебелина 0,15 м. Отворът е трапецовиден, с височина 7 см и ширина 8 см, и е насочен на северозапад. Пръстта от насипа в пещта е чернокафява, смесена с въглени, пепел и керамика. Не можа да се установи работното ниво или очертанията на помещение край пещта. Откритата дупка от дървен кол от юг може да е от покривна конструкция над нея. Край пещта не се откриха находки или следи от нейното производство.

Следстоличен некропол (XVI–XVII в.). Откриха се само два гроба, защото южната част от терена на некропола е била изцяло изкопана при строежа на къщите от квартала през XIX в. Гроб №72 е първичен, на възрастен индивид, без инвентар, като на място са останали само долните крайници. От гроб №76 също се откриха долните крайници в южния профил, поради това, че останалата част от скелета е била извадена при прокопаването на яма №I от XVII–XVIII в.

Септична яма №I (XVII–XVIII в.). Тя е цилиндрична, с диаметър 1,25 м и дълбочина над 1,50 м. Пълнежът ѝ се състои от сбита кафява, сива и жълта пръст, много керамика от османската епоха и средновековието, тухли, камъни и животински кости.

Сондаж. В южния край на обекта се направи сондаж, който опира до западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление. Разкритият участък от крепостната стена има обща височина 2,60 м. Фундаментът е положен на дълбочина до 1,10 м в стерилен терен. Той е с около 0,20 м по-широк от суперструкцията. Изграден е от големи ломени камъни и бял хоросан. На 0,25 м над долното ниво на фундамента се откри квадратен отвор на напречен сантрач, от вътрешна сантрачна система, каквато е установена и на други места в крепостната стена. Ширината на суперструкцията на крепостната стена е 2,60 м.

Откриха се общо 89 находки: монети, кръстчета, пръстен, гривна, обков за лопата, гърнета, прешлени за вретено, костени предмети и др.

№24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПЪТНИЧЕСКА ВЪЖЕНА ЛИНИЯ ЦАРЕВЕЦ – АРБАНАСИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов

Спасителните археологически разкопки бяха проведени във връзка с инвестиционни намерения на община Велико Търново по проект „Пътническа въжена линия Царевец – Арбанаси“ в гр. Велико Търново.

Първият сондаж в югоизточното подножие на крепостта на хълма Царевец, в местността „Френкхисар“, се намира на левия бряг на Янтра. На дълбочина 3,50 м се достигна речното ниво. Проследиха се 11 пласта отпадъци от XX–XXI в. и речни наноси. Не се откриха по-ранни материали и архитектурни останки.

Според получените данни изглежда, че подградието на Търновград от XIII–XIV в. на терасата югоизточно от Балдуиновата кула не продължава в северна посока по брега в тясната заливна ивица между източното подножие на хълма Царевец и реката (Дерменджиев 2010, 516–518).

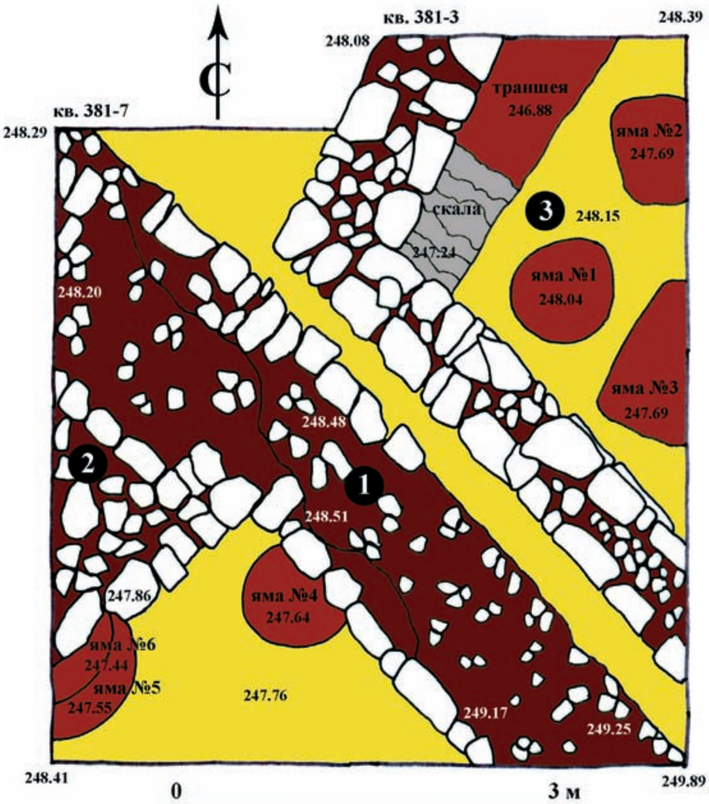

Обр. 1. Сондаж в ранновизантийската крепост на хълма „Момина крепост” – общ план: 1) Вътрешна крепостна стена; 2) Бойна кула; 3) Сграда I.

Вторият сондаж се намира в западната част на ранновизантийската крепост на хълма „Момина крепост“. В него се откриха част от Вътрешна крепостна стена, бойна кула, сграда и 6 ями (обр. 1).

Вътрешна крепостна стена (обр. 1, 2 и 3). От нея се разкри сектор с дължина 7 м. Иззидана е от ломени камъни, споени с кафява пръст. Запазената ѝ височина е от 0,50 до 1,70 м и има ширина 1,30 м. Фундирана е в пласт със следи от опожаряване, състоящ се от кафява и жълта пръст, въглени и изпечена глина, и в жълтата стерилна пръст на дълбочина до 0,75 м. Северното лице на Вътрешната крепостна стена е фундирано значително по-високо от южното (което се явява и външния фронт на стената) с около 1,30 м. То е положено в пласт кафява пръст, дребни камъни и фрагменти от керемиди.

Бойна кула (обр. 1, 2 и 3). От кулата, която е конструктивно свързана с Вътрешната крепостна стена и е обърната с фронт на юг, се проучиха части от конструктивно свързаните североизточна и югоизточна стени. Те имат дължина 2,20

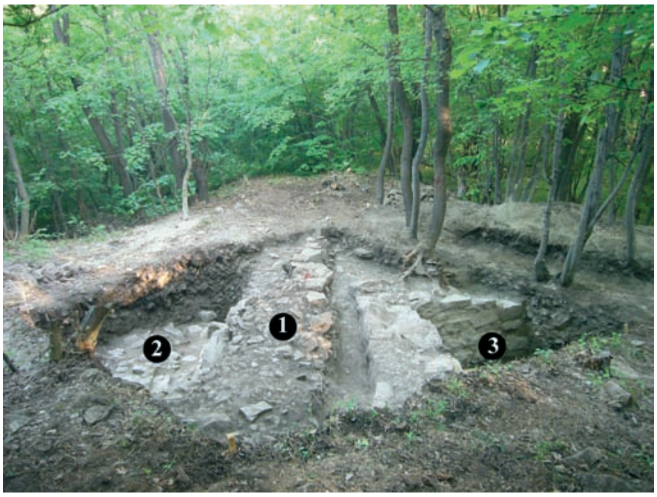

Обр. 2. Сондаж в ранновизантийската крепост на хълма „Момина крепост" – общ поглед от югоизток: 1) Вътрешна крепостна стена; 2) Бойна кула; 3) Сграда I.

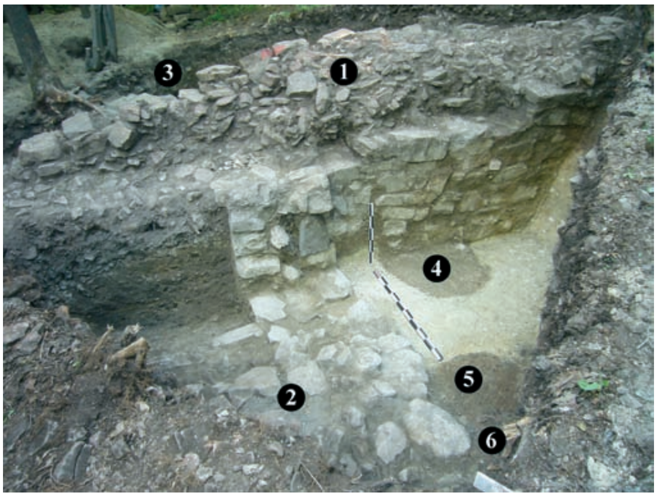

Обр. 3. Сондаж в ранновизантийската крепост на хълма „Момина крепост" – общ поглед от югозапад: 1) Вътрешна крепостна стена; 2) Бойна кула; 3) Сграда I; 4) Яма №4; 5) Яма №5; 6) Яма №6.

и 1,10 м, и са запазени на височина до 0,80 м. Вътрешността на кулата е запълнена с блокаж от ломени камъни и кафява пръст, като двете ѝ разкрити стени имат само външна лицева зидария. Кулата е била с U-образна, петоъгълна или правоъгълна форма. Крепостните съоръжения не са били опожарявани.

Новооткритата Вътрешна крепостна стена разделя територията на западната част на крепостта на хълма Момина крепост на два сектора. Чрез тази Вътрешна крепостна стена, подсилена с поне една бойна кула, е бил допълнително защитен северният сектор, където са открити водохранилище и жилищни сгради (Дерменджиев 1998, 175–195).

Сграда I (обр. 1 и 3). От север на Вътрешната крепостна стена се проучи югозападния ъгъл на сграда с подова настилка от дребни камъни. Стените са направени от ломени камъни и калова спойка. Разкритата дължина на западната стена е 1,90 м, ширината 0,90 м, а височината е 1,50 м. Разкритата дължина на южната стена е 3,20 м, ширината 0,90 м, а височината ѝ е от 0,50 до 1,40 м. Западната и част от южната стена са фундирани в стерилна пръст и отчасти върху скала. Южната стена е по-плитко вкопана в пласта със следи от пожар. Масивните стени и дълбокото фундиране показват, че тя е имала поне два каменни етажа и е била покрита с керемиди. Сградата не е опожарявана.

Ями (обр. 1). Под пода на сграда I се проучиха 3 ями. Яма №1 има елипсовидна форма с размери: 0,80 х 0,70 м и дълбочина 0,20 м. Дъното ѝ е заоблено, а стените – отвесни. Яма №2 е с четириъгълна форма, заоблени ъгли и наклонени стени. Ориентирана е север–юг, като има размери: 1,30 х 0,50 м и дълбочина 0,40 м. Яма №3 има правоъгълни очертания със заоблени ъгли, отвесни стени и заоблено дъно. Дълбочината е 0,70 м. Част от ямата остава под южната стена на сграда I. Насипът в ямите е от кафява и жълта пръст, въглени, отухлена глина и керамика.

Други 3 ями се откриха от юг на Вътрешната крепостна стена (обр. 1 и 3). Яма №4 има ширина 0,80 м, видима дължина 0,62 м и дълбочина 0,20 м. Тя е елипсовидна, със заоблено дъно и отвесни стени. Ямата е пресечена от Вътрешната крепостна стена. Яма №5 изглежда е била кръгла, с диаметър около 0,90 м и дълбочина 0,15 м. Дъното е заоблено, а формата – на обърнат пресечен конус. Западната половина на яма №5 е пресечена при фундирането на югоизточната стена на бойната кула. Яма №6 е наполовина прекопана от яма №5. От нея е останал само сегмент с размери 0,25 х 0,50 м. Ямата е имала може би кръгла форма, равно дъно, а дълбочината ѝ е 0,25 м. И яма №6 е прекопана при фундирането на югоизточната стена на кулата. Пълнежът в ямите е от кафява пръст, въглени, горяла глина. Всичките 6 ями са запечатани от пласта от пожар, като те предхождат строителството на Вътрешната крепостна стена, кулата и сграда I.

Находки. В сондажа се откриха много фрагменти от амбалажна, трапезна и кухненска керамика, плоски и извити керемиди от покрива на сграда I, 6 бронзови монети от средата на IV до края на V в., 1 оловна монета от V в. и 1 желязна подкова.

Датировка. Пластът от опожаряване може да се датира според откритите в него фрагменти керамика и 4 силно изтрити от употреба бронзови монети и 1 оловна имитация най-общо в рамките на V в. Засега не може да се каже какво точно е било опожарено, но най-вероятно това е някаква паянтова постройка, намираща се в югоизточна посока, нагоре по склона.

Откритите 6 ями, които остават под пласта от пожар са по-ранни от него. Тяхната датировка също трябва да се търси в V в., като е възможно те да са малко по-ранни – от последните десетилетия на IV в. Не е изключено тези ями да са били свързани и с предполагаемата изгоряла постройка. Ямите са най-ранните следи от живот на това място. Те са вкопани от горното ниво на пласта жълта стерилна пръст. Пластът от опожаряване е бил разстлан над ямите и върху стерилната пръст.

Изглежда, че Вътрешната крепостна стена с бойната кула и сграда I са функционирали едновременно (обр. 2 и 3). Те са построени веднага след пожара. Засега не може да се каже със сигурност кога е осъществено това строителство. При това положение датировката на Вътрешната крепостна стена и сграда I остава в рамките от края на V–VI в.

Литература

Дерменджиев 1998: Е. Дерменджиев. Ранновизантийската крепост на хълма „Девинград“ при Велико Търново (Фортификация, водоснабдяване, жилищно строителство, планировка и датировка). – Известия на Исторически музей – Велико Търново, 1998, XIII, 175–195.

Дерменджиев 2010: Е. Дерменджиев. Археологически разкопки на обект „Френкхисар (Югоизточно подградие на Търновград)“. – АОР през 2009 г. София, 2010, 516–518.

№25. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ ДО С. РОСИЦА, ОБЩИНА ПАВЛИКЕНИ, ОБЛАСТ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев, Стоян Михайлов

Разкопките бяха проведени във връзка с инвестиционни намерения на Павликенска духовна околия по проект за строителство на нов манастир. Обектът се намира в средата на северния склон на невисоко плато, отстоящо на около 1,5 км южно от село Росица, в местността „Манастира“. През 1899 г. на това място е била разкрита средновековна църква.

Стратиграфските напластявания на обекта имат следния ред: 1) Тревни чимове; 2) Пласт кафява пръст /дебелина до 0,40 м/ със средновековна керамика и медни монети от XIII–XIV в.; животински кости и строителни материали от църквата; 3) Пласт светлокафява пръст с дебелина до 0,40 м, с керамика от Ранната желязна епоха; 4) Жълта стерилна пръст. Откриха се масивни и вкопани съоръжения само от времето на Второто българско царство: църква, хоросанови бъркала, гробове, полувкопани жилища, боклучни ями, пещи, огнище, настилка (обр. 1, 2 и 3).

От апсидата на църквата се разкри северната половина с дължина 2,80 м, ширина 1,15 м и височина 0,45 м. Южната част е почти изцяло разрушена. Апсидата е полукръгла отвътре и отвън, с дълбочина 1,55 м и ширина 2,90 м. Откри се и северозападния ъгъл на църквата. Северната стена се разкри на дължина 2,80 м. Запазена е във височина на 0,60 м, а ширината ѝ е 0,80 м. Западната стена е с видима дължина 1,90 м, ширина 0,90 м и височина 0,50 м. Южната стена се разчисти на дължина 1 м и има височина 0,35 м. Фундирана е на дълбочина 0,75 м. Стените са двулицеви, зидани от ломе-

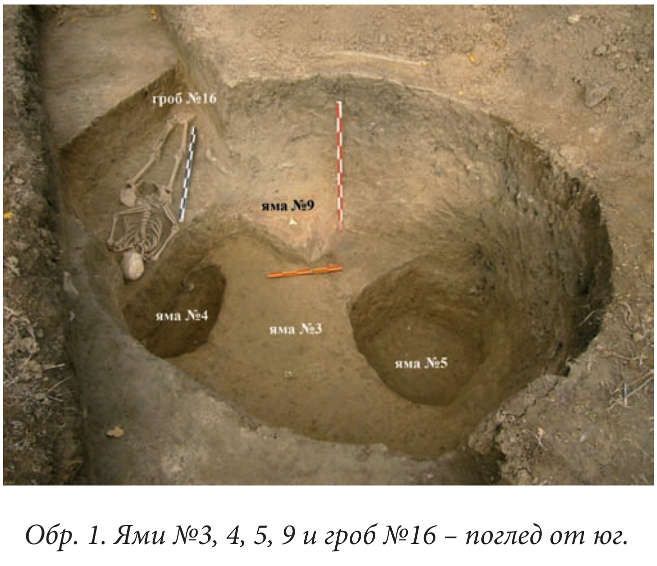

Обр. 1. Ями №3, 4, 5, 9 и гроб №16 – поглед от юг.

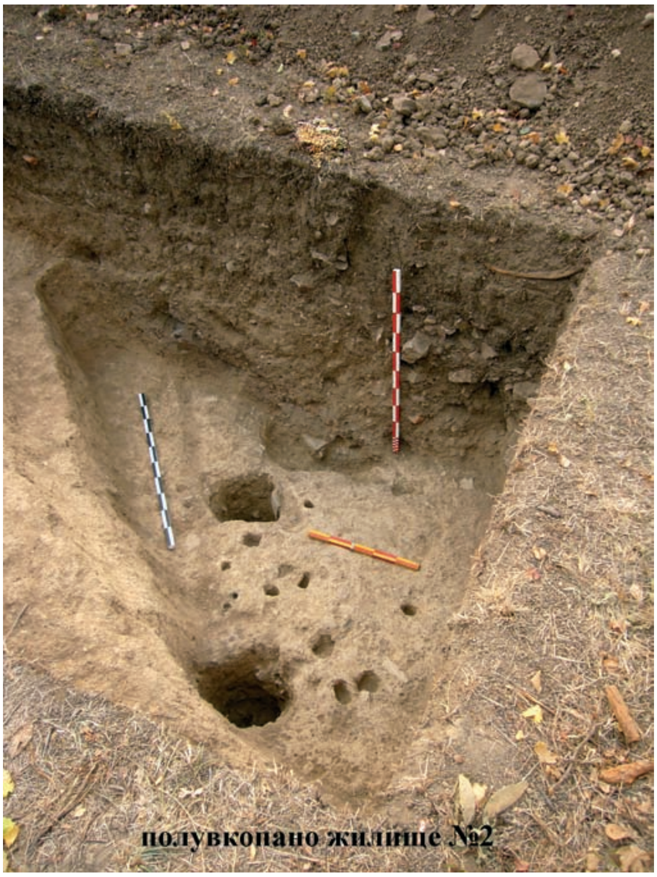

Обр. 2. Полувкопано жилище №2 – поглед от север.

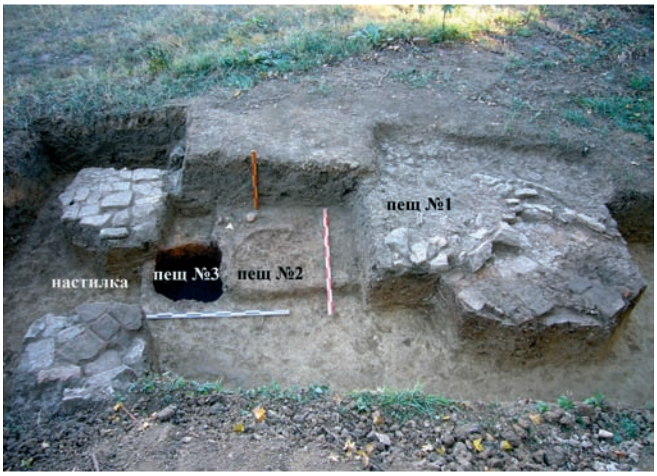

Обр. 3. Пещи №1, 2, 3 и тухлена настилка – поглед от юг.

ни камъни и бял хоросан. По тях няма следи от сантрачи, фугировка, мазилка или стенописи.

Дължината на църквата е 13,80 м, с апсидата – 15,40 м. Ширината ѝ е 6,60 м. Ориентирана е югозапад – североизток. Няма конкретни данни за притвор и за вътрешното разпределение. Може да се предположи, че църквата е била еднокорабна, едноапсидна, засводена. При строежа са използвани ломени камъни, тухли и бял хоросан за стените, бигор и бял хоросан за свода, плоски и извити керемиди и розов хоросан за покрива, мраморни плочи за пода. Църквата е била стенописана отвътре. Няма фасадна украса от керамични глазирани панички и розети.

Църквата е построена през първата половина на XIII в. Няма сигурни данни до кога е функционирала, но според предварителната хронология е в рамките на XIII в. Косвени свидетелства за поне едно преустройство се получиха от гробовете и боклучните ями, в които се откриха строителни материали от някакво частично събаряне, което както изглежда е станало непосредствено след строителството на църквата. От това скорошно възстановяване е и двойното дъно в едно от хоросановите бъркала, направено след временно запълване с пръст.

От строежа на църквата са останали дъната на три бъркала за бял хоросан. Изцяло разкритото бъркалото има размери 1,70 x 1,10 м, вкопано на дълбочина 0,30 м.

От некропола на църквата се проучиха 16 гроба, 4 от които са детски (обр. 1). Ориентирани са югозапад – североизток. Между някои от тях има значително разстояние, но има и такива които пресичат по-ранни гробове. Инвентар се откри в три гроба – медно копче, медна пинсета и златосърмена лента от текстилна шапка.

Полувкопано жилище №1 се намира на 25 м югозападно от църквата. От него се проучи само част от вътрешното пространство. То е вкопано на дълбочина 0,65 м и има ширина 5,40 м. Ориентацията е югозапад – североизток. В средата на жилището се проследи вътрешна разделителна стена. Подът е направен от жълта пръст. Насипът се състои от сивокафява пръст, въглени, камъни, керамика, животински кости и 2 медни монети от XIII в. В пласта над жилището се откри сребърна монета на цар Иван Александър.

Полувкопано жилище №2 се намира на 15 м югозападно от църквата. От него се проучи само част от вътрешното пространство, край североизточната стена (обр. 2). То е вкопано на дълбочина 0,65 м и е ориентирано югозапад – североизток. В пода на жилището се откриха две големи дупки от дървени подпори. Между тях се разчистиха десет по-малки плитки дупки от тънки колове, а от външната страна на дупките се разкри леглото на хоризонтална греда с дължина 1,60 м. Това са останки от външната стена на полувкопаното жилище и от носещите стълбове на покривната конструкция. Върху пода имаше пласт отухлена пръст, пепел и въглени от изгорелия покрив. В пласта над жилището се откри медна монета на цар Иван Александър.

Проучиха се 9 боклучни ями. Те имат цилиндрична, бъчвовидна или конусовидна форми, диаметър 0,80–2,40 м, и дълбочина 1–1,60 м (обр.1). Пълнежът им е сивокафява, кафява и жълта пръст, въглени, керамика, животински кости. В 5 ями се намериха медни монети от първата половина на XIII в. В пласта над яма №6 се откри медна монета на цар Иван Александър. Ями №4, 5 и 9 са вкопани в яма №3 (обр.1), а яма №7 е вкопана в яма №6. В ями №3, 4 и 9 е вкопан гроб №16 (обр. 1).

Пещ №1 отстои на 46 м южно от църквата. Тя е кръгла, с вътрешен диаметър 1,50 м (обр. 3). Има каменни стени с ширина 0,45 м. Подът е настлан с тухли и каменни плочи, замазани с глина. Отворът е на северозапад и има ширина 0,65 м. Откъм североизток се разкри каменна стеничка с дължина 1,10 м, която оформя предпещното пространство. Откриха се два участъка от тухлена настилка, която изглежда е свързана с домакинската пещ (обр. 3).

Пещ №2 се намира непосредствено до пещ №1, като са запазени само части от стените и дъното (обр. 3). Пещ №3 има кошеровидна форма с диаметър на дъното 0,60 м (обр. 3). Вкопана е на дълбочина 0,30 м. Край пещи №2 и 3 няма останки и следи от производство, но може да се предположи, че в тях са били топени цветни метали или стъкло. Не се установиха следи от подове, стени или навеси на работно помещение. Северно от тях се проучи огнище с диаметър 1,60 м.

Откритите находки са 72 бр.: 36 монети от XIII в. и 3 монети от средата на XIV в., върхове от стрели, ножчета, катарама, обеца, гърне и др.

Най-ранните следи /само керамика/ от обитаване на проучвания терен датират от Ранната желязна епоха. В сондажите не се попадна на останки, следи или данни за манастирски постройки. За сега може да се каже, че около църквата не е съществувал средновековен манастир. Откритите полувкопани жилища, боклучни ями, пещи, настилка, огнище и гробове от некропола показват, че всъщност край църквата е имало малко селище от времето на Второто българско царство, обитавано през XIII в. Възможно е жителите на това средновековно селище да са свързани с разположената точно над него, на около 150 м на югозапад, малка крепост.

Не е ясно защо е било напуснато селището. Следи от пожар се откриха само в едно от полувкопаните жилища. Според намерените монети селището е изоставено през втората половина на XIII в. или самото начало на XIV в. Наличието на само 3 монети от средата на XIV в. показват, че те по-скоро са попаднали там случайно.

№26. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

По време на тринадесетия пореден сезон проучванията продължиха в сектор „Изток“, където се работи върху структурите от 2011 г. Започнаха и разкопки на неизследвани терени в северните зони на обекта.

Разкопки в Сектор „Изток“.

Къснохалколитни съоръжения

След 13 години нашият екип най-после попадна на запазени, макар и частично, съоръжения и културни пластове от първия етап в хилядолетната история на Перперикон – каменномедната епоха. В кв. XA, YA и ZA5, непосредствено под нивата от късната античност и римската епоха, и гробовете от средновековния некропол, се регистрира теренна ситуация на запазени in situ пластове от къснохалколитната епоха.

Пластът е частично нарушен и напълно унищожен до стерилно ниво (материковата скала тук) от две средновековни ями (кв. YA5), както и от намеси и строителства от къснобронзовата епоха в посока на изток (кв. XA5–6). Но в кв. YA5, именно между ямите от средновековието, халколитния пласт е напълно запазен. Той е сива, рохка пръст, наситена с много керамични фрагменти, предимно сива керамика с графитна украса по повърхността. Пластът е разположен и се свързва със скални изсичания, които оформят две „страници“ на проход (дооформяне на естествена скална цепнатина с широчина от 5–6 метра), който води от подножието към източния скален венец на Акропола (обр. 1). Най-важният факт в случая е, че халколитните пластове покриват долните нива на изсичанията на тези страници на скалния проход. Материковите скали вътре в трасето на скалния проход

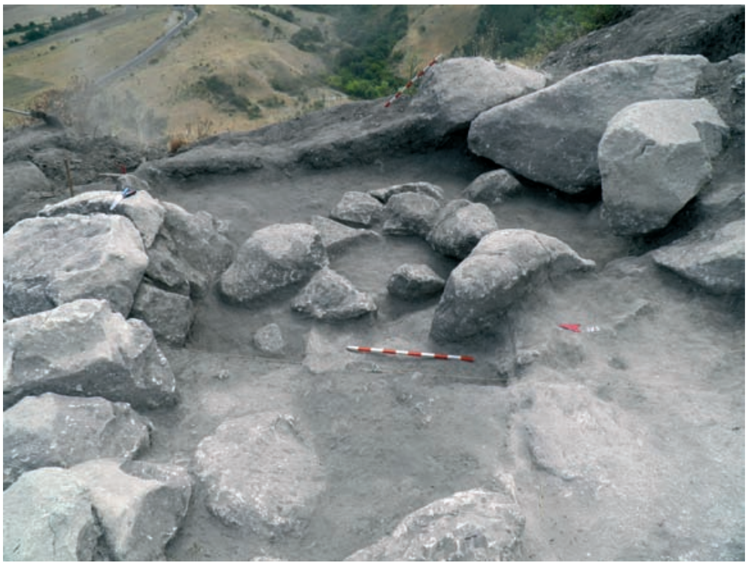

Обр. 1. Общ вид на скалния проход от източната страна на Акропола, запълнен със съоръженията и пластовете от къснохалколитната и къснобронзовата епохи – кв. YA5, XA5, ZA5. В дясно, на ръба на склона – трите големи скални блока, паднали при земетресение след КБЕ.

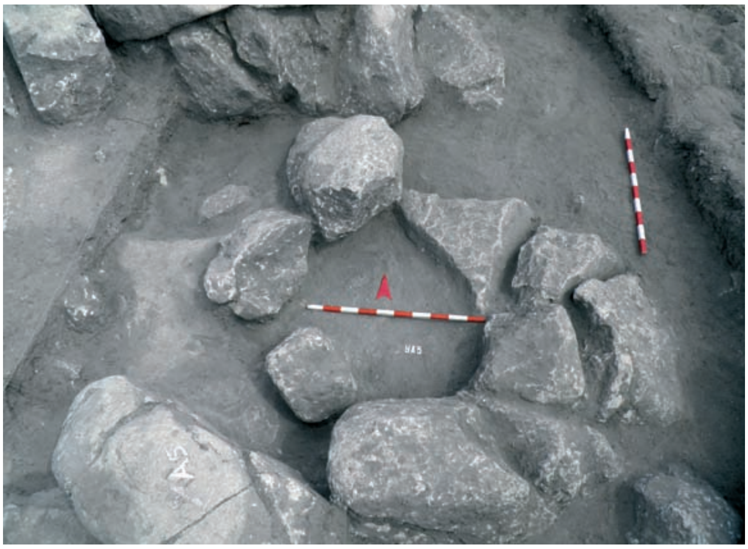

Обр. 2. Съоръжение от изправени каменни блокове, наредени в кръг – къснобронзова епоха, кв. YA5.

също са оформени грубо, покрити са със стерилна пръст от разбита скала и белезникава глина. По този начин е изпълнена настилка и е оформено ходовото ниво, което датира от IV хил. пр. Хр. Най-горната част на този скален комплекс, който очевидно е бил издялан в скалите още в късния халколит, е вероятно сграда или края на по-голям комплекс, разрушен на изток от строителствата и пластовете, натрупани през къснобронзовата и римската епохи.

Къснобронзови съоръжения

В източните краища на същата ситуация (кв. XA – ZA5–6) се разкриха две съоръжения от къснобронзовата епоха. През този период, в широката цепнатина на скалния проход са били изградени едно кръгово съоръжение от огромни каменни блокове и подпорен зид, който поддържа пласта и съоръжения по самия скален венец на изток. Кръговото каменно съоръжение е много интересно, тъй като е изработено по подобие на т. нар. кромлехи – блоковете са изправени вертикално и издялани от вътрешната им страна с идеята за оформяне на кръгово, вътрешно пространство (обр. 2). В пласта между това съоръжение и оградния зид е насипан пласт (КБЕ) от рохка, кафява пръст, пренесена очевидно от долината, в която са депонирани огромни количества керамика от КБЕ. Голяма част от тази керамика е богато орнаментирана. Самият пласт е с голяма дълбочина – над 1,70 метра до стерилната скална основа.

След края на КБЕ, в източния край на този сектор, три големи скални блока (вероятно част от халколитното съоръжение) са паднали върху пласта и съоръженията от КБЕ (обр. 1). По този начин се е получил естествен „затворен комплекс“, който е бил предпазен от унищожение вследствие на строителствата през античността и средновековието.

Антични и средновековни градежи и комплекси

В последната година от проучването на сектор Изток се разкри напълно триделната сграда №33, датираща от римската и късноримската епоха, преизползвана и през Късната античност и Средновековието. До нея, на изток, се регистрираха две широки трасета за достъп до крепостната стена. Едното от тях е изсечено директно върху скалите. Също така документирахме и няколко съвсем прости жилища от средновековната епоха.

В зоната между абсидата на базилика №1 и източната крепостна стена се довърши работата по Източния средновековен некропол. През 2012 г. проучихме нови 24 гроба. Те са изпълнени в обикновени ями, гробни съоръжения от каменни плочи (цисти) и в гробни съоръжения от обработени камъни, взети от античните зидове наоколо (обр. 3).

Разкопки на северната крепостна стена

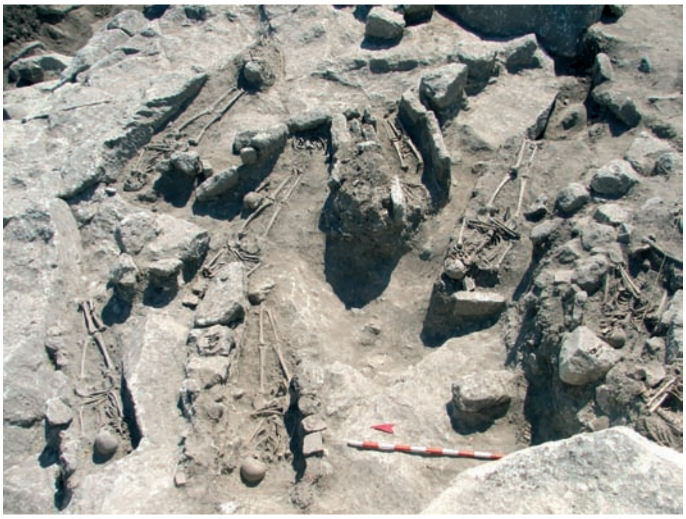

Обр. 3. Общ вид на част от гробовете и съоръженията от Източния некропол, разкрити през 2012 г.

Съоръжения от средновековната епоха и античността

През 2012 г. започнахме последните проучвания на северната крепостна стена. Необходимо бе да се установи нейното трасе от кв. D 15–16 до кв. P 15–16. С разкопаването на тази зона ние завършихме изясняването на очертания, градежа, конструкциите и строителните периоди на фортификацията на Перперикон от III до XIV в. Зад крепостните стени, които в този северен сектор бяха запазени главно в техния трети, средновековен, строителен период, екипът проучи само по един квадрат във вътрешността. Открити бяха средновековни жилища, зърнохранилища (с хромели на място) и боклучни ями. В края се достигнаха нивата от късната античност, римската епоха и ранножелязната епоха.

Най-ценните находки бяха от средновековието. Открито бе съкровище от златни монети от XIV в.: перпери на императорите Андроник II и III, укрито в помийна яма, очевидно при превземането на Перперикон от османските турци в 1362 г.

Съоръжения от ранножелязната епоха

Най-интересното откритие бе в кв. N16, където се разкри глинен алтар, *in situ*. Той е част от цялостния комплекс на този тип скални съоръжения, които „покриват“ целия северен ръб на Акропола на Перперикон (Овчаров, Димитров, Лещаков 2011, 24–25, обр. 21). Но за първи път регистрираме алтар, изпълнен от глина. Установени бяха три различни етапа на функционирането му, тъй като във вертикалните разрези разкрихме три нива на глинени обмазки, които оформят горната, ритуална повърхност на съоръжението.

В най-горното ниво (III период) е запазена голяма част от перваза, очертаващ тази горна, кръгла повърхност. Диаметърът на алтара е 2,20 метра. Частични разрушения на неговата структура има от късносредновековна яма и от зид, датиращ в римската императорска епоха, който от своя страна е унищожен от крепостната стена (т.е. преди втората половина на III в., когато се датира първия строителен период на фортификацията).

Около алтара регистрирахме големи струпвания от *орнаментирана керамика*, характерна за Южна Тракия в периода X–VII в. пр. Хр. (Ников 2000, 10–12). Срещат фрагменти се стени от питоси с S-овидна щампована украса, изследвани в региона на Източните Родопи (Nikov 2002, 19-27, fig. 2). Керамични фрагменти със същата хронология са вградени в обмазките от фази II и III. Най-характерният фрагмент е в повърхността от фаза II – букел от голям съд с декорация от псевдошнуров орнамент и щампована украса („птиче око“).

На 20 м, на север, по северния склон, извън крепостната стена, под този новооткрит алтар от РЖЕ, документирахме единствените засега известни скални ниши от археологическия ансамбъл на хълма Перперикон.

Литература

Овчаров и др. 2011: Н. Овчаров, З. Димитров, К. Лещаков. Тракийски алтари от Перперикон. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура, V. Казанлък, 2011, 24-42.

Ников 2000: Кр. Ников. Културни контакти на Южна Тракия с Егейския свят през ранната желязна епоха по данни на керамиката. Автореферат на дисертация. София, 2000.

Nikov 2002: K. Nikov. Stamped Decoration *Pithoi* in Southern Thrace from the Early Iron Age. – Archaeologia Bulgarica, VI, 2002, 1, 19–44.

№27. ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8-II, ИЗТОК“, СОФИЯ, АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИ ОТ ПЕРИОДА VII–XX ВЕК

Снежана Горянова

През 2012 г. теренното археологическо проучване е извършено на терен с площ около 3 дка, разположен на изток от трасето на бул. „Княгиня Мария-Луиза“ между бул. „Дондуков“/„Т. Александров“ и ул. „Пиротска“. Финансирано бе от Метрополитен ЕАД. Работи се повече от 7 месеца.

Под археологическо наблюдение са премахнати останките от всякакво строителство след края на XIX в., което е унищожило голяма част от археологическите структури.

Най-богата археологическа информация за периодите на средновековието и Възраждането дава северният участък от обекта (обр. 1). Разкрити са части от **калдъръмени настилки** на **улица** и **площад** южно от Баня баши джамия. Два, а на места три пъти е повдигано нивото на улицата, като при първоначалното изграждане използваните камъни са по-едри, а при преустройствата и поправките размерите им намаляват. В югозападния край на най-късната настилка на площада вероятно е бил изграден тротоар или плитък канал. Улицата има неголяма денивелация от югоизток на северозапад. На значително по-високо ниво тя е следвала трасето на *cardo maximus* на античния град.

Етапите в преустройствата на улицата е било свързано и с изграждането на **водопроводи**. Под трасето на калдъръмената улица са разкрити 9 водопровода, а още един е преминавал западно от нея. Довеждали са вода от юг. Изградени са с керамични тръби, устроени по четири различни варианта, а един е от дървени тръби, свързани с железни обръчи.

С водоснабдяването са свързани и три новопроучени кладенеца, подобни на проучените през 2010 г. (Иванов, Горянова 2011, 458).

Жилищни структури

Непосредствено под съвременните насипи са разкрити части от сграда (Сграда IX), вероятно строена в края на XVIII или през XIX в. От нея са частично запазени и проучени 8 помещения, разположени в два реда непосредствено от запад на калдъръмената улица. Източната ѝ стена лежи върху много дълбоко фундирани пети от камък и много здрав хоросан, изградени върху дървени пилоти (дълж. 0,80 – 1 м; диам. ~ 0,10–0,12 м). Пилоти има под основите на всички стени. Градежът е от местен камък със спойка от здрав бял хоросан. Подовете са от трамбована пръст, на места доста обгоряла. Само в едно помещение са открити следи от огнище.

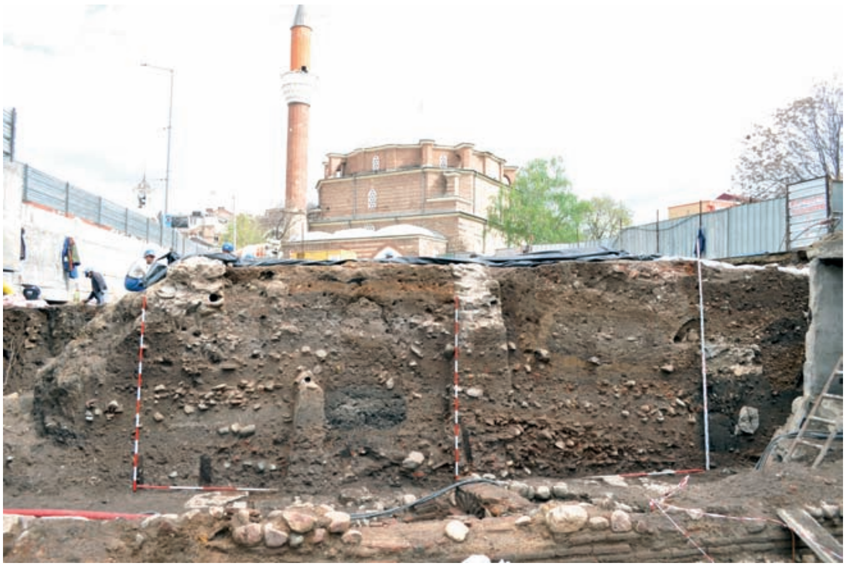

Обр. 1. Стратиграфски профил на северния сектор на обекта, поглед от юг.

Основите на тази сграда са засегнали подовите нива от трамбована и с различна степен на отухляване пръст на по-ранна паянтова постройка с неясни размери.

Към късния период на османското владичество може да се отнесе проучената северна стена и североизточен ъгъл на приземно помещение с под от трамбована пръст от много голяма постройка с „клетъчен“ градеж в южния край на обекта, разположена върху трасето на *декуманус максимус*.

По източната граница на централната част на обекта се разкриха останки от източната и южна стени (с две полувградени в тях огнища) на голяма каменна постройка, най-вероятно източния край на разкрития през 2011 г. кервансарай.

В периода преди устройването на калдъръмената улица в североизточния край на обекта са функционирали последователно няколко жилища. Най-късното от тях е малко по размери, градено с камъни на кал в основите и с печени тухли и кирпичи във височина. Подовото му ниво е от трамбована пръст. Каменни стени на калова спойка под него са от предхождащ го градеж, чиито функции не са ясни. Преди него на това място е съществувала трета постройка, градена с камък и хоросанова смес, чийто под е настлан с плочести камъни.

От още едно жилище с кирпичени стени под основите на Сграда IX (обр. 2) са запазени и разкрити четири верижно разположени помещения по линията север–юг. Основите на стените са от ломен камък с глинеста спойка. Във височина градежът е от кирпичи. Подовете на помещенията са от трамбована тъмнокафява глина, в някои от тях повдигани два пъти. Кирпичените стени са паднали върху пода. В запълнението на помещенията след разрушаването им има много въглени. Намерените при подовите нива монети насочват към датировка на постройката около средата – втората половина на XV в.

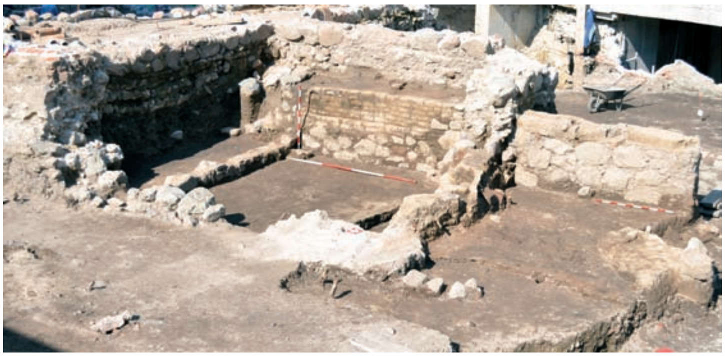

Обр. 2. Останки от различни жилищни структури в северния сектор на обекта и разположението им една спрямо друга.

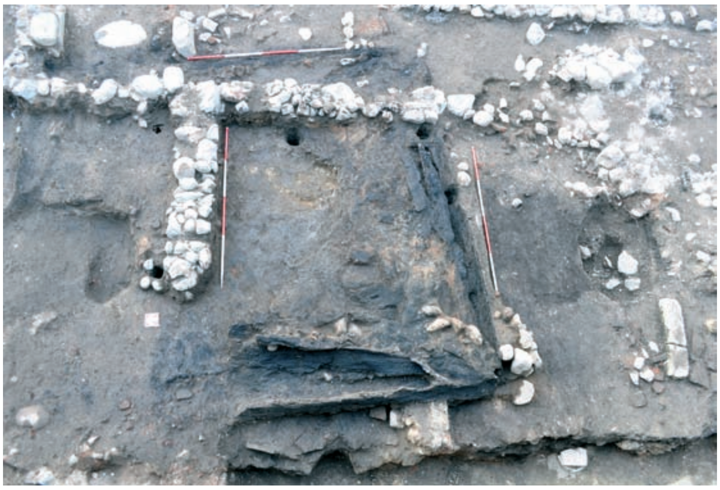

Обр. 3. Останки от горяла дървена покривна конструкция на еднопространствено жилище от периода на османското владичество.

На голяма площ в централната част на обекта е разкрит един ред от основите на голяма постройка с верижно разположени помещения от двете страни на един проход с ширина 1,50 м. Преди тази постройка под северозападния ѝ ъгъл е съществувала друга с дървена конструкция и правоъгълен план. Подът ѝ от трамбована кафява глина над разрушенията от сградите от V–VI в. На място е разкрита изгорялата дървена конструкция на покрива (обр. 3). Функциите и на двете сгради вероятна са жилищни.

В централния сектор на обекта са разкрити основите на обширна двуделна постройка, в чието западно помещение е разположен кладенец №7. Основите на стените са от хоризонтално поставени дървени греди, укрепени с редици камъни от двете страни. В югоизточния ъгъл може да се предположи наличието на трем.

С функционирането на жилищата от периода XV–XVII в. са свързани три ями-хранилища, чиито подове са настлани с тухли. Градеж от преизползвани камъни на суха зидария е запазен само при една.

От периода на ранното и същинското средновековие (VII и XI–XIII в.) са разкрити три жилища. Разположеното в южната част на обекта има правоъгълен план и е слабо вкопано в околния терен. В северозападния ъгъл има малка кръгла пещ, градена от споени с глина парчета тухли.

Двете жилища в северната част на обекта са последователно градени и частично се застъпват на различни нива. Подовете им са от трамбована пръст. Овалните в план пещи, са разположени почти в центъра на помещението на по-късното и в югоизточната четвърт на ранното.

Структури с производствени функции

Разкриването в северния сектор на неголяма пещ за изпичане на керамични съдове, десетки глинени триноги за печене, фрагменти-полуфабрикати от кухненски и съдове със сграфито украса, производствен брак е доказателство за функционирането на грънчарска работилница. Пещта има правоъгълно предпещно пространство, изградено от камък на кал и кръгла горивна камера от парчета тухли с дебел каменен кожух. Горната камера е разрушена от основите на Сграда IX.

На изток и североизток от грънчарската пещ е била разположена работилница за обработка на метали. Разкрити са 3 пещи, едно помощно съоръжение и паянтово помещение с под от трамбована и слабо опалена глина. Намерени са наковалня, инструменти, поти с остатъци от мед. Пещите имат овална и кръгла форма, а в една от тях е вградена тясна керамична тръба, служила като сопло. Подовете на пещите са от влажен плътен пясък, върху която е натрупано голямо количество черна пепел.

С живота и работата в гореописаните жилища и работилници са свързани разположените по целия терен 80 боклучни ями. Обикновено имат цилиндрична форма с равно или заоблено дъно. Проучено е и едно по-голямо съоръжение върху *декуманус* 3, което е използвано като сметище. Там е голямо съдържанието на разложени органични материи, дървесина от няколко вида, кости, растителни останки.

При проучването е добит голямо количество археологически материал. Най-многобройни са монетите от периода на османското владичество, включително една колективна находка.

Литература

Иванов, Горянова 2011: М. Иванов, С. Горянова. „Метростанция 8-II“, гр. София, бул. Мария Луиза. – АОР през 2010 г. София, 2011, 456–459.

№28. КРЕПОСТТА УРВИЧ ДО С. КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКО

Бони Петрунова, Николай Овчаров, Веселина Георгиева, Филип Петрунов

През 2012 г. продължи изпълнението на проект „Урвич – последната крепост на Шишмановци управляван от САПЕЗАП – Копам БГ, финансиран от Програма „Култура“ на Столична община. Проучванията са и семинар-практикум за студенти от Нов български, Пловдивския и Шуменския университети (Петрунова, Овчаров, Георгиева, Петрунов 2012).

Беше продължено изследването във вътрешната част на църквата „Св. Илия“. В нартекса са проучени до скала цялата северна и централна част като са проследени вкопаванията, в които през 2011 г. бяха открити монети на цар Иван Шишман. Единственото пространство в наоса, което не е изчерпано до материк, е това на апсидата. Така 90 % от вътрешното пространство на църквата е изцяло проучено.

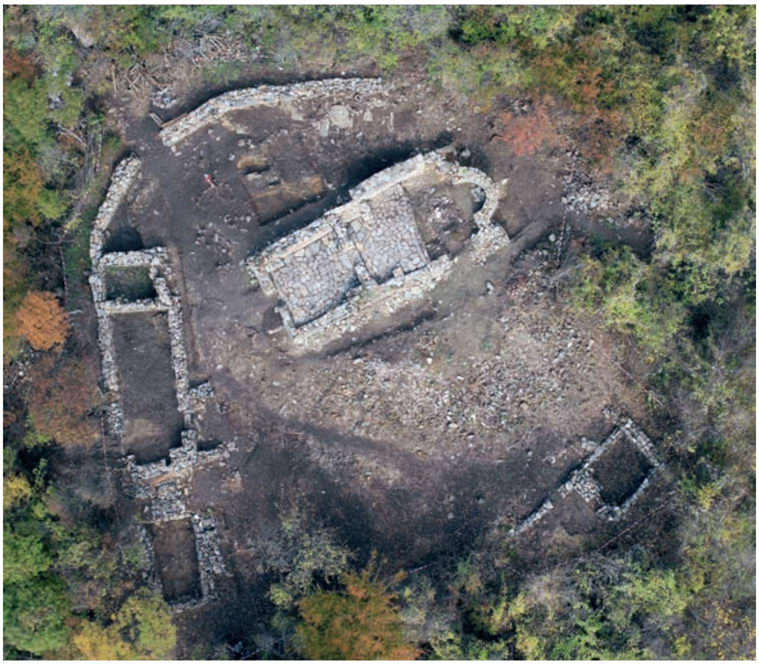

Обр. 1. Въздушна снимка на сектора.

Северно от църквата, в разчистения през 2011 двор с размери 130 м², е заложен *Сондаж №2*, в който са регистрирани два гроба и няколко препогребвания, както и материали, които категорично се отнасят към манастирския период.

Южно и югозападно от църквата е разчистено от растителност пространство от около 120 м². То представлява естествена тераса, под която на юг и югозапад са разположени жилищните помещения на манастира (обр. 1).

Южно от *Помещение №1*, което е разкрито през 2011, и на 13 м от него е разкрито *Помещение №2*. То е с площ 16 м^2 (4 х 4 м), изградено по същия начин както стените на църквата и на *Помещение №1.* Ширината на стените варира между 0,70–0,90 м. То е проучено в дълбочина до 2,20 м от нивото на пещта (▼687.51). В него са открити материали от средновековната и късно античната епохи – строителна и битова керамика, монети, гвоздеи и други.

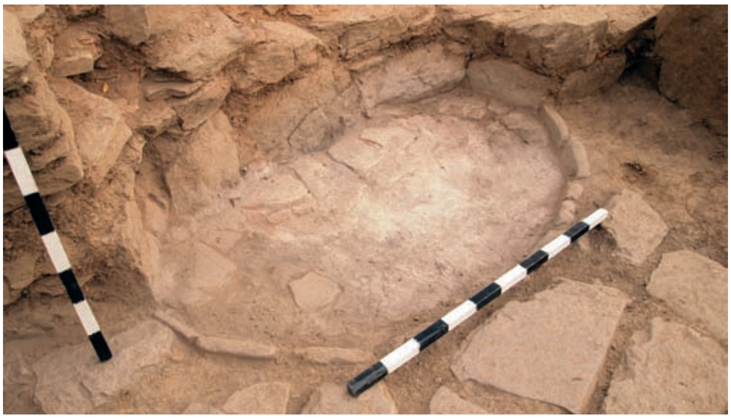

Обр. 2. Пещ между помещения №2 и 4.

Непосредствено северно от *Помещение №2* е разчистен насип, под който се очерта южната стена на продълговато, голямо помещение, обозначено като №4. До външната му южна стена разчистена глинена пещ (обр. 2). Тя е вградена във външното лице на южната стена на *Помещение №4.* Има овална форма с размери: З–И – 1,60 м, С–Ю – 0,83 м. Запазена е част от пода ѝ, оформен с тухли, под и около които се открива голямо количество пепел. Пред нея има каменен плочник с ширина 0,90 м, измерена север–юг. Самото огнище е оформено от юг с вертикално поставени 10 тухли, специално изработени с тази цел. Разположението на това съоръжение спрямо двете помещения дава основание да се предполага, че вътрешността на *Помещение №2* е приземна част или мазе, над която вероятно е било разположено подовото ниво на помещението с огнището. Това е магерницата на манастира. Така логично свързано с него се развива *Помещение №4*, което най-вероятно е трапезарията. То е правоъгълно, с размери 9 х 3,5 м или общо около 31,5 м^2. В неговата източна стена, на 2,38 м от югоизточния ъгъл е регистриран вход с ширина 1,32 м и запазена височина 0,88 м. В помещението е достигната дълбочина 1,33 от север и 0,78 от юг. На 1 м от вътрешния югозападен ъгъл на помещението е проучено друго отоплително съоръжение, което е вградено в южната му стена. На входа на *Помещение №4* е намерен праговия камък. От външната страна на входа, конструктивно свързан с южната стена на *Помещение №4*, продължава зид, който е с дължина 1,90 м от югоизточния ъгъл на помещението на изток. Той е с ширина 0,80 м. Огледално на тази стена, до външното лице на източната стена на *Помещение №4* е разчистена друга стена със запазена дължина 0,80 м.

Помещение №3 е разположено югоизточно от апсидата на църквата и е частично проучено през 80-те години на XX в. Има правоъгълна форма и размери 2,50 х 3 м (около 8 м^2). На нивото, на което са разчистени стените му, не е регистриран вход. От вътрешната страна не личи старателно оформено лице на стената, което дава основание да се предполага, че става въпрос за приземно помещение. В неговата западна стена е регистрирана преправка с ширина 0,90 м и представлява ниша, в която е имало вградена печка. Съоръжението в неговата западна част не е доразчистено. В източната част е регистрирано продължение на източната стена на помещението. Направен е сондаж, в който са открити материали от тракийската епоха (фрагменти битова керамика). В сондажа е достигнат материк.

От новоразкритите помещения особено впечатляваща е трапезарията. Според големината ѝ монасите са били не по-малко от 40-50 на брой. Както се полага при общежителните манастири, тя има пряка връзка с църквата, откъдето иноците идвали под строй. Трапезарията е унищожена при огромен пожар, сложил край на живота в обителта. И точно под падналите керемиди излиза ценна находка, определяща времето на нейната гибел – медна монета на султан Сюлейман II (1687 – 1691).

Отново се потвърди констатацията, че хълмът е бил обитаван много преди построяването на крепостта. Откритите фрагменти от КЖЕ са от паници и една кана, с дата средата на V-първата половина на IV в. пр. Хр, т. е. са от Класическата античност. От фрагментите на ръка като ранножелезни могат да се определят две устия от паници със завит навътре ръб. Те могат да се отнесат най-общо към първата половина на I хил. пр. Хр.

Археологическите открития хвърлят нова светлина върху един пасаж от прочутата „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски: „И седем години стоял цар Шишман в Средец и покрай Искър. Имал манастир Урвич със силна крепост…“. Известно е, че първият български възрожденец следва в писанията си книгата на бенедиктинския монах Мавро Орбини. Там се споменават градовете София, Видин, Одрин. Единственият локален топоним е Урвич. Това навежда на мисълта, че Паисий, който, според собствените си думи, бил от „Самоковска епархия“, е добре запознат с историята на това място.

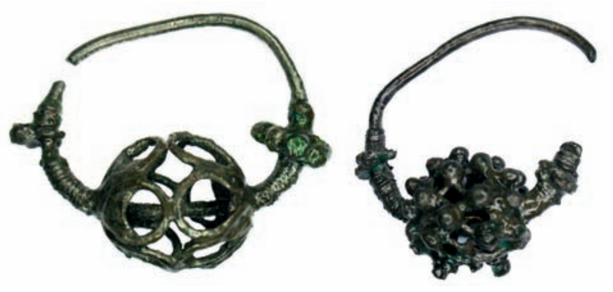

Обр. 3. Накити от гробове, краят на XIV–XV в.

Крепостта Урвич пада окончателно под османска власт заедно със София в края на 70-те години на XIV в. Лаконичното сведение на Паисий говори, че на това място продължава да съществува манастир, който се обособява около църквата „Св. Илия“ и става част от Софийската Света Гора. За същото свидетелстват случайните находки, както и едно уникално съкровище от фондовете на Националния археологически музей.

Тази обител не само запазва духа на Второто българско царство, но и просъществува в години на драматични за Европа събития. През 1683 г. войските на Свещената лига разгромяват османците при Виена и слагат началото на края на тяхната империя. Австрийските войски превземат Белград, Ниш, Пирот и достигат на тридесетина километра от София. Християните в Западна България са обнадеждени и избухват редица въстания, сред които най-значителни са Чипровското и бунта на Карпош в Македония. За съжаление австрийците са принудени да се оттеглят и започват тежки репресии. Изгорени са много християнски светини, сред които и Урвичкия манастир.

Литература

Петрунова и др. 2011: Б. Петрунова, Н. Овчаров, В. Георгиева, Ф. Петрунов. Крепостта Урвич до село Кокаляне, Софийско. – АОР през 2011 г., София, 2012, 452–454.

№29. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Основна цел беше проучване на разкритите останки от масивен градеж на западния склон, в квартали 42 и 43 по план-квадратната мрежа на Мисионис, на площ от около 350 кв. м, в частта оградена от протейхизмата в югозападната част на планинското възвишение (обр. 1).

Протейхизмата огражда част от западния и югозападния склон. Склонът се спуска стръмно към завой на река Врана отстояща на около 250 м по права линия. Той е трудно достъпен и естествено защитен с двойка скални ребра с посока изток–запад спускащи се до речното корито на р. Врана. Пространството заградено от протейхизмата е с неустановена засега площ, поради разчистването само на част от стената – източния, южния и част от западния зид, обрасло гъсто с дребни дървета и храсти. Денивелацията на терена е близо 10 м с посока от ранновизантийската крепостна стена до стената на протейхизмата и повече от 20 м спрямо централната част на ранновизантийската крепост. Северно от проучвания терен личат останките от още поне два подобни градежа, вероятно също затворени от стената на протейхизмата. Достъпът до тези градежи е единствено през малка потерна на ранновизантийската крепостна стена, в югоизточната част на оградения терен.

Проучванията през сезон 2012 г. се съсредоточиха по разчистването на външните лица на зидовете, както и разчистване вътрешността на водохранилището. В процеса на разкопките беше разкрит изцяло западния зид, северния и южния зидове и части от източния зид – предимно в североизточния и югоизточен ъгъл. Градежът на зидовете е от местен ломен камък, като за лицата на зидовете са използвани по-правилно оформени големи и средно-големи камъни. При изграждането на вътрешността на зидовете са използвани и дребни камъни. За спойка е използван бял хоросан с малко примеси от счукана тухла.

Западният зид е разчистен изцяло отвън и отвътре в дълбочина до 0,80 м. Има дължина 15 м. Изграден е върху оголената повърхност на скалата. Запазен е на височина до 1,20 м отвътре и до 1,40 м отвън. Горната му част е обрушена под наклон отвътре-навън. Дебелината му е 1,40 м. Основата

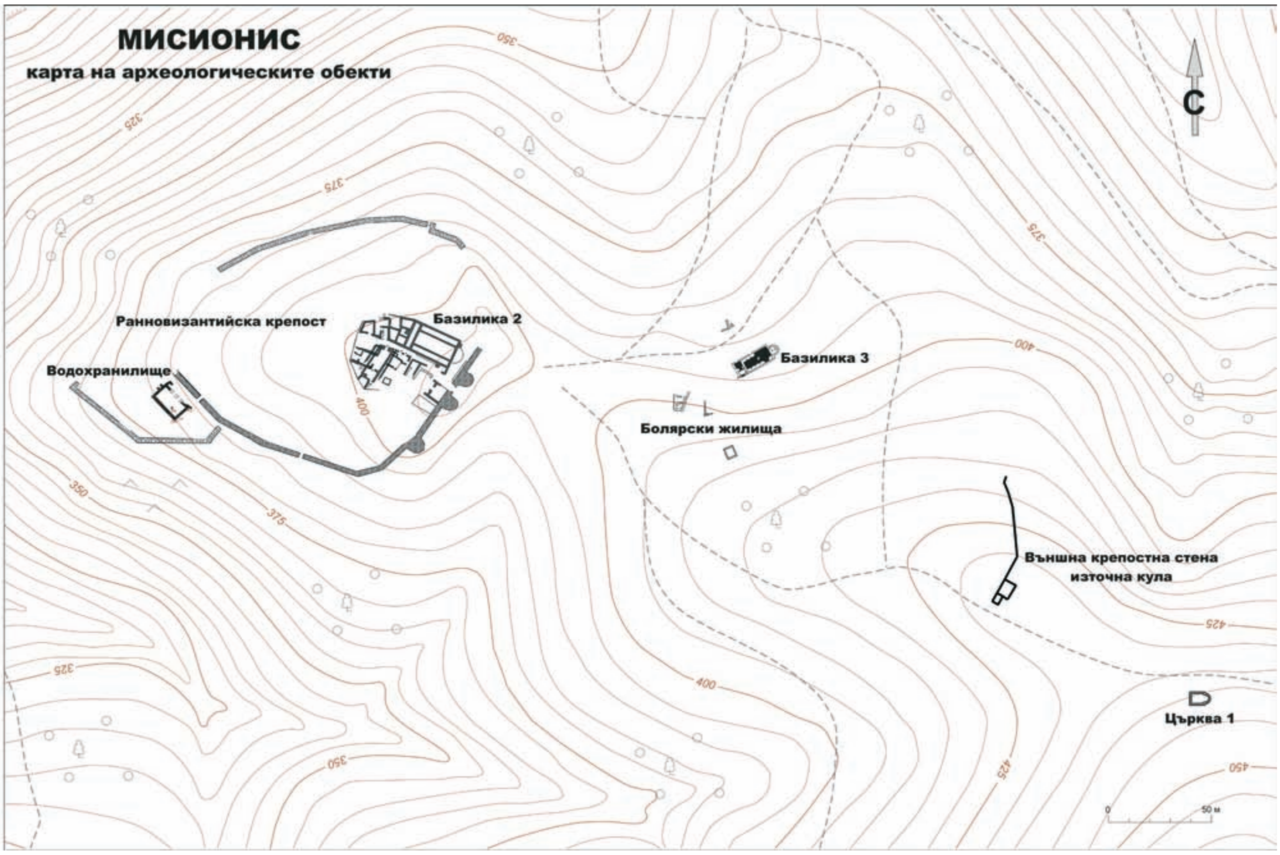

Обр. 1. План на ранновизантийската крепост и водохранилището.

лежаща върху оголената скала се издава до 0,10 м извън лицето на зида. На места са запазени старателно обмазани с хоросан фуги между камъните.

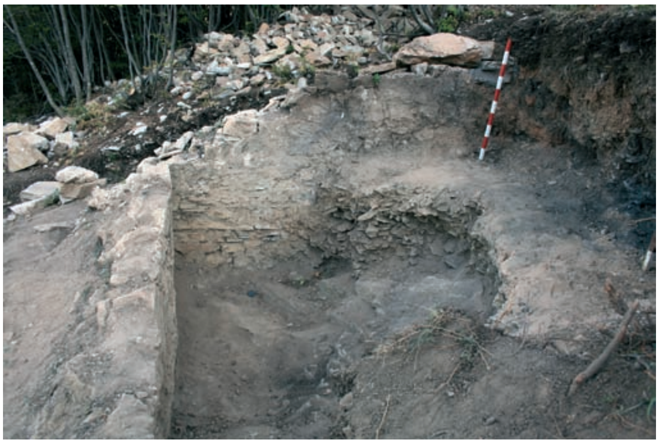

Обр. 2. Северозападният ъгъл на водохранилището – вътрешна част.

Южен зид – разчистен е изцяло в протежение на 9 м. Градежът му е също от местен ломен камък и бял хоросан с примеси от счукана тухла. Във височина е запазен от 0,50 м до 1,10 м. Дебелината му е 1,10 м. Югоизточния ъгъл на водохранилището е застъпен от зид с посока север–юг граден от ломени камъни и спойка глина. Градежът е по-груб. От нивото на скалата до нивото на основата му теренът е запълнен със строителни отпадъци трамбовани с пръст. Вътрешността на югозападния ъгъл е разчистена в дълбочина до 0,80 м. Тя е била обмазана с дебела до 0,01 м хоросанова мазилка, която е подкожушена от коренищата и пада при разчистването. Насипът във вътрешността на градежа е предимно от фрагментирана строителна керамика, пръст и дребни камъни. По част от материалите личат следите от силен пожар.

Северният зид е разчистен в протежение на 9 м по запазената повърхност на зида и външното му лице. Във височина е запазен до 1,50 м. Дебелината му е 1,10 м. Градежът му е идентичен – ломен камък и бял хоросан с примеси от счукана тухла. На 4,50 м и на 6,50 м от северозападния ъгъл бяха разчистени два опорни зида разположени под 90° спрямо зида на водохранилището (обр. 2). Към североизточния ъгъл на водохранилището, от източната страна е долепен на фуга зид изграден от ломен камък и спойка глина. Ориентиран е под ъгъл от около 20° на югоизток спрямо трасето на северния зид на водохранилището. Дължината му е 2,40 м, след което прави ъгъл на юг. Между източния зид на водохранилището и по-късния зид граден на кална спойка се образува междина с ширина от 1,40–1,50 м.

Обр. 3. Желязна фитилна лампа – XIV в.

Източният зид е разчистен само в частите на североизточния и югоизточен ъгли. Дебелината му е 1 м. Градежът е идентичен с този на останалите зидове на водохранилището – ломени камъни и спойка хоросан.

Вътрешността на водохранилището е разчистена в западната част най-ниска част. Насипът в нея е предимно от строителни руини – керемиди от покрив. На 5,10 м от южния зид и на 1,80 м от западния зид се попадна на градеж от ломени камъни и спойка глина, построен върху трамбованите строителни отпадъци. Разкритият зид има посока изток–запад. Запазен е един ред камъни. Ширината му е 0,60 м. Върху зида и северно от него се разкри горял пласт с дебелина 0,20–0,45 м най-вероятно принадлежащ на покривната конструкция на открития градеж. В северозападния ъгъл вътрешността на водохранилището беше разчистена до скалата. Тя е грубо подравнена и върху нея са изградени зидовете. По запазената в самия ъгъл дебела обмазка на пода може да се предположи, че и той е бил обмазан с хоросан или поне в най-ниската част на водохранилището.

Като цяло се очертава масивен градеж с правоъгълен план и външни размери 15 х 9 м. Местоположението, масивния градеж, старателното обмазване на зидовете и близостта до естествения водоизточник – р. Врана, показват, че тук се е намирало водохранилището на ранновизантийската крепост побиращо 800 – 900 куб. м вода. След разрушаването му върху руините е изградена сграда с неустановен засега план.

От придобитите при разкопките материали преобладава строителната керамика – керемиди. Те са идентични с покривните керемиди на средновековната църква в източния извънкрепостен квартал. Дължината им достига до 0,70 м, а ширината 0,40 м. И по двете им страни има украса направена с пръсти преди изпичането. Разкрити бяха крепежни елементи – железни гвоздеи, скоби, части от железни клинове. От предметите за бита интерес представлява желязна фитилна лампа (обр. 3). Открити бяха и върхове от стрели и железни ножове.

Малкото кухненска и трапезна керамика е силно фрагментирана, тънкостенна, работена на бързо колело, с врязана украса и се отнася към времето XIII–XIV в.

В нумизматичния материал за сезон 2012 г. – общо 13 монети, преобладават късноантичните емисии от IV-V в., които обаче са в много лошо състояние, което не позволява по-детайлно идентифициране. В много по-добро качество са четирите фолиса на императори от VI в. – Юстин I, Юстиниан I и Юстин II. Следва хиатус до екземпляра на Иван Александър, който е и най-късен.

№30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ“ КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Ранновизантийската и средновековна крепост Хоталич е построена над пролома на река Росица. Тя се състои от разположена на висок скален венец цитадела, а на южния склон под нея е подградието с 3 църкви. През 1979 г. С. Симеонов частично разкопава две от тях. Уточнени са размерите и плановата им схема. Църква №1 е определена като ранновизантийска базилика от V–VI в., а построената в нейните очертания църква №2 е средновековна, датирана в широките граници X–XVII в. От южната страна на храмовете е проучен некропол с 60 гроба и датировка IX–XIV в.

Двете църкви са включени в проект за социализация на крепостта, което заедно с някои проблеми около датировката и уточняване на строителната им периодизация, наложи те да бъдат допроучени.

Църква №1 е едноапсидна, с размери с 23,60 х 9,20 м (обр. 1). Градена е от ломени камъни с калова спойка. Поради наклонения терен основите ѝ са вкопани на различна дълбочина от 0,30 м на северния зид до 0,60 м на южния. В западната си част основите лежат върху мека скала. Църквата е била издигната над околния терен, за което свидетелстват двете каменни стъпала при западния ѝ вход. Успоредно на западния зид на наоса по цялата ѝ ширина на разстояние 0,60–0,70 м има успореден на него втори зид. Той е изграден по едно и също време с наоса на храма. Неговата дебелина е същата като тази на останалите зидове на църквата – 0,70–0,80 м. Това най-вероятно са основите на открита колонада, оформяща тесен притвор. По-късно на запад е добавен обширен притвор с размери 4,30 х 9,20 м и два входа от север и юг. Той е долепен на фуга и основите му са с 0,50 м по-плитки от тези на църквата. Беше установено, че църква №1 в най-ранния си етап е била стенописана и е имала подово покритие от тънки каменни плочи. Настилката е запазена в южната и северозападната част на наоса.

Църква №1 е опожарена в средата на XIII в. Новите разкопки не подкрепиха ранновизантийската ѝ датировка, както и базиликалния ѝ план. В крепостта на Хоталич има ясно изразен ранновизантийски пласт, но при църква №1 той липсва. Анализът на откритите материалите показа, че църквата е строена най-вероятно през XII в, а впоследствие е добавен големия притвор. Нумизматичният материал датира опожаряването ѝ в средата на XIII в.

Производствено помещение. Непосредствено или много скоро след опожаряването на църквата, в нейната вътрешност за кратко функционира производствено помещение. От него се откри огнище, намиращо се в западната част на наоса. Диаметърът му е приблизително 0,60 м. Запълнено е с пласт пепел, въглени, шлака и фрагментирана керамика от XIII в., с дебелина 0,50 м.

Освен огнището се откриха и три боклучни ями. Те са с приблизително цилиндрична форма. Яма №1 е с диаметър 0,70 м и дълбочина 1,10 м. Яма №2 е с дълбочина 1,60 м и диаметър 0,80 м. Почти в средата на наоса беше проучена и яма №3 с диаметър 0,50 м и дълбочина 1,10 м. В насипа на ямите са попаднали материали и от опожарената църква – фрагменти от стенописна украса в червен, син и черен цвят, освен това има голямо количество горели дървени материали, вероятно от покривната конструкция, десетки пирони, стрела, фрагмент от накит, монети от края на XII и началото на XIII в., бронзов процесиен кръст от X–XI в., както и фрагментирана керамика от XIII в.

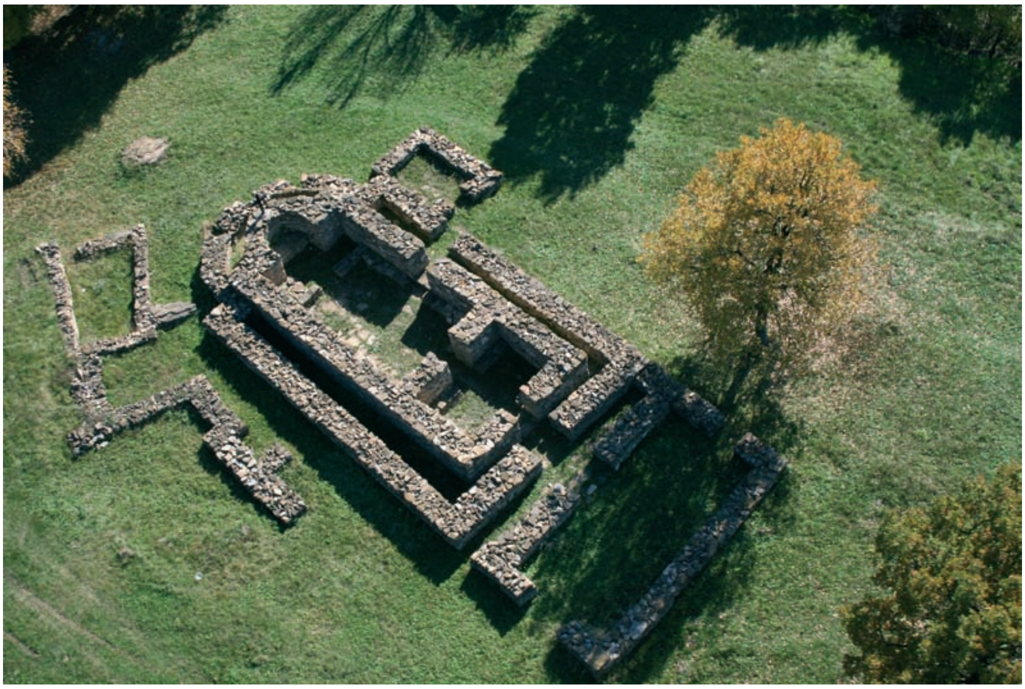

Обр. 1. Църкви №1 и №2.

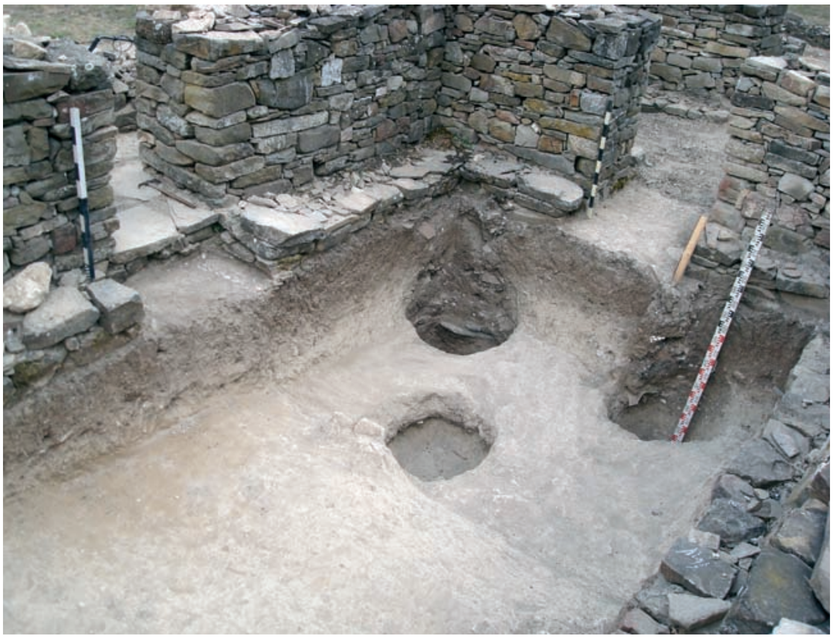

Обр. 2. Ямите в наоса на църква №2.

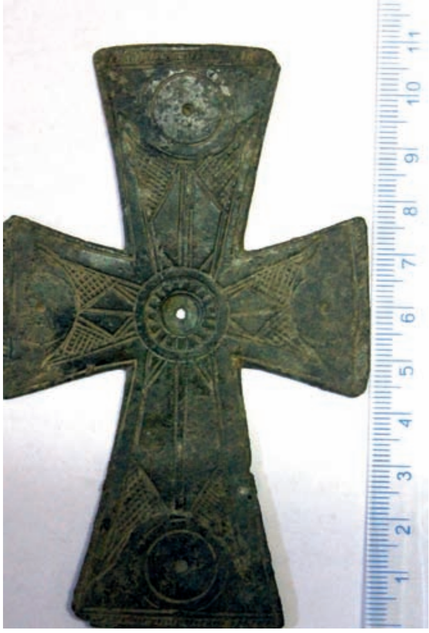

Обр. 3. Бронзов процесиен кръст, XI в.

Църква №2 е еднокорабна, едноапсидна, с размери 12,90 х 5,60 м. Притворът е с вътрешни размери 4 х 2,61 м. Тя е изцяло изградена в очертанията на наоса на църква №1. Църква №2 е строена без основи, а зидовете ѝ лежат направо върху горелия пласт, който има дебелина от 2 до 5 см (обр. 2). Градена е от ломени камъни и калова спойка. Дебелината на зидовете ѝ варира от 0,75 м до 0,80 м. Освен западния вход има и още един на южната страна. Той отстои на 3,50 м от югоизточния ъгъл на храма и е с ширина 0,80 м.

Стратиграфските напластявания в наоса на църква №2 имат следния ред отгоре надолу: 1) тънки каменни плочи; 2) бяла варова замазка /3 см/; 3) горял пласт /2 см/, в който се откриха 8 медни монети от втората четвърт и средата на XIII в.; 4) пласт кафява рохкава пръст /0,40–0,50 м/ с керамика от XIII в.; 5) жълта стерилна пръст, която от запад лежи върху трошлива скала.

С голяма сигурност може да се каже, че църква №2 е построена към края на XIII в. или в самото начало на XIV в. Според досегашната датировка църква №2 е била опожарена в края на XIV в. Резултатите от новите проучвания обаче показаха, че горелият пласт всъщност е от средата на XIII в. и е останал от пожара и разрушаването на по-ранната църква №1.

По-късно, покрай стените наоса и притвора на църква №2 са долепени пейки с ширина 0,40 м и приблизително същата височина. Тогава в абсидата е изградена и каменна площадка, долепена до източният ѝ зид, с височина 0,80 м. След изграждането на пейките и олтарната маса цялата вътрешност на храма, заедно с пода, са били обмазани с бяла варова замазка с дебелина около 4 см. Тогава върху тази варова замазка на пода са наредени каменни плочи. Тези добавки, включващи каменните скамейки и един каменен градеж в североизточния ъгъл на наоса, който може би е основата на мивка, показват, че тези преустройства са от XV–XVI в. Храмът вероятно е бил засводен и е имал дървен покрив. За това говори голямото количество гвоздеи, открити във вътрешността на църква №2. Заедно с тези от първите разкопки те са повече от сто.

Помещение южно от църкви №1 и №2. Към югоизточния ъгъл на църква №1 се намира помещение с размери 2,60 х 2,10 м, първоначално определено като баптистерий. То е градено с камъни на калова спойка, с дебелина на зидовете около 0,80 м. При разкопаването му през 1979 г. са открити само с 1–2 реда камъни, като на места те съвсем се губят и размерите му са твърде условни. Под западната стена на помещението се откри гроб с датировка в средата на XIII в. При това положение то не може да бъде баптистерий, характерен за ранновизантийското строителство. Помещението явно е свързано с църква №2 и е изградено след нейния строеж.

Гробове. Бяха открити два гроба. Те са част от проучения през 1980 г. некропол южно и източно от църкви №1 и №2. Гроб №61 е първичен, на възрастен индивид. Намира се в пространството между южните зидове на двете църкви на разстояние 2,80 м от западния зид на църква №1. Около скелета са наредени едри камъни, а зад черепа е изправен плочест камък. Ориентация запад–изток. Краката са изпънати, ръцете са скръстени на гърдите. Няма данни за ковчег. На гърдите се откри кръст-енколпион с изображение на Разпятие Христово и Богородица Оранта (обр. 3). Гроб №62 е първичен, на възрастен индивид. Черепът остава под западната стена помещението към църква №2. Ръцете са скръстени на таза. Гробната яма е оформена с едри камъни, а зад черепа е поставена изправена каменна плоча. Под скелета се разчистиха добре запазени дъски. В гроба се откриха три монети от 20-те и 30-те години на XIII в.

№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „КАСТРИЦИ“, „ЕВКСИНОГРАД“ – ВАРНА

Валентин Плетньов, Преслав Пеев, Игор Лзаренко

Крепостта е разположена в североизточната част на парка на резиденция „Евксиноград“. Заема нос „Св. Яни“, в северния край на Варненския залив. Защитавала е пристанище, северно от Варна. Отбелязана е в карти и портулани от XIV в. насетне предимно под името „Кастрици“.

От 2010 г. Министерски съвет е бенефициент по програма за реставрация на паркова среда, дворец, конюшня (щал) и крепостта „Кастрици“ в резиденция Евксиноград. Във връзка с това, през миналия сезон основната задача, подобно на тази от 2011 г., бе допроучване на всички участъци в сектор „Запад“, където са съсредоточени реставрационните дейности. Разчистваха се трасета на улици в западна посока, малко пространство южно от крепостна стена и съответно прилежащи сгради. Премахнаха се стари паркови дървета, попадащи върху непроучени сгради, премахнаха се някои алеи на парка в западната част. Допроучиха се няколко сгради, разкрити през предходния сезон на площ. Проучена е площ от близо декар.

През 2012 г. разкопките започнаха на 2 юли и приключиха на 31 август. В тях взеха участие предимно археолози и различни специалисти от Варненския музей и страната, както и студенти. След приключване на разкопките се извърши пълна полева консервация на всички новоразкрити структури, с надзиждания, вдигане на рухнали части от стени и запечатка с цимент.

В резултат на проучванията през 2012 г. се разкриха нови 11 сгради. Изясни се градоустройството в северозападната част на крепостта (обр. 1). Разкри се и продължението на северната улица. Всички открити сгради имат правоъгълен план, двуделни или триделни, с преградени преддверия при входовете. Сградите са верижно свързани по двете страни на улиците. Стените са запазени на места до височина 1,8 м, дебели са средно 0,7 до 1 м, градени от ломени и дялани камъни на глина и кал. Всички сгради, както улиците имат две нива и преустройства, което за пореден път потвърждава предположението за катаклизъм, най-вероятно земетресение към средата на XIV в. В последствие рухналите стени, покриви и конструкции са били възстановени, като понякога са надстроявали или доизграждали запазени във височина стени (най-често северните са запазени до височина 1,8 м). Често са правени нови преустройства, преграждания, разрушаване на стари стени до височина на новото подово ниво и са изграждани нови стени. Подовите нива на сградите и улиците след преустройството са повдигнати средно с 50-60 см. Материалите в насипите между двете нива са еднотипни – керамика (кухненска и трапезна, с много сграфито с птици, риби и монограми „Димитър“ и „Палеолог“), предмети и монети от първа половина на XIV в. Горните подови нива на сградите са на котите на горните нива на улиците, които имат насипи с керамика и предмети от средата до края на XIV в. Наличието на значителен брой мангъри и акчета на султаните Мурад I и Баязид I, откривани често заедно с монети на цар Иван Александър, Иван Шишман, Добротица, Мирчо Стари и Петър Мушат върху горните подови нива подсказват, че преустройствата на съществуващите сгради са осъществени през втората половина на века. Спазвана е старата улична мрежа, но някои сгради в централната част на места преграждат улиците. Разкриха се и стопански помещения с големи крушовидни, опалени ями, по една-две в сграда. В някои от тях няма пещи, което подсказва, че става дума за складове вероятно за зърно. Разкри се голяма сграда с правоъгълен план, с голяма (2 м диаметър) пещ, вероятно за хляб. В съседство е помещение с две големи ями за зърно. Сградата преди нейното рухване и преустройство в средата на XIV в. е била отворена от юг към улицата.

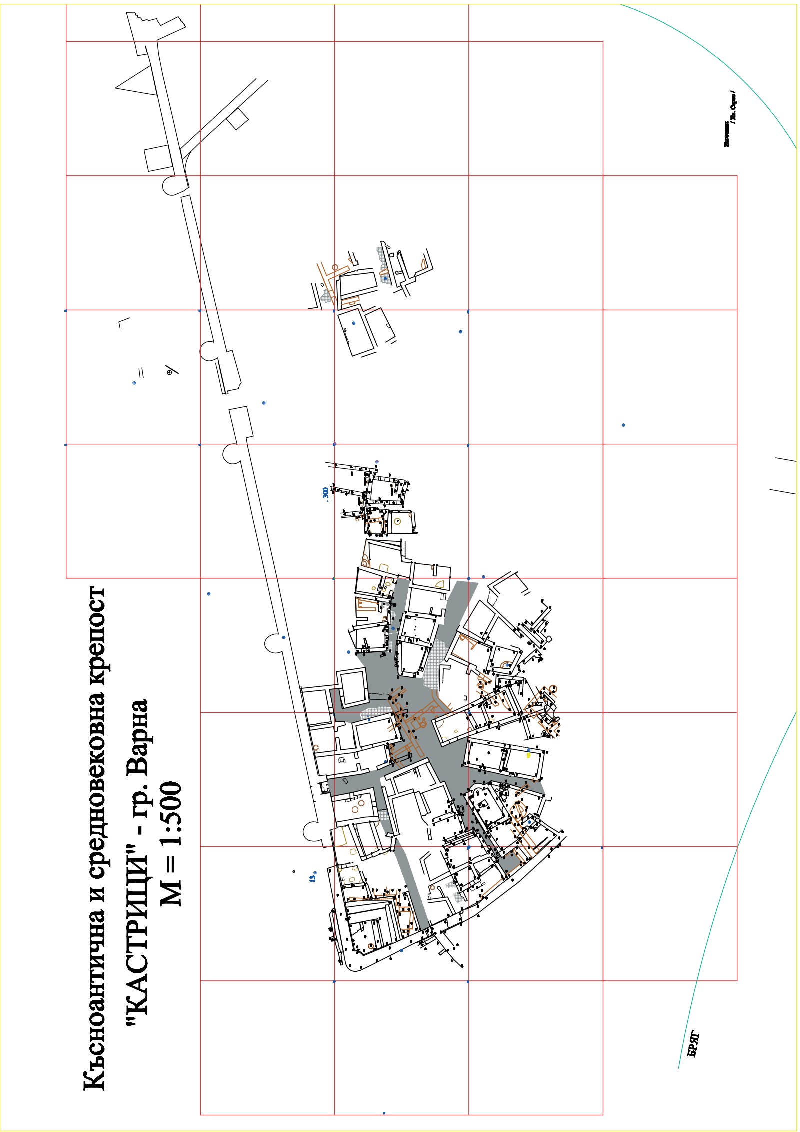

Обр. 1. План на Кастрици, сектор „Запад".

Обр. 2. Статер, лизимахов тип, сечен в Калатис.

Обр. 3. Гърне с две дръжки, с капак, съхранявано в яма на пода.

През сезона са открити 258 монети. Античните са 49 бр. от тях: 1 златен статер лизимахов тип, Калатис (II в. пр. Хр.) (обр. 2). *Римските са 26 бр.* – на императорите Хадриан, Септимий Север, Гордиан, Лициний, Константин II, Аркадий, Теодосий II. *Византийските от VI–VII в.* 22 бр. – Анастасий I, Юстин I, Юстин II, Маврикий, Фока, Ираклий – до 614 г.). *Средновековните монети са* 208 бр.: *Византия XI–XII* в. 2 бр. на Исак I Комнин. *Византия от периода XIII–XIV в.* – 11 бр. (имитации от първа половина на XIII в., Михаил VIII Палеолог, Андроник II Палеолог, Андроник III Палеолог, Мануил II Палеолог. *Трапезунд XIII в.* – сребърна аспра на Йоан II Комнин. *Българските монети от XIII–XIV* в. са 38 бр. на царете Константин Тих Асен, Тодор Светослав, Михаил Шишман с Иван Стефан, грош на Михаил III Шишман, Иван Александър, Иван Шишман, Добротица/Дръстър, Добротица/Калиакра. *Епирското деспотство* е представено с торнезета на Йоан Орсини. *Влашкото воеводство* – със съкровище от сребърни дукати на Мирча Стари, а *Молдовското воеводство* с три гроша на Петър Мушат. Открити са 4 *татарски монети* от XIII–XIV в. – сред тях дирхеми на Ногай. Както и през другите години голям брой са *османските монети* (94 бр.): акчета и мангъри на Мурад I, Баязид I, Емир Сюлейман до 1404 г. Отново се откриха монети на *египетските мамелюци* (2 бр.) от края на XIV в. Намерени са голям брой монетовидни пластини от края на XIV в. и една оловна търговска пломба от това време.

Направен е археоботанически анализ на растителни полени и семена, открити в затворено гърне с две дръжки от XIV в. (обр. 3). От дървесните видове в района доминира дъб-цер и летен дъб, липа, бряст и източен габър. Установени са и единични поленови зърна от клен, обикновен габър, а от храстите – леска, обикновен дрян и бъз. Тези данни отразяват широкото разпространение на дъбови гори в района на Варна, докато единичните поленови зърна от бряст, ясен, елша и върба най-вероятно са пренесени от крайречните заливни гори. Поленът от бор вероятно се дължи на далечен пренос. Локалната растителност е представена от тревни съобщества с доминиране на пелин, сем. Лободови, както и на сем. Сложноцветни и сем. Сенникоцветни.

Намерени са и полени на култивираните растения, които произлизат от дървета и храсти, вероятно растящи около крепостта като орех и слива. Установени са и поленови зърна от ечемик и пшеница, както и полен от плевелни видове като паламида, мак и синя метличина.

В гърнето са открити голям брой минерализирани плодчета от съплодия на смокиня и семена от лоза. Вероятно в гърнето са съхранявани сушени плодове – смокини и стафиди.

№32. РАЗКОПКИ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА КАЛИАКРА

Бони Петрунова, Елена Василена, Яна Димитрова

През 2012 г. продължи археологическото проучване на пространството в и около църква „Св. Богородица“ (№2) във Вътрешния град на крепостта Калиакра.

Открити са нови 149 находки, от които 46 монети, 21 обеци, оръдия на труда, оръжия, огромно количество фрагментирана керамика, от която са възстановени три цели съда (обр. 1). Повечето монети (27 броя) са от края на XIII, XIV и началото на XV в. Седемнадесет монети са от периода IV – VI и една монета е от X в.

За първи път е проучена сграда, обозначена като №1 и разположена в пространството между църква №2 и църква №1 (обр. 2).

Тя е правоъгълна, ориентирана с дългите си страни север–юг. Прави впечатление голямото количество открити в нея монети на Мирчо I (1386–1418). Този факт, както и татарските монети, намерени в югозападния вътрешен ъгъл, дават основание краят на съществуването на тази сграда да се отнесе към 1399 г., когато татарите разграбват земите на Иванко Тертер, който управлява Карвунското деспотство след Добротица, както и с краткото властване в Калиакра на Мирчо I от 1404 до 1417 г.

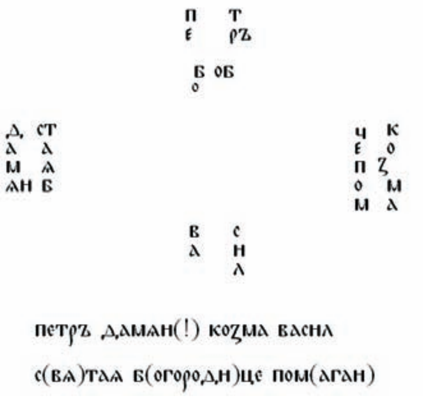

Общият брой на проучените гробове от некропола около църква №2 от 2011 и 2012 г. е 157. Основната част от тях са от XIII–XIV в. Предварителният анализ на материала от 15 гробни комплекса позволи разграничаването на костни останки от 34 индивида[1]. Размерите на костните останки от новородени показват етап на феталното им развитие от 9 – 10 лунарен месец, т. е. погребаните новородени са били в последен стадий на гестационно развитие или родени около термина на бременността. Общо мъжете и жените са относително по равно представени в определения материал. Възрастовото разпределение на погребаните при двата пола показва характерната особеност за периода на повишена смъртност при жените в по-млада възраст в сравнение с мъжете. Единственият скелет на юноша, определен в материала (гроб южно от църквата, сондаж №2), носи ясни следи от насилствена смърт с черепен дефект вследствие от посечна рана, довела до смъртта на индивида. Травмата може да се свърже с бойни действия, в които индивидът е взел участие. Разкрити са и останки на жена, която е погребана в последен стадий на развитие на бременността (гроб №94), което може да е било причина за смъртта ѝ при раждане или непосредствено след това. Прави впечатление относително по-напредналата за периода на средновековието възраст на починалата жена, около 40 години (35–40–45 г.).

Основната част от находките отново са монети. Те се разпределят така: 12 късноантични от IV до края на V в.; 6 ранновизантийски от VI до началото на VII в.; една византийска от XI в.; 5

---

[1] Антропологичният анализ е направен от д-р Виктория Русева – Институт по експериментална морфология и антропология – БАН.

Обр. 1. Реставрирани съдове XIII-XIV в.

сръбски сребърни гроша от времето на Стефан Душан (1331–1355), от които два с контрамарки на Добротица; 4 български, от които една на Михаил Шишман (1323–1330) и 3 имитации; 10 монети от управлението на Влашкия воевода Мирчо I; една късновизантийска на Мануил II (1393–1423); 7 османски монети от Мурад I (1362–1389) и Баязид I (1389–1402); един татарски пул на хан Джанибек (1342–1356).

Анализът на монетния материал дава основание да се потвърди хипотезата, че Калиакра е била завладяна при похода на Али паша през 1388 г., което вероятно е довело и до васалната зависимост на Добруджанското деспотство.

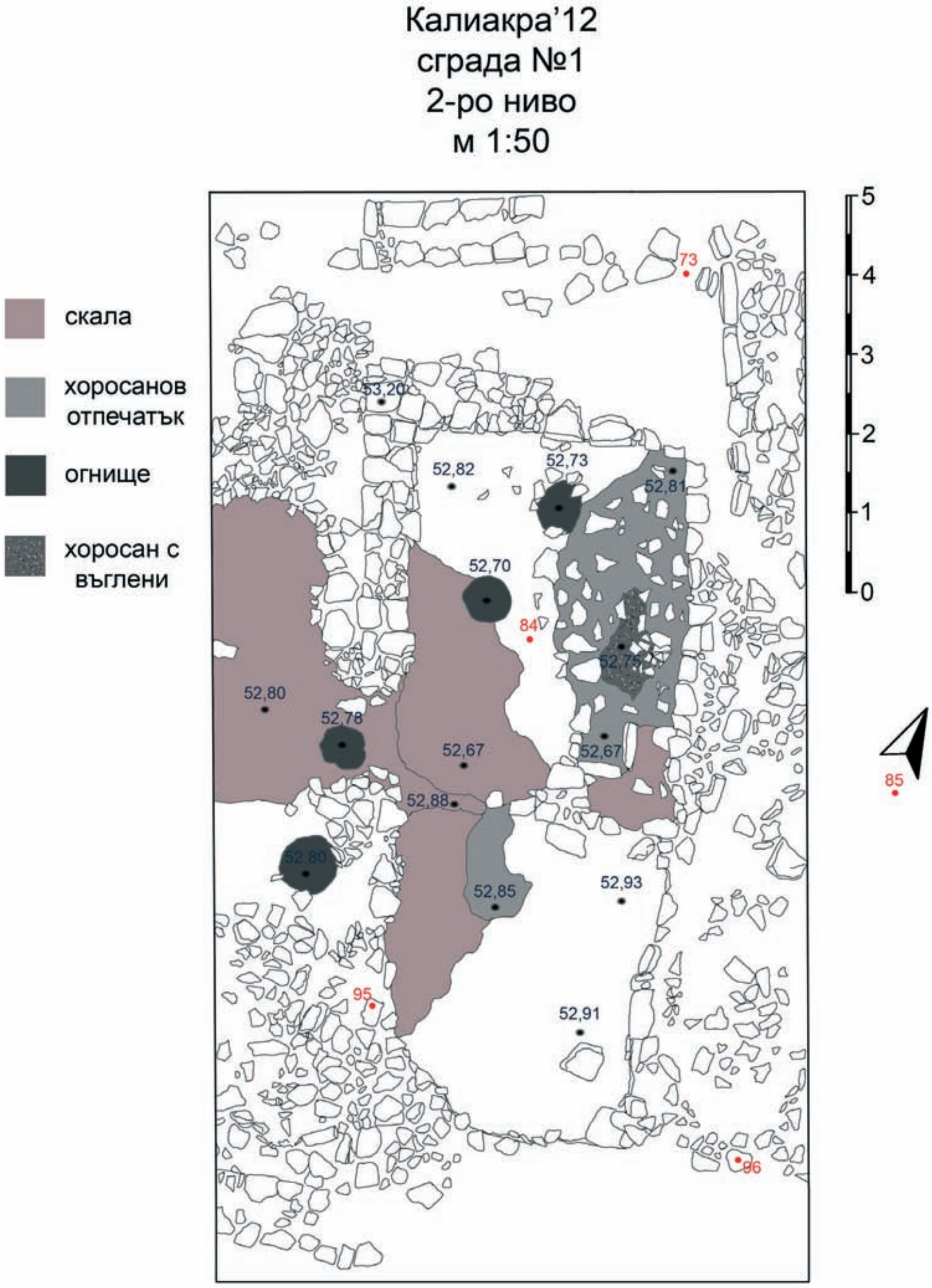
Калиакра'12
сграда №1
2-ро ниво
м 1:50
скала
хоросанов отпечатък
огнище
хоросан с въглени
5
4
3
2
1
0
73
53,20
52,82
52,73
52,81
52,70
84
52,75
52,80
52,78
52,67
52,67
52,88
52,80
52,85
52,93
85
95
52,91
96

Обр. 2. Сграда №1, ниво 2.

Впечатление прави и откриването на втора късновизантийска медна монета от времето на Мануил II (1393 – 1423). Присъствието на такива монети на полуострова е стриктно ограничавано за периода на XIV в. От династията на Палеолозите са открити само две, като единични находки. Въпреки обвързването на монетната система на Деспотството с Византийската, недопускането на циркулация на медни византийски монети е интересен факт. Откриването на две монети от сравнително рядкото монетосечене на Мануил II е показател за срив в управлението на Калиакра в началото на XV в. Преминаването ѝ от едни ръце в други, децентрализирането ѝ като самостоятелен център е все по-ясно доловимо чрез археологическите находки.

Друга любопитна находка е кръст-реликварий (обр. 3), чийто надпис е разчетен от Н. Шаранков[1]:

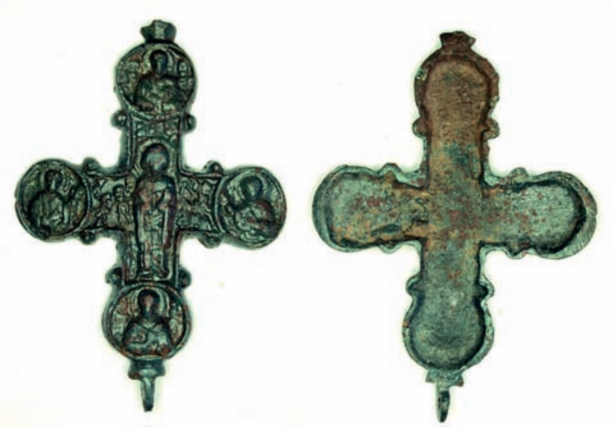

Обр. 3. Кръст-реликварий от втората половина на XIII в.

Той може да бъде отнесен към древноруските кръстове-енколпиони „… с дребни фигури на Богородица Оранта и Разпятие Христово, придружени с четири бюста на светци“. По типологията на Корзухина-Пескова кръстът принадлежи към подтип VII.1, вариант 1; по Дончева тип 1.1.5.1.6. За разлика от повечето кръстове, върху чието лице е представено Разпятието, а Св. Богородица е на гърба, тук е обратното. Върху лицето, в средата е представено дребно изображение на Св. Богородица с ръце пред гърдите. В медальоните са изобразени 4-ма светци, по вертикалата en face, а по хоризонтала – обърнати към Св. Богородица. В горния медальон на вертикалното рамо е изобразен Св. Петър, а в долния – Св. Васил/Василий. По хоризонталното рамо, отляво се представя Св. Козма (името на светеца е извън медальона, буквите – нечетливи), а от дясно – Св. Дамян (името пак е извън медальона, тук по-ясно се четат буквите М, И, А). Идентификацията на светците е въз основа на надписите. От двете страни на централното изображение също има букви, разположени вертикално. Въз основа на по-добре запазени екземпляри се предполага, че е изписано: *„Света Богородице помагай“*. Друга отличителна черта са кирилските букви, изписани огледално. На обратната страна на кръста обикновено се изобразява Разпятието със Св. Богородица и Йоан Кръстител (?).

В Русия и Украйна са известни 256 екземпляра от този подтип. Такива кръстове се откриват също в Полша, Румъния и Унгария. У нас аналогични има от Русенско, Силистренско, Великотърновско, Добричко (Обзор и Кранево). Може би това е единственият известен екземпляр от общо 9, намерен при разкопки у нас. Руските се датират в първата половина на XIII в. Според Рыбаков те са изработени в Киев, непосредствено преди монголското нашествие от 1239–1240 г., което обяснява надписа *„Света Богородице помагай“*. Най-вероятно появата на подобни кръстове може да се свърже с руските преселници по време на татаро-монголските нашествия (особено като се има предвид, че повечето произхождат от гранични райони – по Дунава и Черноморието.

Литература

Атанасов 1992: Г. Атанасов. Средновековни кръстове-енколпиони от Силистра. – Известия на народния музей Варна, 28/43, 1992.

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България (IX – XIV в.). София 2011, 176–179, 420–421, табл. CXXIX-CXXX.

Корзухина, Пескова 2003: Г. Ф. Корзухина, А. А. Пескова. Древнорусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI – XIII вв. Санкт Петербург, 2003, 193–195, табл. 117–135.

Рыбаков 1946: Б. Рыбаков. Сбыт продукции русских ремесленников в X – XIII вв. – Ученные записки Московского государственого Университета, 93, 1946, №1с. 90.

---

[1] Благодарим на Мариела Инкова за определянето на кръста и подробната информация.

№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, БУРГАС

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

Археологическите проучвания през 2012 г. бяха финансирани от Община Бургас във връзка с подготовката и реализацията на проект: „Проучване, консервация, реставрация, експониране и социализация на археологически структури в района на археологическия обект „Акве калиде – Терма“ и банята на Сюлейман I Великолепни при Бургаските минерални бани“. Основна задача бе изясняването на стратиграфията и плана в цялата източна и частично, централна част на античните и средновековните бани, която не е заета от ел- и ВиК-съоръжения и сгради, свързани с функционирането и поддръжката на минералния извор. Максимално възможното проучване на античните и средновековни бани в централната им част, в непосредствена близост до ранноосманската баня от XVI в. и под новата баня от 1912 г, които са построени върху централната част на античните и средновековни бани – горещата зона на двата калдариума и установяване на старите трасета на водоснабдителната система за гореща вода.

При събарянето на старата поликлиника на санаториума от 30-те години на XX в. в югоизточната част на обекта бе установено масирано разрушаване на археологическите структури, а основите ѝ,вкопани на дълб. 1,60 м от сегашния терен, лягат директно върху зидовете на античните бани.

Общата проучена площ възлиза на 2432 кв. м (обр. 1). Разкрита е цялата дължина на банята в посока север–юг 76 м и част от дължината ѝ – 32 м в посока изток–запад. Максималната дълбочина на разкрити основи е 6,34 м от основната кота 34,86 м.

След разчистване останките на новото строителство беше извършено пълно проучване на тепидарий в южния сектор на банята с четириъгълна форма с размери: 9 х 9,8 м. Подовото му ниво е дълбоко вкопано чрез изсичане на основната скала на дълбочина 0,80 м от нивото на източното крило на банята. Стените са запазени до третия ред, изградени са от големи обработени камъни с дължина от 1 до 2,60 м и спойка от хидрофобен хоросан. В каменните блокове от третия ред са изсечени правоъгълни канали с шир. 5 х 6 см, в които е циркулирал топлия въздух. Подовото покритие е частично запазено, от големи каменни плочи с правоъгълна и полукръгла форма. По вътрешната линия на северната стена има запазена част от канализация от каменни дълги блокове с изсечени в тях полукръгли легла за отичане на водата. Помещението има три входа с шир. 1,20–1,15 м: източен, западен и северен, който в по-късния период е запушен с каменен градеж на хоросан. В центъра на основата на южната стена има три правоъгълни отвора за отичане на водата. Пред югозападната страна на тепидария частично са запазени основите на префурниума от ломен камък на кал. Подовото ниво и околния терен е уплътнен с масиран обгорен пласт с много въглени. Градежът, строителния материал и откритите находки дават основание тази част да бъде датирана в най-ранния строителен период на банята – нач. на II век. При проучване основите от западната външна страна на тепидария беше открито златно съкровище (обр. 2) от 7 византийски монети: 1 на имп. Константин IV (668–685 г.) и 6 на имп. Юстиниян II (685–695, 705–711 г.). Укриването

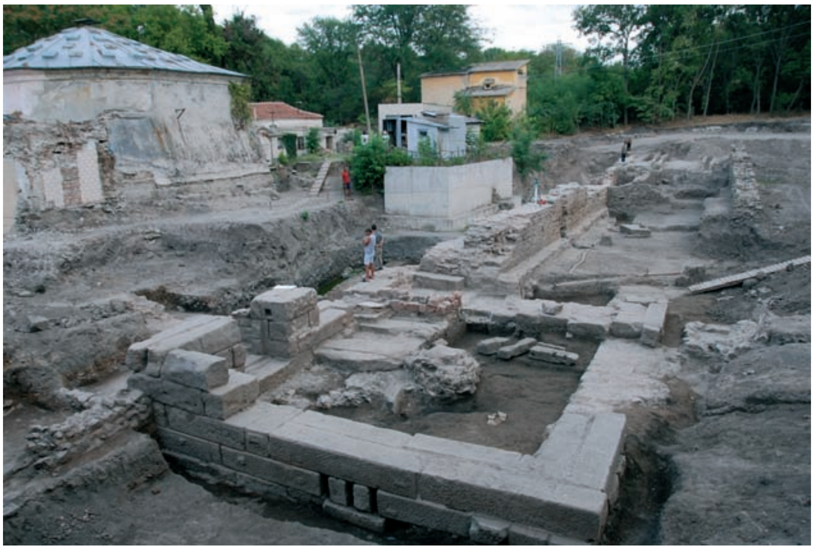

Обр. 1. Общ план на достигнатия етап на проучване на баните.

им тук може да се свърже с битката в близост до Анхиало през 708 г. и поражението на имп. Юстиниян II от кан Тервел.

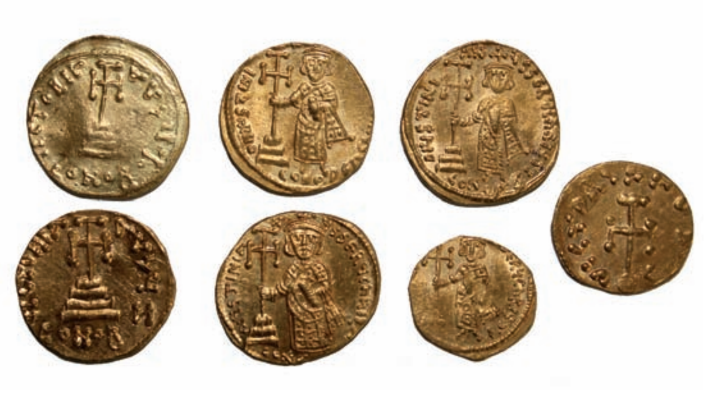

Обр. 2. Златно съкровище от византийски монети на Константин IV Погонат (668 – 685 г.) и Юстиниян II (685 – 695, 705 – 711 г.).

Продължиха проучванията в източния сектор, който обхваща дълъг вестибюл в посока север–юг с обща дължина 43,50 м и ширина 16 м, частично разкрит в най-източната му част (обр. 3). Разделен е от каменна стена на бял хоросан /средновековна преправка от XI век/ на две основни части: северна 21,50 м и южна 22 м. При готския пожар във втората половина на III в, високият дървен покрив е паднал върху пода и затрупал глинения водопровод от първия стр. период – II век.

В кр. на IV в. е изградена нова стена по западната страна на източния сектор с посока север–юг . Стената е със смесен градеж: от средни каменни блокове, добре обработени, спойка от червен хоросан и тухлени пояси от 4 реда тухли, с външни трапецовидни сантрачи. При ново преустройство на стената вер. края на V–VI в. с цел конструктивното укрепване, били изградени каменни пиластри по западното ѝ лице на отстояние един от друг – 2–2,50 м. Върху пиластрите стъпвала дървената конструкция на висок, двускатен покрив на централната част от банята, от опожаряването, на който се откриват въглени, пепел и обгорели керемиди в насипа върху тухленото подово ниво. В VI в. по челната линия на пиластрите стената била удвоена и уплътнена с каменни блокове и хоросан, като цялата ширина е 2,60 м.

В източния вестибюл на банята са разкрити 9 погребения върху нивото на тръбопроводите от глинени тръби, свързани с водоснабдяването с минерална вода на банята от първия строителен период Гробните ями са вкопани в опожарен културен пласт, датиран от находки от II – средата на IV в. Ориентацията на гробовете изток–запад, позициите на ръцете и находки в тях: глинени лампи, накити и монети на Константин I, Константин II и Констанс II, дават основание те да бъдат датирани най-общо в средата и втора половина на IV век.

Централния сектор с обща дълж. 43 м, не е цялостно разкрит поради още действаща водопреносна система и бетонна стена около помпата на каптажа.

В северния сектор на банята с разкрита правоъгълна зала с шир. 10 х 12,5 м в най-северната ѝ част. Стените са с масивен каменен градеж с червен хоросан, дебело подово ниво от хидрофобен хоросан и два входа с шир. 1,2–1,3 м – от юг и от запад по-късно запушен. От северната страна на сградата

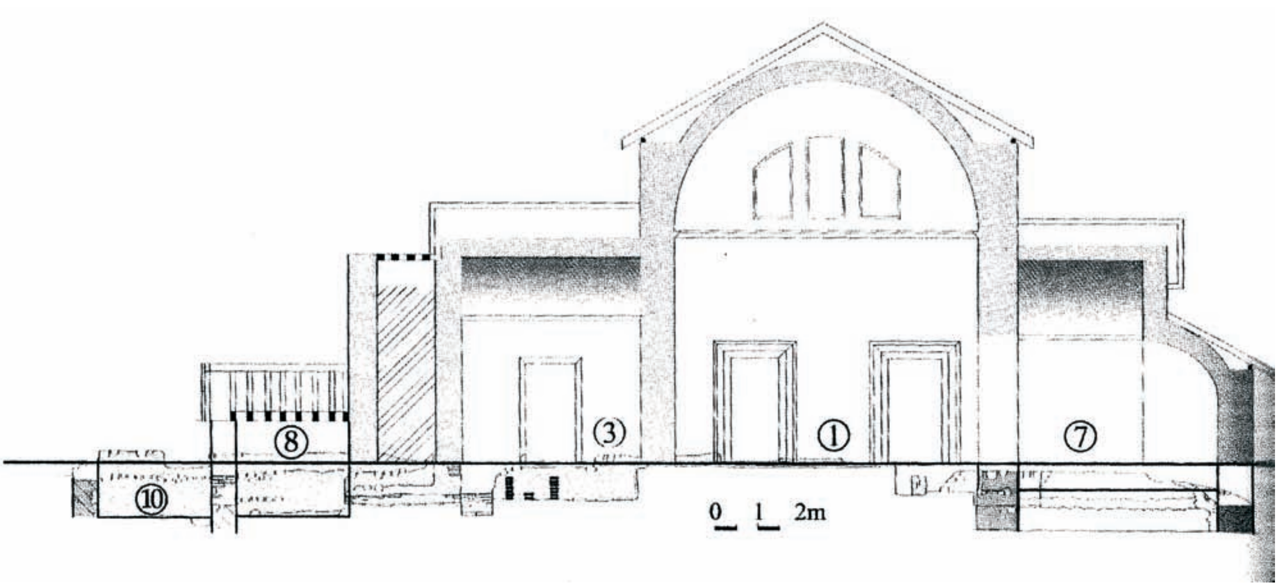

Обр. 3. Надлъжен профил на банята север–юг.

има преддверие със добре запазена настилка от големи обработени и преизползвани каменни плочи, което вероятно е било отворено към улица с каменна настилка. Тук са открити 17 оловни печата, монети, средновековна керамика и накити, което е основание преустройството на северната част да се датира в XI – нач. на XII в.

№34. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО (РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГР. ПОМОРИЕ)

Методи Даскалов, Антон Карабашев

В археологическото проучване взеха участие д-р В. Русева (антропология), доц. Е. Иванов и д-р А. Трифонова от Богословски факултет на СУ (обработване на стенописи), д-р М. Манолова-Войкова (обработка на средновековния керамичен материал), доц. д-р В. Пенчев – монети.

Разкопките бяха съсредоточени на площ от 100 кв. м и имаха сравнително скромни цели: допроучване на средновековните гробове в кв. 24 и 25, залягащи в пласта деструкции от късната античност; изчерпване на средновековните гробове и напластявания в кв. 23 и 26 (до същото стратиграфско ниво).

I. Архитектурни останки. Продължи проучването на запазени фрагменти от стени, долепени под прав ъгъл към средновековен зид с посока север–юг. Бе установен и югоизточен ъгъл на масивната късноантична Сграда „Г“, чийто стени са запазени на значителна височина и са частично използвани през средновековието. На южната граница на сектора е установен пореден средновековен изкоп за вадене на строителни материали.

II. Средновековен некропол – проучени са 46 гроба (№128–173). Обработени са данните от 27 гроба и са идентифицирани останки от 40 индивида. От тях 17 са на деца в различна възраст, вкл. и новородени. Напълно се потвърждават изводите от предишни сезони за висока детска смъртност – около и над 40 %.

Гробните ями са вкопани в културен пласт и не се очертават на терена. В два случая по протежение на дългите страни има камъни, в други три – от запад ямата е оформена с плоски камъни или тегули. При 7 под черепа е подложен плосък камък или тухла, при 2 – върху черепите има парчета от късноантични питоси. В почти всички се намират кости от нарушени скелети, като има случаи, когато около един скелет се намират преотложени останки от 5 индивида. Много от скелетите са нарушени от по-късни препогребвания и при изграждане на сгради. В една и съща гробна яма са били погребвани последователно по три и четири индивида, като може да се направи извод, че следващи погребвания са извършвани в очертанията на по-ранни гробове, означени или личащи на тогавашния терен. В три случая върху възрастни индивиди са полагани по едно или две деца; в два – едновременно (или с минимална разлика във времето) са погребани две деца на близка възраст (№157) и две жени (№145). Не се констатира целенасочена грижа към по-рано погребания индивид – костите са изтласквани в източната или в западната част на ямата; намират се по дългите страни; разхвърляни в ямата или са преотложени върху по-късния скелет. Всички са погребани със стриктно спазване на християнския обред. В близо 20 % от гробовете се намериха пирони, клинове, части от железни скоби, но са попаднали в ямите по-скоро от нарушения при вкопаването в късноантичен пласт – останки от покривните конструкции на горели кирпичени жилища (от втората половина на V в.).

Накити (обеци, гривни, мониста, кръстчета) и части от облеклото (сферични копчета) са намерени в 11 гроба (ок. 25 %). Гривните са медни (от обла тел или лента) и стъклени (от три типа: с кръгло сечение, усукани с цветни нишки и плоски с рисувана повърхност). В един случай са три стъклени (№144), по две в са намерени в три гроба. Стъклените по правило са на лява ръка, докато медните – по една на двете ръце. Накитите са в гробове на деца, само в един случай – при възрастна жена има желязно кръстче.

По-необичаен инвентар за християнските гробове са съдовете със „сграфито“ украса (№148 и 156) и в двата случая са пред лицевия дял, като в единия категорично покрива лицето. В некропола има регистрирани общо три такива гроба (в гроб №44 е с долна част на амфора), като и в трите — погребаните са жени.

III. Преотложените средновековни стенописи в кв. 26 (на площ около 2–2,5 кв. м в СИ част на квадрата) не застъпват гробове и не са нарушени от други. Фрагментите са ок. 1 000 (вкл. и без хроматична украса). Констатирани са два пласта. **Първият** е дебела мазилка (до 5–5,5 см) и е с по-едри примеси: пясък и фусили. Има жълтеникав цвят и като структура е порөнлив, но лицевата страна е много добре загладена. **Вторият** хоросанов слой е с по-фини фусили (ситен пясък, слама и косми) с дебелина от 0,5 до 3,5 см и с бял цвят. Той е захванат за първия без предварително изчукване или надиране за по-добра спойка.

На места се установи връзка между отделни фрагменти. Съхранената полихромия е част от стенописна украса на средновековна църква. Тя вероятно е била с неголеми размери според някои технически данни върху обратната и лицевата страна на фрагментите. Положението им *in situ* насочва към извод за специално отношение и полагане в рамките на средновековен некропол. Възможно е средновековната църква се намира в близост от некропола.

Засега на датировка подлежат само фрагментите с антропоморфни детайли. От първия стенописен слой това е част от изображение на Св. Богородица. Свидетелство за принадлежността на фрагментите към апсидата са дебелата хоросанова мазилка от първия слой, прилепнала директно за градежа и овалът с голям радиус от лицевата страна. Одеждите са пурпурни, на един от детайлите има шия и пурпурен мафорий с част от ръчичката на Младенеца върху дясното ѝ рамо (обр. 1). Образът е върху златистожълт фон – указание за значимостта и централното разполагане на фигуралната сцена на Богородица с Младенеца. Стиловият анализ позволява датирането на този фрагмент (респективно – първия стенописен пласт) в края на X и началото на XI в.

Датирането на 2-рия слой е според открития втори образ – лице на мъж с частично запазен дъга от ореол (обр. 2). Фрагментите съдържат достатъчно белези за стилов анализ и сравнението с други, добре датирани паметници насочват към първата половина на XIII в.

IV. Данни за хронология и периодизация.

1. Напълно се потвърждават данните за обитаване през V в., когато масивните сгради и уличното платно са преустроени и върху тях възникват полумасивни сгради (от кирпич и дърво върху каменни основи), загинали при пожар през втората половина на V в. Материалите от VI в. са единични. Няма находки, които да подсказват използване в следващите столетия.

2. Данните от 2012 г. потвърждават извода (от 2010 г.) за два хоризонта в използването на некропола (или дори за два раздалечени във времето некропола),

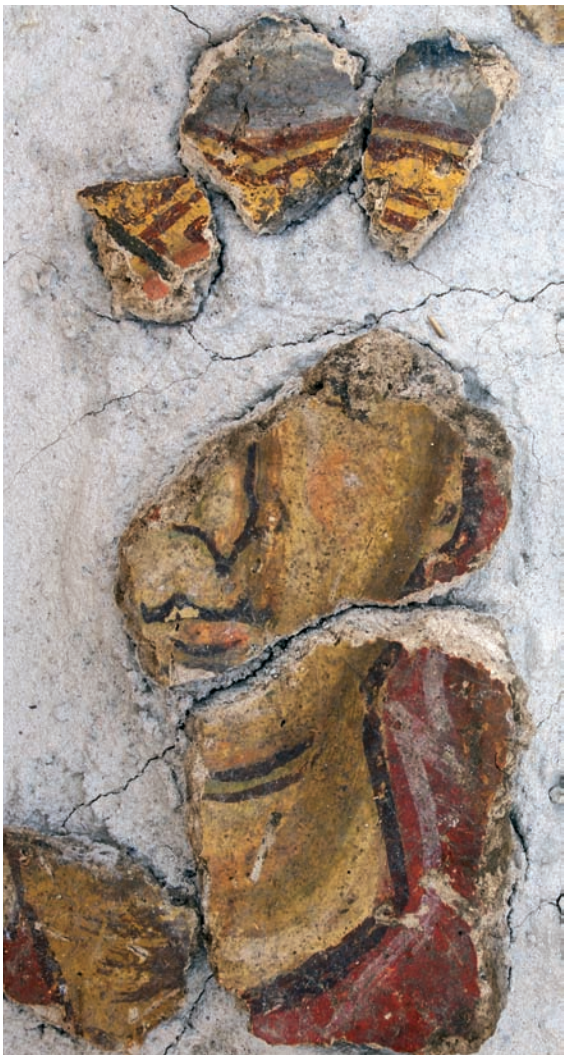

Обр. 1. Стенописни фрагменти от първия пласт – Св. Богородица (възможна дата краят на X–XI в.).

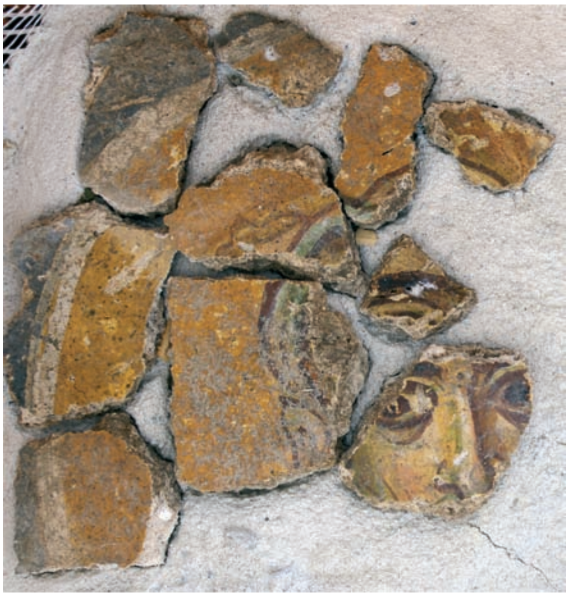

Обр. 2. Стенописни фрагменти от по-късния пласт (първа половина на XIII в.).

като междувременно същият терен е бил обитаван. Логично е да се предположи, че използването на терена за обитаване и погребване в сравнително тесни хронологични рамки е наложено от ограничението на площите в рамките на сравнително малка територия (укрепено пространство).

3. Според теренните наблюдения от предишни и миналия сезон по-ранният некропол вероятно е използван в края на XI–XII в. Вторият като цяло може да се отнесе към XIII в. (възможно – към последните десетилетия). Тези предварителни наблюдения не противоречат и на датирането на двата стенописни пласта от предполагаемата (и близко разположена) църква.

И в този участък не са идентифицирани материали, които да насочват към извод за използване на терена през XIV в.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПОЛУОСТРОВ УРДОВИЗА В ГР. КИТЕН

Кръстина Панайотова, Методи Даскалов,
Божидар Драганов, Владислав Тодоров

През 2012 г. по програмата „Виа Понтика“ продължи започнатото през 2006 – 2008 г. проучване, насочено към разкриване на крепостната стена и съоръженията към нея, уточняване на хронологията и периодизацията на строителство и обитаването на полуострова.

I. Основни резултати:

А. Фортификационни съоръжения (обр. 1).

Почти изцяло е проучена западната крепостна стена, която пресича шийката на полуострова с приблизителна посока юг–север (с около 15° отклонение към изток). Тя с дебелина при цокъла – 2,80 м (във височина – 2,60 м) и с дължина около 70 м. Разкрити са и две крепостни стълби, долепени до вътрешното лице, разположени между кули 2 и 3 (с ширина: северната – 1,90 м, южната – 1,75 м; северната е запазена във височина до 13 стъпала – около 2,60 м); три правоъгълни крепостни кули, номерирани от №1 до №3 от север към юг с външни размери от 7,60-8 м; с разстояние между тях: между кули №1 и 2–28 м, между кули №2 и 3–14 м. Констатирано е преграждане с крепостен зид на пространството между външните ъгли кули №2 и 3 и оформяне на кула-порта със запазване функцията на оригиналната порта. Установени са и други средновековни поправки: удебелявания на кула 1 с 1,75 до 2,20 м и на куртината северно от кула №2.

Градежът е в opus mixtum. Непосредствено над банкета има пояс от пет реда тухли с двойно по-широки фуги, преминаващ през цялата ширина на стената. Аналогичен пояс е констатиран и във височина – на около 1,60 м от първия и той преминава през цялата стена. Спойката е с твърд розов хоросан. При ъглите на кулите (№1 и 2) тухлите са в 9 и 11 реда. По лицата на куртината има следи от ремонт. Над втория-третия ред от каменния градеж над първия тухлен пояс спойката на лицевите блокове е с бял хоросан, самите те не са с толкова старателно обработени лица и ръбове. На някои места върху спойката с розов хоросан в структурата има префугиране с бял, на други има замазване на фугите. Явно ремонтите са се наложили след като лицата на са били обрушени. Във височина структурата на стената (емплектонът) не е била засегната и първоначалният градеж е „затиснат“ с поправки. Стената и прилежащите към нея кули са запазени в значителна височина – от 1,30 до 3,10 м над строителното ниво.

Б. Производствени съоръжения – грънчарски пещи.

Пещ №3 е разкрита в основата на северната крепостна стълба в лошо състояние: частично запазена горивната камера. Дъното лежи върху подложка от чакъл, замазан с глина (до 0,30–0,35 м). Има останки от надлъжно стълбче (с посока З–И), носещо скарата. Вероятен диаметър на пещта 1,40–1,45 м. Вътре в пещта се намериха съдове: един деформиран при изпичането, паници с украса „сграфито“ (но без глазура), глинени конуси и триподи, някои с петна от глазура, парчета от скарата, пепелива пръст и глина от вътрешната обмазка.

Пещ №5 (обр. 2) е разположена в северозападния ъгъл на кула №2; от запад и север куполът допира до вътрешните лица на стените на кулата. Пещта е двукамерна, куполообразно засводена с камъни и късове строителна керамика, над тях – от секторни кирпичи за затваряне на купола. В план е с кръгла форма и има вътрешен диаметър 1,75 м. Долната камера е също кръгла с вътрешен диаметър 1,40 м. Във височина е запазена до 1,60 м. От западната и източната страна в горивната камера са изградени по две стълбчета (в долната част 0,26 х 0,33 м), като по-скоро това са пети на сводове, носещи скарата. Префурниумът (входът) в долната камера на пещта е от юг и е също е засводен (с ширината при дъното 0,58 м). Дъното е равно: под от силно обгоряла глина с пласт от въглени и пепел.

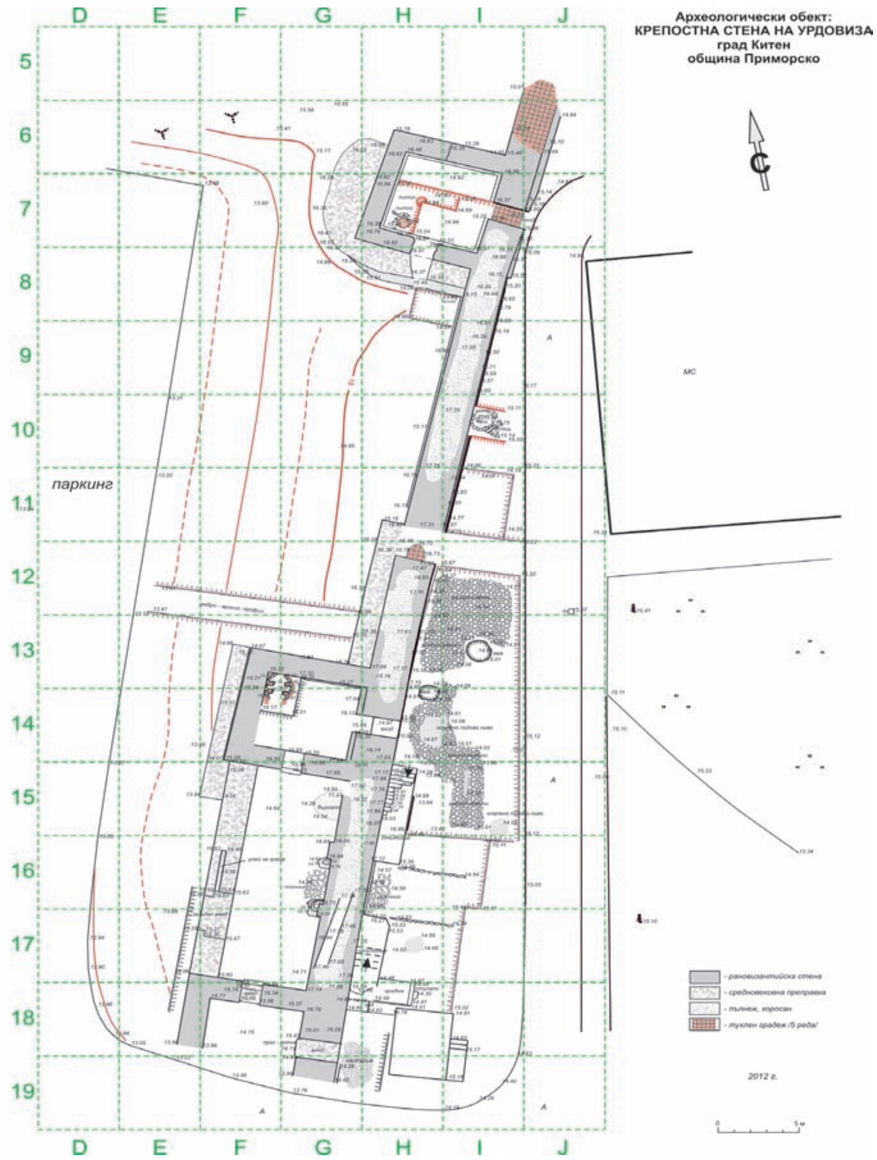

Обр. 1. Западна крепостна стена на п-ов Урдовиза – гр. Китен (изработил инж. А. Каменаров).

II. Стратиграфия, хронология и периодизация:

При разкопките са установени следните ясно разграничими културни пластове:

1. Пласт от архаичната и класическата/елинистическата епохи (до 0,40–0,45 м – тъмна хумусна пръст с камъни, фрагменти от битова и строителна керамика. Значително е количеството на фрагменти амфори, има фрагменти от източногръцки импорти, различни луксозни съдове с фирнис, гърнета и купи местно производство, домонетни бронзови форми и т. н. Най-ранното обитаване може да се отнесе към архаичната/класическата (край на VI–V в. пр. Хр.) и класическа/елинистическа епохи (IV и III в. пр. Хр.). Намерените бронзови стрели-монети и сребърна монета на Тракийски Херсонес (втора половина на IV в пр. Хр.) са достатъчно сигурни хронологични репери. Има малко данни за характера на обитаването, но характерните находки показват активни търговски връзки с източногръцките градове и егейските острови.

2. През следващия период на обитаване (втора половина на IV и V в.) животът е интензивен, отложен е ясно изразен културен пласт с характерни находки (местни и импортни червенолакови лампи, вносни съдове, серия от монети). Разкриват се дъна на битови пещи и частично запазени подови нива. С този период не могат да се свържат архитектурни останки.

3. Ранновизантийският пласт (с дебелина 0,40–0,70 м) се разграничава много добре по строителното ниво: разпръснат и затъпкан розов хоросан (с дебелина до 0,10 м). В проучените участъци той „запечатва“ по-ранния и върху него е пластът от VI–VII в. Според монети от сигурни стратиграфски нива строителството е през първата трета на VI в. Крепостта е била обитавана включително и при управлението на император Фока (602–610). Пластът е наситен с фрагменти от битова керамика, вносна луксозна червено-лакова керамика с щемпели отвътре на дъната (LR C), амфори (от Константинопол, Мала Азия, Египет и Северна Африка), лампи (с аналогичен произход), местни домакински съдове,

Обр. 2. Пещ №5.

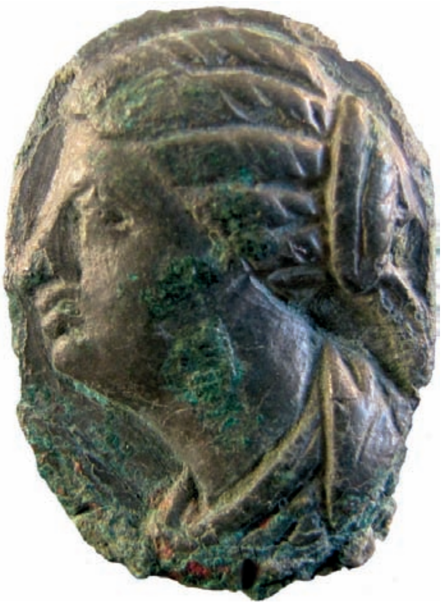

Обр. 3. Лицево изображение върху плочка на пръстен (III в. пр. Хр., т. нар. група „Птолемееви принцеси”).

фрагменти от стъклени чашки и кандила, монети, метални изделия. Крепостта е изоставена при големите аварски походи към Константинопол през второто (или третото) десетилетие на VII в.

4. Средновековен пласт (отличава се по характерна сива пръст, с дебелина до 0,70–1 м). Значително е нарушен от модерното строителство. Въпрос поставя монетата на Лъв III (717–741) – единствена находка, индикираща присъствие на полуострова през VIII в. Данните от 2012 г. предлагат възможности за разграничаване на периоди:

- Краят на IX/X в. – време на Василий I и на сина му Лъв VI Философ, според фолиси, константинополска белоглинена керамика от Група I, сравнително голямо количество амфори);
- Краят на XI–XII в. – времето на Комнините (Алексий I и Йоан II), техни монети са намерени на нивото на цокъла в пласт с разпръснат при ремонта бял хоросан. Преоблицовани лицата на куртината; изградена е кулата-порта между кули №2 и 3 (от тогава са и най-многобройните вносни изделия);
- През XIII–XIV в.: Установено е отваряне на входове откъм кули №2 и 3 към оградeното пространство; удебелявания на кула №1 и отделни участъци на куртината.
- Среда/втора половина на XIV (?) – началото на XV в. В последния средновековен период укрепителната система вече не функционира – до вътрешното лице са долепени грънчарски пещи, трета е изградена в ъгъла на кула №2. Приземният етаж на кула №1 е приспособен за обитаване – изградена е домакинска пещ и настилка от фрагменти от тухли и глина около нея. Пещи са вкопани в пласт, съдържащ материали от XII–XIII в. Краят на обитаването се отбелязва от серия монети на Баязид I (1347 – 1403).

№36. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АХТОПОЛ

Бони Петрунова, Елена Василева, Андрей Аладжов

Късноантичната и средновековна крепост Ахтопол е разположена на малък, естествено защитен полуостров на площ от около 5–6 дка. Най-тясната част на крепостта е при шийката на полуострова, с дължина около 160 м, върху ниска и достъпна откъм брега тераса.

За пръв път крепостта Агатополис се споменава в IX в. във връзка с военните победи на кан

Крум през 812 г. Името ѝ е изсечено и на една от колоните в Плиска. Според мирния договор, който сключва кан Омуртаг в 815 г., Агатополис остава в пределите на българската държава и това продължава до 971 г. През XII в. крепостта е отбелязана във връзка с един от походите на братята Асен и Петър. По-късно, по времето на цар Светослав Тертер (1307), тя е гранична крепост. Завзета е от византийците през 1332 г., а цар Иван Александър я връща отново в пределите на българската държава.

Територията на античната и средновековна крепост се припокрива в голяма част от съвременния град. Ето защо археологическите проучвания са протичали в различни части при иницииране на частни строежи. При археологически проучвания през 2006 г., извършени под ръководството на Цоня Дражева, са разкрити 26 м от западната крепостна стена. Тя установява техниката на градежа и параметрите на крепостната стена и регистрира следните хронологически етапи от живота на крепостта: Ранновизантийски период (V–VI в.); Второ българско царство (XII–XIV в.); Късносредновековен период (XVI–XVII в.) (Дражева 2007).

През 2012 г., във връзка с проект Виа Понтика, е започната работа на два сектора, условно отбелязани като: Сектор УПИ (на ул. „Х. Ботев“ и ул. „М. Палаузов“) (обр. 1) и Сектор Пристанище (ул. „Крайбрежна“) (обр. 2).

Сектор УПИ. Това е продължение на разкопките проведени от Ц. Дражева през 2006 г. (Дражева 2007, 491–493). През 2012 беше разчистено пространството около разкрития фрагмент от стената в посока североизток. Оформени са два профила – югозападен и североизточен, оставен е контролен профил, ориентиран север–юг в централната част на парцела и са направени следните предварителни констатации:

1. Крепостната стена е издигната през V в., като по-късно е претърпяла поне две преустройства. Тя е градена в *opus implectum*, като лицето е оформено от недобре одялани каменни блокове. За строежа е използван само местен камък. Заради голямата якост са предпочитани вулканичните интрузивни скали от Ахтополската антиклинала: андезити, дацити, риолити и трахити. Субструкцията на стената е от средно големи дялани камъни на калова спойка. Банкетът е по-широк от суперструкцията и от цокъла. От него се разкриват до 4 реда във височина.

2. През средновековието (IX–XI в.) стената е удебелена отвън (от юг) до ширина 3,20 м и преустроена на ниво 1 м над основата, където ясно се забелязва разлика в градежа. Отстрани и отгоре ясно личи фугата между двата градежа. Външното удебеление е зидано доста по-небрежно и се разли-

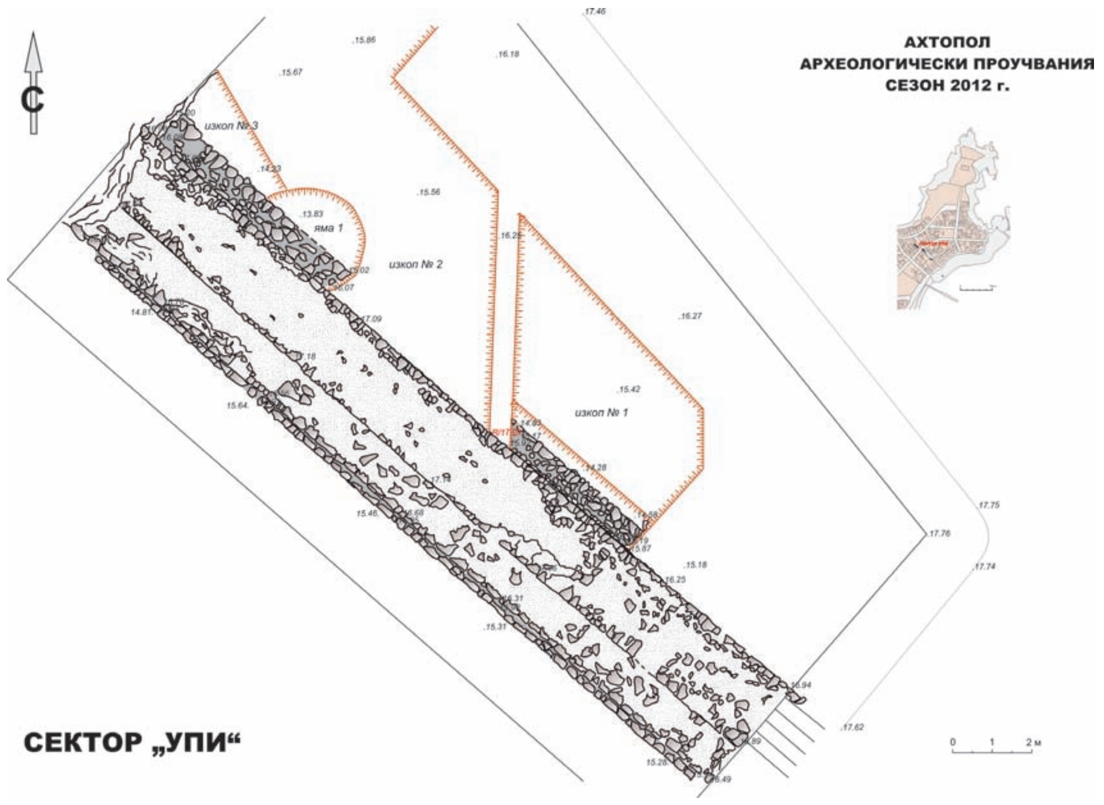

Обр. 1. Сектор „УПИ”, план.

Обр. 2. Сектор „Пристанище".

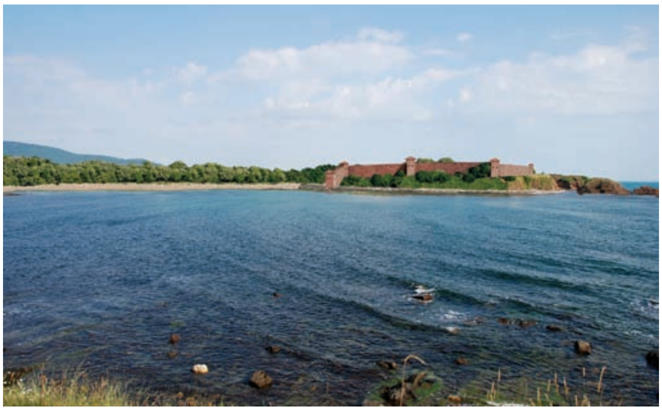

Обр. 3. Сектор „Пристанище" – идейна възстановка.

чава от вътрешното. При вътрешното лице са използвани камъни с приблизително еднакви размери и то е по-точно нивелирано. Спойката между камъните е по здрава и по-добре запазена в сравнение с тази от външното лице. Цокълът на външното лице е на по-високо ниво и се издава повече.

3. На височината, на която се е запазила стената, е регистрирана обмазка с бял хоросан примесен с натрошена строителна керамика. Това показва, че обмазването е извършено за да бъде използвана стената като подово ниво, или, което е по-вероятно, това е подравнителна фуга за вдигане на стената във височина.

4. Стената е фундирана в глинест пласт с дебелина на места до 0,70 м. Основата и надзижданията не са на фуга, а са конструктивно свързани, което е доказателство, че в този участък за основа не е използвана по-ранна стена (тракийска или римска).

5. Под глинестия пласт е регистриран тънък слой (0,30 м) от черна пръст, в който се откриват материали от I – III в.

6. При анализа на керамиката в хоросана се различават два периода на градеж: долната част е късноантична, а горната от XI–XII в.

7. В проучвания сектор липсват запазени страти. Те са разбъркани и многократно нарушавани от по-късни намеси.

8. Керамиката, която се открива е от РЖЕ, КЖЕ, вносна елинистическа с черен фирнис, римска лакова, мегарска с релефна украса, късноантична, ранносредновековна на бавно колело, византийска керамика от X, XI, XII–XIV, XV–XVII и XVIII–XIX в. Процентно преобладава битовата и строителна керамика от Възраждането, което означава, че именно в този период секторът е бил променен, като крепостната стена е използвана за строеж на жилищни и стопански помещения, а пространството покрай зида е разчистено и културните пластове са нарушени (изчерпани) до субструкцията на стената.

9. Най-ранната монета открита в сектора е от римския период, а най-късната от 1912 г.

Сектор Пристанище: Той обхваща южния склон на ул. „Крайбрежна" , който свършва на съвременното пристанище на Ахтопол. По ската са разчистени останки от античната и средновековна крепостна стена, фрагментите са номерирани и заснети, което даде възможност за визуализиране на югоизточната крепостна стена на Агатополис. В северния край на сектора е регистрирана и част от основата на югоизточната крепостна стена като е разчистен участък с дължина 10 м и са открити находки, които я датират най-общо в средновековието или ако се доверим на монетите в X–XI в.

Документирането на всички места, на които има запазени фрагменти от крепостната стена и анализирането на подемния материал даде възможност за направата на идейна реконструкция и на стената (обр. 3).

Монетите открити при археологическите разкопки през 2012 г. са малко, но изненадват със своето разнообразие по номинали и периодика. Ранноримският период е представен само с един екземпляр. Два нумуса са от средата и края на IV в. По-добре е подплатен с монетен материал XI–XII в., представен с три екземпляра. Като новост могат да се определят две монети от XIV в., едната от които принадлежи на българския цар Иван Александър. Тя показва до къде се е разпростирала властта на Иван Александър, който умело използва междуособиците на Йоан Кантакузин и Ана Савойска и безкръвно слага ръка на голяма част от южното Черноморие.

Останалите знаци са от късния период на османско владичество и илюстрират огромните пожари в историята на Ахтопол. С името ***Гастополи*** Агатополис се споменава във всички портулани и морски карти на Генуа. За периода 1413–1453 г. има сведения, че градът води оживена търговия с

Константинопол и Венеция. В епархийските списъци Ахтопол е отбелязан като епископски център от IX до средата на XVII в.

През февруари 1453 г. Мехмед II заповядва на генерал Караджа бей да завладее градовете край Черно море. На 5 април 1453 г. Агатополис е превзет от османците. Властта в Цариград обявява района за Кьор казъ и в града е оставена малка турска администрация с един субашия. В средата на XVI в. пристанището на Ахтемболу отново се оживява.

Литература

Дражева 2007: Ц. Дражева. Най-южната българска черноморска крепост Ахтопол. – Каварна. – средище на българския североизток. Каварна 2007, 211–221.

№37. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПЕРИСТЕРА, ГР. ПЕЩЕРА

Бони Петрунова, Елена Василева, Димитър Павлов

Крепостта Перистера се намира в гр. Пещера и е разкрита в резултат на археологическите кампании през 2007, 2008, 2010 (Петрунова 2008; Петрунова, Павлов, Василева 2011). Във връзка с постигнатите резултати Община Пещера е спечелила проект „Консервация, реставрация и експониране на антична и средновековна крепост „Перистера“, разположена на хълма „Св. Петка“, град Пещера“ по Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007–2013 г.

При проучванията през 2012 г. се работи в сектора западно от входа на югоизточната кула-църква и помещение №1, което също се намира западно от него (обр. 1). В южната част на пространството пръстта е с преобладаващ глинест характер с редуващи се пластове пепел. Откриват се и хоросанови петна. Пластът е лишен от подемен материал с изключение на фрагменти от битова керамика и керемиди. До северното лице на крепостната стена, пред тухлената подложка се разчиства каменно струпване, което стои върху стената, затваряща вътрешния двор от юг пред входа на кулата. Най-вероятно в първия строителен етап дворът е представлявал глухо помещение с достъп откъм втория етаж. В последствие, при второто му облагородяване, пред най-южната част на стената (при входа на кулата) на 2 м е направена напречна преграда, след което е оформена ниша в част от горните пластове, където беше разчистен питос.

Беше продължено цялостното проучване на вътрешния двор северно от югоизточната кула-църква с първоначално оформяне на три сондажа. В северния край на сондажи №1 и 2 са разкрити очертанията на две помещения (помещение №1 и второто, чието проучване ще продължи при следваща археологическа кампания). Проучването на помещение №1 се реализира чрез поетапно отнемане на напластяванията, образувани при унищожаването на комплекса в края на VI в. Общата достигната дълбочина е 0,40 м, като и трите нива съдържат материали от покривната конструкция на помещението. Откритите находки (ключ и резе) показват, че помещението е имало масивна врата и вероятно е изпълнявало жилищни функции. Разкритото подово ниво е силно нарушено (обр. 2). Подовите плочи са доста разместени и пропаднали на места над 0,30–0,40 м. Наблюдава се концентрация от кухненски гърнета, фрагменти от питоси, облицовъчни тухли, покривна ке-

Обр. 1. Общ поглед към вътрешния двор пред югозападната кула-църква.

Обр. 2. Подово ниво в помещение №1.

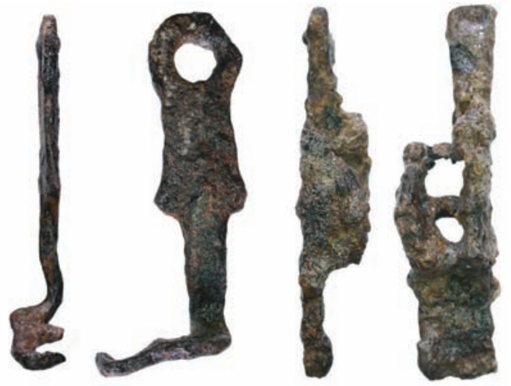

Обр. 3. Ключ и резе от помещение №1.

рамика. Помещение №1 е с размери: 4,90 х 2,50 м.

Североизточният външен ъгъл на помещение №1 е допълнително подсилен в източна посока с малко правоъгълно съоръжение. То се явява южна преграда и на оформящия се проход с ширина 1,80 м между помещения 1 и 2, чиято цялостна визия не бе конкретизирана поради ограниченото време. Възможно е това съоръжение да е част от основа на стълбище. В процеса на работата от него са разкрити три лица (южно, източно и северно) с размери: юг – 1,20 м; изток – 2,20 м; север – 0,80 м; височина 1,30 м. Южното лице е долепено на фуга до източната стена на помещение №1 и е фундирано върху пласт от горели материали (тухли и хоросан), като след два грубо оформени реда камъни е подравнено с три реда тухли на кал, които са силно деформирани и пропаднали в източна посока. Югоизточният му ъгъл е разрушен. Нагоре продължава с по-едри, еднолицево оформени камъни. Пълнежът му е от пръст, камъни и хоросан и неговата вътрешна среда и функция предстои да се уточнят. Източното лице е от три части като от юг и от север има преден ред камъни, а централно са три. Има ясна граница между редовете във височина. Очевидно е, че първо са оформени южната и северната стени, след което е иззидана лицевата (източна) стена.

Помещение №2, чийто насип бе разчистен в южна посока в сондаж №2, съдържа голямо количество животински кости, както и инструменти за обработване на кожи.

При проучването през 2012 г. бяха открити общо 19 находки, получили полеви инвентарни номера, от които пет са монети на императорите Юстин II и Маврикий. Интерес представляват вече споменатите ключ и резе (обр. 3), които хронологично се отнасят към периода III–IV в.

Литература

Петрунова 2008: Б. Петрунова. Крепостта „Света Петка" в град Пещера. – АОР през 2007 г., София, 2008, 550-552.

Петрунова и др. 2011: Б. Петрунова, Д. Павлов, Е. Василева. Крепостта Перистера на хълма Света Петка в град Пещера. – АОР през 2010 г., София, 2011, 464-467.

№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков, Запрянка Кръстева

Обектът се намира в югозападна България, в дела Чернатица на Родопите, върху непристъпна скала, надвесена над долината на р. Асеница, на 2,5 км южно от гр. Асеновград.

Задачата през сезон 2012 г. беше да се продължат археологическите разкопки на източния склон на крепостта. Наложи се и спешно проучване на първия етаж на крепостната църква „Св. Богородица Петричка“, продиктувано от проекта на Оперативна програма „Регионално развитие“ – „Асеновград – свещената порта на Родопите“.

Проучванията през 2012 г. бяха концентрирани в четири основни сектора:

1. Първи сектор

Първи участък – Южно от вътрешната крепостна стена, под пътеката, върху която се предвиждаше изграждане на бетонна пасарелка. Участъкът представлява опасно стръмен скален терен, наситен с много фрагменти от хоросан, изпадали от вътрешната крепостна стена, средновековна керамика от XIII-XIV в. На места се наблюдаваше обмазване на скалите с тъмножълта глина. Върху самия скален терен бяха регистрирани изсичания в посока север–юг, вероятно за изграждане на жилищни или други сгради. Следи от тях и друга архитектура не се откриха.

Втори участък – Източно от феодалния замък. Наблюдаваха се подредени в два реда ломени камъни, вероятно от разрушени зидове с посока север–юг. Разкри се и структура с неясно предназначение, изградена от нахвърляни камъни, споени с бял хоросан, с ширина 3,60 м и дължина 5 м. Вероятно е, това да е била площадка, от която се е развивала стълба към втория вход на феодалния замък. Откриха се фрагменти от животински кости, средновековна керамика и монети от XIII–XIV в. Непосредствено на изток се разкриха седем стъпала, ситуирани на стръмния склон с посока изток–запад и със средни размери 0,40/0,70/0,25 м, които вероятно са отвеждали до т. нар. площадка.

2. Втори сектор.

Около пещта, открита през 2011 г.

Проучен беше теренът на запад, юг и изток от нея. Демонтира се част от зид „C“, разположен във височина на запад от пещта, с цел изясняване на пласта под него. Зид „C“ се датира с монети от XIV в. Материалите, открити в пласта под него, най-общо се датират с монети от първата половина на XIII в. Според проучванията от сезон 2011 г. пещта вероятно е изградена в XI–XII в. (Морева-Арабова, Дуков, Кръстева 2012, 462). В нея се откриха стъклена, оловна и желязна шлака, което определя и предназначението ѝ. Според открития нумизматичен материал тя е използвана до XIII в. Откриха се римски монети от III–IV в., чието присъствие се обяснява с използване на строителен материал от околния терен.

В южна посока от пещта се откри каменен зид, успореден на зид, „C“ който обозначихме с буквата „D“. Той е изграден от ломени камъни, споени с бял хоросан. Височината му е 2,40 м, ширина 0,92 м, дължина 2,26 м. Зид „D“ е изграден по-рано от зид „C“, което се потвърждава от монети от XIII в. и открития оловен печат от последната четвърт на XI в., принадлежащ на Леон, с прозвището „Безсмъртен“ и засега няма аналог (обр. 1). Надписът върху него в превод гласи „*Атанатон Леон, закриляй ме, светецо*“. Произходът на името Атанатос /Безсмъртен/ навярно е свързано с един от корпусите във византийската армия – Атанотой /безсмъртните/ – създаден по времето на император Йоан Цимисхи (971–975). През първите десетилетия на XI в. няма сведения за тяхното съществуване. За възстановяването им при император Михаил VII (1071–1078) научаваме от Никифор Вриений. Тази информация дължим на проф. Иван Йорданов, за което изказваме своята благодарност.

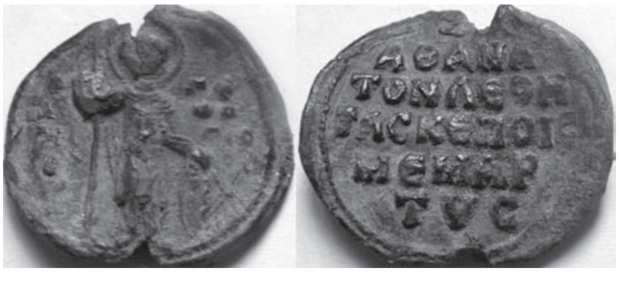

Обр. 1. Оловен печат на Леон Атанатос.

3. Трети сектор.

Западно от жилищна сграда №9. При свалянето на повърхностния пласт се откри фрагментирана средновековна керамика от XIII–XIV в., предимно кухненска, гвоздеи и фрагменти от животински кости. Вероятно тук е имало сгради, разположени между помещения №4 и 9. За това свидетелстват откритите предмети на бита. Дъл-

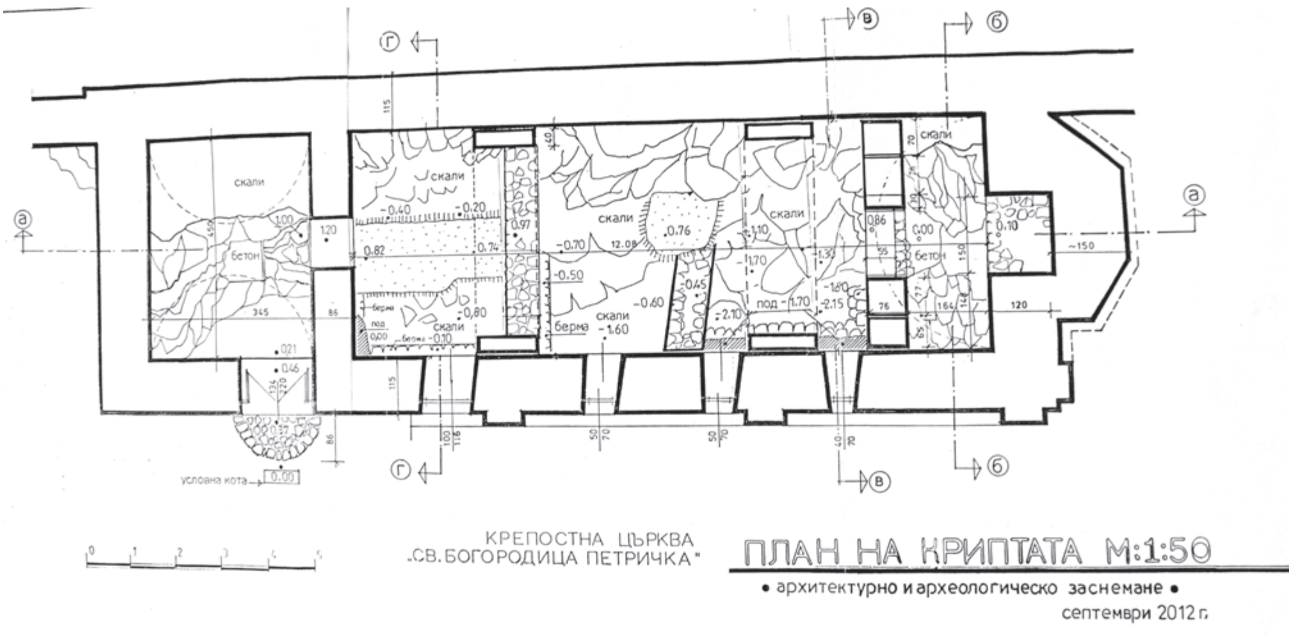
скали
бетон
под
берма
условна кота
КРЕПОСТНА ЦЪРКВА „СВ. БОГОРОДИЦА ПЕТРИЧКА"
ПЛАН НА КРИПТАТА М:1:50
• архитектурно и археологическо заснемане •
септември 2012 г.

Обр. 2. Архитектурен план на първия етаж на църквата „Св. Богородица Петричка".

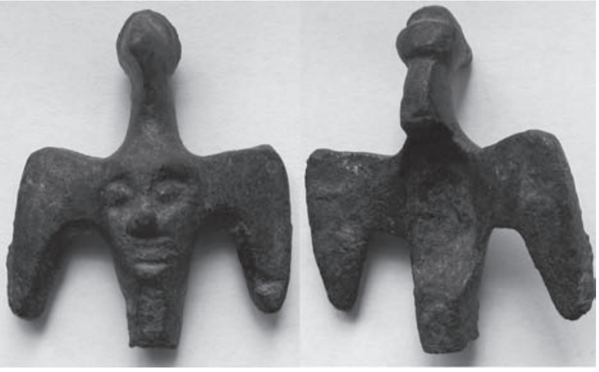

Обр. 3. Фигурка на орел с разперени крила и релефно изображение на човешко лице.

бочината е около 0,45 м, която е взета от подовото ниво на жилищна сграда №4. Проучването на терена продължи и на север от жилищна сграда №9. Находките показват, че и в тази част на крепостта има следи от живот от II до XIV в.

4. Четвърти сектор.

Църквата е най-запазената сграда от крепостта. Разположена е върху североизточния ръб на скалното възвишение. Тя е еднокорабна, едноапсидна, двуетажна, еднокуполна, с кула над притвора (обр. 2).

Целта на проучването е да се изясни предназначението на първия етаж и да се извлече възможно най-пълна информация за по-ранни археологически структури.

Архитектурният план на първия етаж е идентичен с този на втория. Състои се от притвор с четириъгълна форма и вход от юг, правоъгълен наос и полукръгла апсида на източната страна. Таванът му представлява полуцилиндричен свод, изграден от ломени камъни. И досега личат леглата на два броя дървени обтегачи на южната и северната страна, разположени симетрично. На същите стени отвътре има две двойки ниски пиластри, върху които са изградени две тухлени арки, поддържащи свода. Между южния и северния пиластър в западната част на наоса е изграден свързващ напречен зид. В процеса на проучване на първия етаж се наложи вътрешното пространство да се раздели на три сектора: Сектор А – от олтара до първата арка, Сектор Б – от втората арка до преддверието и трети сектор – преддверие; както и почистване на пространството в олтара. Той е преграден по същия начин, както е оформен този на втория етаж. Градежът не е довършен. Вероятно при опита за обособяването на олтарното пространство средновековните строители са срещнали затруднение от неизвестен за нас характер, което е попречило довършването на колоните.

При изчерпване на пластовете в наоса се наблюдава следната последователност:

Първо ниво – Строителен насип, получен като следствие от земетресението от 1909 г., когато е разрушен купола на църквата и пода на втория етаж и всички строителни отпадъци са попаднали в първия етаж.

Второ ниво – На отделни места в южната част на наоса се наблюдава горял пласт, който е възможно да се е получил като резултат от земетресението.

Трето ниво – Под горелия пласт се регистрира, отново строителен насип, който се датира от османския период с монети от XVI–XVII в.

Четвърто ниво – На дълбочина 2,15 м от перваза на прозореца и на отстояние 0,70 м от югоизточния пиластър се откри напречен зид с посока север–юг, който е долепен на фуга до южната стена на наоса. Изграден е от ломени камъни и хоросан. На дълбочина 2,35 м се разкри отново хоросанова замазка, под която излезе медна монета от първата половина на XIII в. Това ни дава основание да изкажем предположението, че по това време църквата вече е била построена.

Под този пласт се открива чакъл за нивелиране на терена.

Резултатите от проучването на първия етаж са следните:

Приземието е използвано за стопански цели, което се наблюдава във феодалния замък.

Първият етаж не е ползван за богослужебни цели. Не се откриха стенописи, не е използван за крипта, не се разкриха гробни камери и човешки кости.

Интерес представлява откритата медна фигурка на орел с разперени криле и релеф на човешко лице върху корема му (обр. 3).

Литература

Морева-Арабова и др. 2012: Р. Морева-Арабова, И. Дуков, З. Кръстева. Археологически проучвания на Асенова крепост. – АОР през 2011 г., София, 2012, 461–464.

№39. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Деян Рабовянов

Археологическото проучване на крепостта „Калята“ се проведе през юли 2012 г. под ръководството на гл. ас. д-р М. Инкова, заместник д-р Д. Рабовянов и с участието на Пламен Дойчев.

Целта на разкопките се свежда до следното: 1. Да се проучи напълно поне една от двете, разположени в центъра на укреплението сгради, частично разкрити през 2009 г.; 2. Да се открие входът към крепостта.

От южната страна, като продължение на южната контролна траншея, засякла вътрешната и външна крепостни стени заложихме изкоп с размери 10,50 х 3,60 м, в който открихме входа към крепостта (обр. 1 и 2). Той е конструиран като два успоредни, разминаващи се на разстояние 1,60–1,70 м един от друг зидове. Градени са в opus incertum на бял хоросан, вътрешната е широка 1 м, външната – 0,55 м. Между тях входното пространство е оформено като рампа от чакъл, залята с бял хоросан. Насипът, непосредствено над рампата е от хомогенна кафява пръст, над нея следва светлокафяв насип с деструкции, върху който е най-късният тъмнокафяв насип с деструкции. Рампата завършва със стъпаловидно поставен прагов камък. Той е запазен in situ запазен, на 0,30 м над най-горното ниво на рампата и с гнездо за оста на вратата. Външният зид е изграден от четири части, на фуга. Лицето на поддържащия рампата зид е измазано с бял хоросан. Следва барбакан, чиято ширина отговаря на ширината на канала за атмосферни води пред праговия камък. Към този зид на фуга продължава участък дълъг 1 м, конструктивно свързан с контрафорс, градени с бял хоросан, после втори контрафорс, отново конструктивно свързан с продължението на зида, но хоросанът е с фино счукани тухли. Накрая, пак на фуга продължава външният зид на бял хоросан, като ширината му достига до 1 м.

След прага входното пространство се разширява до 2,20 м, защото вътрешната стена се отклонява на северозапад. По трасето на входа в чакълестия насип бяха открити фрагментирани хлопатар, умбо на щит и късноантична ойнохоевидна кана. Така входът има единна концепция, замислен като две разминаващи се крепостни зида, по-скоро с една врата, но строен на четири части, вероятно заради трудностите при преодоляването на денивелирания терен. Отново поради денивелацията подходът към крепостта не е бил директен, а страничен – от изток или от запад, покрай крепостните стени.

В централната част на укреплението бяха заложени 5 квадрата профилът между тях има следната стратиграфия: непосредствено под чимовете се проследява тъмнокафяв пласт с деструкции, който варира от 0,40 до 0,70 м, в зависимост денивелацията на терена. В него се откриват средновековните

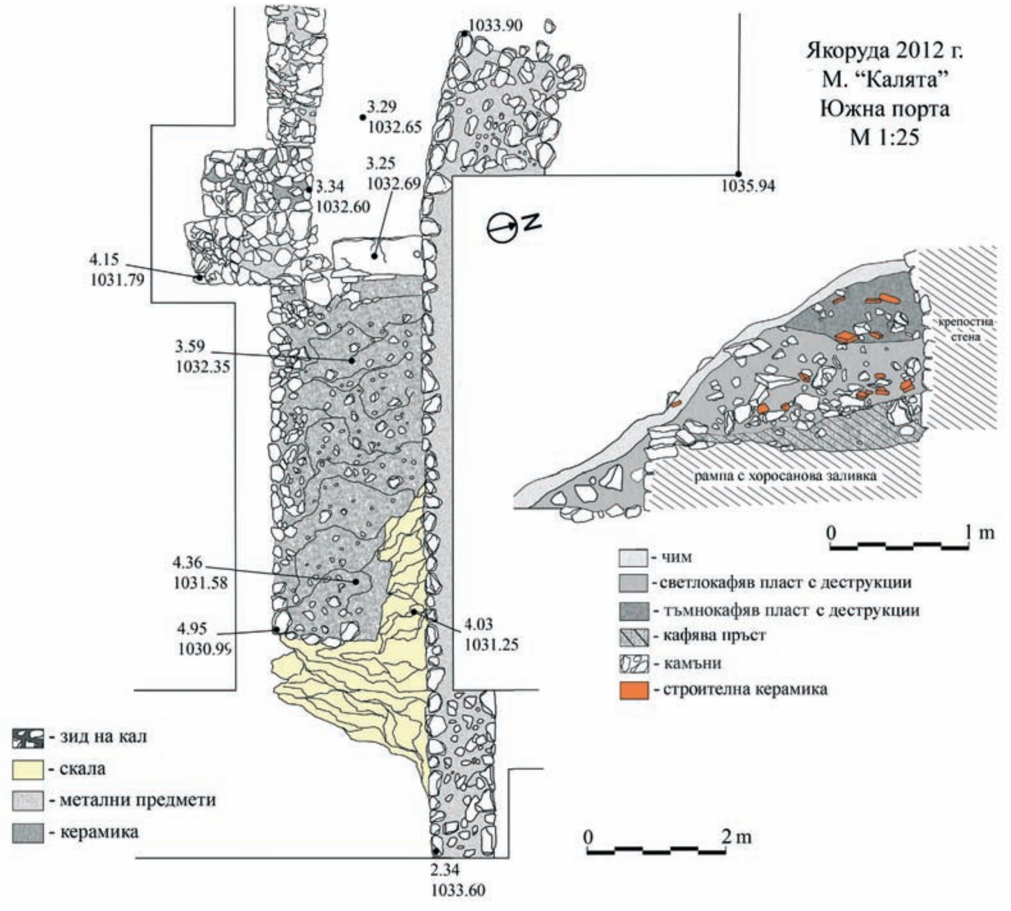
Якоруда 2012 г.
М. "Калята"
Южна порта
М 1:25
1033.90
3.29
1032.65
3.25
1032.69
3.34
1032.60
1035.94
4.15
1031.79
3.59
1032.35
4.36
1031.58
4.95
1030.99
4.03
1031.25
2.34
1033.60
N
крепостна стена
рампа с хоросанова заливка
0
1 m
- чим
- светлокафяв пласт с деструкции
- тъмнокафяв пласт с деструкции
- кафява пръст
- камъни
- строителна керамика
- зид на кал
- скала
- метални предмети
- керамика
0
2 m

Обр. 1. Входът към крепостта.

артефакти: монети на Исак II Ангел (1185–1195) и Алексий III Ангел (1195–1203[1], средновековна керамика, нагръдни кръстове, прешлени за вретено, въоръжение, заедно с тях – семена от Secale cereale[2] и т. н. Следва светлокафяв пласт, в долната част на който са нападалите от покрива керемиди, запечатващи плътен пепелив пласт непосредствено върху скалата (ходовото ниво). От този пласт е късноантичната керамика, отухлени мазилки, късноантични монети и др.

В проучените през 2009 г. квадрати 7 и 9 и новозаложените 10 и 14 се разкриха приземията на две помещения от сграда II. Помещение №1, има правоъгълна форма, ориентирано И–З, външни размери 9 х 4,40 м и вътрешна площ 23,49 кв. м. Основите са градени от ломени камъни на кал, шир. 0,60 м. Входът е на юг към пасажа (шир. 0,90 м), втори, впоследствие зазидан с ширина 0,75 м, е имало на СЗ. В южната част на помещението има допълнително преграждане има от преупотребени керемиди с тайник. Пред западната и северната част на помещението в скалистото подово ниво са вкопани 7 долиума, някои с капаци. Върху устието на единия, след изпичането, са врязани знаците KN. На подовото ниво се откриха фрагменти от стъклени чаши, прозоречно стъкло, късноантични съдове и капаци, ключове, обков от ключалка.

До него на запад се разчисти приземието на второ помещение с четириъгълна форма и размери 4,07 х 5,50 м, вътрешна площ 22,39 кв. м. Входът е на север, широк 1,40 м, със запазени плочести камъни от прага. Подовото ниво е върху нивелирана скала на дълб. 0,55 м от съвременния терен с две ями, вероятно за дървена конструкция.

Източно от помещение 1 бе проучена част от друго помещение, върху чийто под на дълб. 0,80 м имаше следи от огнище. В насипа му се откриха семена от ръж, игла, прешлен за вретено, късноантична и средновековна керамика.

В трите южни квадрата, също частично, бяха проучени още три помещения. Приземието на помещението в кв. 11–12 е върху денивелирана скала, на дълб. 1,35–1,05 м от съвременния терен. До зидовете – редица от долиуми, вкопани в скалистия терен, като върху устието на единия има врязана, преди изпичането, буква N. Северно от това помещение в насипа под нападалите от покрива керемиди бяха открити тухли с врязани знаци: NE ZYMI; NE и следа от трета буква, може би Z или Y; в два реда: в първия три частично запазени, от които втората е C или E, а третата вероятно P; на втория ред в началото ZY(?), след това ME; ZYM; ZY; M-; ZY(?)M; ZYM, като групата букви ZYM, ZYMI, ZYME могат да бъдат начало на селищно име, по всяка вероятност с тракийски произход, което може да се сравни с топонима Zymydra, известен от епитета на Асклепий в светилището при с. Баткун[1].

---

[1] Нумизматичният материал е определен от Вл. Пенчев, за което му изказвам своята благодарност.
[2] Благодаря на Цв. Попова за направената експертиза.

При почистване на иманярски изкоп в североизточната част на укреплението бяха разкрити участък от североизточната крепостна стена и допряно на фуга до нея помещение с преддверие към него (обр. 3). Размери: 5,37 х 4,50 м. Стратиграфията на напластяванията в сградата са следните: непосредствено под чимовете в равната част на терена до 0,50–0,70 м се проследява тъмнокафяв насип с деструкции и средновековни артефакти; до дълб. 1–1,20 м от съвременния терен следва светлокафяв насип, в долната част, на който лежат нападалите от покрива керемиди, запечатващи плътен пепелив пласт непосредствено над ходовото ниво. На границата на двата пласта се откри косер и монета на Юстиниан I (527–565).

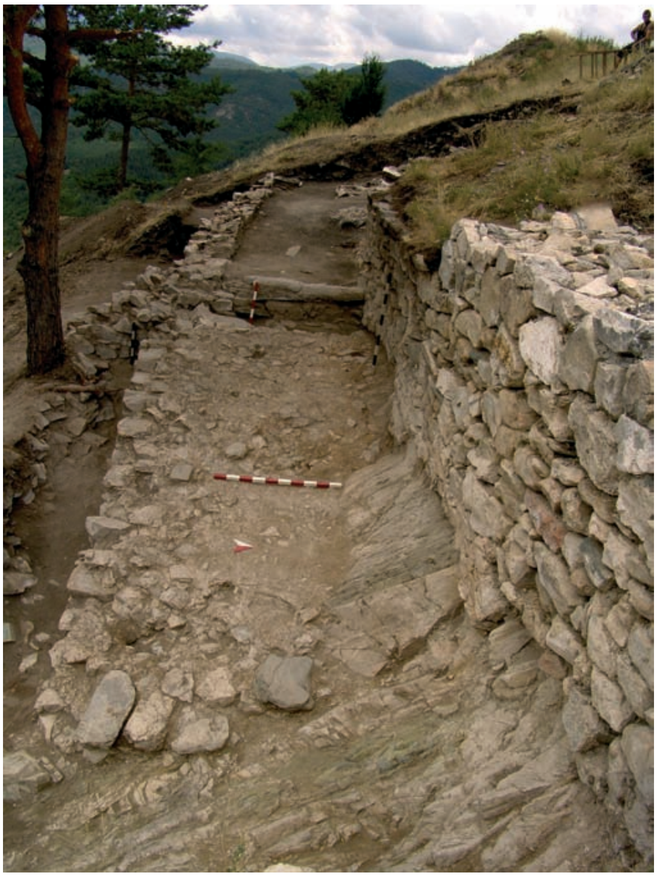

Обр. 2. Входът на крепостта с рампа и in situ запазен прагов камък – поглед от изток.

Помещението е ориентирано СЗ–ЮИ, северната му част е разположена върху стръмен склон. Стените му са фундирани отчасти върху скала, отчасти върху подравнителен чакълест пласт. Входът, широк 1,30 м е на югоизток, върху монолитна скала, в която е изсечен улей за дървен праг. Подовото ниво е на дълб. 1,24 м, покрито с пепел и натрошени късноантични съдове. В преддверието на дълб. 1,05 м се откриха горели талпи от бор и бук, късноантични съдове, ключове, сегмент от полиелей.

Крепостната стена в този участък е широка 0,90 м, но поради денивелацията на места е обрушена и достига до 1,20 м. Градена е в opus incertum и от вътрешната страна е фундирана върху скала.

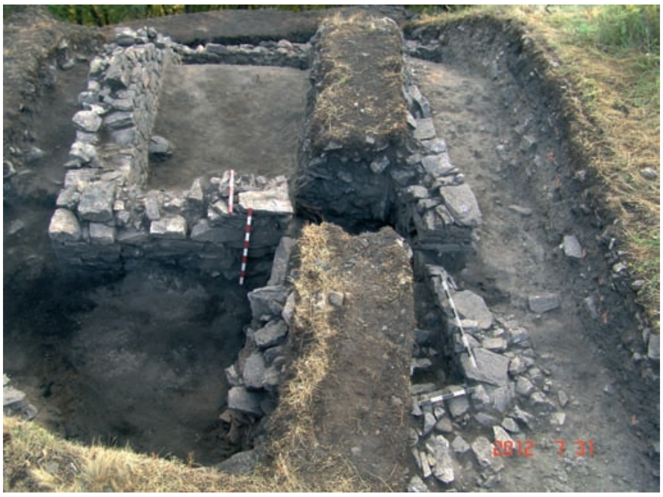

Обр. 3. Сграда IV, долепена на фуга до североизточната част на крепостната стена.

Разкритите останки от сгради отнасяме към късноантичната епоха IV – първата половина на VI в., когато крепостта е била опожарена. Приземието им е каменно, градено на кал, а стените – измазани с глина. Въз основа на откритите мазилки с отпечатъци от пръти, предполагаме, че конструкцията във височина е била от пръти, измазани с глина. Покривът е бил покрит с тегули и имбрици. Стратиграфските напластявания сочат два основни пласта: средновековен тъмнокафяв, в който се откриват средновековните артефакти и втори – от светлокафява пръст, с нападали от покрива керемиди, запечатващи ходовото късноантично ниво.

---

[1] Изказвам своята благодарност на Н. Шаранков за прочита и интерпретацията.

№40. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. УЧАСТЪК В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Стоян Йорданов

Проучването през 2011 г. отново потвърди, че в северния си край седловината във вътрешния град е била обитавана през целия период на Второто българско царство (XII–XIV в.) и в началните векове на османското владичество (XV–XVI в.) (обр. 1). Окончателно се установи, че в проучвания участък се открояват две зони: 1/ с плътно жилищно-занаятчийско застрояване и 2/ некропол с неголяма църква (№13). Същевременно достигнатото състояние на проучването показа, че е наложително разкопките да се разширят в южна посока, като се разкрие връзката на тази територия с улицата между двете части на вътрешния град и с участъка южно от съвременната археологическа база.

Тази обстановка определи целите и териториалния обхват на разкопките, които се водиха в два сектора (обр. 2).

Сектор I. Проучването бе насочено към разширение в южна посока на разкопаната през предходните години територия в седловината и обхвана квадрати №22, 23, 24, 27, 28 и 29. Измерената денивелация в квадратите е в рамките на 1 м с понижение към север-североизток. Установи се следната стратиграфска ситуация:

1. Пласт до повърхността от сивочерна пръст, размесена с ограничено количество керамични фрагменти от периода на II българско царство (XII–XIV в.), малки ломени камъни, отделни гвоздеи, предмети от бита, както и няколко монети от цар Иван Александър (1331–1371). Дебелината му е неравна – от 0,2 м (кв. 22) до 0,6 м (кв. 28 и 29). Той се е образувал от свличането на земна маса поради наклона на терена и не предоставя точна археологическа информация.

2. Пласт, образуван от голямо количество ломени размесени камъни с различни размери. Те са от разрушени архитектурни структури, но някои от тях имат изтрита от продължителна употреба плоска страна и вероятно са части от каменна настилка. Дебелината на пласта достига до 0,3 м.

3. Пласт от плътна светла глинеста пръст. В разкриващите се в него плитки ями тя е размесена с керамични фрагменти от II българско царство (XII–XIV в.) и началния османски период (XV–XVI в.),

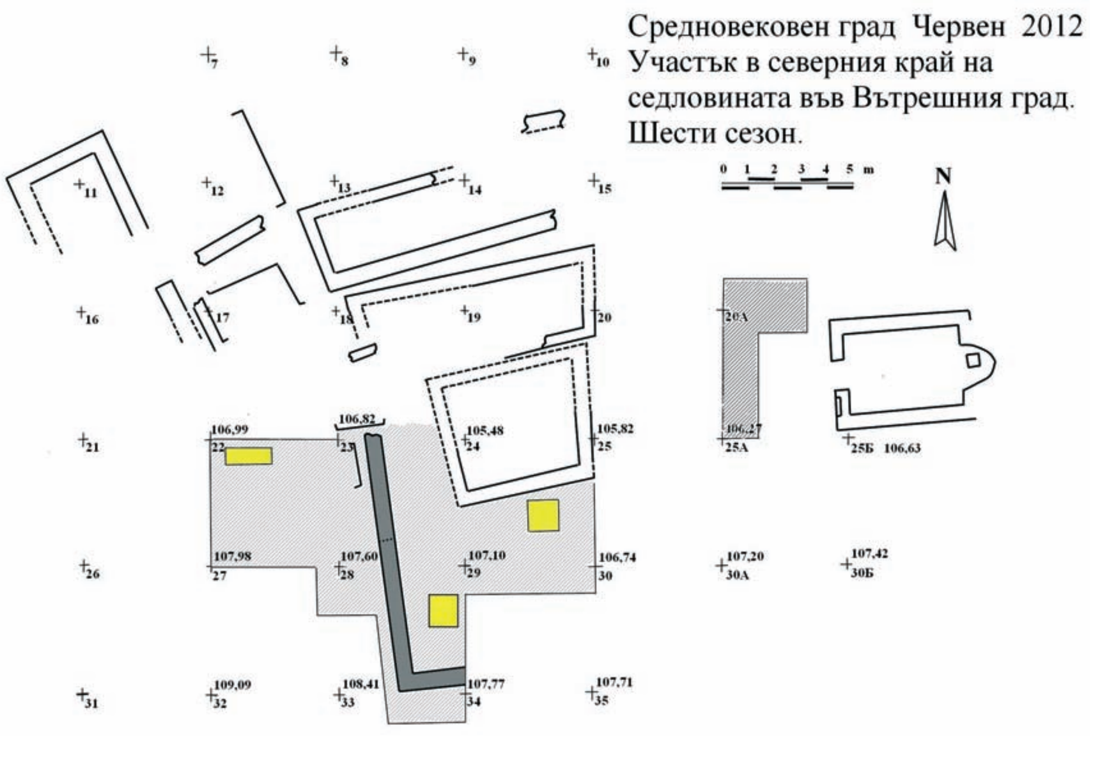
Средновековен град Червен 2012
Участък в северния край на
седловината във Вътрешния град.
Шести сезон.
0 1 2 3 4 5 m
N
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
20А
21
106,99
22
106,82
23
105,48
24
105,82
25
106,27
25А
25Б 106,63
26
107,98
27
107,60
28
107,10
29
106,74
30
107,20
30А
107,42
30Б
31
109,09
32
108,41
33
107,77
34
107,71
35

Обр. 1. Седловината в Червен. Ситуация 2012 г.

Обр. 2. Проученият участък. Поглед от изток.

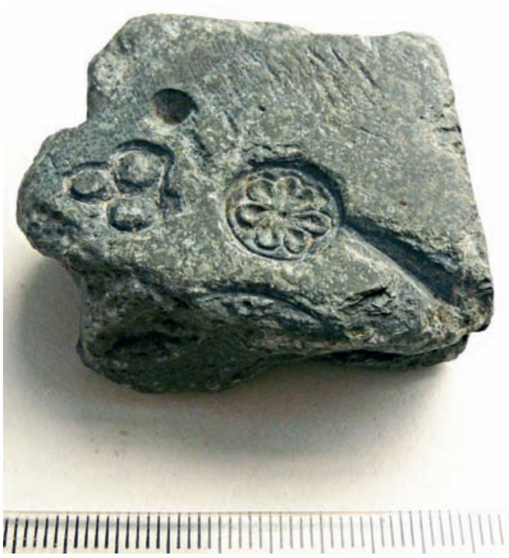

Обр. 3. Калъп за накити.

неголям брой предмети от бита, гвоздеи, въглени. Неговата много твърда горна повърхност и архитектурните разрушения върху нея сочат, че тя бележи средновековното ходово ниво, отнесено вероятно към втората половина на XIV в. За конкретизиране на стратиграфската картина в дълбочина на този пласт направихме три сондажа – в кв. №22, 24 и 28. В кв. 22 стерилният пласт бе достигнат на дълбочина 0,6 м, в кв. 24 – на 0,4 м и в кв. 29 – на 0,3 м. Наблюденията показаха, че пластът се е формирал по време на II българско царство, но културните напластявания в него са напълно разрушени.

В кв. 23–28 разкрихме изцяло стената с посока север–юг. Тя е дълга 10,65 м, дебела е 0,7 м и е градена от сравнително големи ломени камъни с кална спойка. В отделните ѝ участъци е запазена на височина до 2 реда камъни (0,4 м), а в централната си част е напълно разрушена. В кв. 28 разкрихме югозападния ъгъл на сграда, образуван от тази стена и друга еднотипна, която е с посока изток–запад и бе проследена на дължина 2,5 м. Основите на двете конструктивно свързани стени стъпват върху пластовете от светла пръст и камъни, което отнася цялата сграда към ранния османски период (XV–XVI в). В кв. 23 се разкриха фрагменти от лошо запазена еднолицева стена, която вероятно е подпорна и образува тераса западно от сградата.

Сектор 2. В квадрат №20А продължи проучването на некропола, което наложи разрушаването на най-западната част от дворното пространство пред църква №13. На място бяха намерени 6 скелета. Починалите са били погребани според християнската погребална практика. Телата са били положени по гръб, с посока изток–запад, със скръстени на корема ръце и без специфични ритуални отлики. Погребалният инвентар е сравнително беден – отделни стъклени мъниста и сферични медни копчета. По-голямо количество копчета се разкриха край костите на ръцете на скелет на мъж (№5). Тялото му е било положено в ковчег, от който се разкриха фрагменти. Върху челото на отделно разкрит череп се разкри медноокисно озеленяване, което заедно с намерената до него медна пластина подсказва за наличието на диадема. Намерените скелети са разположени на няколко нива, много близо един до друг и са с липсващи кости. Те за пореден път сочат, че некрополът е използван много интензивно поради ограничената си територия, което е налагало разрушаване на по-стари погребения. Костите на краката на скелет №5 се намират под западната стена на църква №13, поради което той бе проучен частично.

Количеството на находките не е голямо. Значителна част от тях бе намерена в повърхностния пласт и не е носител на конкретна археологическа информация. Сред тях са няколко ножа от желязо, огниво, прешлен за вретено, фрагменти от шпори, от стъклена гривна, глинена тежест, пръстен от бронз. Открояват се добре запазено гърне, както и част от каменен калъп за отливане на накити (обр. 3). В сектора на некропола се разкриха предимно медни копчета, няколко стъклени мъниста както и медна обеца. От намерените девет медни монети три са от цар Иван Александър с Теодора, а останалите са неопределими. Всички находки се отнасят към периода XII–XIV в.

Разкопките показаха, че в по-високите части на седловината, които проучвахме през 2012 г., археологическата стратиграфска обстановка е нарушена в значителна степен. Архитектурните структури са разрушени, а големите камъни от строежите са извадени и вероятно използвани в съвременното строителство в с. Червен. При почистване на терена за стопанско използване в ново време останалите по-големи камъни са били подредени близо до скалната граница на западната част от червенския рид и са образували грубо направената стена в кв. 21, 26, 31. Част от малките ломени камъните са останали на място, като формират отделен археологически пласт (№2) върху пласта от плътна жълта глина, бележещ ходово ниво от XIV в. (№3). Сред тях има елементи от настилката на пътя към северния водоснабдителен проход. В очертанията на кв. 24 той вероятно е променял посоката си и се е насочвал към изсечените каменни стъпала към западната част на града.

Проучването на некропола отново потвърди, че той е възникнал преди изграждането на църква №13, основите на стените на която са положени над разкриваните скелети.

Намерените находки и цялостният облик на археологическата ситуация след проучването през 2012 г. показват, че територията на разкопания участък от седловината е била обитавана по време на Второто българско царство (XII–XIV в.) Частите от сграда, както и някои от керамичните фрагменти потвърждават, че животът тук продължава и през началния османски период (XV–XVI в.).

Литература

Йорданов 2010: С. Йорданов. Проучване на участък в северния край на седловината във Вътрешния град на Червен. – АОР през 2009 г. София, 2010, 549-551.

Йорданов 2011: С. Йорданов. Средновековен град Червен. Участък в северния край на седловината във вътрешния град. Пети сезон. 2011 г. – АОР през 2011 г., София, 2012, 461–463.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ

Живко Аладжов, Димчо Момчилов, Росица Христова

През 2012 г. археологическите разкопки на Маркели се проведоха в рамките на 12 работни дни между 19–30 юли с Разрешение за редовни археологически проучвания №103/24.04.2012 г., издадено от Съвета за теренни проучвания при НАИМ–БАН.

Проучвателската дейност бе реализирана чрез изпълнението на съвместен проект „Раннохристиянската култура в Североизточна Тракия. Раннохристиянска (ранновизантийска) базилика на Маркели“, между ИМ – Карнобат и Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров“, с участието на студенти от специалност „Педагогика на обучението по български език и история“.

Археологическите проучвания се осъществиха от екип в състав: ръководител проект доц. д-р Живко Аладжов; научен ръководител доц. д-р Димчо Момчилов и зам. научен ръководител: докторант Росица Христова. При обработка на материалите и подготовката на документацията бе включен инж. Атанас Каменаров – геодезист (гр. София).

През настоящата 2012 г. след 20 годишно прекъсване (след 1992 г.) разкопките бяха насочени към доразкриването на раннохристиянската (византийска) базилика (обр. 1). Целта бе да започне проучване на притвора и цялата западна част на християнския комплекс. Проучванията започнаха от засечения през 1992 г. зид на калова спойка с Г-образна форма, западно пред западния вход на кръстокуполната византийска църква. По време на предишните проучвания, зида бе регистриран без цялостното му разкриване и екипа приемаше, че става дума за допълнителен подход към западния вход на притвора на Византийската кръстокуполна църква (XI – началото на XIII в.).

Новите пълни проучвания през 2012 г., след внимателното разчистване на подова глинеста обмазка с дебелина 2 см, показва, че се отнася за жилище изградено не особено прецизно с ломени и дялани камъни и глинеста спойка след преустановяване функционирането на дейността на кръстокуполната църква в началото на XIII в. – т. е. жилището следва да се отнесе след лятото 1207 г. – времето, когато крепостта е унищожена от рицарите на Хенрих Фландърски. При частичното му разкриване през 1992 г. неговото предназначение (функции) не бе разяснено. Зидът има размери – късо рамо: 3 м (изток–запад); дълго рамо около 4 м (север–юг) и дебелина 0,80 м. В късото рамо градежът е от по-едри камъни. За източната стена на жилището е използван западния зид на притвора на кръстокуполната църква.

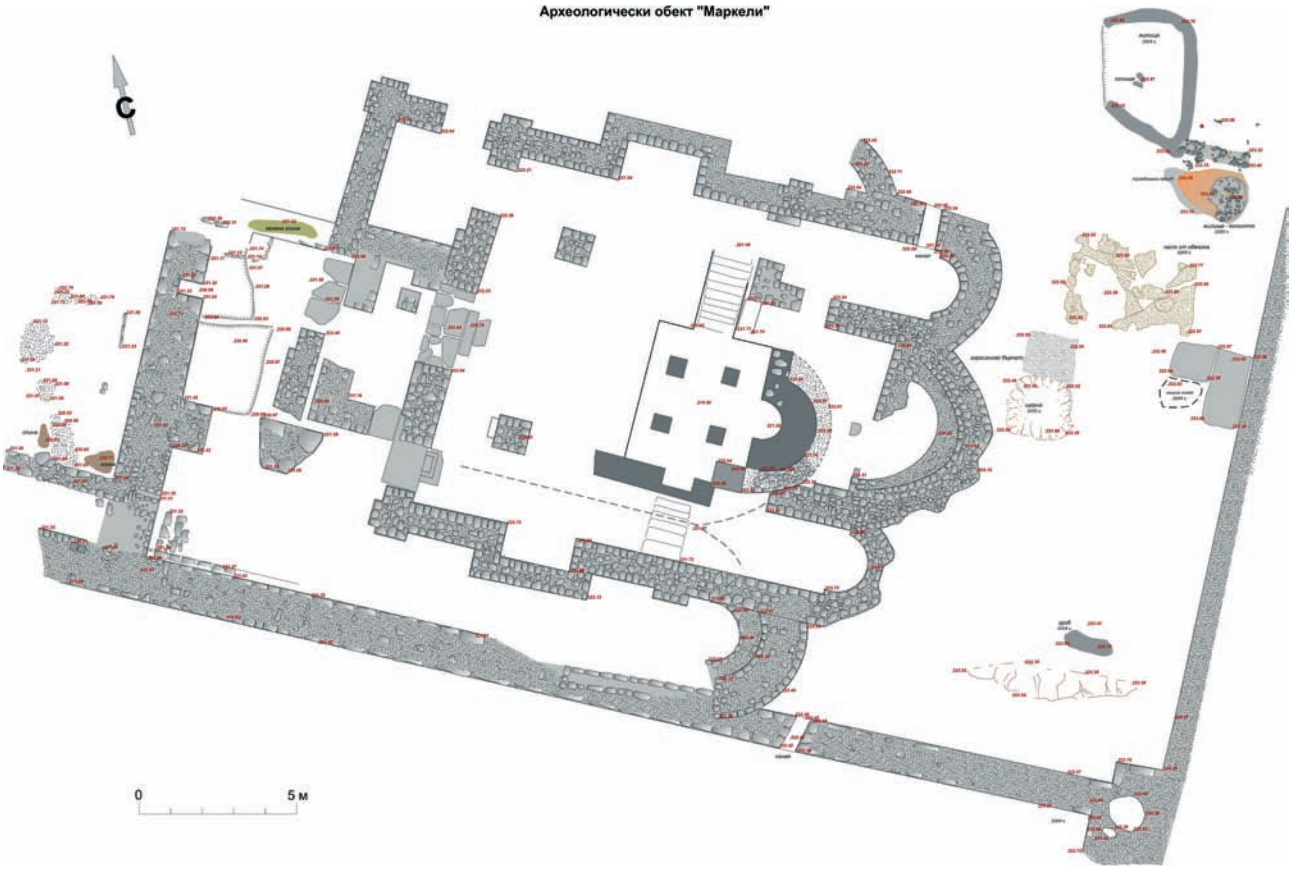

Обр. 1. Църковен комплекс. Общ план (по инж. Атанас Каменаров).

Обр. 2. Вкопано жилище и гроб.

При последователното сваляне на пластовете, в помещението, в което екипа бе приел, че тук евентуално завършва раннохристиянската базилика, се установи, мощен напречен зид с ориентация север–юг, като при продължилите разчиствания се оказа, че тук завършва наоса на базиликата. Установи се, че той е положен директно върху скалата, като източно от него бяха разкрити запазен участък и легло от зида разделящ централния от южния кораб на раннохристиянската базилика (с размери: 2 м запазена дължина на 1,50 м дебелина). Стената е изградена от дялани блокове (с размери 25/30 см) и бял хоросан. Градеж от обработени блокове със средни размери и спойка от хоросан бяха засечени в продължението на зида между южния и централния кораб до апсидите на двата кораба още в проучванията преди 20 години. След проучванията през 2012 г. се оформи югозападния ъгъл на базилика, при което дължината на южния кораб придобива 19,30 м.

Проучванията в западния край на наоса установиха вкопаване – прецизно изсичане на меката скала на правоъгълник с размери: 2,90 м дължина от изток; 2,50 м дължина от запад; 2,10 м дължина от север и 2,10 м дължина от юг и максимална дълбочина 0,80 м, което се оказа използвано за жилище в периода най-малко до

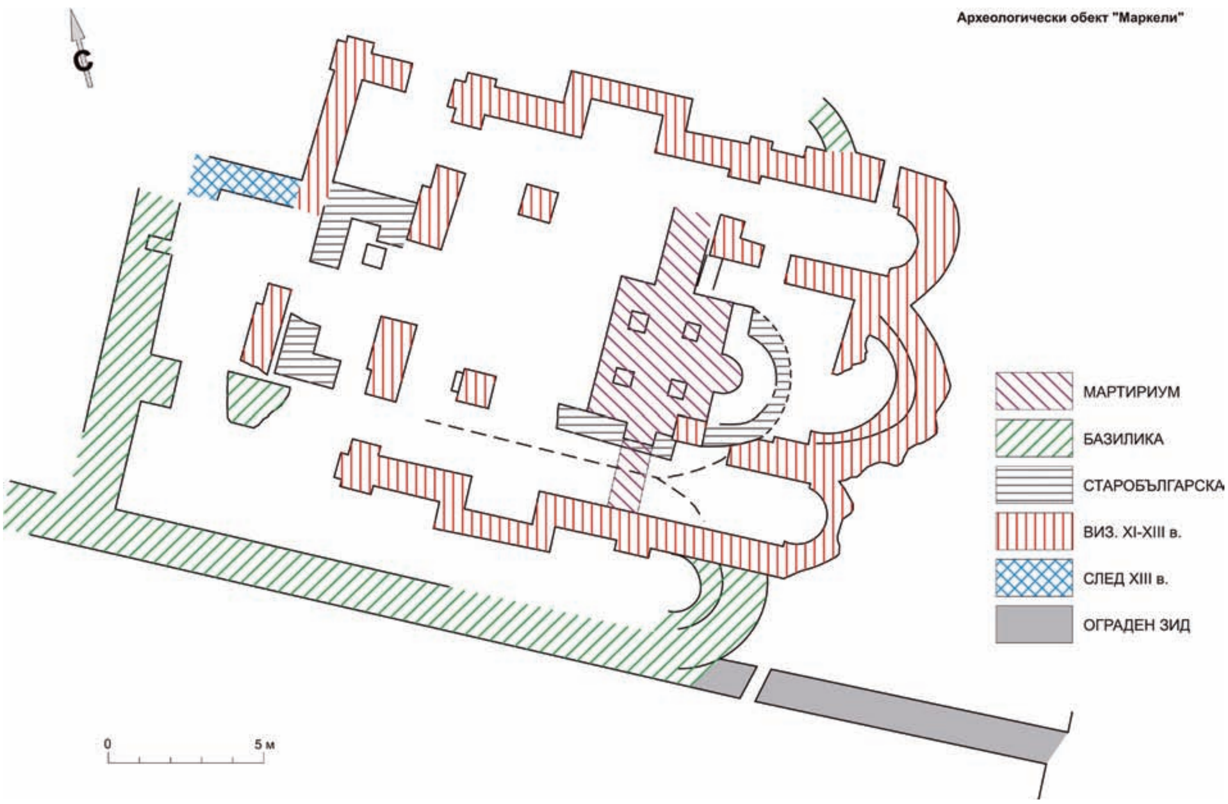

Обр. 3. Църковен комплекс. Периоди (по инж. Атанас Каменаров).

края на IX в. Освен размесените културни пластове, в които се открива керамика от ранновизантийския период и от XI–XII век, тук на изсеченото скално дъно е регистрирана старобългарска керамика с врязана украса, която за обекта е характерна за IX в. (т. е. жилището е функционирало от началото на IX в. и най-късно до построяването на старобългарската черква: края на IX – началото на X в.).

Датирането на жилището в този период е в синхрон с разкритите няколко вкопани жилища в южния кораб през 1991 г.

Северно, на 4,50 м и над жилището на 0,40/0,50 м беше разкрит ***гроб 1/2012*** (обр. 2**).** Поставен пред зида на базиликата, с глава подпряна на стената. Общата дължина на скелета е 1,60 м. От запад гробната яма се затваря от стената на базиликата, от изток чрез изсичане на скалата, а от север и юг границите са несигурни. Височината на разполагане на гроба дава достатъчно сериозни основания, той да бъде отнесен към съществуването на жилището от XIII в.

Извършените разчиствания на север от централното пространство на църквата с цел установяването на притвора на базиликата показаха следната картина (обр. 3):

В югозападния ъгъл беше засечен успореден на основния зид, вторичен, разкрит до момента на дължина 1,80 м и височина 0,50 м, както и две нива с хоросанови обмазки. Първата е с дебелина до 10 см. Втората има различен начин на изграждане: хоросан – пласт от ситни камъни – хоросан – глина с обща дебелина 20 см. Керамичния материал е размесен и се датира между V–VII и XI–XII в.

Хоросановите нива показват едни допълнителни преустройства, засечени в тази част на комплекса още в 1994 г., чиито функции и промени за сега остават неизяснени, като това ще е предмет на проучванията през 2013 г.

Литература

Момчилов, Христова 2008: Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на Маркели. – АОР през 2007 г., София, 2008, 651-654.

Аладжов и др. 2009: Ж. Аладжов, Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на Маркели. – АОР през 2008 г., София, 2009, 644-646.

Аладжов и др. 2012: Ж. Аладжов, Д. Момчилов, Р. Христова. Археологическо проучване на Маркели. – АОР през 2011 г., София, 2012, 466–468.

№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КУЛАТА-ГРАДОТ“ ПРИ РАКИТОВО

Емил Иванов, Андрей Аладжов

През 2012 г. беше заложен стратиграфски сондаж на 5 м южно от кв. А 4 на църквата. Мястото за сондаж беше определено съобразно локацията му на терена, наличието на иманярски ров и разнородни фрагменти от битова и строителна керамика. При предварителния оглед бяха събрани керамични фрагменти от бронзова епоха до средновековен период, късове късноантични тухли и керемиди, железни клинци и шлака. Сондаж Сектор С отстои на 5 м южно от кв. А 4 и би трябвало да се простира непосредствено и по дължина успоредно на предполагаемата стена на крепостта от запад. В източната част на места врязването беше възможно само до 10 см поради корени и каменна маса от срутването (обр. 1). Разкриването се осъществи в дълбочина от запад към изток, като през 20 см се проверяваше нивото с цел отчитането на евентуални промени в стратиграфията и във вида и хронологията на находките, като се документираха наличните детайли.

Разкри се оголеният от север от иманяри запазен в субструкция зид и се установи, че по протежение 1,5 м на юг–запад той прави чупка и продължава по оста север–юг 4,7 м и завършва към север със снижен праг за вход с дълбочина 0,75 м и видима ширина до 1 м. Открити бяха in situ железни скоби, халки, резе за врата, ключ и множество железни пирони и клинци. Същият, с допълнителна субструкция, вероятно продължава още на юг, но остава извън сондажния сектор непроучен, тъй като минава под корените на масивни дървета. Градежът е от цепен камък, споен с кал, като дебелината му навсякъде е 0,75 м.

Разчистването на западната и северната част в сектора установи срутване на зидове от север и изток. Особено интересно е срутването от източния зид, което се фиксира точно и е успоредно на западната стена. По този начин се установи наличие на помещение с неизяснена функция. Част от източната стена е запазен в здравина само при връзката си със северния зид до 20 см дължина и 1,50 см височина. Подобно на западния, този зид също е граден от правилно оформен дялан камък на калова спойка.

С изключение на южната част, стратиграфията във вътрешността на сектора между зидовете от изток и запад е компрометирана от повърхността до ниво 2,10 м спрямо репера.

При източния зид на ниво 1,90 м се документира обгорял слой с дебелина 17 см по протежение на цялото срутване на източния зид, от север към южната част на разкритието в помещението. В южната част, където срутването продължава до предполагаемата позиция на зида, се откри обилно количество шлака на ниво 2 м – непосредствено над, както и в обгорелия слой. На ниво от 2,10 до 2,20 м теренът съдържа жълта пясъчна пръст, а под нея започва скален материк от пясъчник.

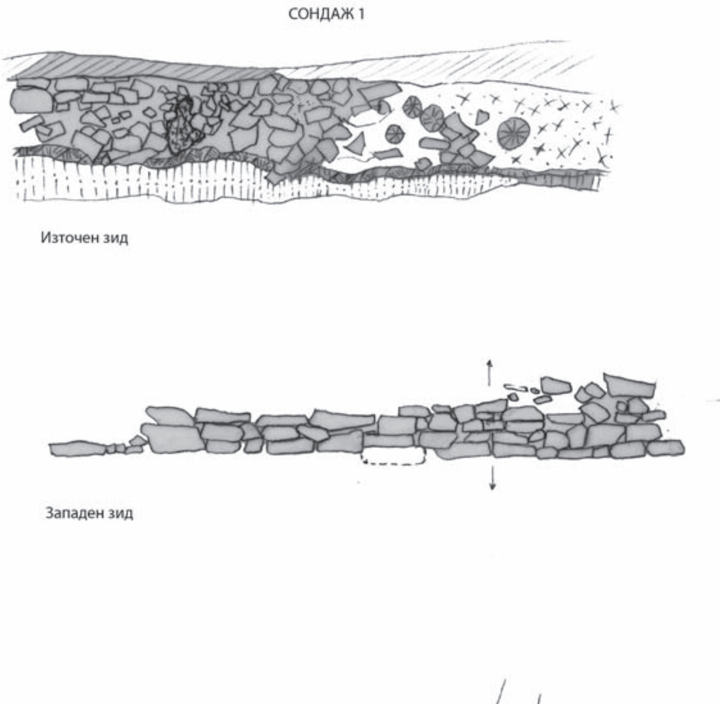

Обр. 1. Сондаж 1 – източен и западен профил.

В най-крайната южна част на сектора, между предполагаемия вход и срутването от източния зид, се откриха на дълбочина 2,10–2,25 м фрагменти от дъно на питос с диаметър в горната част 50 см и до височина 15–20 см. В тази част се откриха на дълбочина 1,90–1,95 м две обгорели римски монети. Фрагменти от два съда на бавно колело с врязана украса (IX–X век) се откриха в срутването от източния зид на дълбочина 1,85–2 м. В по-горен пласт, над 1,80 м, стратиграфията е силно нарушена и фрагментите битова керамика от различни периоди от късноантични до средновековни са размесени един с друг.

Нивото на терена в сектор С се заравни до ниво 2,20 м.

Продължи също работата в кв. А 4, чието проучване започна през миналия сезон 2011 г., но беше ограничено само до горен пласт и ниво 20 см от повърхността. Секторът на квадрата се намира непосредствено след кв. А 3 западно от църквата. Тази част на терена е обхваната от силни корени, дънери и масивни дървета, затова проучването в дълбочина и сега се ограничи до 20 см. Подобно на сезон 2011 г., в кв. А 4 продължава да се наблюдава натрошена маса от срутване на западната стена на църквата, примесена с начупени на дребно хоросанови фрагменти от градежа и вътрешната стенна мазилка, стъклени тънкостенни фрагменти, малки парчета преизползвани късноантични тухли и керемиди, овъглени частици от дървената конструкция, железни фрагменти от кандила или свещници, железни хоругвени и напрестолни кръстове с различни размери, множество пирони и клинци с различни размери и парчета шлака.

Находките са изключително разнообразни. Фрагментите битова керамика са с широка хронология, от КБЕ до средновековен период. Монетният материал е от III–IV и XVI–XVII в. Фрагментите метална украса са също с широк хронологичен диапазон, от късноантични до късносредновековни, като функционално са както от битов и военен, така и от църковно-богослужебен характер.

В заключение, археологическото проучване на обект „Кулата-Градот“ при Ракитово установи през 2012 г. съобразно наличните артефакти и археологическото документиране, че крепостта е функционирала още преди укрепването на сегашната видима фортификация през V–VI в., като след този период е обитавана и от славянско население; средновековните свидетелства са византийски и са от XI – XIV век. Засега най-късният датиран монетен материал е от XVI–XVII век., което съвпада и със стопанския и културен упадък на населението в района.

№43. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Ивайло Кънев

Настоящият археологически сезон – 2012 г. се явява петият поред, в който се провеждат редовни археологически проучвания на крепостта. До този момент са установени границите на крепостта на площ от приблизително 10 дка, които са маркирани от крепостна стена с добре запазен южен участък. Също така се проучи западният вход и се направиха сондажи в източната част на крепостта, които установиха, че в този край липсват каменни градежи. Водещо място в проучванията до този момент взеха разкопките в централната и най-равна част на крепостта, където се откри голяма сграда с пет помещения, стълбище и няколкократно реконструиран коридор. Непосредствено южно от сградата се попадна на улица застлана с каменни плочи с канал за мръсна вода.

Основните цели, които бяха поставени пред научния екип за сезон 2012 г. бе да се направи сондаж около един запазен пиластър на Южната крепостна стена и да продължат археологическите проучвания в централната част, източно от основния изкоп, върху обозначената сграда №1. Основание за тези цели е желанието да се детайлизира хронологията на съществуване на крепостта и да се доуточнят нейните функции по линията – стражева крепост или тип резиденция на местен феодал.

На южната късноантична крепостна стена бе поставен сондаж върху трасето ѝ между двата участъка, като в западния участък е запазеният пиластър. Поради наклоненият терен стратиграфията се оказа силно нарушена. Достигайки основите се установи, че те са „полегнали“ на юг и няма никакви податки, че тук е имало порта. По стените на пиластъра се откриха отвори, които предполагат наличието на дървено стълбище, чрез което се е стигало до върха на стената и се е извършвало наблюдение, то се е ползвало още от епохата на късната античност. При извършването на разкопките в този участък в насипа се откри огромен капител т. нар. „кемпферов“ тип с релефен равнораменен кръст, който се явява архитектурен детайл от късноантична базилика.

Основно разкопките бяха съсредоточени в централната част и попаднаха в квадрати с №45, 46, 47, от общата номерация на Сектор „А“. Големите каменни струпвания на сграда са в западната част на квадратите, което предполага, че на този етап няма да могат да се проучат напълно. На дълбочина 0,40 м от съвременното ниво на терена се очертаха зидове на хоросан с широчина 0,8 м на дълбочина 1 м вече ясно може да се каже, че сме попаднали в кв. №46, 45 на нова сграда, ориентирана североизток–югозапад, която се различава от проучената сграда №2, по начин на градеж и няма архитектурна връзка с нея. В новооткритата сграда №3 се очертаха две помещения, като в помещение №1 се откри и вход. Пръстта в насипа изобилства от хоросан, строителна керамика и следи от силен пожар. В помещение №1 се откриха и силно обгорели каменни плочи служили за облепяне на цокъла в помещението. На дъното на помещение №1 на дълбочина 1,6 м се видя, че има подова настилка от преупотребени мраморни плочи и дори една мраморна колона направени в късната античност. Прави впечатление липсата на находки. Ситуацията в помещение №2 и кв. №45 е сходна, но там не се достигна до дъното поради големите каменни струпвания, което ще бъде постигнато през следващия археологически сезон. Теренът на кв. №47 попадна извън сграда №3, но в него е южният зид на сградата и той бе силно разрушен, като се забелязва как е преизползван по-късно като основа на друга сграда или помещение. В кв. №47 се откриха монети на император Константин VIII Порфиро-

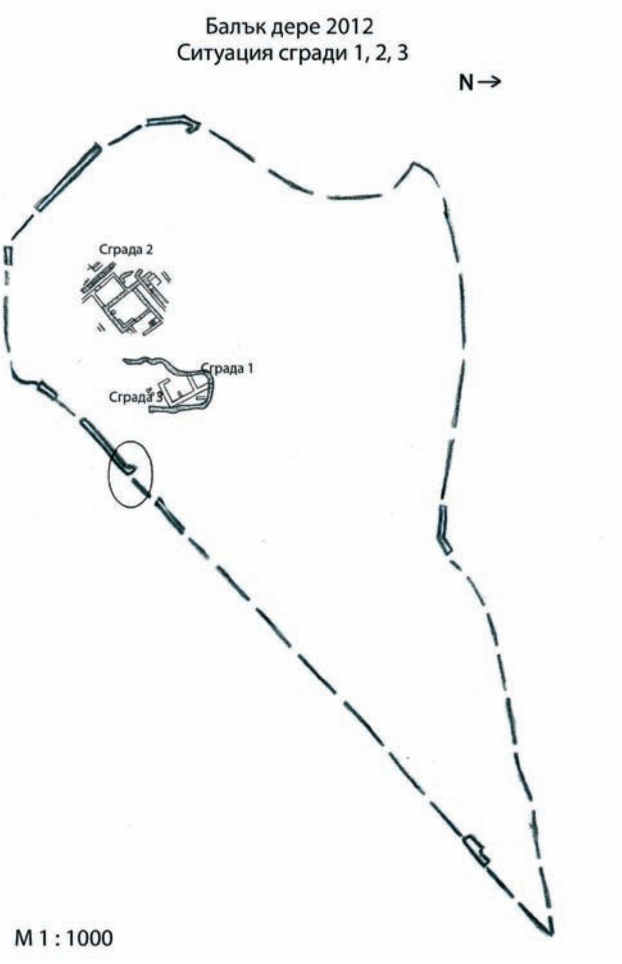

Обр. 1. Ситуация на сгради 2012 г.

Обр. 2. Южна крепостна стена.

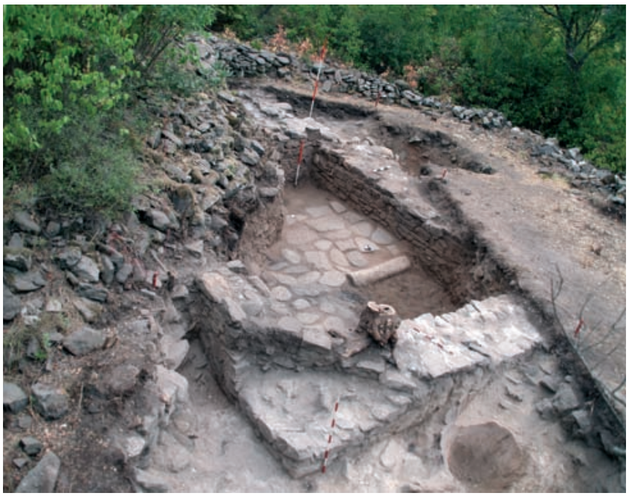

Обр. 3. Сграда №3.

генет от X в., анонимни византийски монети от XI в., както и константинополски латински имитации от първата четвърт на XIII в. На практика този квадрат остава недопроучен и неговото окончателно проучване ще остане за 2013 година. Трябва да се отбележи, че за разлика от до сегашните проучвания, където 80 % от откритите монети бяха от периода V–VI в., тук не се откри нито една подобна.

На този етап от проучванията в сграда №3 може да се каже, че сме попаднали на архитектурно съоръжение изградено след VI, най-вероятно през X в. и бележи един нов етап от развитието на крепостта. Следващите разкопки ще установят има ли някаква приемственост между сграда №2 и сграда №3 както и тяхната функционалност.

№44. КРЕПОСТ КАЛЯТА – СИТАН КАЛЕ, БАНСКО

Катя Меламед

Крепостта се намира на около 4 км югозападно от Банско (обр. 1). Издига се на плато над местността Пещерите, в подножието на Пирин. Платото е със стръмни склонове, ограничено от изток от Суходолското дере, известно като Чучурите. В местната традиция крепостта е позната под имената Калята, Ситан кале, Стана кале или Сатан кале и се свързва с легенди за съпротивата срещу османското нашествие, ръководена от Бан Банко. Според някои версии етимологията на името Банско се свързва с името на този бан.

Крепостта е обхождана от В. Кънчов, Ив. Велков и Цветана Дремсизова; сведения за нея са публикувани последно в Археологически паметници в Благоевградски окръг. Местен учител е правил любителски разкопки, от които са известни римски монети. Не е известно къде се намират днес. Цялата площ на крепостта е осеяна с иманярски изкопи, в които личат фрагменти от зидове и голямо количество тухли и керемиди. Почти не се открива керамика или други артефакти. Изводите за хронология направих въз основа на керамични и стъклени фрагменти, съхранявани в дворовете на любители на старини в Банско.

Има много голяма вероятност крепостта да се идентифицира с описанието на Кедрин: „Ситан е... Забележителен град...“. По своето предназначение е охранявала Разложката котловина. Разположе-

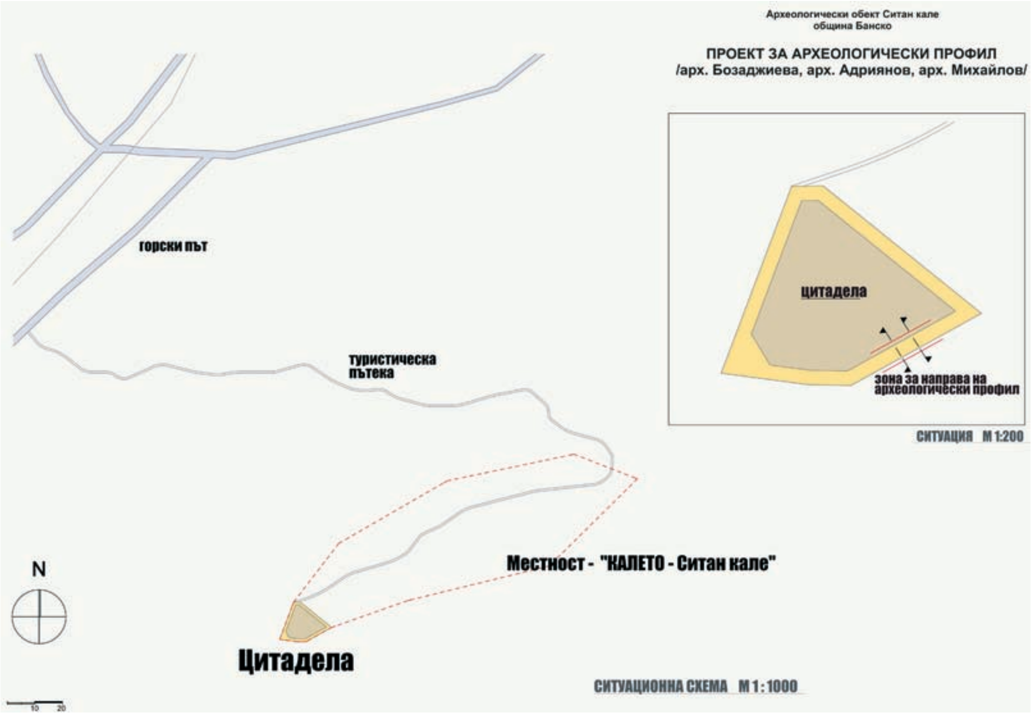
Археологически обект Ситан кале
община Банско
ПРОЕКТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ
/арх. Бозаджиева, арх. Адриянов, арх. Михайлов/
горски път
цитадела
туристическа пътека
зона за направа на археологически профил
СИТУАЦИЯ М 1:200
N
Местност - "КАЛЕТО - Ситан кале"
Цитадела
СИТУАЦИОННА СХЕМА М 1:1000
10
20

Обр. 1. Ситуационна схема – Ситан кале.

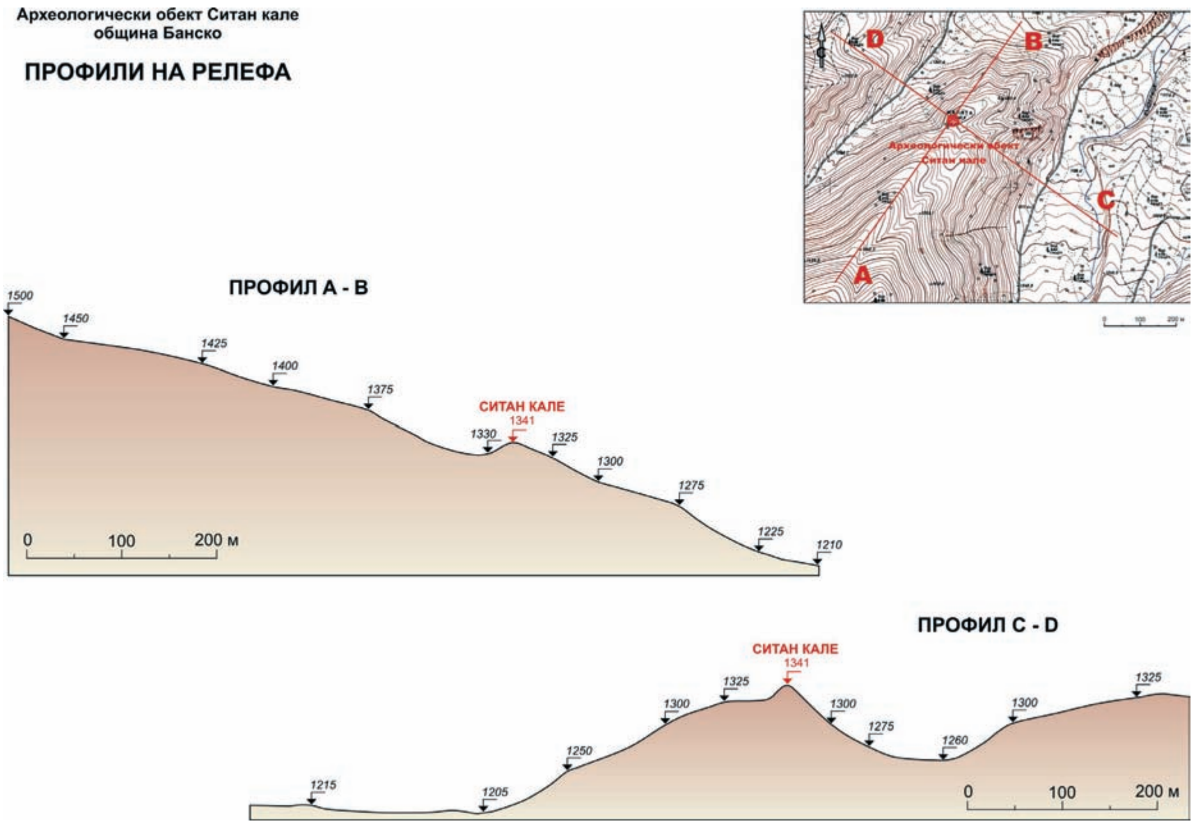
Археологически обект Ситан кале
община Банско
ПРОФИЛИ НА РЕЛЕФА
D
B
Археологически обект Ситан кале
C
A
ПРОФИЛ А - В
1500
1450
1425
1400
1375
СИТАН КАЛЕ
1341
1330
1325
1300
1275
1225
1210
0
100
200 м
ПРОФИЛ С - D
СИТАН КАЛЕ
1341
1325
1300
1300
1275
1260
1300
1325
1250
1215
1205
0
100
200 м

Обр. 2. Профили на релефа.

на е на пътя покрай река Места през Пирин към долината на река Струма, към Скаптопара (Благоевград), Юндола и Никополис ад Нестум.

Крепостните стени, които личат на места, следват конфигурацията на терена (обр. 2). В общи линии охраняват територия с трапецовидна форма с размери 140 м от изток, 170 м от запад, 35 м от север и 5 м от юг, според измерванията на инж. Борис Еринин, направени през 1964 г. Подходът е от източната страна, но сега не личат следи от вход. Зидовете са градени от естествен камък, споен с хоросан, смесен с чукана тухла. Дебелината им е около 1,50 м. По същия начин са градени и фрагментите от зидове, видни в иманярските изкопи. По предварителни наблюдения, територията е била гъсто застроена. На около 15 м под северната, сравнително по-достъпна страна, личи ров.

В най-високата част на платото личат зидовете на цитадела с форма на триъгълник, обърнат с върха си на юг. Зидовете ѝ са ясно различими, макар и покрити с пръст и дебел слой гнили листа и шишарки, обрасли с високи борове.

Доколкото можах да анализирам керамични фрагменти, те принадлежат изцяло към късноантичния период, IV–VI в. Засега липсват данни за средновековен период на крепостта. Противно на местната традиция, средновековният пласт не може да бъде доказан. Малкият брой фрагменти от стъклени прозорци и кандила – или чаши, бяха също анализирани по проект на Института по неорганична химия на БАН. Рецептурата им се оказа напълно сходна с тази на стъклата, известни от раннохристиянската църква в Шипоцко, датирана също в IV–VI в. Най-вероятно са внесени от една и съща работилница. Не открихме монети.

В подножието на крепостта са откривани множество гробове (АКБ, №012). Те са оформени с големи шистови плочи или тегули. По този си признак са много сходни с гробовете в раннохристиянския некропол, който проучвам в Карагонско. Според местните, в тях са намирани монети от времето на Юстиниан I (527–565). В съседство се намира Пончина могила (АКБ, №028). При прокарване на път, който минава по лявата страна на Суходолското дере, са разрушени също гробове, изградени от плочи и ориентирани изток–запад. Вероятно са били покрити с големи плоски керемиди. Най-вероятно некрополите са свързани с крепостта.

Крепостта Ситан кале беше включена в един успешен проект, който по неизвестни причини беше спрян. Поради това не извърших планираните сондажи. Ограничих се с оглед на терена и на вече събраните керамични фрагменти, както и с геодезическо заснемане, работа на инж. Атанас Каменаров и на геодезистите, предварително работили по проекта. Във всеки случай вече имаме сравнително богата информация за три обекта в землището на Банско – раннохристиянската църква в Шипоцко, некропола в Карагонско и Ситан кале, обитавани по едно и също време, с много сходни характеристики на културата си. Те очертават един твърде интензивен и многолюден живот през IV–VI в.

Литература

Велков 1950: Ив. Велков. Градища. – Годишник на Пловдивския народен музей 2, 1950, №22, 163.

Дремсизова 1987: Цв. Дремсизова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987, №19, 42–43.

Кънчов 1894: В. Кънчов. Пътуване по долините на Струма, Места и Брегалница. – Сборник народни умотворения, наука и книжнина 11, 1894, №137, 289.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТ „ВОДЕН“

Росица Морева-Арабова, Иван Дуков

Теренните археологически проучвания се проведоха за 15 работни дни в периода от 1 до 18.09.2012г. от екип в състав: Росица Морева-Арабова (научен ръководител), Иван Дуков (зам. ръководител, директор на ИМ–Асеновград); Христо Басамаков (археолог); Виктория Карацанова (археолог, НИМ); Михайло Петров, (археолог).

Проучванията се финансираха от предоставено дарение от ПОК „Доверие“.

Крепостта Воден се намира на 3,5 км западно от гр. Асеновград и на 300 м южно от кв. Горни Воден, Асеновград (обр. 1).

Теренни археологически проучвания са проведени от 1976–1982 г. в западната част на крепостта. През този период беше проучена западната крепостна стена с крепостната порта, фланкирана с две симетрични четириъгълни кули и две кули на юг и север с четириъгълна и кръгла форми. Датирането на крепостните съоръжения, според находките и начин на изграждане на стената, е в IV–VI в. Успоредно на крепостната стена в южната част са проучени верижни крепостни сгради от същата епоха, датирани с монети от IV–VI в. В централната част на крепостта се разчистиха едноделни полувкопани жилища с правоъгълен план от IX–XIII в. с голям брой боклучни ями. В източната ѝ част се попадна на некропол от XIV в. (Морева-Арабова, 1990, 121–123).

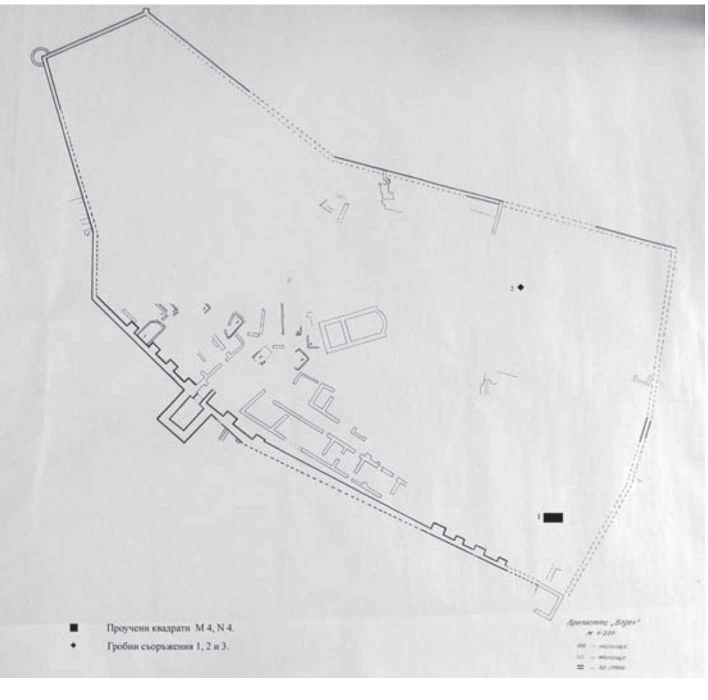

Обр. 1. Общ план на крепостта „Воден“.

Крепостта в продължение на години е била предмет на разрушаване, като материалът е бил изнесен за нови строежи в квартала и изграждането на параклис в центъра на крепостта. Вътрешнокрепостното пространство е нарушено от множество иманярски изкопи. Това наложи да се продължат проучванията на терена.

Крепостта Воден е известна от XI в. Тя се споменава като замък на Григорий Бакуриани, основателя на Бачковския манастир, в неговия Типик. В близост до него се намира антично селище, засвидетелствано с надписи и монети от I и IV в., базилика от IV–VI в. и средновековна църква от XII в. в местността „Арменка“.

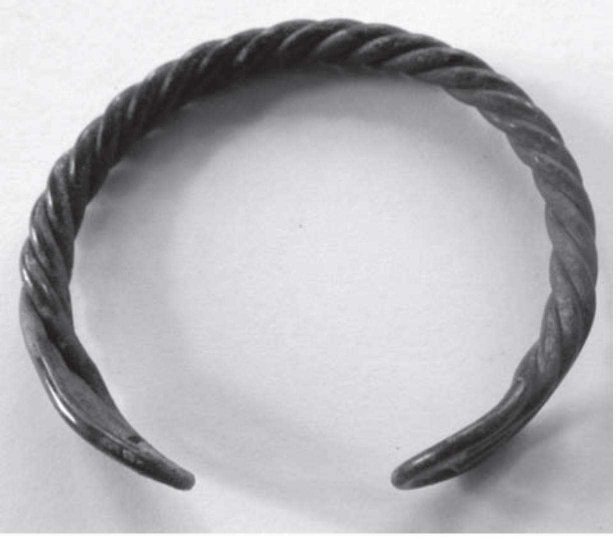

Обр. 2. Бронзова усукана гривна.

През 2012 г. беше възстановена част от план-квадратната мрежа на най-високото място на крепостта, като се заложиха четири квадрата за проучване. Проучени бяха два от тях /М4 и Н4/. Теренът, на който е построена крепостта, е върху мека, жълто оцветена скала. Всички градежи са вкопани в нея. Културният пласт не надвишава 0,60 м, а на места е още по-тънък (0,30 м). В кв. М4 се откри ъгъл от жилищна сграда с ориентация по посоките на света. Стените са изградени от ломени камъни на калов разтвор. Разчисти се и подово ниво с фрагменти от тухли, взети от ранновизантийската крепостна стена. Около жилището се проучиха три боклучни ями и една яма непосредствено до източната стена на жилището, която вероятно е използвана за съхранение на продукти. Находки в нея не се откриха, а само пепел. Това потвърждава по-ранните ни наблюдения, че около средновековните жилища са изграждани боклучни ями и ями за съхранение на храни. Находките от жилището и ямите са датирани в периода XI–XIII в. Това е фрагментирана керамика, покрита със златиста и червена ангоба, „*сграфито*“ и обикновена кухненска керамика; железни ножчета, налчета от ботуши, монети от Комнините, латински и български имитации от първата половина на XIII в. Интерес представляват железните върхове на стрели и част от ризница с железни правоъгълни плочки. Едновременно с това се откриха и накити: фрагменти от стъклени гривни, две бронзови гривни (обр. 2); железен рокан, железен ключ, част от глинени прешлени. Непосредствено до жилището от север се попадна на кости от едър рогат добитък. Между керамичния материал се откриха фрагмент от съдче от РЖЕ и фрагменти от IV в.

В най-източната част на крепостта се заложи сондаж с цел откриване на крепостната стена. Разчисти се част от некропола, който беше проучен през миналите сезони. Откриха се две гробни съоръжения.

Гроб №1. Изграден е от дребни камъни, без спойка, покрит от два реда каменни плочи. Ориентиран е изток–запад. Скелетът е разположен по гръб, в анатомичен порядък, със скръстени ръце

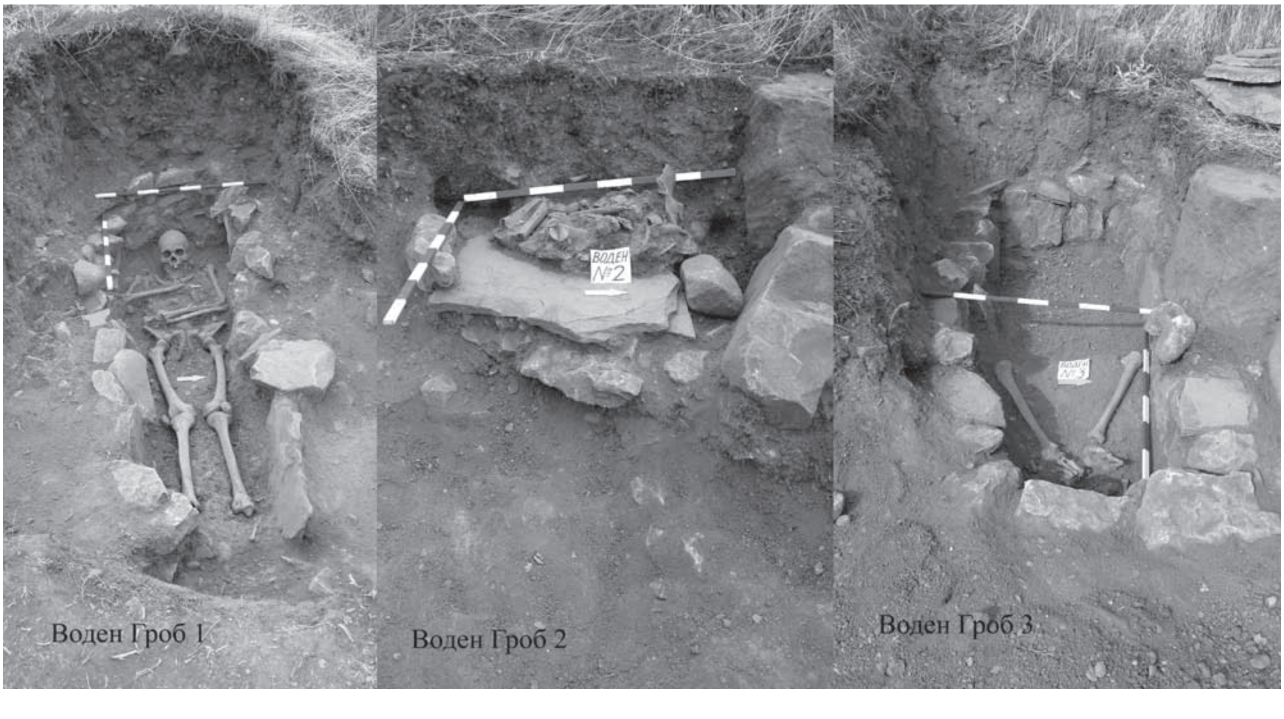

Обр. 3. Гробни съоръжения.

– лявата върху гърдите, дясната върху корема. Липсват фалангите на дясната ръка. Стъпалата са отрязани. Скелетът принадлежи на мъж на възраст над шестдесет години. Над и под скелета се откриха фрагменти от средновековна керамика и въглени. Южно от него, непосредствено до стената на гробното съоръжение се откри малко стъклено синьо мънисто.

При оформянето на профила на запад от гробно съоръжение №1 се попадна на струпани човешки кости на дълбочина 0,40 м, обозначени под №2. Те са положени върху два реда каменни плочи, който покриват гробно съоръжение №3 (обр. 3). При вдигането на първия ред покривни плочи се откри човешки череп. Предполагаме, че гробното съоръжение е отваряно, костите са събрани и са поставени върху покривните плочи. При вдигането на втория ред каменни плочи се оказа, че скелетът липсва, с изключение на долните крайници от колената надолу, разположени анатомично. Погребален инвентар няма. До крайниците се откриха фрагменти от човешки ребра, фаланги и гръбначни прешлени, както и кости на животни. Гробното съоръжение, което има трапецовидна форма, е изградено грижливо от дребни и по-едри камъни, без спойка. И при двата гроба са извършвани езически ритуали – опалване, натрошаване на съдове и поставяне на храна. В пръста отстрани на гробното съоръжение не се наблюдават напластявания, тя е еднородна. В нея се срещат фрагменти от средновековна кухненска керамика, една монета от V в. и тетартерон на Мануил I Комнин (1143–1180).

Установи се, че в югозападната част на крепостта има жилищно строителство от XI–XIII в. и следи от живот от IV–VI в. Крепостта вероятно е съществувала до края на XIV в., в което време се датира некропола.

Литература

Морева-Арабова 1990: Р. Морева-Арабова. Владенията на Бачковския манастир в Родопите през XII – XIV в. – Известия на музеите в Южна България, XVI, 1990, 121–123.

№46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ТУИДА“ В СЛИВЕН

Николай Сираков, Ирина Щерева

На 28.08.2012 г. започна осъществяването на проект за укрепване на срутище по ОП „Регионално развитие“, западно от крепостта „Туида“. На 29.08.2012 г., при извършване на изкопни дейности със земекопни машини, се разкриха два напречни зида и един успореден на съвременния път зид. Това наложи да се поиска извършване на спасително археологическо проучване. Разкопките се извършиха от 08.10 до 16.11.2012 г. с 20 работника.

На 08.10.2012 г. започнаха спасителни археологически разкопки. Възстанови се заварената план-квадратна мрежа на крепостта (обр. 1).

По време на проведените спасителни разкопки се разчисти прохода между двата перпендикулярни зида, спрямо западната крепостна стена до материк. Стените на прохода са разрушени при строежа на съвременния път през 50-те години на миналия век, който минава покрай крепостта. При проучването на подхода се локализираха две боклучни ями вкопани в стерилната почва, южно от северния зид. Откритият керамичен материал е ранновизантийски (V–VI в.).

На около 4 м западно и на 1,20 м по-ниско от крепостната стена се разкри успореден на нея по-тънък зид от ломен камък със спойка от жълта глина с дебелина – 1 м започващ от южната стена на прохода и проследен 13,50 м на юг, където е прекъснат. Наблюдават се две строителни фази, като през първата фаза този зид е конструктивно свързан със южния зид на прохода. Така оформените стени, дават възможност да се допусне, че са част от масивна сграда №1 с две помещения стояща извън крепостната стена. По всяка вероятност през сградата е преминавал канала за отходни води на крепостта. Западната стена на постройката липсва, вероятно разрушена при построяването на съвременния път от 50-те години. Входът на сградата е от югозапад. Преминава се през едно южно преддверие, от което се влиза в основното помещение с тайния тунел. В основното помещение има следи от основите на дървени греди, както и канал (дълб. 0,65 м, шир. 0,60–0,75 м, дълж. 9 м), разделящ помещението на две половини – източна и западна.

В южната част на сградата се разкри тунел изграден от обработени камъни споени с бял хоросан и покривна дървена конструкция, затрупана с почва. Намереният керамичен материал вътре в тунела дава първоначална датировка – (V–VI в.). Открити са восъчна свещ, както и запазени греди и дъски от дървената конструкция на тунела. Тунела в началото си е видимо стеснен в ширина /0,70 м/ и височина /1,37 м/. Виждат се каменните стъпала спускащи се стръмно надолу към реката, като трасето на тунела непосредствено преди пътя прави десен завой и след това отново се спуска надолу към реката (обр. 2).

Проследено е предполагаемото трасе на тунела, чрез обхождане, по склона на дерето. На около 30 м е открит част от тухлен свод, който в процеса на работа е зачистен и документиран. При почистването стана ясно, че е засечено продължението на разкрития тунел, изграден от обработени камъни и засводен с тухли споени с хоросан, проучван откъм реката от Е. Бацова през 1969 г.

Трасето на тунела преминава под улицата и има опасност да пропадне и да се разруши. Практика е в резултат от преустройства отделните участъци на един и същи тунел да бъдат градени и покрити по различен начин. Обикновено засводено, каменно покритие има в най-ниската част, която е най-уязвима, а в по-високите части на прохода покритието е гредоред.

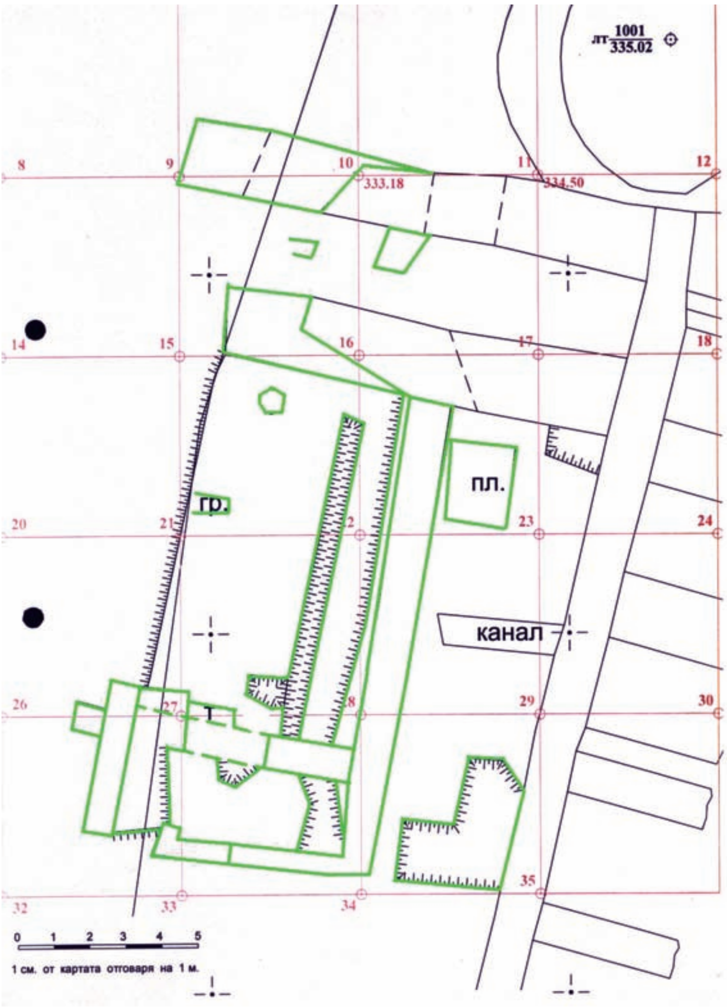

Обр. 1. Общ хоризонтален план на проведените спасителни разкопки.

Следи от потерни, входове по западната крепостна стена, обслужващи тунела и прохода трябва да се търсят в южна посока, тъй като входът на тунела е от юг. И. Щерева допуска съществуването на потерни, които през втория строителен период на преустройство на западната крепостна стена са зазидани.

Каменните стени на масивната сграда №1 извън крепостта в един по-късен етап са преправени (обр. 3). Може да се допусне, че поправката е в резултат на някакво бедствие – земетресение. Засечена е следа предизвикана от бедствието – вертикална пукнатина, прорязваща отгоре до долу каменния зид. Други подобни данни за съжаление по крепостта липсват. По време на поправката, която се явява и втора строителна фаза има надзиждане на стените на сградата с ломен камък споен с кал, като има известно отклонение спрямо зида от първия строителен период. Входът от южната стена на тунела също се зазижда с ломен камък и фрагменти керамика с кал. Обособява се едно южно помещение с вход от югозапад. Бързото и небрежно надзиждане на стените на сградата, допуска стремежът на жителите на крепостта по-бързо да отстранят щетите причинени от бедствието. Може да се допусне, че входът към основното помещение с тунела вече е откъм запад. Каналът за отходни води, излизащ от западната крепостна стена престава да функционира, като е прекъснат от източната стена на поправената сграда.

В самото начало на VII в. ранновизантийската крепост е опожарена и унищожена от славяни, авари и прабългари. Тогава тунела престава да съществува. Засечен е дебел горял пласт със следи от изгоряло дърво, множество фрагменти от строителна (дъговидни тегули) и битова керамика. Открити са овъглени кости на кон или магаре?

През IX в. крепостта е възстановена, като рушевините не се разчистват, само се изравняват. Подовите нива в портите и кулите се повишават. Крепостният банкет и отводнителните канали остават

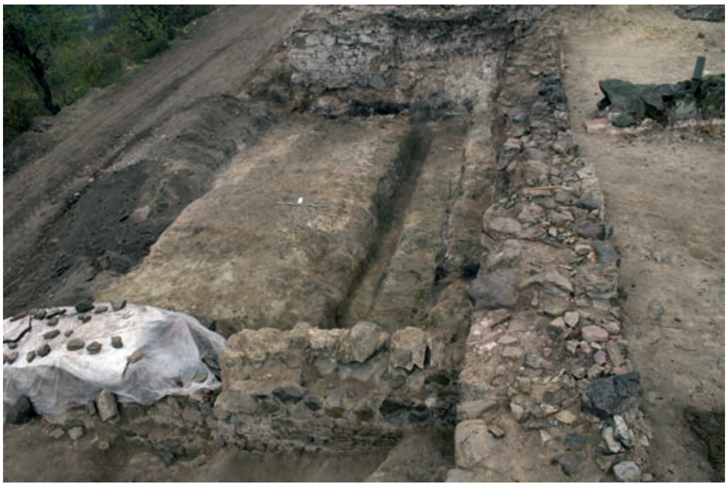

Обр. 2. Вход на тунела.

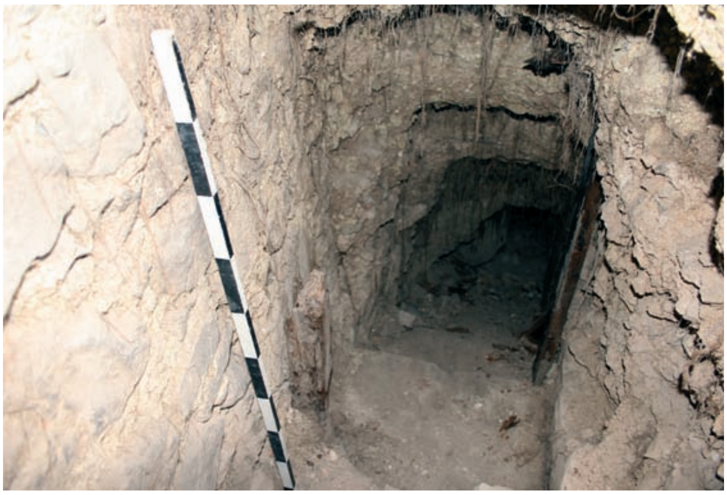

Обр. 3. Окончателно проучената сграда с тунела.

затрупани. Сграда №1, в която се помещава тайният тунел, е затрупана от огромен пласт рушевини и е заличена от планировката на крепостта. В самите рушевини има локализирани два гроба с трупополагане. И двата са унищожени отчасти при строителните дейности, като са запазени само долните крайници. Липсва археологически материал.

Южно от южния зид на прохода и пред западната крепостна стена се откри керамика от ранно – желязната епоха, което допуска, че в близост до крепостта или във вътрешността има селище от желязната епоха.

Откритите монети са пет, като само две от тях можем категорично да датираме – VI и XIII в. Предмети открити също така по време на разкопките са тежести за стан, прешлени за вретено, бронзово звънче, железни гвоздеи.

Керамиката открита по време на проучването е ранновизантийска и средновековна, силно фрагментирана, като преобладаваща е ранновизантийската (V–VI в.).

Литература

Бацова-Костова 1971: Е. Бацова-Костова. Подходите към късноантичната крепост при Сливен. – Музеи и паметници на културата, 1971, 4, 3–4.

Вълов 1977: В. Вълов. Водоснабдяването на средновековните български градове и крепости (VII–XIV в.). – Археология, 1977, 2, 14–29.

Иванов 1967: Т. Иванов. Водоснабдяване и канализация на градовете от римската и късноантичната епоха в България. – Археология, 1967, 2, 15–26.

Йорданов 2009: С. Йорданов. За укрепените външни водоснабдителни проходи по време на Второто българско царство (XII–XIV в.). – Приноси към българската археология, V, 2009, 290–296.

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.). – Разкопки и проучвания, 1985, XIII.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914.

Щерева 1990: И. Щерева. Туида, Цоида, Сливен, София, 1990.

№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА „КАЛЕТО“ ПРИ С. КОШНИЦА, ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Крепостта е разположена на скален връх от мраморизирани варовици с надморска височина 1006,25 м (обр. 1). Дебелината на куртината е 1,70–1,80 м. Зидарията е двулицева, от преобладаващо необработен варовиков камък и бял хоросан. Пълнежът е от различни по големина необработени камъни и хоросан. Крепостните стени са фундирани без всичане в скалния терен. С малки изключения, липсва и хоросанова подложка при полагане на основите.

Западна крепостна стена

Западната крепостна стена е дълга 38 м. Тя е съхранена най-добре при северозападния ъгъл – до 0,90 м височина при външното лице. В южния край на куртината е разкрита външна бойна (наблюдателна) кула, която има конструктивна връзка с крепостната стена. В план кулата е правоъгълна, с външни размери 5,50 м север–юг и 3,40 м изток–запад. Северната и южната стени са дебели по 1 м, западната (фронтална) – 1,10 м. Основите ѝ са съхранени до 0,70 м височина. Входът на кулата се намира на крепостната стена. Той е широк 1–1,05 м. Страните му са запазени до 0,40 м височина. Праг липсва. Стъпала по терена също няма, което свидетелства, че най-вероятно вътрешността е била запълнена с камъни и пръст до нивото на входа. Вътрешното пространство на кулата е с размери 2,50 м ширина и 3,50 м дължина. Вероятно в него е била изградена дървена стълба към върха на кулата, от който се е разкривал изглед на север, изток и юг и се е наблюдавало трасето на античния Централен трансродопски път през Средните Родопи.

Северна крепостна стена

Северната крепостна стена е със запазена дължина 44,50 м (обр. 2). На места височината на запазеното ѝ външно лице достига 2,50 м височина. Трасето на стената обхваща северния склон на върха. Северозападният ъгъл е заоблен отвън. Куртината прави три чупки, достигайки до изцяло разрушения североизточен ъгъл. На изток от северозападния ъгъл са разкрити две напречни стени с дебелина 0,60–0,70 м, долепени до вътрешното лице на куртината. Зидарията им е от камък и кал. Те

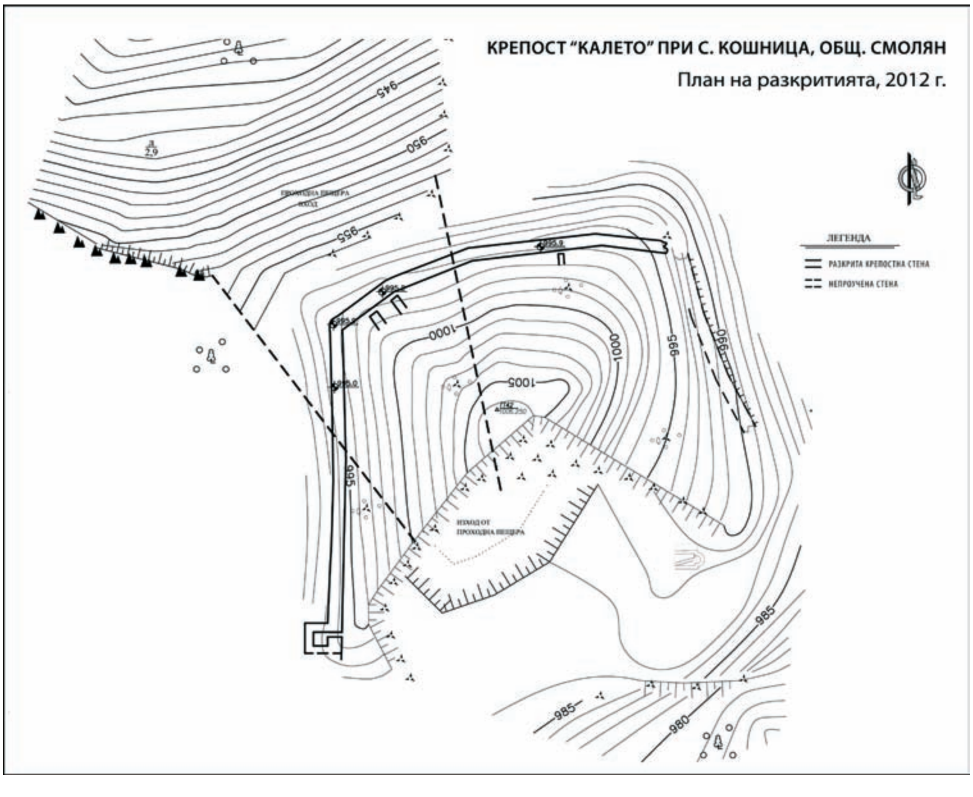

Обр. 1. План на разкритията през 2012 г.

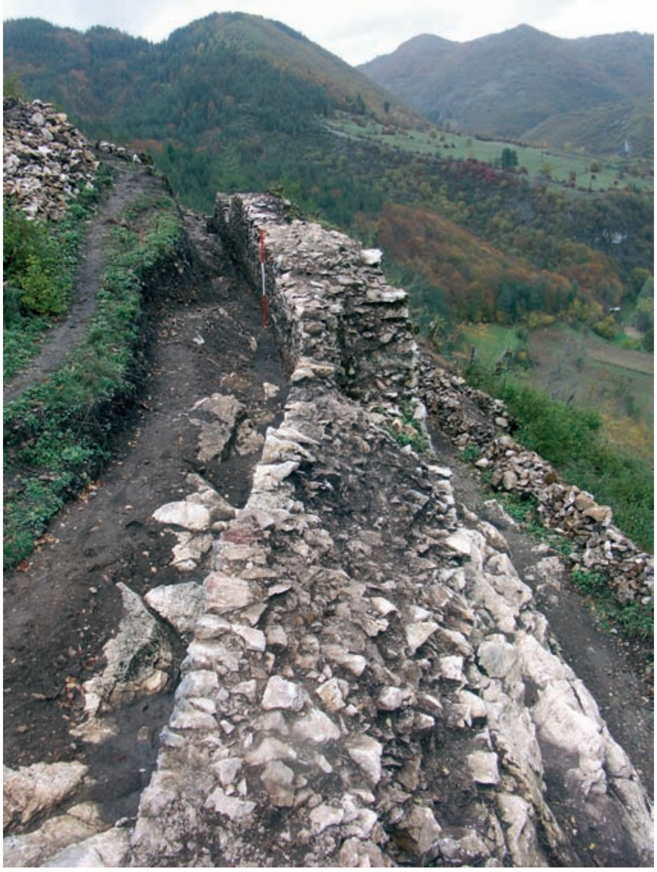

Обр. 2. Изглед на северната крепостна стена от изток (Сн. Д. Дамянов)

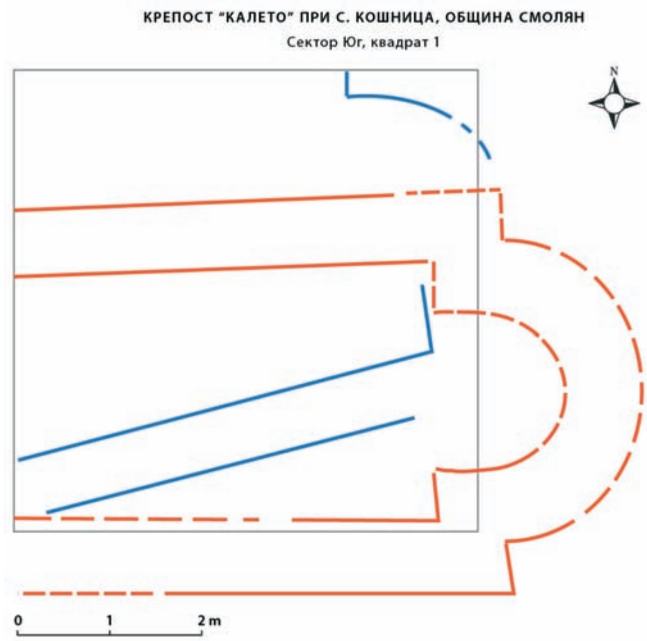

Обр. 3. План на разкритията в сектор Юг, квадрати 1 и 2.

са плитко фундирани без вкопаване до скала, в пръста на терена и вероятно са от едноетажна сграда (склад) или основа на вътрешна стълба към „зъбера“ на куртината. Източната стена е еднолицева, с лице от изток, отдалечено на 3,40 м от вътрешния ъгъл. На разстояние 3,60 м от първата се намира втората основа, широка 0,65 м. Така в северозападния ъгъл се очертават две малки помещения, чиято вътрешна стена липсва или те представляват навеси, отворени на юг към стръмния склон на върха. Разкопките при вътрешното лице на куртината регистрираха и трето помещение или отворен на юг навес при разрушения североизточен ъгъл.

Наличието във всички пластове на фрагменти от каменномедната, раннобронзовата, къснобронзовата и ранножелязната епохи потвърждава използването на върха като укрепено убежище или като светилище през поранните епохи. Откриването на цилиндрично гнездо (пласт 2,20 – 2,40 м в квадрат 4А) от изгоряла греда с диаметър 0,16–0,18 м, на около 1 м от вътрешното лице на крепостната стена, свидетелства за наличието на укрепление на върха през каменно-медната епоха. Вероятно то е представлявало дървена палисада, стабилизирана с каменни основи от двете страни.

Поради съществуващия плитък скален улей по северния склон керамичният материал от всички епохи се е отложил главно в границите на квадрати 4А-6А при вътрешното лице на крепостната стена. Сравнително големия наклон на склоновете на върха е допринесъл за постоянното спускане и преотлагане на керамичния материал вследствие човешка дейност или ерозия на почвата.

Сектор Юг – южна половина на крепостта

За разлика от северната скалиста и стръмна част на крепостта, южната половина е равна. В план тя има очертанията на полуокръжност с радиус около 25 м. Тук крепостната стена е още по-разрушена и само на места се проследява по терена. Целта на проучването в сектор Юг бе да се установи характера на личащите на терена основи на сгради в източния край, в рамките на квадрати 1 и 2 (5 x 5 м). Проучването достигна до дълбочина 0,70 м в квадрат 1 и 0,50 м в квадрат 2. Резултатите потвърдиха предположенията на екипа за наличието на параклис в източния край на крепостта. Регистрирани са основите на два параклиса (обр. 3).

Първият, датиран в XI–XII в., има външна ширина 4,25 м. Стените му са плитко заложени и не разрушават изцяло по-ранните основи. Те са дебели 0,70–0,75 м и са градени от местен камък и кал. Иманярски изкоп е разрушил почти напълно апсидата на параклиса. От нея е оцеляла само част от вътрешното лице на южната ѝ дъга. Между основите на по-късния параклис бе разкрита по-ранна, по-дълбоко вкопана стена, градена също от камък и кал, съхранена в един ред зидария. Тя е широка 0,60–0,65 м и е ориентирана изток североизток. Явно изграждането на втория параклис е извършено с материалите от по-ранната сграда. Не е ясно дали нейната разкрита стена е била свързана с апсида от изток, т. е., че и тя е от параклис. В северното ребро на квадрат 1 обаче бе разкрита част от апсида на параклис от VI в. От нея е оцеляла само северната дъга и в реброто се проследява вътрешното лице на източната стена на по-ранния параклис. Съдейки по наличието на въглени и пепел при основите на по-ранните сгради, както и изграждането на основите на по-късния параклис върху пръст с горяло в нея, със сигурност може да се каже, че параклисът от VI в. е бил опожарен.

Хронология:

1. Краят на X – началото на XIII в. – втори етап от обитаването на крепостта. Керамиката от XI–XII в. преобладава до дълбочина 0,30 м. Аналогична е ситуацията и при сондажното проучване в южната половина на крепостта, където в границите на квадрати 1 и 2 се разкриха плитко положени зидове на параклис от края на XI – началото на XIII в.;

2. През VI в. – изграждане на византийската крепост през юстиниановия период до 60-те години на VI в. Най-късната монета на Юстиниан I е фолис от 562 г. Керамиката от VI в. се среща във всички пластове, особено в близост до вътрешното лице на куртината. Тя преобладава в нивата от 0,30 м до 0,70 м. На дълбочина 0,30–0,50 м са намерени всички монети от VI в. в квадрати 1А и 2А. В сектор Юг на крепостта проучванията на квадрати 1 и 2 разкриха по-ранна основа на южна стена и частично съхранената северна апсидна дъга от по-ранен параклис – VI в;

3. През желязната и къснобронзовата епоха върхът се ползва като светилище. До сега не са намерени останки от тракийско укрепление. Поради стръмния терен керамиката от тези епохи се среща във всички пластове, но преобладава в пластовете с дълбочина 0,70–0,90/1,10 м;

4. През раннобронзовата епоха върхът също е посещаван. Откриват се единични преотложени керамични фрагменти при вътрешното лице на куртината. Макар и малобройни, фрагментите от тази епоха се намират във всички пластове, но преобладават в пластовете с дълбочина 1,10–1,30 м в квадрати 4А, 5А и 6А.

5. Керамиката от енеолита се открива от 1,30 м до 2,10 м. Тя също е преотложена. В цялостен вид се реконструират само две панички и един капак.

№48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

През 2012 г. продължиха редовните археологически проучвания на крепостта „Малкото кале“ в землището на с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол.

Разкопките се проведоха на два етапа: 17–27.07.2013 г. и 11–21.09.2013 г. с наети по НП ОСПОЗ 8 работника и 9 студенти от УниБИТ–София.

Работи се в две основни направления. Продължаване проучването на западната крепостна стена и завършване проучването на сграда №2 и пространството източно от нея (обр. 1).

I. Западната крепостна стена:

Проучен бе участък с линейна дължина 18 м от външното лице на западната крепостна стена в посока юг в кв. А2, А3, А4 и А5 от проучената през 2008 г. кръгла плътна кула и участък от 6,8 м от вътрешното ѝ лице. Крепостната стена в този участък е ориентирана точно в посока север–юг и има ширина 2,40 м. Вътрешното лице е добре запазено в суперструкция на височина до 2,90 м. В участък от 8,20 м, започващ от 1,12 м южно от ъгловата кула, външното лице на крепостната стена попадащо в квадрати А2, А3 и отчасти в А4 е напълно обрушено. На 10,60 м южно от кръглата ъглова кула в кв. А4 и А5 се попадна на втора кула. Кула №2 е правоъгълна и се издава на 3,40 м пред лицето на крепостната стена. Поради ограниченото време и ресурси, кула №2 бе проучена по външното и лице. Кулата има

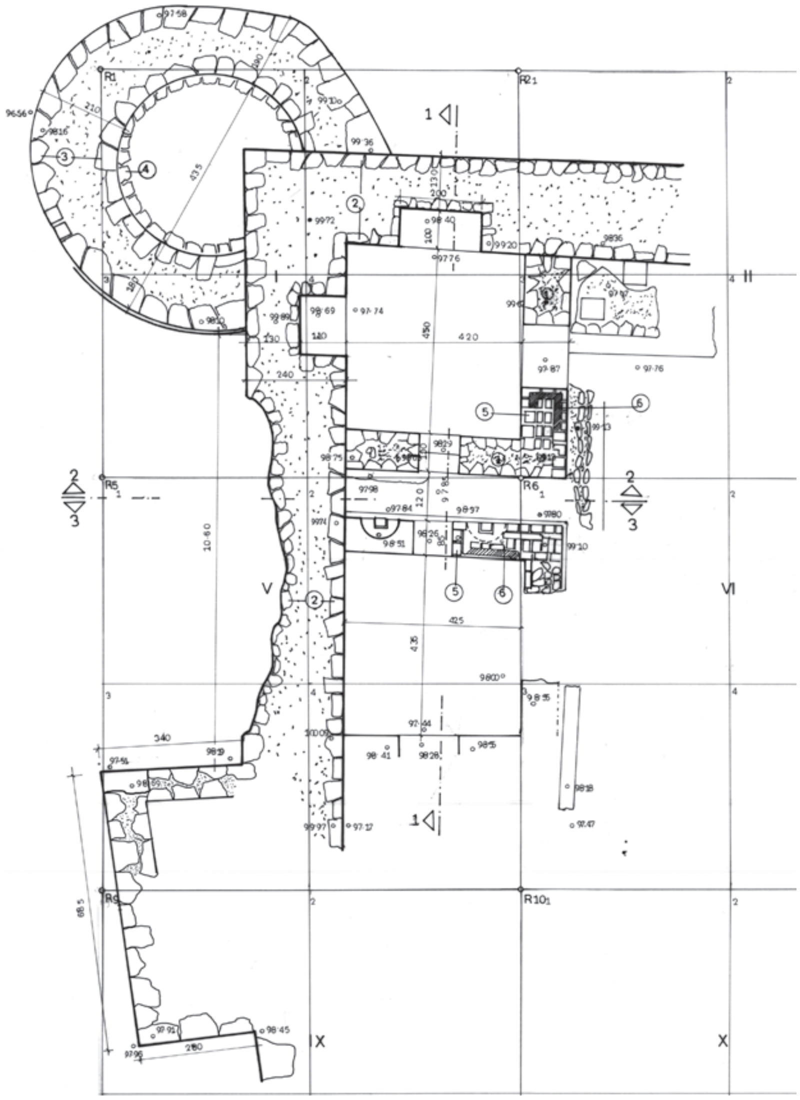

Обр. 1. План на проучената част от крепостта “Малкото кале“.

външни размери: 3,40 x 6,85 м (челото е точно 2 пъти по широко от частта, която се издава пред стената. Северозападният ъгъл и челната част на кулата са доста разрушени – до кота 97,51 докато при връзката с крепостната стена е запазена до кота 100,09. Разрушеният ъгъл на кулата позволи да се определи дебелината на нейните зидове, която варира между 0,85 и 0,91 м. Градежа на кула №2 е напълно идентичен с този на западната крепостна стена – редове от средни и дребни ломени камъни споени с бял хоросан. В рушевините пред лицето на крепостната стена и кулата не се откриха никакви артефакти. При зачистването на разрушения северозападен ъгъл на правоъгълната кула във вътрешното пространство на кулата се попадна на пласт тухли и керемиди, изключително наситен с керамични елементи от декоративна украса – 18 бр. керамични тръбички, прищипани от едната страна, като детелина. Всички открити керамични фрагменти са без оцветяване или покритие от глеч (обр. 2).

II. Проучване на вътрешното пространство на крепостта.

С проучването на нишата разположена на северната крепостна стена завърши проучването на сграда №1, попадаща в кв. B1, B2, C1 и C2. Тя има квадратен план – разположена е в северозападния ъгъл на крепостта, като южната и източните стени са долепени на фуга към вътрешното лице съответно на западната и северна крепостни стени. Размери на вътрешното пространство: 4,50 х 4,20 м. Сградата разполага с два входа – източен разположен в средата на източната стена с ширина 1,50 м и южен също разположен в средата с ширина 0,90 м.

Срещу двата входа на западната и северната крепостни стени са разположени конструктивни ниши с подови нива с 0,60 м над подовото ниво в сградата. Западната ниша е с ширина 1,30 и дълбочина 1,10 м, северната е с ширина 1,75 м и дълбочина също 1 м.

В северната половина на C2 продължи разкриването на проучваната през 2009 г. структура долепена до вътрешното лице на крепостната стена. Тя е с ширина от 2,30 м и се към момента се проследява на изток до 3,30 м. Откритите тухли с размери 0,55 х 0,55 м на различни нива ни дават основание да предполагаме, че вероятно се касае за еднораменна стълба, чрез която се е достигало до площадката на крепостната стена.

През настоящия сезон продължи разкриването на плана на сграда №2, като работата бе съсредоточена в кв. C3, C4 – пространството пред сградата и кв. B3 и B4 обхващащи вътрешното и пространство. Северния зид заедно с входа от север на Сграда №2 бяха проучени през 2009 г. Тогава бе установено, че сградата е разположена на 1,20 м южно от Сграда №1. Тя също е прилепена на фуга към западната крепостна стена и има същата ширина. Северния вход на Сграда №2 е с ширина 0,95 м и е разположен срещу южния вход на Сграда №1. От двете страни на входа на Сграда №2 са проучени 2 декоративни полукръгли тухлени ниши, което е признак за представителния характер на сградата.

В рамките на настоящото проучване се установи, че сградата продължава в посока юг като има няколко помещения разположени във верижен план. От тях бе проучено северното (помещение А). Източния зид на сграда №2, бе проследен в кв. С4 – има дебелина 0,85 м, изграден е от средни по големина ломени камъни в редове. Над ходовото ниво кота 97,47 м има банкет с ширина пред лицето на зида между 0,30 и 0,45 м. и височина до 0,32 м (97,80). От зида е запазена част от каменния цокъл от четири реда в суперструкция. Помещение А има почти квадратна форма и вътрешни размери: С–Ю 4,35 м и И–З 4,25 м. От юг е преградено със зид на фуга с вход в средата към помещение Б с шир. 0,90 м. Разкрития вход е в една линия със северния вход на сградата. Вътрешните лица на източната и южната стени са измазани с бяла хоросанова мазилка. Пода на помещението е трамбована глина, както при сграда №1. На източната стена на помещение А се разкри южната страница от нов вход от изток.

Проучванията през 2012 г. потвърдиха напълно стратиграфските наблюдения направени през 2009 и 2011 г. Наблюдават се общо три пласта – хумус със светлокафява силно песъчлива пръст, дебел пласт от рушевини (ломени камъни и хоросан в горната си част и фрагментирана строителна керамика в долна) в който се откриват отделни фрагменти битова керамика и пласт с дебелина от 0,50 м над подовото ниво – хоросан пепел, въглени, по-дребни фрагменти от строителна керамика и с голяма наситеност с фрагментирана битова керамика находки (обр. 3). Последният пласт маркира голям пожар, с който се слага край на живота в крепостта. Откритите находки – монета на имп. Мануил I Комнин (1143–1180), върхове на стрели, керамични съдове и др. ни дават основание да датираме това събитие в края на XII век.

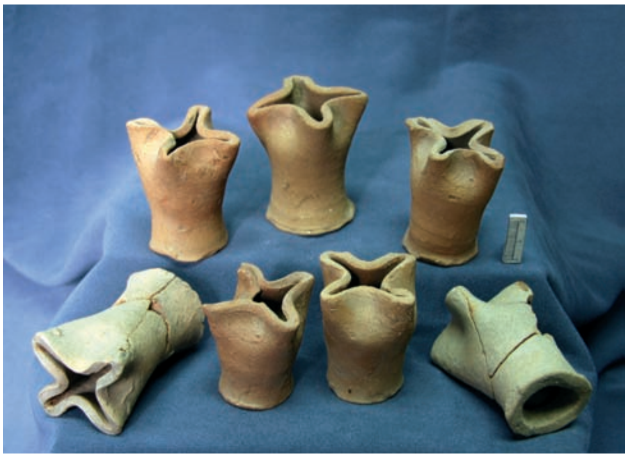

Обр. 2. Керамопластични декоративни елементи.

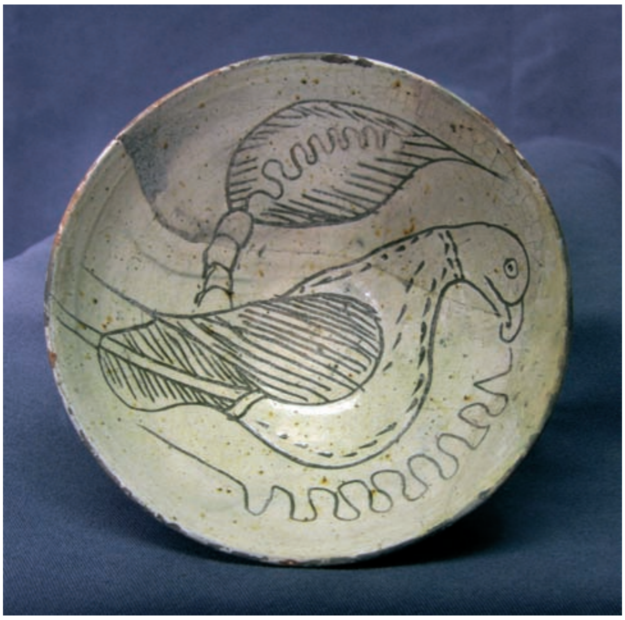

Обр. 3. Паница сграфито керамика XII век.

Литература

Бакърджиев 2010: Ст. Бакърджиев. Археологически проучвания на късноантичната и средновековна крепост „Малкото кале“, в землището на с. Воден, общ. Болярово, област Ямбол. – АОР през 2009 г., София 2010, 425–427.

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI–XII век (по данни от територията на дн. Югоизточна България). – Марица-изток, т. 6, Раднево.

Теофилов 2002: Т. Теофилов. Формиране на стиловите особености на Търновската архитектурна школа XII–XIV век. – Известия на РИМ – Велико Търново, XVII–XVIII, Велико Търново.

№49. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив и е с приблизително площ 10 дка.

Усилията на проучвателския екип и студентите през седемнадесетия сезон` 2012 г. бяха съсредоточени в западния сектор, в който имахме две основни задачи:

1/ Цялостно проучване на помещения №1 – 3 (от север на юг) в Югозападната сграда.

2/ Проучване на дворното пространство южно от преддверието на скриптория.

Югозападна сграда (обр. 1).

„Помещение №1“ е с ширина 2,50 м и дължина 5,10 м. След снемане на горния пласт наситен с керамични фрагменти от XIII–XIV в. и животински кости, на дълбочина 1,60 м достигнахме подово ниво. То е било настлано с варовикови квадри, които са запазени покрай западната и северната стени на помещението, докато в останалата част има трамбована глина със следи от опожаряване. Най-вероятно подовото ниво е на жилище, като относителната му датировка въз основа на откритите керамични фрагменти е XI–XII в.

Чрез сондаж покрай северното лице на южната стена на „помещението“ установихме, че на 2,50 м южно от северозападния ъгъл на западната стена е бил изграден пиластър, идентичен с този на източната стена. В по-късен етап в пространството между първата двойка пиластри на фуга е била иззидана стена, която затваря от юг „помещение №1“. Тя е фундирана в пласт с дребни камъни и хоросанови бучки, като първият ред от субструкцията е от цели и фрагментирани тухли, а вторият от варовикови квадри, свързани с хоросан.

След разчистването на деструкциите на дълбочина 1,90 м в **„помещение №2“** достигнахме трамбовано подово ниво със следи от опожаряване. Покрай източната стена открихме три сполии от каменни колони, забити в пода: по една в североизточния и югоизточния ъгъл и една почти в средата на разстоянието между тях. Сполиите са от колони с различен диаметър (0,36 м, 0,41 и 0,46 м). На същата дълбочина до северната стена на „помещението“ открихме голям варовиков камък с окръглена форма с диаметър 0,60 м. Още една сполия, но от мраморна колона с диаметър 0,47 м открихме в северозападния ъгъл на помещението. Зазиждането на входа на между първите два пиластъра на източната стена на сградата е оформило неговата източна стена. За негова южна стена е служил рухналият свод, който е бил изграден между двата пиластъра. В пласта от жилището имаше малко керамични фрагменти от края на X–XI в., както и един византийски анонимен фолис клас A2 (976–1028).

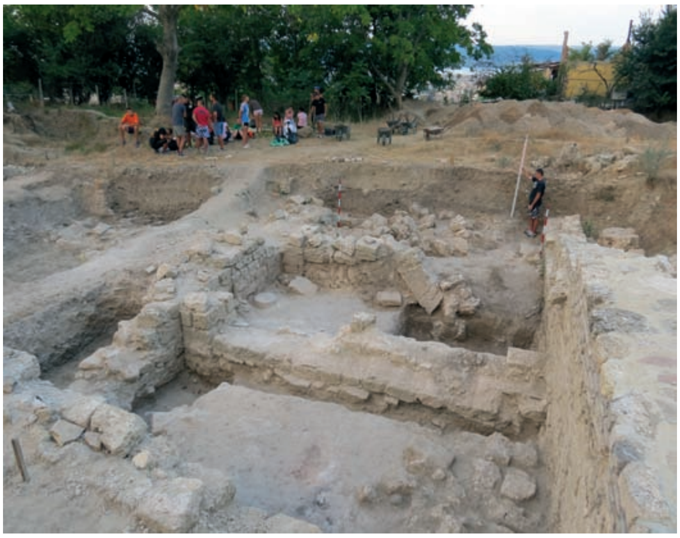

Обр. 1. Югозападна сграда с „помещения №1–3”: поглед от северозапад.

Южно от втората двойка пиластри в **„помещение №3“** на дълбочина 0,50 м попаднахме на гроб (№1) с ориентация З–И, разположен непосредствено западно от източната стена на сградата. В насипа над гроба имаше керамични фрагменти от XIII–XIV в., както и прегъната медна българска монета от края на XIV в. След демонтирането на гроба попаднахме на деструкциите на източната стена и свързания с нея пиластър. Покрай западната стена също имаше деструкции, след чието разчистване попаднахме и на западния пиластър. В и под деструкциите открихме керамични фрагменти от XIII–XIV в. и една медна монета на цар Михаил Шишман с Иван Стефан (1323–1330).

Късно жилище югоизточно от Югозападната сграда

При опита ни да проучим източната стена на западната сграда в южна посока от третата двойка пиластри на дълбочина 0,30 м попаднахме на стена, ориентирана североизток–югозапад. Тя е от късно жилище и е вкопана в насип с дебелина 1,15 м над запазения първи ред от суперструкцията на източната стена на Югозападната сграда. Стената е градена от грубо и добре обработени местни сиви камъни в двулицева зидария на глинена спойка. В пласта открихме керамични фрагменти от XIII–XIV в.

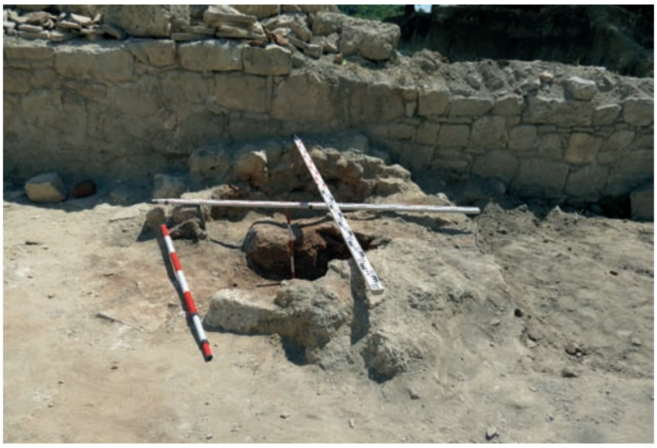

Обр. 2. Пещ до преградната стена южно от скрипторията: поглед от запад.

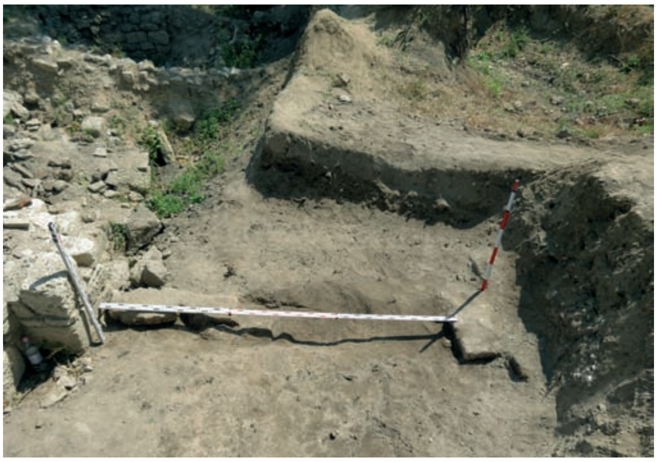

Обр. 3. Вход в преградната стена южно от скрипторията: поглед от запад.

Двор южно от преддверието на скрипторията

На дълбочина 1,12 м от разкрихме напълно източния край на „стилобата“, оформен с три стъпала, които водят км южния вход на скрипторията. Първото, най-ниско, стъпало бе затрупано от рушевини, сред които открихме милиаренсия на Йоан Цимисхи (969–976) и малко керамични фрагменти от X в.

В деструкции от преградната стена, долепена до югозападния ъгъл на скрипторията, е вкопан гроб №2, ориентиран ЮЗ–СИ. На 3,10 м източно от този гроб открихме гроб №3, в който е погребано дете. В насипа на гроба открихме керамични фрагменти от XIII–XIV в. Разликата в нивата на трите гроба, открити през този сезон между 3 и 8 см, което показва, че са устроени по едно и също време.

Последната значима структура в двора, разкрита от нас през този сезон е пещ за изпичане на керамика на дълбочина 1,50 м под деструкциите от преградната стена (обр. 2).

Пещта е долепена до западното лице на преградната стена на 1,50 м южно от югозападния ъгъл на скрипторията. Тя е изградена от бигорови блокове, има полукръгла форма с диаметър 2 м. Горивната камера е разделена на две отделения от глуха преграда от бигорови блокове и строителна керамика. Пещта е изградена върху пласт със строителна керамика, в който открихме половинка от византийски оловен печат и керамични фрагменти от XI в.

Вход в преградната стена

На дълбочина 0,45 м от съвременното ниво попаднахме на деструкции от бигорови квадри, фрагментирани тухли и керемиди южно от северната страница на входа в преградната стена. След тяхното демонтиране на 3 м южно от северната страница разкрихме южната страница на входа, оформена с пиластри от изток и запад (обр. 3).

На това ниво бе открит фолис на Роман IV (1068–1071), както панта и скоба за окачване на врата.

В заключение можем да обобщим нашите резултати по следния начин:

- Установихме, че в първоначалния си вид Югозападната сграда е имала зала, засводена посредством арки между двойки пиластри на западната и източната стена. Имала е вход на изток между първия и втория пиластър на източната стена, който в по-късен етап е бил зазидан. Вероятно тогава е било преградено и пространството между първата двойка пиластри от север и така се е обособило „помещение №1“. Според нас това се е случило в активния период на сградата до края на X в.;
- Керамичният и нумизматичният материал показват, че най-късно в първата четвърт на XI в. в Югозападната сграда са били оформени жилища, като са използвали описаните преграждания, както и руините от падналите сводове;
- Изглежда, че голямото разрушение на сградата е станало в началото на XI в., вероятно от земетресение. Част от деструкциите не са бил разчистени и върху такъв участък е устроен гроба в „помещение №3“, вероятно част от християнски некропол най-общо датиран в XIII–XIV в.;

- В двора южно от преддверието на скрипториja се установява сходна последователност на събитията. Преградната стена до югозападния ъгъл на скриптория най-вероятно е била изградена в началото на XI в. и със сигурност все още е била поддържана във втората половина на XI в.

Литература

Попконстантинов и др. 2012: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековен княжески манастир в м. „Караачтеке“, Варна. – АОР през 2011 г., София, 2012, 479–481 и цитираната там литература.

№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РАЙОНА НА ХРАМА „СВ. УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“, КВ. ВАСИЛИКО, ГР. ЦАРЕВО

Милен Николов

Проучванията се финансираха по програма „Виа Понтика“ на МС на Република България. Те се проведоха от 20.06 до 28.08.2012 г. и обхванаха зоните северно, южно и източно от храма. Проучена е площ от 380 м². Според някои извори в района се е намирал средновековния манастир „Св. Троица“.

До 2012 г. тук, както и на територията на гр. Царево, не са провеждани археологически проучвания. Първите исторически сведения за Василико датират от 1152 г. Те са дело на ал-Идриси, който определя селището като малко, но процъфтяващо. Известен е и генуезки документ от 1352 г., според който същата година една генуезка галера е купила жито от Месамбрия, Созопол и Василико. През първата половина на XV в. селището попада в привилегированата област Хасекия, а от края на същия век вече има и турски документи за пристанището Василико.

Храмът „Св. Успение Богородично“ е изграден в основата на равната тераса на малък нос при старото пристанище на Василико. Южно от него е нос Рохи, а северно – нос Лимнос. При обработка на почвата около храма се откриват многобройни фрагменти късноантична и средновековна керамика, както и някои други находки – монети от XI в., пръстени, фрагмент от триптих и др. Проучванията се съсредоточиха първоначално южно от храма, където преди десетина години при благоустройствени работи са разкрити основите на недостроено гръцко училище от края на XIX в. Установихме, че източния зид на тази сграда е пробил културен пласт с добре разграничаващи се напластявания от два периода. Горният пласт с дебелина 1 м е с материали от V–VI и X – XIV в., а долният е с дебелина 1,3 м и съдържа находки от V–IV в. пр. Хр.

Важни резултати се постигнаха при проучването на терена пред западния зид на сградата. Тук се констатира натрупване на културен пласт с дебелина 2,2 м от XVI в. до 1882 г. Разкриха се и полуразрушено огнище и част от основа на стена от жилище от средата на XVI в. Структурите са повредени от западния зид на недостроеното училище.

Източно от съвременния път към храма разкрихме на мястото на малкия параклис „Св. Георги“, разрушен след 09.09.1944 г., старият калдъръм към църквата. Северно от него открихме и част от опожарената през 1882 г. свещеническа килия.

Проучванията южно от храма показаха, че археологическите материали от по-ранните епохи произхождат от зоната непосредствено около църквата, откъдето са се свлекли по склона на юг. Затова започнахме проучване северно от храма, където терена се е използвал до средата на XX в. като некропол. Още в първия механичен пласт установихме изключително висока концентрация на керамика от V-IV в. пр. Хр., V–VI в., XI - XIV в. Разкрихме общо 21 гроба, от които 20 от XIX–XX в. и един от XVII в. Най-новите гробове напълно са унищожили старите, като при това събиране на костите и тяхното препогребване бе установено само в няколко случая. Доминираща е била практиката при прокопаването на новите гробни ями костите от старите погребения да не бъдат третирани по специален начин. Те са били изхвърляни заедно с пръстта и връщани обратно като пълнеж на новите гробни ями след обреда. При изкопаването им са унищожени не само старите гробове, но и зидове от ломен камък и кал, от които открихме само три фрагмента в различни участъци от проучваната зона. Те добре се датират от периода XIII–XIV в. При проучването открихме цели и частично запазени съдове –канички и чаши, които са били поставяни като погребален дар, както и фрагменти от тухли и керемиди с кръст и формулата „Иисус Христос побеждава“. Само в един случай подобни находки бяха открити in situ.

В хода на проучването правеше силно впечатление сериозното присъствие на керамика от V-IV в. пр. Хр., гръцка и тракийска. Установихме, че тя произхожда от ями, изсечени в скалата, които са засегнати от гробовете и по този начин голяма част от пълнежа им се е разнесъл на всички нива по целия терен. Ямите са дълбоки от 0,3 до 1,1 м от нивото на скалата, цилиндрични или кошеровидни във вертикален разрез. Насипани са с пълнеж от черна пръст, в която има въгленчета, разложени кирпичи и фрагментирана керамика – тракийска, от местни гръцки съдове, фрагментирани амфори от Книд, Акант, Родос и Менде, чернофирнисова керамика, рисувана керамика. В една от ямите се откри медна фибула и прекрасно изработен ладиевиден хромел от габро. Керамиката се датира от периода самия край на VI – края на IV в. пр. Хр. Открити са общо 3 двойни ями, при които стара яма е пресечена от по-нова.

На 50 м източно от храма, на малък нос, се забелязваха следи от градежи. При проучването им разкрихме голяма сграда с размери: дължина 13 и ширина 6 м. Градежът на основите е от ломен камък на кал. По план тя е правоъгълна, ориентацията на дългите стени е СЗ–ЮИ. Входът е бил от югоизток. Сградата е била с втори етаж, с външно стълбище и чардак. Зидовете стъпват директно върху скалата, която тук е на дълбочина 0,15–0,3 м. Най-ранните находки в сградата могат да се датират не по-късно от края на XVI в. Някои специфични находки – шпора и връх на стрела, подсказват за военното и изглежда стражево предназначение на постройката – вероятно тук е имало военен пост, който е следял за безопасността на корабите в пристанището и същевременно е изпълнявал и наблюдателни функции. Никак не е изключено сградата да е била и с административен характер, за което говори откритият тук оловен митнически печат от XVIII в.

Пред североизточната стена на сградата се откриха изсечени в скалата легла за стъпки на колони от много по-стара сграда. Открити са също така и две изсечени в скалата стъпала, водещи непосредствено до скалния венец над морето, канал с посока югозапад – североизток и голяма яма, вкопана в скалата, през която преминава североизточния зид на сградата. Това са следи от постройка и съоръжения, които предхождат изграждането на проучваната сграда и които могат да се датират на базата на открития тук най-ранен керамичен материал от V–VI в.

Анализът на добитите при археологическите проучвания през 2012 г. данни позволява да се изведат следните изводи. Теренът южно от храма „Св. Успение Богородично“ е бил застроен през XVI в., като крайната дата на обитаването в този сектор е 1882 г., когато старо Василико е било унищожено от стихиен пожар. Теренът северно от храма е бил използван като ямно поле през IV в. пр. Хр. Той е обитаван през V–VI в. и през XI–XIV в., за което говорят остатъците от зидове и движимите находки. През втората половина на XVI в. тук е обособен некропол, използван до средата на XX в., гробовете на който са разрушили напълно или частично по-старите археологически структури. Източно от храма, в източния проучван сектор, през V–VI в. е имало постройка и съоръжения, от които сега откриваме само изсечените в скалата канал, стъпала, яма и легла за колони. През XVI в. тук е построена сграда с военноадминистративни и стражеви функции, свързана с пристанището на Василико. Всички данни сочат, че на мястото на сегашната църква е съществувал много по-ранен храм, за чиято датировка не може да се каже нищо категорично, но тя не е по-рано от XIII–XIV в. и не по-късно от XV–XVI в.

№51. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“ НА О-В СВ. ИВАН – СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Цоня Дражева, Росина Костова

Остров „Св. Иван“ е най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Намира се на една морска миля от Созопол. Средновековният манастир „Св. Йоан Продром“ е разположен върху тераса отворена към Созополския залив и е с приблизителна площ 5 дка.

През 2012 г. проучвателският екип си постави следните задачи:

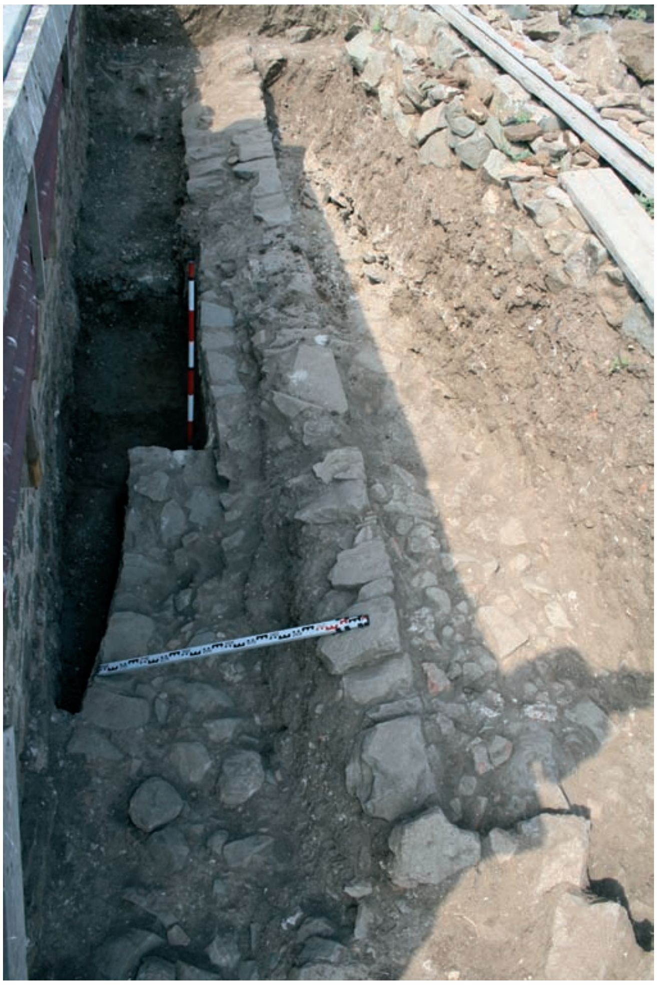

Обр. 1. Северна основа на ранната базилика: поглед от изток.

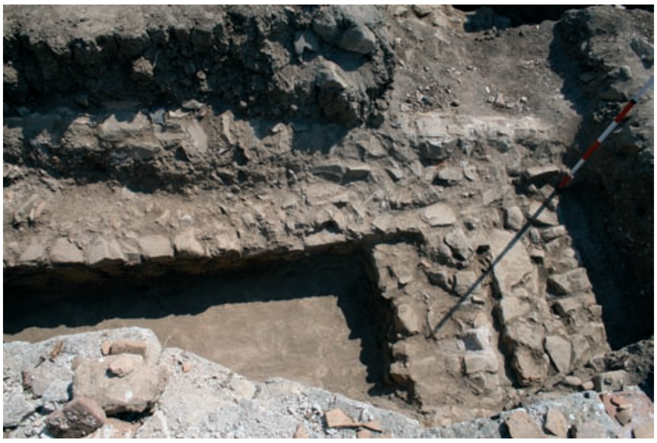

Обр. 2. Основи източно и южно от диаконикона на средновековната манастирска църква: поглед от запад.

1. Проучване на пространството край северната стена на Базиликата.

2. Проучване на сградата до източната оградна стена на манастира, чиито основи бяха разкрити през миналия сезон.

3. Проучване в източна посока на основата южно от диаконикона на манастирския храм.

Сектор I: Базилика.

След откриването през 2011 г. на основа под подовото ниво на кръглото съоръжение за съхраняване на продукти до северозападната част на базиликата, решихме да проверим дали тази основа продължава в източна и западна посока. За да целта заложихме сондаж с дължина 15 м (север–юг). Достигнахме дълбочина 2,30 м. И тук се оказа, че дворното пространство между средновековната църква и базиликата е запълнено с насипи, чрез които е била преодоляна денивелацията и е направена площадка върху цялата тераса. На дълбочина 1,10 м за първи път на острова бе открит византийски оловен печат, в случая анонимен с изображения на Св. Георги и Св. Теодор. В по-долните пластове открихме една монета от IV–III в. и няколко фрагмента от керамика от IV–III в. пр. Хр., както и керемиди (тегули), калиптери, и тухли.

На дълбочина 2,20 м, на 0,90 м от северната стена на църквата бе открита основа, изградена от добре обработени камъни, споени с глинест разтвор. Оказа се, че това е северната стена със северната половина от апсидата на протезиса на ранната базилика, запазена на височина 1,20 м (обр. 1).

Дебелината на стената е 0,75 м, обмазана е с хоросанова мазилка. Установихме, че основата на северната стена е фундирана с 0,80 м по-дълбоко от северната основа на по-късната базилика. Към тези наблюдения ще добавим, че има данни, както за опожаряването на първата базилика, така и за това, че основите ѝ са изградени върху основи от по-ранни сгради с дебелина 1,80 – 1,90 м.

Сектор II: **Северозападно от базиликата**

А. Основи на сгради (обр. 2)

След „отварянето“ на сондажа южно от диаконикона (в южната галерия) продължихме разчистването на основата от насипите, които бяха примесени с керамика от XIII–XIV в, „стебла“ на панички за декоративната украса на храма, фрагменти от керемиди, тухли, буци хоросан, дребни камъни. При проследяване на основата източно от диаконикона и южната галерия се установи, че тя попада под отходния канал и по-късна основа, ориентирана север–юг, която също е „застъпена“ от отходния канал. Редом с основата, южно от диаконикона, попаднахме на основа в източна посока, която се явява продължение на основата от елинистическата епоха, открита под подовото ниво на диаконикона. Двете основи са на разстояние една от друга на 10 см, дебелината им е по 0,75 м. Градени са с камъни с добре оформени страни, а за спойка е използван глинест разтвор. Основата, която е продължение на тази под подовото ниво на диаконикона, е фундирана на дълбочина 3,60 м и на 1,80 м под суперструкцията на манастирския храм. Вкопана е в здрав глинест пласт. В насипа се откриват фрагменти от керемиди и керамични съдове от различни епохи.

Б. Гробове (обр. 3).

По време на сондажните проучвания северозападно от базиликата и източно от манастирския храм бяха открити четири гроба. Гробните ями се намират на 1,50 м източно от манастирския храм. В едната гробна яма разкрихме останките от трима погребани. След тяхното внимателно разкриване се оказа, че единият е погребан върху основата (с посока юг-север), която проучихме на 1,20 м източно от манастирския храм. Върху главата му бе поставена керемида (тип имбрик) с надраскан кръст, между чийто междурамия е изписано ИС ХС НИ КА. Към тези наблюдения ще добавим и това, че долните му крайници са „застъпени“ от отходния канал. Тази ситуация ни предоставя възможност да разграничим отделни етапи на преустройства в тази част на манастира през XVI–XVII в. съдейки най-вече от керамичните фрагменти в насипа над и около гробовете, които са без гробни дарове.

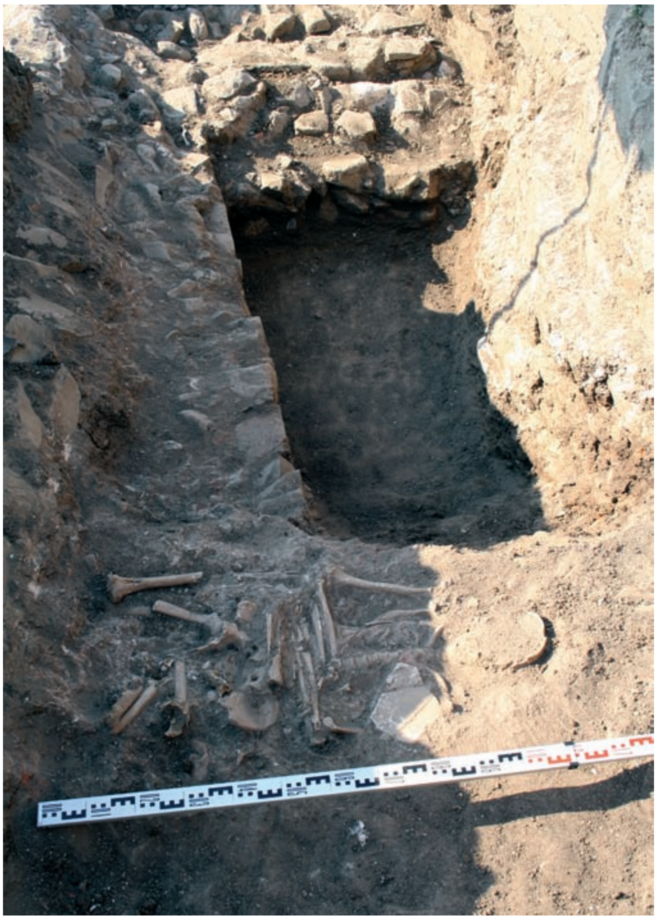

Обр. 3. Гробове източно от средновековната манастирска църква: поглед от север.

Сектор III: Сондажни проверки на оградна стена североизточно от Базиликата.

Проучванията ни през този сезон показаха, че източно от презвитерия на базиликата има основи на оградна стена, която е ограждала базиликата и останалите сгради от IV-V в. При изграждането на монашеските килии в източната част на манастира за оградна стена вече е служила „гърбната“ част на новоизградените жилища. В тази част старата оградна стена е изоставена. През следващия сезон ще проучим основата на първата оградна стена в южна и северна посока.

В заключение ще обобщим нашите резултати и произтичащите от тях задачи по следния начин:

- Сондажните проучвания северно и западно от базиликата допринесоха за изясняването на архитектурната история на първата и втората базилика. Можем да кажем, че първата базилика по своята планова схема е била трикорабна и триапсидна, а преустроената е с по-малки размери, трикорабна, но едноапсидна.
- Откриването под южната половина на манастирския храм на основи на сгради от елинистическия период, които продължават в източна посока, потвърждава убеждението ни, че тук най-вероятно редом със светски сгради от този период е имало и храм на Аполон. За това свидетелстват огромните сполии, употребени в стените на базиликата.
- Изясняването на по-ранните етапи от развитите на манастира налага да се продължат сондажните проверки във всички сектори, проучени до този момент.

Литература

Попконстантинов и др. 2012: К. Попконстантинов, Ц. Дражева, Р. Костова, Средновековен манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о. Св. Иван, Созопол. – АОР през 2011 г. София, 2012, 481–483 и цитираната там литература.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В МЕСТНОСТТА ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Стоян Попов

Проучванията се проведоха в периода 12.07–22.07.2012 г. В разкопките взеха участие студенти от Пловдивския университет от специалност „Археология“ в рамките на утвърден учебен план за задължителна археологическа практика. Изследването на човешките костни останки от некропола при полеви условия беше извършено от антрополозите д-р Диана Тонева и д-р Силвия Николова от ИЕМПАМ–БАН. Геодезическото заснемане се извършва от колектив под ръководството на Светозар Бояджиев. Подкрепа беше получена от общ. Първомай, а част от финансовите средства са от Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

През изминалия археологически сезон усилията бяха насочени към изясняване ситуацията при южните зидове на църкви 1 и 2 и в пространството южно от тях. Продължи работата по разкриване на северната конха на конхалната църква (№3) и на помещението свързано с нея от север (обр. 1).

Беше извършена работа по отнемане на културните напластявания в средната част на притвора на църква №1. На дълбочина 0,50 м излиза откритата през 2011 г. тухлена настилка с подсипка от пясък. В тази част от притвора тухли не са се запазили, само на места много слабо личи пясъчната им подложка. Тук на едно място върху ходовото ниво на притвора беше регистрирано малко струпване на керемиди.

Продължи работата по разкриване на южния зид на църква №1. В отсечката при притвора южната стена на църква №1 е градена в opus mixtum. Тухли са запазени и на изток в същия зид. Беше

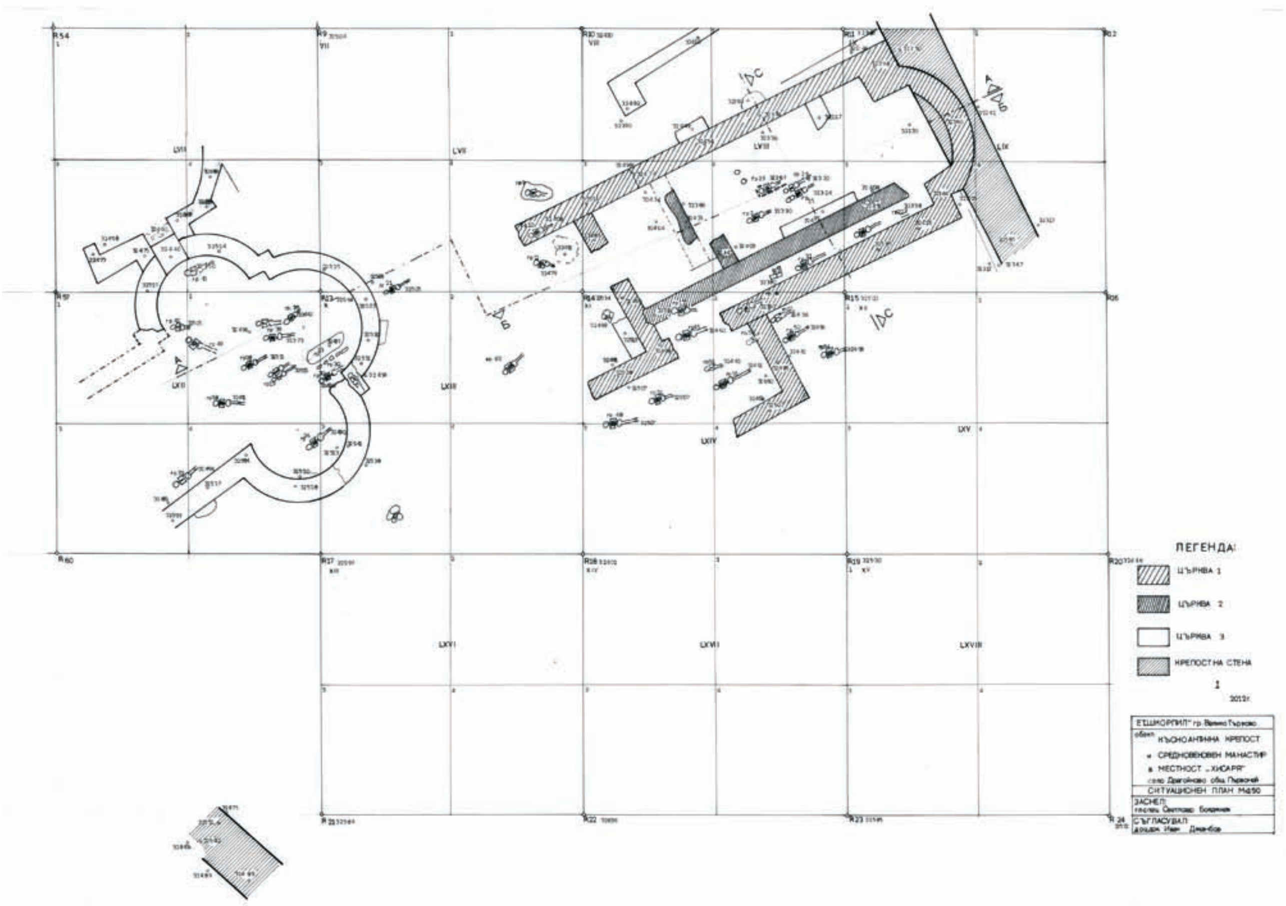
ЛЕГЕНДА:
ЦЪРКВА 1
ЦЪРКВА 2
ЦЪРКВА 3
КРЕПОСТНА СТЕНА
2012 г.
„ЕШКОРПИЛ“ гр. Велико Търново
обект КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ
и СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР
в МЕСТНОСТ „ХИСАРЯ“
село Драгойново общ. Първомай
СИТУАЦИОНЕН ПЛАН М1:50
ЗАСНЕЛ:
геодез. Светозар Бояджиев
СЪГЛАСУВАЛ:
доцент Иван Джамбов
LVI
LVII
LVIII
LIX
LXII
LXIII
LXIV
LXV
LXVI
LXVII
LXVIII
R54
R9
R10
R11
R12
R17
R13
R14
R15
R16
R60
R17
R18
R19
R20
R21
R22
R23
R24
А
Б
С

Обр. 1. План на обекта.

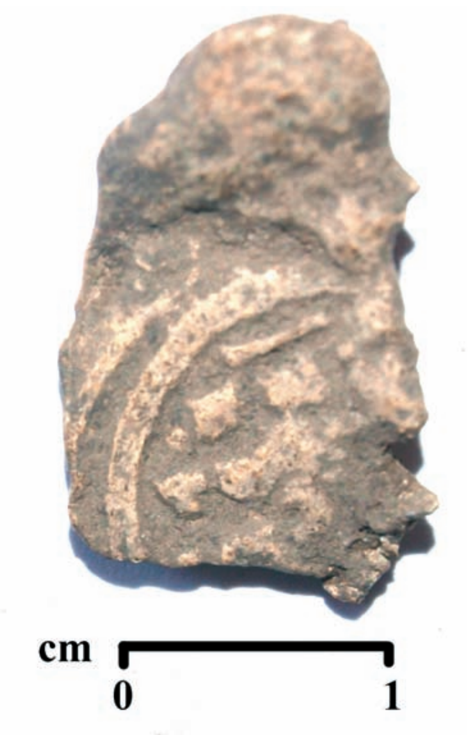

Обр. 2. Фрагмент от оловен печат.

установено, че южната стена на този храм в наоса на места стъпва върху късноантичен зид, оставяйки цокъл, засега регистриран от север с шир. 0,10 м.

На една линия с източния зид на притвора на църква №2, беше разкрит хоросанов зид с посока север–юг, конструктивно свързан с южния зид на църква №1. Той е част от средновековния градеж, стъпващ върху късноантична стена opus mixtum. На дължина 3,53 м се разкри ъгъл и стената продължава в западна посока като по този начин огражда помещение, наречено условно помещение №1. На 3,48 м западно от горепосочения зид се разкри вероятно зид на кал срещулежащ на И зид на притвора на църква №1 с посока С–Ю и деб. 0,66 м.

Градежът на помещение №1 е от ломен камък с бял хоросан и добре оформени лица. Достигнатата дължина на южния му зид е 1,80 м и има деб. 0,79 м. Външната дължина на източния му зид е 3,53 м с деб. 0,84 м. Може би след като църква №1 престава да функционира това помещение е било използвано за жилищно, тъй като в близост до югоизточния му ъгъл, от вътрешната страна се открива горяла пръст и замазка. Освен това в близост до Ю стена и ЮИ ъгъл и до обгорената замазка се откриха къса желязна верига с две куки в двата си края и издължен железен предмет. По-късно некрополът е разрушил останките от пода на това жилищно помещение.

През този сезон се работи се и в пространството между църква №1 и конхалната църква. На дълб. около 0,10–0,20 м излизат рушевини от керемиди и камъни. Тук се откри бронзова монета с изобразен от едната страна Христос до гърдите, от другата бюстово изображение; и от двете страни на монетата по периферията има зрънчест кръг. В това пространство беше намерен фрагмент от оловен печат (обр. 2). Предстои неговото определяне от специалисти.

Продължи работата в конхалната църква №3. В центъра и, на 1,65 м северозападно от тухлената настилка, разкрита през 2011 г. се откри единична тухла на същото ниво. На 0,35 м под това ниво, в близост се откри бронзова монета от средата на VI в., вероятно на Юстин II. Под нивото на тухлената настилка се откриха късноантични керамични фрагменти и железен правоъгълен предмет.

Едновременно с това продължи проучването на помещението свързано с вход и малък коридор със северната конха на църква №3. Беше разкрит югозападният зид на помещението с дълж. 1,45 м и деб 0,60 м и неговият ъгъл. Тук, на разстояние 0,75 м от вътрешното лице на този югозападен зид излезе страница на вход. Дебелината на този отрязък е 0,60 м. В източната част на това помещение беше разкрита извивката на апсида. Откриха се и двете и лица по протежение на около 2 м. Дебелината на зида е 0,63 м.

Срещу новооткрития западен вход на това помещение, на 0,20 м от него и на 0,50 м от югозападния му зид излезе фрагмент от свод, състоящ се от три реда косо поставени тухли, споени със сивкав хоросан. Фрагментът е с дълж. около 0,60 м. и деб. 0,25 м. Освен това при югоизточния вътрешен ъгъл се откри паднал къс от 2 реда тухли, споени с хоросан.

В насипа му се откриха фрагменти от прозоречно стъкло, а на ходовото ниво при западния вход на помещението северно от северната конха се откри стъклена стопилка.

Във вътрешността на църквите и в непосредствена близост до тях продължи разкриването на възникналия тук некропол. Общата бройка гробове от некропола, открити до този момент е 60. Скелетите са ориентирани с глава на запад. Долните крайници са изпънати. Горните са в различни позиции и комбинации. В някои от гробовете при краката, при ръцете или при черепа се откриват дребни въгленчета. През тази година се разкриха няколко гроба, които заслужават внимание. Първият е гроб 43. Той е разположен непосредствено до стената на северната конха. Скелетът е непосредствено пред входа в северната конха. Подбедриците разрушават част от зида на северната конха. Останките от тялото са в антропологически порядък, в изпънато положение, с ориентация запад–изток. От лявата страна на черепа, под тилната област се откри триъгълно парче желязо. Лявата ръка е свита в лакътя. Китката поставена към дясното рамо. Фалангите се намериха при лакътя на дясната ръка. Дясната ръка е свита в лакътя под прав ъгъл. Китката е поставена върху лакътя на лявата ръка. Върху таза и бедрата имаше натрупани камъни. Върху дясното коляно е поставен фрагмент от тухла. Тазът е разположен в специално направена дупка и се намира в най-ниската точка на гробната яма. Под гръбначната и кръстна област имаше пръст, които ги поставят *в полулегнала позиция*. Костите на левия крайник са в по-висока позиция от десния. И двете подбедрици са на по-високо ниво от бедрата и таза.

Другият е гроб 46 разбива южния зид на църква №1. Според полевия анализ на антрополозите, скелетът има данни за наличие на костна туберкулоза.

В детските гробове 47 и 54 (непосредствено от изток на източната стена на помещение 1 при църква 1) се откриха две бронзови обеци, съответно с приплесната от двете страни куха сферична висулка и с назъбена триъгълна висулка. Те се отнасят към XVI–XVII в. и ни позволяват да датираме тази част от некропола.

Другият интересен гроб е гроб 57. Във вътрешността на помещение 1, при църква №1. Възрастен, с ясни патологични изменения на челната и теменната част на черепа.

Беше извършена полева консервация на северния зид на църква №1 и на по-голямата част от южния зид на църква №2, посредством направата на поддържаща ги от двете им страни дървена рамка и покриването им с черна хартия. Извърши се зазимяване на разкритите до момента архитектурни археологически структури посредством покриването им с полиетилен и засипването им с пръст.

№53. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КРЕПОСТНА СТЕНА И ПРИЛЕЖАЩИТЕ Ѝ СЪОРЪЖЕНИЯ В УЧАСТЪКА НА ПЛ. ХАН КРУМ, ЦЪРКВА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ И ЮЖНА КРАЙБРЕЖНА АЛЕЯ, УПИ XIX-523 И 525, УПИ XXII-526 И УПИ XXI-527, КВ. 27 ПО ПЛАНА НА ГР. СОЗОПОЛ

Цоня Дражева, Димитър Недев

Спасителните археологически проучвания на обекта са свързани с инвестиционен проект на община Созопол за преустройство на площад „Хан Крум“ и морската градина в посочените участъци за ремонт на ВиК и канализационната система и изграждане на нов воден цикъл. Задачите бяха свързани с допроучването на откритата през 2011 г. южно пред крепостната стена трикорабна триапсидна базилика и изясняване на етапите на преустройството ѝ, пълно проучване на разкрития в обема на храма средновековен некропол, установяване на неговата хронология, цялостно проучване на пространството около църквата и в дълбочина археологическите структури от античната епоха.

Изцяло завършиха археологически проучвания в обема на църквата (обр. 1). На дълбочина между 0,6 м и 0,7 м под подовото ниво бе разчистен втори по-ранен под, изграден от тухли на хоросанова подложка.Ранното подово ниво е унищожено в голяма степен от вкопаването на гробни ями. При продължаване на проучванията в дълбочина се разкриха средновековни гробове от ранния период на съществуване на базиликата.

В централния наос и в основата на централната олтарна конха външно от изток, се разкриха основи на по-ранна, едноапсидна църква, върху която през втората половина на X век е изградена трикорабната базилика. Апсидата на ранната църква е с масивна конструкция, основите са дълбоко вкопани и лягат върху изсечената основна скала. Широчината на зида на апсидата е 0,8 м, запазена на височина до 1,5 м. Изпълнена е в хубав каменен със спойка от хоросан с чукана тухла. Външният северен зид на еднокорабната църква тангира от към страната на северния интерколумний, а южният служи за основа на съответния зид на по-късната църква, като на места е нивелиран или допълнително уплътнен с отделни по-едри каменни блокове и глина.

Западната основа на по-ранната църква е припокрита от зида на трикорабната базилика, отделящ наоса от притвора. Той не прекъсва и в основата не личи оформяне на входно пространство. Раменете към апсидата са силно скъсени с ширина 0,9 м.

На нивото на основите се разкриха гробни съоръжения свързани с некропол, датиран с материали от края на VI–X век (керамика, монети гробни дарове – токи тип Сиракуза. Особеностите на погребалния обред до известна степен се отличават в гробовете от VI в., като при някои от тях горните крайници са опънати по тялото. При оформянето на гробната яма е използвано керемидено покритие или ограждане на ямата с тухли или добре оформени каменни блокчета.

В пространството северно от църквата между външния и зид и лицето на крепостната стена се срещат само отделни препогребвания и кости от разрушени гробове. Унищожаването на некропола в този участък е в резултат на прокарването на улица в края на XVI–XVII век с настилка от каменни блокове и фрагменти от по-стари градежи. Улицата е със запазена дълж. 45 м, а шир. е 3,6 м. Тя допира до външния северен зид на църквата при екзонартекса и е запазена до 5 м в източна посока.

Дълбокото вкопаване на гробните ями до 5,96 м от осн. кота 9,36 м, в голяма степен е нарушило целостта и стратиграфията на културните пластове от античността. Гробовете от ранно византийския период на места достигат нивото на основната скала поради наклона на терена на югоизток. В резултат на това почти изцяло са унищожени напластяванията от елинистическата епоха III–II век и частично са засегнати структури и хомогенни пластове от ранно класическата-втора половина на V век пр. Хр. и архаичната епоха в средата-втората половина на VI век пр. Хр. Сред находките от елинистическия период преобладават амфорни фрагменти и печати от Синопе, Родос и Тасос, фрагменти от релефни купи, чернолакова и местна керамика.

На 7,5 м североизточно от апсидата на северния кораб бе проучена пещ за производство на керамика (обр. 2). Запазена е част от засводяването на камерата на вис. 1,38 м в западната част, скарата има диаметър 2,8 х 2,7 м и е стъпила върху радиален зид в основата на горивната камера. В насипа около пещта и в горивната камера се откриха амфорни фрагменти от остров Хиос, Лесбос, Тасос, Милет, местна и чернолакова и чернофигурна керамика, датирани през първата пол. на V век пр. Хр. Около съоръжението на нивото на префурниума се разчисти масивен горял пласт наситен с пепел,който е концентриран с фрагменти от нач. на V в. смесени с архаична керамика от втората половина на VI век. Останки от подобна пещ бяха открити на по-високо ниво под основата на крепостния зид.

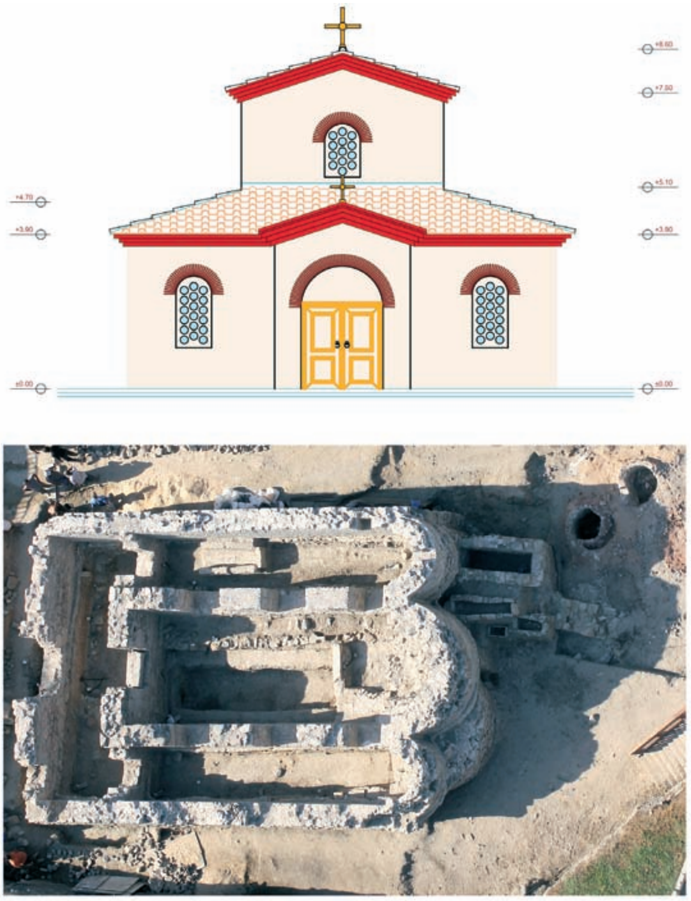

Обр. 1. Църква „Св. Николай" – поглед отгоре и реконструкция на западната фасада на притвора.

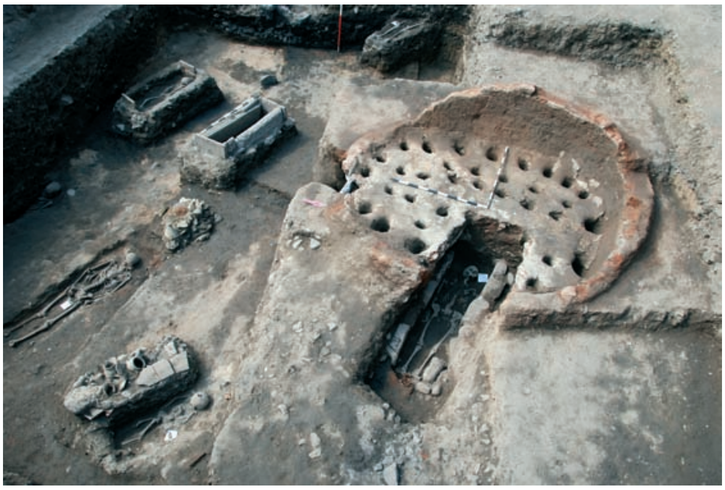

Обр. 2. Керамична пещ от V-IV в. пр. Хр. и раннохристиянски некропол.

Пред основите на олтарната част на църквата се открива друг производствен комплекс, от който е запазен зид с дълж. 12 м и шир. 0,96 м, изграден от едри ломени камъни без спойка. Данни за помещение или сграда свързани с този зид са открити под северната конха, в СИ част, на която са проучени пет металургични пещи, ветрилообразно разположени с обща горивна камера. Анализът на материалите, открити в насипа на съоръженията (големи количества шлака), медна и железни крици, амфорна тара, местни чернофигурни и фрагменти от източногръцки съдове дава възможна датировка на комплекса в периода между 540–500 г. пр. Хр.

Северозападно на 9 м от църквата на кота 5,20 м беше открита част от светилище, включваща добре запазен олтар с четиристепенна стълба и площадка към него, ограничен от запад с периболос с дълж. 12 м, шир. 0.6м и зап. вис. 1,5 м. Олтарът, Има правоъгълна форма с размери 2,07 x 1,15 м и зап. височина 1,40 м. В пласта около олтара се откри голямо количество амфорна тара, местни чернолакови съдове, четири броя амфорни печата от остров Тасос датирани в IV в. пр. Хр. и фрагмент от мраморна плоча.

Обр. 3. Бронзова монета на византийския император Ираклий (610 – 641 г.) с престолонаследника Ираклий Константин.

В западния край на проучвания терен до площад „Хан Крум“ е частично разкрита обществена сграда с ширина 8 м, датирана с монети в началото на V век до края на VII век (обр. 3). Градежът е изпълнен в opus mixtum: от обработени каменни блокчета и тухлени редове, споени с розов хоросан. Проучванията не са завършени.

Откритите производствени структури са били включени в южната периферия на укрепената градска на Аполония. Обстоятелствата, че през втората четвърт на VI век пр. Хр. тук е разположен некрополен участък, който следващите няколко десетилетия е изоставен и препокрит от мощен металургичен център,свидетелства за бързото разрастване на полиса през късноархаичната епоха. В края на класическия период V-IV в. пр. Хр. на това място съществуват сгради и светилища. В периода V–VI в. култовият характер се запазва, чрез изграждането на раннохристиянска едноапсидна църква, която в X век е преустроена в трикорабна базилика, която функционира до XVII в.

№54. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС В МЕСТНОСТТА „КИРИКА“ – НИАР „МАДАРА“

Георги Майсторски, Иван Бабаджанов

Проучванията на обект „Средновековен манастирски комплекс в м. „Кирика“ – НИАР „Мадара“ се проведоха в периода 14.09–30.09.2012 г. Обектът се финансира от бюджета на РИМ–Шумен.

Научен екип: ръководител – Георги Майсторски, зам. ръководител – Иван Бабаджанов, геодезист – Владимир Вълчев. Консултант: доц. д-р Павел Георгиев. Нумизматичен анализ – гл. ас. д-р Женя Жекова, Археостеология – доц. д-р Лазар Нинов; палеоботаника – доц. д-р Мария Лазарова; термолуминисцентни анализи – проф. д-р Николай Узунов, Венцислав Бозаджиев.

Цел 2012-а: допроучване на Сграда Е3, изясняване на стратиграфията, почистване и ново геодезично заснемане на обекта (обр. 1).

Южен профил /Д-Д/. Посока изток–запад, обхваща насип с дължина 14 м южно от култовите сгради. В най-високата си част на изток профилът е пресечен от *късно вкопаване* със смесена керамика IV–XIV в. Дълбочина 1,60 м.

Слой 1 – 0,15–0,25 м съвременен хумус.

Слой 2 – хомогенен пласт, сиво кафяв цвят, с наличие на керамични фрагменти от XIII–XIV в. Срещат се единични фрагменти от X–XI в.

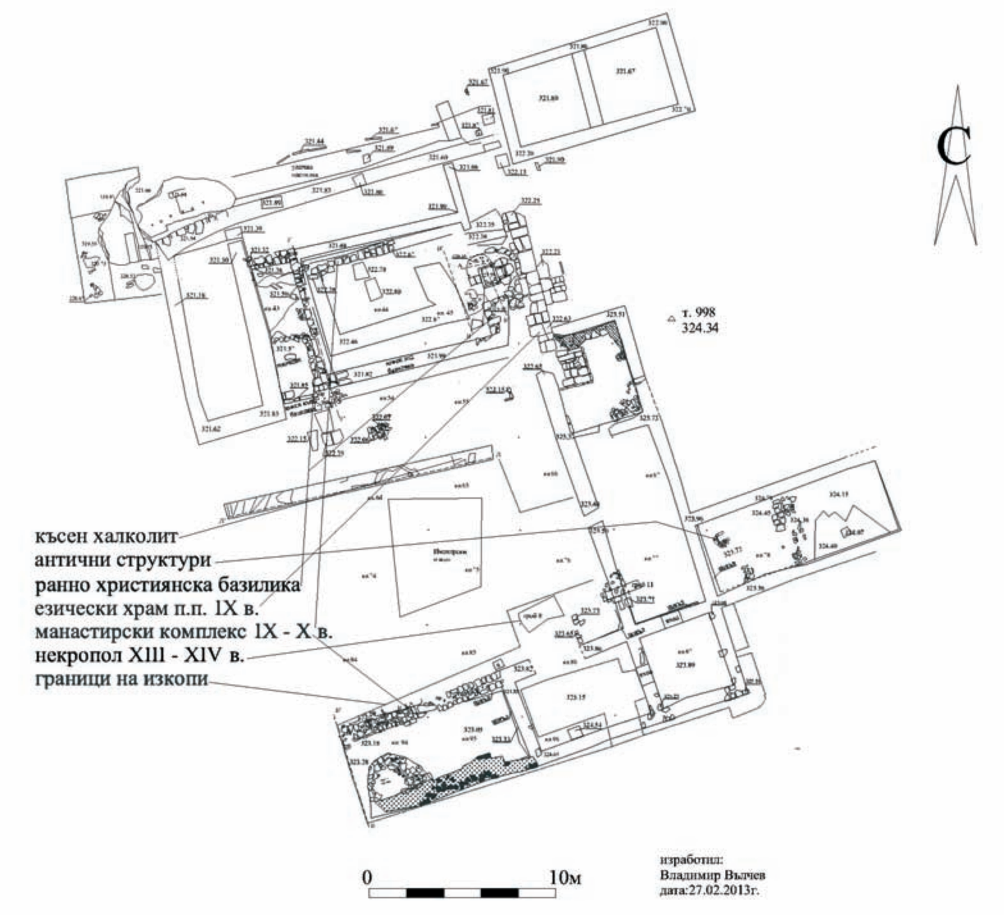

Обр. 1. Обект „Кирика”, НИАР „Мадара“. План 2012 г.

Слой 3 – Светлокафяв насип с варовикови отломъци и фрагменти антична керамика, работена на бързо колело и на ръка (IV–VIв.).

Слой 4 – Кафява пръст с дребни варовикови бучки. Без антропогенни примеси /стерил/.

Слой 5 – Лежи под вкопаването на изток. Насип, както при Слой 4, но с бучки опалена глина и груба керамика, работена на ръка. Датировка: късен халколит.

Гробове: 1. Гроб №12. На около 5,50 м от изток, дълб. 1,40 м. Гробът е детски, с посока запад–изток. Дължина на ямата – 1,20 м при дъното. Дълбочина – 0,50–1,35 м. Дължина на скелета – 0,75 м; 2. Гроб №13. Възрастен индивид, положен с посока запад–изток. Ямата е вкопана плътно до скалата, с дълж. 1,80 м и дълб. 0,80–1,40 м. Гробът е в пласта с антична керамика. Дължина – 1,20 м.

Стратиграфски сондаж западно от олтара на базиликата. Профилът отстои прерязва централния кораб на базиликата на 1 м западно от олтара. Дължина от север на юг – 6,70 м. Изчерпваме културните отлагания до здрав терен. Очертават три нива варовикови плочи от горе-надолу (обр. 2):

Ред 1, 2 и 3 – плочести камъни, с различна големина и нееднаква по състав спойка. Обща дебелина – до 0,30 м. В северната част на профила – стар изкоп.

Черен пласт от стар хумус – под Ред 3 на плочниците. Дебелината му варира от 0,10 м в южния край на профила до 0,30 – в северния. Срещат се фрагменти керамика IV–VI в. Взети са проби за поленов анализ.

Рушевини на базиликата – жълт насип (0,60 м) с варовикови камъни, тегули и имбрици със светложълт цвят. Керамика IV–V в.

В основата на пласта – къс варовикова плоча с фина обработка. Подобен бе открит при почистването на обекта. Двете части принадлежат към плота на *Mensa sacra*. Дълж. 1,10 м, шир. 0,70 м, деб. 0,08 м. По периферията на плочата е оформен нисък бордюр с вис. 0,01м и шир. 0,07 м. В долния слой на рушевините – бронзова монета (IV–V в.).

Под деструкциите – огнище с диам. 0,60 м, южно, от което на дълб. 0,15 м бе установена и проучена *Яма 1* – диам. 0,90 м и дълб. 1 м. Запълнена с горели обмазки върху колове, животински кости и халколитна керамика.

Яма 2 – Непосредствено под олтарната маса от северозапад. Диаметърът е 1,40 м. Ямата няма

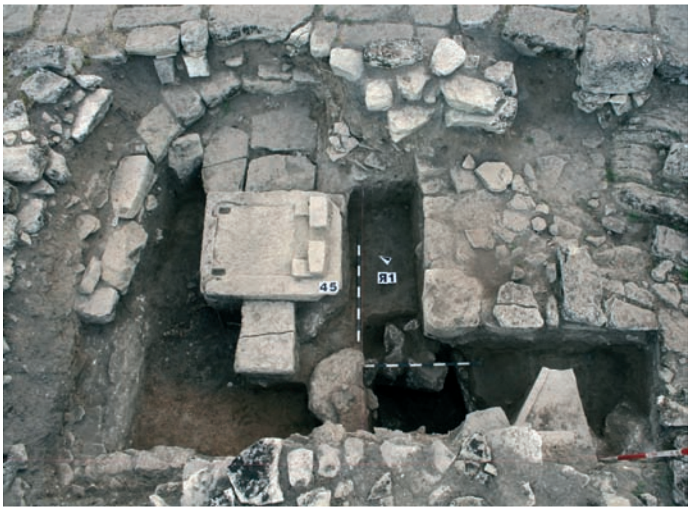

Обр. 2. Олтар на раннохристиянската базилика с ями 1 и 2.

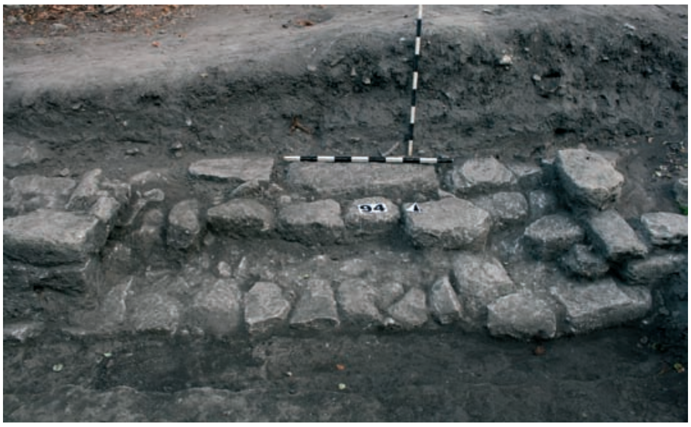

Обр. 3. Вход към Помещение 3 на Сграда Е. Поглед от юг.

покритие, отгоре в нейния насип е положена дясна ½ от скелет на куче. Пълнежът на ямата е от смесена керамика – халколит и III–IV в. Практиката да се погребват кучета в античната епоха се свързва от някои автори с култа към Хеката и Аид.

Зидове на раннохристиянската базилика. При почистването на руините, южно от храма, бяха открити следи от *южния кораб на базиликата*.

Притвор на базиликата. Откри се западната фасада на храма с нейния вход и съхранената му южна страница, както и северния и южния вход към притвора.

Зидове от средновековни постройки над СЗ ъгъл на базиликата. Почистихме и заснехме пасаж от северния зид на черквата от втора половина на IX в. Зидът е широк 0,55 м, с дължина 4,90 м. Под този ред има данни за цокълен ред от зида.

Сграда Е3. През 2011 г. бе проучена източната част на помещението, със съдове от IX – началото на XI в., някои от които вкопани в пода. През 2012 г. към запад оформихме *стратиграфски профил*, проследена бе и хоризонталната стратиграфия на помещението. Насипът в дълбочина 0 – 0,20 м е хумус. Под него следва слой с дебелина до 0,35 м — сиво кафява пръст с варовикови камъчета и керамика от XIII–XIV в. и IV–V в. В източната част на профила – вкопаване с ширина 1,90 м. Тук бяха открити бронзова римска монета и медна коруба, определени като Константинова династия – IV в. и имитативна монета от първата половина на XIII в.

На дълб. 0,50 м от нивото на терена – пласт с дебелина 0,40 м от *тегули и имбрици* с жълт цвят с фрагменти битова керамика от IV–V и X–XI в.

До южния зид, на дълбочина от 0,60 до 1,40 м преобладават камъните от рухналата сграда – шест реда от паднaлия зид, с височина 1,20 м. Надставени във височина над запазената част от южната стена /вис. ок. 1 м/, те дават обща височина на помещението – 2,20 м.

Открит бе *входът към Сграда Е3* (обр. 3). Той е разположен на северния зид, с тристъпално оформление от плочести камъни. Помещението е вкопано спрямо автентичното ниво с 0,40 м. Източната страница на входа е на 5 м от СИ ъгъл на Помещение 3, а входът е с ширина 2,30 м. От западната страна на входа открихме варовиков капител, заедно с камъни от зидарията и керемиди. Под тази група лежаха късове битова керамика, в т.ч. – фрагменти от амфора, открита през 2012 г.

Полева консервация на обекта. Съобразно заявената – извършено е засипване на проучените ями в апсидата на базиликата, покрита е с хидроизолация олтарната маса, извършено е сухо укрепване на стари зидове.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сезон 2012 на Обект „Средновековен манастирски комплекс в м. Кирика, НИАР „Мадара“ бе пестелив по обем новоразкопани площи.

Проучени бяха две ями в апсидното пространство на базиликата с наличие на изобилен материал от късния халколит, но принадлежащи към живота в местността през III–IV в.;

Открита бе горната плоча на олтарната маса на Базиликата от V в.;

Разкрита бе значителна част от Помещение 3 в южната верижна Сграда Е, както и входът към помещението;

Направени бяха четири стратиграфски разреза: Южен, при Олтара и в Притвора на базиликата, в Западния профил на Сграда Е3;

Направено е ново геодезично заснемане, като са нанесени подробно всички проучвани през последните четири години сектори.

ПЛАН 2013. Допроучване на Сграда Е3 и продължаване на почистването и репроучването на разкритите през годините структури с цел прецизно геодезично заснемане.

Литература

Фехер 1936: Г. Фехер. Разкопки в местността Кирика над с. Калугерица. – Мадара, II, 1936, 107–154.

Балабанов 1992: Т. Балабанов. Проучване на старобългарския комплекс „Кирика“ край с. Калугерица (предварително съобщение). – Приноси към българската археология, I, 1992, 68-73.

Папанова 2004: В. А. Папанова. Поминально-погребальные обряды Некрополя Ольвии, связанные с культом хтонических богов и героев. – Наукові праці історичного факультету Запорізького держ. Університету. 2004, 18, 296-299 .

№55. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АНТИЧЕН, СРЕДНОВЕКОВЕН И ВЪЗРОЖДЕНСКИ ГРАД МЕЛНИК“. МАНАСТИР „СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“

Виолета Нешева, Цветана Комитова, Здравка Коркутова,
Владимир Петков, Методи Златков, Юлий Фърков

Извършени са довършителни проучвания в основната структура на Деспот-Славовия манастир „Св. Богородица Пантанаса“ – западен двор и цялостно проучване на прилежащата му църква „Св. Троица“ (обр. 1)[1].

1. Основна манастирска структура

Сграда III. Доразкрити са архитектурните ѝ останки — вкопани в ската на приземието ѝ частично запазена винарска изба и битова пещ, заградена с нисък каменен зид. Terminus post quem на сградата е краят на XVIII – първа половина на XIX в., когато манастирът е бил разрушен и са останали действащи до Балканските войни само двете му църкви.

Северозападен край на двора. Установи се, че тук е имало малка тераса с нисък подпорен зид, свързвала монашеската обител с църквата „Св. Троица“.

Благодарение на направената през 2012 г. специализирана аерофотоснимка на манастира (обр. 2) установихме очертанията на главната църква „Св. Богородица Пантанаса“ и на манастирско крило от югоизток, невидими с просто око на терена поради цялостно извличане на камъка от руините им за строеж на баражи в околните дерета през 80-те години на XX в.

2. Църква „Св. Троица“.

Тя е изградена на върха на една малка и стръмна скална „пирамида“ северно зад манастира, сред дълбок необитаем овраг, чийто почти отвесни брегове са насечени в неописумо красиви форми (обр. 3). Църквата и живописната ѝ украса са описани, редом със „Св. Богородица Пантанаса“ в края на XIX – началото на XX в. от П. Пердризе, П. Милюков, Б. Филов и др. учени. П. Пердризе е направил графичен препис на ктиторския живописен надпис от 1287 г. (Perdrizet 1907, 30–31, fig. 4; Beševliev 1964, 169), с части от който напълно съвпадат букви от намерени при разкопките стенописни фрагменти, а П. Милюков – чернобяла снимка на църквата (Въжарова1994, 121, обр. 5).

По план тя е еднокорабна, с полукръгла апсида, с входове от запад, север и юг. От три страни

---

[1] Археологическият екип изказва дълбока благодарност на Фондация „Белица 2004“, финансирала разкопките и съпътстващата теренна консервация. Архитектурно-геодезичното заснемане е дело на екип на арх. Ю. Фърков, а фотозаснемането – на Цв. Комитова и др. колеги.

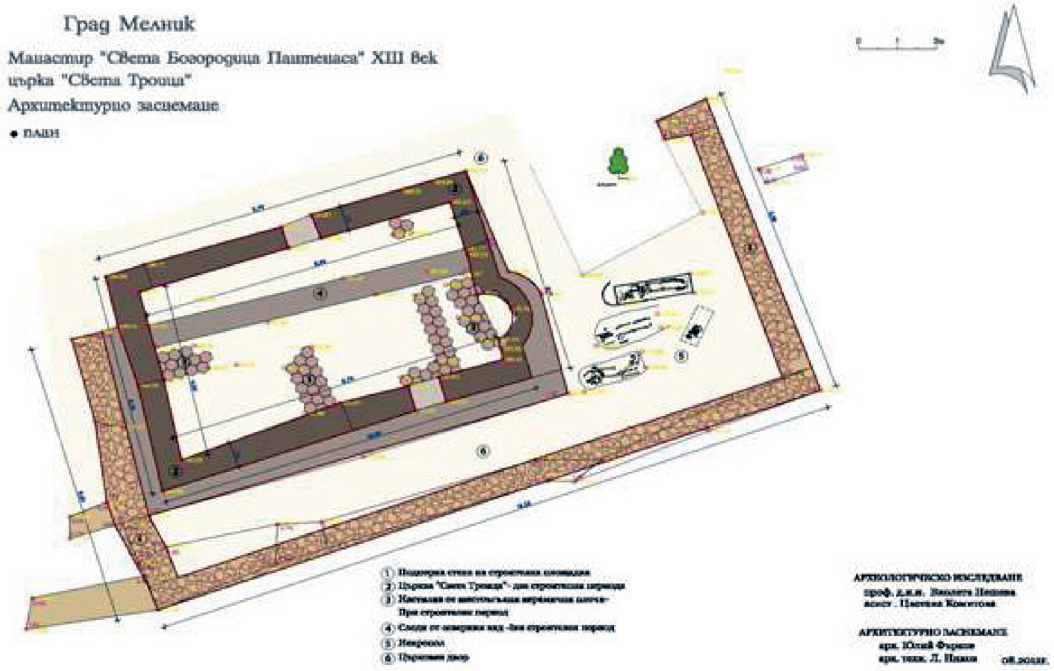
Град Мелник
Манастир "Света Богородица Пантанаса" XIII век
църква "Света Троица"
Архитектурно заснемане
① Подпорна стена на строителната площадка
② Църква "Света Троица" - два строителни периода
⑤ Некропол
⑥ Църковен двор
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
арх. Юлий Фърков

Обр. 1. Архитектурно заснемане на манастирския комплекс.

MONASTERY OF HOLY VIRGIN PANTANASSA

Обр. 2. Аерофото, по Ю. Фърков.

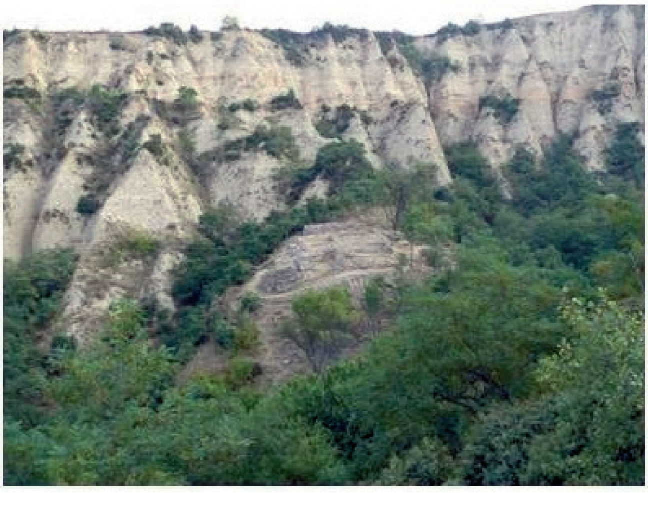

Обр. 3. Църквата „Св. Троица”. Общ поглед.

– изток, запад и юг основите на стените ѝ са дублирани отвън до ходово ниво, за по-голяма устойчивост при свличания и разместване на скалните пластове. Край църквата от изток и от юг е оформен малък двор с каменна ограда, подпорна за терена.

Установени са два строителни периода. През *първия период*, който се свързва с изграждането на основната манастирска конструкция през 20-те години на XIII в., църквата се е състояла от наос с притвор и открит дървен портик върху каменна основа от север. Пред апсидата е имало малка олтарна трапеза и зидана ниска олтарна преграда. Строителният материал е ломени и речни камъни, със спойка от бял хоросан, с дървени сантрачи (скрити) и вложени във фугите по лицевите части на стените фрагменти от натрошени керемиди. Подът е бил настлан с дъски върху хоросанова подложка. Покривът е бил двускатен, с дървена конструкция и керемиди отгоре. Стените отвътре и отвън са били измазани в бяло.

През 1287 г. църквата е била зографисана и отвътре, и отвън, може би след малко разрушение или ремонт, за което има бегли следи в насипа в източния двор. Част от стенописите – с много високо качество, е оцеляла главно в югоизточната ѝ част до началото на XX в.

Вторият строителен период е възстановителен, след голямо разрушение на манастира от земетресение в края на XVI в. Той е свързан с изменения в общия план и обем на църквата.

С камъните от разрушената ѝ северна стена е била издигната нова северна стена върху основите на открития портик. Спойката е кал с хоросанов трошляк. Така апсидата е останала встрани от централната надлъжна ос, като олтарната трапеза е била изградена в дебелината ѝ. Зиданата олтарна преграда е била заменена с дървен иконостас. Премахнат е притворът. Подът е бил настлан с шестоъгълни керамични плочи. Църквата е преизписана в някои сектори.

Ремонт на храма е извършен, видно по строителната керамика и според писмени данни в края на XIX в.

Местоположението му извън манастирските стени, археологическите и архитектурните данни са основание за определяне на функцията му на мортуален параклис и костница.

С първия му период са свързани 4 гроба в южната част на източния му двор — един на 3–4 годишно дете и три на възрастни индивиди: два на мъже (40-45 годишен и 20-25 годишен) и един на жена (неопределена възраст)[1]. Покойниците са били положени в дървени ковчези, части от които са оцелели до днес[2]. В трите гроба на възрастните индивиди са намерени ритуални глинени купички със следи от опалване. Според местоположението им те са принадлежали на *ктитор (ктитори) на манастира.* Малкото дете дава основание да се допусне семейна връзка между покойниците.

И при четирите гроба е засвидетелствана еднаква погребална практика, с послесмъртна мутилация против превъплъщаване (срв. Петрунова 1988), което предполага като причина за смъртта тежко епидемично заболяване – възможно чума или холера, ширели се вече в Европа през XIII–XIV в.

Край трите гроба на възрастните индивиди от запад, на нивото, от което са вкопани погребалните ями, в скалата са били изрязани малки хоризонтални ниши с арки – елемент от традиционните народни обредно-магически действия от тракийската древност, в структурно-семантичен план свързани с небесното пространство и с подземния свят.

Предстоящите ДНК и други допълнителни анализи на костния материал ще внесат яснота по отношение на личностите, намерили вечен покой при църквата „Св. Троица“. Историческите и археологически данни дават основание да се предположи, че в гроб №2 е бил погребан деспот Алексий Слав, „проктитор“, както го нарича деспот Константин Драгаш в грамотата си за манастира „Св. Богородица Пантанаса“ от 1393 г. (Laurent 1947, 183–184), евентуално замонашил се в този втори, построен от него мелнишки манастир.

Литература

Въжарова 1994: Ж. Въжарова. Мелник в изследванията на руски археолози през XIX век. – В: Мелник, 2. София, 1994, 121, обр. 5.

Мавродинов 1933: Н. Мавродинов. Църкви и манастири в Мелник и Рожен. – Годишник на Народния музей, 5, 1933, 285–305.

Петров 1994: П. Петров. Посещения на двама български учени в Мелник в началото на XX век. – В: Мелник, 2. София, 1994, 114–118.

Петрунова 1988: Б. Петрунова. Некрополите от XIII–XIV век като източник за практикуването на обреди против превъплъщаване. – В: Конфесия и фолклор. София, 1988, 67–76.

Beševliev 1964: V. Beševliev. Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien. Berlin, 1964.

Laurent 1947: V. Laurent. Un acte greque inédit du despote serbe Konstantin Dragaş. – Revue des études byzantines, 5, 1947, 171–184.

Perdrizet 1907: P. Perdrizet. Melnic et Rossno. – In: Bulletin de Correspondence héllénique, 31, 1907, 20–37.

---

[1] Антропологическите изследвания са извършени в Лабораторията по пластична антропологична реконструкция на главата по черепа при ИЕМПАМ–БАН, от чл.-кор. д-р Йордан Йорданов и д-р Б. Димитрова.

[2] Дървото, според изследванията в Лабораторията на Лесотехническия университет в София, е от един много рядък вид – т. нар. Байкушевска мура, виреещa от 1350 г. по високите части на Пирин.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ЗАЧИСТВАНЕТО НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР ДО С. ВОДЕН

Илия Илиев, Тодор Вълчев

Във връзка с проект на Областна администрация Ямбол за консервация и реставрация на средновековен манастирски комплекс в местността „Разкопките“ до с. Воден през 2012 г. се извърши теренно проучване – археологическо наблюдение във връзка със зачистването на вече проучените сгради. Ръководител на наблюдението е Илия Илиев, зам. ръководител Тодор Вълчев от РИМ – Ямбол и научен консултант доц. д-р Бони Петрунова от НАИМ–БАН. В екипа е включен и Явор Русев от РИМ – Ямбол. Основната цел на проучването е улесняване на геодезическото заснемане на археологическия обект.

Средновековният манастир до с. Воден, община Болярово, област Ямбол се намира в местността „Разкопките“ – на 2,9 км югоизточно от селото. Археологическият обект се намира на 400 м по права линия от „Малкото кале“ – крепост от периода X–XII в. и на 800 м от местността „Друма“. През последната минава пътя, който през средновековния период е свързвал вътрешността на провинция Тракия със столицата на Византийската империя – Константинопол. Археологическият обект в местността „Разкопките“ е проучван от 1979 до 1991 г. от екип с научни ръководители Йордан Алексиев, Мирко Робов и Нели Танчева.

По време на археологическото наблюдение са почистени вътрешните и външните лица на оградните зидове и помещенията в религиозния комплекс (обр. 1). На места се наложи да бъдат пресечени стари депа за пръст и камъни, които са били натрупани по време на първоначалното проучване на археологическия обект. Също така от вътрешното пространство на комплекса се изнесоха стари депа за камъни, тухли и керемиди.

Средновековният манастир е изграден от дребни до едри ломени и речни камъни споени с бял хоросан. Дебелината на зидовете варира между 0,60 и 1,10 м. Максималната им запазена височина е 2,40 м. Външните размери на манастира са 53,50 м (изток–запад) х 43,50 м (север–юг). По време на почистването на археологическия обект се установиха три етапа на преправки. С последния етап се свързват разширенията на западната порта, която се издава с 6 м пред лицето на западната стена и на едно помещение с външни размери 4,75 м (изток–запад) х 12,50 м (север–юг), което е прелепено до северната оградна стена. По време на строежа им за подравняване на редовете са използвани тухли, поставяни във вертикални и хоризонтални редове. Този начин на градеж ги отличава на фона на останалата строителна техника в религиозния комплекс. Цялата застроена площ на археологическия обекта е 5 дка (обр. 2).

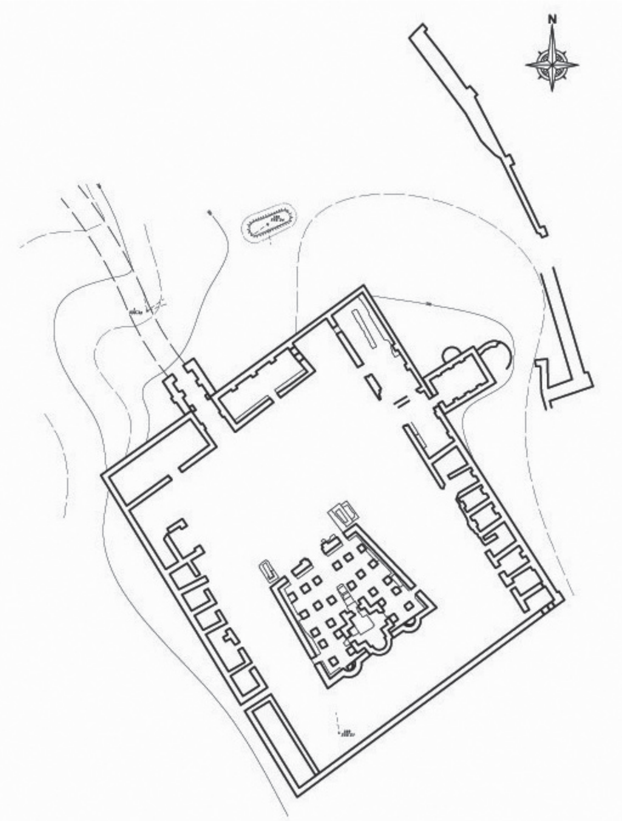

Обр. 1. План на манастира.

Всяка от вътрешните стени на главния вход на манастира е подсилена с по 4 зидани колони. Те са разположени на сравнително еднакво разстояние една от друга и поддържат сводовата конструкция на портата на манастирския комплекс. По време на почистването при една от стените се разкри хоросанова замазка на зидарията (обр. 3).

По време на почистването на южната стена на манастира се разкриха три контрафорса, които не са били известни на по-ранните проучватели. Те се издават от 20 до 30 см пред лицето на крепостната стена и са широки от 0,80 до 0,90 м.

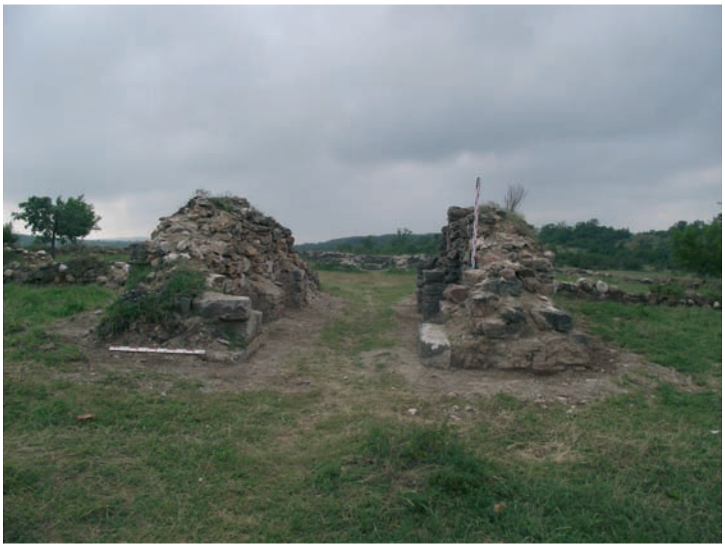

Обр. 2. Западната порта на манастира.

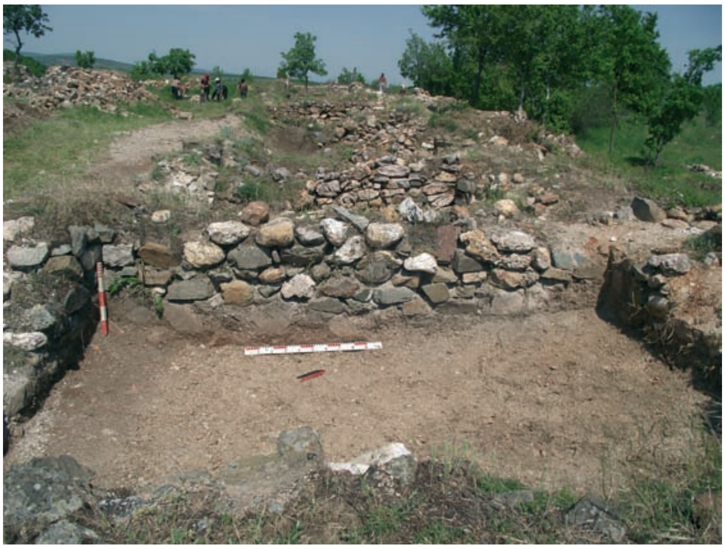

Обр. 3. Сграда 1.

При почистването на северната редица от помещенията на манастирския комплекс се разкриха няколко средновековни преправкИ–Зазидани врати.

По време на почистването на манастирския комплекс се откриха фрагменти от керамични съдове характерни за периода на византийското владичество и началото на Второто българско царство (XI–XIII в.). Съдовете са изработени на бързо грънчарско колело от добре пречистена глина с дребни минерални примеси. Преобладават червените и светлокафявите цветовете. По-рядко се срещат съдове с черна повърхност, като в повечето случаи тя е резултат от вторично изпичане в следствие на пожар. Откриха се фрагменти от съдове-хранилища: амфори и питоси, трапезни и такива, свързани с приготвянето и съхраняването на храна (Борисов 2005). Откриха се няколко фрагменти от керамични съдове, покрити със златиста ангоба. Те се отнасят към периода XI–XII в. По време на работата се откриха фрагменти от сграфито керамика. Откри се един фрагмент от капак и едно устие, което се отнася към ранножелязната епоха.

По време на работния процес се откриха две бронзови монети. Първата от тях е анонимен византийски фолис от XI в., а втората – бронзова императорска монета от XII в.

Откриха се и две рамена от бронзов процесиен кръст. Фрагментите са украсени с различни геометрични орнаменти – кръгове, прави линии и елипси, изпълнени чрез гравиран точков пунктир. Двете раменна от кръстове са подобни на откритите по време на редовните археологически проучвания. Последните сега са изложени в археологическата експозиция в НАР – Кабиле. Украсата от гравиран точков пунктир е аналогична на един процесиен кръст открит по време на археологическите проучвания на дворцовата църква от Царевец. Датира се в X–XII в. (Тотев 1998, 269-270).

По време на археологическото почистване на манастирския комплекс до с. Воден се откри една шпора. Тя има много точен паралел с една находка открита по време на археологическите проучвания на Хирел, Шотландия. Датира се в XII–XIII в. (Ellis 2002, 7).

Откриха се още железни инструменти, ножчета – 4 броя и един връх от стрела.

Други интересни находки са фрагментите от стъклени съдове и стъклени гривни от тъмносиньо стъкло, изцяло запазената бронзова гривна, украсена с врязвания, и фрагмента от бронзов съд украсен с орнамента „птиче око“.

Обработката на керамичния материал и на находките, както и теренните наблюдения относно техниките и начина на градеж на манастира, позволяват да се изгради една работна хипотеза относно неговата датировка. Според екипът, ръководил археологическото наблюдение по време на зачистването, манастирския комплекс до с. Воден се отнася към периода на византийското владичество на българските земи и Второто българско царство: XI–XIII в.

Литература

Борисов 2005: Б. Борисов. Керамиката от периода на византийското владичество в българските земи (XI–XII в.) и от Второто българско царство (края на XII–XIV в.): основни прилики и разлики). – Археология, 1–4, 2005, 86–94.

Тотев 1998: К. Тотев. Процесийни кръстове от Търново. – Известия на Исторически музей Велико Търново, XIII, 1998, 261–281.

Ellis 2002: B. Ellis. Prick Spurs 700–1700. – The Finds Research Group AD 700–1700, Datasheet 30, 2002, 1–10.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В МЕСТНОСТТА КАМЕК“, С. ОСИКОВО, ОБЩИНА ДЕВИН

Николай Бояджиев

Местността Камек, или както още е известна в района – „Чорквата“, е разположена на 1 км югоизточно от с. Осиково (обр. 1). Теренът представлява планинско било с малък наклон в посока изток–запад. От него има отлична видимост в посоки северозапад, запад и юг. Земите наоколо се обработват. Според кмета и всички жители на селото на мястото имало „стара църква“ , затова те наричат цялото било с името „Чорквата“ . Пак според местни жители там били намирани средновековни монети.

Самият обект е с надморска височина 1440 м. Преди началото на разкопките беше обрасъл с иглолистна растителност и храсти. По периферията му личаха натрупвания от пръст, подобни на валове, които наподобяват възможни обрасли деструкции от зидове. По терена личаха следи от стара и скорошна иманярска дейност. С цел установяване наличие или липса на недвижима културна ценност – църква, бе извършено археологическо проучване на обекта.

То се проведе в периода 17–24.07.2012 г., в рамките на шест работни дни. Проучването беше фи-

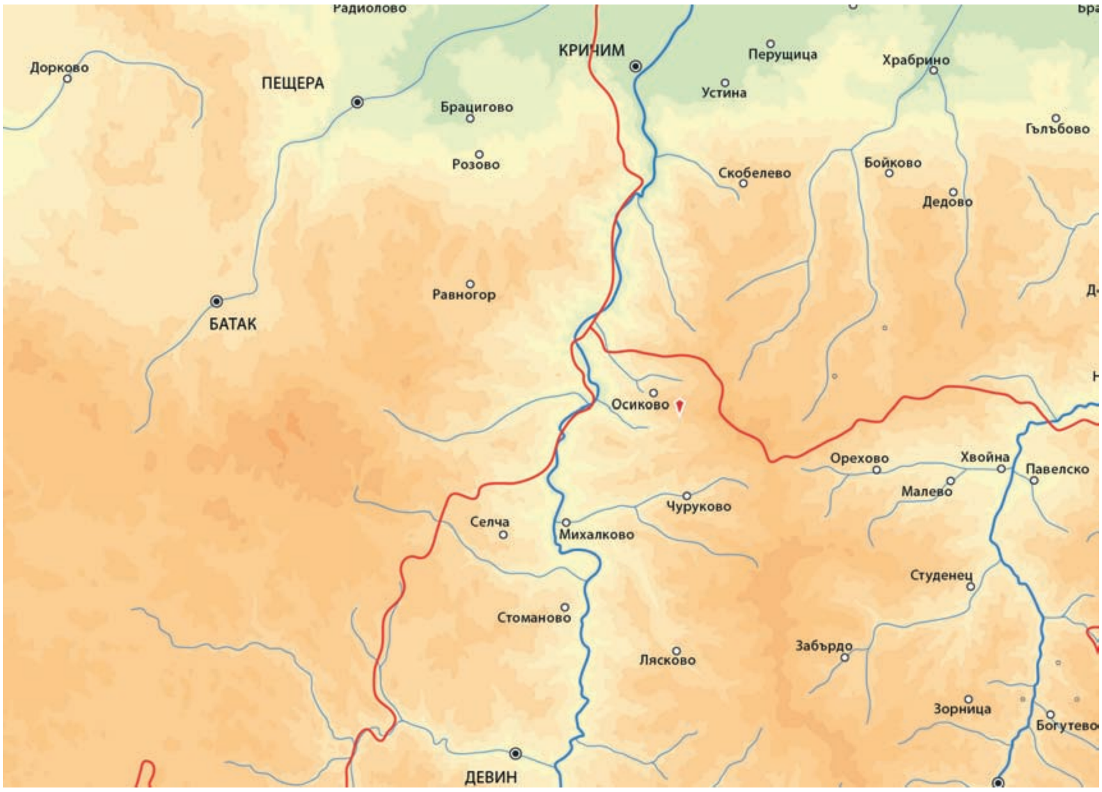
Радиолово
Дорково
ПЕЩЕРА
КРИЧИМ
Перущица
Храбрино
Устина
Брацигово
Гълъбово
Розово
Бойково
Скобелево
Дедово
Равногор
БАТАК
Осиково
Орехово
Хвойна
Павелско
Малево
Чуруково
Селча
Михалково
Студенец
Стоманово
Забърдо
Лясково
Зорница
Богутево
ДЕВИН

Обр. 1. Местоположение на обекта.

Обр. 2. Западният сектор на обекта при достигане до материкова скала, изглед от юг.

нансирано от Фондация „Динамис“ – гр. София и в него взеха участие осем души – доброволци, под ръководството на Николай Бояджиев – археолог в РИМ „Ст. Шишков“ – гр. Смолян.

Археологическото проучване обхвана площ от 56,25 м², разпределени в два сектора – източен и западен. Източният е с площ 25 м² (5 х 5 м). Той бе поставен в тази част на обекта с цел евентуално разкриване на останки от апсида и олтарна част на предполагаемата църква. Почвата на това място се оказа твърде плитка – материковата скала се достига на дълбочина 0,10 м в източната и 0,20 м в западната половина на квадрата. Каквито и да е находки в пръстта липсват. Липсват и следи от зидове или каменни струпвания, продукт на човешка дейност.

Западният сектор е с проучена площ от 31,25 м². Той бе разположен на място, на което личаха пресни следи от иманярска дейност – един изкоп с диам. 0,50 м. и дълб. 0,30 м. Пръстта от него бе примесена с въглени, които подсказваха някакви следи от човешко присъствие. В рамките на този сондаж на терена личеше струпване от няколко по-едри камъни.

Материковата скала в този участък бе достигната на дълб. 0,40 м. Почвеният слой се състои от кафява горска, примесена с дребни варовикови камъни. В първите три механични пласта (до 0,30 м дълбочина) тя е примесена с въглени, а до 0,20 м и с кости от дребен рогат добитък. Находките представляват няколко железни ковани гвоздея от края на XIX или началото на XX в. По материковата скала липсват следи от човешка дейност (обр. 2).

Към края на археологическото проучване ни бе съобщено от местен жител, че през 50-те години на XX в. целият терен на обекта бил изоран с трактор, в следствие на което са се образували натрупванията от почва по периферията, наподобяващи валове. По-големите камъни били събрани и използвани за построяването на овчарник в съседна местност.

В следствие на проведеното археологическо проучване могат да се направят следните изводи:

1. На проученото място в м. Камек липсват следи от недвижима културна ценност (археологически обект). Възможно е църквата, от която е останал топонимът „Чорквата“, да е била разположена някъде в съседство по дългото било с посока изток–запад.

2. В западната част на обекта в края на XIX – началото на XX в. най-вероятно е имало лека дървена постройка – колиба, скрепена с железни гвоздеи, служеща при обработването на площите наоколо.

№58. РАННОХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ В КАРАГОНСКО, БАНСКО

Катя Меламед, Андрей Меламед

В проучванията взе участие като член на екипа Емилия Евтимова.

Местността Карагонско се намира на около 8 км западно от Банско. Представлява обширна затревена поляна, оградена с дерета от север и юг, сега безводни. Надморската ѝ височина е около 1000 м. В миналото е използвана за танков полигон.

В западния край на поляната се е развил голям некропол (обр. 1). Обхожданията показаха, че съответното му селище се е намирало на север от него, на почти същата по големина и височина те-

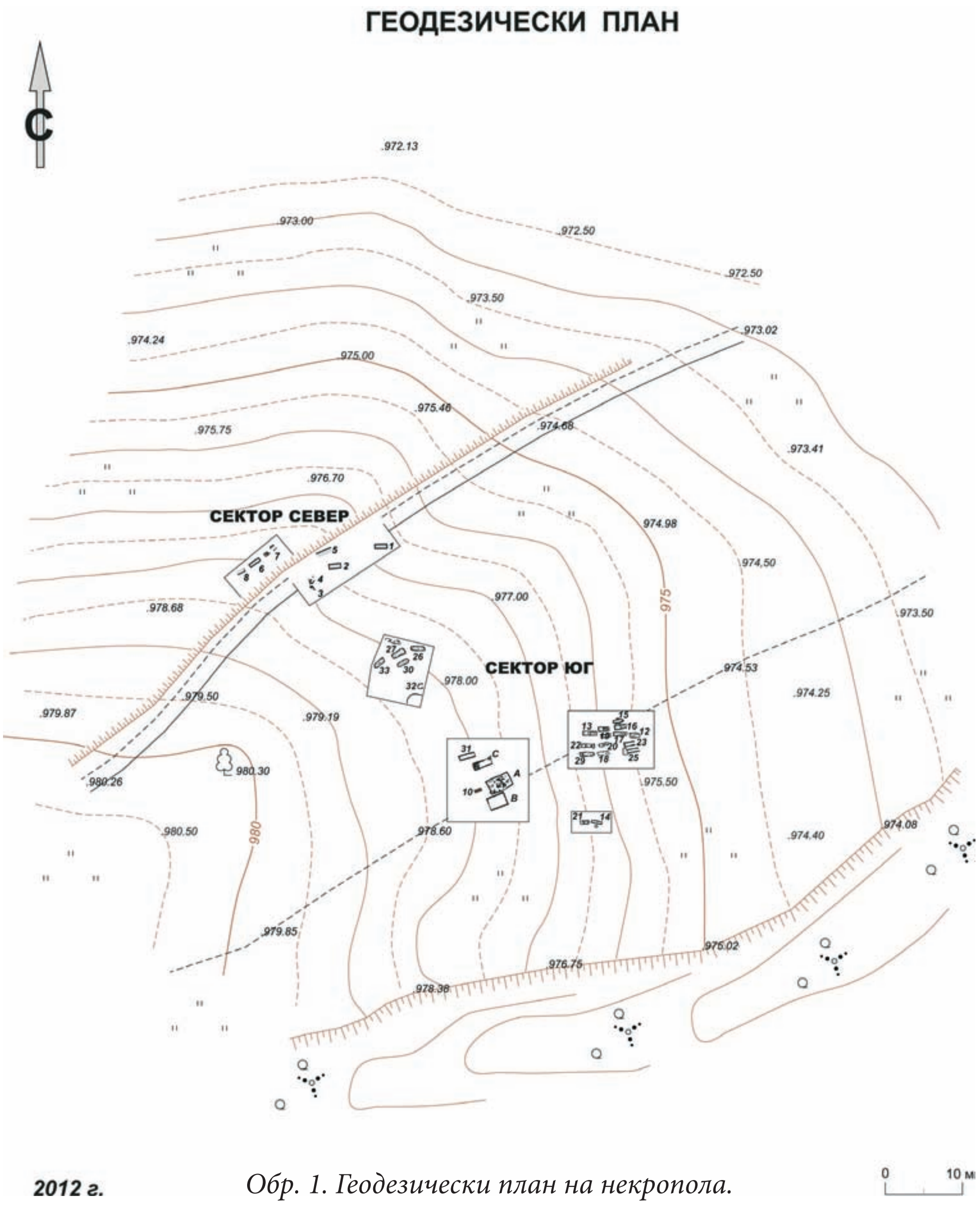
ГЕОДЕЗИЧЕСКИ ПЛАН
С
972.13
973.00
972.50
972.50
973.50
973.02
974.24
975.00
975.46
974.68
975.75
973.41
976.70
974.98
СЕКТОР СЕВЕР
974.50
977.00
978.68
975
973.50
СЕКТОР ЮГ
978.00
974.53
974.25
979.50
979.87
979.19
980.30
980.26
975.50
980.50
980
978.60
974.40
974.08
979.85
975.02
976.75
978.36
2012 г.
0 10 м

Обр. 1. Геодезически план на некропола.

раса отвъд дерето. Проучванията се провеждат за трети пореден сезон. През 2012 г. се работи само южния сектор (обр. 2). Направих и един сондаж К върху височината между двата пътя от север и юг, където също разкрих гробове. Засега нямам сериозни основания да предполагам голяма хронологическа разлика в погребенията в трите сектора.

Гробовете са оградени и покрити с масивни шистови плочи или върху тях са наредени тегули, подпрени по дългата си страна така, че да образуват покрив. Ориентирани са изток–запад, понякога със значителни отклонения. Разположението на скелетите в тях подсказва християнски погребален обред. Забелязват се обаче многобройни отклонения – някои от гробовете са празни, проучени през миналите сезони, в други липсват части от скелета или костите не са в анатомичен порядък, като най-често това се отнася до черепите. В насипа върху тялото се откриват късове глинена мазилка, с отпечатани дървени колове по тях. Някои от тях са обмазани с бяла боя. По фрагментите личат следи от силно обгаряне. В общия насип на терена не се откриват такива мазилки, липсват каквито и да било данни за структури. Като най-вероятно изглежда мазилките да са били носени от селото специално за погребението. Съществуват паралели за подобна практика със значително по-ранна дата. Те се отнасят предимно за късове от разрушени глинени олтари. Не смея да твърдя, че фрагментите глинена мазилка в гробовете в Карагонско са също от олтари. Те са по-скоро от жилище или стопанска постройка, ако съдя по дебелината и конструкцията им. Във всеки случай намирам сходство в идеята, предизвикала тази практика.

В гробовете липсват дарове, с изключение на два случая.

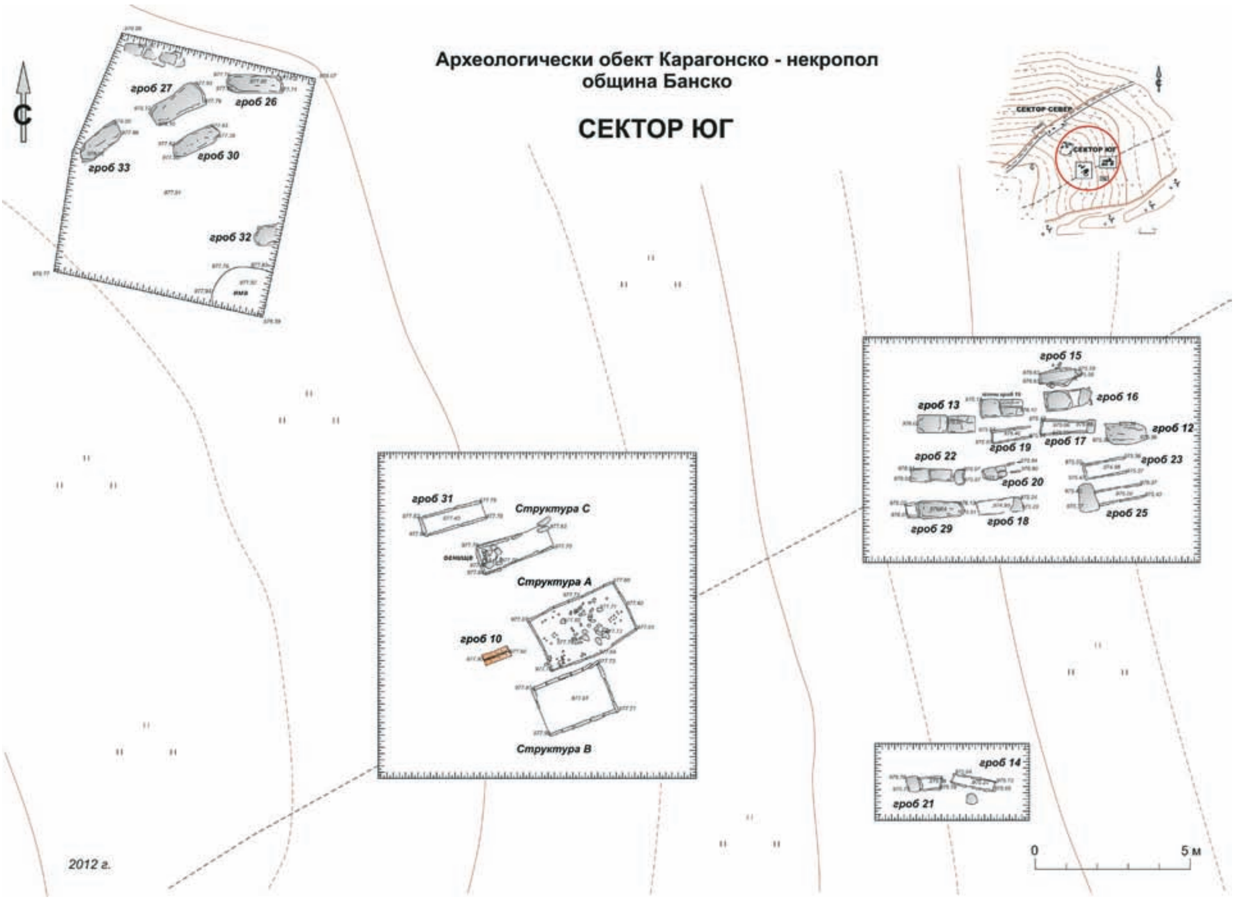
С
Археологически обект Карагонско - некропол
община Банско
СЕКТОР ЮГ
гроб 27
гроб 26
гроб 33
гроб 30
гроб 32
яма
СЕКТОР СЕВЕР
СЕКТОР ЮГ
гроб 15
гроб 13
гроб 16
гроб 12
гроб 17
гроб 19
гроб 22
гроб 23
гроб 20
гроб 25
гроб 29
гроб 18
гроб 31
Структура С
огнище
Структура А
гроб 10
Структура В
гроб 14
гроб 21
2012 г.
0
5 м

Обр. 2. Сектор юг на обекта.

Общото описание на гробовете в Карагонско е вече докладвано, затова ще се опитам да възстановя погребалния обред.

Избира се място – има сериозни колебания относно дълбочината от тогавашната повърхност, но изглежда са следвали конфигурацията на терена, който оформя нещо като могила по средата между сектор „Север“ и сектор „Юг“.

Оформя се гробът със старателно забити вертикално шистови плочи – обичайно по 2 от дългите страни и по 1 от тесните. Заравнява се дъното му по материка. В околността не открих кариера за шистови плочи. Взех проби за откриване на находището, които ще бъдат работени в Музей „Земята и хората“. Някои от тях имат значителни размери, особено покривните. Това изисква сериозна организация за пренасянето им. Изглежда производството и доставянето на шистови плочи за погребения е един от организираните и печеливши занаяти в района.

Ориентацията е малко колеблива, изглежда има стремеж към изток–запад (глава), но е съобразена вероятно със слънцето.

Полага се тялото. Хвърлят се шепа-две въглени; костите не носят следи от обгаряне. Също шепа-две домашна смет?, която се състои от 1–2 фрагмента глинена мазилка, някои със следи от обгаряне, също няколко фрагмента, най-често съвсем малки и безлични, домашни съдове. Във всеки случай, макар и крайно оскъдна, керамиката е характерна за обекта, както и за културата тук, вече добре позната след проучванията на раннохристиянската църква в Шипоцко. Рядко се отриват фрагменти от вносни съдове. Във връзка с мазилките ще отбележа, че общия насип на терена не съдържа фрагменти от мазилки, нито има някакви данни за структури в рамките на некропола, поне засега. Има обаче много дребни керамични фрагменти. Дори да допуснем, че керамичните фрагменти са попаднали в гроба заедно с пръстта, трудно можем да приемем това и за мазилките.

Не мога да преценя дали винаги гробната яма се запълва с пръст. Понякога изглежда, че е оставяна без насип. В други случаи обаче нямам съмнения за първоначален насип. В гроб 27 например със сигурност гробът е бил запълнен по време на погребението: непосредствено над насипа върху скелета, под покривната плоча се откриха желязна втулка, силно корозирала, както и кости – човешка фаланга, лява раменна кост и дистална половина от овца. Костите са обработени от д-р Лазар Нинов.

Накрая гробът се затваря с една много голяма или две-три по-малки плочи. Аналогичен е процесът и когато са използвани тегули.

Непосредствено до гробовете липсват данни за поменални практики – горели петна, животински кости или керамични фрагменти. В рамките на некропола обаче, в Сектор Юг са разкрити вече три структури, които определям засега като поменални – 2 през миналите сезони и Структура С през 2012 г. Представляват пространства, оградени с шистови плочи напълно подобни на гробовете, но с по-големи размери; две от тях – Структури А и С имат струпвания от камъни, които най-вероятно са огнища. В структурите липсват материали, освен дребни кости и фрагменти керамика. До огнището в Структура А има съмнение за кост от бебе, но тя изисква много подробен анализ и все още не съм получила резултата.

Изключение по отношение на гробните дарове правят само два гроба.

Гроб 30 е покрит с тегули, на места подсилени с каменни плочи, особено от запад до черепа и от изток до краката. От двете дълги страни на скелета е оформен перваз с керамични плочи. В него се откриха фрагменти от желязно умбо на щит – най-вероятно. Металът е бил изглежда начупен предварително, тъй като фрагментите бяха разхвърляни на значително разстояние един от друг: високо над скелета и насипа върху него, непосредствено до покривните тегули, както и около скелета. Фрагментите бяха силно корозирали. Предназначението им се установи едва след консервация.

Гроб 33 е оформен с шистови плочи и покрит с една необичайно голяма. Погребението е извършено според християнския обред – по гръб, с изпънати крайници и ръце, скръстени в областта на корема. Гробът също е бил засипан с пръст под покривната плоча. Непосредствено под нея, както и до краката и под скелета, на различни места се откри цяла гарнитура от войнишки колан. Очевидно коланът е бил предварително разкъсан на парчета и разхвърлян по време на целия процес на погребване. Гарнитурата е изработена от бронз и отлично запазена. Под нитовете на много места са останали малки късове от кожения колан. Датира се от времето на Константин Велики (около 280–337). Това е сравнително рядка находка, открива се за първи път на юг от Стара планина.

Гарнитурата потвърждава датата на некропола, без друго вече определена въз основа на анализа на керамичните фрагменти – IV–V в. Той принадлежи на местно население, наскоро приело християнската религия, но далеч все още не укрепнало в нея.

№59. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПОД ЯМАЧА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Селището е разположено на левия бряг на р. Голямата река, ляв приток на р. Овчарица, на леко наклонена в посока север речна тераса. През изминалия сезон проучихме три полувкопани жилища, датирани включително и с монетен материал в границите на XII–XIII в. В близост до жилища №3 и 4 освен монети от XII в., за първи път попаднахме и на две български имитации на латински монети, сечени в периода 1208–1218 г.

През настоящия сезон разкрихме три постройки, едната от които е със стопанско предназначение. В хоризонтален план формата им е правоъгълна, вкопани на приблизително 0,30 от нивото на средновековния терен. Подовете им са от трамбована пръст. Отоплителните съоръжения в жилищата са огнища. За разлика от предишните, в новопроучените липсват вкопани под пода им жилищни ями. Най-многобройна е обикновената домакинска керамика. Представени са почти всички категории съдове. Тя е предимно тънкостенна, формована на бързо колело. Част от нея е изпечена в режим на опушване. Украсата е семпла предимно от врязани и излъскани ивици. Спорадично се среща и керамика на бавно колело. Процентът на луксозната керамика е малък. Върху бяла ангоба е нанесена полихромна украса покрита с безцветна глазура. Цветовете варират в оттенъците на жълто, кафяво и зелено. Сграфито керамиката е силно фрагментирана.

Около пресъхнал сега извор, който се намира на 60 м западно от средновековните жилища, продължи проучването на късносредновековното селище. Северно от проученото вече полувкопано жилище, проучихме още едно, с приблизително същата характеристика и параметри. Западно от двете жилищни постройки проучихме и едно полувкопано стопанско помещение. Намерената фрагментирана керамика вътре в тях, както и монетите в близост, го датират от средата на XV до средата на XVI в.

Литература

Динчев 2010: В. Динчев. Спасителни разкопки на археологически обект в м. „Под ямача“ в землището на с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2009 г. София, 2010, 403–405.

Динчев 2011: В. Динчев. Спасителни разкопки на античен обект в м. „Под ямача“ в землището на с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2011 г. София, 2012, 354–356.

№60. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В МЕСТНОСТТА „ПОД ЯМАЧА“, КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Рени Петрова

Некрополът отчасти е развит върху позитивна земна форма, ориентирана изток–запад, с дължина 25 м. Височината му е 4,5 м. През 2011 г. бяха проучени 25 гроба, разположени в южната и отчасти в източната периферия на хълма. През отчетната година на площ от 600 м^2, разкрихме и проучихме още 38 гроба от източната и северната страна, които с проучените преди, общо стават 69. Паралелно с това проучихме и нови 13 ями разположени в непосредствена близост до некропола от север и една в приблизителния център на хълма.

В разкопките взеха участие Пламена Бакалова и Ангелина Пировска – уредници в Археологически музей „Марица-Изток“, както и Кристина Илиева, студент специалност археология от държавния университет в Лестър, Англия.

По отношение дълбочина на вкопаване могат да се разграничат две основни групи: плитко вкопани до ниво 0,40 м от повърхността и дълбоко вкопани до ниво 0,80 м. Плитко вкопаните се намират по стръмния северен участък на хълма, където свличането на горния почвен пласт е най-интензивно и вероятно това е причина за частично разрушените гробни ями от север. Забелязва се определена планировка, по-скоро по линията север-юг, и то само в равнинната, източна част на некропола. Формата на гробните ями, преобладаващо, е трапецовидна, независимо от дълбочината на вкопаване. Сравнително рядко дъната им са фланкирани от единични ломени камъни, въпреки че те са в изобилие. Всички са положени съгласно християнският обред. Ръцете са скръстени по обичайния начин с допустимите вариации, краката са нормално изпънати. Има случаи на приближаване в областта на коленете и петите. Сигурно послесмъртно обезвреждане на скелетите имаме само в три гроба. В проучвания участък изявена вертикална и хоризонтална стратиграфия няма. В приблизително 30 % от гробовете имаме поставени дарове и накити. Масовият накит е обица от кръгла, медна тел с формата на халка, с незапоени краища. В насипа на четири от гробните ями, всички в областта на гърдите, като гробен дар са поставени три глинени капака и придънна част на гърне. Въз основа на антропологичните изследвания, по полов признак, мъжете са 26, а жените 10 индивида. Най-висока е смъртността в детска възраст до десет години. Общо 33 индивида. Най-възрастният мъж е на 65 г., а най-възрастната жена е на 60 г. Средната смъртност при мъжете е на 35 г., а при жените на 25 г. Нов момент е ямният комплекс от 16 ями, 13 от тях проучени през настоящия сезон, разположени непосредствено до северната периферия на некропола. В пълнежа им присъства изключително малко, силно фрагментирана керамика и единични животински кости. Вън от съмнение е тяхната принадлежност към некропола и считаме, че са изпълнявали поменални функции.

Приблизително в най-високата част на хълма, стратиграфски под гробните съоръжения разположени там, проучихме яма, на дъното, на която имаше депониран скелет на дива котка. На същото ниво в противоположния ѝ край открихме малко петно от пепел и въглени и фрагмент от стена на съд работен на бавно колело с хоризонтално разположени врязани линии. Фрагментът като единствен датиращ материал носи белезите на керамичното производство, характерно за X–XI в.

Некрополът, въз основа на подвижния археологически материал, поставяме в границите на XII в.

Литература

Александров, Караилиев 2011: С. Александров, П. Караилиев. Спасителни археологически разкопки на надгробна могила в землището на с. Овчарци. – АОР през 2010 г. София, 2011, 528.

Караилиев, Петрова 2012: П. Караилиев, Р. Петрова. Средновековен некропол в м. „Под Ямача“, край с. Овчарци, община Раднево. – АОР през 2010 г. София, 2012, 487-488.

№61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ТРОЯНОВО – ГОЛЯМА ДЕТЕЛИНА В КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“

Борис Борисов, Гергана Шейлева

През 2012 г. продължиха спасителните археологически проучвания на средновековното селище в землищата на селата Трояново и Голяма Детелина. Обектът е открит при теренни обхождания през 2002 г., когато в профила на рудник „Трояново-север“ са установени пресечени от роторен багер жилищни и стопански помещения и сметни ями.

Първите предварителни сондажни проучвания тук са проведени през 2002 г., когато са открити и проучени 2 средновековни жилища, едно стопанско помещение и три сметни ями, две от които средновековни, а третата – късножелязна.

След прекъсване от 9 години през 2011 г. спасителните археологически проучвания на селището са възобновени, когато са открити и проучени едно жилище, четири стопански помещения и 12 нови сметни ями.

Средновековното селището е разположено върху леко извисяващ се спрямо околния терен хълм и заема южния му склон с ясно изразена денивелация от запад на изток.

За голямо съжаление през деветте години от започването на предварителните проучвания през 2002 до 2011 г. селището е силно пострадало от развитието на минните работи. През неговата територия са прокопани два отводнителни канала и две просеки с ширина близо 20 м, които са унищожили напълно културния пласт на средновековното селище. При започването на проучванията в профилите на рудника и споменатите канали и просеки са установени голям брой разрушени жилищни и стопански помещения и сметни ями.

През отчетния сезон проучваната площ е няколкократно разширявана, за да достигне в края на сезона до 1750 м^2. В нея са открити и проучени две нови стопански помещения и 27 нови сметни ями.

И двете стопански помещения са наземни. Те запазват слабо вкопаване от 0,15 до 0,17 м спрямо нивото на околния терен. Първото от тях (№6) е с почти квадратна форма и размери 3,80 х 3,70 м. Стените му са изградени от дървени колове и плет, измазан с глина, за което свидетелстват откритите в основите му 12 дупки от дървени колове. Прави впечатление, че ъгловите колове са със значително по-голяма дебелина. В общи линии диаметърът им варира от 12 до 28 см. Подът му е изграден от нанесена сиво-бяла пръст.

Второто стопанско помещение е отрито извън рамките на проучваната площ, при отнемането на хумусния слой за нуждите на рекултивацията. Помещението е със слабо изразена трапецовидна форма и е ориентирано по надлъжната си ос по посоките изток–запад. Дължината на западната му стена е 2,30 м, на южната – 3,90 м, на източната – 2,40 м, а на северната – 3,20 м. Подът е изграден от нанесена сиво-бяла стерилна пръст, която е била трамбована. Как са били изградени стените на помещението не е ясно, тъй като в основите не са намерени дупки от дървени колове.

Проучените стопански помещения намират най-точни паралели сред цяла поредица от средновековни селища в района на комплекса „Марица-изток“ и от Североизточна Тракия – Дядово (Borisov 1989, 71–76, fig. 57–67), Караново, Знаменосец, Гипсово (Борисов 1995, 227, обр. 1), Гледачево I (Герасимов 1997, 108–109, обр. 9), Полски Градец, Искрица и Крум.

От проучените 27 ями 10 са с кръгла форма и диам. от 1,20 до 2,90 м. Други 12 са с елипсовидна форма, при които дължината варира от 1,04 до 2,80 м. Дълбочината на сметните ями варира в широки граници – от 0,28 м при яма №41 до 1,60 м, при яма №25. В дълбочина някои ями са с цилиндрична форма (№17 и 39), докато при други стените са подкопани, което им придава слабо изразена кошеровидна форма (№18, 23, 30). Подкопаването на стените достига максималната си стойност при яма №20 – от 0,60 м от всички страни.

През 2012 г. бе потвърдено наблюдението, че всички жилищни и стопански помещения са синхронни, т. е. са съществували едновременно. Впечатлява изключително голямата гъстота на застрояване. По всичко изглежда че откритите съоръжения са били включени в единен комплекс и по всяка вероятност оформят „отделен квартал“ в средновековното селище.

По време на разкопките са намерени малобройни находки – предмети от домашния бит (ножове, огрибки, глинени прешлени за вретено) и накити, предимно фрагментирани стъклени гривни.

Най-многобройният материал е керамиката. Тя е представена от всички характерни за периода на византийското владичество групи – обикновена, със златиста и червена ангоба, глазирана, сграфито и рисувана. Придобитата от разкопките масова керамика е обработена с Типологията на фрагментарния материал, с която е обработена и керамиката от средновековните селища до селата Полски Градец, Гледачево I и III, Гипсово, Знаменосец, Радневско, Дядово, Караново и Асеновец, Новозагорско, гр. Любимец, с. Крум, Димитровградско и крепостта край с. Искрица, Гълъбовско (Борисов 2002). Обработени са 7286 фрагмента с информационна стойност. Съотношението на керамиката на крачно и ръчно колело е 91,54:8,44%, което е най-близко до това от селището край с. Караново, Новозагорско. Стойностите на това съотношение напълно отговарят на тези, съответстващи на хоризонтите от втората половина на XII в. Тази датировка се потвърждава и от намерените две корубести монети на Исак II Ангел (1185–1195). По всяка вероятност и това средновековно селище и било организирано напуснато в началото на 1190 г. под натиска на кръстоносците от Третия поход, подобно на много други селища.

През отчетния период е почистен и профила на отводнителния канал, където на съвсем малка площ са открити 14 петна от вкопани жилищни или стопански помещения и стопански ями. В заключение трябва да се отбележи, че проучените съоръжения са само част от средновековното селище. Наблюденията категорично показват, че същото продължава на запад и юг, където теренът все още е незасегнат от минните работи и следва да бъде проучен.

Литература

Борисов 1995: Б. Борисов Сондажни проучвания на ранновизантийско и средновековно селище в землището на с. Гипсово, в комплекса „Марица-изток“. – В: „Марица-изток“. Археологически проучвания, 3, 1995, 227-242.

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI–XII в. от територията на днешна Югоизточна България. – В: Раднево. Марица-изток“. Археологически проучвания, 6, 2002.

Герасимов 1997: В. Герасимов. Средновековно селище от XII в. край с. Гледачево, в комплекса „Марица-изток“. – В: „Марица-изток“. Археологически проучвания, 3, 1997, 105–127.

Borisov 1989: B. Borisov Djadovo 1. Mediaeval Settlement and Necropolis (11th–12th Century). – Tokai University Press, Tokyo, 1989.

№62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „Д-Р СТ. ЧОМАКОВ“ №5, НЕБЕТ ТЕПЕ, ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Проучванията се извършиха на два етапа, с обща продължителност от 4 месеца[1]. Общата площ е 200 м^2, дебелината на културния пласт – до 6 м. През XV–XIX в. теренът е бил активно обитаван – проучиха се две по-ранни къщи, щерна и множество ями. Многобройни османски вкопавания силно са нарушили по-ранните пластове.

---

[1] Зам. ръководител е д-р Ч. Цочев. В екипа участваха М. Валентинова, С. Христева, Ц. Славкова, С. Николов и Ст. Николов.

От IX в. се проучи част от опожарено вкопано жилище, с огнище и дупка за масивна греда (обр. 1). От края на X – първата половина на XI в. се откриха две ями и североизточният ъгъл на сграда, чиито стени са били направени от камъни споени с кал. От края на XI – началото на XII в. се откри част от жилище и яма. Жилището е вкопано в късноантичен пласт и е било с лека конструкция, от която се откриха дупки от колове в ъглите и покрай стените. До западната стена е била изградена печка. В него се откриха 10 бронзови монети и голямо количество битова керамика. От ямата се проучи само югоизточната ¼, т. к. останалите части попадат под изградените по-късно тук кула и крепостна стена.

През втората половина на XII са изградени две масивни сгради. От северната сграда се проучи източната част. Разкритата дължина на северната стена е 6,5 м, на източната – над 14 м, дебелина на зидовете – 1 м. Североизточният ъгъл застъпва с леко отклонение ъгъла на сградата от XI в. Зидовете са от външната страна с големи камъни, като фугите са запълвани с фрагменти тухли, а вътрешността е от дребни камъни и тухли, спойката е с глина. Максималната запазена височина е 1,50 м. Масивният пласт от горели кирпичи показват, че сградата е била поне двуетажна, като покривът е бил покрит с керемиди. Пластовете деструкции се отриха до 2,50 м източно от източната стена, което показва, че втория етаж е бил със силно издаден еркер. Вътрешността на сградата е била обмазана с многоцветна мазилка. От южната сграда се проучи източната част от негатива на дълбоко вкопан приземен етаж. Във вътрешността на негатива се проследи мощен пласт горели деструкции от стени, изградени с големи камъни и тухли, споени с глина и цял сектор от паднала стена. В по-късен момент от изток на нивото на тогавашния терен е било пристроено правоъгълно помещение. Стените му са дебели 1 м, изградени от камъни и тухли, споени с глина, изпечена до червено в следствие на опожаряване. Материалите, открити в двете сгради са идентични и показват, че опожаряването им е станало в края на XII в. – началото на XIII в., когато по писмени данни градът е бил на два пъти изгорен. След опожаряването на сградите е била изградена укрепителната система. Непосредствено източно от южната сграда се проучи основата на недовършена кула. Тя е с ширина 4,70 м, а северната ѝ част влиза под по-късната крепостна стена, като проучената дължина е 4,60 м. Основата представлява плътен блокаж от камъни (в т. ч. и латински надпис от III-IV в.) и тухли, споени със здрав бял хоросан. Повърхността на основата е равна, без да има следи от демонтиране. Навсякъде върху нея се откри дебел пласт от фраг-

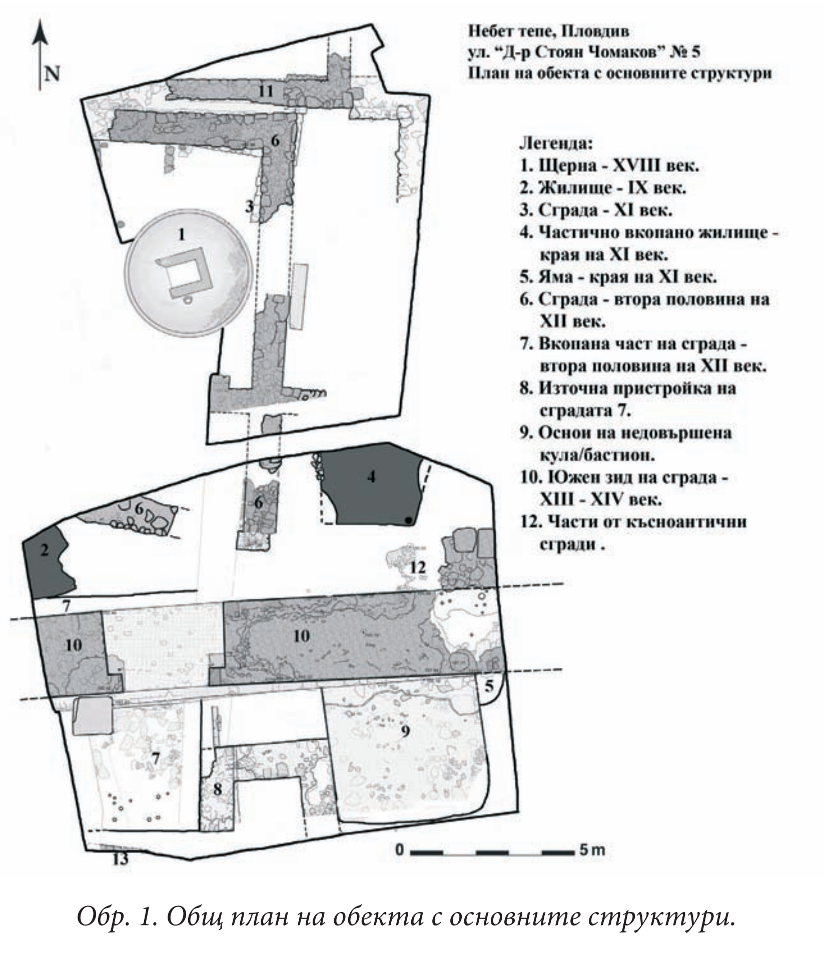
N
Небет тепе, Пловдив
ул. "Д-р Стоян Чомаков" № 5
План на обекта с основните структури
Легенда:
1. Щерна - XVIII век.
2. Жилище - IX век.
3. Сграда - XI век.
4. Частично вкопано жилище - края на XI век.
5. Яма - края на XI век.
6. Сграда - втора половина на XII век.
7. Вкопана част на сграда - втора половина на XII век.
8. Източна пристройка на сградата 7.
9. Основ на недовършена кула/бастион.
10. Южен зид на сграда - XIII - XIV век.
12. Части от късноантични сгради .
11
6
3
1
4
6
2
12
7
10
10
5
9
7
8
13
0
5m

Обр. 1. Общ план на обекта с основните структури.

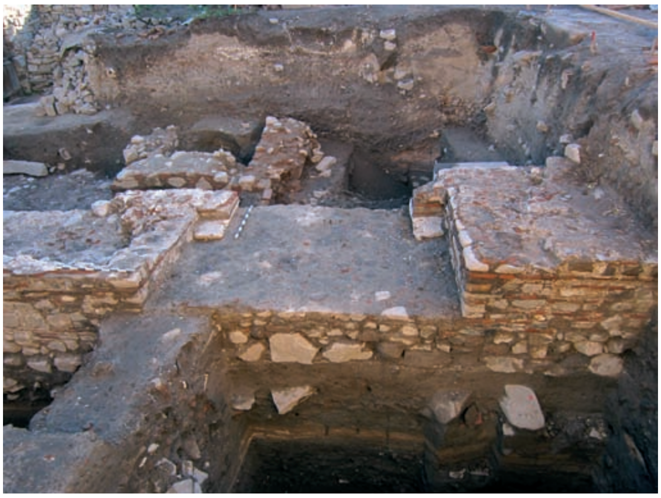

Обр. 2. Поглед към крепостната стена с портата от юг.

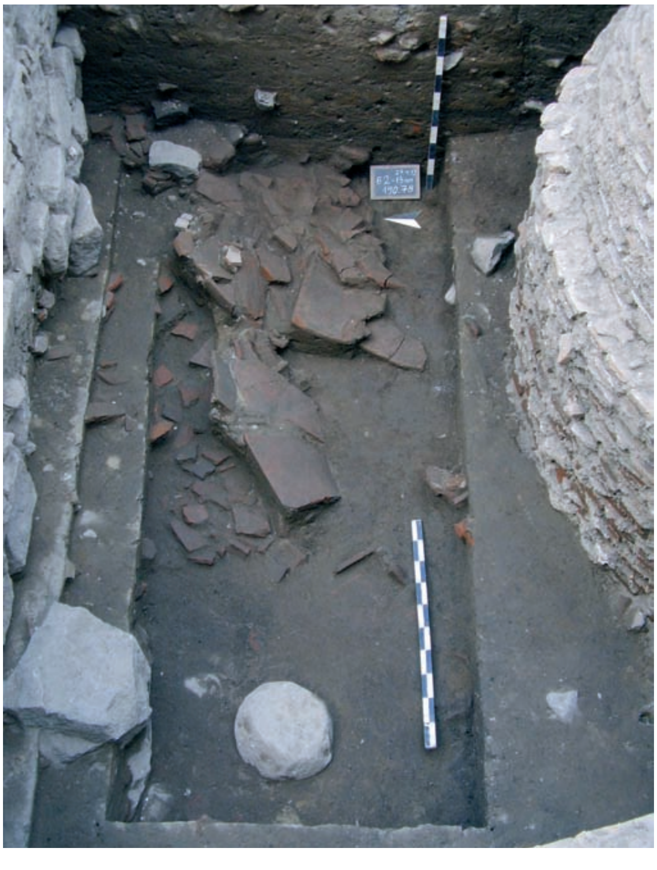

Обр. 3. Антични покривни деструкции и преизползван в стената на античната сграда барабан от колона.

менти тухли, керемиди и камъни, безразборно нахвърляни, без хоросанов трошляк. Това показва, че не е била довършена — строежът е бил изоставен, а изкопът запълнен със строителни отпадъци. В североизточната си част кулата пресича ямата от края на XI – нач. на XII в., а от север попада под крепостната стена, с която няма функционална връзка, като пластът с нахвърлена строителна керамика върви и под нея, т.е. стената е правена след като строителството на кулата е било изоставено и изкопът ѝ запълнен. Откритата в насипаните деструкции керамика е идентична с тази от южната сграда и е горяла, следователно насипването е станало след пожара. След засипването на изкопа с основите на кулата е била построена крепостна стена. Тя е с направление изток–запад, проучената дължина е 15 м, дебелината ѝ е 2,6 м, максимално запазената височина е 1,60 м. При строителството не е правен изкоп за основата. Теренът е бил заравнен и заздравен чрез набити пилоти, след това са наредени големи камъни, като от юг е оформен цокъл. При строителството цокълът и първите няколко реда камъни над него са били засипани, като навсякъде се проследиха 2–4 строителни пласта от хоросан, разделени от трамбована пръст. Стената е изградена от средни по размери камъни и тухли. Емплектонът е от дребни камъни, парчета тухли, буци хоросан, споени с много здрав бял хоросан. Най-старателно зидарията е направена при страниците на портата, където фугите на камъните са обмазани и очертани, а при тухлите е използвана техниката на скритата тухла. В източния край, непосредствено северно от стената се откри друга стена с идентичен градеж, дебела 1,9 м, вероятно стълба. Портата има опростен план и представлява леко трапецовиден отвор, широк от север 3,70 м, а от юг – 2,65 м, като тук има два издатъка навътре с размери 0,44 х 0,55 м, които са прикривали осите. Портата се затваряла с двукрила врата, като и двата осови камъка са запазени. Съгласно стратиграфската позиция изграждането на стената може да се постави в началото на XIII в. През османския период върху портата е изградено мазе на голяма къща, с което пластовете към нея били изгребани. Със сигурност портата е горяла. След това нивото е било повдигнато, като за прагов камък е бил използван голям блок, в последствие изваден, но е останал отпечатъка от скрепващия го хоросан.

От XIII–XIV в. в северната част на обекта се проучи една яма, в която се откри сребърна монета и южен зид на сграда, която се развива на север от разкопаната площ.

От I–III век материалите са единични и са преотложени. През IV в. в северната и централна част на обекта е имало масивни сгради, като и двете още през Късната античност са били демонтирани. Върху подравнената скала на няколко места се проследява ниво от трамбована жълта глина, на места опалена до черно. След демонтирането са изградени нови сгради, от които се откриха паднали керемидени покриви. След разрушаването на сградите теренът в централния и южния сектор е бил заравнен и върху така оформената площадка се откри пласт от чист пясък с дебелина около 50 см, като в него се проследиха тънки пластове бял и розов хоросан. Материалите от пласта са от IV и V в. и вероятно е строителна площадка за някаква много масивна структура, може би късноантичните крепостни стени. Върху този пласт следва пласт от черна пръст, но няма данни терена да е бил застроен през този период. В югозападния ъгъл се откри северното лице на стена изградена в опус микстум, която пресича пласта с пясък и е синхронна на пласта от черна пръст. Сградата се развива извън проучваната площ и за нейната интерпретация и точна датировка нищо конкретно не може да се каже.

Скала е старателно обработвана – на места подравнявана, на места са оформени улеи. Има и множество дупки за колове, които могат да се отнесат към отделните строителни периоди. В пластовете под глинената трамбовка и в дупките от колове се откриват единични фрагменти от желязната, бронзовата и каменномедната епохи.

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СТАРОБЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ“ В С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Константин Константинов, Стойчо Бонев

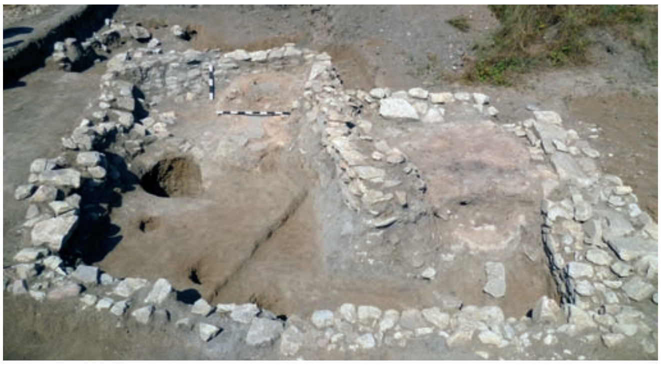

Обр. 1. Каменни сгради №3 и 4 и вкопано жилище №3 (поглед от изток).

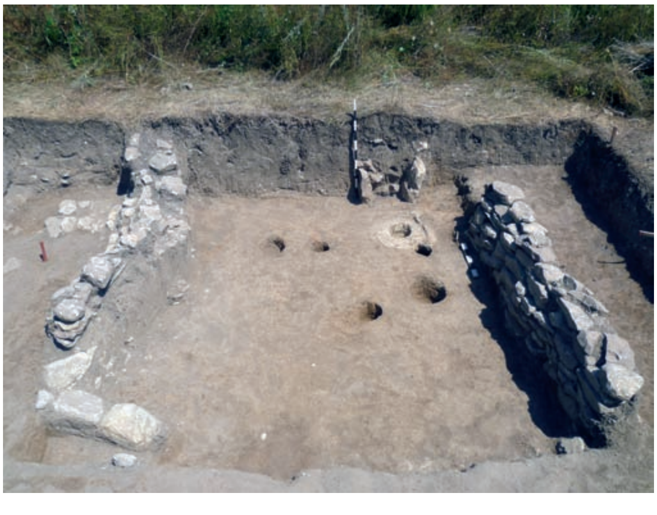

Обр. 2. Вкопано жилище №5 (поглед от юг).

Обектът се намира на 2,5 км северозападно от селото в м. Бадалъците. Представлява неукрепено старобългарско селище от края на IX – първите десетилетия на XI в. Заема площ от около 30–40 дка. Началото на проучванията започва през 1988 г. (Бонев, Димитров 1992). Още на следващата година обаче са прекратени поради липса на работници. Едва през 2010 г. разкопките са подновени под ръководството на гл. ас. д-р К. Константинов (Шуменски университет) и доц. д-р Ст. Бонев НАИМ–БАН, Филиал – Шумен) като научен консултант (Константинов 2011).

През 2012 г. приключи проучването на каменна сграда №4 (обр. 1). Тя има четириъгълен план и е ориентирана с надлъжната си ос в посока североизток–югозапад. Сградата е с външни размери 4,10 х 3,30 м. Зидът е от жълтеникави, силно ронливи необработени камъни с калова спойка. Средната му ширина е 0,50 м. Културният пласт във вътрешността на сградата е от кафява хумусна пръст с голяма концентрация на фрагменти старобългарска битова керамика.

Изцяло беше проучена и пещ №4, намираща се в северозападния вътрешен ъгъл на сграда №4. По всичко личи, че изграждането ѝ е довело до разрушаването на западния зид на по-ранната сграда №3. Диаметърът на подницата е 1,10 м. От изток личи предпещно пространство с дължина 0,70 м. Куполът на пещта, запазен частично, е с височина 0,40 м. Изграден е от дребни камъчета, обмазани с глина. Във вътрешността на пещта се попадна на отделни фрагменти керамика, едри животински кости, въглени.

През настоящия археологически сезон беше завършено и изчерпването на яма №1 близо до пещ №4. Горният ѝ диаметър е 0,80 м, а при дъното е 1,80 м. Формата ѝ на дълбочина до 0,60 м е цилиндрична, след което се разширява и към дъното става крушовидна. Дълбочината ѝ от околния терен е 1,50 м. Във вътрешността ѝ се попадна на фрагментирана старобългарска керамика от гърнета със силно опушени стени и врязана вълнообразна украса. Ямата вероятно има битов характер.

При престъргването на подовото ниво във вътрешността на сгради №3 и 4 на дълбочина 1 м от съвременния терен се попадна на по-ранно вкопаване, ориентирано по посоките на света. Северният му край попада под основите на по-късните каменни сгради. Вероятно става дума за вкопано жилище, което се явява най-ранен етап в строителството в този сектор на селището. В профила се забелязват следи от горивното съоръжение, които попадат под основите на пещ №3. Културният пласт във вътрешността на жилището е изпълнен с буци шлака, фрагменти керамика и животински кости. На 0,35 м от южната стена на землянката се попадна на вкопано в здравия терен гърне с форма на пресечен конус с врязана украса. След изваждането на съда се оказа, че той е поставен върху едър камък с добре оформено гнездо в средата. Може да се предполага, че става дума за гнездо за стълбова конструкция на вкопаното жилище, което е преизползвано чрез поставянето в него на керамичен съд за съхранение на зърнени продукти.

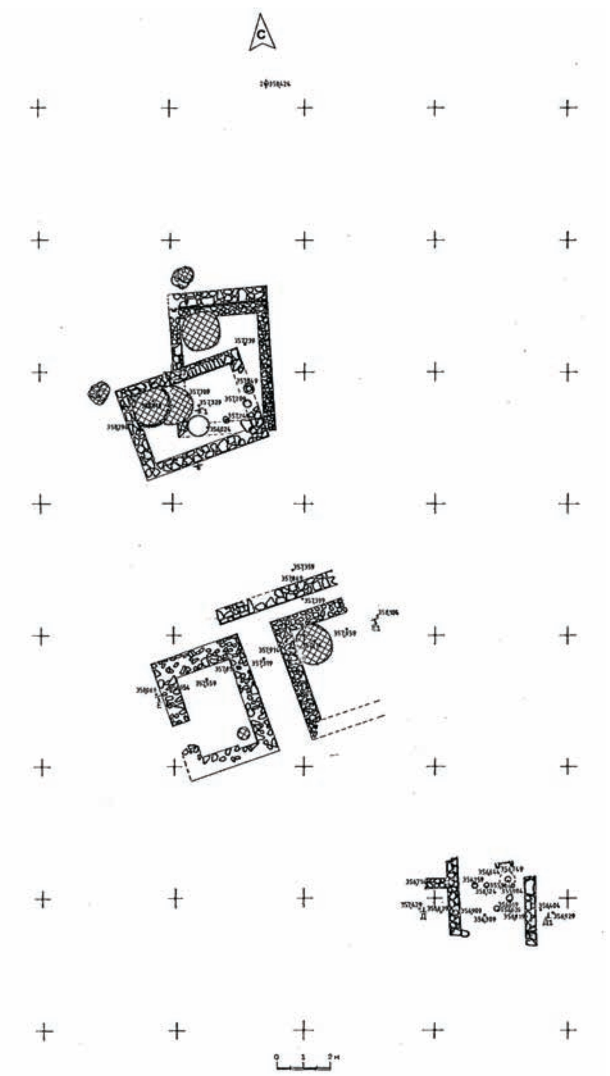

Обр. 3. Общ хоризонтален план на обект „Старобългарско селище" с проучените през 2012 г. каменни сгради и вкопани жилища.

През настоящия сезон продължи проучването на каменна сграда №2, засечена през 1988 г. Сградата е правоъгълна, с ориентация на надлъжната ос север–юг. Развива се успоредно на сграда №1, на 0,50 м източно от нея. Зидовете от едри необработени камъни с калова спойка са със средна ширина 0,60 м. Южният зид на сградата е силно обрушен и на места липсва. Изцяло бе проучен западният зид, който е с дължина отвън 4 м, а отвътре 3,40 м). Северният зид бе проучен на разстояние 2,70 м в източна посока и продължава под профила. Проучването му, както и на цялата сграда, остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

Пластът във вътрешността на сградата е от кафява хумусна пръст с примеси от дребни камъчета. Откриват се в голяма концентрация фрагменти от старобългарска керамика с врязана украса, както и няколко фрагмента от глазирани съдове и от амфоровиден съд с червена ангоба. Попадна се и на костени шила, железен косер, железен връх на стрела, част от силно корозирала мотичка и др.

На дълбочина 0,60 м от съвременния терен в северозападния ъгъл на сградата се проучи подницата на кръгла пещ с диаметър 1,10 м. В основата ѝ личи подложка от дребни камъчета. В близост до предпещното пространство се забелязва струпване на едри животински кости.

През изминалата археологическа кампания започна проучването и на едно вкопано жилище (№5) (обр. 2). Разположено е на около 5 м югоизточно от сграда №2. Жилището е ориентирано по посоките на света. Има четириъгълна форма и на този етап е с размери 3 х 2,30 м. Землянката е вкопана на дълбочина 0,80 м в здравия терен и на 1–1,10 м от съвременния терен. Източната и западната ѝ страна са укрепени с еднолицеви зидове от едри необработени камъни с калова спойка. Дължината им е 2,60 м, а ширината 0,40 м. Запазени са на височина 0,70 м. Пластът изобилства с фрагменти старобългарска керамика с врязана украса и кости от едри животни. Попадна се и на каменни брусчета, костени шила, рогчета, ашици и др.

В подовото ниво на землянката са вкопани няколко гнезда за стълбова конструкция. В североизточния ъгъл беше проучена и подложка, вероятно за хромелно съоръжение. Представлява овално петно от трамбована жълта глина с диаметър 0,60 м. От изток-североизток е оформен бордюр с височина 0,04 м. В средата на съоръжението се оформя кръгло гнездо с диаметър 0,20 м и дълбочина 0,30 м, на дъното на което е поставен камък с правилно оформен полегат улей. По периферията на трамбованото петно се проучи малко гнездо с диаметър 0,15 м и дълбочина 0,30 м, което в дълбочина е конструктивно свързано с основното гнездо в центъра.

От северния профил на квадрата се издават два успоредни плочести камъка, поставени на ребро. Разстоянието между тях е изпълнено с отухлена пръст, обгорели камъни и въгленчета. Вероятно става дума за отоплителното съоръжение на вкопаното жилище, което предстои да бъде цялостно проучено през 2013 г.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че върху високата тераса в местността Бадалъците край с. Хърсово, община Никола Козлево е съществувало значително по размери неукрепено старобългарско селище. Изяснено бе, че каменното строителство в този район се развива на два етапа – по-ранен, свързан със сгради №1–3 и по-късен, засвидетелстван засега чрез сграда №4. Ако към това се прибавят и двата етапа на развитие на вкопаните жилища се получава една сложна стратиграфска картина, представяща живота на населението в м. Бадалъците през IX–XI в. (обр. 3).

Литература

Бонев, Димитров 1992: Ст. Бонев, М. Димитров. Старобългарско селище при с. Хърсово, Новопазарско. – Известия на Историческия музей – Шумен, VII, 1992, 93–106.

Константинов 2011: К. Константинов. Към въпроса за въоръжението в Първото българско царство. – В: Историкии, 4. Научни изследвания в чест на проф. д. и. н. Иван Карайотов по случай неговата 70-годишнина. Шумен, 2011, 293-298.

№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА ПЕТРОВА НИВА. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО

Елена Пенчева, Мария Николаева

Археологическите проучвания през 2012 г. се проведоха в периода 11 – 30.07.2012 г. Финансирането беше осигурено от СУ „Св. Климент Охридски“ и ИМ – Исперих. В разкопките взеха участие студенти от III курс, специалност Археология при СУ „Св. Кл. Охридски“ и колегите от ИМ Исперих. Работата беше съсредоточена във вътрешността на очертаните в предишни сезони оградни стени.

Регистрираното през 2009 г. жилище №2, попада основно в кв. 34/25 и отчасти в 35/21 и 41/5 (обр. 1). Вкопано е в глинест стерилен пласт. Всичките му стени са били облицовани до определена височина с ломени камъни.

Ориентирано е по посока на оградните зидове – с 45° отклонение от посоките на света. Приблизителните му размери на нивото на засичане са 3,40 x 3,40 м. В предходния сезон се разкриваха плътно подредени един до друг средно големи камъни, оформящи прав ъгъл, между които ясно се виждат следи от глинена спойка. Вътрешността на помещението беше запълнена също с такива камъни – деструкции. Те са основно от градежа на югозападната стена, което вероятно се дължи и на факта, че тя е била с каменен градеж доста по-високо от останалите. Лежат върху пласт от плътна жълта глина, на места размесена със сиво – вероятно глинената спойка между камъните, размесена с изтляла дървесина. След демонтирането им се разкри под от трамбована глина на дълб. 232,56 м. Приблизителните вътрешни размери на жилището са 3 х 2,50 м.

Входът на помещението е устроен в близост до северния ъгъл. Там каменната облицовка прекъсва и се откри осов камък за врата. Размерите на входа предстои да се уточнят след демонтирането на реброто между квадрати 34/25 и 35/21.

В северния ъгъл на помещението бе разкрито и отоплителното съоръжение на жилището – каменна печка (обр. 2). Тя е изградена от големи плочести камъни, забити вертикално, които от северната и западната страна са долепени до облицовъчния зид покрай СИ и СЗ стена на жилището. Камъните от пълнежа ѝ са дребни и се разпадат, вероятно под въздействието на високите температури. Под тях се достига до дебел слой пепел, в който се откриват единични керамични фрагменти, горели костици, яйчени черупки, въглени. Отухленото под въздействието на високите температури дъно на пещта е на дълб. 232,36 м.

Пред нея е оформено нещо като предпещна площадка от дребни камъчета. Подравнена е на нивото на пода – 232,54 м.

Една интересна особеност в конструкцията на това жилище се разкри в западния ъгъл на помещението. Там за каменните зидове се залавя един трети, който в последствие е паднал на запад.

Непосредствено до югозападния зид на помещението се долепя яма. Тя вероятно е била изкопана заедно с него и използвана като зърнохранилище, а югозападна стена всъщност е просто каменна преграда, която отделя жилищното помещение от ямата. Вероятно и по тази причина, тъй като тази стена не е облицовъчна, а издигната самостоятелно, се е оказала по-нестабилна от останалите.

Битов инвентар и керамика почти липсват. Явно обитателите му старателно са събрали имуществото си, преди да го изоставят.

Данните за покритието са косвени. То е било осигурено от носещи дървени колове, вероятно поставени на нивото на тогавашния терен. Останки от една керамична стъпка се откриха и сред деструкциите от пълнежа на жилището. И в това жилище, както и в останалите се откриват по-ранни материали, а са вкопани в стерилна среда. Обяснението ни е, че този тип жилища са били покрити с пръст, в която са попаднали и споменатите по-ранни материали.

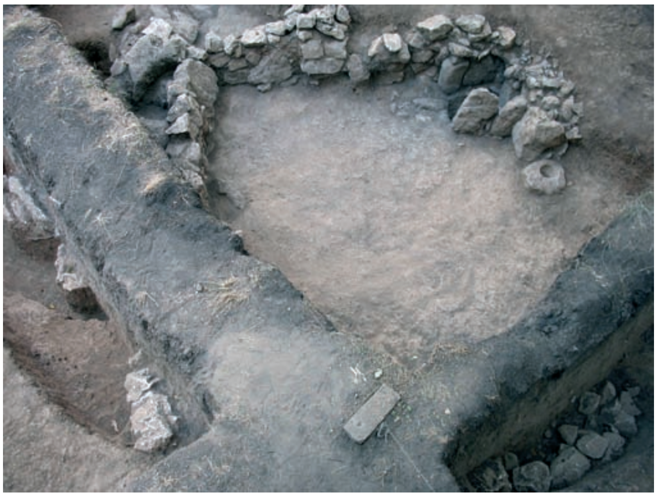

Обр. 1. Жилище №2. Поглед от югоизток.

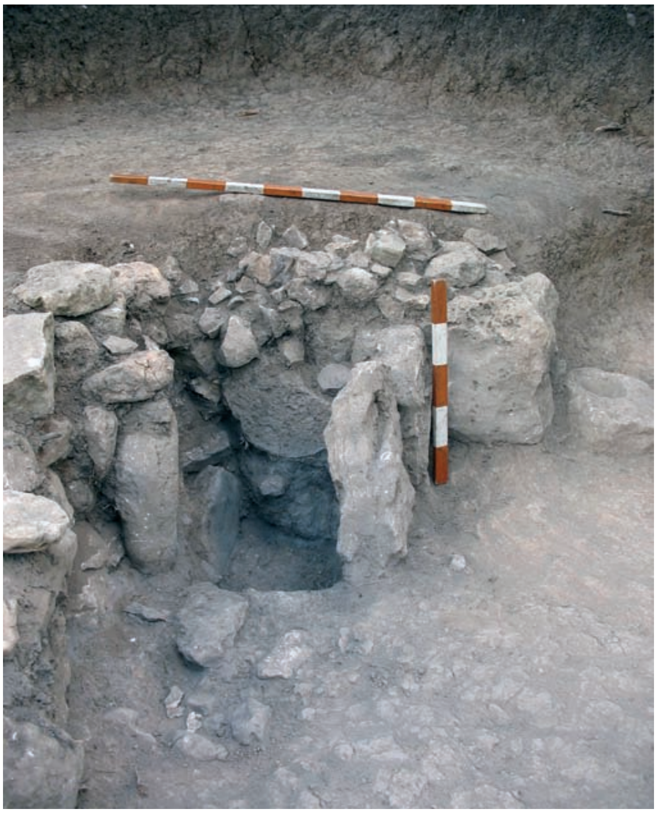

Обр. 2. Жилище №2. Пещта в северния ъгъл. Поглед от запад.

Жилище №3. Попада в кв. 35/21, 41/1 и вероятно отчасти в 35/22 и 42/2. Регистрирано е на дълб. 233,33 м. Очертава се като по-светло жълто сиво петно спрямо околния терен. Това оцветяване вероятно се дължи на глинените обмазки във вкопаната част на помещението. Вкопано е в стерилен глинест пласт. Отчасти попада под корените на един дъб, поради което югозападната му граница е хипотетична.

Жилището, както и основната част от разкритите структури в селището и в частност в този двор е ориентирано с ъглите си към основните посоки на света. Достигнатото подово ниво е на дълб.

232,23 м, т. е. било е вкопано поне на 1,10 м. Ясно се очертава северната му стена, която е с дължина 3 м. По тази северна граница на вкопаването, във вътрешността на съоръжението са регистрирани дупки от колове и сиви петна от изтляло дърво, което говори за използване на дървото като основен материал за изграждане на покривната конструкция на жилището. Разстоянието между северния ъгъл и южния (в кв. 42/1) е 4,60 м. За разлика от останалите проучени жилища, в разкритата част липсва каменна облицовка.

Частично са разчистени деструкциите в пълнежа на каменната печка. Те се състоят от много дребни камъчета, които се разпадат, вероятно поради продължителното въздействие на високите температури върху структурата на камъка. При падането им във вътрешността на отоплителното съоръжение долният им край е оцветен в черно, поради контакта си с въглени и горяща дървесина. Страничните плочести огладени камъни, които са страниците на пещта, са „полегнали“ към вътрешността. Допроучването на жилище №3 предстои.

Любопитното при това жилище е, че попада в непосредствена близост до оградните стени на дворното пространство и както изглежда засега е възможно двете структури поне от части да са се застъпвали. Това обаче, предстои да се уточни в следващите сезони.

Работата в северната част на наземната сграда показа наличие на едно обособено помещение, като проучената през 2009 г. подница попада в източния му ъгъл. Във вътрешността му се разкриха нападали една върху друга дебели глинени мазилки, които са били държани от дървени пръти. Ясно се вижда, че са паднали с лицевата част надолу. Това също е указание за нетрайния материал, от който е била изградена сградата във височина.

Установи се, че камъните, които оформят приземната част на стените са набити в културен пласт с дебелина 0.15 м и характеристики идентични с този във вътрешността на сградата. Това подсказва за наличието на някакви периоди на преустройство в рамките на дворното пространство, чиято датировка засега не сме в състояние да прецизираме.

В южната част на двора, в кв. 42/11 беше регистрирано и жилище №4, което предстои да бъде проучено в следващите сезони. То се очертава като светложълто петно в глинестия стерил и също попада в непосредствена близост с оградния зид.

В кв. 41/20, при югоизточния ъгъл на наземната сграда, се разкри една каменна площадка, градена от старателно подбирани и напасвани големи плочести камъни, сред които има и един преупотребен хромелен камък. Има неправилна форма, издължена в посока североизток–югозапад и е леко хлътнала в средата, а докато камъните от периферията са положени по-високо. Разликата в нивата е около 0,20 м (232,59–232,40 м).

Проследихме в още два квадрата (кв. 48/9 и 49/6) оградните зидове на дворното пространство в южна посока. Наблюденията показват, че те продължават още на юг, но какво заграждат предстои да се уточнява в следващите сезони.

Датирането на обекта, е в границите на IX–X в.

№65. АМ „ХЕМУС“, ОБЕКТ №6, КМ 347+380 – КМ 347+600

Станислав Иванов, Христина Стоянова

Археологическото проучване на обект АМ „Хемус“, обект №6, бе проведено на три етапа: 1) наблюдение при изкопни работи – отнемане на хумусен пласт; 2) предварително проучване на 10 % от площта; 3) пълно проучване. Целта на проучването бе извършването, по възможност, на пълни археологически разкопки върху площта предвидена за инвестиционни намерения и освобождаване на терена за строителство.

При проведеното наблюдение на изкопните работи беше установено, че в посочения обект попадат два вида структури, които са с различна степен на концентрация. Условната западна половина е „заета“ от голям некропол, а източната от структури с характер на селище (обр. 1).

По време на проучването бяха разкрити и проучени структури от широк диапазон от време – от късно желязната епоха до XX в. – 5 вкопани структури (помещения), 65 стопански ями, 250 човешки погребения, 30 погребения на животни – коне и крава, ями и траншеи от дървени огради и

Обр. 1. Западна част на обект №6.

др. На ниво очертание в хумуса са регистрирани още над 200 гробни ями. Проучената площ е около 5 дка., остава за допроучване площ от около 4 дка.

Най-ранни се явяват ямите и вкопаните помещения, които според оскъдния материал произхождащ от тях могат да се датират найобщо в периода между III–II в. пр. Хр. и IV в. сл. Хр.

Проучените структури представляват вкопавания с четвъртита форма, заоблени при ъглите. Структури 1 и 5 са вкопани в здрав терен, като в тях няма следи от отоплителни съоръжения. Структура 2 се врязва в насипа на по-ранна яма (обр. 2). При нея е има изградена пещ, вкопана в здравата стена. Като етап на тази структура може да се приеме вкопаване с открито огнище и ходовото ниво маркирано от камък пред огнището и стена от питос по на изток. Структура 3 има две вкопани в здравата стена пещи. Тя е предхождана от по-ранно вкопано помещение. Датировката на тези структури е силно затруднена от липсата на датиращ материал.

Очертанията на всички ями са регистрирани в льоса. В част от тях са били поставени големи съдове за съхранение на продукти, но само в една са открити фрагменти от питос – яма №53. Сред ямите се наблюдават и някои различия. Част от тях имат крушовидна форма – тесни в горната част, постепенно разширяващи се към средната, а след това свиващи се към дъното. Често в централната част на дъното се наблюдава удълбочаване, което е с диаметър около 0,60 м. Те са дълбоко вкопани. В тази си конфигурация, ямите донякъде притежават форма на питос. В запълващия ги насип се срещат големи и средни камъни, разположени в центъра или по периферията. Основното предположение остава, че те са служели за съхранение на различни продукти, които вероятно не са били поставяни в съдове. Прави впечатление сравнително малкото количество материал произхождащ от тях – керамика и кости, находки липсват. Друг тип ями са сравнително по-плитко вкопани. Те са с равно дъно, в което не се наблюдава удълбочаване. Стените при някои от тях са отвесни, при други отначало се разширяват, а след това към дъното се свиват. При трети се стесняват към дъното.

Некрополът започва от км 347+530 и се развива в западна посока до края на предвидения за пълно проучване терен. Човешките погребения са с трупополагане и ориентация З–И с различни отклонения в диапазона от 235° до 270°. Мъртвите са положени в големи, четвъртити гробни ями. В един случай е регистрирано наличието на гробна ниша, в която е положен индивидът – гроб №164. Погребаните са разположени плътно до южните стени на ямите, като остава празно пространство в северната част. Полагането на тялото плътно в дясната страна на гробната яма се очертава като тенденция на погребване при този некропол. Мъртвите са положени по гръб, с опънати тела и крайници, често с леко обърнати глави на юг. При част от гробове се наблюдава полегато покритие на гробната яма от дъски, най-вероятно принадлежащи на носилката, с която мъртвецът е донесен до гроба. В част от гробовете са запазени дървета по цялата дължина на гробната яма. В някои случаи е запазено дърво при главата, краката или само в средата. Дъските не покриват скелета тъй като при повечето случаи между скелета и дървените талпи има дебел пласт пръст, покриваща тялото.

Някои погребения видимо се отличават от регистрирания ритуал – ориентация, отклонения в положението на ръцете, краката и тялото и др. Гроб №256 е с основна ориентация юг – север. Той е „срязан“ от гроб №251. При гробове с №57, 75, 130, 180, 222 и др. ръцете са поставени в областта на таза или гърдите. При гроб №112, погребаният е в поза полухокер със свити и извити крака на дясно. Голяма част от разкритите гробове са с послесмъртни размествания на костите. При гробове №13 и 72 индивидът и положен по корем с глава отделена от тялото и поставена между краката (обр. 3). За някои от тях има обяснима причина – по-късно погребение, при което костите на засеченото по-рано са преместени или събрани. В много други случаи причината за посочената отлика не са по-късни

Обр. 2. Структура №2.

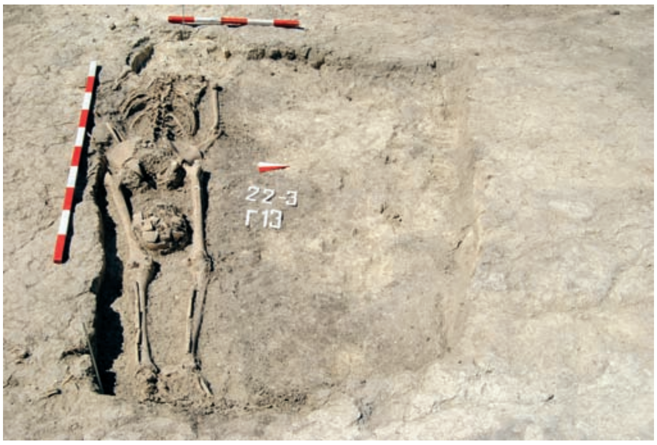

Обр. 3. Гроб №13.

погребения. Основно намесата е в областта на главата и гръдния кош и по рядко при крайниците и таза.

Към настоящия момент стои проблема с точната датировка на некропола. Някои от констатираните ритуални практики говорят, че се касае за ислямски некропол. Констатираното обстоятелство на послесмъртни размествания на костите и други особености допълнително затрудняват датировката. Материалите произхождащи от гробовете – пръстен, обеци и копчета дават възможност той да се датира в XV-XVI в. Сведенията за съществуващите в околността селища и населението, което ги е обитавало не дават достатъчно доказателства за неговата сигурна етническа принадлежност. Не може да се изключи възможността, поне част от погребаните да са помюсюлманчени българи, наскоро приели исляма. Предварителните антропологически изследвания сочат продължителен период на използване на некропола.

Структури, които могат да се свържат с използването на некропола, въпреки че с част от тях няма пряка стратиграфска връзка, се явяват двойката редица от ями от дървени стълбове и две траншеи от дървени огради. Двете траншеи са успоредни една на друга и са с посока изток–запад. Възможно е с тях да е бил ограден теренът на некропола.

От по-ново време, XX в., са регистрирани няколко структури – три четвъртити постамента, изградени от груби, отчасти обработени, варовикови и мергелни камъни, споени с бял хоросан. Споменатите погребения на животни са от периода 1948–1949 г., когато т. нар. Депо към ДП „Кабиюк“ се е числяло към кавалерията в българската армия. От това време вероятно са и две траншеи, които прорязват насипи на гробни ями. Едната е дъговидно извита, с различна ширина, на места в нейния насип се регистрират големи, средни и дребни камъни, като някои от големите са обработени. Възможно е тя да принадлежи на ограда към Депото. Прави впечатление, че погребаните животни се разполагат западно от нея. От по-ново време е и една тясна и плитка траншея, вероятно от временна ограда в конезавода. Попадна се и на запълването на голям изкоп, в който има материали от втората половина на XX в.

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №4 ПО АМ „ХЕМУС“. ЕТАП II

Явор Иванов, Чавдар Лалов, Галена Радославова, Борислава Гълъбова, Маргарита Попова, Александър Манев, Стоянка Кулева, Димитър Костов

Обект №4, се намира в землището на с. Коньовец, община Шумен и е с дължина 100 м (изток–запад) и ширина 40 м (север–юг). Също така бяха проучени и новорегистрираните структури източно и западно от терена определен за цялостно проучване (съгласно протокола на експертната комисия от

МК от 25.09.2012 г.). Проучванията се извършиха в периода 15.10–09.12.2012 г. Общата проучена площ е 285 м (дължина – И–З) и 40 м (ширина – С–Ю).

Сектор I, км 345+340 до км 345+440

Вследствие на проведените спасителни археологически разкопки, са проучени 38 структури, от които 27 са погребални. Общият брой на проучените погребения от некропола е 27 (с тези от Етап I общо 30, в това число и гроба от бронзовата епоха, вж. резюмето в настоящият сборник). Концентрацията на некропола се разполага на терен с дължина 30 м и шир. 15 м. Погребалният обред е изключително разнообразен. Бяха регистрирани следните погребения: половин скелет, като при липсваща му долната част е поставен голям плосък и закръглен камък, а на дъното на ямата (11 см под скелета) са положени горели кости на говедо и горяла дървесина – от бук и габър (№4); погребение на дете на което впоследствие е отнета част от ямата и в друга яма до него е положен израснал индивид (№9 и 17); над (0,26 м) погребение на израснал индивид са положени животински останки от дребно преживно и куче (стр. 12 и гроб №18), които се ситуират при долните крайници на погребаният; в малка ниша и в южната страна на вкопана в материка яма е погребано малко дете, като на същото ниво, но встрани от него е положено цяло теле (стр. 18 и гроб 23); около главата на погребания са поставени три големи плоски камъка, които образуват „циста“ (№21); погребение над което (на 0,40–0,45 м от скелета) е поставена голяма каменна плоча от две части (№25); погребение на псевдохокер (№19); погребение на хокер (№20), погребение по корем със завързани долни крайници (№22) и пр. В някои случаи около устието на гробната яма са поставяни разчленени животни (№15, 26), а в четири случая около погребания индивид са положени части от животни или цели скелети (№15, 23, 26, 27).

Погребенията са в гробни ями, които в повечето случаи са вкопани в стерилния пласт и найчесто те имат правоъгълна форма. Реалните дълбочини от заварения терен, при който се откриват гробните ями са от 0,10 м до 0,60 м. Размерите и дълбочината на ямите е различна от плитки вкопавания от 0,10 м до 0,50 м и размери от 0,40 x 0,35 м до 2,35 x 0,95 м. Ориентацията на погребенията е по четирите посоки на света. В процентно отношение най-много са тези с черепи на изток – 13, след това с черепи на запад – 6, с черепи на север 5 и с черепи на юг 3. Като погребални дарове са поставяни глинени съдове, бронзови накити – копчета, апликации, обеци, железни ножчета, стъклени мániста, токи и костни предмети – ашици (някои от които с отвори за носене като амулет или накит), и яйца от кокошка или гъска, които са често срещан дар в гробовете от проучваният некропол. Сред богатите гробове в некропола са: гробове №1, 15, 16 и 26.

Гроб №15. Сред погребалните дарове са керамичен съд, две бронзови копчета със сферична форма и елипсовидна халка в горната част, желязно ножче и шест броя ашици, от които два с отвор. По ръба на гробната яма кости от говедо и птица, а при долните крайници цял скелет от втора птица. Погребано е дете на възраст 2,5-3 години. Черепът сочи изток (обр. 1).

Гроб №26. В т. нар. ядро на некропола бе проучен гроб с богат и разнообразен инвентар. Сред погребалните дарове са сива кана с два врязани знака, ойнохоевидно устие и една дръжка. Единият графит е „ипсилон с хасти“ (характерен прабългарски знак с различни интерпретации) разположен върху широката част на съда. Другият наподобява древния символ лабрис – двойна брадва и е разположен в основата на дръжката. Останалите погребални дарове са обработен костен рог от елен, железен нож и бронзов конусовиден предмет с отвор в средата, най-вероятно бойна топка. На различни места в гробната яма и по нейното устие са

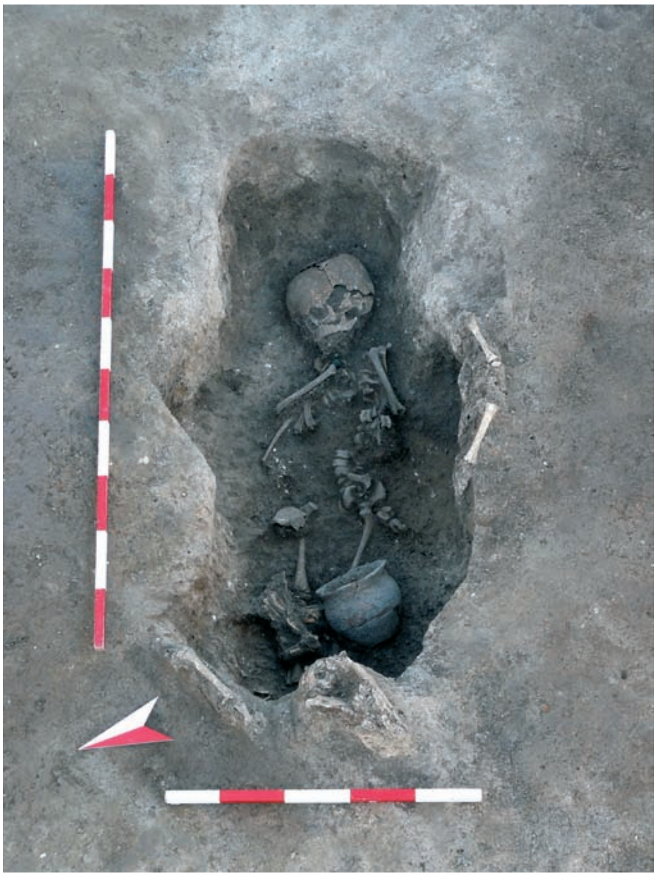

Обр. 1. Сектор 1, Структура №23, Гроб №15, VIII–IX в.

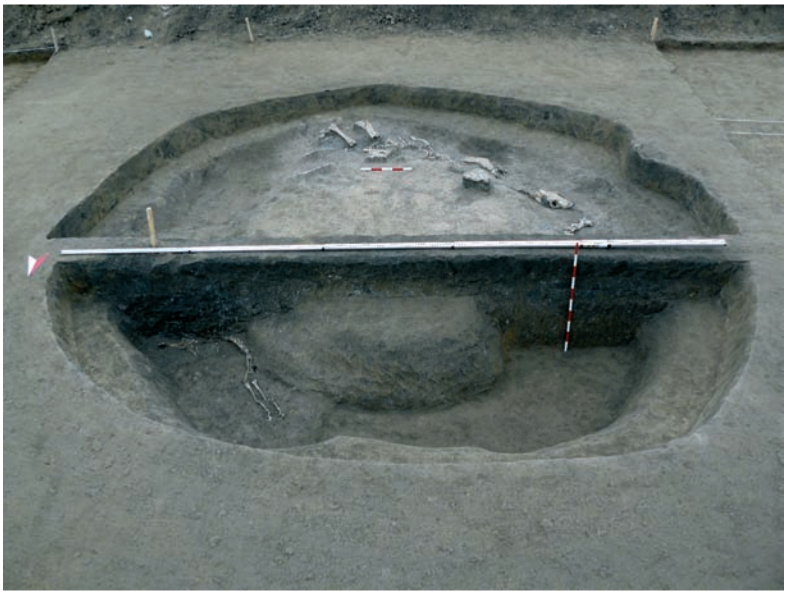

Обр. 2. Сектор 2, Структура №2 – вкопана овална структура, VIII–IX в.

положени кости от шест животни – теле, коза, две агнета, прасенце и петел. Погребаният е от мъжки пол на 25–30 г. и с череп на изток.

Км 345+320 до км 345+340 – западен сектор

Тук бяха проучени четири погребения от ранносредновековния некропол от VIII–IX в. Погребаните индивиди (трима израснали и едно дете) са положени в правоъгълни гробни ями, вкопани в тъмно жълтия материк. В един от случаите са погребани два индивида, като дарове са положени един керамичен съд и железен нож. Керамичен съд като погребален дар се откри и в детския гроб. Всичките тези гробове са на много близко разстояние един от друг и оформят самостоятелен участък в некропола, далеч на запад от неговото ядро.

Сектор II, км 345+440 до км 345+540

Структура №2 – вкопана структура с диаметър 5,30 м. Има овална форма и е вкопана на 0,25 м в тъмно жълтия материк. След което структурата продължава в дълбочина, но само като ров, разположен в нейната периферия, а средната ѝ част е изпъкнала, и съставена от материкавата пръст. Във вкопаната овална структура на различни нива, и само в рова (съставен от черна пръст), който се ситуира в нейната периферия са положени цели животни или части от тях (обр. 2). Животните са пет – кон, коза, череп на куче и около него говежди и заешки кости, както и горели кости на едро говедо в южната част на структурата. Реална дълбочина на структурата 2,81 м. Откритата керамика е от VIII–IX в. Според редица характеристики структурата е с ритулно-култов характер и може да бъде причислена към поменалните съоръжения от Плиска и Златна нива (Рашев 2008, 207–210).

Югозападно от структура №2 и в близост до нея, бе проучена друга вкопана структура (№3). Тя е с правоъгълна форма и размери 3,20 x 3,40 м (обр. 3). В СИ ѝ ъгъл бе разкрито огнище с каменна облицовка и „кожух“ от средно големи камъни (Обр. 3). От-

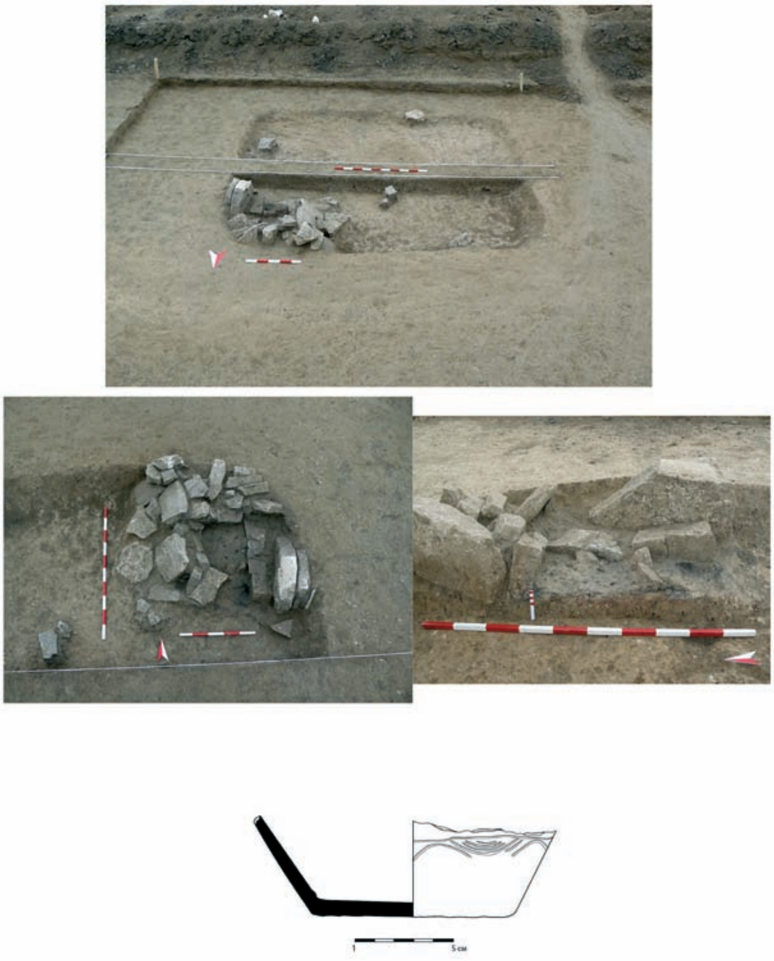

Обр. 3. Сектор 2, Структура №3 – вкопана полуземлянка, VIII–IX в.

критата керамика е от VIII-IX в. Близостта ѝ до структура №2 и редица нейни особености са предпоставки структурата да бъде свързана с овалната структура (№2). Най-вероятно е била изградена като временна постройка към поменалното съоръжение – използвана от „строителите“ при изграждането на Структура №2.

Според откритият археологически материал некрополът, проучен в Обект №4 се датира в VIII-IX в. Гробните дарове, както и специфичните особености на погребалния обред намират точни аналогии в некрополите от Нови пазар, Кюлевча, Топола, Балчик и пр. от същото време (Ангелова, Дончева-Петкова, Даскалов 1997; Въжарова 1976, Станчев, Иванов, 1959).

Литература

Ангелова и др. 1997: С. Ангелова, Л. Дончева-Петкова, М. Даскалов. Двуобредният ранносредновековен некропол край с. Топола, Каварненска община – Проблеми на прабългарската история и култура, 3, Шумен, 1997, 141–155.

Въжарова 1976: Ж. Въжарова. Славяни и прабългари (по данни на некрополите от VI–XI в. на територията на България). София, 1976.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII–IX в. София, 2008.

Станчев, Иванов 1958: С. Станчев, С. Иванов. Некрополът до Нови Пазар, София, 1958.

№67. ОБЕКТ №2 ОТ КМ 24+500 ДО КМ 24+650, ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БАЛИК, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ ПО ТРАСЕТО НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ВИСОКО НАЛЯГАНЕ И АГРС – СИЛИСТРА“

Емилия Евтимова

Обектът се намира в землището на село Балик, Тервелско, в близост до земеделските земи. Теренът е хълмист, обрасъл с дъбове, шипкови и акациеви храсти. Денивелацията е около 13,5–14 м. Трасето е с дължина 271 м, при ширина 30 м. Югоизточният склон е практически непроходим, изцяло зает от акациеви храсти с височина до 2,80 м.

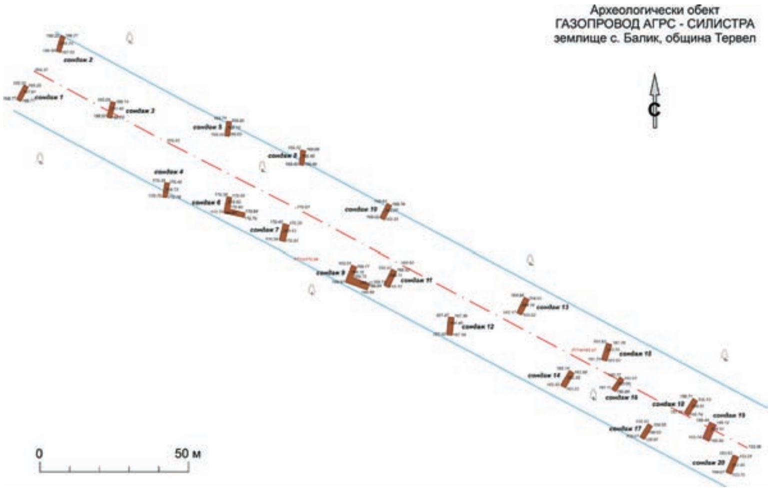

Обр. 1. План.

Първоначално се извършиха четири огледа на сервитута, при които не се регистрираха следи от културни напластявания и артефакти. Южно от него, извън трасето на газопровода се локализира селище от античната епоха, но то не е обект на настоящето проучване. За да се установи дали строителната дейност няма да засегне предполагаемо подградие на поселението се заложиха общо 20 сондажа, от които 2 – Г-образни (обр. 1). Изкопите са разположени шахматно спрямо осовата линия на трасето през 15–18 м. Ситуирането им е съобразено с местоположението на дърветата, така че последните да не бъдат наранени. Премахнати са само част от храстите.

Сондажите са с ширина от 1,20 до 1,50 м и дължина от 5 до 5,40 м. Надлъжната част на Г-образните сондажи е до 6,50 м. Достигнатите дълбочини са от 0,60 м до 1,10 м. Номерирани са от 12В1 до 12В20 – година, селище номер. Обектът е разделен на два сектора. Първия обхваща сондажите от №12В1 до 12В10, а вторият останалите до номер 12В20. В западния сектор след хумусния пласт, следва почти бяла варовикова почва примесена с камъни (обр. 2). В изследваната част няма следи от обитаване. От сондаж 12В11 до края на трасето почвата е песъчлива. Механичният състав на този вид почви (излужени смолници) е песъчливо-глинест до леко глинест. Участъкът се намира в непосредствена близост до регистрираното селище и до водоизточник – важно условие за възникване на поселищен живот. Въпреки благоприятните обстоятелства и тук няма намерени археологически материали.

Обектът е приет от Комисия и освободен за строителна дейност.

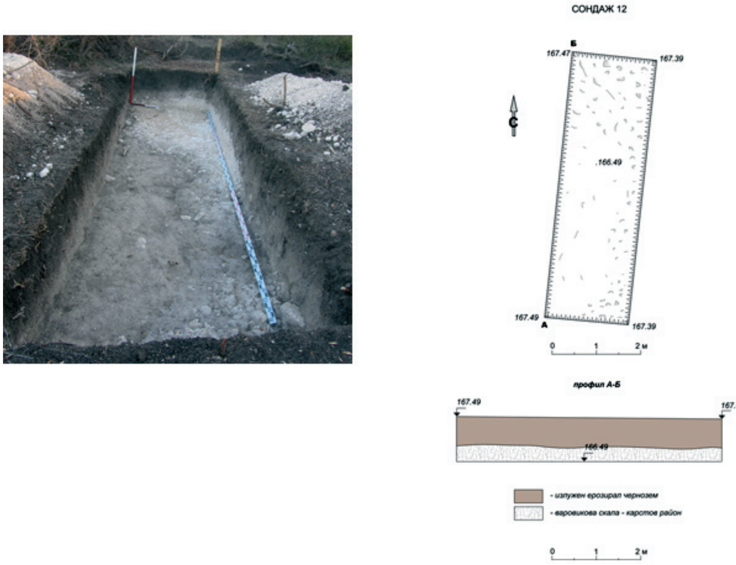

Обр. 2. Сондаж 12В12.

№68. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ВЪВ ФОТОВОЛТАИЧЕН ПАРК ДО С. СМОЛНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Росица Христова, Димчо Момчилов

По време на строителството на фотоволтаичен парк, в землището на с. Смолник, община Карнобат от фирма „Смолник Енерджи ЕООД“, гр. София, бе засегнат повърхностния слой на археологически обект, а в прокопаните за окабеляване траншеи е нарушен културен пласт. Откриването на материали с голяма концентрация от римската и по-слабо – от праисторическата и желязната епохи наложи започването на спасително археологическо проучване.

Разкопките бяха осъществени в рамките на 30 работни дни за периода от 02.08.2012 г. до 04.09.2012 г. под ръководството на Росица Христова (научен ръководител), доц. д-р Димчо Момчилов (зам. научен ръководител) и с участието на специалисти, археолози и студенти. Консултанти по време на археологическата работа бяха: доц. д-р Румяна Георгиева (Институт по Балканистика), доц. д-р Явор Бояджиев НАИМ–БАН) и доц. д-р Людмил Вагалински НАИМ–БАН). Датировката на амфорния материал е направена от проф. Сергей Монаков (Саратовский университет – Русия).

Площта, намираща се в границите на фотоволтаичния парк, с концентрация на керамика от праисторическата, желязната, античната епоха бе 13 дка. Разположена е на около 3 км югозападно от селото. Част е от голям археологически комплекс – на 200 м в югоизточна посока се намира праисторическа селищна могила, на изток голямо открито селище от ранновизантийската епоха и Второ българско царство. Намира се в близост до дере, пресечено от малък воден източник с наклон на терена от север на юг, със слабо понижение от северозапад на югоизток.

От наситената с археологически останки площ бяха проучени 10 %, чрез сондажи с различни размери, разположени в празното пространство между фотоволтаичните панели. При наличието на археологически структури сондажите бяха разширявани. Максимално достигната дълбочина е 0,90 м и 2 м (в участъците със структури).

В част от сондажите, в най-северната линия и двете най-южни линии, скалата беше достигната на дълбочина 0,35 м. Виждат се две тънки ивици с ширина около 5 до 10 м. Следите от продължителен живот се откриват между тях.

В източната половина на обекта бе регистриран пласт от халколитната епоха. В горната си част (до дълбочина 0,30 м) той е размесен при селскостопанските дейности в района. В някои участъци е достигнат стерилният терен, в който личат петна от културен пласт, показващи, че той продължава в дълбочина като най-вероятно се касае за вкопани структури.

Структура 1 в сондаж VIII-1 е почти изцяло проучена. Има максимални размери 5 м (изток–запад) и около 4 м (север–юг). Регистрира се на дълбочина 0,45 м чрез множеството керамични фрагменти, хромелен камък, животински кости, части от антропоморфна фигурка, фалос, тежести, 20 кремъчни артефакта, от които 15 отломъка, 3 фрагмента от пластини, стъргалка, пластина с ретуш. Структурата бе изчерпана на дълбочина 1,10 м от нивото на терена.

Керамиката в горните пластове беше силно разтрошена и разпръсната. В централната част и от изток, на дълбочина 0,95 м бе достигната сбита зеленикава пръст, за която се предполага, че маркира частично запазено трамбовано ниво с дебелина 20 см. Върху него бяха намерени почти изцяло запазена паница и фрагменти, видимо принадлежащи към едни и същи съдове. Под трамбовката от североизток, изток и в централната част се проучиха плитки вкопавания. В техния пълнеж бяха намерени въглени без определена концентрация и минимално количество керамика.

На 1,10 м от структурата, от запад, бяха проучени северните части от две ями, разположени в

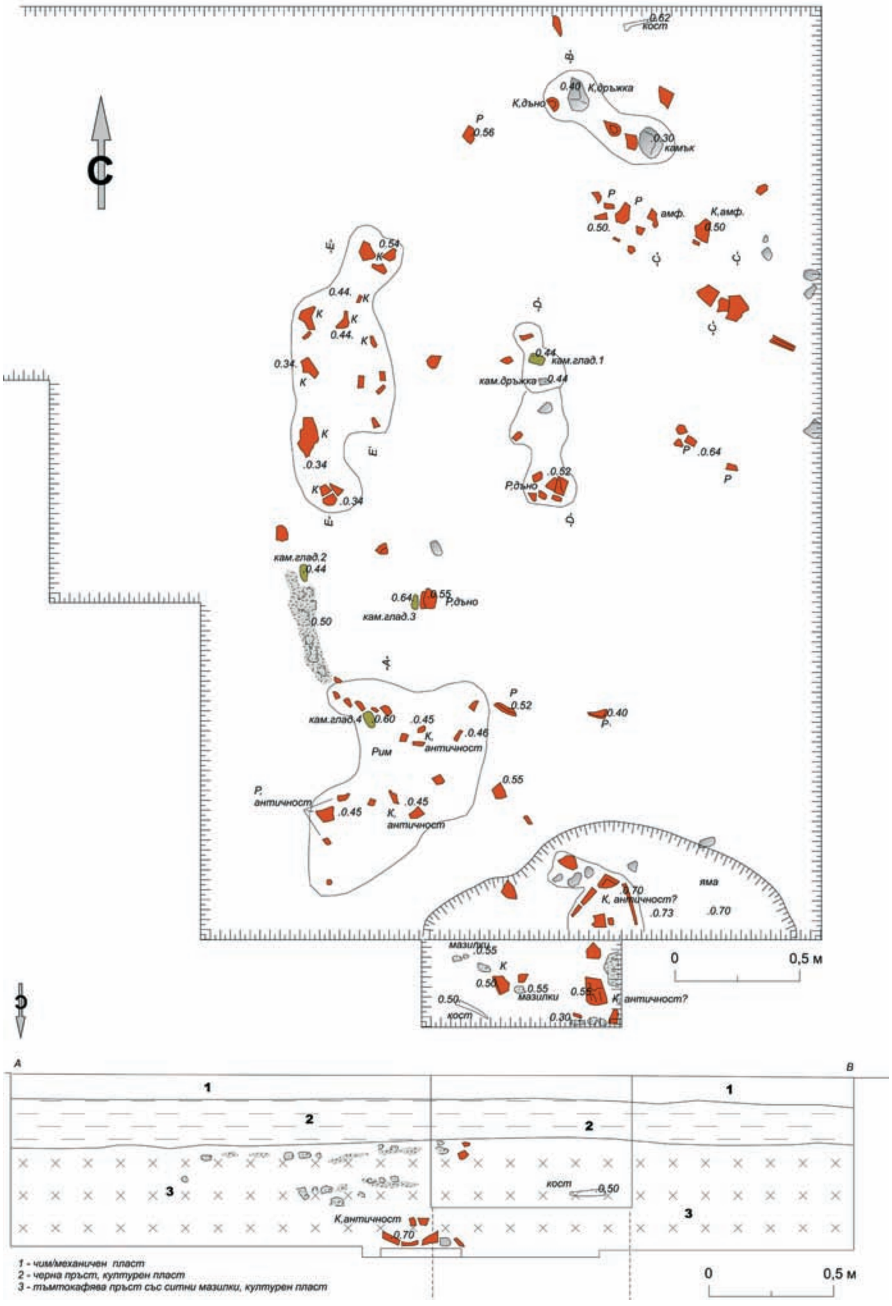
С
0.62 кост
0.40 К,дръжка
К,дъно
Р 0.56
0.30 камък
Р
Р
амф.
К,амф.
0.50.
0.50
0.54
К
0.44.
К
0.44.
0.34.
К
.0.34
.0.34
0.44 кам.глад.1
кам.дръжка 0.44
Р 0.64
Р
Р,дъно .0.52
кам.глад.2 0.44
0.64 0.55 Р,дъно
кам.глад.3
0.50
кам.глад.4 0.60
.0.45
К, античност
.0.46
Рим
Р 0.52
0.40 Р.
0.55
Р, античност
.0.45
.0.45
К, античност
.0.70
К, античност?
.0.73
яма
.0.70
0
0,5 м
мазилки .0.55
К
0.50
.0.55 мазилки
0.55
К, античност?
0.50 кост
0.30
Ю
А
В
1
2
3
кост 0.50
К,античност
0.70
1 - чим/механичен пласт
2 - черна пръст, културен пласт
3 - тъмнокафява пръст със ситни мазилки, културен пласт
0
0,5 м

Обр. 1. Структура №2, Сондаж III–1 (по инж. Атанас Каменаров).

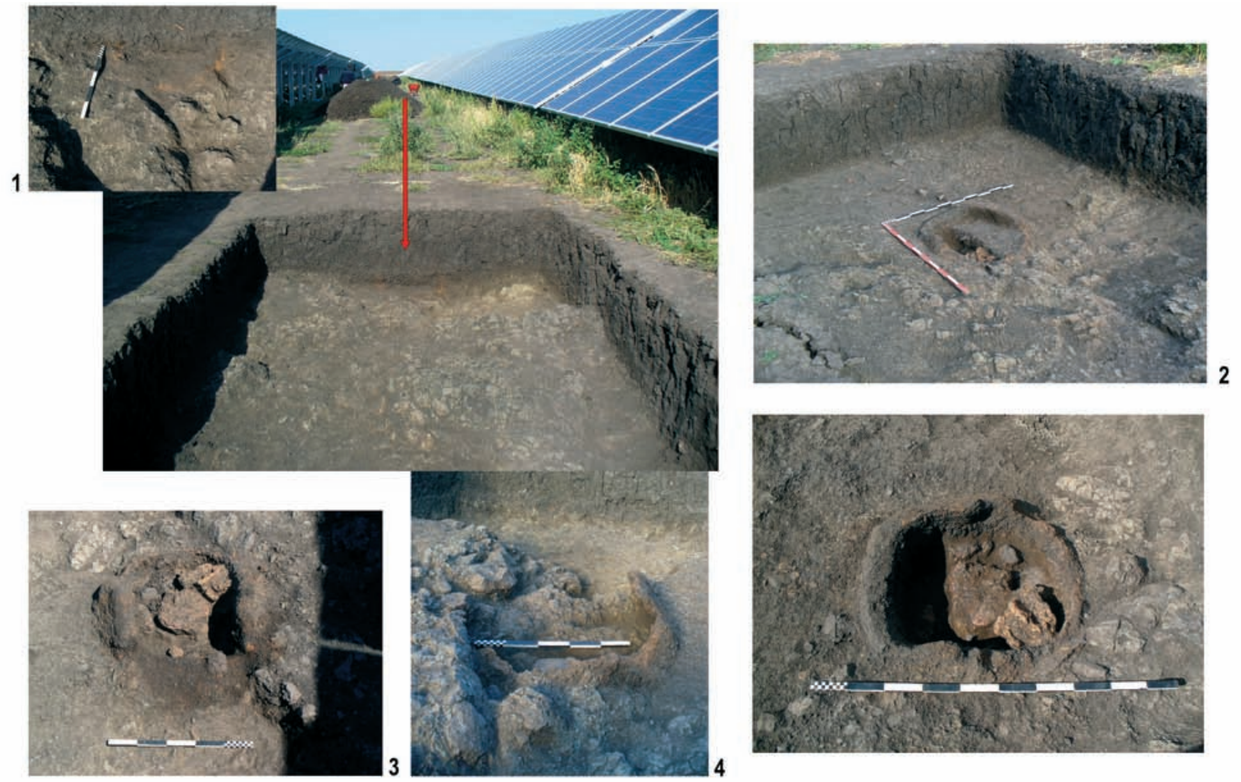

Обр. 2. Пещ №2 – етапи от проучването.

близост една до друга. Пълнежът им се характеризира с множеството керамични фрагменти, парчета мазилки и животински кости. Под профила от юг те останаха непроучени.

Втора вкопана структура бе регистрирана в сондаж III–1, която от юг е нарушена от яма (№4) датирана в късната желязна епоха, а трето вкопаване в сондаж V–1 (обр. 1).

Основната част от керамиката е от късния халколит. Формите, които може да се установят, са типични за епохата. Украсата е врязана, щампована или релефна (предимно релефни ленти с прищипвания). Не са намерени фрагменти с графитна или рисувана украса. Керамичният материал не се различава съществено от този, откриван в други селища от тази епоха в района на Карнобатското поле. Срещат се и по-ранни фрагменти от средния халколит и късния неолит.

При два от скалните участъци бяха проучени две частично запазени **пещи (тандири?) №1, 2** (обр. 2). Те са малки, с диаметър при основата 0,50/0,55 м. Северната стена на пещ №2 е запазена във височина до 23 см. Скалата е допълнително обработена от юг, за направата на пещта в дадения участък.

В сондаж XI–1 и XIII–1 по повърхността на издигнатите скални форми се наблюдават кръгли и правоъгълни вдлъбнатини. Възможно е да са били дупки от колове на леки постройки.

По време на археологическите разкопки в централна част на обекта бяха регистрирани няколко струпвания от керамични фрагменти, датирани в КБЕ, на разстояние от 40 м до 100 м едно от друго и дълбочина между 0,30 и 0,50 м. При дългогодишната оран те са разнесени и в определени участъци смесени с материали от римската епоха, поради което не е възможно установяване на техните граници и размери. По-голямата част от керамичните фрагменти принадлежат на дебелостенни съдове (хранилища, гърнета, амфоровидни съдове, големи паници) с грубо тесто и лошо изпичане, без украса. Открити са няколко фрагмента украсени в техниката фурхенщих и една почти изцяло запазена чашка.

Концентрацията на археологически материали показва, че останките от I хил. пр. Хр. се ситуират главно в югоизточната част на проучваната площ. От периода на късната желязна епоха са регистрирани четири ями. В тях преобладават фрагментите от амфорна тара, откриват се и единични от сива монохромна керамика. Амфорите се датират в края на V – началото на IV в. пр. Хр. и произхождат от производствените центрове на Хиос и Менде (обр. 3). Това е първата информация за Хиоска тара в района на юг от Карнобат. Наличието на множество фрагменти от амфори доказва съществуването в древността, в непосредствена близост до обекта, на воден път, по който те са транспорти-

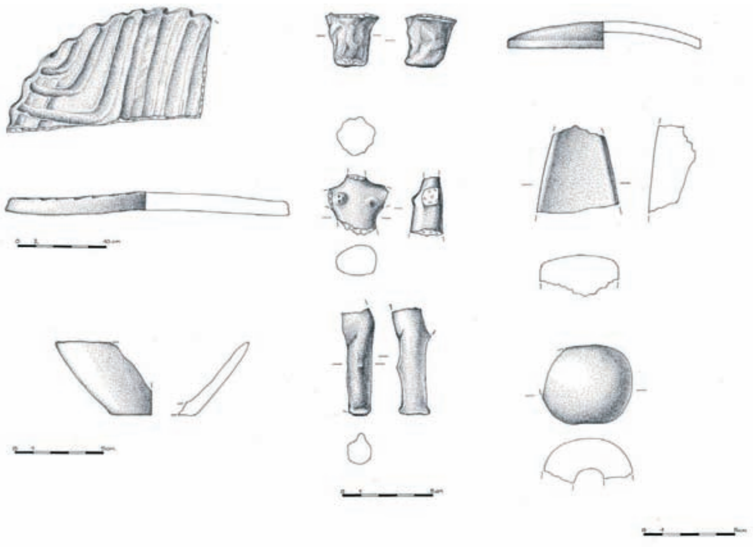

Обр. 3. Находки – неолит и халколит.

рани по свързващи го с Черноморието водни артерии.

Още при първоначалния оглед на терена по повърхността бе констатирано наличието на огромно количество керамичен материал от римската епоха, с преобладаване на фрагментите от червенолакова керамика. Намерената керамика най-общо може да се датира във II-III в., а единични фрагменти могат да се отнесат и в IV в.

По време на археологическите разкопки бяха проучени няколко ями от този период, чиито пълнеж се състоеше предимно от керамични фрагменти.

Обхождането на близката територия показа, че се касае за селище в близост до селищната могила с огромни размери – приблизително 100 дка, чиято северозападна част е засегната от фотоволтаичния парк. Съществува топографска приемственост на обитаване на региона, както и хоризонтална стратиграфия на разполагане през различните епохи.

Литература

Илчева 2008: В. Илчева. Вкопани пещи-тандири от праисторическото селище Хотница-Водопада. – Археология, 2008, 3, 20–27.

Николов 2011: В. Николов. Неолитни ямни светилища. – Археология, 2011, 1, 7–24.

№69. „СЕВЕРНА КУЛА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА“ – ГР. СОЗОПОЛ

Ивайло Кънев

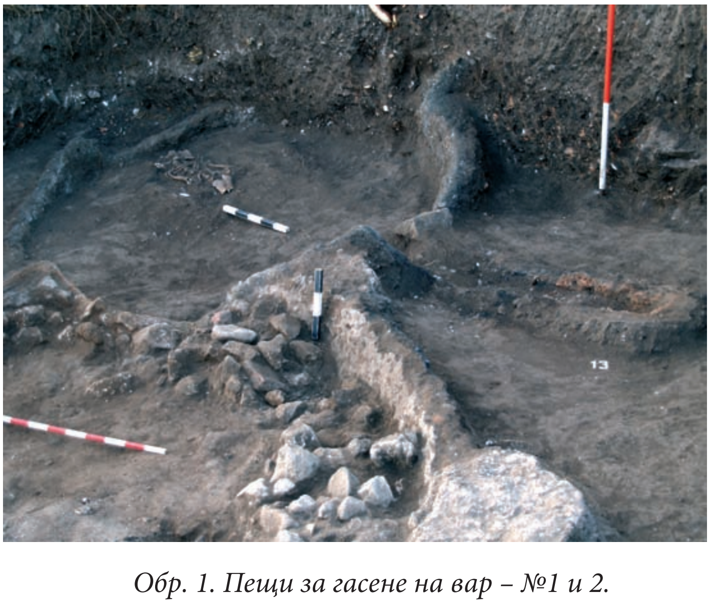

Обр. 1. Пещи за гасене на вар – №1 и 2.

През периода 01.09–31.10.2012 г. се извършиха спасителни археологически разкопки по трасето на Северната крепостна стена в м. „Комулята“ гр. Созопол, като част от проект „Виа Понтика“. Проучванията обхванаха площ от 250 м² на силно пресечен скалист терен. Преди началото на проучванията частично се забелязваха следи от крепостна стена, тъй като върху тях в края на XIX началото на XX в. е построена вятърна мелница, чийто основи са дълбоко фундирани в културните пластове. Археологическите разкопки започнаха северно от външното лице на крепостната стена. Там се откри контрафорс ориентиран север–юг, като от юг завършва с бастион с размери 2,95 х 3,03 м. След разкриването на тези две архи-

Обр. 2. Северна крепостна стена.

тектурни структури се премина към демонтирането на фундаментите на вятърната мелница и подготвяне на терена от вътрешното лице на крепостната стена за археологическо проучване. На дълбочина 1,80 м от съвременното ниво на терена се откриха 5 броя християнски гробове, които стратиграфски могат да бъдат отнесени в периода XII – XIV в. В западната част на изкопа на дълбочина 2,20 м непосредствено под крепостната стена се попадна на ранноелинистическа структура, която продължава на север (под стената) и достига до отвесните скали. Вероятно част от нея е и откритият пред лицето на крепостната стена „склад“ изграден от ломени камъни с широчина 0,50 м и дължина 1,50 м.

В източната част на изкопа се откри северния вход с ширина 1,52 м и ходово ниво маркирано от дебела хоросанова подложка. Непосредствено южно от входа на дълбочина 1,80–2 м от съвременното ниво на терена се откриха каменни струпвания от зърнест мрамор. След разчистването се установи,че те са част от пещи за горене на мрамор от чиято пепел се създава хоросан, средният диаметър на пещите е 3,15 х 1,80 м, като дължината заедно с комина достига 4,80 м (обр. 1). В тези пещи се е подготвял хоросана за строителството на крепостната стена и след нейното построяване те са зарити и запечатани с хоросан. В края на месец октомври в целия изкоп около крепостната стена и северния вход бе достигната материкова скала, като не се установи наличието на улици или други елементи свързани с градската архитектура (обр. 2).

№70. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОДЖА КЪР, ДО ГР. СЕВЛИЕВО“ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ГАЗОПРОВОД ИЗВЪН УРБАНИЗИРАНАТА ТЕРИТОРИЯ ЗА ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА ГАБРОВО

Деян Рабовянов, Росен Йосифов, Калин Чакъров

Археологическите разкопки в м. Коджа Кър до гр. Севлиево са проведени с цел изследване на частта от трасето на газопровода Севлиево-Габрово, която пресича регистрираното по време на спасително издирване на археологически обекти средновековно селище[1] (обр. 1). Екипът на разкопките включва гл. ас. д-р Д. Рабовянов от НАИМ–БАН и Росен Йосифов от РИМ–Габрово, научни ръководители и К. Чакъров.

Местността Коджа Кър, в която е разположено селището, представлява ниско възвишение в западната част на севлиевската котловина с надморска височина 215–250 м. Самият терен на селището е полегат северен склон, ограничен в долната си част от полупресъхнало поточе. Местността се намира на 2,2 км западно от центъра на гр. Севлиево и на около 600 м от неговата периферия. В м. Коджа Кър не са провеждани археологически проучвания. Теренът се обработва и оранeто на дълб. 0,30 м почти е унищожило културния пласт и е разнесло археологическите материали.

Дължината на проучвания участък е 49, а ширината на сервитута 2 м. Разкопките са осъществени чрез 11 сондажа с размери 2 х 5 м, разделени с контролно ребро с ширина 0,50 м. Във всички тях, в орния пласт с дебелина между 0,30 и 0,40 м се откри малко количество фрагментирана керамика от

---

[1] Аварийното археологическо проучване бе проведено от екипа, осъществил тези разкопки и резултатите от него са представени в съответния дял на АОР през 2012 г.

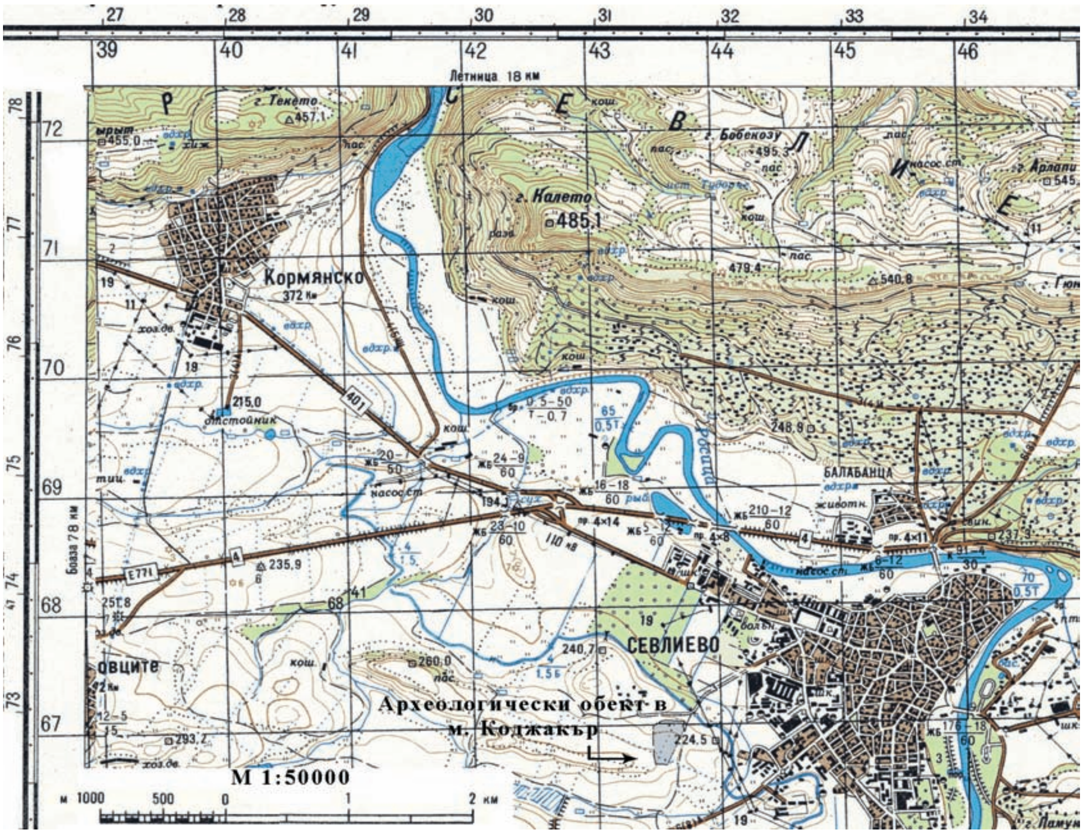

Обр. 1. Местоположение на средновековното селище върху карта с мащаб 1:50 000.

периода на Второто българско царство и единични обезличени животински кости и силно корозирали железни предмети. В сондажи №1 – 9, 11, на дълб. 0,40 м бе достигната стерилната канелена глинеста почва. В сондаж №10 бяха регистрирани единствените археологически структури. Това наложи разширяването му в западна посока с 4 м. Напълно бе проучено вкопано жилище с неправилна правоъгълна форма, ориентация изток–запад и размери 2,7 х 4,5 м, с площ около 10,3 м^2 (обр. 2). Петното на жилището бе регистрирано на дълбочина 0,30/0,35 м, а подовото му ниво – стерилният глинест материк, бе достигнато на дълбочина 0,50/0,60 м. Обработката на земята е унищожила горната част на жилищната яма. Представа за устройството дават откритите в жилището три ями и огнище. Полуразрушеното отоплително съоръжение в североизточния ъгъл има овална форма и размери 0,50 х 0,80 м. В конструкцията му са използвани овални и плочести речни камъни. Запазена е част от подложката му от отухлена глинеста пръст. В югозападния ъгъл бе разкрита овална яма с диам. 1,10 м и дълбочина 0,30 м, издаваща се на две трети извън стената на жилището в западна посока. Две други овални ями с диам. 0,90 м и дълбочина съответно 0,15 и 0,40 м, бяха разкрити в южната половина на жилището. Вероятно и трите са служили за хранилища. Другите четири вкопавания в пода са с по-малки размери и без ясна функция. Възможно е три от тях, намиращи се в северната част на помещението, да са дупки от колове. Представа за устройството на жилището дават лежащите върху 0,10 м пласт, покриващ пода, речни камъни, вероятно затискали покрив от нетрайни материали – слама или тръстика, както и откритият фрагмент от глинеста мазилка с отпечатък от дървен прът. Вероятно стените на постройката са били от измазан с глина плет. Единствената находка от жилището бе откритото in situ в централната част върху пода натрошено керамично гърне. То е направено на бързо колело, украсено с врязани линии.

Северната страна на ямата на жилището е нарушена от извършено след изоставянето на постройката погребение (обр. 2 и 3). Като изключим дъгата на север, не се очертава гробна яма, вероятно защото гробът е бил плитък и е вкопан в запълнителя на жилището. Така запълнителят на гроба не се отличава по цвят или структура. Трите камъка на юг и югозапад от скелета е възможно да са част от конструкцията на гроба. Ръцете на скелета са изпънати успоредно на тялото, а краката силно свити в колената са полегнали наляво (на север). Главата е обърната на север. Костите са лошо запазени. Според направеното от ас. Надежда Атанасова и ас. Борислава Гълъбова от ИЕМПАМ–БАН изследване,

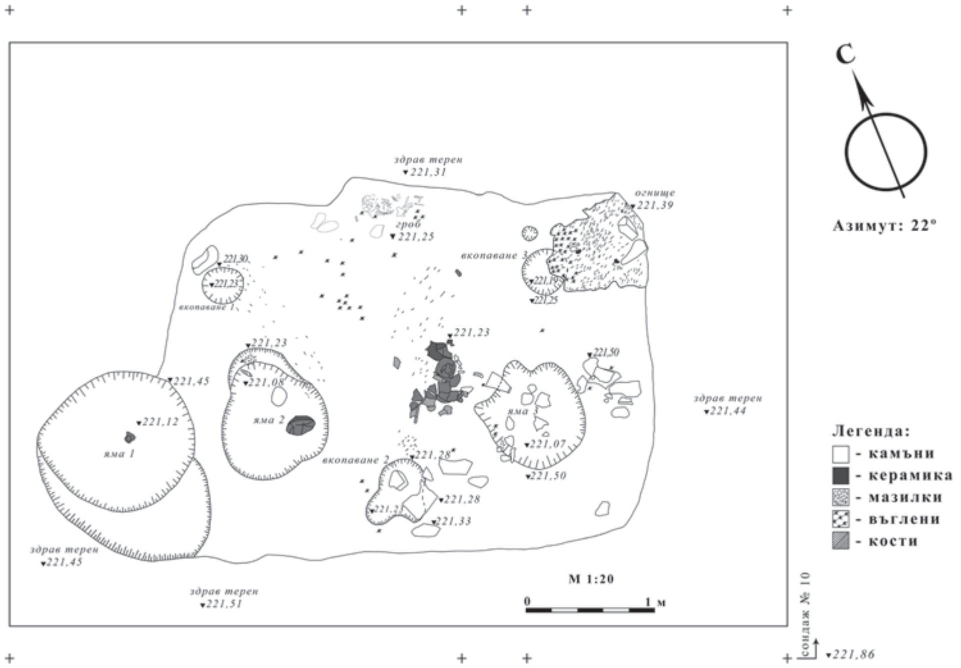
С
Азимут: 22°
здрав терен
221,31
огнище
221,39
гроб
221,25
вкопаване 3
221,30
221,23
вкопаване 1
221,19
221,25
221,23
221,23
221,45
221,08
221,50
здрав терен
221,44
221,12
яма 2
яма 1
яма 3
221,07
вкопаване 2
221,28
221,50
221,28
221,2
221,33
Легенда:
☐ - камъни
■ - керамика
▨ - мазилки
▨ - въглени
▨ - кости
здрав терен
221,45
здрав терен
221,51
М 1:20
0
1 м
сондаж № 10
221,86

Обр. 2. План на вкопаното жилище и гроба в сондаж 10, мащаб 1:20.

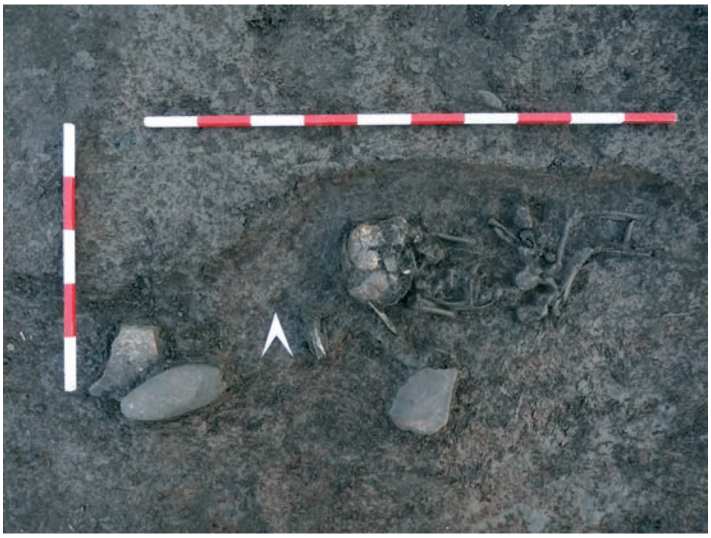

Обр. 3. Детският гроб, разбил стената на средновековното вкопано жилище.

погребаното дете е било на възраст между 1 година и 8 месеца и 2 години, възрастова група Infans I. Полът не е ясно изразен, има и следи от заболявания върху костите. Единственият гробен инвентар са две халки-обици от медна сплав, открити под и до черепа. Позицията им показва, че вероятно са били носени, а не поставени като дар. Гробът е средновековен и е вкопан след изоставянето на жилището.

Всички открити археологически материали са силно фрагментирани от обработката на земята и допълнително обезличени от високата киселинност на почвата. С изключение на гърнето от жилището и двете обеци от гроба находките не са свързани с археологическа структура и произхождат от орния пласт. Датираща стойност имат двете монети и два фрагмента от стъклени гривни. Заедно с откритите керамични фрагменти от гърнета, чаши, кани и стомни те насочват датировката най-общо в границите на XIII–XIV в. По-голямата част от керамиката е от глина с голям примес на пясък, като изработените на бързо колело съдове са украсени с врязани линии. Тънкостенната керамика от пречистена глина и сграфито керамиката са изключения, представени с единични фрагменти. Формата, украсата и профила на устието на откритото гърне намира преки паралели сред съдове от крепостта Хоталич.

Предвид че крепостта Хоталич на Крушевския баир отстои на не повече от 5 км по права линия на северозапад, не е изключено селището да е част от нейния хинтерланд. Липсват данни за опожаряване, което подкрепя предположението, че селището е било изоставено. Върху терена липсват петна с по-голяма концентрация на материали, т. е. не може да се установи гъстотата на застрояване. Предвид сравнително малкото материали тя едва ли е била голяма. Регистрираната площ на селището е ок. 65 дка, а приблизителните му размери 250 м И–З и 360 м С–Ю. В източната му половина на терена са откривани и отделни фрагменти сива монохромна керамика и направена на ръка керамика от късножелязната епоха, свидетелстващи и за по-ранно обитаване там.

№71. АРХЕОЗООЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

Изследвани са няколко обекта от АМ „Хемус“ в района на Шумен. В обект 7 с ръководител М. Тонкова са открити средновековни жилища и ями, в които доминират домашни животни. Особен интерес представлява ранносредновековен гроб с животински жертвоприношения. Гробът е открит е в централния сектор на обекта, в кв. 135/0 и е частично засегнат от ранносредновековно жилище-полуземлянка №8. В него е погребан мъж във възрастова група adultus – ориентация изток–запад.

До човешкия скелет са положени останки от теле на възраст 6 месеца и бедрена кост от младо прасе с отпаднали епифизи. Животинските кости са открити от лявата страна на покойника, в пространството между него и дългата страна на гробната яма. Костите са на нивото на горната половина на човешкия скелет от черепа до бедрото. Първо са положени краката на животното. Задните крайници са отсечени в долната третина на тибията и са кръстосани – лявата е отдолу, дясната – горе. Фалангите са в посока към главата. Предните крайници са отсечени по средата на лакътните и лъчеви кости. Копитата на предните и задни крайници са едни срещу други. Единият от предните крайници е по-напред и в страни. Върху него е положена главата на телето. Главите на човека и животното гледат в противоположни посоки. До задните крайници се виждат прешлените на опашката в анатомичен ред. Вероятно отгоре е положена кожата с опашката. В гроба, освен животните, са открити бойна брадва, нож, огниво и две токи, всички от желязо, както и един кремък. Предметите датират гроба във времето VIII–IX в. Направеното жертвоприношение е скъпо, което предполага високия социален статус на погребания.

През сезон 2012 участвах лично в спасителните разкопки на Обект 6 по трасето на АМ „Хемус“ под ръководството на С. Иванов. Бяха идентифицирани кости от говедо, овца, коза, свиня, кон и куче. Всички домашни бозайници, с изключение на кучето са селскостопански животни. Анализите на възрастовата структура на отделните видове животни показват някои особености. Те касаят преди всичко четирите основни вида използвани за храна – говедо, овца, коза и свиня. От наблюденията върху възрастовата структура на едър и дребен рогат добитък следва, че съотношението подрастващи към израснали индивиди е в полза на последните. При свинете силно доминират възрастовите групи infans и juvenilis. Най-много са свинете от възрастова група juvenilis, което означава повече мазнини (сланина). При преживните животни тенденцията е животните да се държат до по-късна възраст. По някои фаланги на говедата има деформации, които свидетелстват, че тези животни са използвани за впрегатна работа.

В Яма №7 е открит череп на кон ориентиран юг – север. Той лежи на дясната си страна. На неговото ниво, на около 6–7 см източно от теменната му област е разположен дистален фрагмент от метаподий на говедо. Югоизточно от конския череп е разположена дясна половина от череп на втори кон. Между двата фрагмента на черепите и на тяхното ниво се вижда дясна тибия, петна и скочна кост които опират в дясната половина на втория череп.

Направени са измервания на черепа там, където това е възможно:

1 – 485; 3 – 454; 22а – 162; 22б – 171; 23 – 75,2; 24 – 88,3; 31 – 59,0; 32 – 55,0; PM – 168.

Сервитута на трасето на магистралата засяга намиращия се там некропол. Открити са погребани много коне и други животни, при което са нарушени някои от гробовете. Анализите показват, че се касае за рецентни животни погребани в района. Има следи от патоанатомични експертизи и отваряне на черепа на кон с трион за уточняване на диагнозата, използване на негасена вар и други. Направени са измервания на завършилите растежа си индивиди. Установено е, че повечето от умрелите животни са млади от ремонтно стадо. Има следи от неизгнила органична материя.

През сезон 2012 продължиха разкопките на късноантичната и средновековна крепост „Калята“ край гр. Якоруда под ръководството на д-р М. Инкова. От средновековния период идентифицирахме кости от различни животни. По някои от костите има следи от огън. Представен е броят на костите и индивидите, както и възрастовата структура на всеки животински вид. Чрез остеологичният материал документираме наличието на девет вида бозайници: дивите са елен, заек и сърна, а домашните животни са говедо, овца, коза, свиня, куче, кон. Освен това има единични фрагменти от костенурка и охлюв. Анализите на възрастовата структура на отделните видове животни показват някои особености. Те касаят преди всичко четирите основни вида използвани за храна – говедо, овца, коза и свиня. При свинете силно доминират възрастовите групи infans и juvenil. И тук, както и при предния обект, най-много са свинете от възрастова група ювенил, което означава повече мазнини (сланина).

Дивечът е присъствал в менюто. Ловувани са най-често израснали и възрастни индивиди. Особен интерес представлява многобройна колекция от керамични материали – основно тухли и керемиди със следи от животни, отпечатани върху повърхността им преди изпичането.

Археологическите проучвания на обект „Двор северно от Цитаделата“ – сектори Дървена ограда и Тайни ходници във Вътрешния град на Плиска са направени под ръководството на С. Станилов и М. Инкова. Концентрацията на костите и видовото разнообразие на животните е различно в отделните структури и квадрати. Така например най-много дивеч се открива в седми и осми квадрат – елен, дива свиня и мечка.

Изследвани са находки от „Средновековен манастир в м. Кирика, НИАР Мадара“ с ръководител на разкопките Г. Майсторски. Разкрити са останки от куче. Крайниците му попадат под олтара, където не е проучвано досега. Кучето е положено на дясната си страна. В наличност са останки от скелета — част от шийните, гръдните, поясните, кръстцовите и опашни прешлени. От осевия скелет липсват част от прешлените, черепа, включително долните челюсти. В наличност са част от ребрата. От предните крайници има дясна лопатка, раменна, лъчева, лакътна кости и метакарпални кости. От задните крайници в наличност са две бедрени кости, голям и малък пищяли, фрагменти от трета и четвърта тарзални кости и фаланги. Вижда се предната лапа която е свита към гърдите и корема, докато задните крака са изтеглени назад. Добре запазена е os penis — кучето е от мъжки пол. Дължината на костта е 103,5 мм. Направени са детайлни измервания на наличните кости на крайниците. Въз основа на тях и с помощта на съответни индекси, изчислих височината при холката – 57,5 см.

Костите на лапата са с патология – екзостозни разраствания, вследствие на която вероятно животното е куцало.

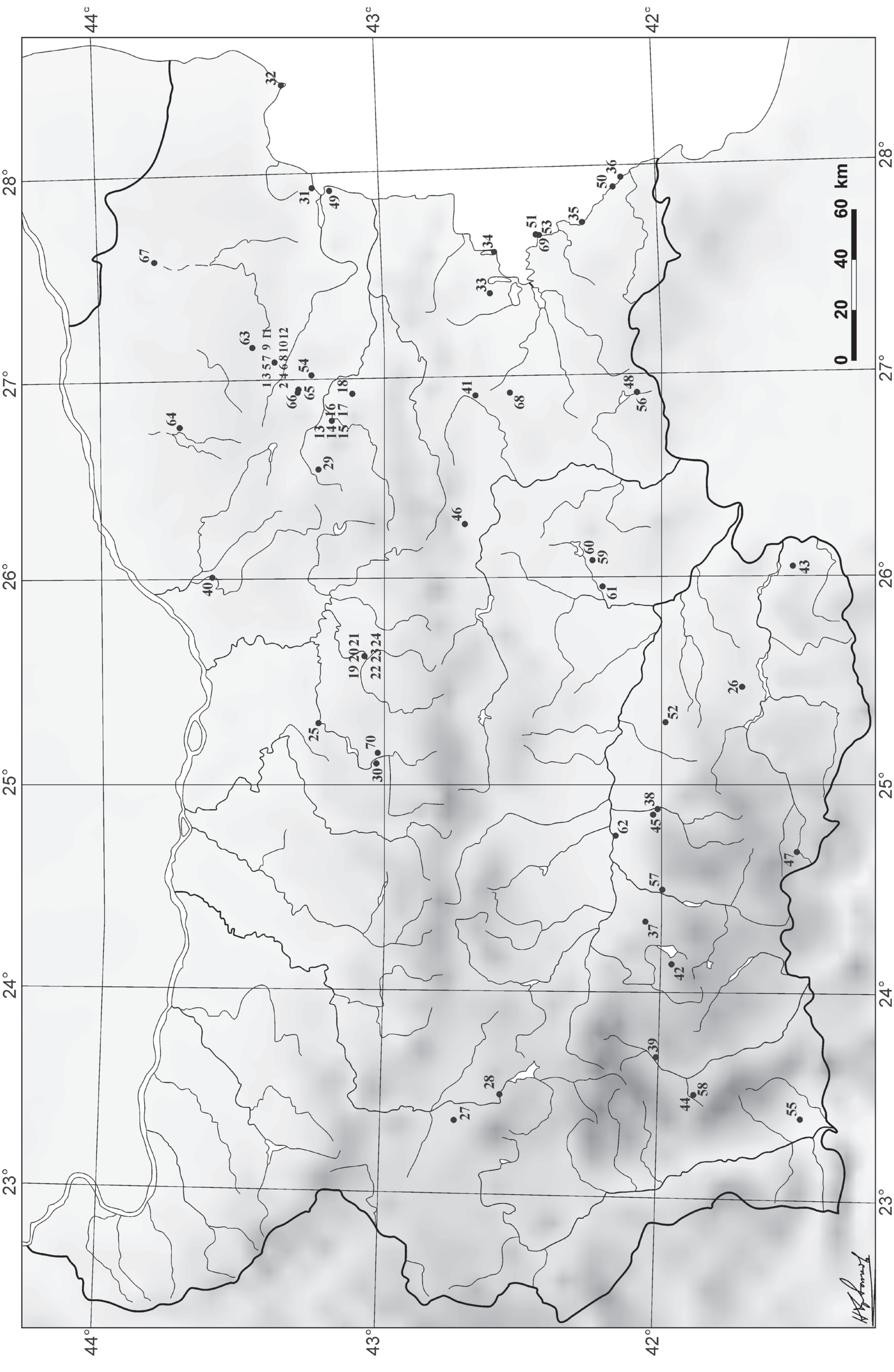
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1 3 5 7 9 11
2 4 6 8 10 12
13
14
15
16
17
18
19 20 21
22 23 24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70

Карта 4. Раздел IV. Средновековна археология

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

№1. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „БЕНЖАМЕН“, ОБЩИНА ДИМОВО

Стефан Александров, Фионера Филипова

Теренните проучвания за издирване на археологически обекти в концесионна площ „Бенджамен“ бяха извършени съгласно договор между "Минно дружество Белоградчик" АД и НАИМ–БАН. Концесионната площ, обхващаща основно землищата на с. Карбинци и с. Воднянци, както и малка част от землището на с. Дълго поле, община Димово, област Видин, беше изцяло проучена. В процеса на теренното издирване бяха регистрирани:

Обект №1. Оброк

Датировка: Оброкът е поставен през 1901 г. Намира се в землището на с. Карбинци, м. Церака.

Обект №2. Селище

Датировка: Средновековие (VI–X в.). Намира се в землището на с. Карбинци, северозападно от селото, в м. Манастирски дол. Селището е разположено върху северната част на рид с наклон на изток – североизток, около извора над Манастирски дол. При посещението на обекта теренът беше дълбоко изоран. Концентрацията на археологическите материали е средна.

Обект №3. Селище

Датировка: Средновековие (XI–XV в.). Намира се в землището на с. Карбинци, северозападно от селото, в м. Манастирски връх, над дола Върбица. Селището е разположено върху южната част на рид с наклон на юг–югоизток. При посещението на обекта теренът беше дълбоко изоран. Концентрацията на археологическите материали е ниска.

Обект №4. Селище

Датировка: Ранен неолит (VI хил. пр. Хр.), ранна желязна епоха (XI–X в. пр. Хр.). Намира се в землището на с. Карбинци, северозападно от селото, непосредствено западно от м. Върбица, над микроязовира. Селището е разположено върху централната и южната част на рид с наклон на юг – югоизток, около естествен водоизточник (извор). При посещението на обекта теренът беше засаден с житни култури. Концентрацията на археологическите материали е много висока. По повърхността се откриват хромели, оръдия на труда от камък, кремък и глина, както и голямо количество фрагментиран керамичен материал.

Обект №5. Селище

Датировка: Средна бронзова епоха (първа половина на II хил. пр. Хр.), ранна желязна епоха (XII–X в. пр. Хр.). Намира се в землището на с. Карбинци, северно от селото, на 300 м западно от съвременната фотоволтаична станция. Селището е разположено върху централната и южната част на рид с наклон на юг–югоизток, около естествен водоизточник (извор). При посещението на обекта теренът беше засаден с житни култури. Концентрацията на археологическите материали е средна.

Обект №6. Селище/Стопански сгради

Датировка: Средновековие. Намира се в землището на с. Воднянци, източно от селото, в м. Воднянски връх. Селището/стопански сгради е разположено върху централната и северната част на естествено укрепена висока речна тераса на р. Медовищка. Теренът се използва за пасище. Археологически материали не бяха открити. По източната, северната и западната периферии на обекта личат следи от стена, изградена от камъни на калова спойка, както и следи от зидове на постройки. В този участък бяха открити множество иманярски изкопи. По сведение на жители на с. Воднянци в района са откривани венециански монети.

Обект №7. Селище

Датировка: Средна бронзова епоха (първа половина на II хил. пр. Хр.). Намира се в землището на с. Карбинци, югоизточно от селото, в м. Млаката, западно от помпената станция. Селището е разположено върху централната и южната част на тераса с наклон на юг–югоизток, в близост до естествен водоизточник (извор). При посещението на обекта теренът беше засаден с житни култури. Концентрацията на археологическите материали е средна.

Обект №8. Селище

Датировка: Средна бронзова епоха (първа половина на II хил. пр. Хр.) Намира се в землището на с. Карбинци, югоизточно от селото, непосредствено западно от м. Млаката, западно от помпената станция. Селището е разположено върху централната и южната част на тераса с наклон на юг–югоизток, в близост до естествен водоизточник (извор). При посещението на обекта теренът беше засаден с житни култури. Концентрацията на археологическите материали е ниска.

Обект №9. Селище

Датировка: Праистория (IV–II хил. пр. Хр.). Намира се в землището на с. Карбинци, югоизточно от селото, южно от м. Лицето. Селището е разположено върху централната част на тераса с наклон на изток, затворена между две малки реки. През 2012 г. повърхността се обработва. При посещението на обекта теренът беше засаден с житни култури. Концентрацията на археологическите материали е ниска.

Обект №10. Селище

Датировка: Римски императорски период (II–III в.). Намира се в землището на с. Воднянци, източно от селото, непосредствено над язовира. Селището е разположено непосредствено над днешния язовир, източно от с. Воднянци, върху речна тераса на р. Медовищка. Теренът се използва за пасище. По цялата площ на обекта личат множество иманярски изкопи. Откритите материали включват строителна и битова керамика. По сведение на жители на с. Воднянци, северно над селището са откривани останки от гробове. За такива се споменава и върху срещуположния бряг на язовира. Сведенията не бяха доказани при проучване на съответните местности.

№2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВЕЦ, ТЛАЧЕНЕ И ВЪРБИЦА, ОБЩИНА БЯЛА СЛАТИНА, ГОЛЯМО ПЕЩЕНЕ, ОБЩИНА ВРАЦА И НИВЯНИН, ОБЩИНА БОРОВАН

Георги Ганецовски

Теренните издирвания, обхващащи землищата на селата Буковец, Тлачене и Върбица, общ. Бяла Слатина; Голямо Пещене, общ. Враца и Нивянин, общ. Борован с обща площ от 11,5 кв. км (Николов 1996), са наложени от извършваните проучвателни дейности за инвестиционни намерения от фирма СИМЕКС–ЕООД. Територията на площ „Дълбоки дол“ е определена за проучване на неметални полезни изкопаеми – индустриални минерали и подземни богатства. Теренните издирвания са реализирани от археолозите Георги Ганецовски и Александра Петрова от РИМ–Враца в периода 20–25 септември 2012 г. с осигурено финансиране, транспорт, картен материал и документация за инвестиционните намерения от възложителя. В процеса на издирванията се установи, че проучваната минерална суровина глаоконит се намира в северната половина на площта за инвестиционно намерение. Регистрирани са следните обекти:

1. Късноантична и средновековна крепост „Калето“, с площ 32 дка, разположена върху най-високата част на Борованската могила, на десния бряг на река Скът. Мястото е гъсто обрасло с широколистна растителност. Обектът е подложен на безогледно иманярско разкопаване. Разкритите преди време каменни зидове сега са засипани.

2. Надгробна могила, разположена на 1 км южно от с. Нивянин, общ. Борован. По нея личат два иманярски изкопа. Могилата има диаметър на основата 22 м и височина 1,8 м. Съществуват данни, че оттук при нерегламентирани разкопки са открити погребения с трупоизгаряне и тракийско въоръжение.

3. Височинно селище от каменно-медната епоха и късноантична крепост с площ 16 дка, разположени на височината „Заногата“, на 2,5 км югозападно от с. Буковец, общ. Бяла Слатина. Височината се намира на десния бряг на поточе, захранващо микроязовир и е гъсто обрасла с широколистна и иглолистна растителност. Една част от обекта е засегната при залесяването му с иглолистни дървета през 80-те години на XX в. Друга част от Калето е нарушена от големи иманярски изкопи, разширявани по посока на откритите структури. На места изкопите са оголили части от каменните градежи

на обекта. Личат зидове, градени с ломени камъни и розов хоросан. Един от иманярските изкопи е достигнал в дълбочина до пласт от късната каменно-медна епоха (края на V хил. пр. Хр.). В насипите се откриват керамични фрагменти от късната античност и късния халколит. Обектът е разположен на живописно място върху естествено защитена височина и има два културни пласта, отнасящи се съответно към каменно-медната епоха и късната римска епоха. Надморската височина е 293–313 м.

5. Открито римско и късноантично селище, разположено на 3 км югозападно от с. Буковец, общ. Бяла Слатина, непосредствено до калето „Заногата“, с площ от 45 дка. Голяма част от селището попада в обработваем терен. По повърхността се откриват керамични фрагменти от римската и късноантичната епоха.

6. Голяма надгробна могила известна с името „Мотанова могила“, с площ около 0,6 дка, намираща се на 1 км западно от с. Буковец, общ. Бяла Слатина. Могилният насип има диаметър на основата 55 м и височина 4,5 м. Разположена е на терен представляващ ливада. В центъра и личи неголям иманярски изкоп, който не е засегнал сериозно паметника.

7. Открито селище от римския и късноантичен периоди на 1,5 км, разположено западно от с. Буковец, общ. Бяла Слатина на левия бряг на рекичката Барата с площ от около 30 дка. Местността представлява ливада, гъсто обраснала с растителност и с нулева видимост. В този участък са регистрирани пресни иманярски изкопи, нарушили културния пласт. В насипите се открива римска керамика.

Издадено е становище, че посочените недвижими археологически културни ценности попадат в периметъра на търсене и проучване на неметални полезни изкопаеми в площ „Дълбоки дол“ и следва да се предприемат необходимите мерки за тяхното опазване в границите на охранителните им зони, както и процеса на реализация на инвестиционното намерение в посочената площ да се провежда наблюдение от археолози.

Литература

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София, 1996.

№3. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ТЕТЕВЕН И СЕЛАТА ГЛОЖЕНЕ, ЧЕРНИ ВИТ, ГЛОГОВО, ОБЩИНА ТЕТЕВЕН

Станимира Танева, Анна Ходкевич, Павел Попов, Росен Спасов

Издирванията се проведоха през октомври 2012 г. от екип в състав: С. Танева (ръководител), А. Ходкевич, П. Попов, Р. Спасов. Частично, с акцент върху карстовите райони, бяха обходени землищата на Тетевен, Гложене, Черни Вит и Глогово[1]. Регистрирани са 7 нови и допълнени данните за 4 вече известни в литературата обекти – пещера Моровица, Трескавец, Черти град, Кула. От регистрираните обекти 7 са в пещери, а 4 са находища на открито. За всички регистрирани обекти са попълнени данните в АИС АКБ според актуалните изисквания.

Землище на с. Гложене (5 обекта)

Пещера Моровица е разположена в основата на скален венец, в местността Моров дол, на 4 км югозападно от селото. Проучвана е неколкократно от Р. Попов (Попов 1912/1913), Н. Джамбазов (Джамбазов 1955) и Групата за палеолитни изследвания при НАИМ (1982 г.). При разкопките са установени средно и късноплейстоценски отложения с доста останки от дребна бозайна фауна, спорадично кремъчни артефакти, вероятно от късния палеолит, а в холоценските пластове – керамични фрагменти от халколита.

Пещера Свинарска дупка се намира на 4 км североизточно от село Гложене, в махала Асен. Повечето от откритите керамични фрагменти се свързват с късната желязна епоха (V–IV в.), а два от тях се отнасят към късната бронзова епоха.

---

[1] Благодарим на С. Александров, Х. Попов, К. Ников, К. Бояджиев, Т. Христова, К. Чукалев НАИМ–БАН) и Б. Думанов (НБУ), които ни консултираха за част от откритите находки.

Карстовият комплекс Драганчовица се намира на 4,4 км северозападно от селото. Малобройните керамични фрагменти, позволяват да предположим краткотрайно посещение през желязната епоха.

Пещера Лястовица се намира на 4,3 км северно от Гложене, в махала Лозето. Намерените керамични фрагменти се отнасят към средновековието, а някои вероятно са и по-съвременни.

Обект Кула попада в сегашната вилна зона на селото, което не ни даде възможност да уточним граници му (предварителна информация и план на обекта – Велков 1927). Регистрираните части от каменна стена (ломени камъни със спойка от хоросан) ни дават основание да отнесем обекта към късната античност (VI в.).

Землище на с. Черни Вит (2 обекта)

Пещера Байовица се намира на 2,8 км северно от селото. Разкритите по повърхността керамични фрагменти, хромел и каменни чукалки се отнасят към халколита и късната желязна епоха (VI–V в.).

Укрепеното селище Черти град се намира на 5 км югозападно от село Черни Вит (административно в землището на село Брусен). Проучвано е в периода 1968–1972 г. (Велков, Гочева 1973, 26). Отнася се към късната античност (IV–VI в.).

Землище на гр. Тетевен (2 обекта)

Пещера Триъгълна се намира на 2,9 км северно от Тетевен. Откритите 2 недиагностични фрагмента керамика не позволяват дори приблизителна датировка.

Височинен обект Трескавец се намира на 3,5 км северозападно от Тетевен. Обектът е проучван през 2008 г. от Л. Лазаров (Лазаров 2009). Намерените археологически материали показват обитаване основно през късната античност.

Землище на с. Глогово (2 обекта)

Пещера Рушовата дупка се намира на 1,2 км северозападно от Глогово. Разкритите по повърхността керамични фрагменти се отнасят към късната желязна епоха.

Обект Калето е разположен на 1,5 км западно от селото. Установени са следи от иманярска дейност, които разкриват останки от каменни стени. Според намерените керамични фрагменти Калето се отнася към периода IV–VI в.

Литература

Велков, Гочева 1973: В. Велков, З. Гочева. Разкопки на тракийската крепост Черти град. – Резюмета на отчети за разкопани обекти през 1972 година, 1973, 26–27.

Велков 1927: И. Велков. Стари селища и градища по долината на Вит, 1927.

Джамбазов 1959: Н. Джамбазов. Разкопки в пещерата Моровица през 1955 г. – Известия на археологическия институт, XXII, 1959, 15–28.

Лазаров 2009: Л. Лазаров. Трескавец. Отчет за археологическите проучвания през 2008 г., 2009.

Попов 1912/13: Р. Попов. Разкопки в пещерата Моровица. – Известия на българското археологическо дружество, III, 1912/1913, 263–290.

№4. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГЛАВЕН РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ГАЗОПРОВОД ЗА ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩИНА ГАБРОВО

Деян Рабовянов, Росен Йосифов, Калин Чакъров

Издирването на археологически обекти по трасето на „Главен разпределителен газопровод извън урбанизираната територия за газоснабдяване на община Габрово“ се извърши през м. юни 2012 г. Екипът на издирването включваше гл. ас. д-р Д. Рабовянов от НАИМ–БАН) и Росен Йосифов (РИМ–

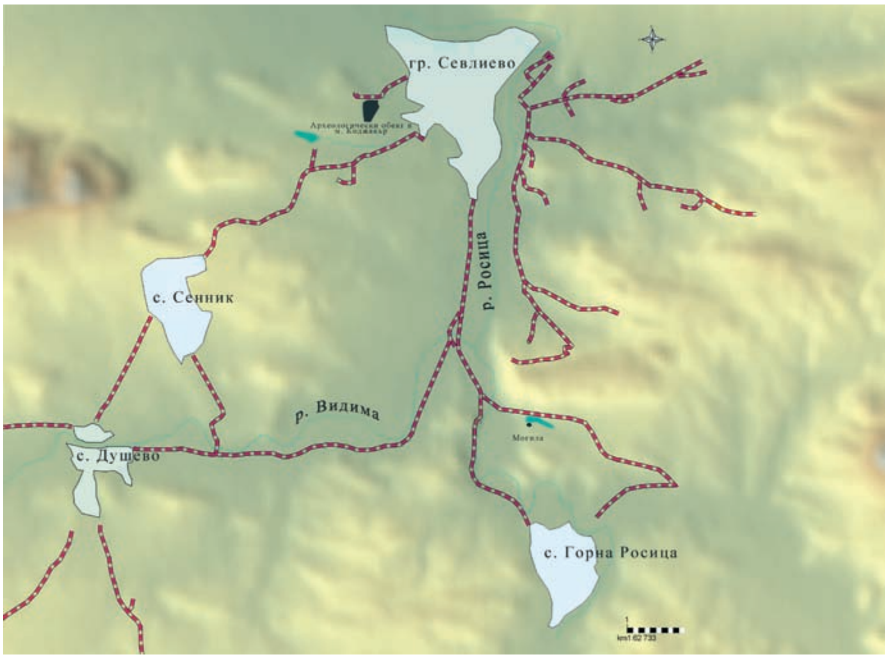

Обр. 1. Местоположение на регистрираните обекти върху карта в мащаб 1:50 000.

Габрово), като научни ръководители, и магистъра по археология от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ К. Чакъров. Финансирането бе от страна на инвеститора – „Ситигаз“ ООД–София.

В територията на издирването попаднаха землищата на селата Поповци, Райчевци, Янковци, Враниловци, Драгановци, Яворец, Гъбене, Гарвани, Горна Росица, Сенник и на градовете Севлиево и Габрово, находящи се на територията на Централния Предбалкан и водосборните басейни на р. Росица и р. Лопушница. То обхвана основното трасе на газопровода с дължина 29,1 км и отклоненията за селата Драгановци, Поповци, Гъбене, Гиргини, Яворец с обща дължина 7,8 км. Ширината на проучваната полоса беше 10 м.

Издирването бе проведено в неподходящ сезон, в обрасли с гъста растителност селскостопански и ливадни терени, където видимостта е почти нулева. Това затрудни работата на терен и създаде опасност за пропускане на археологически обекти.

В резултат на 7-дневното обхождане по трасето на газопровода бяха регистрирани два археологически обекта (обр. 1). Първият от тях е селище от периода на Втората българска държава в м. Коджакър, на ок. 2,2 км западно от центъра на гр. Севлиево. Локализирано е върху полегат северен склон, падащ към плитък дол. Керамиката е основно кухненска – на колело, с врязана украса и много пясъчни примеси. Селището има дължина (З–И) от 173,6 м; дължина (С–Ю) от 53,9 м; площ 4,7 дка. То може да бъде свързано с хинтерланда на средновековният град Хоталич над Севлиево, отстоящ на ок. 5 км североизточно.[1]

Вторият регистриран обект е могила, отстояща на 2,5–3 м от трасето на газопровода. Намира се ок. 2,1 км северно от с. Горна Росица, община Севлиево и заема връх на възвишение с н. в. 260–270 м. Размерите ѝ са 20х15 м и височина ок. 2,5 м. Насипът ѝ е землен. Върху нея има ниска храстовидна растителност, а в средната част – плитки иманярски изкопи. В настоящия си вид тя е почти напълно обезличена и е загубила части от периферията и върха, поради терасиране на терена. Липсата на археологически материали затруднява по-точното датиране, но локализирането ѝ в район, където са установени подобни обекти, позволява нейното хронологизиране в късната желязна епоха.

В зависимост от спецификите на регистрираните обекти и степента на застрашеност, за всеки от тях са посочени необходимите мерки за защита.

Информацията за двата обекта е въведена в АИС АКБ.

---

[1] Спасителни археологически разкопки на обекта бяха проведени по-късно през есента от екипа, осъществил обхождането, а резултатите от него са представени в съответния дял на АОР през 2012 г. Там параметрите на селището са коригирани съществено.

№5. ИЗДИРВАНИЯ НА ПЕЩЕРНИ ОБИТАЛИЩА В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА САМОВОДЕНЕ, БЕЛЯКОВЕЦ И ХОТНИЦА, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО[1]

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков

Целта на експедицията беше да се посетят определени пещери с плейстоценски отложения в района и да се преценят възможностите за проучването им (обр. 1). Използвахме основно работите на Рафаил Попов, който е извършил редица проучвания в този район (Попов 1925).

Извършен бе оглед на още две пещери по сигнали за иманярска дейност – Мусинската и Манастира. Общият брой на посетените пещери е 9, а на скалните ниши – 2, в които обаче липсват каквито и да било отложения (табл. 1).

	Кости			Керамика
	Плейстоцен	**Homo**	**Общо**	
Голямата пещера	7	1	84	20
Малката пещера	0	0	0	0
Голямата Подлисца	0	0	0	0
Малката Подлисца	0	0	1	8
Царската пещера	0	0	11	3
Попин пчелин	2	1	7	4
Монастирската пещера	0	0	0	0
Мусинската пещера	1	17	26	20
Манастира	>100	>1	>50	0
Общо	**10**	**19**	**129**	**55**

Таблица 1. Списък на обходените пещери в област Велико Търново с определените животински и човешки останки и откритата керамика.

Голямата (Духлатата, Овчарската) пещера е регистрирана под №5279 в Българската федерация по спелеология (БФС) и нейните координати са N 43 6'13,00" и E 25 36'35,90". Общата ѝ дължина е 133 м и денивелацията е 15 м. Разположена е на 374 м н. в. и входът ѝ е на изток. Посетена е от Р. Попов през 1897 г. и е била обект на разкопки през 1899, 1901 и 1905 г. Сигнализирано е наличието на останки от хиена в пласт А, но за съжаление, в иманярските изкопи не открихме такива. Все още се забелязват сондажите, направени от Р. Попов, но в тях и около тях има най-малко 11 „сондажа“, свързани с иманярска дейност.

Керамика се открива поне до около 75 м от входа. От насипите покрай иманярските изкопи се събрани около 20 фрагмента. Всички те са от съдове, изработени на ръка. Най-ранните се отнасят към ранния неолит (първа половина на VI хил. пр. Хр.). Някои фрагменти с характерна форма или украса от канелюри или широки жлебове могат да бъдат датирани в халколита (V хил. пр. Хр.). Характеристиките на останалите фрагменти (стени без украса) не позволяват да се прецизира датирането им в рамките на неолита или халколита (обр. 2).

Открихме само два кремъчни артефакта – стъргалка и ядро, които не са достатъчно характерни и могат да се датират от късен палеолит до бронзова епоха.

Събрахме 84 костни останки. Най-многобройни са тези от говеда (Bovinae) (включително един фетус), коза/овца, дребни хищници и др. Седем от откритите кости са с плейстоценски характеристики: една от бизон ? (Bos/Bison), една от кафява мечка (*Ursus arctos*), един зъб от тревопасно и четири фрагмента с различна фосилизация и със следи от удари, заглаждане или следи от рязане. Само една кост е от човек.

---

[1] Теренните издирвания се проведоха в периода 2–6 май 2012 г. В тях участваха А. Гуадели, К. Бояджиев и Н. Карастоянова, както и Евгени Коев, учител в ПГ по туризъм „Д-р В. Берон“, В. Търново и Б. Люцканова, докторант във ВТУ. В обработката на материалите участие взеха Ж.-Л. Гуадели и Н. Сираков.

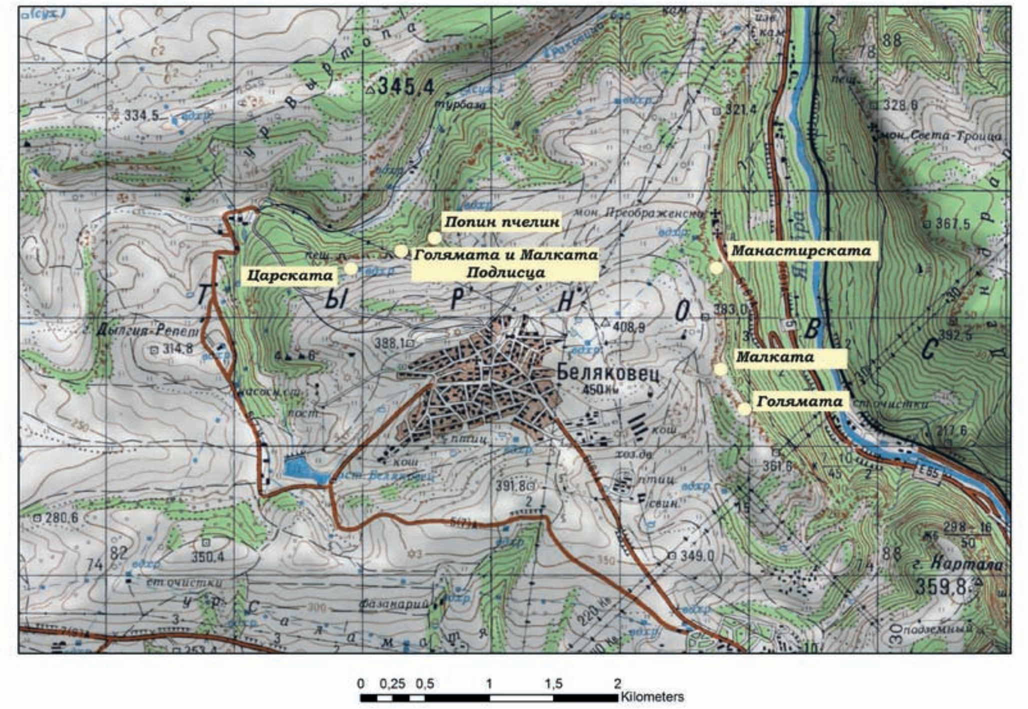

Обр. 1. Карта на посетените пещери по Беляковското плато.

Малката (Тоневата) пещера е под №2415 в БФС и е с координати N 43 10'63,20" и E 25 60'77,30". Дължината ѝ е 134 м, а надморската височина е 359 м. Проучвана е от Р. Попов през 1899 г. В първия пласт А са открити останки от хиена, мечка и северен елен, както и два кремъчни артефакта. Въпреки че голяма част от пещерата е проучена, а има и иманярски изкопи, както и вероятно леговище на мечка, не открихме нито един артефакт. Проучването на отложенията е изключително интересно във връзка с нашата проблематика и е възможно около 1 кв. м от седиментите да не са нарушени.

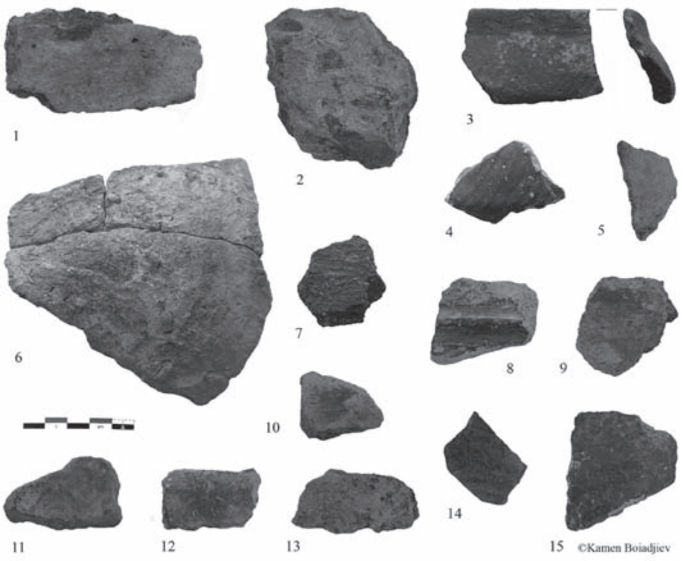

Обр. 2. Голямата пещера, керамика (сн. К. Бояджиев).

Голямата и Малката Подлисца са двата входа на една пещера и са регистрирани под №5283 в БФС и координатите са съответно N 43 06'51,20", E 25 34'37,30" и N 43 06'51,30", E 25 34'35,90". Надморските височини са 280 и 281 м, като големият вход е отворен на югоизток, а малкият – на североизток. Първият е бил проучван от Р. Попов, но днес цялото дъно е бетонирано. Във втория открихме 8 фрагмента керамика. Седем от тях са от съдове, изработени на ръка. Отнасят се към праисторията, вероятно към халколита, но и седемте не са достатъчно информативни, за да бъдат направени конкретни заключения. Един фрагмент е от съд, изработен на колело. Отнася се към късната античност.

Царската пещера е под №2498 в БФС и нейните координати са N 43 06'46,50" и E 25 34'18,80". Дължината ѝ е 8 м, а денивелацията – 4 м. Разположена е на 174 м н. в. и е отворена на северозапад. Проучвана е от Р. Попов.

Открихме само 3 фрагмента керамика. Всичките са нехарактерни стени от съдове, изработени на ръка. Могат да бъдат най-общо отнесени към праисторията.

Попин пчелин е с №2599 в БФС и координати N 43 06'54,70" и E 25 34'47,90". Дължината ѝ е 87 м, а надморската височина е 286 м. Отворена е на югоизток. Проучвана е от Рафаил Попов, според когото няма плейстоценски отложения.

Открити са само 4 фрагмента керамика – 3 от тях са от съдове, изработени на грънчарско колело и един – от съд, изработен на ръка, вероятно отнасящ се към праисторията. Един от фрагментите на колело е украсен с гребенчат орнамент. Отнася се към ранното средновековие.

Открихме седем кости, като две са с безспорен плейстоценски характер – една е от пещерна мечка (*Ursus spelaeus*) и един фрагмент от говедо (Bovinae) със сходна фосилизация като мечешката фаланга. Също така разпознахме и един фрагмент от кост от млад човек.

Манастирската пещера е под №2595 (N 43 06'48,10" и E 25 36'25,60"). Дължината ѝ е 46 м, разположена е на 384 м н. в. и е отворена на изток–югоизток.

Не открихме никакви находки, но пещерата е напълно разкопана от иманяр, който според местните „работи“ в нея от около 10 години.

Мусинската пещера е с №2697 в БФС и координати N 43 09'02,16" и E 25 25'41,88". Общата ѝ дължина е 382 м и денивелацията е 7 м.

Събрахме 20 фрагмента керамика. Дванадесет от тях са от съдове, изработени на ръка. Осем от фрагментите са от съдове, изработени на колело. Имат сива, добре огладена повърхност. Отнасят се към късножелязната епоха (втора половина на I хил. пр. Хр.).

Открихме множество животински кости, като една от тях е с различна фосилизация и има вероятност да е плейстоценска. В единия профил на иманярска дупка разпознахме човешки останки, като не ги вдигнахме всичките, а взехме само няколко фрагмента. Принадлежат на млад индивид, вероятно болен от сифилис?

Манастира. Поради наличието на значително количество човешки и животински кости с плейстоценска възраст впоследствие предприехме спасителни разкопки.

В заключение можем да отбележим, че всички посетени от нас пещери са засегнати от иманярски набези. Някои от тях дори нямат ненарушени седименти, но други все още е възможно да бъдат проучени, като това ще ни даде информация за късния палеолит в района. Според нас особено внимание заслужава Голямата пещера, която има изключително богата секвенция и е застрашена от интензивната иманярска дейност.

Литература

Попов 1925: Р. Попов. Беляковското плато – пещери и доисторически селища. София, 1925.

№6. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛЯТНО, ДОЛИНА, НИКОЛА КОЗЛЕВО, РУЖИЦА И КАПИТАН ПЕТКО, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Станимир Стойчев

Парцелите са разположени западно от с. Капитан Петко, север–североизточно и южно от с. Ружица, западно от с. Никола Козлево и север–северозападно от селата Лятно и Долина (обр. 1).

Теренното издирване е извършено само върху и около петната предназначени за изграждане на бъдещ ветроенергиен парк, с координати предоставени от инвеститора.

Върху парцел с №019003 по КВС на с. Лятно, общ. Каолиново се откриват единични фрагменти керамика и дребни бучки отухлена почва, но състоянието на подемният материал не дава възможност за датировка.

Между парцели с №№018034 и 018077 по КВС на с. Ружица, общ. Никола Козлево е регистриран могилен насип. В пространството около могилата се откриват единични фрагменти керамика.

Между парцели №№020033 и 020037 по КВС на с. Никола Козлево е регистрирана надгробна могила. Тя е обрасла с тръни и ниски храсти, има следи от стари изкопи. Диаметърът ѝ е около 20 м, височината – до 3,5 м.

Върху останалите парцели не бяха регистрирани археологически обекти и материали.

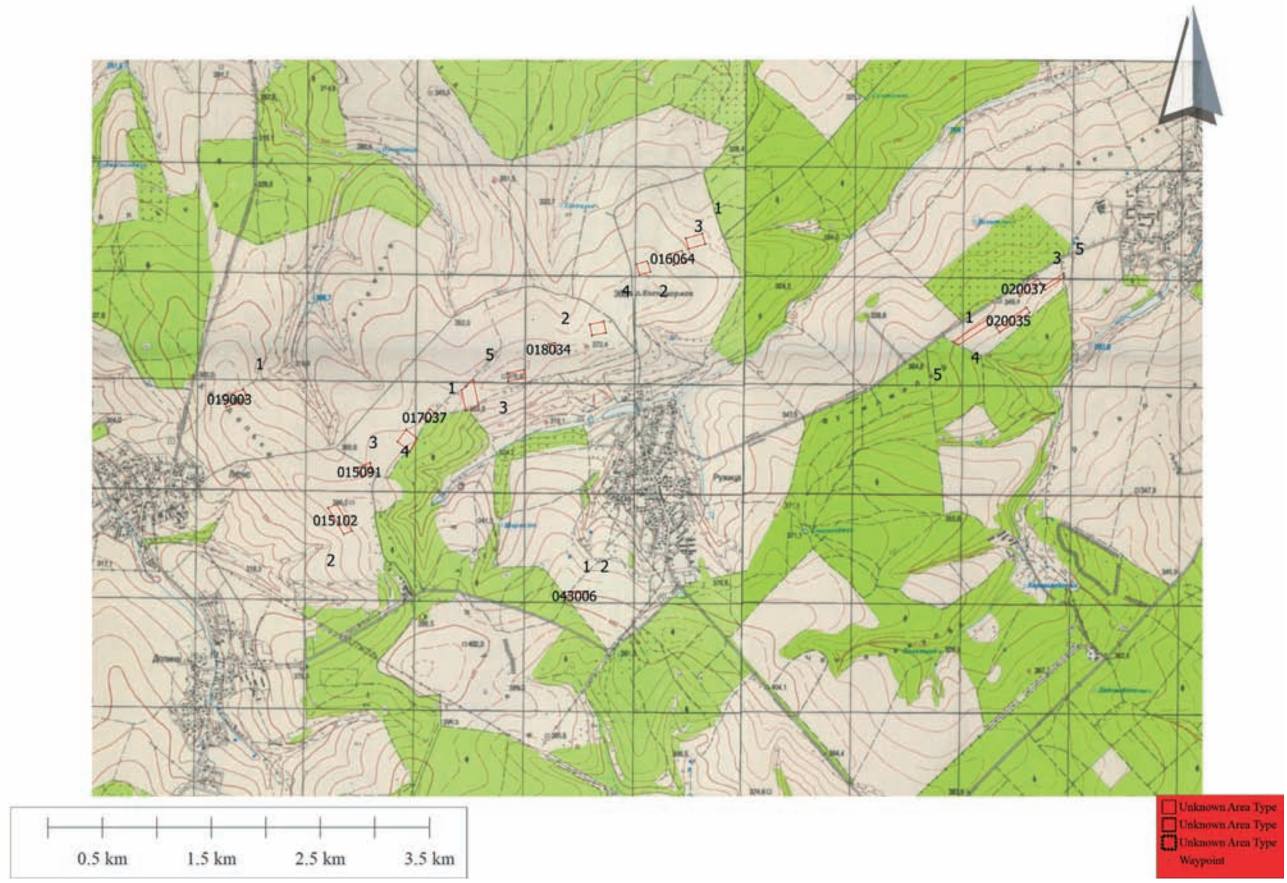

Обр. 1. Карта с местоположението на изследваните парцели.

№7. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ГАБРИЦА И КАПИТАН ПЕТКО, ОБЩИНА ВЕНЕЦ И С. БЛИЗНАЦИ, ОБЩИНА ХИТРИНО

Станимир Стойчев

Теренното издирване е извършено във връзка с изграждане на ветроенергиен парк по предоставени от инвеститора координати. Проучванията са съсредоточени само върху и около петната, предназначени за фундаменти на ветрогенератори. Парцелите са разположени северно и източно от с. Габрица, източно от с. Капитан Петко, общ. Венец и северно от с. Близнаци, общ. Хитрино.

Парцел 012030 се намира на около 1 км северно от с. Габрица, слабо южно изложение, обработваема площ. Върху парцела няма данни за археологически паметници.

Парцел 014081 се намира на около 1 км северно от с. Габрица, южно изложение, обработваема площ. Върху парцела няма данни за археологически паметници.

Южно от двата парцела в м. Евляр аркасъ, върху възвишение на северният склон на р. Канагьол, е регистриран могилен некропол от 3 могили (обр. 1). В пространството около могилите се откриват единични керамични фрагменти. Вероятна датировка във II–III в.

Могила 1

На 1,1 км 309° северозападно от центъра на селото. Координати N 43 30 41.3 E 26 57 35.1, надморска височина – 480 м. Могилата е с разлата форма, с диаметър около 15 м, височина до 1,5 м. Насипът е от пръст и дребни камъни. Попада в обработваема площ, няма следи от пресни изкопи.

Могила 2

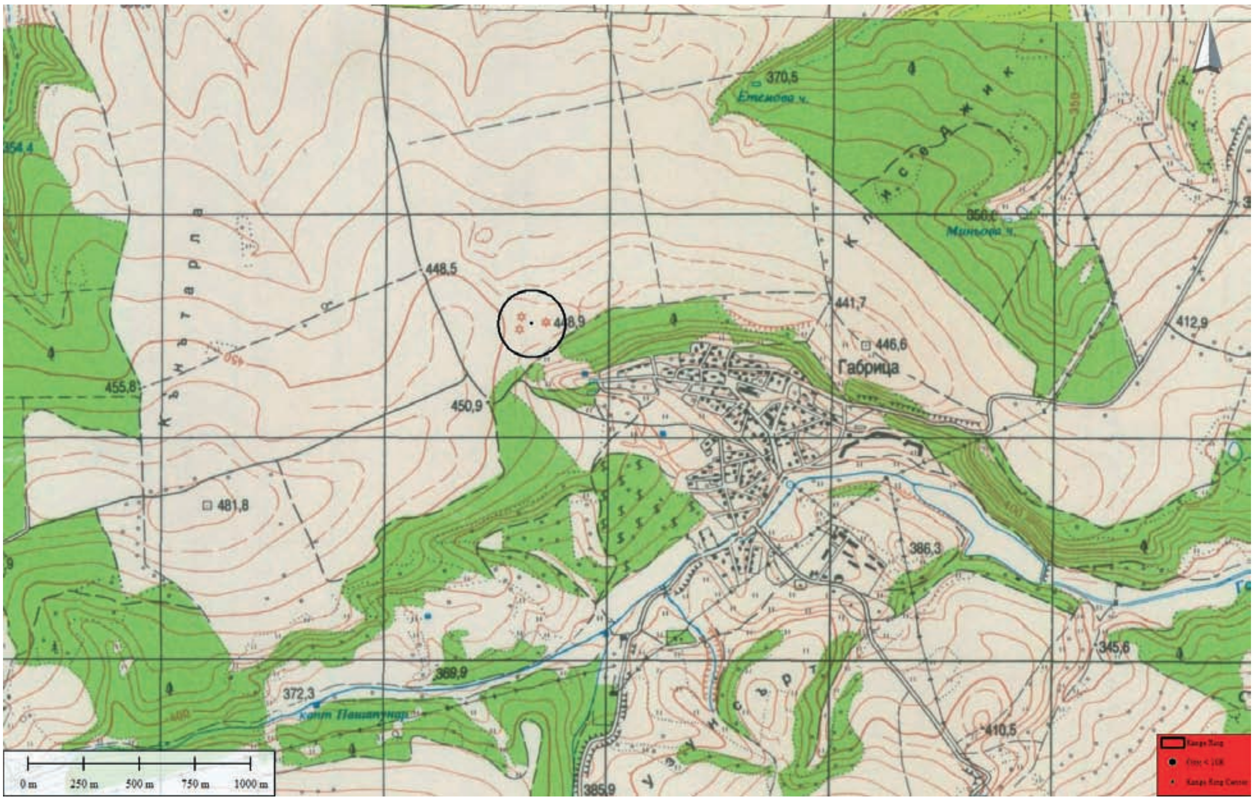

Обр. 1. Карта с местоположението на могилния некропол при с. Габрица.

На 1,1 км 309° северозападно от центъра на селото. Координати N 43 30 42.8 E 26 57 35.8, надморска височина – 480 м. Могилата е с разлата форма, с диаметър около 20–40 м, (вследствие на селскостопанската обработка насипът е разнесен в посока север–юг), височина до 3,0 м. Насипът е от пръст и дребни камъни. Попада в обработваема площ, няма следи от пресни изкопи.

Могила 3

На 1,1 км 309° северозападно от центъра на селото. Координати N 43 30 42.8; E 26 57 39.3, надморска височина – 480 м. Могилата е с разлата форма, с диаметър около 20 м, височина до 2,5 м. Насипът е от пръст и дребни камъни. Попада в обработваема площ, няма следи от пресни изкопи.

Некрополът е регистриран през 1991 г. от Г. Атанасов.

Парцел 022018 се намира на около 3 км югоизточно от с. Габрица върху било. Обработваема площ. На повърхността не се открива подемен материал.

Парцел 020022 се намира на около 1 км източно от с. Капитан Петко, върху горна част на склон с източно изложение. Няма данни за археологически обекти.

Парцел 020013 се намира в непосредствена близост до парцел 020022 и на повърхността също не се открива подемен материал.

№8. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ХЪРСОВО, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Константин Константинов

Издирванията на археологически обекти в землището на село Хърсово, община Никола Козлево се проведоха в рамките на 4 работни дни (3–4 май и 22–23 октомври 2012 г.), въз основа на Разрешение за спасително археологическо проучване №10/19.03.2012 г. В тях участваха гл. ас. д-р Константин Константинов (Шуменски университет) – ръководител, доц. д-р Стойчо Бонев НАИМ–БАН–Фили-

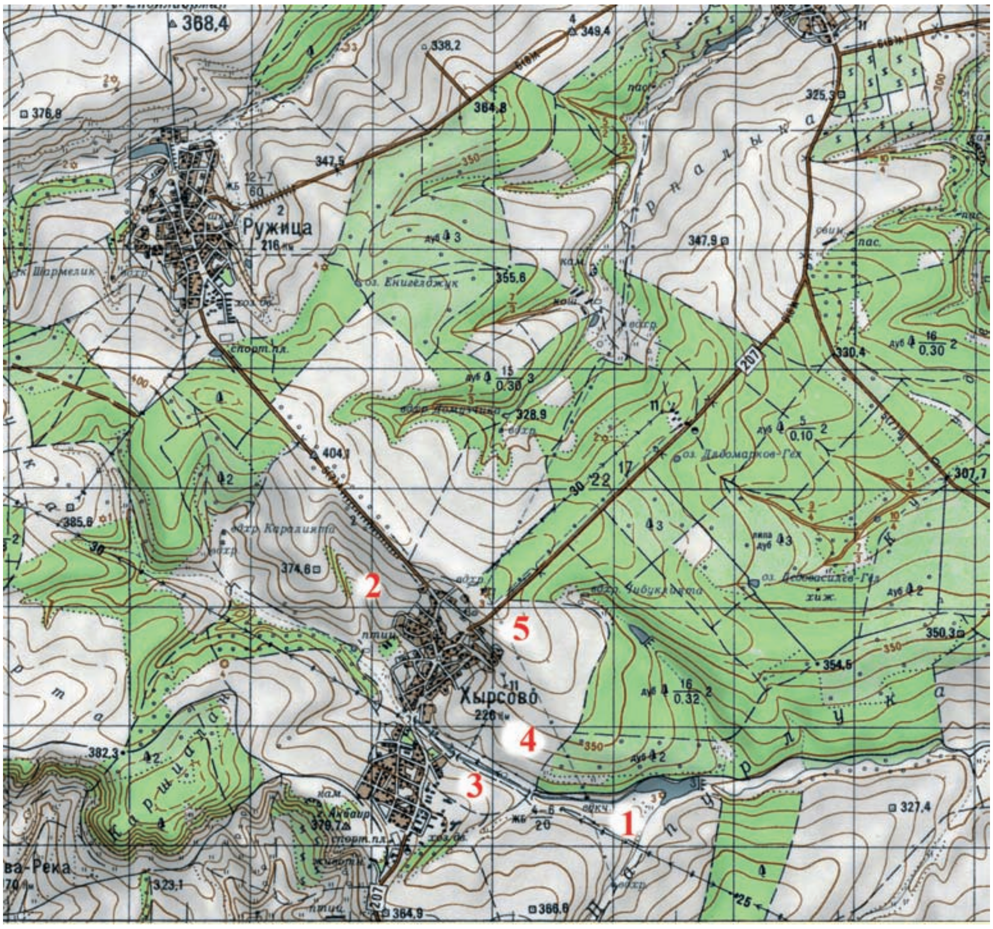

Обр. 1. Топографска карта (М 1:50000) за района на с. Хърсово, община Никола Козлево с новооткритите обекти.

ал–Шумен) – научен консултант и 5 студенти от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Финансирането на експедицията бе осигурено от спонсори.

Целта на теренното изследване бе издирването и регистрирането на нови селищни структури в землището на с. Хърсово, община Никола Козлево, както и проверка на състоянието и прецизиране на датировката на вече въведените в АИС АКБ.

В резултат на проведеното изследване в околностите на с. Хърсово бяха регистрирани 2 нови археологически обекта:

Обект №1. Производствени съоръжения (пещи за топене на метал) в м. Папурлук, на 1,4 км югоизточно от с. Хърсово (N 43°30.310' и E 027°12.175') (обр. 1 *1*). Обектът се намира на равнинен терен с ниски склонове. В близост минава р. Хърсовска. По повърхността на обходения терен върху площ от около 500 кв. м се откриха безформени късове шлака и дребни камъни (обр. 2).

Обр. 2. Шлак от производствените съоръжения в м. Папурлук.

При по-ранни изследвания на тази част от землището се споменава за разпръснати множество керамични фрагменти (работени на ръка, от груба глина, от т. нар. сива керамика и от гърнета с врязана линейна украса или с излъскани ивици, пресичащи се във вид на ромбоиди). Още тогава се предполага наличието на две селища в м. Папурлук – от IV–III в. пр. Хр. и от периода на Първо-

Обр. 3. Изглед на терена в м. Киллик (поглед от северозапад).

то българско царство (Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975, 61).

Обект №2. Каменна сграда в м. Киллик, на около 1 км северозападно от с. Хърсово (N 43°31.435' и E 027°10.146') (Обр. 1 *2*). Теренът е равнинен със слаб наклон на юг, непосредствено под горския масив в м. Бадалъците. Наблизо има плитко суходолие. Районът е зает с изорани парцели с изключение на един сектор с площ около 2 декара, който не се обработва. При обхождането му се попадна на едри необработени варовикови камъни в голяма концентрация (обр. 3). Поради гъстата растителност по повърхността не се забелязва разпръсната керамика.

При теренното изследване в землището на с. Хърсово през 2012 г. бяха обходени и няколко вече известни по-значими селищни структури. Целта беше да се провери съвременното им състояние, като се отбележат точни данни за местоположението и датировката им.

Обект №3. Средновековно селище в м. Орман тарлъ, на около 1,2 км югоизточно от с. Хърсово (N 43°30.332' и E 027°11.436') (Обр. 1 *3*). Теренът е равнинен, със слаб наклон в северна посока към р. Хърсовска, която тече съвсем наблизо. При обхождането му се попадна на значителен брой фрагменти от средновековна керамика с врязана украса. Обектът е вече известен от по-ранни теренни проучвания в региона (Шкорпил 1905, 386–387).

Обект №4. Селище от късната желязна епоха в м. Кьоклюк, на около 1 км югоизточно от с. Хърсово (N 43°30.520' и E 027°11.504') (обр. 1 *4*). Теренът е равнинен със слаб наклон в южна посока. В близост се намира горски масив. На повърхността на терена, върху площ от 25–30 дка, се попадна на пръсната тракийска керамика във висока концентрация – фрагменти от съдове от сива глина и от амфори, както и части от обмазка. Обектът е вече известен и е отбелязан в Каталога на археологическите паметници в Шуменски окръг като тракийски некропол.

Обект №5. Селище от късната желязна епоха в м. Балък екинли, на около 1,5 км североизточно от с. Хърсово (N 43°31.162' и E 027°11.375') (обр. 1 *5*). Теренът е равнинен със слаб наклон в южна посока. Обектът се намира в рамките на съвременна овощна градина, собственост на Бейтула Мехмедамин от с. Хърсово. Върху площ от 10–12 дка се попадна на керамика от КЖЕ, както и на глинени обмазки. Не се забелязват следи от могилни насипи, описани при по-ранните изследвания.

Литература

Дремсизова-Нелчинова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг. София, 1975.

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Памятники въ окрестностяхъ Абобской равнины: Стана, Провадійскія горы, водораздельныя возвышенности и Шуменскія горы. – ИРАИК, X, 1905, 385–442.

№9. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ЮГОЗАПАДНО ОТ ЯЗОВИР ТИЧА В ОБЩИНА ВЪРБИЦА

Светлана Венелинова, Михаил Христов

През 2012 г. експедиция "Камчия" се проведе за пети път. Проучваната територия обхвана поречията на Герила, Голяма Камчия и техните по-малки притоци, които извеждат водите си от Върбишка планина, преминават през землищата на селата Крайгорци, Чернооково, Божурово, Станянци, Бяла

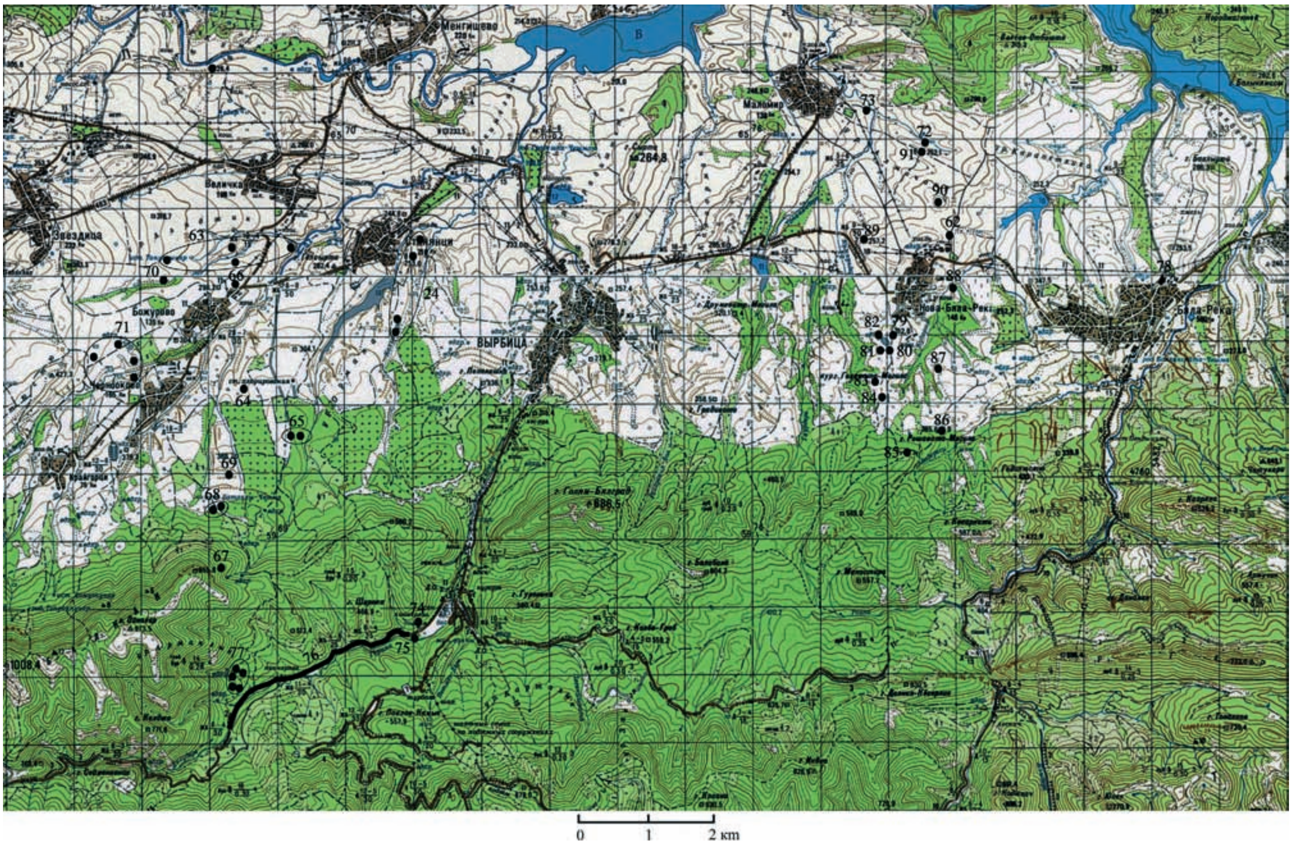
Менгишево
Маломир
Величка
Звездица
Божурово
Върбица
Нова Бяла Река
63
70
71
64
65
69
68
67
24
75
76
77
73
72
91
90
62
89
88
82
79
81
80
87
83
84
86
85
78
0
1
2 km

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти в община Върбица по време на експедиция „Камчия“ 2012 г.

река, Нова Бяла река, Маломир и град Върбица в община Върбица, за да се влеят в язовир Тича. По време на експедицията бяха регистрирани 37 обекта (обр. 1).

В землищата на Божурово и Маломир са локализирани две многослойни селища от неолита (обекти 70 и 73). Те представляват силно разлати възвишения, разположени върху първите заливни тераси на речните долини. По повърхността се наблюдава значителна концентрация на керамични фрагменти от съдове със заоблена до сферична форма, право устие и плътни равни дъна. Най-често фрагментите са без украса или са орнаментирани с нокътна барботина, или врязана мрежа (обр. 2). Двете неолитни селища са били заселени отново през късната желязна епоха, когато недалеч от тях, на 3 км югоизточно от праисторическия обект при Божурово и на 800 м източно от този при Маломир, са възникнали други две

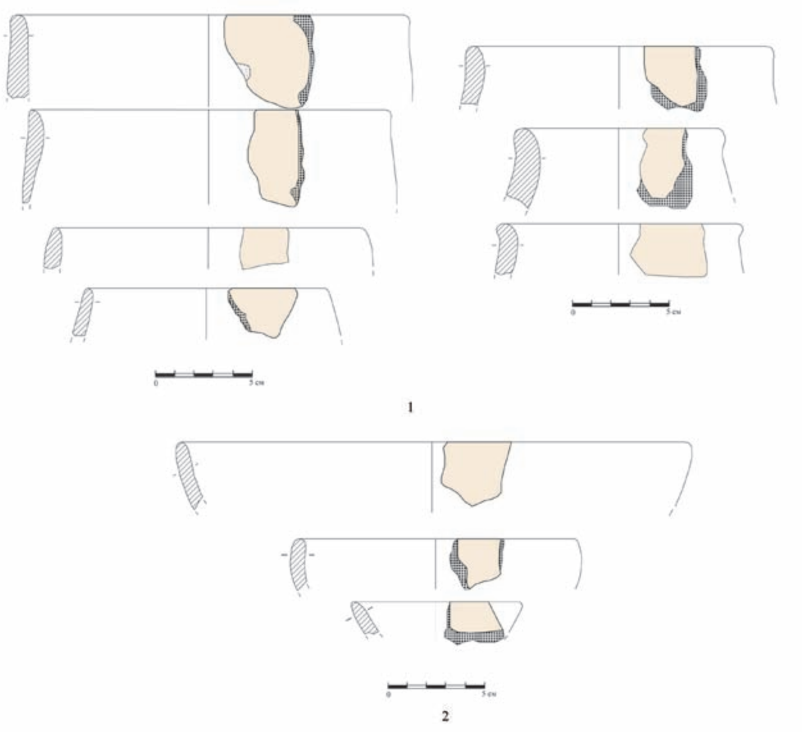
0
5 см
1
0
5 см
2

Обр. 2. Керамични фрагменти от неолитните селища при село Божурово (1) и село Маломир (2).
Автор: Св. Венелинова

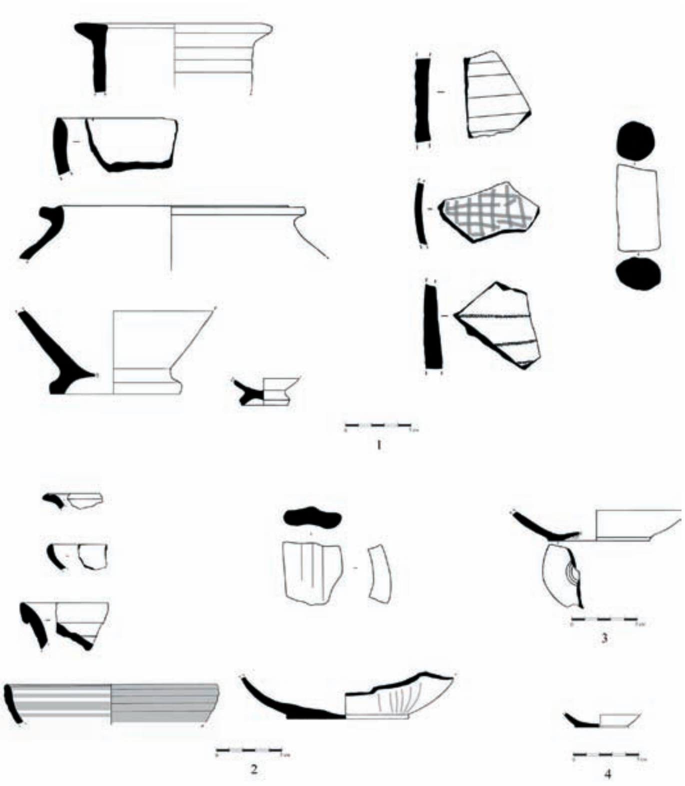

Обр. 3. Керамични фрагменти от укреплението при Величка (1), селището южно от укреплението при Величка (2), Калето при Черноококово (3), античното селище при Божурово (4), регистрирани по време на експедиция „Камчия“ 2012 г. Автор: М. Христов.

селища (обекти 69 и 72). Наблюдава се слаба концентрация на керамични фрагменти силно обезличена груба керамика с едри силикатни примеси и без характерни форми.

В басейна на р. Герила са регистрирани няколко керамични струпвания от епохата на късната античност, които в зависимост от своето местоположение оформят махали. На около 1 км северно от Божурово се намира селище, съставено от четири групи, разположени по протежение на 2 км от двете страни на приток на р. Герила (обект 63). Северната група отстои на 800 м, а южната на 600 м от двете централни групи, разстоянието между които е 130 м. На 1,2 км югозападно от този обект през същия период е съществувало друго голямо селище (обект 71). Върху площ от 700 х 960 м се оформят четири струпвания от керамични фрагменти и късове мазилки, разположени на разстояние между 200 и 500 м.

По време на експедиция „Камчия“ бяха регистрирани две укрепления от античния период. На 5,3 км югозападно от Върбица се установяват множество иманярски изкопи със следи от силно обрасли зидове. Укреплението е разположено върху площ от 1,3 дка и следва естествената конфигурация на терена. На 4,5 км северно от разкритото във Върбишкия проход укрепление, е разположен друг укрепителен пост, известен като Калето при Черноококово. То се намира на западния бряг на малък приток на Герила. Успоредно на реката е минавал преграден зид, чийто западен край е опирал в естествена скала с дължина 140 м, ориентирана ЮИ–СЗ. На запад от горния, северозападен край на скалата се оформя тераса, върху която е разположено каменно укрепление с четириъгълна форма и кръгла кула в югозападния ъгъл. Зидовете ограждат площ от 3,5 дка и са изградени от каменни плочи, споени с хоросан и счукани парченца от тухла. От източната страна скалата е била заравнявана, като на места са запазени правоъгълно оформени легла, останали при отцепването на каменни плочи, използвани вероятно при направата на укреплението. Двете антични селища с множество махали са били най-близко разположените села до Калето при с. Черноококово – на 4–5 км северно от него. На около 2,5 км северно от селището при Божурово (обект 63) се намира каменното укрепление при село Величка, разположено върху халколитна селищна могила (Дремсизова и др. 1991, 22, №45). В иманярските изкопи са разкрити каменни зидове с дебелина 0.60–0.70 м, изградени от каменни плочи, споени с кал. Крепостната стена е следвала извивките на терена. Събраният подемен материал от селищата при Божурово и Черноококово, Калето при Черноококово и укреплението при Величка принадлежи към общ керамичен комплекс. Съдовете са изработени на бързо грънчарско колело от качествени глини с дребни примеси и добро изпичане. Доминира кухненската керамика, по-слабо са представени трапезната и амбалажната. Разглежданите обекти са просъществували през втората половина на III до средата на V в. (обр. 3).

По време на експедиция „Камчия“ бяха документирани следи от стари пътища, вероятно римски. На 5,3 км югозападно от град Върбица се установи, че съвременният асфалтов път лежи върху по-стар, съставен от плътно наредени камъни и обработени каменни плочи (обект 76). Южният и северният край на пътя са маркирани от добре оформен бордюр от по-големи камъни. Пътят е бил широк около 3,5 м и е следвал плътно р. Герила. Проследихме трасето му в югозападна посока по протежение на 2,3 км. Следи от друг каменен път бяха установени в североизточния край на село Бяла река (обект 78). По протежение на 35 м е запазена осевата линия на пътя с плътно наредени един до друг камъни. Цялата ширина на каменния път е достигала 4 м. Той е известен като „Преславският“ и на север през пролома на р. Голяма Камчия е извеждал към Преслав, а на юг е следвал течението на р. Елешница и е пресичал Върбишка планина.

По време на експедиция „Камчия“ бяха регистрирани 27 могили, повечето от които оформят некрополи. В землището на Станянци през разстояние от 300 м са открити две могили, разположени на 1 км южно от други две, регистрирани през 2010 г. (обект 24). На 2 км югозападно от тях, до разсадник за трайни насаждения при с. Божурово през 50 м една от друга има две могили (обект 65). На 2–2,5 км западно от двата некропола в село Божурово е разположена единична могила (обект 66). На 1.6 км югозападно от могилите при разсадника, през разстояние от 100 м се откриват други две могили (обект 68). На 2,2 км южно от тази група, във Върбишкия проход, е регистриран некропол от пет могили, отдалечени на 30 до 80 м една от друга (обект 77). На 2,5 км източно от тях и на 10 м от римския път (обект 76) се намира друга надгробна могила (обект 74). Описаните могили попадат във водосборния басейн на р. Герила. Други 14 могили бяха регистрирани върху цялата площ на землището на село Нова Бяла река и източно от село Маломир в басейна на р. Кобарня. Четири от могилите (обекти 79, 80, 81, 82) са разположени на 30 до 60 м една от друга, а разстоянието между останалите е от 500 м до 1,2 км.

По време на експедиция „Камчия“ през периода 2008–2012 г., по горното течение на р. Голяма Камчия бяха регистрирани: 4 многослойни селища от неолита, 2 селища от халколита, 3 от ранната желязна и 18 от късната желязна епоха, 3 селища от римския период, 29 селища и 2 укрепления от ранновизантийския период, трасетата на 2 римски пътя, 1 средновековно селище и 46 надгробни могили. Посочените обекти са разположени на територията на община Върбица. През следващия етап експедиция „Камчия“ ще продължи с проучването на селищната система по средното течение на Голяма Камчия, пресичаща общините Велики Преслав и Смядово.

Литература

Венелинова 2012: С. Венелинова. Селищната система през античността по горното течение на Голяма Камчия (по данни от теренна експедиция „Камчия“ във Върбишко). – Българско е-списание за археология, http://be-ja.org, 2, 2012, 61–91.

Дремсизова и др. 1991: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Г. Гинев, Ил. Ангелова, А. Конаклиев. Археологически паметници в Търговищкия район. София, 1991.

№10. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров, Андрей Аладжов, Станислав Иванов,
Христина Стоянова, Станимир Стойчев

Издирванията във Външния град на Плиска се проведоха по проект на НАИМ–БАН „Старите български столици Плиска и Велики Преслав и техните околности“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОНМ.

Целта на проучването е допълване, уточняване и актуализиране на информацията за вече известните археологически структури и откриването на нови на територията на Външния град и изработването на нова, осъвременена археологическа карта на Плиска.

Теренната работа се проведе през пролетта 2012 г. Обходени са терени, достъпни за наблюдение. Покрита беше 6 кв. км площ от територията на Външния град и 0,3 кв. км извън рамките на земленото укрепление, маркиращо границите на града (обр. 1).

При издирването бяха използвани топографски и кадастрални карти в М 1:5000, кадастрална фотограметрична снимка в М 1:5000, сателитно изображение с висока разделителна способност, лидарно изображение на част от територията, стари планове на Външния град в различни мащаби и с различна степен на наситеност с археологически обекти. При издирването на метални находки се използваше металдетектор и за всички открити такива са засичани координатите на намирането им.

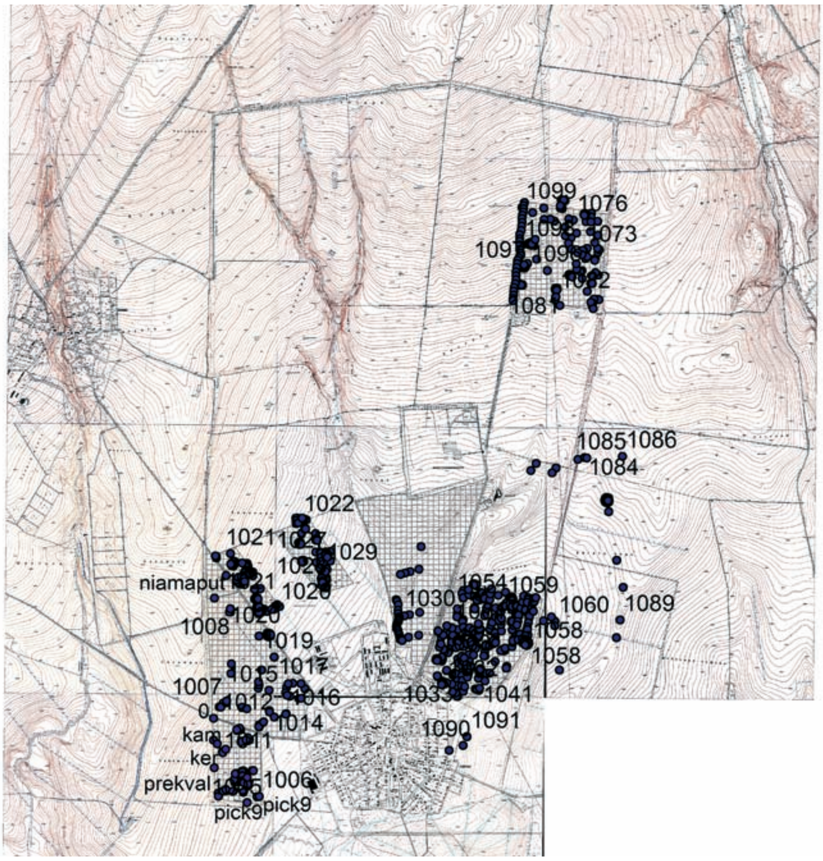
1099
1076
1073
1085
1086
1084
1022
1021
1029
niamaput
1030
1054
1059
1060
1089
1008
1058
1019
1017
1007
1033
1041
1016
1014
1090
1091
kam
ker
prekval
1006
pick9

Обр. 1. Карта на Външния град с регистрираните през 2012 г. обекти.

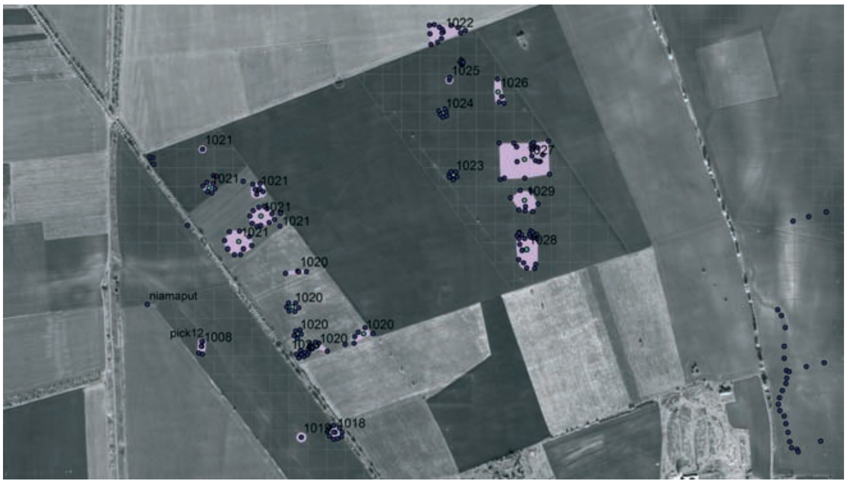
1022
1025
1026
1024
1021
1023
1027
1029
1028
1020
niamaput
pick12
1008
1018

Обр. 2. Граждански комплекс със сателитни поселения и църква в ЮЗ част на Външния град.

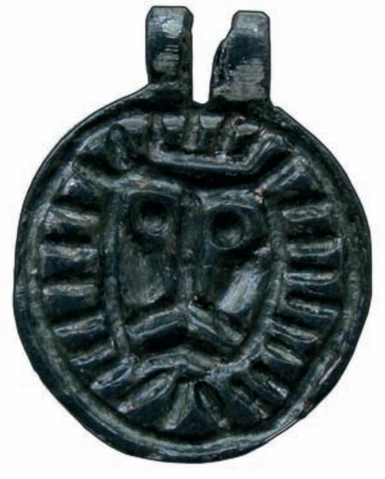

Обр. 3. Печат от гражданския комплекс.

Освен археологическите обекти са отразени и трасета на съвременни инфраструктурни обекти – асфалтови и черни пътища, канали от напоителни системи.

През този сезон бе въведена методиката на тотално покриване на предвидената територия, адаптирана към спецификата на изследвания комплекс. За по-голяма прецизност и поради липсата на ясно изразени граници на обектите, се предприе картиране на всеки един преброен фрагмент керамика.

В резултат на обходите са регистрирани различни категории обекти: селища, отделни сгради, могили, водопроводи, граждански и култови комплекси. Установено е точното местоположение на две известни църкви, локализирани са 85 петна от разрушени каменни постройки и 90 селища с и без наличие на сгради, 10 единични сгради, два комплекса от каменни постройки и оградени със стени дворни пространства и една могила (обр. 2). Сред откритите находки има бронзови монети, бронзови токи, коланни накрайници, апликации, копчета, пръстени, звънчета, железни стрели, ножчета и инструменти. Най-представителни са находките, открити при т. н. болярски комплекС–Златно копче, златна коланна катарама, бронзов печат с изображение на мъжко лице във фас (обр. 3). Стойността на всички луксозни предмети обаче, бледнее пред тази на обикновеното керамично парче от стомна върху чиято вътрешна повърхност се откри 3-редов рунически надпис, който свидетелства, че е имало българска писменост и преди приемането на глаголицата.

От направените досега наблюдения може да се направи извода, че върху територията на външния град на Плиска не може да се говори за обособени селища, а за една добре структурирана мрежа от поселения. Тези поселения са с различна концентрация на заселване и не се наблюдава рязка граница между тях. В техните територии са съществували каменни постройки, а вероятно и комплекси, а съществуващите по-големи комплекси от каменни постройки не са стояли изолирано.

При издирванията беше констатирано, че обработката на земята продължава да унищожава археологическите паметници. Във връзка с това бе предизвикана комисия, която актуализира границите на охранителните зони и режимите на ползване на земята, както на външния вал и ров, така и на отделните, оконтурени от нас обекти.

№11. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ РУСЕ (ОБЩИНИ ДВЕ МОГИЛИ, БЯЛА, ИВАНОВО, ВЕТОВО, БОРОВО И РУСЕ)

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Христо Киселинов

Теренните проучвания се осъществиха в рамките на проект “Prehistoric Flint Sourcing in NW Bulgaria and NE Serbia: Field Survey and Laboratory Analyses“, финансиран от фондация Америка за България (AFB) и координиран от Американския научен център в София (ARCS), с юридическите страни по проекта: ARCS и Cardiff University (UK). Североизточна България беше включена допълнително в полевата стратегия на проекта с оглед разширяване на суровинната колекция за анализ.

Проучването се проведе през юли под ръководството на д-р М. Гюрова НАИМ–БАН) и с участието на двама геолози: д-р П. Андреева и д-р Х. Киселинов (Геологически институт – БАН), а в последващата изследователска работа взе участие доц. д-р С. Иванова НАИМ–БАН). Програмата на издирването предвиждаше регистриране на непознати археологически обекти в процеса на издирване, локализиране (с GPS координати) и идентифициране на източници на кремъчни суровини, с последващо точно нанасяне на картата на България; геологическо описание на обектите; фото документация; вземане на проби от кремъчни суровини и комплектуване на суровинна колекция (литотека) за сравнителни анализи включително с археологически образци.

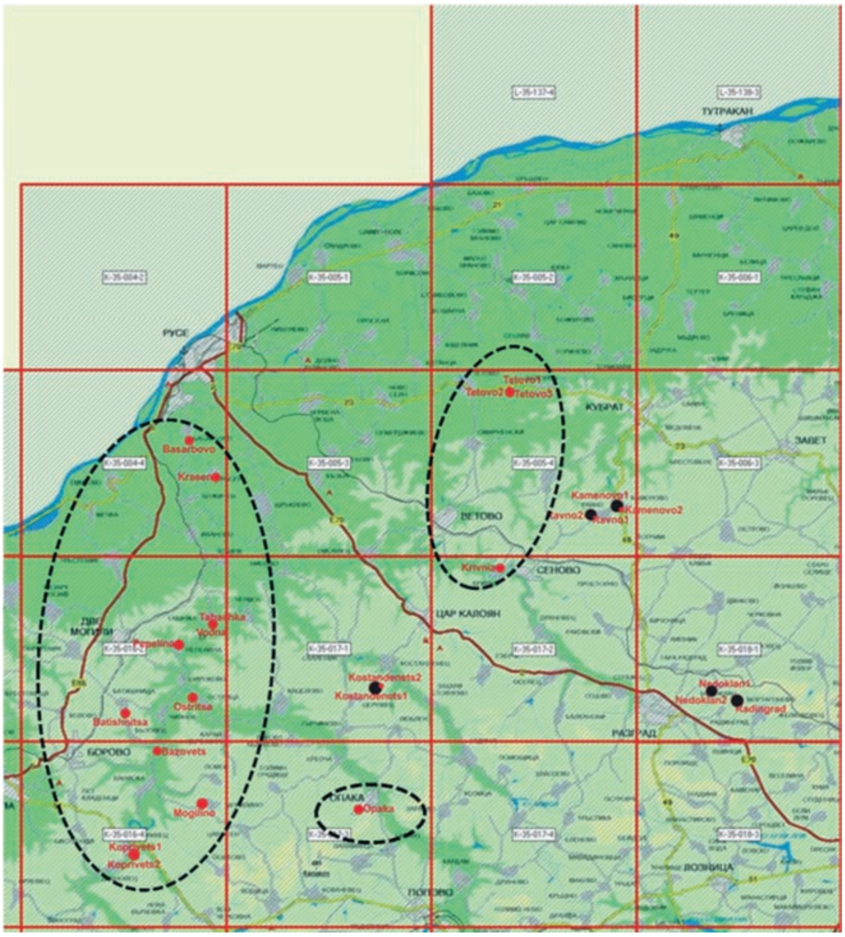
ТУТРАКАН
РУСЕ
Tetovo1
Tetovo2
Tetovo3
КУБРАТ
ЗАВЕТ
Basarbovo
Krasen
ВЕТОВО
Kamenovo1
Kamenovo2
Ravno2
Ravno1
Krivnia
СЕНОВО
ЦАР КАЛОЯН
ДВЕ МОГИЛИ
Tabachka
Vodna
Pepelina
Ostritsa
Kostandenets2
Kostandenets1
Nedoklan1
Nedoklan2
Razgrad
РАЗГРАД
Batishnitsa
БОРОВО
Bazovets
ОПАКА
Opaka
Mogilino
Koprivets1
Koprivets2
ПОПОВО

Обр. 1. Карта с локализация на обходените и регистрирани местонахождища на кремъчни суровини. Обектите в Русенска област са оградени (изготвил А. Каменаров, допълнителни обозначения – М. Гюрова).

В резултат на проучването не бяха регистрирани археологически обекти, асоциирани с местонахождищата на флинтови суровини, но бяха регистрирани

12 вторични находища на кремък, от които потенциално обещаващи от гледна точка на праисторическа експлоатация са находищата при селата Тетово и Красен (обр. 1).

Източници на суров кремъчен материал в Североизточна България – геологически аспект

Кремъчните суровини в района на Разградско, Русенско и Шуменско (Североизточна България) са отнесени към т. нар. Лудогорски флинт (Кънчев 1985) с долнокредна (аптска) възраст (Nachev, Kunchev 1984). Този тип флинт се установява в първични (под формата на конкреции и слоеве вместени в долнокредните варовици) и по-често във вторични (елувиални, делувиални, пролувиални, палеоалувиални) находища (Горанов 1965; Начев 2009; Начев, Трашлиев 1988; Nachev, Kunchev 1984 и др.).

Изследваният от нас флинт е представен преобладаващо във вторични находища, където преотложените кремъчни конкреции (най-често с чакълен или валунен размер) участват в състава на слабо споени или неконсолидирани брекчи и конгломерати. Основният източник на флинт в тези находища са микритните варовици с аптска възраст (Начев, 2009).

Сред най-важните кремъчни суровини в област Русе са елувиалните и елувиално-делувиалните находища при кариерата при с. Тетово. Със значително съдържание на кремък се отличават и палеоалувиалните отложения, разкрити в кариерата при с. Кривня. Кремъчни суровини се установяват в незначителни елувиални находища (с. Батишница, с. Острица, с. Басарбово) и в алувиални отложения в стари речни русла и тераси (с. Красен, с. Табачка).

Кремъчните конкреции в кариерата при с. Тетово се установяват в асоциация с варовикови чакъли и валуни и кафяво-червеникави изветрителни продукти, формирани върху средно- до дебелопластови варовици. Конкрециите (понякога с големина до 70 см, обр. 2 *а*) са ръбести или заоблени, имат кремаво-сив, охрен или тъмносив цвят и бяла кора. Някои от тях се отличават с концентричен зонален строеж (обр. 2 *б*).

Флинтът от палеоалувиалното находище при кариерата в с. Кривня се установява основно в древни речни барове[1]. Преотложените кремъчни конкреции са с добра заобле-

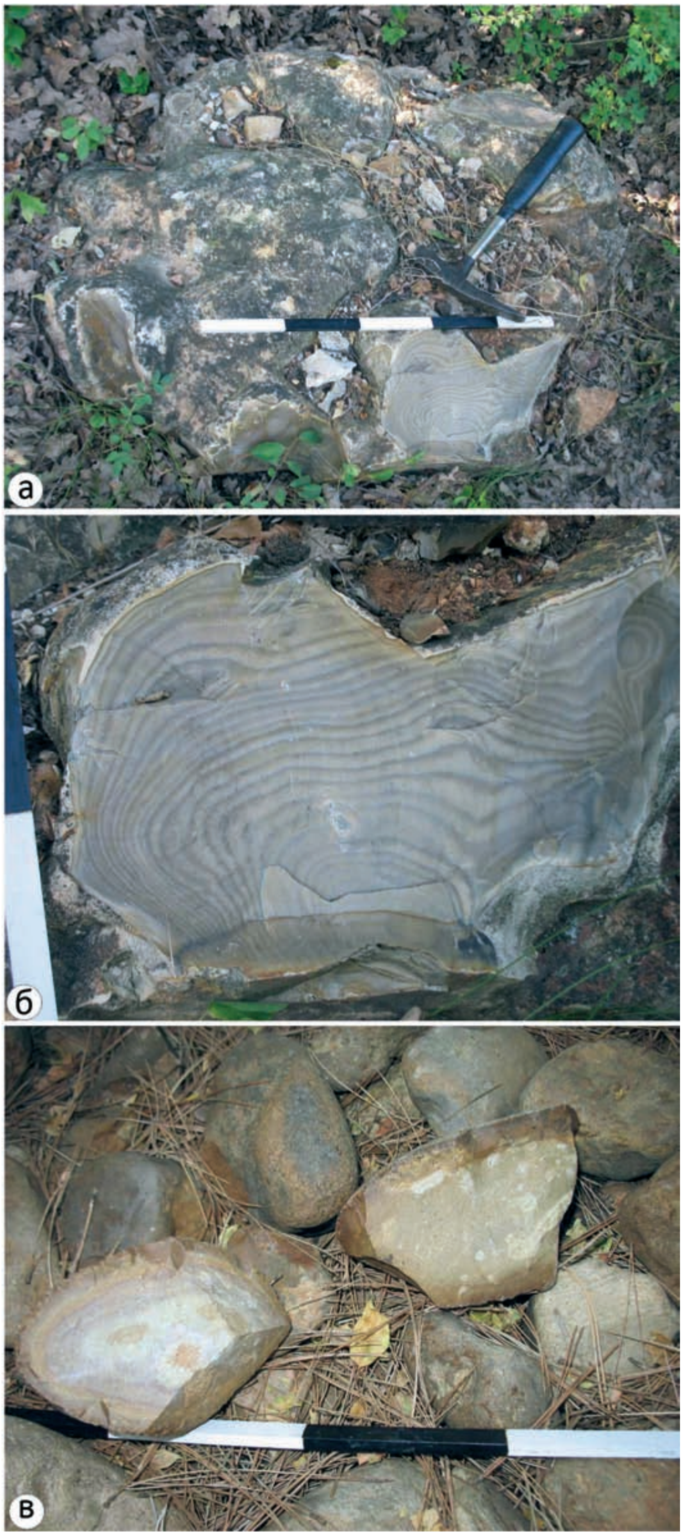

Обр. 2: **а)** *Кремъчна конкреция със значителна големина (кариерата при с. Тетово);* **б)** *Конкреция със зонален концентричен строеж (по-близък план на същата конкреция);* **в)** *Преотложени заоблени кремъчни конкреции от кариерата при с. Кривня (снимки – М. Гюрова).*

---

[1] Екипът сърдечно благодари на Митко Христов от с. Дряновец, който ни придружи до единствената в България кариера за кремъчни валуни в с. Кривня. Тя е била разработена от баща му, но понастоящем, за съжаление и въпреки усилията на Митко Христов, не функционира.

ност, умерена до добра сортировка и преобладаващ размер между 10 и 15 см (обр. 2 *в*). Отличават се с хомогенен или зонален строеж, различен цвят (тъмносив, светлокафяв, бежов, светлосив) и кафява (окислена) кора.

В кариерата при с. Красен преотложените кремъчни конкреции са полузаоблени до добре заоблени и се отличават с големина главно между 5 и 10 см. Имат хомогенен или по-рядко зонален концентричен строеж и различен цвят (охрен, светлосив, бежов, червен, тъмнокафяв, тъмносив, черен).

В изследвания район първични находища на флинт, но непригодни за направата на артефакти, бяха установени само в аптските седиментни последователности на Ковачевска свита. Единицата е разпространена в Поповско и около гр. Бяла и е изградена от плътни тънко- до среднопластови и на места силицитизирани варовици, прослояващи се с мергели. Кремъкът в тях се наблюдава под формата на слоеве с тъмносив до черен цвят.

Микро-петрографското проучване на събраните проби доведе до обособяването на трети тип флинт за Североизточна България, наред с вече описаните от Начев типове „Равно“ и „Крива река“ (Gurova, Nachev 2008). Той е представен от силицитизирани биокластично-пелоидни варовици. Те са изградени от карбонатни компоненти (пелоиди, криноиди и др.), спикули от силиционгии и халцедон, който изгражда основната маса на скалата. Този тип флинт се установява в първичните находища от Ковачевската свита и в единични преотложени конкреции в кариерата при с. Красен.

Литература

Горанов 1965: А. Горанов. Силициты (халцедониты) апта в Поповском районе. В: Карпато-Балканская геологическая асоциация, VII конгрес, Доклады част II, 1. София, 1965, 329–331.

Кънчев 1985: К. Кънчев. Кремъчните скали в България и употребата им. Архив АИМ БАН. София, 1985.

Начев, Трашлиев 1988: И. Начев, С. Трашлиев. Флинт. В: Неметални полезни изкопаеми в България, том I Екзогенни промишлени минерали и скали (Ред. С. Трашлиев). София, 1988, 145–151.

Начев 2009: Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания, 2009, XX–XXI, 7–21.

Gurova, Nachev, 2008: M. Gurova, Ch. Nachev. Formal Early Neolithic Flint Toolkits: Archeological and Sedimentological aspects. – In: R. I. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Sofia, 2008, 29–35.

Nachev, Kunchev 1984: I. Nachev, K. Kunchev. Aptian and Quaternary flint in North-East Bulgaria. – In: III Seminar on Petroarchaeology. Plovdiv, 1984, 65–82.

№12. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЛАСТ РАЗГРАД (ОБЩИНИ РАЗГРАД, КУБРАТ, ИСПЕРИХ И ЦАР КАЛОЯН)

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Полина Андреева, Христо Киселинов, Боряна Матева, Дилен Дилов

Теренните проучвания се осъществиха в рамките на проект “Prehistoric Flint Sourcing in NW Bulgaria and NE Serbia: Field Survey and Laboratory Analyses“, финансиран от фондация Америка за България (AFB) и координиран от Американския научен център в София (ARCS). Североизточна България беше включена допълнително в полевата стратегия на проекта с оглед разширяване на суровинната колекция за анализ.

Проучването се проведе през юли под ръководството на д-р М. Гюрова НАИМ–БАН) и с участието на двама геолози: д-р П. Андреева и д-р Х. Киселинов (Геологически институт – БАН). В теренното издирване взеха участие Б. Матева (ИМ–Исперих) и Д. Дилов (РИМ–Разград), а в последващата изследователска работа – доц. д-р С. Иванова НАИМ–БАН).

В резултат на проучването бяха регистрирани 5 археологически обекта (три от тях вече проучвани и известни в литературата) и 2 вторични (разсипни) находища на флинт (обр. 1).

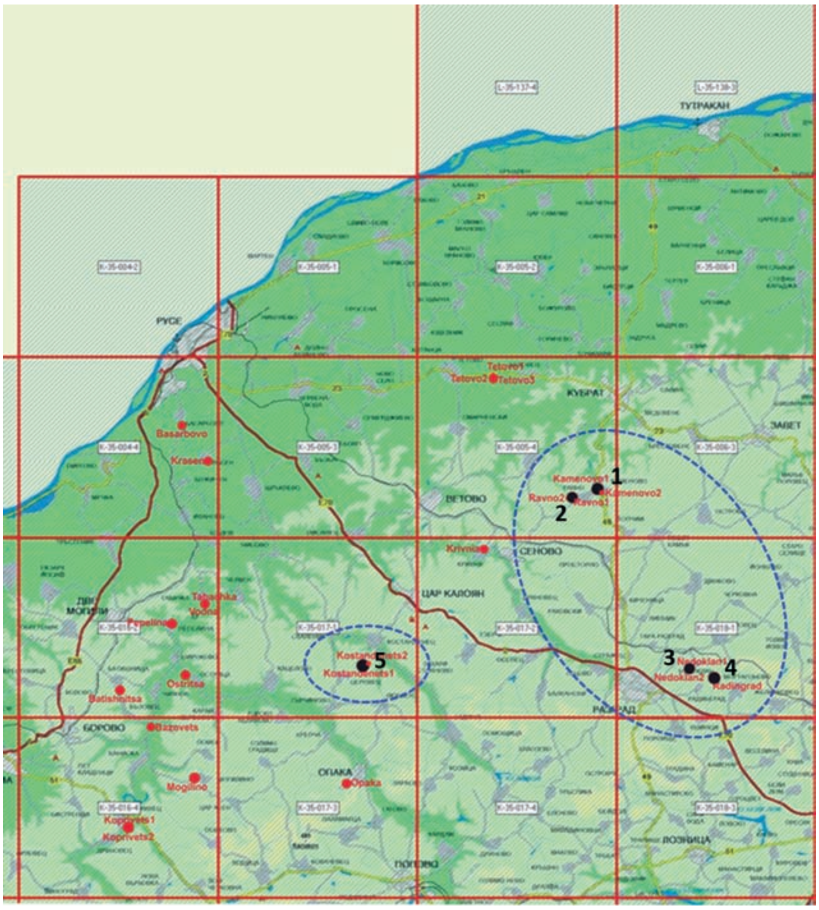
L-35-137-4
L-35-138-3
ТУТРАКАН
K-35-004-2
K-35-005-1
K-35-005-2
K-35-006-1
РУСЕ
Tetovo1
Tetovo2
Tetovo3
КУБРАТ
ЗАВЕТ
Basarbovo
Krasen
K-35-004-4
K-35-005-3
K-35-005-4
K-35-006-3
Kamenovo1
Kamenovo2
Ravno2
Ravno1
1
2
ВЕТОВО
Krivnia
СЕНОВО
ЦАР КАЛОЯН
ДВЕ МОГИЛИ
Tabachka
Vodna
Pepelina
K-35-017-1
K-35-017-2
K-35-018-1
Kostandenets2
Kostandenets1
5
3
4
Nedoklan1
Nedoklan2
Radingrad
Batishnitsa
Ostritsa
РАЗГРАД
БОРОВО
Bazovets
ОПАКА
Opaka
Mogilino
K-35-016-4
K-35-017-3
K-35-017-4
K-35-018-3
Koprivets1
Koprivets2
ЛОЗНИЦА
ПОПОВО

Обр. 1. Карта с локализация на посетените и регистрирани местонаходища на кремъчни суровини. Обектите в Разградска област са оградени, а местонамирането на кремъчни артефакти е номерирано: 1. Каменово, 2. Равно, 3. Недоклан, 4. Радинград, 5. Костанденец (изготвил А. Каменаров, допълнителни обозначения – М. Гюрова).

Източници на суров кремъчен материал в Разградско – геологически аспект

Многобройните находища на висококачествен аптски флинт в Североизточна България (Лудогорието) са широко известни и описани в литературата от геолози и археолози като И. Начев, К. Кънчев и Ч. Начев (Начев 2009; Начев, Трашлиев 1988; Nachev, Kunchev 1984). Сред най-важните кремъчни суровини в района, с доказана и масова праисторическа употреба, са елувиалните и елувиално-делувиалните находища в Разградско (с. Равно) и Шуменско (Нови пазар, с. Крива река). Като по-незначително може да се окачестви елувиалното находище в м. Кременица (с. Костанденец).

При с. Равно кремъчните конкреции са с преобладаващ размер между 10 и 30 см, имат бяла кора с променлива дебелина и залягат над бели масивни варовици. Цветът на кремъка често се променя от охрен и кафяв до светлосив, бежов или тъмночервен (обр. 2 *а, б*). Флинтът показва зонални разновидности по цвят и дебелина.

В известното находище при с. Крива река, което посетихме като изходна референтивна ситуация, флинтът е с преобладаваща големина между 5 и 15 см и на места асоциира с варовикови валуни и чакъли. Характеризира се с кафяв, охрен или бежов цвят, чести бели петна и варираща по дебелина бяла кора (обр. 2 *в*).

Кремъчните конкреции в м. Кременица (с. Костанденец) се отличават с преобладаващ размер между 10 и 20 см. Характеризират се с хомогенен стоеж, тъмнокафяв или рядко светлокафяв цвят и дебела (до 1 см) бяла кора. Понякога централните части на някои конкреции са оцветени в тъмносиво или черно. Флинтът се наблюдава в асоциация с варовикови валуни и чакъли.

Археологически контекст

В чисто археологически аспект бяха посетени обекти, проучвани и въведени в научно обръщение като Каменово, Равно и Радинград (Ivanov 1984; Manolakakis 2011; Mateva 2011). Селищата бяха документирани с GPS координати и бяха взети съответни образци за геологически анализ и за онагледяване на използваните кремъчни суровини. Ограничена серия артефакти беше събрана и заведена във фонда на НАИМ–*БАН* като необходим референтивен материал, свързан с тези значими праисторически обекти (обр. 3 *1–8*). В центъра на Каменово, на мястото на разкопките и в голям периметър (800 м) от него в югоизточна посока се срещат артефакти, принадлежащи към комплекса на халколитната могила. Не бяха регистрирани първични и вторични находища на флинт. Западно от Равно, в изорана бразда в селскостопанските масиви, бяха регистрирани огромно количество артефакти – главно разкриващи отломъци, някои с внушителни размери – до 20 см. Съответстващи на тези метрични показатели ядра или дори валуни не бяха намерени и е логично те системно да са изхвърляни от обработваемите площи. Нямахме точни отправни данни и не успяхме да идентифицираме мястото на сондажите и „шахтата", разкопавани от Л. Манолакакис и И. Иванов. Според публикацията, именно Равно е сред основните източници на суровини за селищната могила Каменово и за широк ареал от халколитната култура в Североизточна България (Manolakakis 2011).

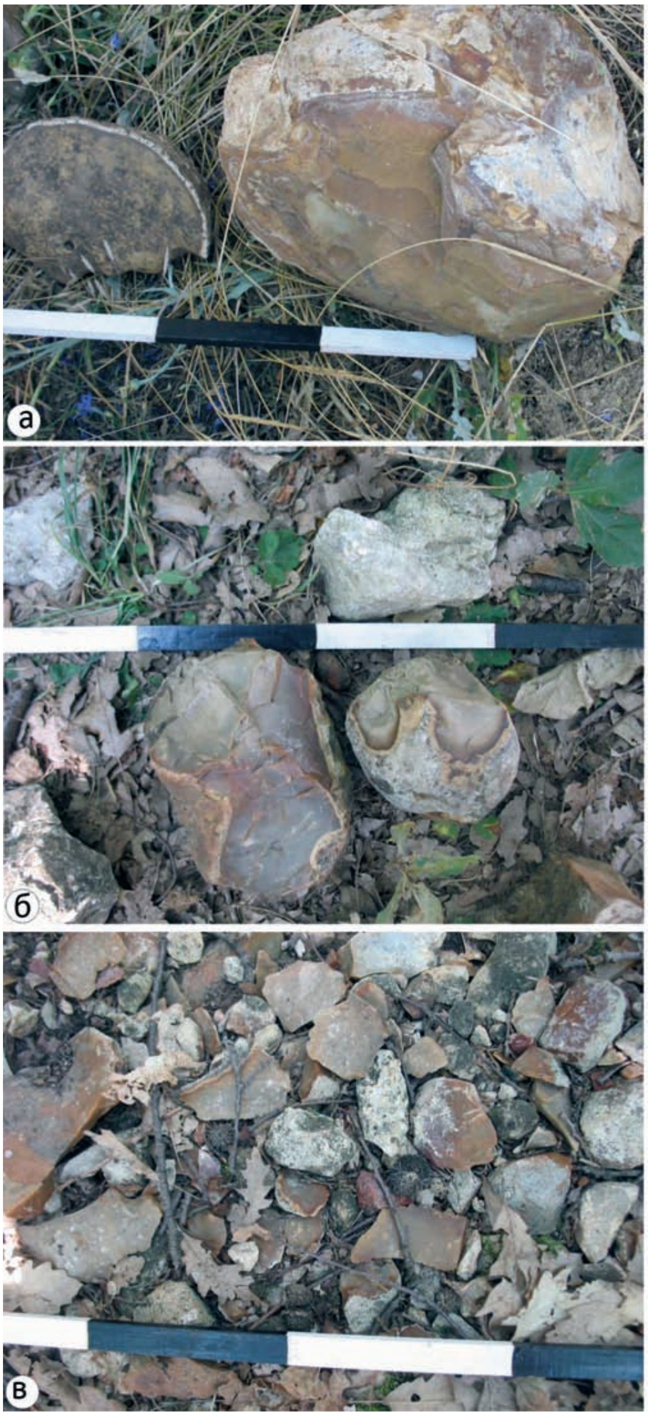

Обр. 2: **а-б)** *Кремъчни конкреции от вторичното находище при с. Равно;* **в)** *Кремъчни конкреции и артефакти от находището при с. Крива река (снимки – М. Гюрова).*

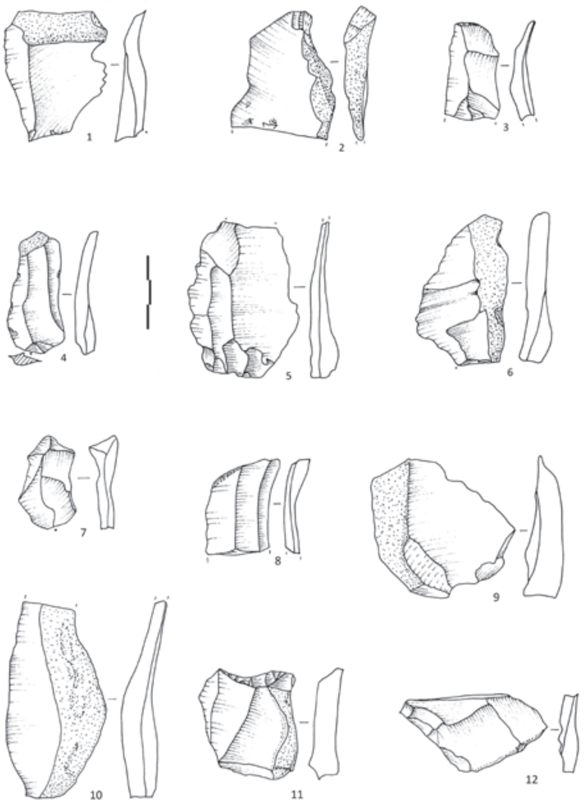

Обр. 3: Кремъчни артефакти: 1-3, Равно; 4-6, Каменово; 7-8, Радинград; 9-12, Недоклан (рисунки – М. Гюрова).

Втората категория обекти се свежда до непознати в археологическата литература и непроучени чрез разкопки селища като могилата Недоклан, северно от Разград и един обект с доста несигурна датировка в околностите на Костанденец. Тяхното документиране е направено по същата процедура. Артефактите от Недоклан, сред които имаше 2 ядра (едното реутилизирано в чукалка), се свързват по морфо-метрични признаци с халколитната кремъчна индустрия (обр. 3 *9-12*). Същото може да се каже и за артефактите регистриране в м. Чуката, северно от Разград[1].

Всички събрани образци са подложени на LA-ICP-MS и петрографски анализ (съгласно целите на проекта) и ще допълнят базата-данни за кремъчните суровини и артефакти през праисторията.

Литература

Начев, Трашлиев 1988: И. Начев, С. Трашлиев. Флинт. – В: Неметални полезни изкопаеми в България, том I Екзогенни промишлени минерали и скали (Ред. С. Трашлиев). София, 1988, 145–151.

Начев 2009: Ч. Начев. Основните типове флинт в България като суровини за направа на артефакти. – Интердисциплинарни изследвания, 2009, XX–XXI, 7–21.

---

[1] Този обект беше посетен през ноември от Б. Матева и Д. Дилов и подлежи на допълнително регистриране.

Ivanov 1984: T. Ivanov. Многослойное поселение у с. Радинград, Разградского района. – Studia Preahistorica, 1984, 7, 81–98.

Manolakakis 2011: L. Manolakakis. A flint deposit, a tell and a shaft: a lithic production complex at Ravno3-Kamenovo? (Early Chalcolithic, North-East Bulgaria). – Studia Preahistorica, 2011, 14, 225–244.

Mateva 2011: B. Mateva. Exploiting of flint deposits in northeastern Bulgaria in Chalcolithic. – In: S. Mills, P. Mirea (eds.). The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-Environment Interactions. Bucureşti, 2011, 173–179

Nachev, Kunchev 1984: I. Nachev, K. Kunchev. Aptian and Quaternary flint in North-East Bulgaria. In: III Seminar on Petroarchaeology. Plovdiv, 1984, 65–82.

№13. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ГЛАВИНИЦА, СИЛИСТРЕНСКА ОБЛАСТ

Владимир Славчев, Емил Петков

През 2012 г. бе възобновена прекъснатата регистрация на археологически обекти на територията на община Главиница. Предишни две експедиции бяха проведени през есента на 2006 и 2008 г. Програмата се осъществява по инициатива и с финансирането на Исторически музей – Тутракан. Идеята е планомерно и последователно да бъде обходена цялото землище на общината и да бъдат документирани възможно най-пълния брой обекти.

През предишните кампании бяха обхождани предимно северната и централната части на общината. През този сезон издирването беше осъществено на територията на южната ѝ половина. В резултат от двуседмичното проучване бяха напълно обходени землищата на селата Падина, Калугерене, Ножарево, Листец, Вълкан, Зебил, Звенимир и Зарица. Бяха регистрирани общо 57 обекта. Три от тях попадат извън границите на общината и се намират в землището на с. Правда, община Дулово. Откриването им беше в резултат от неясните маркировки на границите на землищата на отделните села.

Броят на регистрираните обекти се разпределя по следния начин – праистория (каменномедна епоха) – 1, късна желязна епоха – 15, римска епоха – 4, ранно средновековие – 10 (в това число 1 некропол), надгробни могили – 11, могилен некропол – 1, обекти от османския период – 8, 1 обект от късната желязна и ранносредновековната епохи, 1 обект от римската и ранносредновековната епохи, 1 обект от късната желязна, римската и ранносредновековната епохи, 1 единична находка и два обекта с неопределена датировка. Най-много обекта са регистрирани в землището на с. Звенимир – 20, на второ място по този показател е с. Падина – 8 обекта.

№14. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ–СОЛНИЦАТА

Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Йоана Паринова, Йорданка Илиева

Теренното археологическо издирване е продължение на започналия през 2011 г. проект за изясняване на културната среда на многослойния паметник Провадия–Солницата през периодите на праисторията, античността и средновековието (Лещаков и др. 2012). Ръководител на проучването е Петър Лещаков, научен консултант проф. дин Васил Николов.

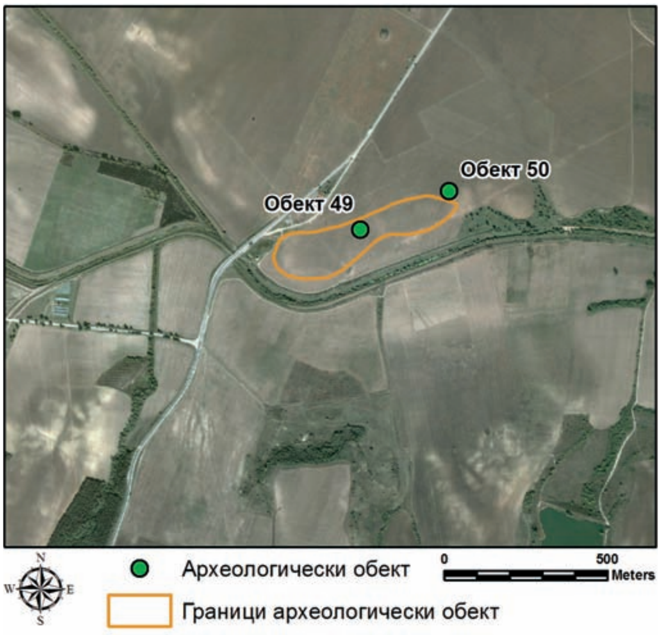

Обр. 1. Сателитна снимка с местоположението и границите на обекти 49-50, землище на с. Комарево.

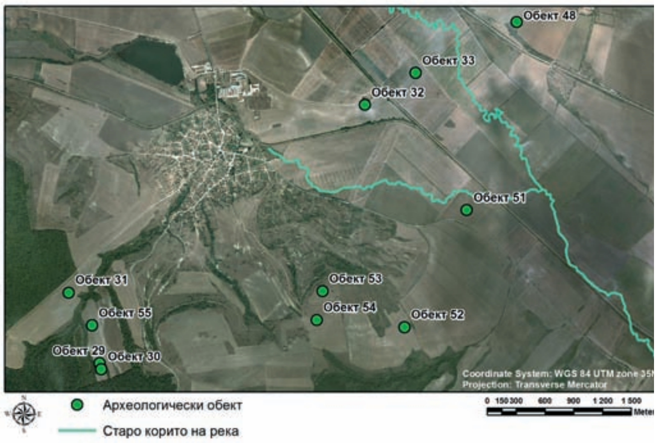

Обр. 2. Сателитна снимка с местоположението на обекти 51-55, землище на с. Бозвелийско.

През настоящия сезон издирванията имаха неравномерен характер – бяха извършени през месеците септември и ноември, по време на археологическите разкопки на Провадия–Солницата и обхождането по трасето на газопровод Южен поток в сектор 7. В екипа участваха Николай Христов (ИМ–Провадия), Галина Самичкова, Йоана Паринова и Йорданка Илиева.

Задачата през 2012 г. бе локализирането и изясняване на хронологията на обекти по двата бряга на р. Главница, в землищата на селата Комарево и Бозвелийско.

Регистрирани бяха седем нови обекта – шест със селищен характер и една надгробна могила. Повечето от откритите селища са многослойни и са обитавани сравнително дълго[1].

В землището на с. Комарево бяха открити два обекта (№49–50). Първият, със селищен характер, е разположен върху надзаливна тераса на левия бряг на р. Главница (обр. 1). В югоизточната му периферия има извор. Заема площ от около 61 дка. Материали от КБЕ и КЖЕ се локализират в западната му половина. Концентрацията им не е висока и се откриват равномерно разпръснати по терена – възможно е да произхождат от ями. Керамиката от втората половина на I хил. пр. Хр. е основно на колело – сива монохромна и фрагмент от чернофирнисов съд. Материалите от римския период (III–IV в. сл. Хр.) са концентрирани в две големи петна – в центъра и западната част на обекта. В тях се открива висока концентрация на ломени камъни, строителна и битова керамика, което подсказва наличието на солидни постройки с каменни основи, покрити с керемиди. Има данни и за обитаване на обекта и през ранното средновековие.

Непосредствено до североизточната периферия на обект 49 бе регистрирана надгробната могила (обект 50), която вероятно може да бъде свързана с обитателите на това селище. Тя е с диаметър 30 м и запазена височина ок. 1 м. Повърхността ѝ е силно занижена в следствие на дългогодишната селскостопанска обработка. В периферията ѝ се регистрира ниска концентрация на керамични фрагменти, които по-скоро са свързани с близко разположеното селище.

Останалите пет обекта са съсредоточени на малка площ югоизточно от с. Бозвелийско (обр. 2).

Голямо селище е открито при сливането на р. Главница с Провадийска река – обект 51. То е разположено на десния бряг, по старото корито на първата река. Разграничени са няколко петна от горели деструкции с керамика, отнасяща се към късната праистория и РБЕ. Към втория период (вероятно РБЕ III) се отнасят изключително интересните каменни оръдия открити при обхода (обр. 3 *1–3*). Засвидетелствано е и спорадично обитаване през КЖЕ и римския период.

По склоновете и върха на височината Беш тепе са открити три обекта. В обект 52 са регистрирани няколко каменни постройки, покрити с керемиди от късната античност.

На върха на Беш тепе е локализиран обект 53. Той е проучван сондажно през 90-те години на XX в. и в началото на XXI от И. Василчин и А. Хараламбиева. Отнася се към КЖЕ и римската епоха.

---

[1] Материалите от бронзовата епоха и средновековието са определени от доц. д-р Стефан Александров НАИМ–БАН) и гл. ас. д-р Мария Манолова-Войкова (РИМ Варна). Кремъчните артефакти са изследвани от гл. ас. д-р Станимира Танева.

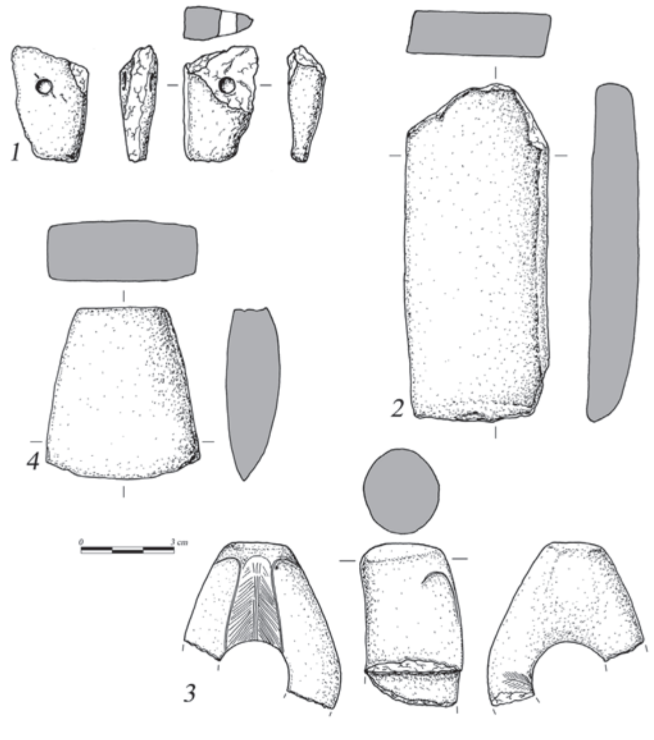

Обр. 3. Праисторически каменни сечива открити през 2012 г.: 1-3 обект – 51; 4 – обект 54 (рис. Й. Илиева).

От тази местност произхождат оброчни плочки, които дават основания да се предположи, че тук е функционирало светилище на Тракийския конник.

Обект 54 е разположен непосредствено на юг от предния. Откритите материали свидетелстват за обитаване през късния неолит и вероятно началото на ранния халколит. По терена се регистрира ниска концентрация на фрагменти от керамика на ръка и изобилие от кремъчни артефакти – типологически оръдия и дебитаж. Открита бе и характерна за периода каменна тесла (обр. 3 *4*).

Обект 55 се локализира в м. Клиседжика, на ЮЗ от с. Бозвелийско. Обитаван е през римската епоха и ранното средновековие. Множество петна от камъни и строителна керамика свидетелстват за наличието на сгради със стабилна конструкция. Вероятно тези структури са съществували едновременно с обект 31, регистриран през 2011 г. Към него може би се отнася и могилният некропол, разположен в южната му периферия (обект 29–30). В същата местност има данни за съществуване на селище и църква от османския период, следи от които за съжаление не бяха открити.

Новооткритите обекти свидетелстват за гъстата селищна мрежа и дълготрайно обитаване по двата бряга на р. Главница – от късната праистория до средновековието. От голямо значение за изследването са обекти 51 и 54, които дават сведения за липсващи периоди на обитаване в многослойния паметник Провадия–Солницата и бъдещето им проучване може да установи вероятната им връзка със солното находище.

Литература

Лещакови др. 2012: П. Лещаков, Г. Самичкова, Н. Христов, С. Трифонов, Ц. Арнаудов. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия–Солницата. – АОР през 2011 г. София, 2012, 535–537.

№15. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОТ ОБЩИНИТЕ БОБОВ ДОЛ, КЮСТЕНДИЛ И НЕВЕСТИНО

ВенетаЮ Генадиева

Теренните издирвания се проведоха в рамките на 11 дни в периода 29.09–30.11. 2012 г. В тях взеха участие Венета Генадиева – научен ръководител и специалисти от РИМ Кюстендил.

Целта на теренното изследване беше локализиране и документиране на археологически обекти в Кюстендилска област, според изискванията на АКБ и във връзка с изпълнение на проект “Културното наследство на предците ни – духовни устои за общото ни европейско бъдеще“ по Програма за трансгранично сътрудничество между Република България и Република Македония. Проектът е със срок на изпълнение една година и обхваща 44 населени места на територията на общините Бобов дол, Кюстендил и Невестино.

През 2012 г. са извършени обхождания в землищата на 10 села: Голема фуча, Мала фуча, Мламолово и Бабино (община Бобов дол); Цървеняно, Таваличево, Шишковци, Гърбино и Раждавица (община Кюстендил); Църварица (община Невестино). Нови обекти не са открити. Извършен е мониторинг на 53 обекта, като за 36 от тях (след актуализиране на известната ни информация) са изготвени регистрационни картони за Археологическа карта на България.

По населени места обектите се разпределят така:

Голема фуча – 3 обекта:
късноантично селище в м. Манастира;
късносредновековна църква в същата местност, западно от селището;
оброчище "Св. Спас".

Мала фуча – 5 обекта:
праисторическо селище, късносредновековен некропол и църква в м. Манастира;
късноантично укрепление в м. Попов дол;
късноантично селище на територията на селото;
развалини на църква в м. Кръсто (Дабьето);
оброчище "Св. Дух" в м. Соборището.

Мламолово – 3 обекта:
могила в м. Марено (Рудината);
некропол в м. Камико;
обект с неопределена функция на рида Гола глава.

Бабино – 3 обекта:
късноантично селище в м. Поляна;
късноантично укрепление в м. Градище;
останки от църква и оброчище в м. Цръквето (Св. Спас).

Цървеняно – 14 обекта:
антично светилище на вр. Виден
късноантични селища – 6 (м. Синяво, м. Стриница, м. Пояница, м. Дендик, мах. Връголомци, м. Кумов трап);
късноантични укрепления – 3 (м. Джевелеков камък, м. Големо Градище, м. Горно Градище);
църквища – 3 (мах. Св. Илия, м. Св. Никола, м. Манастира;
късносредновековна църква "Св.Димитър".

Таваличево – 15 обекта:
праисторическо селище в м. Гиган;
антично селище в м. Селник;
антично и късноантично селище и некропол – на територията на селото и източно от него (м. Грамаге);
могили – 2 (в селото и м. Дъбравите);
късноантично селище в м. Змийов дол;
късноантично укрепление в м. Градището;
развалини на църкви – 2 (м. Трълите и м. Манастира)
късносредновековна църква "Св. Петка";
оброчища – 5 ("Св. Дух", "Св. Илия", "Св. Атанас Летни", "Сретение Господне", "Св. Богородица").

Шишковци – 6 обекта:
праисторическо селище в м. Могилата;
късноантични селища – 2 (м. Манастирище и м. Шишманица);
могили – 3 (м. Долно поле , м. Могилата и Гробищата).

Гърбино – 1 обект:
оброчище на Св. Иван Рилски в м. Светата вода.

Раждавица – 1 обект:
оброчище на Св. Иван Рилски в м. Стойна лъка (Светата вода).

Църварица – 2 обекта:
праисторическо селище в м. Високия камен;
късноантично укрепление в м. Прекоп.

№16. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯХИНОВО, ЧЕРВЕН БРЕГ И КРАЙНИЦИ, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Светла Петрова, Анелия Геренска, Жарин Величков, Васил Мутафов

Археологическото издирване бе извършено от екип, съставен от археолози и стажанти от НАИМ–БАН, Исторически музей – Дупница, НИНКН и СУ „Св. Кл. Охридски“ въз основа на Разрешение за теренно археологическо издирване №250/16.05.2012 г. До този момент сведенията за историческото и археологическото наследство на проучваните землища бяха твърде оскъдни.

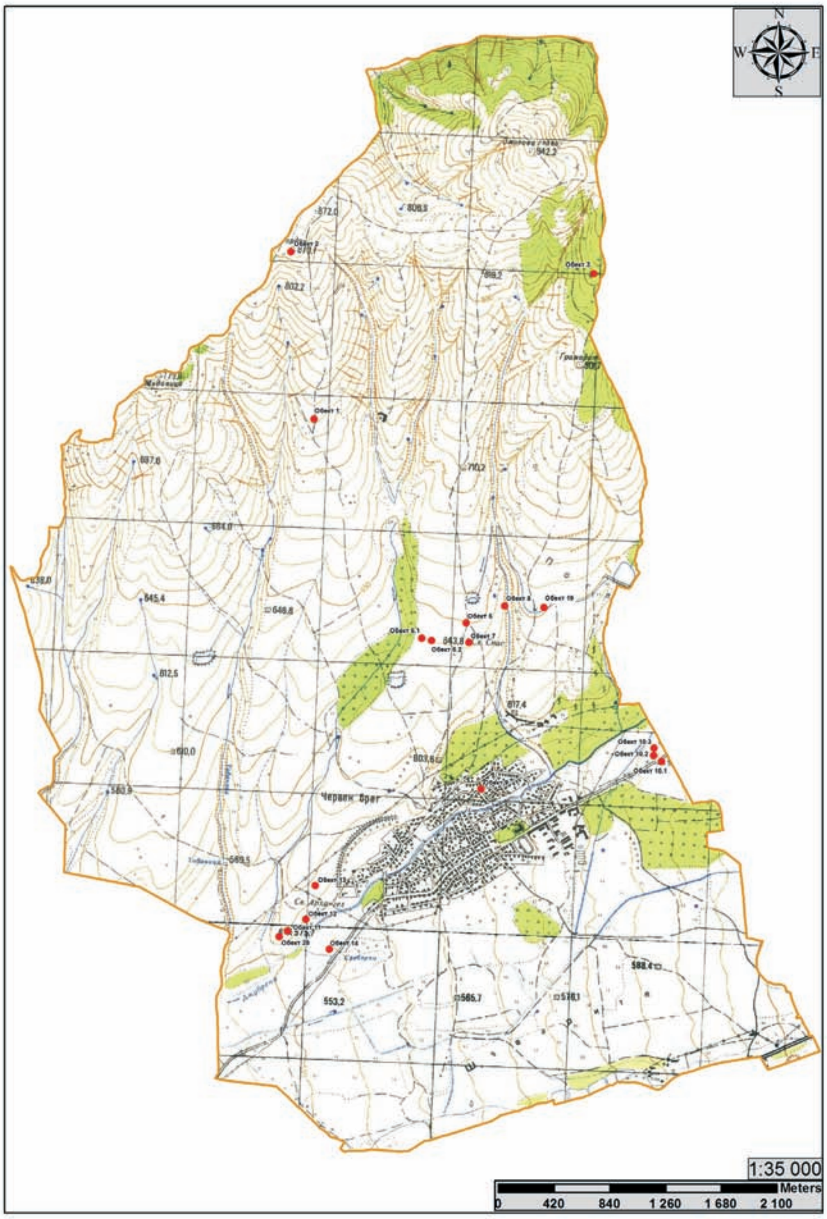

Обр. 1. Карта на землището на с. Червен брег с регистрираните обекти.

Най-ранните сведения са от края на XIX в., когато се съобщава за открити 12 оки римски сребърни монети и 12 златни в землището на с. Червен брег (1891 г.). От същото землище през 1913 г. са обнародвани три фибули от късната желязна епоха (V–IV в. пр. Хр.), които срещат паралели в Словения, Босна, Хърватска, Херцеговина и Далмация. Открита е също и бронзова брадва, датирана в XII–X в. пр. Хр.

От землището на с. Яхиново през 1955 г. става известна находка състояща се от сребърен колан и обеци, заедно с монета на краля на Жечпосполита и Швеция Сигизмунд III Ваза (1566–1632 г.), коронясан за крал в Краков през 1587 г. В землището на с. Крайници са открити оброчни плочи, които указват за съществуването на светилище на Дионис (?), като през 1953 г. Ив. Венедиков публикува 2 плочи с надписи на богинята на плодородието и на Дионис, посветени от тракийците Мукианос и Севт Сигетис. През 90-те години на миналия век Ст. Чохаджиев проучва селище от неолита в м. Езерец, на левия бряг на р. Джубрена. Множеството надгробни могили указват за наличието на селища, като средновековно селище е документирано само в землището на с. Червен брег.

Теренното издирване се проведе от 16 до 24 ноември 2012 г. от екип от 7 археолози и 1 стажант. На терена на землищата на селата бяха локализирани общо 27 обекта, като 28-мият обект бе установен в землището на с. Дрен, близко до границата със землището на с.

Крайници. Беше извършен обход на землищата на селата и бе изследвано поречието на р. Джубрена.

В землището на с. Червен брег бяха локализирани 15 обекта от праисторическата, античната, късноантичната и средновековната епохи (обр. 1). Наред с няколкото могилни некропола и самостоятелни могили беше локализиран античен храм и средновековна църква, изографисана със стенописи в два слоя. За съжаление голямата капилярна влага разяжда стенописите и съпровождащите ги надписи.

Обектите в землището на с. Червен брег са както следва: две късноантични сгради; стражница; антично и късноантично селище; антично и средновековно селище – 2 броя; античен храм, средновековна и късносредновековна църква; шест локализирани самостоятелни или групи могили; една *villa rustica* (?) и едно праисторическо селище (обр. 2 и 3).

Голям интерес представлява селище, което показва живот през късната античност, разположено сравнително високо в планината. На терена личат каменни стени, които оформят помещения, а от множеството иманярски изкопи, някои твърде дълбоки, се откриха фрагменти от съдове, тухли, керемиди, тара и др. Най-голям интерес представляват няколко фрагмента от керемиди с особен профил, изработени от пречистена и много добре изпечена глина. Те се отнасят към т.нар. коринтски тип керемиди и се датират в VI–V в. пр. Хр. От локализираната стражница има видимост над цялото Дупнишко поле. Праисторическото селище е разположено на втора надзаливна тераса на десния бряг на р. Джубрена и показва живот от късния неолит, халколита, бронзовата и желязната епоха, като най-голям е броят на откритите керамични фрагменти, които могат да се отнесат към халколита.

В землището на с. Яхиново бяха локализирани четири обекта – предимно могили – в група или самостоятелни, както и една антична сграда, представена с тънкостенни съдове, изработени от добре пречистена и изпечена глина, изработени на грънчарско колело.

В землището на с. Крайници, както и в самото село бяха локализирани осем обекта, два от които са надгробни могили. Тук се локализираха няколко антични селища – на сравнително невисок рид, както и около бреговете на р. Джубрена. Бе локализирано и мястото на разкрита случайно и по думите на местните жители проучена антична гробница с канделабри в четирите ъгъл и др., изградена от големи четвъртити тухли със страна 62 см и деб. ок. 5 см. Издирените в землището на с. Крайници археологически обекти са както следва: две антични селища, антично и късноантично селище; късноантично селище/махала; антична гробница; жилище/селище от желязната епоха; една надгробна могила.

Обр. 2. Местоположение на праисторическото селище в землището на с. Червен брег.

Локализираното късноантично селище между Крайници и Дрен (в землището на с. Дрен) е било открито и публикувано за първи път от Д. Митова-Джонова, която дава сравнително точно описание и хронологическо определение на селището. Според откритите от нас находки, предполагаме, че се касае за селище на металодобивници, заселили се сравнително недалеч от пътя, който идва от Пауталия за Самоков.

Откритите и локализирани 28 археологически обекта показват богатото историческо минало на района, свързан с поречието на р. Джубрена. По нея минавал пътят, който свързвал селищата с Пауталия, а през Самоков се осъществявала връзката с Диагоналния път. По течението на р. Струма селищата са се свързвали с Егейския бряг, Сердика и вътрешността на Тракия.

Обр. 3. Две късноантични сгради в землището на с. Червен брег – иманярски изкоп.

Литература

Велков 1921: И. Велков. Антични паметници из България. – ГНАМ, III, 1921, 1–38.

Венедиков 1955: И. Венедиков. Два новооткрити паметника за религията на траките през римската епоха. – ИАИ, XIX, 1955, 195–205.

Герасимов 1957: Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1955 година. – ИАИ, XXI, 1957, 323–327.

Димитров 1992: Д. Димитров. Археологически проучвания в Станкедимитровската покрайнина. – Поселищни проучвания. I, 1992, 1, 33–58.

Меджидиев 1935: А. Меджидиев. Град Дупница до Освобождението. – В: Принос към историята на град Дупница и околията. Дупница 1935.

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България. София. 1933 (Материали за археологическата карта на България, VI).

№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ВЪНШНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ НА БАЗОВА СТАНЦИЯ НА MTEL В М. БАЛЧАР, С. КОШАРЕВО, ОБЩИНА БРЕЗНИК

Филип Михайлов

Във връзка с наличието на археологически обект, разположен в непосредствена близост до част от проект за трасе на кабелна линия ниско напрежение, беше извършено археологическо наблюдение в рисковия участък (южната част на селището). Обектът е известен във връзка с провежданите през 1998–1999 г. разкопки на намиращите се съответно северно и западно крепост и некропол от късноантичната епоха (Даскалов 2006; Даскалов, Трендафилова 2003; Даскалов, Трендафилова 2003а).

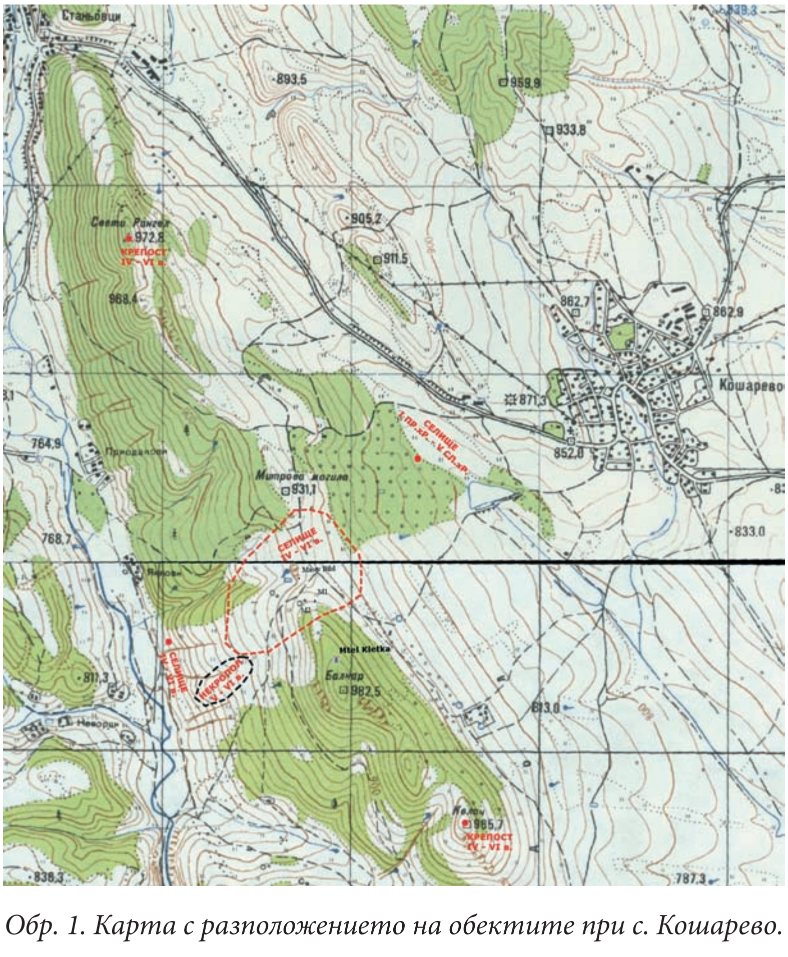
Станьовци
893.5
959.9
933.8
Свети Рангел
972.8
КРЕПОСТ IV - VI в.
905.2
911.5
968.4
862.7
862.9
Кошарево
871.3
СЕЛИЩЕ I ПР.ХР. - V СЛ.ХР.
852.0
764.9
Продановци
Митрова могила
931.1
768.7
СЕЛИЩЕ IV - VI в.
833.0
Янови
Mtel Kletka
СЕЛИЩЕ IV - VI в.
811.3
НЕКРОПОЛ V - VI в.
Балчар
982.5
813.0
Неворци
Кулич
965.7
КРЕПОСТ IV - VI в.
838.3
787.3

Обр. 1. Карта с разположението на обектите при с. Кошарево.

Изкопните дейности за полагане на кабелната линия започнаха на 19.11.2012 г. В участък с дължина около 30 м беше изкоренена част от ниската растителност и чимовия пласт чрез престъргване с греблото на багер. Вследствие на това беше установено наличие на археологически материали.

Основна част сред тях заемат металните находки (4 цели и 2 части от бронзови монети, железен ключ, шлака, оловна стопилка, 2 железни цинта, 1 клин, заготовка за железен предмет (вероятно нож), железен език от тока и оловна скоба) (обр. 2). След почистване част от по-добре запазените монети бяха разпознати. Двете най-добре запазени са фолиси на императорите Юстин и Анастасий. Останалите представят вероятно края на IV в. и целия V век. Археологически структури не бяха регистрирани. След отнемането на тревния пласт се забеляза струпване от ломени камъни – без подредба, вероятно следа от отработен материал използван при рудодобивна дейност, два фрагмента от строителна и един от битова керамика. Възможността проекта за трасе за полагане на кабел да е минавал през останки от рудодобивна дейност се потвърждава и от наличието на шлака и няколко стопилки.

Очевидно площта на археологическия обект е по-голяма от видимата на повърхността (поне с над 150 м в южна посока), което възпрепятства осъществяването на инвестиционния проект.

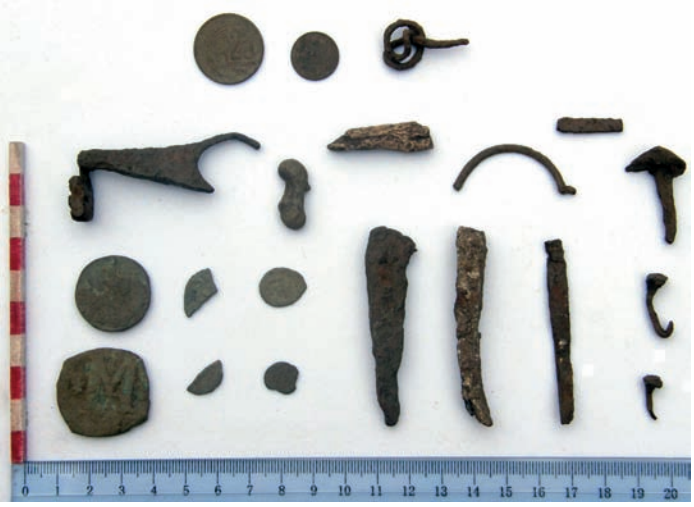

Обр. 2. Метални находки от м. Балчар.

Обектът до момента не е проучван и е регистриран във връзка с провеждането на това археологическо наблюдение. В момента на терена са забелязва голямо количество строителна керамика (тухли и керемиди) и отделни (някои от които на голямо разстояние една от друга) позитивни структури, индикиращи наличието на по-големи сгради. Повечето от тези структури са засегнати от иманярски изкопи, разкриващи масивни сгради, градени от местен ломен и речен камък, споен с хоросан. При една от постройките може да се предполага наличието поне на втори етаж. Структурите са на сравнително голямо разстояние една от друга, така че цялата площ на която са регистрирани надвишава 400 дка (обр. 1). Възможно е обектът да е голямо селище състоящо се от масивни, представителни сгради, разположени на сравнително голямо разстояние една от друга – ситуация позната ни и от днешните села с отдалечени махали. Предвид наличието на желязна руда в района и откритите по време на наблюдението останки, може да се предположи, че селището е било свързано с рудодобив, металодобив и металообработка.

Вероятно районът е бил особено важен в това отношение през IV–VI в., тъй като през този период малкият рид Балчар (дължина 3,6 км на билната част) е бил наситен с археологически обекти. До момента са известни 3 селища, съществували синхронно почти век. Освен локализираното сега (регистрационен №10001020 от АИС „АКБ“) и по едно голямо в източното и западното подножие на рида (регистрационен №1700359 от АИС „АКБ“), има и две крепости – в южния и северния край на рида (регистрационен №1700358 от АИС „АКБ“) и един некропол (обр. 1).

Литература

Даскалов 2006: Даскалов, М. Археологически проучвания в околностите на с. Кошарево, Брезнишка община, през 1998–1999 г. – В: Приноси към българската археология, III–IV, 2006, 21–40.

Даскалов, Трендафилова 2003: М. Даскалов, К. Трендафилова. Некропол от времето на готското присъствие по българските земи. – В: Готите и старо-германското културно-историческо наследство по българските земи. София, 2003. 96–100.

Даскалов, Трендафилова 2003а: М. Даскалов, К. Трендафилова. Могильник Эпохи Переселения народов у с. Кошарево (Область Перник), Западная Болгария (предварительное сообщение). – Российская археология, 2003, 1, 145–152.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „СТРУМА“ КМ 307+100 ДО КМ 310+620

Анета Бакъмска

През 2012 г. беше проведено археологическо наблюдение на част от новостроящото се трасе на Лот 1 на АМ „Струма“ в землището на с. Дрен, общ. Радомир.

Наблюдението по трасето се проведе след като строителите бяха премахнали хумуса. Тъй като магистралата в тази си част е върху насип, дебелината на отнетия пласт е между 0,25 и 0,30 м. Единствено в разстоянието между км 310+480 и 310+540 машините са се вкопали около 10 см по-дълбоко и така са открили културният пласт на неизвестно до сега селище от желязната епоха. Откритият пласт е сиво-черен с включвания от горели мазилки и неголямо количество ерозирала керамика. В разкрития участък не се забелязват съоръжения или ями.

Новооткритото селище е с площ между 3 и 4 ха като южната, източната и западната му граница са определени благодарение на прокопаните около магистралата канали. Северната граница остава неизвестна.

Обектът се намира в м. Чуката и отстои на около 800 м северно от синхронния некропол в м. Бунището в землището на с. Делян (вж в същия том: Ф. Михайлов. Спасителни разкопки на обект 2 по АМ „Струма“) и на около 300 м западно от надгробна могила (Чуката).

№19. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ИНФРАСТРУКТУРЕН ПРОЕКТ „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩО ТРАСЕ НА ПЪТ I–8 КАЛОТИНА – СОФИЙСКИ ОКОЛОВРЪСТЕН ПЪТ (СОП)“ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ДРАГОМАН, СЛИВНИЦА, КОСТИНБРОД, БОЖУРИЩЕ И СТОЛИЧНА

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Александрина Цонева, Димитър Пачев

От 4 до 18 септември 2012 г., по договор с Агенция „Пътна Инфраструктура“, беше извършено теренно издирване по трасето на инфраструктурния проект за разширяване на съществуващо трасе на път I–8 от Калотина до СОП, което предвижда и изграждането на 16 км ново трасе на пътя – от км 48+329,77 до км 32+600. Проучена беше по-широка ивица от 30-метровия селвитут по протежение на значителна част от трасето.

При издирванията в западната част на Софийска област бяха регистрирани седем археологически обекта. Четири са неизвестни досега, а за три вече известни обекти бе актуализирана информацията. Шест от обектите са в участъка на съществуващия път за Калотина, а един е в участъка на новото трасе. Само два обекта ще бъдат засегнати в различна степен от строителството на трасето – могилен насип №1 от обект №2 и обект №3.

Обект №1. Романова могила в землището на гр. Сливница (при км 24+750). Намира се на 1,58 км СЗ (328°) от центъра на града, регистрирана е в АИС АКБ. Могилният насип има следните характеристики: диаметър 40 м и височина 3 м. Романова могила е посочена на топографските карти 1:50 000 в група заедно с още 3 могили. Тя е частично обезличена при земеделската обработка на терена и вероятно така са унищожени и останалите могили, от които днес не се откриват следи.

Обект №2. Селище в м. Сарай от РЖЕ, КЖЕ и КА в землището на гр. Сливница (от км 23+400 до км 23+700). Намира се на 2,77 км СЗ (326°) от центъра на града. Археологическият обект е разположен от двете страни на на пътя Калотина – СОП. Обектът е регистриран в АИС АКБ, при теренни проучвания през 1981–1982 г. с датировка РЖЕ и КЖЕ и приблизителна площ от 6 дка (Динчев, Александров 1985, 290). Той е разположен е в централната част на склон на възвишение. Склонът се спуска

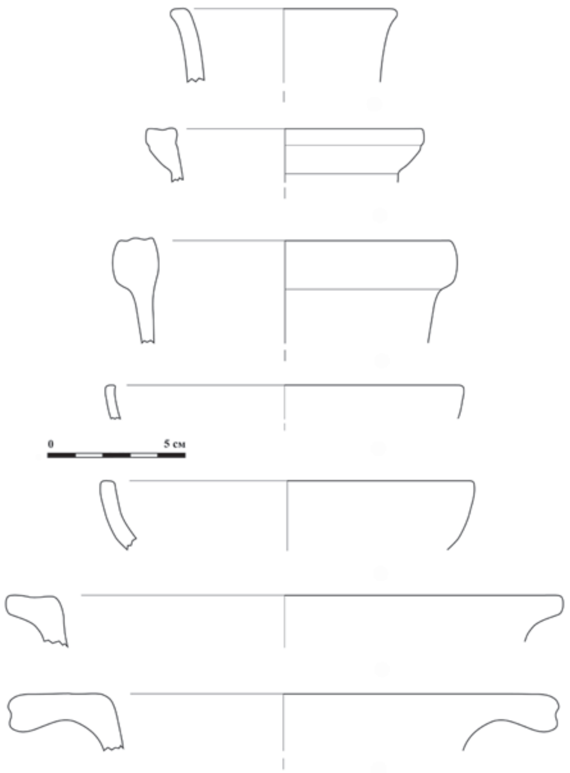

Обр. 1. Фрагменти от керамични съдове от обект 2.

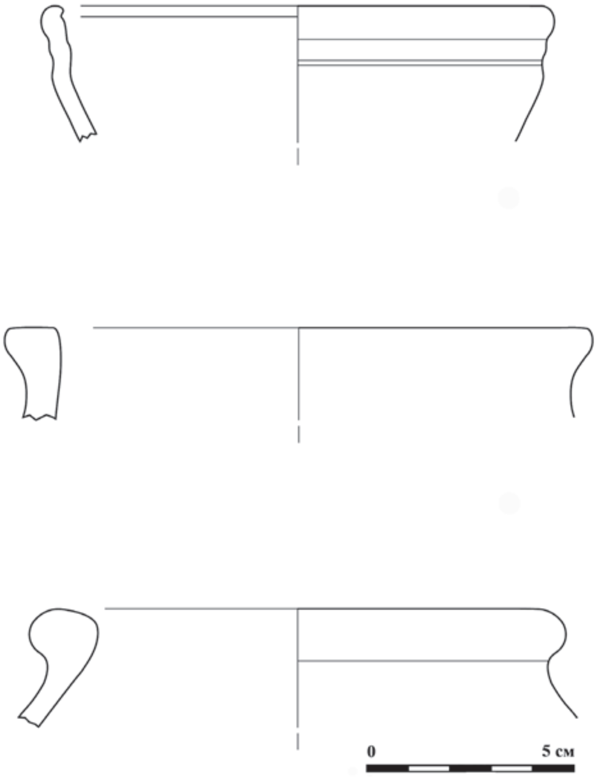

Обр. 2. Фрагменти от керамични съдове от обект 3.

плавно в ЮИ посока с малък до среден наклон. От север, изток и юг е ограничен от дерета, а от запад – от възвишение. Установи се, че неговата площ е много по-голяма – ок. 50 дка, както и наличието на по-късен период – КА. Вероятно обектът е многослоен, защото откритата керамика е от три периода – РЖЕ, КЖЕ и КА (обр. 1). Откриха се множество фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди), както и средни по размер късове мазилки.

Обект №3. Могилен некропол от четири могили в землището на с. Алдомировци (от км 18+600 до км 18+800). Намира се на 5,35 км СЗ (346°) от центъра на с. Алдомировци. Археологическият обект се състои от четири ниски могилни насипа. Центърът на могилен насип №1 е разположен на около 40 м от осевата линия на пътя, а другите са отдалечени съответно – могилен насип №2 – на около 70 м, могилен насип №3 – на около 95 м и могилен насип №4 – на около 120 м. Разположени са в линия с ориентация ЮЗ–СИ. При постоянната селскостопанска обработка насипите са почти изцяло унищожени и са силно разнесени. Всеки един от тях има приблизителни размери – диаметър около 30–40 м и запазена височина около 1 м. Североизточно от могилните насипи, в близост до тях, бяха открити фрагменти римска керамика (обр. 2). Вероятно е насипите да са от регистрирания от Н. Петков през 30-те години некропол в м. Извора (Петков 1933, 373; Петков 1936, 420).

Обект №4. Могилен насип в землището на с. Алдомировци (при км 17+430). Намира се на 6,44 км СЗ (339°) от центъра на селото. Центърът на насипа е разположен на около 280 м от осевата линия на пътя. Той е със запазена височина от 2,5 м и диаметър от около 30 м. Силно разрушена е западната и южната му страна, вероятно от постоянната земеделска обработка. В южната му част са натрупани големи скални блокове.

Обект №5. Късноантична постройка в м. Негован дол в землището на с. Калотина (при км 1+850). Намира се на 770 м ЮЗ (224°) от центъра на селото. Обектът е разположен на черен път в м. Негован дол, който е с наклон в северна посока. Заради наклона има постоянна ерозия, която отмива пътя. Обектът се състои от два перпендикулярни един на друг зида. Единият е с видима дължина от около 2 м и дебелина от около 0,55 м. Той е с ориентация СИ–ЮЗ. Другият е с дължина около 1,20 м и също с дебелина около 0,55 м, но с ориентация СЗ–ЮИ. Градежът на зидовете е двулицев, от средни и малки ломени и частично обработвани камъни. Те са част от постройка и оформят нейния западен ъгъл. Около зидовете, на малката площ от около 20 кв. м, по черния землен път, се открива строителна керамика – бипедални тухли и керемиди (тегули и имбрици), както и битова керамика. Керамиката е

Обр. 3. Фолис на Константин II, клас AE3, отсечена през 327-329 г. в Хераклея (от обект 5).

от КА период. Тук бе намерена и монета (обр. 3), фолис на Константин II, клас AE3, отсечена през 327–329 г. в Хераклея (Bruun 1966, 554).

Обект №6. Надгробна могила Могилката в землището на с. Хераково (при км 37+050). Намира се на 3,32 км СИ (47°) от центъра на селото. Археологическият обект е разположен от ЮЗ страна на новото трасе на пътя Калотина – СОП и от СИ страна на съществуващия път за Калотина. Обектът е разположен на около 270 м от осевата линия на новото трасе на пътя. Могилният насип има следните размери – диаметър 35 м и височина около 3 м. В нивата, в която е могилния насип, се откриха единични фрагменти от керамични съдове. Фрагментите са неинформативни и не позволят точна датировка.

Обект №7. Праисторическо селище при р. Матарица в землището на град Драгоман (при км 16+400). Намира се на 2,45 км ЮИ (153°) от центъра на града. Обектът е на около 475 м от осевата линия на пътя. Разположен е на полегат склон, спускащ се в югозападна посока. От ЮЗ е ограничен от дерето при коритото на р. Матарица, от СЗ от дере между два склона, а от СЗ и от ЮИ, границите му не могат да се установят с точност. Намира се при водоизточник, където сега има съвременен каптаж. Откриха се фрагменти от керамични съдове направени на ръка, както и късове отухлена мазилка. Част от откритите фрагменти керамика са с врязана украса с геометрични мотиви, както и релефни апликирани ленти, датиращи я в халколита. Освен тази керамика, се откриха фрагменти от съдове с канелюри под ръба на устието, щемпелувана украса и плоски езичести дръжки, характерни за РЖЕ. Откриха се и няколко фрагмента от римска керамика от III–IV в.

Литература

Динчев, Александров 1985: В. Динчев, Ст. Александров. Археологически обекти в западните краища на Софийски окръг. – В: Студентски проучвания (СУ „Кл. Охридски“ – ИФ), VII, 1, 1985, 261–297, карти 1–6, табл. 1–24.

Петков 1933: Н. Петков. Могилни и други находки от Софийско. – Известия на Българския археологически институт, VII, 1932–1933, 371–378.

Петков 1936: Н. Петков. Предисторически изследвания на Софийското поле и близките му околности. – Годишник на Народния музей, VI, 1932–1934, 403–423.

Bruun 1966: P. Bruun. The Roman Imperial Coinage. Sutherland, C.H.V., Carson, R.A.G (ed.). Vol. VII, Constantine and Licinius, 313–337 A.D. London, 1966.

№20. КОМПЛЕКСНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРКОВО, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Боян Думанов, Петър Зидаров, Илиян Боянов

През 2012 г. бе предприето издирване и комплексно проучване на археологически обекти в землището на с. Мирково във връзка с проекти на Деп. Археология на НБУ за археологически проучвания на обектите Денина плоча (Боянов 2012) и Градището.[1] Микрорегионът на с. Мирково е разположен в западната част на Златишко-Пирдопската котловина. На север граничи с Етрополския Балкан, а на юг – със Средна гора. Долината на р. Тополница го свързва директно с Горнотракийската низина, а Етрополския и Златишкия проходи – със Северна България. Чрез съседните Задбалкански котловини се свързва със Софийската котловина и Централните Балкани, а чрез Карловската и Казанлъшката – с източната част на полуострова. Особеностите на релефа и микроклимата предопределят поминъка и посоката на контактите на обитателите им през праисторията. През историческите периоди, икономическият потенциал на региона се определя от богатите рудни залежи.

---

[1] Теренната дейност е финансирана по проекти „Археологически ландшафти на планински и полупланински райони. Мирково и Задбалканските котловини“ към ЦФ за Стратегическо развитие към настоятелството на НБУ с ръководител Б. Думанов (НБУ) и „Uncovering the upland zone archaeological heritage: a case study from the Mirkovo Basin, Bulgaria“ към ARCS–София, с ръководител проф. Дж. Чапман (Дърам). В екипите участваха студенти и преподаватели от НБУ и университетите в Дърам и Нортъмбрия.

Досегашните археологически проучвания в района са обобщени от Ат. Милчев (Милчев 1961). В студията му са представени обекти от желязната епоха в м. Усте, Денина плоча и Таушан тепе, гробница и вила от римската епоха в м. Араму дере, както и средновековна крепост в м. Градището. Г. Ил. Георгиев съобщава за неолитна селищна могила, разположена южно от селото (Георгиев 1972).

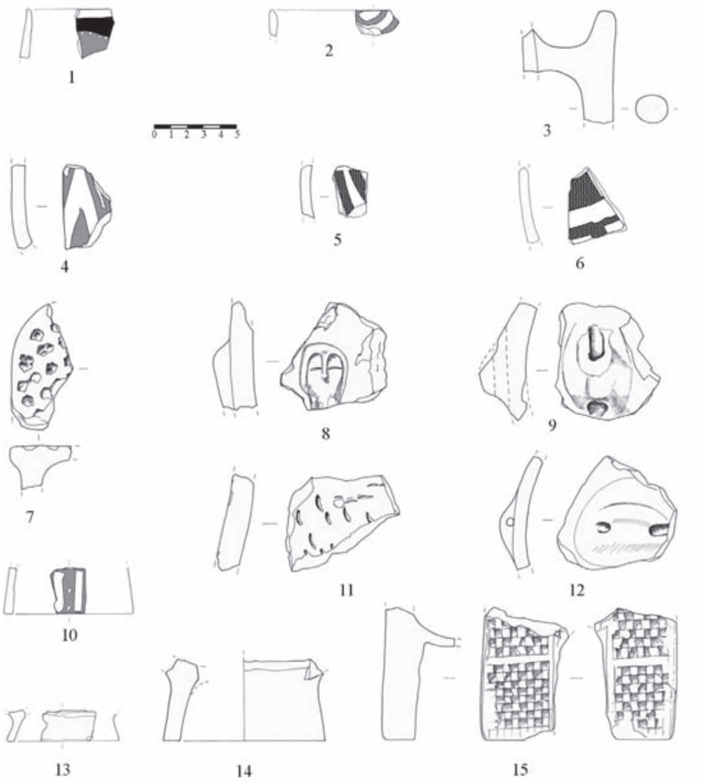

Обр. 1. С. м. Мирково – керамични фрагменти от повърхността на могилата с бяла (1.2.4.5.6.10), червена (5.6.) и черна рисунка (1.).

През 2012 г. посетихме споменатите обекти и документирахме състоянието им посредством редица методи – аерофотография и аерофотограметрия, геодезични измервания, регистрация на археологически материали от повърхността, магнитно картиране и ядково сондиране. Установихме GPS-координатите на почти всички изброени обекти, освен на римският обект в Араму дере, тъй като районът е бил подравняван с булдозери, при което е унищожено изкуственото терасиране, а основите на стария манастир „Св. Св. Константин и Елена“ са били избутани в дерето. По сведения на местни жители, при земеделски дейности са разорани и ограбени няколко ниски могили западно от дерето и така обектите в този участък са унищожени.

До 2001 г. е спазвана забрана за земеделски дейности върху селищната могила в м. Могилата. Тогава в източната ѝ половина е насадена розова градина. Диагностичната керамика, събрана на повърхността, е от ранния неолит в границите Караново I–III (обр. 1). Разпространението на керамични фрагменти определя границите на могилата, освен в северна посока, където продължава още близо 100 м. При магнитното картиране са установени две линейни аномалии, плътно следващи подножието на могилата от север и запад, според топографския модел получен чрез въздушна фотограметрия. Ядково сондиране СЗ от могилата показа, че линейната аномалия отговаря на дълбоко хлътване в терена (ров ?), с дълбочина 5 м и запълнено с тинест седимент. В южната част на могилата се наблюдава зона с концентрация на две припокриващи се групи площни аномалии, организирани в редици. Пространствената им корелация с концентрации на отухлени мазилки на повърхността, указва че аномалиите следва да се свържат с термореманентния отпечатък на опожарени сгради, а ядковото сондиране показа, че максималната дебелина на антропогенния пласт в най-високата част на могилата не надхвърля 1.60 м (обр. 2).

Магнитното картиране в района под Денината плоча (Усте) показа обособяване на две зони. Източната зона се характеризира с концентрации на аномалии с овални до аморфни очертания, разположени привидно безредно. Керамиката от повърхността може да се отнесе към елинистическата епоха и съответно аномалиите да се свържат хронологически с документираните от Милчев ями. В ЮЗ част на обекта са регистрирани аномалии с правоъгълна форма, дължина ок. 2 м, ориентирани с дългите си оси във всички посоки. По формални белези те могат да бъдат интерпретирани като гробни ями от езически некропол. Керамиката на повърхността датира предимно от османския период, но има отделни фрагменти от късната античност, римската и елинистическата епохи (обр. 3).

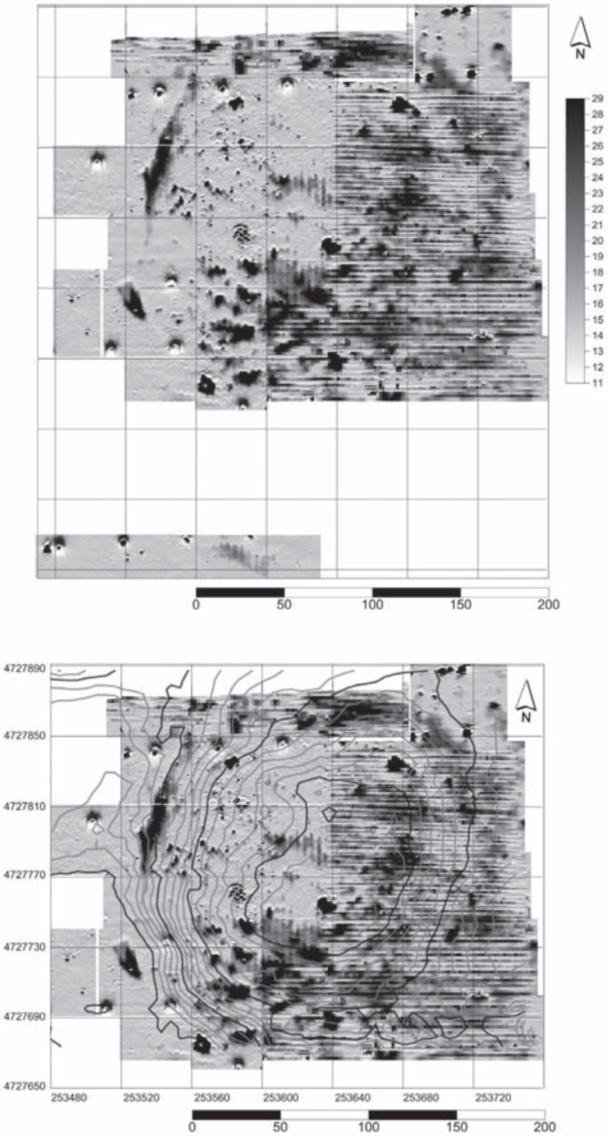

Обр. 2. С. м. Мирково – магнитно поле (горе) и детайл с наложена топографска карта получена по фотограметричен път с контури през 0.25 м (долу).

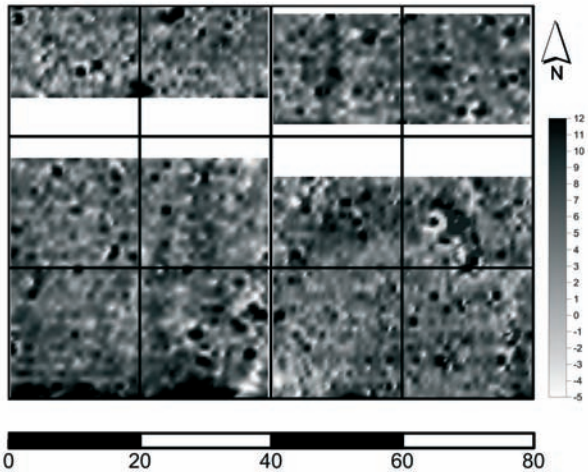

Обр. 3. Мирково-Усте – магнитен градиент, детайл в източната част на проучената площ.

На останалите два обекта – Денината плоча и Градището са проведени разкопки, чиито резултати са описани в настоящия том и няма да бъдат коментирани тук.

Обобщение

Златишко-Пирдопското поле е относително гъсто населено през ранния неолит. Макар засега да е известно само едно селище от микрорегиона на Мирково, средното разстояние между него и най-близко разположените селищни могили край Чавдар и Челопеч е ок. 8 км, осигуряващи средно по 4 км буферна зона за стопанска дейност около всяко от селищата. Това е близо два пъти по-ниска гъстота от средното разстояние в най-гъсто населения равнинен район на Тракия и пет пъти по-висока от полупланинския район на Средна Струма през ранния неолит. И трите селища са разположени на алувиални речни тераси с южно изложение, в най-ниския височинен пояс (500–700 м) и в стратегическа близост до най-близките проходи. Данните за землен вал, ограждащ с. м. Чавдар и евентуалния ров около с. м. Мирково показват, че обитателите им вероятно са имали основание да се опасяват за сигурността си. Находките от трите могили показват, че този селищен модел се запазва до края на Караново III. Засега керамика украсена с графит от с. м. Челопеч и единични фрагменти от късноxалколитна керамика от района на с. м. Мирково и с. м. Чавдар дават единствените данни за човешка дейност в района през късната праистория.

През античността наблюдаваме тенденция към изместване на обитаваните зони в следващия височинен пояс (700–1000 м), вероятно поради близостта на рудните находища и естествените транспортни трасета върху и покрай които е прокарана и съвременната жп линия. Непроверени сведения на местни жители за римско селище върху алувиалната тераса южно от селищната могила подсказват, че и през този период местното население не е разчитало само на търговията със стоки и суровини, а и само е осигурявало прехраната си.

Укрепването на Денината плоча (980 м) през втората половина на III в. сл. Хр., на Ялъмово тепе през III–VI в. (930 м) и на Градището (1000 м) през X–XIV в., в най-труднодостъпните зони на региона, вероятно са свързани с контрола на трафика на хора и товари покрай и през Балкана. Липсата на селищни структури от средновековието и османската епоха в земеделската част на Мирковската котловина засега отдаваме на незадоволителното състояние на проучванията.

Литература

Боянов 2012: Ил. Боянов. Археологическо проучване в м. „Денината плоча“, с. Мирково, общ. Мирково. – АОР през 2011 г., София, 2012, 328–333.

Георгиев 1972: Г. Ил. Георгиев. Проучване на старата неолитна култура в Пирдопско-Златишкото поле. – В: I Конгрес на БИД, 1972, 1, 289–308.

Милчев 1961: Ат. Милчев. Археологическо проучване в околностите на с. Мирково, Пирдопско. – В: Изследвания в чест на Карел Шкорпил. София, 1961, 417–435.

№21. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ КРЕСНА И СИМИТЛИ

Илия Кулов, Малгожата Гребска-Кулова, Богдан Атанасов, Боян Думанов, Живко Узунов, Драгомир Гърбов, Владимир Петков, Весела Герчева, Ирена Димитрова, Методи Златков, Кръстю Чукалев, Станимира Танева, Екатерина Илиева

Издирванията на археологически обекти на територията на общините Кресна и Симитли се проведоха от 6 до 11 април 2012 г. Експедицията продължи своята работа под култовото наименование „СТРУМА’12“, началото на което бе поставено през 1977 г. с българо-полската археологическа експедиция под ръководството на М. Домарадски.

Проучванията бяха проведени от екип от НБУ и РИМ Благоевград, финансирани по проект ARCITEC към фонд “Научни изследвания“ с ръководител Илия Кулов от РИМ Благоевград и зам.-ръководител Богдан Атанасов от НБУ. В екипа участват и специалисти от НАИМ–БАН.

Експедицията продължи обхожданията на север от с. Струмяни по левия и десния бряг на р. Струма в границите на общини Кресна и Симитли.

Методиката, която използвахме бе продиктувана от геоморфологията на изследваните терени. От геоморфологична гледна точка двата бряга на р. Струма са коренно различни. Към левия бряг се спускат издължени езици с равнинни била, които плавно достигат коритото на реката, а в самия си

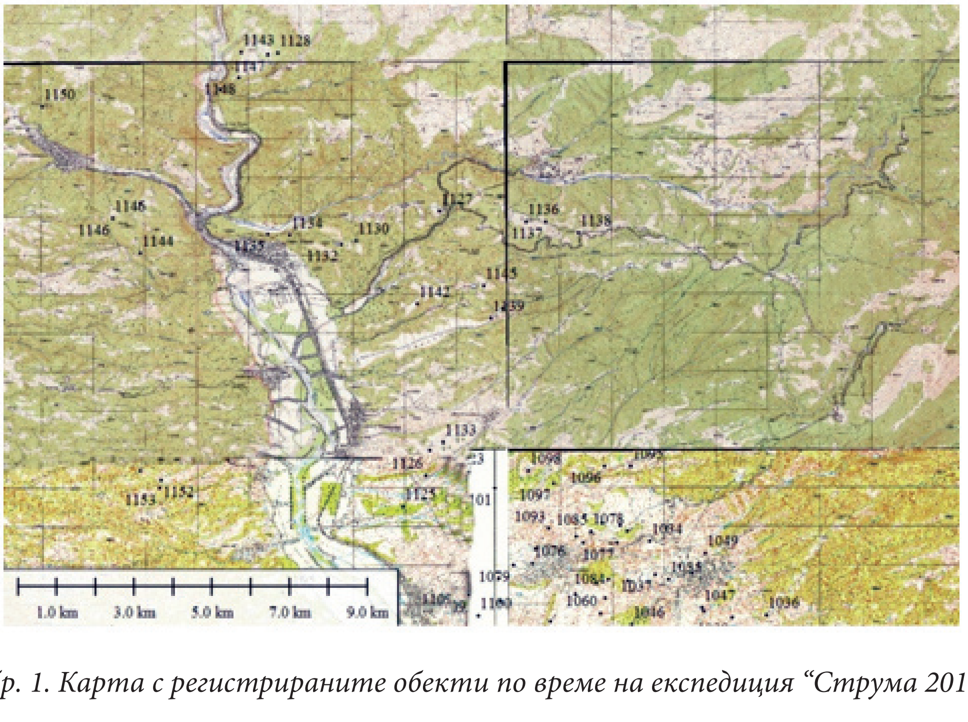
1143
1128
1147
1148
1150
1146
1146
1144
1135
1154
1132
1130
1127
1136
1138
1137
1145
1142
1139
1133
1126
1125
1153
1152
1098
1095
1096
1097
1093
1085
1078
1094
1049
1076
1077
1079
1084
1037
1035
1047
1036
1060
1046
1.0 km
3.0 km
5.0 km
7.0 km
9.0 km

Обр. 1. Карта с регистрираните обекти по време на експедиция “Струма 2012“.

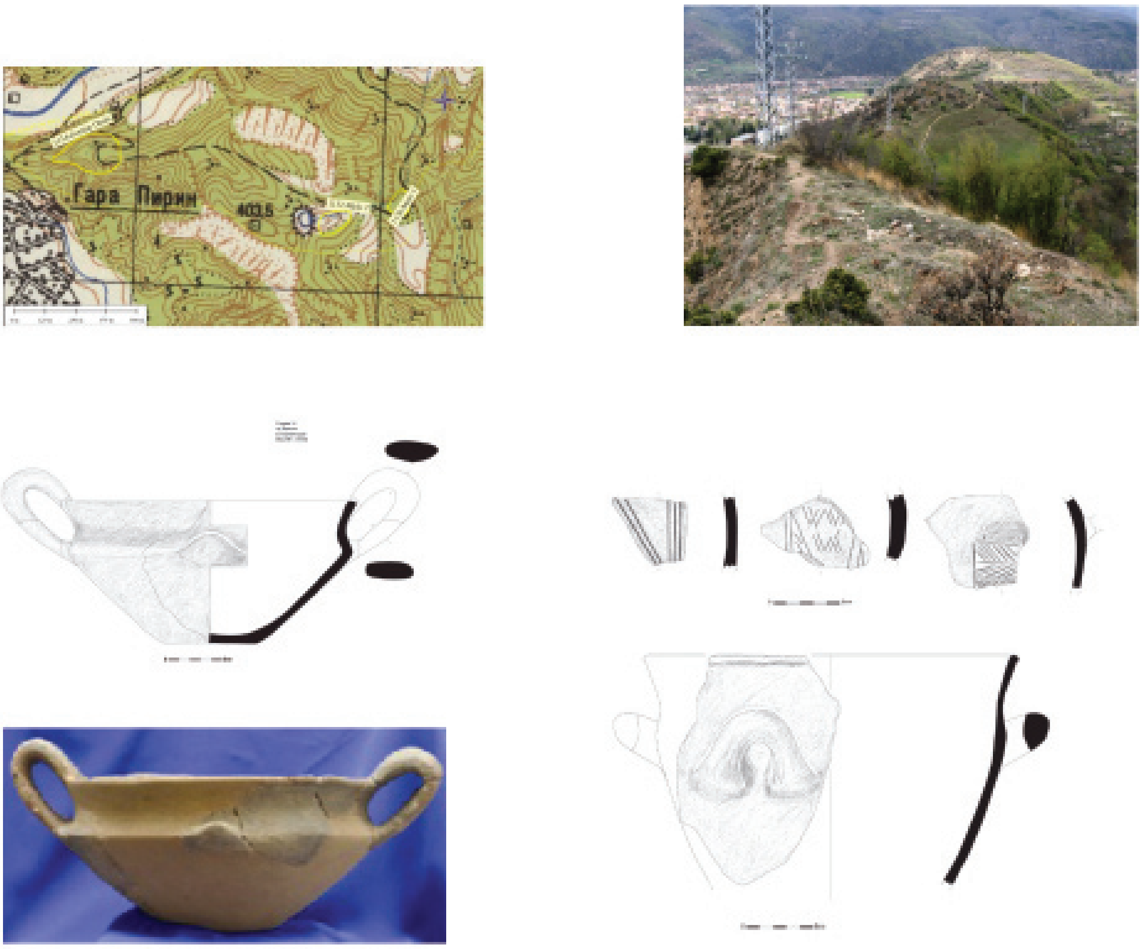

Обр. 2. Кресна, м. Горните уши. Обект 1134 от КБЕ.

край завършват почти отвесно. В този район приложихме принципа на тоталното обхождане. Десният бряг е изцяло зает от Малешевска планина, ридовете на която, прорязани от дълбоки сухи дерета със стръмни склонове, се спускат от запад на изток към долината на Струма. Билата са заоблени като на отделни места образуват малки валози или падинки. В тази част експедицията провеждаше оглед предимно на билата и равнинните терени.

За краткото време, с което разполагахме, успяхме да обхванем площ от около 50 кв. км. Бяха регистрирани 27 обекта от различни епохи и характер (обр. 1). По епохи те се разпределят както следва:

Праистория – няма регистрирани;

Късна бронзова епоха – 1 край гр. Кресна, в м. Горните уши (обр. 2);

Ранна желязна епоха, единични постройки – 2 обекта край с. Горна Крушица, в м. Рамна и 1 обект от I хил. пр. Хр. край с. Влахи (обр. 3);

Късна античност – от тази епоха са регистрирани най-много обекти, които според вида се разпределят по следния начин:

Селища	- 11;
Крепости, укрепени селища, кастели	- 3;
Единични постройки	- 8;
Некропол	- 1;
Средновековие	
Селище	- 1;
Османско владичество	
Единични постройки	- 2;
Некропол	- 1;
Пътни съоръжения	- 2.

Прави впечатление, че обектите от античността са най-много. Това не е необикновено. Още от самото начало на експедиция Струма регистрераните обекти от античността и късната античност значително преобладават. При тези издирвания тази закономерност отново беше установена. Повтаря се също така и планиграфията на селищата. По левия бряг на река Струма те са разположени непосредствено след първата надзаливна тераса и заемат равнините терени до първите предпланински възвишения на Пирин (надм. вис. 500–600 м). По десния бряг се повтаря ситуацията от южните части на Малешевска планина. Забелязват се два основни пояса от разположението на обектите. Долният пояс започва от 200 до към 300–350 м надм. вис., след което има прекъсване и втори пояс над 600 м надм. вис. На тази надморска височина са регистрирани и малкото обекти от РЖЕ. Обектите в тези части заемат по-малка площ, до 5–6 дка или по няколко единични постройки от типа на малка махала, в сравнение с обектите по левия бряг на реката, където са регистрирани селища с площ над 20–30 дка. И тук се срещат единични постройки, разположени недалеч от големите селища.

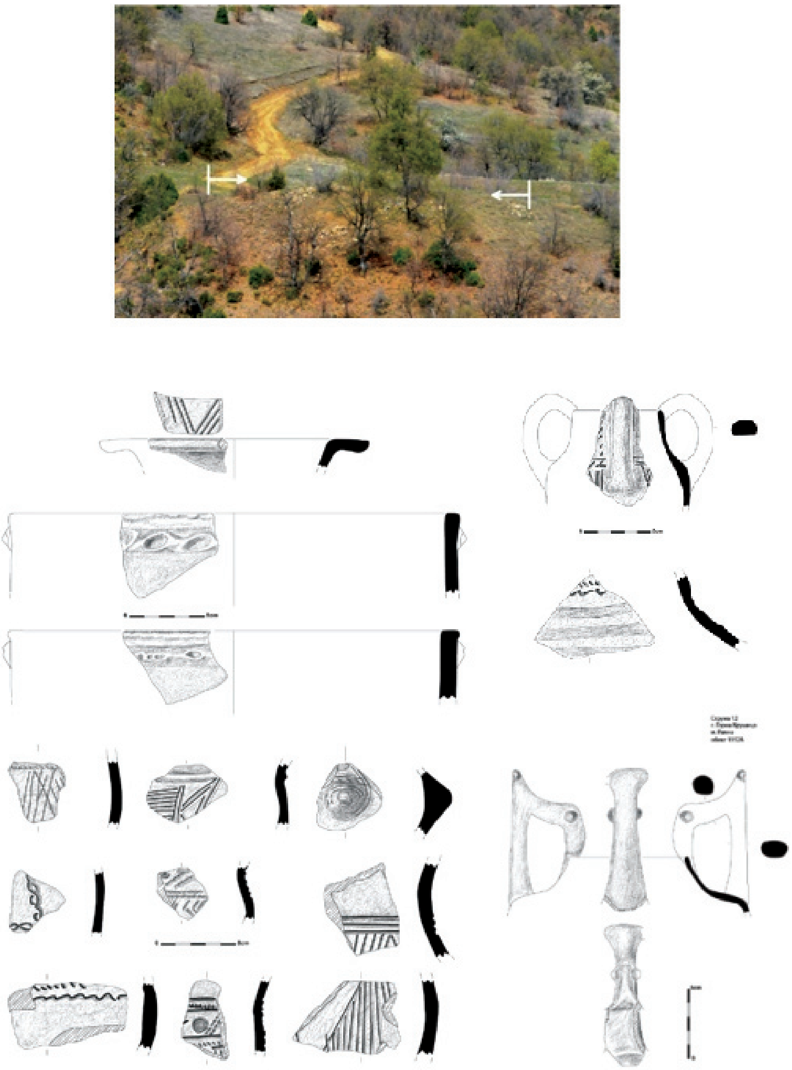

Обр. 3. С. Горна Крушица, м. Рамна. Обект 1152 от РЖЕ.

№22. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Теренните издирвания се проведоха от 14.11. до 06.12.2012 г. Извършени бяха 19 прехода в землищата на селата на юг от град Смолян до границата с РГърция и на изток до административната граница с община Рудозем. Дължината на преходите варира от 9 км до 16 км на ден, изключвайки пътуването с автомобил.

Принципът на работа е да се обхождат землищата на селата, които са непознати и през които минават антични пътища – трансродопски и локални, както и прилежащите им територии. Проучена е частично и границата с РГърция, която до 1989 г. бе недостъпна за издирване и проучване на археологически обекти.

Трасе на Централен трансродопски път през Средните Родопи (Смолянска област):

1. Известни пътни участъци. Трасето на пътя е с направление север–юг. Южно от Смолян пътят чрез серпентини се изкачва на Кайнадински рид източно от вр. Изворец, завива на запад и отново на юг минава през землището на с. Турян, спускайки се до р. Арда при с. Кошница. Пресичайки реката, пътят се насочва на юг от селото като на изток остава крепостта на връх Калето.

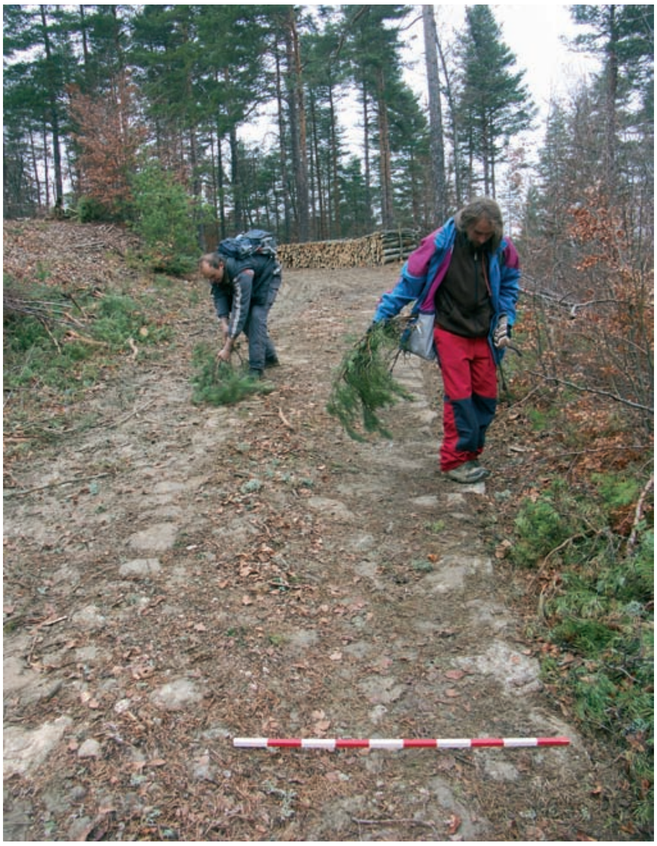

Обр. 1. Централен трансродопски път през Средните Родопи. Участък с каменна настилка северозападно от вр. Ком (Сн. Д. Дамянов)

Обр. 2. Параклис на вр. Ком (Сн. Д. Дамянов)

2. Новооткрито трасе. От с. Кошница на юг трасето не бе проследено от археолози. Без съхранена каменна настилка (а вероятно такава не е полагана), то минава по западния склон на вр. Андъка. В седловината северно от върха е регистрирана надгробна могила. Продължавайки на юг пътят минава по била и склонове, които не изискват каменна настилка и подзиждане, т. е. стабилизиране на пътното платно. Трасето продължава на юг по западния склон на билото с вр. Карабурун, на което са регистрирани група надгробни могили. Продължавайки по билата на ридовете то минава през м. Бисова ливада, м. Гроба и при м. Браимов пожар достига северното подножие на вр. Ком – известно тракийско светилище. Огледът на върха от всички страни потвърди направените и публикувани вече предположения, че трансродопският път заобикаля вр. Ком от запад, където са регистрирани няколко много добре запазени участъци с каменна настилка, широка 1,90–2,10 м. Тя е особено добре съхранена по северозападното подножие на върха, където теренът е свлачищен. И до днес настилката издържа товарните автомобили, превозващи дървен материал. Информацията от местните хора, че между Голям Ком и Малък Ком има стар път, не се потвърди. Обходът на вр. Малък Ком не доведе до откриването на археологически обекти. По него няма и следи от иманярска дейност (обр. 1).

3. Известен участък. Достигайки до м. Кьошка, южно от вр. Ком, пътят завива на запад по склона на вр. Чуката и започва изкачването си към границата с Гърция. Той е с много добра каменна настилка, която в последните 300 м от западния склон на вр. Кузубаир е широка 1,80–1,90 м. Пътят преодолява през седловина границата с Гърция и продължава на юг, непроучен на територията на Гърция. Днешното състояние на този важен пътен участък е лошо. Пътят е затревен. Преграден е от повалени дървета, а между камъните изникват нови (обр. 2).

Регистрирани са следните единични и групи надгробни могили в близост с трансродопския път:

I. Източно от пътя:

1. Една могила, северно от мах. Баблон на с. Смилян;
2. Единична и две могили югоизточно от с. Горово;
3. Единична и две могили западно от мах. Ельово;
4. Единична могила южно от с. Смилян;
5. Единична, две и четири могили южно от с. Кошница.

II. Западно от пътя:

1. Две могили югозападно от с. Турян, общ. Смолян, обл. Смолян.

Трасе на локалния античен път, западно отклонение на Централния трансродопски път

До този момент това трасе бе предполагаемо и бе обосновано със съществуването на крепостта на вр. Калето югозападно от с. Киселчово. То бе прогнозирано като западно отклонение при завиването на главния път на юг при с. Турян, което известно разстояние минава по южния склон на Кайнадински рид, завива на юг и достига византийската крепост при с. Киселчово, а след това се отправя на югоизток към с. Могилица или с. Арда и в района на м. Кьошка, южно от вр. Ком, се включва в главния път (обр. 3).

Обр. 3. Изглед от юг към крепостта на вр. Калето, югоизточно от с. Киселчово. Скалната пропаст – южна стена (Сн. Д. Дамянов)

При тази експедиция участъкът, западно от с. Турян не бе обходен, но съществуването на предполагаемото трасе се потвърди след откриването на много добре запазен път с каменна настилка, който чрез серпентини се спуска от вр. Чуката на север (южно от Кайнадински рид) към с. Киселчово на юг. Втори добре запазен пътен участък с каменна настилка бе регистриран южно от с. Киселчово, след преминаването на Лютинска река. Трасето на пътя се изкачва на югозапад и достига крепостта на вр. Калето. При огледа от север и северозапад от крепостта не се регистрираха останки от античен път. От м. Градище, югоизточно от крепостта, трасето на локалния път завива на югоизток и през мах. Варад и мах. Елинден се спуска в с. Могилица. От тук той явно пресича р. Арда, изкачва се до днешното с. Буката и продължавайки на югоизток се включва в Централния трансродопски път в северозападното подножие на вр. Ком.

Регистрирани археологически обекти в близост с трасето на локалния античен път:

I. Източно от пътя:

1. Могилния некропол при с. Черешово и мах Ухловица;

II. По трасето на пътя:

1. Една единична и три двойки могили в землището на с. Киселчово;
2. Група надгробни могили в м. Ходжови ливади източно от крепостта;
3. Група могили западно и източно от мах. Варад;
4. Група могили по билото но връх Варад – регистрирани през 1993 г.;
5. Група надгробни могили югозападно и южно от с. Буката.

III. Югозападно от трасето на локалния път:

1. Четири могили северно от мах. Потока на с. Бориково;
2. Тракийско скално светилище в м. Разсилица, източно от мах. Потока;
3. Две единични могили в землището на мах. Черешките на с. Бориково;
4. Скално светилище на вр. Светок Илия, югоизточно от с. Арда.

При теренното издирване на района на границата с РГърция се регистрираха още пет седловини, удобни за преваляването на Ардински дял и спускането към Беломорското крайбрежие. Това са:

1. Седловината в м. Фурната, южно от с. Горово, източно от главния античен път;
2. Седловината западно от мах. Горна Арда на с. Арда;
3. Седловината западно от мах. Потока на с. Бориково;
4. Седловината западно от мах. Посяк на с. Бориково, където на границата е регистрирана единична надгробна могила;
5. Седловината на мах. Кошута – разделена от българо-гръцката граница.

№23. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ОБЩИНА ВЕЛИНГРАД

Асен Салкин, Димитър Байраков

През есента на 2012 г. се проведе теренно археологическо проучване на територията на община Велинград. Бяха издирени и документирани обекти, намиращи се западно и югозападно от гр. Велинград.

През 1993 г. Анета Шопова от ИМ–Велинград е документирала археологически обекти, основно надгробни могили, в землищата на селата Кръстава, Цветино и Св. Петка, но по обективни причини не е била картирана цялата територия. По-пълно е обследван Велийшко-Виденишкия дял, без да се стигне до поречието на р. Абланица и Мала река. Нашата цел беше да съберем повече информация и да документираме нови археологически обекти в този район, в който се предполага, че е преминавал вариантен път от Горнотракийската низина през Чепинската котловина към района на р. Места и Струма.

В землищата на селата Аврамово и Пашово, в района на м. Аврамова седловина регистрирахме могилен некропол с площ приблизително от около 4 дка, състоящ се от три могили. Некрополът се намира източно от главния път Велинград – Якоруда, преди разклона за с. Аврамово. Керамиката, която се откри по терена, е от римската епоха.

В района западно от с. Абланица беше регистриран още един некропол, намиращ се на 12 км по права линия, западно от гр. Велинград. Обектът се намира на разклона за с. Цветино, по северния бряг на реката, където на три места са разпръснати гробове (ями с трупоизгаряне). Некрополът може да се свърже с римско селище, намиращо се на южния бряг на реката в м. Гюле мандра.

На 1,5 км западно от разклона за Цветино, на широко било се открояват две големи могили:

Могила №1 има диаметър 12 м и височина 4 м. В изхвърлената от иманяри пръст се открива керамика от КЖЕ, между която и фрагменти тип „Цепина“. Могила №2 се намира на 150 м източно от могила №1. Диаметър ѝ е 10 м и височина 3,5 м.

В югозападната част на мах. Враненци (общ. Велинград), на малък връх, намиращ се на 200 м западно от пътя за с. Кръстава, се регистрира надгробна могила с диаметър 15 м и височина 3,5 м, прорязана от иманярски изкоп в западната част.

В района южно от Велинград бяха регистрирани два нови обекта.

На 2 км югозападно от кв. Чепино на гр. Велинград и западно от разклона за пещерата Лепеница се намира м. Кемера[1]. При обхожданията ни в този район през 2008 г. попаднахме на останки от погребална яма и фрагменти от почти цял съд от желязната епоха. През 80-те години на миналия век, в музея във Велинград са донасяни материали от същия обект, с датировка КЖЕ, между които и фрагменти тип „Цепина“. Те са намирани върху първия тунел на жп линия за гара Острец, на 500 метра западно от фиксираното от нас погребение със съда. При обхода през 2012 г., върху малко възвишение с координати 41˚ 59 351 и 23˚ 57 724, попаднахме на могилно образувание с диаметър 15 м. То е прорязано от иманярски изкопи, а по терена личат голям брой разхвърляни средноголеми ломени камъни. Около могилката и в склона към шосето се откриха фрагменти керамика от КЖЕ, между които и фрагменти от керамични кръгове, направени от изрязани стени на съдове.

Вторият обект беше регистриран в м. Клепалото – на 5 км югозападно от кв. Чепино на гр. Велинград. До разклона за с. Грашево, на западния бряг на р. Бистрица се откроява малък скален връх с площадка 15 х 4 м. По керамиката и информацията за намирани там монети от III в. сл. Хр. го определяме като малко скално светилище от късната желязна и римската епоха.

---

[1] Обектът фигурира в АКБ под №10001008, обект №023 и включва в себе си данни, както за намерено през 2008 г. погребение в яма от КЖЕ, така и описаната в този отчет могила. Предстои да се уточни през следващия сезон, дали обектите ще се разглеждат като два отделни или като един общ.

№24. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РИДА МЕЧКОВЕЦ, ОБЩИНА МИНЕРАЛНИ БАНИ, ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Красимир Лещаков, Петър Лещаков, Ваня Петрова

Издирванията в рида Мечковец през 2012 г. бяха предизвикани от инвестиционните намерения на Горубсо-Кърджали, свързани с разширяване на концесионната площ на находище „Чала“. Теренната работа бе проведена в началото на м. август от екип с ръководител К. Лещаков (СУ) и заместник ръководител П. Лещаков НАИМ–БАН). В експедицията участваха студенти и докторанти от СУ.

Ридът е част от северните разклонения на Източните Родопи и съдържа златни и медни залежи, включително повърхностни рудопроявления, както и термални води. Теренът се отличава с висока степен на пресеченост и има надм. вис. между 550 и 970 м. Повсеместно е покрит с широколистна и в по-малка степен – с иглолистна гора. В резултат на теренните издирвания бяха обходени пеш и проверени на място терени с обща площ над 10 кв. км.

Според инвестиционните намерения на Горубсо-Кърджали, разширяването на концесионната площ има главно логистичен характер. Това ни насочи на първо място към предвидените нови травербани, отвали и инфраструктурата на повърхността, като най-рисков фактор по отношение на археологическите паметници. По време на обхожданията бяха регистрирани и описани 12 археологически обекта (обр. 1). Част от тях са известни в литературата, най-вече в публикациите на Д. Цончев (Цончев 1940) и Д. Аладжов (Аладжов 1997), други са новорегистрирани. Според своя характер, обектите могат да бъдат обединени в следните групи: открити селища, укрепления, надгробни могили, мегалитни паметници и места, свързани с древен рудодобив и преработка.

Селища. Към тази група се отнасят два обекта. Първият (Обект 01/01А) е разположен в м. Егрек дере, на СЗ от с. Спахиево и е известен в литературата. Материали от обекта се съхраняват в РИМ–Хасково и се датират с монети от IV в. (Аладжов 1997, 248). Вторият (Обект 02) е разположен на ок. 1,5 км западно от с. Спахиево, частично засипан от отвала на съвременен рудник. По повърхността се намират силно обезличени фрагменти от строителна и битова керамика с датировка късна античност или средновековие.

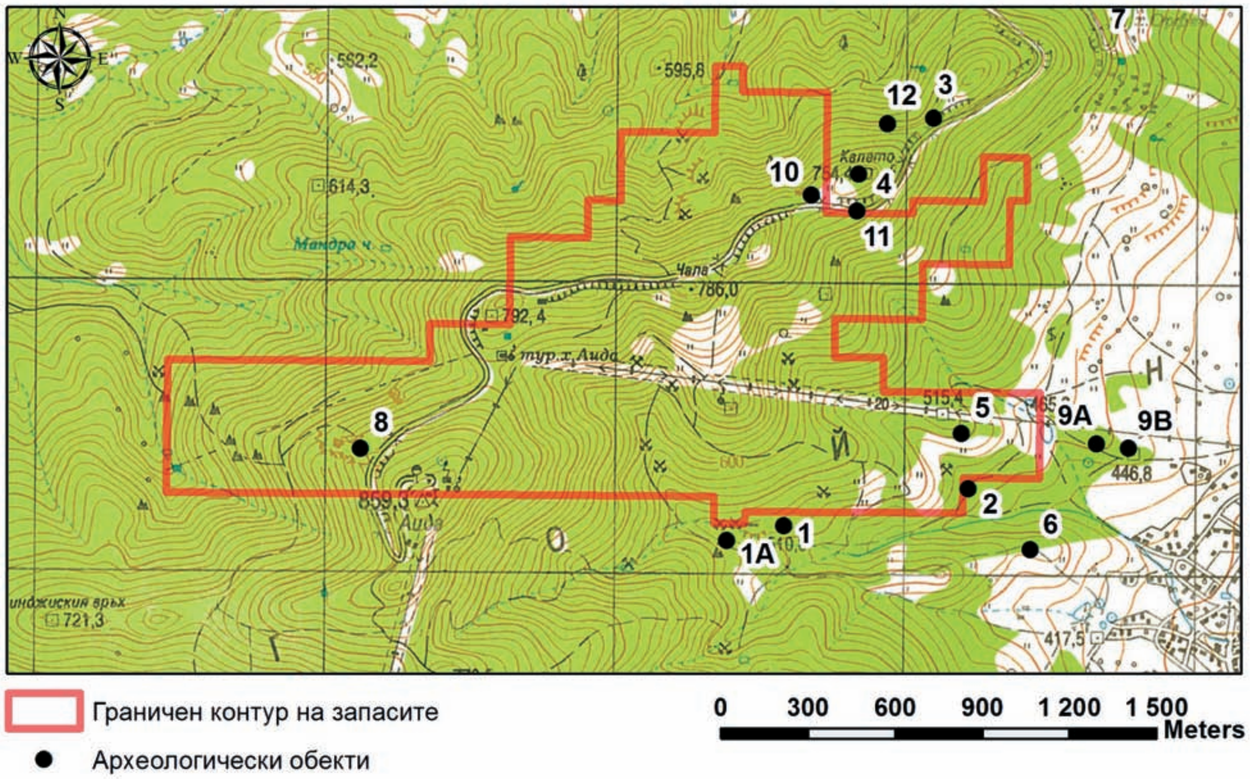

Обр. 1. Карта на регистрираните през 2012 г. археологически обекти в рида Мечковец.

Укрепления. В границите на концесията попада укреплението, разположено на връх Калето на границата на землищата на с. Горно Брястово и Спахиево (Обект 04). Запазената на места до 2 м височина крепостна стена огражда овално пространство с площ ок. 5000 кв. м (дължина 130 м ЮЗ–СИ и ширина от 35 до 50 м). По повърхността във вътрешността личат стари иманярски изкопи с големи размери, както и многобройни малки изкопи. Регистрирани са предимно фрагменти от строителна керамика (керемиди), както и малък брой фрагменти от битова керамика на колело, с датировка в късната античност.

Надгробни могили. В границите на новата концесия попадат две новорегистрирани надгробни могили (Обект 09А и 09В). Разположени са на разстояние ок. 110 м една от друга, върху склон с източно изложение С–СЗ от с. Спахиево. Могила 1 (09А) е с видима височина ок. 2 м, диаметър 8 м и каменно-землен насип. Засегната е при прокарване на черен път и от иманярска интервенция. Неясна датировка. Могила 2 (09В) е с видима височина 1,5–2,0 м, диаметър ок. 12 м и каменен насип. Неясна датировка.

Мегалитни паметници. В границите на новата концесия се намира известния в литературата комплекс от четири „шарапани“ (Обект 07) в м. Шарапаните, землище на с. Г. Брястово (Аладжов 1997, 56).

Места, свързани с древен рудобив. Към тази група се отнасят различни типове обекти със следи от открит и подземен добив на руда – вертикални и хоризонтални галерии (Обекти 03, 08, 10, 11); рупи (Обекти 05, 12) и линейни изработки (Обект 06). Два от обектите, разположени в м. Тантибунар (03) и Ай-каас (08), са добре известни в литературата, а сондажните проучвания на последния през 2011 г. разкриха наличие на материали от КБЕ и началото на РЖЕ (Лещаков и др. 2011). Останалите обекти са новорегистрирани. Липсата на подемен материал засега не позволява тяхната датировка.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Лещаков и др. 2011: К. Лещаков, Г. Кацаров, Ж. Василева, Н. Николова. Сондажни археологически разкопки в рида Мечковец. – АОР през 2011 г. София, 2012, 133–135.

Цончев 1940: Д. Цончев. Старините около Хасковските топло-минерални извори. – ГПНБМ, 1937–1939, 85–107.

№25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АСТРОНОМИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА С. АНГЕЛ ВОЙВОДА В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ[1]

Стефанка Иванова, Веселина Колева, Димитър Колев

Скалният комплекс над с. Ангел войвода, област Хасково, е отдавна известен и проучван, но не са провеждани археологически разкопки. В публичното пространство и в популярната литература комплексът е известен като „тракийски култов комплекс“. Тук са установени следи от заселване и използване на върха (Хисара) и пространството под него през продължителен период от време: желязна епоха, късна античност и средновековие.

В резултат на повече от 10 годишните ни проучвания на скалните структури в Източните Родопи установихме, че голяма част от тях са създадени през енеолитната епоха. Разцветът на тази скална „цивилизация“ се отнася към втората половина на енеолита. По-късното, многократно използване на същото пространство, променя и заличава много от следите от праисторическия период на създаване и използване на скалните комплекси. В повечето случаи, обаче остават белези, които позволяват хронологическото им определяне:

– над 80% от керамиката, намерена в непосредствения контекст на трапецовидните ниши, е енеолитна

– върху трапецовидните ниши и другите скални праисторически структури няма следи от желязно длето, с което те са били изсичани в скалите. В някои случаи има „поправки“, направени с желязно длето, като ясно личи по-късния характер на намесата.

---

[1] Изследванията се спонсорират от фондации „Хоризонти“ и „Реми“.

„Скални структури“ наричаме всички врязани в скалите единични или свързани елементи, които формират скалните повърхности в комплекси, използвани за нуждите на праисторическото общество. Тук се включват скалните светилища, врязаните в скалите кръгове, басейни, линии и знаци, формираните в скалите „наблюдателни места“, стълби, „тронове“ и скални „гробове“. Към тази група принадлежат и част от познатите под името „шарпани“, вдълбани в скалите единични или свързани поликомпонентни кръгли и правоъгълни „съдове“ с чучур. Най-разпространени са трапецовидните ниши, врязани по вертикалните скални повърхности.

По високите части на Хисара над село Ангел Войвода, върху скалните блокове, са изсечени различни структури, характерни за едно светилище. Например, в североизточната му част върху скали с височина до 10 м старателно са издълбани множество групи от трапецовидни ниши. Предмет на изследванията ни бяха структури в западната част на скалния комплекс, разположени в непосредствена близост една до друга върху билото на рида. Това са каменен „ковчег“, скален къс с врязани стъпала и малка каменна пирамида (обр. 1). Проучванията на ориентациите на техните елементи бяха извършени от В. Колева и Д. Колев от Института по астрономия на БАН. Избраният за измервания и наблюдения период включваше и деня на лятното слънцестоене.

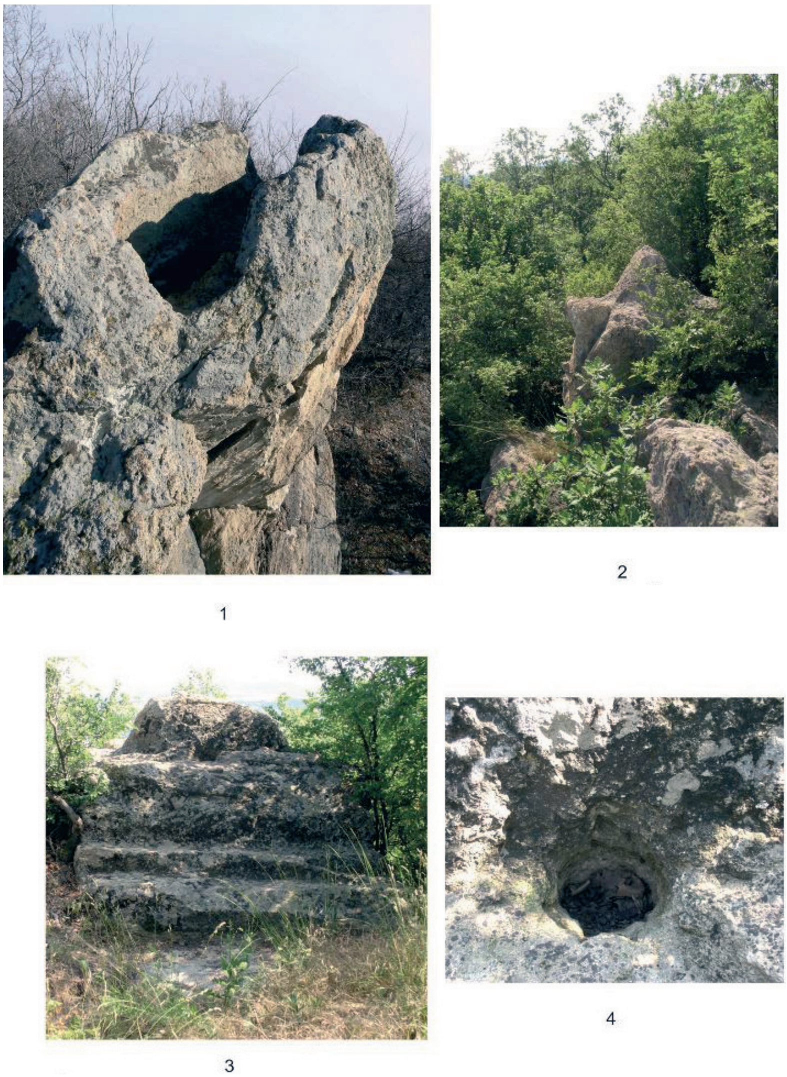

Обр. 1. Елементи от скални структури от комплекса при с. Ангел войвода: 1. „Ковчег“ („легло“); 2. Пирамида; 3. „Стъпала“ върху северната страна на пирамидата; 4. Конусовиден отвор върху структурата.

Бяха установени следните закономерности:

Надлъжната ос на „ковчега“ („леглото“) върху най-източната скална структура почти съвпада с направлението изток-запад. Важно е да се отбележи, че на изток тя сочи към открояващия се конусовиден връх Голям Хисар с азимут 89° (обр. 2).

Ориентацията на елементите на пирамидалната структура, изсечена върху най-западния блок е към четирите посоки на света (обр. 3). „Тронът“ на върха е със седалка, ориентирана на юг и с овална облегалка, разположена по оста изток–запад. В долната част на северната страна на облегалката има широко конусовидно издълбаване. Ако в него се положи гномон, той ще сочи към област, близка до северния небесен полюс (обр. 3). Ако гномонът се ориентира по оста на конуса, той би могъл да сочи към самия полюс. Северната страна на пирамидата е със стъпаловидни изсичания, върху които пада сянката на гномона. Краят на сянката точно по пладне местно време попада върху напречно изсичане в средата на първото стъпало в основата на пирамидата (обр. 3). Това изсичане и конусовидното издълбаване маркират добре меридиана на мястото на наблюдение, който пресича хоризонта в точките север и юг.

Очевидно е, че ориентациите към основните посоки на света не са случайни. Възвишението в тази част на комплекса е с добра видимост към южната половина на хоризонта и гледано от него връх Голям Хисар (515,3 м) и връх Саджак (841,2 м) се оказват в близост до посоките изток и юг съответно. Така при първия връх се наблюдава изгревът на слънцето в дните на равноденствията, а над втория, в посока юг, слънцето всеки ден достига най-високата точка от траекторията си. Тези особености позволяват скалните структури тук да се разглеждат и като инструмент за ориентиране както във времето, така и в пространството, което без съмнение е необходимо за всеки религиозен ритуал.

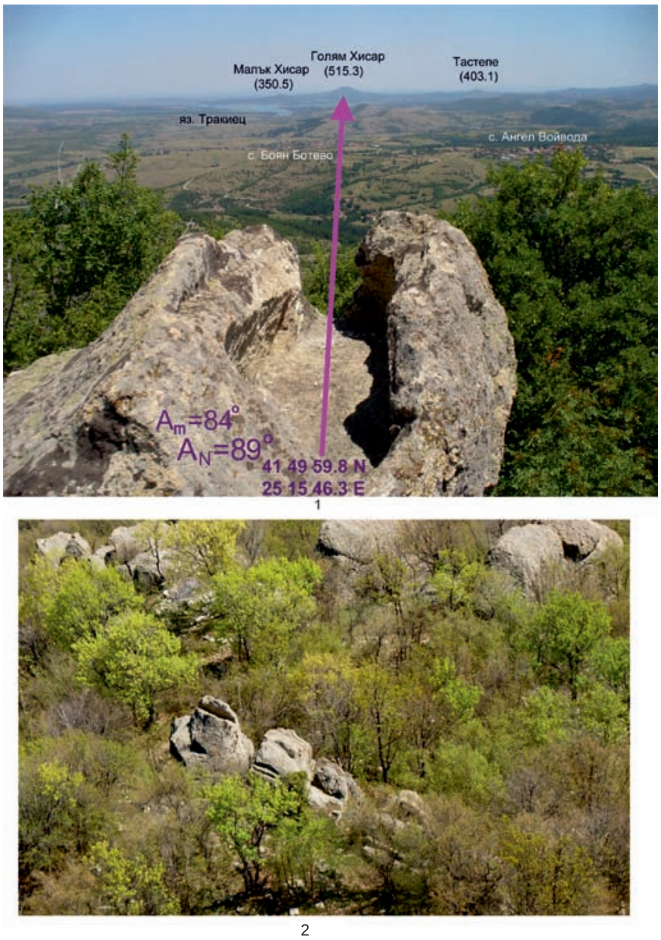
Малък Хисар
(350.5)
Голям Хисар
(515.3)
Тастепе
(403.1)
яз. Тракиец
с. Боян Ботево
с. Ангел Войвода
A_m=84°
A_N=89°
41 49 59.8 N
25 15 46.3 E
1
2

Обр. 2. Скални структури при с. Ангел войвода: 1. Ориентация на оста на „ковчега“; 2. Поглед към комплекса от въздуха.

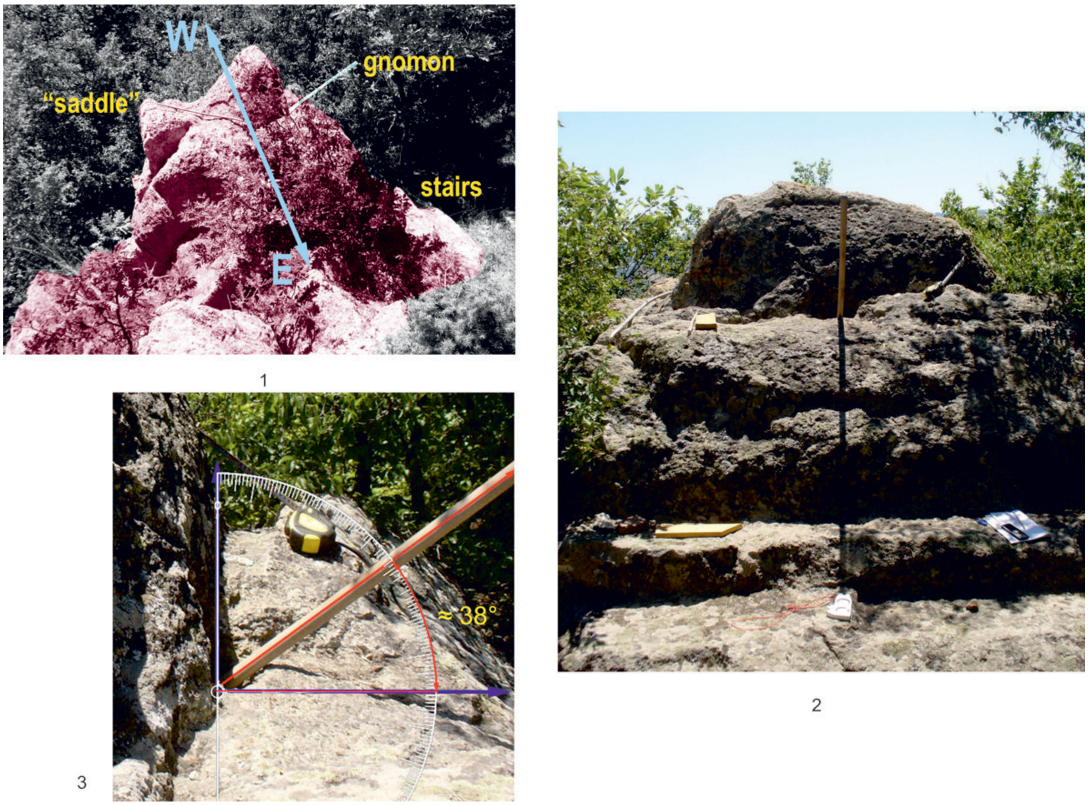
W
gnomon
"saddle"
stairs
E
1
≈38°
3
2

Обр. 3. Елементи на пирамидалната скална структура: 1. Ориентация на „трона“ („седалката“), стъпалата и гномона; 2. Сянка на гномона по пладне местно време; 3. Наклон на гномона при най-ниското възможно положение.

№26. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Надежда Кечева

Издирванията през 2012 г. продължиха започналото през 2011 г. проучване на територията в радиус от приблизително 6 км около м. Глухите камъни[1]. Покритата територия попада в землищата на селата Малко градище, общ. Любимец, Орешец и Върбово, общ. Харманли, Ефрем, Малко Брягово и Селска поляна, общ. Маджарово.

Издирванията се проведоха в рамките на шест дни в началото на месец април. Те обхванаха останали непокрити от 2011 г. билни част от рида Гората, както и негови северни и южни склонове. Скалният комплекс Глухите камъни отново беше посетен с цел актуализиране на описанието и фотодокументацията на част от изкуствените скални изсичания. В югоизточния край на територията на комплекса бяха регистрирани две неизвестни досега скали с изсечени трапецовидни ниши. В югозападната част беше регистриран късноантичен обект, чието съществуване вероятно е свързано с този период на функциониране на скалния комплекс.

Проучванията продължиха системното изследване на значителна територия с обща площ 207 кв. км, център на която е скалният комплекс Глухите камъни. Издирванията се проведоха по възприетата методика, подчинена на изискванията за работа с мобилен ГИС софтуер и съобразена с характеристиките на района. Поради това, че се работи основно в планински залесени терени, се изследваха главно върховете и билата на ридовете, горната част на склоновете, склоновите стъпала и площадки. Изследваната територия се маркираше основно с GPS track, полигони се полагаха само в участъци с добра възможност за наблюдение и наличие на артефакти. Към проучените терени трябва да се

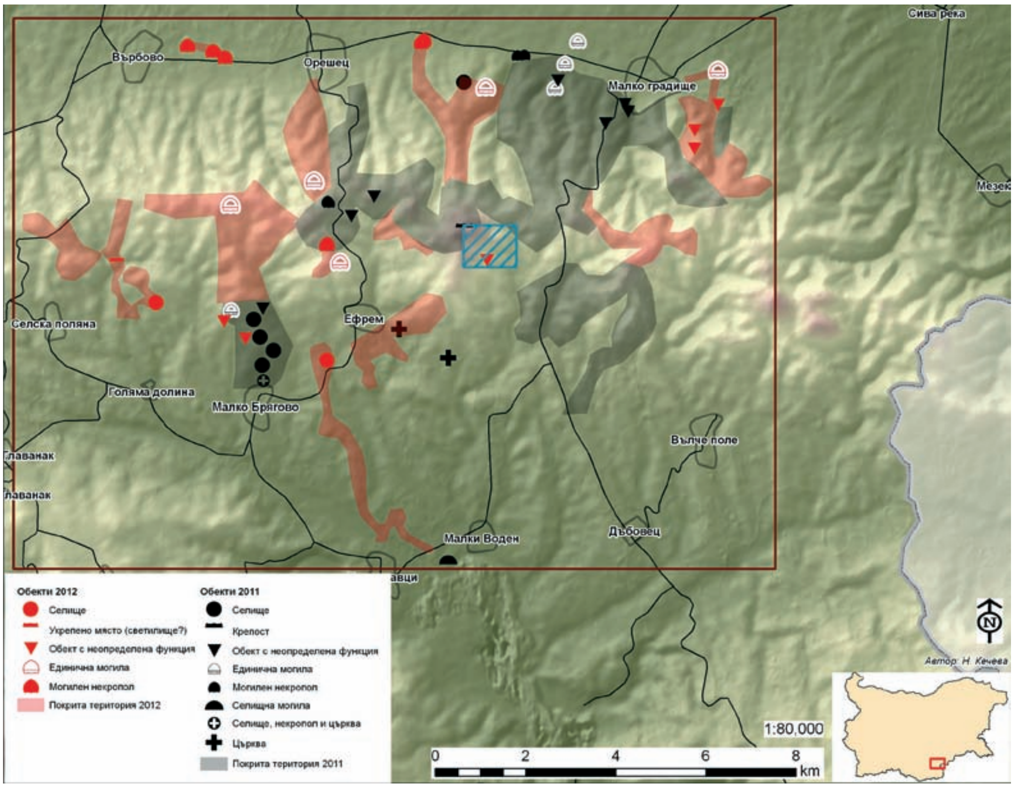
Сива река
Върбово
Орешец
Малко градище
Мезек
Селска поляна
Ефрем
Голяма долина
Малко Брягово
Главанак
Главанак
Вълче поле
Малки Воден
Дъбовец
авци
Обекти 2012
Селище
Укрепено място (светилище?)
Обект с неопределена функция
Единична могила
Могилен некропол
Покрита територия 2012
Обекти 2011
Селище
Крепост
Обект с неопределена функция
Единична могила
Могилен некропол
Селищна могила
Селище, некропол и църква
Църква
Покрита територия 2011
N
Автор: Н. Кечева
1:80,000
0
2
4
6
8
km

Обр. 1. Карта на покритата територия при теренните експедиции през 2011 и 2012 г.

---

[1] В експедицията взеха участие доц. д-р Г. Нехризов, научен консултант НАИМ–БАН), доц. д-р М. Василева (НБУ), гл. ас. д-р Ю. Цветкова (СУ „Св. Климент Охридски“), Ю. Димитрова, магистрант, В. Генчева и Е. Дакашев, студенти (СУ „Св. Климент Охридски“).

прибавят и площите, заети от стръмни склонове и дерета, които не се посещават. Така към покритата през 2011 г. площ (24,7 кв. км) (Нехризов, Цветкова, Кечева 2012) се прибавят още 18,7 кв. км през 2012 г. и общо обходената площ става 43,4 кв. км (обр. 1).

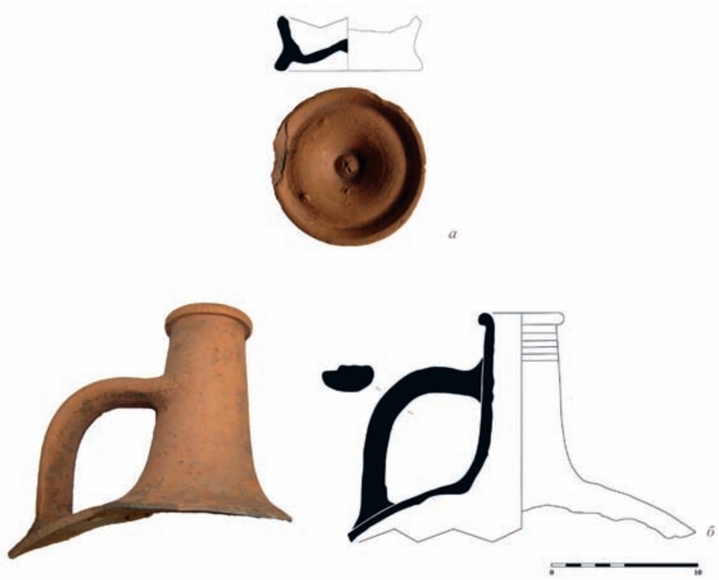

Обр. 2. а: Римска керамика, II–III в., от надгробна могила в м. Зотюва чучка, с. Малко градище; б: Римска керамика, II–III в., от надгробна могила, с. Орешец

Полевата работа беше затруднена от слабата възможност за наблюдение поради гъста растителност и нападала шума. По тази причина при огледа на някои от изявените върхове, както и на терени, за които има данни по литература за наличие на археологически обекти, не бяха открити следи от такива.

При теренните издирвания бяха локализирани 19 археологически обекти, четири от които са известни от предишни проучвания. Допълнителна информация за състоянието на вече регистрираните обекти е прибавена в АИС АКБ. Особено значим е разположеният на два съседни върха укрепен обект (светилище?) при с. Селска поляна. На двете била иманяри са разкрили зидове от ломени камъни, откритите материали са от ранната и късната желязна епоха, късната античност и ранното средновековие. Нова информация за допълнителни подобекти е прибавена към селището със сложна хоризонтална стратиграфия, разположено по южните склонове на рида Гората и северно от с. Малко Брягово (Аладжов 1997, 148–149). Възприетата методика за работа в равнинен терен с тотално покриване на площ чрез полигони е приложена при новорегистрирано голямо селище, обитавано през халколита, бронзовата епоха, II–III в., късната античност и средновековието, разположено западно от с. Ефрем. Югоизточно от с. Малко градище, в група от изявени скали се откриха материали от ранната желязна епоха. Останалите площни обекти също са разположени основно по южните склонове на рида и се отнасят най-общо към античността, късната античност и средновековието.

Регистрирани са десет надгробни могили, две от които част от един могилен некропол. Актуализирана е информацията за две вече известни. Всички те са пострадали в различна степен от иманярска дейност. В могилата в м. Зотюва чучка се откриха горели човешки кости и керамика от II–III в. (обр. 2*а*).

Керамични фрагменти от същата епоха са намерени и в напълно унищожена от обработката на терена могила, разположена в северното подножие на рида (обр. 2*б*). Вероятно непосредствено на север от рида Гората, на голяма площ, се развива могилен некропол от римската епоха, като някои от по-малките могилки са унищожени от дългогодишната обработка на земята.

Издирванията на археологически обекти в още по-голям район около Глухите камъни ще продължат и през 2013 г., за да се очертаят по-ясно спецификите на културната среда, в която се е развивал този значим археологически комплекс.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Нехризов и др. 2012: Г. Нехризов, Ю. Цветкова, Н. Кечева. Издирвания на археологически обекти в района на скалния комплекс Глухите камъни. – АОР през 2011 г., София, 2012, 561–563.

№27. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В М. ОРЕШАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ОГНЯНОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Валентина Танева

През април 2012 г. се проведоха проучвания с цел издирване и удостоверяване за наличие на археологически обекти на територията на концесионна площ в м. Орешака, в землището с. Огняново, общ. Пазарджик. Концесията обхваща площ от 540 дка.

Изследванията се проведоха по методика, която се прилага за изготвяне на Археологическа карта на България. Използвани бяха устройства за точно позициониране на обектите и изследваната територия – GPS и полеви компютър Juno SB на Trimble. Предварително беше извършено геореферирane на топографски карти в мащаб 1:25000, 1:5000 и ортофото (обр. 1).

По данни на АИС „АКБ“ в м. Орешака през 1989 г. е регистриран археологически обект, който според приложената скица попада в рамките на концесионната площ. Предполага се, че това е античното селище Бурдапа. На север от него, на отсрещния бряг на р. Марица, се намира Бесапара (Childs Цончев 1950, 78–80; Батаклиев 1969, 522). На югоизток от концесионната площ се намира светилище на трите нимфи, проучвано през 1984 г. и 1987 г.

Земята в обхвата на концесионната площ и в съседство с нея се използва за земеделски нужди – ниви. В момента на обхода е смесица от разорани и засети ниви, което благоприятстваше археологическите дейности от гледна точка на добрата възможност за наблюдение. Почвата е силно песъклива (нанос). В резултат на проучването беше изследвана площ от 83,5 хектара (100 полигона). Проучената

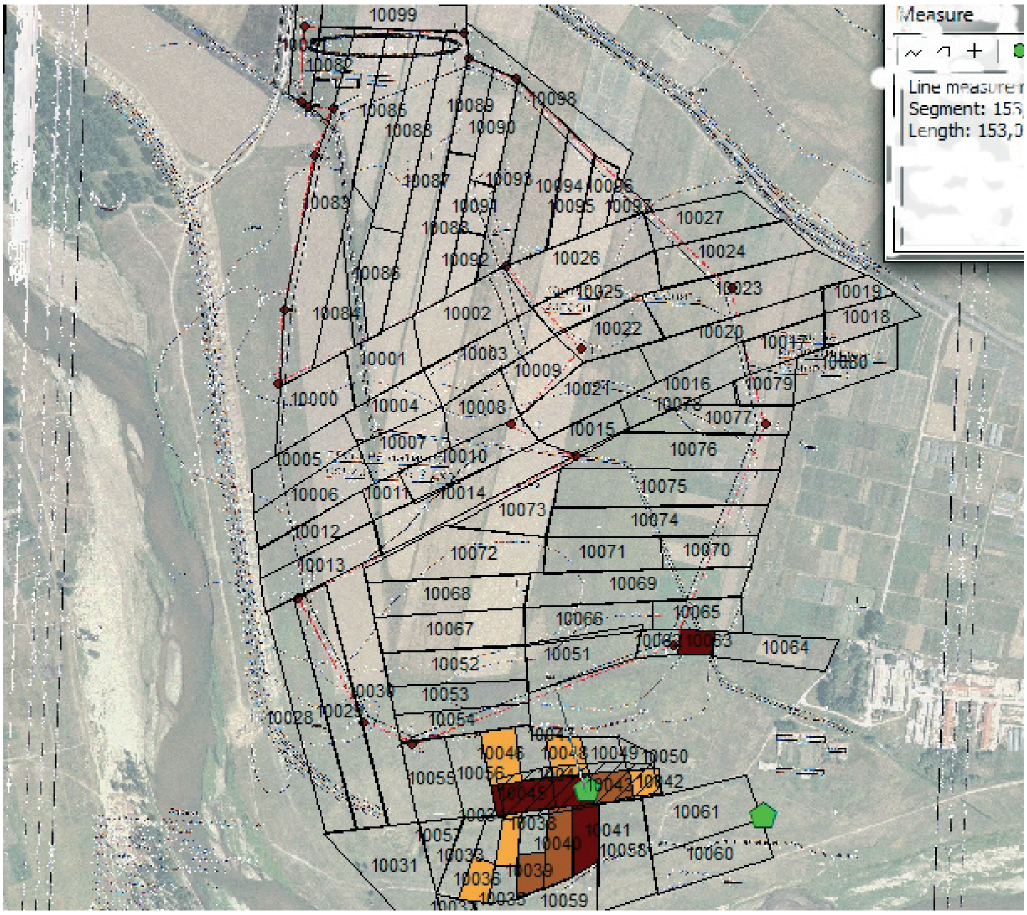
Measure
Line measure
Segment: 153
Length: 153,0
10099
10082
10085
10089
10098
10088
10090
10087
10093
10094
10096
10083
10091
10095
10097
10027
10092
10026
10024
10086
10025
10023
10019
10018
10084
10002
10022
10020
10001
10003
10009
10017
10080
10000
10021
10016
10079
10004
10008
10078
10077
10015
10007
10076
10005
10010
10006
10011
10014
10075
10073
10074
10012
10072
10071
10070
10013
10069
10068
10065
10066
10067
10063
10064
10052
10051
10030
10053
10028
10029
10054
10047
10046
10048
10049
10050
10055
10056
10045
10043
10042
10038
10061
10057
10040
10041
10058
10033
10039
10031
10060
10036
10035
10059

Обр. 1. Новорегистриран археологически обект в м. Орешака, в землището на с. Огняново (полигони 1042-1045).

територия надхвърля границите на концесионната площ с цел регистриране на обекти, които евентуално могат да бъдат застрашени от добивните дейности.

В концесионната площ от 540 дка археологически материали почти напълно отсъстваха, с изключение на единични керамичви фрагменти на колело и на ръка, разпръснати без изявена концентрация, както и един кремък. Не се потвърди информацията за регистрираното по-рано селище, попадащо в концесионната площ. Като се има предвид и структурата на почвата (нанос), твърде е възможно изказаното още от Д. Цончев мнение, че културният пласт се намира на дълбочина 1,5 до 2 м (Цончев 1950, 78–80).

При издирванията беше локализиран един археологически обект, разположен южно от концесионната площ (полигони 1042–1045) с висока концентрация на строителна и битова керамика (на колело), разположен на ръба на речна тераса, отстоящ на 350 м западно от светилището на трите нимфи, южно от съществуващия в момента рибарник. Приблизителните размери на зоната с висока концентрация на археологически материали са 70 м в посока С–Ю и около 242 в посока И–З, т. е. около 17 до 20 дка (източната граница не е сигурна, защото обхождания там не се проведоха, поради това, че в момента са струпани пръст и боклуци). Обектът се датира през античността и средновековието.

Въпреки, че в концесионната площ няма регистрирани археологически обекти, поради наличието на такива в близост до границите на инвестиционното намерение на концесионера, беше предписано да се извърши наблюдение при добивните дейности.

Литература

Батаклиев 1969: И. Батаклиев. Пазарджик и Пазарджишко. Историко-географски преглед. София 1969.

Цончев 1950: Д. Цончев. Римският път Philippopolis – Tugugerum – Bessapara. – Годишник на народния археологически музей Пловдив, II, 1950, 69–83.

№28. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОЛЯРИНО, ОБЩИНА РАКОВСКИ

Елена Божинова

Теренните археологически обхождания се проведоха в периода 5–6 октомври 2012 г. по повод искане за концесия за добив на инертен материал[1]. Теренът, обект на проучването, е южната част на нисък рид, разположен непосредствено на юг от с. Болярино. Ридът е с посока югозапад – североизток и е съставен от три варовикови възвишения – Кашка, Средния баир и Кравайовия баир (обр. 1). Концесията обхваща двете южни възвишения Кашка и Средния баир. По източните склонове на Кашка има следи от множество стари кариери за добив на камък. По билото му бяха регистрирани 4 надгробни могили, намиращи се на 160–180 м разстояние една от друга в линия с посока югозапад – североизток, като най-южната (могила 1) е разположена върху билото на възвишението, а най-северната (могила 4) – на седловината между Кашка и Средния баир. Три от могилите са с височина под 0,50 м и диаметър около 10 м. Най-голяма е могила 2, разположена върху малка тераса на северния склон на Кашка. Тя има височина 2/2,50 м и диаметър 21/22 м. Върху билото ѝ има иманярски изкоп, без да личи да е нарушено гробно съоръжение. Всички могили имат каменно-землен насип. Около тях се откриват малък брой фрагменти битова керамика от желязната епоха. Възможно е Могила 3 да е оформена при добив на камък от стари кариери, а могила 4 – при изкопите за направата на преминаващ непосредствено на север от нея газопровод. Разполагането на тези две позитивни структури обаче, в една линия с безспорно надгробните могили 1 и 2 и на еднакво разстояние една от друга, допуска те да са археологически обекти – част от един могилен некропол.

---

[1] В екипа участваха Сава Саватинов, д-р Камен Станев, Борис Драганов и Станислав Николов.

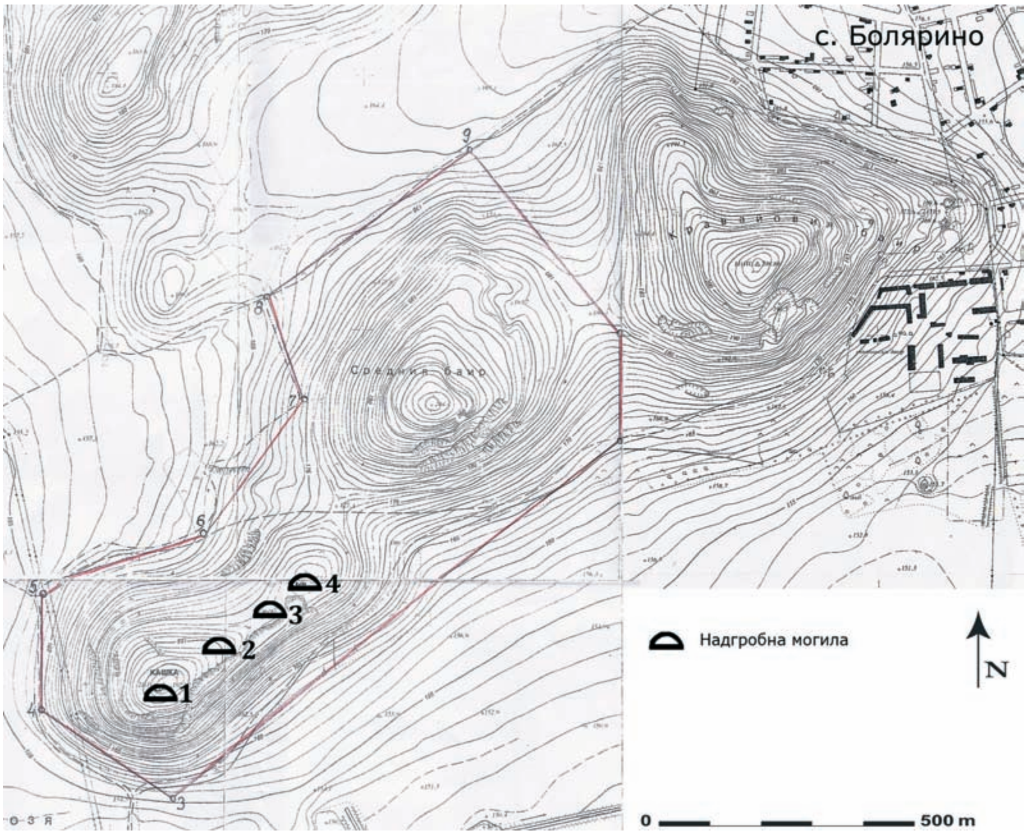

Обр. 1. Топографска карта на региона (М 1:5000) с граници на концесията и регистрираните археологически обекти в нея.

№29. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД КОМОТИНИ (Р ГЪРЦИЯ) – СТАРА ЗАГОРА

Жарин Величков

Предмет на настоящия отчет са теренните археологически издирвания за изготвянето на Доклад по ОВОС по проект за строителството на газопровод от гр. Комотини (Р Гърция) до гр. Стара Загора. Този газопровод представлява връзка между магистралните газопроводи на Р Гърция и Р България. Целта на новото строителство е избягването или намаляването на риска от временно прекратяване на доставките на природен газ за Югоизточна и Централна Европа по газопроводите от Русия, преминаващи през Украйна. Изменението на първоначалния проект предвижда три нови трасета за строителство, съответно северно, централно и южно. Северното трасе, предвижда вариант започващ южно от Стара Загора при с. Малко Кадиево и се съединява със стария вариант при с. Тракия, общ. Стара Загора. Централният вариант започва от с. Брод, общ. Димитровград и се съединява със старото трасе югоизточно от Хасково. Южният вариант започва от с. Седловина, общ. Кърджали и с. Балабаново и се съединява със старото трасе западно от с. Седлари, общ. Момчилград.

Това условие предопредели теренните издирвания да се извършат по трасето на изменения западния вариант. Трасето преминава през територията на общините Момчилград, Кърджали, Хасково, Димитровград, Опан и Стара Загора.

При тререните обхождания са регистрирани 21 археологически обекта и са направени корекции на изготвените вече регистрационни карти за АИС АКБ за три обекта, за които има голяма вероятност да бъдат частично засегнати или напълно унищожени при изкопните работи за новото строителство.

За останалите археологически обекти са изготвени регистрационни карти в АИС АКБ и откритият подемен материал е предаден в съответните регионални исторически музеи. В Доклада по ОВОС са отразени всичките 94 археологически обекти със съответните предписания за тяхното опазване.

От документираните обекти, 12 са определени като надгробни могили и могилни некрополи, две праисторически селища, едно селище от желязната епоха и шест антични и късноантични селища и единични сгради.

Поради факта, че теренните обхождания се проведоха в коридор по трасето на газопровода, не позволи да се направи прецизна хоризонтална стратиграфия, но отново прави впечатление сравнително голямото наличие на антични селища – предимно от римската и късноантичната епоха. Надгробните могили в равнините райони на Горнотракийската низина и предпланините на Източни Родопи са насипани само от хомогенна пръст. Височината и диаметрите на могилните им насипи нарастват на север.

В планинския район на Източни Родопи, след промяната на трасето на повече от 1 км западно от р. Върбица, не бяха открити археологически обекти.

Въпреки частичния си характер, това теренно проучване регистрира 21 археологически обекта. Предстоящите археологически разкопки ще позволят да се направят повече и по-точни заключения за селищния живот и погребалните обичаи в тази част от Източните Родопи и Горнотракийската низина.

№30. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ПЛОЩТА НА КАРИЕРА "ВЕЛИКАН" В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. МЕРИЧЛЕРИ И С. ВЕЛИКАН, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Станислав Илиев, Галина Стоянова

Теренните издирвания на площта на кариера „Великан“ се проведоха в периода между 20 и 25 октомври 2012 г. Целта бе да се довърши започнатото през 2010 г. регистриране на археологически обекти в рамките на концесионна площ, собственост на „Каолин“ АД. Тогава бе осъществен оглед, изискан от МК, по време на който бяха регистрирани шест пряко застрашени от дейността на конце-

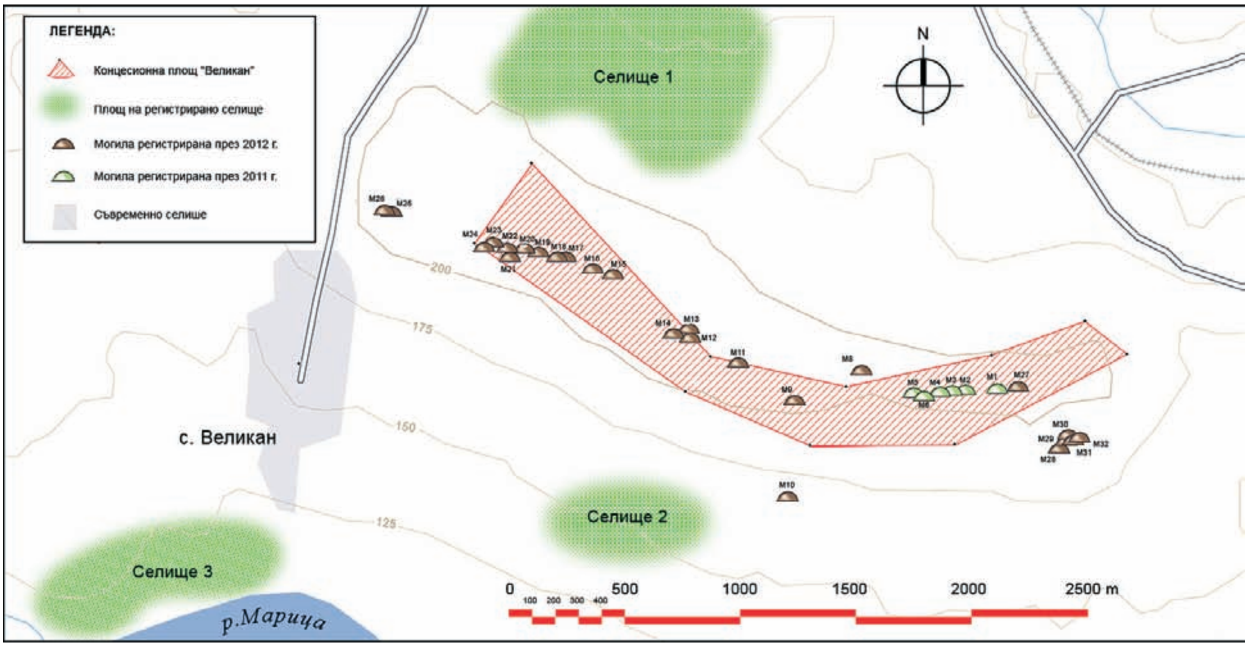
ЛЕГЕНДА:
Концесионна площ "Великан"
Площ на регистрирано селище
Могила регистрирана през 2012 г.
Могила регистрирана през 2011 г.
Съвременно селище
N
Селище 1
Селище 2
Селище 3
с. Великан
р.Марица
200
175
150
125
M26
M36
M34
M23
M22
M20
M19
M18
M17
M21
M16
M15
M14
M13
M12
M11
M8
M9
M5
M4
M3
M2
M1
M27
M6
M30
M29
M32
M31
M28
M10
0
100
200
300
400
500
1000
1500
2000
2500 m

Обр. 1. Общ поглед на площта на издирванията с регистрираните археологически обекти.

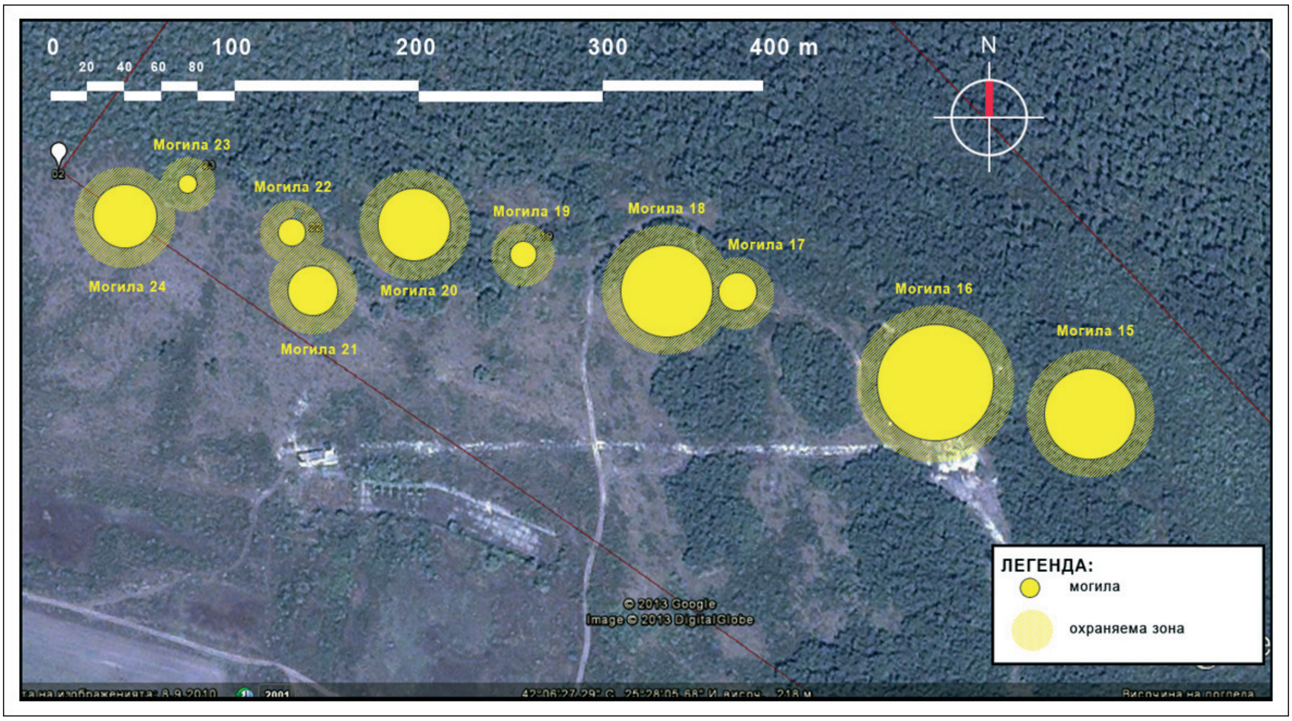
0
20
40
60
80
100
200
300
400 m
N
Могила 23
Могила 22
Могила 24
Могила 20
Могила 19
Могила 18
Могила 17
Могила 21
Могила 16
Могила 15
© 2013 Google
Image © 2013 DigitalGlobe
ЛЕГЕНДА:
могила
охраняема зона

Обр. 2. Могили с номера от 24 до 15 (втора обособена група могили).

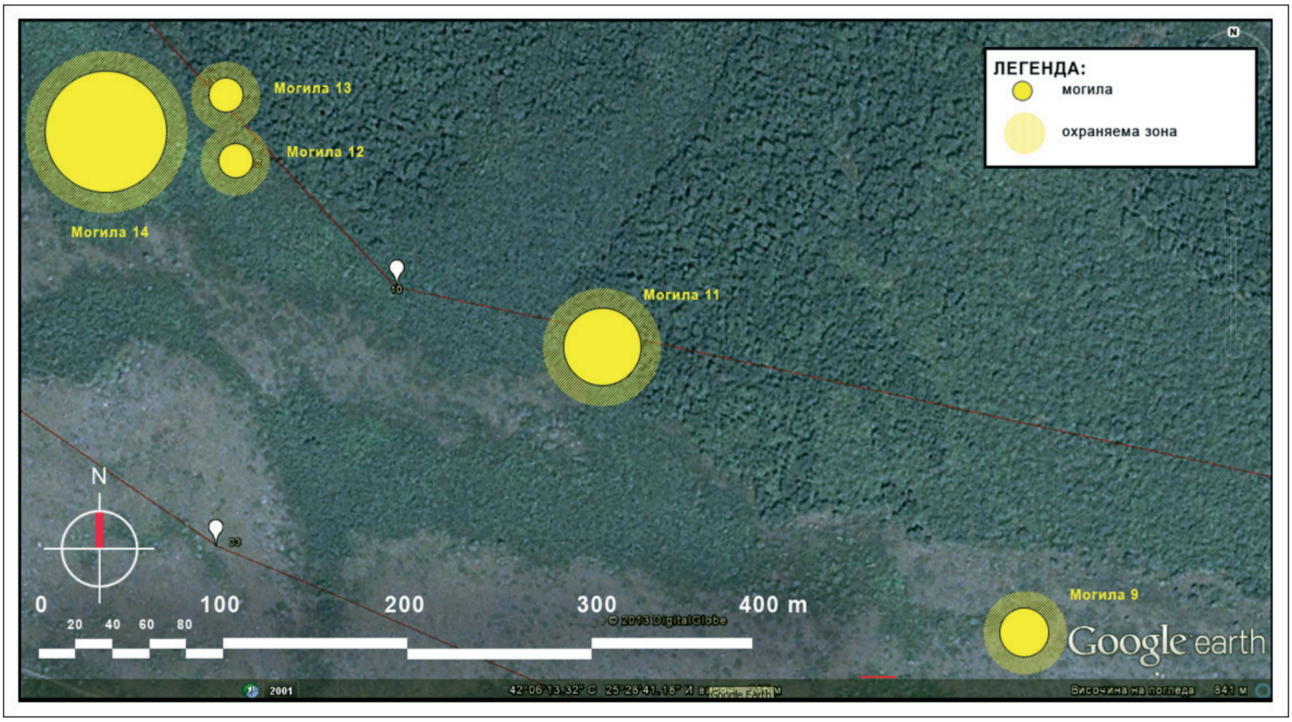
ЛЕГЕНДА:
могила
охраняема зона
Могила 13
Могила 12
Могила 14
Могила 11
N
0
20
40
60
80
100
200
300
400 m
© 2013 DigitalGlobe
Могила 9
Google earth

Обр. 3. Могили с номера от 14 до 9 (трета обособена група могили).

сионера недвижими културни ценности – надгробни могили. Две от тях – Могила 1 и Могила 3[1] към момента са цялостно проучени. Теренните издирвания тази година започнаха непосредствено след провелите се археологически разкопки на тези два обекта.

Кариера „Великан“ заема площ от около 815 дка в форма на неправилен многоъгълник, издължен в посока изток–запад. Площта следва очертанията на рид, простиращ се в същата посока. По билото на рида е разположен могилен некропол в рамките на местностите Кайряка и Орманя, заемащи съответно източната и западната му части. През 1965 г. информация за същия некропол публикува Димчо Аладжов (Аладжов 1965, 77). Авторът допуска, че концентрацията на могилни некрополи в района на гр. Меричлери се дължи на близостта на емпориум Пизос, чиято възможна локализация е до с. Димитриево, област Стара Загора.

---

[1] За краткост по-долу регистрираните могили са представени с номенклатура от М1 до М32.

По време на тазгодишната кампания бяха локализирани и подготвени за въвеждане в АКБ голям брой археологически обекти – селища и надгробни могили (обр. 1). За жалост състоянието на площта, обрасла с гъста храстова и дървесна растителност, не позволи тотално обхождане.

Надгробните могили са разположени по билото на рида, с малки изключения (М9 и М10). Някои от тях са с големи размери – диаметър над 50 м и височина до 12–15 м (М24; М20; М18; М16; М15; М14 и М11). В потвърждение на тъжната статистика, повечето съоръжения са претърпели иманярска намеса.

Макар да следват билото на рида, при разполагането на могилите може да се изолира определен модел, който прави възможно обособяването им в няколко групи представени по-долу.

Първата група от две могили е регистрирана при източната основа на рида (М26 и М 25). Това са ниски могили с разлат силует и височина до 2 м.

Втората по-голяма група – от десет могили – се разполага в източната част на рида (обр. 2). Тук доминират могилите с големи размери – височина до 15 м и диаметър над 50 м. Десетте могили са разположени в плътна линия по ос с направление запад–изток, с леко изместване, съответно 280°–100°. В организацията на вътрешното пространство на групата също се наблюдават особености. Около всяка от големите могили се регистрират една или две по-малки, разположени предимно от изток с леки отклонения на североизток и югоизток. Това се наблюдава при М20 и стоящата на изток от нея по-малка М19, подобен пример за това са М18 и стоящата на изток по-малка М17. При М24, която е с височина над 4 м и диаметър до 35–40 м, по-малката М23 (с височина 0,40–0,60 м и диаметър 8–10 м) е изместена на североизток.

Третата група могили – М14, М13 и М12 заемат централната част на рида (обр. 3). Тук отново срещаме описаната по-горе практика – могилата с големи размери (диаметър 60 м и височина 15 м) да е съпроводена от изток с две по-малки могили – М13 с диаметър 17 м и височина 1,80 м и М12, която е с подобни размери.

Следва група от шест могили (четвърта по ред) регистрирани в рамките на огледа, проведен през 2010 г. Те са със сравнително малки размери, като изключение прави най-западната – М5 (диаметър 40 м и височина между 8 и 10 м). Две от тези могили са проучените в рамките на 2011 и 2012 г. М1 и М3. Могила 1 бе датирана в РБЕ (Илиев 2012).

Тази година на около 60 м източно от М1 бе регистрирана Могила 27, която е с размери диаметър около 25 м и височина 0,30–0,40 м и трудно се забелязва над околния терен. По всяка вероятност размерите са променени от многогодишното ползване на земята като лозов масив, обработван многократно със земеделска техника.

В източната граница на площта се регистрира последната – пета група могили. Следва да се отбележи, че тя, както и първата група, включваща могили 26 и 25, се локализира извън рамките на концесията. Тук четири могили (28, 30, 31 и 32) са групирани центрично около М29, която е с най-големи размери.

Прави впечатление, че между отделните групи могили в рамките на некропола остават големи, към този етап на проучване, незаети от археологически обекти пространства. Твърде вероятно е там да съществуват плоски некрополи или друг вид следи от погребални практики, но към момента това е само хипотеза. Открит остава въпроса за вътрешната хронология на отделните групи могили в рамките на некропола в местностите Кайряка и Орманя.

По време на теренните издирвания бяха регистрирани и три вероятни селища. Две от тях са разположени в южното подножие на рида зает от кариера „Великан“. Третото е в северна посока. И трите селища са с широка хронология – от енеолит до античност. Материалите от различните епохи в рамките на вероятните селища са концентрирани в определени участъци, което подсказва евентуална хоризонтална стратиграфия. Твърде важна е връзката на тези селища (?) с некропола. На този етап това може само да се допусне като възможност.

Като резултат от теренните издирвания тази година бяха регистрирани нови 26 могили и три вероятни селища. Едновременно с това бе извършен детайлен оглед на околомогилните пространства на регистрираните през 2010 г. могили, в резултат на който бе локализирана М27.

Литература

Аладжов 1965: Д. Аладжов. Разкопки на трако-римски могилен некропол при Меричлери. – ИАИ, 28, 1965, 77–122.

Илиев 2012: С. Илиев. Спасително археологическо проучване на Могила 1 от могилен некропол в м. Кайряка, южно от гр. Меричлери. – АОР през 2011. София, 2012, 106–109.

№31. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов

Теренните археологически издирвания на територията на община Карлово се проведоха през пролетта на 2012 г. и бяха съсредоточени в землищата на селата Климент, Каравелово, Богдан, Дъбене, Домлян и Горни Домлян.

При издирванията в землищата на първите три села, бяха регистрирани нови надгробни могили, някои от които се датират в желязната епоха, а други най-общо в периода на античността, като те са разположени в северните подножия на Средна гора. Открити бяха и нови селища, едно от които е многопластово – от времето на късния неолит, ранната бронзова и желязната епохи, а други вероятно от късната античност. Регистрирано беше и светилище, разположено до самостоятелно издигаща се скала.

Обходите в землището на с. Дъбене имаха за цел взимане на GPS координати или очертаване на границите на вече известни и регистринати археологически обекти.

Издирванията в землищата на селата Домлян и Горни Домлян имаха за цел обход на определени местности, в които има данни за наличието на селище от бронзовата епоха. При посещението на място, такова не бе установено (възможно и поради тревната покривка в голяма част от местността), но бе регистрирано селище от края на III в. – самото начало на IV в. с очертаващи се на терен сгради.

Общо са посетени 56 обекта, от които 37 в землището на с. Дъбене (8 селища и 29 надгробни могили), 5 в землището на с. Каравелово (1 светилище, 1 селище и 3 надгробни могили), 5 в землището на с. Богдан (1 селище и 4 надгробни могили) и 9 в землището на с. Домлян (1 селище и 8 надгробни могили).

№32. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Надежда Кечева

През 2012 г. продължиха теренните издирвания на територията на Казанлъшката котловина. Проучванията се проведоха в рамките на 10-дневна теренна кампания през септември–октомври 2012 г., със значително по-ограничен екип в сравнение с предходните експедиции.[1] Този сезон усилията бяха концентрирани основно в югоизточната част на котловината, в землищата на селата Бузовград, Розово, Кънчево. Издирванията обхванаха северните склонове на Средна гора и тераси по левия бряг на Тунджа. Те се проведоха по приетата методика за тотално изследване на територията, картиране на теренните данни чрез мобилни ГИС устройства и систематизиране на резултатите в разработената под ArcGIS база данни (Tzvetkova et al. 2012) (обр. 1).

---

[1] В издирванията участваха Ю. Димитрова, В. Генчева и Ал. Иванов, студенти в СУ „Св. Кл. Охридски“.

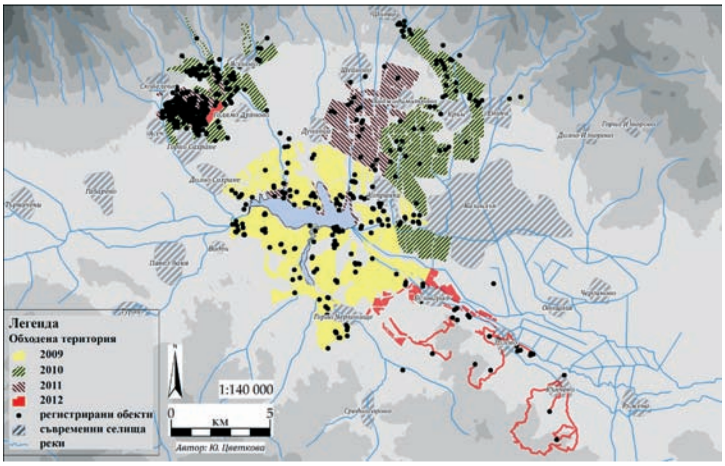
Легенда
Обходена територия
2009
2010
2011
2012
регистрирани обекти
съвременни селища
реки
1:140 000
0
5
КМ
Автор: Ю. Цветкова

Обр. 1. Карта на изследваната територия и регистрираните обекти в Казанлъшката котловина 2009-2012 г.

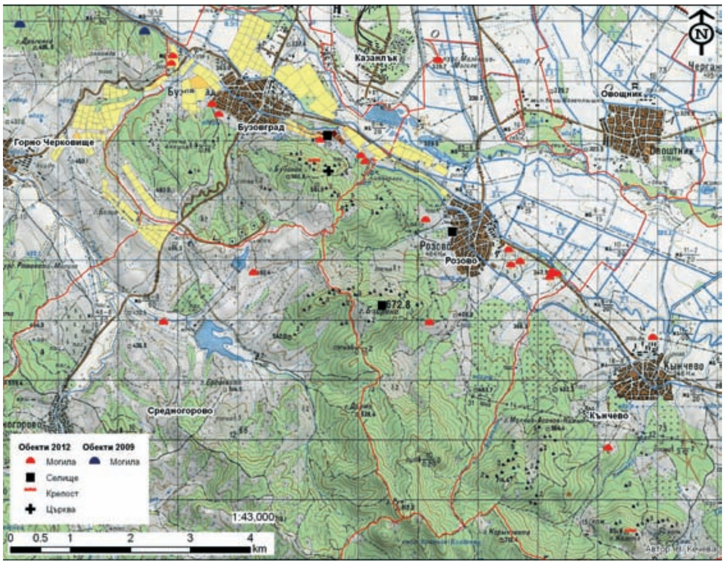
Казанлък
Бузовград
Горно Черковище
Овощник
Розово
Кънчево
Средногорово
Обекти 2012
Обекти 2009
Могила
Могила
Селище
Крепост
Църква
1:43,000
0
0.5
1
2
3
4
km

Обр. 2. Карта на изследваната територия и регистрираните обекти в района Бузовград – Розово.

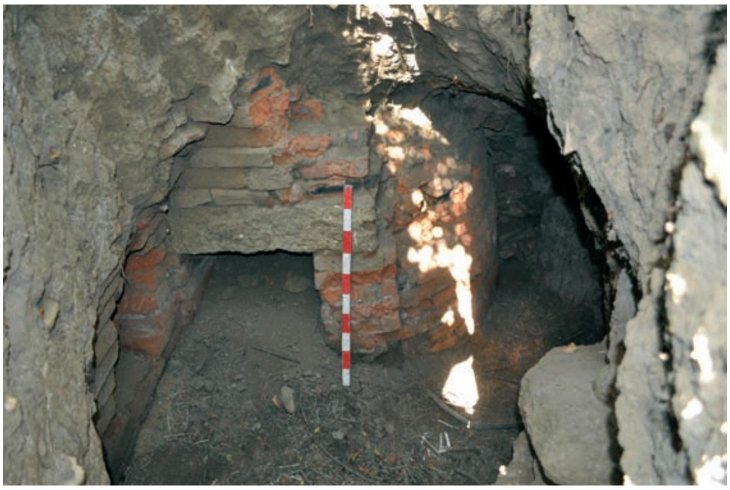

Обр. 3. Открита от иманяри тухлена куполна гробница в Мальовска могила.

В резултат на издирванията бяха покрити 8,1 кв. км площ, от които 1,8 кв. км чрез интензивни проучвания и 1,5 кв. км чрез екстензивни и 4,8 кв. км в трудно достъпни терени. Броят на регистрирани обекти през този сезон е 40, от които 33 са новооткрити, а за други 7 бяха актуализирани данните в АКБ. Регистрирани бяха три селища, две крепости, църква и 34 надгробни могили и могилни некрополи. Беше установено, че смятания за селищна могила обект при с. Розово, е открито селище, разположено върху естествено възвишение (обр. 2).

За четирите години теренна работа в района на Казанлък е покрита територия от 80,8 кв. км и са регистрирани 383 археологически обекта.

Важен резултат от работата през 2012 г. е локализирането на селищна агломерация в района на Бузовград. На високите тераси на Тунджа и склоновете над тях е било разположено голямо селище с дълъг период на съществуване. На билото на рида над него се издигат руините на Бузово кале – късноантична и средновековна крепост с данни за по-ранно обитаване (Табакова-Цанова 1991, 106). Източно от крепостта има останки от средновековна църква. На много места по склоновете има следи от каменни кариери, от които най-вероятно са добивани гранитните блокове за изграждане на тракийските гробници в котловината. В този район са регистрирани и няколко надгробни могили, в три от които са разкрити гробници от КЖЕ. Освен проучените при разкопки в Славчева могила при Розово и вОраната могила при Бузовград, наскоро от иманяри е разкопана и Мальовска могила в землището на Розово. В нея е открита градена от тухли куполна гробница с дромос (обр. 3).

През 2012 г. продължи документирането, започнало през 2010 г., на голям некропол от малки могили между селата Горно Сахране и Ясеново. Некрополът се развива в подножието на южните склонове на Стара планина, между реките Лешница на изток и Габровница на запад. Проучванията в района показват, че концентрацията на могили продължава и отвъд тези граници. В повечето случаи това са ниски могили с височина между 0,30–1 м и диаметър 5–10 м. В западната и източна му периферия се очертават две групи от могили с по-големи размери и височина над 2 м. В рамките на този некропол попада и проучената Атювска могила, която се откроява с размерите си – 35 м в диаметър и 6 м височина и специфичната си крепида.

Регистрирането на всички позитивни структури от този некропол (общо 375) е затруднено от това, че голяма част от тях са доста заличени при обработката на земята. За част от тях не е сигурно дали са естествени образувания, малки надгробни могили или много по-късни натрупвания. Спасителните разкопки през пролетта 2012 г. на 11 от тези могили, попадащи в границите на изграждащ се фотоволтаичен парк, позволиха да се добие повече яснота за погребалните практики на обикновените членове на тракийското общество. Функционирането на този обширен некропол трябва да се свърже с разположените в близост три обекта от КЖЕ.

Некрополът попада административно в землищата на селата Горно Сахране, Скобелево, Асен, Ясеново и Голямо Дряново. С оглед по-доброто администриране и евентуални мерки за опазване и защита могилите бяха въведени в АКБ с картони към съответното населено място, като е указано, че принадлежат към голям могилен некропол. Основната концентрация на могили попада в землището на Горно Сахране (264 бр). В този случай некрополът е въведен под един номер в АКБ, като в допълнително прикачена таблица са описани конкретните данни за всяка една от могилите.

Издирванията през 2012 г. представляват поредния етап от целенасочените проучвания за съставяне на пълна археологическа карта на Казанлъшката котловина.

Литература

Табакова-Цанова 1991: Г. Табакова-Цанова. Принос към археологическата карта на Казанлъшкия район. – В: Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край, Казанлък, 1991, 104–125.

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the Perspectives for Archaeological Surface Surveys in Bulgaria. – In: Alexandru Morintz and Raluca Kogălniceanu (eds.) “Survey in Archaeology: often a neglected science“. Archaeological Debates, no. 2, 2012, 55–82.

№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ПРОЕКТ „КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА МОГИЛАТА ШУШМАНЕЦ“

Меглена Първин, Десислава Андреева

Археологическото наблюдение е осъществено в периода 29.08–22.11.2012г. по време на извършване на изкопните и строителни дейности в границите на могилния насип по проект: „Консервация, реставрация и социализация на могилата Шушманец“.

Демонтирана е несрутената част от подпорния зид западно от гробницата, като е установено че той е естествено продължение на лицето на зида от първия етап на строителство на коридора.

При наблюдение на изкопни дейности за фундаменти на стени на защитната постройка и подпорни стени на насипа, се установява, че навсякъде характеристиките на могилния насип са сходни – кафява почва, с различна концентрация на чакъл, дребни и средни речни и ломени камъни. Не са открити археологически материали, с изключение на южния край на изкопа за фундамент на източна подпорна стена (на 13 м югоизточно от източния зид на коридора), където на дълбочина 1,06 м (спрямо основния репер на могилата, а именно к. 570,75 м) са разкрити останките на питос. Около него и във вътрешността му са намерени керамични фрагменти от съдове работени на ръка и на колело, фрагмент от плоска керемида и камъка, покриващ устието на питоса.

Под наклон е отнет насипа над преддверието и куполната камера, без да се открият археологически материали. Подобна е ситуацията и в направените изкопи и траншеи за дренажна система и за електрифициране на обекта.

При почистване и изравняване на подовото ниво на защитната постройка, при външното лице на източния зид на коридора на гробницата, на мястото на допир на зидовете от двата му етапа на изграждане, са открити фрагменти от извити и плоски керемиди. Подобни са намерени и западно от западния зид на дромоса и представляват част от покривната конструкция на навеса, разположен южно от фасадата на гробницата.

№34. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I–5, УЧАСТЪК ЛЕТИЩЕ „СТАРА ЗАГОРА“ – АМ „ТРАКИЯ“, КМ 36+323 – 241+203 В ЗЕМЛИЩЕТО НА СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Първокласният път Стара Загора – Димитровград е единствената връзка на Стара Загора с АМ „Тракия“. Пътят е само с две платна и не може да поеме големия поток от МПС. Агенция „Пътна инфраструктура“ има инвестиционно намерение да бъде разширен съществуващия път с още две платна. Във връзка с нейно възлагателно писмо и предоставен картен материал със сервитута на новоизграждащия се пътен участък, извърших издирване на археологически обекти. Трасето на път I–5 се намира южно от Стара Загора в равнинна местност. В голямата си част е заето от селскостопански култури или от гористи пояси от широколистни дървесни видове.

Регистрирани са два археологически обекта, намиращи се на левия и десния бряг на р. Берекетска. Обект №1 се намира в землището на с. Маджерито (км 239+190 – 239+400). Първокласният път Стара Загора–Димитровград е пресякъл праисторическа селищна могила и сателитни селища с площ 68 дка. Източната ѝ част попада в трасето на новоизграждащия се път и застрашената площ за проучване, преди започване на строителството, е 2 дка. По повърхността на терена се откриха голямо количество натрошени на малки парчета горели глинени мазилки от жилища, части от хромелни камъни и голямо количество керамични фрагменти от ранния неолит, ранния и късния халколит и ранната бронзова епоха. Сред керамичния материал има и фрагменти от късната античност (IV в.), които са преотложени от намиращото се източно от трасето на пътя късноантично селище.

Обект №2 се намира в землището на с. Загоре (км 236+323 – 239+040). Той представлява праисторическо селище с площ от 72 дка, като застрашената площ преди започването на строителството е 2,2 дка. По повърхността на трасето се откриха горели глинени мазилки от жилища и керамични фрагменти от късния неолит, бронзовата епоха и късната античност (IV в).

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛСТВОТО НА КМ 05+000 – 25+000 ОТ ЛОТ 1 НА АМ „МАРИЦА“

Румяна Колева, Нася Якимова, Чавдар Кирилов

Наблюдението е проведено в периода 7 май – 17 октомври 2012 г. в зависимост от извършваните по трасето изкопни работи.

При км 19+640 – 19+720 са регистрирани петна и ивица с тъмна пръст (североизток–югозапад, широчина 2 м). Събраният археологически материал може да се отнесе към бронзовата и желязната епоха. Наблюдаваната ситуация може да се определи като останки от засегнати и унищожени до нивото на изкопните работи за строителството на магистралата археологически структури, които принадлежат на проучван през 1997 г. и 2000 г. обект.

В участъка км 20+840 – 20+860, където е извършено само трасиране, се наблюдава слаба концентрация на фрагментирана битова керамика, която може да се определи към античната и възрожденската епоха.

В участъка от км 23+640, а вероятно и преди този километър до км 24+160 има останки от производство на строителна керамика и обитаване през античната (предримска, римска) епоха и по-ново време. Като принадлежащи на възрожденската епоха могат да се определят два фрагмента от глазирани паници, а към ново време могат да се отнесат фрагментите строителна керамика и свързаните с производство на такава отухлени петна с концентрация на пепел и камъни. Наличието на антична битова керамика в дълбочина при км 23+840 – 23+860, сред която и парчета от подобни керемиди, както и регистрирания в близост участък само с антични (плоски) керемиди и камъни, са сигурно доказателство за наличие на археологически структури от същото време, които лежат на трасето на магистралата.

№36. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ПЛОЩ „КАЙРЯКА“ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЛАТНА ЛИВАДА И ЗЕТЬОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН

Нася Якимова, Станимир Стойчев

Теренното археологическо проучване бе проведено в периода 23.07.12–27.07.12 г. от екип с ръководител Н. Якимова – ИМ Чирпан, зам.- ръководител С. Стойчев – РИМ Шумен и членове М. Пашова – докторант НАИМ–БАН и ГИС специалист С. Стаменов – ИКИ–БАН. Издирването бе извършено в съответствие с изискванията за създаване на АКБ. Резултатите са отразени чрез GPS и метрични координати върху топографски карти 1:50000. Бяха обходени тотално терените, влизащи в рамките на площ „Кайряка“, както и площите в непосредствена близост.

Теренното издирване в площ „Кайряка“ е проведено във връзка с инвестиционно намерение на „Каолин“ АД за търсене и проучване на индустриални минерали – подземни богатства. То е извършено с разрешение за теренно археологическо проучване №324/17.07.2012 г.

Географски координати на парцела, предвиден за търсене и проучване на индустриални минерали – подземни богатства в площ „Кайряка“. Координатна система 1970:

№	x	y
1.	4600212.5	9414712.1
2.	4599870.0	9416000.0
3.	4599317.0	9416000.0
4.	4599810.3	9414517.3

Посоченият парцел обхваща част от землищата на две населени места – с. Зетьово и с. Златна ливада, общ. Чирпан (обр. 1). Парцелът е извън съвременните населени места, като изцяло попада

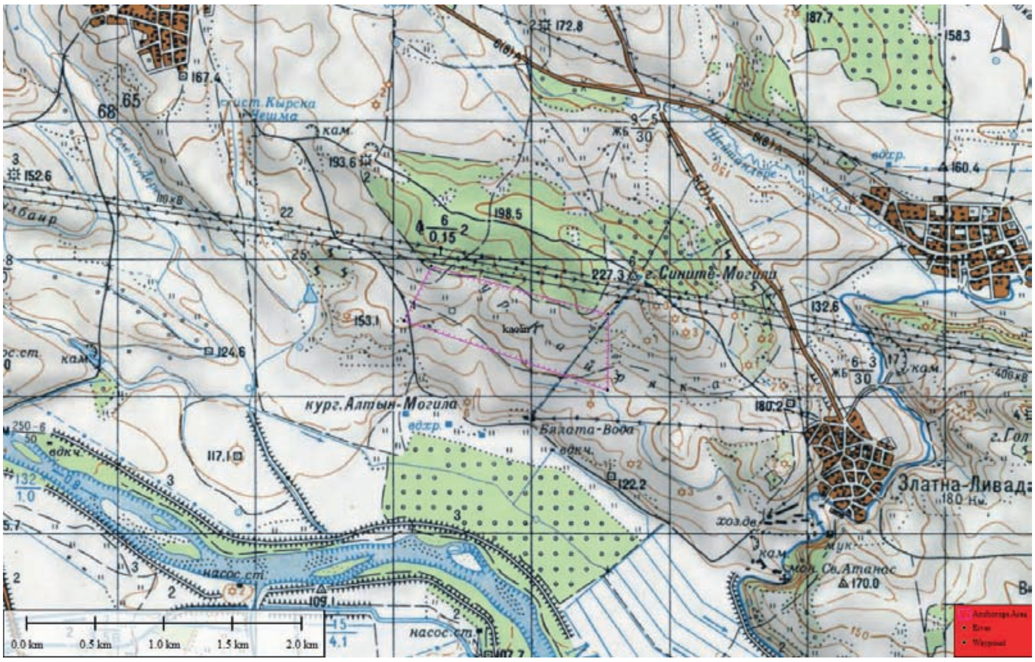

Обр. 1. Карта с границите на площ „Кайряка“.

върху терени, които са в категорията на пустеещи земи – силно обрасли, със стари кариери. Към момента на провеждане на издирването бе установено:

- В АИС АКБ е регистриран могилен некропол североизточно от парцела, южно от парцела е регистрирана селищна могила.

- През 1997 г. и в периода 2007–2011 г. по трасето на АМ Марица е проучвано средновековно селище и некропол южно от посоченият парцелл.

Констатации на терена:

По време на археологическото проучване беше проверен парцелът, предназначен за търсене и проучване на индустриални минерали в площ „Кайряка“ и територията около него. Теренът е обрасъл с ниски храсти и трева.

1. В централната част на парцела се извършва изкопна дейност с цел добиване на инертни материали за АМ „Марица“.

2. Западно от посоченото по-горе петно е насипана земна маса, покриваща площ 30–40 дка.

3. В западната част на парцела и западно и южно извън него е регистрирана група от 22 ниски насипа, които имат характер на надгробни могили. Те са с височина до 2 м и с диаметър до 15 м. Върху по-голямата част от тях има следи от иманярска дейност. В границите на парцела попадат осем от могилите.

№37. ИЗДИРВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СЛИВЕН

Диана Димитрова, Мирослав Марков, Николай Сираков

Обр. 1. Орманската могила в землище на с. Горно Александрово. Сн. М. Марков.

През 2012 г. продължиха издирванията на могили[1] на територията на община Сливен (Димитрова и др. 2012, 552 и пос. там лит.). В рамките на три дни в началото на април бяха обходени землищата на селата Горно Александрово, Драгоданово и Жельо войвода, разположени в най-източната част на общината.

В с. Горно Александрово са регистрирани два нови обекта и констатирано моментното състояние на Орманската могила (обр. 1), която в нашата документация фигурира под №1. Тя е с височина 3,50 метра и диаметри 20 x 2 5 м. Констатирани са нови нарушения.

Могила №2 е без местно име и е разположена на около 50 м С от селото. Тя е с приблизителна височина около 3 м и диаметри около 25 x 30 м. Тъй като на места прозира материковата скала, имаме съмнения, че може да е естествен хълм, върху който има тънък пласт хумус[2]. Могила №3 е разположена на запад от селото. Тя е с височина около 2,50 м и има диаметър около 30 м. Констатирани са три изкопа. Обектът е компрометиран допълнително от факта, че върху него е имало старо лозе, което в момента е запустяло и частично изкоренено.

В с. Драгоданово са регистрирани два нови обекта. Могила №1 – Параджикова, е разположена на около 3,5 км ССЗ от центъра на селото. Тя е с височина около 1,20 м и има диаметър около 25 м.

---

[1] Ръководител на обхождането е Диана Димитрова – НАИМ–БАН). Заместник ръководители са Мирослав Марков (РИМ–Монтана) и Николай Сираков (РИМ – Сливен). В издирването участва и Иван Стоянов (РИМ – Сливен).

[2] Това, обаче не може да се разбере без да се направят сондажи. В направения за обекта картон в АИС АКБ това съмнение е изрично записано.

Могила №2 е без име и е разположена на около 3 км северно от центъра на селото. Всички стари и нови изкопи на двата обекта са надлежно описани.

В землището на с. Жельо войвода не са регистрирани нови обекти. Обходени са три, разположени в близост една до друга, могили на СЗ от селото, римска вила непосредствено до тях и една могила на ЮЗ от селото. Могила №1 – Валата е с височина около 3 м и диаметър около 35 м. Има няколко стари изкопа. Могила №2 – Гурева е с височина около 3,50 м и диаметър около 25 м. От всички страни периферията ѝ е изорана и засята със слънчоглед. Има няколко изкопа, най-големият от които е в Ю периферия, като дълбочината му достига 4 м (обр. 2).

Обр. 2. Изкоп с дълбочина 4 м в Гурева могила, землище на с. Жельо войвода. Сн. М. Марков.

Могила №3 е без местно име и е висока 4,50 м с диаметър около 25 м. От центъра на юг започва голям стар иманярски изкоп с размери 5 х 15 м и видима дълбочина от 1 до 1,80 м. Констатирани са още 4 по-малки изкопа.

В непосредствена близост до могила №3 – ЮИ и С от нея, в нивите е констатирана концентрация на битова и строителна керамика. Обектите са разделени за наше улеснение на 1 и 2 по реда на тяхното регистриране, но принадлежат на една римска вила. В обект 1 (обр. 3) фрагментите са от амфорна тара, по-фини съдове, както и от тухли. Разпръснати са върху площ между 0,5 и 1 дка и се датират през римската епоха. Фрагментите в обект №2[1] са с по-голяма концентрация, върху площ от около 5–6 дка. Те са със сходни характеристики като подемния материал от обект №1, но тук се срещат и малки фрагменти от мраморни плочи. Последният обект е могила №4 – Роева, разположена на ЮЗ от с. Жельо войвода. Тя е с височина около 3 м и диаметър около 30 м. Има три стаи изкопа, като цялата ѝ периферия е прясно разорана и засята със слънчоглед.

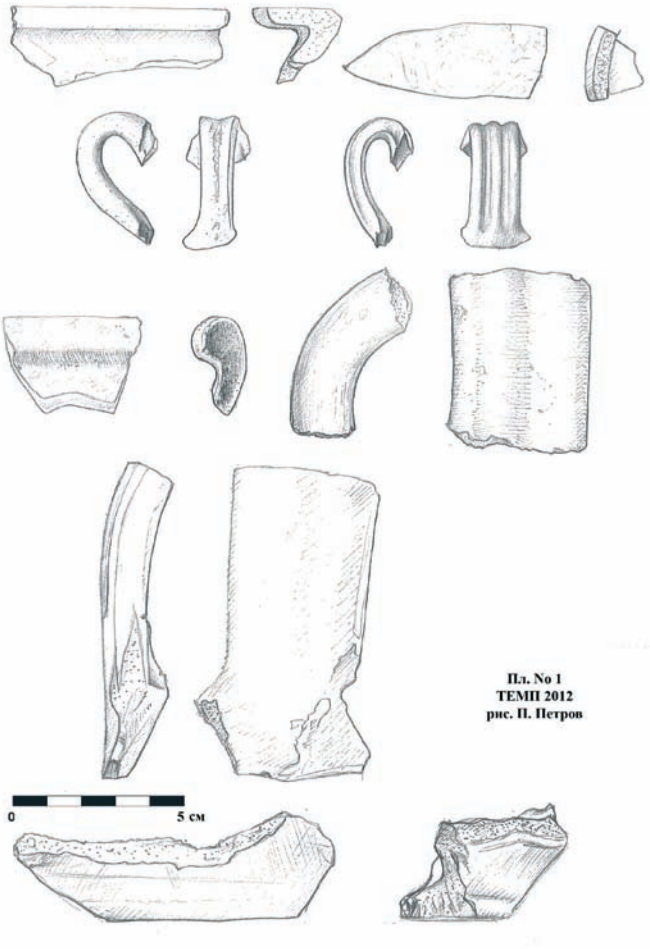

Обр, 3. Фрагменти керамика от обект №1 (римска вила) в землище на с. Жельо войвода. Рис. П. Петров.

За всички новооткрити обекти са направени регистрационни карти за АИС АКБ, а на останалите са актуализирани.

Като цяло се забелязва увеличаване броя на иманярските изкопи и риголването на ясно видимите позитивни форми – могилите, без това да се санкционира нито от централната, нито от местната власт.

Литература

Димитрова и др. 2012: Д. Димитрова, М. Марков, Н. Сираков. Издирвания на могили на територията на община Сливен. – АОР през 2011. София, 2012, 552–553.

---

[1] Разораването беше прясно, за което беше съставен констативен протокол.

№38. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Красимир Велков, Николай Господинов

Във връзка с изграждането на фотоволтаична система в м. Джевизлика (Орешака) в землището на с. Оряхово, общ. Любимец е сключен договор за археологическо наблюдение между РИМ Хасково и фирма Е.В.Т. АД. За изпълнението на договора бе сформиран екип от ИМ Нова Загора. Срокът за провеждане на археологическото наблюдение бе в рамките на април-юни 2012 г. Финансовото осигуряване беше за 20 работни дни (обр. 1).

Село Оряхово (до 1906 г. Саранлий) е разположено в югозападните склонове на Сакар планина. Селото е добре известно в археологическата литература. Бр. Шкорпил и Ив. Велков споменават за останките на стар град известен с името Кючюк Стамбул (Малкия Цариград). Те поставят останките от този град южно от върховете Мандра и Куш кайлар. До извор в южния край на тази местност – Клисе бунар – са изровени и основите на стара еднокорабна църква. Свързват останките от този средновековен обект със споменатия в изворите средновековен град Агатоники.

В. Миков дава информация за тракийско селище в подножието на вр. Мандрата, като го датира по керамичния материал в периода VIII–IV в.

Старини от землището на с. Оряхово са обнародвани и от Д. Аладжов, сред които и останки от средновековно селище в м. Джевезлика (Кючук Стамбул). По открития керамичен материал той датира останките в периода IX–XI в. Споменава за църква в м. Клисе бунар (Аладжов 1997, 201–204).

През 2004 г. Хр. Попов и Ст. Илиев, в рамките на проект за развитието на културен туризъм, уточняват състоянието на археологическите паметници и тяхната пригодност за тази цел (Попов, Илиев 2006, 46).

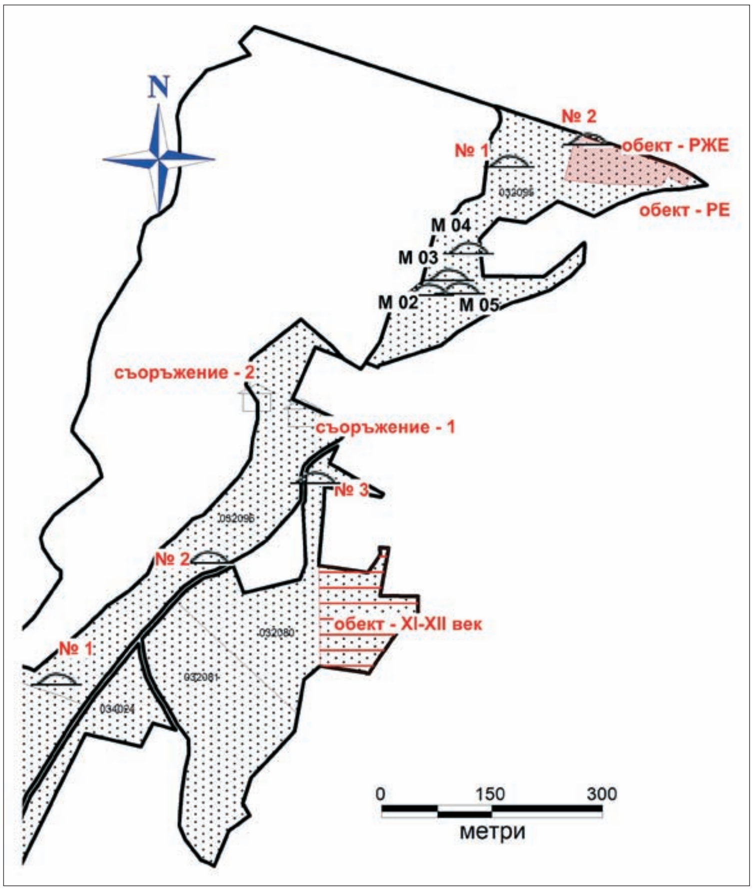

Обр. 1. Археологически обекти върху площта за фотоволтаичния парк.

Местността Орешака отстои на 2 км, 355° от административния център на селото. Площта, която е обект на реализация на проекта за изграждане на фотоволтаичния парк, заема пространство, простиращо се югозападно от подножието на вр. Мандрата, източно от разположения тук язовир Кайряка на рекичката Кара орман дере и западно от м. Клисе бунар, разположена по средата на площта от изток. Площта има южно и югозападно изложение с денивелация в посока север–юг от 122 м. На това пространство се открояват единични скални зъбери, а в северната част и добре оформени скални групи, като в най-северната част на площта се издига връх Мандрата.

Условно наблюдаваната площ, съобразно земните форми и наклона на терена е разделена на три участъка – Северен, Среден и Южен.

Теренът на Средния и Северен участък е гъсто прорязан от отбранителни съоръжения, свързани с дейността на армията – окопи, укрития за хора и техника с различен начин на изграждане – изкопи, тухлени и бетонни укрития, с различни размери. В близост до някои от военните укрития в изхвърлената пръст се наблюдават дребни фрагменти от строителна и битова керамика от късноримския период (III–IV в.).

Южен участък. Заема пространство с приблизителна площ от 260 дка. Наклонът на терена е 2°. Участъкът е зает от обработваеми ниви. На повърхността липсват археологически материали. Регистрирани са един извор и два кладенеца за вода.

Среден и Северен участък. Средният участък обхваща пространство с площ от 124 дка. Наклонът на тази част е от 3°. Северният участък е с най-малка площ от 48 дка и заема най-високата част от терена с най-голям наклон – 7°. Тук през 2004 г. Ст. Илиев и Хр. Попов регистрират могилен некропол, състоящ се от 9 надгробни могили. От тези могили в площта предвидена за поставяне на фотоволтаиците попадат могили с №№2, 3, 4 и 5 по регистрацията на РИМ Хасково.

Площта от северозапад е маркирана от скални зъбери, а на изток преминава в сравнително лишен от скали терен. В най-северната част се издига вр. Мандрата.

Обект от РЖЕ. Разположен непосредствено южно и югоизточно от вр. Мандрата. Заема площ от 6,5 дка. Теренът е наситен с петна от сиво-черна пръст, по които се откриват множество фрагменти от битова керамика на ръка, с концентрация от 5 до 10 фрагмента на кв. м. Сред керамиката се срещат фрагменти от съдове с черен до черно-кафяв цвят, езичести дръжки, фрагменти с щампована украса – концентрични кръгчета, скачени S-ве, фрагменти с канелюри. Датировка IX–VIII в. пр. Хр.

Обект от римски период. Разположен в самия източен ъгъл на ПИ на н. в. 380 м. Непосредствено ЮИ от вр. Мандрата и западно от Куш кайлар в падината между двата върха. Заема площ от 50 кв. м. Площта е наситена с ломени камъни, средни и дребни, и единични речни камъни. Изобилстват фрагментите от строителна керамика от римския период – тухли и др. с концентрация от 3–5 фрагмента на кв. м.

В Средния участък са локализирани и останки от две съоръжения:

№1. Разположено в северната част на ПИ 032096. Площ с размери СЗ–ЮИ – 15 м и СИ–ЮЗ –10 м. По повърхността се откриват множество фрагменти строителна керамика – тегули, имбрици, камъни – ломени и речни, както и фрагменти от глинени съдове от периода III–IV в. сл. Хр.

№2. Разположено в северозападната част на ПИ 032096. Площ с размери С–Ю – 8 м и И–З –10 м. В средата има стар иманярски изкоп. Огромна концентрация на фрагменти от строителна керамика, както и на такива от глинени съдове от периода III–IV в. сл. Хр. Голям фрагмент от устие на долиум.

След премахването на храстите, по площта се откриха и места, които по своето оформление са типичните надгробни могили т. н. „сакарски“ тип (Аладжов, Балабанян 1984, 222–227). Локализирани са 5 нови могили. Две в Северния участък и три в Средния (обр. 1). Те са с диаметри от 10 м до 20 м и височина от 0,50 м до 1 м. Насипите са от пръст и камъни. От петте новорегистрирани могили само при №3 в Средния участък насипът не е нарушен от военни или иманяри. При някои от могилите в изхвърлената пръст се наблюдават фрагменти от глинени съдове от III–IV век.

Средновековен обект от XI–XII в. В североизточната част на Средния участък, непосредствено югозападно от извора в м. Клисе бунар, е регистриран обект от средновековието. Площта е наситена с петна от сиво-черна пръст, по които се откриват множество фрагменти от битова керамика на бързо грънчарско колело – с концентрация до 10 фрагмента на кв. м. Заема площ от 14 дка. Вероятно съоръжения от епохата на средновековието XI–XII в. Сред фрагментите керамика се срещат дръжки от гърнета с набодена украса, дъна от гърнета на бързо колело, стени от съдове с украса от излъскани ивици.

Съгласно поетите ангажименти, след локализирането на археологическите обекти с GPS на експедицията, фирмата изпълнител регистрираше със свой GPS координатите на откритите обекти и те бяха нанасяни на плановете за изключване на площите от строителство. На терена под ръководството на техническия ръководител на обекта и в присъствие на член на екипа, обектите се маркираха с дървени колчета и охранителна лента.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Аладжов, Балабанян 1984: Д. Аладжов, Д. Балабанян. Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – Thracia, VI, 1984, 185–235.

Попов, Х. Илиев 2006: Х. Попов, С. Илиев. Теренни обхождания на територията на община Любимец през 2004 г. – Известия на Регионалния исторически музей Хасково, 3, Стара Загора, 2006, 46–63.

№39. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КНЯЖЕВО И СИНАПОВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Теренните археологически издирвания в землищата на селата Княжево и Синапово, се извършиха през ноември 2012 г. в рамките на 10 дни, под ръководството на Деян Дичев, с екип от археолози и докторанти по археология, колеги от музея в Елхово и Тополовград. Издирванията, които продължават 4-ти сезон, са предприети във връзка с изготвянето на цялостна археологическа картина на територията на община Тополовград. Подходът е тотални обходи на землищата на двете села. Изследвана е територия с обща площ от около 45 хил. дка (обр. 1). Регистрирани са 61 обекта, от които:

- 29 надгробни могили, групирани в 6 некропола. Могилите се отнасят към БЕ, КЖЕ и римския период;
- 1 плосък некропол от Възраждането;
- 25 селищни обекта, от които 1 селищна могила и 24 плоски селища. В тях са регистрирани следните археологически периоди: при 2 от обектите – халколит; при 4 – БЕ; при 2 – РЖЕ; при 3 – КЖЕ; при 10 – римски период; при 4 обекта – средновековие; при 3 обекта – средновековие и османски период.

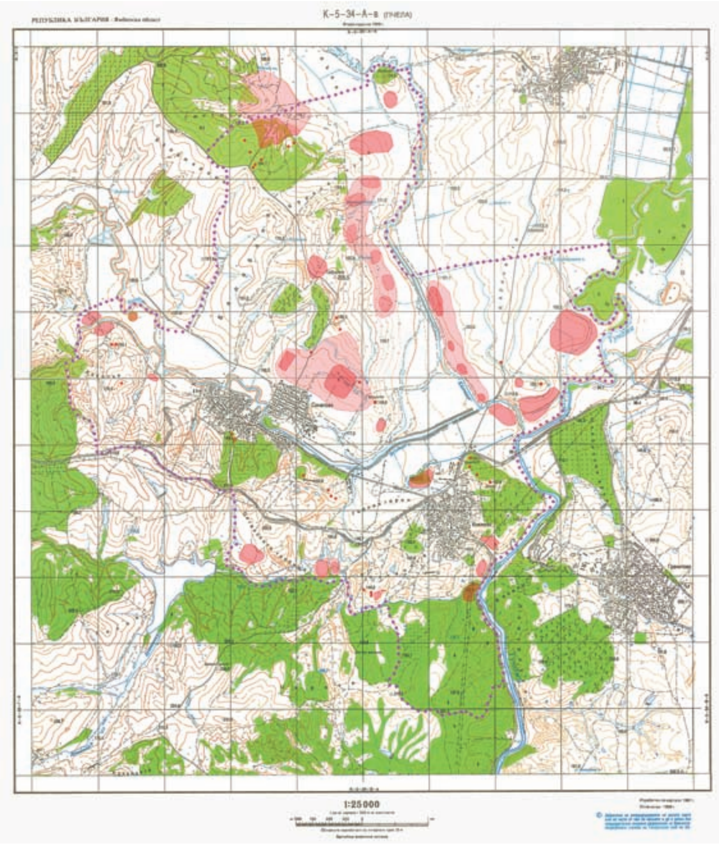

Обр. 1. Карта с регистрираните археологически обекти в землищата на селата Княжево и Синапово, община Тополовград.

Общи наблюдения:

Всички могили са разположени по билата и ридовете на обходената територия. Селищата заемат първите надзаливни тераси на реките Тунджа, Синаповска и Калница. Един обект от БЕ и КЖЕ е разположен във високата част на склон на рид. При всички селищни обекта има регистрирани извори (някои се използват и в настояще време). С изключение на два селищни обекта, всички останали са подложени на механизирана селскостопанска обработка.

№40. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ЕЛХОВО

Христо Христов

Теренните археологически издирвания в землището на гр. Елхово се извършиха през месец ноември 2012 г. в рамките на 11 дни, под ръководството на Христо Христов от Етнографско-археологически музей – Елхово, с екип от археолози и докторанти по археология. Издирванията, които се провеждат за първи сезон, са предприети във връзка с изготвянето на цялостна археологическа карта на територията на община Елхово, като подходът е тотален обход на землището ѝ.

Обходен е терен с обща площ от около 15 000 декара.

Регистрирани са 13 обекта, от които:

- 15 надгробни могили, групирани в 2 некропола и 3 отделно ситуирани могили. Могилите се отнасят към късната желязна и римската епоха.
- 8 селищни обекта – 2 селищни могили и 6 плоски селища, в които са регистрирани следните археологически периоди: при 2 от обектите – меднокаменна епоха; при 3 – бронзова епоха; при 4 – ранна желязна епоха; при 3 – късна желязна епоха; при 3 – римска епоха.

Всички могили са разположени по билата и склоновете на обходената територия.

Селищата са разположени на първите незаливни тераси на р. Тунджа и старото корито на р. Поповска или около извори.

Всички селищни обекти са подложени на механизирана селскостопанска обработка, а 5 от тях са компрометирани от хидромелиоративни мероприятия през 60-те години на XX век.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛСТВОТО НА АМ „МАРИЦА“, ЛОТ 2

Ивайло Лозанов

През декември 2011 г. съгласно договор между СУ „Св. Климент Охридски“ и АПИ се извърши археологическо наблюдение на строителството на отсечка от км 36+400 до км 42+500 на лот 2 по АМ „Марица“. В края на март и началото на април 2012 г. се проведе втори заключителен етап от наблюдението, който включваше целия участък на лот 2 между км 36+400 и км 71+000.

Към момента на извършване на обхожданията са регистрирани общо 7 археологически обекта. За прецизното им ситуиране е използвана съществуващата мрежа от обозначителни точки по осовата линия и сервитута на магистралата, както и предоставения от изпълнителя ПЪТПРОЕКТ ЕООД картен материал. Установените обекти са намерени в различна степен на застрашеност от строителните дейности. Два от тях, обозначени с поредни номера 4 и 5, разположени съответно на км 50+135 – 50+325 и км 50+555, в землището на с. Александрово, бяха напълно унищожени в периода от регистрирането им до пристигането на експертна комисия от Министерството на културата. При първия от тях са документирани останки от структури, наподобяващи пещи за керамика, определени най-общо като антични. Вторият обект представлява античен водопровод, чието трасе пресича почти напречно магистралата в посока север–юг. Разрушен от строителството на магистралата е и античен обект №6, км 60+500 – 60+560, в землището на с. Поляново.

Поради нарастващия риск от унищожаване на археологическите останки комисията даде ход на процедура за пълно спасително проучване на три от останалите обекти: №2, разположен в участъка км 43+400 – 43+700, в землището на с. Воден, общ. Димитровград (дата: късен неолит-ранен халколит); №3, км 43+800 – 44+020, в землището на с. Воден (античен обект); №7, км 69+500 – 69+600, в землището на гр. Харманли (обект от I хил. пр. Хр.).

Изключение от необходимостта за спасително проучване представлява обект №1 (надгробна могила от римската епоха), при км 42+740**,** в землището на с. Воден, чиято оригиналната структура на насипа не е засегната от изкопните работи.

№42. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВИНАРСКО И ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО

Мартин Гюзелев, Константин Господинов, Тодор Марваков, Мирослав Класнаков

Във връзка с инвестиционно предложение „Разкриване и експлоатация на кариера за добив на трахити и трахитови туфи от находище „Каята“ в землището на с. Вратица, община Камено, област Бургас“, беше проведено теренно обхождане на площта, предложена за концесията в размер на 384,55 дка. Участие с програмна и геодезична помощ взе и инж. Николай Господинов.

Обхожданията бяха извършени в рамките на концесията, при които бе локализирана крепост, отбелязана в научната литература (Българското военно изкуство през феодализма 1958, 234; Ангелов, Чолпанов 1989, 238; Георгиев 1995, 12–13, 24).

Крепостта се намира на връх Калето над левия бряг на река Чакърлийка. Тя е разположена не около върха, а по западния му склон. Крепостта е с форма на триъгълник, с единия връх на североизток, почти достигащ най-високата точка на възвишението и срещуположна страна на запад към реката, където склонът е стръмен и скалист. Северната страна на крепостта е почти права, а южната е дъговидно извита. В западната част на южната страна има участъци със запазени лица от основите на зида. В останалите части стената се проследява като разсип. От западната страна не открихме останки от крепостна стена. В североизточния ъгъл се забелязва струпване от камъни, поради което може да се допусне, че тук е имало кула. Подходът към крепостта е лесен от изток. В този участък е имало ров за усилване на защитата. Запазените размери са: дължина около 50 м, ширина около 4 м и дълбочина около 0,50 м. Площта на крепостта е 27,830 дка. Крепостната стена е изградена от ломени камъни. В запазените части има оформени лица и пълнеж между тях. На места се забелязва спойка от бял хоросан. Дебелината на зида в местата със запазени лица (в ЮЗ част), е около 2,85–2,90 м (обр. 1).

Обр. 1. Югозападен участък от крепостна стена.

№43. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗОНАТА НА БЛАТОТО АЛЕПУ, СОЗОПОЛ

Петър Лещаков

По време на силните зимни бури през 2011/2012 г. част от пясъчните дюни в близост до морския бряг северозападно от полуостров Св. Тома са отнесени от морската дейност, в резултат на което непосредствено до съвременния бряг са открити останки от неизвестно праисторическо селище. Оформен е естествен профил, където през пролетта на 2012 г. случайно са добити данни за съществуването на обекта. За пръв път археологически артефакти са регистрирани при извършване на геоморфоложки проучвания в зоната на блатото Алепу, свързани с реализирането на българо-френския проект за изследване на древната територия на Аполония Понтика. Обектът е посетен и от Димитър Недев (АМ Созопол), на когото дължим първоначалното определяне и датиране на обекта.

Теренното обхождане бе реализирано в началото на месец юни. Установи се, че на ок. 20–25 м от съвременния морски бряг, върху тераса със северно/северозападно изложение и надморска височина 1–2 м се откриват материали от късната праистория (обр. 1). Повърхността на обекта е нарушена от правоъгълни траншеи с ориентация изток–запад. Били са запълнени с пясък, почти напълно отнет от морската дейност, в който не се откриват археологически материали. Най-вероятно те се отнасят към историческите периоди. Наблюдават се сходства с подобни, проучени в праисторическото селище Буджака и на територията на Аполония Понтика (Лещаков, Недев 2008, 50).

Обектът се локализира в югоизточното част на землището на Созопол, на 8120 м и 163° по азимут от сградата на общината. Географски координати: 42°20’57,28“N, 27°43’18,56“E (обр. 2). Северната част на обекта е бил затрупана с пясъчна дюна с дебелина 1,30–1,50 м. На юг този пласт изтънява, следвайки денивелацията на терена. Разкритата част от праисторическия културен пласт е с дължина ок. 60–70 м по протежение на морския бряг. Видимата му дебелина е 0,30–0,40 м. Концентрацията на археологически материали в него е средно висока. В профила са регистрирани останки от силно разрушено отоплително съоръжение. Събраният от повърхността археологически материал представлява основно силно обрушени керамични фрагменти, дребни парчета изпечена стенна мазилка, кремъчни артефакти и няколко къса руда.

Керамиката е силно ронлива, в следствие на активната морска среда и голяма част от фрагментите са с опадала горна повърхност. Представени са врязана, барботинна и канелюрна украса. Формално-типологическите характеристики на керамичния комплекс позволяват на този етап да се отнесе към последната фаза на късния неолит, засвидетелствана в близко разположените обекти Буджака и Аклади чеири. Открити са и няколко дребни фрагмента, с украса специфична за първата половина на халколита.

Кремъчните артефакти са от местна суровина, подобно на откритите при разкопките на къснонеолитното селище Буджака. Представен е единствено дебитаж.

Откритите по повърхността няколко къса малахит са поредното доказателство за

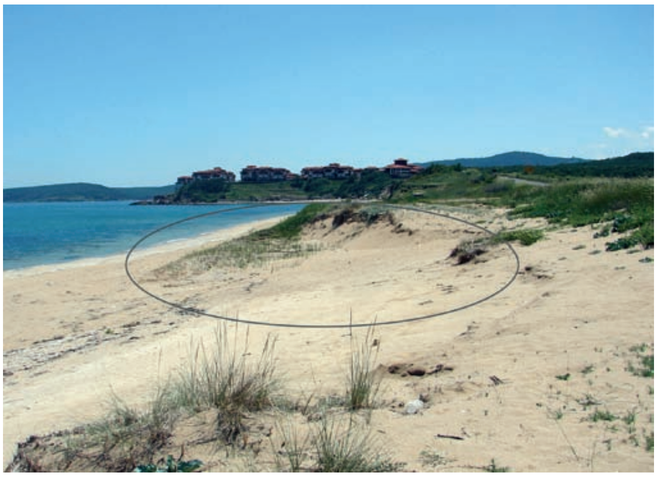

Обр. 1. Местоположение на откритите праисторически материали при блатото Алепу – поглед от северозапад.

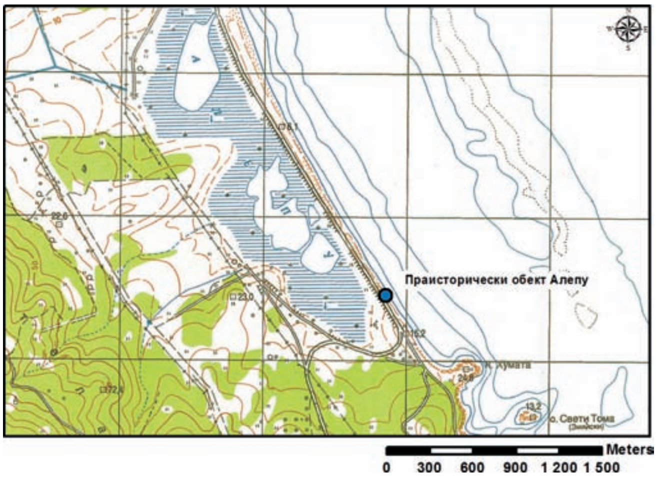

Обр. 2. Географска локализация на праисторическия обект Алепу.

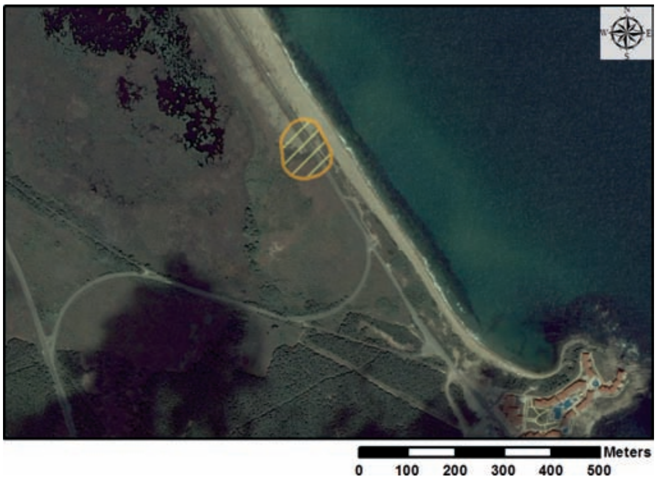

Обр. 3. Предполагаема площ на праисторическия обект Алепу.

активната експлоатация на медните залежи в Росенското рудно поле от обитаващото го през късната праистория население. Като вероятен източник на рудата могат да се предположат близко разположените рудопроявления Бурхама и Калето (на ок. 3,5 км ЮЗ и Ю от обекта).

На запад от асфалтовия път (към брега на блатото Алепу) теренът е затрупан напълно с пясък и не се откриват археологически материали. Топографската конфигурация на местността подсказва, че вероятно праисторическият обект се развива в тази посока и част от него може да попада под нивото на блатото-лагуна Алепу, но това предположение за сега не може да бъде потвърдено.

На базата на естествения профил покрай морето, вероятната площ на обекта е 7–10 дка (обр. 3).

Новооткритият праисторически обект е поредно доказателство за активните палеоклиматични промени настъпили през холоцена по Западното Черноморие (Leshtakov 2011, 131–138) и тяхното отражение върху селищния модел в края на VI –първата половина на V хил. пр. Хр.

Литература

Лещаков, Недев 2008: П. Лещаков, Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на обект УПИ 8142/8143 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – АОР през 2007 г. София, 2008, 49–51.

Leshtakov 2011: P. Leshtakov. Archaeological evidence for paleoclimatic change along the southern Bulgarian Black Sea coast from the sixth to third millennium BC. – In: V. Nikolov, K. Bacvarov & H. Popov (Hrg.) Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel. Sofia: Humboldt Union in Bulgarien, 2011, 131–138.

№44. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Петър Балабанов, Даниел Пантов

Проучванията се проведоха във връзка със заявено от община Приморско искане за документиране на археологическите паметници, намиращи се на нейната територия. Те бяха ръководени от доц. д-р Петър Балабанов – преподавател в НБУ и Даниел Пантов – главен специалист в отдел „Културно наследство“ в общината, с участието на студенти от НБУ. Теренната работа беше осъществена между 20.10.2012 г. и 26.10.2012 г.

Целта на издирванията беше да се документират най-вече непроучвани до момента обекти. Освен отбелязването им върху карти и заснемане на съвременното им състояние, бяха взети GPS координати. В резултат на проучванията се събра информация за следните обекти:

- Гр. Приморско – м. Буруна. При огледа на терена бе установено, че видими следи от антични зидове липсват.
- Гр. Приморско – заблатена м. Геренчето. В описанията на братя Шкорпил около кладенеца Качката, (тогава Стамопуло) от повърхността са били събрани фрагменти от праисторически керамични съдове. Днес терена в района е силно компрометиран от насипни работи.
- Късноантично и средновековно селище в м. Ченгер. Археологическият обект е известен още от обхожданията през 1992 г.
- В м. Бай Ефтимовата нива, на около 500 м североизточно от бариерата при входа на резерват „Ропотамо“, бяха документирани останки от зидове, направени от ломени камъни без спойка.
- В м. Дядо Георгиевата каба, по билото на рида към н. Св. Димитър и по южния му склон има концентрация от ниски могилки, направени от ломени камъни, с височина до 0,6–0,8 м и диаметър до 3,5–4 м (обр. 1).
- На източния край на рида над н. Св. Димитър, в гората, има сравнително голяма могила. Тъй като теренът под нея е силно наклонен, височината ѝ от запад възлиза на 2,5–2,8 м, а от изток – на повече от 5,5–6 м.
- По повърхността на терена, от двете страни на шосето, непосредствено над н. Св. Димитър, преди то да пресече последното дере, бяха събрани фрагменти от късноантична строителна и битова керамика.

- В м. Краставия рът – сравнително равна тераса с площ от около 30 дка на югоизток от Вълчаново кале, бяха документирани повече от десет окръжности, направени от ломени камъни с диаметри между 2,8 и 4,5 м.
- В м. Краставите каби, на около 500 м югоизточно от този обект, има останки от каменен насип с приблизителни размери – 5 х 4 м.
- Събраните фрагменти от керамични изделия в крепостта Вълчаново кале са аналогични на находките от предишни експедиции. Те показват, че обектът е обитаван интензивно през късната бронзовата епоха, късната античност и ранното средновековие.
- При огледа на скалния рид, на около 500 м югозападно от Вълчаново кале, в масивна скала с почти равна повърхност има врязване, наподобяващо вулва (обр. 2). Други три подобни бяха документирани върху масивен камък с неправилна форма, разположен на около 500 м западно от първия.
- В района на археологически обект в м. Бегликташ, непосредствено на север от черния път, бяха маркирани останките от два долмена.
- Обект Калето в м. Канара представлява сравнително висока могила с диаметър до 60–70 м и височина 20–25 м. Разположен е в гора, на около 500 м западно от шосето, което води към моста над р. Ропотамо, на около 150 м южно от нейния бряг. На върха на могилата има иманярски изкоп, в който личат останки от градежи от ломен камък, споен с хоросан, а в насипа се откриват фрагменти от солени.
- На 1 км източно от с. Ясна поляна, в м. Георгьов гроб, южно от пътя за Приморско, на тераса с нисък хълм, личат останки на стара крепост. Тя има неправилна четириъгълна форма с приблизителна площ от 10–12 дка. Анализът на находките показва, че животът на обекта обхваща периода V–III в. пр. Хр. и III–VI в.
- В разораните ниви, започващи непосредствено на изток от склоновете на хълма с крепостта, бяха събрани фрагменти от керамични съдове от различно време – между елинистическата епоха и ранното средновековие.

Обр. 1. Надгробна могила в м. Дядо Георгиевата каба.

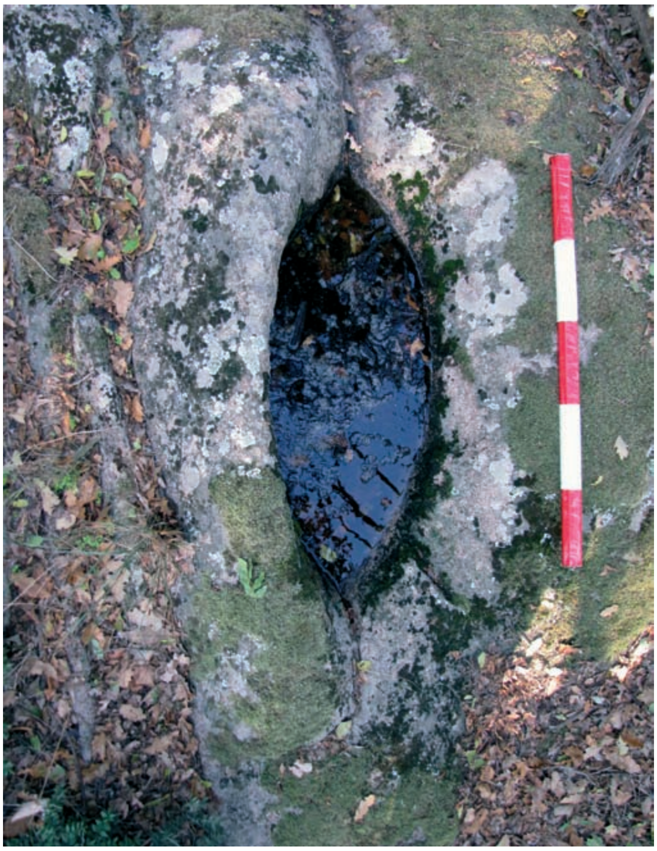

Обр. 2. Врязване с форма на вулва, западно от Вълчаново кале.

- На юг от м. Чатала, близо до брега на Дуденска река, се намира разлата могила с неправилна форма. По повърхността, на места, личат останки от основи на стари зидове, направени от ломени камъни. Събрани бяха фрагменти от строителна керамика и битови керамични съдове.
- На приблизително 200 м, южно от този обект, в нивите, се намират две малки по размер могили. Насипът на едната от тях е очевидно силно разнесен, вероятно при селскостопански работи.
- На север от шосето от гр. Приморско за с. Ясна поляна, в м. Силихляр, има надгробна могила. Тя принадлежи към средните по размер надгробни съоръжения от този тип.
- На южния бряг на р. Ропотамо, между селата Ясна Поляна и Веселие, в м. Тиклата, на върха на рид, силно издължен в посока запад–изток, има останки от стара крепост. Склоновете на рида са стръмни, удобният подход е само от изток. Западно от обекта, в гората, бяха отбе-

лязани няколко струпвания на ломени камъни – възможно е да са изкуствено направени могили.

- В землището на с. Писменово, в м. Кукерова поляна, в гората, има некропол от няколко десетки могилки от ломени камъни. Общата му площ е над 40 дка. Точният брой на съоръженията не може да бъде определен поради гъстата гора. Те са разположени по-наблизо непосредствено под върха и на по-големи разстояния една от друга – по южния склон. Височината им се колебае в границите на 0,5–1,2 м, а диаметрите – между 6 и 10 м. Повечето от тях са разкопани от иманяри.
- В м. Гарван, югоизточно в подножието на склона, на който се намира некропола, бяха документирани развалините на малък обект, вероятно малка църква или параклис. Характерът на градежа и на използвания за свръзка хоросан, както и на събраната в непосредствена близост строителна керамика, позволяват да отнесем обекта към късното средновековие.

Литература

Даскалов, Прахов 2012: М. Даскалов, Н. Прахов. Издирвания на археологически обекти на територията на община Приморско. – АОР през 2011. София, 2012, 573–574.

Ангелова и др. 2012: Хр. Ангелова, Я. Иванов, Л. Димитров, Е. Борисова, В. Дончева, Е. Черкезова, А. Донев. Подводни археологически издирвания н акваторията на общини Приморско и Царево. – АОР през 2011 г. София 2012, 577–578.

Лещаков, Класнаков 2011: П. Лещаков, М. Класнаков. Теренни археологически издирвания в Медни рид. – АОР през 2010. София, 2011, 581–585.

Шкорпил 1925: К. Шкорпил. Мегалитни паметници и могилища. Старини в Черноморската област. Част I. София, 1925.

№45. МЕЖДУ РОПОТАМО И ДЯВОЛСКА РЕКА: ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПРИМОРСКО

Петър Зидаров, Найден Прахов, Димитър Стоев, Кирил Велковски, Анета Бакъмска, Стоян Иванов, Калин Димитров

През 2012 г. беше проведено комплексно геофизично картиране на няколко известни и потенциални археологически обекти в района на п-в Маслен нос, общ. Приморско.[1] Основната цел на проучването бе да допълни изходната база данни за прогнозно моделиране и комплексно изследване на археологически паметници на сушата и под вода в района на Южното Черноморие (Прахов и др. 2011, 573, обр. 1) чрез геофизични изследвания. За нейната реализация използвахме комплексна методика, включваща магнитно картиране с цезиев магнитометър и вертикално електрическо сондиране (ВЕС).

Стомопло

Обектът е известен от 1922 г., когато при прочистване на кладенец в северната част на лагуната Стомопло при гр. Приморско, на 9 м дълбочина работници попадат на праисторически находки. От тях във Варненския музей днес са запазени „три глинени съда и пет сечива от рог и кост“, определени като къснонеолитни с паралели в култура Топ Тепе, разпространена в Европейска Турция (Славчев 2008, 48–52). Данните за дълбочината на откриване са интерпретирани като дълбоко погребано селище или древен кладенец от епохата на неолита (Leshtakov 2011, 134).

Чрез ВЕС профил с дължина 135 м установихме литоложка секвенция от пластове хумус (A=0–1.5 м дебелина), пясък с черупки (B=2,5–4,0 м дебелина, макс. дълбочина – 4 м), осолен пясък (C=4–10 м дебелина, макс. 12 м под повърхността), мергелни глини (D=5–15 м дебелина, дълбочина 3–25м) и материкова скала, изградена от мергели (обр. 1). Контактната зона между пясъчните слоеве и мергел-

---

[1] Проучванията са обезпечени от Лабораторията по археометрия и експериментална археология към НБУ и Центъра за подводна археология, гр. Созопол.

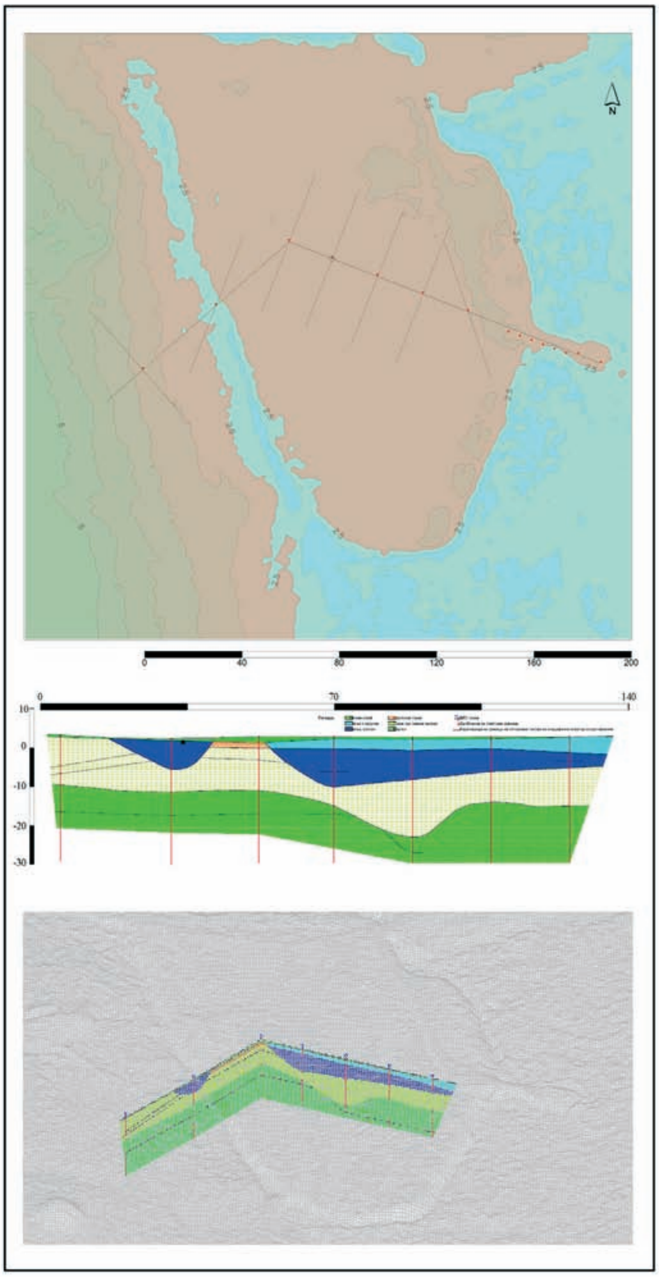

Обр. 1. Стомопло – ДТМ от обработени лидар-данни с разположението на ВЕС-профил, интерпретация на ВЕС-профил и съпоставяне на двата източника на данни.

ните глини в източната част отговаря на съобщаваната дълбочина на кладенеца. Следователно въз основа на новополучените данни, можем да отхвърлим хипотезата за неолитен кладенец в полза на обект (вероятно селище), разположен върху тераса. Магнитната карта не допринесе за установяването на археологически структури, тъй като от една страна регистрираната при ВЕС-профилирането дълбочина е отвъд възможностите на метода, а от друга – проучената площ бе прорязана от метални тръби, потискащи по-слабите сигнали.

Долмен „Змейова къща“[1]

Този паметник е публикуван още от братя Шкорпил с описание и илюстрация (Шкорпилови 1890, 11–12, фиг. 2). Представлява еднокамерен долмен с четвъртит отвор на фасадата и със счупена и отместена покривна плоча. За разлика от съседните долмени, относително голяма зона около него е обезлесена и максимално достъпна за магнитно картиране. Върху магнитограмата с резултатите от измерването ясно се виждат една дълга линейна аномалия с неясен характер (разлом, каменна настилка), ориентирана СИ–ЮЗ, която прекъсва точно пред изключително отчетлива аномалия с правоъгълен контур, разположена СИ от долмена (обр. 2). Дългата ѝ ос е ориентирана С–Ю, а магнитният ѝ отпечатък има размери 6 х 12 м. Друга правоъгълна структура с различна ориентация (СИ–ЮЗ) е регистрирана СЗ от разкрития долмен и има съпоставими с него размери. Любопитно е дали става дума за група долмени, каквито са засвидетелствани на други места в района на Маслен нос (Шкорпил 1925, 36; Шкорпилови 1890, 12–13) и масивна постройка към тях или за геоложки форми.

Нос Св. Димитър

Нос Св. Димитър се намира на СИ от устието на р. Ропотамо. Южната му част е била заета от гранична застава и има голяма вероятност евентуалните археологически структури да са допълнително компрометирани. Затова фокусирахме усилията си върху открита част в северната част на носа, където се наблюдават покрити с почвена покривка следи от сграда (вероятно параклисът Св. Никола) и средно голяма могила. Концентрирахме усилията си между тези два паметника, като направихме измервания с магнитометър и ВЕС. При по-ранни проучвания, тук са констатирани останки от късносредновековно селище и параклис, както и керамични фрагменти от ранната архаика (Д. Недев, лично съобщение).

Резултатите от магнитното заснемане показват две полигонови аномалии с приблизително правоъгълна форма и размери 5 х 4 и 10 х 5 м и ориентация на дългата ос И–З, които наподобяват очертанията на сгради със слаб магнитен отпечатък. Напречно на магнитно картирания полигон е разположен ВЕС профил с дължина 50 м, 8 точки на електросондиране и достигната дълбочина 10 м (обр. 3). При интерпретирането на събраните геофизични данни е установена следната стратиграфска после-

---

[1] В познатите ни източници фигурира с вариантите „змейова дупка“ (Шкорпилови 1890), „змейова къща“ (Държавен вестник, бр. 35 от 1965 г.) и „каменната къща“ (АКБ, рег. карта 6000056).

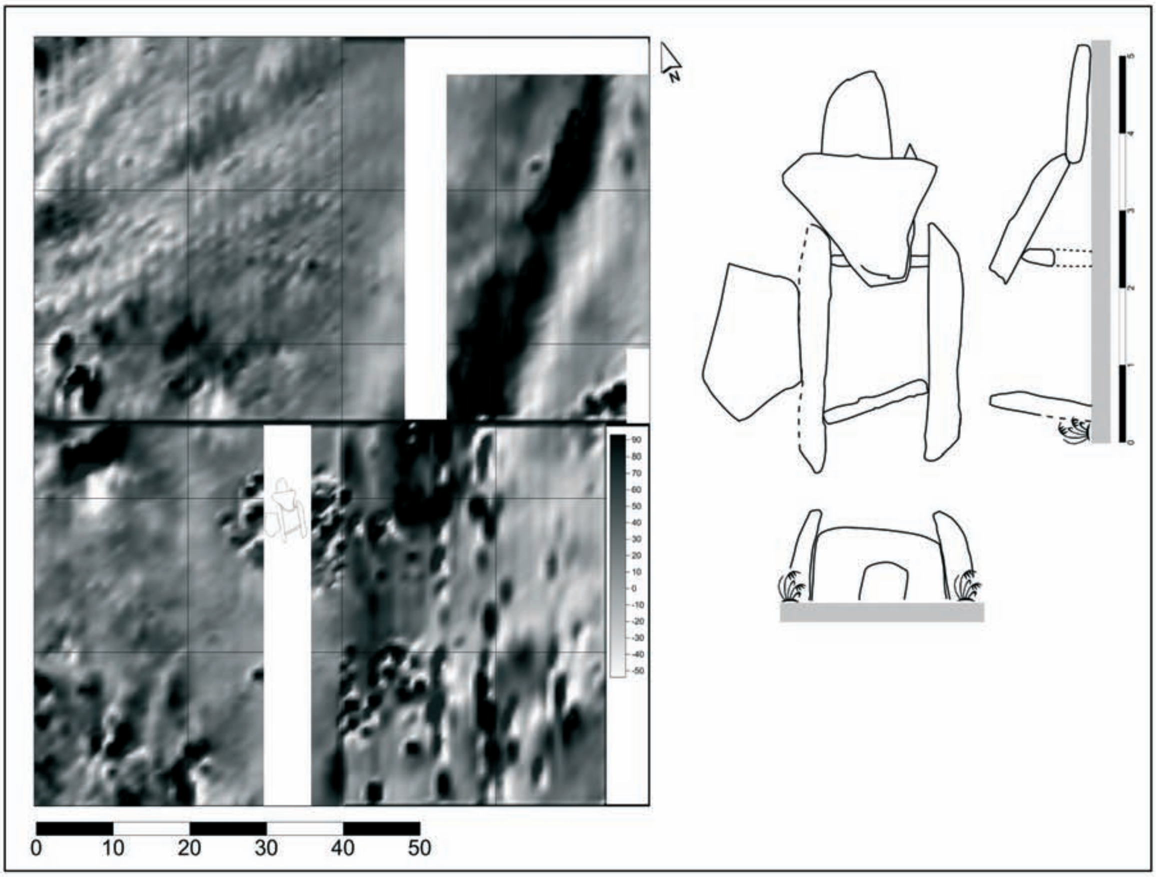
N
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
-10
-20
-30
-40
-50
0
10
20
30
40
50

Обр. 2. Долмен – Змейова къща. Магнитограма (магнитен градиент) и графична документация на надземната част на паметника.

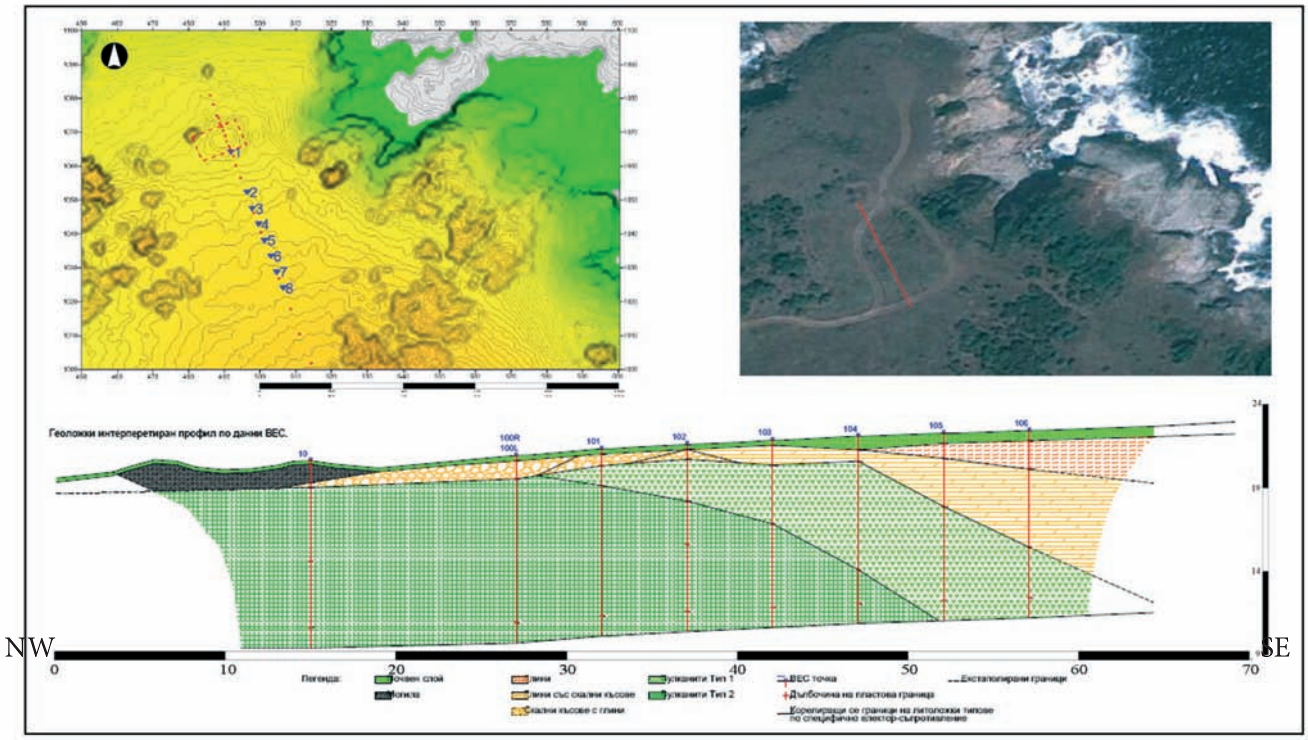
1
2
3
4
5
6
7
8
Геоложки интерперетиран профил по данни ВЕС.
10
100R
100L
101
102
103
104
105
106
NW
SE
0
10
20
30
40
50
60
70
Легенда:
Почвен слой
Могила
Глини
Глини със скални късове
Скални късове с глини
Вулканити Тип 1
Вулканити Тип 2
ВЕС точка
Дълбочина на пластова граница
Корелиращи се граници на литоложки типове по специфично електор-съпротивление
Екстаполирани граници

Обр. 3. Нос Св. Димитър – ДТМ от лидар-данни и аерофото с разположението на ВЕС-профил, интерпретация на ВЕС-профил.

дователност: хумусен пласт (A=0,2–0,6 м дебелина), глини със скални късове (B=0,3–4,9 м дебелина) и скална основа с вулканичен произход. Единствено данните от най-северната точка могат да се корелират с антропогенен пласт с дебелина до 1,3 м, което отговаря на теренните наблюдения за възвишение, покрито с камъни и строителна керамика. В резултат на проведените измервания може да се заключи, че вероятността за разкриване на значим антропогенен пласт в този участък е минимална.

Обобщение

Представените изследвания показват, че използването на комплексен подход при приложението на различните методи за дистанционно проучване помага да бъдат преодолени ограниченията в техническите възможностите на всеки един от използваните методи и да представи ценна информация, както за потенциалните археологически обекти, така и за средата, в която са ситуирани. Без съмнение, този потенциал може да бъде значително допълнен и доразвит чрез използване на други методи като ядково сондиране за събиране на проби за литоложки и поленов анализ на стратиграфски колонки и датиране на седиментационните процеси, както и чрез археологически разкопки за установяване на хронологията на картираните паметници.

Литература

Leshtakov 2011: P. Leshtakov. Archaeological evidence for paleoclimate change on the Southern Bulgarian Black Sea coast from the sixth to third millennium BC. – In: V. Nikolov, K. Bacvarov, H. Popov (Eds). *Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel*. Sofia, 2011, 131–138.

Прахов и др. 2011: Н. Прахов, Х. Ангелова, А. Коцев, А. Попов, С. Димитров. Прогнозно моделиране в археологията: световна практика и български перспективи. – Българско е-списание за археология, 2011, 1, 71–121.

Славчев 2008: В. Славчев. Бележки към проучването на културните контакти в района на днешното българско Черноморие през късния неолит. – В: В. Славчев (ред.) Варненският халколитен некропол и проблемите на праисторията на Югоизточна Европа. Studia in memoriam Ivan Ivanov (Acta Musei Varnaensis, 6). Варна, 2008, 43–56.

Шкорпил 1925: К. Шкорпил. Мегалитни паметници и могилища. Старини в Черноморската област. Ч. 1. София, 1925.

Шкорпил, Шкорпил 1890: К. и Х. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. София, 1990, III, 3–41.

ПРОЕКТИ НАБУКО И ЮЖЕН ПОТОК

№46. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОДА „НАБУКО“, СЕКТОР 1, РЕВИЗИЯ Е

Камен Бояджиев

Теренното издирване бе проведено през октомври 2012 г. от екип в състав: ръководител Камен Бояджиев НАИМ–БАН), зам. ръководител Стефан Бакърджиев (РИМ Ямбол), Надежда Кечева НАИМ–БАН), Георги Михайлов (СУ “Св. Климент Охридски“) и Тодор Вълчев (РИМ Ямбол). То бе наложено от промяната в трасето на газопровода „Набуко“ съгласно ревизия Е (обр. 1). Тази промяна е най-съществена в първите 11 км, от българо-турската граница до с. Горска поляна, общ. Болярово. В този участък трасето е изместено с до 1,9 км на запад. В него бяха регистрирани три нови обекта, вероятно надгробни могили (високата тревна покривка в този район обаче значително ограничи възможността за наблюдение)(обр. 2):

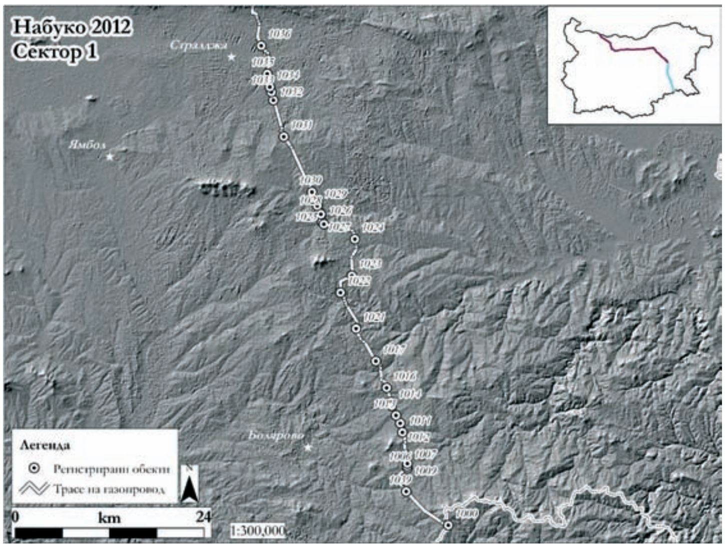

Обр. 1. Карта на трасето на сектор 1 и регистрираните по него обекти.

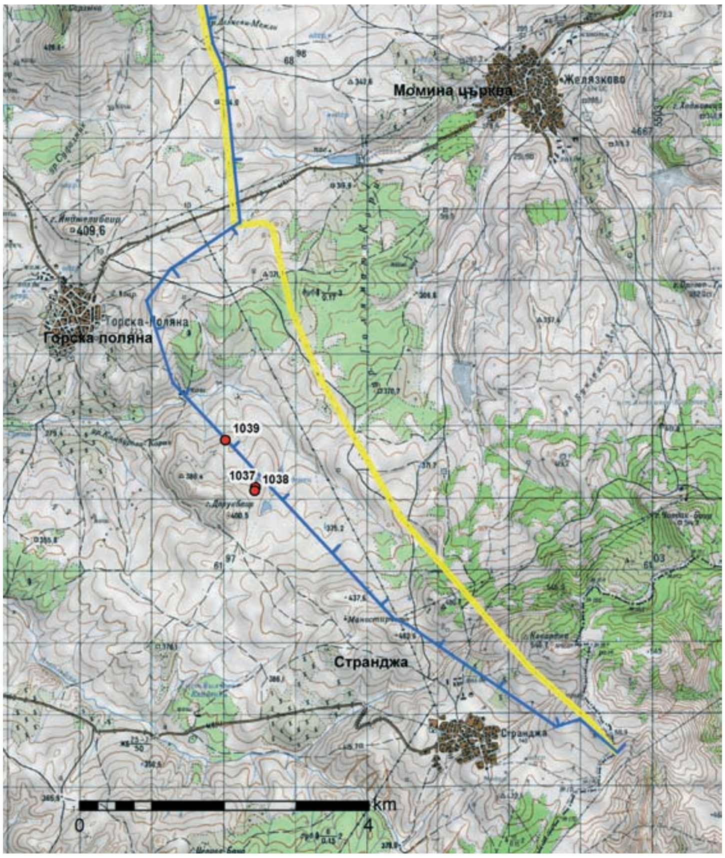

Обр. 2. Изменение на трасето в км 0-11 по трасето на ревизия Е спрямо ревизия С и регистрирани в този участък надгробни могили.

Обекти 1037–1038 (с. Странджа, община Болярово): Две малки надгробни могили, с диаметър 10–12 м и височина 1,2–1,3 м. Намират се в м. Азмако, на около 40 м една от друга. В периферията на едната се откриват ломени камъни. Не са намерени други материали. Могилите не се засягат от трасето на газопровода.

Обект 1039 (с. Горска поляна, община Болярово): Малка надгробна могила, с диаметър около 10 м и височина около 1,5 м. По повърхността ѝ се откриват ломени камъни. Не са намерени други материали. Попада в сервитута на газопровода.

От км 11 на север трасето по ревизия Е се движи успоредно на това по ревизия С (обхождано през 2011 г.), с отклонение до около 200 м източно (в определени участъци съвпада напълно). Не са регистрирани нови обекти, но по-добрите възможности за наблюдение спрямо пролетта на 2011 г. позволиха актуализиране на данните за границите и хронологията на някои от обектите:

Обект 1006 (с. Горска поляна, община Болярово): Обектът се отнася към късната желязна епоха. Вероятно е свързан с обект 1007 и представлява селище, разположено на двата бряга на Скалянска река. В близост са регистрирани ямен комплекс (обект 1005) и могилен некропол от КЖЕ (Бояджиев 2011).

Обекти 1025–1026 (с. Войника, община Стралджа): Откритите през 2012 г. керамични фрагменти се отнасят основно към късноримската епоха. Възможно е да става въпрос и за едно голямо разпръснато селище от двата бряга на Войнишката река.

Обект 1027 (с. Първенец, община Стралджа): Селището се отнася към късноримската епоха. Площта му е около 24 дка.

Обект 1028 (с. Първенец, община Стралджа): Селище от римската епоха и средновековието. Площта му е около 70 дка.

Обект 1031 (с. Палаузово, община Стралджа): Селище от римската епоха. Площта му е значително по-голяма от регистрираната през 2011 г. – около 200 дка (обр. 3). То се развива и на северозапад, върху високата част на терасата. Установи се наличието на два участъка с концентрация на битова и строителна керамика, и ломени камъни, които може би маркират два комплекса от сгради.

Обект 1034 (границата на землищата на с. Воденичане и с. Маленово, община Стралджа и Стралджа, община Стралджа): Установи се, че и селището от ранната бронзова епоха, и това от късната желязна епоха, се развиват и на север от регистрираната през 2011 г. северна граница. Общата площ на обекта е около 150 дка. Материалите от ранната бронзова епоха се концентрират именно върху по-високата северна част на терасата над р. Мочурица.

На около 450 м източно от обект 1034 е регистрирана надгробна могила. Има силно разлата форма, с диаметър ~ 40 м и височина ~ 1,5 м. Попада в землището на с. Маленово, община Стралджа. Върху могилата, както и на запад и северозапад от нея, в радиус от около 100 м, са открити фрагменти керамика от ранната желязна епоха. Вероятно става въпрос за обект от РЖЕ, от който впоследствие е използвана пръст за насипване на могилния насип. Обектът не се засяга от трасето на газопровода.

Двадесет и пет от регистрираните през 2011 г. и 2012 г. археологически обекти се засягат от трасето на газопровода „Набуко“, сектор 1, ревизия Е.

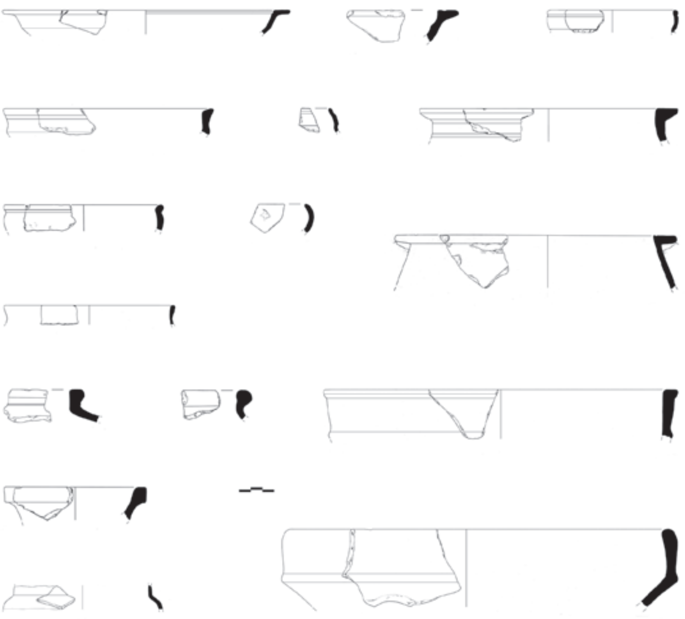

Обр. 3. Част от откритите керамични фрагменти от обект 1031.

Литература

Бояджиев 2011: К. Бояджиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровода “Набуко“, сектор 1. – АОР през 2011 г. София, 2012, 582–584.

№47. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 1

Надежда Кечева

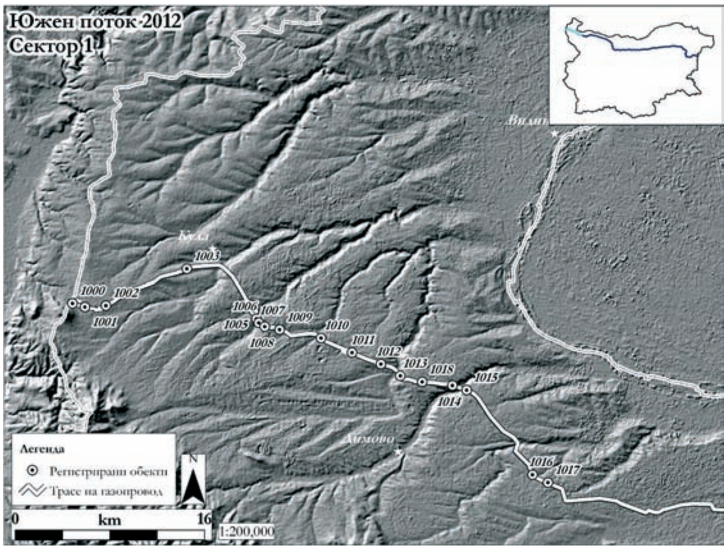

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 1 и регистрираните археологически обекти.

В изпълнение на договор между „ГАЗТЕК БГ“ АД и НАИМ–БАН през месец ноември 2012 г. се проведоха спасителни теренни издирвания на археологически обекти във връзка със строежа на бъдещия газопровод „Южен поток“, чието трасе преминава изток–запад през цяла днешна Северна България. Територията беше разделена на сектори, покрита от различни по състав групи по единна утвърдена методика, използвана през 2011, а и през 2012 г., при обходите по трасето на газопровод „Набуко“ (Нехризов 2012, 580–582). Коридорът на трасето беше с ширина 60 м, което, според изискванията на използваната методика, наложи участието на 6 човека едновременно във всеки екип[1]. При наличие на археологически материали, обходите не бяха ограничавани единствено в 60-метровия коридор, а се покриваше с полигони цялата територия на регистрирания обект.

Сектор 1 от трасето на газопровод „Южен поток“ (км 473+500 – км 540+820) е с дължина 67,320 км и преминава през част от териториите на общините Кула, Грамада, Димово и Ружинци, обл. Видин. Той започва от българо-сръбската граница в северното подножие на вр. Връшка чука, общ. Кула и завършва в близост до асфалтовия път Динково-Дондуково, общ. Ружинци (обр. 1).

Трасето на газопровода беше обходено от запад на изток.

При проведените теренни издирвания беше покрита територия от 5,66 кв. км и бяха локализирани 21 археологически обекта, 19 от които са пряко засегнати от трасето. 20 от тях бяха неизвестни до този момент, един беше познат по литературни източници без точни данни за местоположението му и не фигурираше в АИС АКБ.

Регистрирани са 20 площни обекта и една надгробна могила, означена на топографските карти и незасегната от трасето. Площните обекти спадат към следните категории: 10 селища, 9 обекти с неопределена функция и един античен път. Обектите се откриват основно в западната по-хълмиста половина на покритата територия, която е пресечена от едни от най-големите десни притоци на р. Дунав, разположени изцяло във Видинско – р. Видбол и р. Арчар – както и от други по-малки реки. На изток, слизайки в по-ниската част на областта, археологическите обекти значително намаляват.

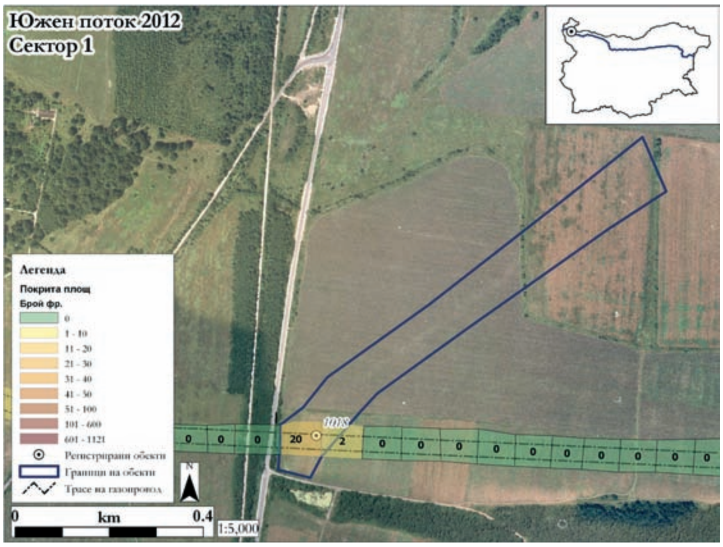
Южен поток 2012
Сектор 1
Легенда
Покрита площ
Брой фр.
0
1 - 10
11 - 20
21 - 30
31 - 40
41 - 50
51 - 100
101 - 600
601 - 1121
Регистрирани обекти
Граници на обекти
Трасе на газопровод
N
0
km
0.4
1:5,000
1018
20
2

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на част от трасето на античен път, с. Лагошевци.

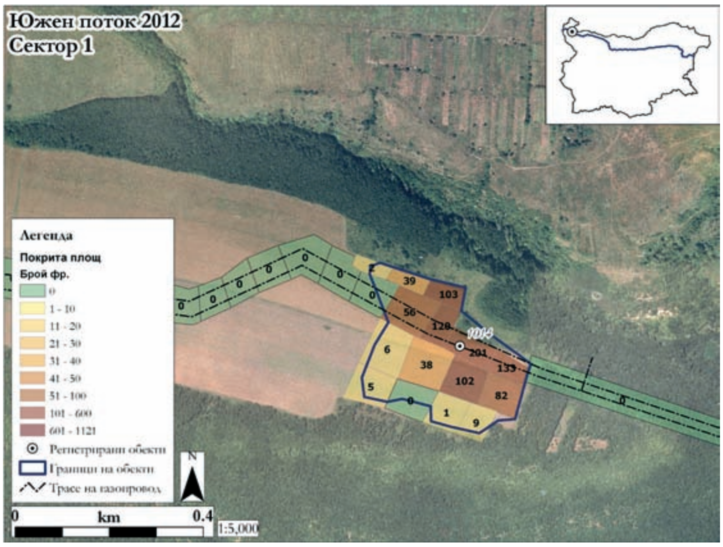
Южен поток 2012
Сектор 1
Легенда
Покрита площ
Брой фр.
0
1 - 10
11 - 20
21 - 30
31 - 40
41 - 50
51 - 100
101 - 600
601 - 1121
Регистрирани обекти
Граници на обекти
Трасе на газопровод
N
0
km
0.4
1:5,000
1014
39
103
56
128
6
38
201
133
102
82
5
1
9

Обр. 3. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект с полеви номер 1014, с. Лагошевци.

Най-интересен е селищния обект с полеви номер 1012[2] в землището на гр. Грамада. Разположен във високата част на език на рид, той се развива в посока запад–изток, на лявата висока надзаливна тераса на р. Видбол. По-голямата част от терена, на който се намира, се обработва. Централната част на обекта е разположена в необработваеми площи, където има множество следи от иманярска интервенция. В тази централна част иманярските изкопи са разкрили масивни зидове от антични постройки със спойка от бял хоросан и разхвърляни човешки кости, свидетелстващи за наличието и на некропол. В останалите части на обекта е установена висока концентрация на битова и строителна керамика, късове отухлена мазилка, кремъци, както и прешлени за вретено, фрагменти от каменни брадви и тесли, хромели и чукалки. Откритите археологически материали свидетелстват за обитаване на тази територия през ранния неолит/неолит, ранния халколит/халколит, цялата бронзова епоха, ранната желязна епоха, римската епоха, късната античност и османския период. Анализът на откритите датиращи археологически артефакти по местонамиране показва следните резултати: в западната част на обекта преобладават материалите от бронзовата епоха, в източната част – от неолита и халколита, а на цялата територия се срещат такива от римската епоха.

---

[1] В проучванията на сектор 1 взеха участие: Н. Кечева, ръководител НАИМ–БАН), Н. Казашки, заместник-ръководител (РИМ – Видин), Д. Байраков (ИМ Велинград), Ю. Димитрова, магистрант, В. Генчева, Е. Дакашев и А. Иванов, студенти (СУ „Св. Климент Охридски“), доц. д-р Г. Нехризов, научен консултант НАИМ–БАН).

[2] Според възприетата единна номерация на проекта „Южен поток“.

Друго голямо селище, съществувало през цялата бронзова епоха, е обект с полеви номер 1003, попадащ в землището на гр. Кула. Регистрираните праисторически селищни обекти принадлежат към културите, характерни за територията на Северозападна България – късен неолит и ранен халколит (култура Vinča), ранна бронзова епоха (култура Coțofeni), средна бронзова епоха (култура Verbicioara I–III), късна бронзова епоха (Култура на инкрустираната керамика по Долен Дунав и Ha A_1) и втора фаза на ранната желязна епоха (култура Basarabi)[1]. От всички тях произхожда значително количество кремъчни и каменни артефакти, които потвърждават датировката въз основа на откритите керамични фрагменти[2].

Късната желязна епоха е слабо представена в този район. Римският период е застъпен в регистрираното на голяма площ селище с полеви номер 1009, разположено на границата на землищата на гр. Грамада и с. Тошевци. Източно от път Е-79, в землището на с. Лагошевци, трасето на газопровода пресича античен път, видим на ортофотографии от 2006–2007 г. и локализиран на терен чрез наличието на ивица от ломени камъни и чакъл. С него вероятно трябва да се свърже една постройка, за която свидетелства откритата на малка площ антична битова и строителна керамика. (обр. 2)

Възможно е това да е участък от римския път, тръгващ от Lissus през Naissus и достигащ на североизток до Ratiaria (Атанасова 1980, 67; Маджаров 2009, 248–249).

Открити са две големи селища със следи от обитаване през ранната желязна епоха и ранното средновековие (IX–X в.) (обр. 3).

Периодът от XI до XIV в. е времето на съществуване на обект с полеви номер 1000, разположен в северното подножие на вр. Връшка чука, непосредствено до българо-сръбската граница[3].

Проведените издирвания на археологически обекти по трасето на бъдещия газопровод „Южен поток“ допринасят в голяма степен за изясняване на характеристиките на културата през различните праисторически и исторически периоди. Това е от особена важност за по-слабо проучени райони като северозападната част на днешна България.

Литература

Атанасова 1980: Й. Атанасова. Вила Рустика до с. Макреш, Видинско. – Известия на музеите в Северозападна България, том IV, 1980. 67–81.

Маджаров 2009: М. Маджаров. Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия. – Национален археологически резерват и музей – Хисаря. Велико Търново, 2009.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – АОР през 2011 г., София, 2012 г. 580–582.

---

[1] Консултант за праисторическата керамика беше доц. д-р Стефан Александров НАИМ–БАН).

[2] Анализът на кремъчните артефакти беше извършен от доц. д-р Мария Гюрова НАИМ–БАН).

[3] Консултант за средновековната керамика беше доц. д-р Бони Петрунова НАИМ–БАН).

№48. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 2

Камен Бояджиев, Мирослав Марков

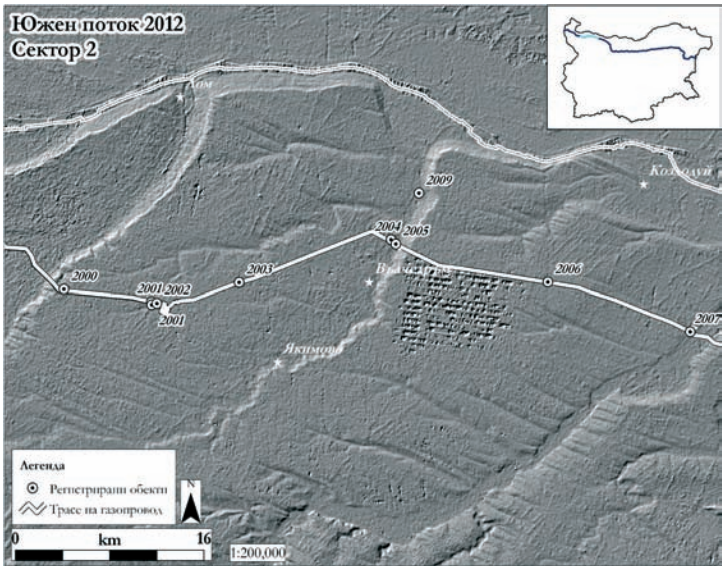

Обр. 1. Карта на сектор 2 с регистрираните обекти.

Теренното издирване бе проведено през ноември 2012 г. от екип в състав: ръководител Камен Бояджиев НАИМ–БАН), зам.-ръководител Мирослав Марков (РИМ–Монтана), Нарцис Торбов (РИМ–Враца), Георги Михайлов, Станислав Марчовски, Алета Гуадели, Александра Петрова (РИМ–Враца), Румен Първанов (РИМ–Монтана). Сектор 2 от трасето на газопровода „Южен поток“ е с дължина 64 км (от р. Лом до р. Огоста). Преминава през общини Брусарци, Медковец, Якимово и Вълчедръм, област Монтана и община Козлодуй, област Враца. В западната му част (до с. Расово) сервитутът е с ширина 66 м, а в източната – 36 м. В резултат на издирването са регистрирани 18 обекта, 7 от които се пресичат от трасето на газопровода (обр. 1). Районът е равнинен, като обектите се концентрират около малкото реки, основно около Цибрица и Огоста.

Обект 2000 (с. Василовци, община Брусарци): На висока тераса на десния бряг на р. Лом са открити малък брой нехарактерни фрагменти керамика на ръка и 5 кремъчни артефакта. Възможно е да става въпрос за селище от праистория, намиращо се на по-голяма дълбочина.

Обекти 2001–2002 (с. Расово, община Медковец): Разположени са върху ниски тераси на двата бряга на малка река, приток на р. Барата. Обект 2001 (на левия бряг) е многослойно селище с площ от около 80 дка. Откритите материали се отнасят към ранната желязна, късната желязна (късен елинизъм), римската (?) епоха и средновековието (обр. 2). Обект 2002 (на десния бряг) е с площ от около 100 дка. Откритите керамични фрагменти се отнасят към античността и средновековието. И на двата обекта най-многобройни са материалите от късната желязна епоха. Възможно е да става въпрос за едно голямо селище, което през този период се развива от двата бряга на реката.

Обект 2003 (с. Комощица, община Якимово): Разположен е върху равна тераса, отдалечен от източници на вода. На площ от около 50 дка се установи ниска концентрация на археологически материали – 80–90 фрагмента битова керамика. Отнасят се към ранното средновековие. Може би става въпрос за останки от леки стопански постройки.

Обект 2004 (Атанасова могила, гр. Вълчедръм, община Вълчедръм): Малка могила (вероятно надгробна), с диаметър ~ 20 м и височина ~ 2 м. Повърхността и е силно нарушена от водоснабдителни съоръжения и земеделска обработка в периферията. Не са открити археологически материали. Намира се на около 100 м североизточно от трасето на газопровода.

Обект 2005 (гр. Вълчедръм, община Вълчедръм): Селище от късната желязна епоха и ранното средновековие. Преобладава керамиката от средновековието, която се открива върху надзаливни тераси на двата бряга на р. Цибрица, на обща площ от около 190 дка. В иманярски изкопи на десния бряг бяха регистрирани и материали от късната желязна епоха, а върху левия бряг бяха намерени малък брой фрагменти от керамика на ръка, които вероятно се отнасят към праисторията (халколит ?).

Посетени са и 6 могили, вероятно надгробни, намиращи се на североизток от обект 2005, по ръба на високата тераса („платото“ между р. Цибрица и р. Огоста), над стръмния склон източно от р. Цибрица. Попадат в землищата на с. Разград и с. Златия, община Вълчедръм. Разстоянието от първата до последната е близо 5 км. Диаметрите им са от 20 до 30 м, а височината от 1 до 3 м. Някои са нарушени от иманярски изкопи или земеделска обработка. Не са открити датиращи материали. На топографските карти са отбелязани още няколко могили, които не личат на терен. Възможно е да са били с малки размери и да са унищожени при земеделската обработка.

Върху надзаливна тераса на левия бряг на р. Цибрица, в землището на с. Златия, бе регистрирано и селище от ранната бронзова епоха и средновековието.

Обект 2006: Защитен вал от средновековието (известен като Хайредински и Шишманов вал). Валът е картиран и проучван сондажно от Р. Рашев и П. Иванов (Рашев, Иванов 1986). Развива се в посока север–юг, от брега на р. Дунав, западно от гр. Козлодуй, до левия бряг на р. Огоста при с. Хайредин. Дължината му е около 21 км. Ширината му е около 12 м, а височината около 1,5 м. Непосредствено западно от него се намира ров с ширина около 10 м и дълбочина до 3,5 м (в сондажа на Р. Рашев и П. Иванов; видима на терен е около 1 м). Датиран е във времето на Първата българска държава. Трасето на газопровода го пресича приблизително в средата.

Обект 2007 (с. Гложене, община Козлодуй): Селище от римската епоха, разположено на склона на надзаливна тераса на левия бряг на р. Огоста. Площта му е около 330 дка. Установени са няколко участъка с концентрация на битова и строителна керамика (тегули) и ломени камъни, които вероятно маркират отделни постройки (обр. 3). В североизточната част на обекта са открити и малък брой керамични фрагменти от средновековието (XI–XII в.). Обектът е силно нарушен от иманярска дейност със земекопна техника.

Западно от обекта, върху високата част на терасата, са регистрирани 3 надгробни могили. Възможно е да са свързани с него. Не са открити датиращи материали. Едната е с големи размери – диаметър около 50 м и височина около 4 м.

Южно от гр. Козлодуй е регистрирана още една надгробна могила (Макова могила). Има диаметър около 40 м и височина 2 м. Не са открити датиращи материали.

Литература

Рашев, Иванов 1986: Р. Рашев, П. Иванов. Хайрединският вал. – Известия на музеите в Северозападна България, 11, 1986, 9–26.

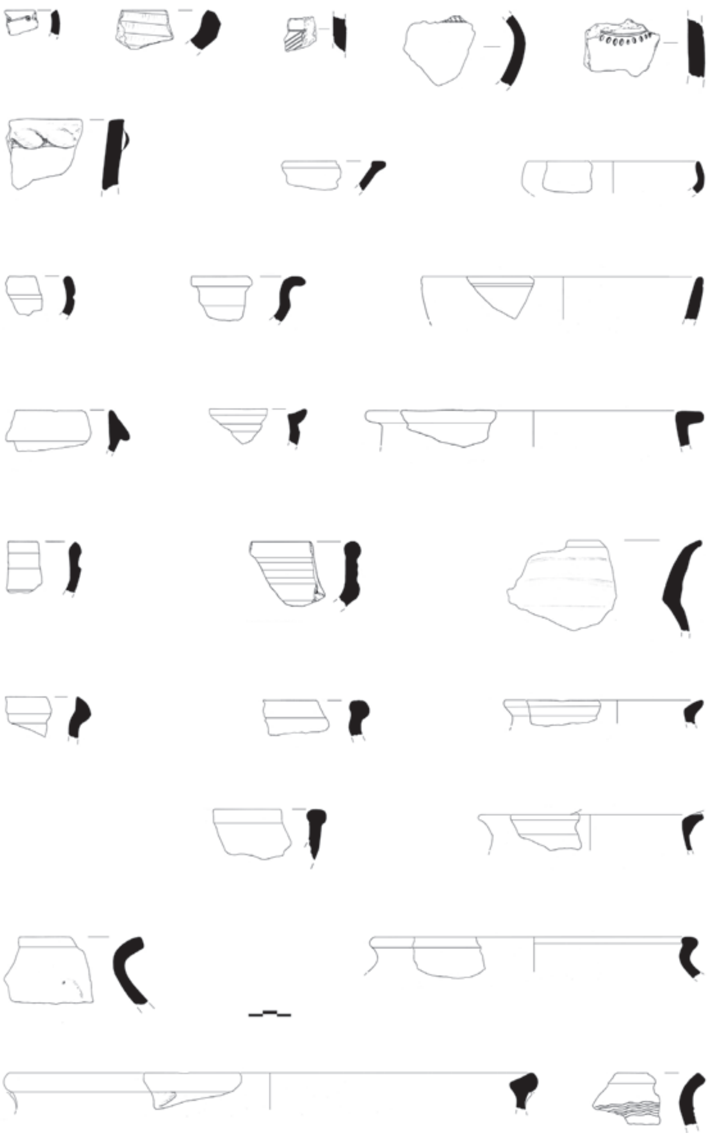

Обр. 2. Керамика от обект 2001.

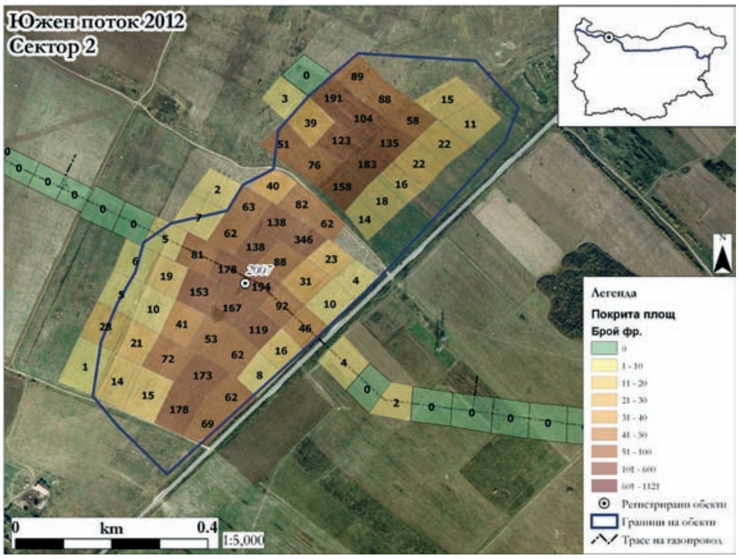

Обр. 3. Обект 2007 – ортофотография с полигоните и определените граници на базата на дисперсията на керамични фрагменти.

№49. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 6, РЕВИЗИЯ Е

Георги Иванов, Таня Христова, Георги Ганецовски

Промяната на трасето на газопровод „Набуко“ ревизия Е обхваща три сектора, в землищата на гр. Оряхово (обл. Враца), с. Долни Луковит (общ. Искър, обл. Плевен) и с. Петърница, (общ. Долни Дъбник, обл. Плевен). При обхода в землището на гр. Оряхово не бе регистриран обект; в землището на с. Долни Луковит ревизията отново засяга обект 6003. В землището на с. Петърница корекцията на трасето засяга нов обект – 6060. Останалите регистрирани през 2011 г. обекти (Иванов и др. 2012) остават на трасето на газопровода и мерките по опазването им не се променят.

Обект 6003 в м. Пъртенски геран.

Новият вариант на трасето отново засяга обекта. Посещението ни през 2012 г. не променя картината, наблюдавана през 2011 г. По повърхността на площ от 60 дка са регистрирани керамични фрагменти, камъни, строителна керамика. На терен и ортофото личат концентрации на културен пласт (сиви петна), указващ местата на стопански постройки или жилища. Хронология: римски период, късна античност, ранно средновековие.

Обект 6060.

Обект (селище) разположен на висока речна тераса на левия бряг на р. Вит. Възможността за наблюдение беше лоша поради тревната и храстова растителност. Фрагменти керамика са открити само на определени места, където има скоро изкоренени храсти и опожарена растителност. Като цяло концентрацията на керамика е ниска. Хронология: късна античност, средновековие, Възраждане. По същата тераса през 2011 г. бяха регистрирани няколко обекта с висока концентрация на археологически материали.

Трасето на газопровод „Южен поток“ засяга също обекти 6003 (=3003) и 6060 (=3011).

Литература

Иванов и др. 2012: Г. Иванов, Г. Ганецовски, Т. Христова, Е. Найденова, Б. Атанасов, М. Младенов, В. Тодоров, М. Николов, А. Найденова. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 6. – АОР през 2011 г. София 2012, 593–595.

№50. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 3

Георги Иванов, Георги Ганецовски, Таня Христова, Мартин Николов, Вечеслав Николов, Антония Йорданова, Евгения Найденова, Аделина Найденова[1]

Трасето на газопровода ще засегне 16 обекта; от тях за предварителни археологически проучвания са предвидени 13, за наблюдение – 2, а Островският вал ще бъде напълно проучен в рамките на сервитута.

От р. Огоста до р. Скът трасето (5 км) минава през земеделски масиви в землищата на с. Войводово и гр. Мизия. По високия десен бряг на Огоста бяха регистрирани обекти, които не се засягат от газопровода. Между р. Скът и Искър трасето (35 км) минава основно през равни земеделски масиви в землищата на гр. Мизия, с. Селановци, с. Галово, гр. Кнежа, с. Долни Луковит и с. Гостиля. Между р. Искър и р. Вит (30 км) теренът не е толкова равнинен; трасето минава през землищата на с. Староселци, гр. Искър, с. Писарово, гр. Долни Дъбник, с. Горни Дъбник, с. Крушовица (общ. Д. Дъбник) и с. Садовец. От р. Вит до ляв приток на р. Чернялка (16 км) трасето се пресича от дълбоки речни каньони и падини; преминава през землищата на с. Петърница, с. Бъркач, с. Беглеж и с. Горталово (обр. 1).

---

[1] Научни консултанти за керамиката са С. Александров, А. Божкова и Б. Петрунова; за кремъчните артефакти – М. Гюрова.

В едни немалък участък трасето е паралелно с това на газопровод „Набуко" (ревизия Е). Три обекта се засягат и от двете трасета.

Между р. Скът и р. Искър

Обект 3001 се намира в равнината непосредствено до р. Скът. По повърхността се наблюдават керамични фрагменти, камъни и строителна керамика; концентрациите на културен пласт указват местата на жилищни или стопански постройки. Хронология: късна бронзова, късна желязна, римска епоха, ранно средновековие.

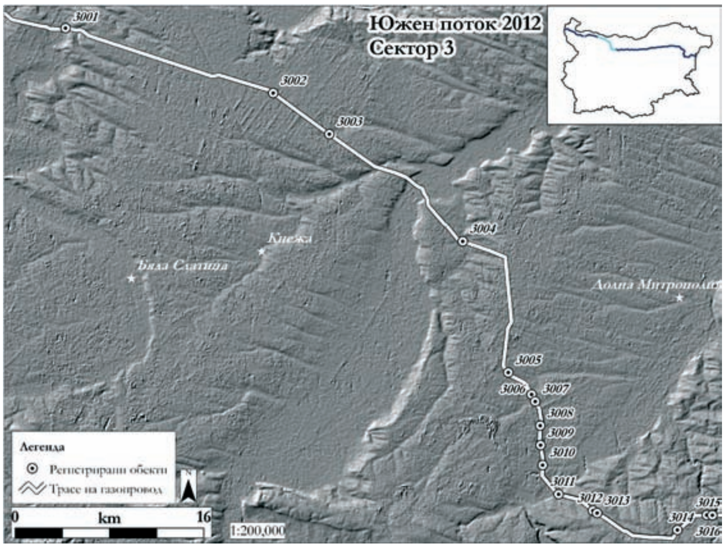

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 3 и регистрираните обекти.

Около р. Скът бяха локализирани няколко обекта, които не се засягат от газопровода. Западно от с. Войводово бе регистриран голям обект, разрушаван от иманяри и затрупван от бунището на селото. Събраните материали го датират в късната желязна, римската епоха и ранното средновековие. Североизточно от с. Крушовица (общ. Мизия) дълбоко риголване е засегнало обект от късна бронзова, ранна желязна и късна желязна епоха, ранно средновековие. В профил се виждат горели пластове, мазилки и части от огнища. Върху естествена издатина на един от меандрите на р. Скът бе регистриран обект с керамика, характерна за ранната бронзова епоха и късната античност.

Археологически обекти в равната част на Долнодунавската равнина не са регистрирани, което повтаря картината от предишните обхождания. Такива се регистрират в долините, защитени от ветрове и с наличие на водоизточник или река.

Обект 3002 (Островският вал) е землено укрепление от времето на Първата българска държава; сега обезличено. Данни за съоръжението са получени от проведените през 2011 г. разкопки (Григоров, Петрова 2012). Засяга се от трасето на газопровод „Набуко" (обект 6002).

Обект 3003 в м. Пъртенски геран. Засяга се от трасето на газопровод „Набуко" (обект 6003); представен в отчетите за 2011 и 2012 г.

Между р. Искър и р. Вит

Извън трасето, по долината на р. Искър бяха регистрирани няколко обекта. Интерес представлява един обект на десния бряг на реката с дебел културен пласт (проследен в иманярски изкоп). Керамиката се датира в късната античност и праисторията; фрагмент от чучур може да се отнесе към ранната бронзова епоха.

Обекти 3004 и 3005 са разположени на полегати склонове с южни изложения, близо до малки рекички. И двата имат сходни датировки, с преобладаващи материали от късната желязна и римска епоха; на обект 3005 има и керамика от XII в.

Обект 3006 в м. Градините е регистриран при издирванията по трасето на „Набуко" през 2011 г. Северно от него се намира обект 6010 („Набуко"). И двата са разположени на полегат склон с югоизточно изложение, близо до р. Барата. Голямо е количеството на строителна керамика – керемиди и тухли (4317 бр.), речни и дялани камъни, архитектурни детайли – квадри, страници с жлебове, прагове. На терен и на ортофото ясно се виждат местата на представителни сгради. Хронология: праистория, бронзова, късна желязна (обр. 3*a*), римска епоха, късна античност, ранно средновековие и XVII–XVIII в.

Обект 3007 се намира между две от многото могили, разположени на платото, над обекти 3006 и 6010, от дясната страна на реката; керамиката е със същата дата.

По долината на р. Барата, през 2011 и 2012 г., бяха регистрирани и други обекти (извън трасето), което показва гъстота на заселване в този район.

Обект 3008 е разположен в долина по двата бряга на рекичка. Откритите материали са малко. Хронология: праистория, късна желязна епоха, XIII–XIV в. (керамика с подглазурна украса – обр. 3*b*).

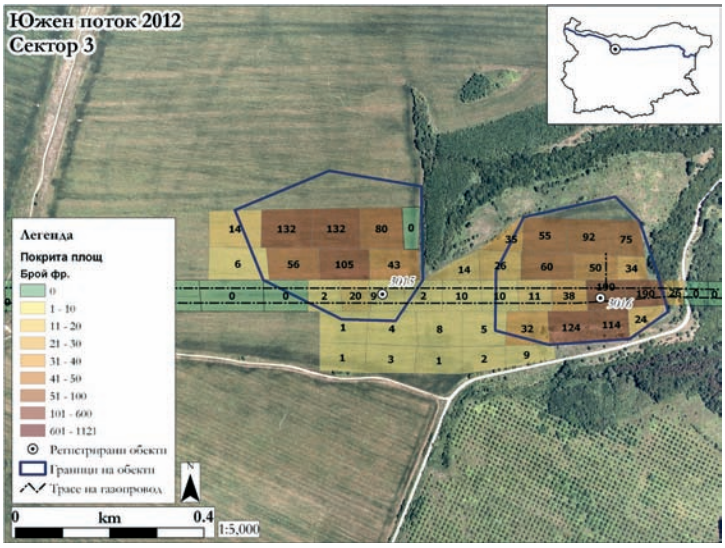

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обекти 3015 и 3016.

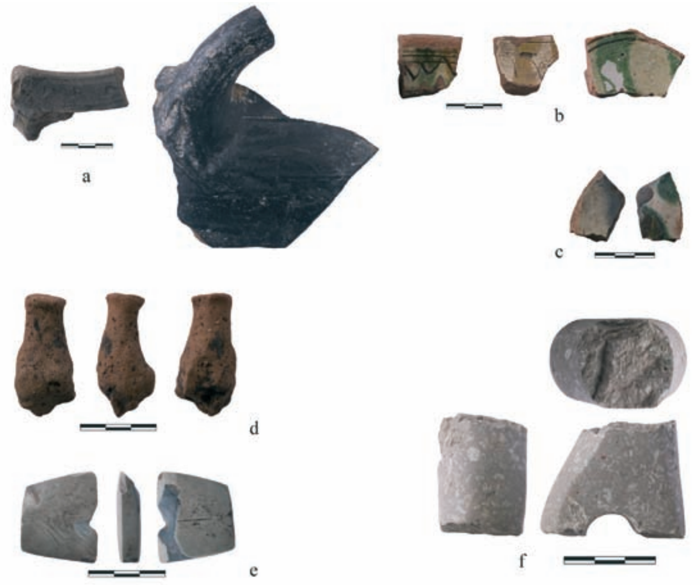

Обр. 3. a. Обект 3006. Керамични фрагменти от V-IV в. пр. Хр.; b. Обект 3008. Керамични фрагменти с подглазурна украса; c. Обект 3012. Керамични фрагменти с украса, имитираща мрамор; d. Обект 3015. Част от керамичен идол; e. Обект 3015. Каменна тесличка; f. Обект 3016. Част от каменна брадва с дупка.

Обект 3009 е разположен на полегат склон с южно изложение, в долина, близо до съвременен каптаж. Върху трасето не се откри керамика, а голямо количество камъни. В непосредствена близост бе регистриран голям обект от римския период и късната античност; вероятно на трасето попада периферията на този обект.

Обект 3010 е на склон с южно изложение близо до рекичка. Откритите материали са малко с дата праистория, късна желязна и римска епоха.

Между р. Вит и р. Сушица (ляв приток на р. Чернялка)

Обект 3011 се засяга от трасето на „Набуко“, ревизия Е (обект 6060) и е представен в резюмето за 2012 г. Освен него, по двата бряга на р. Вит през 2011 г. бяха регистрирани няколко големи археологически обекта.

Обект 3012 заема много голяма площ, върху склон с южно изложение и една затворена долина. Вероятно е селище с отдалечени една от друга постройки. Хронология: праистория, римски период и XIII–XIV в. (вкл. керамика с украса, имитираща мрамор – обр. 3*c*).

Обект 3013 е разположен на билото над обект 3012. По цялата площ се откриват плочести камъни, подредени в редици, някои приличат на полегнали зидове. Откри се много малко количество керамика, работена на колело, а пръстта е с по-светъл цвят. Хронология: късна желязна епоха и късно средновековие.

Обект 3014 е разположен на висока речна тераса на малка река. Половината от територията на обекта е с добра видимост, другата – с много ниска. Хронология: късна желязна епоха.

Обекти 3015 и 3016 са разделени от дере (обр. 2). Обект 3015 е разположен на полегат склон с югоизточно изложение. Откри се керамика и мазилка, един идол (обр. 3*d*) и каменна тесличка (обр. 3*e*), както и голямо количество кремък. Хронология: късен неолит и ранен халколит. Обект 3016 е разположен на висока речна тераса над р. Сушица. Откри се голямо количество керамика и мазилки, част от каменна брадва с дупка (обр. 3*f*), части от огнища, хромели и голямо количество кремъчни артефакти. Хронология: ранен халколит, късна бронзова, ранна и късна желязна епоха, ранно средновековие. Цялостният облик на кремъчните ансамбли от двата обекта свидетелства за наличие на работилници за кремъчно производство.

Литература

Григоров, Петрова 2012: В. Григоров, А. Петрова. Разкопки на Островския (Аспарухов) вал до гр. Кнежа. – АОР през 2011 г. София 2012, 497–499.

Иванов и др. 2012: Г. Иванов, Г. Ганецовски, Т. Христова, Е. Найденова, Б. Атанасов, М. Младенов, В. Тодоров, М. Николов, А. Найденова. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 6. – АОР през 2011 г. София, 2012, 593–595.

№51. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД “НАБУКО“, СЕКТОР 5, РЕВИЗИЯ Е

Иво Д. Чолаков, Мая Валентинова

Теренните издирвания в сектор 5 (км 270 – км 340) по направената ревизия Е, бяха проведени в периода 18.10.2012 – 31.10.2012 г.[1] Отсечките по ревизия Е на бъдещото трасе на газопровода в този сектор, попадат в териториите на няколко общини от области Ловеч и Плевен. В новите части на трасето бяха регистрирани два нови обекта и ревизирани данните за някои от откритите през предишната година обекти. Теренното издирване беше извършено по методика, използвана от всички археологически екипи, работещи по газопровод „Набуко“ (Нехризов 2012). При теренното документиране и вторичната обработка на данните, за точното позициониране на обектите и изследваната територия, освен GPS уреди, беше използвано мобилно ГИС устройство Juno SB на Trimble. То е оборудвано със софтуер ArcPad и въведени геореферирани топографски карти с М 1:25000 и ортофото.

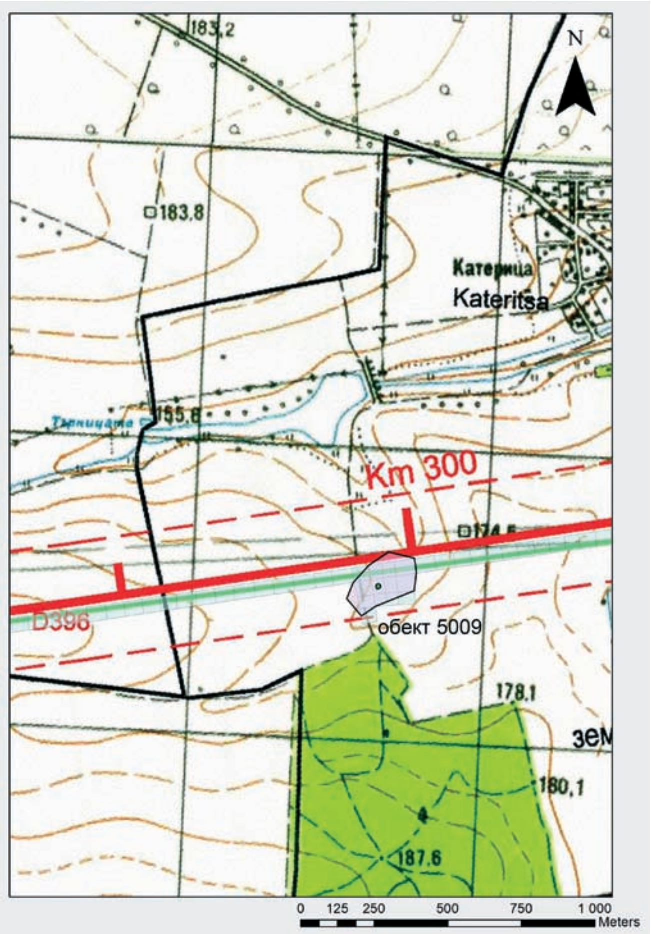

Обр. 1. Обект 5009 в землището на с. Катерица, общ. Пордим, обл. Плевен.

Промяната на трасето в сектор 5, според ревизия Е има обща дължина от над 17,8 км. При направените теренни издирвания е допълнена информацията за някои от вече регистрираните обекти при извършените през 2011 г. обходи в сектор 5 на газопровода. Така през есента на 2012 г., поради по-добрата видимост на терена се установи, че многослойното селище в землището на с. Градище, обл. Плевен е разположено върху значително по-голяма площ. Сега, регистрираната му територия е ок. 150 дка. Увеличение на площта има и при праисторическото селище в м. Червенско ниве, землище на с. Бохот, обл. Плевен. След теренните издирвания по ревизия Е е актуализирана информацията и са променени мерките за опазване на два от обектите. При регистрираните селища през 2011 г. в землищата на с. Бохот и с. Ласкар, обл. Плевен промяната е от предварителни археологически проучвания на наблюдение по време на строителството. Един обект – надгробна могила в землището на гр. Летница не се засяга от трасето на газопровода по ревизия Е.

Двата новорегистрирани обекта са римско селище в м. Катеришкото, в землището на с. Катерица, обл. Плевен (обект 5009) и селище в м. Селишка чешма, землище на с. Владиня, обл. Ловеч

---

[1] Екипът включваше: зам.-ръководител Мая Валентинова (РИМ–Ловеч); Владимир Найденов (РИМ–Плевен) и ГИС специалист – Иван Янев (ИКИ–БАН).

(обект 5010) (обр. 1). При втория, откритата керамика е с датировка праистория и късна желязна епоха (обр. 2). И при двата обекта препоръчваните мерки за опазване са предварителни археологически проучвания.

Литература

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирване на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – АОР през 2011 г., София, 2012, 580–582.

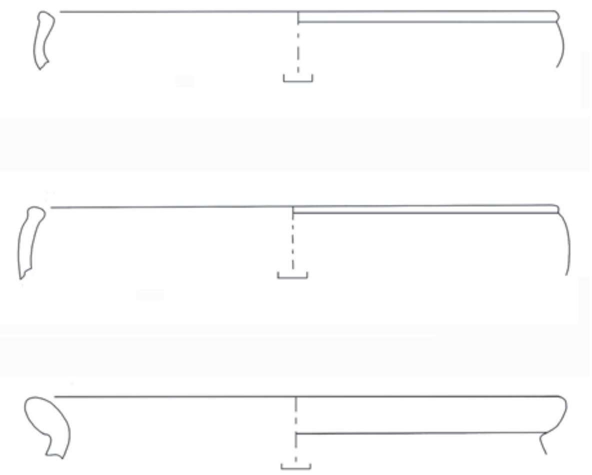

Обр. 2. Керамика от Обект 5009.

№52. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 4

Иво Д. Чолаков, Мая Валентинова

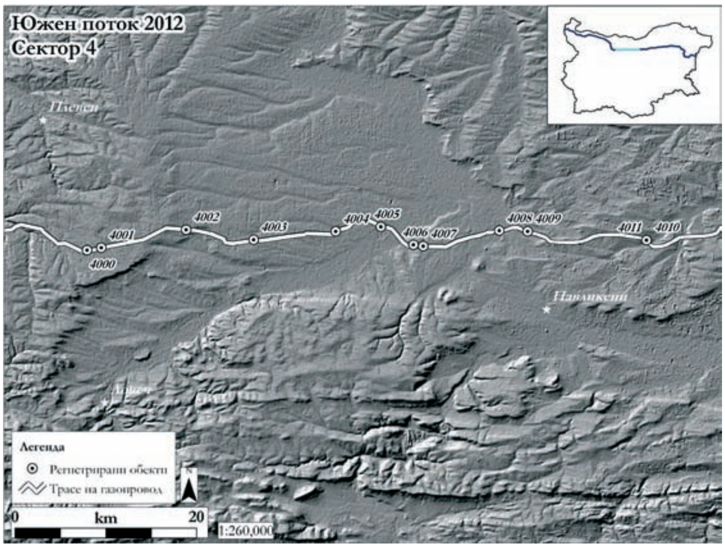

Обр. 1. Карта на трасето на газопровод „Южен поток" и регистрираните обекти в сектор 4 .

Теренните издирвания по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 4 (км 237+800 – км 323+700), бяха проведени в периода 25.10–27.11.2012 г.[1] Отсечките по бъдещото трасе на газопровода в този сектор, попадат в териториите на няколко общини от области Ловеч, Плевен и Велико Търново. Теренното издирване беше извършено по методика, използвана от всички археологически екипи, работещи по проекта. При теренното документиране и вторичната обработка на данните, освен GPS уреди, беше използвано мобилно ГИС устройство, оборудвано със софтуер ArcPad и въведени геореферирани топографски карти и ортофото.

Общата дължина на изследваното трасе е 86 км (обр. 1).

При направените теренни издирвания са регистрирани 14 обекта. От тях 11 са засегнати от сервитута на газопровода, а три са на разстояние до 50 м от неговите граници. Според степента на засягане от трасето са препоръчани различни мерки за опазване. За три обекта е предвидено наблюдение по време на строителството; седем са за предварителни археологически проучвания; при един е необходимо цялостно проучване и не се налагат мерки за опазване при три обекта.

Всички открити обекти са регистрирани като селища, само един е надгробна могила. Според откритата керамика, преобладават тези, датирани в праисторията. Такива са обектите в землището на с. Бохот, общ. Плевен (късен неолит/ранен халколит и бронзова епоха); при с. Владиня, общ. Ловеч (ранна и средна бронзова епоха); два обекта в землището на с. Асеновци, общ. Левски (ранна желязна епоха и обща датировка праистория при втория) и край с. Градище, общ. Левски (халколит) (обр. 2 и 3).

---

[1] Екипът включваше: зам.-ръководител Мая Валентинова (РИМ Ловеч) и участници Яна Димитрова НАИМ–БАН), Владимир Найденов (РИМ–Плевен), Мартин Дяков (РИМ–Плевен), ГИС специалист – Иван Янев (ИКИ–БАН).

Два от обектите представляват многослойни селища. Този в землището на гр. Летница е с работна датировка от желязна епоха до османски период, а на обекта при с. Недан, общ. Павликени времето на обитаване е през късната желязна и османска епохи. Два обекта, край с. Катерица, общ. Пордим и с. Недан, общ. Павликени са датирани през римската епоха (II–IV в.), а един при с. Бохот, общ. Плевен е селище от късната желязна епоха.

Материалите, откривани при обходите, основно са фрагменти от битова и строителна керамика, както и няколко хромела от различни хронологически периоди и фрагмент от каменна брадва, вероятно от бронзовата епоха.

При праисторическите обекти, често присъстват обработени кремъчни пластини с напречно затъпяване, стъргалки на пластини, ретуширани пластини, ядра, отпадъци, чукалка и гладилка. Типологическото разнообразие и морфо-метричните параметри на изделията предполагат наличието на халколитни кремъчни индустрии в района, основно за обектите при с. Бохот и с. Градище.[1]

В нито един от регистрираните обекти не са открити запазени съоръжения. Намерените многобройни фрагменти от строителна керамика и мазилки дават индикация обаче, че поне при част от тях, могат да се очакват такива в дълбочина. При два обекта, край с. Недан, общ. Павликени и в землището на с. Градище, общ. Левски по повърхността на терена се засичат големи концентрации, съответно от строителна керамика и от опожарена мазилка. И в двата случая, концентрациите маркират отделни постройки в рамките на селищата.

Площта на регистрираните обекти по трасето на газопровода е различна, като тя варира между 20 и 122,5 дка.

Всички обекти не бяха известни до момента на проведените теренни издирвания и са въведени в АИС АКБ.

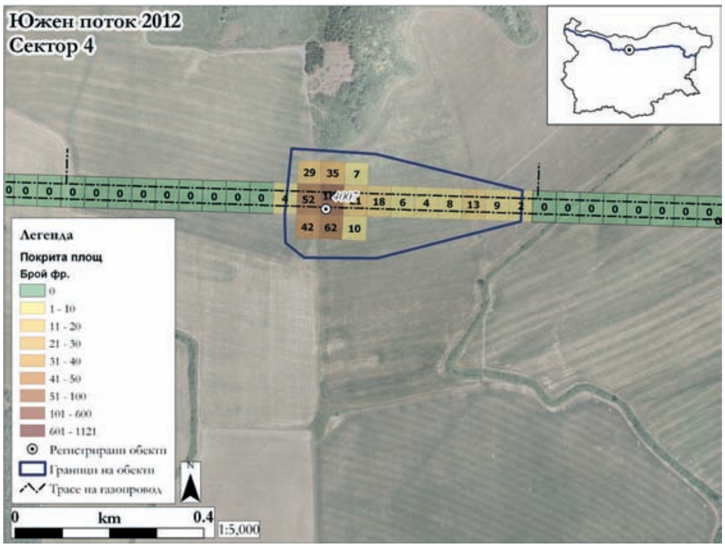

Обр. 2. Обект 4007 – ортофотография с полигоните и определените граници на базата на дисперсията на керамични фрагменти.

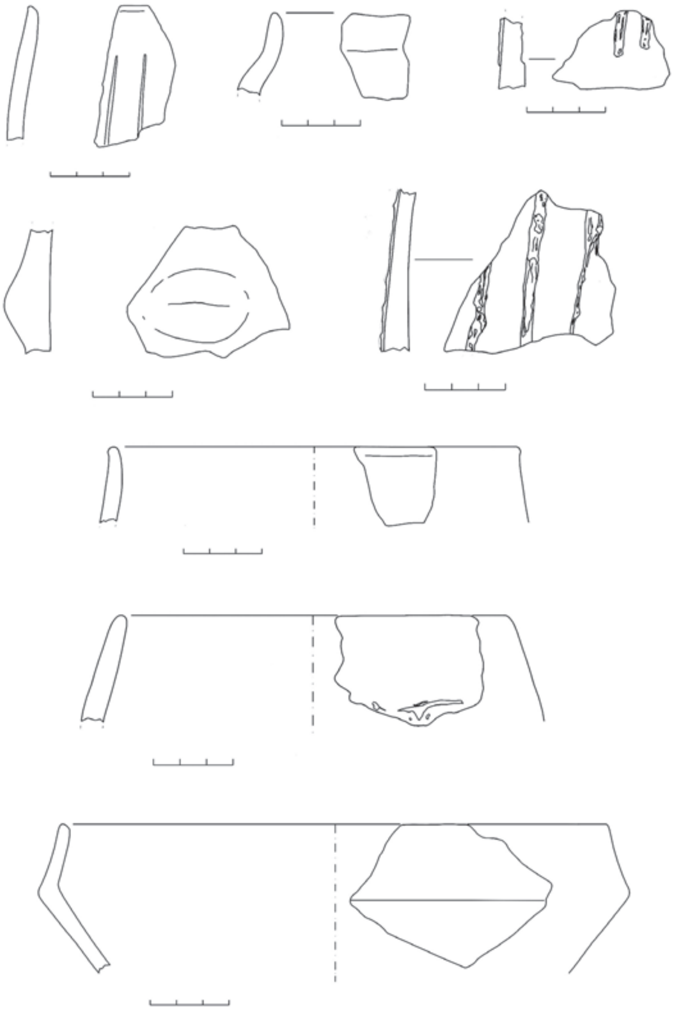

Обр. 3. Керамика от обект 4007 в землището на с. Градище, общ. Левски.

---

[1] Кремъчните артефакти са обработени от доц. д-р Мария Гюрова НАИМ–БАН).

№53. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 4, РЕВИЗИЯ Е

Кръстю Чукалев, Деян Рабовянов, Живко Узунов, Никола Русев,
Димитър Чернаков, Теодор Тодоров

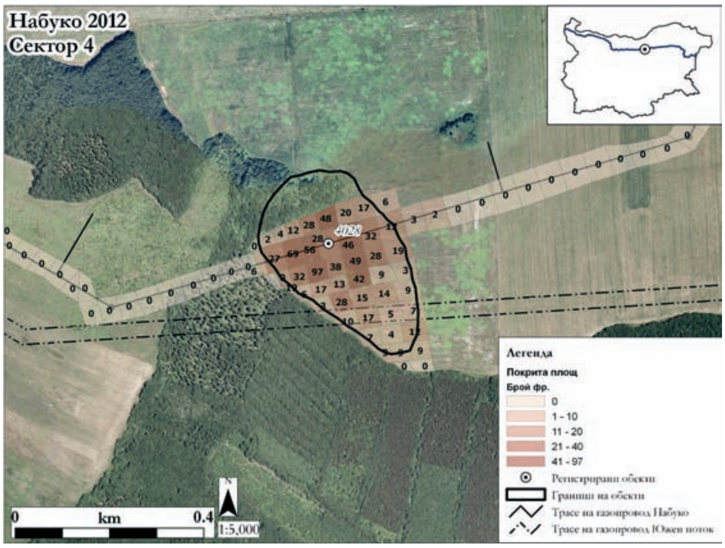

Обр. 1. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект №4028 (автор Н. Кечева).

При проведените теренни издирвания по трасето на газопровод „Набуко“, в рамките на сектор 4 (км 195 – км 270), на територията на общ. Попово, обл. Търговище, общ. Бяла, обл. Русе и общините Горна Оряховица, Стражица, Полски Тръмбеш и Павликени, обл. Велико Търново, бяха регистрирани четири нови археологически обекта: един праисторически; антично и средновековно селище и две могили. Ревизията на трасето засяга вече регистрираните през през 2011 г. обекти 4000, 4004–4005, 4008, 4011–4013, 4017–4019 и 4021–4024 (Чукалев и др. 2012).

Новорегистрираният праисторически обект 4028 е в м. Клиседжик. Намира се на 3,3 км, югозападно от с. Виноград. Той е разположен на склон с малък наклон на югозапад. Трасето на газопровода ще премине през централната зона на обекта (обр. 1). На около 50 м северно от обект 4028 се намира селищната могила Клиседжик, известна с откритите халколитни материали от началото на XX в. (Чилингиров 1920, 74; Миков 1933, 57). Върху могилата се откриват множество дълбоки иманярски изкопи, каменен разсип, вероятно от разрушена постройка (църква) от по-късен период (Второ българско царство). Вероятно новорегистрираният обект е част от археологическия обект на селищна могила Клиседжик.

По повърхността на обект 4028 не се регистрираха ясно разграничими структури и съоръжения. Откриха се само дребни късове от стенни мазилки. Керамиката е изработена на ръка. Голяма част от нея е с излъскана повърхност. Съдовете са украсени с пластични релефни ленти, релефни пъпки, набождания, врязвания и барботино. Основните форми са биконични купи, дълбоки паници с извит навътре устиен ръб, плитки паници с удебелен отвътре устиен ръб и дълбоки гърнета. Керамичният материал от обекта се датира в късния халколит (обр. 2). От същата епоха е и керамиката от селищната могила Клиседжик. Откриха се няколко кремъчни оръдия: отломъци с ретуш; стъргалка; един свредел оформен на клинче; фрагменти от пластини; люспи от ретуш и др.[1]

В североизточната част на обекта се откриха малък брой фрагменти от съдове изработени на бързо грънчарско колело от средновековния период – Второ българско царство.

Второто селище (обект 4026) е от римската епоха и средновековния период. Намира се в м. Юртлъка, на 2,1 км северозападно от с. Ковачевец. Газопроводът преминава през средната му част. Обектът е разположен на склон, спускащ се в югоизточна посока с лек наклон. В него се регистрираха няколко зони със средна концентрация на археологически материали, както и две зони с по-висока концентрация на керамични фрагменти – едната в северозападната, а другата в южната част на обекта. В тези зони се регистрираха голямо количество ломени и частично обработвани камъни с различна големина и размери. Откриха се и множество фрагменти от битова и строителна керамика (тегули и имбрици), дребни късове мазилка и крици. Вероятно тези зони с висока концентрация на археологически материали указват наличието на постройки. Керамиката е от три периода – римски (III–IV в.), средновековие (XII–XIV в.) и османски период (XVII–XVIII в.).

---

[1] Авторите изказват своята благодарност на доц. д-р Мария Гюрова НАИМ–БАН) за технико-типологическото описание и анализ на кремъчните артефакти.

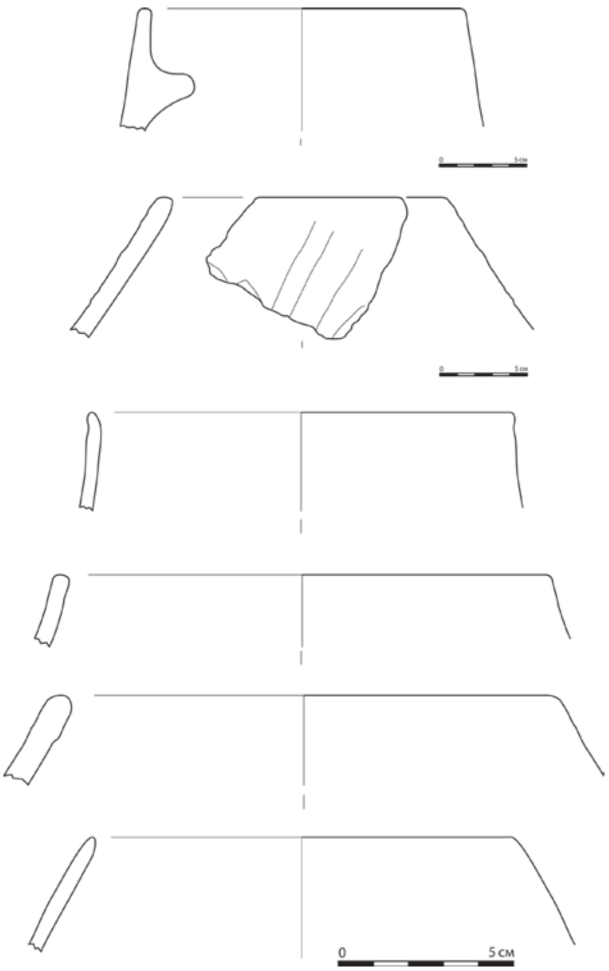

Обр. 2. Керамика от обект №4028. Късен халколит. (Рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

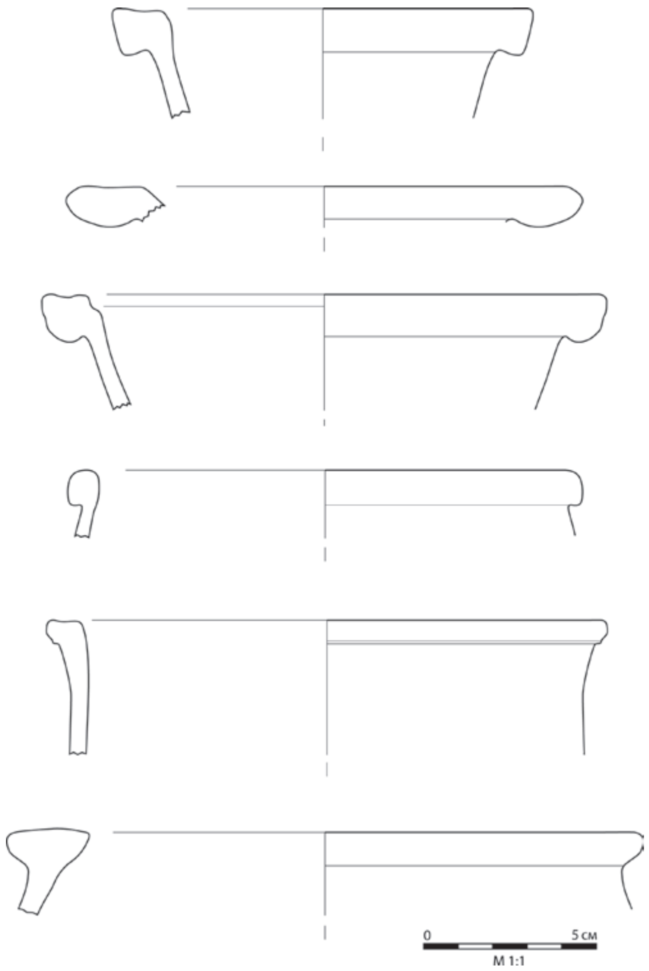

Обр. 3. Керамика от обект №4026. Римска епоха (III-IV в.). (Рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

Основните форми в римската керамика от обекта са чаши, паници, купи и гърнета (обр. 3). Откриха се и няколко фрагмента от амфори. Преобладаващото количество керамика от обекта е от средновековния период. Представени са следните форми съдове – чаши, паници, купи, кани и гърнета. Върху някои от фрагментите от паници има сграфито украса. Открити бяха също мънисто от бял минерал и фрагмент от стъклен съд.

Вероятно обект 4026 е част от регистрираното под №158 селище в „Археологически паметници в Търговищкия район“ (Дремсизова-Нелчинова и др. 1991, 39). За разрушени останки в това селище съобщава Карел Шкорпил (Шкорпил 1914, 157). През 2011 г., при теренното издирване на археологически обекти по трасето на газопровод “Набуко“, сектор 4, ревизия С, бе регистриран обект 4001 антично селище в землището на с. Ковачевец (Чукалев и др. 2012, 590).

Близостта на обекти 4001 и 4026 дава възможност да се предположи, че става въпрос за един голям обект с няколко периода на обитаване. Възможно е, на това място с добри географски характеристики, да са възниквали отделни самостоятелни селища през регистрираните периоди.

Северозападно от обект 4026, на разстояние 2,3 км северозападно от с. Ковачевец, бе регистриран могилен насип (обект 4027). Той е разположен на склон спускащ се в югоизточна посока в м. Юртлъка. Има следните запазени размери 23 м по оста север–юг и 25 м по оста изток–запад и запазена височина от около 2 м. Трудно различим е сред околния терен, като в най-висока му част има иманярски изкоп. По повърхността не се откриха археологически материали. Обект 4027 не се засяга от проектното трасе на газопровода. При теренното издирване на археологически обекти по трасето на газопровод “Набуко“, сектор 4, ревизия С, през 2011 г., бе регистриран могилен некропол от три почти унищожени могили от римската епоха в землището на с. Ковачевец – обекти 4002–4004 (Чукалев и др. 2012, 590). Вероятно обект 4027 е част от този голям могилен некропол, който принадлежи към селището от III–IV в., разположено северозападно от селото (Дремсизова-Нелчинова и др. 1991, 39).

Вторият могилен насип се намира на около 2,2 км северно от с. Ковачевец в м. Ковачевски ерек (обект 4029). Разположен е в западната част на платовидната тераса на Поповското възвишение и е регистриран като могила през 2010 г. (Торбатов, Стоянов 2011, 538). Насипът е трудно различим сред околния терен, защото е заличаван при постоянната селскостопанска обработка. Има запазени размери при повторната регистрация – диаметър под 25 м и височина под 1 м. Не се откриха археологически материали, които да позволяват неговата датировка и предназначение. Обект 4029 се засяга от проектното трасе на газопровода, ревизия Е.

Литература

Дремсизова-Нелчинова и др. 1991: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Г. Гинев, Ил. Ангелова, А. Конаклиев. Археологически паметници в Търговищкия район. София, 1991.

Миков 1933: В. Миков. Предисторически селища и находки в България. София, 1933. (Материали за археологическата карта на България, кн. VII).

Торбатов, Стоянов 2011: С. Торбатов, Т. Стоянов. Издирване на археологически обекти в Поповските и Зараевските височини. – АОР през 2010 г. София, 2011, 537–539.

Чилингиров 1920: А. Чилингиров. Рапорт върху изучаването на предисторическите селища в Североизточна България. – Годишник на Народния археологически музей за 1920, I, София, 1920, 68–75.

Чукалев и др. 2012: К. Чукалев, Д. Рабовянов, С. Александрова, Ж. Узунов, Е. Дерменджиев, Н. Еленски. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 4. – АОР през 2011 г. София, 2012, 589–591.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914.

№54. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 5

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Никола Русев, Деян Рабовянов,
Димитър Чернаков, Теодор Тодоров

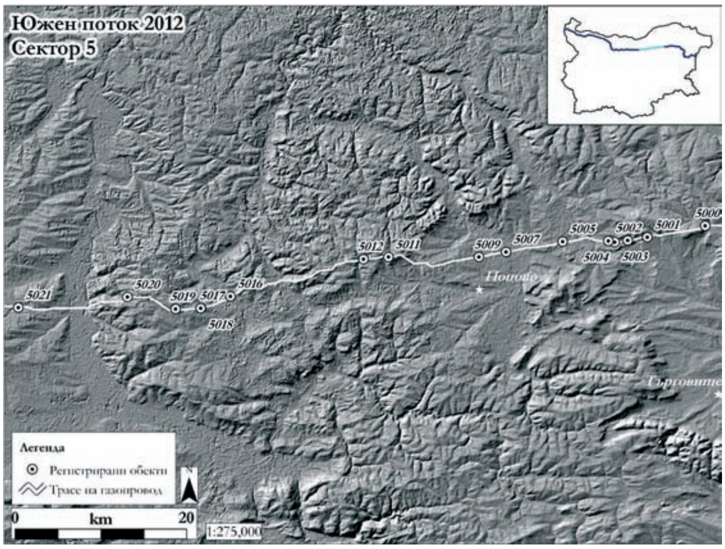

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 5 и регистрираните обекти (автор Н. Кечева).

При проведените теренни издирвания по трасето на газопровод „Южен поток“, в рамките на сектор 5 (км 151 – км 237+650), на територията на общ. Лозница, обл. Разград, общ. Търговище и Попово, обл. Търговище, общ. Бяла, обл. Русе, общ. Стражица, Г. Оряховица и Полски Тръмбеш, обл. В. Търново, бяха регистрирани 22 археологически обекта, от които 16 нови и е актуализирана информацията за 6 известни (обр. 1).

Дванадесет от обектите представляват селища от различни епохи. Три са праисторически – неолит (обект 5001) и халколит (обекти 5011 и 5019).

Обект 5001 се намира на 1,2 км СЗ от с. Миладиновци и е разположен на два склона, единият с лек наклон на югоизток, а другият – с наклон на юг. Вероятно обект 5001 представлява голямо многослойно селище с няколко периода на обитаване. Възможно е също това да са отделни съседни селища. В южната част се откриха малко на брой фрагменти неолитна керамика, както и дребни късове мазилка.

Обект 5011 се намира се в м. Кале билю на 2,3 км СЗ от с. Ковачевец, в западната част на платовидното възвишение, на сравнително равен участък с наклон от юг на север. Намерени бяха фрагменти от халколитни съдове, голяма част от тях от хранилищни, с много органика и минерали в състава на глината. Освен тях се откриха и късове мазилки и кремъчни артефакти. Площта на обекта е ок. 12 дка. Северно от обект 5011 през 2010 г. са регистрирани още три праисторически обекта, датирани в ранния неолит (Торбатов, Стоянов 2011, 538). Проектното трасе на газопровода ще премине през централната част на обекта.

Праисторическият обект 5019 в м. Клиседжик, югозападно от с. Виноград бе регистриран при теренните издирвания по трасето на газопровод „Набуко", ревизия Е, сектор 4, през месец октомври 2012 г.[1]

От I хил. пр. Хр. са регистрирани 7 обекта: 2 от РЖЕ – 5002 и 5020; 5 от КЖЕ – 5001, 5003, 5013, 5016 и 5020.

Първият обект от РЖЕ (5002) се намира на 3,8 км ЮИ от с. Тръстика. Той е с площ от ок. 25 дка. Откриха се малко на брой неинформативни фрагменти от съдове от РЖЕ.

Обект 5020 се намира се в м. Папаз чешма на 3,2 км ЮЗ от с. Орловец (обр. 2). Разположен е на югозападен склон. Площта му е ок. 50 дка. Откриха се фрагменти от битова керамика и дребни късове мазилка. В западната част се регистрираха камъни с по-висока степен на концентрация от останалата площ на обекта, вероятно указващи наличието на постройки. Керамичният материал показва, че той е възникнал през РЖЕ и продължил да съществува и във втората половина на I хил. пр. Хр. През 2011 г. при издирванията по трасето на газопровод „Набуко" на съседния склон бе регистриран обект от неолита и халколита (Чукалев и др. 2012, 589).

В западната част на обект 5001, с материали от праисторията и периода на Първо българско царство, се откриха и малко на брой фрагменти от монохромна керамика от КЖЕ, изработена на бързо колело. Сходна е ситуацията при обект 5003, намиращ се на 2,2 км ЮИ от с. Еленово, при който се отриха също малко на брой фрагменти от монохромна керамика.

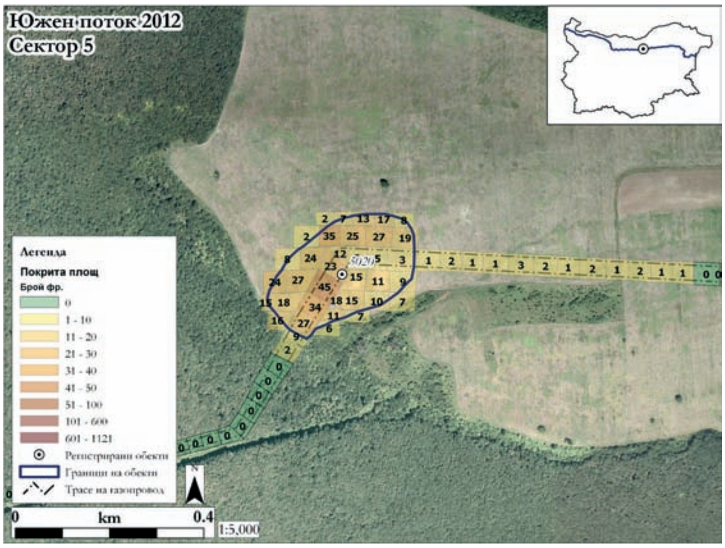

Обр. 2. Ортофотография с полигоните и определените граници на обект №5020 (автор Н. Кечева).

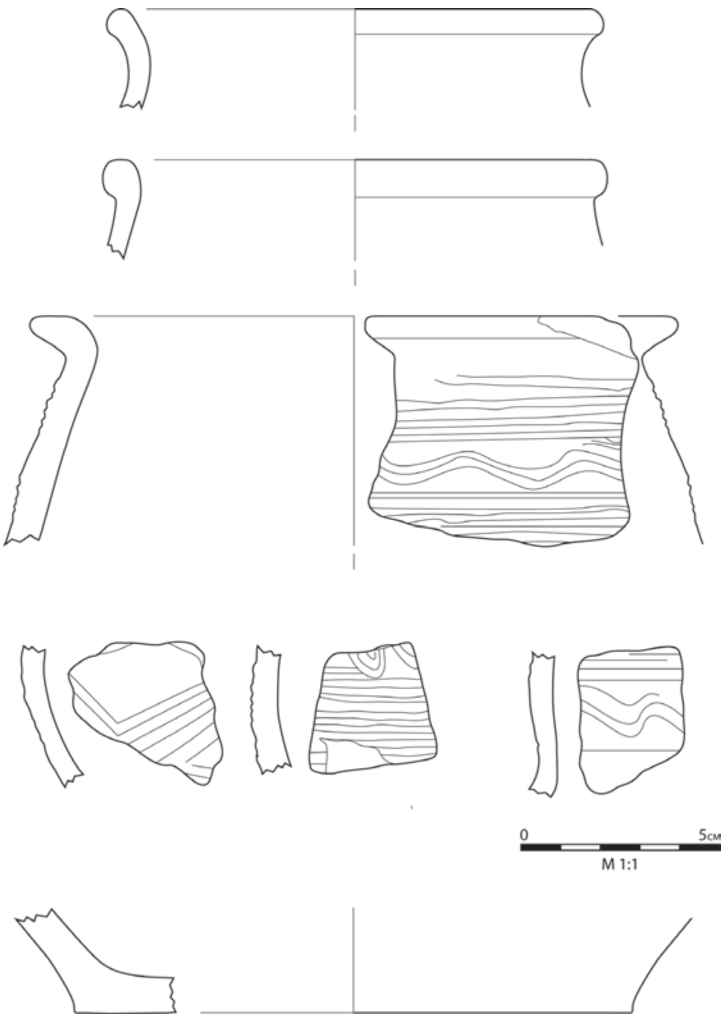

Обр. 3. Керамика от обект №5007. Първо българско царство (X в.). (Рис. А. Цонева и Т. Тодоров).

---

[1] Виж информацията за обект 4028 в отчета за теренните издирвания по трасето на газопровод „Набуко", сектор 4, в настоящия том.

В обект 5013, намиращ се на 3,2 км СЗ от с. Водица, който е с площ по-малко от 1 дка, се откриха материали само от елинистическата епоха. Вероятно той представлява единична постройка.

Последният регистриран обект от КЖЕ (5016) се намира се на 1,6 км СЗ от с. Лозен. Разположен е върху югозападен склон на ниска тераса при р. Баниски Лом. Откриха се фрагменти битова керамика от КЖЕ, мазилка и кремъчни артефакти.

Селищата от римската епоха са регистрирани в селата Манастирско (обект 5000), Водица (обект 5012) и Иванча (обект 5021). Обект 5000, който се намира на 0,5 км ЮИ от с. Манастирско, както и обект 5012 с местоположение на 2,7 км СИ от с. Водица, имат сходни топографски характеристики и компактни размери. Селището при с. Иванча (5021) бе регистрирано през 2011 г. при издирванията по трасето на газопровода „Набуко“ (Чукалев и др. 2012, 590). Откритата керамика в трите обекта ги датира в периода II–III в.

Средновековните селища са 7: 4 обекта от периода на Първо българско царство, в които керамиката е основно от X в. (5001, 5002, 5003 и 5007); 3 от периода на Второ българско царство (5016, 5019 и 5021) и едно селище от османския период (5021).

Обект 5001 е най-голямото регистрирано селище от периода на Първото българско царство с площ от 110 дка. По повърхността му се установиха ломени камъни и фрагменти от строителна и битова керамика, индикиращи наличието на разрушени постройки.

Обект 5007 се намира се на 2,1 км СЗ от с. Кардам. Заема висока тераса на левия бряг на р. Черни Лом. Площта му е ок. 50 дка. Откриха се фрагменти битова керамика от периода на Първото българско царство и малко на брой дребни късове глинена мазилка (обр. 3). Останалите две селища от този период (обекти 5002 и 5003) са с компактни размери от ок. 20 дка.

В обекти 5016 и 5019 се откриха малко на брой керамични материали от Второ българско царство. Единственото голямо селище от този период с разнообразни материали, битова и строителна керамика, ломени и частично обработвани камъни, мазилки от пещи или огнища, крици и шлака, е обект 5021 при с. Иванча. Единственият османски обект се регистрира в западната му част.

При теренните издирвания бяха регистрирани 10 могили без археологически материали. Три от тях са известни: могилен насип, намиращ в м. Язлъта, на 2,2 км СИ от с. Кардам (обект 5006); две могили в м. Карапетлик при Попово (5008 и 5009) (Цв. Дремсизова-Нелчинова 1991, обекти с кат. №№151 и 306). Обект 5010, намиращ се в землището на с. Паламарца, е регистриран при теренните издирвания по трасето на газопровод Набуко през 2011 г. (Лещаков, Конаклиев 2012, 588).

Останалите могили се намират в землищата на селата Еленово, м. Даулджиттепе (5004); Дриново, м. Саръбаир (5005); Нова Върбовка (5014 и 5015) и Виноград (5017 и 5018).

Могилните насипи са със средни размери, височина от 1 до 5 м и диаметър от 20 до 40 м. Голяма част от тях попадат в земеделски площи и са частично разрушени при селскостопанската обработка. Насипите са без археологически материали.

Литература

Дремсизова-Нелчинова и др. 1991: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Г. Гинев, Ил. Ангелова, А. Конаклиев. Археологически паметници в Търговищкия район. София, 1991.

Лещаков, Конаклиев 2012: П. Лещаков, А. Конаклиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 3. – АОР през 2011 г. София, 2012, 587–589.

Торбатов, Стоянов 2011: С. Торбатов, Т. Стоянов. Издирване на археологически обекти в Поповските и Зараевските височини. – АОР през 2010 г. София, 2011, 537–539.

Чукалев и др. 2012: К. Чукалев, Д. Рабовянов, С. Александрова, Ж. Узунов, Е. Дерменджиев, Н. Еленски. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“, сектор 4. – АОР през 2011 г. София, 2012, 589–591.

№55. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД НАБУКО, СЕКТОР 2, РЕВИЗИЯ Е

Андрей Аладжов, Янко Димитров

Издирванията по ревизия Е на сектор 2 от трасето за газопровода Набуко се проведоха от 25-ти до 30-ти октомври 2012 г. Бяха обходени общо 8,650 км – от км 75 до км 120, в землищата на селата Лозенец, Терзийско, Грозден, Славянци, Есен, Пчелин, област Бургас.

Регистриран е един обект – могилен некропол от две могили, който не се засяга от ревизия Е.

Могилите (обекти 2019 и 2020) са разположени на ок. 200 м южно от трасето на газопровода при км 97, в землището на с. Славянци, общ. Сунгурларе, обл. Бургас. Имат каменно-землен насип с височина 0,50 м и диаметър 17 м. Ситуирани са върху южната част на издължено изток–запад платовидно възвишение, в разорана нива. Могилите са обработвани многократно, в следствие на което са силно разнесени, а по повърхността им се откриват плочести камъни. Археологически материали не са открити, но вероятно могат да се датират в късната желязна епоха, тъй като в близост има могилен некропол от това време.

№56. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД ЮЖЕН ПОТОК, СЕКТОР 6

Андрей Аладжов, Янко Димитров

Издирванията на сектор 6 от трасето за газопровода Южен поток се проведоха през ноември 2012 г. Бяха обходени общо 79 км – от км 71 до км 150, в землищата на селата Ветрино, Белоградец, Ягнило, Сечище, Памукчи, Стоян Михайловски, Жилино, Избул, Правенци, Велино, Живково, Сливак, Добри Войниково, Трем, Тервел, Бели Лом, Гороцвет, Студенец, Синя Вода, области Варна, Шумен и Разград (обр. 1). Издирванията бяха проведени в сравнително еднообразен релеф – основно платовидни възвишения, сред обработваеми площи.

Регистрирани са общо 25 обекта: един могилен некропол, 5 надгробни могили, 10 селища с няколко сгради, една каменна колона и един кладенец. Преобладаващата част от обектите, при огледите на които са намерени датировъчни материали, хронологически попадат в римската и късната римска епоха. Останалите се датират от късната желязна епоха до Възраждането.

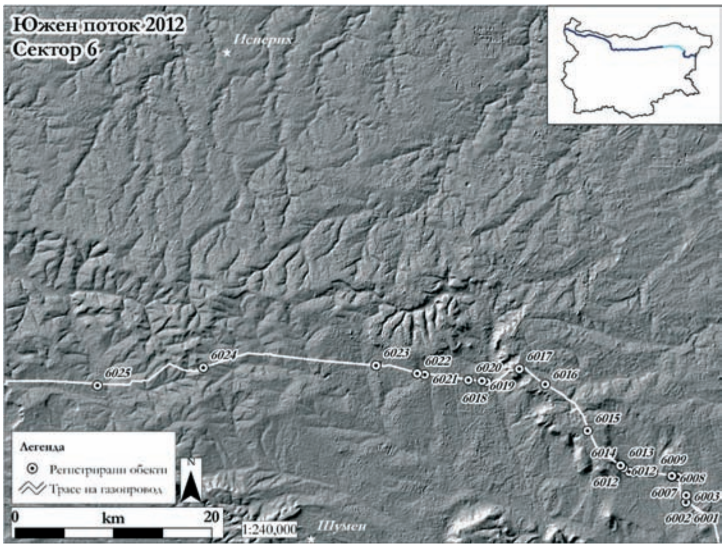

Обр. 1. Карта на трасето на газопровода в сектор 6 и регистрираните обекти (автор Н. Кечева).

Могилният некропол (обект 6001) е ситуиран в началната източна точка на трасето. Състои се от 2 добре оформени могили със землен насип, разположени на ок. 40 м една от друга върху билото на издължено север–юг ниско възвишение. Размери: подобект 6001 – диаметър 35 м, височина 1,5 м, площ 1200 кв. м; подобект 6002 – диаметър 20 м, височина 1,5 м, площ 400 кв. м. Некрополът може да се датира най-общо в античността.

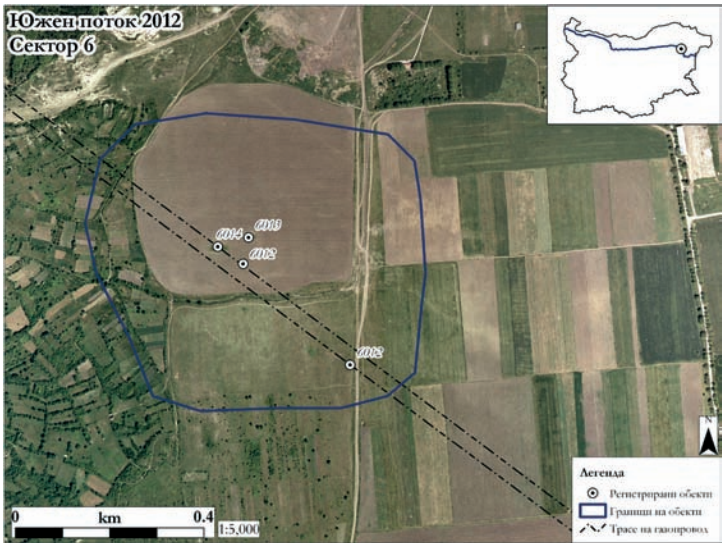

Обр. 2. Обект 6012 – селище от римската епоха.

Единичните надгробни могили са разположени по цялото трасе. В близост до могилния некропол (ок. 700 м) се намира първата (от изток на запад) могила. Насипът и е землен. Разположена е върху билото на издължено север–юг ниско възвишение, върху което е разположен и обект 6001. Могилата е с размери – диаметър 50 м, височина 2,5 м, площ 2500 кв. м. Почти целият могилен насип е разоран, само най-високата част, където има триангулачна точка с кота 219,8 м, не се обработва.

Следващата могила (също от землен насип) се намира на 2 км северно от обект 6003. Разположена е върху платовидно ниско възвишение. Могилата е с размери – диаметър 15 м, височина 0,5 м, площ 225 кв. м. Могилата е разоравана многократно, вследствие на което насипът и е силно разнесен и почти не личи на терен.

Третата регистрирана могила е разположена върху едно от изявените била на платото Стана. Могилата е с размери – диаметър С–Ю 35 м, И–З 25 м, височина 3,5 м, площ 870 кв. м. Малка част от периферията на могилата е разорана. Върху могилата е монтирана бетонна триангулачна точка от първи клас, с кота 440,9 м.

Четвъртата надгробна могила се намира в Плисковското поле, на 260 м северно от северния вал на Плиска. Могилата е от землен насип и има размери – диаметър С–Ю 20 м, И–З 15 м, височина 3,5 м, площ 300 кв. м. Разположена е в обработваеми площи. Периферията ѝ се оре. Върху могилата е монтирана бетонна триангулачна точка с кота 298,6 м. Могилата вероятно е от бронзова епоха, тъй като в землището на с. Исбул е разположен некропол от 38 могили от РБЕ.

Последната регистрирана могила се намира в западния край на трасето. Могилата е от землен насип с размери – диаметър С–Ю 15 м, И–З 10 м, височина 1,5 м, площ 150 кв. м. Разположена е върху билото на издължено изток–запад платовидно възвишение, в обработваеми площи. През средата на могилата е прокаран път. Северната и половина е почти напълно изорана и се слива с равната повърхност на нивата, в южната и периферия е вкопана бетонна шахта.

Селищата се делят на няколко групи. Първата група се състои от 5 селища, разположени между Ветрино и Белоградец. Откритите материали отнасят обектите към римската епоха, късната античност, ранното средновековие и Възраждането. Преобладава античната и късноантична керамика. Площите им варират от 10 до 380 дка. Всички са разположени в обработваем терен. При обекти 6005 и 6012 личат петна от строителни рушевини (камъни, хоросан, мазилки) – вероятно от сгради. При обект 6005 преобладава ранносредновековната керамика. Най-много материали бяха открити на обект 6012 – римска и късноримска керамика, монета на император Аврелиан, плочка от ризница, пирони, кремъци, както и два фрагмента от грубо изработени колони и част от капител (обр. 2 и 3). На ортофото изображението ясно се очертават няколко правоъгълника, които съвпадат с най-високата наситеност на обработени камъни и находки.

Обр. 3. Фолис на император Аврелиан, открит при обект 6012.

Следващата група се състои от 2 малки на площ селища – ок. 10 дка, ситуирани на платото Стана. На обект 6016 преобладава римската и късноримската керамика, докато на обект 6017 – късножелязната; откри се и една амфорна дръжка с печат от Тасос.

Последната група се състои от 3 селища (6019–6021), които са разположени в Плисковското поле. Площите им варират от 0,5 до 15 дка. И при тях преобладават материалите от римската и късноримската епохи.

В Плисковското поле беше открита и една каменна колона от варовик с кръгло сечение, с размери

– диаметър 0,30 м и височина 2 м.

Едно селище с площ от 4 дка от епохата на Възраждането беше регистрирано в землището на с. Живково.

Също от епохата на Възраждането или от по-ново време е и зиданият кладенец в землището на с. Трем. Кладенецът е с диаметър 1,60 м. До него беше открит и каменен капак.

№57. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „НАБУКО“, СЕКТОР 3, РЕВИЗИЯ Е

Петър Лещаков, Ангел Конаклиев

Сектор 3 обхваща трасето на газопровода „Набуко“ от км 125 до км 195 с обща дължина 70 км (обр. 1). През 2012 г. поради изготвянето на ревизия Е на трасето се наложи провеждане на частично теренно издирване в коригираните участъци с обща дължина около 16 км.

Теренното археологическо проучване се извърши в периода 21.10–27.10.2012 г.[1] Издирванията започнаха от северозапад към югоизток (от Попово към Върбица). Следваше се методиката приложена през 2011 г. при пълното обхождане на трасето (Нехризов 2012). Посетени бяха основно участъците, в които има промяна на трасето, включително и такива, където сервитута само частично се разминава с обходената през 2011 г. зона (Лещаков, Конаклиев 2012, 587–589).

Първият участък, който беше обходен, попада в землищата на с. Медовина и гр. Попово. Той е разположен югозападно от кв. Сеячи и е с дължина ок. 1700 м. В тази зона бяха открити отделни керамични фрагменти, отнасящи се към Възраждането, но археологически обекти не бяха регистрирани.

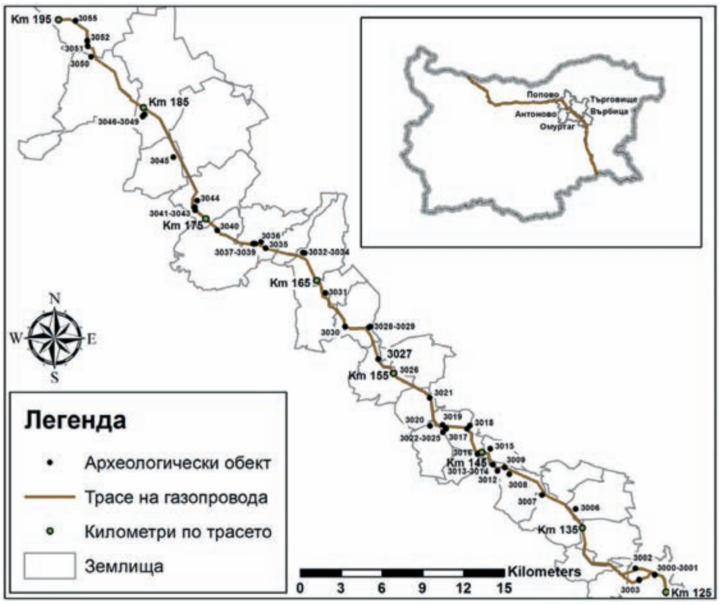
Km 195
3055
3052
3051
3050
Km 185
3046-3049
3045
3044
3041-3043
Km 175
3040
3037-3039
3036
3035
3032-3034
Km 165
3031
3030
3028-3029
3027
Km 155
3026
3021
3020
3019
3018
3022-3025
3017
3016
3015
Km 145
3013-3014
3012
3009
3008
3007
3006
Km 135
3002
3000-3001
3003
Km 125
N
W
E
S
Легенда
Археологически обект
Трасе на газопровода
Километри по трасето
Землища
Kilometers
0
3
6
9
12
15
Попово
Търговище
Антоново
Върбица
Омуртаг

Обр. 1. Схема на трасето на газопровод Набуко, сектор 3 и регистрираните по време на издирването през 2011 г. археологически обекти.

Посетен бе обект 3041 (селище от праисторията и късната античност), но поради липсата на селскостопанска обработка на терена не бяха направени нови наблюдения върху него.

Вторият участък е в землищата на селата Конак, Долна и Горна Кабда с дължината ок. 4460 м. Новото трасе е изместено леко на юг и строителството на газопровода не застрашава обекти 3035, 3037 и 3038 (надгробни могили). За проучване остава само обект 3039, който частично попада в сервитута на газопровода.

Следващият участък, който обходихме, е в землището на с. Братово, южно от селото. Трасето е изместено на север от старото и вече минава извън охранителната зона на обект 3030 (праисторическо селище).

В землището на с. Тъпчилещово бе обходена връзката между газопровода и попадащата югозападно от него площадка. Археологически обекти не бяха регистрирани.

Следващият участък с дължина ок. 3200 м, преминава през землищата на селата Красноселци и

---

[1] Ръководител на изследването – Петър Лещаков НАИМ–БАН), заместник-ръководител – Ангел Конаклиев (РИМ–Търговище). В екипа взеха участие – Галина Самичкова, Йорданка Илиева и частично на територията на община Попово Никола Русев (ИМ Попово).

Горно Козарево. Минимална промяна на трасето е регистрирана при обект 3017, но периферията му все пак попада в сервитута на газопровода и при евентуалното му строителство ще трябва тази зона да бъде проучена.

В землищата на селата Угледно и Обител бе обходен друг участък с дължина ок. 2250 м. Новото трасе е отдалечено на север от обекти 3013–3014 (надгробни могили) и строителството не застрашава паметниците. Минимални корекции има при обект 3009 (праисторическо селище), но голяма част от него попада в сервитута на газопровода. Доуточнени бяха границите на обекта в югоизточна посока, където при предишното посещение това бе възпрепятствано от високо поникнала люцерна.

Последният обходен участък е с дължина ок. 2450 м и попада в землищата на с. Станянци и гр. Върбица. Новото трасето е с минимално изместване спрямо редакцията, обходена през 2011 г. Корекция на трасето не застрашава охранителната зона на обект 3002 (средновековно селище). Нови археологически обекти не бяха открити в тази зона.

При направените археологически издирвания по коригираното трасе на газопровод „Набуко“, бе установено, че има смекчаване на влиянието при строителството му върху недвижимите културни ценности. Четири от регистрираните през 2011 г. археологически обекти вече не са застрашени от нарушаване при евентуалното изграждане на газопровода.

Литература

Лещаков, Конаклиев 2012: П. Лещаков, А. Конаклиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод “Набуко“, сектор 3. – АОР през 2011 г., София, 2012, 587–589.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – АОР през 2011 г., София, 2012 г. 580–582.

№58. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“, СЕКТОР 7

Петър Лещаков, Игор Лазаренко, Галина Самичкова, Николай Христов, Йоана Паринова, Йорданка Илиева, Стоян Трифонов

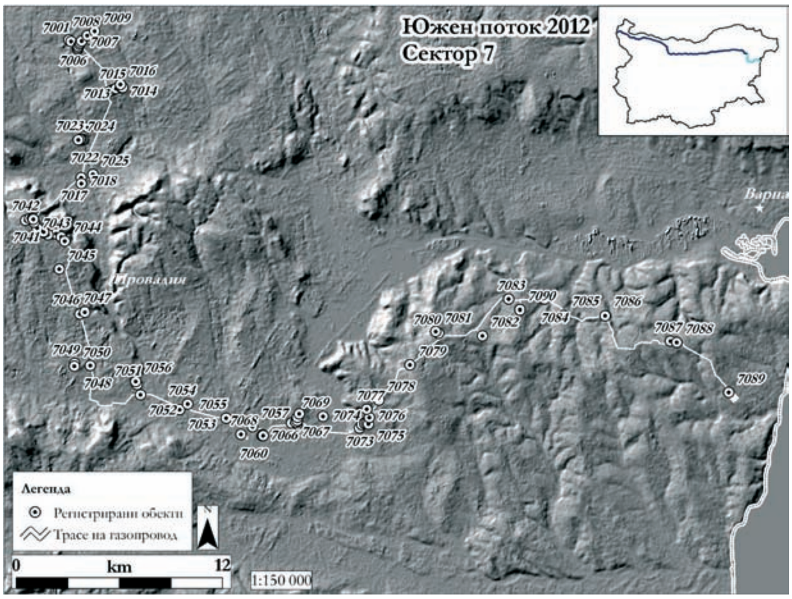
Южен поток 2012
Сектор 7
Варна
Провадия
7001
7008
7009
7007
7006
7015
7016
7013
7014
7023
7024
7022
7025
7018
7017
7042
7043
7044
7041
7045
7046
7047
7049
7050
7048
7051
7056
7054
7052
7055
7053
7068
7057
7069
7066
7067
7060
7074
7077
7076
7073
7075
7078
7079
7080
7081
7082
7083
7090
7084
7085
7086
7087
7088
7089
Легенда
Регистрирани обекти
Трасе на газопровод
N
0
km
12
1:150 000

Обр. 1. Карта на регистрираните по трасето на газопровод Южен поток в сектор 7 археологически обекти (автор Н. Кечева).

През есента на 2012 г. се проведе проучването на сектор 7 от трасето на газопровод „Южен поток“, който обхваща участъка между черноморския бряг при нос Галата и с. Ветрино.

Ръководител на проучването е Петър Лещаков НАИМ–БАН), заместник-ръководител Игор Лазаренко (РИМ–Варна). В екипа участваха Галина Самичкова, Николай Христов (ИМ Провадия), Йорданака Илиева, Йоана Паринова и Стоян Трифонов (ИМ Провадия). Теренната работа бе реализирана в периода 31.10–30.11.2012 г.

Теренното издирване бе извършено от запад на изток, от км 71+000 до км 00+000 и площадка „Приемен терминал“. То преминава през землища в общини Ветрино, Провадия, Аврен, Белослав и Варна.

В географско отношение обхваща Провадийското и Авренското плато.

Реализирано бе по методиката за издирване, приложена при проект „Набуко“ (Нехризов 2012, 580–582). Изследването бе извършено в полоса със широчина ок. 70 м, като при откриване на археологически обект, бяха покривани зоните извън сервитута на газопровода до определяне на видимите му граници. Регистрирани бяха и повечето открояващи се на терена археологически обекти (основно надгробни могили) в периметър 400–500 м от оста на газопровода.

По време на теренното издирване бяха регистрирани 91 обекта (обр. 1). От тях 73 са надгробни могили, а останалите 18 – обекти със селищен характер. Откритите обекти териториално попадат в следните общини (от запад на изток): община Ветрино – 15 обекта; община Провадия – 42 обекта; община Аврен – 25 обекта; община Белослав – 3 обекта; община Варна – 6 обекта.

Селища

Добрите физико-географски условия в района са предпоставка за наличието на гъста селищна система и голям брой обекти с дълговременно обитаване. Такива са засвидетелствани в землищата на гр. Провадия, с. Кривня, с. Бозвелийско, с. Царевци, гр. Белослав и с. Константиново.

В м. Провадийски юртлук, в землищата на Провадия и Кривня, е регистриран обект (обекти 7046–7047), чието обитаване започва в късната праистория и с прекъсвания продължава до Възраждането. Площта му надхвърля 140 дка (обр. 2). Открити са материали от късния неолит, ранната бронзова епоха, късната античност, ранното средновековие и Възраждането.

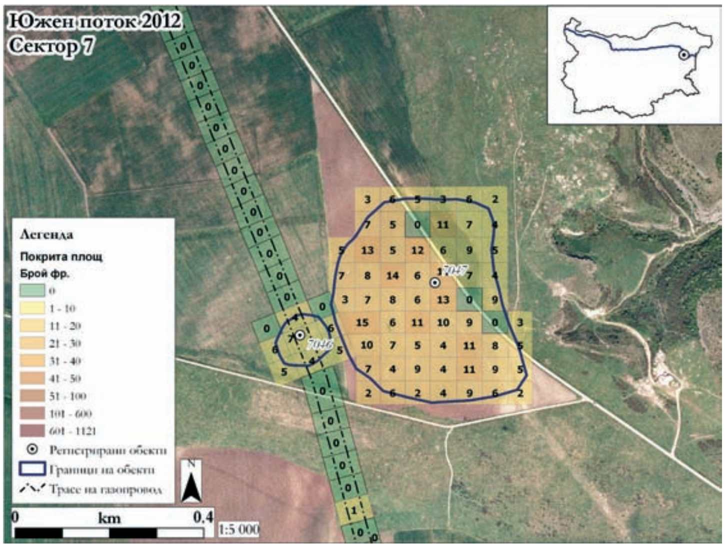
Южен поток 2012
Сектор 7
Легенда
Покрита площ
Брой фр.
0
1 - 10
11 - 20
21 - 30
31 - 40
41 - 50
51 - 100
101 - 600
601 - 1121
Регистрирани обекти
Граници на обекти
Трасе на газопровод
7046
7047
N
0
km
0.4
1:5 000

Обр. 2. Местоположение и граници на обекти 7046-7047, подложка ЦОФК 2006-2007 (автор Н. Кечева).

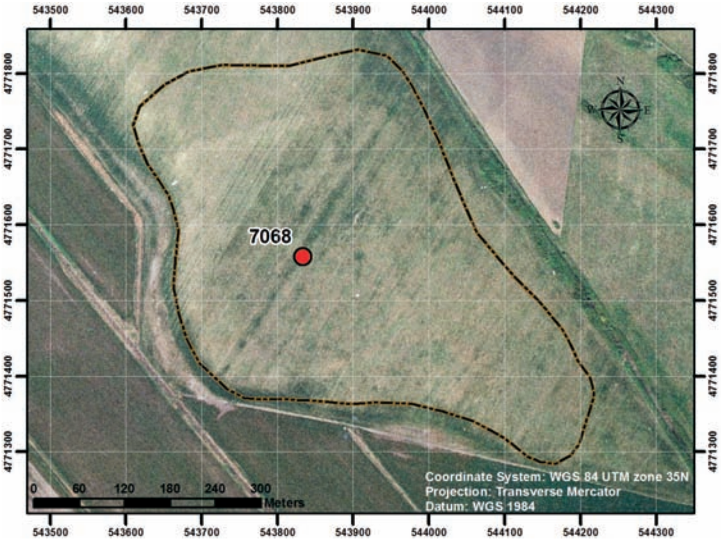
543500
543600
543700
543800
543900
544000
544100
544200
544300
4771800
4771700
4771600
4771500
4771400
4771300
7068
N
S
E
W
0
60
120
180
240
300
Meters
Coordinate System: WGS 84 UTM zone 35N
Projection: Transverse Mercator
Datum: WGS 1984

Обр. 3. Местоположение и граници на обект 7068, подложка ЦОФК 2006-2007 (автор П. Лещаков).

Концентрация на археологически обекти се установи и югоизточно от многослойния паметник Провадия–Солницата, данни за което бяха събрани още през 2011 г. (Лещаков и др. 2012, 536–537). В сравнително малък район са разположени три селища (обекти 7053–7055) със синхронни материали от римския период и ранното средновековие. В последния има данни за наличие на структури от късната праистория и желязната епоха.

В землището на с. Царевци е регистриран един от най-големите обекти (обект 7068), посетени от експедицията. Той заема площ от ок. 200 дка (обр. 3). Събраните материали свидетелстват за обитаване от бронзовата до средновековната епоха, като през средните векове не е изключено да е функционирал като град. Върху ЦОФК 2006–2007 личат следи от два вписани правоъгълника. Външният е с площ ок. 100 дка, а вътрешния ок. 13 дка. Вероятно те маркират укрепителните съоръжения, обезличени от селскостопанската обработка на терена. По-високият статус на обекта се подкрепя и от голямото количество вносна византийска керамика. Свидетелство за наличието на представителна обществена сграда (църква ?) са откритите голям брой мраморни плочки от подова настилка.

Засвидетелствани са и две римски села в землищата на селата Аврен и Белослав (обекти 7076, 7083). Откритите на терена концентрации от камъни и строителна керамика маркират наличието на голям брой постройки с каменна архитектура и покривни конструкции, покрити с керемиди.

Нови данни за развитието на селищния модел през късната праистория около Варненските езера дава откритият в землището на с. Константиново обект от късния неолит и РБЕ (7084). Неговото местоположение приблизително съвпада с отбелязаното от Н. Джамабазов и А. Маргос палеолитно находище (Джамбазов, Маргос 1960, обр. 1) и проучването му вероятно ще доведе до ревизия на това предположение.

Останалите регистрирани при издирването селищни обекти заемат малка площ или по повърхността им се открива оскъдно количество археологически материал (обекти 7017, 7043, 7052, 7078 и др.), което свидетелства за кратковременно обитаване или специфични функции.

По време на издирването бе установено силно негативно влияние на реализиран в миналото строителен проект, при който не е имало предварително археологическо проучване. Голяма част от регистрираните селища са пострадали сериозно по време на строителството на газопровода от нос Галата до Кривня, извършено в началото на XXI в. (обекти 7047, 7053, 7055, 7076, 7078, 7079, 7084 и 7087). Комплексният анализ на цифровата ортофотокарта от 2006–2007 г. с нанесените граници на обектите ясно очертава разрушените участъци. В тях бе установена и най-голяма концентрация на археологически материали, вследствие на изкопните дейности.

Надгробни могили и могилни некрополи

Сред регистрираните археологически обекти при издирването преобладават надгробните могили. Те са разположени върху върхове на хълмове или горната част на склонове с добра видимост. Повечето от тях са с височина до 2 м и диаметър до 30 м, рядко се срещат високи до 4–7 м (в землището на с. Кривна и гр. Белослав). Попадащите в земеделски площи са подложени на селскостопанска обработка, в резултат на което могилните насипи са силно занижени. Голям брой от могилите са пострадали и от многобройни иманярски интервенции.

Повечето могили са организирани в могилни некрополи, съставени от три до девет паметника. Подобни бяха локализирани в землищата на селата Ветрино, Златина, Кривня, Царевци и Казашка река. Съсредоточване на голям брой паметници от този тип свидетелства за съществуване в близост до тях на дълготрайно обитавани селища, чиито погребален обред включва натрупване на могилни съоръжения. Самостоятелно разположените могили са по-рядко явление в изследвания район.

В резултат на теренното издирване бяха установени застрашените от строителството на газопровод „Южен поток“ археологически обекти и са предписани мерки за тяхното проучване и опазване. По трасето в сектор 7 на влияние от строителството ще бъдат подложени 23 обекта – 14 селища и 9 надгробни могили. За 19 от тях е препоръчано частично или пълно проучване, а останалите 4 – наблюдение по време на строителните дейности.

Литература

Джамбазов, Маргос 1960: Н. Джамбазов, А. Маргос. Към въпроса за проучването на палеолитната култура в района на Побитите камъни Дикилиташ. – ИАИ,XXIII, 1960, 269–295.

Лещаков и др. 2012: П. Лещаков, Г. Самичкова, Н. Христов, С. Трифонов, Ц. Арнаудов. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия–Солницата. – АОР през 2011 г. София, 2012, 535–537.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко“. – АОР през 2011 г. София, 2012, 580–582.

№59. КРЕМЪЧНИ АРТЕФАКТИ ОТ ИЗДИРВАНИЯТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД „ЮЖЕН ПОТОК“

Мария Гюрова

Вземайки повод от материала, подготвен върху кремъчните ансамбли, открити при проучването по трасето на газопровод „Набуко“ през 2011 г. (Гюрова 2012), авторът си позволява да обобщи в същия аспект и резултатите от издирванията по трасето на газопровод „Южен поток“, осъществени през 2012 г. Бяха ми предоставени кремъчните материали от сектори 1–5 по трасето (от държавната граница с Р Сърбия, област Видин до общини в области Русе и Търговище)[1]. Артефактите бяха подложени на технико-типологически и трасологически анализ[2].

Представянето на кремъчните ансамбли не е подчинено на формално-описателни и статистически критерии. То съдържа информация за комплекси от артефакти, които могат да се обособят и третират като инструктивни и диагностични относно културно-хронологическите характеристики на обектите, от които произхождат. В много случаи кремъчните артефакти, дори от стратиграфски контекст, са лишени от диагностични характеристики. Тази констатация е значително по-актуална и неизбежна при изследването на материали без точна стратиграфска позиция, каквито са обикновено всички материали добити при археологическо издирване.

Сред колекциите от трасето на газопровод „Южен поток“, предоставени ми за анализ, определено информативни бяха тези от сектори 1 (на територията на общини Кула, Грамада, Димово и Ружинци, област Видин); 3 (на територията на общини Плевен, Долни Дъбник, Долна Митрополия и Искър, област Плевен и общини Мизия и Оряхово, област Враца) и 4 (на територията на области Велико Търново, Ловеч и Плевен).

Сектор 1 (област Видин)

Кремъчната колекция подложена на технико-типологически анализ наброява 113 артефакта (сред материалите имаше десетина псевдо-артефакта). Най-многочислени са артефактите от обекти 1011 (58 бр.) и 1012 (31 бр.). Общата морфо-типологическа диференциация на артефактите е следната: 39 типологически оръдия; 5 пластини; 33 отломъка; 32 фрагмента; 2 ядра (за пластини и отломъци и само за отломъци); 1 протоядро и един фрагмент от ядро. Сред суровините преобладава сив кремък с бели включения (макроскопски – сива версия на т. нар. „Балкански флинт“).

Очевидно е доминирането на отломъците сред продуктите на дебитажа, а така също и като основа на оформяне на типологическия репертоар. Оръдията се подразделят на следните категории: стъргалки – 20; отломъци с ретуш – 5; пластини с напречно затъпяване – 4; ретуширани пластини – 3; фрагменти от оръдия – 3; лющник, свредел,

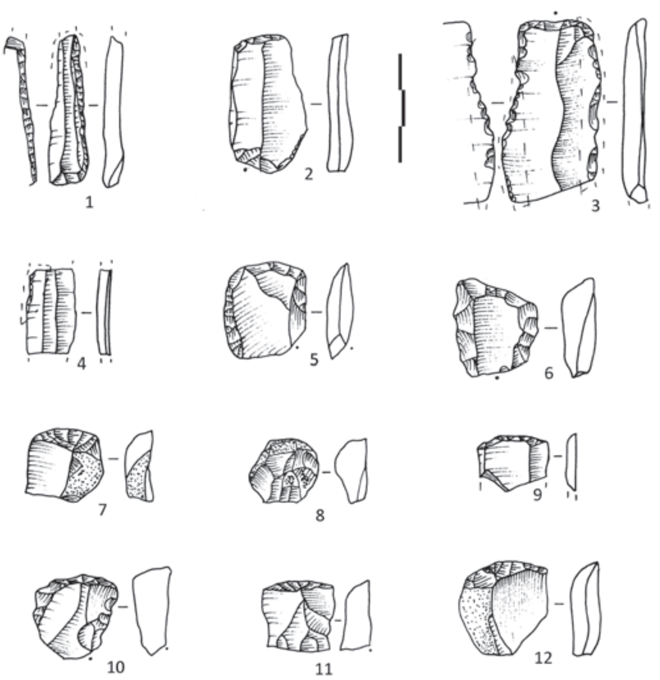

Обр. 1. Кремъчни артефакти от издирвания по проект Южен поток: сектор 1, обект 1011 (1, 3-5, 8-10) и обект 1012 (2, 6-7, 11-12). Рисунки – М. Гюрова.

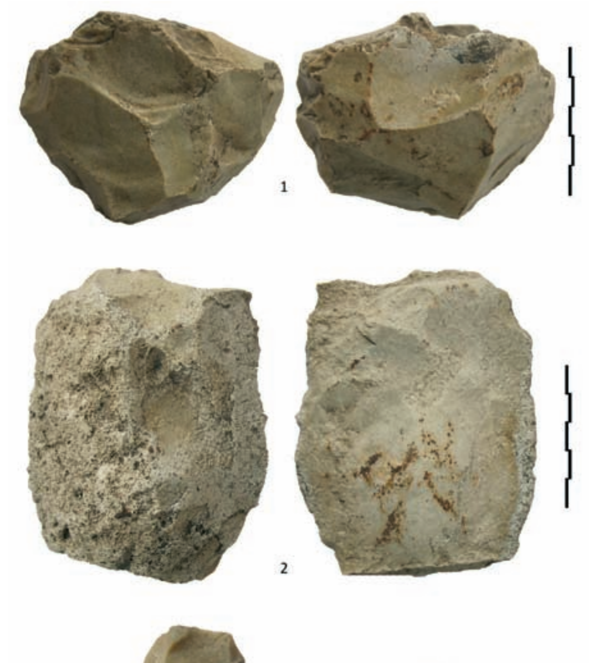

Обр. 2. Кремъчни артефакти от издирвания по проект Южен поток: сектор 3, обект 3015 (1) и обект 3016 (2-3). Снимки – М. Гюрова.

---

[1] Благодаря на ръководителите на проекта и на съответните екипи за коректното сътрудничество.

[2] Трасологическите наблюдения са осъществени с микроскоп МБС 10 (х 100), а микрофото документацията е направена с оборудването на НАИМ–БАН: дигитален микроскоп Kayence VHX 100k, Japan, с увеличения х100, х150.

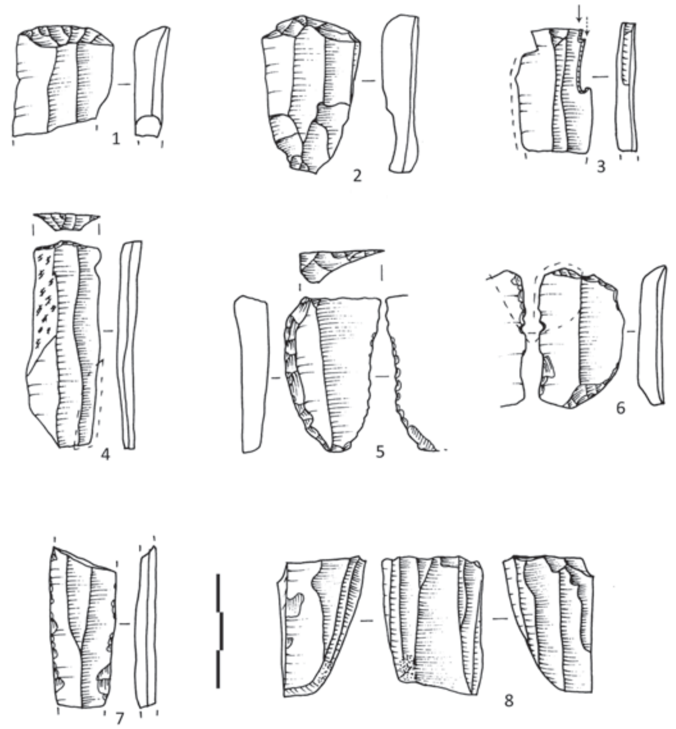

Обр. 3. Кремъчни артефакти от издирвания по проект Южен поток: сектор 4, обект 4000 (1, 3-4); обект 4007 (2, 6-8) и обект 4014 (5). Рисунки – М. Гюрова.

атипична стъргалка и пластина с ретуширана вдлъбнатина – по 1 бр. Стъргалките като цяло са оформени върху отломъци и рядко – върху фрагментирани пластини. Всички стъргалки се отличават със скъсени пропорции и често – с (полу)овална форма (обр. 1 *5–12*). Тези оръдия са характерен (диагностичен) признак за къснонеолитните кремъчни индустрии. В конкретния случай тяхното доминиране сред типологическия асортимент – 9 бр. за обект 1011 и 11 бр. за обект 1012 – убедително подкрепят обособеното наличие на къснонеолитни особености и белези на тези обекти, направено от самите проучватели на терена. Наред с това се срещат спорадични екземпляри, чийто морфотипологически облик може да се свърже с халколитен контекст или с такъв от бронзовата епоха (обр. 1 *1–3*), каквито податки има и на базата на керамиката.

Сектор 3 (области Плевен и Враца)[1]

Кремъчният ансамбъл като цяло може да се охарактеризира като доминиран от дебитаж (отломъци и фрагменти) в резултат на масова експлоатация на суровини от Мездренската кремъчно-карбонатна свита (разкриваща се в района на с. Горталово), но и на конкреции от първичните и вторични флинтови находища в района на село Бохот (представляващи слабо разкрити горнокредни седименти на Румянцевската варовикова свита). Сред материалите има много малко типологически оръдия и практически отсъстват диагностични форми, които биха могли да са културно-хронологически маркери.

Най-многочислени са материалите от обекти 3015 и 3016 до с. Горталово, Плевенско. В двата ансамбъла изобилстват отломъците – често с масивни гладки основи и несиметрични по отношение на оста на отделяне. Дорзалните им повърхности предполагат предходното отделяне на серии издължени отломъци. Ядрата са неумело оформяни и експлоатирани, без доловима стратегия за поддържане и подновяване на параметрите им (обр. 2).

Типологически репертоар: сред малочислените оръдия са срещат такива с напречни и странични затъпявания. Сред артефактите от обект 3015 има няколко пластини и малка серия стъргалки на пластини. По морфометрични показатели тези пластини трудно могат да се свържат с халколитната традиция на отделяне на пластини (каквато е застъпена сред материалите на обект 4000 до с. Бохот – виж по-долу).

Цялостният облик на ансамблите от обекти 3015 и 3016 наподобява публикуваните обекти – работилници за кремъчно производство от бронзовата епоха по долините на реките Осъм и Вит (Сиракова 2006).

Сектор 4 (области В. Търново, Ловеч и Плевен)

Кремъчните артефакти подложени на технико-типологически и трасологически анализ наброяват скромното количество от 34 екземпляра и се отнасят към следните групи: типологически оръдия – 16; пластини – 11 (7 основни, 3 средни и 1 върхов фрагменти); фрагменти (отпадъци) – 2; ядра – 3 (2 едноплощадкови за пластини и пластинки и едно едноплощадково за пластини и отломъци); други – 2 {чукалка от овален кремъчен валун, реутилизирана в оръдие за стриване на твърди субстанции и 1 гладилка (за керамика?) от издължен речен камък}. Прави впечатление отсъствието на отломъци и сравнителната многочисленост на пластините. Сред суровините се срещат мизийски флинт (мезо- до екстралокален) и лудогорски флинт – очевидно импортиран.

Типологическите оръдия са 16 като 13 от тях произхождат от обекти 4000 (7 бр., с. Бохот) и

---

[1] Този кремъчен ансамбъл е много интересен и ще бъде подробно представен в предстояща публикация за проучването от този сектор с ръководител д-р Г. Иванов.

4007 (6 бр., с. Градище). Най-масово срещани са пластините с напречно затъпяване – 7; следвани от стъргалки на пластини – 4; ретуширани пластини – 2; ъглов многосериен резец, фрагмент от оръдие и стъргалка на масивен отломък – по 1 екземпляр (обр. 3). Този типологически репертоар, в съчетание с морфо-метричните параметри на изделията, може да се окачестви като индикативен за наличието на халколитни кремъчни индустрии в района (в частност – обекти 4000 и 4007).

Литература

Гюрова 2012: М. Гюрова. Кремъчни артефакти от регистрираните археологически обекти по трасето на газопровод Набуко. – АОР през 2011 г., София, 2012, 595–597.

Сиракова 2006: С. Сиракова. Къснопраисторическа експлоатация на кремъчни находища по долините на реките Осъм и Вит, Северна България. София, 2006.

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

№60. ГЕОАРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ ДУРАНКУЛАК

Иван Вайсов, Петър Зидаров, Кирил Велковски,
Христина Ангелова, Веселин Драганов

През 2012 г. бяха осъществени измервания с ехолот по дъното на Дуранкулашкото езеро и прилежащите площи източно от него в Черно море[1]. Основната задача на това изследване е документиране на релефа на дъното на езерото, за установяване на руслото на древната река, преминавала покрай селищната могила Големия остров както и мястото, където се е свързвала с Черно море. Целта на това изследване е изграждане на дигитален теренен модел (ДТ модел) на микрорегиона около селищната могила, чрез който в ГИС среда да бъдат представени измененията на ландшафта през различни епохи, а данните от почвените профили и поленовите колонки (Božilova, Tonkov 2002; Marinova, Atanassova 2006) да се корелират за по-детайлна реконструкция на ролята на климатичните и антропогенни фактори при оформянето на съвременния ландшафт (Todorova 2002, 16–23). Изследването е реализирано като дейност „Археогеография на района около Дуранкулашкото езеро“, по проект „Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.“.

Настоящето изследване е продължение на започнатото през 1993 г., когато с ехолот и тотална станция е изготвена батиметрия на част от езерото и 1000 кв. м от крайбрежния морски участък. За целите на проучването беше възстановена част от план-квадратната мрежа на селищна могила Големия остров и бяха маркирани полигонови опорни точки по бреговата ивица на острова (6 бр.). Като основни опорни точки бяха поставени и две реперни такива, една на Големия остров и една – на Малкия остров. Координатите на точките са фиксирани с ръчен GPS приемник.

За решаване на задачите на проучването е използван 16 канален ехолот-навигатор Lowrance HDS 8. Той е с Broadband Sounder процесор и е оборудван с технологията SolarMAX™ PLUS, с честота на сондиране е 50/200 и/или 83/200 kHz и максимална дълбочина на сондиране 1524 м. Ехолотът е закрепен странично към борда на моторна рибарска лодка, с която са извършени обходите.

Проучваният терен е разделен на две зони, условно наречени A и B, като зона A е тази около обект Големия остров, а зона B – в Черно море. Зоните са картирани чрез успоредни профили, ориентирани най-общо север–юг и изток–запад. Получените стойности са интерполирани статистически

---

[1] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект ДИД 02/26/17.12.2009 г. „*Екологичните кризи в България през холоцена – VII–III хил. пр. Хр.*“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“. Освен ръководителите на проучванията И. Вайсов НАИМ–БАН) и П. Зидаров (НБУ, гр. София) в екипа участваха още: В. Драганов, инж. Д. Стоев и инж. К. Велковски. Научен ръководител на археологическата част на проекта е чл.-кор. на БАН, проф. дин. Х. Тодорова.

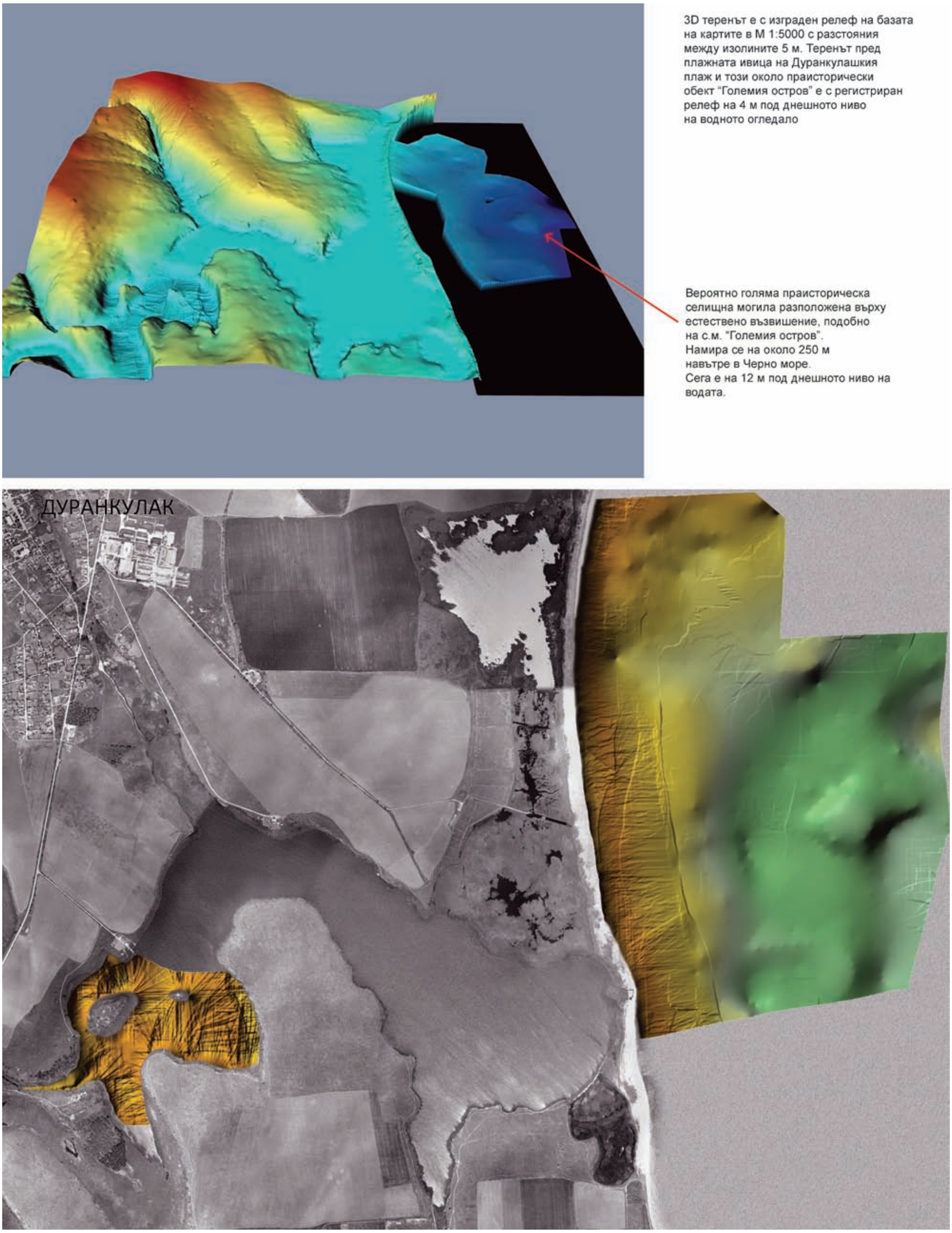

3D теренът е с изграден релеф на базата на картите в М 1:5000 с разстояния между изолините 5 м. Теренът пред плажната ивица на Дуранкулашкия плаж и този около праисторически обект "Големия остров" е с регистриран релеф на 4 м под днешното ниво на водното огледало

Вероятно голяма праисторическа селищна могила разположена върху естествено възвишение, подобно на с.м. "Големия остров". Намира се на около 250 м навътре в Черно море. Сега е на 12 м под днешното ниво на водата.

Обр. 1. 3D топографски модел на района около селищната могила Големия остров при с. Дуранкулак и ортофотография 2006/2007 г. с имплантирани резултати от проучванията.

за изграждане на триизмерен ДТ модел на дънната повърхност — продължение на ДТ модел на релефа на сушата, получен чрез дигитализиране на топографските карти в мащаб 1:5000 (обр. 1). Като отделен слой са добавени и ортофотографиите на района (обр. 2).

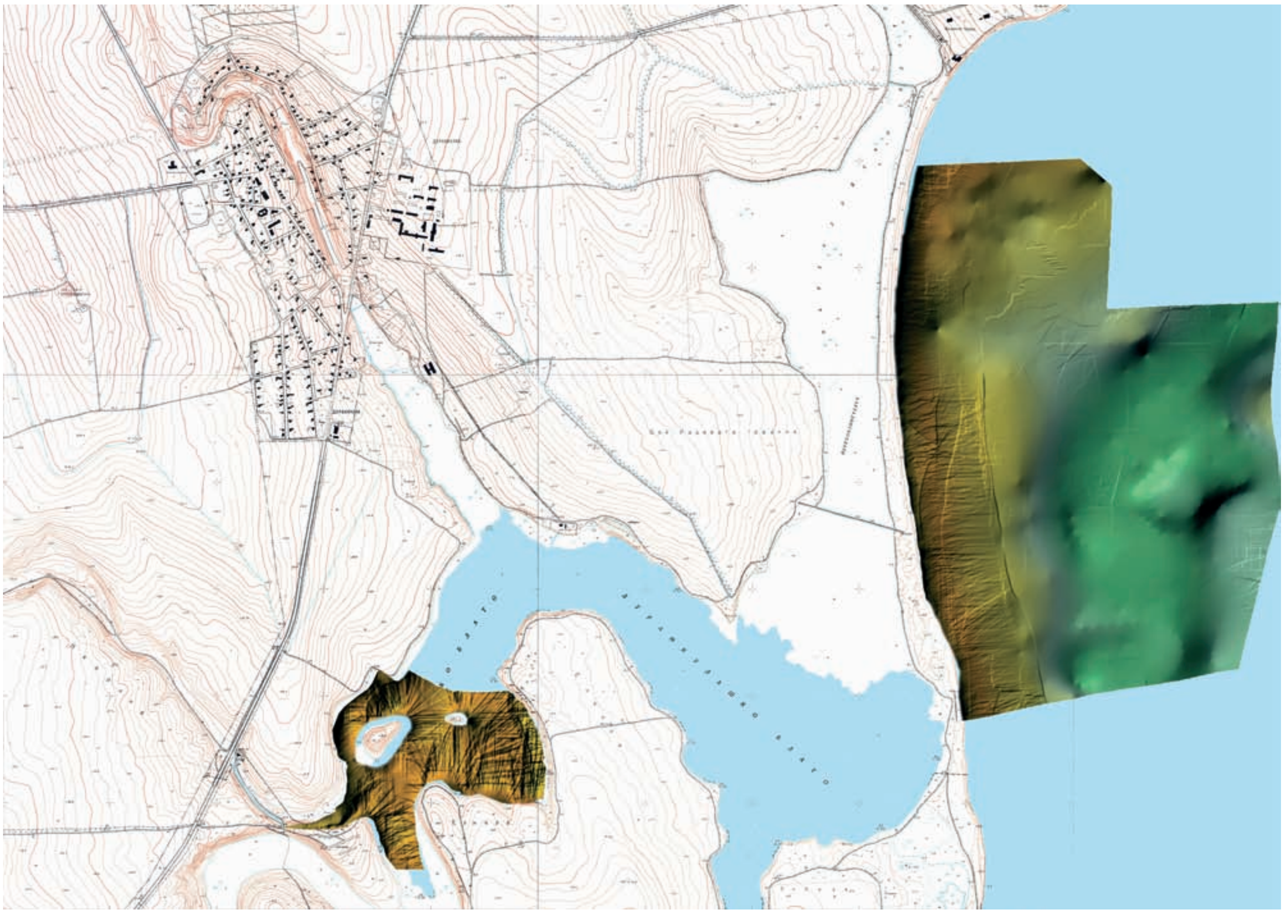

Обр. 2. Топографска карта в М 1:5000 с имплантирани резултати от проучванията.

Зона А

Тази зона се намира в Дуранкулашкото езеро – около археологически обект Големия остров. Тук са направени 14 профила от които профил 19 с 70 точки, профил 20 с 71 точки, профил 21 с 64 точки, профил 22 с 72 точки, профил 23 с 66 точки, профил 24 с 72 точки, профил 25 с 77 точки, профил 26 с 75 точки, профил 27 с 67 точки, профил 28 с 6 точки, профил 29 с 64 точки, 3 профил 0 с 85 точки, профил 31 с 19 и профил 32 с 67 точки. Всички измерени профили са с маркирани трасета и са им снети GPS координати. Покритата с измерването площ е около 300 000 кв. м. В резултат на това се получи топографска карта на дъното на Дуранкулашкото езеро, очертаваща терена на дълбочина 2,90–3 м под днешното ниво на водното огледало с основно сечение на терена през 0,10 м. При обработката на данните се наблюдава неравномерно отчитане на дъното, което вероятно се дължи на различната плътност на покриващия дъното на езерото седимент. На места, в близост до южния бряг на езерото (зоната под м. Елинеза), тя е с по-голяма плътност, което прави получената картина по-ясна. В зоната между Големия и Малкия остров глината е с разнородна плътност, което прави картината по-разнородна и неясна. Направеният триизмерен модел на дъното на Дуранкулашкото езеро в близост до Големия остров показа, че старото корито на реката е преминавало между двата острова, а не както се предполагаше до сега – източно от Малкия остров. В нея се е вливала една по-малка река, преминаваща покрай южната граница на обект Дуранкулак-нивата (зоната на некропола). Днес на това място преминава канал, свързващ помпената станция разположена до път Е87 и помпата, разположена в близост до „паткарника“ (отбелязан като свинарник на картата в М 1:5000). Получените данни са корелирани с тези от 1993 г.

Зона В

Тази зона се намира в акваторията на Черно море, източно от Дуранкулашкото езеро по протежението на днешния Дуранкулашки плаж. Тук са направени 20 основни профила, от които профил 10 с 91 точки, 11 с 84 точки, 12 с 34 точки, 13 с 188 точки, 14 с 55 точки, 15 с 63 точки, 16 с 17 точки, 17 с 169 точки, 18 с 7 точки, 19 с 64 точки, 20 с 9 точки, 21 с 119 точки, 22 с 60 точки, 23 с 29 точки, 24 с 68 точки, 25 с 83 точки, 26 с 24 точки, 27 с 81 точки, 28 с 49 точки, 29 с 56 точки и 30 с 44 точки. За проверка на данните са направени няколко контролни измервания в близост до линиите 15 и 19. Всички измерени профили са маркирани като трасета със снети GPS координати. Покритата с измерването територия е около 1 200 000 кв. м. Проучената площ обхваща зоната южно от къмпинг Чайка до отводняващия шлюз, свързващ Дуранкулашкото езеро с Черно море, като на места навътре в морето, източно от бреговата ивица достига до 350 м. Данните са корелирани с тези от 1993 г.

Получените батиметрични карти очертават няколко проблемни области. Първата е на около 230 м източно от брега, където на 13 м дълбочина ясно се очерта голяма могила, върху която може да се очакват селища или дори селищна могила, по аналог със селищната могила Големия остров, която е изградена върху естествена височина. Втората проблемна област е разположена на около 60–70 м източно от брега, където се очертава хлътване, вероятно следа от старото корито на река течаща от север на юг, успоредно на днешната брегова ивица. Установяването на връзката между реките вътре в езерото и тази в Черно море остава предмет на бъдещи проучвания.

Литература

Božilova, Tonkov 2002: E. Bozilova, S. Tonkov. Paleoecological evidence on the vegetation history and human occupation in the coastal area of Lake Durankulak, Northeastern Bulgaria. – H. Todorova (ред.) Durankulak, Band II. Die prähistorischen Gräberfelder. Teil 1. Sofia, 2002, 309–312.

Marinova, Atanassova 2006: E. Marinova, J. Atanassova: Anthropogenic impact on vegetation and environment during the Bronze Age in the area of Lake Durankulak, NE Bulgaria: Pollen, microscopic charcoal, non-pollen palynomorphs and plant macrofossils. – Review of Palaeobotany and Palynology 141, 2006, 165–178.

Todorova 2002: H. Todorova (Hrsg.). Durankulak, Band II. Die prähistorischen Gräberfelder. Teil 1. Sofia, 2002.

№61. НАБЛЮДЕНИЕ И ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ПОДВОДНИ ОБЕКТИ В АКВАТОРИЯТА НА ЧЕРНО МОРЕ МЕЖДУ НОС КАЛИАКРА И НОС СВЕТИ АТАНАС

Валентин Плетньов, Преслав Пеев, Теодор Роков

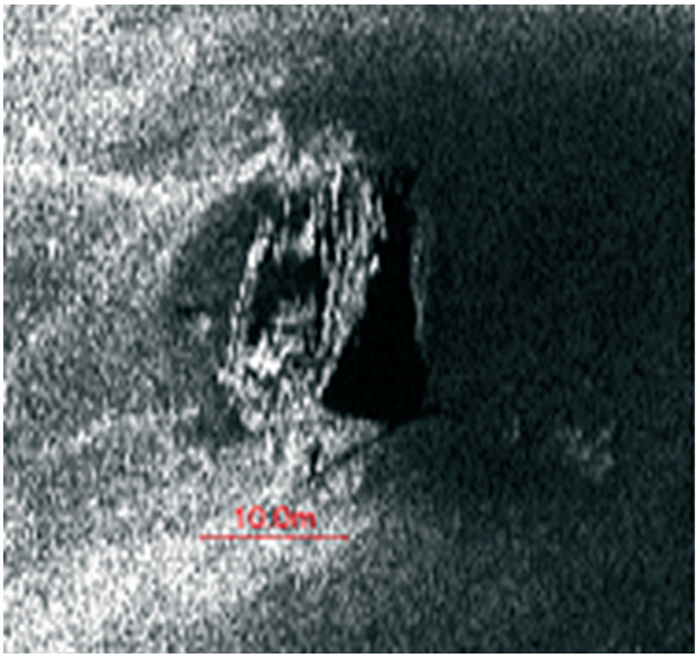

Обр. 1. Сонарна снимка на потъналия ветроход.

През 2012 г. бяха проведени две експедиции с НИК „Академик“ (23–26 юни и 29–30 юни). Научният екип бе съставен от археолози и морски инженери от Регионалния исторически музей Варна и Института по океанология при БАН. Целта на теренните проучвания бе издирването, точното локализиране и идентифицирането на подводни цели в района между паралелите на нос Калиакра и нос Св. Атанас. При теренния оглед бе използвана следната апаратура: изследователска миниподводница PC 8B, хидролокатор за кръгов обзор „Imaginex“, подводна видеокамера „Simrad OE 1366“, видеомагнетофон „Sony GV-A500“, хидролокатор за страничен обзор „Klein 3000“.

В резултат от проведената експедиционна работа и теренни огледи за регистриране на подводни обекти с помощта на обитаем подводен апарат беше установено, че една цел представлява археологически обект.

Обектът е регистриран за първи път като цел на сонограма през 2001 г. с помощта на подводния робот *ECHO* (Пеев 2004). Повторно е локализиран по време на експедицията през 2012 г.

Обектът се намира източно от гр. Варна на 137 м дълбочина (обр. 1). Представлява добре запазен дървен ветроходен кораб с дължина 35 м и широчина 6 м. Корабът е легнал на кил и няма крен (обр. 2). Височината над околния терен е 6 м.

Обр. 2. Подводна снимка на носовата част на обекта.

Най-вероятната причина за потъването на кораба е силна морска буря, тъй като при визуалния оглед не се забелязват следи от пожар или поражения от обстрел.

На този етап не може точно да се определи колко са били корабните мачти, но най-вероятния брой е две. По горната палуба се наблюдават поражения, които са нанесени най-вероятно по време на бурята, при която е потънал кораба (обр. 3). Около обекта има много разпръснати едри и дребни предмети, което потвърждава предположението, че корабът е потънал по време на буря.

Обр. 3. Подводна снимка с поражения върху палубата.

В носовата част се вижда желязна котва адмиралтейски тип. Този тип котви хронологически се поставят през XVIII–XIX в., когато са широко използвани и на практика изместват от употреба четирирогите котви.

Обшивката на кораба е дъсчена, като на места шпангоутите са оголени. За разлика от ветрохода регистриран през предходния сезон (Плетньов, Пеев 2012) надстройка и/или рубка не се виждат.

На този етап потъналия кораб не може да бъде точно датиран, но съдейки от конструкцията, от някои корабни елементи, както и от формата на котвата, може да се направи предположението, че корабът е потънал през XIX в. Отново трябва да се подчертае, че тази датировката, на този етап от изследванията, е изцяло работна.

По време на подводните огледи бяха инспектирани още 4 цели, които се оказаха естествени природни образувания, а една цел – съвременна желязна котва.

Обектите, които се откриват на дъното на континенталния шелф, се намират в зона на интензивно тралене с цел рапанолов и калканолов, поради което е необходимо максимално бързо да бъдат проучени. Опасността от разрушаване и/или повреждане на потъналите кораби е напълно реална.

Литература

Пеев 2004: П. Пеев. Българско-американска дълбоководна експедиция "Черно море 2002". – В: Черно море между Изтока и Запада. IX Понтийски четения 2003. Варна, 2004, 295–299.

Плетньов, Пеев 2012: В. Плетньов, П. Пеев. Наблюдение и локализация на подводни обекти в акваторията на Черно море югоизточно от нос Калиакра. – АОР през 2011 г., София, 2012, 579–580.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОЕКТ ЗА ПРОУЧВАНЕ НА МИННИ ОТПАДЪЦИ В ПЛОЩ БУХТАТА, ЗАЛИВ ВРОМОС, ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ

Христина Ангелова, Антон Донев

Археологическото наблюдение бе осъществено във връзка с изпълнението на проект за проучване за минни отпадъци в площ Бухтата, разположена на българския черноморски шелф, залив Вромос, гр. Черноморец, община Созопол (обр. 1).

Заливът Вромос попада в южната част на акваторията на Бургаския залив. От запад и изток е ограничен от два скалисти носа – Атия и Акин. Между тях се простира дълъг 2 500 м и сравнително тесен плаж, покрит с пясък.

В геоложко отношение, положението на залива Вромос е определено от Росенската вулкано-плутонична структура, развита между с. Крайморие и гр. Приморско и обхващаща хълмовете Меден рид и Ала тепе. Голяма част от нея остава под водите на Черно море.

В района на залива, на около 5 км на югозапад, е разположено експлоатираното до 1998 г. находище Росен – медно, със съпътстващо уран-молибденово орудяване, от което са добити ок. 7 600 000 т медна руда. Голямата дълбочина на наличните запаси и икономическата нерентабилност на рудника е причина за неговата техническа ликвидация и рекултивация.

В периода 1954–1977 г. отначало част, а след 1968 г. целият отпадък от флотационна фабрика Росен (ок. 8 000 000 т), е изхвърлен в Черно море западно от гр. Черноморец. В резултат на това, плажът на залива Вромос между н. Атия и гр. Черноморец е засипан с флотационен отпадък, а в района на изливането, бреговата ивица е преместена на 150 м навътре в морето. Флотационният отпадък съдържа главно скалообразуващи минерали и 5–6% рудни минерали. Установени са и някои радиоактивни минерали. Скалообразуващите и ганговите минерали, като по-леки, са отнесени навътре в морето, където изграждат дебел слой тиня. Тежките сулфиди и окиси на желязото, медните и уранови минерали, са отложени предимно в зоната на прибоя и непосредствено върху плажната ивица, където са формирали техногенно разсипно находище с дължина около 2300 м, ширина до 120 м и дебелина 2–3 м, включващо около 10% от общото количество на флотационния отпадък, но с няколко пъти

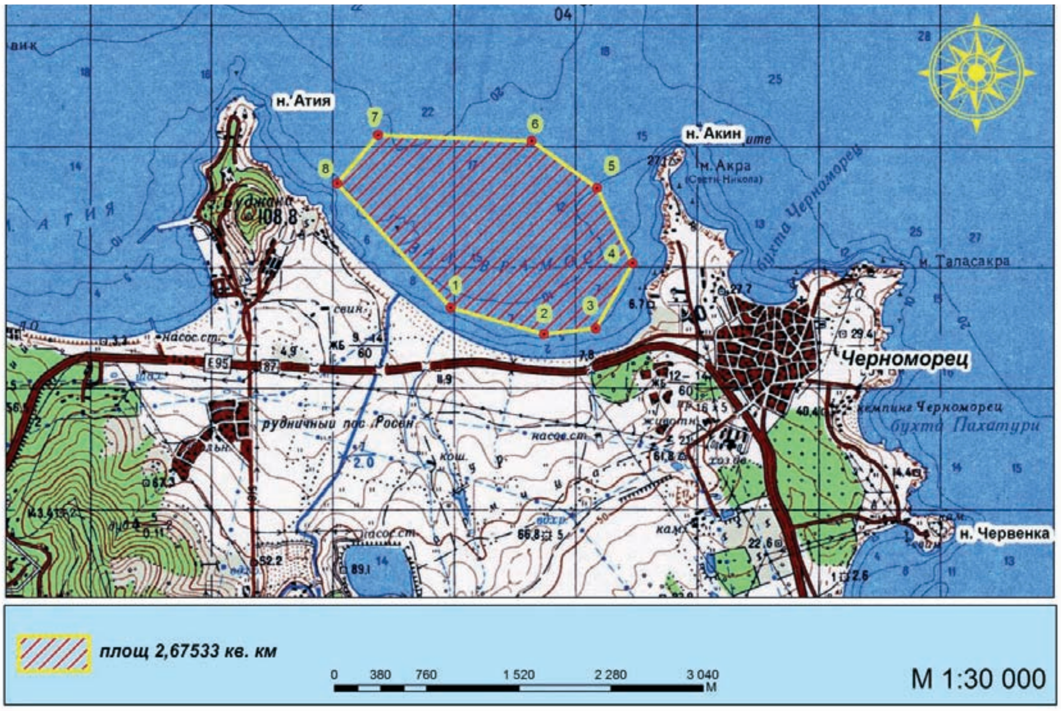

Обр. 1. Територия за проучване за минни отпадъци Бухтата.

по-високи сдържания на мед, желязо и уран. Находището е формирано в резултат на комбинираното въздействие на морските вълни и еоличните процеси на плажната ивица, в чиито централни части същите процеси са довели до образуването на единични дюни с височина до 5–6 м.

Целта на проучването е установяване количествата на „заразените“ седименти на дъното на залива между плажа и изобата – 15 м и изготвянето на проект за окончателно почистване на залива.

По време на археологическото наблюдение не беше установено наличие на културни ценности под вода, тъй като пробонабирането на материал за анализ бе осъществено в придънния, т. е. във формирания вследствие на изхвърлянето на минни отпадъци, слой седименти.

От извършените досега изследователски и рекреационни работи в акваторията и плажа на залива Вромос е установено, че отстраняването на флотационния отпадък от плажа решава проблема временно и непълно. Макар и бавно, при щормове, вълните активират дънните утайки над изобата -15 и изхвърлят черния пясък на плажа.

Изводи:

1. За постигане на окончателно решаване на проблема е необходимо да бъде преустановена възможността замърсеният материал да бъде изхвърлян в посока от морето към плажа, а за определяне на местата за депониране на замърсените дънни седименти и плажен пясък, е нужно да бъдат установени техните количества.

2. Реализирането на подобен проект трябва да бъде задължително съгласувано със съответните органи, тъй като отстраняването на замърсения пласт седименти ще бъде свързано с достигането на залегналия под него пласт (холоценски седименти и погребани почви), който е с висок археологически потенциал. Основание за подобно допускане е фактът, че крайбрежната ивица на залива Вромос е наситена с археологически обекти в процес на проучване.

3. Крайбрежието на залива Вромос убедително доказва, че анализите за промените на крайбрежната ивица – изключително важни за интерпретацията на археологически обекти под вода, задължително трябва да отчита наличието/липсата на съвременни интервенции. Преместването на бреговата ивица с ок. 150 м навътре в морето в района на изливането на флотационния отпадък, е доказателство, че а) в определени случаи, промяната на брега е свързана със съвременни интервенции и б) отвоюваната вследствие на съвременни интервенции територия, е засипала непроучена част от акваторията на залива с висок археологически потенциал.

№63. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА НОС АКРА, ЗЕМЛИЩЕ НА ЧЕРНОМОРЕЦ

Иван Христов

Проучванията са проведени през септември 2012 г. с научен ръководител доц. д-р Иван Христов и консултант проф. д.и.н. Калин Порожанов. Тяхната задача е да проучат вече забелязани археологически структури в югозападното подножие на крепостната стена на нос Акра, както и да се регистрират други структури и движими културни ценности в акваторията на нос Акра. Приоритетно през този сезон е работено в залива Вромос (обр. 1).

В резултат на проучванията, които бяха естествено продължение на сухоземните проучвания на нос Акра, бяха локализирани следните археологически структури: антично селище в малкия залив, разположен южно от крепостта, кула и крепостна стена, залята от морската вода, предполагаемо пристанищно съоръжение в западното подножие на крепостта Акра. Същевременно бяха открити десетки отделни предмети на различна дълбочина в залива.

Антично селище

Намира се южно от малкия залив под крепостната стена на Акра. Обектът попада в сектор Ж 18. Разположен е на площ максимално 2 дка. Въпросната площ е определена по границата на разпространение на керамични находки на морското дъно, като концентрация на строителна и битова керамика е на площ от 100 кв. м.

Обектът е ситуиран в южното подножие на нос, издаден в посока запад с височина на бреговете до 10 м. Към днешна дата обектът е залят с вода на дълбочина от 0,30 до 2,40 м. На дъното са

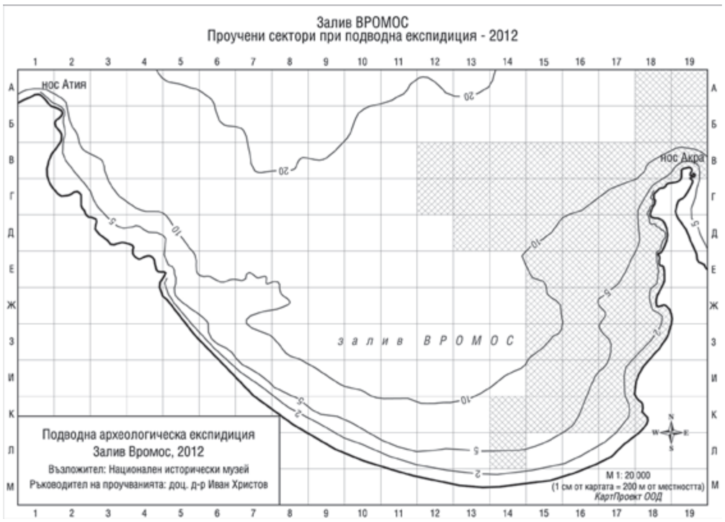
Залив ВРОМОС
Проучени сектори при подводна експидиция - 2012
нос Атия
нос Акра
з а л и в   В Р О М О С
Подводна археологическа експидиция
Залив Вромос, 2012
Възложител: Национален исторически музей
Ръководител на проучванията: доц. д-р Иван Христов
М 1: 20 000
(1 см от картата = 200 м от местността)
КартПроект ООД
А
Б
В
Г
Д
Е
Ж
З
И
К
Л
М
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
10
5
2

Обр.1.Проучени сектори в залива Вромос, до гр. Черноморец.

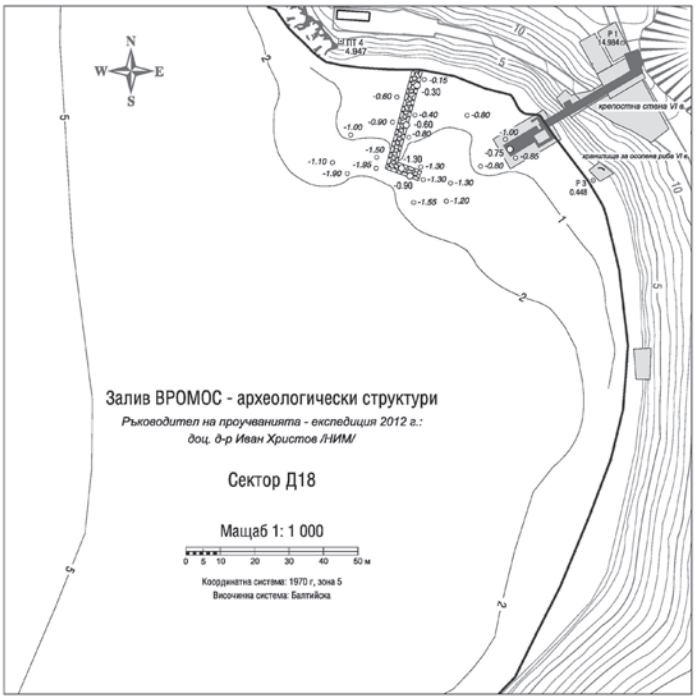
N
W
E
S
ПТ 4
4.947
Р 1
14.984
Р 3
0.448
крепостна стена VI в.
хранилище за осолена риба VI в.
Залив ВРОМОС - археологически структури
Ръководител на проучванията - експедиция 2012 г.:
доц. д-р Иван Христов /НИМ/
Сектор Д18
Мащаб 1: 1 000
0 5 10 20 30 40 50 м
Координатна система: 1970 г, зона 5
Височинна система: Балтийска

Обр. 2. Археологически структури в югозападната акватория на нос Акра.

открити и заснети ломени камъни, по-големи обработени каменни блокове и огромно количество цели и фрагментирани тухли и керемиди, животински кости. Покривната керамика се състои предимно от коринтски тип солени и калиптери, датирани в края на IV и първата половина на III в. пр. Хр.

Събраните керамични фрагменти са части от паници, купи, амфори и чаши. Най-ранните фрагменти се датират в първата половина на V в. пр. Хр., а най-късните – II–III в. сл. Хр. Предметите са открити на морското дъно без ясен контекст, но наличието на горял пласт, слепени с хоросан тухли, каменни блокове от зидове недвусмислено говорят за определен вид селищна и стопанска структура.

Очевидната приемственост в използването на този залив включително и в момента обуславя неговото значение и дава перспективи за бъдещи проучвания.

Кула и крепостна стена

Правоъгълната кула е документирана в по-голямата си част в морето. Тя е с размери 5,80 х 3,70 м. Интегрирана е плътно към крепостната стена, което показва, че е синхронна с времето на укрепване на южната част на нос Акра. Кулата е изнесена извън куртината. Стените и са дебели 0,70 м.

Известно преустройство от вътрешна страна на кулата е документирано посредством един напречен зид на фуга, изграден с различен хоросанов пълнеж от основния. Хоросанът на въпросния зид е с по-голяма концентрация на счукани фрагменти от тухли и керемиди, а цвета му е с нюанси на розово. Това преустройство северно от приводнената кула в залива Вромос въз основа на някои находки, като моливдовул и анонимен фолис, се датира в XI в.

След кулата стената продължава на запад, с дължина 10 м и широчина 3,60 м. Изброените структури от крепостната стена са запазени в субструкция и лягат на хоросанова спойка на скален подводен терен.

Пристанищно съоръжение?

Разположено е на 30 м западно от края на крепостната стена на Акра, която е залята от морето в залива Вромос. Съоръжението е изградено от средно големи каменни блокове без спойка във формата на буквата Т. Дългата страна на съоръжението е в линия посока север–юг с дължина 28 м. Късата страна е с дължина 10 м. Запазената височина на градежа е на места 2 м. Дебелината е 2,80 м. От вътрешна страна са открити три вкопани в пясъчното дъно греди с диаметър 7 см. При проучванията е взета проба от тях за анализ. Вероятно те са основа на дървена конструкция.

Описаното съоръжение по всяка вероятност представлява пристанищно съоръжение, свързано с обслужването на малки кораби и лодки. То маркира относителната границата на сушата и морето през ранновизантийския период. Показател за датиране на съоръжението този етап е концентрацията на ранновизантийска керамика около рушевините на стената (обр. 2).

Както бе споменато, при подводните проучвания в залива Вромос са открити единични находки на различна дълбочина и терен. Заслужава да спомена старогръцки оловен щок, цяла средновековна амфора от XI век, ранновизантийски керамичен тиган, късносредновековна кана и лула (обр. 3).

Оловният щок или както е известен още като тежест/напречник на двурога дървена котва е от типа Б и се датира в VI–II в. пр. Хр. (Порожанов 2000, 33–39; Порожанов 2012, 262).

Амфората, според типологията на Евелина Тодорова, попада в тип VIII, вариант 2 и се датира от края на X – началото на XI в. до края на XI в. (Тодорова 2012; Günsenin 1989, 267–276). Подобни са намерени и при разкопките на Сарачхане в Истанбул и Дж. Хейс ги поставя в тип 54А (Hayes 1992). Доказано е, че типът се произвежда на северния бряг на Мраморно море край античния Ганос. В България това е най-честo срещаният тип транспортни съдове, но все още не са правени изследвания, за да се потвърди дали всички амфори са произвеждани край Ганос.

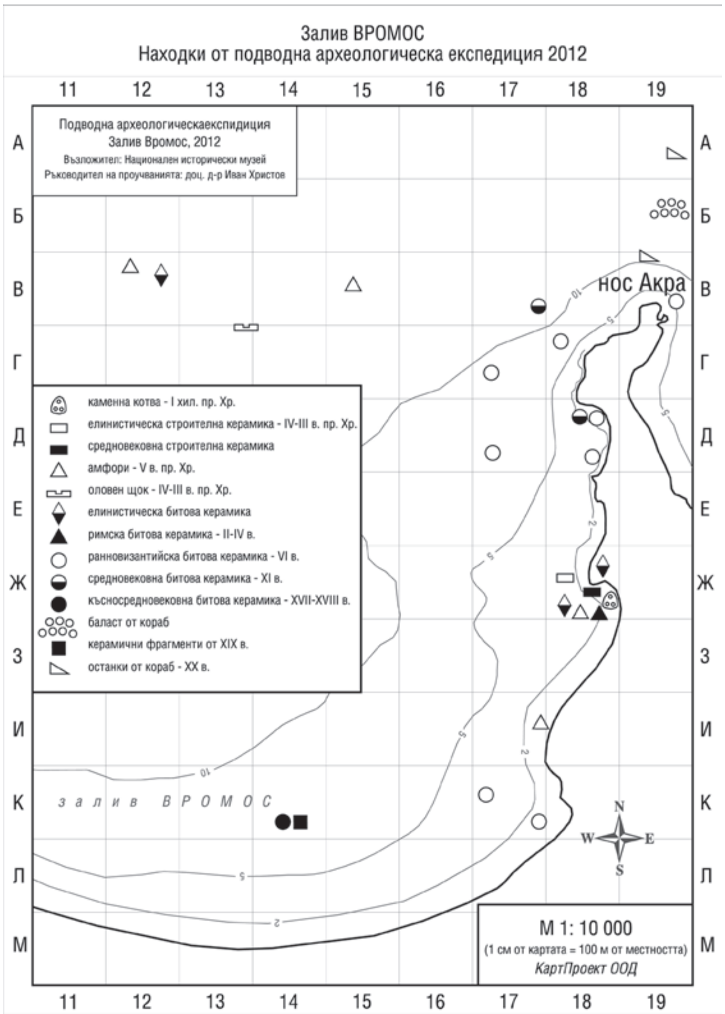
Залив ВРОМОС
Находки от подводна археологическа експедиция 2012
11 12 13 14 15 16 17 18 19
А Б В Г Д Е Ж З И К Л М
Подводна археологическаекспидиция
Залив Вромос, 2012
Възложител: Национален исторически музей
Ръководител на проучванията: доц. д-р Иван Христов
нос Акра
залив ВРОМОС
каменна котва - I хил. пр. Хр.
елинистическа строителна керамика - IV-III в. пр. Хр.
средновековна строителна керамика
амфори - V в. пр. Хр.
оловен щок - IV-III в. пр. Хр.
елинистическа битова керамика
римска битова керамика - II-IV в.
ранновизантийска битова керамика - VI в.
средновековна битова керамика - XI в.
къснoсредновековна битова керамика - XVII-XVIII в.
баласт от кораб
керамични фрагменти от XIX в.
останки от кораб - XX в.
10
5
2
N
W
E
S
М 1: 10 000
(1 см от картата = 100 м от местността)
КартПроект ООД

Обр. 3. Карта на находките в залива Вромос.

Всички находки и структури са картирани и дават добра представа за корабоплаването и селищната мрежа в източната част на залива Вромос, който е максимално добре проучен от експедицията на НИМ.

Литература

Порожанов 2000: К. Порожанов. Пристанищата по Западното Черноморие през Античността (по данни от оловните щокове от България) – Археология, 2000, 1–2, 33–39.

Порожанов 2012: К. Порожанов. Тракийската цивилизация в началата на два континента и по крайбрежията на три морета. София 2012.

Тодорова 2012: Ев. Тодорова. Амфорите от територията на България (VII–XIV век). Автореферат на дисертация. София 2012.

Günsenin 1989: N. Günsenin**.** Recherches sur les amphores byzantines dans les musées turcs. – In: Recherches sur la céramique byzantine, ed. V. Déroche, J.–M. Spieser, Bulletin de Correspondance Hellénique Supplément, XVIII, 1989, 267–276.

Hayes 1992: J. Hayes. Excavations at Saraçhane in Istanbul. The Pottery. Vol. II, Princeton University Press, 1992.

№64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОГЛЕДИ ПОД ВОДА ПО БЪЛГАРСКОТО ЧЕРНОМОРСКО КРАЙБРЕЖИЕ (ДУРАНКУЛАК – РЕЗОВО) И ДРУГИ ВОДНИ БАСЕЙНИ

Христина Ангелова, Веселин Драганов, Явор Иванов

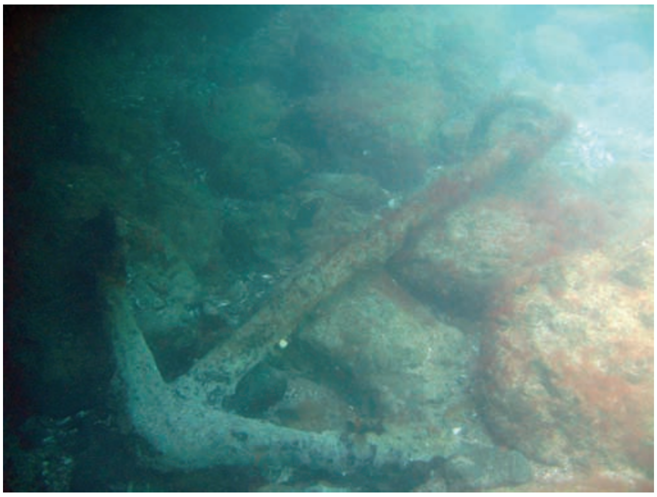

Обр. 1. Двурога желязна котва, открита в акваторията на с. Лозенец.

През 2012 г. спасителни археологическите огледи бяха осъществени с цел идентифициране на докладвани в Центъра за подводна археология цели под вода, които биха могли да бъдат археологически структури.

Само един от докладваните обекти се оказа с качества на културна ценност: котва, открита в акваторията на с. Лозенец, общ. Царево (обр. 1). Котвата беше докладвана в ЦПА от водолазен център „Ангел Дайверс“, чиито представители попаднали случайно на нея при осъществяване на водолазни спускания в акваторията на м. Лалов егрек, общ. Царево.

При огледа бе констатирано наличие на двурога желязна котва, от която са напълно запазени стволът, двата рога и едната лапа. Обрастванията по котвата не позволяват да бъде ясно определено дали е налице отвор в ствола (под халката) за щок или котвата е безщокова. Издутина под халката ни кара да допуснем, че котвата е с щок. По форма котвата е подобна на известни модели котви от XVIII в.

Бъдещи проучвания трябва да отговорят на въпроса дали става дума за единична находка – случайно изгубена котва или за корабокрушение, чиито останки трябва да бъдат търсени в района около котвата.

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРОВОД РУСЕ–ГЮРГЕВО, В ЗЕМЛИЩАТА НА ГР. РУСЕ, С. НИКОЛОВО И ГР. МАРТЕН

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

В периода 12.09.2012 г. – 09.11.2012 г. бе проведено археологическо наблюдение по трасето на газопровод Русе–Гюргево. При започване на изкопната дейност в м. Калето, на терена на площадка с кранов възел и очистително съоръжение, се попадна на структура (съоръжение от камъни), интерпретирано тогава като част от землянка. В изгребаната пръст бяха открити човешка кост и фрагменти средновековна керамика. Поради откриването на недвижима културна ценност, изкопните дейности бяха спрени и в периода 09.10. 2012 г. – 25.11.2012 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки на терена на площадката с кранов възел и очистително съоръжение. Установено е, че тук се намира некропол от късната желязна, римската, късноантичната и средновековната епоха.

Преди започване на разкопките и паралелно с тях се провеждаше и наблюдение при изкопната дейност на трасето на газопровода в землищата на гр. Русе, с. Николово и гр. Мартен. По цялата дължина на трасето е изкопан ров за полагане на оптичен кабел, което позволи да бъде проследено наличието на археологически структури по трасето на газопровода Русе–Гюргево.

В землищата на гр. Русе и с. Николово такива структури липсват. В землището на гр. Мартен, в м. Калето, в изкопа за оптичен кабел са регистирани две глинени пещи; едно огнище и яма със струпване на камъни и антична строителна керамика. Северно от газоразпределителната площадка, е регистрирана структура (вероятно път) от подредени необработени камъни, антична строителна керамика и льос, с ширина 1,5 м и дължина около 50 м. Върху настилката е открита късноримска бронзова монета и метална скоба В изкопаната пръст от рова за оптичния кабел са открити отделни фрагменти керамика, шест антични монети, оловен прешлен и средновековна бронзова апликация за колан. Регистрираните структури ще бъдат проучени през 2013 г.

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 1 НА АМ „МАРИЦА", УЧАСТЪК ОРИЗОВО – ДИМИТРОВГРАД, КМ 25+000 – 36+560 В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯБЪЛКОВО, КРУМ И ДОБРИЧ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Надежда Тодорова

Наблюдението бе извършено съгласно Възлагателно писмо 33–00–339 от 10.05.2012 г. между СУ „Св. Климент Охридски" и Агенция "Пътна инфраструктура". Участъкът от км 25+000 до км 36+560 от лот 1 е разположен на юг от р. Марица до пресичането на локален път Димитровград–Добрич. Той преминава през землищата на селата Ябълково, Крум и Добрич. Наблюдението е осъществено на няколко етапа, наложени от нерегулярността на извършваните строителни дейности по отнемане на хумус по трасето на магистралата.

Първият етап от наблюдението бе проведен през май 2012 г. Бяха посетени и обходени всички участъци, на които се извършваха строителни дейности по целия лот 1. В границите на предвидения за наблюдение участък отнемането на хумус бе завършено единствено в участъка на юг от р. Марица до надлеза на жп линията Пловдив–Свиленград. В тази част трасето минава през заливни тераси и не бяха регистрирани следи от археологически обекти. Строителни дейности се извършваха и в самия край на лот 1, в точката на пресичане на асфалтовия път Димитровград–Добрич–Горски извор. Тук, освен хумусният пласт, е отнет и стерилен пласт с дебелина до 0,50 м, а около трасето са насипвани пръст и инертни материали, вероятно за заравняване на работни площадки и подходи. В границите на трасето не личат никакви следи от археологически структури.

Вторият етап от наблюдението бе проведен успоредно със спасителните разкопки на обект Неолитно селище Ябълково през юни–началото на юли 2012 г. През този период бе отнет хумусът между обект Неолитно селище (км 28+650 – 29+000) и новорегистриран античен обект (км 29+660–29+820). Археологически материали в участъка между двата обекта не са регистрирани.

Последният етап на наблюдението бе осъществен през ноември 2012 г., при отнемането на хумусен пласт между км 32+500 – 36+400, в участък, попадащ в землищата на селата Крум и Добрич. Единствените археологически следи, регистрирани на терен, бяха останки от калдъръмена настилка, част от средновековен обект при км 34+000 – 34+500, проучен при спасителни разкопки през 2000 г. от доц. д-р Б. Борисов и докладван в АОР.

Трябва да се отбележи, че в рамките на календарната 2012 г. не бе реализирано отнемането на хумус в рамките на малък участък с дължина ок. 300 м, разположен в широколистна гора, непосредствено на изток от обекта в м. Кър дере при с. Крум (км 32+000 – 32+200), където през 2000–2012 г. доц. д-р Б. Борисов и В. Вандова проучват останки от средновековно селище и единична вкопана структура от късния неолит с пет погребения на деца и възрастни индивиди. В този смисъл, археологическото наблюдение на участъка не може да се счита за приключило, поради реалната възможност от наличие на други праисторически и средновековни структури в този участък, чието регистриране е възможно само след обезлесяване на участъка и отнемане на хумусния пласт.

СПИСЪК

НА ПРОВЕДЕНИТЕ ИЗДИРВАНИЯ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА РЕГИСТРИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Стефан Александров, Таня Христова, Владимир Петков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ЛОТ 4 НА АМ „СТРУМА", В ОТСЕЧКАТА МЕЖДУ САНДАНСКИ И КУЛАТА

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ В ИМОТИ №160311 И №160241 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАЛАУЗОВО, ОБЩИНА СТРАЛДЖА

Елена Божинова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЛАТИТРАП, ОБЩИНА РОДОПИ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И РИМСКА ЕПОХА, КЪСНОРИМСКА И КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ СЕКСАГИНТА ПРИСТА, НЕУКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ ОТ ПЕРИОДА X–XI В. И НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА", ГР. РУСЕ, УЛ. ОДРИН 4

Алексей Гоцев, Петър Лещаков
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ В М. ЛОЗЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ВЕТРЕН, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ

Методи Даскалов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС", КМ 0+000 – 8+460 В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ДОЛНИ БОГРОВ, ГОРНИ БОГРОВ, ЯНА, ЧЕЛОПЕЧЕНЕ, РАЙОН КРЕМИКОВЦИ, ГР. СОФИЯ

Мария Камишева
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗАГОРЕ, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА, ПИ 070043 И 071042

Ангел Конаклиев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПАЛАМАРЦА, ОБЩИНА ПОПОВО, ИМОТИ №182060 И №182011

Катя Меламед
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I–5 (Е–85) ДЖЕБЕЛ–МАКАЗА, ОБЕКТИ №17, 18 И 19, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СЕДЛАРИ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Красимира Стефанова-Георгиева
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ „ФОТОВОЛТАИЧЕН ПАРК В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЯСЕНОВО И ГОЛЯМО ДРЯНОВО, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК"

Валентина Танева
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ В М. БЯЛОТО, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЦРЪНЧА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В УПИ 57491.16.536 И 57491.16.545 В М. КРОТИРЯ ПО ПЛАНА НА ГР. ПОМОРИЕ

Нарцис Торбов

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯ, ПРЕДОСТАВЕНА НА „БУЛСТОУН“ ЕООД, ГР. ВРАЦА, ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА НАХОДИЩЕ ЗА СКАЛНО-ОБЛИЦОВЪЧНИ МАТЕРИАЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОРНА КРЕМЕНА, ОБЩИНА МЕЗДРА

Нарцис Торбов, Александра Кирилова

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАМЕНО ПОЛЕ, ОБЩИНА РОМАН

Фионера Филипова, Илко Цветков

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА РЕПЛЕНА И ДОЛНИ ЛОМ, ОБЩИНА ЧУПРЕНЕ

Иван Христов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СЪПЪТСТВАЩА КОНСЕРВАЦИЯ НА ОБЕКТ РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ НА НОС АКРА (АКИН), ОБЩИНА ЧЕРНОМОРЕЦ

Илко Цветков, Фионера Филипова, Николай Казашки

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯ, ПРЕДОСТАВЕНА ЗА КОНЦЕСИЯ НА ФИРМА "ДОБИВ И ЕКСПЛОАТАЦИЯ АБО" ООД В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЕПТЕМВРИЙЦИ, ОБЩИНА ДИМОВО

Диана Гергова

НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В ГРАНИЦИТЕ НА УПИ III, ПЛ. №514.515.1018 КВ. 49 И УПИ IV, ПЛ. №348 КВ. 29 ПО ПЛАНА С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД.

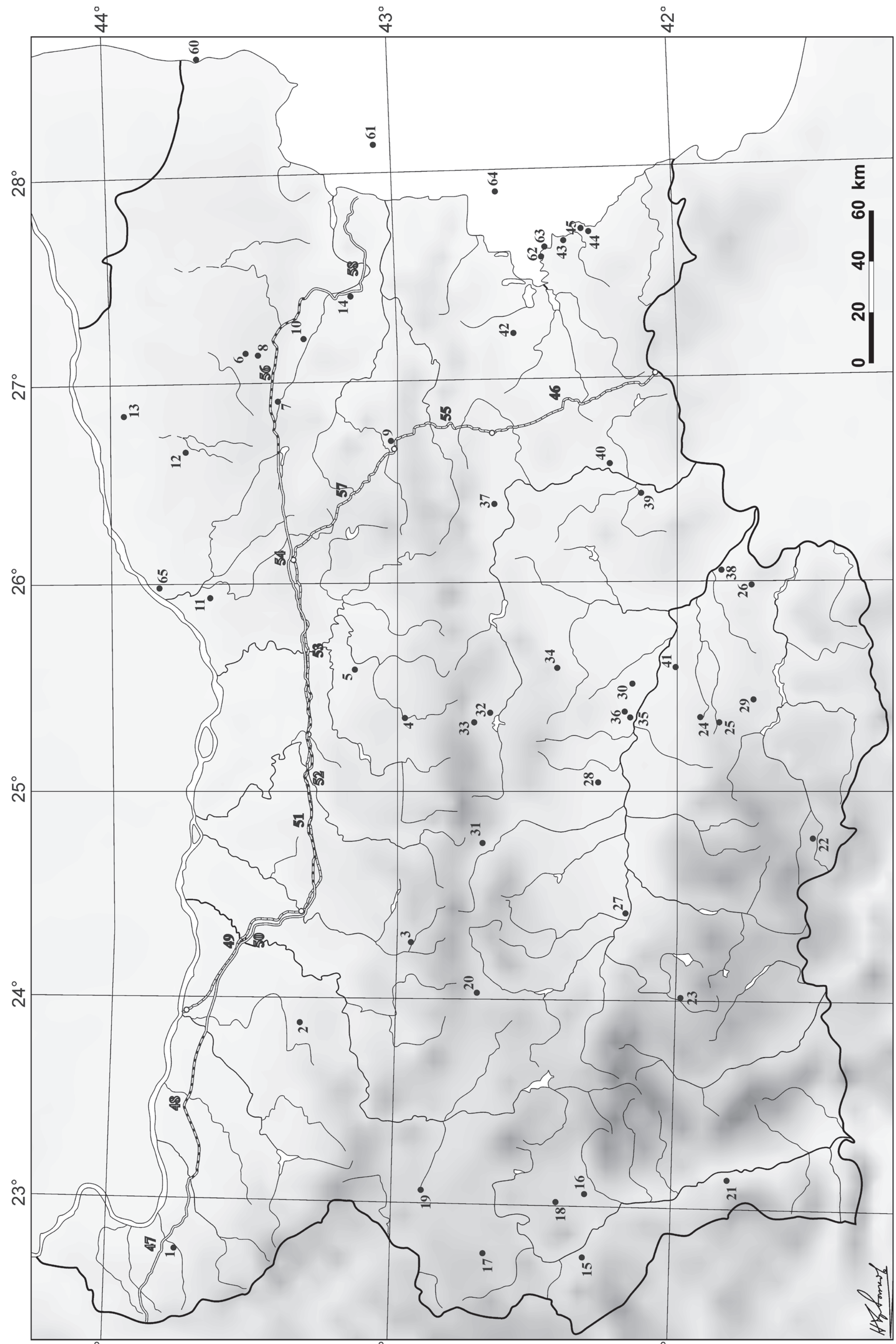
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
60
61
62
63
64
65

Карта 5. Раздел V. Археологическа карта на България.

VI. ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ

ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ОТ 2011 г.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

№1. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ №27, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Цветелина Славкова

Разкопките са продължение на проучванията, започнали през 2009 г. (Божинова 2011 с цит. лит.). През 2011 г. завърши проучването в най-северната част на обекта (кв. В5 и В6 – вж. план на обекта в Божинова 2011, обр. 1) и съгласно решенията на междуведомствена комисия бяха демонтирани късноантичните зидове в Ю част. В тях се откриха използвани като сполии мраморни фрагменти от капител с растителна декорация и от мортарий с форма на сегмент от сфера.

Основната част от проучването бе в кв. В5, където през предходния сезон се достигна до нива от работилница за производство на бронзови фибули, която се отнася към период Ia от римската епоха (втората половина на I в.), съгласно периодизационната схема, изградена за обекта. През 2010 г. бяха проучени три строителни нива на работилницата, а през 2011 г. се разкри четвърто, най-ранно ниво, което беше и най-добре запазено.

Площта на помещението на работилницата почти съвпада с границите на квадрата, като единствено И му стена попада в кв. В6, която не беше разкрита поради масивните архитектурни останки в по-високите нива тук. С, З и Ю стена на работилницата са надграждани през по-късните периоди на работилницата, а вероятно и след нея. Изградени са от речен камък на калова спойка в субструкция и от ломен камък на калова спойка в основата на суперструкцията, във височина – с кирпичен градеж. В И част на квадрата, на разстояние 1,80 м една от друга (в линия ЮЗ–СИ) се регистрираха две дупки за масивни дървени колове – вероятно част от носещата покрива конструкция. Трета, по-малка дупка, бе регистрирана на 0,55 м З от южната. Подът, подобно на всичките четири нива, е глинобитен, като в централната част е оформен нисък подиум с размери около 1,50 х 1,50 м чрез издигането на пода на по-високо ниво. В централната му част е издълбана яма, в чийто център е поставен плосък камък с хоризонталната си страна нагоре, укрепен отстрани с няколко по-малки. Върху централния камък е издълбано малко „легенче”. Пластът в ямата под камъните е пропит с бронз. Работната интерпретация на тази структура е като малка наковалня. Непосредствено на С от нея върху подиума се регистрираха дупки от малки дървени колове, организирани в ивица с посока И–З и дължина 2,20 м – вероятно вътрешна пре-

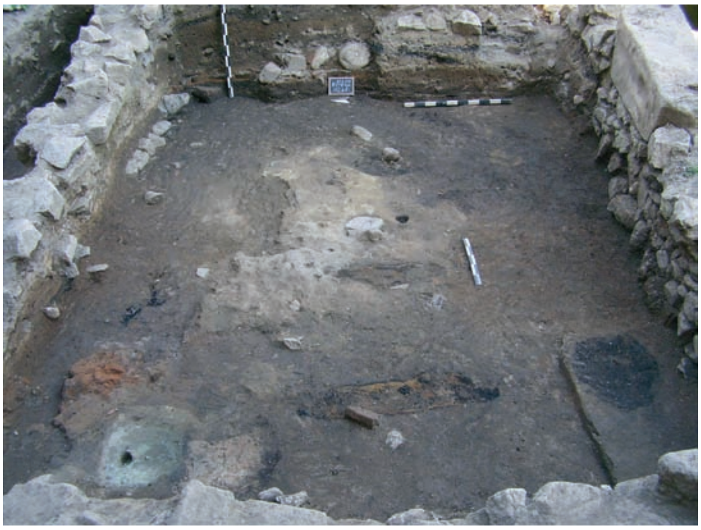

Обр. 1. Общ изглед на работилница за бронзови фибули от I век (кв. В5, 8-ми механичен пласт, кота 162,64 м).

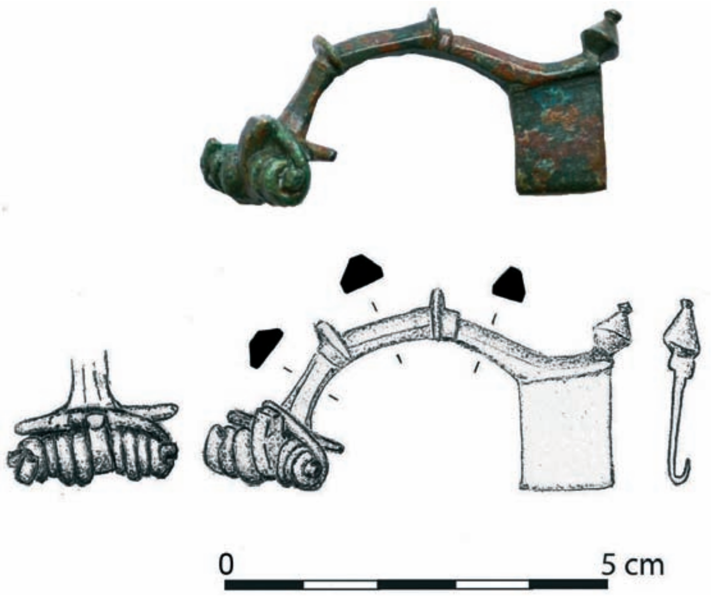

Обр. 2. Бронзова фибула от работилницата.

градна стена. На Ю от нея и на З от наковалнята се откриха останки от дървено съоръжение – две успоредни ивици от изгоряло дърво с ширина 0,22 м. Вероятно се касае за дървени греди, вкопани в подовото ниво и използвани като основи за тезгях, ориентиран И–З с размери 1,10 х 1,25 м. В гредите са били монтирани перпендикулярно изправени дървени колове, които са носели работната част на тезгяха. Следи от тези колове се разкриха под гредите – овъглено дърво с отухлена ивица по края. На С–И от тази структура и на З от подиума се откриха разположени едно до друго огнище с диаметър 0,50 м непосредствено на С от него – квадратна площадка със страна 0,39 м със заоблени ъгли и конкавен разрез, която е с много добре трамбована основа и пропита с бронз. В СЗ ѝ сектор личи дупка от кол. СИ от тази площадка се откри силно разрушена малка пещ.

Огнище с овална форма в Ю–З сектор на работилницата и площадка с правоъгълна форма, пропита с бронз в централната С част се откриха съответно над и под описаното по-горе ниво и са индикация за временни преправки или съществуването на още строителни хоризонти, от които не са запазени другите структури или са използвани някои от вече изградените такива. Една цяла фибула и фрагменти от други бяха намерени в пластовете, свързани с работилницата и в близост до нея. Форма им е идентична с тази от откритите калъпи и те най-вероятно са изработени в проучената работилница.

Този последен, четвърти строителен хоризонт на работилницата, маркира и най-ранното ниво на обитаване през римската епоха на обекта. Според стратиграфията и монетни находки може да бъде датиран във втората половина на I век и по-вероятно – в третата четвърт на века. Под него, подобно на всички останали части на обекта, където е достигната долната граница на пласта от римската епоха, следва хиатус от сивочерна глинеста пръст и под него – пласт от ранната елинистическа епоха с дебелина около 1 м.

Единствено в този квадрат (В5) този пласт бе проучен върху по-голяма площ и съответно се разкриха значителен брой структури – всички проучени частично, т. к. излизат извън границите на площта на квадрата. Всички структури от този период са вкопани. В горната част на пласта се разкриха няколко плитки (до 0,20 м) и големи по площ вкопавания (над 0,80 х 1,80 м) с правоъгълен или овален план. Най-ясно видима бе една от най-ранните такива структури, която е изгоряла и личи като пласт въглени (обр. 3а). Под нея се откриха няколко фрагмента от огнища, разположени едно над друго, които вероятно са част от подобни, негорели структури, трудно разграничими археологически. В по-високо разположени подобни структури бяха разкрити съответно глинобитно огнище без подложка и фрагменти от голям груб подковообразен главнярник или масивен пираунос. Границите на някои от тези вкопавания са маркирани от ивица с дебелина около 0,20 м от глинеста пръст. Следи от колове бяха открити в близост до тези вкопавания, без обаче да личи ясна система. Най-вероятната им интерпретация е, че са части от частично вкопани жилища, които в горната си част са изградени със стени с колово-плетена конструкция върху глинобитна основа. Под тях се разкриха над 6 застъпващи се ями, повечето от които се разширяват в дълбочина. Една от тези ями, която започва от дъното на горялата жилищна структура, е с квадратен план и вероятно двете са свързани. Материалите от жилищата и ямите са еднотипни: керамични фрагменти, изработени на ръка и на колело с превес на вторите, сред които и няколко от чернофирнисови съдове; фрагменти от керемиди; прешлени за вретено; пирамидални тежести за стан. Откриха се и четири бронзови монети – всички на Филип II и Александър III Македонски.

В СИ ъгъл на обекта (кв. В6) бе проучен пласт от нивото, достигнато с багер от инвеститора до ниво, което съответства с най-късните нива на работилницата. Разкриха се две перпендикулярно и конструктивно свързани стени от ломени камъни на хоросанова спойка, надградени в горната част

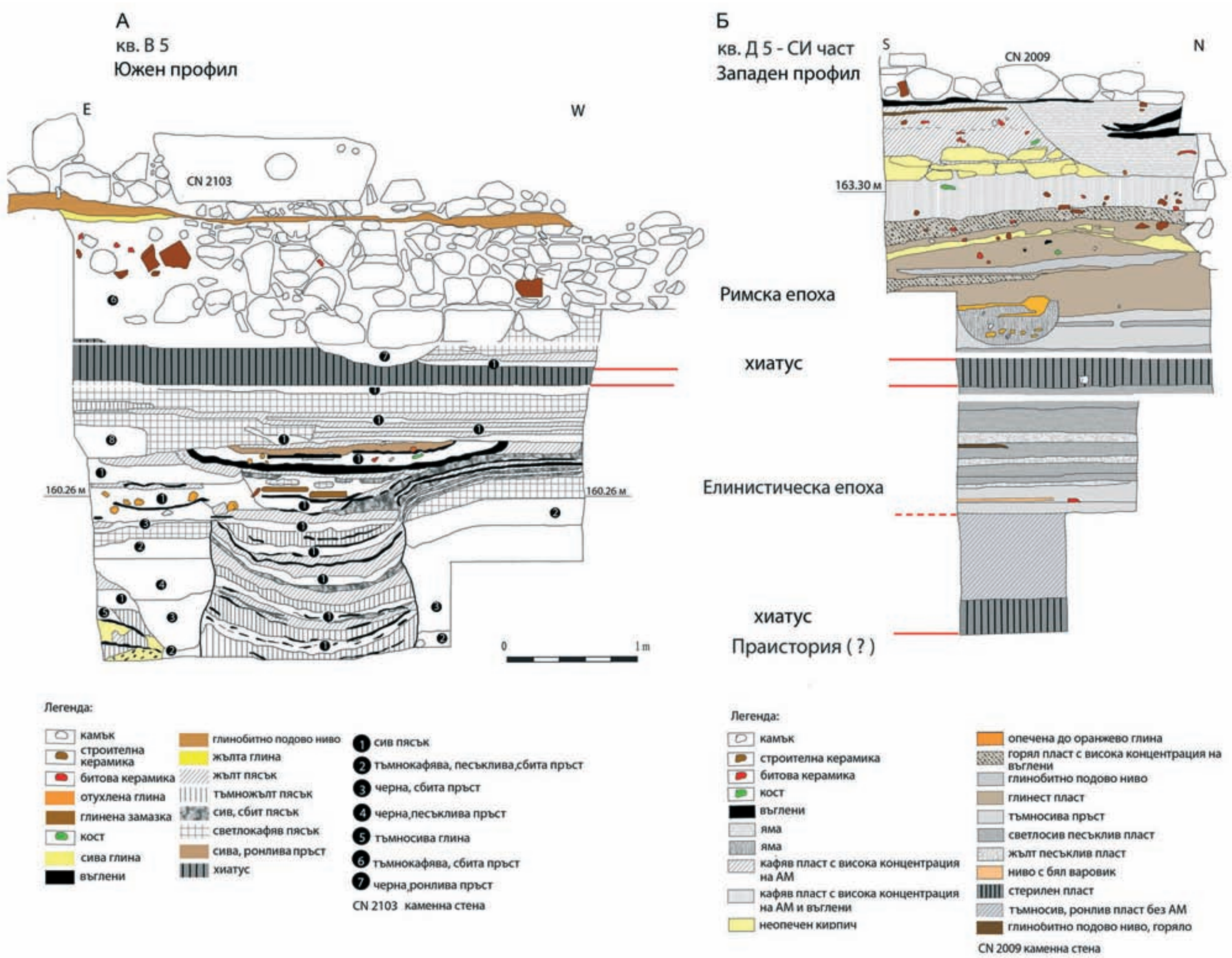
А
кв. В 5
Южен профил
E
W
CN 2103
160.26 м
160.26 м
0
1 m
Б
кв. Д 5 - СИ част
Западен профил
S
N
CN 2009
163.30 м
Римска епоха
хиатус
Елинистическа епоха
хиатус
Праистория (?)
Легенда:
камък
строителна керамика
битова керамика
отухлена глина
глинена замазка
кост
сива глина
въглени
глинобитно подово ниво
жълта глина
жълт пясък
тъмножълт пясък
сив, сбит пясък
светлокафяв пясък
сива, ронлива пръст
хиатус
1 сив пясък
2 тъмнокафява, песъклива,сбита пръст
3 черна, сбита пръст
4 черна,песъклива пръст
5 тъмносива глина
6 тъмнокафява, сбита пръст
7 черна,ронлива пръст
CN 2103 каменна стена
Легенда:
камък
строителна керамика
битова керамика
кост
въглени
яма
яма
кафяв пласт с висока концентрация на АМ
кафяв пласт с висока концентрация на АМ и въглени
неопечен кирпич
опечена до оранжево глина
горял пласт с висока концентрация на въглени
глинобитно подово ниво
глинест пласт
тъмносива пръст
светлосив песъклив пласт
жълт песъклив пласт
ниво с бял варовик
стерилен пласт
тъмносив, ронлив пласт без АМ
глинобитно подово ниво, горяло
CN 2009 каменна стена

Обр. 3. Профили с пластове от римската и елинистическата епохи: а) южен профил на кв. В5; б) западен профил на кв. Д5.

на суперструкцията с кирпич. Деструкции от последния се откриха пред едната от стените върху глинобитни подови нива. До З профил се разкри и сектор от водопроводна тръба, която е единствения водопровод в целия сектор източно от улицата. Водопроводът е с голям капацитет (диаметър 0,29 м) и е възможно да е отвеждал вода в друга част на града, без да има разклонения за водоснабдяването на сградите в разглеждания обект. Разкритите каменни стени и подови нива следва да се свържат със сградите от II строителен период на римската епоха, който датира във II – първата половина на III в. Структурите тук са нарушени от три ями с неясна хронология. В западната, вероятно средновековна, бяха депонирани голям каменен блок и барабан от колона.

Литература

Божинова 2011: Е. Божинова. Спасително археологическо проучване на ул. Митрополит Панарет №27, гр. Пловдив. – АОР през 2010 г., София, 2011, 346–348.

№2. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПОЛУПОДЗЕМНИ ГАРАЖИ“ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“

Димитър Янков, Методи Златков

Разкопките са проведени под ръководството на Димитър Янков (РИМ Ст. Загора) – научен ръководител и Методи Златков (докторант в НАИМ–БАН) – зам.-ръководител. В процеса на разкопките участваха бакалаврите по археология на СУ "Св. Кл. Охридски" Христо Димитров и Пламена Янкова, както и Росица Йоргова от АМ „Марица–Изток“. Археоботаничните изследвания се извършват от Иванка Славова.

Теренът е отреден за изграждане на полуподземни гаражи. Намира се в най-северната част на античния град, на ул. Хаджи Димитър Асенов №136.

Проучванията на обекта се проведоха от 17.09 до 21.12.2011 г. Работеше се средно с 15 работници, общо 708 човекодни. Общата площ на обекта е около 1500 кв. м, от които бяха разкопани около 450 кв. м. В зависимост от характера на разкритите структури, достигнатата дълбочина в проучваната площ е между 0,50 и 5 м. В процеса на работата бяха разкрити останки от двете крепостни стени на античния и средновековен град, 3 сгради от античната епоха, 3 жилища от ранновизантийската епоха и 4 средновековни жилища.

Крепостни стени.

В северния сектор на обекта бяха открити и документирани останки от двете крепостни стени на античния и средновековен град Августа Траяна – Берое. Първият реален резултат от разкопките е промяната на досега известния план от други проучвания на града. Очакванията, че тук ще бъде открита чупка на крепостната стена, не се оправдаха. Според извършеното геодезично заснемане, такава вероятно ще се открие на изток.

Като цяло крепостните стени са значително обрушени от изкопи за вадене на камъни от XIX–XX в.

Вътрешната крепостна стена в проучения сектор е фундирана върху скала. Градежът ѝ е от ломени камъни със спойка от розов хоросан. Тук бяха констатирани две фази на изграждане на стената, както и на други места в града (Николов 1965, 12–13). През първата фаза, която всички изследвачи на Августа Траяна отнасят към управлението на Марк Аврелий (161–180 г.), стената е с ширина 1,60 м и е увенчана с контрафорси от вътрешната страна, които в проучения сектор са през 4 м. През втората фаза, вероятно към средата на III в., празнините между контрафорсите са запълнени, при което дебелината на стената достига 3,20 м. Наблюденията по време на разкопките показват, че двете лицеви части на стената са изключително грижливо направени с редове туфели, споени със здрав червен хоросан. Характерът на запълването между контрафорсите е от видимо различен градеж. Пред северното лице на вътрешната крепостна стена беше проучено вкопаване, по-дълбоко от нивото на фундиране на крепостната стена. Това вкопаване и материалите открити в него потвърждават изказаното от Димитър Николов схващане за наличие на палисада и ров преди изграждането на вътрешната крепостна стена.

Външната крепостна стена отстои на 7,50 м от северното лице на вътрешната крепостна стена. Северното ѝ лице по цялото протежение на разкритата площ е разрушено от късни вкопавания за изваждане на камъни. Наблюденията на западния профил позволяват да се установи, че ширината на стената е до 3,20–3,40 м. Важен резултат констатиран по време на разкопките е свързан с изграждането ѝ. Тя е фундиране не върху скала, а върху насип (обр. 1).

Антични сгради.

Бяха открити и частично проучени останки от три сгради, които по предварителни данни могат да се отнесат към края на II–III в.

Сграда №1. Северният зид на тази сграда се проследява изцяло в линията квадрати в южния сектор на обекта и има дължина 20 м. Дебелината на стената е 0,68 м. Граден е в *opus mixtum* с четири реда тухли. Оформя се сграда с верижен план. Южната ѝ страна излиза от границите на обекта. Северният зид на сградата е фундиран върху скала и в най-запазената си част (СЗ ъгъл) височината му е до 2,40 м.

Най-източното помещение, с ширина 6,90 м, е унищожено от мощен пожар.

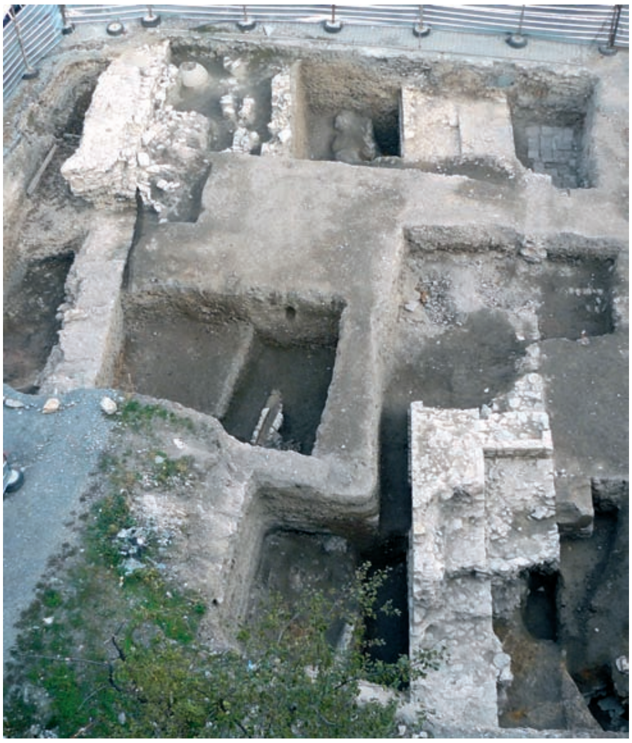

Обр. 1. Вътрешна и външна крепостни стени, изглед от запад.

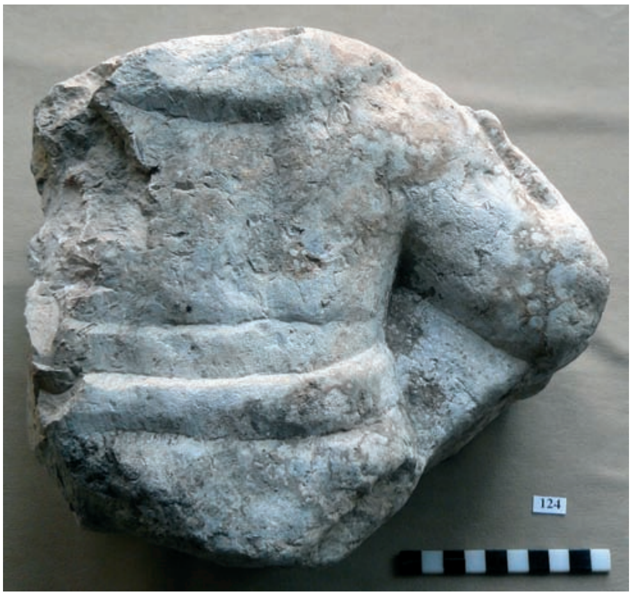

Обр. 3. Мраморен релеф на гладиатор.

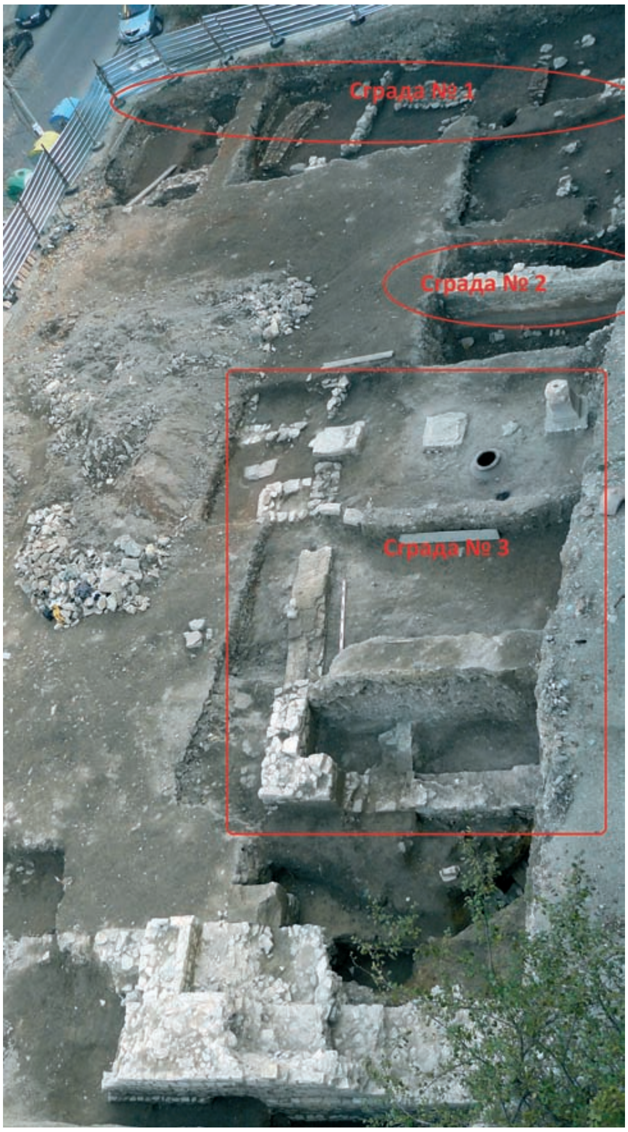

Обр. 2. Общ изглед към обекта на юг от крепостните стени.

Сграда №2. Открит е само вътрешния СЗ ъгъл на сградата и част от зид с дължина 5 м, запазен във височина до 2,20 м. Зидът е фундиран върху скала и има ширина 0,68 м. Граден е в *opus mixtum* с четири реда тухли. Интересно откритие е допълнителното укрепване на основите на зида от север, което е измазано с фин хидрофобен хоросан. Разкритите отвесно разположени керемиди върху уширението ясно свидетелстват за предназначението на мазилката и укрепването – предпазване от влагата.

Сграда №3. Между вътрешната крепостна стена и сграда №2 се разполага сграда №3. Проучва се само източната ѝ част, т. к. на запад е извън границите на парцела. Тя не се вписва в общия план на проучените до сега сгради в Августа Траяна, но е съобразена с трасето на крепостната стена. Градена е в *opus mixtum* с четири реда тухли, ширина на зида – 0,84 м (обр. 2).

Ранновизантийски сгради.

Открити са останки от три сгради от периода V–VI в. Те се намират в квадрати А1/В1, Е4 и J4. Сградата в кв. А1/В1 изцяло се припокрива с габаритите на източното помещение на сграда №1, но подът ѝ е повдигнат с около 24–30 см. Входът към сградата се осъществявал от запад, където е бил изграден каменен зид на калова спойка с посока С–Ю. В северната стена на сградата, която използва стария античен градеж, съществуващата врата е била зазидана. Тази сграда е била унищожена от пожар.

Сградата в кв. Е4 е градена с кирпичи и със сигурност е разрушила подовото ниво на сграда №3. В очертанията на сградата бе открит изцяло запазен питос с 159,4 кг овъглено зърно. Археоботаничният анализ показва, че зърното е ръж.

Сградата в кв. J4 е долепена до южното лице на външната крепостна стена. Ширината ѝ е 3,40 м, а дължината е повече от 5 м. Основите ѝ са изградени от камък.

Средновековни сгради.

В обсега на проучената площ бяха разкопани и документирани останките от три средновековни сгради в квадрати А2/В2 и В4/С4 и една от османския период в кв. А4/В4.

Сградата в кв. А2/В2 е имала каменни основи и във височина кирпичени стени. Цялостният план на сградата не е изяснен. Според открития керамичен материал тя може да бъде отнесена към VII-VIII в. Подобна керамика се намира и на други части от обекта. Потвърждава се изказаното вече схващане, че останки от ранносредновековни сгради се откриват в периферията, в близост до крепостните стени.

В кв. В4/С4 се разкриха останки от две средновековни сгради с паянтови конструкции. Подовите им нива са леко вкопани. Според намерения материал могат да се датират в периода XII–XIII в.

Сградата от османския период датира от XVIII–XIX в. Подовото ѝ ниво унищожава частично античните градежи в тази част на обекта.

Находки.

По време на кампанията бяха инвентирани 217 полеви находки от керамика, стъкло, кост, камък и метал. От тях 115 са монети. Сред останалите трябва да се отбележи намереното релефно изображение на торс на гладиатор, което вероятно принадлежи към по-голяма статуарна група.

Литература

Николов 1965: Д. Николов. Августа Траяна – Верея (II–VI в.). – Археология, 1965, VII, 3, 11–21.

ЗАКЪСНЕЛИ ОТЧЕТИ ОТ 2012 г.

III. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОСМАНСКИ КОМПЛЕКС „КРЪСТАТА КАЗАРМА“, ГР. ВИДИН

Оленка Миланова, Николай Казашки

Така наречената „Кръстата казарма“ е частично разкрита през 60-те години на XX в. във връзка с проучване в кв. Калето и разкриването на останки от антична Бонония. При реализация на проект „Възстановяване на сграда „Кръстата казарма“ (Етнографска експозиция) през 2012 г. е разкрит и демонтиран „глух прозорец“, намиращ се в основите на сградата на дълбочина 2,60 м от съвременното ниво. В резултат на направените наблюдение е констатирано следното:

1. Построяването на „Кръстата казарма“ е извършено върху основите на друга, по-ранна сграда. Преди да започне изграждането на „Кръстата казарма“, тази част от сградата е била запълнена с пръст, в която се откриват дребни камъни, фрагменти от керамични съдове, парчета от стъкла, животински кости. Двата прозореца са били зазидани с камъни, като решетката на единият е останала на мястото си.

2. В основите на казармата, от юг, е разкрит по-стар градеж (камък споен с бял хоросан), който няма конструктивна връзка с „Кръстата казарма“ и е вероятно от църква.

3. При проучването на оградния зид, от югоизток е открит вход (порта). През 80-те години на XX в., при частична реставрация на „Кръстата казарма“, тази порта е била доизградена. В североизточна посока от входната врата на оградния зид се откриха останки от основите на наблюдателница.

4. От запад, пред лицето на „Кръстатата казарма“, се открои ходовото ниво от средновековието, което продължава към църквата „Св. Петка“. Там, при предишните проучвания са открити средновековни монети и фрагменти от сграфито керамика от XIII–XIV в.

5. Множеството човешки и животински кости, както и гробното съоръжение локализирано във вътрешността на южното крило, дават основание да се предположи, че преди построяването на „Кръстата казарма“ мястото е използвано и за некропол. Най-интересната находка от него е гроб на млада жена, в и около който са намерени два фрагмента сграфито керамика от XIII–XIV в., три монети (две турски и една средновековна-корубеста), парче от гривна (черно стъкло) и череп на кон, поставен върху левия крак на погребаната.

Археологическите проучвания до сега не можаха да дадат отговор на въпроса дали казармата е построена едновременно с капията и цялата крепостна стена, които според един запазен надпис са от началото на XVIII век.

Архитектурният анализ установи, че оградният зид на казармата има поне два строителни периода. Самата сграда е със смесен градеж. Тя е кръстовидна, със скосени вътрешни ъгли на кръста. В скосяването са разположени 4-те входни отвора с масивни дървени врати. Покривът на сградата е трискатен.

Във връзка с укрепването на южното крило, покрай вътрешните стени на „Кръстата казарма“ е направен изкоп с ширина 2,20 м. Открити са кости (животински и човешки), които потвърждават хипотезата, че тази част е построена върху по-стар некропол. В югозападния край е открита керамична кахла-паничка, характерна за градеж на църква или представителна сграда. Тези кахли са се поставяли за украса и акустика. Това е единствената такава находка и доказателство, че на това място преди е съществувала такава постройка, най-вероятно църква. Запазените от периода XV–XIX в православни църкви във Видин са три: „Св. Пантелеймон“, „Св. Петка“ и „Св. Вмч. Димитър“. По мнението на Н. Илиев, никоя от тези църкви не е имала свой едноименен предшественик в епохата на нашето средновековие: голямата митрополитска църква в града е носела името на Св. Богородица, а пренасянето на мощите на Св. Филотея, Св. Петка и царица Теофана във Видин от сина на цар Иван Срацимир–Константин, не би трябвало да се интерпретира, като доказателство, че е „нямало издигнати църкви, носещи техните имена”. Най-вероятно, в случая става дума за изгоряла църква, която се е намирала в района южно от „Кръстата казарма“. Като доказателство са и откритите следи от пожар в разкопавания сектор.